نجم الدين فرج أحمد

پرس و ڕاوێژ لەسەر ئەحکامەکانی

نوێژ

پاکژی نوێژ

www.iqra.ahlamontada.com
منتدى اقرأ الثقافي

بەرگی یەکەم

نجم الدين فرج أحمد

پرس و ڕاوێژ لەسەر ئەحکامەکانی

نوێژ

بەرگی یەکەم

منتدى اقرا الثقافي

www.iqra.ahlamontada.com

پرس و ڕاوێژ
لەسەر ئەحکامەکانی نوێژ
(پاکژیی — نوێژ)

نجم الدین فرج احمد

بەرگی یەکەم
چاپی یەکەم
١٤٣٢ك ـ ٢٠١١ ز

مافی لەچاپدانەوەی پارێزراوە بۆ
نوسینگەی تەفسیر

ناوی کتێب بەکوردی: پرس و راوێژ لەسەر ئەحکامەکانی نوێژ
نوسینـــــــی: نجم الدين فرج احمد
بڵاوکردنـــــــەوەی: نوسینگەی تەفسیر بۆ بڵاوکردنەوەو ڕاگەیاندن/ هەولێر
نەخشەسازی نـاوەوە: جمعه صديق كاكه
خـــــــــەت: نەوزاد کۆیی
بـــــــــەرگ : أمين مخلص
نـۆرە و سـاڵی چـاپ: یەکەم ١٤٣٢ك – ٢٠١١ز
تـــــــیراژ: ١٥٠٠ دانە

لە بەڕێوەبەرایەتی گشتی کتێبخانە گشتییەکان ژمارەی سپاردنی (١٨٨٣) ساڵی ٢٠١٠ پێدراوە

تەفسیر
بۆ بڵاوکردنەوە و راگەیاندن
هەولێر- شەقامی دادگا - ژێر ئوتێلی شیرین پالاس
ت: ٢٢٢١٦٩٥ - ٢٢٣٠٩٠٨- ٢٥١٨١٣٨
مۆبایل: ٢٢ ٥١ ٤٦٠ ٠٧٥٠ – ١٣٨٧٢٩١ ٠٧٧٠
tafseeroffice@yahoo.com
tafseeroffice@maktoob.com
altafseer@hotmail.com

بسم الله الرحمن الرحيم

انَّ الحمدَ للهِ نَحمَدُهُ ونَستعينُهُ ونَستغفِرُهُ، ونَعُوذُ بالله منْ شرورِ أنفُسِنا ومِنْ سَيِّئاتِ أعمالِنا، مَنْ يَهْدِهِ اللهُ فلا مُضِلَّ لهُ، وَمَن يُضلِلِ فلا هادِيَ لَهُ. وأشهَدُ أن لا الهَ إلا اللهُ وأشهَدُ أنَّ محمداً عَبدُهُ ورسُولُهُ.

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِۦ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُم مُّسۡلِمُونَ﴾

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱتَّقُواْ رَبَّكُمُ ٱلَّذِي خَلَقَكُم مِّن نَّفۡسٖ وَٰحِدَةٖ وَخَلَقَ مِنۡهَا زَوۡجَهَا وَبَثَّ مِنۡهُمَا رِجَالٗا كَثِيرٗا وَنِسَآءٗۚ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ ٱلَّذِي تَسَآءَلُونَ بِهِۦ وَٱلۡأَرۡحَامَۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلَيۡكُمۡ رَقِيبٗا﴾

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَقُولُواْ قَوۡلٗا سَدِيدٗا (٧٠) يُصۡلِحۡ لَكُمۡ أَعۡمَٰلَكُمۡ وَيَغۡفِرۡ لَكُمۡ ذُنُوبَكُمۡۗ وَمَن يُطِعِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ فَقَدۡ فَازَ فَوۡزًا عَظِيمًا﴾

أمَّا بعدُ: فإنَّ أصدَقَ الحَديثِ كِتابُ اللهِ، وخَيرَ الهَدِيِ هَدْيُ محمدٍ (صلى الله عليه وسلم)وشَرَّ الامُورِ مُحدَثاتها، وكُلَّ مُحدَثةٍ بدْعَةٌ وكُلَّ بدْعَةٍ ضَلالَةٌ، وكُلَّ ضَلالةٍ في النَّارِ

پێشەكی

الحمد لله رب العالمين و الصلاة و السلام على رسوله الامين
محمد وعلى آله وصحبه أجمعين

قورئان و سوننەت زۆریان جەخت لەسەر نوێژكردن كردۆتەوە، نوێژ لەو فەرزە خواییە مەزنانەیە كە نابێت بە هیچ شێوەیەك وازی لێ بهێنرێت، كاتێكی زۆری موسوڵمانی پابەند بە نوێژ دەڕوات، موسوڵمانە سەرڕاستەكان واز لەو كارو پیشانەیان دێنن كە نوێژیانی تێدا دەچێت، هەرچەندە پارەو دەسكەوتیشی زۆر بێت، چونكە نوێژكردنەكەیان پێ گرنگترە.. لەبەر ئەو گرنگیەتی كە دەبینیت پێنجیەكی هەموو كتێبێكی شەرع باسی نوێژ دەكات، كتێبێكی وەكو (نَیلُ الأوطار)ی شەوكانی لە چواریەكی زیاتر باسی نوێژە.. لە ناو هیچ میللەتێكیشدا نابینیت كتێبی تایبەت لەسەر نوێژ نەنوسرابێت، مەگەر میللەتی كورد!! شتێكی سەیرە كە لەوسەری وولاتی مەندناوەوە (باشوری فیلیپین)، بۆ گامبیا (لە رۆژئاوای ئەفریقا) یان لە فنلەنداوە (لە باكوری گۆی زەوی) بۆ ئوسترالیا (لە باشووری گۆی زەوی) دەبینیت موسوڵمانان بە زمانی خۆیان كتێبیان لەسەر نوێژ نوسیووە، تەنانەت كتێب دەبینی بە ناوی (نوێژی حەنەفی)یەوە دانراوە! كەچی كورد كە زیاتر لە سەد ساڵە بە كوردی دەنوسێت كتێبێكی تێروتەسەلی لەسەر ئەو روكنە خواییە جێ بایەخە نیە، ئەو روكنەی كە هەندێ شەرعناسی وەكو ئیمامی ئەحمەد وازلێهێنانی وەكو لادانی شەرع لە داوەری حسێب كردووەو هەردووكیانی

بە کافربوونێك داناوە کە کەسی وازلێهێن لە دین و ئوممەت دەچێتە دەرەوە!

لەوەش سەیرتر لە ناو کوردا ئەوەیە کە مەلاو داعیش نابینیت شارەزابوونی لە نوێژ کردبێتە ئەرکێکی سەرەکی.. سەدانیان دەبینیت کتێبێکی پاك و پوختی وەکو (صفة صلاة النبي صلی الله علیه وسلم)ی شێخی ئەلبانی رەحمەتی بۆ نوسراوەو خراوەتە بەردەستی، کەچی ئەوەندە خۆی ماندوو ناکات بیخوێنێتەوەو نوێژەکەی خۆی لەبەردا راست کاتەوە! لە کاتێکدا کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم جاری وا هەبوو نوێژی بۆ یەك یەکی یاوەرانی راست دەکردەوە..

بەرهەمی زرکەتاڵی ئەم بایەخ نەدانە بە شەرع و روون نەکردنەوەو بڵاونەکردنەوەی بە گشتی لە لایەن مەلای کوردەوەو شارەزانەبوونی خەڵکیش لە نوێژ وای کرد کە نەوەیەکی گەنجی کورد دروست ببێت کە ـ بەقەدەر باپیرو نەنکە نەخوێندەوارەکانیشیان ـ دەربارەی نوێژ نەزانن ..

گەنجێکی کورد لە شارێك لە شارەکانی نەرویجەوە پرسیارێکی بۆ ناردم کە دەڵێ: (من نازانم نوێژ بکەم، ئایا بۆم هەیە تەنها ئەڵڵاهو ئەکبرەکانی بکەم؟) ناچار گەنجێکی ترم بۆ ئەو شارە ناردووە تا چۆنیەتی نوێژەکەی فێر بکات!! لە کاتێکدا لە باکوری نەرویج کە باکوری هەموو دنیایە نەرویجی هەیە موسوڵمان بووەو فێریش بووە نوێژەکەی بە عەرەبی بکات..

حاڵی نەبوونی ئەم گەنجانە لە دینەکەو نەزانینی نوێژکردنیان خەمێکی زۆری خستبووە سەر کۆڵم، هەرچەندیشم دەکرد کاتی ئەوەم نەدەدۆزیەوە بکەومە نوسینی کتێبێکی تایبەت لەسەر نوێژ، چونکە

رۆژانە بە وەڵامدانەوەو ئاراستەکردنی ئەو هەموو گەنجەی کوردەوە خەریك دەبووم کە بە ئەوروپادا بڵاوبووبوونەوە.. تا ناچار بووم کاتێك بڕەخسێنم بەو ئومێدەی کورتەیەك دەربارەی نوێژ بنووسم، بەڵام کە کەوتمە ناو باسەکانەوە هی ئەوە نەما بە کورتە کتێبێك دەرچم، چونکە هەر سەرباسەکان و یەك بەڵگە لەسەریان دەیکردە زیاتر لە سێسەد لاپەڕە بۆیە بە ناچاری بە خەڵکەکەم راگەیاند کە تا شەش مانگ تەلەفۆنم دەبڕم و لەسەر تۆڕی پاڵتۆکیش دەرس ناڵێمەوە بەڵکو کتێبێك لەسەر نوێژ بنووسم.. زیاتر لە هەشت مانگم سەرف کرد تا ئەم دوو بەشەی نوێژم بۆ تەواو کرا: (پاکژیی و چۆنیەتی نوێژکردن)کە دەکاتە بەرگی یەکەمی نوێژ..

بەرگی دووەمیش دوو بەشە:

- بەشی یەکەم: نوێژی سوونەت و کورتو کۆی نوێژ.

- بەشی دووەم: نوێژی کۆمەڵ و نوێژی هەینی و نوێژی جەنازە..

لەگەڵ ئەوەدا کە باسەکانی نوێژ لەم کتێبەدا زۆر دیارە بەڵام ئەوە رادەگێنم کە زۆر باسی تری فەرعی لەسەر نوێژ هەبووە کە بۆ ئەوەی قەبارەی کتێبەکە لەوە زیاتر نەبێت وازم لێهێناوە..

لاف ئەوە لێنادەم کە کتێبێکی زۆر گشتگیرم لەسەر نوێژ نوسیووە، بەڵام خوای گەورە لێمانی وەرگرێت دەتوانم بڵێم ئەوەی بۆ ئەنجامدانی فەرزی نوێژ داواکراوە لەم کتێبەدا هەیە والحمدلله.. چونکە لە باسەکانی پاکژییدا زۆر لە فەرموودەکانم هێناوەتەوەو بە دوای توێژینەوەی موحەقیقانی وەکو هەردوو ئیمامی ئینوحەجەرو نەوەوی و ئیبنو حەزمو شەوکانی و سددیق خان و ئیبنوعوسێمیندا چوومەتەوەو لە چۆنیەتی

نوێژكردنیشدا زۆرینەی باسەكانی شێخ محمد ناسروددینی ئەلبانی ڕەحمەتیم لێرەدا هێناوەتەوە كە لەسەر نوێژ نوسیوونی[١]..

بەشی پاكژی كە بەرگی یەكەمی ئەم كتێبەیە كردوومە بە دە بەشی ترەوە ناوم ناوە باس، وەكو: باسی جۆرەكانی ئاو، باسی پیسیی، باسی پاك كردنەوە، باسی تارات، باسی سوننەتە سروشتیەكان، باسی دەستنوێژ، باسی مەسح، باسی غوسڵ، باسی تەیەمموم، باسی ئەو خوێنەی لە ئافرەتان دێت.. هەر باسێكیشم وەكو كۆبەندێكی سەربەخۆ بە بەتاڵ هێشتنەوەی لاپەڕەیەك لەوی پێش و پاش خۆی جوێ كردۆتەوە.. هەر باسێكیش چەندین مەسائیلی تری تێدایە، بۆ نموونە باسی مەسح دەبێتەوە بە چوار بەش: مەسح لەسەر خوفف، مەسح لەسەر گۆڕەوی، مەسح لەسەر عەمامەو سەرپۆش، مەسح لەسەر گەچی شكاویی.. هەموو باسەكانی تریش هەر وان..

لە كۆتایی بەرگەكەشدا لیستی سەرباسەكان و مەسەلەكان بە ناوی (ناوەرۆك) بە دوورودرێژی دیاری كراوە كە لە چەند لاپەڕەیەكدان ..

هەندێك ووردەكاریی هونەریانەی نوسینەكە :

١ ـ یەكێك لە خاڵە گرنگەكانی ئەم كتێبە ئەوەیە كە زاناو شەرعناس و سەرچاوەكان بە خوێنەر دەناسێنێت، بەڵام بە شێوەیەكی ئەكادیمی زانكۆیی، جگە لەوەی لە كۆتایی كتێبەكەدا لیستی ناوی سەرچاوەكان بە تەفسیلێكی ڕێژەیی نوسراون، دیسان هەندێك زاناو كتێب ناسێنراون، كە پێویستە قوتابی و خوێنەر سەرنج بداتە ریزبەندیی ساڵەكانی ژیانیان، تا

---

[١] ئەسڵی كتێبەكە كە ناوی (أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه وسلم) سێ بەرگە.

بزانێت چ پێشەوایەك پێش ئەوی تریان ژیاوە، یان کامیان قوتابی کامیان بوون.. جگە لەمەش لە لاپەڕەکانیشدا ئاماژەی خێرایان پێکراوە، بەڵام بە شێوەیەکی تایبەت کە هیوای ئەوەم بووە کە قوتابی زیرەکتر کات.

تا لاپەڕە دوو سەدی بەرگەکان ناوی نوسەر پاشان کتێبەکەی لە پەراوێزدا نوسراوە، لەوە بەدوا تەنها ناوی کتێبەکە نوسراوەتەوە، بۆ ئەوەی قوتابیەکەش وای لێ بێت تا ئەو شوێنە شارەزای ناوی شەرعناسان و کتێبەکانیان بووبێت.. بۆ نموونە تا ئەو شوێنە لە پەراوێزدا دەنوسرێت: (النووي: المجموع) یان (ابن قدامة: المغني).. بەڵام لەوە بەدوا دەنوسرێت: (المجموع، المغني).. تەنها ناوی کتێبەکە دەنوسرێت و ئەوە حسێب کراوە کە تۆ ئیتر ئەوە دەزانیت کە ئەم کتێبانە هی کێن..

٢ ـ ئاماژە بە لاپەڕەو بەرگی سەرچاوەکان وا نوسراوە، بۆ نموونە: المجموع (٧٢/١٥) واتە : بەرگی پازدە لاپەڕە حەفتاو دوو ..

٣ ـ نامەوێت لەبەر تەمەڵی یان گوێ پێنەدان، یان لەبەر خاتری مەسروفاتی چاپ کردن، سەڵاواتەکان لە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم بۆ بیدعەیەك کورت کەمەوەو بیان کەم بە (ص، یان صلعم، یان د .خ) چونکە جگە لەوەی کە هەموو ئەمانە بیدعەن، ڕێزنەگرتنیشە لەو نێرراوە تایبەتەی خوای بەخشندەو لەو پێشەوا تاقانەمان کە ئەم دینەی پێگەیاندووین.. حسابیشم کرد هەموو سەڵاواتەکان (صلی الله علیه وسلم) و نووسینی (خوا لێی رازی بێت) کە بۆ یاوەرانم نووسیوە لە هەموو بەرگی یەکەمدا ناکاتە چەند لاپەڕەیەك، ئیتر لە هەزار نوسخە کتێبدا چەند لاپەڕەیەك چیە بۆ سەڵاواتدان لەو پێغەمبەرە خۆشەویستە صلی

الله علیه وسلم و ڕێزنان لە یاوەرە بەهیممەتەکانی خوا لێیان رازی بێت بەکار بهێنرێت ؟!

٤ ـ ناونیشانی بەش و باسەکانم بە فۆنتی گەورەو لە ناوەندی دێڕەوە نووسیووە هەروەها ئەو سەرباسانەی وام زانیووە کە لە چوارچێوەی باسەکانی خۆیاندا بڕێك سەربەخۆییان هەیە. بۆ نموونە باسەکانی دەستنوێژ هەر دەبێت روکنەکانی دەستنوێژو سوونەتەکانی دەستنوێژو دەستنوێژ شکان ببنەوە بە سەرباسی ناوەندی دێڕ.. یان روکنەکانی نوێژو بەتاڵ بوونەوەی نوێژ.. باسە لقیەکانیانیشم هێناوەتەوە سەری دێڕو بە فۆنتی جیاواز نووسیومن و خەتم بەژێردا هێناون، تا زیاتر دەرکەون..

٥ ـ لە هەموو مەسەلەیەکدا بەڵگەکانم هێناوەتەوەو ئەو فەرموودانەی لە بوخاری و موسلیم وەرنەگیرابن موناقەشەی حوکمی سەحیحێتی یان زەعیفیم بە نەقڵ کردنی حوکمی فەرموودەوانان روون کردۆتەوە، دوای ئەوەی ریوایەتی دروستیی فەرموودەکە ساغ بۆتەوە ئینجا هاتوومەتە سەر راو بۆچوونی شەرعناسان، یان راوبۆچوونیانم هێناوە لەگەڵ ئەو بەڵگانەی خۆیان پێ پشت ئەستوور کردووە.. جاری وا هەبووە زۆر لەسەر راجوێییەکانیان چووم، چونکە زانینی راجوێیی شەرعناسانیش زانستێکەو ئەوی پەی پێ نەبات درك بە بەرفراوانی شەرع نابات، وەکو قەتادە دەڵێ: (ئەوی راجوێیی شەرع نەزانێت بۆنی شەرعی بەسەردا نەچووە)[1] ! پاشان بۆ ئەوەی خوێنەری بەڕێز لە ڕاڕاییدا نەهێڵمەوە، دوای موناقەشەی راو بۆچوونی شەرعناسان ئەوەی پێم پەسەندتر بووە هەڵم بژاردووەو منیش تەبەنام کردووەو بۆ جوێ کردنەوەی هاتوومەتەوە

---

[1] ابن عبدالبر : جامع بیان العلم و فضله (٤٦/٢) .

سەری دێڕو نووسیومە من پێم وایە .... خەتیشم بەژێر زۆربەیاندا هێناوە .. بۆ ئەوەی ئەو خوێنەرەی تواناو تاقەتی خوێندنەوەی ئەو هەموو راجوێیی و ناکۆکیانەی نیە یان لەسەرەتاوە قەناعەتی بە تەرجیح دانەکەی من هەیەو پێی وایە من دوای توێژینەوەو خۆماندوو کردن ئەو بۆچوونەم پەسەندتر ناساندووە، ئەویش وەری بگرێت.. هیچ بۆچوون و حوکمێکم لە خۆمەوە نەنووسیوە، تا نەمزانیبێت چەندین زاناو شەرعناس ئەو بۆچوون و حوکمەیان دەرکردووە نەچووم بە لایانەوە، رۆڵی من هێنانەوەی رای هەموان و تا توانام بووبێت تەرجیح پێدانی بەهێزەکەیانم خستۆتە روو.. بەمەش وویستوومە وەرگرتنی شەرعەکە ئاسانتر بکەم.. بۆیە لەو باوەڕەدام ئەو کەسەی دەیەوێت فەتوای شەرعی من لەسەر مەسەلە شەرعیەکان بزانێت دەتوانێت یەکسەر تەماشای ئەوانە بکات کە لێم نووسیوە (پێم وایە ..) ، ئەو کەسەش کە دەیەوێت موناقەشەی بەڵگەکانم بکات، دەتوانێت هەموو باسەکە بخوێنێتەوە.. ئەگەر هەر قەناعەتی نەکرد خۆ بەزۆر بە بۆچوونی خۆمانیەوە پابەند ناکەین !

لە کۆتایی ئەم پێشەکیەدا داوام لە داعیە بەڕێزەکان ئەوەیە قوتابیانی خۆیان لە نوێژەکە شارەزا کەن.. قوتابیەکانیش با بە بایەخەوە دیراسەی بەڵگەی نوێژەکانیان بکەن..

داواشم لەو براو خوشکە بەڕێزانەی هەبوون و خوای گەورە توانای دارایی پێ بەخشیوون لە چاپ و بڵاوکردنەوەی ئەم کتێبەدا دەست نەگرنەوەو کەمتەرخەم نەبن، با بە توانای دارایی ئەوان دووسەد هەزار لەم کتێبە چاپ بکرێت و هەموو ماڵێکی کورد لە هەندەران و باشورو

ڕۆژهەڵاتی كوردستان دانەیەكی تێدا بێت تا وەكو (سەرچاوەی باسەكانی نوێژ) لەبەر دەستی هەموو موسوڵمانێكدا هەبێت، تا بە یارمەتی خوای گەورە زانینی ئەحكامی نوێژەكان لەبەر دەستی هەمواندا بێت..

خوای گەورە بەرەكەتی خۆی بخاتە ناو ئەم ڕەنجە كەمەوەو بیكاتە مایەی بەرچاوڕوونی موسوڵمانان و تێشوویەكی قیامەت بۆ نوسەرو خێرەومەندو بڵاوكارو گەیێنەرانی.. ئامین .

وصلى الله على سيدنا محمد وعلى آله وصحبه أجمعين

والحمد لله رب العالمين

چەند ڕێڕەوێکی پێویست

(١)

پێناسەی شەرع :

لـە سـەرەتای هـاتنی ئیسـلامەوە زاراوەی شـەرع بـە زۆر مانـا بـەکار دەهێنرا:

. **شەرع بە مانای هەموو ئیسلام:** ئەمە پێناسەی نەوەی یەکەمی ئیسلامەتیە[١]، بەم مانایاشە تا ئێستا کۆمەڵگی کوردەواریدا چارەسەرکردنی کێشەیەکی وەکو تەڵاقدا دەڵێ: بۆ حوکمی یاسا ئەوە دادگا، بۆ حوکمی شەرعیش ئەوە مەلا ..

. **شەرع زاراوەیەکی بە کوردی کراوی بەرامبەر زاراوەی (فیقه)ی عەرەبییە:** ئەمە بە کارهێنانی شەرعناسانی دوای یاوەران و تابعینە، کە بریتیە لە: زانستی شەرعناسیی (علم الفقه) کە زانستیەکی سەربەخۆی ئیسلامییە بۆ زانینی ئەو بڕیارو یاسا عەمەلییانە دامەزراوە کە بە پێی ڕێسا ڕاستەکان لە بەڵگە گشتیەکانی شەریعەتی ئیسلامەوە وەرگیراوە[٢] . لەم زانستەدا عەقائیدو تەفسیلاتی فیقهی دەستووری باس ناکرێت.

---

[١] عمر سليمان الأشقر : تاريخ الفقه الاسلامي (ل ١١) .

[٢] الآمدي : الإحكام في أصول الأحكام (١/٥) .

. سێیەم : شەرع بە مانای داوەری كردن (قەزاوەت) ە : وەكو دەوترێت لەناو خۆیاندا شەرعیان كرد.. واتە كێشەیەك كە هەبوو لە ناو خۆیانداو هەر خۆیان داوەرییان كردو گەیشتنە چارەسەری..

ئەم كتێبەی بەردەست دەربارەی باسەكانی شەرعە وەكو پێناسەی (فیقه) بۆیە لە سەرەتاوە وەكو رەویەی شەرعناسانی كۆن بە باسی پاكژی دەست پێ دەكات. شەرعناسانی كۆن و زۆرینەی شەرعناسانی سەردەم كتێبە فیقهیەكانیان دابەش دەكرد بۆ (كتاب) كتابیش بۆ (باب) بابیش بۆ (مسائل) .. بۆیە بە كتاب (الطهارة) دەستیان پێ دەكرد پاشان كتاب (الصلاة) پاشان كتاب (الزكاه) ..

(٢)

خوێندنی شەرع :

ئەگەر خوێندنی شەرع وەكو خوێندنی ئەكادیمی ئەم سەردەمە لێ بكەین، دەبێ خوێندنەكە بكەینە سێ قۆناغ :

قۆناغی سەرەتایی : قۆناغی پێووتنەوە، بە عەرەبی پێی دەڵێن: (تەڵقین)[1] كردن . واتە قوتابی كتێبەكانی لەبەر دەستدا دەبن و مامۆستایەكی زانا دەیانڵێتەوە پێی، وەكو ئەوەی كە فەقێی كۆمەڵگەی كوردەواری دەچنە خزمەت مامۆستایانی ئایینی و كتێبی (فتح القَريب)یان بۆ نموونە لە خزمەتدا دەخوێنن.. هەرچەندە بۆ دەسپێكی سەردەم لەو باشتر (الفِقْهُ المَنهجي) یە .. ئەگەر كەسێك وویستی شەرع بە بەڵگەوە بخوێنێت دەشێت لای شارەزایەكی سەرەتایی (پوختەی فیقهی

---

[1] تەڵقین دادان نا كە بۆ مردووە !

شەریعەت) بخوێنێت كە تاریق هەمەوەندی نوسیویێتی، یان كتێبی (الوجیز في فقه السنة و الكتاب العزیز) كە بیستوومە كراوە بە كوردی ، یان (فِقْهُ السُّنَّة) ی سەید سابق بخوێنێت كە (تمَامُ المِنَّة) كەی شێخی ئەلبانیشی لەگەڵدا بێت، كە تەخریجی فەرموودەكانی فقه السنةی تێدایە.. بەڵام ناخۆشی ئەم كتێبەیان ئەوەیە كە سەید سابقی رەحمەتی جاری وا هەیە راو بۆچوونی جیاوازی دە شەرعناس دەهێنێتەوە بەڵام تەرجیح بە هیچیان نادات و خوێنەر لە ڕاڕاییدا بەجێ دەهێڵێت !

قۆناغی بەراورد كردنی راوبۆچوونەكانی ناو مەزهەب وزانینی بەڵگەی شەرعی: بۆ نموونە پەی بەوە ببات بۆچی ئیمامی ئەبو یوسف كە قوتابی ئیمامی ئەبو حەنیفەیە لە پاك بوونەوەی پێستەی سەگ و بەراز بە خۆشكردنیان راو بۆچوونی لەگەڵ ئیمامی ئەبو حەنیفەدا جیاوازە؟ بەڵگەی كامیان بەهێزترەو چۆن؟! یان بۆچی ئیمامی نەوەوی كە پێشەوایەكی مەزهەبی شافیعیە لە مەسەلەی قنووتی نوێژی بەیانیاندا لەگەڵ ئیمامی شافیعیدا راجوێیە؟! رای كامیان بەهێزترەو چۆن؟ ئەمەش لە كۆمەڵگەی ئێمەدا عادەتەن بە مەلایەك دەكرێت كە چووبێتە سەرو كتێبی (كفایةُ الاخیار)[1] وەك ئەو مامۆستایانەی تەرجیحی

---

[1] كتێبی (كفایة الاخیار في حل غایة الاختصار) نوسینی تەقیوددین ئەبوبەكری كوڕی محمدی كوڕی حوسەینی دیمەشقیە كە ساڵی ٨٢٩ ك كۆچی دوایی كردووە. كتێبێكی كورتی مەزهەبی ئیمامی شافیعیەو بەڵگەی شەرعی زۆری تێدایە، هەرچەندە زۆرینەی زەعیفە، بەڵام راو بۆچوونی پێشەوایانی مەزهەبەكەی لەخۆ گرتووەو تەرجیحیشی بە پەسەندترینیان داوە.. بۆیە زۆر جێ بایەخە. پێم باشە فەقێی كورد دوای فتح القریب ئەم كتێبە بخوێنێت.. هەرچەندە بە داخەوە ئەمیش و ئیبنو حەجەری هەیتەمیش تەكفیری ئیمامی ئیبنو تەیمییە دەكەن ..

راجوێیی شەرعناسانی مەزهەبی شافیعی لە (توحفەی ئیبنو حەجەر)[١] ەوە دەدەن، یان کەسێك بێت کە دیراساتی شەرعی خوێندبێت جا لە زانکۆ بێت یان لە دەرەوەی، بە مەرجێك دوو بەرابەری کتێبی مەنهەجی خوێندنەکەی زانکۆی خوێندبێت. بە داخەوە زانکۆی ئێستا بە تایبەتی لە وولاتی موسولمانانداو بە تایبەتی تریش کۆلیجەکانی دیراساتی ئیسلامی شارەزای لێهاتوو بەرهەم ناهێنن..

قۆناغی شەرعناسی و هەڵسەنگاندنی بەڵگەی مەزهەبەکان:

لەوانەیە هەر خۆی بگاتە ئەوەی توێژینەوە لەسەر بەڵگەکان بکات یان پەنا بەرێتە بەر توێژینەوەی زانایانی تری پسپۆڕ کە ئاسان دەستی دەکەوێت.. بۆ نموونە کە لەوە دەکۆڵێتەوە بۆچی لە مەزهەبی شافیعیدا پیاو دەستنوێژ لە ژنی دەشواتەوەو لە سێ مەزهەبەکەی تردا دەستنوێژیان لێك ناشکێت؟! دەگەڕێتەوە سەر فەرموودەکانی جمهور[٢]، رای جوداو دووری فەرموودەوانان دەبینێت لەسەر سەنەدی فەرموودەکان، خۆی سەحیح و زەعیفیانی بۆ لێك جوێ ناکرێنەوە، یان ناتوانێت تەرجیح بە توێژینەوەی فەرموودەوانێکیان بدات، بۆیە یەکسەر توێژینەوەی شێخی ئەلبانی رەحمەتی وەردەگرێت، ئەمە وەکو بەڵگەکە، بەڵام وەکو راوبۆچوونی شەرعناسیی مەرج نیە هەر لە ئەلبانیەوە

---

[١] کتێبێکە ناوی (تحفة المحتاج بشرح المنهاج) نوسینی ئەحمەدی کوڕی محمدی کوڕی عەلی کوڕی حەجەری هەیتەمییە، کە ساڵی ٩٧٤ ك کۆچی دوایی کردووە، ئیعتیمادی زانایانی مەزهەبی شافیعی لەسەر ئەم کتێبەو چەند کتێبێکی ترە .

[٢] بە سێ لە چوار پێشەواکە (ئیمامانی ئەبو حەنیفەو مالیك و شافیعی و ئەحمەد) رەحمەتی خوایان لێ بێت دەوترێت جمهور . کە دەوترێت ئەمە رای جمهوورە یەعنی سێ لەم پێشەوا بەرێزانە رای وایەو یەکێکیان رای جیاوازی هەیە..

وەربگرێـت، چـونكە فـەرموودەوانی وا هەیـە هـەر شـارەزای زانسـتی فەرموودەوانیەكەیـەو شـەرعناس نیـە، هـەر وەكو كـە هەیـە شەرعناسـەو پسـپۆڕی فـەرموودەوانی نیـە.. بۆیـە ناشـێت بـە دووری بـزانین كـە توێژەرەوەیەكی شەرعناسی وەكو ئیبنو عوسێمینی رەحمەتی دەبینیت لـە حوكمی خوێندا بۆ نموونە یان لە حوكمی پاكی شـەرابدا رای پێچەوانەی رای ئەلبانییە ! چونكە لەوانەیە ئەو بەڵگەیەی لای شێخی ئـەلبانی وەكو فـەرموودەی سـەحیح یـان حەسـەن سـەلمێنرا بێـت لای ئیبنـو عوسـێمین زەعیـف بێـت، چ بـە توێژینـەوەی خـۆی گەیشـتبێتە ئـەو حوكمـە چ بـە توێژینـەوەی غـەیری شـێخی ئـەلبانی. یـان فەرموودەكـە لای ئـەمیش سەحیحە بەڵام ئەو بۆچوونە شەرعیەی هـەر یەكـەیان لێـوەی وەرگرتـووە لەگەڵ یەكترییدا جیاوازن.. رەحمەتی خوا لە هەموویان بێت ..

(٣)

كورتەیەك لەسەر بەشەكانی زانستی شەرعنـاسیی

شەرعناسانی سەردەمی دوای یاوەران و تابعین كە باسەكانی شەرعیان لە دوو توێی كتێبی تایبەتدا نوسیوە ، باسەكانیان لە سەرەتادا كرد بە دوو بەشەوە: بەشی خواپەرستیەكان و بەشی سەوداومامەڵەكان.

بەشی خواپەرستیەكان : ئەم بابەتانەی لەخۆ گرت:

١- پاكژی ٢- نوێژ ٣- جەنازە ٤- زەكات ٥- رۆژوو ٦- ئیعتیكاف ٧- حەج و عەمرە ٨- مزگەوت و ئەحكامەكانی ٩- سـوێند و نـەزر ١٠- جیـهاد ١١- خۆراك و خواردنەوە ١٢ - راوو سەربڕراو ..

بەشی سەوداومامەڵە : ئەم بابەتانەی لەخۆ گرت:

١- هاوسەرێتی (تەڵاق وجیابوونەوە) ٢- سزاکان ٣- مامەڵەکانی فرۆشتن ٤-قەرز ٥- رەهن ٦ و٧- ئاودێریی وچاندن ٨- کرێدان ٩- حەواڵەکاریی ١٠- بەش هەڵگرتنەوەی شەریکایەتی (الشفعە) ١١- بریکـاریی (وەکالـەت) ١٢- خوازیاریی ١٣- ئەمانەت دانان ١٤- زەوت کردن ١٥- دۆزینەوە ١٦-کەفالەت کردن ١٧- دەلاّلی کڕین وفرۆشتن (الجعالە) ١٨- شەریکایەتی ١٩ ـ داوەریی ٢٠ ـ وەقف ٢١ ـ خەڵات ودیاری ٢٢ ـ دەسبەسەراگرتن و گرتنەخۆ (الحِجْر) ٢٣ ـ وەسێت ٢٤ ـ میرات ..

شەرعناسانی شافیعی مەزهەب هاتن و کردیان بە چوار بەشەوە ، فەرموویان : ئەحکامی شەرع یان پەیوەندی بە رۆژی دواییەوە هەیە یان بە ژیانی دنیاوە :

ـ ئەوەی پەیوەندی بە رۆژی دواییەوە هەیە : خواپەرستیەکانە .

ـ ئەوەی پەیوەندی بە ژیانی دنیاوە هەیە :

* یان ئەوانەیە کە پەیوەندییان بە مانەوەی تاکی مرۆڤەکەوە هەیە ، ئەوەش سەوداومامەڵەکانە ..

* یان پەیوەندی بە مانەوەی جۆری توخمی مرۆڤەوە هەیە کە هاوسەرێتیە .

* یان پەیوەندی بە ژیانی شارستانێتیەوە هەیە کە سزاکانە[1] ..

حەنەفیەکان وەکو ئیبنو عابدینی حەنەفی باسەکانیان کرد بە سێ بەشەوە: خواپەرستیەکان ، سەوداو مامەڵە ، سزاکان .

---

[1] محمد علي الفاروقي التهانوي : كشاف اصطلاحات الفنون (٣٢/١) .

- خواپەرستیەگەی كردە پێنج باس: نوێژو زەكات و رۆژوو حەج و جیهاد.

- سەوداو مامەڵەكانیشی كردە پێنج بەشی تر: پارەو دارایی (ئەمانەت دانان، خوازیاریی و ئەوانە) .ئینجا هاوسەرێتی و ئەوەی پەیوەندی پێوەی هەیە، ئینجا ناكۆكی و دەعوا (مەبەستی ناكۆكی و شەڕو شۆڕ ئینجا داوەریی و ئەوانەی پەیوەندییان بە داوەرییەوە هەیە) .

- سزاكانیشی كردە پێنج بەشی تر: سزاكان (القصاص) سزای دزی، سزای زینا، سزای تۆمەتبار كردنی داوێن پیسی، سزای پاشگەزبوونەوە لە ئیسلام[1]..

ئیبنولجیززی مـالیكیش كـە خـەڵكی غەرناتـەی ئەندەلوسـە (٧٤٥ ی ك كۆچی دوایـی كـردووە) هـات و كتـێبی (قـوانین الأحكام الشـرعیة ومسائل الفروع الفقهیة)ی نووسی كە لەسەر راجوێیی و بەراورد كردنی بۆچوونی شەرعناســانە، باســەكانی شــەرعی تێــدا كــرد بــە دووبەشــەوە: خــوا پەرســتیەكان وســەوداو مامەڵـە. بـەڵام هـەر یـەك لەمانـەی كـرد بـە دە بەشەوە كە ناوی نان (كتاب)، هـەر كتابێكیشی كـرد بـە سـەد (بـاب) ەوە.. بۆیە هەموو شەرع لای ئیبنولجیززی بوو بە بیست كتاب و دوو سەد باب:

بەشی یەكەم : بریتیە لە : كتابی ١ - پاكژی ٢ - نوێژ ٣ - جەنازە ٤ -زەكات ٥ - رۆژوو ئیعتیكاف ٦ - حەج ٧ - جیهاد ٨ - سوێندو نەزر ٩ - خۆراك و خواردنەوە ١٠ - قوربانی وعەقیقەو خەتەنەكردن ..

بەشی دووەم : بریتیە لە : ١ - هاوســەرێتی ٢ - تەڵاق و جیـابوونــەوە ٣ - مامەڵەكانی فرۆشتن ٤ - ئەو گرێبەســتانەی وەكو كڕین و فرۆشــتنن

---

[1] حاشیە ابن عابدین (٥٦/١) چاپی سێیەم / الامیریە - قاهیرە

٥ ـ داوەریی و شایەتیدان ٦ ـ ئەوانەی پەیوەنییان بە داوەرییـــەوە هـەیە ٨ ـ خوێن و سزاکان ٩ ـ خەڵات و دیاری و هاوشێوەیان ١٠ ـ وەسێت و میرات..

ئینجا هەموو بەشەکانی بە بەشێك کۆتایی پێ هێنا ناوی نا کتاب الجامع..

ئیبنولجیززی لە هۆی دابەشکردنی باسەکانیدا بەو شێوەیە دەڵێ: لەبەر ئەوەیە کە ئەو باسانەی لێك دەچن یان لێك نزیکن یان لق و چڵی یەکترن پێکەوەبن، بۆ ئەوەی ئەوەندە بەش بەش نەبێت و لق و پۆپیان لێ نەبێتەوە[1].

دوای ئەمانیش شەرعناسانی تر هاتن وبە گوێرەی پێداوویستی نەوەکان باسەکانیان بەرفراوانتر کرد، تا گەیشتە ئەوەی یەکێکی وەکو ئیمامی شەوکانی باسەکانی شەرع لە کتێبی (نیل الاوطار) مکەی خۆیدا بکات بە پەنجاوشەش کتاب وهەر کتابێك بە (أبواب) و ئەبواب بۆ باب وبابەکانیش بکاتەوە بە مەسائیل.. تەنانەت پاکژی و نوێژەکەی کردووە بە دە کتابەوە..

شەرعناسانی سەردەم لەگەڵ پێداوویستی نەوەی نوێ کە لە قوتابخانەیەکدا گەورە دەبوون کە لە سیستمی رۆژئاواوە هاتبوو، باسەکانی شەرعیان بە شێوەی نوێ خستەوە پێش چاو، کردیانن بە کۆبەند (أبواب) ئینجا بەند (فصول) ئینجا باس (مباحث) وە هەروەها..

---

[1] ابن الجزي : قوانين الأحكام الشرعية (ل ٩١٦) .

هەندێکی تریشیان شێوازی تری نوێیان داهێنا، بەوەی باسەکان بە ریز پێشکەش کەن بێ ئەوەی ناوی کتاب و باب یان بەندو بەشیان لێ بنێن..

لەم سی چل ساڵەی دواییشدا زۆر لە زانایان کۆبوونەوەو بڕیاری نووسینەوەی هەموو شەرعیان پێکەوەدا، بەمەش کۆگای شەرعی (دائرە المعارف: ئینسیکلۆبیدیا) هاتە پێشەوە کە دەیان بەرگی گەورەیە..

من پێم باش بوو ریزبەندی کۆنی کتێبە شەرعیەکان بهێڵمەوە، بۆ ئەوەی خوێنەر بە شێوازو سیستمی خوێندنی ئیسلام ئاشنا کەمەوەو ئەو مۆرکی رەسەنێتی ئوممەت و تایبەتمەندێتیەکەی خۆمان کە کەلەپووری ئەم ئوممەتە دایڕشتووە نەفەوتێت، بەڵام لە جیاتی کتاب نووسیم بەش، لە جیاتی باب نووسیم باس.. بێ ئاڵۆزیی و تێکەڵاوییش بابەکانم جودا هێشتنەوە ..

(٤)

کورتەیەك لەسەر
چۆنیەتی پەیدابوونی مەزهەب و تۆمارکردنی

<u>سەردەمی یاوەران:</u> ئیمامی حاکمی نەیسابووری لە کتێبەکەی خۆی (المدخل الی کتاب الاکلیل)دا دەڵێ: ئەو یاوەرە بەڕێزانەی سوونن‌ەتیان لە پێغەمبەری خواوە صلی الله علیه وسلم بۆ نەوەکانی دوای خۆیان نەقڵ کرد لە ژن و پیاو چوار هەزار کەس بوون کە لە ماوەی بیستوسێ ساڵی پێغەمبەرایەتیدا هاوڕێی بەردەوامی پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم بوون، باسی هەر هەموو ووردەکاریەکانی ژیانی پێغەمبەری خوایان صلی الله علیه وسلم دەکرد[1]..

ئیمامی ئیبنولقەییم ئەو یاوەرانەی بە پێی زۆرو کەمی ریوایەتەکانیان کردووە بە سێ پۆلەوە:

یەکەم : ئەوانەی موفتی بوون و زۆریان گێڕاوەتەوە، ئەم بەڕێزانە حەوتن: سەیدنا عومەری کوڕی خەتتاب و سەیدنا عەلی کوڕی ئەبو تالیب و سەیدنا عبداللەی کوڕی مەسعوودو خاتوو عائیشەو سەیدنا زەیدی کوڕی سابیت و سەیدنا عبداللەی کوڕی عەبباس و سەیدنا عبداللەی کوڕی سەیدنا عومەر خوا لێییان رازی بێت.. ئیبنوحەزم دەڵێ: فەتوای هەر یەکێك لەم بەڕێزانە بەرگێك دەبێت.

دووەم: ئەوانەی ریوایەتەکانیان مام ناوەندییە. سێزدە یاوەرن: سەیدنا ئەبوبەکرو خاتوو ئوم سەلەمەو سەیدنا ئەنەسی کوڕی مالیك و سەیدنا

---

[1] ابو عبدالله محمد بن عبدالله الحاکم النیسابوري : المدخل الی کتاب الاکلیل ل ٧ و ٨..

ئەبوسەعیدی خودری و سەیدنا ئەبو هورەیرەو سەیدنا عوسمانی کوڕی عەففان و سەیدنا مەعازی کوڕی جەبەل و سەیدنا عبداللەی کوڕی عەمری کوڕی عاس و سەیدنا عبداللەی کوڕی زوبەیرو سەیدنا ئەبو موسای ئەشعەریی و سەیدنا سەعدی کوڕی ئەبی وەققاس و سەیدنا سەلمانی فارسی و سەیدنا جابری کوڕی عبدالله خوا لێییان ڕازی بێت ..

سێیەم : ئەوانەی کە کەمیان گێڕاوەتەوە، ئەمانیش زۆر زۆرن.

بەڵام هەموو ئەوانەی موفتی بوون ژمارەیان سەدو سیو قسوورە لە پیاوو ژن[1] ..

سەردەمی تابعین: کە سەیدنا عوسمان خوا لێی ڕازی بێت لە سەردەمی حوکمڕانی خۆیدا ڕێی بە یاوەران دا لە مەککەو مەدینەوە بچنە ناوچەکانی تری ئیسلام، ئیتر یاوەران چوونە میسرو بەسرەو کوفەو شام و خۆراسان و ناوچەکانی تر.. بەمەش زانستی شەرعی بڵاوتربۆوەو نەوەیەك لە تابعین سوودی لە نزیکی لەو یاوەرە بەڕێزانەوە وەرگرت..

بۆ نموونە کووفە: کوفە جگە لەوەی کە بووە پایتەختی خیلافەتی سەیدنا عەلی کوڕی ئەبوتالیب خوا لێی ڕازی بێت زیاتر لە سێسەد یاوەری تێدا نیشتەجێ بوو، چەندین موفتی و شەرعناسیی تێدا نیشتەجێ بوو، وەك سەیدنا ئیبنو مەسعوودو سەیدنا ئەبوموسای ئەشعەریی و سەیدنا سەعدی کوڕی ئەبووەققاس و سەیدنا ئەنەس و دەیانی تر کە بوونە مامۆستای شەرعناسانی وەك:

- عەلقەمەی کوڕی قەیسی نەخەعی (٦٢ ك).خاڵی ئیبراهیمی نەخەعییە.

---

[1] ابن القيم الجوزية : أعلام الموقعين ٢٢٢/١ ـ ٢٣٨ .

ـ ئەسوەدی کوڕی یەزیدی نەخەعی.

ـ ئەبو مەیسەرە عەمری کوڕی شەراحیلی هەمەدانی.

ـ مەسرووقی کوڕی ئەجدەعی هەمەدانی (٦٣ ك).

ـ شورەیحی کوڕی حاریسی کیندی (٨٣ ك).

ئەمانیش ئەو زانستیەیان گەیاندەوە بە زانایانی تری وەك:

ـ ئیبراهیمی کوڕی یەزیدی نەخەعی (٩٦ ـ ١٤٥ك / ٦٦٦ ـ ٧١٥ ز).

ـ حەممادی کوڕی ئەبو سولەیمان (١٢٠ك / ٧٣٧ز).

ـ مەنسووری کوڕی موعتەمیری سەلەمی (١٣٣ ك).

ـ سولەیمانی کوڕی میهرانی ئەعمەش (١٤٨ ك)..

ئیبراهیمی نەخەعیش بوو بە مامۆستای حەممادو حەممادیش دواتر بوو بە مامۆستای ئیمامی ئەبو حەنیفە (٨٠ـ ١٥٠ك/٦٩٩ ـ ٧٧٠ز) کە یەکەمین سەرمەزهەبی چوار پێشەواکەی ئەهلی سووننەتە.. لەم زانایانەوە مەدرەسەی رەئی هاتە پێشەوە کە ئیمامی ئەبوحەنیفە بووە پێشەوای. بەرامبەر مەدرەسەی فەرموودە لە مەدینە بە پێشەوایەتی ئیمامی مالیك.

مەدینە: زۆرینەی گەورەترین زانای ئەم ئوممەتە لە مەدینە پێگەیشتن و هەموو فەرموودەو زانستیە شەرعیەکانی یاوەرانیان لەخۆگرت و پاشان بەو پەڕی دەستپاکیەوە گەیاندیانەوە بە نەوەی دوای خۆیان، لەوانە ئەم سێزدە بەرێزەی حەوتی یەکەمینیان بە (حەوت شەرعناسەکە) ناوبانگیان دەرکرد:

ـ سەعیدی کوڕی موسەییب (٩٤ ك کۆچی دوایی کردووە).

ـ عوروەی کوڕی سەیدنا زوبێری کوڕی عەووام (٩٤ ك).

ـ ئەبو بەکری کوڕی عبدالرحمانی سەیدنا حاریسی مەخزومی (٩٤ ك).

ـ عوبەیدوواللەی کوڕی عبداللەی کوڕی عوتبە (٩٠ ك/٧٠٨ ز).

ـ خاریجەی کوڕی سەیدنا زەیدی کوڕی سابیت (٩٩ ك/ ٧١٧ ز).

ـ قاسمی کوڕی محمدی کوڕی سەیدنا ئەبوبەکری سددیق (١٠٧ ك/ ٧٢٥ز).

ـ سولەیمانی کوڕی یەسار (١٠٧ ك/٧٢٥ ز).

ـ عبداللەی کوڕی سەیدنا عبداللەی کوڕی سەیدنا عومەری کوڕی خەتتاب.

ـ سالمی کوڕی دووەمی سەیدنا ئیبنوعومەر(١٠٦ ك/ ٧٢٤ ز)..

ـ ئەبانی کوڕی سەیدنا عوسمانی کوڕی عەففان (١٠٥ ك ٧٢٣ ز).

ـ ئەبو سەلەمەی کوڕی سەیدنا عبدالرحمانی کوڕی عەوف (٩٤ ك ٧١٢ز)..

ـ عەلی کوڕی ئیمامی حوسەینی کوڕی سەیدنا عەلی کوڕی ئەبو تالیب (زەینولعابدین ٩٥ ك ٧١٣ ز)..).

ـ نافیعی مەولای سەیدنا عبداللەی کوڕی عومەر(١١٧ ك/ ٧٣٥ ز)...

ئەم پۆلە بەڕێزە زانستیە شەرعیەکانی خۆیان گەیاندەوە بە نەوەی دوای خۆیان، بۆیە لە دوای ئەمانیش لە مەدینە ئەم بەڕێزانە بوونە موفتی:

ـ ئەبوبەکر محمدی کوڕی عەمری کوڕی حەزم (١٢٠ ك/ ٧٣٨ ز) و دوو کوڕەکەی محمدو عبدالله.

ـ عبداللەی کوڕی سەیدنا عوسمانی کوڕی عەففان .

ـ جەعفەری (سادق)کوڕی محمدی کوڕی عەلی (زەینولعابدین) کوڕی سەیدنا حوسەین (٨٣ ـ ١٤٨ ك/ ٧٠١ ـ ٧٧٦ ز).

- عبداللەی كوڕی قاسمی كوڕی محمدی كوڕی سەیدنا ئەبوبەكری سدديق .

- محمدی كوڕی موسلیمی كوڕی شیهابی زوهری (١٢٤ ك/ ٧٤٢ ز)..

ئەم بەڕێزانەو قوتابیەكانیان لە پێگەیاندنی زانای تردا بەردەوام بوون تا زنجیرەكە گەیشتە:

- ئیمامی مالیك (٩٣ ـ ١٧٩ك / ٧١٥ـ ٧٩٦ز).

- ئیمامی مالیكیش مامۆستای ئیمامی شافیعییە (١٥٠ ـ ٢٠٤ ك/ ٧٦٦ ـ ٨٢٠ ز).

- ئیمامی شافیعیش مامۆستای ئیمامی ئەحمەدی كوڕی حەنبەلە (١٦٤ ـ ٢٤١ ك / ٧٨٠ ـ ٨٥٥ ز)..

سەردەمی دوای تابعین: كە كۆتایی حوكمڕانی ئەمەوی و سەرەتای حوكمڕانی عەبباسیەكان و گەشانەوە شارستانێتیەكەی ئیسلامە.. لەم سەردەمەدا عومەری كوڕی عبدالعەزیز ـ كە لە ساڵی (٩٩ـ١٠١ك) ببوو بە خەلیفە ـ شیهابەددینی زوهری تەكلیف كردبوو بكەوێتە هاندانی كۆكردنەوەی فەرموودە، ئیتر گەشتی كۆكردنەوەی فەرموودە دەستی پێكردو سەدان قوتابی بۆ كۆكردنەوەی فەرموودە لێبڕان.. ئینجا كە بە توێژینەوەو لێكدانەوەی فەرموودە راو بۆچوونی جیاواز پەیدابوو، سەدان قوتابی تریش كەوتنە تۆماركردنی فەتواو بۆچوونی شەرعناسان.. لێرەوە مەزهەبەكان دروست بوون، قوتابی وا هەبوو رای ئیمامی ئەبوحەنیفەی كۆكردبۆوەو فەتوای تەنها بە پێی رای ئیمامی ئەبو حەنیفەو مەدرەسەی كووفە دەدا. قوتابی واش هەبوو رای ئیمامی ئیسحاقی كۆكردبۆوەو هەموو فەتوایەكی لەسەر بۆچوونی ئەو ئیمامە دەدا.. هەبوو تەنها لەسەر رای

ئیمامی مالیك و مەدرەسەی فەرمووده دەدا.. قوتابی تریش لەسەر راو بۆچوونی ئیمامی شافیعی یان محمدی کوڕی حەسەن یان ئیمامی ئەحمەد یان ئەوزاعی و ئەوانی تر دەدا..

محمدی کوڕی حەسەنی شەیبانی قوتابی ئیمامی ئەبو حەنیفە بوو لە کووفە. بۆ خوێندنی فەرمووده چووبووه خزمەت ئیمامی مالیك لە مەدینە، لە هەمان کاتدا ئیمامی شافیعیش چووبووه خزمەتی ئیمامی مالیك بۆ خوێندنی موەتتەئەکەی ئیمام.. ئیمامی شافیعی دواتر بوو بە سەر مەزهەب، بەڵام محمدی کوڕی حەسەن هەر لەسەر مەزهەبی ئیمامی ئەبو حەنیفەو مەدرەسەی رەئی مایەوەو بوو بە سێیەمین کەسایەتی مەزهەبی حەنەفی لە دوای ئیمامی ئەبو حەنیفەو ئیمامی ئەبویوسف.. کە دەوترێت شەیخەینی حەنەفی مەبەستیان ئیمامی ئەبو یوسف و ئەم محمدی کوڕی حەسەنی شەیبانییەیە کە ئەویش کتێبێکی بە ناوی (الموطأ)ەوە نوسیووە..

ئیمامی مالیك فەرموودەی مورسەلی پێ قبووڵ بوو[1] ئەم دوو قوتابیە نەجیبە کە خۆیان بوونەوە بە زانا، مورسەلیان پێ قبووڵ نەبوو.. ئیمامی شافیعی تەنها مورسەلی سەعیدی کوڕی موسەییبی قبووڵ بوو.. هەروەها زۆرینەی فەرموودەوانان پێیان قبووڵ نەبوو مورسەل بکەنە سەرچاوەی ئەحکام[2].. ئیمامی ئەحمەدیش کە بووە قوتابی ئیمامی

---

[1] ئەو فەرموودەیە کە ناوی یاوەر (سەحابی) لە سەنەدەکەیدا نەهاتووە. وەك ئەوەی سەعیدی کوڕی موسەییب یان قەیسی کوڕی ئەبو حازم یان عوبەیدوڵڵەی کوڕی عەدی کە تابعینن یەکسەر دەفەرموون پێغەمبەری خوا صلی الله علیه و سلم فەرموویەتی .. (السیوطي: تدریب الراوي ل ١٢٦).

[2] ئیمامی موسلیم لە سەرەتای سەحیحیەکەی (٢٨/١)و ئیبنو عەبدولبیر لە تەمهیدەکەیدا (١٩/١)ئەم راو بۆچوونانەیان بە دوورودرێژی باس کردووە..

شافیعی رای ئیمامی مالیکی پێ پەسەندتربوو وەك لە رای ئیمامی شافیعی! بۆیە گەڕایەوە سەر رای ئیمامی مالیك . لەمەوەیە دەبینیت کە مالیکی و حەنبەلی فەرموودەی مورسەلیان پێ قبووڵەو ئەحکامەکانی لێوە وەردەگرن، بەڵام حەنەفیەکان و شافیعیەکان فەرموودەی مورسەل بۆ عەقیدەو ئەحکامی شەرعی وەرناگرن . ئەمە یەکێکە لە راجوێییە ئوسوڵیەکانی ئەم چوار مەزهەبەی ئەهلی سوننەت و جەماعەت.. راجوێییەکانی تریش ئاوا دروست دەبوون، بەڵام هەموو زاناکان بەرێزەوە دەیانڕوانیە دیدو رای یەکترو کەسیان ئەوی تری نەدەشکاند.. بەڵام نەوەکانی دواتر کە خۆیان تواناو هیممەتیان کەم بۆوە، خۆیان بە مەزهەبەکاندا هەڵواسیی و دەمارگیرێتییەکی ناڕەوایان ممارەسە کرد، گەیشتە ئەوەی شافیعی و حەنەفی نوێژ لە دوای یەکترییەوە نەکەن و هەردووکیشیان لە دوای حەنبەلییەوە !!

ناساندنی هەندێك لە زانایان

(بە پێی هاتنیان یەك لەدوای یەك)

ئەمەشم بە پێویست زانی، تا خوێنەر زیاتر بە زانایانێك ئاشنا کەم کە لە مەلای کوردی نابیستێت، لەبەر ئەوەی مەلای کورد شافیعی مەزهەبن و زۆر پابەندن بە راو بۆچوونی شەرعناسانی دوایین (موتەئەخخیرین)ی مەزهەبەکەوە، جگە لە لاوازی لایەنی فیکریی و سیاسی دوو خاڵی تری لاوازییان لە خودی شەرعناسییەکەشدا هەڵگرتووە:

یەکەمیان: شەرع لە فەرموودەوە وەرناگرن.. کە رایەکی خەتیبی شەربینییان دەست دەکەوێت وا دەزانن دوو هەنگیان لە دارێکدا دۆزیوەتەوە، ئیتر لا ناکەن بەلای فەرموودەوە.. لەوە ناکۆڵنەوە کە ئایا بەڵگەکەی چییە؟ یان بۆچی پێچەوانەی فەرموودەیەکی سەحیحی لای ئیمامی ئەحمەد فەتوای داوە! ئەمەش خاڵێکی لاوازی خوێندنی حوجرەیەو نەوە بە نەوەی فەقێیایەتی هێناویانە..

دووەمیان: ئیکتیفا هەر بەو پازدە بیست کتێبە دەکەن کە لە ساڵانی فەقێیایەتی دەیخوێنن، ئەمەو دەمارگیرییە مەزهەبیەکە وایان لێ دەکات جورئەتی توێژینەوەیان بۆ دروست نەبێت.. نەوێرن بە دووی راوبۆچوونی نوسەرە مەزهەبیەکانیاندا بچنەوە..لە کاتێکدا کە مەزهەبی شافیعی لە هەموو مەزهەبەکانی تر زیاتر توێژەرەوەی بەهێزی وەکو ئیبنوحەجەری عەسقەلانی و ئیمامی نەوەوی و زەهەبی و سیوتی تێدایە کە بە بێ دەمارگیریی توێژینەوەیان

کردووەو مەزهەبەکەی خۆشیان سەرخستووە.. جگە لە شاپیاوی وەکو ئیمامی بەیهیقی کە بە بێ دەمارگیریی مەزهەبی خودی ئیمامی شافیعی سەرخستووەو کتێبی (معرفه السنن)ی لەسەر داناوە کە نموونەیەکی زۆر دەگمەنە لەسەرخستنی دیدو بۆچوون بێ ئەوەی لە قەدرو رێزی ئیمامی بەرامبەرەکانی کەم کاتەوە.

لەم روانگەیەوە بوو کە بە پێویستم زانی بیست فەرموودەوان و بیست شەرعناس و بیست توێژەرەوەی ئوممەت بە خوێنەران ئاشنا کەم لەوانەی ئەم شەرعەیان لێوە وەردەگیرێت، مەبەستیشم لەمە چەند شتێکە:

یەکەم: خوێندەواری کورد بیر بخەمەوە کە وەرگرتنی شەرع (فیقه) بە بەلگەوەیە، مەرج نیە هەر وا بزانێت دەبێت هەر لە ئیمامی شافیعیەوە وەربگرێت، یان لە ئیمامی نەوەویەوە، یان هەر دەبێت لە یەکێك لەم چوار ئیمامە ناسراوەوە (ئیمامی ئەبو حەنیفەو ئیمامی مالیك و ئیمامی شافیعی و ئیمامی ئەحمەد)ەوە وەربگرێت، هیچ مەرج نیە.. باشە ئەگەر کەسێك حوکمێکی شەرعی بە بەلگەوە لە ئیمامی ئەوزاعی یان لەیسی کوڕی سەعد یان ئیبنوحەزمەوە وەرگرت، ناشێت؟! کە ئەم سێ بەرێزەش پێشەوای شەرعناسیین و وەکو چوار ئیمامە بەرێزەکەن..

دووەم: سەرچاوەکانی فەرموودە سەرچاوەی شەرع و فەتواشن.. تۆ دەتوانیت کتێبێکی وەکو سونەنی نەسائی بکەیتە سەرچاوەی وەرگرتنی شەرع و فەرموودە، ئەم کتێبە بەنرخە شێخی ئەلبانی رەحمەتی توێژینەوەی فەرموودەکانی کردووەو فەرموودە سەحیح و

حەسەنەكانی لە سێ بەرگی یەكەمدا تۆمار كردووەو بەرگی چوارەمیشی تەرخان كردووە بۆ فەرموودە زەعیفەكان.. بەرگی یەكەمی ئەم كتێبە بەنرخە كە ٥٧٤ لاپەڕەیە هەر هەمووی لەسەر نوێژەو ریزبەندی فەرموودەكانیش بە شێوازی كتێبە فقهیەكانە.. واتە هەر بە باسەكانی پاكژیی دەست پێ دەكات.. ئیتر بۆچی ناشێت ئەم نوێژو رۆژوو ئەحكامانە لە فەرموودەوە وەربگیرێت.. ئەمە بۆ ئەوە نالێم گەنجە تامەزرۆكان هان دەم كتێبە شەرعیەكان واز لێ بهێنن، نا ئەمەم بۆ مامۆستایان و فەقێ و داعیەكانە، كە بۆچی كەمێك لا ناكەن بە لای فەرموودەوە؟!

سێیەم: پێشەوایان و سەر مەزهەبانی ئەهلی سووننەت چوار نین و زیاتر لە بیست پێشەوان.. بەڵام ئەوانی تر قوتابیەكانیان مەزهەبەكەیان بڵاو نەكردوونەتەوە، یان دەرفەتی حوكم كردنیان نەبووە، هۆی بەربڵاوی مەزهەبی حەنەفی هێزی مەزهەبەكە نیە، كە ئێستا حەوت سەد ملیۆن موسوڵمان زیاتر حەنەفین، بەڵكو هۆكەی ئەوەیە كە حوكمڕانەكان وەكو عوسمانیەكان و مەغۆلە موسوڵمانەكان و غەزنەوی و ئەوانی تری رۆژهەڵات حەنەفی بوون و مەزهەبەكەیان بوو بە مەزهەبی رەسمی دەوڵەت.. كەوابوو مەلایەكی كورد بۆی نیە نەهێڵێت كەسێك لە پێشەوایەكی تری غەیری ئەو چوار ئیمامە بەڕێزەوە وەربگرێت.. باشە بۆچی ناشێت كەسێك بۆچوونی ئیمامێكی وەكو عەلقەمە یان مەسرووق یان ئیبنوسیرین وەربگرێت كە مامۆستای چوار پێشەواكەن؟! یان لە ئیبنوحەزم و ئیبنو تەیمییەو شەوكانیەوە وەربگرێت كە موحەقیقانی ئەم شەرع و دینەن؟!

یەکەم : فەرمووودەوانان (المُحَدِّثون)

١ ـ **ئیمامی مالیك** : (٩٣ ـ ١٧٩ك / ٧١٥ـ ٧٩٦ز) ئەبو عبدالله مالیکی کوڕی ئەنەسی ئەسبوحی، زانای گەورەی مەدینەو یەکێك لە چوار پێشەوا سەرمەزهەبەکانی ئەهلی سوننەتە.. لە نۆسەد زاناوە فەرموودەی وەرگرتووەو سەد هەزار فەرموودەی بە دەستی خۆی نوسیوەتەوە، لە حەڤدە ساڵیدا بۆتەوە بە مامۆستاو لە بیستویەك ساڵیدا بە بڕیاری حەفتا زانای زەمانی خۆی بووە بە موفتی، تەنها زانایەك بووە کە لەبەر زۆری قوتابی و موراجیعینی وەکو خەلیفە (حاجب)ی هەبووە واتە سکرتێر.. کتێبی زۆری نوسیووە، لە فەرموودەدا کتێبی (المُوَطَّأ)ی بە چل ساڵ نوسیوە کە ١٧٢٠ فەرموودەیە، بە دەرس بە نۆ هەزار کەسی وەکو ئیمامی شافیعی ووتۆتەوە. لە شەرعیشدا کتێبی (المُدَوَّنَةُ الکُبْرَى) ی هەیە کە سیوشەش هەزار فەتوای خۆیەتی. ئەوەندە شەرعناس بووە دەرهەقی وەکو پەندی پێشینان ووتراوە :(لا یُفْتی ومَالِكٌ في المَدینة) واتە : مالیك لە مەدینە بێت کەس فەتوا نادات. لە فەرموودەوانیشدا سەنەدی هەر فەرموودەیەك لە مالیکەوە بۆ نافیع بۆ ئیبنو عومەر بچێتەوە بەهێزترین سەنەدی فەرموودەی لای ئەهلی سوونەت و جەماعەتە!!

٢ ـ **عبدالرزاقی سەنعانی** : (١٢٦ ـ ٢١١ ك/ ٧٤٢ـ ٨٢٧ ز) ئەبوبەکر عبدالرزاق کوڕی هوممامی سەنعانیە، خاوەنی کتێبی (المُصَنَّف) . قوتابی ئیمامی مالیك و ئەوزاعی و سوفیانی سەوری و سوفیانی کوڕی

عویەینەیە.. باشترین تەحقیقی کتێبەکەی ئەوەیە کە حبیب الرحمانی ئەعزەمی هیندستانی لە ١٩٧٠ دا کردوێتی، چاپێ نوێی لە المكتب الاسلامی کراوەو ١٢ دوازدە بەرگە..

٣ ـ **ئیمامی شافیعی** : (١٥٠ ـ ٢٠٤ ك/ ٧٦٦ ـ ٨٢٠ ز) ئەبوعبدالله محمدی کوڕی ئیدریسی شافیعی قورەیشی موتتەلیبی، لە غەززەی فەلەستین لەدایکبووە، بە دوو ساڵی کە هەتیو کەوت دایکی بردی بۆ مەککە، لە تەمەنی نۆ ساڵیدا موەتتەئەکەی ئیمامی مالیکی لەبەر کرد، لە حەڤدە ساڵییدا خۆی چووە خزمەت ئیمامی مالیك لە مەدینەو بووە قوتابی ئەو.. زانای قورەیش و یەکێك لە پێشەوایانی سەر مەزهەبی ئەهلی سووننەت و جەماعەتە، مامۆستای ئیمامی ئەحمەدی کوڕی حەنبەلە.. کتێبی (الرسالة)ی لە ئوسوڵی فیقهدا نووسی کە لە جیهاندا بە یەکەمین کتێبی فیقهی دەستووری دادەنرێت. لە فەرموودەوانیشدا کتێبی (المُسند)ی داناوە.. قوتابییەکانی لە میسر دەرس و فەتواکانیان کۆکردەوەو کردیانە کتێبێك بە ناوی (الأم) کە هەموو فەتوا نوێیەکانی ئیمامی شافیعی لەوێدایە.. فەتوا نوێیەکانی ئیمامی شافیعی گرنگن چونکە دوای ئەوە هات کە لە میسر کتێبی کەشکۆڵی بینی کە تۆمارێکی گەورەی فەرموودە بوو، عبداللەی کوڕی سەیدنا عەمری کوڕی عاس نوسیبووی کە ئیمامی شافیعی بینی زۆر فەتوای کۆنی خۆی بە هۆی فەرموودەکانی ناو ئەم کتێبەوە گۆڕی..

٤ ـ **ئیبنو ئەبی شەیبە** : (١٥٣ ـ ٢٣٥ ك/ ٧٦٩ـ ٨٥١ ز) ئەبو عبدالله محمدی کوڕی قازی ئەبو شەیبەی کوڕی عوسمانی کوڕی خواستەی کوفی عەبسی، خاوەن کتێبی (التفسير) و (المُسند) و (المُصنّف)ە. کتێبی

(المصَنّف في الاحاديث والآثار)ی لە فەرمووودەوانیدا هەیە کە بڕی (٣٩٠٩٨) سیونۆ هەزارو نەوەدو هەشت فەرموودەو قەولی یاوەرانی تێدایە، شێخ محمد عەووامە تەحقیقێکی زۆر جوان و گرنگی کردووەو بۆ جاری چوارەمین لە مەککەی پیرۆز چاپ کراوەو ٢٦ بیستوشەش بەرگە.. ئیبنو ئەبی شەیبە هاوڕێ و ماموستای ئیمامی ئەحمەدو ئیسحاقی کوڕی راهەوەیە.. ماموستای هەر شەش پێشەوای فەرموودەوانانە جگە لە ئیمامی ترمزی. ئیمامی ئەبو زەرعە دەڵێ: (١٠٠٠٠٠ سەد هەزار) فەرموودەم لە ئیبنو ئەبی شەیبەوە وەرگرتووە ! جارێکیان لە بەغدا (٣٠٠٠٠ سی هەزار کەس ئامادەی مونازەرەیەکی بوون دژ بە موعتەزیلە.. هەر سێ کوڕەکانیشی هەر زانای فەرموودەوانی دەرچوونەوە..

٥ ـ **یەحیای کوڕی مەعین** : (١٥٨ ـ ٢٣٣ ك / ٧٧٤ ـ ٨٤٤ ز) ئەبوزەکەرییا یەحیای کوڕی مەعینی کوڕی عەونی بەستامی، لە ئەنبار لەدایکبووەو لە بەغدا گەورەبوو، پشکە میراتی باوکی هەزارهەزارو پەنجا (ملیۆنێك و پەنجا هەزار) درهەم بوو، هەر هەمووی لە رێی زانست و فێربوون و تۆمار کردنی فەرموودەی پێغەمبەری خوادا صلی الله علیه وسلم خەرج کرد، تەنانەت پارەی نەعلێکی نەمابوو لە پێی کات! دەڵێ: فەرموودەی وا هەیە بیستو پێنج جار نوسیومەتەوە، زیاتر لە هەشت سەد هەزار فەرموودەی بە دەستی خۆی نوسیوەتەوەو بەتۆمار کراوی بۆ ئەو ئوممەتەی جێهێشتووە! سەدوچوارده فەردەو چوار رەشکە کتێبی فەرمووده کە خۆی نوسیبوونی لە ماڵیدابوو.. دەیانبینی فەرمووده هەڵبەستراوەکان لە خاوەنەکانیانەوە دەکرێت! پێیان ووت:

مەگەر نازانیت درۆن؟! فەرمووی بەڵێ، دەزانم بەڵام دوایی هۆشداریی دەدەمە موسوڵمانان کە کام سەنەدە راستەو کام سەنەدە هەڵەیە یان درۆیە.. هاوڕێ و مامۆستای هەر یەك لە ئیمامی ئەحمەدو ئیسحاق و ئیبنولەدینی و ئەبوبەکری کوڕی ئیبنوشەیبەو ئەبو خەیسەمە بوو، هەر هەموویان رێزیان لێ دەگرت.. لەبەر دەستیدا بە پێوە دەوەستان، دانەدەنیشتن تا پێی دەڵێن دانیشن! هیچ کەسێك لە سەردەمی خۆیدا لە هەڵاوێردنی فەرموودەی سەحیح و زەعیفدا لەم شارەزاتر نەبوو، فەرموودەوانانی گەورەو پسپۆڕ لەمیان دەپرسیەوە.. لەبەر ئا ئەم خزمەتە مەزنەیە کە شایانی ئەوە بوو کە کاتێك لە مەدینە کۆچی دوایی کرد، ئەو دارانەی پێغەمبەری خوای صلی الله علیه وسلم لەسەر شۆرابوو (تاتەشۆرەکە) بۆ شوشتنی ئەمیش لەسەری هێنرایەوە دەرەوەو لەسەری شۆرا!! یەحیای کوڕی مەعین لە فەرموودەوانە دەگمەنەکانە کە لە لقە فقهیەکاندا لەسەر مەزهەبی ئیمامی ئەبو حەنیفەی رەحمەتی بوو..

٦ـ **ئیمامی ئەحمەد** : (١٦٤ ـ ٢٤١ ك / ٧٨٠ ـ ٨٥٥ ز) ئەبو عبدالله ئەحمەدی کوڕی محمدی کوڕی حەنبەلی شەیبانی لە بەغداد لەدایکبووە. چوارەمین پێشەوای سەر مەزهەبی ئەهلی سووننەت و جەماعەتە، قوتابی ئیمامی شافیعی بووە، ئیمامی شافیعی رەحمەتیش قوتابی ئیمامی مالیك بووە.. ئیمامی ئەحمەد مامۆستای بوخارییەو بوخاری مامۆستای موسلیمە، موسلیمیش مامۆستای ترمزی و ئیبنوخوزەیمەیە!! ئیمامی ئەحمەد یەکێکە لەو چوار زانایەی زیاتر لە (٦٠٠ر٠٠٠) شەش سەد هەزار فەرموودەی لەبەر بووە. کتێبی (المُسْنَد)

ی لە فەرموودەوانیدا داناوە کە چل هەزار فەرموودەی تێدایە، پێش ١٢٣ ساڵ لەمەوبەر لە هیندستان چاپ کرا بەڵام تەواو نەکرا، پاشان لە میسر بە سەرپەرشتی شێخ ئەحمەد شاکری فەرموودەوانی مەزن لە ١٩٤٦ دا بە (٥٠) پەنجا بەرگی قەبارە گەورە چاپ کرا، لە نەرویج لە خزمەتیدام.. پاشان چاپی تر کرایەوە.. کەم زانا هەن فەرموودەوانیش بووبن و شەرعناسیش، ئیمامی ئەحمەد دانسقەی ئەو زانا دەگمەنانەیە.. لەسەر هەڵوێستی دژی موعتەزیلە زۆری ناسۆر بە دەست حاکمەکانی سەردەمەوە چێشت.. لە حەفتاوحەوت ساڵیدا کۆچی دوایی کرد. سەد هەزار پیاوو شەست هەزار ئافرەت جەنازەکەیان بۆ گۆڕستانی کەرخ برد لە بەغدا .

٧ ـ **ئیمامی بوخاری** : (١٩٤ ـ ٢٥٦ ك/ ٨١٠ ـ ٨٧٠ ز) ئەبو عبدالله محمدی کوڕی ئیسماعیلی بوخاری جوعەفی خاوەنی سەحیحی بوخارییە، شازدە ساڵ فەرموودەی کۆ کردۆتەوە، نزیکەی (٩٠٠ر٠٠٠) نۆسەد هەزار فەرموودەی لەبەر بووە.. سەحیحەکەی ناوی (الجَامِعُ المُسنَدُ الصَّحيحُ المختصَرُ من أمور رسولِ الله صلى الله عليه وسلم وسُنَنِهِ وأيَّامِهِ) بەڵام هەر بە سەحیحی بوخاری بەناوبانگە، (٧٣٩٧) حەوت هەزارو سێ سەدو نەوەدو حەوت فەرموودەی تێدایەو بە شێوەی شەرعناسی (فقه) فەرموودەکانی رێك خستووە.. باشترین شەرحی بوخاری کتێبی (فتح الباري) یە کە ئیمامی ئیبنو حەجەری عەسقەلانی رەحمەتی بە بیستو سێ ساڵ کردوێتی و لە خزمەت دوو چاپیدام نوێترینیان لە مەککەی پیرۆز کراوە ١٥ پازدە بەرگەو چاکترینە، چونکە هەندێك شەرح و تەعلیقی شێخ ئیبنوبازی رەحمەتی پێوەیە ..

٨ ـ **ئەبوداوود** : (٢٠٢ ـ ٢٧٥ ك/ ٧٥٠ ـ ٨١٩ ز) سولەیمانی کوڕی ئەشعەسی ئەزەدی سەجستانی[١].. خاوەنی کتێبی (السُنَن) ە کە (٣٥) سیو پێنج کتابەو (٥٢٧٤) پێنج هەزارو دوو سەدو حەفتاوچوار فەرموودەی تێدایە. زۆر شەرح کراوە باشترینیان بەلامەوە (عَون المعبود) ی شەمسول حەقی عەزیم ئابادییە.. ئەبوداوود مامۆستای ئیمامی ترمزی و ئیمامی نەسائی بووە .

٩ ـ **ئیمامی موسلیم** : (٢٠٤ ـ ٢٥٩ ك/ ٨٢٠ ـ ٨٧٣ز) ئەبولحوسەین موسلیمی کوڕی حەجاجی قوشەیری نەیسابووری[٢]، خاوەنی سەحیحی موسلیمە کە (٧٢٧٥) حەوت هەزارو دووسەدو حەفتاو پێنج فەرموودەی تێدایە، لە کۆی (٣٠٠ر٠٠٠)فەرمووده هەڵیبژاردوون.. ئیمامی نەوەوی شەرحی کردووە، کردوێتی بە ٥٤ پەنجاوچوار (کتاب) و هەر کتابێکیش چەندین (باب)ە .. چاپی نوێی ١٢ بەرگە، وام لە خزمەت چاپی کۆن ونوێیدا کە هەژدە بەشەو نۆ بەرگە .

١٠ ـ **ئیبنوماجە**[٣] : (٢٠٩ ـ ٢٧٣ ك/ ٨٢٤ ـ ٨٨٦ز) ئەبوعبدالله محمدی کوڕی یەزیدی قەزوینی (سەر بە ئێرانی ئەمڕۆیە) کتێبەکەی ئەمیش ناوی

---

[١] سەجستان : شارێك خۆراسانی گەورە بووە کە ئێستا بەشێکی گەورەی سەر بە ئەفغانستانە بەشێکی تری سەر بە ئێرانە .

[٢] نەیسابوور یەکێك بووە لە مەڵبەندە ئاوەدانەکانی زانستی و شارستانێتی ئیسلام ، دەکەوتە سنوری ئێران و ئەفغانستانی ئەمڕۆوە ، ئێستاش بە هەرێمی مەشهەدی ئێران دەڵێن : نەیسابوور ..

[٣] بە فەزڵی خوای پەروەردگار نامیلکەیەکم لەسەر مێژوی ژیانی شەش پێشەوایانی فەرموودەوانی (بوخاری ، موسلیم ، ئەبوداوود ، ترمزی ، نەسائی ، ئیبنوماجە) نوسیووە بە ناوی نجم الدین فەرەجەوە لە هەولێر لەلایەن نوسینگەی تەفسیر چاپکراوە.

(السنن)ە كە (٣٤١ر٤) چوار هەزارو سێ سەدو چلويەك فەرموودەی سەحيح و حەسەن و زەعيفی تێدايە. (٣٧) سيو حەوت كتاب و هەزارو پێنج سەد بابە.. زۆر شەرحی هەيە لەوانە حاشيەی سندی و شەرحی سيوتی .ئيبنو كەسير دەڵێ: تەفسيرێكی باشی نوسيووە.. هەروەها كتێبێكی مێژوويی بەرفراوان كە لە سەردەمی ياوەرانەوە تا سەردەمی خۆی هێناوێتی.. شێخی ئەلبانی رەحمەتی لە خزمەتە گەورەكانی بە فەرموودەی پێغەمبەری پێشەوامان تەحقيق كردنی سونەنی سێ لەم چوار پێشەوايەی فەرموودەيە (ئەبوداوودو ترمزی وئيبنوماجە) كە سەحيحەكانی بە جيا چاپ كردوون وزەعيفەكانيشيان بە جيا..

١١ ـ **ترمزی** : (٢٠٩ ـ ٢٧٩ ك/ ٨٢٤ ـ ٨٩٢ز) ئەبو عيسا محمدی كوڕی عيسای ترمزی، لە شاری ترمز[١] لەدايك بووە. ئەميش خاوەنی كتێبی (الجامع الصحيح) ە كە هەر بە سونەنی ترمزی بەناوبانگە، (٥٠) پەنجا كتابەو (٣٩٥٦) سێ هەزارو نۆسەدو پەنجاو شەش فەرموودەی تێدايە.. باشترين شەرحی سونەنی ترمزی (تحفَة الاحوَذي بشرح سنن الترمذي) يە، كە عبدالرحمانی موبارەكفوری رحمەالله كردوێتی..

١٢ ـ **ئيمامی ئەبو زەرعەی رازی:** (٢١٠ ـ ٢٦٤ ك/٨٢٦ ـ ٨٧٨ ز) عوبەيدوااللەی كوڕی عەبدولكەريمی كوڕی يەزيدی كوڕی فەڕووخ، فەرموودەوانی مەزنی (رەی)[٢] كە ساڵی ٢١٠ی كۆچی لەدايكبووە.. لە سێزدە ساڵيەوە بۆ

---

[١] شارێكی خۆراسان بووە، لەسەر روباری جەيحوونەو ئێستا سەر بە ئەفغانستانە .

[٢] زالێك بۆ ناوی شاری رەی زياد كراوەو بووە بە رازی، وەكو شاری مەرۆ كە بووە بە مرووزی ..

ماوەی چواردە ساڵ بۆ وەرگرتنی زانستی شەرعی بە تایبەتی فەرموودە لێبڕا، بۆ فێربوون و وەرگرتنی چووە خۆراسان و جەزیرەو عێراق و شام و میسرو حیجاز.. لە سیودوو ساڵیدا کەوتەوە دەرس ووتن..

ماملۆستای ئیمامی موسلیم و ترمزی و نەسائی و ئیبنوماجەو ئیسحاقی کوڕی موساو حەرمەلەو رەبیعی کوڕی سولەیمان و محمدی رازی و سەدانی ترە..

ئەبوزەرعە بە موعجیزەی لەبەر کردن هەژمارد کراوە.. کابرایەك لای عبداللەی کوڕی ئیمامی ئەحمەد تەڵاقی خوارد کە ئەبو زەرعە سێ سەد هەزار فەرموودەی لەبەرە، عبدالله خەمی تەڵاقی کابرای بوو، بۆیە لە باوکی پرسی شتێکی وا بووە، باوکی فەرمووی: وا نازانم تەڵاقی کەوتبێت، بڕۆن لە ئەبو زەرعە خۆی بپرسن.. کە چوون و پرسیان، سەری نزم کردوو فەرمووی: ان شاء الله تەڵاقەکەی نەکەوتووە، چونکە سێی سەد هەزار فەرموودەم لەبەرە وەکو کە خەڵکی (قل هو الله احد)یان لەبەرە!!

ئیمامی ئەحمەدی کوڕی حەنبەل دەربارەی ئەبو زەرعە دەیفەرموو: هەموو فەرموودە حەوت سەد هەزارەو ئەم پیاوە شەش سەد هەزاریانی لەبەرە!!

ئیمامی ئیسحاقی کوڕی راهەوەی دەیفەرموو: هەر فەرموودەیەك ئەبو زەرعە نەیزانێت ئەسڵی نیە..

سەیر ئەوەیە کە ئەم هەموو فەرموودانەی بە سەنەدەوە لەبەر بووە، زانیوێتی کامیان سەحیحەو کامیان زەعیفە، سەرباری هەمووی تا مردن ئەوەی لە بیر بووە کە ئەو فەرموودەیانی لە کێ و لە کوێ و کەی و لە چ کۆڕێکیدا وەرگرتووە!! ئەم هەموو زیرەکیە بخەرە پاڵ

عەقیدەی پاکیی و ئەو هەموو خواناسی و دینداریێتی و خۆبە بەبچووك زانین و راسگۆییەی کە زانایانی وەکو ئیمامی زەهەبی باسی لێوە دەکەن..

١٣ـ **نەسائی** : (٢١٥ ـ ٣٠٣ ك / ٨٣١ ـ ٩١٩ز) ئەبوعبدالرحمان ئەحمەدی کوڕی شوعەیبی نەسائی لە شاری نەسای سەر بە خۆراسانی ئەو زەمانە (کە ئێستا سەر بە ئۆزبەکستانە) لە دایکبووە، لە پازدەساڵیەوە بە دوای زانستیە شەرعیەکاندا چووە عێراق و جەزیرەو شام و حیجازو میسر.. زۆر بە تەقوا بوو.. هەر رۆژە ناڕۆژێك بەڕۆژوو دەبوو، لەگەڵ والی میسردا چووە جیهادو ئەو وەسفی دەکات کە بەجەرگترین جەنگاوەری بووە.. نەشچۆتە دیوەخانی هیچ دەسەڵاتدارێك.. مامۆستای ئیمامی تەحاوی بووە.. کتێبەکەی ئەمیش ناوی (السنن) ە کە (٥١) کتاب و (٥٧٧٤) پێنج هەزارو حەوت سەدو حەفتاوچوار فەرموودەیە.. باشترین شەرحی حاشیەی سیندیە کە بە چوار بەرگ چاپ کراوە.. بە شەرحی ئەوو سیوتیشەوە چاپ کراوەو هەشت بەرگە..

١٤ ـ **ئیبنو خوزەیمە** : (٢٢٣ ـ ٣١١ ك/ ٨٣٩ ـ ٩٢٧ز) ئەبوعبداللە محمدی کوڕی ئیسحاقی کوڕی خوزەیمەی سەلەمی نەیسابووری، شافیعی مەزهەب، بە پێشەوای پێشەواکان بەناوبانگە ! چونکە مامۆستای ئیمامی بوخاری و موسلیم و ئەبو حاتەمی بوستی و دەیان زانای تر بووە، خاوەنی کتێبی سەحیحی ئیبنو خوزەیمە کە ناوە تەواویەکەی بریتیە لە (مختصر المختصر من المسند الصحيح عن النبي صلى الله عليه وسلم)..کتێبی جگە لە فەرموودە نوسیوون، وەکو کتێبی (التوحيد) کە بە دیدی ئەهلی سوونەت و جەماعەت نوسیوێتی.. هانی محمود الجليس

دکتۆرانامەکەی لەسەر ئیبنوخوزەیمە هێناوە بە ناوی (الإمام ابن خزيمة ومنهجه في مختلف الحديث في صحيحه). ئێستا بە ناوی (صحيح ابن خزيمة) وە چاپ کراوە، بە تەحقیقی دکتۆر محمد مستەفای ئەعزەمی توێژینەوەی فەرموودەکانیشی شێخی ئەلبانی کردوونی، چوار بەرگەو لە المكتب الاسلامی بەیروت لە ١٩٧٠ك چاپ کراوە ..

١٥ ـ **ئیبنول جاروود**: (٢٣٠ ـ ٣٠٧ ك/ ٨٤٦ ـ ٩٢٢ز) ئەبو محمد عبدالله کوڕی عەلی کوڕی جاروودی نەیسابووری، کتێبێکی نوسیووە بە ناوی (المشيخة) کە ناوی مامۆستاکانی خۆی تێدایە، یەکێك لەوان ئیمامی زوهلیە کە سەرۆکی فەرمووودەوانانی نەیسابوور بووەو ئیبنولجاروود نزیکەی (٤٠٠) چوارسەد فەرمووودەی لێوە گێڕاوەتەوە.. ئیبنولجاروود بە کتێبی (المُنتقَى مِن السُنَنِ المُسْنَدَةِ) بەناوبانگ بوو .. دکتۆر محمد بن عبد الكريم بن عبيد کتێبێکی لەسەر نوسیووە بە ناوی (الإمام الحافظ عبد الله ابن الجارود النيسابوري وأثره في السنن) . هەموو فەرمووودەکانی سەحیح و حەسەنن، زەعیف تێیدا دەگمەنە ..

١٦ ـ **تەبەرانی** : (٢٦٠ ـ ٣٦٠ ك/ ٨٢١ ـ ٩٢٠ز) ئەبولقاسم سولەیمانی کوڕی ئەحمەدی تەبەرانیە، لە عەککا لە فەلەستین لەدایك بووە.. خاوەنی هەر سێ کتێبی فەرمووودەیە کە بە ناوی موعجەمەوە ناسراون: (المعجم الكبير ، المعجم الوسيط ، المعجم الصغير). لە سێزدە ساڵیەوە بۆ ماوەی شازدە ساڵی ڕەبەق کەوتە وولاتان بۆ خوێندنی زانستە شەرعیەکان، بە خزمەت سەدانی وەکو ئیمامی ئەبو زەرعەو نەسائی و عبداللەی کوڕی ئیمامی ئەحمەد گەیشت.. لە ناوەڕاستی تەمەنیدا لە باسی

ماموستاكانیدا نوسیوێتی: بە خزمەت زیاتر لە هەزار زانا گەیشتووم!!
دەربارەی غەریبی و دەسكورتی زەمانی فەقێیەتی خۆی دەیفەرموو:
(٣٠) سی دانە ساڵ لەسەر حەسیر بۆ بەدەست هێنانی ئەم زانستیانە
خەوتووم..

ئیمامی زەهەبی دەربارەی دەڵێ: سەنەدی دنیاناس، پیاوی
راستگۆو دەستپاكیی ..دەیان كتێبی چەندین بەرگی نوسیووە، كە
یەكێكیان تەفسیرەو یەكێكیان سییرەیە كە (دلائل النبوة)یە..

تەنها (معجم الوسیط)ەكەی بڕی (٥٢٫٠٠٠)پەنجاو دوو هەزار
فەرموودەی تێدایە. تەمەنی گەیشتە (١٠٠) سەد ساڵ و دە مانگ !

(معجم الكبیر)ەكەی تایبەتە بە یاوەرانەوە، باسی (١٦٠٠) هەزارو
شەش سەد یاوەر دەكات، ئەوانەی فەرموودەیان زۆر گێڕاوەتەوە ئەم
تەنها سێ یان چوار فەرموودەی لێوە وەرگرتوون، بەڵام زۆر بایەخی
داوە بەو یاوەرانەی كە كەمیان فەرموودە گێڕاوەتەوە.. ئەوانەی
هیچیشیان نەگێڕاوەتەوە هەر باسی كردوون تا بیان ناسێنێت.. لەگەڵ
ئەوەشدا (٢٢٠٢١) بیستودوو هەزارو بیستویەك فەرموودەی لێوە
گێڕاونەتەوە.. شێخ حەمدی سەلەفی كوردی بادینی تەحقیقی كردووەو
لە دوو توێی (٢٥) بیستو پێنج بەرگدا بە چاپ گەیشتووە ..

١٧ ـ **ئیبنو حیببان** : (٢٧٥ ـ ٣٥٤ ك/ ٨٨٦ ـ ٩٦٥ز) ئەبو حاتەم محمدی كوڕی
حیببانی بوستی كە خەڵكی شاری (بوست)ی نزیكی كابوولی ئەمڕۆیە،
دنیای ئەو سەردەمە هەمووی بۆ زانستیە شەرعیەكان گەڕا، تا بووە
یەكێك لە زانایانی بێ وێنەی سەردەمی خۆی.. لە كتێبی (الأنواع)
خۆیدا كە باس لە ماموستاكانی دەكات دەڵێ: رەنگە لە دوو هەزار زیاتر

بن.. ئینجا دەکەوێتە نوسینەوەی مێژووی ژیانی هەر یەکەیان!.. ماموستای ئیبنو مندەو حاکم و زەوزەنی و سەدانی ترە.. ئیبنوحیببان یەکێکە لەو زانا دەگمەنانەی فەرموودەوانیشن و شەرعناسیشن، جگە لەمەش شارەزای زانستیەکانی جرح و تعدیل و زمانی عەرەبی و پزیشکی و گەردووناسی بوو.. کتێبی دەربارەی هەموو ئەم زانتسیانە نووسیووە.. تەنها دوو کتێبی لەسەر علم الرجال کە چاپ کراون (عِلَلُ حديثِ مالِك) دە بەرگ و (عِلَلُ أوهامِ أصحابِ التواريخ) دە بەرگە ! ئەمە جگە لە کتێبی تری وەکو (أسَامِي مَنْ يُعْرَفُ بالكُنَى) کە سێ بەرگە.. هەندێك توێژەرەوەی بەڕێزی وەکو ئیمامی ئیبنو حەجەری عەسقەلانی بە توندوتیژییان حسێب کردووە چونکە هەندێك پیاوانی سەنەدیان زاناو شەرعناسانی بە زەعیف داناون تەنها ئەو ئەو حوکمەی لەسەر داون ..

١٨ـ **ئیبنو السسەکەن** : (٢٩٤ ـ ٣٥٤ ك/ ٩٠٠ ـ ٩٦٠ز) ئەبو عەلی سەعیدی کوڕی عوسمانی کوڕی ئەسسەکەن، لە بەغداد لەدایکبووە، قوتابی ئەبولقاسمی بەغەوی و ئەبو جەعفەری تەحاوی و ئیبنو ئەبی داوود بووە، لە حافزانی بەناوبانگی فەرموودە بوو، کتێبی (المُنتقَى الصَّحيح) ی داناوە کە ئیمامی ئیبنو حەزم مەتحی کردووە..

١٩ـ **حاکم** : (٣٢١ ـ ٤٠٥ ك/ ٩٣٠ ـ ١٠١٤ز) ئەبوعبدالله محمدی کوڕی عبدالله نەیسابووری کە بە الحاكم ناسراوە.. لە تەمەنی بیست ساڵیەوە نەیسابووری بەجێ هێشت و بەرەو بەغدادو شام و حجاز بۆ وەرگرتنی زانستی شەرعی کەوتە رێ.. قوتابی ئیمامی دارەقوتنیەو ئەمیش وەکو ماموستاکانی بە خزمەت نزیکەی دوو هەزار زانای سەردەمی خۆی

گەیشتووەو زانستیی لێیانەوە وەرگرتووە.. بۆ چەندین جار بۆتە قازی نەیسابوور، ماوەیەکی تریش سەفیری سەرکەوتووی نێوان دەوڵەتی بوەیهی بەغداو دەوڵەتی سامانی بوو.. ئیمامی ئیبنوکەسیر لە کتێبی (البداية والنهاية)کەیدا لە مەتحیدا دەڵێ: خاوەن زانست بوو، فەرموودەوان و خاوەن لەبەر کردن بوو، ئەهلی تەقواو دینداری قایم و دەستپاکی وبۆخوا ساغ بوونەوە بوو، خاوەن وەرعێکی پاك بوو.. لە تەمەنی هەشتاو چوارساڵیدا کۆچی دوایی کردووە..

کتێبی (المُستدرِك علَى الصَّحيحينِ)ی نوسیووە، کە بە پێی پێناسەی خۆی ئەو فەرموودانەی تێدایە کە لای بوخاری موسلیم نین ومەرجی فەرموودەی سەحیح و حەسەنی لای ئەوانی بەسەردا دەچەسپێت یان مەرجی یەکێکیانی تێدایە، هەندێکیشیانی بە ئیجتیهادی خۆی خستۆتە ریزیان.. لەبەر ئەوەی زۆرینەی فەرموودەوانان وایان ئیمامی حاکم ناساندووە کە لە حوکمدان بەسەر فەرموودەدا ئاسانکار بووە، بەڵام زانایەکی گەورەی وەکو ئیمامی زەهەبی (قوتابی ئیمامی ئیبنو تەیمیەیە) بە دوای سەنەدی فەرموودەکانی حاکمدا چۆتەوە.. بۆیە فەرموویانە: مەرجە بۆ وەرگرتنی فەرموودەی لای حاکم حوکمی ئیمامی زەهەبیشی لەگەڵ بێت.. کتێبەکە یەکەمجار لە هندستان لە چوار بەرگی گەورەدا چاپ کرا، پاشان لە لوبنان، لە دار الكتب العلميه بە تەحقیقی مستەفا عبدالقادر عەتا کە چوار بەرگ بوو (٨٨٠٣) هەشت هەزارو هەشت سەدو سێ فەرموودە بوو، بەڵام دواتر شێخ موقبل الواديعی یەمەنی رەحمەتی تەحقیقی کردو لە دار الحرمين لە میسر بە پێنج بەرگ لە ١٤١٧ / ١٩٩٧ دا چاپ کرا کە ژمارەی فەرموودەکانی بوو بە (٨٨٣٩) هەشت هەزارو هەشت سەدو سیونۆ

فەرمووده.. شێخ موقبیل کارێکی چاکی کردووه کە هەموو بەدواداچوونەکانی ئیمامی زەهەبیشی لەم کتێبەیدا هێناوەتەوه ..

٢٠ ـ **ئەلبانی** : (١٣٥٥ ـ ١٤٢٠ ك (١٩١٤ـ ١٩٩٩)) ئەبوعبدالرحمان محمد ناسرووددینی کوڕی نوحی کوڕی نەجاتی ئەلبانی، لە شاری ئەشقۆدرەی ئەلبانیا لەدایك بووەو لە هەشتاو پێنج ساڵی تەمەنی پیرۆزیدا لە ئەردەن کۆچی دوایی کرد.. شێخی ئەلبانی رەحمەتی کە باوکی ـ لەبەر پاراستنی دینیان هێنانیە سوریا ـ تەمەنی نۆ ساڵان بوو، باوکی زۆر حەزی دەکرد ببێتە مەلایەکی حەنەفی، بۆیە قورئانی پێ لەبەر کردو تەجوید فێربوو، کتێبی فقهی حەنەفیشی خوێند بەڵام لە تەمەنی بیست ساڵییەوه کەوتە ژێر کاریگەری مەقالەکانی شێخ محمد رەشید رەزای میسری کە رەسەنێتی و نوێخوازییان پێوه بوو.. لە سەرەتاوه بە کتێبی (المُغني عن حَمْلِ الأسْفَار)ی حافزی عێراقی هاتە جیهانی فەرموودەوانیەوەو کە لە دنیای فانی دەرچوو خۆی زیاتر لە هەشتا کتێبی لەسەر فەرموودەو توێژینەوەی نوسی! کە یەکەمین کتێبی بریتی بوو لە (تحذير الساجد من اتخاذ القبور مساجد) پاشان کتێبی تر کە هەندێکیان وەکو (إرواءُ الغَليل في تخريج أحاديثِ مَنارِ السَّبيل) یازده بەرگە، یان (سلسلة الاحاديث الصحيحة) و (سلسلة الاحاديث الضعيفة) کە بیستوسێ بەرگن و (أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم) سێ بەرگە وه هەروەها ..

کەس گومانی لەوەدا نەبوو ـ مەگەر ناحەزانی ـ کە شێخی ئەلبانی تاقانە پسپۆڕی فەرموودەوانی سەردەم بوو، بۆیە دەوترێت ئەلبانی زەمانی ئیبنوحەجەری عەسقەلانی هێنایەوه.. بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا

لە هەندێك باسی عەقیدەدا (وەك پێناسەی کوفرو ئیمان) دیدی وەکو مورجیئە بوو، لە (واقیعناسیی و جیهادو حاکمێتی)یشدا شارەزا نەبوو.. زۆرجاریش لە فەتوادا دەکەوتە هەڵەی شەرعیەوە چونکە بەقەدەر ئەوەندەی کە فەرموودەناس بوو شەرعناس نەبوو ! بۆیە لە ناو زۆرینەی سەلەفیەکاندا فەرموودە لە ئەلبانی وەردەگیرێت و شەرعیش لە بن بازو ئیبنو عوسێمینی رەحمەتی .

شەرعناسان (الفقهاء)

بێگومان، کە دەوترێت شەرعناسیی(الفقه) یەکسەر ناوی چوار پێشەوای بەڕێزی چوار مەزهەبەکەی ئەهلی سوونەت و جەماعەت ریز دەکرێت: ئیمامی ئەبوحەنیفەو ئیمامی مالیك وئیمامی شافیعی و ئیمامی ئەحمەد.. لەبەر ئەوەی شتێکمان لەسەر سێ ئیمامی دوایین نوسیووە پێویست بە دووبارە کردنەوە ناکات، بۆیە لێرەدا ان شاء الله تەنها باسێکی ئیمامی ئەبو حەنیفە دێنینەوە (لە ریزبەندی خۆیدا)، چونکە پێش ئەویش سەدان شەرعناسی تری گەورە هەن، لەوانە:

١ـ **عەلقەمەی کوڕی قەیس:** (٠٠ ـ ٦٢ ك / ٠٠ ـ ٦٨٢ ز) عەلقەمەی کوڕی قەیسی کوڕی عبداللەی نەخەعی کوفی، قوتابی نەجیبزادەی سەیدنا ئیبنومەسعوود، هەر کەسێك عەلقەمەی دیووە ووتوێتی: هەموو شتێکی ئیبنومەسعوودی هەلگرتۆتەوە تەنانەت شێوەی دانیشتن و رۆیشتنیشی، ئیبراهیمی نەخەعیش کە گەورەترتین شەرعناسی کووفە بوو هەموو شتێکی ئەمی هەلگرتبۆوە. بۆیە بەهێزترین سەنەدی ریوایاتی کووفە مەنسوور لە ئیبراهیمی نەخەعی و ئەویش لە عەلقەمەوە (ئیبراهیم خوشکەزای عەلقەمەیە) ئەویش لە سەیدنا ئیبنو مەسعوودەوە.. هەر وەکو کە بەهێزترین سەنەدی ریوایاتی مەدینە لە ئیمامی مالیکەوە بۆ نافیع، بۆ سەیدنا ئیبنوعومەرە خوا لێیان رازی بێت..

عەلقەمە لە زەمانی پێغەمبەری خوادا صلی الله علیه وسلم لەدایکبووەو دوای تەمەنی نەوەد سالّی لە سالّی ٦٢ ك کۆچی دوایی

كردووە.. نیشانەیەكی توانای خوای گەورەبوو لە زانین و لەبەركردندا .. بە پیرێتی ئەیفەرموو: لە گەنجیمدا هەرچیەكم لەبەر دەكرد دەتووت كتێبی كراوەم لەبەر دەستدایەو دەیخوێنمەوە..

پیاوێكی خواناس وبەتەقوابوو، دەنگی خۆش بوو، ئیبنومەسعوود دەیفەرموو: قورئانمان بۆ بخوێنە.. سەیرە كە لە زانستی شەرعیدا ئەوەندە سەركەوت كە یاوەرانی پێغەمبەر صلی الله علیە وسلم پرسیاری شەرعییان لێ دەكرد!

عەلقەمە زانستی شەرعی لە زۆر لە یاوەرانی تر جگە لە سەیدنا ئیبنومەسعوود وەرگرتووە، لەوانە: سەیدنا عومەرو سەیدنا عوسمان و سەیدنا عەلی و خاتووعائیشەو سەیدنا ئەبوددەرداء و سەیدنا خالیدی كوڕی وەلیدو سەیدنا حوزەیفەو سەیدنا خەبباب و سەیدنا سەعدو سەیدنا عەممارو سەیدنا ئەبوموساو سەیدنا سەلەمەی كوڕی زەیدو دەیانی تر..

لە قوتابیەكانیشی: ئیمامی شەعبی وعوبێدو ئیبراهیمی نەخەعی و ئیبنوسیرین و موسلیمی كوڕی سەبیح و سەدانی تر..

ئیمامی ئەحمەد دەیفەرموو: عەلقەمە جێمتمانەیە ئەهلی خێرو چاكەیە.. یەحیای كوڕی مەعینیش ـ كە مامۆستای ئیمامی ئەحمەدە ـ هەر وا وەسفی دەكرد..

ئەبوموسەننا دەڵێ: لە حەج بە دوو ریز خەڵكم دی ئیبنومەسعوود لە ریزێك و عەلقەمە لە ریزەكەی تر خەڵكیان فێری قورئان و مەناسیكی حەج و پاشان حەرام و حەڵاڵ دەكرد..

لەگەڵ ئەم زانست و پلەو ناودارییەیدا هەوڵی دەدا دوای نوێژی جەماعەت خۆی لە مزگەوت و خەڵكەكە بشارێتەوەو بێتەوە

ماڵەكەی.. ووتیان بۆ وا دەكەیت؟ بۆچی ئاڵقەیەكی دەرس لە مزگەوت دانامەزرێنیت؟ فەرمووی: پێم خۆش نیە بڵێن: ئەوە ئاڵقە دەرسی عەلقەمەیە.. ووتیان : ئەدی بۆچی سەردانی والی ناكەیت تا معاشێكیان لێ سەنیت؟ فەرمووی: دەترسم بچمە لایان، چونكە بە چوونەكەم ئەوان زیاتر لەمن دەسەنن وەك لەوەی من لێییان دەسەنم!

٢ـ **مەسرووقی كوڕی ئەجدەع:** (٠٠ ـ ٦٢ ك / ٠٠ ـ ٦٨٢ ز) ئیمامی زەهەبی كە باسی مەسرووق دەكات دەڵێ: پێشەوای دیارو نموونەیی ئەبوعائیشەی وادیعی هەمەدانی مەسرووقی كوڕی ئەجدەعی كوڕی مالیك.. كە بە منداڵیی دزراو ناوی مەسروق (واتە دزراو)ی بەسەردا بڕا..باوكی لە سەرەتای ئیسلامەوە موسوڵمان بوو.. خۆشی لە سەردەمانی یاوەران و تابعیندا ژیاو نوێژی لەدوای سەیدنا ئەبوبەكری سددیقەوە خوا لێی رازی بێت كردووە.. سوارچاكێكی لێهاتوو بوو.. لەبەر ئەوەی ماوەیەكی زۆر لە خزمەتی خاتووعائیشەدا بوو كە كچی بوو ناوی نایەوە عائیشەو دەڵێن: لەبەر خاتری خاتووعائیشە هیچ قسەیەكی عائیشەی كچی رەت نەدەكردەوە.. جارێك نەبێت كە عائیشەی كچی زۆری لێ كرد بێت خواردنێك بخوات كە بە تایبەت بۆی دروست كردبوو، كە پێی ووت، فەرمووی: رۆڵە بەڕۆژووم. كچەكەی ووتی: ئاخر كەمێكیش بەزەییت بە خۆتدا بێتەوە. فەرمووی: ئاخر لەبەر ئەوەی بەزەییم پێیدا دێتەوە ناخۆم، چونكە رۆژێكی لە پێشە درێژییەكەی پەنجا هەزار ساڵە..

لە خزمەتی كۆمەڵێك یاوەردا زانستیەكانی ئیسلامی وەرگرت لەوانە: خاتووعائیشەو سەیدنا عومەرو سەیدنا عوسمان و سەیدنا

عەلی و ئوم رۆمان و سەیدنا ئوبەی کوڕی کەعب و سەیدنا مەعازو سەیدنا خەبباب و هەرچوار عبداللەکە: سەیدنا ئیبنومەسعوودو سەیدنا ئیبنوعەبباس و سەیدنا ئیبنوعومەرو سەیدنا ئیبنوعەمری کوڕی عاس و سەیدنا موغیرەی کوڕی شوعبەو دەیانی تر..

لە قوتابیەکانیشی: شەعبی و ئیبراهیمی نەخەعی و یەحیای کوڕی وەسساب و ئەبووائیل و عبدالرحمنی کوڕی سەیدنا ئیبنومەسعوودو مەکحوول و محمدی کوڕی نەشرو ئەنەسی کوڕی سیرین و دەیانی تر..

ئیبراهیمی کوڕی محمد کە برازای مەسرووق بوو دەڵێ: خالیدی کوڕی عبدالله والی ئەمەویەکان لە بەسرە سی هەزار درهەمی بۆ مامە مەسرووقم نارد، زۆریش دەستکورت و پێویست بوو، بەڵام رەتی کردەوەو هیچی لێ هەڵنەگرت.. کە کچەکەشی دا بە ئەبوئیسحاقی سوبەیعی چونکە دەوڵەمەند بوو پێی ووت: ئەگەر دە هەزار درهەمم بدەیتێ.. ئەویش دایێ، هەر ئەو رۆژە هەمووی کردەوە بە مەسرووق ئەو موجاهیدانەی فی سبیل الله دەچوونە غەزا.. مەسرووق لە جەنگی قادسیەدا (لە نێوان موسوڵمانان و فارسە مەجووسەکاندا بوو) دەستێکی پەڕی، لە شەری خەواریجیشدا لە بەرەی سەیدنا عەلی بوو خوا لێی رازی بێت..

خاوەن خواپەرستی و سوجدەو شەونوێژ.. بەردەوام دەبینرا کە قاچەکانی لە زۆری شەونوێژیدا دەئاوسان..

٣ـ **مەعازەی کچی عبدالله** : (٠٠ ـ ٨٣ ك / ٠٠ ـ ٧٠٢ ز) مەعازەی کچی عبدالله .. خاتوونی زاناو شەرعناس، زاهیدەو خواناس، قوتابی زیتی خاتوو عائیشەو سەیدنا عەلی کوڕی ئەبوتالیب خوا لێیان رازی بێت..

پاشان قوتابی هیشامی كوڕی عامرو سیلەی كوڕی هوشەیمی مێردی.. مامۆستای لێوەشاوەی ئەبوقەللابەی جورمی و یەزیدی رەشەك و عاسم و عومەری كوڕی زەڕو ئیسحاقی كوڕی سوەیدو ئەیووبی سەختیانی مامۆستای ئیمامی مالیك و دەیانی تر..

یەحیای كوڕی مەعین دەیفەرموو: مەعازە جێمتمانەی گێڕانەوەی فەرموودەیە..

ئیمامی زەهەبی دوای وەسف كردنی دەڵێ: نموونەی پیاوچاكیی و خواناسییەو ریوایەتەكانی لە كتێبە سەحیحەكاندان..

مەعازە شەوانی بە شەونوێژ دەبردە سەرو دەیفەرموو: سەرم لەو چاوە سوڕماوە كە خەوی دێت و دەشزانێت چاولێكنانی گۆڕ چەند توول دەكێشێت!

كە كوڕەكەی و مێردەكەی شەهیدبوون، شەونوێژەكانی زیاتر كرد، دەیفەرموو: بەو ئومێدەی خوای گەورە لە رۆژی دواییدا لە مێردو رۆڵەكەمم دانەبڕێت!

٤ـ **سەعیدی كوڕی موسەییب:** (١٤ـ ٩٤ ك / ٦٣٧ ـ ٧١٥ ز) ئەبومحمد سەعیدی كوڕی موسەییبی كوڕی حەزەنی ئەبووهەبی مەخزوومی، دوو ساڵ بەسەر حوكمڕانی سەیدنا عومەری كوڕی خەتتابدا خوا لێی رازی بێت تێپەڕیبوو كە ئەم لە مەدینە لەدایكبوو.. قوتابی یاوەرانەو لە خزمەتی دایكی موسوڵمانانداا پەروەردە بووە، قوتابی دایكە عائیشەو ئوم سەلەمەو خولەفای راشیدین و سەیدنا زەیدو سەیدنا سەعدی كوڕی ئەبو وەققاس و سەیدنا ئەبوموسایە.. كە بووە زاوای سەیدنا

ئەبوهورەیرە هەر خوا دەزانێت چەند فەرموودەی لە خەزووریەوە وەرگرتووە !

لەبەر ئەم کەشە پڕ خواناسی و زانستیە شەرعیەیە پێی دەڵێن: زانای پڕ زانستی قورئانەوانی و تەفسیر.. بیری فەرموودەوانی و سەرچاوەی فەزاوەت و شەرعناسیی، پێی دەوترێت سەیدی شەرعناسان و شەرعناسی شەرعناسان.. شارەزاترین کەس بوو لە داوەری کردنەکانی پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم و سەیدنا ئەبوبەکرو سەیدنا عومەردا خوا لێیان رازی بێت..

لەگەڵ ئەو بارودۆخە گونجاوەدا کە بۆی لوابوو دەڵێ: لە وەرگرتنی زانستی شەرعیدا جاری وا هەبووە بە مانگ لە سەفەرو هاتوچۆدا بووم بۆ وەرگرتنی فەرموودەیەك.. ئەم زانستە زۆرە لەگەڵ بێ هەواو فیزیی و تەقواو دینداریی.. کەسایەتیەکی زۆر بە سام و هەیبەتی بۆ دروست کردبوو، بە تایبەتی لە رووی پیاوانی دەسەڵاتی سیاسییدا..

رۆزی ژیانی خۆی بە فرۆشتنی رۆن مسۆگەر دەکرد، کە بڕی چوارسەد درهەمی دەهاتە دەست.. لەو سەردەمەشدا زانایان لە بەیتولمال پمعاشیان بۆ بڕابۆوە، بەڵام ئەم وەری نەدەگرت، جارێکیان پێیان ووت: بووە بە سیونۆ هەزار درهەم بۆ وەری ناگریت؟ فەرمووی: خوایە! تۆ دەزانیت ئەم چوار سەدەی بە رۆن فرۆشیەکەش پەیدای دەکەم زۆریم لێ زیادە بەڵام بۆ ئەوەی موحتاجی دەستی دەسەڵاتداران نەبم خوای وا بۆ خۆم و ماڵ و منداڵی سەرف دەکەمەوە..

عبدالملیکی کوڕی مەروان کە والی مەدینە بوو پێش خیلافەتەکەی داوای کچەکەی کرد بۆ وەلیدی کوڕی، نەیدایەو دواتر

دای بە یەکێك لە قوتابیە هەژارەکانی خۆی کە کوسەیری کوڕی ئەبی وەدداعە بوو، تەنها دوو درهەمیشی کردبوو بە مارەییەکەی..

ئاوا بووە یەکێك لە حەوت شەرعناسەکەی مەدینەو بێ موونافیس بووە یەکێك لە پێشەوایانی ئیسلام.. مەکحوول دەڵێ: دنیا گەڕام لە سەعیدی کوڕی موسەییبم زاناتر نەبینی.. عەلی کوڕی مەدینی دەڵێ: وا نازانم زانیاری کەس لە تابعیندا بگاتە زانیاری سەعیدی کوڕی موسەییب .. ئاخر لەبەر ئائەم پلە بەرزەی متمانەیە کە ئیمامی شافیعی فەرموودەی مورسەل لە کەس وەرناگرێت غەیری سەعیدی کوڕی موسەییب.. سەیدنا سەعید کتێبی نەنوسیوون، چونکە لەو سەردەمەی ئەودا هێشتا شارستانێتی ئیسلامی مابووی پێبگات، بەڵام وەکو عومەری کوڕی عبدالعەزیز دەڵێ: کەسم نەبینی لە مەدینە بووبێت بە زاناو پشکێکی زانستی سەعیدی کوڕی موسەییبی پێ نەبێت..

لە زۆر خواپەرستیی و ملکەچییدا پێی دەوترا: راهیبەکەی قورەیش..

٥. <u>**عامری شەعبی**</u> (٢٣ ـ ٩٤ ك / ٦٤٠ ـ ٧٠٥ ز) لە ماوەی ناوەندی حوکمڕانی سەیدنا عومەری کوڕی خەتتاب خوا لێی رازی بێت لەدایکبوو، نوێژی لەدوای سەیدنا عەلییەوە کردووە خوا لێی رازی بێت و بە خزمەت خاتوو عائیشە گەیشتووە، ئیمامێکی گەورەی ئەهلی سووننەتە، مەنسوری کوڕی عبدالرحمان لێیەوە دەگێڕێتەوە کە فەرموویەتی: زانستی شەرعم لە زیاتر لە پێنج سەد یاوەرەوە وەرگرتووە[١]. مامۆستای

---

[١] ابن حجر (تهذیب التهذیب: بـ٥ ل٥٩)..

عەلقەمەو نەخەعی و ئیبنو ئەبی لەیلاو شورەیحی قازی و حەممادو مەکحوول و عەتاء و سەدانی تره.. سەیر ئەوەیە ئەم زانا مەوسووعییە گەورەیە هیچ شتێکی نەدەنووسیەوە، هەرچی دەیخوێند لەبەری دەکرد. له تەفسیردا پێشەوا بوو، له ریوایەتی فەرموودەدا کەس نەدەگەیشتە ئاستی شانی، له زمانەوانیدا فەرهەنگ بوو، دەڵێن سێ هەفتە هەموو رۆژێك پاش عەسران کۆڕی شیعری گرتووەو تەنانەت دێڕە شیعرێکی دووبارە نەکردۆتەوە! دەیفەرموو: ماوەی بیست ساڵە هەر چی فەرموودەیەك له هەر کەسێکەوە دەبیستم نویٚ نیه لام.. ئەوەی گوێم نەداوەتێ و بیرم چۆتەوە هەر کەسێك لەبەری کردایە دەچووە ریزی زاناکانەوە..

عەلی کوڕی قاسمی هوزەلی دەڵێ: ئیبنوسیرین پێی ووتم: برۆ شەعبی بگرەو بەری مەدە، چونکە چەندین جار دیوومە بە ئامادەبوونی یاوەران فەتوای دەدا.. یەعنی ئەو یاوەرانە بە فەتواکەی رازی دەبوون چونکە دەیانزانی له زانینەوە دێت!

سوفیانی کوڕی عویەینە دەڵێ: ئیبنوعەبباس تاقە زانای زەمانی خۆی بوو، عامری شەعبی تاقە زانای زەمانی خۆی بوو، سوفیانی سەوری تاقە زانای زەمانی خۆی بوو..

٦. **حەسەنی بەسری:** (٢١ ـ ١١٠ ك / ٦٣٨ ـ ٧٢١ ز) ئەبوسەعید حەسەنی کوڕی یەساری بەسری.. گەنجی پڕ زانست و تەقواو خواناسیی و رەوانبێژیی و خۆبەکەمزانین و سوارچاکی جیهادو ئازایەتی .. باوکی خزمەتکاری سەیدنا زەیدی کوڕی سابیت بوو، دایکیشی بەردەستەی خاتوو ئوم سەلەمەی خێزانی پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم

بوو.. لە مەدینە لەدایكبوو.. كە كۆرپەبوو زۆر جار دایكی لەماڵ نەدەبوو دەگریا، خاتوو ئوم سەلەمە مەمكی دەخستە دەمی و بە وویستی خوا شیری بۆ لێ دەهات، هەندێك لە زانایان فەرموویانە: ئەو رەوانبێژییەی حەسەنی بەسری بەرەكەتی ئەو شیرەی ئوم سەلەمە بووە..

جوانترین گەنجی مەدینە بوو، بەڵام جارێك ئەسپەكەی لەقەی لێداو لووتی شكاند.. باوكی دەڵێ: بازووی حەسەنم پێوا یەك بستی تەواوبوو!! ساڵی ٣٧ ك هاتە بەسرەو نیشتەجێ بوو، دەرسی لەو هەموو یاوەرە عەزیانە وەرگرت و وەك زانا پێگەیشت، وەك جوامێرییشی لە ساڵی ٤٣ ك بۆ ماوەی دە ساڵ لە بەرەی خۆراسان لە جیهاد دا بوو. موهەللەبی كوڕی ئەبو سوفرەی فەرماندە حەسەنی بەسری لەبەر متمانەی بە ئازایەتی و دڵسۆزیەكەی دەیخستە پێشی پێشەوەی رووبەڕووبوونەوەكان.. پاشان گەڕایەوەو بەسرەو بوو بەو پێشەوا مەزنەی وەكو ئاڵای ئوممەت دەشەكایەوە..

حەسەنی بەسری پێشەوایەكی گەورەی ئوممەتە.. ئەوانەی بۆ زانستی یاوەران دەگەڕێن، حەسەنی بەسری سەرچاوەیەكی سەرەكیەتی.. ئەوانەی بۆ خواناسیی و تەزكیەی نەفس دەگەڕێن شێخ حەسەنی بەسری سەرمەشقیانە.. ئەوانەی بۆ دانایی و پەندی پەسەند دەگەڕێن، لای ئەم پێشەوا ئاڵایە بە مەبەست دەگەن..

ـ دەیفەرموو: مردن دڵنیاییەو گومانی تێدا نیە، گومانیشەو دڵنیایی تێدا نیە..

ـ كەسێك كۆچی دوایی كردبوو، خەڵكەكە بە سەرسامیەوە سەیری قەرەباڵغی جەنازەكەیان دەكرد، پێی وت: ئا ئەوە شوێنەكەیەتی لای

کۆڵەکەی مزگەوتەکە، ئازایەتی ئەوەیە کەسێکتان شوێنەکەی بگرێتەوە..

ـ فەرقەدی کوڕی یەعقووب فالودجی نەدەخوارد (وەك دۆندرمەو ئاسکریم بووە)، حەسەنی بەسری لێی پرسی: بۆچی نایخۆیت؟ ووتی: دەترسم شوکرانەی خوام پێ نەکرێت لەسەری.. فەرمووی: هەی گەلۆر، چما شوکرانەی خوات لەسەر ئاو کردووە؟!

زۆر لە خەمی قیامەتیدابوو، هەمیشە خەمباری هەبوو، هەمیشە وا دەبینرا دەتووت تازە عەزیزێکی مردووە! بە خەڵکەکەی دەوروبەری خۆی دەڵێ: بە خزمەت حەفتا یاوەری بەدریی گەیشتووم، ئەگەر ئێوە ئەوانتان بەو خەم و پۆشاك و لێپرانەیانەوە ببینیایە دەتانووت: شێتن.. بە خوا ئەوانیش ئێوەیان ئاوا ببینیایە دەیانووت: ئەمانە هەر بۆ دنیایان ژیاون و پشکی ڕۆژی دواییان واز لێ هێناوە!!

ووتیان بۆچی ئەوەندە دەگری؟ فەرمووی: گریان جێ بەزەییە، بەڵکو خوای میهرەبانیش جارێك بمخاتە بەر بەزەیی خۆی..

ووتیان: هەیە کردەوەی چاکە ناکات چونکە گومانی باشی بە ڕەحمەت و بەزەیی خوای گەورە هەیە.. فەرمووی: درۆ دەکات، ئەگەر گومانی باشی بە خوای گەورە ببردایە فەرمانەکانی جێبەجێ دەکرد.. خەڵکی بێ تێشوو چۆن بەرەو بیابان دەکەوێتە ڕێ؟!

هەموو دووشەممەو پێنج شەممەو ڕۆژە سوونەتەکانی تر بەڕۆژوو دەبوو..

ئا ئەمە ئەو حەسەنی بەسرییەیە کە قەتادە دەیفەرموو: زانایانیش لای حەسەنی بەسری وەکو عەوامی خەڵکی شەرم دەکەن سەر هەڵبڕن..

سەرەتای رەجەبی ١١٠ ك کۆچی دوایی کرد، ئەو رۆژە یەکێکە لە رۆژە مێژووییەکانی ئیسلام، حەمیدوتتەویل دەڵێ: حەسەنی بەسری ئێوارەی پێنج شەممە گیانی سپاردو دوای نیوەڕۆی هەینی برایە گۆڕستان، هەرچی خەڵکی شار هەبوو بە ژن و پیاوەوە هاتبوونە دوای جەنازەکەی، تەنانەت بۆ یەکەمین جاربوو لە مێژووی ئیسلامدا هەموو مزگەوتەکانی بەسرە کەسی لێ نەمێنێت تا نوێژی عەسر بە جەماعەت بکرێت!

٧. **عوروەی کوڕی زوبەیر:** (٢٣ - ٩٤ ك / ٦٤٢ - ٧١٣ ز) کوڕی سەیدنا زوبەیری کوڕی عەووامە کە یەکێکە لەو دە یاوەرەی کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم لە دنیادا مژدەی بەهەشتی پێدان، دایکی عوروە ئەسمائی کچی سەیدنا ئەبوبەکری سددیقە خوا لێیان رازی بێت. عوروە ساڵی (٢٣ ك) لەدایکبوو، یەکەمین یاوەر کە دەرسی لێوە وەرگرت خاتوو عائیشە بوو کە پووری خۆیەتی! کە عائیشەخان کۆچی دوایی کرد عوروە فەرمووی: ئەگەر سێ ساڵ لەمەوبەریش بمردایە خەمم نەبوو چونکە هەرچی فەرموودەی لایە لەبەرم کردووە!

عوروە یەکێکە لە حەوت شەرعناسەکەی مەدینە.. هەموو ژیانی لە بەسرەو میسر بردە سەر بەڵام لە مەدینە کۆچی دوایی کرد..

عوروە جگە لەوەی سەرچاوەیەکی ریوایەتی فەرموودە بوو، جگە لەوەی شەرعناسێکی وا قاڵ و قووڵ بوو، نموونەی پیاوچاکیی بوو، کەس وەکو ئەو لە رۆژوو نوێژو خواپەرستیدا نقووم نەدەبوو.. رۆژی حەوت جزمی قورئان دەخوێند.. ئەوەندە هۆشی لە نوێژەکانی دەبوو هۆشی لە دەوروبەری دەبڕا .. سەرنجدە ئەم رووداوەی:

لە سەردانی وەلیدی کوڕی عبدالملیکدا کە خەلیفە بوو لاقی تووشی نەخۆشی داخوران بوو، کە گەیشتنە جێ، وەلید پزیشکی لێ کۆکردەوە، پزیشکەکان پێیان ووت: دەبێت بیبڕێتەوە، رازی بوو، پێیان ووت: بڕێك شەراب بخۆرەوە تا بێهۆش ببیت و هەست بەو هەموو ئازارە نەکەیت، فەرمووی: نا لە ناو نوێژەکەدا بۆم ببڕنەوە! کە گەیشتمە تەحیات قاچم درێژ دەکەم و بۆم ببڕنەوە.. واشی کرد.. تەنانەت وەلید کە بە قسەکردنەوە خەریك بوو دەڵێ: کە دوای بڕینەوەی لاقی بە شیشی سوورەوەکراوە داخیان کرد بۆنی گۆشتی برژاوم بەسەردا هات ئاوڕم دایەوە بینیم قاچیان بڕیوەتەوەو تەواو بوون!! فەرمانیدا لاقەکەی بشۆن و کفنی کەن تا نوێژی لەسەر بکات و بینێرێت بۆ گۆڕستان.. لەو کاتەدا بانگی کوڕە گەورەکەی کرد کە ناوی محمد بوو، وەڵامی نەبوو! بانگی کردەوە ، هەر وەڵامی نەبوو.. فەرمووی: بە خوا نەماوە بۆیە وەڵام ناداتەوە، چونکە ئەوە یەکەم جارێتی لە ژیاندا بانگی کەم و وەڵام نەداتەوە.. کە چوونە دەرەوە بینیان لە لە خانی ئەسپەکانی وەلیددا ئەسپێك لەقەی لێداوەو کۆتا هەناسەی دەدات!! کە گیانی سپارد، عوروە فەرمووی ئەویشم بۆ بشۆن و کفنی کەن.. پاشان لاقە بڕراوەکەی و کوڕە گەورەکەیان بە کفن کراوی لەبەر دەستی داناو ئەویش بە دانیشتنانەوە نوێژی لەسەر کردن و پاشان رووی کردە لاقە بڕراوەکەی وو فەرمووی: برۆ ئامانەتی خوا بیت، بە خوا قەسەم بۆ گوناحێکم نەبردوویت! رووی کردە جەنازەی کوڕەکەشی وفەرمووی: برۆ خوا لێت رازی بێت، جارێك تووڕەت نەکردووم. ئینجا دەستی بەرز کردەوەو فەرمووی: خوایە لاقە راستەکەمت بردەوە کە بەهێزتربوو، کوڕە گەورەکەمت بردەوە کە

باشتربووە، خوایە هەردووکیانم بۆ بکەیتە توێشووی قیامەتم.. کوڕەکانی تریشی باش دەرچوون ، تەنانەت محمدی کورەزاشی هەر بووەوە بە فەرمووودەوان و شەرعناس..

زوهری دەڵێ: سێ کەسم بینی دەریای زانست بن: سەعیدی کوڕی موسەییب و عوروەی کوڕی زوبەیرو عوبەیدوڵڵەی کوڕی عبدالله (کوڕەزای سەیدنا عومەری کوڕی خەتتاب خوا لێی رازی بێت)!!

عومەری کوڕی عبدالعەزیز دەیفەرموو: وا نازانم کەس لەم سەردەمەدا لە عوروە زاناتر بێت.

سوفیانی کوڕی عویەینە دەیفەرموو: واریسی زانستیەکانی عائیشە سێ کەسن: قاسمی کوڕی محمد(برازای خاتوو عائیشەیە)، عوروەی کوڕی زوبەیر (خوشکەزایەتی)، عەمرەی کچی عبدالرحمنی کوڕی سەعد کە ئیمامی زەهەبی دەرهەقی دەڵێ: عەمرە زانای پڕ زانست و شەرعناس و خاوەن بەڵگەیە ..

٨ـ **عەتائی کوڕی ئەبو رەباح:** (٢٤ ـ ١١٤ ك / ٦٤٦ ـ ٧٣٣ ز) موفتی کەعبە، گەورەپێشەوای شەرعناسانی یەمەن عەتائی کوڕی ئەبو رەباح ئەسلەمی کوڕی سەفوان کە لە نزیکی شاری تەعز لە یەمەن لەدایکبوو، بووە قوتابی دوو سەد کەس لە یاوەرانی پێغەمبەری خوا صلی الله علیه و سلم، لەوانە: خاتووعائیشەو ئوم سەلەمەو ئوم هانی و ئەبوهورەیرەو ئیبنو عەبباس و ئیبنوعومەرو ئیبنوزوبەیرو جابری کوڕی عبداللەو ئەبوسەعیدی خودری و بەڕێزەکانی تر.. بوو بە مامۆستای ئەوزاعی و ئەبو حەنیفەو لەیسی کوڕی سەعدو موجاهیدو

قەتادەو ئەییوبی سەختیانی و زوهری و عەمری کوڕی دینارو ئیمام جەعفەری سادق و سەدانی تر[1] ..

لە سەردەمی حوکمڕانی سەیدنا عوسمانی کوڕی عەففاندا خوا لێی ڕازی بێت لەدایکبوو، پاش هەشتاو هەشت ساڵ تەمەن وحەفتا حەج لە مەککە کۆچی دوایی کرد.. لەمەوەیە کە دەیانووت هیچ کەس بە قەدەر عەتاء شارەزای ئەحکامی حەج بێت..

پێی دەوترا (کانی زانستی)..

لە مەککەوە پرسیارێکیان بۆ ئیبنوعەبباس نارد لە مەدینە، فەرمووی: توخوا عەتائتان لایەو پرسیار بۆ من دەنێرن؟!!

عەتاء ڕەحمەتی خوای لێ بێت زۆر ناشیرین بووە.. زۆر ڕەش بوو و سەری مووی پێوە نەمابوو، ریشیشی لە خەنە دەگرت.. چاوی خێل و ئەبلەق بوو، دواتریش یەکجاری کوێر بوو.. و لووتی پان و قاچی شەل و دەستێکی گۆج بوو، دەستە ساغەکەشی لە شۆڕشەکەی سەیدنا عبداللەی کوڕی زوبێردا کە دژی ئەمەویەکان کردی، پەڕی.. کەچی ئەوەندە جێ متمانەی زانایان و شەرعناسان بوو دەیانووت: هەر کەسێك عەتاء و سەعیدی کوڕی موسەییب و حەسەنی بەسری و ئیبراهیمی نەخەعی پشتیوانی لێ بکات، ئوممەتەکە هەمووی پشتیوانی لێ دەکات!!

کە خەلیفە عبدالمەلیکی کوڕی مەروان هاتە حەج، عەتائی بانگ کرد، عەتاء چووە لای.. کە هات عبدالمەلیك هەستایە سەر پێ و بەرەو پیری چوو لە تەنیشت خۆی داینیشاند.. عبدالمەلیك ووتی : پێداویستی

---

[1] ئیمامی زەهەبی لە کتێب (سیر اعلام النبلاء) دا ناوی ٧٥ کەسی لە قوتابیە هەڵکەوتەکانی عەتاو هێناوە کە بوونەتەوە بە موفتی..

خۆتم پێ بڵێ تا بەسەر چاو جێبەجێی کەم. عەتاء فەرمووی: لە خوا بترسەو ئەم حەرەمەی کەعبە گەورەتر کە، لە خوا بترسەو چاوت لە زارۆکی کۆچکەرو پشتیوانان بێت، تۆ بە رەنجی باوکی ئەمان گەیشتوویتەتە ئەم جێیە، لە خوا بترسەو سەرپەرشتی موجاهیدانی سەر سنوور بکە، تۆ بەوان پارێزراویت.. دەرگاشت بەڕووی موحتاجاندا دامەخە ، لە هەموویدا عەبدولەلیك دەیووت بەسەر چاو.. پاشان چاوەڕێ بوو پێداوویستی خۆی بڵێ، بەڵام هیچی نەووت، عەبدولەلیك پێی ووت پێداوویستی خەڵکیت داوا کرد، ئەدی پێداوویستی خۆت؟ فەرمووی: من پێویستیم بە عەبد نیە.. کە رۆیشت، عەبدولەلیك گەڕایەوە کوڕەکەی خۆی ووتی: بە خوا قەسەم ئائەوە دەسەڵاتە، ئا ئەوە گەورەییە، ئا ئەوە پلەوپایەیە..

ئەوزاعی دەڵێ: ئەو رۆژەی عەتاء کۆچی دوایی کرد لەسەرانسەری سەر زەمیندا کەسێك نەبوو لێی رازی نەبووبێت، تەنانەت ناحەزەکانیشی ..

ئیبنوجورەیج دەڵێ: هەژدە ساڵی بەردەوام دەرسم لای عەتاء خوێندو شەووڕۆژ لە خزمەتیدابووم، جارێك نەمدی پۆشاکێکی وای لەبەردا بێت بایی پێنج درهەم ببێت.. معاشی بەیتولمالی وەرنەدەگرت و هەرچیەکیشی دەدرایە دەیکردەوە بە خێر..

عبداللەی کوڕی دیباج دەڵێ: هەموو ساتێکی کۆڕی عەتاء زیکربوو، شتی وا بە فەسیحی دەووت دەتووت وەحی بۆ دێت!! بیست ساڵی تەواو لە مزگەوت بوو، کە نوێژی دەکرد دەتووت ناجەمێتەوە.. کە دەچووە سوجدە باڵندەی بەسەرەوە دەنیشتەوە وایان دەزانی کۆتەرە داری سوتاوە!!

٩. نافیعی مەولای سەیدنا ئیبنوعومەر: (٠٠ ـ ١١٧ ك / ٠٠ ـ ٧٣٧ ز) نافیعی مەولای سەیدنا عبداللەی کوڕی عومەر یەکێك لە پێشەوای شەرعناسان و فەرموودەوانانی مەدینەو ئاڵقەی نێوان تابعین و یاوەران..

ئیمامی مالیك دەیفەرموو: ئەگەر ریوایەت لە نافیعەوە هات مۆری کەو بەدوایدا مەگەڕێ چونکە لە هەموو ریوایەتەکانیدا یەك هەڵە نەبینراوە..

ئیمامی بوخاری دەربارەی دەیفەرموو: راسترین سەنەد لە نێو هەر هەمواندا سەنەدی (مالیك لە نافیع و ئەویش لە ئیبنوعومەرەوەیە)..

ئەمە قوتابیە نەجیبەکەی ئیبنو عومەرو عائیشەخان و ئوم سەلەمەو ئەبو هورەیرەو ئەبو سەعیدی خودری و رافیعی کوڕی خەدیج و ئەبو لوبابەیە.. مامۆستای زوهری و ئەیوبی سەختیانی و حەمیدی تەویل و ئیبنوجورەیج و بەکیری کوڕی عبداللە و ئیبنو ئەبی زیئب و ئیبنوئەبی لەیلاو ئەوزاعی و زەیدو عاسم و مالیك و لەیس و سەدانی ترە ..

ئەمە نافیعە کە بووە جێ متمانەی عومەری کوڕی عبدالعەزیزو خەزێنەداری یەمەن و پاشان ناردی بۆ میسر تا خەڵکەکەی فێری فەرموودە بکات..

ئەم زانا بەڕێزە لە دوای نوێژی بەیانیەوە تا خۆر هەڵدەهات فەرموودەی بە قوتابیەکانی دەووتەوە..

ئەدی گرنگ نیە کە ئەم پیاوەی کە ئاوا بەم دینەوە بووە بە پێشەوای ئەم ئوممەتە، بێ نەسەبە.. خەڵکی ناوچەی دەیلەمی باکوری

ئێران بوو، هەندێك دەڵێن کابوولییە.. لە شەڕێکدا بە زارۆکی کەوتە دەست ئیبنو عومەر خوا لێی رازی بێت، ئەویش هێنایەوە بۆ مەدینەو وەکو کوڕی خۆی سەرپەرشتی کردو ئەو پیاوە مەزنەی لێ دەرچووا! لەو زەمانەشەوە پێی دەڵێن: ئەبو عبداللەی عەدەوی (بەرەبابی سەیدنا عومەر) قورەیشی!

١٠- **قەتادە:** (٦٠ ـ ١١٨ ك / ٦٧٩ ـ ٧٣٨ ز) ئەبولخەتتاب قەتادەی کوڕی دەعامەی سدووسی، کوێرو گەڕو گوول! بەڵام پێشەوای زانایانی تەفسیرو فەرموودەوانی و شەرعناسیی.. پسپۆڕی زمانەوانی و فەرهەنگی نەسەبزانیی و دیوانی شیعری عەرەبی! نیشانەیەك لە گەورەیی خوا لە شت لەبەر کردندا ..

ئیمامی ئەحمەد دەڵێ: هەرگیزاو هەرگیز دووجاری فەرموودەیەك بۆ نەووتراوەتەوە، چونکە هەر بە یەکەمین بیستنی لەبەری دەکرد! دەڵێ: یەك جار سەحیفەکەی جابرم بۆ خوێندەوە لەبەری کردو کردیەوە بە بەڵگەی راوبۆچوونەکانی !

خۆی دەڵێ: قەت بە کەسێکم نەووتووە بۆم بڵێرەوە، هەرچیەکیشیان پێ ووتم: وا دڵم داوەتێ لە ناخمدا رووناوەو بیرم نەچۆتەوە..

لە هەموو تەفسیرەکانی ئەهلی سووننەتدا بۆچوونی قەتادە وەردەگیرێت و لە هەر شەش سەرچاوەی فەرموودەی ئەهلی سووننەتدا ریوایەتی قەتادە هەیە.

ئیمامی زەهەبی لە باسیدا دەڵێ: حافزی سەردەم، پێشەوای ئەهلی تەفسیرو فەرموودەوانان، قەتادەی بەسری، قوتابی سەیدنا ئەنەسی

کوڕی مالیك و ئەبوتوفەیل خوا لێیان رازی بێت لە تابعینیش سەعیدی کوڕی موسەییب و ئەبولعالیەو ئەبوعوسمانی نەهدی و زورارەی کوڕی ئەوفاو عیکرەمەو حەسەنی بەسری و ئیبنوسیرین و عەتاء و مەعازەو بشرو بەشیرو ئەبولشەعساء و سەدانی تر. قەتادە دەڵێ: دوازدە ساڵ قوتابی حەسەنی بەسری بووم، سێ ساڵی تەواو هەموو نوێژەکانی بەیانیم لە دوایەوە کردووە، شایانی ئەوەبوو ئەوەندە لە خزمەتیدا بمێنمەوە..

مامۆستای ئەییوبی سەختیانی و مەعمەرو ئەوزاعی و موسعیری کوڕی کودام و شوعبەو جەریری کوڕی حازم وئەبو عەوانەو ئەو چینەی زانایانی ئیسلام بوو.

بە کۆڕا(ئیجماع)ی زانایان قەتادە حوججەیەو بۆچوونی قبوولە.. لەگەڵ ئەوەشدا کە دیدێکی قەدەریی تێدابووە، لەگەڵ ئەوەشدا وەکو ئیمامی زەهەبی دەڵێ: بەڵام کەسێك لە زانایانی ئیسلام نابینیت بە راستگۆو جێمتمانەو حافزو دەسپاکی نەزانێت.. بەڵکو خوای گەورە ئەم گومان باشیەی بۆ بکاتە مایەی لێبوردنی لەو بیدعەیەی کە هەر مەبەستی بە مەزن راگرتنی خوای میهرەبان بووە، ئێمە داوای لێبوردنی بۆ دەکەین و بە گومڕای دانانێین و ئومێدەوارین تۆبەی کردبێت و لێی وەرگیرابێت[1]..

---

[1] قەتادە نکوولی لەوە دەکرد کە هەموو رزقێك خوا دابێتی .. دەیفەرموو: حەرام رزقی خوایی نیەو عەبد بە سەرپێچی پچڕیوێتی!

لە زانستی راجوێییدا[1] ئەوەندە شارەزابوو، حەسەنی بەسری پرسی پێ دەکردەوە.. لە پیرییدا لێیان پرسی بۆچی رای خۆت لە مەسەلە شەرعیەکاندا نادەیت؟ فەرمووی: چل ساڵە هیچ شتێکم لە بۆچوونی خۆمەوە نەووتووە..

مەعمەر دەیفەرموو: کەسم لە زوهری و قەتادەو حەمماد زاناتر نەدیووە..

زیرەکی قەتادە وەکو موعجیزە وابووە، وەکو کۆمپیوتەر هەرچی تێدا تۆمار کراوە پاراستوێتی و هەر ساتێك وویستبێتی هێناوێنتیەوە پێشیٚ! دەڵێ: یەك ئایەت نەماوە لە قورئاندا زانیاریەکم دەربارەی نەبیستبێت.. سەیر ئەوەیە ئەم زانا بەرێزە ئەوەندە لەش سووك بووە کە هیچ فەرموودەیەکی بە بێ دەستنوێژ نەگێڕاوەتەوە! هەموو هەفتەیەك خەتمێکی قورئانی دەکرد..

لە هەمووان سەیر تر ئەوەیە کە خەڵکێك لە شام لەسەر دێڕە شیعرێك یان لە یەمەن لەسەر نەسەبی کەسێك رایان جیاواز دەبوو، نامەیان بۆ قەتادە دەنارد کە وەڵامە راستەکەی چییە!!

لە لەفزی گێڕانەوەدا موراعاتی دادپەروەریی و راستگۆیی دەکرد، ئەوەی بۆ خۆییان باس کردووە فەرموویەتی:(حَدَّثنا) ئەوەی بیستوێتی فەرموویەتی:(حَدَّث).

سەمورەی کوڕی شەوزب دەڵێ: سابیت پیاوی خواپەرستییە، خۆ لە حەرام پاراستن قابیلی ئیبنوسیرینە، زاهدێتی سیمای مالیکی کوڕی

---

[1] علم الاختلاف : بریتی بوو لە : یەکەم: زانینی راوبۆچوونی زاناکان لە کێشە جیاوازەکان. دووەم: زانینی بەڵگەی هەر لایەکیان. سێیەم: زانینی هێزو لاوازی بەڵگەکان و چۆنیەتی ئیستیدلال پێکردنیان.. بەشێك لەو زانستە لەم سەردەمەدا پێی دەوترێت: (الفقه المقارن)..

دینارەو زانستی شەرعی وا لە لای حەسەنی بەسری و قەتادەش خوا دایناوە بۆ لەبەرکردن و پاراستنی زانستی..

قەتادە بە قوتابیەکانی خۆی دەوت: توندڕەو مەبن، بە خۆتان سەرسام مەبن، بۆ خوا بێ هەواوفیزبن، بزانن خوای گەورە چۆن بەرزتان دەکاتەوە..

ئەم پایەبەرزەی ئەهلی سوونەت لە واسیت لە عێراق کۆچی دوایی کرد ئەو شارەی ئێستا ئەهلی سوونەتی تێدا غەریبە..

١١. **ئیمام جەعفەری سادق:** (٨٠ ـ ١٤٨ ك / ٦٩٩ ـ ٧٦٨ ز) جەعفەری کوڕی محمدی کوڕی ئیمام زەینولعابدینی کوڕی ئیمامی حوسەین شەهیدی کەربەلا.. ئیمامی شەشەمی شیعەیە، کوڕی ئیمامی باقرو باوکی ئیمام موسای کازمە..

دایکی ئوم فەروەیە، کە کچی قاسمی کوڕی محمدی کوڕی سەیدنا ئەبوبەکری سددیقە خوا لێی رازی بێت دایکی ئوم فەروەش ئەسمائی کچی سەیدنا ئەبوبەکرە خوا لێی رازی بێت.. یەعنی ئیمامی جەعفەر لە بەرەبابی دایکیەوە لە دوو کەسی بەڕێزی خانەوادەی سەیدنا ئەبوبەکرەوە خوا لێی رازی بێت هاتووە.. لەبەر ئەمەیە ئیمامی جەعفەر دەڵێ: (وَلَدَني ابوبكر مَرَّتين) واتە دووجار لە ئەبوبەکرەوە لەدایکبووم..

ساڵی ٨٠ ك لە دایکبووە.. لەبەر ئەوەی هەرگیز درۆی لێ نەبیستراوە ئەو نازناوی (صادق) واتە راستگۆی بەسەردا بڕاوە..

یەکێکە لە شەرعناسانی تابعین و قوتابیانی یاوەرانی وەکو سەیدنا ئەنەسی کوڕی مالیك و سەیدنا سەهلی کوڕی سەعدی ساعیدی خوا

لێییان رازی بێت.. بەهێزترین سەنەدی ریوایەتەكانی لە باوك و باپیریەوەیەتی كە هەموویان جێمتمانەن.. لە مامۆستاكانی تری لە تابعین: عەتائی كوڕی ئەبو رەباح و زوهری و عوروەو عیكرەمەو محمدی كوڕی مونكەدیرو عبداللەی كوڕی ئەبو رافیع و باپیرە قاسمی كوڕی محمدی كوڕی سەیدنا ئەبوبەكری سددیق.. ئەمانەش هەموو جێ متمانەو شەرعناسانی تابعینن..

لە قوتابیەكانیشی: یەحیای كوڕی سەعیدی ئەنساری قەتتان و یەزیدی كوڕی عبداللەی لەیسی و ئەییوبی سەختیانی و ئیمامی مالیك و سوفیانی سەوری و سوفیانی كوڕی عویەینەو شوعبەو محمدی كوڕی سابیتی بەنانی و ئیمامی ئەبو حەنیفە.. كە هەموویان جێ متمانەو شەرعناسی تابعین و تابیعی تابیعینن..

ئیمامی موسلیم و ئەبوداوودو ترمزی و نەسائی و ئیبنوماجە ریوایەتیان لێوە وەرگرتووە..

هیاجی كوڕی بوستامی تەمیمی كە قوتابی ئیمامی جەعفەر بوو، باس لە سەخاوەتی ئیمام دەكات دەڵێ: ئەوەندەی هەیبوو دەیبەخشی، تەنانەت بەشی ماڵ و منداڵەكەی خۆی نەدەمایەوە.. كە داوەری دوو لایەنی ناكۆكی دەكرد، لە ماڵ و سامانی خۆی قەرەبووی دەكردنەوەو رێكی دەخستنەوە!!

فەرمایشتەكانی هەموو حیكمەت بوون.. لەوانە:

- (چاكە بە سێ سیفەت تەواو دەبێت: بە خێرا ئەنجامدانی ، بە بچووك بینینی، بە پەنهان كردنی)..

- (ئەوی قەناعەت بەوە دەكات كە هەیەتی، بەسی دەبێت.. ئەوی چاوی لە ماڵی خەڵكی بێت بە هەژاریی سەر دەنێتەوە! ئەوی تێكەڵ

بە زانایان بێت بەرێز دەبێت، ئەوی تێکەڵ بە گەمژەو گەمبۆڵان بێت سووك دەبێت)..

جارێك لە کۆڕی ئەبو جەعفەری مەنسووردا بوو، مێشێك ئەبو جەعفەری زۆر ئیزعاج کرد، هەر دەری دەکردو دەهاتەوە، مەنسوور لە ئیمام جەعفەری پرسی: ئەرێ خوا مێشی بۆچی دروست کردووە؟ ئیمام فەرمووی: بۆ ئەوەی ستەمکاران زەلیل کات..

ئیمامی ئیبنوحەجەر دەربارەی دەڵێ:(أبو عبد الله المعروف بالصادق فقيه صدوق)[1] واتە: ئەبوعەبدوڵلەی راستگۆ شەرعناسێکی راستوێژە..

ئەبوحاتەمی رازی دەڵێ: (متمانە پێکراوە، لەو جۆرە نیە لێی بپرسرێت)[2].

ئیمامی ئیبنوتەیمیە دەرهەقی دەڵێ: جەعفەری کوڕی محمد بە کۆڕا (ئیجماع)ی ئەهلی سوونەت لە پێشەوایانی دینە[3]..

شیعەو گێلەسوونی قسەیەك بڵاو دەکەنەوە کە گوایە ئیمامی ئەبو حەنیفە دووساڵ دەرسی لای ئیمام جەعفەر خوێندووەو فەرموویەتی: (لولا سنتان لهلك النعمان) واتە ئەگەر ئەو دووساڵە نەبوایە ئەبو حەنیفە بە هیلاك دەچوو! هەروەها گوایە هەموو زانستیەکانی لەو بەرێزەوە وەرگرتووە، لەبەر ئەوەی ئەمیش ئیمامی سێ پێشەواکەی ترە، دەی کەوابێت ئیمام جەعفەر لە هەمووان

---

[1] الحافظ ابن حجر العسقلاني : تقريب التهذيب / ب١ ل١٤١ .

[2] ابوحاتم : الجرح والتعديل ٤٨٧/٢ . واتە هی ئەوە نیە بەدوویدا بچیتەوەو لێی دڵنیا بیت کە جێ متمانەیە..

[3] ابن تيميه : المنهاج ٢٤٥/٢ .. سەیری ئەو مەتحەو هەڵوێستی شیعەی نەگبەت بکە کە هەمیشە وا بڵاو دەکەنەوە کە ئیمامی ئیبنوتەیمیە دژی ئیمامی جەعفەر قسەی کردووە.. لەعنەت لە درۆزن..

مەزنترەو شایانترە شوێنی کەوین.. ئەمە هەم درۆیە هەم گێل کەززابییە، هەم بە دەردی ئێرانی دەڵێن: ؛کڵاو لەسەر نانە!؛

یەکەم: ئیمامی جەعفەرو ئیمامی ئەبو حەنیفە لە ساڵی ٨٠ ك کۆچیدا لە دایکبوون و ئیمامی ئەبو حەنیفە ساڵی ١٥٠ ك دوو ساڵ دوای ئیمامی جەعفەر کۆچی دوایی کردووە.. کەوابوو هەردووکیان زانای هاوشانی یەکن و دەشێت ئیمامی ئەبو حەنیفە بەشێکی لە زانستی لە ئیمامی جەعفەرەوە وەرگرتبێت، ئەمەش لە نێوان زانایاندا زۆرە وەکو ئیمامی ئیبنوتەیمییەو ئیمامی زەهەبی.. یان ئیمامی شافیعی و ئیمامی ئەحمەد کە هاودەنگی کۆڕی یەکتریی بوون..

دووەم: ریوایاتی شیعە وا دەناسێنن کە ئیمامی ئەبو حەنیفە دوژمنی ئیمامی جەعفەر بووە[1]. کە واش نیە.. بەڵام خۆ دیارە ئیمامی جەعفەر زۆر دژی رەئی و قیاس بووەو ئیمامی ئەبو حەنیفەش مەزهەبەکەی لەسەر ئەو دوانەیە.. ئیمامی مالیك و شافیعی و ئەحمەدیش دوورن لە ئوسوڵی مەزهەبییانەی ئیمامی ئەبو حەنیفەو لە هیچ شتێکدا نەکەوتوونەتە ژێر کاریگەری ئەوەوە..

سێیەم: هەرچی لاپەڕەی مێژووی ئەو سەردەمە هەیە شایەتی ئەوە دەدات کە مامۆستای هەرە گەورەو کاریگەریی ئیمامی ئەبو حەنیفە حەممادی کوڕی ئەبو سولەیمانە کە قوتابی ئیبراهیمی نەخەعییەو ئەمیش قوتابی عەلقەمەی کوڕی ئەسوەدەو عەلقەمەش قوتابی سەیدنا عبداللەی کوڕی مەسعوودە خوا لێی رازی بێت.. مامۆستای دووەمی ئیمامی ئەبو حەنیفە عەتائی کوڕی ئەبو رەباحە.. لە هیچ

---

[1] بڕوانە: أصول الكافي ١/ ٣٩٢ـ ٣٩٣.

شوێنێکدا یەك ریوایەت نیە ئەوە بسەلێنێت کە ئیمامی ئەبو حەنیفە یەك راوبۆچوونی ئیمامی ئیمامی جەعفەری وەرگرتبێت، لەگەڵ ئەوەشدا کە مەتحی جوانی کردووە، بەوەی کە شەرعناسترین زانایە..

چوارەم: ئەگەر لەبەر زۆربڵێیی ئەوەمان وەرگرت کە چوار مەزهەبەکەی ئێمە لە ئیمامی جەعفەرەوە هاتووە، ئێ باشە وەکو ئیوە لە ئیمام موساتانەوە وەرگرتووە، ئێمەش لە قوتابیەکی تریەوەمان بە بەڵگەوە وەرگرتووە.. ئیتر ئاو بێنەو قاچت بۆ دەستنوێژ بشۆ..

١٢- **ئیمامی ئەوزاعی:** (٨٨ ـ ١٥٧ ك / ٧٠٧ ـ ٧٧٤ ز) فەرموودەوانی شەرعناس، پارێزەری مافی ئەهلی کیتاب و موسوڵمان، موفتی گەورەی شام عبدالرحمانی کوڕی عەمری ئەوزاعی، لەدایکبووی شاری بەعەلبەکی لوبنان و گۆشکراوی شام.. قوتابی نەجیبزادەی زانست.. چووە بەسرەو زانستی قەتادەی وەرگرت، چووە کوفەو زانستی ئیمامی شەعبی وەرگرت کە لە پێنج سەد یاوەرەوە دینەکەی وەرگرتبوو.. چووە مەککەو زانستی عەتائی کوڕی ئەبو رەباحی وەرگرت، چووە مەدینەو زانستی نافیع و زوهری وەرگرت، هاتەوە شام و گوڵە گەنمەکانی مەحکوولیشی هەموو کۆکردەوە.. ئەم گەشتەی بردیە ئاستی ئیمامی مالیك و سوفیانی سەوری و عبداللەی کوڕی موبارەك بۆیە پەیوەندی بە هەر سێکیانەوە هەبوو!

ئاوا بووە سەر مەزهەبێکی سەربەخۆی فەرموودەوانی و شەرعناسیی، بەڵام قوتابیەکانی بۆچوونەکانیان کۆنەکردەوەو مەزهەبی ئەمیش وەکو مەزهەبی لەیسی کوڕی سەعد پووکایەوە، تەنها ئەو رایانەی ماون کە خەڵکانی تر ئیستیدلالیان پێ کردووە..

ئیمامی ئەوزاعی جێمتمانەی هەموو فەرموودەوانانی ئەهلی سوونەت و جەماعەتە، بوخاری و موسلیم و ئەبوداوودو نەسائی و ترمزی و ئیبنوماجەو داریمی و دارەقوتنی و ئیمامی ئەحمەدو محمدی کوڕی حەسەنی شەیبانی و تەبەریی و داوودی زاهیریی و ئەوانی تر لێیانەوە گێڕاوەتەوە..

کاتێك مەسیحیەکانی جەبەل لوبنان شۆڕشیان دژی سالْحی کوڕی عەلی والی عەبباسی راگەیاندو کەوتنە کوشتنی ئەو گوندنشینانەی لێیانەوە نزیکبوون، سالْحیش پەیمانی دا تەفروتوونایان کات، هاتە سەریان و ئەوەی بەشداری شەڕیشی نەکردبوو لە جێ و رێی خۆیان دەری کردن و زیانی لێدان.. ئیمامی ئەوزاعی کە بیستی چووە لای والی و پێی ووت: ئەوانە بە پێی شەرعی خوا ئەمانیان لە وولاتی خۆیاندا دراوەتێ. ناهەقییە سزای تاوانی کەسانێك بەسەر هەموویاندا بدرێت.. خوای گەورەش دەفەرموێ: ﴿وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ﴾ الأنعام/١٦٤ واتە: گوناحی کەس نادرێت بەسەر کەسێکی تردا.. پێغەمبەری خواش صلی الله علیه وسلم دەفەرموێ: (مَن ظَلَمَ مُعَاهِداً أو كَلَّفَهُ فوقَ طاقتِهِ فأنَا حَجيجُهُ) واتە: هەر کەسێك ستەم لە هاوپەیمانێك بکات یان زیاد لە توانای خۆی بەسەردا بدات، ئەوە من لە دادگای قیامەتدا وەك تەرەفی بەرامبەری رادەوەستمەوە.. بەردەوامیش بوو لەسەر سەندنەوەی مافی ئەو مەسیحیانەو گێڕانەوەیان بۆ جێ و رێی خۆیان و قەرەبوو کردنەوەیان لە بەیتولمال.. کۆڵی نەدا تا قەناعەتی بە والی کردو هەموویانی هێنایەوە جێی خۆیان..

ئەم زانا بەڕێزە لە ١٥٧ك/٧٧٤ لە بەیرووت کۆچی دوایی کردووە، ئێستاش کۆلیجی ئیمامی ئەوزاعی لە بەیرووت بە ناوی ئەوەوەیە کە

چەند قوتابیەکی بەڕێزی کورد لەوێ بڕوانامەیان وەرگرتووە.. والحمد لله..

١٣ـ **لەیسی کوڕی سەعد:** (٩٤ ـ ١٧٥ ك / ٧١٣ ـ ٧٩٥ ز) شێخی ئیسلام و حافزی مەزنی میسر لەیسی کوڕی سەعد کوڕی عبدالرحمان.. جێمتمانەی فەرموودەوانان کە خاوەن شەش سەحیحەکەی ئەهلی سوونەت دەیان فەرموودەیان لێوە ریوایەت کردووە.. لە میسر لەدایکبووەو زانستی لە خزمەت پێشەوایانی ئیسلام وەکو: عەتاء و ئەبو مولەیکەو زوهری و سەعیدی مەقبەریی و ئەبوزوبەیری مەککی و ئەوانە خوێندووە..

ئیمامی شافیعی دەیفەرموو: لەیس لە مالیك زاناتر بوو بەڵام قوتابی نەبوو مەزهەبەکەی لەخۆ بگرن و زانستەکەی بڵاوکەنەوە..

ئیمامی ئەحمەد دەیفەرموو: لەیس زۆر زانایە، جێمتمانەیە، فەرموودەکانی راستن..

خۆی دەڵێ: ساڵی ١١٣ چوومە خزمەتی نافیع لە مەککە فەرمووی تەمەنت چەندە ؟ ووتم: بیست ساڵ. فەرمووی: ریشت لە چل ساڵان دەچێت..

رۆژێك قوتابیەکانی پێیان ووت: جاری وا هەیە فەرموودەیەکمان پێ دەڵێیت لە کتێبەکانتدا نیە. فەرمووی: ئەوەی لە بیروهۆشمدایەو نەخراوەتە سەر تیانووس زۆر لەوە زیاترە کە نوسراوەتەوە.. ئەگەر هەمووی بنوسرایاتەوەو عارەبانەیەك نەیدەگرت..

فەرموودەکانی یەکسەر لە یەکێکی جێمتمانەی وەکو هیشامی کوڕی عورەوەوە وەردەگرت ئەمیش لە دایکیەوە کە ئەسمائی کچی

سەیدنا ئەبوبەکری سددیقە خوا لێیان رازی بێت.. یان یەکسەر لە سەعیدی مەقبەریی، ئەویش لە باوکیەوەو ئەمیش لە سەیدنا ئەبوهورەیرەوە خوا لێی رازی بێت دەیگێڕایەوە.. دەیان ریوایەتی تری ئاوا کە لە فەرموودەوانیدا بە ناوی ئەسانیدی لەیسەوە ناوبانگیان دەرکردووە.. جا بزانە چ گەورەییەکە کە تا رۆژی قیامەت ناوی ئەم زانا بەڕێزە بەو سەنەدانەوەیە!!

لەیس حەزی بەسەرخستنی فەرموودەبوو، نەیدەهێشت کەس راوبۆچوونی شەرعناسان لە بەرامبەریدا بخاتەڕوو، ئەوەندەش کاریگەربوو دەستە گومڕاو لادەدەرەکان کۆڕی گەورەیان پێ نەدەگیرا.. هەرچەندە ئەم زۆر لە راجوێیی و ناکۆکی بەدووربوو، لە هەشتاساڵیدا فەرمووی: تەمەنم بووە بە هەشتاو لەگەڵ بیدەعەچییەکدا نەکەوتوومەتە موجادەلەوە..

کە گەڕایەوە میسرو زاناو سیاسەتمەدارو عەوامی میسر دەوریان لێدا، ناچاربوو رۆژەکەی بکات بە چوار بەشەوە، بەشێك بۆ ئاڕاستەی حاکم و قازی وولات تا ئاگای لە داوەریی خەڵکی بێت، بەشێکی بۆ قوتابی و دەرس ووتنەوەو بەشێکی بۆ ئەهلی بازاڕ چونکە خۆشی بازرگانێکی گەورەبوو، بەشێکی تریشی بۆ عەوامی خەڵکی و پرسیارەکانیان.. بەردەوام ئەبو جەعفەری مەنسوور ـ کە خەلیفە بوو۔ داوای لێ دەکرد ببێتە والی میسر، بەڵام ئەم هەر رەفزی کردو هیچ بەرپرسێتیەکی بۆ وەرنەگرتن.. جارێکیان ئەبو جەعفەری بانگی کردو لێی پرسی بۆچی وەریناگریت؟ فەرمووی: من کابرایەکی موالیم و بێ کەسم.. والیێتیش کەسی پشت ئەستووری دەوێت، ئەبو جەعفەری ووتی: ناتەوێت بیکەیت دەنا بە منەوە بەهێز دەبیت.. ئینجا پێی

ووت: دەی باشە پیاوێكی باشی وەكو خۆت و بە دەسەلاتم بۆ هەڵدە.. فەرمووی: عوسمانی كوڕی حەكەمی جوزامی پیاوچاكیشەو خاوەن عەشرەتیشە.. كە عوسمان بیستیەوە، سوێندی خوارد تا ماوە قسە لەگەڵ لەیس نەكاتەوە!!

خوای گەورە سامان و دەوڵەمەندیەكی زۆری بە ئیمامی لەیس بەخشیبوو، چەندی زانست پێدابوو دوو ئەوەندەی سەروەت و سامان پێدابوو..

محمدی كوڕی رومح دەڵێ: واریداتی ساڵانەی هەشتا هەزار دینار دەبوو، كەچی یەك ساڵ زەكاتی لێ نەدا!! چونكە نەدەمایەوە تا ساڵی بەسەردا تێپەڕێت! هەمووی دەبەخشی..

ساڵی سەد دیناری بەردەوامی بۆ ئیمامی مالیك بڕیبۆوەو لە میسرەوە بەردەوام بۆ مەدینە بۆی دەنارد، ئینجا كردی بە هەزار دینار، هەزار دیناریشی ساڵانە دەنارد بۆ لەیسی كوڕی لەهیعە، هەزاریش بۆ مەنسووری كوڕی عەممار، جاریەیەكیش لەو كاتانەدا لە لای بوو سێ سەد دیناری دا بەویش..

كە ئیمامی مالیك كچەكەی دا بەشوو جوابی بۆ لەیس نارد (عەسفەر)ی بۆ بنێرێت، بۆ رەنگ كردنی پۆشاك، سی باری بۆ ناردبوو، دوو باری بەكار هێناو باقیەكەی تری فرۆشتەوەو كردیە مەسرووفی ئاهەنگی بەشوودانەكە..

ماڵی ئیبنو لەهیعە سووتا هەزار دیناری بۆ نارد.. ژنێك داوای قاپێك هەنگوینی لێكرد، تەنەكەیەكی بۆ پێچایەوە..

سەخاوەتی ئەم زانا بەرزە گەیشتبووە ئەوەی کە زستانان دیوەخانی تێرکردنی خەڵکی هەبوو کە هەموو رۆژێك رۆنی مانگاو هەنگوینی دەدانێ و هاوینانیش بادەمی کوتراوو شەکر..

عبداللەی کوڕی ساڵح دەڵێ: بیست ساڵ لە خزمەتی لەیسدابووم، نە نیوەڕۆ نە شێوان ژەمێکی خواردنی بە بێ خەڵکی نەخوارد.. بۆیە کە کۆچی دوایی کرد هەموو خەڵکی میسر بۆی دەگریان.. خالیدی کوڕی عبدالسلامی سەدەفی دەڵێ: لە خزمەت باوکمدا بەشداری جەنازەکەی لەیسمان کرد، هەرچی کەسێکم دەدی دەگریا، هەر یەکە پرسەی لەوی تر دەکرد، کەس نەیدەزانی ماڵە کۆست کەوتووەکە کامەیە، ووتم: ئەرێ بابە دەڵێی یەك یەکی ئەم خەڵکە خاوەن جەنازەکەن؟ فەرمووی: بەڵێ هەر وایە کوڕم، پیاوی وا نابینرێتەوە..

١٤. **مەکحوول** : (٩٧ ـ ١٦١ ك / ٧١٦ ـ ٧٨١ ز) ئیمامی مەکحوولی کابولی ناسراو بە هوزەلی ئەهلی قورئان و خواناسیی، فەرموودەوان، شەرعناس، ئەستێڵکی زانست.. لە کابول لەدایکبووە.. بۆ خزمەتکاری گەیێنرایە میسرو بە ئافرەتێك فرۆشرا، لەگەڵ دەرکەوتنی سیمای نەجابەت و بلیمەتی و زیرەکی ژنەکە بۆ زانست وەرگرتن ئازادی کرد.. مەکحوول دەڵێ: کە بۆ وەرگرتنی فەرموودەو شەرع کەوتمە کار وانازانم زانا لە میسردا مابووبێت بە خزمەتی نەگەیشتبووبێتم و هەرچی لابووە لێمەوە وەرنەگرتبێت.. ئینجا چوومە عێراق و زانا بە زانای گەڕام تا زانستی ئەوێشم وەرگرت، پاشان بۆ مەدینە.. لەوێش بە خزمەت هەموو ئەو زانایانە گەیشتم کە پێم وایە فەرموودەیەکیان لایەو من

لەبەرم نەکردووە.. زانای ئەوێشم تەواو کردن، ئینجا چوومە شام و لە بێژنگمدا، هەرچیم کەم بوو لەوێ تەواوم کرد..

پاش ئەم گەشتەی تەمەن لە دیمەشق جێگیربوو، لە هەموو شامدا لەو زاناتری لێ نەبوو.. لە جیهانی ئەو سەردەمەی ئیسلامیشدا مەکحوول بووە یەك لە چوار زانای هەرە گەورەی ئوممەتی موسوڵمان ! لەوێش مایەوە تا ساڵی ١١٢ك کۆچی دوایی کرد رحمەالله..

مەکحوول لە گەشتی زانستیدا چۆتە خزمەت سەیدنا ئیبنوعومەرو سەیدنا ئەنەسی کوڕی مالیك و ریوایەتی سەیدنا سەعدی کوڕی ئەبووەققاس و کۆمەڵێکی لە یاوەرانەوە نەقڵ کردووە وەکو خاتوو عائیشەو ئوم ئەیمەن و سەیدنا ئوبەی کوڕی کەعب و سەوەبان و عوبادەی کوڕی سامیت و ئوم ئەیمەن وئەو بەڕێزانە بێ ئەوەی بە خزمەتیان گەیشتبێت.. لە تابعینیش بۆتە قوتابی ئەبو موسلیمی خەولانی و مەسرووق و سەعیدی کوڕی موسەییب و شەعبی و شورەیحی قازی و ئەو چینەی زانایان..

بوو بەو یەکە زانایەی کە ئیمامی زوهری دەیفەرموو: زانست وا لای چوار کەس: سەعیدی کوڕی موسەییب لە مەدینە، شەعبی لە مەککە، حەسەن لە بەسرەو مەکحوولیش لە شام..

سەعیدی کوڕی عبدالعەزیز دەیفەرموو: مەکحوول لە زوهری زاناترە..

کە وەڵامی پرسیاری دەدایەوە سەرەتا دەیووت: لا حول ولا قوة الا بالله ئینجا دەیفەرموو: وەڵامەکەت بە پێی بۆچوونی فلان زانا ئاوایەو بە پێی بۆچوونی فیسار زانا ئاوایە، تا خاوەن پرسیار خۆی وەڵامی ئەو زانایانە وەرگرێت، رای خۆی نەدەدا مەگەر پێیان بدایا.. لەبەر ئەوەی

کەسێکی قسەخۆشیش بوو بۆ زۆرینەی وەڵامەکان بە فارسی دەیفەرموو: نەمی دانەم..

لەبەر ئەوەی هەموو خاوەن دیدو ڕێچکە جیاوازەکان دەهاتنە کۆڕی مەکحوول و ئەویش رووی لەگەڵ هەمواندا خۆشبوو، لەوانە غەیلانی دیمەشقی، لەمەوە هەندێك زانا دژی هەڵوێستی مەکحوول دەوەستانەوەو بە دەستەی (قەدەریی) یان هەژمارد دەکرد. بۆیە کەسایەتییان لاواز دەکرد.. هەرچەندە دەیانی وەکو سەعیدی کوڕی عبدالعزیز لە ناو خەڵکیدا دەوەستایەوەو بەرگریی لێ دەکردو ئەوەی بە تۆمەتبار کردنی سیاسی دەدایە قەڵەم..

ئیمامی ئەوزاعی دەڵێ: بیستمان کە دوو زانای تابعین قسە لەسەر قەدەر دەکەن: حەسەنی بەسریی و مەکحوول کە بە دوویدا چووینەوە، وا نەبوو، خۆشیان بیستبوویانەوەو بەخۆیاندا چووبوونەوە..

لە تەقواو خواناسیدابوو دەیفەرموو: بەرەو ئیعدامم ببەن پێم خۆشترە وەك لەوەی بمکەنە داوەر، بمکەنە داوەر پێم خۆشترە وەك لەوەی بمکەنە خەزێنەداری بەیتولمال..

هەموو جارێك بە خەڵکی مەجلیسی خۆی دەووت: بە چ ڕوویەکەوە دەچنەوە حوزوری خوای گەورە، هانیدان بۆ ڕێ و جێییەك، هەوڵ بۆدانیتان ئیهمال کرد، هۆشداریی ڕێی شەیتان و دۆزەخی دانێ، کەچی خۆی لێ ناپارێزن و ئەو دەگرنەبەر..

١٥- <u>**سوفیانی سەوری:**</u> (٩٧ - ١٦١ ك / ٧١٦ - ٧٨١ ز) ئیمامی زەهەبی لە وەسفیدا دەڵێ: شێخی ئیسلام، پێشەوای قورئان خوێنان، زانای موجتەهید، سەروەری زانا کاراکانی سەردەمی خۆی، خاوەنی کتێبی

(موسەننیفولجامیع) ئەبوعبدالله سوفیانی کوڕی سەعیدی سەوری تەمیمی موزەڕی کە نەسەبی دەگاتەوە بە سەیدنا ئیسماعیل.. سەوری ناوی هۆزی باپیرانێتی و خۆی کووفییە.. ئەمە ئەو سوفیانەیە کە پێشەوایان شوعبەو سوفیانی کوڕی عویەینەو یەحیای کوڕی مەعین پێیان دەووت ئەمیرولموئمینینی فەرموودەوانی..

ئەم دین و شەرعەی لە شەش سەد زاناو شەرعناسەوە وەرگرتووە کە هەیانە یاوەرە وەکو سەیدنا ئەبوهورەیرەو جەریری کوڕی عبداللەو ئیبنوعەبباس و ئەوانە خوا لێیان رازی بێت، هەشیانە پێشەوایانی تابعینن، وەکو: ئیبراهیمی کوڕی عبدالاعلی و ئیبراهیمی کوڕی عوقبەو ئەسوەدی کوڕی قەیس و ئیمام جەعفەری سادق و حەبیبی کوڕی ئەبو سابیت و حەممادی کوڕی ئەبوسولەیمان.

ئەمما ئەوانەی زانستیان لێوە وەرگرتووەو ریوایەتیان لێوە کردووە، ئەوە ئیمامی ئیبنولجەوزی دەڵێ: لە بیست هەزار کەس زیاترن! لەوانە: ئیمامی ئەوزاعی و ئیمامی ئەبوحەنیفەو ئەعمەش و ئیبنوعللییەو عبداللەی کوڕی موبارەك و عەلی کوڕی حەفسی مەدائینی و فوزەیلی کوڕی عیازو ئەوانە..

زرنگ وووریاییەکەی وای لێکرد هەر بە منداڵی بکەوێتە وەرگرتنی زانستی گەورەکان.. کە ئەبو ئیسحاقی سوبەیعی لە کۆڕی زانستدا بەو منداڵیەیەوە دەیبینی دەیفەرموو: ﴿وَءَاتَيۡنَٰهُ ٱلۡحُكۡمَ صَبِيّٗا﴾مریم/١٢ ..

سوفیانی سەوری دەربارەی سەردەمی منداڵیی و دەرس خوێندنی دەڵێ: شتێکم لەبەر نەکردوە ئەم دڵ و هۆشەم بۆمیان نەپاراستبێت!

ئەمما خوناسیی وپیاوچاکیەکەی، کە پلەوپایەیەو فەزلی خوایە دەیبەخشێتە خاوەن هیممەتەکان.. بڕوانن دەربارەی چۆن دەڵێ: هەر

فەرموودەیەکی پێغەمبەری خوام صلی الله علیه وسلم پێ گەیشتبێت لەخۆمدا تەتبیق کردووە با جارێکیش بووبێت..

ئیبنووەهەب دەڵێ: جارێك دوای نوێژی مەغریب سوفیانی سەوریم بینی چووە سوجدە، هەر هەڵنەستایەوە تا بانگی عیشایدا!!

بیشری حافی دەیفەرموو: سوفیانی سەوری لە زەمانی خۆیدا وەکو ئەبوبەکرو عومەر بوو لە زەمانی خۆیاندا..

عبداللەی کوڕی موبارەك دەیفەرموو: زانستیم لە هەزارو سەد مامۆستاوە وەرگرتووە، کەسیانم پێ مەزنتر نەبووە لە سوفیانی سەوری، کەس وەکو ئەو شارەزای حەڵاڵ و حەرام نەبوو..

١٦ـ **سوفیانی کوڕی عویەینە:** (١٠٧ ـ ١٩٦ ك / ٧٢٧ ـ ٨١٦ ز) زاهیدو خواناس، فەرموودەوانی شەرعناس پێشەوای گەورە کە فەرموودەوانان لەسەر راستی ریوایەتەکانی رێکن و زانایانی تابعین شایەتی زانست و راستگۆیی بۆ دەدەن: سوفیانی کوڕی عویەینەی کوڕی ئەبوعیمرانی هیلالی لە ١٠٧ ك لە کووفە لەدایکبوو.. قوتابی نەجیبی ئیمامی زوهری و ئەبوئیسحاقی سوبەیعی و عەمری کوڕی دینارو ئەبوززینادو عاسیمی کوڕی ئەبونەجوودی قورئان خوێن و ئەعمەش و عبدالمەلیکی کوڕی عومەیرو محمدی کوڕی مونکەدیرو ئەییوبی سەختیانی و مەنسووری کوڕی موعتەمیرو حەمیدی تەویل و یونسی کوڕی عوبێدو شوعبەو دەیانی تر.. مامۆستای ئیمامی شافیعی و ئیمامی ئەحمەدو ئیسحاق و محمدی کوڕی ئیسحاق و ئیبنوجورەیج و زوبەیری کوڕی بەککارو یەحیای کوڕی ئەکتەم و سەدانی دیکە..

لە چواردە ساڵیەوە بە خزمەت سەدان زانا گەیشت، تا خۆی بووە ئەو ئاگرەی لەسەر لوتکەی چیا کراوەتەوە.. ئیمامی زەهەبی دەرهەقی دەڵێ: ئەمە ئەو زانایەیە کە باپیرو کورو کوڕەزا دەرسیان لا خوێندووە! کە خەڵکانێکی زۆر خۆیان بۆ حەج ئامادە دەکرد بەو هیوایەی لەوێ بچنە خزمەت سوفیانی کوڕی عویەینە.. نموونەی زاناو پێشەوای زاهیدان بوو..

خۆی و پێنج برای تری بوونە فەرموودەوان ..

عبداللەی کوڕی وەهەب دەیفەرموو: کەسم نەدیووە لە تەفسیردا بەقەدەر سوفیان شارەزابێت.. ئیمامی ئەحمەدیش دەیفەرموو: کەسم نەدی بە قەدەر سوفیان لە سونەتدا شارەزابێت.. وەکیعیش دەڵێ: شەرعناسییمان هەر لە سوفیانەوە وەرگرت..

ئیمامی شافیعی دەیفەرموو: ئەگەر مالیك و سوفیان نەبوونایە زانستی شەرعی لە مەدینە نەدەپارێزرا.. هەروەها دەیفەرموو: ئوسوڵی زانست سەدو پەنجاوقسوور فەرموودەیە تەنها شەشیان لای سوفیان نەبوو..

حەممادی کوڕی زەید دەڵێ: سوفیانم لە ئاڵقەی دەرسی عەمری کوڕی دیناردا دەبینی مێردمنداڵێك بوو هێشتا پرچییان بۆ نەتاشیبوو!

چووە کۆڕی دەرسی ئیمامی زوهری و پرسیاری کرد، دەریان کردە دەرەوە، لە بەر دەرگای مزگەوتەکەوە گوێی لە دەرسەکە گرت، کە ئیمامی زوهری بینی فەرمووی بیهێننەوە ژوورەوە..

لە کۆڕی عبدالکەریمی جەزەریدا دادەنیشت و دەیپرسی، ئەویش بە گەورەکانی دەوت: بڕوانن ئەو منداڵە چەند پرسیاری هەیەو شەرم ناکات دەپرسێت.. ئەدی ئێوە بۆچی ناپرسن؟

ئەحمەدی کوڕی عبداللەی عیجلی دەڵێ: سوفیانی کوڕی عویەینە لە دوو ساڵیەوە قورئانی خوێندو لە حەوت ساڵیەوە فەرموودەی لەبەر کرد! لەگەڵ یەکەمین دەرس ووتنەوەیدا حەوت هەزار فەرموودەی لەبەربوو..

- لەگەڵ ئەم پلەو ناودایيەیدا نموونەی زاهدێتی بوو.. حەرمەلەی کوڕی یەحیا دەڵێ: ڕۆژێك سوفیانی کوڕی عویەینە دەستی گرتم و لە قۆڵی جببەکەیدا نانێکی جۆی دەرهێناو فەرمووی: گوێ بە قسەی خەڵك مەدە.. بە خوا ئەوە شەست دانە ساڵە خۆراکی من نانی جۆیە..

لە پەندو ئامۆژگاریەکانی:

- (هەر کەس ئەقڵی زیادی کرد رزقی کەم دەکات).
- هەر کەس گوناحباریەکەی بە هۆی حەزو ئارەزوویەوە بووبێت ئومێدی لێخۆشبوونی هەیە، ئەمما ئەو کەسەی گوناحەکانی بە هۆی لووت بەرزیەوەیە بێت، مەترسی ئەوەی لێ دەکرێت دوورخرێتەوە لە رەحمەتی خوا، چونکە گوناحی سەیدنا ئادەم کە بە هۆی حەزی خواردنیەوە بوو، خوا لێی خۆشبوو، ئەمما گوناحی ئیبلیس کە بە هۆی تەکەببوریەوە بوو کەوتە بەر سزای لەعنەتی خوا).
- (دەزانن نموونەی زانست وەکو چییە؟ وەکو دار الاسلام وایە، کە دەنەمەزراو دەسەڵاتی بەرفراوان نەکرا هێزی کوفر دێتە سەری و دەیکاتە دارالکوفر.. ئەگەر زانستیش بڵاونەکرایەوەو نەخرایە بواری کردەوەوە ئەوە نەفامی بە ناو خەڵکیدا بڵاو دەبێتەوە)..

١٧- **حەممادی کوڕی ئەبو سولەیمان**: (- ١٢٠ ك / ٧٣٧ ز) حەممادی کوڕی ئەبو سولەیمانی کوڕی موسلیم.. ئەسڵی ئەسبەهانیەو قوتابی سەیدنا

ئەنەسی کوڕی مالیکەو لە تابعینیش قوتابی سەعیدی کوڕی موسەییب و شەعبی و زەیدی کوڕی وەهەب و ئەو چینە بوو.. مامۆستای سوفیانی سەوری و شوعبەی کوڕی حەججاج و حەممادی کوڕی سەلەمەو ئیسماعیلی کوڕی و دەیانی تر بوو.. ئیبراهیمی نەخەعیی رێکوپێکترین قوتابی ئەو بوو.. پاشان ئیمامی ئەبوحەنیفە، کە ١٨ ساڵی دوایینی تەمەنی لە خزمەتیدابوو تا کۆچی دوایی کرد.. لە خۆشەویستی ئەمدا ئیمامی ئەبو حەنیفە کوڕێکی خۆی ناونایەوە حەمماد..

حەمماد لە شەرعناسییدا زانایەکی دەگمەن بوو، ئەبو ئیسحاقی شەیبانی دەیفەرموو حەمماد لە شەعبی زاناترە! خواناسێکی خاوەن تەقواو وەرع بوو، دەوڵەمەندێکی زۆر سەخی بوو، لە رەمەزانانذا تێرکردنی پێنجسەد کەسی لە ئەستۆ دەگرت و لە پێش جەژنیشدا یەکی سەد درهەمی دەدانێ.. بە ویقارو سام و هەیبەت بوو.. پەرکەمی لەگەڵ بوو، هەر کە هۆشی دەهاتەوە یەکسەر دەستنوێژی دەگرتەوە.. جارێك گلەیی و گازاندەی لێ نەبیستراوە..

یەکێکە لە سەرانی مورجیئە.. لە ساڵی (١٢٠ ك) دا کۆچی دوایی کرد.. رەحمەتی خوا لێ بێت

١٨- <u>ئیبنوشیهابی زوهری:</u> (ـ ١٢٤ ك / ـ ٧٤٤ ز) ئیمامی گەورەی فەرموودەوانان ئەبوبەکر محمدی کوڕی موسلیمی کوڕی عبداللەی کوڕی شیهابی زوهری کە سوحاحی ستتەی ئەهلی سوونەت پڕە لە ریوایەتەکانی ئەو، هەر لەسەرەتای لاویەوە دوو هەزارو دووسەد فەرموودەی لەبەربوو نیوەیان بە سەنەدی نەپساو دەگەیشتەوە بە

پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم .. فەرموودەو زانستی لە یاوەرانەوە وەرگرتووە لە کەسانی بەڕێزی وەکو سەیدنا ئەنەسی کوڕی مالیك و سەیدنا سەهلی کوڕی سەعدو لە تابعینیش لە حەوت شەرعناسەکەی مەدینەو لە ئیبنو عومەر.. مامۆستای عەتاء و عومەری کوڕی عبدالعەزیزو قەتادەو ئەییوبی سەختیانی و مەنسووری موعتەمیرو سالحی کوڕی کەیسانە کە هەر یەکەیان لە خۆی گەورەتر بوون بە پلەو تەمەنیش .. ئەمە جگە لە دەیان قوتابی تری وەك سوفیانی کوڕی عویەینەو موسای کوڕی عەقەبەو مەعمەرو لەیس و ئیمامی مالیك و ئیبنوئەبی زیئب و محمدی کوڕی ئیسحاق..

ئیمامی ئەحمەد دەیفەرموو: بەهێزترین سەنەد ئەو زنجیرەیە کە لە زوهریەوە دەچێتەوە سەر سالم و لەویشەوە بۆ ئیبنوعومەر..

ساڵی (١٢٤ ك/ ٧٤٤ ز) لە کۆتا سنووری فەلەستین و حیجاز نێژرا..

١٩- **ئیمامی ئەبو حەنیفە :** (٨٠ - ١٥٠ ك/ ٦٩٩ - ٧٧٠ ز) ئەبوحەنیفە نوعمانی کوڕی سابیتی کوڕی نوعمان.. باوکی کە بازرگان بوو لە کابوولەوە هاتە کووفەو نیشتەجێ بوو، لە ساڵی (٨٠ ك)دا خوای گەورە نوعمانی پێ بەخشی، لە سەرەتای منداڵییەوە شاگردێتی باوکی دەکرد.. کە ئیمامی شەعبی چاوی پێی کەوت بە باوکی ووت: ئەم کوڕە زۆر زیت و زرنگە حەیفە کردووتە بە شاگرد، بیخەرە بەر خوێندن.. باوکیشی بە ئامۆژگاریەکەی کردو ناردیە خوێندن.. سەرەتا هەر رووی لە زمانەوانی و ئەدەب کرد، دوایی رووی کردە علم الكەلام و مونازەرەو زۆر تێیدا سەرکەوتوو بوو.. لە هەموو کۆڕێك دەبینرا تیانووس و پێنووسی ئامادە کردووە بۆ موناقەشەی گرووپەکان لە باسەکانی

عەقیدەدا.. تا جارێك لە دەرسی شەرعناسیی حەممادی کوڕی ئەبوسولەیماندا دانیشت، ئیتر وازی لە هەموو زانستیەك هێناو لەگەڵ بازرگانێتیەکەیدا کە زۆر سەرڕاست ناسرابوو، بە دەرسی حەممادەوە ئەوەندە پابەندبوو، دەرسێکی نەفەوتاند.. ئەوەندەش حەممادی خۆشوویست کە کوڕێکی خۆی ناونایەوە حەمماد..

لە چل ساڵیدا کە حەمماد کۆچی دوایی کرد ئیمامی ئەبو حەنیفە لە شوێنی ئەو بووە موفتی کوفە.. شێوازێکی نوێی لە دەرس ووتنەوەدا داهێنا، ئەویش ئەوە بوو کە کێشەیەکی دەخستە بەر دەست هەموو قوتابیەکانی و دەیفەرموو بگەڕێن بزانن حوکمی شەرعی ئەو کێشەیە چییە؟ ئیتر کە هەموویان لە هەموو لایەکەوە کێشەکەیان هەڵدەسەنگاندو وەلامیان دەدایەوە رای خۆی پێدەوتن و بەم جۆرە رای خۆی و هەموویانی دەکرد بە یەك، ئەمەش هۆکاری ئەوە بوو کە قوتابیەکانی لە بۆچوونی ئەو لایان نەدەدا..

ئیمامی ئەبو حەنیفە چونکە دەوڵەمەند بوو بەردەوام بەسەر قوتابیەکانیشیدا دەگەڕاو نەیدەهێشت هیچ یەکێکیان موحتاجی کەس بن!! ئیمامی ئەبو یوسف(١٧٣ك/٧٩٧ز) دەڵێ: بۆ ماوەی بیست ساڵ دەرسی پێ دام و خۆم و ماڵ و منداڵییشی بەخێو کردم!! کە پێم ووت: جەنابت زۆر سەخیت و دڵت باشە.. فەرمووی: تۆ حەممادت نەدی، هەرچی سیفەتی چاکە هەیە تێیدابوو!! مەبەستی حەممادی مامۆستای خۆی بوو..

ئیمامی ئەبو حەنیفە خاوەن دیدی خۆیەتی لە زانستی ئوسوڵ و وەرگرتن لە قورئان و فەرموودەوە، هەر لەو دوو سەرچاوەیەوە وەردەگرێت بەلام مەرجی بۆ وەرگرتنی فەرمووده قورسترە بۆیە

ئیعتیمادی کەمی لەسەر فەرمووده کردووه. بۆ له قورئان وەرگرتنیش زۆر قووڵ بۆی ڕۆ دەچێت و زیاتر ئیعتیماد دەکاته سەر تێگەیشتن و وەرگرتن له قورئان.. وەکو جمهووری شەرعناسانی تر قەولی یاوەران وەردەگرێت بەڵام زۆر لێی دەکۆڵێتەوەو لەوانەشه وەری نەگرێت، که هاتیشه سەر تابعین دەڵێ: ئێمەش وەکو ئەوانین..

ئیمامی ئەبو حەنیفه کتێبێکی تایبەتی لەسەر شەرعناسیی نەنووسیووه، بەڵام فەتواکانی کۆکراونەتەوه، ئەمه جگه لەوەی که ئیمامی ئەبو حەنیفه شتێکی تری داهێنا، ئەویش (تەقدیر کردن و وەڵام بۆ ئامادەکردن)ه.. ئیمام نزیکەی شەست هەزار پرسیاری دروست کردووەو وەڵامی شەرعیی بۆ ئاماده کردوون.. واته: ئەگەر وا قەوما، ئەمه وەڵامەکەیەتی.. ئەگەر وانەبوو، ئەمه وەڵامەکەیەتی..

محمدی کوڕی حەسەنی شەیبانی (١٨٩ ك/٨٠٥ ز)که قوتابی ئیمامی ئەبو حەنیفەیه، زۆرینەی بۆچوونەکانی ئیمامی کردووه به چەندین کتێب و ڕاڤەی کردوونەوه.. دواتر ئەبولفەزڵی مروزی (٣٤٤ ك/٩٥٥ ز)که به حاکمی شەهید بەناوبانگه پوختەی مەزهەبەکەی له کتێبێکدا به ناوی (الکافي) نوسیوەتەوەو شمس الائمەی سەرەخسی (٤٨٣ ك/ ١٠٩٠ ز) به (٣٠ سی) بەرگ ڕاڤەی کردۆتەوه.. ئێستا ئەو سی بەرگه چاپ کراوەو گەورەترین مەرجەعی شەرعناسیی حەنەفییه..

ئیمامی ئەبو حەنیفه شاڕێیەکی بۆ شەرعناسیی (فقه) شکاند، که هەتا دنیا دنیایه زانایان لەسەری دەڕۆن، لەبەر ئەوەیه که ئیمامی شافیعی دەیفەرموو: هەموو شەرعناسان له شەرعناسییدا قەرزاری ئیمامی ئەبو حەنیفەن..

لەبەر ئەوەی عەبباسیەکان و عوسمانیەکان و مەغۆل و ئیگۆرو ماوراء النهر هەموویان بە مەزهەبی حەنەفی حوکمڕانیان کرد، ئەم مەزهەبە ئێستا لە ناو موسوڵماناندا لانی کەم نزیکەی هەشت سەد ملیۆن شوێن کەوتووی هەیە..

ئیمامی ئەبو حەنیفە زۆر خاوەن تەقوابوو، وەرع و دوور لە حەرام، قورئان خوێن و خاوەن شەونوێژ.. لەو شوێنەی کە ئێستا لێی دفن کراوە لە بەغدا لە گەڕەکی ئەعزەمییە کە هەر بە ناوی خۆیەوە ناونراوە پێنج هەزار جار خەتمی قورئانی لێکردووە[1]!!

٢٠- <u>ئیسحاقی کوڕی راهەوەی:</u> (١٦١- ٢٣٨ ك / ٧٧٨ - ٨٥٣ ز) ئەبو یەعقووب ئیسحاقی کوڕی ئیبراهیمی کوڕی موخلەدی حەنزەلی مرووزی.. شێخی رۆژهەڵات و رۆژئاوای جیهانی ئیسلام، گەورەی حافزان و پێشەوای زانایانی قورئانەوانی و فەرموودەو شەرعناسیی و سەرقافڵەی راستگۆیان و خواناسان ..

بۆیە پێی دەوترێت راهەوەی چونکە لە نێوان رێی مەککەو مەراوزەدا لەدایکبوو..راە بە فارسی رێگایەو وەی: ئازارو ناسۆرە.. واتە ناسۆری رێ..

لە نەیسابورەوە بۆ گەشتی زانستی وەرگرتن کەوتە رێ بۆ عێراق و حیجازو یەمەن و شام و دواییش گەڕایەوە خۆراسان .. ئەمە مامۆستای مامۆستاکانە.. مامۆستای سوفیانی کوڕی عویەینەو ئیبنومەهدیە..

---

[1] نازناوی ئیمامی ئەبو حەنیفە ئیمامی ئەعزەمە، بۆیە بەو گەڕەکەش ووتراوە ئەعزەمییە.. ئیمامی ئەبو حەنیفە یەکێکە لە رەنگ رێژەکانی شاری بەغدا، ئەو راوێژی بە ئەبوجەعفەری مەنسوور کرد کە لەو شوێنەدا ئەو شارە دروست بکات!

ئیمامی ئەحمەد دەربارەی دەیفەرموو: پێشەوایەکە لە پێشەوای موسوڵمانان.. نەعیمی کوڕی حەمماد دەیفەرموو: هەر خۆراسانیەکت بینی قسە بە ئیسحاق دەڵێ دینداریەکەی بە چەواشەکاریی بزانە.. داریمی دەیفەرموو: ئیسحاق بە راستگۆیی خۆی پێشرەوی رۆژهەڵات و رۆژئاوای جیهانی موسوڵمانانی گرتە دەست..

ئیمامی ئیسحاق چەندین کتێبی گەورەی نووسیون ، لەوانە تەفسیرو الموسنەد (چاپ کراوە).. سەیر ئەوەیە ئەوەندە لەبەر کردنی بەهێز بووە کە هەر کاتێك زانستیەکی شەرعی باس کردبێت، لە زاکیرەی خۆیەوە یەکسەر بە بێ کتێب هێناویێتیەوە، چونکە دەیفەرموو: حەفتا هەزار فەرموودەم هەر لە کتێبەکانی خۆمەوە لەبەر کردووە..

جارێکیان لە یەك دەرسدا یازدەهەزار فەرموودەی بە قوتابیەکانی ووت، پاشان بۆی دووبارە کردنەوە بێ ئەوەی پیتێکی بپەڕێنێت یان ووشەیەکی لێ تێك بچێت!!

ئیمامی ئیسحاق لە سەرەتایدا لەسەر مەزهەبی ئیمامی ئەبو حەنیفە بوو بەڵام ئەبوبەکری مروەزی لە کتێبی(الورع)ەکەی خۆیدا لە قاسمی کوڕی محمدەوە دەگێڕێتەوە کە ئیمامی ئیسحاق لە رێی حەج کردنیدا لای دایە بەسرەو عبدالرحمانی کوڕی مەهدی بینی، لە عبدالرحمانی پرسی: جەنابت بۆچی وا رقت لە ئیمامی ئەبو حەنیفەیە؟ هەر لەبەر ئەوەی ئەهلی رەئیە؟ خۆ ئیمامی مالیك و ئەوزاعی و سوفیانیش رەئیان بووە.. فەرمووی: چۆن ناوو ئاستی ئەبو حەنیفە لەگەڵ ئەو زانایانەدا ریز دەکەیت.. ئەبو حەنیفە دەڵێی حوشتری پەڕیدەیەو بە تەنها کەوتۆتە دۆڵێکی ووشکەوە.. دەڵێ: دواتر زانیم خەڵکێکی زۆر هەن کە رایان وەکو ئێمە نیە بەرامبەر بە ئەبو

حەنیفە[١].. ئەم روداوە وای کرد ئیمامی ئیسحاق پێداچوونەوەی هەڵوێستی خۆی لە ئیمامی ئەبو حەنیفەو مەدرەسەی رەئی بکاتەوەو بەرەو دیدو بۆچوونی جمهووری فەرموودەوانان و شەرعناسانی تر بێت.. لەو روداوەشەوە بوو بە یەکێك لە قوتابیەکانی عبدالرحمانی کوڕی مەهدی.. سوفیانی کوڕی عویەینەو فوزەیلی کوڕی عیازو وەکیعی کوڕی جەڕاح لە مامۆستاکانی تری ئیسحاقن..

بۆتەوە بە مامۆستای محمدی کوڕی و ئیمامی بوخاری و ئیمامی موسلیم و ترمزی و ئەبوداوودو نەسائی و داریمی و محمدی کوڕی نەسری مرووزی .. لەبەر ئەمەیە کە پێی ووتراوە مامۆستای پێشەواکان.. یەحیای کوڕی موعین مامۆستای ئیمامی ئەحمەدو ئیمامی ئەحمەدیش هاوشانی ئیسحاقە کەچی ئیسحاق بۆتەوە بە مامۆستای هەردووکیان!! بۆیە ئیمامی ئەحمەد دەربارەی دەیفەرموو: ئیسحاق لای ئێمە پێشەوایە هەر وەکو کە شافیعی لای ئێمە پێشەوایە[٢]..

ئیمامی ئیبنوحەجەری دەربارەی دەڵێ: (اسحاق ثقة حافظ مجتهد)[٣]..

لە تەمەنی حەفتاو حەوت ساڵیدا لە نەیسابوور کۆچی دوایی کرد رحمه الله..

[١] أبوبكر المروذي : كتاب الورع / تحقيق سمير الزهيري ل ١٢٢ .

[٢] ابوبكر البغدادي: تاريخ مدينة السلام / ت: بشار عواد معروف: ب٧ ل٣٦٨ و٣٧٠.

[٣] ابن حجر العسقلاني : تقريب التهذيب ب ١ ل١٢٦.

توێژەرەوانی شەرعناسان (محققوا الفقهاء)

ئەمەش پۆلێکی تری پێشڕەوانی ئوممەتن، ئەمانە بلێسە بەدەستانی ئەهلی سوونندەت و جەماعەتن، ئا ئەمانەن کە هەم لە سەنەدی فەرموودە کۆڵیونەتەوەو هەم ئەحکامیان لە واتاکانیان وەرگرتووە.. زۆر لەمان لە فەرموودەوانان گەورەترن، چونکە فەرموودەوان جاری وا هەیە فەرموودە نەقل دەکات بەڵام شەرعناس نیە.. ئەمە جگە لەوەی دەیانی وەکو ئیمامی بەیهیقی کە لەم پێشەوا عەزیزانەیە لە هەموو رووبەکی فەرموودەوانی و شەرعناسییەوە پێشەوا بووە.. ئەم بەڕێزانە هەیانە فەرموودەوان بووەو بۆتە شەرعناس، هەشیانە شەرعناسەو لە زۆر توێژینەوەی بەڵگەکاندا بووە بە فەرموودەوانیش ..

ئیمامی تەبەری: (٢٢٤ ـ ٣١٠ ك / ٨٣٨ ـ ٩٢٣ ز) لێکدەرەوەی قورئان، مێژوونوسی ئوممەتی ئیسلام، پێشەوای سەربەخۆی شەرعناسیی، پێشەنگی کاروانی زۆرنووسانی زانایان، ئەبوجەعفەر محمدی کوڕی جەریری کوڕی یەزید، ناسراو بە ئیمامی تەبەری، لەدایکبووی شارۆچکەی ئامولی سەر بە مازندەرانی ئێران، کە سەر بە پارێزگای قەزوینی ئێرانی ئەمڕۆیە.. لە حەوتساڵیدا قورئانی لەبەر کردو لە هەشت ساڵیدا فەرموودە، لە نۆ ساڵیدا قیرائاتی خوێندو ئیمامەتی نوێژی بۆ خەڵکی کرد!! لە شازدە ساڵیەوە بۆ وەرگرتنی زانستی شەرع کەوتە وولاتان.. چووە بەیرووت و دیمەشق و مەدینەو لە میسریش بووە قوتابی رەبیعی کوڕی سولەیمان کە قوتابی هەر نزیکی ئیمامی شافیعی بوو، پاشان چووە رەی و

خۆراسان و زانستی شەرعی لەوێش کۆکردەوە.. ئیتر بووە یەکێك لە هەڵکەوتووانی مەزهەبی شافیعی، پاشان ئەمیش وەکو ئەوزاعی و لەیسی کوڕی سەعدو عبداللەی کوڕی موبارەك بووە سەرمەزهەبێکی سەربەخۆ.. بەڵام لەبەر نەبوونی قوتابی زۆرو بە رەسمی نەبوونی مەزهەبەکەی، مەزهەبی تەبەری هەر لە ناو زانایان و شەرعناساندا بەناوبانگ و کاریگەر مایەوە..

کتێبی زۆری نوسیووە، لەوانە:

ـ تەفسیرەکەی (جامع البیان) کە بە (٣ سێ) ساڵ نوسیوێتی و بە یەکەمین تەفسیری ئەهلی سووننەت دادەنرێت.

ـ (تاریخ الامم والملوك) کە پێی دەوترێت تاریخی تەبەری.

ـ (تاریخ الرجال) کە لەسەر مێژووی ژیانی یەك یەکی یاوەران و تابعینە.

ـ (کتاب القراءات و التنزیل).

ـ (اختلاف علماء الامصار) کە لە هۆی راجوێیی شەرعناسان دەکۆڵێتەوەو بۆچوونەکانیان دەردەخات و پاشان تەرجیح بە بۆچوونی یەکێکیان دەدات، ئەم کتێبەی لەسەر بەراووردی مەزهەبەکانە.. ئەم جۆرە کتێبانە بە هەموو زانایەك نانوسرێت، چونکە شارەزاییەکی زۆری مەزهەبەکان دەخوازێت..

ـ (تهذیب الآثار) کە فەرموودەیەو لەسەر شێوازی فەرموودەوانان توێژینەوەی سەنەدی هەموو فەرموودەیەك دەکات و ئەو ئەحکامە شەرعیانە روون دەکاتەوە کە فەرموودەکە ئاماژەی پێ دەکات، بەڵام بە داخەوە پێش تەواو کردنی کۆچی دوایی کرد..

ـ (صریح السنة) کە بۆچوونە شەرعیەکانی خۆی تێدا تۆمار کردووە.

ـ (كتاب آداب النفس الجيدة والأخلاق النفيسة) كە لەسەر پەروەردەی دەروونە، چونكە تەبەریش وەكو ئیبنومسكەوەی وغەزالی وئیبنولقەییم‌و شێخی گەیلانی خاوەنی تیۆری خۆی بووە لە تەزكیەی نەفسدا..

ـ هەروەها كتێبی (آداب القضاة) و (آداب النفوس) و (فضائل أبي بكر و عمر رضي الله عنهما) دەیانی تر..

ئیبنوخەللیكان دەڵێ: تەبەری زانای موجتەهیدی سەردەم و جێمتمانەی دینداریی و خاوەن زاكیرەی لەبەر كردن و ئیمامێكی شەرعناسیی و پسپۆڕێكی زانینی راجوێیی و راكۆێیی شەرعناسان بوو..

خەتیبی بەغدادی دەڵێ: قسەی تەبەری ناوكۆیی نێوان شەرعناسانی پێ دەكرا، كەس لە زەمانی ئەودا ئەو هەموو زانستەی لا كۆنەبووبۆوە..

لە كۆتایی ژیانیدا كەوتە بەر حەملەی بیرتەسكە حەنبەلیەكانی بەغداو بە تۆمەتی شیعەگەرێتی گۆشەگیریان كرد تا كۆچی دوایی كرد..

ئیمامی زەهەبی دەڵێ: خوا عافوویان كات ناوی ئەم و ناوی ئەبو جەعفەر محمدی كوڕی جەریرێكی تریان لێ تێكەڵ بوو كە ئەویان شیعەیەو باپیری ناوی رۆستەمە..

ـ **دارەقوتنی** : (٣٠٦ ـ ٣٨٥ ك) ئەبول حەسەن عەلی كوڕی عومەری كوڕی ئەحمەدی دارەقوتنی، خەڵكی گەڕەكی دارەقوتنی (لۆكەخانە)ی بەغدایە، یوسف القەوواس دەگێڕێتەوە: پێش دە ساڵی نانێكی چەوریان لە ماڵەوە بۆ دەكرد بە بابۆڵەو دەچووە كۆڕی زانایان، بەڵام نەیاندەهێشت بچێتە ژوورەوە بۆیە لەبەر دەرگا دادەنیشت، دەگریاو بابۆڵەكەی دەخواردو گوێی لە زانستیەكەش وەردەگرت و لەبەری دەكرد!! خۆم چەند جار دارەقوتنیم لە كۆڕی ئیبنو مەنیع

دەرکردووە[1] !! ئیبنو کەسیر دەربارەی دەڵێ: ئەوەندە بە دوای زانستدا وێڵ بوو، تا لە فەرمووودەوانی و پیاوناسیدا، لە جەرح و تەعدیلدا، لە گێڕانەوەو نوسین و کتێب داناندا، ئینجا لە شەرعناسی و قیرائاتدا، پاشان لە سەلامەتی باوەڕو سەرڕاستی مەزهەب و دادپەروەریی و راستگۆیی و دەستپاکییدا بووە پێشەوای زەمانی خۆی[2].. دەرسی لە دووسەد زاناوە وەرگرتووە.. دکتۆر عبدالله الروحەیلی کە دکتۆرای لە ئیمامی دارەقوتنیدا وەرگرتووە لە دکتۆرانامەکەیدا (الامام الدارقطني وکتابە السنن /ل١٨٠) نوسیوێتی : کۆی کتێبەکانی دارەقوتنی کە زانیاری من گەیشتێ (٥٣) پەنجاو سێ کتێبە .. کتێبەکەی ئەمیش ناوی (السنن) ەو شێوەی ریزبەندی فەرمووودەکانی وەکو شەرعناسان کردووە، چونکە خۆشی شەرعناسێکی شافیعی مەزهەب بووە، شارەزای بەراوردی مەزهەبەکانیش بووە.. لە لایەن شوعەیبی ئەرنائووتیەوە تەحقیق کراوەو لە مؤسسة الرسالەی بەیرووت بە چوار بەرگ چاپ کراوە..

ئیمامی نەوەوی: (٦٣١ ـ ٦٧٦ ك / ١٢٣٣ ـ ١٢٧٨ ز) ئەبوزەکەریيا یەحیای کوڕی شەرەفوددینی حوزامی ساڵی ٦٣١ك سونبوولی خواناسیی و زانست و فەرمان بەچاکە.. راڤەوانی فەرمووودەو توێژەرەوەی ناوکۆییە شەرعناسیەکان.. خاوەنی شەرحی سەحیحی موسلیم (١٨ بەرگە)، خاوەنی کتێبی المجموع (٢٠ بەرگە)، خاوەنی کتێبی (ریاض

---

[1] تاريخ دمشق (١٢/٢) .

[2] البداية و النهاية (٣١٧/١١).

الصالحين) کە ماڵی موسوڵمانی خوێندەوار نیە لە جیهاندا دانەیەکی تێدا نەبێت!!

ئەم کەڵەزانایەی پێی دەوترا (محی الدین) واتە زیندووکەرەوەی دین.. خۆی لەم نازناوە زۆر بێزار بوو، دەیفەرموو: هەر کەسێك وام پێ بڵێت گەردنی ئازاد ناکەم ..

لە گوندی نەوای سەر بە دیمەشق لەدایکبوو.. لە سەردەمانی کەڵەپیاوانی وەکو ئیبنوتەیمیەو ئیبنوسەلاح وعززەدینی کوڕی عبدالسلام دەیانی تردا ژیاوە..

لە ساڵ ٦٤٩ ك دا باوکی هێنای بۆ دیمەشق لە ماوەی چوار مانگدا کتێبی (التنبیە) لەبەر کرد، لە ماوەی چواری تردا چواریەکی (العبادات) ی کتێبی (المهذب) لەبەر کرد .

لە ساڵی ٦٥١ دا (لە تەمەنی بیست ساڵیدا) لە خزمەت باوکیدا چوو بۆ حەج، نزیکەی مانگ و نیوێك لە مەدینە مانەوە لە زۆربەی کاتی سەفەرەکەدا هەر نەخۆش بوو، تا دای گرتبوو، باوکی دەڵێ: لەو ماوە درێژەی نەخۆشی و سەفەرەکەیدا جارێك ئاخ و ئۆفێکی نەکرد!!

رۆژانە دوانزە دەرسی خوێندووە، هەر شەش کتێبە سەحیحەکان و (موطأ)ی ئیمامی مالیك و (شرح السنة)ی ئیمامی بەغەوی و (سنن الدارقطني) و چەندەها کتێبی تری فەرموودەی ، وەکو مەسنەدی ئیمامی شافیعی و مەسنەدی ئیمامی ئەحمەدو مەسنەدی دارمی و ئەبو یەعلاو سەحیحی ئەبو عەوانە خوێندووە.. کتێبی (الکمال في أسماء الرجال) ی لای شێخ خالیدی کوڕی یوسفی نابولسی خوێندووەو لە پاشان شەرحی لەسەر نووسیووە ! جگە لەوەی زانیاریەکانی فەرموودە (علوم الحدیث)ی لای

هەندێك لە هاوەڵەكانی ابن الصلاح خوێندووەو دوایی خۆی كتێبی (التقريب)ی لەسەر ئەو بابەتانە نووسیووە.

ئیبنوعطاری قوتابی ئیمام دەگێڕێتەوە : ئیمامی نەوەوی رەحمەتی بۆی دەگێڕامەوە دەیگووت : لە شەوورۆژدا كاتم بە فیڕۆ نەداوە، گەر بە رێگاشدا بڕۆیشتمایا یا قورئانم دەخوێند یا دەوری دەرسی ترم دەكردەوە.. ئاخر بۆیە لە ماوەی شەش ساڵدا هەموو خوێندنی تەواو كردووە!! قورئانی زۆر خوێندووە، یادی خوای زۆر كردووە، لە هەرەتی لاویدا پشتی لە دنیاو رووی لە قیامەت بووە ..

لە شەوو رۆژێكدا یەكجار نانی دەخوارد، ئەویش پارشێوان، یەك جاریش ئاوی دەخواردەوە ئەویش هەر پێش نوێژی بەیانیان!!

ئیمامی نەوەوی نوسراوی زۆری هەیە، هەیە كورتن ، هەشیانە دوورو درێژن، لە كورتەكان وەكو: بستان العارفين ، الاربعين ، الاذكار ، التقريب ، منهاج الطالبين ، الارشاد في علوم الحديث، المبهمات، تحرير الالفاظ للتنبيه، التبيان في آداب حملة القران.. دوورو درێژیش وەكو: شرح صحيح مسلم كە ١٨ بەرگە، المجموع فی شرح المهذب كە بیست بەرگە ، لە نێوان ئەو دوو جۆرە كتێبانەشدا هی تری وەكو رياض الصالحين (سێ هەزار حەدیس زیاترە) الايضاح ، التنقيح ، العمدة في تصحيح التنبيه ، الايضاح في المناسك ، الفتاوى ، الروضة (چوار بەرگە) شرح قطعة البخاري ، مسودة في طبقات الفقهاء هەن .. ئەمانەش دیسان جگە لە هی تر كە یان تەواوی نەكردوون وەكو الاسماء ، اللغات ، التحقيق (تا باب المسافر)، بەشێك لە الوسيط.

ئیمام توخنی ئەو شتانە نەكەوتۆتەوە كە زانیویێتی حەرامن، بەو رادەیەش توخنی ئەو شتانەش نەكەوتۆتەوە كە گومانیان لەسەر بوو بێت.. شتی لە هیچ كەسێك وەرنەدەگرت تا لە دینداریيەكەی دڵنیا نەبوو

بێت! گەر شتێکیشی وەربگرتایە هێندەی لێ دەکۆڵیەوە تا دەچووە بـنج و بنەوانییەوە!

تـا گـەورەش بـوو هەرچـییەك بـاوكی بـۆ نەیهێنایـە نەیدەوویسـت، باوکیشی نان و هەنجیری لە حەڕانەوە بۆ دەهێنـا.. ژیـانی بـە زبـری بـردە سەر، جل و بەرگی زبری دەپۆشی، زۆربـەی جـاران جـل و بـەرگی پینـاوی بوو زۆر خاکی بوو بە دەگمەن بووە دوو پێخۆری هەبوو بێـت! ئەوەنـدەی لـە دیمەشـق دەبـوو هـەر دۆشـاو، یـا سـرکە یـا زەیـتی لا دەبـوو، ئـاوا خـۆی رادەگرت تا دەچووەوە بۆ گوندەکەی خۆیان (نەوا)..

لە بەرامبەر دەسەڵاتداران و فەرمانڕەوایاندا وەسـتاوەو قسـەی هـەقی بەرامبــەر کــردوون، لەبــەر خــاتری خــوای گــەورە شــەرمی لــە کــەس نـەکردووەو قسـەی هـەقی بـە گـوێی هەموانـدا داوە، گـەر بـەرەو روو بـە کەسێکی نەووتبێت، بـە نامـە بـۆی نـاردوون، رایچڵەکاندوون، دەسـەڵات و توانـای خـوای گـەورەی خسـتۆتەوە پـێش چاویان، بـە سـزاو عـەزابی خـوا ترسـاندوونی ..

ئیمامی نەوەوی پێش لە دنیا دەرچوونی لە دیمەشقەوە سەفەر دەکات بۆ بیت المَقْدِس لە شاری قودسی پیرۆز ، لەوێ زیارەتی قیبلەی یەکەمینی موسوڵمانان دەکات ، ئینجا دەچێت بۆ خەلیل و زیارەتی ئیبراهیمولخلیل دەکات ـ سەلامی خوای لێ بێ ـ ئینجا لەوێشەوە بۆ زیارەتی ئیمامی شافیعی لە قاهیرە ، بەڵام کە گومەزی سەر گۆڕەکەی ئیمامی شافیعی دەبینێت، هەر سەلامێك دەکات و دەگەڕێتەوە، ئیتر یەکسەر دێتەوە بۆ دیمەشق دەچێتەوە ئاواییەکەی خۆیان (نەوا) لەوێ نەخۆش دەکەوێت، کەس وکاری بە دەوریەوە دەبن کە لە ٢٤ی رەجەبی ٦٧٦ ك دا کۆچی دوایی دەکات و تەرمەکەشی هەر لە و ئاواییەی نەوا بە خاك دەسپێررێت.

ئیمامی بەیهیقی : (٣٨٤ ـ ٤٥٨ ك) ئەبوبەکر ئەحمەدی کوڕی حوسەینی کوڕی عەلی کوڕی موسای بەیهیقی خوسرەوجەردی نەیسابووری[١].. لە تەمەنی پازدە ساڵیدا لە کەسوکار دابڕاو بەرەو بەغداو کوفەو مەککەی پیرۆزو مەڵبەندەکانی تری ئیسلام کەوتە رێ و بوو بە قوتابی دەیانی وەکو حاکمی نەیسابووری و ئەبو عەلی روزباری و ئیبنو فۆرەك و ئەبو نەسری شیرازی وئیبنو عەلی ئیسفەراییینی.. تا بووە مامۆستای سەدانی وەکو یەحیای کوڕی مندەو ئیبنو فەزلی فەراوی و ئیبنو عەبدولوەهابی دەههان.. جگە لە کەسانی نزیکی خۆی وەکو ئیسماعیلی کوڕی وعوبەیدوواللەی کوڕی محمدی کوڕی (کوڕەزای خۆی). بەیهیقی لە زانا دەگمەنەکانی ئیسلامە. ئیمامی ئیبنو تەیمییە دەرهەقی دەیفەرموو: بەیهیقی لە فەرموودەوانیدا لە یاوەرانی شافیعیدا لە هەموویان شارەزاترەو لە هەمووشیان زیاتر شافیعی سەرخستووە[٢].. بەیهیقی بە دینداریی و پسپۆڕی خۆی بووە یەکێك لە هەرە دەگمەنەکانی زانستی (عِلَل الحدیث) کە لە فەحس کردن و دۆزینەوەی لاوازی فەرموودەدا وەکو زانستی نەشتەرگەریی جەستەیە ، بەیهیقی بە بێ مونافیس لە نەشتەرگەریی فەرموودەدا یەکێکە لە ریزی ئیمامی ئەحمەدو یەحیای کوڕی موعین و ئەبو

---

[١] بەیهیق کۆمەڵێك ئاوەدانی بوون دوو رۆژەڕێ لە نەیسابوورەوە دوور بوون ..

[٢] کتێبی (معرفة السنن والآثار) ی نوسیوە کە نۆ بەرگە، هەمووی ریوایەتی فەتواکانی ئیمامی شافیعیە، بە شێوەی مونازەرە هێناونیەوە لە بەرامبەریشدا ئەقوالی بەرامبەرەکانی، پاشان بەڵگەی قورئان و فەرموودەی بۆ فەتواکانی ئیمامی شافیعی هێناوەتەوە، لەبەر ئەوەی بەیهیقی یەکێکیشە لە شارەزایانی (علَل الحدیث) زۆر ووردەکارانە بەرپەرچی بەرامبەرکانی داوەتەوە ، بێ ئەوەی دەمارگیریی بۆ مەزهەب و ئیمامەکەی هەبێت ! ئەمەش گرنگە ..

حاتەمی بوستی و دارەقوتنی ئەوانی تر.. هەمیشە بە رەفتارەکانی پارسەنگی کەسایەتی خۆی رادەگرت..

ئیبنو کەسیر دەربارەی دەڵێ : لە ووردەکاری فەرموودەو شەرع و کتێب داناندا تاقە زانای زەمانی خۆی بوو..

ئیمامی زەهەبی دەڵێ: بەیهیقی ئەگەر بیویستایە ببێتە سەرمەزهەبێکی سەربەخۆ، لەبەر زۆر شارەزایی دەیتوانی لەبەر دینداری و بەراووردکاریی راجوێییش سەرکەوتوو دەبوو..

بەیهیقی وەکو بوخاری و موسلیم دوای ئەوەی شارەزای زانست بوو، هاتەوە شاری خۆی و کەوتە دەرس ووتنەوەو کتێب دانان.. سەرەتا کتێبی ئادابی نوسی کە ئێستا بە چوار بەرگ چاپ کراوە، ئینجا (إثبات الرؤية) و (إثبات عذاب القبر) ، (الخاتم) و (حياة الانبياء) کە هێشتا دەسنووسن، ئینجا (دلائل النبوة) کە بە حەوت بەرگ چاپ کراوە.. ئینجا (معرفة السنن) کە بە حەوت بەرگ چاپ کراوە، ئینجا (السنن الكبرى) بە دە بەرگ چاپ کراوە ، ئینجا (شُعَبُ الايمان) نۆ بەرگی ترە، ئینجا دەیانی تر، بەڵکو سەدانی تر.. سیوتی دەڵێ: سەرجەمی ئەوەی کە بەیهیقی نوسیونی هەزار کتێبە، هەیانە یەك بەرگەو هەشیانە دە بەرگە ..

ناساندنی هەندێك كتێبی سەرچاوەی شەرعناسی

ـ فتح الباري شرح صحيح البخاري : الحافظ أحمد بن علي ابن حجر العسقلاني

بەناوبانگترین شەرحی سەحیحی بوخارییە ، هەموو ئوممەتی ئیسلام پێیان وایە هیچ كتێبێكی شەرحی فەرموودەی ناگاتێ ، ئیمامی ئیبنو حەجەر هەر لەو كاتەی تەمەنی بوو بە ٤٤ ساڵ بۆ ماوەی زیاتر لە ٢٥ ساڵ پێوەی خەریك بووە ، پڕە لە زانستیەكانی شەرع ، هەموو فەقێ و مەلاو توێژەرەوەو داعیەكی ئیسلام پێویستی پێیەتی ، جگە لەوەی شەرحی فەرموودەكانە بە سەدان فەرموودەی تریشی تێدایە ، ئیبنو حەجەر یەكێكە لە توێژەرەوەكانی شەرعیش ، فەرموودەكان شەرح دەكات ، فەرموودەی تریان بۆ دەهێنێتەوە ، یەك یەك باس لە سەنەدەكانیان دەكات ، ئینجا بۆچوونی شەرعناسان لەسەر مەسەلەكان دەهێنێتەوەو باس لە راجوێیی زمانەوانی فەرموودەكان دەكات ئینجا تەرجیح بە یەكێكیان دەدات ، ئیبنوحەجەر بۆ ئەم شەرحەی بوخاری ١٢٠٠ كتێبی تری خوێندۆتەوە ! رەحمەتی خوای لێ بێت خۆی شافیعی مەزهەب بووە بەڵام هەست بە مەزهەبێتیەكەی ناكرێت .. زۆر چاپ كراوە ، هەیە ١٣ بەرگی گەورەیە وەكو چاپی دارالكتب العلميەی لوبنان ، كۆتا چاپی كە بە خزمەتی گەیشتووم چاپی نایابی دارالسلامی سعودیەیە كە ١٥ بەرگەو لە ساڵی ١٤٢١ ك / ٢٠٠٠ دا چاپ كراوەو تێبینیەكانی شێخ بن بازی رەحمەتی لەسەرە ..

ـ مجموع الفتاوى : لشيخ الاسلام تقى الدين أبى العباس أحمد بن عبدالحليم ابن تيميه الحرانى : لە گەورەترین مەوسوعەی باوەڕ پێكراوی موسوڵمانانە ، زانایانی ئیسلام بە درێژایی مێژوی دوای دانانی ئەم كتێبە بە یەكێك لە سەرچاوە سەرەكیەكانی دیدی ئەهلی سوونەت و جەماعەتیان داناوە ، جگە لەوانەی كە بە هۆی تەعەسوبی مەزهەبیەوە رقێكی كوێرانەیان لە ئیبنو تەیمیە بووەو بە فاسق و كافریان ناساندووە !! هەر كەس ئەم كتێبەی هەبێت و باش لێی تێ بگات ،

پێویستی بە زۆر سەرچاوەی سەرەکی نامێنێت ، کتێبێکی زۆر گشتگیرە لە باسەکانی عەقیدەو شەرع و ئوسوڵ و فەرموودەو فەرموودەوانی و تەسەووف و ئوسوڵی و علم الکەلام و مەنتیق و فەلەسەفەو مونازەرات .. هەمووشی بە شێوازێکی ئاسان .. ئەوەی ئەهلی عەقیدەیە ، ئەوی ئەهلی تەفسیرە ، ئەوی فەرموودەوانە یان شەرعناسە ، یان وێڵی دووی شێوازەکانی موناقەشەیە پێویستی بەم کتێبە نایابە دەبێت کە بە دوو قەبارە چاپ کراوە : یەکەمیان ٣٧ بەرگەو دووەمیان ٣١ بەرگە ..

پـــاکـــژیی

(الطهارة)

ڕێڕەوی باس

پاکـژی: (الطهـارة): لـە ڕوی زمانەوانییـەوە (عەرەبیەکـەی): واتـە پـاك و خـاوێنی و دوری لـە پیسـیی مـاددی، وەکـو میـزو شـتی وا، یـان مەعنەوی، وەکو هەبونی کەم و کورتی و نوقسانی لە شتێکدا، هەروەها بە مانای گوناح و سەرپێچی فەرمان.. نەك بە مانای پاکی ودوری لـە چڵك و چەپەڵی، وەکو زاراوە کوردیەکەی دەیگەێنێت.

لـە ڕوی شـەرعییەوە: شەرعناسـان پێـی دەڵـێن: (رَفْـعُ الْحَـدَثِ) واتـە: نەمانی بەربەستی نوێژ، لە لـەش گرانـی ونـەبونی دەستنوێژ، جا بـە ئـاو بێتـە دی، یـان بـە تەیـەمموم، هـەروەها نەهێشـتنی پیسـایی و، ئـەوی لـە حوکمیدایە، بە لەش و جێگاوە.

پاککردنـەوە (الـتطهير) بریتییـە لـە ئامـادەکردنی بـەرگ و شـوێنی نوێژ.

هـەر کـەس بـەم جۆرە پاکـژ نـەبو، بـۆی نییـە دەسـتنوێژو ئـەوی لـە حوکمی ئەودان ئەنجام بـدات، لابردنـی حـوکمی پیسـی مـاددی، بـە لادان و نەهێشتنی خـودی پیسـاییەکە دێتـە دی، لابردنـی پیسـی مەعنـەویش، بـە لابردنی حوکمەکەی دەبێت.

حوکمی پاکژیی:

پاککردنەوە لە پیسی و پیسایی، لەگەڵ هەبونی تواناداا، فـەڕزە، چـونکە خوای گـەورە دەفـەرموێ: ﴿وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ﴾ المـدثر/ ٤ واتـە پۆشـاکەکانت پاکـژ کــــەرەوە، هــــەروەها: ﴿أَن طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّآئِفِينَ وَٱلْعَٰكِفِينَ وَٱلرُّكَّعِ ٱلسُّجُودِ﴾

البقرة/١٢٥ واتـە: دەی سـا هـەردووکتان (بـە سـەییدنا ئیـبراهیم و سـەیدنا ئیسماعیلی کوڕی سەلامیان لێ بێت دەفەرموێ) ماڵەکەی من (کەعبە) بـۆ ئەو کەسانەی دێن تەوافی دەکەن و، لێـی دەمێننـەوە و، خـەڵوەت دەکێشن ورکوع و سوجدەی لێ دەبەن، پاك کەنەوە

پاك بونەوە لە بێ نوێژیی فەرزە، تا ڕێی نوێژکردن هـەبێت، چـونکە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم دەفـەرموێ: (لا تقبَلُ الصَّلاةُ بغَيرِ طَهُورٍ)[1] واتە نوێژی بێ دەست نوێژ، قبوڵ نابێت.

گرنگی پاکژیی:

١ـ مـەرجی دروسـتی نوێـژە، چـونکە پێغەمبـەر صـلی الله علیـه وسـلم دەفەرموێ: (لا تقبَلُ صَلاةُ مَنْ أحْدَثَ حَتـى يَتوَضّأ)[2] واتـە: نوێـژی ئـەو کەسە دروست نابێت، کە بێ دەسـتنوێژبوە، تـا دەسـتنوێژ نەگرێتـەوە.. نوێژکردن بە دەستنوێژەوە، خـوا بـە مـەزن زانینـە، بـێ دەسـتنوێژی و لەش گرانی ـ هەر چەندە پیس دیار نـین ـ بـەڵام بـە پیسی مەعنـەوی حسـێبن و، دەبێـت خۆیـان لـێ پـاك کرێتـەوە، تـا بتوانرێـت ڕێـی پەرسـتنەکان بگیرێتـە بـەر، لـەش گرانـی و بـێ دەسـتنوێژیی، دەبنـە بەربەستی ئەو پەرستن و خوا بە مەزن دانانەو، پێچەوانەی پاکیشن.

٢ـ خوای پەروەردگار مـەتحی پاکژەوانانی کـردوە کـە دەفـەرموێ: ﴿إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلتَّوَّٰبِينَ وَيُحِبُّ ٱلۡمُتَطَهِّرِينَ﴾ البقــره / ٢٢٢ واتــە: خــوای گــەورە تۆبەکاران و پاکژەوانانی خـۆش دەوێـت. مـەتحی ئـەهلی مزگـەوتەکـەی قیبای مەدینەی ئـاوا کـرد، کـە فـەرموی: ﴿فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَن يَتَطَهَّرُواْ

---

[1] موسلیم (٢٢٤).
[2] متفق علیه بوخاري (١٣٥)، موسلیم (٢٢٥).

﴿ وَٱللَّهُ يُحِبُّ ٱلْمُطَّهِّرِينَ ﴾ التوبە / ١٠٨ واتە: پیاوانی وای تێدایە، حەز دەکەن پاك ببنەوە، خوای گەورەش پاکژەوانانی خۆش دەوێت..

٣. خۆ پاك نەکردنەوە لەپیسی و نەجاسەت و، کەمتەرخەمی لە پاکژیی، هۆکارێکە بۆ شایان بونی ئەشکەنجەو ژانی گۆڕ.. ئیبنوعەبباس خوا لێیان ڕازی بێت گوتویەتی: پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم بە لای دوو گۆڕدا تێپەڕی، فەرموی: (إِنَّهُمَا يُعَذَّبَانِ، ومَا يُعَذَّبَانِ فِي كَبِيرٍ، أَمَّا هَذا فَكَانَ لا يَستَتِرُهُ مِنْ بَولِهِ..)[1] واتە: ئەوانە ئێستا ئەشکەنجە دەدرێن، بە دیدی پێشوی خۆیان، لەسەر شتێکی زۆر گەورەش نیە، کە ئەشکەنجە دەدرێن ! ئەمەیان کاتی میز کردنی، خۆی پاك نەدەکردەوە.

پلەکانی پاکژی:

پاکژی، یەکەمین دەروازەی چونە ناو پەرستنەکانە. یەکەم ڕوکنی پەرستنەکان، کە فەرز بو، نوێژەکان بون، ئینجا زەکات، ئینجا ڕۆژو، ئینجا حەج، دەستنوێژیش پێشەکی نوێژەکەیە، هەمو کتێبە فیقهیەکان، بە باسی پاکژی دەست پێ دەکەن، فەرمودەیش دەفەرموێ: (مِفتَاحُ الصَّلاةِ الطَّهُورُ)[2]. واتە: کلیلی نوێژ پاکژییە، چونکە دەستنوێژ مەرجی نوێژە، بۆیە دەبێت حەتمەن پێشی کەوێت، چونکە مەرج پێش مەرج کراوە، ئیمام موسلیمیش لە ابو مالك الاشعرييەوە دەگێڕێتەوە، کە پێغەمبەر

---

[1] بوخاری (٢١٦)، موسلیم (٢٩٢)، ئەبو داود (٢٠)، ترمزی (٧٠)، نەسائی (٣١).

[2] ترمزی (٢٣٨)، ئەبوداود (٦١٨/١)، ئیبنو ماجە (٢٧٥/١)، داریمی (٦٨٧/١)، الحاكم (٤٥٧/١)، ئەحمەد (١٠٠٦/١)، عبدالرزاق: المصنف (٢٥٣٩/٢)، البيهقي: الكبرى (٢٠٩٤/٢). والطحاوي : شرح معاني الاثار (١٥١٣/١).

صلی الله علیه وسلم فەرموی: (الطهورُ شَطرُ الایمَانِ) واتــە: پاکـژی نیـوەی باوەڕە.

پاکژی چوار پلەیە:

یەکــەم: پاککردنــەوەی دەرەوە لــە هــەمو پیســیەکی بەرجەســتەیی (ماددی) واتایی (مەعنەوی).

دووەم: پاککردنەوەی ڕەفتارو ڕەوشت لە گوناح و تاوان.

سێیەم: پاککردنەوەی دڵ و دەرون لە هەر حەزێکی خوارو خێچ.

چوارەم: پاککردنەوەی نییەت لە غەیری خواویستی.

ئەوانەی بۆ خوا سوڵحاو ئیرادە بەهێزن، هەست بە هەر چواری دەکەن و. لە مەیدانی ململانێی شەیتان و نەفسدان و، ڕویان لە سەرکەوتنە،

بەڵام ئەوانەی کورت بینن، تەنها دیاردەو رواڵەت دەبیـنن، هـەر پلـەی یەکەمی ئەم پاکژییانە، یان لایەنێکی ئەمیش ! دەبینن.

ئــەوەی لێــرەدا باســیان دێــت، پاکــژیی شــەرعییە، کــە شەرعناســان کردویانە بە دووبەشەوە:

١ ـ پاکـژیی واتـایی (حـوکمی): بریتیـە لـە پـاکبون لـە جەنابـەت (لـەش پیسیی) و نەبونی دەستنوێژو تەیەمموم..

٢ ـ پاکژی بەرجەستە (حەقیقی) : واتە پاکبون لە پیسیی، ئەمـەش لـە جەستەو پۆشاك و جێگادایە.

باشتر وایە ئێمەش وەکو ئەو ریزبەندییەی، زۆرینەی شەرعناسان بـۆ باسە فیقهیەکان کردویانە، باس بە باس، بێیینە سەر بابەتەکانی پاکـژیی، کە بە جۆرەکانی ئاو دەست پێ دەکات:

★ ★ ★

باسی یەکەم

جۆر و یاساکانی ئاو

- ئاوی ڕوت.
- ئەو ئاوەی شتی پاکی تێکەوتوە.
- ئەو ئاوەی شتی پیسی تێکەوتوە.
- ئاوی تکاو لە دەستنوێژو غوسڵ و بەکارهێنانەوەی.
- بەرماوە.

باسی یەکەم

جۆروپاساکانی ئاو

ئەوەی پیسی پێ پاك دەکرێتـەوە، ئـاوی ئاسـاییە، کـە لـە ئۆکسـجین و هایـدرۆجین پێـك هـاتوە، کـە سەرچـاوەکەی، بـاران و، کـانی و، روبـارو، دەریـاو، زەریاکانـە، چـونکە لـە هـەمو شـلەمەنییەکی تـر، زیـاتر توانـای پاككردنەوەی هەیەو، زۆرتـر دەمێنێتەوەو ئاسان دەست دەکەوێت..

جۆری یەکەم : ئاوی روت

واتە ئەو ئـاوەی، کـە خـۆی لـە خۆیـدا پاکـەو پـاك و پاکەرەوەشـە، کـە هیچی تری تێکەڵ نەبوە، وەکو ئاوی باران و، دەریاو، روبـارو، بـیرو، کـانی، سوێر بێت، یان شیرین، سارد بێت، یان گـەرم.. بـۆ نمونـە، بـە چـا، یـان بـە گوڵاو ناوترێت ئاوی ڕوت.

جۆرەکانی:

١. ئاوی باران و بەفرو تـەزرە: هەموی پاکە، چونکە خـوای گـەورە دەفــەرموێ: ﴿وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً لِّيُطَهِّرَكُم بِهِۦ﴾ الانفــال/١١ واتــە: خـوای گـەورە ئاوێـك لـە ئاسمانـەوە دەنێرێتـە خـوارەوە، تـا پێـی پاکتـان کاتەوە. هەروەها: ﴿وَأَنزَلْنَا مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً طَهُورًا﴾ الفرقـان/ ٤٨ واتـە: ئـاوێکی پاکمان لە ئاسمانەوە ناردۆتە خوارەوە (باراندوە).

- ئەبو هورەیرە - خـوای لـێ ڕازی بێـت - دەگێڕێتـەوە: ((كـانَ رسُولُ اللهِ صلَّى اللهُ عليهِ وسَلَّمَ إذا كبّر في الصَّلاةِ، سَكَتَ هُنيهَةً قَبْلَ القِراءَةِ، فقُلْتُ: يـا

رسولَ اللهِ - بأبي أنتَ وأمّي- أرأيتَ سُكُوتكَ بينَ التكبيرِ والقراءةِ، مَا تقولُ ؟ قالَ: أقولُ: اللهُمَّ بَاعِدْ بَيني وبينَ خَطاياي، كمَا بَاعَدْتَ بينَ المشْرِقِ والمغرِبِ، اللهُمَّ نَقّني مِنْ خَطاياي كمَا يُنَقّى الثوبُ الأبيضُ مِنَ الدَّنَسِ، اللهُمَّ اغْسِلْني مِنْ خَطاياي بِالثلْجِ والماءِ والبَرَدِ))[1] واته: كه پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم نوێـژی دادەبەسـت، دوای تـەكبیرەی ئیحـرام (چـونه نـاو نوێـژ) و، پـێش خوێندنی سورەتی فاتیحه، ماوەیەك بـێ دەنـگ دەبـو، منـیش لێم پرسـی: ئـەی پێغەمبـەری خـوا، دایـك و بـاوكم بـه قوربانـت بـن، ئـەوه لـه نێـوان تەكبیرو خوێندنەكەت (سـورەتی فاتیحـه) دا چـی دەفـەرمویت؟ فـەرموی: دەڵـێم: خوایـــه لـــه گوناهـــەكانم دورم خـــەرەوه، بەقـــەدەر ئەوەنـــدەی خۆرهـــەڵات و خۆرئـــاوات دور خســـتۆتەوه، خوایـــه پـــاكم كـــەرەوه لـــه گوناهـەكانم وەكـو كـه جـل و بـەرگی سـپی لـه چـڵك و چـەپەڵ پـاك دەكرێتەوه، خوایه گوناهەكانم بەبەفر ئاو تەزره بشۆوه.

٢. **ئاوی دەریا:** ئـەبو هورەیره ـ خـوا لێـی ڕازی بێـت ـ دەگێڕێتـەوه (سَألَ رَجُلٌ رَسولَ اللهِ صلى الله عليه وسلم، فقالَ: يا رسولَ اللهِ، إنّا نَركَبُ البحْرَ، نَحْمِلُ مَعَنَا القليلَ من الماءِ، فإنْ توَضّأنَا بِهِ عَطِشْنَا، أفنَتوَضّأُ بمَاءِ البَحْرِ ؟ فقالَ رسولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم: هُوَ الطَّهُورُ مَاؤُهُ، الحِلُّ مَيْتتهُ)[2] واته: كابرایەك له پێغەمبەری پرسی صلى الله عليه وسلم: ئـەی

---

[1] بوخاری (٧٤٤)، موسلیم (٥٩٨)، ئەبو داود (٧٨١)، ئەحمەد (٢/٢٣١)، نەسائی (٦٠)..

[2] ئەبو داود (٨٣)، نەسائی (٥٩)، ترمزی (٦٩) ئیبنوماجه (٣٨٦) مالیك (١/٢٢) ترمزی دەڵێ: حسن صحيح، وسألت محمد بن إسماعيل البخاري عن هذا الحديث فقال: (حديث صحيح) واته: ترمذي دەفەرموێ ئەم حەدیسه حەسەن و سەحیحه، دەربارەشی له محمدی كوڕی ئیسماعیلی بوخاریم پرسی، ئەویش گوتی: حديث صحيح. شێخی ئال بەسسام، كه له گەوره زانایانی حەرەم بو، رحمه الله (له ٢٠٠٣/٢/١ كۆچی دوایی كرد) له توضيح الاحكام

پێغەمبەری خوا، ئێمە کە گەشتی دەریا دەکەین، ئاو کەم لەگەڵ خۆمان هەڵ دەگرین، ئەگەر دەستنوێژی پێ بگرین، بێ ئاو دەمێنینەوەو تینومان دەبێت، ئایا بۆمان هەیە لە دەریا دەستنوێژ بشۆین ؟ پێغەمبەر صلی الله علیه وسلم فەرموی: ئاوی دەریا پاکەو، مردارەوە بوەکەشی حەڵاڵە..

پێغەمبەر صلی الله علیه وسلم لە وەڵامی کابرادا نەیفەرمو: بەڵێ، تا هۆی پاکێتی دەریا ڕون بکاتەوەو بەس. بەڵکو حوکمێکی تریشی ڕون کردەوە ـ گەرچی پرسیاریشی دەربارەی لێ نەکرا بو ـ کە بریتییە لە حەڵاڵێتی مردارەوەبوی ناو دەریا.. ئیبنول عەرەبی دەڵێ: ئەمە بۆ ئەوەیە، زیاتر شت فێر بین و، موفتیش فێری شێوازی فتوا دان بکات.. دەفەرمویێ مردارەوە بوی دەریاکە، واتە ئەوی لە ناویدا دەژی و مردار بۆتەوە، نەك یەکێك لەسەر وشکانی دەژی و، کەوتۆتە ناوی تێیدا مردوە، ئەمیان حەڵاڵ نییە.

ئیمام شافیعی دەڵێ: ئەم فەرمودەیە نیوەی زانستی پاکژییە.

ئیمام ئەبو حەنیفە مردارەوە بوی ـ دەریا غەیری ماسی ـ بە حەڵاڵ نازانێت، ئیمام ئەحمەد هەموی پێ حەڵاڵە، جگە لە بۆق و مارماسی و تیمساح، چونکە بۆق و مارماسی، تەبیعەت ناچێتە سەریان تیمساحیش کەڵبەی هەیەو دڕندەیە. ئەمما ئیمام مالیك و شافیعی، هەمو شتێکی دەریا بە حەڵاڵ دەزانن، بەڵگەشیان ئەوەیە کە خوای گەورە فەرمویەتی: ﴿أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ ٱلْبَحْرِ وَطَعَامُهُۥ﴾ المائدە/٩٦ واتە ئەوی لە دەریادا ڕاوی دەکەن، هەروەها خۆراکەکانی بۆتان حەڵاڵە. (صید لێرەدا بە مانای ڕاو

(٨٩/١) دا دەڵێ: ئوممەت هەموی ئەم فەرمودەیەی قبوڵ کردوە، زیاتر لە ٣٠ پێشەوای فەرمودە بە سەحیحیان زانیوە، ناوی زۆریشیان دەهێنێت...

كراوەكەیـە، نـەك راوكـردن).. ڕاسـتترین ڕا بەلامـەوە ئەوەیـە، كـە هـەمو شتێكی دەریا حەلاڵە.

٣. ئاوی زەمزەم: عـەلی كوڕی ئـەبو تالیـب ـ خوا لێی ڕازی بێـت ـ گێڕایەوە، كە ((أنَّ رسُولَ صلى الله عليـه وسـلم دَعَا بسَجْلٍ مِنْ مـاءِ زَمْـزَم، فشَـرِبَ مِنْـهُ، وتوَضّـأ))[١] واتــە: پێغەمبــەر صــلى الله عليــه وســلم داوای دۆلكەیــەك ئــاوی بـیری زەمزەمــی كــرد، كـە هێنایــان لێــی خــواردەوەو، دەستنوێژی پێ گرت.

٤ـ ئاوی گـۆڕاو: چ بـە هـۆی زۆر مانـەوەوە گـۆڕا بێـت، چ بـە هـۆی جێگەو ڕێگەیەوە بێت، چ بە هۆی ئەوە بێت، كە شتی پاكی تێكەوتبێت و، لێـی جیـا نەكرێتـەوە، وەكـو قـەوزەو گـەڵاو گیـاو.. هتـد. چـونكە ئەمانـە سـیفەتی ئــاوی ڕوت لــە ئاوەكــە دانــابڕن، ئەمــەش كــۆڕا (ئیجمــاع)ی شەرعناسانی لەسەرە. ئـەو ڕێسایەی هـەمو ئـەم جۆرە ئاوانـە دەگرێتـەوە ئەوەیە، كە هەر ئاوێك سیفەتی ئاوی ڕوتی پێوە بو، بۆ دەستنوێژ شوشتن دەشـێت. خـوای گـەورەش دەفـەرموێ: ﴿فَلَمْ تَجِدُواْ مَآءً فَتَيَمَّمُواْ﴾ المائـدة/٦ واتە: ئەگەر ئاوتان دەست نەكەوت، تەیەمموم بكەن..

---

[١] عبداللەی كوڕی ئەحمەد لە الزوائد (٧٦/١) هێناویێتیەوەو ئەحمەد شاكر (كە توێژەرەوەیەكی میسریەو لە ئاست و پلەی ئەلبانی ڕەحمەتیدایە) دەڵێ: سەحیحەو ئەلبانیش لە (ارواو الغلیل ژمارە ١٣) دا بە حەسەنی ناساندوە.

جۆری دووەم: ئەو ئاوەی شتی پاكی تێكەوتوە

ئەو شتی پاكی وەكو، خۆڵ و، گڵ و، سابون و، عەترو، چاو، ئاردو، زەعفەران و.. هتد تێكەوتوە، كە لە ئاوەكە جیا ناكرێتەوە. حوكمی ئەمیش پاك و پاكەرەوەیە، چونكە سیفەتی ئاوی ڕوتی پێوە ماوە. ئوم عەتییە، كە ئافرەتە سەحابەیەكی پێغەمبەرە صلی الله علیه وسلم دەگێڕێتەوە: (دَخَلَ علينا رسولُ اللّهِ صلى الله عليه وسلم، حِينَ تُوُفِّيَتْ ابنَتهُ (زَينبُ) فقَالَ: اغْسلْنَهَا ثلاثاً، أو خمساً أو أكثرَ مِن ذلكَ إنْ رَأيتنَّ بمَاءٍ وسِدْرٍ، واجْعَلْنَ فِي الأخِيرَةِ كافُوراً أو شَيئاً مِن كافورَ، فإذا فَرَغْتنَّ، فآذِنَّنِي. فلَمَا فَرَغْنَ آذَنَّاهُ، فأعطانا حِقْوَهُ، فقال: "أشْعِرْنَها إيَّاه)[1].. واتە: كاتێك زەینەبی كچی پێغەمبەر صلی الله علیه وسلم كۆچی دوایی كرد، پێغەمبەر صلی الله علیه وسلم تەشریفی هێنا بۆ لامان و فەرموی: سێ جار، یان پێنج جار، یا زیاتر بە سیدرو ئاو بیشۆن، كۆتا جاریش كافور، یان شتێكی تری وەكو كافوری تێكەن، كە لە شوشتنیشی تەواو بون، بانگم بكەن. ئێمەش دوایی بانگمان كرد، كە هات عەباكەی خۆی داینێ و فەرموی: تێوەی پێچن). ئەگەر سیفەتی ئاوی ڕوتی پێوە نەما، پاكە، بەلاّم وەكو شەرعناسان گوتویانە پاكەرەوە نامێنێت[2]. ئوم هانی دەگێڕێتەوە: ((أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم اغْتَسَلَ، هُوَ وميمونَةُ مِن إناءٍ واحدٍ. قَصْعَةٌ فِيها

---

[1] بوخاری (١٢٥٨)، موسلیم (٩٣٩)، ئەبو داود (٣١٤٢) نەسائی (١٨٨٠)، ئیبنو ماجە (١٤٥٨)، ترمزی (٩٩٠) دەربارەشی دەفەرموێ (حديث حسن صحيح)...

[2] ابن قدامه: المغني (١٢/١)، النوي: المجموع (٥٠/١)، المقبلي: البحر الزخار (٢٧/١).

أثـرُ العَجـينِ))[١] واتـە: پێغەمبـەر صـلى الله عليـە وسـلم ومەيمونـەخانی خێزانی، لە تەشتێکدا پێکەوە خۆیان شوشت، کە هەویری کۆنی پێوە بو.

ئاشکرایە، کـە هـەر شـتێك زینـدوی پـێ پـاك دەبێتـەوە، بـۆ شوشـتنی مردوش دەشێت. بۆیە لە هەر دووفەرمودەکەی سەرەوە، ئـەوەمان بـۆ ڕون دەبێتەوە، کە ئاو هەر چەند شتی پاکی تێ بکەوێت ـ مادام سـیفەتی ئـاوی ڕوتی پێوە بمێنێت ـ هەر بە پاك و پاکەرەوە دەمێنێتەوە.

جۆری سێیەم: ئەو ئاوەی شتی پیسی تێ کەوتوە

ئەمەش دووحاڵەتە:

یەکەم: ئەو ئاوەی، کە پیسییەکە، تام، یان بۆن، یان ڕەنگی گۆڕیوە:

ئیبنول مونزیرو ئینول مولەققەن، کۆڕای شەرعناسانیان لـەم بـارەوە هێناوەتەوە، کە ئەو ئاوە ـ زۆر بێت، یان کەم ـ بۆ پاککردنەوە ناشێت[٢].

دووەم: ئەو ئاوەی کە هیچ سیفەتێکی نەگۆڕاوەو بە سیفەتی ئاوێتی هەر ماوە:

جمهوری شەرعناسان، ڕایان لەسەر ئەوەیـە، کـە پـیس نـەبوە[١]، چـونکە کـە پێغەمبـەر صـلى الله عليـە وسـلم لـەو فـەرمودەدا، کـە ئیمـام موسـلیم

---

[١] احمد (٣٤٢/٦)، نەسائی (٢٤٠)، ئیبنوماجە (١٣٤/١ ژمارە ٣٧٨)، ابن خزیمة (٢٤٠) شێخی ئەلبانی لە صحيح النسائي (٥١/١) وصحيح ابن ماجه (٣٧٨) ومشكاة المصابيح (٤٨٥) وإرواء الغليل (١ / ٦٤) بە سەحیحی داناوە بڕوانە :.

[٢] سيد سابق: فقه السنة (١٦/١).

ریوایـەتی كـردوه دەفـەرموێ: ((طَهـورُ إنـاءِ أحَـدِكُمْ إذا وَلَـغَ فيـه الكَلْـبُ أنْ يَغسِلَهُ سَبْعَ مَرَّاتٍ أولاهُنَّ بالتُراب))[٢] واتە: ئەگەر سەگێك دەمی خستە نـاو دەفر (قاپ) ی یەكێتانەوە، با حەوت جار بیشواتەوە یەكەمجارەكەیان، با بـە گڵ بێـت. دەڵـێن: ئەمـە بەڵگەیـە لەسـەر ئـەوەی، ئەگـەر ئـاوێكی كـەم پیسیی تێكەوت، ئەو ئاوە خۆیشی حوكمی پیسی وەردەگرێـت... هەنـدێكی تریان دەڵـێن: مـادام پێغەمبـەر صـلی الله علیـه وسـلم فەرمویـەتی: ((المـاءُ طَهورٌ، لا يُنَجِّسُهُ شَيءٌ)) ئاو پاكەو، هیچ پیسی ناكات، كەوا بو ئاوەكە ـ كەم بێت، یان زۆر ـ پاك و پاكەرەوەیە.

هەروەها فەرمودەكەی ئەبو سەعیدی خـودری ـ خـوا لێـی ڕازی بێـت ـ كە لای هەمو پێشەوایانی فەرمودە، وەكو ئەحمەدو یەحیای كوڕی مـەعین و ئیبنوحـەزم و ئیبنوحیببـان و حـاكم وئیبنوخوزەیمـەو ئیبنوتەیمییـە مەقبولە (جگە لە ئیبنو قەتتان، كـە بۆچونی لـە ڕای ئـەو شەرعناسـانەی پێشـو بـەهێزتر نیـە)، كـە دەڵـێ لـە پێغەمبـەریان صـلی الله علیـه وسـلم پرسی: (یا رسولَ اللهِ، أنَتوَضَّأُ مِن بئرِ بُضَاعَةَ ؟ فقالَ صلی الله علیـه وسـلم: المـاءُ طهـورٌ، لا يُنَجِّسُـهُ شَـيءٌ)[٣] واتـە: ئـەرێ ئـەی پێغەمبـەری خـوا، ئایـا لـە

---

[١] الشوكاني: نيل الاوطار (٤١/١)، ابن رشد: بداية المجتهد (٢٤/١)، ابن قدامة المقدسي: المغني (٢٢/١)، الخطيب الشربيني: مغني المحتاج (٢١/١).

[٢] موسلیم (١٨٣/٣).

[٣] ئەبوداود (٥٤/١ ژمارە ٦٦)، ترمزی (٩٦/١ ژمارە ٦٦) و بە حەسەنی داناوە،، نەسائی (١٧٥/١ ژمارە ٣٢٥)، ئەحمەد (٣١/٣ و ٨٦)، بەیهیقی لە السنن الكبری (٤/١ و ٢٥٧)، دارەقوتنی (٣٠/١ ژمارە ١١)، تلخیص الحبیر (١٣/١)، ئیمامی ئەحمەدی كوڕی حەنبەل دەفەرموێ: حەدیسی بیری بوزاعە سەحیحە .

بیرەكەی بوزاعـە (بُضاعة) دەستنوێژ بگرین؟ فـەرموی: ئـاو خـۆی پاكـە، هیچ شتێك پیسی ناكات[1].

ئەمەش مەزهەبی ئیبنو عەبباس و ئەبو هورەیرەو حەسەنی بەسری و ئیبنـول مەسـییەب و عیكرەمـەو ئیبنـو ئـەبی لـەیلاو سـەوری و داودی زاهیری و نەخەعی و مالیك و ئەوانی تـره، بۆیـە ئیمـام غـەزالی دەیگـوت: خۆزگـە مەزهـەبی شـافیعی لـە مەسـەلەی حـوكمی ئـاودا، وەكـو مەزهـەبی ئیمـام مالیـك بوایـە[2]! بۆیـە غـەزالی ڕەحمـەتی وا دەڵـێن، چـونكە خـۆی شافیعییەو، شافیعییەكان ئیعتیمادیان كردۆتە سەر فەرمودەیەكی زەعیف، بۆیـە لـە بۆچـونە فیقهیەكـەی ئـەم مەسـەلەیەدا، بـە تـەواوی - وەكـو مەزهەبی ئیمام مالیك و ئەحمەد - نەیانپێكاوە.. فەرمودەكەش ئەوەیە كە ئیبنو عومـەرخوا لێیـان ڕازی بێـت دەیگێڕێتـەوە كـە پێغەمبـەر صلی الله علیه وسلم فەرمویەتی: (إذا كانَ الماءُ قُلَّتينِ، لَمْ يَحْمِلِ الخبَثَ)[3] واتە: ئەگەر ئاو گەیشتە بڕی دوو قوللە[4]، ئیتر هەرچی تێكەوێت، پیسی ناكات..

شـێخ سـەیید سـابق لـە (فقـه السـنة) كەیـدا ڕەچـاوی هەنـدێك لـە شەرعناسـانی فـەرمودەی كـردوە، لەوانـەی كـە ئـەم فـەرمودەیان - هـەر

---

[1] بێگومان بەو مەرجەی، یەكێك لە سێ وەسفەكانی (تام و ڕەنگ و بۆن) ی نەگۆڕا بێت.

[2] سید سابق: فقه السنة چاپی الاعلام العربی میسر ٢٠٠٤ (ل ١٧). هەر سێ بەرگەكەی كراوە بە یەك بەرگی (١١٣٤) لاپەڕەیی.

[3] ئەبو داود(١٧/١)، نەسائی (٤٦/١)، ترمزی (٦٧)، ئەحمەد (٣١٤/١)، دارەقوتنی (١٨٧/١)، حاكم لە مستەدرەكیدا (١٣٣/١) بە سەحیحیشی ناساندوە..

[4] (قوللە: گۆزەی گەورەی ئەو زەمانە بوە، بە حساباتی ئێستای ئێمە دەكاتە ١٥٧ كلگم، شێخ ئال بەسسام لە توضیح الاحكام (٩٦/١) دا دەڵێ ٥٠٠ ڕەتڵی عێراقی، واتە: ٢٠٠ كلگم لە ئاوی شیرین.

چەندە گرنگ و پێویستە ـ بە (مُضْطَرِبٌ سَنَداً وَمَتْنَاً) ناساندوە[١]، ئەوان گوتویانە: لە ڕوی سەنەدەكەیەوە: لەبەر ئەوەیە، كە تەنها ئیبنوعومەر ریوایەتی كردوەو، لەویشەوە تەنها عوبەیدوڵڵەی كوڕی، لە روی دەق (مەتن)ەكەشیەوە، چونكە فەرمودەی تر هەیە، باسی سێ قوللە و یەكێكی تر باسی چل قوللە دەكات، قوللەش لای هەموان رون نەبوە، لە دیاریكردنی قەبارەی گۆزەكەدا، ڕایان لێك دور كەوتۆتەوە، هەر چەندە هەندێكیان گوتویانە بە قوللەی هیجر (هۆزێكە)، ئەمە جگە لەوەی لە ریوایەتی تریدا هاتوە دەفەرموێ: (لَمْ يُنَجَّسْ) نەك (لَمْ يَحْمِلِ الخَبَثَ)..

زۆر لە شەرعناسان لە موناقەشەی ئەم فەرمودەدا بەشدار بون، شەوكانی بۆچونی هەموانی باس كردوەو، پاشان بە سەحیحی داناوە، شێخ احمد شاكری میسری و شێخی ئەلبانی بە سەحیحیان داناوە [٢].

ئەو ڕێسایەی ئەم جۆرە ئاوانە دیاری دەكات، گۆڕان و نەگۆڕانی، تام و بۆن و ڕەنگی ئاوەكەیە، هەر كامێك لەمانە گۆڕا، ئاوەكە پاكژ نامێنێت، جا ئیتر ئەو ئاوە كەم بێت، یان زۆر، ئیبنول مونزیرو ئیمام نەوەوی كۆڕای شەرعناسانیان لەسەر ئەمە نەقڵ كردوە. ئەمە ڕای ئیمام مالیك و زاهیریەكان و ئیبنو تەیمییەو ئیبنوالقەییم و محمد بن عبدالوهاب و شەرعناسانی نەجدیشە.. هەمویان دەلێن: هەر ئاوێك پیسی تێكەوت، بەڵام تام و بۆن و ڕەنگی نەگۆڕی، پاكژ دەمێنێت..

---

[١] وەكو بەیهیقی و موززی و ئیبنو تەیمییە (توضیح الاحكام ١/٩٥).

[٢] بڕوانە: الالباني: إرواء الغليل (١ / ٦٠) وصحيح الجامع (٧٥٨(دەربارەی دەفەرموێ: (الحديث صحيح رواه الخمسة مع الدارمي والطحاوي والدارقطني والحاكم والبيهقي والطيالیسي باسناد صحيح عنه، وقد صححه الطحاوي وابن خزيمة وابن حبان والذهبي والنوي و العسقلاني، وإعلال بعضهم إياه بالاضطراب مردود).. واتە: ئەوەی دەڵێ موزتەریبە، قەولەكەی وەرناگیرێت.

کەوابو هەر ئاوێك پیسی تێکەوت و، رەنگ، یان، تام، یان بـۆنی گۆڕی، پیسە، بەڵام ئەگەر ئەمانەی لێ لادرا، دەگەڕێتـەوە سـەر ئەسڵە پاکەکەی، وەکو زۆرینـەی ئـەو ئـاوەی، کـە لـە مەرکـەزی شـارە گـەورەکانی ڕۆژئـاوادا بەکاردێت، کە لە هەندێك وڵاتدا حەفتاو پێنـج لـە سـەدی، ئـاوی زێرابـەو پـاك کراوەتـەوە[١].. لیژنـەی هەمیشـەیی شەرعناسـانی جـەزیرە، فـەتوایان لەســەر پــاکی ئــەم جــۆرە ئــاوە داوە، کــە پــاك بۆتــەوەو، بــۆ هــەمو پێداویستیەکانی موسوڵمان، بە تایبەتی دەستنوێژو غوسڵی دەشێت[٢]..

جۆری چوارەم: ئاوی تکاو لە دەستنوێژو غوسڵ

ئاوی تکاو لە دەستنوێژ

ئەو ئاوەیە، کە لە دەموچاو ئەندامانی دەستنوێژی موسوڵمان، کەوتۆتە خوارەوە.. شەرعناسان هەر لە کۆنەوە، موناقەشـەی ئـەم جۆرە ئاوەیـان لا بۆتە باس، کە ئایا هـەر بـە پـاکی دەمێنێتـەوە، یـان بـە بەکارهێنانەکـەی پـیس دەبێـت و، جـارێکی دیکـە ناشـێت بـۆ پاکـژیی بـەکار بهێنرێتـەوە؟! شەرعناسان لەم مەسەلەیەدا دووپۆلن:

---

[١] لەساڵی ١٩٩٥ دا لە ناوەڕاستی ڤیەننای پایتەختی نەمسا، کۆشکێکی زۆر گەورەم بینی، کە دەرەوەی دیمەنی ڕەنگاو ڕەنگی جوانی لێکرابو، لە هاوڕێکانم پرسی ئەمە چیە وا جوانە؟! وتیان: ئەمە زێرابی شارەو، لێرەدا ئاوەڕۆکە سەر لە نوێ پاك دەکرێتەوەو بەکار دەهێنرێتەوە..

[٢] بڕیاری ژمارە(٦٤) لە (١٣٩٨/١٠/٢٥) و بڕیاری خولی (١١) کە لە (١٣ی رەجەبی ١٤٠٩ - ١٩٨٩/٢/١٩) گیرا ..

پۆلی یەكـەم: ئەوانـەی گوتویانـە پاكـە و پاكـەرەوە مـاوە:

ئەمـەش ڕای سـەیدنا عـەلی كـوڕی ئـەبو تالیـب و، ئیبنـو عومـەرو، ئـەبو ئومامـەو، كۆمـەڵێكی زۆری سـەلەفە، هـەروەها ڕای ناسـراو بـەناوبانگی مەزهەبی ئیمام مالیك و ڕیوایـەتێكی لای ئیمـام شـافیعی و، ئەحمەدیشـە، هەروەها ڕای ئیمام ئیبنـو حـەزم و، ئیبنولـمونزیرەو، شێخولئیسـلام ئیبنـو تەیمییەش ئەمیانی پێ پەسەندتر بوە[1].. هەندێك لە بەڵگەی ئەمان:

١ ـ ئەسڵ ئەوەیە، كە ئاو پاكەو هیچ شتێك پیسی ناكات، وەكو لە فەرمودەكەی پێغەمبەری خوادا صلی الله علیه وسلم هاتوە، كە ((الْمَاءُ طَهورٌ لا يُنَجِّسُهُ شَئٌ))[2] واتـە: ئاو پاكەو، هیـچ شتێك پیسی ناكات.. مەگەر تام، یان بۆن، یان ڕەنگی گۆڕا بێت، یان پێناسەی ئاوی ڕەها (موتڵەق)ی بەسەردا نەچەسپێتەوە..

٢ ـ ئەوە سەلمێنراوە، كە یاوەران ئاوی ماوە، لە دەستنوێژی پێغەمبەری خوایان صلی الله علیه وسلم بەكار دەهێنایەوە:

★ ئەبو جوحەیفە خوا لێی ڕازی بێت، دەگێڕێتەوە: ((خَرَجَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ بِالْهَاجِرَةِ، قَالَ: فَتَوَضَّأَ فَجَعَلَ النَّاسُ يَتَمَسَّحُونَ بِفَضْلِ وَضُوئِهِ))[3] واتە: دوای نیوەڕۆیەك پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم تەشریفی هێنایە لامان، دەستنوێژی شوشت، كە

---

[1] ابن قدامة: المغني (٣١/١)، النوي: المجموع (٢٠٥/١)، ابن حزم: المحلى (١٨٣/١)، ابن تيمية: مجموع الفتاوى (٥١٩/٢٠)، ابن المنذر: الاوسط (٢٨٥/١).

[2] ئەبو داود (٢٦٦)، ترمزی (٦٦)، نەسائی (١٧٤/١)، كەمال السسەید سالم لە صحيح فقه السنة (١٠٤/١) دا دەڵێ: حەسەنە .

[3] بوخاری (١٨٧)، ئەحمەد: مسند الكوفيين (١٨٣٧٩) دەشفەرموێ: على شرط الشيخين.

تەواو بو، کۆمەڵێك خەڵك پەلاماری ئاوی ماوەی دەستنوێژەکەیان داو، دەستیان پێ تەڕ دەکردو، بە دەموچاو لەشی خۆیاندا دەهێنایەوە. ئیمام ئیبنو حەجەری عەسقەلانی، رەحمەتی خوا لێ بێت دەڵێ: ئیحتیمالی ئەوە زۆرتر، کە پەلاماری ئەو ئاوەیان دابێت، کە لە شوشتنی ئەندامە پیرۆزەکانی، دەستنوێژی تکابۆوە، ئەوەش بەلگەیە لەسەر ئەوەی، کە ئاوی بەکارهاتوی دەستنوێژ پاکە[1].

٭ فەرمودەکەی مەسوەرەی کوڕی مەخرەمە، خوا لێی ڕازی بێت، کە دەگێڕێتەوەو دەڵێ: ((وَإِذَا تَوَضَّأَ كَادُوا يَقْتَتِلُونَ عَلَى وَضُوئِهِ))[2] واتە: کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم دەستنوێژی دەشت، یاوەران خەریك بو شەڕیان لەسەر ئەو ئاوەی دەستنوێژەکەی دەکرد..).

٭ لە ئەبو موسای ئەشعەرییەوە خوا لێی ڕازی بێت گێڕاوەتەوە: (دَعَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِقَدَحٍ فِيهِ مَاءٌ فَغَسَلَ يَدَيْهِ وَجْهَهُ فِيهِ وَمَجَّ فِيهِ ثُمَّ قَالَ لَهُمَا اشْرَبَا مِنْهُ وَأَفْرِغَا عَلَى وُجُوهِكُمَا وَنُحُورِكُمَا)[3] واتە: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم داوای دەفر (قاپ) ێك ئاوی کرد، کە بۆیان هێنا دەست ودەموچاوی تێدا شوشت وله دەمی وەردا، پاشان بەم و بە بیلالی فەرمو: لێی بخۆنەوەو، بیکەن بەسەر دەموچاو ملتاندا..

٣ ـ ئەو فەرمودەی، کە ئیبنو عومەر خوا لێیان ڕازی بێت دەیگێڕێتەوە، دەڵێ: (كَانَ الرِّجَالُ وَالنِّسَاءُ يَتَوَضَّئُونَ فِي زَمَانِ رَسُولِ اللَّهِ

---

[1] ابن حجر: فتح الباري (٣٥٣/١).
[2] بوخاری (١٨٩).
[3] بوخاری (١٨٨).

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَمِيعًا)[١] واتە: لە سەردەمی پێغەمبەری خوادا صلی الله علیه وسلم، ژن و پیاو پێکەوە دەستنوێژیان دەشوشت..

لە ڕیوایەتێکی تردا، لە ڕێی عوبەیدوللەی کوڕی نافیعەوە، دەڵێ: (كُنَّا نَتَوَضَّأُ نَحْنُ والنِّسَاءُ عَلَى عَهْدِ رَسولِ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ مِنْ إِنَاءٍ واحدٍ نُدْلِي فِيهِ أيدِينَا)[٢] واتە: لە سەردەمی پێغەمبەری خوادا صلی الله علیه وسلم، ژن و پیاو لە یەك تەشتێکدا دەستنوێژمان دەشوشت، هەمومان لە یەك کاتدا دەستمان تێیدابو..

٤ ـ فەرمودەکەی، کە ئیبنو عەبباس خوا لێیان ڕازی بێت، کە دەڵێ: (أنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَغْتَسِلُ بِفَضْلِ مَيْمُونَةَ) [٣] واتە: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم، غوسڵی هەر بەو ئاوە دەردەکرد، کە خاتو مەیمونەی خێزانی خوا لێی ڕازی بێت، خۆی پێ شوشتبو..

٥ ـ روبەییعی کچی موعەویز خوا لێی ڕازی بێت، دەڵێ: (إنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَسَحَ رَأسَهُ مِنْ فَضْلِ مَاءٍ كَانَ بِيَدَيْهِ)[٤] واتە: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم مەسحی سەری بەو ئاوە زیادە کرد، کە بە دەستی پیرۆزیەوە مابو..

---

[١] بوخاری (١٩٣)، ئەبوداود (٧٩)، نەسائی (٥٧/١)، ئیبنوماجە (٣٨١) .

[٢] ئەبوداود هێناویەتیەوەو دەرهەقی دەفەرموێ: سەحیحە.

[٣] موسلیم (٣٢٣)، لە فەرمودەیەکی تری متفق علیە دا هاتوە کە: (كَانَا يَغْتَسِلانِ فِي إِنَاءٍ واحِدٍ) واتە پێکەوە لە یەك تەشتی گەورەدا غوسڵیان دەردەکرد..

[٤] ئەبوداود ژمارە (١٣٠) و لای دارەقوتنی (٨٧/١)، کەمال السسەید سالم لە صحیح فقه السنة (١٠٥/١) دا دەڵێ: حەسەنە.

٦ ـ ئیبنولمونزیر كۆڕا (ئیجماع) ی شەرعناسانی نەقڵ كردوە[1]، كە گوتویانە: ئەو ئاوەی لە دەستنوێژو غوسڵی موسوڵمان، دەتكێتەوە سەر پۆشاكەكەی پاكە، ئەمەش بەڵگەیە لەسەر پاكێتی ئەو ئاوەی، لە دەستنوێژ تكاوەتەوە، جا كە ئەو حوكمە لەسەر پاكێتی ئاوا بنبڕانە بێت چی بە بێ هەبونی بەڵگە، ڕێ لەوە دەگرێت دەستنوێژی پێ بشۆرێتەوە ؟! ئەوی پێچەوانەی ئەم بۆچونەیە چ بەڵگەیەكی پێیە؟!

پۆلی دووەم: ئەوانەی كە فەرمویانە پاك نەماوەو ناشێت بەكار بێتەوە: بەڵگەی ئەمان، وەكو بەڵگەكانی ئەوان، ئەوەندە بەهێز نیە، ڕای شەرعناسانی پۆلی یەكەم لاواز كات:

١ ـ (عَنْ حُمَيْدٍ الْحِمْيَرِيِّ قَالَ لَقِيتُ رَجُلًا صَحِبَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرْبَعَ سِنِينَ كَمَا صَحِبَهُ أَبُو هُرَيْرَةَ قَالَ نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ تَغْتَسِلَ الْمَرْأَةُ بِفَضْلِ الرَّجُلِ أَوْ يَغْتَسِلَ الرَّجُلُ بِفَضْلِ الْمَرْأَةِ زَادَ مُسَدَّدٌ وَلْيَغْتَرِفَا جَمِيعًا)[2] واتە: حومەیدی حیمیەری

---

[1] ابن المنذر: الاوسط (٢٨٨/١).

[2] ئەبو داود (٨١) بە سەحیحی داناوە.. شەوكانی لە بەرگری لە سەنەدەكەی دەفەرموێ: بەیهیقی وای ڕاگەیاندوە: گوایە مورسەلە (یاوەرێك لە زنجیرەی سەنەدەكەیدا نەماوە) ئیبنو حەزمیش ئیددیعا دەكات گوایە داود، كە لە حەمیدی كوڕی عبدالرحمانی دەگێڕێتەوە زەعیفە.. نەوەویش گوتویەتی: حافزانی فەرمودە لەسەر ئەوە كۆن، كە ئەمە فەرمودەیەكی زەعیفە.. بەڵام ئیمامی ئیبنو حەجەری عەسقەلانی دوای ئەوەی لە بلوغ المرامدا سەنەدەكەی بە سەحیح ناساندوە، سەرسامی خۆی لەم قەولەی نەوەوی دەربڕیوە، چونكە دەڵێ: پیاوانی سەنەدی فەرمودەكە، هەمویان جێمتمانەن و، كەسم لە فەرمودەوانان نەدیوە، بە زەعیفی دانابێت.. ئال بەسسامیش دەڵێ: ئیبنو حەزم لە ناوی حەمیددا بە هەڵەدا چوە، چونكە ئەو حەمیدە كوڕی عبدالرحمان نیە، كە زەعیفە، ئەمە حەمید كوڕی عبداللەیە، كە شەرعناس و جێ متمانەیە (فقیهٌ ثقة). توضیح الاحكام (١٠٣/١).

گێڕایەوە کە پیاوێکی بینی کە چوار ساڵ لە خزمەت پێغەمبەری خوادا بو صلی الله علیه وسلم، ئەو گێڕایەوە کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم بەرهەڵستی کردوە لەوەی ژن بە ئاوی ماوەی بەر پیاو غوسڵی خۆی دەرکات، هەر وەکو کە نابێت پیاو بە ئاوی ماوەی بەر ژن غوسڵی خۆی دەرکات، با هەردووکیان هەر لێی هەڵهێنجن.. ئەم شەرعناسە بەڕێزانە دەڵێن: دیارە، کە جائیز نیە ئاوی بەکارهێنراوی یەکتری، بەکار بهێنن. کەوابو ئاوی بەکارهێنراو پاکیش بێت، پاك کەرەوە نەماوە..

ئیمام ئیبنو حەجەری عەسقەلانی، کە بەرگری لە سەحیحێتی فەرمودەکە کردوە دەڵێ: فەرمودەکانی تریش سەحیحن، کەوابو ئەوەی رون دەبێتەوە ئەوەیە، کە ئەم فەرمودەیەی حومەیدی دیگێڕێتەوە، بۆ پاك و خاوێنی زیاترە، نەك بۆ رێ لێگرتنی تەواوی..

★ ★ ★

ئاوی تکاوە لە غوسڵ

. **ئاوی تکاوە لە غوسڵ**: ئەو ئاوەیە، کەلە غوسڵەوانێك تکاوەتەوە، ڕای شەرعناسان لە پاکێتیی و بەکارهێنانەوەی ئەم ئاوەش وەکو بەکارهێنراوی دەستنوێژ دووپۆلن:

پۆلی یەکەم: ئەوانەی گوتویانە پاك ماوەو دەشێت بەکار بێتەوە: ئەمەش ڕای سەیدنا عومەرو، ئەبو هورەیرەو، ئیبنو عەبباس و، ئیبنو عومەرو، سەعدی کوڕی ئەبو وەققاس و، کۆمەڵێك لە شەرعناسانی

سەلەف و، ئەبو عوبەیدو ئیبنولونزیرو ئەوانەیە، هەروەها مەزهەبی حەنەفی و، مالیکی و شافیعی و، ریوایەتێکی ئیمام ئەحمەده[١]، بەڵگەشیان:

١ ـ فەرمودەکەی ئیبنو عەبباسە، خوا لێی ڕازی بێت، کە گوتویەتی: (أنَّ النَّبيَّ صلى الله عليه وسلم كانَ يَغتسِلُ بِفَضلِ مَيمُونَةَ)[٢] واتە: پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم، بەو ئاوەی لە خۆشوشتنی مەیمونەی خێزانی دەمایەوە غوسڵی خۆی دەردەکرد.

٢ ـ عائیشەخان خوا لێی ڕازی بێت دەڵێ: (من و پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم، لە جەنابەتدا بوین، لە یەك تەشتدا غوسڵمان دەردەکرد..)[٣].

٣ ـ ئەو فەرمودەش بەڵگەیە، کە ئەبو هورەیرە ـ خوا لێی ڕازی بێت ـ دەگێڕێتەوە، کە (أنَّ النَّبيَّ صلى الله عليه وسلم لَقِيَهُ في بَعضِ طُرُقِ المدينةِ وهُو جنُبٌ، فانْخَنَسَ مِنهُ، فَذَهبَ، فاغْتَسَلَ، ثمَّ جَاءَ، فقالَ: أينَ كُنتَ يا أبا هُريرَةَ ؟ فقالَ: كُنتَ جُنُباً فَكَرِهتُ أنْ أجَالِسَكَ وأنا عَلَى غَيرِ طَهَارَةٍ. فقالَ: سُبْحَانَ اللهِ، إنَّ المؤمِنَ لا يَنجُسُ)[٤] واتە: جارێك لە کۆڵانێکی مەدینەدا، پێغەمبەری بینی صلى الله عليه وسلم، بەڵام لەبەر

---

[١] عبدالرزاق: المصنف (١/١١٠)، ابن ابي شيبة (١/٣٨)، ابن المنذر: الاوسط (١/٢٧٩)، ابوعبيد: الطهور (٢٣٦)، السرخسي: المبسوط (١/٦١)، الشافعي: الأم (١/٨)، ابن قدامة المقدسي: المغني (١/٢٨٣).

[٢] ئەبوداود (٦٨)، ترمزی (٦٥)، شێخی ئەلبانی بە سەحیحی داناوە لە: صحيح الجامع (١٩٢٧).

[٣] بوخاری (٢٩٩)، موسلیم (٣٢١).

[٤] بوخاری (٨٠)، موسلیم (١١٥)، ئەبوداود (١/٥٢)، نەسائی (١/١٤٥)، ترمزی (١٢١) دەربارەشی دەفەرموێ: (حديث حسن صحيح)، ئیبنو ماجە (٥٣٤)، ومسند أحمد (٢/ ٢٣٥) .

ئەوەی لەشی گران بو (لە جەنابەتدا بو)، نەهاتە خزمەت پێغەمبەر صلی الله علیه وسلم، پاشان ـ دوای غوسڵ دەرکردن ـ هاتەوە خزمەتی، پێغەمبەر صلی الله علیه وسلم لێی پرسی: ئەرێ ئەبو هورەیرە لە کوێ بویت ؟ ئەویش گوتی: لە جەنابەتدا بوم، بۆیە حەزم نەکرد بە لەشی پیسەوە لە خزمەتتدا بم. ئەویش فەرموی: پاك و بێ خەوشی بۆ خوا، موسوڵمان پیس نابێت.

کـە پێغەمبـەر صـلی الله علیـه وسـلم دەفـەرموێ: (موسـوڵمان پـیس نابێت)، کەوا بو ئەو ئاوەش، کـە خـۆی پـێ شوشـتوەو، ئـەوی لـە غوسـڵ و دەســتنوێژی تکاوەتــەوە، هــەموی هــەر پــاك مــاوەو، بەکارهێنانەوەشــی ئاساییە.

ئیبنولمونزیر دەڵێ: عەلی کوڕی ئـەبو تالیـب و، ئیبنـو عومـەرو، ئـەبو ئومامــەو، عــەتاءو، حەســەن و، مــەکحول و، نەخــەعی دەڵــێن: هەرکەســێ مەسحی سەری لە بیر چو، ئەو کاتەی بیری دەکەوێتەوە، دەتوانێت هەر بە تەڕی ڕیشی ـ ئەگەر پێوەی ما بو ـ دەستی تەڕ کات و، مەسحی سەری پـێ بکات.

ئەمـە بەڵگەیـە لەسـەر ئـەوەی، کـە ئـاوی بـەکار هێنـراو، بـەلای ئـەو بەڕێزانەوە، پاك و پاکەرەوەیە.. ئیمام مالیك وئیمام شافیعی، خۆیـان ئـەم ڕایەیان وەرگرتوە، ئیبنو حەزم دەڵێت: سوفیانی سـەوری و، ئـەبو سـەورو، هەمو زاهیریەکانیش، ڕایان وایە.

<u>پۆلی دووەم: ئەوانەی گوتویانە پاك نەماوەو ناشێت بەکار بێتەوە:</u> ئەمە مەزهەبی ئیبنو عومەرو، عبداللەی کوڕی سەرجس و، جوەیرییەی کچی حارسە خوا لێیان ڕازی بێت، هەروەها ڕای حەسەنی

بەسری و، ئەحمەدو ئیسحاق و، شەعبی و ئیمام مالیك و، ئەوزاعی و، شافیعی (لەیەکێك لەقەولەکانیدا)، هەروەها شەرعناسانی مەدرەسەی رەئی... داودی زاهیریی و[1]، بەلگەشیان:

١ ـ حەکەمی کوڕی عەمر خوا لێی ڕازی بێت، گێڕایەوە، کە: ((نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَتَوَضَّأَ الرَّجُلُ بِفَضْلِ طَهُورِ الْمَرْأَةِ))[2] پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم بەرهەڵستی لەوە کردوە، کە پیاو دەستنوێژ بە ئاوی ماوەی دەستنوێژی ژن بشوات..

٢ ـ فەرمودەکەی لای حەمیدی حیمیەری، کە دەڵێ: ((لَقِيتُ رَجُلًا صَحِبَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرْبَعَ سِنِينَ كَمَا صَحِبَهُ أَبُو هُرَيْرَةَ قَالَ نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ تَغْتَسِلَ الْمَرْأَةُ بِفَضْلِ الرَّجُلِ أَوْ يَغْتَسِلَ الرَّجُلُ بِفَضْلِ الْمَرْأَةِ زَادَ مُسَدَّدٌ وَلْيَغْتَرِفَا جَمِيعًا))[3] واتە: پیاوێکم بینی، کە چوار ساڵ لە خزمەت پێغەمبەری خوادا بو، صلى الله عليه وسلم، ئەو گێڕایەوە، کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم بەرهەڵستی کردوە، لەوەی ژن بە ئاوی ماوەی بەر پیاو غوسڵی خۆی دەرکات، هەر وەکو، کە نابێت پیاو بەئاوی ماوەی بەر ژن، غوسڵی خۆی دەرکات، با هەردووکیان هەر لێی هەڵهێنجن..

واتە: لە یەك کاتدا، بۆ نمونە بە جام لە سەتڵێك، یان لە تەشتێکی دەرکەن و، بیکەن بەسەرو لەشی خۆیاندا.

---

[1] الاوسط (٢٩٢/١)، المغني (٢٨٢/١).

[2] ئەبو داود (٨٢)، ترمزی (٦٤)، نەسائی (١ / ٧٩) ، ئیبنوماجە (٣٧٣)، ئەحمەد (٦٦/٥) هێناویانەتەوەو ئیبنو حەجەرو شێخی ئەلبانی بە سەحیحیان داناوە بەلاّم ئیمامی بوخاری و دارەقوتنی و نەوەوی بە زەعیفیان داناوە..

[3] ئەبوداود (٨١)، نەسائی (١٣٠/١)، بەیهیقی ١ / ١٩٠). کەمال السەید سالم لە صحيح فقه السنة(١٠٦/١) دا دەفەرموێ: سەنەدەکەی سەحیحە، لە پەڕاوێزی ژمارە ٣٤ دا باس کرا

٣ ـ ئەوەی، کە لە سەیدنا عەلی کوڕی ئەبو تالیبەوە خوا لێی ڕازی بێت گێڕراوەتەوە، کە: (كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَليهِ وَسَلَّمَ وَأهْلُهُ يَغتَسِلونَ مِنْ إناءٍ وَاحِدٍ، وَلا يَغتَسِلُ أحَدُهُمَا بفَضْلِ صَاحِبِهِ) [1] واتە: پێغەمبەر صلی الله علیه وسلم، لەگەڵ خێزانیدا، لە یەك تەشتدا خۆیان دەشوشت. بەڵام هیچیان ئاوی تکاوەی ئەوی تریانی، بەکار نەدەهێنا..

٤ ـ ئەم شەرعناسە بەڕێزانە بەڵگە، بەو فەرمودەش دێننەوە، کە ئەبو هورەیرە، خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە، کە پێغەمبەر صلی الله علیه وسلم فەرمویەتی: ((لا يَغْتَسِلُ أحَدُكُمْ في الماءِ الدائِمِ وهُوَ جُنُبٌ)) [2] واتە: کەستان، کە جەنابەتتان لەسەر بو، خۆ لە ئاوێکی وەستاودا نەشوات. یان ئەوەی، کە پێغەمبەر صلی الله علیه وسلم (نَهَى أنْ تَغْتَسِلَ المرْأةُ بفضْلِ الرَجُلِ والرَّجُلُ بفَضْلِ المرأةِ) [3] واتە: بەرهەڵستی لەوە کردوە، کە ژن بە ئاوی بەکارهێنراوی پیاو، بۆ غوسڵ خۆی بشوات و، پیاویش بەو ئاوەی ژنێك، کە بۆ غوسڵ دەرکردنی بە کاریهێناوە، خۆی بشوات..

شافیعییەکان دەڵێن: ئـەم بەرهەڵستی کردنـەی پێغەمبـەر صلی الله علیه وسلم لەبەر پیس نەکردنی ئاوەکەیە، کەوا بو ئاوە بەکار هێنراوەکە سیفەتی ئاوی پاکژی نەماوە ..

ئیمام ئەبو حەنیفەو ئەبو یوسف دەڵێن: هەر پیس بوە!

---

[1] ئیبنو ماجە (١/١٣٣)، کەمال السەید سالم لە صحیح فقه السنة (١/١٠٦) دا: زەعیفە.

[2] موسلیم، شەرحی ئیمامی نەوەوی (١/٥٧٨).

[3] ئەبو داود ، کەمال السەید سالم لە صحیح فقه السنةدا دەفەرموێ: سەنەدەکەی سەحیحە بڕوانە: العون المعبود (١/١٤٨).

٥ ـ هەروەها ئەو فەرمودەیە دەكەنە بەڵگەی بۆچونی خۆیان، كە پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم دەفەرموێ: (لا يَبُولَنَّ أحَدُكُمْ في الماءِ الدّائِمِ ولا يَغتَسِلُ فيهِ مِنَ الجَنَابَةِ)[١] واتە: كەستان میز نەكاتە ئاوی وەستاوەوە، كە جەنابەتیشی لەسەر بو، خۆی لە ئاوێكی وەستاودا نەشوات. دەڵێن: ئەمە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی، كە ئەو ئاوە بەكارهێنراوەش، وەكو میز پیسییە !

ئەمانی تریش لە وەڵامیاندا گوتویانە: ئەگەر ئەمە وا بوایە! دەبوایـە، ئـەو تەشـت و مەنجـەڵ و لەگەنانـەی، كـە دەسـتنوێژیان تێـدا دەگیرێـت، دواتر بشۆرانایەتەوە، یـان ئـەو بـەرگ و پۆشـاكانەی، ئـاوی بـەكارهێنـراوی دەستنوێژو غوسڵیان بەردەكەوت دەبو بشـۆرانایەوە !! ئەمـەش كەسـی تـر وای نەفــەرموە، چــونكە ئــەو تەشــت و مەنجەڵانــە بــە كــۆڕای هــەمو شەرعناسـان، پـاكن. سـەنعانی لـە كتـێبی (سـبل السـلام) دا دەڵـێ: دیـارە فەرمودەكە، بەرهەڵستی لە میزكردن و خـۆ شوشـتنەكە پێكـەوەو، لەیـەك كاتـدا، لـە هـەمان ئـاودا دەكـات. واتـە میـز مەكەنـە ئـاوێكی وەسـتاوەوە، پاشانیش خۆتانی تێدا بشۆنەوە. مالیكییـەكان دەڵـێن: بـە كـار هێنانـەوەی ئاوێك، كە بە كار هاتبێت، مەكروهە[٢].. ..

ئەوەی بۆچـونی وردەكـارترو، بەڵگـەی بـەهێزترە، ڕای پـۆلی یەكەمـە، بەڵام زۆر لە شەرعناسان گوتویانە: دەشێت بەڵگەی هەردوولا لێكدرێت و

---

[١] ئەبو داود بەم لەفزە گێڕاوێتیەوە، ئەسڵەكەشی لە صَحیحَین دایە، بڕوانە العون المعبود (١٣٣/١) بۆ رای حەنەفیەكانیش بڕوانە فتح القدير (٨٧/١).

[٢] ابن رشد: بداية المجتهد ٣٧/١

بوترێت[١]: لـە لایـەنی ئیحتیاتـەوە، باشـتر وایـە ئـاوی بەکارنـەهێنراو، بـۆ دەستنوێژو غوسڵ بەکار بهێنرێت، ئەگینا بەڵگەیەکی بەهێز لەسـەر ئـەوە نیە، کە ئاوی تکاوە لە دەستنوێژو غوسڵ پیس بوبێت.. والله اعلم[٢].

★ ★ ★

بەرمــاوە (السؤر)

بەرماوە: ئەو ئاوەیە، کـە لـە پـاش خواردنـەوە لێـی ماوەتـەوە، ئـەمیش چەندین جۆرە:

١. بەرماوەی مرۆڤ: مرۆڤەکـە موسـوڵمان بێـت، یـان کـافر، ژن بێـت، یان پیاو. پاك بێت، یان لە حەیزو نیفاسدا بێت. بـە دەسـتنوێژ بێـت، یـان لەش پیس. بەرماوەکەی هـەر پاکـە. ئـەوەش، کـە خـوای گـەورە دەربـارەی کـافران دەفـەرموێ، کـە پیسـن: ﴿إِنَّمَا ٱلْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ﴾ التوبـە/ ٢٨ ئـەوە پیسی واتاییە (معنوی) واتە بـاوەڕو عەقیـدەیان نارەوایـەو، زۆر لـە پیسـی نایان گێڕێتەوە، دەنا مەبەست لەوە نییە، کە خۆیان ولاشەیان پیس بێت. خـۆ موسـوڵمانان بـە درێـژایی مێـژوی خۆیـان، هـەر تێکـەڵاویان لەگـەڵ کافراندا هەبوە، بـەردەوام وەفـدیان دەهاتـە لای موسـوڵمانان، تەنانـەت بـۆ

---

[١] ابن حجر العسقلاني: فتح الباري (١/٣٠٠)، الصنعاني: سبل السلام (١/٢٨)، الشوكاني: نيل الاوطار (١/٢٦)..

[٢] بۆ تەفسیلی زیاتر دەتوانرێت جگە لەو سەرچاوانەی ناوبراون، تەماشای ئەم سەرچاوانە بکرێت: ابن عبدالبر: الاستذکار (١/٢٥٣)، ابن عبدالبر: التمهید (٤/٤٣)، ابن قدامة: المغني (١/١٩)، ابن المنذر: الاوسط (١/٢٨٥).

خزمەت پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم، دەهاتنە ناو مزگەوتەكەشی! هەرگیز نەشی فەرموە: ئەو شتانە بشۆنەوە، كە ئەوان بەری كەوتون، یان بەكاریان هێناوە[1]. بەڵگەش زۆرە:

- بۆ نمونە: ئەو فەرمودەی لای ئەنەس، خوا لێی ڕازی بێت، كە دەڵێ: (كُنَّا نَغزُو مَعَ رسُولِ اللهِ فنُصِيبُ مِنْ آنيَـةِ المشركينَ وأسقِيَتِهِمْ فنَستمتِعُ بهَا ولا يَعِيبُ ذلك عَليهم)[2] واتە: لە خزمەت پێغەمبەردا صلى الله عليه وسلم غەزامان دەكرد، كە قاپ و قاچاخ و دەفرو كەل و پەلەكانیانمان دەست دەكەوت و، بەكارمان دەهێنایەوە، هیچ عەیبەی لێ نەدەگرتن.

- هەروەها عائیشە - خوا لێی ڕازی بێت - دەیگوت: (كُنتُ أشْرَبُ وأنَا حَائِضٌ، فأُنَاوِلُه النبيَّ صلى الله عليه وسلم فيَضَعَ فاهُ عَلَى مَوضِعِ فِيَّ)[3] واتە: لە حەیزدا بوم، كە ئاوم لە دەفرێكدا دەخواردەوە، دوایی دەمدایە دەست پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم، ئەویش لەو شوێنەوە دەیخواردەوە كە من لێوەی خواردبومەوە، دەمی دەنا بە جێ دەمی منەوە.

ئەوەش، كە هەندێك لە شەرعناسانی مالیكی گوتویانە: كە ناشێت هیچ شتێكی كافرو موشریك بە كار بهێنرێتەوە، لەبەر ئەوەی پیسن و، پیسییەكەیان پیسی عەینییە، بەڵگەكەیان بە هێز نییە، ئەوان كە

---

[1] فقه السنة (٢٠/١)، نيل الاوطار (٣١/١ و ٨٨)، ابن الجزي: قوانين الاحكام (ل ٤٥).

[2] ئیمامی ئەحمەدو ئەبو داود، بە سەنەدی سەحیحیەوە گێڕاویانەتەوەو، ئەلبانیش دەڵێ سەحیحە (ارواء الغليل ٧٦/١).

[3] موسلیم (٢١٠/٣) ئەحمەد (٢١٠/٦) البغوی: شرح السنه (١٣٤/٢) لەگەڵ كەمێك جیاوازی لەفزەكانیاندا ..

دەڵێن: لەبەر ئەوەمانە، کە خوای گەورە فەرمویەتی: ﴿إِنَّمَا ٱلْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ﴾ التوبة/ ٢٨ واتە: کافرەکان پیسن، هەروەها لەبەر فەرمودەکەی بوخاری و موسلیم، کە لە ئەبو سەعلەبەی خوشەنی (ابو ثعلبة الخُشَني) دەگێڕنەوە، کە دەڵێ: (قُلتُ يا رسولَ اللهِ إنّا بأرضِ قومٍ أهْلِ كتابٍ أفنأكُلُ في آنِيتِهِمْ ؟ فقالَ النبيُّ صلى الله عليه وآله وسلم: لا تأكلوا فيها إلا أنْ تجدُوا غَيرَها فاغْسِلُوها وكُلُوا فيها)[١] واتە: وتم: ئەی پێغەمبەر خوا، ئێمە لە ناوچەیەکین کە هی ئەهلی کیتابە (مەسیحی و جولەکەو ئەوانە) ئایا لە قاپ و دەفری ئەواندا بخۆین ؟ فەرموی: نەخێر، هی تر بدۆزنەوە، ئەگەر نا، ئەوە بیشۆن، ئینجا تێیدا بخۆن. بەڵام جمهور، کە وەڵامیان داونەتەوە، گوتویانە: کافر پیسیی عەینی نییە، بەڵکو لە ڕوی مەعنەویەوە، خوای گەورە بە پیس دایناوە، ئەمەش کۆڕا (ئیجماع)ی شەرعناسانی لەسەرە. فەرمودەکەش بەڵگەی ئەوەی تێدا نییە، چونکە ئاشکرایە، کە ئەو ئەهلی کیتابانە، گۆشتی بەرازو شەرابیان، لەو قاپ و دەفرانەیاندا خواردوەو، ئاسەواری ئەو خۆراکە بە قاپەکانەوە ماوە.

<u>٢ـ بەرماوەی ئەوانەی گۆشتیان دەخورێت:</u> ئەمیش پاکە، چونکە لیکەکەی هەر لە جێ و ڕێی پاکەوە هاتوە، ئەمیش حوکمی پاکیەکەی ئەوێی وەرگرتوە. ئیبنول مونزیر دەڵێ: ڕای شەرعناسان لەسەر ئەوە کۆیە، کە بەرماوەی هەمو گیان لەبەرێك، کە گۆشتی بخورێت پاکە، دەشێت بخورێتەوەو دەستنوێژیشی پێ بگیرێت. بەڵام حەنەفی و حەنبەلییەکان دەڵێن: هەر گیانلەبەرێك، گۆشتی نەخورێت بەرماوەکەی

---

[١] بوخاری (٥١٦١)، موسلیم (١٩٣٠).

پیسە، جگە لە پشیلەو ئەوی وەکو ئەوە[١]. مالیکی و زاهیرییەکانیش دەڵێن: بەرماوەی هەمو گیانلەبەرێك پاك و پاکەرەوەشە[٢]. وا پێدەچێت ئەم بۆچونە بەهێزتر بێت، لەبەر بەڵگەی فەرمودەی ئەستێلکەکە، کە لای ئیبنوعومەرە خوا لێیان ڕازی بێت. لەپرگەی داهاتودا هاتوە.

٣. بەرماوەی ئێسترو گوێ درێژو دڕندەو باڵندەی گۆشت خۆر:

ئەمەش پاکە، چونکە ـ جابری کوڕی عبداللە ـ خوا لێیان ڕازی بێت ـ گێڕاوێتیەوە، کە لە پێغەمبەری نازداریان صلی الله علیه وسلم پرسی: (أَنَتَوَضَّأُ بِمَا أَفْضَلَتِ الحُمُرُ؟ قَالَ: نَعَم وبما أفْضَلَتِ السِّبَاع كُلُّهَا)[٣] واتە: ئایا بە بەرماوەی گوێ درێژ، دەستنوێژ بشۆین ؟فەرموی: بەڵێ بە بەرماوەی هەمو ئاژەڵانی تریش.

ـ ئیبنو عومەر ـ خوا لێیان ڕازی بێت ـ دەڵێ: (خَرَجَ رسولُ اللّهِ صلى الله عليه وسلم فِي بَعْضِ أَسْفَارِهِ لَيلاً، فَمَرُّوا عَلَى رَجُلٍ جَالِسٍ عِنْدَ مُقْرَاةٍ لَهُ فقالَ عُمرُ - رضي الله عنه -: أَوَلَغَتْ السِّبَاع عليك الليلةَ في مقراتِكَ ؟ فقالَ لَهُ النبيُّ صلى الله عليه وسلم: يا صاحبَ المقراةِ، لا تخبِرْهُ، هذا مُتَكَلِّفٌ ؛ لَهَا مَا حَمَلَتْ فِي بطونها ولنَا مَا بَقِيَ شَرابٌ وَطهورٌ)[٤] واتە: شەوێك

---

[١] المجموع / النوي ١/٢٢٨

[٢] ابن الجزي: قوانين الاحكام: ل ٤٥

[٣] مەسنەدی ئیمامی شافیعی (ل ٨)، دارەقوتنی (١/٦٢ ژمارە ٢٠٠)، بەیهیقی: السنن الکبری (١/٢٤٩) ئیمامی بەیهیقی دەربارەی حەدیسەکە گوتویەتی: ئەم حەدیسە چەندین سەنەدی تری هەیە، ئەگەر هەمو لێکدرێن حەدیسەکە بەهێز دەکات، بەڵام شێخی ئەلبانی بە زەعیفی داناوە بڕوانە: تمام المنة (٤٧).

[٤] الدارقطني: كتاب الطهارة، باب حكم الماء إذا لاقته النجاسة (١ / ٢٦) ژمارە (٣٠) زۆر لە ئیمامانی کۆن و نوێ فەرمویانە کە حەدیسەکە زەعیفە، لەوانە: ئیبنو حەجەر لە کتێبی التلخيص و شێخی ئەلبانی لە: تمام المنة (٤٨).

پێغەمبـەر صـلی الله علیـه وسـلم، کـە لـە سـەفەرێکی شـەویدا بـو، بـەلای کابرایەکدا تێپەڕین لای ئەستێڵکێکەوە (حەوزی ئاوە) دانیشتبو: عومەری کـوڕی خـەتتاب لێـی پرسـی: ئـەرێ ئەمشـەو دڕنـدە لـە ئەسـتێڵکەکەتیان نەخواردۆتەوە ؟ پێغەمبەر صلی الله علیه وسلم یەکسەر فـەرموی: کاکـەی خاوەئەسـتێڵك پێـی مـەڵێ، ئەمـە لەسـەر خـۆی زیـاد دەکات، ئـەوی لێـی خواردۆتەوە بەشی خۆی لە گەدەی خۆیدا هەڵگرتوەو، ئەوی ماویشـەتەوە، هی ئێمەیەو بۆ خواردنەوەشەو، پاکیشە

هەروەها یەحیای کوڕی سـەعید دەڵـێ: (أنَّ عُمَـرَ خَـرَجَ فِي رَكْـبٍ فِـيهِمْ عَمْرُو بْنُ العاصِ، حَتَى وَرَدُوا حَوْضاً، فقَالَ عَمرُو: يـا صـاحِبَ الحـوضِ، هَـلْ تـردُ حَوضَكَ السِّبَاع ؟ فقالَ عُمَرُ: لا تخْبِرْنـا، فإنّـا نَـرِدُ عَلَـى السِّـباعِ، وتَـرِدُ علينـا)[1] واتـە: جارێـك عومـەری کـوڕی خـەتتاب، لەگـەڵ کۆمەڵێکـدا لـە سەفەردا بو، عەمری کـوڕی عاسیشیان لەگەڵدا بـو، گەیشـتنە حـەوزێکی ئاو، عەمر لـە خـاوەن حەوزەکـەی پرسـی: ئـەرێ دڕنـدە نایەنـە سـەر ئـەم حەوزەی تۆ ؟ عومەر خێرا گوتی: پێمان مەڵێ، ئێمەو دڕندە تێکەڵاویمان هەیە، ئەوان دێنە لامان و، ئێمەش دەچینە لایان..

٤. بەرماوەی پشیلە: ئەمیش هەر پاکە، چونکە پشیلە خۆی پاکەو، بـەوەش پـیس نابێـت، کـە دەم لـە پیسـیەوە بـدات، (مشـکیش هـەر ئـەو حوکمـەی هەیـە)، لەبـەر ئـەو فـەرمودەی، کـە کەبشـەی کچـی کـەعب گێڕاوێتیەوە، کە دەڵێ: (أنَّ أبَا قَتادَةَ دَخَلَ علَيها فَسَكَبَتْ لَهُ وَضُوءاً، فَجَاءَتْ

[1] موطأ مالك: كتاب الطهارة باب الطهور للوضوء، حەدیسی ژمارە (١٤)، (٢٣/١و٢٤) و البيهقي لە: السنن الكبرى (١ / ٢٥٠) والدارقطني لە (سننه ٢٢/١) بەڵام شێخی ئەلبانی رەحمەتی بە زەعیفی داناوە بڕوانە: تمام المنة (٤٨)..

هِرَّةٌ تشرَبُ مِنهُ، فأصغَى لهَا الإنـاءَ، حَتى شَربَتْ مِنـهُ، قالَت كَبشَةُ: فرَآنـي أنظُرُ، فقَالَ: أتعْجَبينَ يا ابنَةَ أخِي ؟ فقُلْتُ: نَعَـمْ، فقَـالَ: إنَّ رسـولَ اللهِ صلى الله عليـه وسـلمَ قـالَ: إنَّهَا لَيسَـتْ بِـنَجَسٍ، إنمَّـا هِـيَ مِـنَ الطَّـوَّافِينَ عَلَـيكُمْ والطَّوَّافاتِ)[1]واته: ئەبو قەتادە هاتۆتەوە ماڵی و، ئەمیش ئاوی بۆ تێكـردوە، پشیلەیەكیش لەو كاتەدا هاتوەو لە ئاوەكەی خواردۆتـەوە، ئـەبو قـەتادەش قاپەكەی بـۆ لار كردۆتـەوە، تـا زیـاتر بخواتـەوە. كەبشـە دەڵـێ: بینیمـی وا سەیری دەكەم، وتی: كچی بـرام دیـارە پێـت سـەیرە؟! وتـی: بـەڵێ، گـوتی: ئاخر پێغەمبەر صلى الله عليـه وسـلم فەرمویـەتی، كـە پشـیلە پـیس نـین، ئەمانە لەوانەن، كە بەردەوام لە ماڵانماندا دێن و دەڕۆن.

٥. بەرماوەی سەگ و بەراز: پیسن، نابێت توخنیان بكـەون. بـەراز لە هەمو رویەكەوە پیسەو گڵاوە. سـەگیش گڵاوە، چونكە لـە فـەرمودەی بوخـاری و موسـلیمدایە، كـە ئـەبو هـورەیرە، خـوا لێـی ڕازی بێـت دەگێڕێتـەوە، كـە پێغەمبـەر صـلى الله عليـه وسـلم فەرمویـەتی: (إذا شَـرِبَ الكَلْبُ في إناءِ أحَدِكُمْ فَلْيَغْسِلْهُ سَبْعاً) [2] واتە: ئەگەر سـەگ دەمـی نایـە قـاپی كەسێكتانەوە، با حەوت جار بیشوات. لە ڕیوایەتێكی تری ئیمام ئەحمـەدو موسلیمدا دەفـەرموێ: (طَهـورُ إنـاءِ أحَـدِكُمْ، إذا وَلَـغَ فيـهِ الكَلْـبُ، أنْ يَغسِلَهُ

---

[1] ئـەبوداود (١٨/١)، نەسـائی (٥٥/١)، ترمـزی (١٥٣/١ ژمـارە ٩٢) دەربارەشـی فەرمویـەتی حەسەن سەحیحە و بوخاریش بە سەحیحی داناوە، ئیبنوماجە (١٣١/١)، ئیمامی ئەحمەد لە مەسنەدەكەی خۆی (٢٩٦/٥ و ٣٠٣ و ٣٠٩).. شێخی گەورەش ئەلبانی رەحمەتی بە سەحیحی داناوە بڕوانـە: صـحيح النسـائي (١ / ١٦، ٧٣) وصـحيح ابـن ماجـه (٣٦٧) وإرواء الغليـل(١٧٣) وصحيح الجامع (٢٤٣٧).

[2] بوخاری (٥٤/١)، موسلیم (١٨٢/٣) نەسائی (٥٢/١) مەسنەدی ئەحمەد (٤٦٠/٢) سونەنی بەیهەقی (٢٤٠/١ و ٢٥٦)

سَبْعَ مَرَّاتٍ، أُولاهُنَّ بِالتُّرَابِ)[١] واتە: ئەگەر سەگێك دەمی خستە ناو دەفر (قاپ) ی یەكێتانەوە، با حەوت جار بیشواتەوەو، یەكەمجارەكەیان، با بە گڵ بێت.

بۆ ئەم زەمانەی ئێمەو، لە هەندێ وڵات و ناوچەی وەكو شارە سەرەكییەكانی ڕۆژئاوا، موسوڵمان زۆر زەحمەتە گڵی دەست كەوێت، بۆیە دەتوانێت بە سابون بیشواتەوە، ئومێد هەیە، حوكمی گڵاویەكەی پێ لاچێت، ئەمەش مەزهەبی مالیكیە.

★ ★ ★

---

[١] موسلیم(١/٢٣٤ ژمارە ٩١)، ئەبوداود (١/١٧) ئەحمەد (٢/٤٢٧) بەیهیقی (١/٢٤٠).

باسی دووەم

جۆرەكان و ئەحكامی پیسی

- جۆرەكانی پیسی.
- توێژینەوەی پاكێتی مەنی.
- شلەو شێی عەورەتی ئافرەت.
- پاكی شەڕاب.
- حوكمی خوێن.
- ڕشانەوە.
- فەرمودەی مێشەكە.

باسی دووەم

پیســـیی

پاکژیی بەرجەستە (حەقیقی): بریتیە لە پاك ڕاگرتنی جەستەو، پۆشاك و، جێگا، لەوانەی بە پێناسەی شەرع پیسن، ئەو شتانەی، کە ئەگەر موسوڵمان بەشێکی لێیان بەرکەوت، دەبێت ڕایدات و بیشوات، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ﴾ المدثر/٤ واتە پۆشاکت پاکەرەوە، هەروەها: ﴿إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلتَّوَّٰبِينَ وَيُحِبُّ ٱلْمُتَطَهِّرِينَ﴾ البقرە/٢٢٢ واتە خوای گەورە، تۆبەکاران و پاکژەوانانی خۆش دەوێت.. پێغەمبەری خواش صلی الله علیە وسلم، دەفەرموێ: (الطُهورُ شَطرُ الإيمانِ)[١] واتە: پاکژیی نیوەی باوەڕە. ئەمەش چەندین جۆرە:

جۆرەکانی پیسیی

ئەو شتانەی، کە بەڵگەی شەرعی، بە پیسی داناون ئەمانەن:

١ و٢ . پیسایی و میزی مرۆڤ: بە کۆڕای شەرعناسانی ئیسلام، هەردووکیان پیسن:

پیسایی: لەبەر ئەوەیە، کە پێغەمبەر صلی الله علیە وسلم دەفەرموێ: (إذا وطئَ أحدُكُم بنَعلِهِ الأذى فإنَّ التُرابَ لَهُ طَهورٌ)[٢] واتە:

---

[١] موسلیم (١/٢٠٣ ژمارە ١)، ترمزی (٣٥١٧)، الدارمی (٦٥٩)، مەسنەدی ئەحمەد (٤/٢٥٠ و ٥/٣٤٢)..

[٢] ئەبو داود بە ژمارەی ٣٨٥، هەروەها ئیبنو حیببان بە سەحیحیان داناوە، ئەلبانی ڕەحمەتیش لە سەحیحی سونەنی ئەبوداود ژمارە(٨٣٤) لە ڕیزی سەحیحدا هێناویێتیەوە.

ئەگەر يەكێكتان بـە نەعلەكەى، پێـى بـە پيسايیەكدا نـا، بـا بزانێـت، كـە خۆڵ پاكى دەكاتەوە.. واتـە بـە خـۆڵ پاككردنەوەكەى بەسـە، بـۆ حـوكمى پاكژێتى. بەڵگەى تريش زۆرن، وەكو ئەو فەرمودانەى، فـەرمان بـە تـارەت گـرتن و، خۆپاككردنـەوەى دواى دەس بـەئاو گەيانـدن دەكـەن، كـە دواتـر باسيان دەكەين، إن شاء الله..

ميز: پيسە، بە بەڵگەى ئـەو فـەرمودەى، لاى سـەيدنا ئەنەسـە، خـوا لێى ڕازى بێت، كە دەڵێ: (أنَّ أعْرَابيًا بَالَ فِي المَسْجدِ فقَامَ إِلَيْهِ بَعضُ القَـوْمِ ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلى اللهُ عَلَيْـهِ وَسَـلَمَ: " دَعُـوهُ، لا تزْرِمُـوهُ ". قَـالَ: فَلَمَّا فرَغَ دَعَا بِدَلْوٍ مِنْ مَاءٍ فصَبَّهُ عَلَيْهِ)[1] واتە: دەشتەكيەك هاتە ناو مزگـەوت و، ميـزى كـرد، كۆمەڵـە كەسـێك پـەلاماريان دا نـەهێڵن، بـەڵام پێغەمبـەر صلى الله عليه وسلم فەرموى: لێى گەڕێن، مەيشڵەژێنن (تا ميزكردنەكـەى پـێ نـەبڕن)، كـە تـەواو بـو، پێغەمبـەر صـلى الله عليـه وسـلم فەرمانيـدا، دۆلكەيەك ئاويان هێناو، كردى بە شوێن ميزەكەيدا.

٣ . مەزى: مەزى كە شلەمەنيەكى لينجەو ڕەنگ ئاوييە لە هۆرمـۆنى كۆپەرز دروست دەبێت، لە كاتى دەستبازى، يان بـير كردنـەوە لـە جوتبـون (جيماع)، لە عەورەت دێتە دەرەوە، بە ژن و پياودا دێـت، بـەڵام لـە ژنانـدا زۆرترو ڕونترە[2] هيچ لەزەتێكى پێوە نيەو، بە شـێوەى هـەڵقوڵانيش نايـەت و، خاوبونـەوەى لەشيشى بـە دودا نايـەت، ئەمـە بـە كـۆڕاى شەرعناسـان

---

[1] متفق عليه: بوخارى (٦٠٢٥)، موسليم (٢٨٤).

[2] فتح الباري ٣٧٩/١ و شرح مسلم (٥٩٩/١ و ٢١٣/٣).

پیسە[1] بۆیە پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم فەرمانی داوە، بە شوشتنەوەی عەورەت لێی.

ـ كە پرسیاریان لێ كردوە، فەرمویەتی: (يَغسِلُ ذَكَرَهُ وَيَتوَضَّأ)[2] واتە: زەكەری دەشواتەوەو دەستنوێژ دەگرێت..

ـ هەروەها ریوایەتەكەی سەیدنا عەلی كوڕی ئەبو تالیب ـ ڕوگەش بێت ـ گوتی: بە میقدادی كوڕی ئەسوەدم وت، دەربارەی مەزی، بۆم لە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم بپرسێت، (عَنِ الْمِقْدَادِ بْنِ الْأَسْوَدِ: أَنَّ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ أَمَرَ أَنْ يَسأَلَ لَهُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ أَحَدِنَا يَخرُجُ مِنهُ الْمَذْيُ مَاذَا عَلَيْهِ ؟ فَإِنَّ عِندِي ابْنَتَهُ وَأَنَا استحْيِ أنْ أسْأَلَهُ، قَالَ الْمِقْدَادُ: فَسَأَلْتَهُ فقَالَ: إِذَا وَجَدَ أَحَدُكُمْ ذَلِكَ فَلْيَغسِلْ فَرْجَهُ وَلْيَتَوَضَّأْ وُضُوءهُ للصَّلَاةِ)[3] واتە: زۆرم مەزی لێ دەهات، شەرمیشم دەكرد لە پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم بپرسم (چونكە كچەكەی خۆی خێزانمە) بۆیە بە میقدادی كوڕی ئەسوەدم وت، لێی بپرسێت، كە لێی پرسی، وەڵامی دایەوە فەرموی: زەكەری دەشواتەوەو دەستنوێژ دەگرێت وەكو كە بۆ نوێژ دەستنوێژ دەگرێت..

٤ـ وەدی: ئەمیان ئاوێكی خەستی لینجە، دوای میز كردن دێتە دەرەوە، ئەمیش بە كۆڕای شەرعناسان پیسە.. ئیبنو عەبباس، خوا لێیان

---

[1] النوي: المجموع (٦/٢)، ابن قدامة: المغني (١٦٨/١).

[2] بوخاری (٢٦٩)، موسلیم (٣٠٣)، نەسائی (١٥٢)، ئەحمەد (١٢٥/١)

[3] بوخاری (٢٦٩)، نەسائی (١٥٢)، ئەحمەد (١٢٥/١) بەیهیقی (١١٥/١)، شێخی ئەلبانی لە صحيح أبي داود (١٩٠) دا دەڵێ: سەحیحە..

ڕازی بێت، گوتی: غوسڵ دەرکردن، لە هاتنە دەرەوەی مەنیە، ئـەمما وەدی ومەزی، زەکەریان لێ بشۆرەوەو، دەستنوێژت وەکو بۆ نوێژ بگرە[1]..

٥ . خوێنی حەیز (عادەی مانگانەی ژنان): ئەمیش پیسەو بێ نوێژییە، چونکە ئەسمائی کچی ئەبوبەکری سددیق، خوا لێیان ڕازی بێت، گوتی: (جاءَتْ امْرَأَةٌ إلى النَّبيِّ صلى الله عليه وسلم فقالَت: (إحـدَانا يُصيبُ ثوبُها مِنْ دَمِ الحَيضِ كيفَ تصنَعُ بهِ ؟ فقالَ: (تحُتُّهُ ثـمَّ تقْرِصُهُ بالماءِ، ثـمَّ تنضِحُهُ ثمَّ تصَلِّي فِيهِ)[2] واتە: ئافرەتێك هاتە خزمەت پێغەمبـەر صلى الله عليه وسلمو لێی پرسی: ئەی پێغەمبەری خوا، جاری وا هەیـە یـەکێکمان، خوێنی حـەیز بـەر پۆشاکەکانی دەکـەوێت، چی بکات ؟ فـەرموی: لایـدە، پاشان لەگەڵ ئاو پێدا کردنیـدا دەسـتی لـێ بخشێنێە (هەڵیگلۆفـە)، پاشـان ئاوی تری پێدا بپرژێنە، ئینجا نوێژی پێوە بکە..

٦. تەرسی ئەو ئاژەڵانەی گۆشتیان ناخورێت: ئیبنـو مەسعود خـوا لێـی ڕازی بێـت فـەرموی: (أتـى النَّبـيُّ صـلى الله عليـه وسـلم الغـائِطَ، فأمَرَنـي أنْ آتِيـهِ بثَلاثـةِ أحْجَارٍ، فوَجَدْتُ حَجَرَينِ والْتمَسْتُ الثالِثَ فلَمْ أجِدْهُ، فأخَذْتُ رَوْثَةً فأتَيتهُ بهَا، فأخَذَ الحَجَرَينِ وألقَى الرَّوْثةَ، وَقـالَ: هـذا رِكْـسٌ)[3] واتـە: پێغەمبـەر صـلى الله عليـه وسـلم ويسـتی دەسـت بـە ئـاو بگـەیێنێت، فـەرموی: سـێ بەردوچـکەم بـۆ بێنـە، منـیش دوو بەردوچـکەو، تەرسـێکی

---

[1] سنن البيهقي (١١٥/١) ئەلبانی لە سەحيحی سنن ابی داود ژمارە (١٩٠) و لە بەيهيقی (١١٥/١) بە سەحيحی داناوە..

[2] متفق عليه: بوخاری (٢٢٧)، موسليم (٢٩١).

[3] ـ بوخاری (١٥٦)، ترمزی (١٧)، نەسائی (٤٢)، ئيبنو خوزەيمە، زيادەی باسی گوێزدرێژەکە لای ئەمە، ئەلبانيش لە سەحيحی ئيبنو ماجە (٢٥٣) وسەحيحی ئيبنو خوزەيمە (٣٩/١ و٧٠/١) بە سەحيحی ناساندوە..

گوێدرێژ (پیسایی گوێدرێژە، کە وشك بوبێتەوە)م بۆ هێنا، دوو بەردەکەی وەرگـرتو، تەرسـەکەی فڕێـدا فـەرموی: ئـەویان پیسـە. کـەوابو ئەمـە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی، کە تەرسی هەمو ئاژەڵێـك، کـە گۆشـتی نـەخورێت پیسە..

٧ . لیکی سەگ: هەر چەندە لە شوێنی تـردا باسمـان کـردوە، بـەڵام لێرەدا مەبەست ڕیزبەندییەتی، لەگەڵ ئەوانی تردا، لیکی سـەگ بێگومـان پیسە، چونکە پێغەمبـەر، صلی الله علیـه وسلم، فەرمویـەتی: (طهورُ إنـاءِ أحَدِكُمْ إذَا وَلَـغَ فيـه الكَلـبُ أنْ يَغسِلَهُ سَبْعَ مَـرَّاتٍ أولاهُـنَّ بـالتُرَابِ)[١] واتـە: ئەگەر سەگێك دەمی خستە ناو دەفر (قاپ)ی یەکێکتانەوە، با حەوت جار بیشواتەوە، یەکەمجارەکەیان، با بە گڵ بێت.

٨ . گـڵاوی سـەگ: یـەکێك لـە کێشـەی ئـەو موسـوڵمانانەی لەگـەڵ ڕۆژئاواییەکان و هاونەریتیاندا دەژین، کێشەی سەگەکانیانە، ئەوان، کە بە سـابون و شـامپۆ دەیانشـۆن و، وەك منـداڵێك بایـەخی پـێ دەدەن، زۆر ناڕەحەت دەبن لە هاوڕێ و دراوسێ موسوڵمانەکانیان، کە هەر بە گڵاویـان دەزانـن !! بێگومـان ئـەوان سـەیری ئـەوە ناکـەن، کـە ئێمـەی موسـوڵمان، سـەیری حوکمــە شــەرعیەکە دەکـەین، بــەڵام لــە هــەمان کاتیشـدا بــۆ موسوڵمانانی ئەو کۆمەڵگانەش، هەر کێشەیە، چونکە جاری وا هەیـە، لـە پاسدا، لە شەمەندەفەردا، کەسانێك سوار دەبـن، سـەگیان پێیـەو، جـاری وا هەیە لە تەنیشت کابرای موسڵمانەوە، جێیـان بـۆی دەسـت دەکـەوێت، لـەم جـێ و ڕێیانـەدا موسـوڵمان بـۆی هەیـە، ئەوەنـدە سـڵ نەکاتـەوە، چـونکە جـاری وا هەیـە سـەگەکان (بـە تایبـەتی هـی پـۆلیس) ڕاهێنـراون لەسـەر

---

[١] موسلیم (٢٣٤/١ ژمارە ٩١ و ٢٧٩) ئەلبانی لە صحیح الجامع الصغیر ژمارە (٣٩٣٣)..

پەلاماردانی ئەو کەسەی، کە سڵیان زۆر لێ دەکاتەوەو، لێیان دەترسێت، بۆیە، ئەگەر سەگێك بەر موسوڵمانێك کەوت (لەشیان)، مادام هەر دولا وشك بن، گڵاو نابێت، لەوەش دڵنیا بە، کە زۆرجار سەگ دەمیت لێ نزیك دەکاتەوە، بەڵام هەر بۆنت دەکات، بۆیە ئەگەر زانیت لوتی تەڕ نەبوە، یان لیکیت بەر نەکەوتوە، مەکەوە وەسوەسەوەو، هەر وا حسێب بکەیت گڵاو بویت، ئەگەر سەگەکە، یان موسوڵمانەکە تەڕ بو، گڵاو دەبێت، بێگومان، ئەگەر لیکی، یان میزو پیسایی سەگ بەر موسوڵمان بکەوێت، مەعلومە، کە گڵاو دەبێت. بە دەردی کورد دەڵێ: ((بۆ بیسمیل کردنیشی، (واتە گڵاو دەرکردنی) دەبێت حەوت جار بیشوێیت))، گەر گڵت دەست کەوت، ئەوە یەکەمین جاریان بە قوڕاوەکەی، ئەمما ئەگەر گڵ و خۆڵت دەست نەدەکەوت، وەکو ئەوانەی لە شارە سەرەکیەکان دەژین، یەکەمجارەکەیان ـ لەسەر مەزهەبی مالیکی ـ بە سابون بیشۆ، ئومێدە ان شاء اللە گڵاوییەکەی دەرچو بێت. فەتوای ئەنجومەنی ئیسلامی ئەوروپاش، (کە٣٢ شەرعناسن) لەسەر ئەوەیە.

٩ ـ <u>گۆشتی بەراز</u>: ئەمەش بە کۆڕای شەرعناسان پیسە. چونکە ئایەتی راشکاو دەربارەی دەفەرموێ: ﴿قُل لَّآ أَجِدُ فِي مَآ أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَىٰ طَاعِمٍ يَطْعَمُهُۥٓ إِلَّآ أَن يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَّسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خِنزِيرٍ فَإِنَّهُۥ رِجْسٌ﴾ الانعام/١٤٥ واتە: بڵێ: من لەوەدا، کە وەحیم بۆ هاتوە، خواردنێك نابینم کە حەرام کرابێت، مەگەر ئەوەی، کە مردارەوەبو بێت، هەروەها خوێنی ڕژاو گۆشتی بەراز، چونکە ئەمانە پیسن.. جێی خەمە، کە دەبینیت موسوڵمان لە چێشتخانەیەکی بەراز فرۆشیدا کار دەکات و، ڕۆژانە دەست

لـە گۆشـتەكە دەدات بـێ ئـەوەی ئـەم بەربەسـتە دەرونیـەی لا مابێـت ! بێگومان ئەوە كارێكە هەم حەرامەو، هەم پیسە..

١٠ـ مردارەوەبـو: ئـەو گیانلەبەرانـەن، كـە هـەر لـە خـۆوە مـردار بونەتەوەو، سەرنەبڕاون، ئەمیش هەر پیسە بە بەڵگەی ئایەتەكەی پێشو (الانعـام/١٤٥) و ئـەو فـەرمودەی پێغەمبـەر صـلى الله عليـه وسـلم، كـە دەفەرموێ: (إذا دُبِغَ الإهابُ فقَدْ طَهُرَ)[1] واتە: ئەگەر پێستە خۆش كرا، ئەوە بێگومان پاك بۆتەوە، كەوابو پێستەی مردارەوە بـو، پـێش خـۆش كردنـی پیسە.

ئەم حوكمەی مردارەوە بو ئەمانەی خوارەوە ناگرێتەوە:

ا . مردارەوەبوی دەریا: ماسی بێت، یان گیانلەبەری دیكـە. چـونكە پێغەمبەر صـلى الله عليـه وسـلم فـەرموی: (أحِلَّ لَنَـا ميتتَـانِ ودَمـانِ ؛ أمَّـا الميتتَـانِ فـالحوتُ والجَـرَادُ، وأمَّـا الـدَّمَانِ فالكَبَـدُ والطِّحَـالُ)[2] واتــە: دوومردارەوەبـو و، دووخوێنمـان بـۆ حـەڵاڵ كـراوە، دوو مردارەوەبوەكـە، ماسی و كوللەن، دوو خوێنەكەش، جگەرو سپڵن..

ب . كولله: پاكەو خواردنیشی جائیزە، بە پێی ئەو فەرمودەی پێشو.

ج . مردارەوەبوی ئەو حەشەراتانەی خوێنی شلەیان تێدا نیـە: ئەمـە بـە پێناسـەی شەرعناسـانی پێشـینە، ئـەگینا خوێنیشـیان تێدایەو، شلەشە، بەڵام لـە جێـی هیمۆگلۆبین، كـە خوێنەكـە سـور دەكـات،

---

[1] موسلیم (٢٧٧/١ ژمارە ٣٦٦)، وئەبو داود لە عون المعبود (١٨١/١١ ژمارە ٤١٠٥)، و ئەلبانی لە (صحيح الجامع الصغير(٥١/١)..

[2] ئیبنو ماجە (٣٢١٨ و ٣٣١٤)، ئیمامی ئەحمەد (٩٧/٢ بە سەنەدی سەحیح) هەروەها ئیمامی بەیهیقی (٢٥٤/١)، ئەلبانی لە (صحيح الجامع الصغير ٢١٠)..

هیمۆسیانینیان تێدایە، کە خوێنەکەیان زەرد دەکات، وەکو هەنگ و مێرولەو، مێش و، مێشولە، ئەمانە بە زیندویی و بە مردویی پاکن.. پێغەمبەری نازدار صلى الله عليه وسلم، دەفەرموێ: (إذا وَقَعَ الذُّبابُ فِي إنَاءِ أحَدِكُمْ فَلْيَغْمِسْهُ كُلَّهُ ثُمَّ لِيَطرَحَهُ، فَإنَّ فِي أحَدِ جَنَاحَيهِ شِفَاءً وفِي الآخَرِ داءً)[1] واتە ئەگەر مێش کەوتە قاپی یەکێکتانەوە، با هەمو لەشی تێدا نقوم کات، ئنجا فرێی دات، چونکە نەخۆشی بە باڵێکیەوەیەتی و، چارەسەر بە باڵەکەی تریەوەیەتی.. ئەمە یەکێکە لە موعجیزەکانی پێغەمبەری صلى الله عليه وسلم مەزن، کە ئەوەی فەرموە، چونکە ئەمڕۆ پزیشکیی دەریخستوە، کە باڵێکی مێش میکرۆب هەڵدەگرێت، باڵەکەی تریشی جۆرە دژە بەکتریایەکی تێدایە، کە پێی دەوترێت (باکتریۆفاج)، واتە هەڵلوشی بەکتریا، کە زۆر گچکەیەو درێژیەکەی وا لە نێوان ٢٠ ـ ٢٥ میلی میکرۆندا، لەبەر ئەوەی نازانرێت مێشەکە، بە چ باڵێکیدا کەوتۆتە شلەمەنیەکەوە، بۆیە نقوم کردنی هەمو گیانی مێشەکە، وا دەکات باکتریۆفاجەکە، خێرا بڕژێت و، هەمو میکرۆبەکان لەناو بەرێت.[2]

د ـ ئێسك و قۆچ و نینۆك وچڕنوك و پەڕو موی مردارەوەبو:

ئەمانەو، هەرچی وەکو ئەمانە، هەموی پاکن، هیچ بەڵگەیەك لەسەر پیسییان نەهاتوە.

---

[1] بوخاری (٣٣٢٠)، ئەلبانی: صحيح الجامع الصغير(٨٣٧)..

[2] دکتۆر ئەمین ڕەزا مامۆستای شکاویی ئێسك، لە کۆلیجی پزیشکی زانکۆی ئەسکەندەرییەی میسر، باسێکی جوان و دورودرێژی ئەوەی، بە شێوەیەکی زۆر زانستیانە لەسەر ئەم مەسەلەیە کردوە، کە چۆن پێش ساڵانی سیەکانی چەرخی رابوردو پێش کەشف کردنی سلفا چارەسەری شکاوی و برینی گەنیویان بە مێش دەکرد..

ـ ئیمام بوخاری لە سەحیحەکەی خۆیدا،[1] ئەوەی نەقڵ کردوە، کە ئیمام زوهری، دەربارەی ئێسکی مردارەوە بوی، وەکو فیل و ئەوانە فەرموی: (زۆرم لە شەرعناسانی سەلەف بینی، کە بێ خەمانە سەریان بە شانەیەك دادەهێنا، کە لە ئێسکی فیل دروست کرابو، یان خۆیان بە رۆنی لەشی چەور دەکردو هیچ مەناعەتیشیان لێی نەبو..

ــ هەروەها ئەوەی، کە ئیبنو عەبباس خوا لێیان ڕازی بێت گێڕاوێتیەوە، کە بزنێکیان بە خێر دا، بە کەنیزەکێکی خاتو مەیمونەی، خێزانی پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم، بەڵام دوایی مردار بۆوەو، فڕێیاندا، پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم لەوێوە تێپەڕی، فەرموی: (لَولا أخَذتمْ إهَابَهَا، فَدَبَغتمُوهُ، فانتفَعْتمْ بهِ) واتە ئەدی بۆچی نەتانگرت، تا پێستەکەی لێکەنەوە؟ وتیان: ئاخر مردار بوبۆوە، فەرموی: (إنَّمَا حَرُمَ أَكْلُهَا) [2]واتە ئێ خۆ خواردنی حەرام کراوە، ئیبنو عەبباسیش ئایەتەکەی ١٤٥ ی سورەتی ئەنعامی بۆ خوێندنەوە.. کەوابو پێستەکەی حەڕام نەبوە..

هـ . فرۆو شیرو ئەوی لە ریخۆڵەی مردارەوەبودا بوە:

ئەمانەش زاهیرەن، پاك و حەلاڵن، چونکە کاتێك موسوڵمانان عێراقیان ئازاد کرد، پەنیری فارسیان بۆ دەهات و دەیانخوارد، کە ئاشکرایە ئەوانە مەجوسی بون و، سەربڕاویشیان، وەکو مردارەوەبو حسێب کراوە، پەنیرەکەشیان بەو فرۆیە دەمەیاند، کە لە ریخۆڵەی ئاژەڵەکانیان، دوای سەربڕین، یان مرداربونەوەیان، دەریان دەهێنان، چونکە، کە دەربارەی

---

[1] بوخاری (٣٤٢/١).

[2] بوخاری(١٠/٤)، موسلیم (٢٧٦/١ ژمارە ١٠٠)، ئەبو داود (٣٦٥/٤ و ٣٦٦ ژمارە ٤١٢٠)، نەسائی (١٧٢/٧ ژمارە ٤٢٣٥)، ترمزی (٢٢٠/٤ ژمارە ١٧٢٧)، ئیبنو ماجه (١١٩٣/٢ ژمارە ٣٦١٠) دارەقوتنی لە سنن (٤٧/١).

پەنیرو ڕۆن و فرۆیان، لە سەلمانی فارسی پرسیبو، خوا لێی ڕازی بێت، کە ئەو کاتە ئەو، والی سەییدنا عومەری کوڕی خەتتاب بو، خوا لێی ڕازی بێت، لە عێراق گوتبوی: (حەلاڵ ئەوەیە، کە خوای گەورە لە کتێبەکەیدا حەلاڵی کردوەو، حەرامیش ئەوەیە، کە خوای گەورە لە کتێبەکەیدا حەرامی کردوە، ئەوەی، کە لێی بێ دەنگ بوە ئەوەیە، کە عەفوی لێ دراوە)..[1]..

١١ـ ئەو پارچە گۆشتەی لە گیانلەبەرێکی زیندو دەکرێتەوە: هەر حوکمی مردارەوەبوی هەیەو پیسە. چونکە پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم دەفەرموێ: (ما قُطِعَ مِن البَهِيمَةِ وَهيَ حَيَّةٌ فَهوَ مَيتَةٌ)[2] واتە: ئەو پارچە گۆشتەی لە گیانلەبەرێکی زیندو دەکرێتەوە، هەر مردارەوە بوە .

١٢. بەرماوەی ئەو گیانلەبەرانەی گۆشتیان ناخورێت: ئەگەر لە دوو قوللە کەمتربو (٢٠٠ کلگم لە ئاوی شیرین)، وەکو ئەوەی دوای خواردنەوەی ئەو گیانلەبەرانە، لە قاپێکدا ماوەتەوەو، کەمە، ئەسڵیش لەمەدا فەرمودەی قوللەتەینەکەیە، کە فەرموی: (إذا كانَ الماءُ قُلّتينِ، لَمْ يَحْمِلْ الخبَثَ)[3] واتە: ئەگەر ئاو گەیشتە بڕی دوو قوللە، ئیتر هەرچی تێکەوێت، پیسی ناکات..

---

[1] سيد سابق: فقه السنة (٢٤/١).

[2] ترمزی (١٤٨٠)، ئەبو داود (٢٨٥٨)، ئیبنو ماجە (٣٢١٦) ..

[3] ئەبو داود (١٧/١)، نەسائی (٤٦/١)، ترمزی ژمارە (٦٧) ئەحمەد (٣١٤/١)، دارەقوتنی (١٨٧/١) حاکم لە مستەدرەکیدا (١٣٣/١) بە سەحیحیشی ناساندوە ، هەروەها شێخی ئەلبانی لە (صحيح الجامع ٧٥٨) دا..

١٣. گۆشتی ئەو گیانلەبەرانەی گۆشتیان ناخورێت: چونکە ئەنەس خوا لێی ڕازی بێت دەڵێ: ڕۆژی غەزای خەیبەر، گۆشتی کەرمان دەست کەوت، پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم بانگی کرد، فەرموی: (إنَّ اللهَ ورسولَهُ يَنهاكُمْ عَنْ لحُومِ الحُمُرِ فإنّهَا رِجْسٌ أو نَجْس)[1] واتە: خواو پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم، بەرهەڵستی خواردنی گۆشتی کەرتان لێ دەکەن، چونکە پیسە. هەروەها فەرمودەکەی سەلەمەی کوڕی ئەکوەع، کە لە ڕۆژی غەزای خەیبەردا ئێوارەیان بەسەردا هاتبو، ئیتر ئاگرێکی زۆر کرابۆوە، پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم لێی پرسیبو: (ما هذهِ النّارُ على أيِّ شَئٍ توقِدونَ) واتە: ئەو ئاگرانە چین و چیان لەسەرە ؟ فەرموی: گۆشتیان لەسەرە، پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم فەرموی: (عَلَى أيِّ لحَمٍ) واتە: گۆشتی چی؟! فەرموی: گۆشتی گوێدرێژ (کەر)ی خۆماڵی، پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم فەرموی: (أهْرِيقُوهَا واكْسِرُوهَا) واتە: بیرێژن و بیشکێنن، یەکێك وتی: ئەی پێغەمبەری خوا، بیشیرێژین و، بیشیشکێنین ؟! فەرموی: (أو ذاكَ)[2] واتە: یان هەر ئەویان .. ئەم فەرمودانە بەڵگەن لەسەر ئەوەی، کە گۆشتی گوێدرێژی خۆماڵی پیسە، چونکە فەرمودەی یەکەم، ڕاشکاوانە فەرموی پیسە، دووەمیشی هەر فەرموی، بیرێژن و مەنجەڵەکانیش بشکێنن، بەلاّم دواتر ڕێیدا، مەنجەڵەکانیان بشۆنەوەو هەڵیگرنەوە..

★ ★ ★

---

[1] حەدیسێکی سەحیحە، ئەحمەد (٣٠٣/٥) و خاوەن سونەنەکان بڕوانە ئەلبانی: ارواء الغليل (١٧٣).

[2] موسلیم (١٨٠٢)..

چەند توێژینەوەیەك:

توێژینەوەیەك لەسەر پاکێتی مەنیی

ئیمام زەرکەشی (شافیعییە) دەڵێ: ئەوەی لە لەشی مرۆڤ دێتە دەرەوە سێ جۆرە:

١ـ جۆرێکیان، شەرعناسان لەسەر پاکێتیەکەی ڕێکن، وەکو فرمێسك و، چڵم و لیك و، بەڵغەم و، ئارەقی لەش..

٢ـ جۆرێکیان، شەرعناسان لەسەر پیسێتیەکەی ڕێکن، وەکو پیسایی و، میزو، وەدی و، مەزی و، خوێن..

٣ـ لەسەر پاك و پیسێتی مەنی ڕاجیان، چونکە بە جێی میزدا دێت..

مەنی: ئەو شلە سپی و خەستەیە، کە لە کاتی ڕەحەت بونی پیاودا، بە شێوەی هەڵقوڵین لەگەڵ هەست بە ڕەحەت بون لە زەکەر دێتە دەرەوەو خاوبونەوەی لەشی بەدوادا دێت، بۆنی بە تەڕی وەکو هەویری ترشاوە، کە وشك دەبێتەوە، بۆنی وەکو سپێنەی هێلکەی وشك بوەوە وایە، شێوەشی وەکو وشك بونەوەی ماستە، بەسەر پەڕۆوە، بە تایبەتی خام و کودەری..

شەرعناسانی لە حوکمی پاکی و پیسی مەنیدا دوو ڕان:

یەکەم: ئەو شەرعناسانەی پێیان وایە مەنی پیسە: وەکو ئیمام سوفیانی سەوری و، ئیمام ئەبو حەنیفەو، ئیمام مالیك و، ئیمام ئەحمەد (لە یەکێك لە ریوایەتەکانیدا) بەلگەی هەموشیان، ئەو

فـەرمودەی عائیشـەخانە، خـوا لێـی ڕازی بێـت، کـە دەربـارەی مـەنی پرسـیاریان لێکـرد، کـە بـەر پۆشـاکی کەسێك دەکـەوێت، فـەرموی: (كُنـتُ أغْسِلُهُ مِنْ ثـوبِ رسـولِ اللهِ صلى الله عليـه وسـلم فَيَخْرُجُ الى الصَّلاةِ وأثـرُ الغَسْلِ فِي ثوبهِ بُقَعُ المَاءِ)[1] واتە: کە بـەر پۆشـاکی پێغەمبـەر صلى الله عليـه وسلم دەکەوت، شـوێنەکەیم دەشوشـتەوە، کـە دەچـوە مزگـەوت، ئاسـەواری شوشتنەوەکەی پەڵە ئاوی پێوە دیاربو. ئـەو شەرعناسـە بەڕێزانـە دەڵێن: دیارە، کە شوشتنەوەی پۆشاکەکەی لەبەر پیسێتی مەنیەکە بوە.

هـەروەها دەڵێن: لەبـەر ئـەوەی بـە شـوێنی میـزو مەزیـدا دێـت و، لـە خۆراکەوە پەیدا بوە، کەوابو حوکمیشی، وەکو میزو پیساییە..

دووەم: <u>ئەو شەرعناسانەی پێیان وایە پاکە</u>: وەکو سـەعیدی کــوڕی موســەییەب و، عــەتاء و، ئیمــام شــافیعی و، داودی زاهیریــی و، ڕیوایەتێکی بەهێزتری ئیمام ئەحمەد و، ئیسحاق و، ئیبنـول مـونزیر، کـە دەیبەنەوە سەر سەیدنا ئیبنو عومەرو، سەعدی کوڕی ئەبو وەققـاس خـوا لێیان ڕازی بێت. بەڵگەی ئەمانیش، فـەرمودەیێکی تـری پێغەمبـەرە، صلى الله عليه وسلم، کە هەر عائیشـەخان دەگێڕێتـەوەو دەڵێ: کـە بـە پۆشـاکی پێغەمبەرەوە صلى الله عليه وسلم وشك دەبـۆوە، هەرمدەمپوروانـد[2] ئیبنـو عـەبباس دەیگـوت: حـوکمی وەکـو حـوکمی، بەڵغـەم و چڵمە و، سڕینیشـی بەسـە.. ئەمـەش بەڵگەیـە لەسـەر ئـەوەی، کـە ئەگـەر پـیس بوایـە، بـە پرواندن کۆتایی پێ نـەدەهات، هـەر وەکو، کـە نەبیسـتراوە، پیسـییەك بـە پرواندن پاك بوبێتەوە..

---

[1] متفق علیه: بوخاری (٢٣٠) و موسلیم (٢٨٩).

[2] موسلیم (٢٨٨) و خاوەن سوننەکان ..

دیسان لەوەی، كە مەنیەكە بە پۆشاكەوە ماوەتەوە، تا وشك بۆتەوە، بەڵگەیە لەسەر ئەوەی، كە بە پیس دانەنراوە، ئەگینا زۆرتر ئیحتیات دەكراو، هەر ئەو كاتی، كە دەهاتە دەرەوە، ئەوە جێ بایەخ دەبو بەر هیچ شتێك نەكەوێت، هەر وەكو ئەو ئیحتیاتە زۆرەی، بۆ دڵۆپێك میز، یان پریشكەكەی كراوە، هەر وەكو بۆ میزی كابرای ئەعرابی كرا، كە لە مزگەوتەكەدا (كە زەمینەی مزگەوتەكە لم بو هیچی تێدا ڕانەخرابو) میزی كرد، یان پاككردنەوەی شوێنەواری میزی ئەو منداڵەی، لە باوەشی پێغەمبەری نازداردا صلی الله علیه وسلم میزی كرد...

منیش پێم وایە مەنی پاكەو، بە تەڕی وەكو چڵم و بەڵغەم سەیر دەكرێت و، دەسڕرێت و، شوێنەكەی بۆ پاك و خاوێنی و، دیمەنی جوانتر دەشۆڕێت كە وشكیش بوبۆوە دەپروێنرێت. چونكە ئەو ریوایەتانەی دەچنەوە لای عائیشەخان و، لای ئیبنو عەبباس خوا، لێیان ڕازی بێت، دەمانبەنەوە ئەم ئەنجامە، كە پێغەمبەر صلی الله علیه وسلم، خۆشی ئاوا رەفتاری لەگەڵ مەنی سەر پۆشاكی خۆی كردوە، وەكو ئەو فەرمودەی لای دارەقوتنی و، بەیهیقی و، تەحاوی لە ئیبنو عەبباسەوە، كە دەڵێ: (سُئِلَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم عن المني يُصيبُ الثوبَ ؟ فقال: إنَّمَا هو بمنزلَةِ المَخاطِ والبُصاقِ، وإنَّمَا يَكفيكَ أنْ تمسَحَهُ بخِرْقَةٍ)[1] واتە: دەربارەی مەنی لە پێغەمبەریان صلی الله علیه وسلم پرسی كە بەر پۆشاك دەكەوێت، ئەویش فەرموی: وەكو چڵم و بەڵغەم وایە، بەوەندەی بە پەڕۆیەك بیسڕیت بەسە..

---

[1] ئەلبانی لە ارواو الغليل (١٩٧/١) بە سەحیحی داناوە..

ئەم شەرعناسە بەڕێزانەی پۆلی دووەم، وەڵامی شەرعناسانی پۆلی یەكەمیشیان داوەتەوەو، بەڵگەهێنانەوەكەیان، بە فەرمودەكەی یەكەمی دایكە عائیشەخان خوا لێی ڕازی بێت، لاواز كردۆتەوە بەوەی، كە گوتوویان: كە عائیشەخان دەڵێ بە تەڕی بە چوكڵە چیلكەیەك (لە هەندێك فەرمودەدا بە ناوی إذخر هاتوە، كە چیلكەی ڕوەكێكە) رام دەداو بە وشكی دەمپرواند، باسی شێوەی لابردنی مەنیەكە دەكات و، نابێتە بەڵگەی پیسێتی مەنیەكە، چونكە خۆ پۆشاك لە چڵم و بەڵغەم و پەڵەش پاك دەكرێنەوەو، پیسیش نین.. كەوابو، بۆچونەكەی ئیمام نەوەوی، ڕەحمەتی لە شەرحی ئەو فەرمودەی موسلیمدا بەهێزترە، كە گوتویەتی: كارەكەی عائیشەخان لە لایەنی پاكوخاوێنیەوە بوە، نەك لەبەر پیسێتی مەنی. ئەمە ئیختیاری ئیمام ئیبنو تەیمییەشە، وەك دەڵێ: بەڵگەكانی پاكی مەنیی، زیاترو بەهێزترن، ئەوەش بەهێزتریان دەكات، كە حەتمەن ئەو سەحابە بەڕێزانە، ئیحتیلام دەبون و، مەنی، بەر پۆشاكەكانیان دەكەوت و، بۆیان دەبوە ڕوداوی گشتی ڕۆژانە، ئەگەر حوكمی مەنی پیس بوایە، هەر دەبو وەكو حوكمی تارەت گرتن و، خۆپاككردنەوە لە میزو پیسایی، لەو بەڕێزانەوە نەقڵ بكرایا، كە ئەمە نەبوە، دیارە كەوا ڕەفتاریان كردوە، كە مەنی پاكە[١]..

كەوابو مەنی پاكە، گەر بە پۆشاكی كەسێكەوە بو، دەتوانێت لێی كاتەوەو، شوێنەكەی هەر بۆ پاكوخاوێنی و، دیمەنی جوانتر بیشوات، ئەگەر نەیشوشت و نوێژی پێوە كرد، پاشان بیری كەوتەوە، یان كەوتەوە

---

[١] ابن تیمیة: مجموع الفتاوی (٢١/٦٠٤).

بەرچاوی هیچ ئیشکالێك لە نوێژەکەیدا نیە، ئەو ساتە مەنیەکە لە پۆشاکەکی بکاتەوە..

زیادەیەك: ئیمام نەوەوی، رەحمەتی خوای لێ بێت دەڵێ: رای شەرعناسان دەربارەی تۆوی گیانلەبەران، بە گشتی سێ رایە:

١ـ تۆوی ئاژەڵ و گیانلەبەران (جگە لە سەگ و بەراز) پاکەو، لەوەدا وەکو حوکمی مەنی ژن و پیاو، کافر بن، یان موسوڵمان، هەر پاکە..

٢ـ هەندێکی تر گوتویانە: تۆوی هەمو گیانلەبەرێك پیسە.

٣ـ هەندێکی تر گوتویانە تۆوی ئەو گیانلەبارانە پاکن، کە گۆشتیان دەخورێ و، ئەوی گۆشتی ناخورێت، مەنیەکەشی پیسە..

* * *

توێژینەوەیەك لەسەر شلەو شێی عەورەتی ئافرەت

حوکمی ئەو شلەمەنیانەی لە عەورەتی ئافرەت دێتە دەرەوە:

ڕای شەرعناسان لەسەر شێی عەورەتی ئافرمت، لە دوو بۆچوندایە:

یەکـەم: ئەوانـەی گوتویانـە پیسـە: لەبـەر ئـەوەی لـە فەرجـەوە دێت، کەوابو وەکو مەزیی پیاوان وایەو، بێ نوێژییە.. بەلگەیان:

١ ـ ئەو فەرمودەیەی، کە زەیدی کوڕی خالیدی جوهەنی، لە سـەیدنا عوسمانی کوڕی عەففان، خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە، کە خـۆی لـە پێغەمبەری نازداری صلی الله علیه وسلم بیستوە: (أخْـرَجَ الْبُخَارِيُّ فِـي صَحِيحِهِ مِنْ طَرِيقِ زَيْدِ بْنِ خَالِدٍ الْجُهَنِيِّ أَنَّهُ سَأَلَ عُثمَانَ بْنَ عَفَّانَ فَقَالَ: أَرَأَيْتَ إِذَا جَامَعَ الرَّجُلُ امْرَأَتَهُ فَلَمْ يُمْنِ فَقَالَ عُثْمَـانُ يَتَوَضَّأُ كَمَـا يَتَوَضَّأُ لِلصَّلَاةِ وَيَغْسِلُ ذَكَرَهُ، وَقَالَ عُثْمَانُ سَمِعْتَهُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْـهِ وَسَلَّمَ فَسَأَلْتُ عَنْ ذَلِكَ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ وَالزُّبَيْرَ بْـنَ الْعَـوَّامِ وَطَلْحَـةَ بْـنَ عُبَيْدِ اللَّهِ وَأُبَيَّ بْنَ كَعْبٍ فَأَمَرُوهُ بِذَلِكَ)[1] زەیدی کوڕی خالیدی جوهەنی پرسیاری کرد: ئەگەر پیاوێك چوە لای خێزانەکەی و، لەگەڵیـدا جوت بـو، بـەڵام ئاویـان نەهاتـەوە، ئایـا غوسـڵیان لەسـەر نابێـت ؟ سـەیدنا عوسمان گوتی: دەستنوێژ دەگرێت، هەر وەکو، کـە بـۆ نوێـژی دەگرێـت، زەکەری دەشوات و بەس.. دەڵێ: مـن خـۆم ئـەوەم لـە پێغەمبـەری خـوا

---

[1] بوخاری (٢٨٨ و٢٨٩) موسلیم (٣٤٧).

صلی الله علیه وسلم بیستوه و، پاشان پرسیارم دەربارەی، لە عەلی کوڕی ئەبو تالیب و، زوبێری کوڕی عەوام و، تەلحەی کوڕی عوبەیدوالله ئوبەی کوڕی کەعب، خوا لێیان ڕازی بێت کردوە، هەمو هەر وایان گوتوە..

٢ ـ ئەو فەرمودەی کە ئوبەی کوڕی کەعب گێڕاوێتیەوە، کە دەڵێ: (عَنْ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِذَا جَامَعَ أَحَدُنَا فَأَكْسَلَ ؟ فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لِيَغْسِلْ مَا مَسَّ الْمَرْأَةَ مِنْهُ وَلْيَتَوَضَّأْ ثُمَّ لِيُصَلِّ)[١] لە پێغەمبەرم صلی الله علیه وسلم پرسی: ئەی پێغەمبەری خوا، ئەگەر پیاوەکە جیماعی لەگەڵ خێزانیدا کردو، ئاوی نەهاتەوە، ئایا غوسڵی دەکەوێتە سەر؟ فەرموی: ئەو شوێنەی دەشواتەوە، کە بەر ئافرەتەکە کەوتوە، پاشان دەستنوێژ دەشوات و، نوێژی خۆی دەکات.

بۆ شیکردنەوەو حوکمی یەکجارەکی و پەسەند دەربارەی ئەوەی، ئایا خۆشوشتن دەکەوێتە سەر ژن و پیاوەکە، ئەوا، بڕوانە: بابەتی چە غوسڵ پێویست دەکات؟! لە حاڵی دووەم: بە بەرکەوتنی جێ خەتەنەی پیاو ژن، با ئاویشیان نەهاتبێتەوە.

٣ ـ ئەم شەرعناسە بەڕێزانەی، کە ئەمە بۆچونیانە، ئەوەشیان گوتوە، کە دیسان حوکمی پیسیەکە وەردەگرێت، مادام لە یەکێك لەو دوو ڕێیەی، پاش و پێشەوە، دێت، چونکە ڕێسا شەرعیەکە دەڵێ: (هەرچی شتێك لە دوو ڕێی پاش و پێشەوە، جگە لە مەنی هات، پیسە)..

---

[١] بوخاری (٢٣٩) و مسلم (٣٤٦).

هەروەها گوتویانە: فەرمان کردن بە شتنەوەی زەکەری پیاو، بەلگەیە لەسەر پیسێتی شێی عەورەتی ئافرەت..

دووەم: ئەوانەی گوتویانە پاکە:[١] ئەو شەرعناسە بەڕێزانەی گوتویانە ئەو شێیەی لە عەورەتی ئافرەتەوە دێت پاکە، پشتیان بەم بەلگانە بەستوە:

١ ـ گوتویانە: ئەم فەرمودانەی کردوتانن بە بەلگەی پیسێتی ئەو شێیە، نەسخ بونەتەوە (سڕاونەتەوە) وحوکمیان نەماوە[٢]. بەو فەرمودانەی تر نەسخ بونەتەوە، کە لە حاڵەتی وادا فەرمانی راشکاو بە غوسڵ دەرکردن دەدەن.

٢ ـ عائیشەخان خوا لێی ڕازی بێت، هەمو جارێك مەنیی پێغەمبەری، صلی الله علیه وسلم، لە پۆشاکەکانی دەپرواند، ئاشکرایە، کە ئەو مەنییە سەرەنجامی جیماع بوە، چونکە هیچ پێغەمبەرێك ئیحتیلام نەبوە[٣]. ئەو مەنییەش بە هەمان جێدا هاتوە، کە شێی پێوەیە، مادام حوکمی مەنیەکە پاکە، کەوابو ئەو شێیەش پاکە، بەمەش دەگەینە ئەوەی، کە هەر جۆرە شلەو شێیەك لە عەورەتی ئافرەتەوە دێت پاکە..

٣ ـ ئاشکرایە، کە ئەم جۆرە شلەو شێیەی، بە عەورەتی ئافرەتی ئەم سەردەمەدا دێت، خۆ هەر ئەو شلەو شێیەیە، کە بە عەورەتی

---

[١] الشیخ مصطفی بن عدوي: جامع أحكام النساء (٦٨/١).

[٢] فتح الباري (٤٧٣/١).

[٣] ابن قدامة: المغني (٨٨/٢).

ئافرەتانی سەردەمی یاوەراندا هاتوە، دیاردەیەکی رۆژانەی هەمو ئافرەتێکیشە، دەی بۆچی لە پێغەمبەری خواوە، صلى الله عليه وسلم، یان لە یاوەرێکیەوە نەبیستراو، نەقلّ نەکراوە کە فەرمانی بە شوشتنەوەی، یان بە دەستنوێژ لێگرتنەوەی دابێت ؟!

٤ ـ دەرچەی ئەم شلەو شێیە، هەمان دەرچەی میز نیە، تا حوکمی پیسیی ئەو وەرگرێت. زانستی پزیشکی ئێستاش ئەوە دەسەلمێنێت..

٤ـ ئەو رێسایەی شەرعناسان دایانناوە: (هەرچی شتێك لە دوو رێی پاش و پێشەوە، جگە لە مەنی هات پیسە) خۆ ئایەت وفەرمودە نیە، کۆڕا(ئیجماع)ی وشەرعناسانی لەسەر نیە، مەرج نیە ئەوە ئاوا بە شێوەیەکی رەها بێت، خۆ خوێنی جاری داوێنی ئافرەتان (ئیستیحازە)، هەر لەوێوە دێت و، کەسیش نەیگوتوە پیسە.

پوختەی حوکمەکە بە لامەوە ئەوەیە کە:

ـ ئەگەر سەرەنجامی دەسبازی ژن، شلە لە عەورەتی هاتە دەرەوە، ئەوە حوکمی وەکو مەزی پیاو وایەو، هەم دەستنوێژ دەشکێنێت و هەم پیسە.

ـ ئەگەر سەرەنجامی ماندو بون، یان دوگیانی (حەمل) بە بێ ئاگایی ئافرەتەکە هاتە دەرێ، ئەوە پیس نیە، چونکە بەلگەی پیسێتیمان لەسەری نیە، کەوابو لەسەر ئەسڵی پاکێتی دەمێنێتەوە.. والله اعلم .

★ ★ ★

توێژینەوەیەك لەسەر
پاکی شەراب

ئــەو شــەرابەی، کــە ســەرخۆش دەکــات، جۆرێکــە لــە دوازدە جــۆر ئەلکهۆڵ، ئەمە جۆری ئیسانۆلە (C_2H_5OH) کە رادەی ٦٠ ـ ٩٠٪ ئیسانۆلی تێدایە، کە بە هۆیـەوە هەنـدێ شـەرعناس بـە پیسـیان دانـاوە، کورد پێـی دەڵـێن ئیسـپرتۆو، لـە نەخۆشـخانەکاندا بـۆ پاکـژیی پزیشـکی (تـەعقیم) بـەکاری دەهێـنن، ئەمەیـە کـە بـە ئینگلیـزی (Spirit) و، بـە فەرەنسـی (Espirit) و، بە ئیتالی (Spirito) یە، کە بە مانایی رۆحی شـەرابەکەیە، جۆرەکانی تری وەکو میسانۆل (CH_3OH) و، بریبـانۆ (C_3H_7OH) مەسـت ناکەن. بۆیە ئەو شەرعناسانە لە بە پیس دانانی ئەمانە، خۆیان بواردوە.

زۆرینـەی شەرعناسـانی ئیسـلام، بـە شـێوەیەکی گشـتی، شـەڕابیان بـە پـیس دانـاوە، بـەڵام هەنـدێك لـە شەرعناسـانی کـۆن ونـوێ، بـە پیسـیان دانەناوە:

پـۆلی یەکـەم کـە دەڵـێن: شـەڕاب پیسـە: ئـەو بەڕێزانـەی کـە شەراب بە پیس دەزانن، لەوانیش چوار ئیمامە بەڕێزەکەو، ئیبنو حەزم و ئیبنو تەیمییە، بەڵگەشیان ئەوەیە، کە:

یەکـەم: خـوای پـەروەدگار فەرمویـەتی: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِنَّمَا ٱلْخَمْرُ وَٱلْمَيْسِرُ وَٱلْأَنصَابُ وَٱلْأَزْلَٰمُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ ٱلشَّيْطَٰنِ فَٱجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ المائـدة /٩٠ واتە: ئەی ئەو کەسانەی باوەڕتان هێناوە، شەڕاب و قومارو یانسیب و قومار بەزار پیسن، کـاری شـەیتانن، توخنیـان مەکـەون، تـا سـەرفراز بـن..

(رجس) لـە ئايەتەكـەدا هـەر (نجس)ە.. لای ئـەم شەرعناسـە بەڕێزانـە شـەڕاب پیسـە، ئەگـەر بـەر شـوێنێك كـەوت، دەبـێ بشـۆرێتەوە، تـا پـاك دەبێتەوە[١].

دووەم: فەرمودەی سەحیحیش لەسەر پیسێتی خوێن هاتوە وەكو:

١ ـ فەرمودەكـەی ئـەبو سـەعلەبەی خوشـەنی خـوا لێـی ڕازی بێـت، كـە دەڵێ: لە پێغەمبەریان پرسی صلی الله علیه وسلم، كە كاتێك دەچـنە سـەر شوێنی كافرەكان و، مەنجەڵ و قاپ و كەوچكیان هەڵدەگرنـەوە ئاسـەواری گۆشـتی بـەرازو شـەرابیان تێـدا مـاوە، ئایـا چـی لـەو كەلوپەلانـە بكـەن ؟ فەرموی: (إنْ وَجَدْتمْ غَيرَها فكُلوا منها واشـرَبوا وإنْ لم تجِدُوا فاحْضُورها بالماءِ)[٢] واتە: ئەگەر هی ترتان بەردەست كەوت لەودا بخۆن، ئەگـەر نـا، بـە ئاو بیانشۆنەوەو، بەكاریان بهێنن..

لەمـەوە ئیمـام خـەتتابی[٣] و، ئیبنـو دەقیـق العیـد[٤] (كـە شـافیعین) و، زەیلەعی[٥] و، ئیبنـو الهومـام (كـە حەنـەفین)و، ئیمـام مەجدالـدین ئیبنـو تەیمیـەی (بـاپیری ئیبنـو تەیمیـەی بـەناوبانگ)[٦]دا فـەتوای پیسـێتی شەڕابیان داوە..

---

[١] ابن مودود الحنفي: الاختيار (٣٣/١)، المرداوي: الانصاف (٣٧٨/١ ، النووي: المجموع (٥٦٩/٢)، ابن حزم: المحلى (١٦١/١).

[٢] ئەبو داود: سنن (٣٦٣/٣) و ترمزیش لە سێ شوێنی سوننەكەی خۆی هێناوێتیەوەو بە سەحیحی داناوە، ئەسڵی حەدیسەكەش لە هەردووسەحیحی بوخاری و موسلیمدا هەیە..

[٣] معالم السنن ٢٥٧/٤ كە شەرحی سنن ابی داودە..

[٤] لە كتێبی (الإمام في أحاديث الكلام).

[٥] الزيلعي: نصب الراية في تخريج أحاديث الهداية (٩٥/١)، ابن الهمام: فتح القدير ٥١/١

[٦] لە كتێبی (منتقى الاخبار).

پۆلی دووەم کە دەڵێن: شەراب پیس نیە:

یەکەم: ئایەتەکە بەڵگە نیە لەسەر پیسێتی شەراب، چونکە:

١ ـ سیانە باسکراوەکەی تر، لە خۆیاندا پیس نین، نە قومارو، نە یانسیب و، نە زارهەڵدان بۆ قومارو پارە بردنەوە، هیچیان پیس نین، ناشکرێت (خبر)ی موبتەداکە، کە (رجس)ە، تایبەت بکرێت بە خمرەکەوەو بەس، چونکە (خَبَـر)ی هەر چوار موبتەداکەیە، جگە لەوەش ئەسڵ لە شتدا پاکی و حەڵاڵیە، هەر کەس حوکمی شتێك بدات، کە پیسە، دەبێ بەڵگەی بەهێزی هەبێت.. ئەمەش ڕای رەبیعەو، لەیس و، موزەنی و، داودی زاهیری و، شەوکانی و، سەنعانی و، ئەلبانی و، سید سابق و، ئال بەسسام و، ئیبن عوسێمین و ئەوانەن[1]..

٢ ـ وشەی (رجس) مانای تریشی زۆرە، وەکو: پیسایی، حەرام کراو، ناشیرین، سزا، لەعنەت و نەفرین، کوفر، خراپەکاریی، تاوان و گوناح، پیسی.. ئیتر بۆچی تایبەتتان کردوە بە مانای پیسییەوە[2].

دووەم: وشەی رجس، لە سێ شوێنی تری قورئاندا، جگە لەم ئایەتە هاتوە، هیچیان بە مانای نجس نەهاتوە، بۆ نمونە:

ـ لە الانعام / ١٣٥: ﴿كَذَٰلِكَ يَجْعَلُ ٱللَّهُ ٱلرِّجْسَ عَلَى ٱلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ﴾

واتە: ئەئاواهی خوای گەورە، سزا بۆ ئەو کەسانە دادەنێ، کە باوەڕ ناهێنن.. کەوابو رجس، بە مانای سزا هاتوە.

---

[1] بۆ تەفسیلی رای ئەمانیش: المجموع (٥٦٩/٢) و الدراري المضيئة (٢٨/١) و فقه السنة (١/ ٢٨).

[2] تەفسیلی وا لە کتێبی (النهايە)ی ئیبنو ئەسیر ولسان العرب ومختار الصحاح .

ـ لە التوبة/ ٩٥: ﴿ سَيَحْلِفُونَ بِٱللَّهِ لَكُمْ إِذَا ٱنقَلَبْتُمْ إِلَيْهِمْ لِتُعْرِضُوا۟ عَنْهُمْ ۖ فَأَعْرِضُوا۟ عَنْهُمْ ۖ إِنَّهُمْ رِجْسٌ ۖ وَمَأْوَىٰهُمْ جَهَنَّمُ جَزَآءًۢ بِمَا كَانُوا۟ يَكْسِبُونَ ﴾ واتە: ئەوانە، کە ئێوە دەگەڕێنەوە، شار سوێندتان بۆ دەخۆن، تا وازیان لێ بهێنن، لێیان گەڕێن و رویان مەدەنێ، ئەوانە بەڕاستی پیسن، واتە کردەوەیان بەدەو، حەتمەن لە سزای ئەو کارانەیاندا، کە دەیان کرد، شوێن هەواریان دۆزەخ دەبێت !!

ـ هەروەها لە سوڕەتی الحج / ٣٠: ﴿فَٱجْتَنِبُوا۟ ٱلرِّجْسَ مِنَ ٱلْأَوْثَٰنِ ﴾ واتە: توخنی بتە پیسەکان مەکەون.. بتەکان پیسن، چونکە دەبنە مایەی سزاو ئەشکەنجەی دوایی، نەك خۆیان پیس بن وەکو پیسایی، چونکە بەرد خۆی پیس نیە..

سێیەم: لە کەسێکی سەلەفەوە هیچمان پێ نەگەیشتوە، کە یاوەرێك، یان تابعینێکیان رجسی لەو ئایەتەدا بە مانای (نجس)، واتە پیسی لێك دابێتەوە، بەڵکو ئیبنو عەبباس، خوا لێیان ڕازی بێت، دەیگوت: رجس، واتە مایەی رق هەستان، ئیبنو زەیدیش دەیگوت: رجس واتە خراپەکاریی.

چوارەم: هاتنی وشەی شەڕاب، لە ڕیزی قومارو ئەوانی تردا، لەو ئایەتەدا، بەڵگەیە لەسەر ئەوەی، کە مانای پیسێتی مەبەست نیە، بەڵکو مەبەستی پیسێتی مەعنەوییە، ئەمەش وەکو ئەو ئایەتەی دیکەیە، کە دەفەرموێ: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِنَّمَا ٱلْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ ﴾ التوبة/٢٨ واتە: ئەی ئەو کەسانەی باوەڕتان هێناوە، موشریکەکان

پیسن.. بەڵگەش لەسـەر ئـەوە زۆرە، كـە موشـریكەكان لەبـەر شـیركیان نیە، كە پیسن.

پێنجەم: حەرام كردنی شەراب پیسێتی بونی ناگەیێنێت، بـەڵام پیسێتی خـۆی، حـەرامی لـە خـۆدا هـەلگرتوە، خـۆ كـەس نـەیگوت: پۆشـینی ئاوریشم (حەریر)، یان ئاڵتون بۆ پیاوی موسوڵمان حەرامـە، یـان بڵـێ: ئاوریشم و ئاڵتون پیسن ! هەردووكیان بە پێی شەریعەتی ئیسلام و، بە كۆڕای شەرعناسان پاكن..

شەشەم: ئەو رجسە لەو ئایەتەدا، پەیوەست كراوەتەوە بەوەوە، كە كاری شـەیتانە، بۆیـە وا پیسـە، كـەوابو پیسـییەكی كردەوەییـە، بـە مانـای ناشیرین و بەدو ناهەموار، نەك بە مانای پیسێتی زاتی خۆی..

حەوتـەم: لـەو فـەرمودە سـەحیحەی ئەنەسـدا، خـوا لێـی ڕازی بێـت، كـە باسی چۆنیەتی حـەرام كردنـی شـەراب دەكات، دەڵـێ: (فأمَرَ رسولُ اللهِ صلى الله عليـه وسـلم منادِيـاً يُنـادي: ألَـا إنَّ الخمـرَ قَـدْ حُرِّمَـتْ ... قـالَ: فخَرَجْتُ فأهْرَقْتها فجَرَتْ في سِكَكِ المدينةِ)[1] واتە: كە پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم فەرمانی دا بە كەسێك، جاڕ بدا، كە: هۆ خەڵكینـە! شـەراب حەرام كرا.. خێرا چومە دەرەوەو ڕشتم، تا بـە كـۆڵانی مەدینـەدا بڵاو بۆوە.. ئەگەر شەراب پیس بوایە، نـەدەبو ئـاوا بیرێژنـە كوچـەو كـۆڵان، كـە ئیحتیمـالی زۆر هەیـە، بـەر برێـژەكان و، بـەر خـەڵكی تـریش بكەوێت..

---

[1] بوخاری (٢٣٣٢)، موسلیم (١٩٨٠).

هەشتەم: کابرایەك، کە هاتە خزمەت پێغەمبەر صلی الله علیە وسلم و دوو جەوەنـدە (گونـدە: مەشـکە) شـەرابی بـە دیـاری بـۆ هێنـابو، کـە پێغەمبەر صلی الله علیە وسلم ڕەفـزی کـرد لێـی وەرگرێـت و فـەرموی: حەڕامە، یەکێك بە کابرای وت، بڕۆ بیانفرۆشەوە، پێغەمبـەر صـلی الله علیە وسلم فەرموی: (إنَّ اللهَ الذي حَرَّمَ شُرْبَها حَرَّمَ بَيعَها، فَفَتَحَ الرَّجُلُ المَزادَتينِ حَتى ذَهَبَ مَا فيهما)[١] واتە ئەو خوایـەی خواردنـەوەی حـەڕام کـردوە، فرۆشتنیشـی حـەڕام کـردوە، ئـیتر کـابرا دەمـی هـەردوو وجەوەندەکەی کردەوە، تا هـەمو ئـەوەی تێیانـدابو ڕژا. ئەگـەر شـەڕاب پیس بوایە، پێغەمبەر صلی الله علیە وسلم فـەرمانی دەکـرد، کـە ئـاوی پێـدا کـەن، هـەروەکو، کـە فەرمانیـدا ئـاو بکـەن بـە میـزی کـابرای ئەعرابیدا، کە لـە مزگەوتەکـە میـزی کـرد، یـان فـەرمانی بـەو یـاوەرە عەزیزانەی دەکرد، کە ئاگاداربن پڕیشکیتان بەر نەکەوێت !

نۆیەم: مـادام لـە دیـدی شـەرعەوە ئەسـڵی شـت پاکـژیی و، ئـەوا پاکییـەو دەربارەی پیسێتی شەڕابیش، بەڵگەیەکی بنبڕمان دەسنەکەوت..

شێخ ئیبنو عوسێمین دەڵێ وا نابینم شەڕاب پـیس بێـت، بۆیـە پـێم وایـە ئەلکهۆڵ پاکەو، حەرەجیش لەوەدا نابینم، کە لە کاتی پێویستی، وەکو تـەعقیم کردنـی برینێکـدا بـەکاری بهێـنم.. کـەوابو هـەمو ئـەوەی ئەلکهۆلیشیان تێدا بەکار دێت، هەر پاکن.. دەرمان بن یـان، کەرەسـتەی تەعقیم، یان قۆڵۆنیاو عەترو بۆنی شلەمەنی .

<u>کەوابو ڕای ئەو شەرعناسانە پەسەندە، کە گوتویانە شەڕاب پاکە..</u>

★ ★ ★

---

[١] مسلم (١٢٠٦) و ئیمامی مالیك لە موطأ (١٥٤٣).

توێژینەوەیەك لەسەر حوكمی خوێن

خوێن چەند جۆرێکە:

١. خوێنی حەیز: ئەمیان بە کۆڕای شەرعناسان پیسە و، پێشتر باسمان لە بەڵگەکانی کرد.

٢ . خوێنی مرۆڤ: ڕا لەسەر ئەمیان جیاوازە، شەرعناسان بە شێوەیەکی گشتی، ڕایان لەسەر پیسێتیەتی، لەبەر ئەوەی حوکمی حەڕام بونی. لە قورئانی پیرۆزدا هەیە، ئەمانیش وای بۆ چون، کە پیس بێت، حوکمی ئەمیش لای زۆرێك لەو بەڕێزانە، وەکو شەڕابی لێ هاتوە .. کە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿قُل لَّآ أَجِدُ فِي مَآ أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَىٰ طَاعِمٍ يَطْعَمُهُۥٓ إِلَّآ أَن يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَّسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خِنزِيرٍ فَإِنَّهُۥ رِجْسٌ﴾ الانعام/١٤٥ واتە: بڵێ: لەو وەحیەی، کە بۆم هاتوە، شتێکی وا نابینم، کە حەڕام کرابێت، غەیری مردارەوەبو و، خوێنی ڕژاو و، گۆشتی بەراز، کە ئەمانە هەمویان پیسن.. ئەو شەرعناسە بەڕێزانە، گوتویانە، کە مادام رجسە، واتە پیسە.. چوار ئیمامە بەڕێزەکەو، ئەهلی تەفسیرو، زۆرێك لە فەرمودەوانان و، شەرعناسان، گوتویانە: کۆڕا (ئیجماع) لەسەر پیسێتی خوێن هەیە. هەمو ئەوە باس دەکەن، کە خوێن پیسە ! شەرعناسانی پێشینی تابعین و، ئەوانی دوای ئەوانیش، ڕایان هەر وایە..

ئەوانەی پێیان وایە خوێن پیسە:

١ـ مەزهەبی حەنەفی، لەسەر پیسێتی و دەستنوێژ پێشكانیشی، ڕێكن، ئـــەوەی لای ئـــەوان عـــەفوی لێـــدراوە، بڕێكـــی كەمـــە بـــە قـــەبارەی، درهەمێكی كۆن[١]..

٢ـ ئیمام شـافیعی ڕەحمـەتی خـوای لـێ بێـت، هـەر خـوێنی لا پیسـە، بۆیـە دوای باسـی فـەرمودەی ئـەسماء، دەربـارەی خـوێنی حـەیز دەڵـێ: ئەمە بەڵگەیە لەسەر پیسێتی خـوێنی حـەیزو، هـەمو جـۆرە خـوێنێكی تر.. شافیعیەكان هەمو لەسەر ئەوە ڕێكن، كە پیسە[٢]..

٣ـ ئیمام مالیكیش گوتویەتی،[٣] كە خوێن پیسە بـێ ئـەوەی تەفسـیلی بداتێ.. بەڵام هەندێك لە شەرعناسانی مالیكی، باسی جۆرو بڕی عـەفو لێدراویان كردوە[٤]..

٤ـ مەزهەبی ئیمام ئەحمەد لە پیسێتی خوێندا زۆر ڕونە[٥].

٥ـ هەروەها ئیبنو حەزم ڕەحمەتی خوای لێ بێت دەڵێ[٦]: شەرعناسان لەسەر ئەوە كۆن، كە خوێن پیسە..ئیبنو روشدیش هـەر پێـی وایـە كـە پیسە[٧]

---

[١] مجمع الانهر (٥٢/١) یان ئیبنو نوجەیم: البحر الرائق (٢٠/١)..

[٢] ئیمامی شافیعی: الام (٦٧/١)، ابو اسحق الشیرازي: المهذب (٥١١/٢).

[٣] وەكو لە المدونة (٣٨/١) ی ئیمامی مالیك خۆیدا هاتوە.

[٤] لە كتێبی الزرقاني: حاشیة الرهوني (٧٣/١) و الآبي الازهري: جواهر الاكلیل (٩/١).

[٥] تەنانەت لە كتێبەكانی: القرافي: الفروع (٢٥٣/١) و ابن عبدالبر: الكافي (١١٠/١) كۆڕای هەرچوار ئیمامە بەڕێزەكەش نەقڵ دەكەن..

[٦] لە ابن حزم: المحلی (١٠٢/١) و كتێبی ابن حزم: مراتب الاجماع (ل ١٩).ا

[٧] ابن رشد: بدایة المجتهد ١٧٥/٢..

٦ـ ئیمامەکی بەرجەستەی وەکو، ئیمام ئەحمەد بن حەنبەل رەحمەتی خوای لێ بێت، کە یەکێکە لە چوار کەس لە ئوممەتی موسوڵمانان، کە بڕی شەش سەد هەزار فەرمودەی لەبەر بووە، ئیمامەکی گەورەی ئەهلی سوننەتە، لە ئیمام ئیبنو حەزمەوە ئیجماع نەقڵ دەکات، کە خوێن پیسە. ئەمەش بۆچونی ئیمامانی تری بەڕێزی وەکو، ئیمام ئیبنول قەییمی جەوزییەشە[1]، باس لە فەتواکانی ئیمام ئەحمەد دەکات و، پشتیوانیان لێ دەکات، دەڵێ: لە ئەحمەدیان پرسی: حوکمی خوێن و کێم لە لات وەکو یەکن ؟! فەرموی: نا، خەڵکی لە پیسی خوێندا، ڕایان جیاواز نەبوە (مەبەستی لە خەڵکی شەرعناسانە..) جارێکی تریش گوتی : خوێن وکێم وزوخاوێك، کە لە برین دێن. وەکو خوێن نین[2]..

٧ـ ئیمام ئیبنو حەجەری عەسقەلانی، کۆڕای شەرعناسانی لەسەر پیسێتی خوێن، باس کردوە[3].

٨ـ ئیبنو عەبدولبیڕ گوتویەتی: حوکمی شەرعی هەمو خوێنێك، وەکو حوکمی خوێنی حەیزە، بڕی کەمی عەفوی لێدراوە، چونکە خوای گەورە، کە فەرمویەتی (رجس)ە، رجسیش هەر (نجس)ە و نەجیسیش پیسییە[4]..

---

[1] ابن القيم الجوزية: اغاثة اللهفان (٢٤٠/١).

[2] ابن تيمية: شرح العمدة (١٠٥/١).

[3] فتح الباري (٣٥٢/١ و ٤٢٠).. هەروەها شاریحەکانی تری بوخاری وەکو العینی لە البنایة (٧٣٧/١)، و عمدة القاري (١٤١/٣)..

[4] ابن عبدالبر: التمهيد (٢٣٠/٢٢).

٩. ئیبنول عەرەبی دەڵێ: شەرعناسان لەبەر ئەوە كۆن، كە خوێن هەم حەرامەو، هەم پیسە، نە دەخورێت، نە سودی لێ وەردەگیرێت، خوای گەورە بە گشتی حوكمی پیسێتیەكەی داوە، هەرچەندە لە سورەتی الانعامدا، تایبەتی كردوە بە خوێنی رژاوەوە، بەڵام شەرعناسان گوتویانە، گشتیەكە حوكمی تایبەتیەكە وەردەگرێتەوە[1]..

١٠ ـ ئیمام نەوەوی گوتویەتی: بەڵگە لەسەر پیسێتی خوێن بەهێزە، لە ریزی شەرعناساندا، كەسم نەدیوە بە پێچەوانەوە فەتوای دابێت، هەمو پێیان پیس بوە، مەگەر خاوەنی كتێبی (الحاوي) كە لە موتەكللیمینەوە رای پێچەوانە نەقڵ دەكات، كە وتویانە: گوایە پاكە، قسەی ئەوانیش، نە كۆرای پێ دادەمەزرێت، نەكۆرا هەڵدەوەشێنێتەوە[2].

ئیمام قورتوبی لە تەفسیرەكەیدا[3]، كۆرای شەرعناسان لەسەر ئەوە نەقڵ دەكات، كە خوێن پیسە..

پۆلی دووەم كە پێیان وایە خوێن پاكە:

هەندێك لە توێژەرەوە گەورەكانی وەكو، شەوكانی و سدديق خان و، ئەلبانی و، بن عوسێمین[4] لەبەر ئەوەی لای ئەمان، كۆرای شەرعناسانی پێشینی لەسەر پێك نەهاتوە بەلایانەوە خوێن كەم بێت، یان زۆر، جاری بێت یان وشك، هەر پیس نیە.. بۆ بەهێز كردنی رای خۆیا،ن پشتیان بەم

---

[1] ابن العربي: احكام القران (١/ ٧٩).

[2] النوي: شرح مسلم (٣/٢٠٠) و النوي: المجموع (٢/٥٧٦)

[3] القرطبي: الجامع لاحكام القران (٢/٢٢١).

[4] القنوجي: الروضة الندية شرح الدرر البهية (١/٨١) الالباني: تمام المنة (ل ٥٢)، ابن عثيمين: الشرح الممتع (١/٣٦٠)

بەلگانە بەستوە:

١ـ ئەسلّی هەمو شتێك پاكییە، تا بەلگەیەك لەسەر پیسێتیەكەی دەردەكەوێت، ئەوەی لە پێغەمبەری نازداریشەوە، صلی الله علیه وسلم گێڕراوەتەوە ئەوەیە، كە فەرمانی بە شوشتنی غەیری شوێنی خوێنی حەیز نەفەرموە، لە كاتێكدا ئەویش و ئەو یاوەرە بەڕێزانەی، لە خزمەتیدابون، سەدان جار خوێنیان بە لەش وپۆشاكی خۆیانەوە دەبینی.. جا ئەگەر خوێنیان بە پیس بزانیایە، حەتمەن فەرمودەی زۆریان دەربارەی نەقلّ دەكرد، چونكە هەم خۆیان پێویستیان پێی دەبو، هەم ئەوانی پاش ئەوانیش، كە بونەوە بە قوتابی یاوەران..

٢ـ یاوەران بە درێژایی مێژوی جیهادی خۆیان، بە خوێنەوە نوێژیان كردوە، هەیانبوە، خوێنی لێ تكاوەو نوێژەكەی پێوە كردوە، لە كەسیشیانەوە ریوایەتێك نیە، كە پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم، فەرمانی بە شوشتنەوەی برین و، پۆشاكە خوێناویەكانیان دابێتەوە.. دیسان لە خۆشیانەوە شتێكی وا نەگێڕراوەتەوە، كە زۆر لێی بە حەزەر بوبن و، خۆیان لێ پاراستبێت.. ئەلحەسەن دەلّێ: موسولّمانان هەر بە خوێنەوە نوێژەكانیان دەكردو، هیچ گرێ و كۆلّێكیشیان بەرامبەری لا دروست نەدەبو[1].

٣ـ فەرمودەی ترمان هەیە، كە ئەو یاوەرە بەڕێزەی پێغەمبەر صلی الله علیه وسلم، كە لە ئەنسار بو، دەیگێڕێتەوە كە لە شەونوێژدا بو، موشریكێك تیرێكی تێگرت و، لە پەراسوی هەلّچەقی، پاشان هەر لە

---

[1] سەنەدی سەحیحەو لای بوخاری موعەللەقە (٣٣٦/١) وئیبنوئەبو شەیبە بە سەنەدی راست و پەیوەستەوە گەیاندوێتیەوە: فتح الباري (٣٣٧/١)..

نوێژەکەیدا دەریهێنایەوە، دیسان موشریکەکە، تیرێکی تری پێوەناو، ئەویشی لە جەستە رۆچو، ئەویشی دەرهێنایەوەو، نوێژەکەی نەبڕی، بۆ سێیەمجار، کابرای موشریك تیرێکی تری تێگرت، ئەویش لە جەستەی خواناسی چەقی و، هەر نوێژەکەی نەبڕی! بەڵام نەیتوانی هەر بە پێوە بێت و، چوە رکوع و سوژدەو، هەر بەردەوام بو لەسەر نوێژەکەی، لە کاتێکدا خوێنی لەشی جاری بو بو !! (ئیسنادی سەحیحەو لای بوخاری موعەللەقەو، ئیمام ئەحمەد بە سەنەدی ڕاست و پەیوەستەوە، گەیاندوێتیەوە بە پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم)..

شێخی ئەلبانی رەحمەتی دەڵێ: ئەمە لە حوکمی مەرفوعدایە، ڕاستە ئەو ئیحتیمالە هەیە، کە پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم نەیدیبێت، بەڵام، خۆ ئەگەر یاوەران بیانزانیایە، ئیشکالێك لەسەر ئەو خوێن لێ چۆڕینە لە نوێژدا هەیە، حەتمەن پرسیاریان لە پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم دەربارەی دەکرد، خۆ ئەگەر ئەویش صلى الله عليه، وسلم ئاگادار نەبوایا و، یاوەرەکەش نەیپرسیایە خۆ لای خوای گەورە ئاشکراو زانراو بو، حەتمەن خوای پەروەردگار بۆ پێغەمبەرەکەی خۆی صلى الله عليه وسلم، ڕون دەکردەوە.. چونکە رون کردنەوەی حوکمی شەرعی، وەکو لە زانستی ئوسوڵدا هەیە، نابێت لە کاتی پێویست تێپەڕێت.. ئەگەر ئەو خوێنەی لەش، کە ئاوا لە جەستەی ئەو یاوەرانە ڕۆیشتوە، پیس بوایە، حەتمەن خوای گەورە، لە حاڵەتێکیاندا بە وەحی بۆ پێغەمبەرەکەی خۆی صلى الله عليه وسلم، ڕون دەکردەوە.. ئەمەش بەڵگەنەویستێکەو، لە کەس شاراوە نابێت[1]..

---

[1] الالباني: تمام المنة (٥١)..

٤ـ دیسان ئەو ریوایەتە بەناوبانگەی، کە عومەری کوڕی خەتتاب خوا لێـی ڕازی بێت، کە لە کاتی نوێـژدا شمشێری لێـدرا، نوێژەکـەی هـەر تـەواو کرد، لە کاتێکدا، کە خوێن لە برینی دەڕۆیشت[1] .

٥ـ فەرمودەکـەی عائیشـەخان، خـوا لێـی ڕازی بێـت، کـە دەربـارەی مردنـی سەعدی کوڕی مەعاز خوا لێی ڕازی بێت، فەرموی: (کە سەعدی کـوڕی مەعاز، لە شەڕەکەی خەندەقدا پێکرا، پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم، چادرێکی لە مزگەوت بۆ هەڵدا، تا زو زو بچێتە سەردانی.. شـەوێك کـە ئەو، لەو حاڵەتەدا بـو، کـونێکی برینەکـەی پچـڕایەوەو، خـوێنی لـە بـن چادرەکەوە هاتە دەرێ، لە دەرەوە هاواریان کرد: ئەرێ چادرەوانان ئـەو خوێنە چیە، کە سەیریان کرد، زامەکەی سەعدە تەقیوەتەوەو، خـوێنی لـێ دەچـۆڕێت، ئـاواش کۆچـی دوایـی کـرد[2]... هـیچ ریوایـەتێك لەبـەر دەســتدا نیــە، کــە پێغەمبــەر صــلى الله عليــه وســلم، فــەرمانی بــە شوشتنەوەی جێی خوێنەکە، کە مزگەوت بو کردبێت ، یـان لانـی کـەم نـەیفەرمو، دۆلکەیەك ئاوی پێدا کەن، وەکو بۆ میزی کابرای ئـەعرابی، کە لە مزگەوتدا کردی، فەرموی لێی گەڕێن و، دۆلکەیەك ئاو بکەن بـە شوێنی میزەکەیدا.. جا ئەگەر خوێن پیس بوایە، چۆن پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم لی دەگەڕا لێی گەڕێن، نەخوازەلا لە مزگەوتیشدا..

---

[1] ئیمامی مالیك (٨٢) و بەیهیقی (٣٥٧/١) فەرمودەوانی دیکەش هەن، کە گێڕاویانەتەوەو بە سەحیحیان ناساندوە، کەمال السسەید سالم لە صحیح فقه السنة (٧٨/١) دا دەڵێ: سەنەدەکەی سەحیحە..

[2] کەمال السسەید سالم لە صحیح فقه السنة(٧٩/١) دا دەڵێ: سەحیحە، ئەبو داود بەکورتی گێڕاویەتیەوە(٣١٠٠) و تەبەرانیش لە (الکبیر ٧/٦) بە سەحیحی داناوە.

٦ـ هەنـدێك لـە شەرعناسـان، وەکـو ئیبنـو روشـد دوای ئـەوەی، راجـوێیی شەرعناسانی دەربـارەی خـوێن بـاس کـرد دەڵێ: گوتویانـە، کـە خـوێنی ماسی پاکە، چونکە ماسی بـە مـردارەوە بـویی پاکـە، خـۆ مـرۆڤیش بـە مردویـی پاکـە، ئـیتر بۆچـی خوێنەکـەی بـە پـیس دادەنـێن ؟! دوای موناقەشەی راوبۆچونەکان، دەڵێ: خـوێنی حـەیز بۆیـە پیسـە، چـونکە بەڵگەمان لەسەری هەیە، ئـەمما خـوێنی تـر، مـادام بەڵگەمان لەسـەری نیـە، هـەر دەبێـت لەسـەر ئەسـڵی خـۆی، کـە پاکێتیـە بمێنێتـەوە، هـەر کەسێکیش بڵێ پیسە، دەبێ بەڵگەی دەقێکمان بۆ بهێنێتەوە..

کە دەڵێین بۆچی خوێنی تر، وەکو خوێنی حەیز بە پیس دانانێن ؟ دەڵێین: ئاخر جیاوازی لـە نێوانیانـدا هەیـە، بۆیـە وا ناکـەین.. خـوێنی حــەیز، خــوێنێکی سروشــتی جەســتەی ئافرەتــەو، دەکرێتــە دەرەوە، خەست ترەو، بۆنێکی ناخۆشی لـێ دێـت، بۆیـە حـوکمی، وەکـو حـوکمی میزو پیسایی لێ هاتوە، ئەمە وەکو ئەو خوێنە نیە، کە لـە ئەنـدامێکی بڕراوی لەشەوە دێتە دەرەوە.. ئەوە نیـە پێغەمبـەریش صلی الله علیـە وسـلم دەفـەرموێ: (إنَّ هـذا شـئٌ كَتَبَـهُ اللهُ علـى بَنَـاتِ آدمَ)[1] واتـە ئەمـە شتێکە، خوای گەورە لەسەر کچانی ئادەمی نوسیوە) دەربـارەی خـوێنی جـاری داوێـن، کـە پێـی دەوترێـت: (ئیسـتیحازە) دەفـەرموێ: (إنَـهُ دَمُ عِرقٍ) ئەمە خوێنێکی دەمارە.

٧ـ بەڵگەی تریش هەیە، کە هەمو ئەم بۆچونە بـەهێزتر دەکـەن، وەکـو ئـەو فـەرمودەی، کـە ئیبنـو ئـەبو شـەیبە گێڕاوێتیـەوەو، بـەیهیقی لـە (السـنن ١٤١/١) دا هێناوێتیـەوە، بـە سـەنەدی سـەحیحەوە کـە ئیبنـو

---

[1] بوخاری (٢٩٤) موسلیم (١٢١١).

عومەر خوا لێیـان ڕازی بێـت، دومـەڵێکی لـە دەم و چـاو هـاتبو، گوشـی (دەری کرد) خوێنیشی لێ هات، هەر سڕی و نوێژیشی کرد، بـێ ئـەوەی بیشوات، یان دەستنوێژی بۆ بگرێتەوە..

٨ـ یـان ئـەو فـەرمودەی لـە ڕێـی سـوفیانی سـەوری و، سـوفیانی کـوڕی عویەینەوە لە عەتائەوە هاتوە، کە گوتی: عبداللەی کوڕی ئوبەیم بینی تفی دەکردەوە، خوێنی پێوە بو، نە دەستنوێژی شوشتەوەو، نە دەمی[1].

٩ـ لـە فـەرمودەیکی تـردا، کـە بـە کـۆی ریوایەتـەکانی بـەهێزتـر دەبێـت، ئیبنو ئەبو شەیبە (١٢٨/١) لە ڕێی شوعبەی کوڕی غەیلانەوە، لە جامع لە مەیمونی کوڕی مەهرانەوە گێڕاوێتیەوە، کە دەڵێ: یەکێك، کە خـۆی ئەبو هورەیرەی بینیبو، وتی: ئەبو هـورەیرەم بـینی پەنجەی بـە کونـە لوتیـدا کـرد. خـوێنی لـێ هـات سـڕی و نەیشوشـتەوە، دەستنوێژیشـی نەگرتەوە.

١٠ ـ دیسان بەڵگـەی تـر هەیـە، کـە ئیبنـو مەسـعود خـوا لێـی ڕازی بێـت، نوێژی دەکردو خوێنی ئاژەڵی سەربڕراو، بە عاستی بەر ورگیەوە بو، لە دەستنوێژیدا نەیشوشتبۆوە[2]..

ئەوەش بزانین، کە شەرعناسان، هەنـدێکیان رەدیـان لـەم رەفتـارەی ئیبنـو مەسعود بـەوە داوەتـەوە، کـە ئیبنـو مەسـعود، پـاکی جەسـتە و، پۆشـاکی بـە مـەرجی نوێـژ وەرنـەگرتبو، ئـەو، خـوا لێـی ڕازی بێـت،

---

[1] عبدالرزاق: المصنف (١٤٨/١)

[2] عبدالرزاق: المصنف (٢٥/١) و ئیبنو ئەبو شەیبە: المصنف (٣٩٢/١). کەمال السەید سالم لە صحیح فقه السنة(٧٩/١) دا دەفەرمویٚ: ئیسنادەکەی سەحیحە و لە

دەیگوت: پاكی جەستە و پۆشاك (لە پیسی)، مەرجی سەلامەتی نوێژ نین.. هەر پێی وابون شتێكی باشترە پاك بن..

١١ ـ ئەو شەرعناسە بەڕێزانەی خوێنیان بە پاك داناوە، ئەوەشیان هێناوەتەوە، كە پێغەمبەر صلی الله علیه وسلم شەهیدانی ئوحودی بەو خوێنەوە ناشت كە بە لەش و پۆشاكیانەوە بو، نەیشوشتن و ناشتنی.. بە درێژایی مێژوی موسوڵمانانیش، كوژراوی شەڕی ئیسلامی و كوفر، كە شەهید بە خوێنی خۆیەوە، كە بە لەش و پۆشاكیەوەیە، دەنێژران، پیسیش شتێكی زەق و دیارەو، وەسفێك نیە مەعنەوی بێت، وەكو لەش پیسی، كە حوكمێكی شەرعیە، لە شەرعیشدا جیاوازی ناخرێتە نێوان دوو شتی لێكچوەوە، ئیتر جیاوازی نێوان خوێنی شەهیدو، خوێنی كەسێكی تر چیە ؟!

١٢ ـ عائیشەخان خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە، كە هەندێك لە خێزانەكانی پێغەمبەر صلی الله علیه وسلم، لە مزگەوت بۆ ئیعتیكاف دەمانەوە، لە كاتێكدا، كە لە خوێنی جاری داوێن (ئیستیحازە) شدا بون، كە هەڵدەستان خوێنیان لە پاش جێ دەما، هەیانبو ناچار دەبو، تەشت دانێ و تێیدا دانیشێت[١].. بەلام هیچ ریوایەتێك نەهاتوە، كە پێغەمبەر صلی الله علیه وسلم، فەرمانی بە شوشتنەوەی جێگاكانیان دابێت.. ئەوەش بەڵگەیە لەسەر ئەوەی، كە خوێنەكەیانی وەكو، خوێنی حەیزەكەیان، بە پیس نەزانیوە..

١٣ـ ئاشكرایە، كە ئەو ئافرەتەی لە خوێنی جاری داوێن (ئیستیحازە) دایە، ڕێ لە مێردی ناگیرێت بۆ كاری سەرجێیی (جیماع) لەگەڵ كردنی، جا

---

[١] بوخاری (٣٠٩).

ئەگەر حوکمی ئەو خوێنی ئیستیحازەیە، وەکو خوێنی حەیزەکە پیس بوایە دەبو رێ لە سەرجێیی لەگەڵ کردنی ئەو ئافرەتانە بگیرایە، چونکە خوای گەورە دەربارەی خوێن و، کات وشوێنی حەیز دەفەرموێ: ﴿فَٱعۡتَزِلُواْ ٱلنِّسَآءَ فِي ٱلۡمَحِيضِ﴾ البقرة/٢٢٢ واتە: لە کاتی حەیزدا لە ژنان دورەپەرێز بن..

١٤ـ ئەوەی ئەو شەرعناسە بەرێزانەی پێشو گوتویانە، ئیجماعی لەسەرە، ئەم شەرعناسانەی لایەنی دیکە گوتویانە، ئێوە هەر خۆتان ئیختیلافی یاوەرانتان نەقڵ کردوە، کە نوێژیان کردوەو خوێنیان لێ جاری بوە، یان پێوە بوە، ئیتر ئیجماع چۆن دامەزراوە ؟! دیسان دەپرسنەوە: ئەگەر وایە، بۆچی یەك دانە فەرمودەمان لەسەر پیسێتی خوێن و، شوشتنەوەی ئاسەواری پێنەگەیشتوە ؟! لە قبوڵ نەکردنی رای ئەو شەرعناسانەدا، کە پێیان وایە خوێن پیسە ئیمام شەوکانی دەڵێ: (ئەو کەسەی، کە ئەحکامانێکی بێ بەڵگە، دەکاتە حوکمی شەرع، گوناهی کەمترنیە لەوەی، کە بەڵگەی حوکمێك رەت دەکاتەوە. ئەو دوو کەسە هەردوو کیان قسەیان بە دەم خواوە کردوە !

١٥ـ ناکرێت ئەم خوێنە، بە خوێنی حەیز قیاس کەین، چونکە خوێنی حەیز دەقی فەرمودەی پێغەمبەری صلی الله علیه وسلم لەسەرە، کە پیسە[1].. ئیجماعێکی بنبڕ، لەسەر پیسی خوێنی حەیز هەیە. بەڵام بۆ خوێنی دیکە، ئەو ئیجماعە نیە.

---

[1] حەدیسەکەی ئەسما کە لە بوخاری (٢٢٧) و موسلیم (٢٩١) دایە.

٣. خوێنی ئاژەڵ كە گۆشتی دەخورێت:

فەتوا لەسەر ئەمیش لەو ڕووەوە، كە بەڵگەیەك لەسەر پیسێتیەكەی نیە، وەكو فەتوای خوێنی مرۆڤ وایە، ئەسڵی ئەمیش پاكێتیە..

ئەوەی بەڵگەی پاكێتی ئەمیشە، فەرمودەكەی ئیبنو مەسعودە كە دەڵێ: پێغەمبەر صلی الله علیە وسلم، لە پەنا كەعبەدا نوێژی دەكرد، ئەبو جەهل و هاوڕێكانی لەو لاوە دانیشتبون، یەكێكیان وتی: ئەرێ ئەوە كەسێك نیە، بچێت ئەو ڕیخۆڵەو پیسایی، ئەو ئاژەڵەیماڵی فلان سەریان بڕیوە، بهێنێت و بیدا بەسەر محمددا ؟! نەگبەتێكیان چو، ڕیخۆڵەو پیسایی و، خوێنی ئاژەڵە سەربڕاوەكەی هێناو، لەو ساتەدا، كە پێغەمبەری نازدرا صلی الله علیە وسلم لە سوجدەدا بو، هەموی خستە سەر سەرو، ناوشانی پیرۆزی ! ئیتر هەمویان كەوتنە پێكەنین[١]...

ئەمە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی، كە ئەگەر خوێنی ئاژەڵی گۆشت خوراو پیس بوایە، پێغەمبەر صلی الله علیە وسلم، یان نوێژەكەی دەبڕی و تەواوی دەكرد، یان عەباكەی سەر شان و ملی پیرۆزی، دادەكەندو دوری دەخستەوە، بەڵام كە هیچیان نەكردوە، مانای وایە بە لایەوە پیس نەبوە.

★ ★ ★

پوختەی توێژینەوەكە:

ئەوەی لە توێژینەوەی حوكمی شەرعی، پاكو پیسی خوێن دەردەكەوێت، ئەوەیە، كە خوێن دەبێ بە دوو بەشەوە: خوێنی مرۆڤ و خوێنی ئاژەڵ:

---

[١] بوخاری (٢٤٠) و موسلیم (٧٩/١).

یەکەم: خوێنی مرۆڤ: ئەمیش دوو جۆرە:

١ـ خوێنی حەیزو نیفاس.

٢ـ خوێنی تری مرۆڤ (جگە لە خوێنی حەیز).

دووەم: خوێنی ئاژەڵ: ئەمیش دەبێت بە چەند بەشێکەوە:

١ـ ئەو ئاژەڵانەی گۆشتیان دەخورێت.

٢ـ ئەو ئاژەڵانەی گۆشتیان ناخورێت.

٣ـ ئەو گیانلەبەرانەی خوێنی شلەیان تێدا نیـە. ئەوانـەی، کـە خوێنەکەیان سور نیە.

٤ـ خوێنی وشکبۆوە.

هەر یەکێکیش لەم جۆرانە حوکمی شەرعی خۆیان هەیە..

یەکەم: خوێنی مرۆڤ:

١ـ خوێنی حەیزو نیفاس: ئەوەن کە لە پێشی ئافرەتـان دێـت. ئەمـەش کـۆڕای شەرعناسـانیان لەسـەرە، کـە پیسـە.. ئـەمما خـوێنی جـاری داوێـن (ئیسـتیحازە)، ئـەوە ئـەو شەرعناسـانەی، خسـتویانەتە گـەڵ خـوێنی تـری ئاسـایی، بـە پاکیـان زانیـوەو، ئـەوانی تـریش بـە پـیس، چـونکە حـوکمی خوێنی حەیزو نیفاس و، خوێنی جاری داوێـن (ئیسـتیحازە)یـان پـێ، وەك یەك وایەو، بەلایانەوە پیسە.

٢ــ خـوێنی تـری مـرۆڤ: (غـەیری خـوێنی حـەیزو نیفـاس): ئەمـەش ئەوەیـە، کـە زۆرینـەی شەرعناسـانی پێشـو، لەسـەر پیسـێتی راکـۆن و، هەندێك لە شەرعناسان وشەرعناسانی دوایـی و، سـەردەم پێیـان وایـە، کـە پاکە، بۆیـە هـەر خوێنێـك، لـە بـرینی مرۆڤـەوە بێـت، بەلایانـەوە پاکـە..

هەردوو لاشیان ئەو خوێنەیان پێ پیسە، کە لە پاش و پێشی مرۆڤ دێتە دەرەوە، چونکە بەر پیسی کەوتوە..

دووەم: خوێنی ئاژەڵ:

١ـ خوێنی ئەو ئاژەڵانەی گۆشتیان دەخورێت: هەندێك لە شەرعناسان گوتویانە، وەکو خوێنی مرۆڤەو پاکە، چونکە هیچ بەڵگەیەکمان لەسەر پیسێتیەکەی نیە..ئەمە جگە لەو خوێنەی، کە لەکاتی سەربڕینی ئاژەڵدا فیچقە دەکات و دێتە دەرەوە، ئەمەیان هەمو لایەك لەسەری ڕێکەوتون، کە پیسە، چونکە ئایەتی لەسەرە.. بەڵام ئەو خوێنەی، کە بە گۆشتەکەوە ماوە، یان دوای لێنانی لە دەماردا ماوە، یان بە مەنجەڵەکەوەیە، ئەمانە عەفو لێدراون و پاکن.. چونکە ئەمە بە پێی ڕیوایەتی عائیشەخان خوا لێی ڕازی بێت، لە سەردەمی پێغەمبەریشدا صلی الله علیه وسلم، هەر وابوەو، ئیشکالێکیان تێدا نەبینیوە..

٢ . خوێنی ئەو ئاژەڵانەی گۆشتیان ناخورێت: گۆشت و خوێنی هەمویان پیسە، جگە لە خوێنی پشیلە، چونکە پێغەبەر صلی الله علیه وسلم، دەرهەقی فەرمویەتی: قەیدی نیە، چونکە پشیلە پیس نیە، پشیلە لەوانەیە، کە دەستەمۆن و، بەردەوام دێنە لاتان (إنّهَا ليستْ بنَجَسٍ، إنّها مِن الطوَّافينَ علَيكُم والطوَّافات)[١].

---

[١] ترمزی (٩٢) و خاوەن سونەنەکانی تر، کەمال السەید سالم لە صحیح فقه السنة (٧٩/١) دا دەفەرموێ: حەسەن، سەحیحە ..

٣. خوێنی ئەو گیانلەبەرانەی شەرعناسانی پێشین فەرمویانە خوێنی شلیان تێدا نیە: کە ئێستا دەوترێت ئەوی خوێنەکەی، سور نیەو زەردباوە، کە بە هۆی نەبونی هیمۆگلۆبینەوەیە لە خوێنیاندا، ئەمانەش خوێنیان پاکە، بۆ نمونە، خوێنی مێش..

٤. خوێنی ئاژەڵی مردارەوە بو: ئەو ئاژەڵانەی، کە بێ سەربڕینی شەرعی مردار بونەتەوە.. ئەوی ئەم حوکمە نایگرێتەوە، خوێنی ماسی و کوللەیە، چونکە فەرمودەی سەحیحیان لەسەرە، وەکو ئەو فەرمودەیە، کە ئەلبانی بە سەحیحی داناوە ((أحِلَتْ لَنَا مَيْتَتَانِ وَدَمَانِ، فأمَّا المَيْتَتَانِ فَالْحُوتُ وَالْجَرَاد، وَأمَّا الدَّمَانِ فَالْكَبِدُ وَالطِّحَالُ))[1]..

دوای ئەم توێژینەوە دەڵێم: کورتە ڕای ئەو شەرعناسانەم پێ پەسەندترە، کە دەڵێن، خوێن پاکە (جگە لەوانەی کۆڕایان لەسەرە، وەکو خوێنی حەیز، کە پیسە)، چونکە بەڵگەکانیان بەهێزترە، وەك لەوەی تەنها، لە شەرعناسانی پێشینەوە نەقڵ کرێت، کە کۆڕایان لەسەر ئەوە بێت، کە خوێن پیسە.. هەرچەندە شەرعناسانی موعتەبەری ئەم ئوممەتەشن، بەڵام دیارە، کە ڕایان لەسەر پیسی خوێن جەم نیە و، بەڵگەکانیشیان لە بەڵگەی شەرعناسانی بەرامبەریان بەهێزتر نیە.. والله اعلم..

من نەمویست موناقەشەی مەسەلەی ئیجماعەکە بکەم، کە ئایا مەبەستی ئەو شەرعناسانە، ئەگەر ئیجماعی یاوەرانی پێغەمبەرە صلى الله

---

[1] موسلیم (١/٢٧٧ ژمارە ٣٦٦)، وئەبو داود لە عون المعبود (١١/١٨١ ژمارە ٤١٠٥)، و ئەلبانی لە (صحيح الجامع الصغير ١/٥١)..

علیە وسلم، ئـەوە وا نیـە، ئەگـەر شەرعناسـانی تـابعین و، دوای ئەوانیشـە، ئەوە مەسەلەكە، ئیحتیمـالی دوو بۆچـون هەڵدەگرێت.. دەشـێت بوترێـت، كێشەیەكی ئیختیلافیەو، فەتوا لەسەر هەردوو و بۆچونەكە دەدرێت و، بـا كەسیش بەرهەڵستی فەتوای لایەنەكەی تر نەكات ..

★ ★ ★

توێژینەوەیەك لەسەر حوكمی رشانەوە

وەك بەردەوام وەبیر دەهێنینەوە، كە ئەسڵ ئەوەیە، هەمو شتێك پاكە، ئــەوی لــە پــاكێتی دەریــدەهێنێت، بەڵگــەی ڕاســت و دروســتی شــەرعە، بەڵگەیەكی وا، كە پێچەوانەی نـەبێت، یـان بەرامبـەرێكی نـەبێت، ئـەویان پەسەندتر بێت، یان وەكو ئەم وابێت.. ئەگـەر بەڵگـەی وامـان دەسكەوت، كە پشتی پێ ببەسترێت ئـەوە حوكمەكـە ڕۆشـنە، ئەگـەر نـا، ئـەوە بۆمـان نیە، بە بێ بەڵگەیەكی بەهێز، پاكێتی شتێك بكەین بە پیسیی و، حـوكمی پیسێتی بەسـەردا بـدەین، ئەگـەر شـتێكمان بـە پـیس ناسـاند، واتـە خـوای گەورە لەسـەر موسـوڵمانانی فـەرز كـردوە، خـۆی لـێ بـەدور بگـرن، ئەگـەر بەریشیان كەوت، دەبێ خێرا بیشۆنەوە، یان پیس بوەكە لابدەن و، نوێـژی پێوە نەكـەن.. بـۆ مەسـەلەی پـاك و پیسـێتی ڕشـانەوەش، دەبێـت بـە دوی بەڵگەیەكدا بگەڕێین، تـا حـوكمی پیسـێتیەكەیمان بـۆ ڕون كاتـەوە، ئەگـەر چنگمان نەكەوت، یـان چـنگمان كـەوت، بـەڵام هێنـدە لاواز بـو، كـە نابێتـە حوججە، ئەوە مانای وایە، ڕشـانەوە پاكـە.. چـونكە ئەسـڵی هـەمو شـتێك، ئەوەیە، كە پاكە.. بۆ نمونە، ئـەو فـەرمودەی عـەمماری كـوڕی یاسـر، خـوا لێیان ڕازی بێت، كە دەڵـێ: (إنَّمَا تغَسِلُ ثوبَـكَ مِـن البَـولِ و الغَـائِطِ والقَـئ والدَّمِ و المَني) واتـە: پۆشـاكەكەت لـە میـزو پیسـایی و رشـانەوەو خـوێن و مەنی دەشـۆیتەوە، لەبـەر ئـەوەی فەرمودەیـەكی لاوازە (ضـعیف)ە، نابێتـە بەڵگەیـەكی شـەرعی، حـوكمی ئـەو پێـنج نـاوبراوە وا بـدات، كـە پیسـن ..چونكە فەرمودەی تری سەحیح هەیە، كە لە ئەبوددەردائـەوە، خـوا لێـی

ڕازی بێت، گێڕراوەتەوە، كە گوتویەتی: (أنَّ النَّبيَّ صلى الله عليه وسلمَ قاءَ فـأفْطرَ فتوَضَّـأ)[1] واتــە: پێغەمبــەر صـلى الله عليــه وسـلم، كـە ڕشـایەوە، ڕۆژوەكەشـی شـكاندو، دەستنوێژیشـی گرتـەوە.. ئـەم فەرمودەیـە بەڵگـەی ئەوە نیە كە ڕشانەوە پیسە، بەڵگەش نیـە بـۆ ئـەوەی دەبێت دەسـتنوێژی لێ بگیرێتەوە، بەڵگەی ئەوەش نیە، كـە بـە ڕشـانەوە دەسـتنوێژ دەشـكێت، بەڵكو دەسـتنوێژگرتنەوە، لـە دوای ڕشـانەوە، بـە كـارێكی بـاش دادەنێـت.. هەر ئەوەندە، چونكە كارێك، كە پێغەمبەری نـازدار صـلى الله عليـه وسـلم كردوێتی، ئەو كارە پێویست ناكات، ئەوەش ڕێسایە..

لــە لایــەكی تریشــەوە ئــەوە بــزانین، كــە هەرچــی دەســتنوێژ بــەتاڵ دەكاتەوە، مەرج نیە پیسیش بێت، هـەردوو ئیمـام ئیبنـو حـەزم و ئیبنـو تەیمییە، بە تەفسیل باسیان لێوە كردوە..

كەوابو ڕشانەوە پیس نیە..

[1] ئەبو داود (٢٣٨١) و ترمزی (٨٧) و ئەحمەد (٤٤٣/٦) و فەرمودەوانی تریش. كەمال ئیبنو السەید سالم لە صحیح فقه السنة(٨٢/١) دا دەفەرموێ: سەحیحە.

توێژینەوەیەك لەسەر فەرمودەی مێشەکە

ئـەم فەرمودەیـەی، کـە بـە فـەرمودەی مێشـەکە (حـديث الذبابـة) بەناوبانگـە، هـەر لـە کۆنـەوە وتوێـژێکی لـە نێـوان لایـەنگران و، بەرهەڵستکارانیدا دروست کـردوە، ئـەوی قەناعـەتی پێـی بـوەو زانیـوێتی، ئەمـە ڕاسـتەو، لـە پێغەمبـەری ڕاسـتگۆوە صـلى الله عليـه وسـلم هـاتوە، تەسـلیمی بـوەو بـە قەناعەتـەوە وەریگرتـوەو، کاریشـی پـێ کـردوە، ئـەوی قەناعەتی پێی نـەبوە، ویسـتوێتی لـە سـەنەد، یـان لـە دەقەکـەی بـدات، تـا بیخاتە خانەی فەرمودەی زەعیفەوە، ئەوی بێ لایەن ماوەتەوە ! خۆی لـێ کـڕ کـردوەو وتـوێتی، ئەمـە جـارێ هـی ئـەوە نیـە، پـێش چـاوی خـەڵکی بخرێت، بـۆ ئـەوەی لـە دینـەکە ڕانـەکەن !! ئـەم سـێ هەڵوێسـتە وای کـرد، منیش ئەم توێژینەوەیە بخەمەڕو، تـا هەڵوێستەکان لـە حەقیقـەت نزیـك کەینەوە:

یەکەم: سەنەد و دەقی فەرمودەکە:

دکتـۆر خـەلیل ئیـبراهیم سـەلام خـاتر، بـە تەفسـیل لـە سـەنەدو دەقـی فەرمودەکە کۆڵیوەتەوەو، زۆری بە دودا چوە، کە پێویست ناکات، ئێمـەش هەمان رەنج بدەینـەوە، بـە تایبـەتی، کـە ئـەو خـۆی پسـپۆڕی پزیشـکیەو، شـارەزاییەکی باشیشـی لـە شەرعناسـی هەیـەو، کتێبێکـی دانـاوە بـە نـاوی (الإصابة في حديث الذبابة) کە لە دار القبلەی سعودیە لە ١٤٠٥ ك / ١٩٨٥ دا چاپ بوە.. کە ئێمەش بایەخی زۆرتری پێ دەدەین و ئیعتیمـادی دەکەینـە سەر..

ـ ئیمام بوخاری لە سەحیحەکەی خۆی و ئیبنو ماجە لە سونەنەکەیدا لە ئەبو هورەیرەوە دەگێڕنەوە، هەروەها البەززارو، تەبریزی، لە (مشكاة المصابيح) و ئیبنو حەجەر لە (تلخيص الحبير) دا هێناویانەتەوە، کە پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم فەرمویەتی: (إذا وَقَعَ الذُّبابُ في شَرابِ أحَدِكمْ فلْيَغْمِسْهُ ثمَّ لِيَنتزِعْهُ، فإنَّ في أحَدِ جَنَاحَيهِ داءً وفي الآخَرِ شِفاءً) واتە: ئەگەر مێش کەوتە خواردنەوەی یەکێکتانەوە، با نقومی کات و، پاشان فڕێیدا، چونکە لە باڵێکیدا نەخۆشی هەیە، لە باڵەکەی تریدا چارەسەر هەیە..

ـ هەر بوخاری لە سەحیحەکەیداو، ئیبنو ماجە لە سونەنەکەیداو، ئیمام ئەحمەد لە مەسنەدەکەیدا و، هەر لە ئەبو هورەیرەوە، بە شێوازێکی تر گێڕاویانەتەوە، کە پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم فەرموی: (إذا وَقَعَ الذبابُ في شَرابِ أحَدِكم فلْيَغْمِسْهُ - كُلَّهُ - ثمَّ لِيَنتزِعْهُ، فإنَّ في أحَدِ جَناحيهِ داءً وفي الآخَرِ شفاءً) واتە: ئەگەر مێش کەوتە خواردنەوەی یەکێکتانەوە، با هەموی لە ناویدا نقوم کات و، پاشان فڕێیدا، چونکە لە یەکێك لە باڵەکانیدا، نەخۆشی هەیەو، لە باڵەکەی تریدا چارەسەر هەیە.

ڕیوایەتێکی تری بوخاری دەفەرموێ: (إذا وقعَ الذبابُ في إناءِ أحدِكم فامْقلُوهُ، فإنَّ في أحَدِ جَناحيهِ داءً وفي الآخَرِ شفاءً) واتە: ئەگەر مێش کەوتە دەفر (قاپ) ی یەکێکتانەوە، با لە دەفرەکەیدا نقومی کات، چونکە لە یەکێك لە باڵەکانیدا نەخۆشی هەیەو لە باڵەکەی تریدا چارەسەر هەیە

ـ دیسان ڕیوایەتی تری بوخاری هەیە، کە لە قوتەیبە، ئەویش لە ئیسماعیلی کوڕی جەعفەرو، ئەویش لە عوتبەی کوڕی موسلیم، مەولای بەنی تەیم، ئەویش لە عوبەیدی کوڕی حونەین مەولای بەنی زریق، لە

ئەبو هورەیرەوە ئەویش لە پێغەمبەرەوە صلی الله علیه وسلم گێڕایەوە كە فەرمووی: (إذا وقع الذباب في إناء أحدكم فليغمسه كله ثم يطرَحْهُ، فإن في أحد جناحيه شفاء وفي الآخر داء) واتە با نقومی كات، پاشان فڕێیدا..

ـ نەسائی و ئیبنو ماجە، لە سونەنیدا لە ئەبو سەعیدی خودریەوە دەگێڕێتەوە، كە پێغەمبەر صلی الله علیه وسلم فەرمووی: (أحَدُ جَنَاحَيْ الذبابِ سُمٌ والآخَرُ شِفاءُ، فإذا وَقَعَ في الطَعام، فامقلوهُ، فإنَّهُ يُقَدِّمُ السُمَّ ويُؤَخِّرُ الشِّفَاءَ) واتە:یەكێك لە باڵەكانی مێش ژەهرەو، ئەوی تریان چارەسەرە، جا ئەگەر كەوتە خۆراكی یەكێكتانەوە، با تێیدا نقومی كات، چونكە مێشەكە، ژەهرەكە پێشتر دەخات، وەك لە چارەسەرەكەی، كە دوای دەخات..

ئەحمەدی ئەبوبەكری بوسەیری، لە (مصباح الزجاجة في زوائد ابن ماجة) بە توێژینەوەی موسا محمد عەلی و، عزمت عەلی عەتییە، فەرمودەیێكی تری كورتی، لە نەسائیەوە لە سونەنەكەیدا نەقڵ كردوە، كە لە عەمری كوڕی عەلی، ئەوش لە یەحیای كوڕی سەعید القطان و، ئەویش لە ابن و أبي ذئب گێڕاوێتیەوە، دەفەرموێ: (إذا وَقَعَ الذُبابُ في إنَاءِ أحَدِكُمْ فَلْيَمْقُلْهُ) واتە: ئەگەر مێش كەوتە دەفری یەكێكتانەوە، با تێیدا نقومی كات..

ـ ئیمام ئەحمەدیش لە مەسنەدەكەیدا، لە وەكیعی كوڕی ئیبراهیمی كوڕی فەزڵەوە، ئەویش لە سەعیدی كوڕی ئەبو سەعیدو، ئەویش لە ئەبوهورەیرەوە، فەرمودەكە بەم ڕیوایەتە دەگێڕێتەوە: (إذا وَقَعَ الذُبَابُ في طَعَامِ أحَدِكُمْ أو شَرَابِهِ فَلْيَغْمِسْهُ (با نقومی كات) ثمَّ يُخرجهُ، فإنَّ في أحدِ جناحيهِ داءً وفي الآخَرِ شفاءً، وإنّهُ يقدِّم الداءَ)..

ـ ئیمام دارمی لە سونەنەکەیدا، لە سولەیمانی کوڕی حەرب و، ئەو لە حەممادی کوڕی سەلەمەو، ئەویش لە سومامەی کوڕی عبداللەی کوڕی ئەنەسەوە، لە پێغەمبەرەوە صلی الله علیه وسلم دەگێڕنەوە، کە فەرموی: (إنَّ الذبابَ في أحَدِ جَناحيهِ داءٌ وفي الآخر شفاءٌ، فإذا وقع في إناء أحدكم فليَغمِسْهُ، فإنه يَتقِي بالذي فيه الداءُ، ثم يُخرجُهُ) واتە: لە یەکێك لە باڵەکانی مێشدا نەخۆشی هەیەو، لەوی تریاندا چارەسەر، جا ئەگەر کەوتە دەفری یەکێکتانەوە، با یەکجاری تێیدا نقومی کات، بەمەش خۆی بە باڵە شیفادارەکەی، لە باڵە نەخۆشیدارەکەی دەپارێزێت..

بە هەر حاڵ دکتۆر خەلیل، لە دوو ڕێگای سەنەدەکانی لای بوخاری پێنج ڕێگای لای ئەبو داودو ئیبنو ماجەو، لە دە ڕێگای لای ئیمام ئەحمەدو، دوو ڕێگای لای دارمی و، سێ ڕێگای لای بەیهیقی و، هەر یەك لە یەك ڕێگای ئیبنو خوزەیمەو، ئیبنو حیببان و ئیبن الجارود و، شەش ڕێگاکەی لای تەحاوی و، سێ ڕێگای لای بەغەوی و، یەك ڕێگای ئیبنو السسەکەن و، ئیبنو عەبدولبەڕ و، هی تریش کۆڵیوەتەوەو، زۆر بە وردی بە دوای هەموویاندا چوە، تا سەرجەم گەیشتونەتە سێ وچوار ڕێگای گێڕانەوەی تایبەت و، چل و دوو ڕێگای گشتی (کە لە گەڵ بڕگە باسی تردا هاتوە)! تا گەیشتۆتە ئەوەی، کە سەنەدی ئەم فەرمودە، نەك هەر هیچ جۆرە گومانێکی تێدا نیە، بەڵکو لە بەرزترین ڕێگای گێڕانەوەی فەرمودە، چونکە لە زیاتر، لە پەنجا ڕێگاوە ڕیوایەت کراوە! کێش لێی بە گومانە، ئەوە ئەرزو ئەوە گەز بۆمان بسەلمێنێت !!

وەرن دوای توێژینەوەی زانستی، بزانین دەگەینە ئەو ئەنجامەی، کە ئەم فەرمودە پیرۆزە، چەندین لایەنی زانستی سەردەمی، وەکو فیزیاو،

پزیشکی و، دەرمانسازی و، مایکرۆبایۆلۆجی لە خۆ گرتوە، جگە لە ئامۆژگاریە دینیەکەی و، ڕەوانبێژیە زمانەوانیەکەی..

دووەم: باڵی مێش و جۆری میکرۆبەکانی:

١- نۆ جۆر بەکتریا لە باڵی مێشدا دەژی، هەندێکیان بە سالب (نێگەتیڤ) و، هەندێك بە موجب (پۆزەتیڤ) دەناسرێن، هەرە بەهێزەکەیان، پێی دەوترێت (کایرکولانس B.Circulans)، کە لە جۆری موجبەکانە، کە لە هەموان زیاتر، تەحەمولی گەرمای بەرزو، زۆری سەرماو، تیشك و کارو کارتێکردنی کیمیایی هەیە، کە بڕی ٥ ملگم/ملل.ی ئەم جۆرە بەکتریایە بەسە بۆ کوشتنی هەمو جۆرەکانی تری، بەکتریای بن هەردوو باڵی مێشەکە، وەکو جۆری (B.subtilis و S.aureus)، کە دەبنە هۆی نەخۆشی چاو ئاوسان و، دومەڵ و ئاوسانی میزەڵدان و، کلێنچەکەو دەرچەی کۆم و، دەزگای میز، هەروەها پیس کردنی خۆراك.. بەڵام سەرسوڕمان لەوەدایە، کە جۆری بەکتریا کوشندەکە (کە ئێمە بە بەکتریا دڵسۆزەکە ناوی دەبەین)، هەر ئەو بەکتریایانە ناکوژێت، کە باڵی بەکتریاویە خراپەکە لەخۆی گرتون، بەڵکو ئەوانەش، کە بە قاچ و قول و شوێنی تری مێشەکەوەن، بۆیە لە نقوم کردنی مێشەکەدا ئەوانی تریش دەفەوتێنێت..

٢- لە روی زانستی بەکتریۆلۆژیەوە سەلمێنراوە، کە تەنانەت بەکتریا دڵسۆزەکە، لە ناو زگ و ریخۆڵەشدا بێت، ڕۆڵی خۆی دەبینێت و، ئەو بەکتریا زیانبەخشانە دەفەوتێنێت !! واتە ئەگەر بخۆرەکە، کەوچکە چێشت، یان قومی لەو شوێنەوە لە خواردنەوەکەیدا، کە مێشەکەی تێکەوتبو، گەر هێشتا کاتی تەفاعول کردنی، بەکتریا دڵسۆزەکە دژی

بـەكتریا زیانبەخشـەكان مابێـت، لـە نـاو ریخۆڵەكانیشـدا بێـت، جـەنگی پیرۆزی خۆی، هەر ئەنجام دەدات !!

٣ـ شـێوازی كـاركردنی بـەكتریا دڵسـۆزەكە ئەوەیـە، كـە هـەر بەوەنـدەی شلەمەنیەكەی دەگاتێ، گەرم بێت، یان سارد، هـەڵی دەمـژێ و، بـە پێـی فشارو تینێكـی زانسـتی، كـە پێـی دەڵێن: (فشـاری ئیسـمۆزیی) دەیكاتـە مایەی تەقاندنـەوەی خۆی، كە وەكـو نـارنجۆك خێـرا دەتەقێتـەوەو، بـۆ مەسافەی دوو میللیمەتر، كاریگـەریی چارەسـەرەكەی خـۆی دەهاوێت!! بەمەش هیچ بەكتریایەكی خراپـی بـن بـاڵی مێشـەكە، كـە زیانبەخشـن قوتار نابن !!

٤ـ لەبەر ئەوەی بەكتریا دڵسۆزەكە، لـە پلـەی زۆر بـەرزی گەرمیشـدا دەژی، لـە شـلەیەكی زۆر گەرمـدا بێـت، لەبـەر ڕونـاكی، یـان لـە شـوێنێكی زۆر سـاردا بێـت، لەبـەر تـاریكی، كـاری خـۆی هـەر دەكـات.. لـە هـەمو بارودۆخێكی ئاوادا، دەتوانێت بـڕی ٥ ملگـم/ملـل بەرهـەم بهێنێـت، كـە دەتوانێت ١٠٠٠ لیتر شیر، یان شلەمەنیەكی تر تەعقیم كات !!

٥ـ ئـەم میكرۆبـە دڵسۆزە، دەڵێـی دینـداری موجاهیـدە، لەگـەڵ پەیـدابونی سـەرەتای هێرشـی بـەكتریا خراپـەكان و، ئیعـازدان بـەم، هێرشـێكی بەرفراوانی كەوانەیی، بۆ گەمارۆدان و لـەناوبردنی بـەكتریا خراپـەكان دەكات و، تا نەشیان فەوتێنێت، كۆڵ نادات!! سبحان الله..

٦ـ تەقینەوەی بـەكتریا دڵسۆزەكە، توانایـەكی كاریگـەری تـری بـۆ دروسـت دەبێـت، كـە هەرچـی میكرۆبـی تـر هـەبێت، لەوانـەی خـەڵك توشـی نەخۆشی تر دەكەن دەكوژێت، وەكو میكرۆبەكانی گەندە پشكۆ (الجمـرة الخبیثـة) و، تیفۆئیـد(گرانـەتا) و، پاراتیفۆئیـدو، دیـزانتری (میـزی

خوێنـاوی) و، تـەراخومای چـاو نەخۆشـی تـری كۆئەنـدامی هەناسـەو هەرس.

٧ ـ لە دنیادا بڕی ٦٤٠٠٠ جۆر مێش هەیە، ئەوەی، كە لای ئێمـە ناسـراوە، مێشـی ئاسـایی و مـۆزو كرۆمـۆزە، كـە لـە لادێكانـدا ناسـراوە، چـونكە هەندێك شوێن پێی دەڵێن، مێشی گەوڕو ئـاخوڕ. بـەڵام سـەیر ئەوەیـە، كە ئەم هەمو جۆرە مێشە، هـەر جۆرە بەكتریایـەك، لـە هـەر شـوێنێك لـەباڵی چـەپی خۆیانـدا هـەڵگرن، چارەسـەری دژی ئـەو بەكتریانـە، لـە باڵەكەی ترەوە هەڵگیراوە، بەرهەم دەهێنێت !!

سێیەم: هەندێ خاڵی تر بۆ سەرنجدان:

١. پێغەمبـەر صلى الله عليـه وسلم پـيتی فـائی بـۆ نقـوم كردنـی مێشـەكە بەكار هێناوە كـە بـۆ خێرایـی و پەلـە كـردن و یەكسـەرییە، كەچـی بـۆ دەرهێنانـەوەی مێشـەكە (ثمَّ) ی بـەكار هێنـاوە، كـە بـۆ سسـتی و پەلـە نەكردن و، دوایی ئەنجامدانە!! چونكە ئەگەر مێشەكە، بە باڵی بەكتریا زیانبەخشــەكەیدا كەوتبێتــە نــاو خۆراكەكــەوە، بــە خێــرا نقــوم كردنەكـەی، چارەسـەرێكی خێـراش دروسـت دەبێـت، چـونكە وتمـان، هەڵمژینی بەكتریا دڵسۆزەكە، بە پێی تـینی ئیسـمۆزیی، دەبێتـە مایـەی تەقینەوەیـەكی زۆر بـەرفراوان، كـە وەك خولگـەی تەقینـەوەی ئـەتۆم بازنە دەكێشێت و، بۆ ماوەی دوو مێلليمەتر كاریگەر دەبێت !!

٢. ئەو قسەیەی دكتۆر یوسف القەرەزاوی زۆر ڕاستە، كە لە كتـێبی (السـنن النبويـة مصـدرا للمعرفـة و الحضـارة) ەكـەی خۆیـدا دەڵـێ: نابێـت فــەرمودەی نقــوم كردنــی مێشــەكە، بــە بەرپەرچـدانەوەو گومــان

لێكردنەوە وەرگرین، تـەنها لەبـەر ئـەوەی زۆر ناچێت بـە ژیریمانـدا !!
چونكە جگە لەوەی، كە پابەندین بە وەرگرتنیەوە، چـونكە فـەرمودەی
پێغەمبەرەكەمانە صلی الله علیه وسلم، لە توێژینەوەی زانستیانەشـەوە
بۆمان، دەردەكەوێت، كە رەفتارێكی رەواو حەقیقەتێكی زانستیە..

٣ـ فەرمودەكـە، رێ لـە تەندروسـتی بـاش ناگرێـت، رێ لـە بـەكارهێنانی
خۆپاراسـتن و چارەسـەری نەخۆشـی ناگرێـت، نافـەرموێ بیگـرن و
بیخەنە ناو خواردنەوە، یـان چێشـتتانەوە !! ناشـفەرموێ، پـورە مـێش،
وەكـو پـورەی هـەنگ راگـرن ! بـەڵكو دەفـەرموێ: (بـاڵێكی نەخۆشـی
تێدایـەو، باڵەكـەی تریشـی چارەسـەر) رێ لـە لێكۆڵینـەوەی پزیشـكان
ناگرێت، ئەمەش قابیلی موناقەشەو، لێكۆڵینەوەو توێژینـەوەی زانسـتی
پزیشكیە، چ ئیشكالێكیش لە توێژینەوەدا هەیە بە تایبەتی، كە زانستی
تـەجریبی (ئـەزمون و تـاقی كردنـەوە) یـەكێك بـوە، لـە سـیمای
شارستانێتی ئیسلامی ! پێغەمبـەریش صـلی الله علیـه وسـلم، دەیـەوێت
ئەم جۆرە حەقیقەتانە بدۆزرێنەوەو، بۆ سودی مرۆڤایەتی سـودی لـێ
وەرگیرێت، ئەمەیە، كە ئەو پێش هەزارو چـوار سـەد سـاڵ فەرمویـەتی،
دیارە هەر لە خۆیەوە نەدواوە بۆیە قورئان دەرهەقی دەفـەرموێ ﴿ وَمَا
يَنطِقُ عَنِ ٱلْهَوَىٰٓ ﴿٣﴾ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْىٌ يُوحَىٰ ﴾ الـنجم/٣ـ ٤ واتـە خـۆ لـە هـەواو
هەوەسی خۆیەوە نادوێت، ئەمە وەحیەو بۆی هاتوە.. ئەمە هاندانە بـۆ
بە دواداچون و سۆراخ كردن، بۆ دۆزینەوەی هۆكاری نەخۆشی و، رێـی
چارەسەری، تا زوترو ئاسانترو، بگەنە دەرمانی نەخۆشان!

★ ★ ★

ئەو بڕە پیسییەی چاوپۆشی لێکراوە

شەرعناسان زۆر لەم باسەدا راجوێ بون[١]، لە جۆرو بڕی پیسییەك، کە دەبێ عەفوی لێبدرێت، من پێم وایە مادام بەڵگەیەکمان لەسەر جۆرو بڕیی نیە، دەمێنێتەوە سەر زەرورەتی لابردنی و، ئەو ڕەنجەی بۆ لابردنی دەدرێت، ئەگەر پیسیەکە لەو جۆرە بێت، کە خەڵکێك پێوەی موبتەلا دەبن، یان بڕەکەی ئەوەندە زۆرە، یان هەوڵی لابردن و پاککردنەوەی شوێنەکەی دراوە، بەڵام ئاسەواری ماوە، ئەگەر هەمو ئەمانە ئیعتیبار کراو، لە کاتی لادانی پیسیەکەو ئاسەواریدا رەچاو کرا، مانای وایە تەکلیفە شەرعیەکە جێبەجێ کراوەو، نایەوێت خەڵکانێك بخەینە سەر وەسوەسە..

★ ★ ★

---

[١] بروانە: وهبة الزحيلي: الفقه الاسلامي وأدلته (١٦٩ ـ ١٧٧).

باسی سێیەم

تارەت گرتن

- تارەت گرتن بە چی دەبێت ؟.
- با لێ بەربون تارەت نەگرتنەوەی.
- ئادابی چونەسەر ئاو.
- لە ئادابی تارەت گرتن.
- میزەچڕكێ.
- میزكردن بە پێوە.
- دەستنوێژ لە تەوالێتدا.

باسی سێیەم

تارەت گرتن (الاستنجاء)

ماناو حوکمی تارەت گرتن: ئەمەی لە زمانی کوردیدا پێی دەوترێت تارەت. هەر (طَهَارة) ی زمانی عەرەبیەو، بۆتە زاراوەیەك، بە مانای خۆپاککردنەوەی دوای دەست بەئاو گەیاندن (میز یان پیسایی کردن).. بەڵام ئەسڵە عەرەبیەکەی پێی دەوترێت (الإستِنجَاءُ):

الاستنجاء: لەسەر کێشی استفعالی کرداری رابوردوی (نَجَوتَ) ە.

. لە ڕوی زمانەوانیەوە، بە مانای بڕیمەوە دێت، وەك دەوترێت: (نجوتُ الشجرة) واتە درەختەکەم بڕییەوە.

. لە ڕوی زاراوەییەوە: بریتیە لە لابردنی هەرچی شتێك، لە کونی پاش و پێشەوەی مرۆڤ هاتبێت، جا بە ئاو رادرێت، یان بە بەرد و دەسڕی کاغەز (کلینێکس)، یان هاوشێوەیان لابڕێت..

لە عەرەبیدا (الاستجمار) یشی بۆ بەکار دەهێنن، کە بە مانای بەکارهێنانی بەردوچکەیە، چونکە (الجمَار) بەردی بچکۆلەیە. هەروەها زاراوەی (الإستِطَابَة)، کە بە مانای بۆن خۆش کردنە، وەکو ئەوەی کابرا بە لابردنی شتێك لە خۆی، کە مایەی بۆنی ناخۆشە، خۆی بۆن خۆش کردوە[1].

حوکمی تارەتگرتن: مەزهەبەکان، جگە لە حەنەفی، تارەت گرتن لەلایان فەرزە لەسەر هەر کەسێك، کە میزو پیسایی و مەزی و، ئەوی لە حوکمیاندایە، لێ هاتبێتە دەرەوە، چونکە پێغەمبەری خوا صلی الله علیە

---

[1] ابن قدامة: المغني (٢٠٥/١).

وسلم دەرهەقی دەفەرموێ: (إِذَا ذَهَبَ أَحَدُكُمْ إِلَى الْغَائِطِ فَلْيَسْتَطِبْ بِثَلَاثَةِ أَحْجَارٍ فَإِنَّهَا تجْزِي عَنْهُ) حسن[1] واتە ئەگەر کەسێکتان چوە سەرئاو، با بە سێ بەرد تارەت بگرێت، چونکە سێ بەرد بەسە.. ئەمە فەرمانەو، فەرمانیش بۆ واجب بونە، کەوابو تارەت گرتن فەرزە،کە دەشفەرموێ سێ بەردەکە بەسە، فەرزێتیەکەی زیاتر پێ دەچەسپێت.. لە فەرمودەیەکی تردا دەفەرموێ: (لا يَسْتَنْجِي أَحَدُكُمْ بِدُونِ ثَلاثَةِ أَحْجَارٍ)[2] واتە: کەستان بە سێ بەرد کەمتر تارەت نەگرێت..

ئیمام ئەبو حەنیفە پێی وایە، تارەت گرتن فەرز نیەو سوننەت، ئەو لە بۆچونەکەی خۆیدا ئیعتیمادی کردۆتە سەر فەرمودەیەك، کە زەعیفە ئەویش ئەمەیە: (مَنْ اسْتَجْمَرَ فَلْيُوتِرْ مَنْ فَعَلَ فَقَدْ أَحْسَنَ وَمَنْ لا فَلا حَرَجَ)[3] واتە: ئەوی تارەتی گرت، با وتر بێت (سێ بەرد) ئەگەر وای کرد ئەوە چاکی کردوە، ئەگەر نا، ئەوە نارەحەتی تێدا نیە.

تارەت گرتن بە چی دەبێت؟

تارەت گرتن بە یەکێك لەمانەی خوارەوە دەبێت:

یەکەم: بەردو دارو هاوشێوەی جگە لە ئێسك و تەرس و تەپاڵەو ئەوی وەك ئەوانە: هەروەها بە گەڵاو کاغەزو شتی وا، چونکە پێغەمبەر صلی الله علیە وسلم دەفەرموێ: (إِذَا ذَهَبَ أَحَدُكُمْ إِلَى الْغَائِطِ

---

[1] ابو داود (٤٠) والنسائي (١/٨) وأحمد (١٠٨/٦ ـ ١٣٣) سەنەدەکەی زەعیفە، بەڵام ئەلبانی لە ارواو الغليلدا دەڵێ: بە یەکتری بەهێز دەبن و دەبنە حسن (الارواء (٤٤) کەمال السسەید سالم لە صحيح فقه السنة (٨٨/١) دا دەڵێ: حسن لشواهده،

[2] مسلم (٢٦٢) والنسائي (١٦/١) والترمذي (١٦).

[3] ئەلبانی لە ضعيف الجامع الصغير ژمارە (٥٤٦٨) بە زەعیفی داناوە..

فَلْيَسْتطِبْ بِثلَاثةِ أحْجَارٍ فإنّهَا تجْزِي عَنـهُ)[١] واتـە ئەگـەر کەسـێکتان چوە سەر ئاو، با بە سێ بەرد تارەت بگرێت، چونکە سێ بەرد بەسە..

کـەوابو، تـارەت گـرتن بـە سـێ بەردوچـکە کـەمتر نابێـت. بەڵگـەی ئەوەش:

١ـ فەرمودەکەی لای سەیدنا سەلمانە، خوا لێـی ڕازی بێـت، کـە دەڵێ: (نَهَانَا أنْ نَسْتقْبلَ القِبْلَةَ لِغَائِطٍ أو بَولٍ، أو نَسْتنْجيَ باليَمِينِ، أو نَسْـتنْجيَ بأقَـلَّ مِـن ثلاثـةِ أحْجَـارٍ، أو أنْ نَسْـتنْجيَ برَجيــعٍ أو عَظْـمٍ)[٢]واتــە: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم بەرهەڵستی ئەوەی لێکردوین، کـە لە دەست بە ئاو گەیاندندا (پیسایی کردن بێت، یان هەر میزکردن) ڕو لە قیبلە بکەین، یان بە دەستی ڕاست تارەت بگرین، یـان بـە کـەمتر لـە سێ بەردوچکە خۆمان پاك کەینەوە، یان بـە تـەرس و تەپاڵەوئێسقان، خۆمان پاك کەینەوە.

٢ ـ فەرمودەکـەی لای جـابر خـوا لێـی ڕازی بێـت، کـە فـەرموی: پێغەمبـەری خـوا صـلی الله علیـە وسـلم فـەرموی: (إذا إسْـتجْمَرَ أحَـدُكُمْ فلْيَسْـتجْمِرْ ثلَاثـاً)[٣] واتـە: ئەگـەر کەسـێکتان تـارەتی گـرت، بـا بـە سـێ بەردوچکە بیگرێت..

---

[١] لە پەڕاوێزی ژمارە ٧٣ دا وترا: حسن لشواهده، أخرجه ابو داود (٤٠) والنسائي (١٨/١) وأحمد (١٠٨/٦ ـ ١٣٣) سەنەدەکەی زەعیفە، بەڵام شێخی ئەلبانی ڕەحمەتی لە ارواو الغلیلدا دەڵێ: بە یەکتری بەهێز دەبن و، دەگەنە پلەی حسن (الارواء (٤٤).

[٢] موسلیم (٢٦٢) و نەسائی (١٦/١) وترمزی (١٦).

[٣] ئەحمەدو ئیبنو ئەبی شەیبەو ئیبنو خوزەیمە هێناویانەتەوەو، بە ڕاستیان زانیوە. الحويني: بذل الاحسان (٣٥١/١) بسند صحيح.

٣ ـ فەرمودەکـەی خـەلالی کـوڕی سـائیب، کـە لـە باوکیـەوە (بـە مەرفوعی) گێڕاوێتیەوە، کە پێغەمبەر صلی الله علیـه وسلم فـەرموی: (إذا دَخَلَ أحَدُكُمْ الخَلَاءَ فَلْيَتمَسَّحْ بِثَلَاثَةِ أحْجَارٍ)[1] واتە: ئەگەر یەکێکیتان چوە سەر ئاو، با بە سێ بەردوچکە خۆی پاك کاتەوە..

بێگومان ئەمە مانای وا نیە، لانی زۆری، دەبێت سێ بەردوچکە بێت، چونکە ئەگەر بە سێ بەردوچکە پاك نەبۆوە، دەبێت زیاتر لـە سێ بـەکار بهێنێت..

فەرمودەکانی سەرەوە، ئاماژەی ئەوەیان تێدا بو، کە تـارەت گـرتن بـە ئێسقان و تەرس و تەپاڵەو شتی وا نابێت.. فـەرمودەی تـریش لـەو بـارەوە هەیـە، وەکـو فەرمودەکـەی لای ئیبنـو مەسـعود، خـوا لێـی ڕازی بێـت، کـە دەڵێ: پێغەمبـەر صلی الله علیـه وسـلم فـەرموی: (لا تَسْتَنْجُوا بـالرَّوْثِ ولا بالْعِظَامِ فَانَّهُ زادُ إخْوانِكُمْ مِنَ الْجِنِّ)[2] واتە: تارەت بـە تـەرس و تەپاڵـە، یـان بە ئێسقان مەگرن، چونکە ئەوانە خۆراکی برا جنۆکەکانتانن.

له ئیبنو مەسعودیشەوە گێڕراوەتەوە، کە دەڵێ: (أتـى النَّبـيُّ صلى الله عليـه وسـلم الغـائِطَ، فـأمَرَنِي أنْ آتِيـهِ بِثَلَاثـةِ أحْجَـارٍ، فَوَجَـدْتُ حَجَـرَيْنِ والْتَمَسْتُ الثَّالِثَ فَلَمْ أجِدْهُ، فَأخَذْتُ رَوْثَةً فَأتَيْتُهُ بِهَا، فَأخَذَ الحَجَرَيْنِ وألْقَـى الرَّوْثَةَ، وَقَالَ: هَذا رِكْسٌ)[3] واتـە: پێغەمبـەر صـلى الله عليـه وسـلم، ویستی دەست بە ئـاو بگـەیێنێت، فـەرموی سێ بەردوچـکەم بـۆ بێنـە، منـیش دوو

---

[1] ئیمامی ئەحمەد و ئیبنو ئەبی شەیبە و ئیبنو خوزەیمە گێڕاوێتیانەوەو شێخ حوەینی لەکتێبی(بذل الاحسان ٣٥١/١)ەکەی خۆیدا گوتویەتی: سەنەدەکەی سەحیحە.

[2] موسلیم (٦٨٢)، ترمزی (١٨)، ئەحمەد (٤٣٦/١).

[3] (بوخاری(١٥٦)، ترمزی(١٧)، نەسائی(٤٢)، ئیبنو خوزەیمە، زیادەی باسی گوێدرێژەکە لای ئەلبانیش، لە سەحیحی ئیبنو ماجە (٢٥٣) و سەحیحی ئیبنو خوزەیمە (٣٩/١ و٧٠/١) بە سەحیحی ناساندوە..

بەردوچـکەو تەرسـێکی گوێدرێـژم بـۆ هێنـا، دوو بەردەکـەی وەرگـرت و، تەرسەکەی فڕێدا، فەرموی: ئەویان پیسە.

دووەم: تارەت گرتن بە ئاو: لەبەر ئـەوەی پێغەمبـەری خـوا صلی الله علیه وسلم، ئەوەندەی دەستی بکەوتایـە، ئـاوی بـەکار دەهێنـا، ئەنـەس خوا لێی ڕازی بێت دەڵێ: (كَانَ النَّبِيُّ صَلَى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَمَ يَدخُلُ الخَلَاءَ فَأَحمِلُ أنَا وَغُلَامٌ نَحوِي إِدَاوَةً وَعَنَزَةً فَيَستَنجِي بِالمَاءِ)[1] واتە: کە پێغەمبـەر صلی الله علیه وسلم دەچوە دەست بە ئـاو گەیانـدن، مـن و مێردمنـداڵێکی تر، جەوەندەی ئاوەکەمان بۆ هەڵدەگرت، کە تارەتی پێ دەگرت[2].

بێگومان تارەت گرتن بە ئاو باشترە، وەك لە بەرد، چونکە وەکو ئـەبو هـورەیرە خـوا لێـی ڕازی بێـت گێڕاوێتیـەوە[3]: خـوای گـەورە مـەتحی ئـەو کەسـانەی فـەرموە، کـە پاکـژ بـون و، هەمیشـە تارەتیـان بـە ئـاو دەگـرت، ئەوەش هۆکاری هاتنە خـوارەوەی ئـەم ئایەتـە بـوە: ﴿فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَن يَتَطَهَّرُوا۟ وَٱللَّهُ يُحِبُّ ٱلْمُطَّهِّرِينَ﴾ التوبـە/١٠٨ واتـە: ئـەو مزگەوتانـەی، کـە پیاوانێکی تێدایە، کە حەز دەکەن پاك بن، خواش پاکژانی خـۆش دەوێـت.

---

[1] بوخاری (١٥١) و موسلیم (٢٧٠، ٢٧١) فەرمودەوانانی تریش.

[2] دواۃ: وەکو مەسینە وابوەو لە چەرم دروست کراوە، عَنَزَة: دارێك بوە لە ڕم کورتر و زۆر جار نوکی ڕم، یان سێلکیان پێوە کردوە، ئیمامی بوخاری دەڵێ: دەستەواژەی (فیستنجي بالماء) قەولی ئەنەس نیە، قەولی ئەبو الوەلیدە، کە یەکێکە لە پیاوانی سەنەدەکە

[3] کەمال السسەید سالم لە صحیح فقە السنةدا دەڵێ: ئەبو داود (٤٤) و ترمزی (٣١٠٠) و ئیبنوماجە (٣٥٧) بە سەنەدێکی زەعیف، بەڵام شێخی ئەلبانی دەڵێ: سەنەدەکانی تر فەرمودەکە دەگەیێننە پلەی حەسەن. الالباني: ارواء الغليل (٤٥).

ئــەوەش ڕای ســوفیانی ســەوری و، عبداللــەی کــوڕی موبــارەك و، ئیمــام شافیعی و، ئیمام ئەحمەدو، ئیسحاقە[1]..

تارەت لە با لێ بەربون ناگیرێت:

هەر کەسێك بای لـێ بـەربو، یـان لەخـەو هەسـتاو، پێویسـتی بەچـونە سـەر ئـاو نـەبو، دەتوانێـت دەسـتنوێژ بشوات، بـێ ئـەوەی تـارەت بگرێـت، ئیبنوقودامە دەڵێ: وانازانم ڕاجوێیی لەم مەسەلەیەدا هەبێت، بۆیە ئیمام ئەحمەد دەیگوت: نە لە قورئاندا، نە لە سوننەتدا بەڵگەیەك لەسـەر ئـەوە نیە، کە تـارەت لەسـەر بـا لـێ بەربونـەوە هـەبێت. زەیـدی کـوڕی ئەسـلەم، ڕەحمەتی خوای لێ بێت، دەیفەرمو: خوای گـەورە دەفـەرموێ: ﴿إِذَا قُمْتُمْ إِلَى ٱلصَّلَوٰةِ فَٱغْسِلُواْ وُجُوهَكُمْ﴾ المائدە/٦ واتە: کـە هەسـتان بـۆ نوێـژ، بـڕۆن دەستنوێژ بشۆن.. مەبەستی ئەو کاتەیە، کە لە خەو هەڵدەستن..

تارەت مەرج نیە بۆ دەستنوێژ:

زۆر کەس وا دەزانن تارەت و دەستنوێژ، لازم و مەلزومی یـەکن، بـەڵام ئەمە وا نیە، هەر یەکەیان لەوی تریان جودایە، ئەسڵی تارەت گرتنەکەش، بۆ لادانی پیسایییە، لەم حاڵەتەدا پیسایی نیە، تا لاببرێت[2] هیـچ ریوایـەتێك لـە پێغەمبـەری پێشـەواوە، صـلی الله علیـە وسـلم نـەهاتوە، کـە بـۆ هـەمو دەستنوێژێکی چوبێتە سەرئاو، کەوابو، کە لە سوننەتدا نـەبێت، ئـەوە لـە ئایەتیشدا فەرز نەکراوە..

---

[1] ترمذي (٣١/١).

[2] ابن قدامە: المغنی ٢٠٦/١..

هەندێك لە ئادابی چونە سەر ئاو (تارەت گرتن)

هەندێك رەفتار هەن، دەبێت موسوڵمان لە چونە سەر ئاویدا، بۆ میز كردن، یان پیسایی ڕەچاویان بكات، لەوانە:

١ . دەرنەكەوتن و دور كەوتنەوە لە بینینی خەڵكی: ئەسڵ ئەوەیە، كە موسوڵمان لە ئاودەستدا دەست بەئاو بگەیێنێت، بەلام ئەگەر لە سەفەر بو، یان دەوار نشین بو، لە دەشت و چۆڵیدا، پێویستە ئەوەندە دور كەوێتەوە، كە لەبەرچاوان دیار نەمێنێت، وەك ئەوەی بچێتە چاڵێك یان كەندەلانێك، یان نەدیوێكەوە، یان زۆر دور كەوێتەوە، چونكە پێغەمبەری پێشەوامان صلى الله عليه وسلم وای دەكرد.. سەیدنا جابری كوڕی عبدالله خوا لێی ڕازی بێت دەڵێ: لە سەفەرێكدا لە خزمەت پێغەمبەری خوادا صلى الله عليه وسلم بوین، كە دەیویست تارەت بگرێت، ئەوەندە دور دەكەوتەوە نەدەبینرا.[1].

٢ . هیچ شتێك نەباتە سەرئاو كە ناوی خوای پێوە بێت: وەكو ملوانكەو زنجیرو مستیله[2] چونكە لەگەڵ بەمەزن دانانی خوای پەروەردگاردا ناگونجێت، بەلام ئەگەر لە گیرفانیدابو، یان ملوانكە، یان

---

[1] ئەبو داود (٢)، ئیبنوماجە (٣٣٥) ئەمەش لەفزی ئەمیانەو سەحیحە.

[2] كەمال السسەید سالم لە صحيح فقه السنة (٩٢/١) دا دەفەرموێ: ئەو فەرمودەیە، كە دەگێڕرێتەوە، كە پێغەمبەری نازدار مستیلەیەكی لە پەنجەی پیرۆزیدا بو، ناوی خوای لەسەر بو، كە دەچوە سەر ئاو لە پەنجەی پیرۆزی دادەماڵی، هەرچەندە ئیمامانی بەڕێزی وەكو ئەبوداودو ترمزی و نەسائی و ئیبنو ماجە ریوایەتیان كردوە، ئەلبانی رەحمەتی دەڵێ: زەعیفە.مەبەست ریوایەتی داماڵینی مستیلەكەیە نەك هەبونی مستیلەكەی، ریوایەتی هەبونی مستیلەكە، كە لێی نوسرابو محمد رسول الله متفق عليه.. بوخاری (٥٨٧٢) و موسلیم (٢٠٩٢).

زنجیرەکە لە ملیدایە، یان قورئانەو کیفی هەیە، ناکرێت لە دەری دانرێن، یان بەدەستەوە بگیرێن، جائیزە پێیانەوە بچێتە سەر ئاو، لەبەر زەرورەتی. حاڵەتەکەی ئیمام ئەحمەد دەربارەی مستیلەی وا دەیگوت: دەتوانێت لە مشتی گرێت، بەڵام لەو حاڵەتەشدا، لەوانەیە مەترسی کەوتنە ناو ئاودەستەکەی هەبێت، بە تایبەتی ئاودەستی مزگەوت و، شوێنی گشتی ئەم سەردەمە.. من خۆم دکتۆر عبداللە عەززامی رەحمەتیم دی، کە قورئانی قەبارە بچوکی پێبو، پێیەوە چوە ئاودەست، لێم پرسی: گوتی: ئەگەر کیفی هەبو، زنجیری پێوەبو، ئیشکالی نیە..

٣ . **خوێندنی زیکرەکانی تایبەت بە چونەسەرئاو:** کەسێك، کە دەچێتە ئاودەست، باشتر وایە ئەو زیکرانە بخوێنێت، کە ریوایەت کراون، وەکو وتنی بسم اللە لەگەڵ چونە ژورەوەیدا. چونکە پێغەمبەری خوا صلی اللە علیه وسلم دەفەرموێ: (سِتْرُ مَا بَيْنَ الْجِنِّ وَعَوْرَاتِ بَنِي آدَمَ إِذَا دَخَلَ أَحَدُهُمْ الْخَلَاءَ أَنْ يَقُولَ: بِسْمِ اللهِ)[1] واتە: پەردەی نێوان جنۆکەو مرۆڤ، کە چوە سەر ئاو ئەوەیە، بڵێ: بسم اللە.. یان دەتوانێت، کە چوە سەر ئاو، لەو کاتەی پێ دەنێتە ناو ئاودەستەکە، یان پۆشاکی دادەنێ، یان بەرز دەکاتەوە، بڵێ: (اَللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْخُبْثِ و الْخَبَائِثِ)[2] واتە: خوایە پەنا دەگرم بە تۆ، لە نێرو مێیی جنۆکە..

---

[1] ترمزی وئیبنوماجە گێراویانەتەوەو سەحیحە بڕوانە: الالباني: صحيح الجامع (٣٦١١).
[2] بوخاری (١٤٢) و موسلیم (٣٧٥).

٤ . چونە ئاودەست بە پێی چەپ و هاتنە دەروە لێی بە پێی ڕاست: هەرچەندە بەڵگەیەکی تایبەت لەسەر ئەوە نیە، کە پێغەمبەری نازدار صلی الله علیه وسلم، پێی چەپی پیرۆزی، بۆ چونە ئاودەست پێش خستبێت و، پێی ڕاستی پیرۆزی لە هاتنە دەرەوەدا پێش خستبێت، بەڵام ئیمام شەوکانی باسی لەمە کردوەو، بە شێوەی گشتی بە سونەتی داناوە[1]، چونکە پێغەمبەری نازدار صلی الله علیه وسلم، لە هەمو شتێکدا، دەست و پێی ڕاستی، پێش چەپەکانی دەخست..

٥ . ڕو یان، پشت نەکردنە قیبلە، لە کاتی دانیشتنی سەرئاودا: لەبەر ئەوەی پێغەمبەری نازدار بەرهەڵستی لەوە کردوە.. فەرمودەی (متفق علیه)یە، کە سەیدنا ئەبو ئەییوبی ئەنساری، خوا لێی ڕازی بێت، دەگێڕێتەوە، کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم، فەرموی: (إذَا أتيْتمُ الغَائِطَ فلَا تسْتقْبلُوا القِبْلةَ وَلا تسْتدْبرُوها، وَلكِنْ شَرِّقُوا أو غَرِّبُوا)[2] واتە: ئەگەر چونە دەست بەئاو گەیاندن، نە ڕو، نە پشت، لە قیبلە مەکەن، ڕو لە ڕۆژهەڵات، یان ڕۆژئاوا بکەن.. ئەبو ئەییوب دەڵێ: کە هاتینە شام، بینیمان ئاودەست ڕوەو کەعبە دروست کراوە، ئێمە لە بەکارهێنانیدا خۆمان خوار دەکردەوەو، داوای لێبوردنمان لە خوای گەورە دەکرد..

شەرعناسان لەم باسەدا، ڕاجوێ بون، چونکە فەرمودەی تر هەیە، کە شیاوێتی ئەم کارە دەگەیێنێت.. ئیبنو عومەر، خوا لێیان ڕازی بێت،

---

[1] الشوكاني: السيل الجرار ٦٤/١

[2] بوخاری (٣٩٤)، موسلیم (٢٦٤)، ئەوانی تریش..

دەگێڕێتەوە، دەڵێ: شەوێك لەسەربان ڕاکشابوم، پێغەمبەری نازدارم بینی صلی الله علیه وسلم بۆ دەست بەئاو گەیاندن لەسەر دوو خشت دانیشتوە، ڕوی لە بەیتولمەقدیس بو. ئەوەش، چونکە لە مەدینە بو، واتە پشتی لە مەککە بوە..

ئیمام ئیبنو حەجەری عەسقەلانی و، ئیمام نەوەوی توێژینەوەیەکی دورودرێژیان لەم مەسەلەیەدا کردوەو، ڕای زۆر لە شەرعناسانیان نەقڵ کردوە[1] کە کورتەکەی ئەمەیە:

یەکەم: ئەو شەرعناسانەی گوتویانە: بەرهەڵستیەکە گشتیەو روکردن یان پشت کردن قیبلەکە دەگرێتەوە لە ماڵدا بێت یان لە دەرەوە: ئەمەش ڕای ئیمام ئەبو حەنیفەو، ئەحمەدو، ئیبنو حەزمەو، ئیبنوتەیمییە ئەمەیانی هەڵبژاردوە، ئیبنو حەزمی ڕەحمەتی، ڕیوایەتەکانی بردۆتەوە سەر ڕای ئەبو هورەیرەو، ئەبوئەیوبی ئەنساری و، ئیبنو مەسعودو، سوراقەی کوڕی مالیك خوا لێیان ڕازی بێت، لە تابعینیش، ئەمە ڕای عەتاء و، نەخەعی و، سەوری و، ئەوزاعی و، ئەبو سەورە، بەلگەی هەموشیان فەرمودەکەی لای ئەبوئەیوبی ئەنسارییە، کە پێشتر هێنامانەوە..

دووەم: ئەوانەی گوتویانە: بەرهەڵستیەکە تەنها دەشت دەگرێتەوە: ئەمەش بۆچونی ئیمام شافیعی و، ڕیوایەتی ڕاستی ئیمام ئەحمەدو، ئیسحاقە .

---

[1] ئیبنو حەجەری عەسقەلانی: فتح الباري(١/٢٩٦)، وئیمامی نەوەوی: المجموع(٢/٨٢).

سێیەم: ئەوانەی گوتویانە: دەشێت ڕوت لە قیبلە بێت، نەك پشت: ئەمەش بۆچونێکی تری، ئیمام ئەبو حەنیفەو، ئیمام ئەحمەدە، هەردوو کیشیان، ئیعتیمادیان کردۆتە سەر، فەرمودەکەی لای ئیبنو عومەرو، ئەوەی ئەبوئەییوبی ئەنساری، کە پێشتر هێنامانەوە..

چوارەم: ڕوکردن و پشت کردنە قیبلە هەردوو کیان جائیزە: ئەمەش بۆچونی دایکە عائیشەخانەو عوروەی کوڕی زوبەیرو رەبیعەو داودە. دەڵێن: مادام فەرمودەکان تێکەڵن و، پێچەوانەی یەکتری دەوەستنەوە، کەوابو هیچیان وەرناگیرێت و، دەچینەوە سەر ئەسڵەکە، کە جائیز بونی هەمو شێوەکانی، دەستبەئاو گەیاندن..

ئەوەی من پێم پەسەندە ڕای یەکەمە، کە بەڵگەکەی بەهێزتر دەبینم، ڕوکردن، یان پشت کردنە قیبلە، لە کاتی دەست بەئاو گەیاندندا، لە ماڵ بێت، یان لە دەشت، حەڕامە. والله اعلم..

٦ . خۆگرتنەوە لە قسەکردن، مەگەر بۆ زەرورەت: ئیبنو عومەر خوا لێیان ڕازی بێت، دەگێڕێتەوە کە جارێك پێغەمبەری خوا صلی الله علیە وسلم، دەستی بەئاو دەگەیاند کابرایەك لەوێوە تێپەڕی و، سەلامی لێکرد، بەڵام پێغەمبەر صلی الله علیە وسلم وەڵامی نەدایەوە[1].. وەڵامدانەوەی سڵاو فەرزە، بەڵام، کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیە وسلم، وەڵامی سەلامی کابرای نەدابێتەوە، بەڵگەی ئەوەیە، کە قسە کردن لە کاتی دەست بە ئاو گەیاندندا، حەڕامە، بە تایبەتی زیکری

---

[1] موسلیم (٣٧٠)، ئەبوداود (١٦)، نەسائی (١٥/١) و ئیبنو ماجە (٣٥٣).

خوای گەورە، کە ئاشکرایە سڵاو کردن، یان وەڵامدانەوەی زیکری خوای گەورەن..

بەڵام ئەمە ڕێ لە کاری زەروری ناگرێت، وەکو داواکردنی ئاو، یان ڕێنیشاندانی کوێرێك، یان ئەوی لەو جۆرە حوکمەدان..

٧ . خۆپاراستن لە دەست بەئاو گەیاندن لەسەرە ڕێ و سەر کانی و ئاو سێبەرو شوێنی گشتی خەڵکی: ئەبو هورەیرە خوا لێی ڕازی بێت دەڵێ: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم، فەرموی: (إتقُوا اللَعَّانَيْنِ، قَالُوا: وَمَا اللَعَّانَانِ يَا رَسُولَ اللّهِ ؟ قَالَ: الَّذِي يَتَخَلَى فِي طَرِيقِ النَّاسِ أوْ فِي ظِلِّهِمْ)[1] واتە: خۆ لەو دوو لەعنەتکارانە بپارێزن، فەرمویان: ئەی پێغەمبەری خوا، ئەو دوو لەعنەتکارانە چین ؟! فەرموی: دەست بە ئاو گەیاندن، لە سەرەڕێی خەڵکی و بەرسێبەرەکانیان..

٨ . میز نەکاتە هەمان شوێنەوە، کە خۆی تێدا دەشوات: بە تایبەتی شوێنێك، کە ئاوەکەی تێدا کۆببێتەوە، وەکو تەشت و بانیۆو شتی وا. چونکە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم، بەرهەڵستی موسوڵمانانی لە کاری وا کردوە.. وەکو لەو فەرمودەیەدا هاتوە، کە سەیدنا عبداللەی کوڕی موغەففەل گێڕاوێتیەوە، کە دەڵێ: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم فەرموی: (لَا يَبُولَنَّ أحَدُكُمْ فِي مُسْتَحَمِّهِ)[2]

---

[1] موسلیم (٦٨) و ئەبوداود (٢٥).

[2] خاوەن سونەنەکان (ئەبو داود (٢٧)، نەسائی (٣٦)، ترمزی (٢١)، ئیبنو ماجە (٣٠٤) و ئیمامی ئەحمەد (٥٦/٥) هەر پێنجیان ریوایەتیان کردوە، کەمال السەید سالم لە صحیح فقه السنةدا دەڵێ: سەحیحە.

واتە: كەستان لەو شوێنەدا میز نەكات، كە خۆی لێ دەشوات ..

٩ . میز نەكردنە ناو ئاوەوە:

. ئاوی ڕاوەستاو: وەكو ئەستێڵكی بچوك و حەوزو، شتی وا. چونكە جابری كوڕی عبداللە، خوا لێیان ڕازی بێت، دەگێڕێتەوە، كە پێغەمبەری خوا صلی اللە علیه وسلم (نَهَى أنْ يُبَالَ فِي الْمَاءِ الرَّاكِدِ)[١]واتە: بەرهەڵستی كردوە، لە میز كردنە ناو ئاوی ڕاوەستاوەوە..

. ئاوی جاری (لێڕواو): هەر لە سەیدنا جابری كوڕی عبداللەوە، خوا لێیان ڕازی بێت دەگێڕنەوە، كە پێغەمبەری خوا صلی اللە علیه وسلم، بەرهەڵستی لەوەش كردوە، كە میز بكرێتە ناو ئاوی جارییەوە[٢]..

١٠ . هەڵبـژاردنی جێگـای فشـەڵ و لـوس بـۆ میـز كـردن:

خـۆ دورخستنەوە لە جێی ڕەق، كە مەترسی ئەوە هەیە پرژی پێ هەڵپرژێتەوە.. سەیدنا ئەبو موسای ئەشعەری، خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە، كە پێغەمبەری خوا صلی اللە علیه وسلم (أنَّهُ مَالَ إِلَى دَمْثٍ مِنَ الْأَرْضِ فَبَالَ فِيهِ)[٣] واتە: لایدایە شوێنێكی تەختی فشەڵ و، میزی لێ كرد..

١١ . نەیكاتـە كـونی زەوی و درزی تـاوێرو كلـۆری درەخـت و شـوێنی واوە:

لەبەر ئەوەی قەتادە لە عبداللەی كوڕی سەرجەس،

---

[١] موسلیم (٢٨١)، نەسائی (٣٥)، ئیبنو ماجە (٣٤٣)، ئەحمەد (٣٥٠/٥).

[٢] الطبراني: الاوسط (١٧٧٠)، مجمع الزوائد (٢٠٤/١). ورجاله ثقات.

[٣] ئەبوداود ((٣)، ئەحمەد (٤١٤/٤).. شێخی ئەلبانی دەفەرموێ لە سەنەدەكەیدا مەجهولێك هەیە بۆیە زەعیفە، بەڵام دیارە كە ماناكەی ڕاستەو وایە..

خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە، کە (نَهَى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ أنْ يُبَالَ فِي الْجُحْرِ)[1] واتە: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم، بەرهەڵستی کردوە لە میزکردن لە کون و درزەوە، لە قەتادەیان پرسی بۆچی بەرهەڵستی لێ کردوە؟! فەرموی: لەبەر ئەوەی ئەو شوێنانە ماڵی جنۆکەیە. بێگومان لەبەر ئەوەشە، کە نەبادا گیانلەبەرییان تێدا بێت و، ئازاریان پێ بگەیێنێت، ئەوانیش بێنە دەرەوەو، زیان بەم بگەیێننەوە..

١٢ . کە تەواو بێت بڵێ: غُفْرَانَكَ: چونکە لە دایکە عائیشەخانەوە، خوا لێی ڕازی بێت هاتوە، کە دەڵێ: کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم، لە دەست بەئاو گەیاندن، دەهاتە دەرەوەی، دەیفەرمو: (غُفرَانَكَ)[2] واتە: داوای لێبوردنت لێ دەکەم، خوایە..

١٣ . پابەند بون بە ئادابی تارەت گرتنەوە: کە دواتر باسیان دێت..

★ ★ ★

---

[1] ئەبوداود (٢٩)، نەسائی (٣٤)، ئەحمەد (٨٢/٥)، حاکم (١٨٦/١)، بەیهیقی (السنن الکبری ٩٩/١).ئەوانیش و ئیبنو خوزەیمەش بە سەحیحیان داناوە.. سید سابق: فقه السنة (ل ٢٦) چاپی یەك بەرگیەکەی.

[2] ترمزی (٧)، ئەبوداود (٣٠)، ئەحمەد (١٥٥/٦)، کەمال السەید سالم لە صحیح فقه السنة(٩٥/١) دا دەڵێ: حسن لغیره .

لە ئادابی تارەت گرتن

ئەمەش هەنـدێك ئـادابی تـری تـارەت گـرتنن، کـە پێویسـتە موسـوڵمان پێیانەوە پابەند بێت:

١ . بە دەستی راستی تارەت نـەگرێت: لەبەر ئـەو فەرمودەیـەی، کە ئەبو قـەتادە خـوا لێـی ڕازی بێـت گێڕاوێتیـەوە، کـە پێغەمبـەری خـوا، صلی الله علیە وسـلم فەرمویـەتی: (لَا يُمْسِكَنَّ أَحَدُكُمْ ذَكَرَهُ بِيَمِينِهِ وَهُوَ يَبُولُ وَلَا يَتَمَسَّحْ مِنَ الْخَلَاءِ بِيَمِينِهِ وَلَا يَتَنَفَّسْ فِي الْإِنَاءِ)[1] واتـە: کەسـتان کاتێك میز دەکات، بە دەستی راستی زەکەری، نەگرێت، خۆشی بـە دەسـتی ڕاستی پـاك نەکاتـەوە (چـەپ بـەکار بهێنێـت بـۆ تـارەت گـرتنی)، لـە کـاتی ئاوخواردنەوەشـدا، هەناسـەکەی نەخاتـەوە نـاو ئـەو شـتەی، کـە ئاوەکـەی تێدایە..

هەروەها، کە سەلمانی فارسی خوا لێی ڕازی بێت، دەڵێ: کابرایەك پێی وتم: هاوڕێکەتان (مەبەسـتی پێغەمبـەری خـوا بـو، صـلی الله علیـە وسـلم) هەمو شتێکتان فێر دەکات، تەنانەت دەست بە ئاو گەیاندنیش، وتم: ئەرێ وەڵا، بەرهەڵستی لەوە کردوە، کە یەکێکمان لە کاتی میز کرن، یان پیسایی کردندا، پشت کەینە قیبلە، یان بـە دەسـتی ڕاسـت خۆمـان، پـاك کەینـەوە، یان کەمتر لە سێ بەردوچکە بەکار بهێنین[2] !

---

[1] بوخاری (١٥٣)، موسلیم (٢٦٧)، هەروەها هەندێك لە خاوەن سونەنەکان..

[2] موسلیم (٢٦٢)، ئەبوداود (٧)، ترمزی (١٦)، نەسائی (١٦/١).

٢ . عەورەتی بە دەستی راست نەگرێت: بەڵگەمان هەر فەرمودەکەی پێشوی ئەبو قەتادەیە خوا لێی ڕازی بێت..

٣ . پاش و پێشی خۆی بە تەواوی پاك كاتەوە: ئەمەش واجبە، جا بە ئاو پاکی دەکاتەوە، یان بە بەرد، یان بە دەسڕی کاغەزو هاوشێوەی، ڕێ لەوە ناگیرێت بەرد، یان دەسڕی کاغەز بەکار بهێنێت و، پاشان بیشوات.. گرنگ ئەوەیە، هیچ پیسایيەکیان پێوە نەمێنێت.. هەڕەشەی سەخت لەسەر ئەوانەیە، کە خۆیان پاك ناکەنەوە.. وەکو ئەو فەرمودەیەی، کە ئیبنو عەبباس خوا لێیان ڕازی بێت، لە پێغەمبەری خواوە صلی الله علیه وسلم، ڕیوایەتی دەکات: (عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ خَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ بَعْضِ حِيطَانِ الْمَدِينَةِ فَسَمِعَ صَوْتَ إِنْسَانَيْنِ يُعَذَّبَانِ فِي قُبُورِهِمَا فَقَالَ يُعَذَّبَانِ وَمَا يُعَذَّبَانِ فِي كَبِيرٍ وَإِنَّهُ لَكَبِيرٌ كَانَ أَحَدُهُمَا لَا يَسْتَتِرُ مِنْ الْبَوْلِ وَكَانَ الْآخَرُ يَمْشِي بِالنَّمِيمَةِ ثُمَّ دَعَا بِجَرِيدَةٍ فَكَسَرَهَا بِكِسْرَتَيْنِ أَوْ ثِنْتَيْنِ فَجَعَلَ كِسْرَةً فِي قَبْرِ هَذَا وَكِسْرَةً فِي قَبْرِ هَذَا فَقَالَ لَعَلَّهُ يُخَفَّفُ عَنْهُمَا مَا لَمْ يَيْبَسَا)[١] واتە: پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم، بە لای باخاتێکی شاردا تێپەڕی و، گوێی لەزریکەو ناڵەی دوو کەس بو، کە لە گۆڕەکانیاندا، لە تاو ئازارو ئەشکەنجەی خۆیان، هاواریان دەکرد، فەرموی: لەژێر ئەشکەنجەدان، لەبەر شتێکی گەورەش نیە! یەکێکیان لەبەر ئەوەیە، کە خۆی لە دوای میز کردنی پاك نەدەکردەوەو، ئەوی تریشیان دوزمانی لە نێوان خەڵکیدا دەکرد.. پاشان داوای لقە دارێکی خورمای کرد و، کردی بە دوو چڵەوەو، هەر یەکەیانی خستە سەر

[١] بوخاری (٢١٦)، موسلیم (٢٩٢)، ئەبو داود (٢٠)، ترمزی (٧٠)، نەسائی (٣١)

گـۆڕی یـەكێكیان و، فـەرموی: بـەڵكو تـا ئـەو سـاتەی سـەوز بمێـنن، ئەشكەنجەیان لەسەر كەم بكەنەوە..

٤ . **دوای تـارەت دەسـتی بـە سـابون بشـوات:** دوای تـارەت گرتنەكە، ئەگەر سابونی دەسكەوت، با دەستی پێ بشوات، ئەگەر هیچی دەست نەكەوت، با خۆڵ لە دەستەكانی هەڵسوێت، یان لە زەوی بخشێنێت و پاكی كاتـەوە.. ئـەبو هورەیرە، خوا لێی ڕازی بێت، دەڵێ: (كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَتَى الْخَلَاءَ أَتَيْتُهُ بِمَاءٍ فِي تَوْرٍ أَوْ رَكْوَةٍ فَاسْتَنْجَى ، ثُمَّ مَسَحَ يَدَهُ عَلَى الْأَرْضِ ثُمَّ أَتَيْتُهُ بِإِنَاءٍ آخَرَ فَتَوَضَّأَ)[1] واتـە: كـە پێغەمبـەری خـوا، صلی الله علیـه وسـلم، تـارەتی دەگـرت، مـن ئـاوم لـە قۆریـەك، یـان لـە كیتەڵەیـەكی بچوكدا بـۆ دەهێنـاو، ئـەویش تـارەتی پـێ دەگرت، پاشان دەستی بە زەوی پاك دەكردەوە، ئینجا ئاوی ترم بۆ دەهێناو دەستنوێژی دەگرت..

ـ هەروەها ئەو فەرمودەیـەی، كـە مەیمونـەخان ریوایـەتی كـردوە: (عَنْ مَيْمُونَةَ قَالَتْ سَتَرْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يَغْتَسِلُ مِنْ الْجَنَابَةِ فَغَسَلَ يَدَيْهِ ثُمَّ صَبَّ بِيَمِينِهِ عَلَى شِمَالِهِ فَغَسَلَ فَرْجَهُ وَمَا أَصَابَهُ ثُمَّ مَسَحَ بِيَدِهِ عَلَى الْحَائِطِ أَوْ الْأَرْضِ ثُمَّ تَوَضَّأَ وُضُوءَهُ لِلصَّلَاةِ) واتـە: پێغەمبـەری خوا، صلی الله علیـه وسـلم ویستی غوسـڵ دەركات، پەردەیـەكم بـۆ ڕایـەڵ كرد، تا لە چاوان دیار نەبێت، ئیتر غوسڵەكەی دەركـرد، سـەرەتا ئاوەكـەی ڕشاند بەسەر زەكەریداو، بـە دەسـتی چـەپی هـەڵیگلۆفت وشوشـتی، پاشـان

---

[1] ئەبو داود (٤٥)، ترمزی (٤٥)، ئیبنو ماجە (٣٥٨)، نەسائی (٤٥/١) بەیهیقی (١٠٦/١)، مشكاة المصابیح (٣٦٠). حسن لغیره

دەستی بە زەوی سڕی و شتیەوەو، پاشان دەستنوێژی گرت، وەکو، کە بۆ نوێژی دەگرت.[1]

لەم سەردەمەی ئێمەدا ئاسانترە، کە خەڵکی دوای تارەت گرتن دەستیان بە سابون، یان شلەمەنی سابونی بشۆن، یان بە دەسڕی تەعقیم کراو پاك بکەنەوە.. ئەمە لە ئیسلامدا زۆر جەختی لێکراوەتەوە، کە دیارە سودەکەشی پاراستنی، تەندروستیی و لەش ساغیی کەسایەتی و، پاراستنی کەشی گشتیە..

٥ . ڕشاندنی کەمێك ئاو بە عەورەتدا بۆ لابردنی وەسوەسە:

ئیبنو عەبباس، خوا لێیان ڕازی بێت گێڕایەوە، کە جارێکیان پێغەمبەری نازدار، صلى الله عليه وسلم، کە دەستنوێژی گرت، عەورەتی بە کەمێك ئاو ڕشاند[2]..

* * *

---

[1] بوخاری (٢٦٦)، موسلیم (٣١٧).

[2] ئەبو داود (١٦٦)، نەسائی (١٣٥)، ئیبنوماجە (٤٦١)، ئەحمەد) ٣/٤١٠)، دارمی (٧١١)، بەیهیقی (١٦١/١) ، ئەلبانی ڕەحمەتی لە کتێبی (تمام المنة ل ٦٦) دا دەفەرموێ: وسنده صحيح على شرط الشيخين..

مەسەلەی میزەچڕکێ

هەر کەسێك دوچاری میزە چڕکێ بوبێت، دەبێت بۆ هەمو نوێژێك، دەستنوێژی تایبەت بەو نوێژە بگرێت، ئەو کاتەی، کە دەزانێت نوێژ بوە (کە گوێی لە بانگ دەبێت، یان بە سەعاتدا دەزانێت، یان پێی دەڵێن) بچێت تارەت بگرێت و، کەمێك تین بداتە خۆی، دەست بە دەمارەکانی بن زەکەریدا بهێنێت و، دەستنوێژەکەی بگرێت، ئەگەر دوای ئەوە، دڵۆپە میزی لێ چۆڕی، گوێی نەداتێ و نوێژی خۆی بکات !! چونکە زاهیرەن ئەمە، لەسەر قەولی ئیمامانی بەڕێزی وەکو، ئیمام ئەبو حەنیفەو، شافیعی و، ئەحمەدو، ئیسحاق و، ئەبو سەورو، ئەوانە، بە حوکمی خوێنی جاری داوێن (ئیستیحازە) ی ژنان قیاس دەکرێت، کە پێغەمبەری نازدار، صلی الله علیه وسلم لە حوکمیدا بە ژنەکەی فەرمو: (إِنَّمَا ذَلِكِ عِرْقٌ وَلَيْسَ بِالْحَيْضَةِ فَإِذَا أَقْبَلَتِ الْحَيْضَةُ فَاتْرُكِي الصَّلَاةَ فَإِذَا ذَهَبَ قَدْرُهَا فَاغْسِلِي عَنْكِ الدَّمَ وَصَلِّي)[1] واتە: ئەوە دەمارە، حەیز نیە (واتە خوێنێکی سروشتیەو، جێ مەترسی نیە و پاکە) ئەگەر خوێنی حەیز هات واز لە نوێژەکان بهێنەو، مەیانکە، تا دوای ماوەی خۆی، پاك دەبیتەوە، ئینجا جێی خوێنی ئەمیان بشۆو، نوێژی خۆت بکە. تەکمیلەی تری لای بوخاری دەفەرموێ: (ثُمَّ تَوَضَّئِي لِكُلِّ صَلَاةٍ، حَتَّى يَجِيءَ ذَلِكَ الْوَقْتُ)[2] واتە: پاشان دەستنوێژ بۆ هەر نوێژێك، بە تایبەت بگرە، تا کاتی نوێژەکەی تر دێت..

---

[1] بوخاری (٢٢٨)، موسلیم (٣٣٣)، نەسائی (١/١٨٥) و بەیهیقی (١/٣٢٧)..

[2] کەمال السسەید سالم لە صحیح فقه السنة(١ / ٩١)دا دەفەرموێ: هەندێك لە فەرمودەوانانی وەکو ئیمامی ئیبنو حەجەری عەسقەلانی گوتویانە: ئەم زیادەیەی

ئەو شەرعناسانەی، کە زیادەکەی بوخاری بە قەولی سەیدنا عوروە لێك دەدەنەوە، گوتویانە، کە بۆ هەمو نوێژێك دەستنوێژی تایبەتی ناوێت، بەڵام هەمو ئەوانی تر گوتویانە، کە هەر پیاوێك میزە چڕکەی بێت، یان ژنێك، کە خوێنی جاری داوێن (ئیستیحازە) ی هەبێت، دەبێت بۆ هەمو نوێژێك دەستنوێژێکی تایبەتی بۆ بگرن و، دەستنوێژەکەش، تا نوێژەکەی تر حسێبە.. ئەمەش لای من ڕای پەسەندترە..

★ ★ ★

بوخاری قەولی عوروەی کوڕی زوبەیرە خوا لێیان ڕازی بێت، کە فەرمودەکەی لە دایکە عائیشەوە گێڕاوەتەوە کە پوریێتی.. ابن حجر: فتح الباري ۳۳۲/۱.

مەسەلەی میز كردن بە پێوە

ئەم باسە پێنج فەرمودەی لەسەرە، كە دوانیان زەعیفن و، سیانەكەی تریان سەحیحن، دوو زەعیفەكە:

١ ـ ئیبنو عومەر خوا، لێیان ڕازی بێت گێڕایەوە، كە سەیدنا عومەری باوكی گێڕاوێتیەوەو، گویەتی: كە جارێكیان بە پێوە میزی كردوەو، پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم بینیوێتی، پێی فەرموە: (يا عُمَرُ، لا تبُلْ قائِماً)[1] واتە: ئەی عومەر، میز بە پێوە مەكە.. منیش لەو كاتەوە میزم بە پێوە نەكردوە..

٢ ـ بورەیدە، خوا لێی ڕازی بێت دەڵێ: پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم فەرمویەتی: (ثلَاثٌ مِنَ الْجَفَاءِ: أنْ يَبُولَ الرَّجُلُ قَائِمًا، أوْ يَمْسَحَ جَبْهَتَهُ قَبْلَ أنْ يَفْرُغَ مِنْ صَلَاتِهِ، أوْ يَنْفُخَ فِي سُجُودِهِ)[2] واتە: سێ شت لە ڕەفتاری زبرن: پیاو، كە بە پێوە میز بكات، پیاو، كە ناوچەوانی بسڕێت پێش ئەوەی لە نوێژەكەی ببێتەوە، فو لە شوێن سوجدەكەی بكات..

---

[1] ئیبنو ماجە (٣٠٨)، بەیهیقی (٢٠٢/١)، حاكم (١٨٥/١) ترمزی دەڵێ: بەلامەوە زەعیفە، چونكە عبدالكەریمی كوڕی ئەبو المەخاریقی تێدایەو، یەكسەر بە مەرفوعی گێڕاوێتیەوە، فەرمودە گێڕانەوەی ئەم پیاوە، لای فەرمودەوانان زەعیفە.. بڕوانە تحفة الاحوذي في شرح سنن الترمذي (٣٣٣/١).

[2] مونكەرە، بوخاری لە (التاريخ ٤٩٦) دا ریوایەتی كردوە، ئەلبەززار (٥٤٧/١) ، بوخاری ڕەحمەتی خوای لێ بێت، بە مونكەری داناوەو، ئەویش و ترمزیش گوتویانە: قەولی ئیبنو مەسعودە.. مونكەر: لە سەنەدەكەیدا راویەك هەیە، كە هەڵەی زۆرە، یان فسقی لێوە دەركەوتوە، یان گێلە.. بڕوانە محمود الطحان: تيسير مصطلح الحديث ل ٩٥

ئەمما سێ فەرمودە سەحیحەکە:

١ ـ عائیشەخان، خوا لێی ڕازی بێت، دەڵێ: (مَنْ حَدَّثَكُمْ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَبُولُ قَائِمًا فَلَا تُصَدِّقُوهُ مَا كَانَ يَبُولُ إِلَّا قَاعِدًا)[1] واتە: هەر کەسێك پێی وتن، کە پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم، بە پێوە میزی کردوە، بە ڕاستی مەزانن، چونکە بە دانیشتنانەوە نەبێت، میزی نەکردوە..

٢ ـ حوزەیفەی کوڕی یەمان، خوای لێ ڕازی بێت دەڵێ: (عَنْ حُذَيْفَةَ قَالَ أَتَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سُبَاطَةَ قَوْمٍ فَبَالَ قَائِمًا ثُمَّ دَعَا بِمَاءٍ فَجِئْتُهُ بِمَاءٍ فَتَوَضَّأَ)[2] واتە: لە خزمەت پێغەمبەری خوادا بوم صلی الله علیه وسلم، کە گەیشتە سەر سەرەنگوێلك (زبڵدان) ی گوندێك، بە پێوە میزی کرد.. دوایی دەستنوێژی گرت. واتە مەبەستی بو، کە حوزەیفە ببینێت، کە بە پێوە میز دەکات..

٣ ـ فەرمودەی عبدالرحمانی کوڕی حەسەن کە دەڵێ: (خَرَجَ عَلَيْنَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَفِي يَدِهِ كَهَيْئَةِ الدَّرَقَةِ قَالَ فَوَضَعَهَا ثُمَّ جَلَسَ فَبَالَ إِلَيْهَا)[3] واتە: پێغەمبەر صلی الله علیه وسلم، لێمان دەرکەوت، شتێکی بە دەستەوە بو، وەکو چەرمی قەڵغان وابو، دایناو لە تەنیشتیەوە دانیشت و، میزی کرد.

---

[1] ترمزی (١٢)، نەسائی (٢٦/١)، ئیبنو ماجە (٣٠٧)، ئەحمەد (١٩٦/٦) کەمال السەید سالم لە صحیح فقه السنة(٩٦/١) دا دەفەرموێ: صحیح لغیره.

[2] بوخاری (٢٢٦)، موسلیم (٢٢٧٣) و خاوەن سونەنەکانیش..

[3] ئەبوداود (٢٢) نەسائی (٢٧/١) ئیبنو ماجە (٣٤٦) ئەحمەد (١٩٦/٤)، کەمال السەید سالم لە صحیح فقه السنة(٩٦/١) دا دەفەرموێ: سەحیحە..

لەبـەر هـەبونی ئـەم فەرمودانـە، شەرعناسـان دەربـارەی حـوكمی میـز كردن بە پێوە، ڕاجویێ بون، ڕاكانیان لە سێ بۆچوندایە:

یەكەمیان: ئەوانەی گوتویانە: هـەر كەسێك عـوزری نـەبێت، بـۆی شـیاو نیە بە پێوە میز كات.. ئەمەش ڕای عائیشەخان و، ئیبنو مەسعودو، سـەیدنا عومـەرو، ئـەبو موسـای ئەشعەری و، لـە تـابعینیش، ئیمـام شەعبی و، سوفیانی كوڕی عویەینـەو، ئیمـام ئـەبو حەنیفـەو ئیمـام شافیعیە..

دووەمیـان: ئەوانـەی فەرمویانـە: جـائیزە.. ئەمەشـیان لـە ریوایـەتێكی تری سەیدنا عومەردا هاتوە، هەروەها ڕای سـەیدنا عـەلی و، زەیـدی كوڕی سـابیت و، ئینـو عومـەرو، سـەهلی كـوڕی سـەعدو، ئەنـەس و، ئەبو هورەیرەو، حوزەیفـەی كـوڕی یەمانـە.. مەزهـەبی حەنبـەلیش ئەمەیە..

سێیەمیان: ئەگـەر ئـەو شـوێنەی میـزی لـێ دەكـات فشـەڵ بێـت، كـە پرپشـكی بـۆ نەیاتـەوە، جـائیزە، ئەگـەر نـا، جـائیز نیـە.. ئەمـەش مەزهەبی ئیمام مالیكەو، ئیبنولمونزیریش بە راستترینی داناوە..

من پێم وایە میز كردن بە پێوە جائیزە.. والله اعلم. چونكە:

١ ـ هیچ حوكمێكی سەحیح، لەسەر رێ لێگرتنی بەدەستەوە نیە..

٢ ـ ڕیوایەتـەكان، كـە دەسـەلمێنن، كـە میـزی بـە پێـوە كـردوە، ڕێ لـەوە ناگرن، كە بە كردنی بە پێوەش جائیز بێت.

٣ ـ بەڵگەی میز کردنی بە پێوە بەهێزەو، سەلمێنراوەو، پێنج لە خاوەن سوحاحەکان ڕیوایەتیان کردوە، لەوانیش بوخاری و موسلیم..

٤ ـ نکوڵی کردنی دایکە عائیشەخان لەبەر ئەوە بوە، کە خۆی نەیدیوە، چونکە ئەو جارەی، کە میزی بە پێوە کردوە (ڕیوایەتەکەی حوزەیفە) لە دەشت و سەفەردا بوە، حوزەیفەی لە خزمەتتدا بوە، نەك عائیشەخان، خوا لێی ڕازی بێت، کە لە ماڵدا بینیویێتی و لەو سەفەرانەشدا، کە لە خزمەتیدا بوە، تەنها نەبون..

٥ـ دیارە لە مەرجی سەرەکی میز کردن ئەوەیە، کە پڕیشکی پێ هەڵنەپڕژێت، جا بە دانیشتنانەوە بێت، یان بە پێوە، هەر کاتێك ئەم مەرجەش مسۆگەر بو، ئیتر میز کردن بە پێوە جائیزە، وەکو ئەوەی شوێنەکە فشەڵ بێت، وەکو کێڵگەو کادێن و شوێنی پوش و بن گەڵا، یان بۆیەکراوی زەیتی و، شکڵی ئەم ئاودەستانەی لەم سەردەمەدا هەن..

٦ ـ زۆر لە شەرعناسان لە لایەنی کۆمەڵایەتیەوە، بۆ ڕێگرتن لەم ڕەفتارە چون، بۆیە گوتویانە: میز کردن بە پێوە، بای دەنگدار دروست دەکات، وەکو ئەوە نیە کابرا دانیشتبێت و، بای لێبوبێتەوە، ئەمەشیان بۆ پاراستنی کەسایەتی، زیاتر خستۆتەوە بەرچاو..

کورتە باسێك
دەستنوێژ لە تەوالێتدا

یەکێك لەو موناقەشانەی لە ناو موسوڵمانانىدا دروست دەبێت، مەسەلەی دەستنوێژگرتنە لە تەوالێتدا، کە دەوترێت، نابێت زیکری خوا لەوێدا بکرێت، ئەی چۆن هەر لەوێدا دەستنوێژ دەگیرێت، کە تەوالێتەکە (گونجی میزو پیسایی کردنەکە) دەسشۆر (مەغسەل)، یان دوشی ئاوەکەش، هەر لە ناو ژوری حەمامەکەدایە ؟!

با ئەوە بزانرێت، کە تەنها گونجی تەوالێتەکە بە ئاودەست حسێبەو، ناشێت ناو زیکری خوای تێدا بهێنرێت، نەك ژوری حەمامەکە، ئەگەر کەسێك چوە سەر گونجی تەوالێتەکەو، پۆشاکەکەی هەڵدایەوە، یان داکەند، تا لە دەست بە ئاو گەیاندنەکەی دەبێتەوە، بۆی نیە زیکر بکات، پاش پۆشاك هەڵکێشانەوەی، یان دادانەوەی کراس و دشداشەکەی، دەتوانێت زیکرەکان بخوێنێت، وەك ئەوەی دەپژمێت و دەڵێ: الحمد لله، یان لەسەر مەغسەلەکە، بۆ دەسپێکی دەستنوێژ، بسم الله بکات..

★ ★ ★

باسی چوارەم

پاككردنەوە

- پاككردنەوەی ئەوانەی پیسییان بەر كەوتوە:

پۆشاك لە خوێنی حەیز،
پۆشاك لە میزی منداڵ،
پۆشاك لە مەزی،
داوێنی پۆشاك،
بنی پێڵاو لە پیسایی،
قاپ لە لیكی سەگ،
پێستە خۆش كردن،
تەنەكە رۆن و دۆشاو لە ئاسەواری مشك .

- پا كردنەوە مەرج نیە هەر بە ئاو بێت.

باسی چوارەم

چۆنیەتی پاککردنەوەی ئەوانەی پیسیان بەرکەوتوە

١- پاککردنەوەی پۆشاك لە خوێنی حەیز:

دەستپێداهێنان و، گوشینی بەسەری پەنجەکان، بەسە بۆ ئەوەی خوێنەکەی لێ بێتە دەرەوە، پاشان ئاوی پێدا دەکرێت و، حوکمی پاکبونەوە وەردەگرێت.. ئەگەر بە پۆشاك و جێگاوە بو، دەکرێت بکرێنرێت، یان بە پەنجە رادرێت.. چونکە ئەسمائی کچی ئەبوبەکری سدديق، خوا لێیان ڕازی بێت گوتی: (عَنْ أَسْمَاءَ قَالَتْ جَاءَتْ امْرَأَةٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ إِحْدَانَا يُصِيبُ ثَوْبَهَا مِنْ دَمِ الْحَيْضَةِ كَيْفَ تَصْنَعُ بِهِ قَالَ تَحُتُّهُ ثُمَّ تَقْرُصُهُ بِالْمَاءِ ثُمَّ تَنْضَحُهُ ثُمَّ تُصَلِّي)[1] واتە: ئافرەتێك هاتە خزمەت پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم و، لێی پرسی: ئەی پێغەمبەری خوا، ئێمەی ئافرەتان هی وامان هەیە، خوێنی حەیزەکەی بەر پۆشاکەکانی دەکەوێت، چی بکات ؟! پێغەمبەر، صلی الله علیه وسلم فەرموی: دەیپروێنێت، پاشان ئاوی بەسەردا دەڕێژێت و، هەڵیدەگلۆفێت، پاشان نوێژی پێوە دەکات..

دیارە کە یەکەمجار دەیپروێنێت، زۆرینەی پیسیەکە دەڕوات، بە تایبەتی، کە وشك بوبێتەوە، پاشان کە ئاوی بەسەردا دەکات و، جوان هەڵیدەگلۆفێت بۆ ئەوەیە، کە ئاسەواری پیسیەکەشی لێ کاتەوە.. ئاوا لێی دڵنیا دەبێتەوە، نەك هەر بە ئاوپێداکردنی.. ئەگەر پیسیەکە هێشتا تەڕ

---

[1] بوخاری (٢٣٧)، موسلیم (٢٩١).

بو، دەشێت بە چیلکەیەك، یان شتێکی وەکو ئەو بیکرێنێت و، پیسیەکە لادات، پاشان بیشوات، مەرجە ئاسەواری پیسیەکە ئەوەندەی بۆی دەکرێت لابدات بێگومان بۆ لابردنی پیسی، سێ جار شوشتن، یان بەکارهێنانی سابون، زیاتر دڵنیایی دەبەخشێت.. چونکە ئوم قەیسی کچی میحسەن گوتی: (عَنْ أُمِّ قَيْسٍ بِنْتِ مِحْصَنٍ قَالَتْ سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ دَمِ الْحَيْضِ يُصِيبُ الثَّوْبَ فَقَالَ اغْسِلِيهِ بِمَاءٍ وَسِدْرٍ وَحُكِّيهِ بِضِلَعٍ)[1] واتە: دەربارەی خوێنی حەیز، کە بە پۆشاکەوە بێت، پرسیارم لە پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم کرد، فەرموی: بە شتێك ڕایدەو پاشان بە ئاو سیدر[2] بیشۆ.

٢ـ پاککردنەوەی پۆشاك لە میزی منداڵ:

پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم دەفەرموێ: (بَولُ الغُلامِ الرَّضِيعِ يُنْضَحُ وبَولُ الجَارِيَةِ يُغسَلُ)[3] واتە: بۆ پاککردنەوەی شت، لە میزی کوڕی بچکۆلە، ئاو ڕژاندنی بەسەردا بەسەو، لە میزی کچی بچکۆلەش دەشۆرێتەوە. ئەمە بۆ ئەو کۆرپانەن، کە شیرەخۆرەن، کە گەیشتنە خۆراك خواردن (واتە

---

[1] ئەبوداود (٣٦٣) ونەسائی (١/١٩٥) وئیبنوماجە (٦٢٨) کەمال السەید سالم لە صحیح فقه السنة (١/٨٤) دا دەفەرموێ: حديث حسن..

[2] سیدر گەڵایەکی بۆندارەو کەف دەکات، لە یەمەن زۆرە.

[3] ئیمامی ئەحمەد گێڕاویەتیەوەو، شێخی ئەلبانی بە سەحیحی ناساندوە. حەدیسی دیکە لەم بابەتەدا زۆرن، لەوانە (يُغسَلُ من بَولِ الجاريَةِ ويُرَشُ مِن بَولِ الغُلامِ) کە زانایان دەربارەی گوتویانە (صحيح لغيره: أخرجه ابوداود (٣٧٦) والنسائي (١/١٥٨) وابن ماجه (٥٢٦) وله شواهد. هەروەها: وعن عائشة ـ رضى الله عنها ـ قالت: (أتى رسول الله صلى الله عليه وسلم بصبي يُحَنِّكُهُ فبَالَ عليهِ فأتبَعَهُ الماءَ). (رواه البخاري وكذلك أحمد وابن ماجه وزاد "ولم يَغسِلهُ"، ولمسلم: كانَ يُؤتى بالصِّبيانِ فيُبَرِّكُ عليهم ويُحَنِّكُهُم فأتِيَ بصَبيّ فبَالَ عليهِ فدَعَا بماءٍ فأتبَعَهُ بَولَهُ ولَم يَغسِلهُ).

غــەیری شــیر)، ئــەوە وەکــو قــەتادە دەڵــێ: شــوێن میــزی هــەردووکیان دەشۆرێتەوە، ئیمام ترمزی دەڵێ: ئەمە ڕای زۆرێـك لـه یـاوەران و، تـابعین و، شەرعناسی گەورەی وەکو، ئیمام ئەحمەدو ئیسحاقە، شەوکانی لـه (نیـل الاوطـار) دا دەڵـێ: ئـەوە ڕای ئـەوزاعی و، مالیـك و، شافیعیشـه.. ئیبنـو عوسێمین رحمەالله دەڵێ: ئاوپرژاندن، کە لـه فەرمودەکـەدا هـاتوە، بـریتی نیە بەسەردا پرژاندنی، بەڵکو بەسەردا کردنی، تـەنها ئەوەنـدە هەیـه، کـه شوشتن و، هەڵگلۆفتنی مەرج نیە.[1].

٢- پاککردنەوەی پۆشاك لە مەزی:

مــەزی زۆرجــار دێتــه خــوارێ‌و، خاوەنەکــەی هەســتی پــێ ناکــات، خــەڵکانێکیش پێــوەی موبتــەلا دەبــن، بۆیــە حــوکمی پاککردنــەوەی لــه شەرعدا، ئاسان کراوە، پاککردنەوە لە مەزی، ئاو بەسەردا کردنـی لوێچێك ئاوی بەسـه، سـەهلی کـوڕی حـەنیف دەڵـێ لەوانـه بـوم، کـه زۆر لـه هاتنـه خوارەوەی مەزیم، نارەحەت بوبوم، لە پێغەمبەری پێشەوام صلی الله علیه وسلم پرسی: چۆن پۆشاکەکەم لە مەزی پاك کەمەوە، کە بەری دەکەوێت؟ فەرموی: (يَكْفِيكَ أنْ تأخُذَ كَفًّا مِن مَاءٍ فتَتَتَضِحَ بِـهِ ثوبَـكَ حَيـثُ تـرَى أنّـهُ قدْ أصَابَ منهُ)[2] واتە: لوێچێك ئاوت بەسە، بیرژێنیت بەسەر ئەو شـوێنەدا، کە وادەزانیت بەری کەوتوە.

---

[1] ابن دقيق العيد: شرح عمدة الاحكام ل ٣٧ .

[2] حسن: أخرجه ابوداود (٢١٠) الترمذي وابن ماجه (٥٠٦).

٤ـ پاككردنەوەی دامێنی پۆشاك:

لەبەر ئەوەی دامێنی پۆشاك، لەبەر زۆر درێژییان، یان لـە چـەمانەوەدا بــەر زەوی دەکــەوێت و، ئیحتیمــالی ئــەوە زۆرە پیسـی بــەر بکــەوێت و، خاوەنەکەی نەزانێت، بۆیە شـەرع وای دانـاوە، کـە ئەگـەر پیسـیش بوبێـت بەر زەوی کەوتنەوەی دواتری، بۆتە مایـەی پاککردنـەوەی.. ئافرەتێـك لـە ئوم سەلەمەی خێزانی پێغەمبەری صلی الله علیه وسلم پرسـی، خـوا لێـی ڕازی بێت، وتی: من ئافرەتێکم دایمـە کراسـەکەم درێـژەو، دەچـمە شـوێنی پیسەوە، خاتو ئوم سەلەمە گوتی: (يُطَهِّرُهُ مَـا بَعْـدَهُ) صحیح[1]، واتـە: هـەر زەویەکە پاشتر پاکی دەکاتەوە..

٥ـ پاككردنەوەی بنی پێڵاو:

ئەبوسەعیدی خودری، خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەر صلی الله علیه وسلم فەرموی: (إذَا جَاءَ أحَدُكُمُ الْمَسْجِدَ فَلْيَقْلِبْ نَعْلَيْهِ، ثمَّ لِيَنْظُر فِيهِمَا فَإِنْ رَأَى خَبَثًا فَلْيَمْسَحْهُ بِالْأَرْضِ، ثمَّ لِيُصَلِّ فِيهِمَا)[2] واتە: کە دێن بۆ مزگەوت، هەر کەسەتان، با نەعلەکانی هەڵگێڕێتەوەو، سەیری بنی بکات، ئەگەر پیسایی پێوە بو، با بە زەویەکەی بسڕێت، پاشان نوێژی پێوە بکات..

---

[1] صحیح: أخرجه ابوداود (٣٨٣) الترمذي (١٤٣) وابن ماجه (٥٣١).

[2] ابو داود (٦٤٦)، الحاكم: المستدرك على الشيخين (٩٩٤) كەمال السەيد سالم لە صحيح فقه السنة(٨٥/١) دا دەفەرموێ: صحيح.

٦- پاککردنەوەی قاپێك کە سەگ دەمی تێنابێت:

ئەبو هورەیرە خوا لێی، ڕازی بێت دەڵێ: پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم فەرموی: (إذا وَلَغَ الكَلبُ في إناءِ أحَدِكُمْ فَلْيَرِقْهُ ثمَّ لِيَغسِلْهُ سَبْعَ مَرَاتٍ أولاهُنَّ بالتُرَابِ)[١]واتە: ئەگەر سەگ دەمی خستە ناو دەفری کەسێکتانەوە، با ئەوی تێیدایە بیڕێژێت و، پاشان حەوت جار بیشواتەوە، یەکەمینجار، با بەگڵ بێت. ئەمەش یەکێکە لە موعجیزەکانی پێغەمبەری سەروەرمان، صلى الله عليه وسلم، زانستی پزیشکی سەلماندی، کە میکرۆبی ناو لیکی سەگ، بە شێوەی دەزو بە قاپەکەوە دەنوسێت و، گڵیش باشترین پاکەرەوەی خۆی و، فەوتێنەری هێلکەکانێتی، چونکە دوو مادەی (تیتراکسلین) و (تەتارالێت)ی تێدایە، کە ئێستا بۆ تەعقیم لە نەخۆشخانەکاندا بەرهەم دەهێنرێن..

٧- پاککردنەوەی پێستە بە خۆشکردنی:

پێغەمبـەری نـازدار، صـلى الله عليـه وسـلم دەفـەرموێ: (إذا دُبـغَ الإهَـابُ فقَدْ طهُرَ) واتە: کە پێستە خۆش کـرا، پـاك دەبێتـەوە. لـە ڕیوایـەتی هـەر چـوار ئیمامـانی، خـاوەن سـونەنەکاندا هـاتوە، کـە (أيُمَـا إهَـابٍ دُبـغَ فقَـدْ طهُرَ)[٢]پێستەی هەر ئاژەڵێك خۆش کرا، ئەوە پاك بۆتەوە..

بەشێك لە شەرعناسانی فەرمودە، ڕایان وایە ئەم حوکمە، تەنها ئەوانە دەگرێتەوە، کە گۆشتیان دەخورێت، چونکە پێیان وایە وشەی

---

[١] مسلم (٢٧٩)، ابوداود (٧١).

[٢] ئەحمەدو ترمزی و نەسائی و ئیبنو ماجە لە ئیبنوعەبباسیان گێڕاوەتەوە، ئەلبانی بە سەحیحی داناوە (غايە المرام ٢٨) هەروەها لە صحيح الجامع الصغير(٢٧١١) وعند أبي داود: صحيح الجامع (٥١١) سنن الترمذي (١٦٥٠).

(إهاب) بۆ ئەوانەیە[١] ! ئیمام ئەبو حەنیفە ڕای وایە تەنها پێستەی بەرازە کە بە خۆش کردنیش پاك نابێتەوە، ئیمام ئەبو یوسف قوتابی ئیمام ئەبو حەنیفە، پێی وایە پێستەی هەمو گیانلەبەرێك، تەنانەت بەرازیش بە خۆش کردن پاك دەبێتەوە[٢]. ئیمام شافیعی پێی وایە، پێستەی سەگیش، هەر ئەو حوکمەی هەیەو، بە خۆشکردنی پاك نابێتەوە[٣]. ئەوەش ڕای مالیکیەکانە[٤]، ئیبنو عەبدولبەڕ دەڵێ: زۆرینەی سەلەف ڕایان وایە، کە پێستەی بەراز بە خۆشکردنیش، پاك نابێتەوە، چونکە حوکمی پیسێتیەکەی گشتیەو، هەمو بەشێکی بە زیندویی دەگرێتەوە، کەوابو بە مردویش هەر ئەو حوکمەی دەبێت[٥]، بەڵام بۆچونی ئەو شەرعناسە بەڕێزانەی دیکەش، جێی سەرنجە، کە گوتویانە بە خۆشکردن پاك دەبێتەوە، وەکو ئیمام شەعبی و ئەبو یوسف و سەحنون و زاهیریەکان[٦]، وا دیارە ئەم ڕایەش بەهێز بێت، چونکە فەرمودەکە، کە دەفەرموێ: (أيَّما) واتە: هەر ئاژەڵێك.. من لە دوای توێژینەوەی باسەکە، ئەم بۆچونەی دواییم پێ پەسەندە، کە پەسەندکراوی زۆرێك لە شەرعناسانە، لە وڵاتانی

---

[١] ئیمامانێکی دیکە ئەوەیان ڕەت کردۆتەوە، چونکە لە لایەنی زمانەوانیەوە، بەڵگەی نیە بڕوانە: الخطابي / معالم السنن ٤/ ٢٧٤، و ابن عبدالبر / التمهيد ٤/ ١٧٠)

[٢] السرخسي: المبسوط ٢٠٣/١، و الكاساني: بدائع الصنائع ٨٦/١، وابن نجيم: البحر الرائق ١٠٥/١، وعبدالرحمن ابن الشيخ: مجمع الأنهر ٣٢/١.

[٣] السيوطي: الحاوي للفتاوى (٥٧/١)، والنوي: المجموع (٢٦٧/١)، وزكريا الانصاري: أسنى المطالب ١٨/١.

[٤] ابن المنذر: الإشراف ١١٢/١، وابن عبدالبر: الكافي ١٦٣/١، وابن الجزي: القوانين الفقهية ص ٣٣، والقرافي (الذخيرة ١٦٦/١).

[٥] ابن عبدالبر (التمهيد ١٧٨/٤).

[٦] السرخسي: المبسوط ٢٠٢/١، و الكاساني: بدائع الصنائع ٨٦/١، و ابن نجيم: البحر الرائق ١٠٦/١، حاشية ابن عابدين ٢٠٤/١،ا بن حزم: المحلى ١٢٨/١.

ئەوروپا، كە پێیان وایە خۆشكردن، پێستەی بەراز پاكی دەكاتەوە، ئەمەش واقیعی موسوڵمانانی ڕۆژئاوایە، كە ڕۆژانە دەست لە پێستەی خۆشكراوی بەراز دەدەن، كە كراوە بە قەمسەڵەو ئێلەگ و پاڵتۆ، بەڵام ئەمە ئەو حوكمەیان لەسەر لانابات كە بەكار هێنانیان شیاو نیە.. والله اعلم.

٨ـ پاككردنەوەی زەوی لە میزو شتی وا :

ئەمیش بە ئاو ڕشتن دەبێت بەسەریدا، سەیدنا ئەنەس، خوا لێی ڕازی بێت گێڕایەوە: (جاء أعرابي فَبَالَ في طائِفَةِ المسجدِ فزَجَرَهُ الناسُ، فنَهَاهُمُ النبيُّ صلى الله عليه وسلم فلَمَا أقْضَى بَوْلَهُ أمَرَ النبي صلى الله عليه وسلم بذَنوبٍ من ماء فأهريقَ عليهِ)[1] واتە: دەشتەكیەك هاتە ناو مزگەوت و، لە كەنارێكەوە میزی كرد! خەڵكەكە لێی ڕاست بونەوەو، سەرزەنشتیان كرد، پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم، بەرهەڵستی لێ كردن، كە كابرا تەواو بو، پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم فەرمانی بە یاوەران دا، كە دۆڵكە ئاوێك بهێنن، هێنایان و كرا بەسەر میزەكەدا! دیارە، كە پێغەمبەری پێشەوا، صلى الله عليه وسلم، مەبەستی بو، كە زو شوێنەكە پاك بكرێتەوە، دەنا دەیزانی، كە ئەگەر هەر واش لێی گەڕێن، وشك دەبێتەوە، بەوەش شوێنەكە دیسان پاك دەبێتەوە..

٩ـ پاككردنەوەی بیرو تەنەكە ڕۆن ودۆشاو شتی وا كە پیسی تێكەوتبێت :

پاككردنەوەی ئەمانە، بە لابردنی خودی پیسیەكەو، دەوروبەری دەبێت، ئیتر ئەوەی دیكەی پاكە، چونكە فەرمودەكەی ئیبنو عەبباس، خوا لێیان ڕازی بێت، دەڵێ: لە پێغەمبەری خوایان، صلى الله عليه وسلم

---

[1] بوخاری (٢١٩)، موسلیم (٢٨٤).

پرسی، كە ئەگەر مشكێك كەوتە ڕۆنەوە، چی بكەن؟ فەرمووی: (ألْقُوهَا، وَمَا حَوْلَهَا فَاطْرَحُوهُ وَكُلُوا سَمْنَكُمْ)[1] واتە: مشكەكە فڕێدەن و، ئەوی دەوروبەریشی ، ڕامالْن و ڕادەن، ئەوجا ڕۆنی خۆتان بخۆن..

★ ★ ★

---

[1] بوخاری / الذبائح (باب ٣٤)..

ئایا پاککردنەوە هەر دەبێت بە ئاو بێت؟ یان بە شلەمەنی دیکەش دەبێت؟

ڕای شەرعناسان لەمەشدا جوێیە:

یەکەم: ئەو شەرعناسانەی دەڵێن: پاککردنەوە هەر دەبێت بە ئاو بێت:

دەڵێن: هەر کەسێك غەیری ئاویشی پێ ڕاست بێت، دەبێت بەڵگەی لەسەر بهێنێتەوە.. ئەمەش ڕای زانراوی ئیمام مالیك و ئەحمەدەو، ڕای نوێی ئیمام شافیعییە، شەوکانی و ئەوانەشی کە هاوڕای ئەون،[1] ئەم ڕایەیان پەسەند کردوە، بەڵگەشیان:

١. فەرمایشتی خوای گەورە، کە دەفەرموێ: ﴿وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُم مِّنَ السَّمَآءِ مَآءً لِّيُطَهِّرَكُم بِهِۦ﴾الانفال/١١ واتە: خوای گەورەیە، کە لە ئاسمانەوە ئاو دەبارێنێت، تا پاکتان کاتەوە پێی.. هەروەها ئایەتەکانی تریش، کە لەسەر پاکژی ئاوی بارانن، هەر بەڵگەی ئەم بەرێزانەن..

٢. فەرمانەکەی پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم، کە لە ڕەفتاری کابرای، کە لە مزگەوتەکەدا میزی کرد فەرمووی ئاو بێنن و بیکەن بە جێ میزەکەیدا[2].. ئەو شەرعناسانە گوتویانە، ئەوە

---

[1] ـــیة المجتهد (١/٩٩) وئیمامی شافیعی الام (١/٤٩) والشوکاني: السیل الجرار (١/٤٩).
[2] متفق علیه (بوخاری (٦٠٢٥) و موسلیم (٢٨٤).

فەرمان بوە، فەرمانیش بۆ واجب بونە، فەرمانی لابردنی پیسیەکەی بە غەیری ئاو نەکردوە !

٣ـ فەرمودەکەی لای ئەبو سەعلەبە کە گوتی: پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم فەرمانیدا، کە قاپی ئەهلی کیتاب بە ئاو بشۆرێتەوە[1].

٤ ـ شەوکانی دەڵێ: (ئاو ئەسڵی پاککردنەوەی پیسییە، چونکە شەرع باسی لێوە کردوە، کە پاکەو پاککەرەوەیە، بۆیە ناشێت شلەیەکی تر بەکاربهێنرێت، مەگەر بە بەڵگەیەکی تری شەرعی، دەنا نابێت، چونکە لادانە لە زانراوێك، کە پاکەرەوەیە بۆ نەزانراوێك، کە ئایا پاکەرەوەیە، یان نا، ئەمەش لادانە لە ئاسانکاریەکانی شەرع).

دووەم: ئەو شەرعناسانەی پێیان وایە پاککردنەوە مەرج نیە هەر بە ئاو بێت: ئەمەش مەزهەبی ئیمام ئەبو حەنیفەیەو، ڕیوایەتێکی ئیمام مالیك و، ئیمام ئەحمەدو، قەولی قەدیمی ئیمام شافیعی و، ڕای ئیمام ئیبنو حەزم و شێخولئیسلام ئیبنو تەیمیەو ئیبنو عوسێمینیشە[2].. ئەمیش پەسەندترە، چونکە:

١ـ ئاو کە پاك و پاکەرەویە، ڕێ لەوە ناگرێت شلەی دیکەش هەبێت، کە هەمان وەسفی هەبێت، چونکە لەوانەیە هۆ کاریگەرەکە شتێکی تر بێت، ئەمەش لە مەسەلەی پیسێتیدا دیارە[3].

---

[1] متفق عليه (بوخاری (٥١٧٠) و موسليم (١٩٣٠).

[2] الكاساني: البدائع (٨٣/١) و ابن الهمام:فتح القدير (٢٠٠/١) و ابن تيمية: مجموع الفتاوى ٤٧٥/٢١ و ابن حزم: المحلى ٩٢/١ ـ ٩٤ و ابن عثيمين: الشرح الممتع ٣٦١/١ ـ ٣٦٣.

[3] الشرح الممتع ٣٦٢/١.

دەڵێین: خۆ ئاشكرایە، كە هەندێك كەرەستەی شلەو، تۆزی سەناعی تاقیم كردن هەیە، لە ئاویش باشتر پیسیی رادەدات و پاكژ دەكاتەوە..

٢- شەرع لە هەندێك بابەتدا فەرمانی كردوە، كە پیسێتی بە ئاو لا ببرێت. ئەمەش حوكمێكی گشتی نیە بۆ هەمو پاككردنەوەیەك.

٣- شەرع رێی داوە هەندێك پیسیی، بە غەیری ئاو پاك بكرێتەوە، وەكو تارەت گرتن و، خۆ پاككردنەوە لە میزو پیسایی بە بەرد، یان پاككردنەوەی نەعل بە خۆڵ، یان پاككردنەوەی داوێنی پۆشاك بە زەوی..

٤- لابردنی پیسیی لە لایەنی فەرمانەوە نیە، بەڵكو لە لایەنی خۆ لادانە لە رێپێنەدراو، بە هەر هۆیەك ئەنجام بدرێت، حوكمە شەرعیەكەی پێ دەچەسپێت، لابردنی پیسیی نیەتی ناوێت، بەڵام ئەگەر موسوڵمانێك، بە نیەتی خواویستی لایبرد، پاداشتی لەسەر وەردەگرێت، ئەمما ئەگەر پیسییەكە، هەر لە خۆوە لاچو بێ، ئەوەی نیەتی ئەو رەنجی ئەوی تێدا بوبێت، پیسیەكە لاچوەو، ئەویش پاداشت و سزای لەسەر نابێت.. بۆ نمونە موسوڵمانان لەسەر ئەوە رێكن، كە ئەگەر شەراب لە خۆوە بو بە سركە، پاك دەبێتەوە (ئەمە لای ئەوانەی كە شەرابیان پێ پیسە).

ئەوەی پێم پەسەندترە ئەوەیە، كە پیسیی ئەگەر بە غەیری ئاو پاك كرایەوە، حوكمەكەی پاك بونەوەیەو تەواوە..

چەند خاڵێکی تری بەسود:

١ـ ئەگەر کەسێك پیسایی بە پۆشاکیەوە بو، توانی بە کەرەستەیەکی پاکەرەوەی سەناعی لایدات، ئەوە حوکمی پاکی وەرگرتوەو، مەرج نیە دوای ئەوە، هەر بە ئاو بیشوات..

٢ـ ئیمام ئیبنو تەیمییە دەڵێ: ناشێت خۆراك و خواردنەوە، بۆ لادانی پیسی بەکار بهێنێت، چونکە ئیسراف و پارە بە فیڕۆ دانە[١].

٣ـ ئەو پیسییانەی بە کەرەستەی تری، جگە لە ئاو پاك دەبنەوە، پیسیی حەقیقەتن و، بە لەش و پۆشاك و جێگاوەن، ئەگینا پاك بونەوە لە پیسیی، حوکمی واتایی (غوسڵ دەرکردن لە لەش پیسیی)، هەر دەبێ بە ئاو بێت.. چونکە غەیری ئاو، ئەو حوکمەی پێ جێبەجێ ناکرێت..

★ ★ ★

---

[١] مجموع الفتاوی (٢١/٤٧٥).

باسی پێنجەم

سوننەتە سروشتیەکان

- سوننەتە سروشتیەکان چین و چەندن ؟.
- خەتەنە کردن.
- ریش هێشتنەوە.
- سیواك.
- سوننەتە سروشتیەکان و ماوەیان.

باسی پێنجەم

سوننەتە سروشتیەکان

مەبەست لە سوننەتە سروشتیەکان:

سوننەتە گشتیەکان، ئەو رەفتارانەن، کە هەر کەسێك بیانکات، بە خاوەن ئەو سروشتە دەزانرێت، کە خوای گەورە مرۆڤی لەسەر دروست کردوە، ئەو رەفتارانەش ئەوانەن، کە خوای گەورە خۆشی دەوێن و، کردوێتی بە سیمای هەمو پێغەمبەرانی خۆی، سەلامی خوایان لێ بێت، تا بە سیفاتی نمونەییەوە دەرکەون، ئەم سیفەتانە، هەر لە کۆنەوە یاساو تەعلیماتی دینییان، دەربارە بۆ دارێژراوە، تا بونەتە سیفەتی سروشتی کەسایەتی دیندار.[1]

پابەندبون بەم سوننەتە سروشتیانەوە، هێنانەدی بەرژەوەندی دین و دنیایە، لەوانە جوانی سیماو روالەت و، پاکژیی جەستەو، دیمەنی دەرەوەی مرۆڤ[2].

هەندێك لەو سوننەتە سروشتیانە کە لە فەرمودەی جیاوازدا هاتون:

١ـ ئەبو هورەیرە، خوا لێی ڕازی بێت، دەڵێ، کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم فەرموی: (الْفِطْرَةُ خَمْسٌ: الْخِتَانُ، وَالِاسْتِحْدَادُ، وَقَصُّ الشَّارِبِ، وَتَقْلِيمُ الْأَظْفَارِ، وَنَتْفُ الْإِبْطِ)[3] واتە: سوننەتە سروشتیەکان

---

[1] الشوكاني: نيل الاوطار ١٠٩/١)، العيني: عمدة القاري ٤٥/٢٢.

[2] المناوي: فيض القدير (٣٨/١

[3] بوخاری (٥٨٩١)، موسلیم (٢٥٧).

پێنجن: خەتەنـەكردن، بەرتاشـین، سمێـڵ كورت كردنـەوە، نینـۆك كـردن، هەڵكەندنی موی بن باڵ.

٢ ـ عائیشـەخان خـوا لێـی ڕازی بێـت دەڵـێ: پێغەمبـەر صـلی الله علیـه وسلم فـەرموی: (عَشَرٌ مِنَ الْفِطْرَةِ: قَصُّ الشَّارِبِ وَإِعْفَاءُ اللِّحْيَةِ وَالسِّوَاكُ وَاسْتِنْشَاقُ الْمَاءِ وَقَصُّ الأَظْفَارِ وَغَسْلُ الْبَرَاجِمِ وَحَلْقُ الْعَانَةِ وَنَتْفُ الإِبْطِ وَانْتِقَاصُ الْمَاءِ وَنَسِيتُ الْعَاشِرَةَ إِلَّا أَنْ تَكُونَ الْمَضْمَضَةَ) واتـە: دە ڕەفتـار هەن، لە سوننەتە سروشتیەكانن: سمێڵ كورت كردنەوە، ریـش هێشـتنەوە، سـیواك كـردن، ئـاو لـەدەم ڕادان، نینـۆك كـردن، شوشـتنی چرچولۆچـی جەستە، هەڵكەندنی موی بن باڵ، بەرتاشـین، بـەكارهێنانی ئـاو بـۆ تـارەت گـرتن)، موسـعەب دەڵـێ (یەكێكـە لـە پیـاوانی سـەنەدی فەرمودەكـە) دەیەمیانم بیرچۆتەوە، ئەگەر ئاوله لوت ڕادان نەبێت..

لەم دوو فەرمودە پیرۆزەوە، ڕون دەبێتەوە، كە سوننەتە سروشـتیەكان زۆرن و، مەرجیش نیە هەر ئەم دەیـە بـن، كـە لێـرەدا هـاتون بـەڵام ئـەوە هەیە كە ئەمانە لەوانن:

١ ـ خەتەنە كردن ٢ ـ تارەت گرتن بە ئاو. ٣ ـ سیواك كردن.

٤ ـ نینۆك كردن. ٥ ـ بەرسمێڵ كردن. ٦ ـ ریش هێشتنەوە ؟

٧ ـ بەرتاشین. ٨ ـ هەڵكەندنی موی بن باڵ.

٩ ـ شـتنی چرچولۆچـی هەنـدێك شـوێنی پێسـت، وەكـو سـەر پەنجـەو گوێچكەو ئەوانە..

١٠ ـ ئاو لە دەم و لوت ڕادان..

★ ★ ★

خەتەنە کردن

خەتەنە: وشەیەکی عەرەبیە ئەسڵەکەی (خَتنَ) یە، کە لە ڕوی زمانەوانیەوە، کرداری رابوردوە، بە مانای (بڕی).. لە زاراوەشدا بریتیە لە لێکردنەوەی ئەو پێستەی، بەسەر گۆپکەی زەکەری نێرینەو، سەری میتکەی مێیینەوەیە[1].

شەرعناسان سێ ڕایان لەسەر خەتەنە هەبوەو هەیە:

١ـ ئەوانەی گوتویانە: لەسەر نێرینەو مێیینە فەرزە.

٢ـ ئەوانەی گوتویانە: بۆ نێرینەو مێیینە سوننەتە.

٣ـ ئەوانەی گوتویانە: لەسەر نێرینە فەرزەو، بۆ مێیینە پەسەندە..

ئیبنو قودامەی مەقدیسی، کە حەنبەلیە دەڵێ: خەتەنە کردن لەسەر پیاوان فەرزە، لەسەر ژنان فەرز نیە، هەر جێ ڕێزێکە بۆیان، ئەمەش ڕای زۆرینەی ئەهلی عیلمە[2]..

ئیمام نەوەوی دەڵێ: ڕای ڕاست ئەوەیە، کە ئیمام شافیعی، فەتوای لەسەر داوەو، جمهوری شەرعناسان گوتویانە، کە لەسەر پیاو ژن فەرزە[3]..

ئەوەی گەیشتوینێ ئەوەیە، والله اعلم، کە تەنها خەتەنە کردنی نێرینە فەرزە:

١ـ چونکە دروشمێکی ناسینەوەی موسوڵمانانە، کە لەسەر سوننەتی سەیدنا ئیبراهیمی باپیرەی خۆیان دەڕۆن، کە لە دیان و جولەکەو،

---

[1] ابن القيم : تحفة الودود (ل ١٠٦ و ٣٠٢)، النوي: المجموع (٣١٠/١)..

[2] ابن قدامة: المغني (٨٥/١)

[3] النوي: المجموع (٣٠١/١)

شوێنكەوتوی دینەكانی تریان جوێ دەكاتەوە.. لە فەرمودەی سەحیحدا، لە ئەبو هورەیرەوە، خوا لێی ڕازی بێت هاتوە، كە (إختتنَ ابراهيمُ خليلُ الرحمنِ بَعْدَ مَا أتتْ عَليه ثمانونَ سنةً)[1] واتە: ئیبراهیمی دۆستی خوا، تەمەنی بو بو بە هەشتا ساڵ، كە خەتەنە كرا.. خوای گەورەش فەرمانی بە پێغەمبەری پێشەوامان صلى الله عليه وسلم كردوە، كە شوێن پێی سەیدنا ئیبراهیم علیه السلام هەلگرێت، وەك دەفەرموێ: ﴿ ثُمَّ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ أَنِ ٱتَّبِعْ مِلَّةَ إِبْرَٰهِيمَ حَنِيفًا﴾ النحل/ ١٢٣ واتە: پاشان وەحیمان بۆ تۆ نارد، كە بە هەقخوازی شوێن میللەتی ئیبراهیم بكەوە..

٢ـ كابرایەك هاتە خزمەت پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم و، موسوڵمان بو، پێی فەرمو: (أَلْقِ عَنكَ شَعْرَ الكفرِ وَاختتِنْ)[2] واتە: موی كوفر لەخۆت بكەرەوەو، خۆت خەتەنە كە..

٣ـ لێكردنەوەی پارچەیەك لە جەستە حەرامە، ئەوی حەلاڵیشی دەكات دەبێت لە حوكمی فەرزدا بێت..

مەزهەبی ئیمام مالیك و، شافیعی و، ئەحمەد ئاوایە، بەلاّم ئیمام مالیك توندوتیژ ترە، تەنانەت ئەو گوتویەتی، هەر پیاوێك خەتەنە

---

[1] بوخاری (٦٢٩٨)، موسلیم (٣٧٠).

[2] ئەبو داود (٣٥٦) و البەیهیقی (١٧٢/١) بەلاّم كەمال السسەید سالم لە صحيح فقه السنة(٩٩/١) دا دەڵێ: لە سەنەدەكەیاندا دوو كەسی نەناسی تێدایە و، ئاڵقەیەكی سەنەدەكەش پساوە، بۆیە ئیمامان نەوەوی و شەوكانی ڕەحمەتیان لێ بێت، بە زەعیفیان داناوە. بەلاّم شێخی ئەلبانی ڕەحمەتی بە هۆی ڕیوایاتی تریەوە لە سەحیحی ئەبو داودا بە (حەسەن)ی داناوە، هەروەها لە كتێبی إرواء الغليل) ٧٩) ەكەشیدا بە حەسەن هێناوێتیەوە.

نەكرابێت، ئیمامەتی نوێژ كردنیشی جائیز نیەو، بە شاهێدیش ناشێت، بۆیە مالیكیەكان دەڵێن: هەر كەس نەیكات گوناهبار دەبێت[1]..

خەتەنەكردنی كچان:

خەتەنە كردنی مێیینە كارێكی شیاوە، واتە حەرام نیە، ئەگینا، نە فەرزەو، نە سوننەت! چونكە، كە لە فەرمودەی سەحیحدا هاتوە، كە پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم فەرمویەتی: (إذا التِقَى الخِتانانِ وَجَبَ الغسلُ)[2] واتە: ئەگەر شوێنی خەتەنە كردن، بەر یەكتری كەوتن، غوسڵ دەركردن فەرز دەبێت..

ئەو فەرمودانەی تر، كە داوای خەتەنە كردنی كچان دەكەن، زەعیفن‌و حوكمی شەرعیان پێ دەرناكرێت، لەوانە فەرمودەكەی ئوم عەتییە، كە دەڵێ: ئافرەتێك لە مەدینە هەبو، كچانی خەتەنە دەكرد، پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم پێی فەرمو: (لا تنهِكِي، فإنَّ ذلكَ أحظى للمرأةِ وأحَبُّ الى البَعْلِ)[3] واتە: زۆری لێ نەبڕی، چونكە هەبونی ئەوە بۆ ئافرەت خۆشترە و، مێردیش پێی خۆشە. لە ریوایەتێكی تردا دەفەرموێ: (إذا خَفَضْتِ

---

[1] ابن القيم: تحفة الودود / ل ١١٣.

[2] ئیبنو ماجە (٦١١) سەحیحە، ئەسڵەكەشی لە سەحیحەیندایە، كە دەڵێ: (وَمَسَّ الخِتانُ الخِتانَ فقَدْ وَجَبَ الغُسلُ). واتە ئەگەر شوێنی خەتەنە كردنی پیاوەكە بەر شوێنی خەتەنەكردنی ئافرەتەكە، كەوت غوسڵ كردنیان واجب دەبێت.. ئەم جێ خەتەنە كراوەش لای عەرەبەكانی سەردەمی پێغەمبەر، صلى الله عليه وسلم زانراو بوە، كە گۆپكەی زەكەری پیاو و میتكەی ئافرەت بوە.. ئەوەش بەڵگەیە لەسەر ئەوەی، كە خەتەنەكردنی كچان باو بوە..

[3] ـ كەمال السسەید سالم لە صحيح فقه السنة(٩٩/١) دا دەڵێ: ئەبو داود گێڕاوێتیەوە (٥٢٧١) و بە زەعیفیشی داناوە..

فأشِمّي لا تنهِكي ؛ فإنَّ ذلكَ أنظَرُ للوَجْهِ وأحظى عندَ الزوجِ)[١] واتـە: ئەگـەر بڕیت، زۆری لێ مەگرە، چونکە مانەوەی مایەی ڕوگەشیی ژنـەو، خۆشیی مێردەکەیە..

ئـەو فەرمودەشـیان، کـە هەنـدێك لـە شەرعناسـی مەزهەبـەکان، بـە تایبەتی شافیعی، ئیعتیمادیان، کردۆتە سەر، کە دەفـەرموێ: (الخِتـانُ سُنّةٌ للرِّجَالِ مَكْرُمَةٌ للنّساءِ) واتە خەتەنە کردن بۆ پیـاوان سوننەتەو، ڕێزیشە (پەسەندیشـە) بـۆ ژنـان، کـە ئیمـام ئەحمـەد گێڕاوێتیـەوە، فـەرمودەێکی زەعیفـەو نابێتـە بەڵگـە.. گـەر سـەحیح بوایـە، دەبـوە فەرمایشـتی بنـبڕی موناقەشەو، زۆر لەسەر چونی نەدەهێشت..

لـە ئـەنجامی ئـەم توێژینەوەیـەوە، بۆمـان دەردەکـەوێت، کـە حـوکمی شـەرعی خەتەنـە کـردن، بـۆ ژن و پیـاو وەکـو یـەك نیـە، خەتەنـە کـردن لەسەر پیاوان فەرزەو، بۆ ئافرەتان هیچ پابەندیەك، نـە بـە فـەرز، نـە بـە سوننەت پێویست ناکات.. ئەو بۆچونەی شێخ ئیبنو عوسێمین، رحمە اللە،

---

[١] ئەبو داود لە (السنن ٣٦٨/٤ و ٥٢٧١) گێڕاوێتیەوە، لەویشەوە البەیهیقی لـە (السـنن الکـبری ٣٢٤/٨) و ئیبنو عەدی لە (الکامل ٢١٧/٦) والبەیهیقی هەر لەوەو لە (شـعب الایمـان ٣٩٦/٦ و ٨٦٤٥) و دیسـان هـەر البـەیهیقی لـە (السـنن الکـبری ٨٣٢٤) گێڕاویانەتـەوە و، هەموشـیان بـە زەعیفیان داناوە.. خەتیبی بەغدادی دەرهەقی دەڵێ: مونکەرە، بڕوانـە (التـاریخ ٣٢٧/٥) و (جامع أحكام النساء ١٩/١).

بە فەزڵی خوای گەورە بۆم لوا، کە سەیری ریوایەتی ئەنەسی کوڕی مالیك و، عەلی کوڕی ئەبو تالیب و، ئوم عەتییەو، ئیبنو عومەر لە زیاتر لە بیست سەرچاوەی حـەدیس بکـەم و، بگەڕێمەوە سەر رەنجی دەیان توێژەرەوەی بـەڕێزی، وەکو بوخـاری و موسلیم و ئەحمـەدو ئـەبو زەرعـە (کـە هـەر یەکـەیان بـڕی شـەش سـەد هـەزار حەدیسـیان لەبـەر بـوە)، یـان توێژەرەوەی گەورەی وەکو شەوکانی و ئەلبانی، لە هەر هەمویان ئەوەم بۆ رون دەبۆوە، کە حەدیسەکان زەعیفن و، حوکمی شەرعیان پێ فەرز ناکرێت، هەر وەکو، شێخی ئـەلبانی لـە (سلسلة الاحاديث الصحيحة ٧٢٢) دا فەرمویەتی. سوپاس بۆ خوای گەورە لەسەر ڕێنمایی..

کە لە گەورە شەرعناسانی حیجاز بو، ڕاستەو زیاتر جێبایەخ نەبونی خەتەنەی کچان، لە ئیسلامدا دەخاتە ڕو، کە دەڵێ: خەتەنە کردنی پیاوان، بەرژەوەندی پیاوەکانی تێدایە، چونکە بە نەبڕینی ئەو پێستەی سەر گۆپکەی زەکەریان، مەرجێکی نوێژ نایاتە دی، کە بریتیە لە پاکژیی ئەندامانی لەش، چونکە لە کاتی هەبونی ئەو پێستەدا، میزی تێدا کۆدەبێتەوە، بەڵام بۆ ئافرەتان وا نیە[١]..

دیسان لە توێژینەوەی وردی ئەم مەسەلەیەوە، ئەوەم بۆ دەرکەوت، کە وەکو خو نەریتێکی عەرەبەکانی پێش ئیسلام باو بوە، بەڵام پێغەمبەر، صلی الله علیە و سلم، بە شێوەیەکی زۆر دانایانە، وەسف و چارەسەری ئەو دیاردەیەی ئاوا کردوە، ئەگەر پێی رەوا بوایە، زیاتری جەخت لێ دەکردەوە، چونکە خۆ ئەوە مەسەلەیەکە، هەمو ماڵە سەحابەیەك ڕوەو ڕوی دەبونەوە، گەر فەرز، یان سوننەتی موئەککەدە بوایە، حەتمەن ڕیوایاتی زۆری دەبو..

ئەوەش بخەینەوە یاد، کە شێوەی خەتەنە کردنی فیرعەونی، زۆر خەتەر بوە، کە تا ئەو کاتانەو دواتریش، لە ناو غەیرە موسوڵمانەکاندا باو بوە، کە بریتیە لە بڕینی هەمو میتکەکە! بە داخەوە ئەم نەریتە جاهیلییە ئێستاش لە زۆر شوێنی ئەفریقادا هەیە! بۆیە کەناڵی سی ئێن ئێنی ئەمریکایی، لەسەر موسوڵمانان و دینەکەیان کردیە پەڵەیەکی گەورە، کە واش نیە، لە کاتێکدا زیاتر لە شەش سەد ملیۆن موسوڵمان حەنەفین هەر نازانن خەتەنەکردنی کچان واتە چی..

---

[١] ابن عثیمین: الشرح الممتع (١/١٣٤).

داواشم لە موسوڵمانان، بە تایبەتی ماموستایانی ئیسلام و، فـەقێكانی ئەوەیـە، كـە بـە ڕاسـتی ئیسـلامەكەوە پابەنـد بـن و، ئـەم توێژینەوەیـە ڕەچاوكەن.. خوای گەورەش هەمومان سەركەوتو بكات.. ئامین..

★ ★ ★

ڕیش هێشتنەوە

حوكمی ڕیش هێشتنەوە:

ڕیش هێشتنـەوە، یـان ردێـن بەردانـەوە، فـەڕزە، چـونكە ئـەو بەڵگانـەی لەسەری هەن، بە واجبی دەناسێنن، لەوانە:

یەكـەم: پێغەمبەری پێشەوا، صلى الله عليه وسلم، فەرمانی بە پیـاوان داوە، كـە ڕیـش بهێڵنـەوەو، سمێڵیـان كـورت كەنـەوە، ئەمـەش فەرمانـەو، فـەرمانیش واجـب بونـە، ئەگـەر لـەفزێك هـاوڕێی فەرمانەكـە نـەبو، لـە واجبێتی بخات بە فەرزی دەیهێڵێتـەوە، فەرمانـەكانی پێغەمبـەری خـواش، صـلى الله عليـه وسـلم، كـە لەسـەر ڕیـش هێشـتنەوەن، هـیچ لـەفزێك، یـان مانایەكی تریان لێ نافامرێتەوە، كە بە فەرمانی نەمابن.. وەكو:

١ ـ (خَالِفُوا الْمُشْرِكِينَ وَفِّرُوا اللِّحَى وَأَحفُوا الشَّوَارِبَ)[1] واتە: پێچـەوانەی موشریكان بن، ڕیش بهێڵنـەوەو، سمێڵ كورت كەنەوە..

---

[1] بوخاری (٥٨٩٢)، موسلیم (٢٥٩).

هەروەها: (جُزُّوا الشَّوَارِبَ وَأَرْخُوا اللِّحَى خَالِفُوا الْمَجُوسَ)[١] واتـە: سمێـڵ کـورت کەنــەوەو ڕیــش بەردەنــەوە، پێچــەوانەی ڕەفتــاری مەجوســیەکان بکەن..

٢ـ ئـەو دوو فـەرمودەو، ئـەوانی تـری ئـەم باسـە، ئـەوە دەسـەلمێنن، کـە ریش تاشین شوبهاندنە بەکافران.

٣ـ ڕیش تاشین، لە گۆڕینی خەڵقی خوایەو، گوێڕایـەڵی کردنـی شـەیتان و، جێبەجێ کردنـی فـەرمانی ئـەوە، ئـەو فەرمانـەی، کـە وەکو بـەڵێن بـە خـوای کردگاریـدا، کـە وتـی: ﴿وَلَأٓمُرَنَّهُمۡ فَلَيُغَيِّرُنَّ خَلۡقَ ٱللَّهِ﴾ النسـاء/١١٩ واتە: فەرمانیان پێدەکەم، تا خەڵقی خوا بگۆڕن..

٤ ـ ڕیش تاشین، لێچواندنی ڕوی پیاوە، بـە ڕوی ئافرەتـان، پێغەمبـەری خـواش صـلی الله علیـە وسـلم، لەعنـەتی کـردوە (دوعـای دورخستنەوە لـە بەزەیی خوای گەورە) لەو پیاوانەی خۆیان بە ژنان دەچوێنن[٢]..

لەبـەر ئـەم بەڵگانەیـە، کـە ئیمـام ئیبنوتەیمییـە دەڵـێ: ڕیـش تاشـین حەرامە، ئیبنو حەزمیش کۆڕا (ئیجماع)ی شەرعناسانی نەقڵ کردوە، کـە هێشتنەوەی فەرزەو تاشینی حەرامە[٣] ..

ئایا دەشێت ڕیش لە قەبزە زیاتری ببڕێت ؟!

هەنـدێك لـە شەرعناسـان ڕایـان وایـە، کـە ئەگـەر کابرایـەکی ڕیشـدار، ڕیشی خۆی بـە قولەمشتی گـرت، چـی لـە خـوارەوە زیـادە بـو، بـۆی هەیـە

---

[١] موسلیم (٢٦٠).

[٢] بوخاری (٥٨٨٥)، ترمزي (٢٩٣٥).

[٣] علاء الدين البعلي: الاختيارات الفقهية (ل ١٠)، ابن مفلح: الفروع (٢٩١/١)، ابن عابدين: رد المحتار (١١٦/٢)..

بیبڕێت.. ئەمەیە، کە پێی دەوترێت قەبزە... بەڵگەشیان ئەوەیە، کە ئیبنو عومەر، خوا لێیان ڕازی بێت، لە کاتی حەجدا، یان عەمرەیدا، ڕیشی خۆی گرت و هەرچیەکی لە قەبزە زیاتر بوبڕی[1].. ئەو پۆلە شەرعناسانەی ئەمە ڕایانە، دەڵێن، ئەوی فەرمودەی (ڕیش بهێڵنەوە)ەکەی ڕیوایەت کردوە، هەر ئیبنو عومەرخۆیەتی، کەوابو جەنابیان شەرعناسترن بەوەی ڕیوایەتیان کردوە... بەڵام ئەمە لای شەرعناسانی دیکە، نەبۆتە بەڵگەی بەهێز، چونکە:

١ ـ ئەمەی ئیبنو عومەر کردوێتی، بە هۆی کۆتایی هێنانی ئیحرامی حەج، یان عەمرەکەیەوەیەتی، ئەمەش بەلای ئەوانەوە جائیز بوە..

٢ ـ ئەم ڕەفتارەی ئیبنو عومەر لێکدانەوەو جێبەجێ کردنی ئایەتەکەی حەجە، کە دەفەرموێ: ﴿مُحَلِّقِينَ رُءُوسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ﴾ الفتح/ ٢٧ واتە: کاتێك دەچنە حەج، سەرتان تاشیوەو، ڕیشتان کورتکردۆتەوە.. ئەمەش لە خواپەرستیەکدایە، کە بەلای ئەو شەرعناسانەوە جائیزە[2]..

٣ ـ ئەگەر یاوەرێك بە پێچەوانەی ئەوەی، ڕیوایەتی کردوە ڕەفتاری کرد. حوکمی شەرعی لە ڕیوایەتەکەیەوە وەردەگیرێت، نەك لە تێگەیشتنی، یان لە ڕەفتاریەوە، چونکە وەرگرتنی حوکمی شەرعی ئەوەیە. کە لە پێغەمبەری خواوە صلی الله علیه وسلم وەرگیرا بێت..

---

[1] بوخاری (٥٨٩٢). موسلیم (٢٥٩).

[2] بڕوانە: شرح الکرماني علی البخاري (١١١/٢١).

لەم توێژینەوە دەردەکەوێت، کە هێشتنەوەی ڕیش بۆ پیاوی موسوڵمان فەرزەو، تاشینی حەرامە[١]، پێویستە پیاوی موسوڵمان ڕیشی بەرداتەوە، چونکە فەرمودەکانی پێغەمبەری خوا، صلی الله علیە وسلم لەم بارەوە، هەموی فەرمانن وەکو: (أعفوا.. ارخوا.. وفروا.. أوفوا..) ئەمەش ڕای زۆرینەی شەرعناسانە.. والله اعلم..

★ ★ ★

١ـ زانایان دەربارەی ڕیش هێشتنەوە سێ ڕایان هەیە:
١ـ ڕایەك دەڵێ: ڕیش هێشتنەوە فەرزە، کە حەرامە تاشینی.
٢ـ ڕای دووەم دەڵێ: ڕیش هێشتنەوە سوننەتە، کە تاشینی مەکروهو ناپەسندە.
٣ـ ڕای سێیەم: ڕیش هێشتنەوە، ڕێپێدراوە و موباحە.
لە وانەی دەڵێن: سوننەت (ندب)ە، ئەحمەدی کوڕی حەنبەل و شەوکانی و نەوەوییە.
هەروەها لە هاوچەرخانیش، کە گوتویەتی: ڕیش هێشتنەوە سوننەتە. دکتۆر یوسف قەرزاوییە، ئەوزانایانەش، کە پێی موباحە قازی ئەبو بەکر ئبنولعەرەبی و قورتوبیە.
ئەوانەش، کە دەڵێن: فەرزە، ئیبن حەزم و ئیبن تەیمییەیە.
جا ئەمە مەسەلەیەکی جیاڕاییە لە نێوان زانایان، موسڵمانا بۆی هەیە کامە ڕای بەلاوە پەسندە و قەناعەتی پێی هەیە، ئەوەیان وەربگرێ و، نەکرێتە گیروگرفت و کێشەو موجادەلەو دڵ ڕەنجاندنی یەکتری.
ئەوانەش دەڵێن: چوارشەرعناسەکە: مالك ئەبو حەنیفە و شافعی و ئەحمەد، لە سەر فەرزێتی ڕیش هێشتنەوە کۆڕان ئیجماعیان لە سەر هەیە، ئەمە وانیە و خەیاڵ و تەحریفە، ئەوان کوڕانین، یان ڕاستر بڵێن: هیچ یەکێکیان بە ڕەهایی نەیگوتوە فەرزە.
لە کتێبە فیقهیەکانیشدا شتی وا نەبینراوە، باشترین بەڵگەش لە سەر ئەمە ئەوەیە، کە قوتابیەکانیان وەك: نەوەوی و ئیبن قودامە و ئیبن هوممام و شەوکانی و قازی عیاز و زەرقانی و کەسانی دیکەش نەیانگوتوە فەرزە. هەرکەسێکیش بڵێ: شافعی، یان ئەحمەدوکەسانی دیکە وایان گوتوەپێویستە بەڵگەی قسەکەی بسەلمێنێ، تا توشی تۆبەتباری وقسە هەڵبەستن نەبێت، خوا پەنامان بدات.
کەواتە، دەرکەوت ڕیش هێشتنەوە فەرز نیەو تاشینی حەڕام نیە.
بۆ زیاتر شارەزابون لەم بابەتە بڕوانە: کتێبی: (الخلاص واختلاف الناس) محمد الشویکی ـ القدس ـ ١٤٠٨ـ ١٩٨٨.

(نوسینگەی تەفسیر)

سیواك

سیواك: كه هەندێك كورد پێی دەڵێ: سیواوك، له كرداری (سَاكَ) ەوە هاتوه بە مانای لێ خشاند. له روی زاراوەییەوە بریتیه له: هێنان و بردنی چیلكەیەك یان هاوشێوەی بەسەر دانەكاندا بۆ پاك راگرتنی، نەبادا زەردایی لێ بنیشێت[1].. عەرەبەكان له پێش ئیسلامیشەوە داری ئەراكیان بۆ سیواك كردن بەكار دەهێنا كه ئێستا سەلمێنراوە كه نەخۆشیەكانی كلۆری دان ناهێڵێت و پارێزگاری مینای سەر ددانەكان دەكات و پوك له ئاوسان و هەو كردن دەپارێزێت،، له لایەكی ترەوە لەبەر ئەوەی شتێكەو، دەكەوێتە ناو دەم و سەر زمان، مێشك ئاراسته دەداته زمان، كه لیك و هۆرمۆنی تر برێژێت، بەمەش بەردەوام سەر دانەكان تەڕ دەمێننەوە ، ئاشكراشه، كه وشكبونی ددان، هۆكاری سەرەكی ڕزین و هەڵوەرینێتی.. ئەگەر كەسێك داری ئەراكی دەست نەكەوت، دەشێت دارێكی تر بكاته سیواك، یان هەر فڵچەیەك بەكار بهێنێت، ئەگەر هەر نەبو، پەنجەی خۆی..

سیواك كردن لە هەمو كاتەكانی شەوڕۆژدا، شتێكی باشه، چونكه پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم له وەسفیدا دەیفەرمو: (السُّواكُ مُطَهِّرَةٌ لِلفَمِ، مُرْضَاةٌ لِلرَّبِّ)[2] واته: سیواك پاكژكەرەوەی دەمەو، مایەی ڕەزامەندی خوای گەورەیه..

---

[1] الشوكاني: نيل الاوطار ١٠٢/١.

[2] نەسائی (٥٠/١). ئەحمەد (٤٧/٦، ٦٢) پلەی سەحیحه: صحيح فقه السنة (١٠٠/١).

لە هەندێك كاتدا زیاتر تەئكید لە بەكارهێنانی سیواك كراوەتەوە، وەكو:

١ . كاتی دەستنوێژگرتن: لەبەر فەرمودەكەی لای ئەبوهورەیرە، خوا لێی ڕازی بێت، كە دەڵێ: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم، فەرمویەتی: (لَوْلَا أَنْ أَشُقَّ عَلَى أُمَّتِي لَأَمَرْتُهُمْ بِالسِّوَاكِ مَعَ الْوُضُوءِ)[1] واتە: ئەگەر لەسەر ئوممەتەكەم سەخت نەبوایە، فەرمانم پێ دەدان، كە سیواك لە كاتی هەمو دەستنوێژێكدا، بەكار بهێنن..

٢ . كاتی نوێژكردن: لەبەر ئەو فەرمودەیەی تری لای ئەبوهورەیرە، خوا لێی ڕازی بێت، كە دەگێڕێتەوە، كە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم ،دەفەرموێ: (لَوْلَا أَنْ أَشُقَّ عَلَى أُمَّتِي لَأَمَرْتُهُمْ بِالسِّوَاكِ عِنْدَ كُلِّ صَلَاةٍ)[2] واتە: ئەگەر سەخت نەبوایە لەسەر ئوممەتەكەم، فەرمانم پێ دەدان، كە سیواك لە كاتی هەمو نوێژێكدا، بەكار بهێنن..

٣ . كاتی قورئان خوێندن: لەبەر ئەو فەرمودەیەی لای سەیدنا عەلی كوڕی ئەبو تالیبە، خوا لێی ڕازی بێت، كە دەڵێ: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم، فەرمانی پێكردبوین، كە سیواك بەكار بهێنین، چونكە: (إِنَّ الْعَبْدَ إِذَا قَامَ يُصَلِّي أَتَاهُ مَلَكٌ فَقَامَ خَلْفَهُ يَسْتَمِعُ الْقُرْآنَ وَيَدْنُو، فَلَا يَزَالُ يَسْتَمِعُ وَيَدْنُو حَتَّى يَضَعَ فَاهُ

---

[1] ئیمامی ئەحمەد، لە (صحیح الجامع) دایەو ژمارە (٥٣١٦) یە.
[2] بوخاری (٦٨١٣)، موسلیم (٢٥٢).

عَلَى فِيهِ، فَلَا يَقْرَأ آيَةً إِلَّا كَانَتْ فِي جَوفِ الْمَلَكِ)[١] واتـە: لـەو کاتـەی بەندەیەکی خوا بۆ نوێژ هەڵدەستێت، فریشتەیەك دێتە پشتیەوەو، گوێ لە قورئانەکە دەگرێت و، زیاتر لێی نزیك دەبێتەوە، ئیتر هەر وا گوێ دەگرێت و، نزیکتر دەبێتـەوە، تـا دەمـی دەخاتـە سـەر دەمـی ئەو، ئیتر ئەم هـەر ئایـەتێك بخوێنێتـەوە، دەچێتە بۆشایی سینەی فریشتەکەوە.

٤ . کاتی چونەماڵەوە: چونکە میقدامی کوڕی شورەیح، خوا لێیان ڕازی بێت، لـە باوکیـەوە دەگێڕێتـەوە، دەڵێ: لـە عائیشـەخانم پرسـی، کـە پێغەمبـەری خـوا صـلی اللە علیـە وسـلم، کـە دەهاتـەوە ماڵەوە، بە چی دەستی بە ڕەفتاری خۆی دەکرد؟! گوتی: بـە سیواك کردن[٢]..

٥ . کاتی شـەونوێژ: سـەیدنا حوزەیفـە، خـوا لێـی ڕازی بێـت، گوتی: (كَانَ إِذَا قَامَ لِلتَهَجُّدِ مِنَ اللَّيْلِ يَشُوصُ فَاهُ بِالسِّوَاكِ)[٣] واتـە: پێغەمبەری خوا صلی اللە علیـە وسـلم، کـە بـۆ شـەونوێژ هەڵدەسـتا، سیواکی بە دەم و ددانیدا دەهێنا..

٦ . بێگومـان کـاتی ناخۆشـی تـامی دەم و کـاتی زیـادبونی زەردایـی سـەر ددانـەکان و پـێش تێکـەڵاوبونی خەڵکی لە ڕۆژانی هەینی و بۆنەکان.

---

[١] بەیهیقی (٣٨/١) ئەلبانی لە سلسلة الاحاديث الصحيحة ژمارە (١٢١٣) بە سەحیحی داناوە.

[٢] خاوەن سوحاحی ستتە گێڕاویانەتەوە، جگە لە بوخاری و ترمزی..

[٣] بوخاری (٢٤٦)، موسلیم (٢٥٥).

ئیمام ئیبنولقەییم، رحمه الله دەڵێ: سیواك: دەم بۆن خۆش دەکات، گەدە دەحەوێنێتەوە، دەنگ ساف دەکات، یارمەتی هەرس کردنی خۆراك دەدات، دەزولەکانی دەنگ پاك دەکاتەوە، چالاکی قورئان خوێندن و زیکرو نوێژەکان زیاتر دەکات، جێ سەرسامیی فریشتەیە، مایەی زیادبونی چاکەیە، لەسەر هەموشیانەوە، جێی ڕەزامەندی خوای گەورەیە..

چۆنیەتی بەکارهێنانی:

١ـ سیواکەکە، پێش و پاش بەکارهێنانی بشۆ.

٢ـ بەیانیان بەشە بەکارهاتوەکەی سەرەوەی، ببڕەو لایدەو، بەشێکی نوێ (سانتیمەترێك زیاتر بێت) بەکار بهێنە، بەوەی، کە توێکڵەکەی سەروەی لا ببەیت.

٣ ـ لە راستەوە بۆ چەپ، هەروەها لە خوارەوە بۆ سەرەوە، بەسەر ددانەکانتیدا بهێنە.

٤ ـ لە کۆتا بەکارهێناندا بە زمانتیدا بهێنە، چونکە ٧٥٪ ی بۆنی دەم لە زمانەوە دێت، نەك لە ددان و بۆشایی گەرو..

٥ ـ جارێکی تری، پاش بەکارهێنان بشۆرەوە..

★ ★ ★

سوننەتە سروشتیەکان و ماوەیان

ئایا نینـۆك کـردن و سمێـڵ کـورت کردنـەوەو مـوی بن بـاڵ هەڵکێشـان و بەرتاشـین پەیوەنـدییان بـە کاتـەوە هەیـە؟! ئایـا کاتیان بۆ دیاری کراوە کە دەبێت لەو ماوەیەدا بکرێن؟!

وەڵام: کردنی ئەمانە بـە پلـەی سـەرەکی، ئیعتیمـاد دەکاتـە سـەر رادەی پێویستی ئەو کەسـە، بـە کردنیـان، هەیـە توکنـەو، پێویست دەکات زو زو مـوی بکـات، هەیـە نەشـونمای زۆرتـرەو، نینـۆکی زوتـر زیـاد دەبێتـەوەو، دەبێت بیانکات.. بەڵام ئەوە بزانرێت، کە نابێـت هـیچ یـەکێك لەمانـە، لـە چل رۆژ زیاتر بخایەنێت.. چونکە ئەنەسـی کـوڕی مالیـك، خـوا لێـی ڕازی بێـت دەگێڕێتـەوە، کـە بـۆ کـورت کردنـەوەی سمێـڵ و، نینـۆك کـردن و، هەڵکێشـانی مـوی بـن بـاڵ و، بـەرکردن، پێغەمبـەری خـوا صـلی الله علیـە وسلم، رێی نەداوە لە چل رۆژ زیاتر تێپەڕن..

★ ★ ★

باسی شەشەم

دەستنوێژ

- گەورەیی دەستنوێژ. ـ كورتەی چۆنیەتی دەستنوێژ.
- نییەت مەرجی دەستنوێژ ـ ئەركانەكانی دەستنوێژ.
- سوننەتەكانی دەستنوێژ. ـ دەستنوێژ شكان.
- هەندێك باسی تری دەستنوێژ:
- دەستنوێژو دەستدان لە عەورەت، لە دەرچەی كۆم .
- لەوانەی دەستنوێژ ناشكێنن. ـ دەستنوێژی ژن و مێرد.
- خوێن بەربون و دەستنوێژ. ـ رشانەوەو دەستنوێژ ؟
- قاقای پێكەنین و دەستنوێژ.
- دەستنوێژ بۆ هەلگرتنی جەنازەی مردو.
- دەستنوێژ بۆ هەمو نوێژێك.
- ئەو حاڵەتانەی باشترە دەستنوێژ هەبێت.
- دەستنوێژ بۆ تەوافی كەعبە.
- دەستنوێژ بۆ قورئان خوێندن.

باسی پێنجەم

دەستنوێژ

<u>پێناسـەی:</u> دەسـتنوێژ لـە کوردیـدا، وەکـو زاراوەیـەك بەرامبـەر بـە، (الوضوء)ی عـەرەبی دانـراوە، کـە ئامـاژەی تێدایـە بـۆ شوشـتنی دەسـت و، ئەندامــە دیــاری کراوەکــانی تــری لــەش، وەك پێشــەکی نوێــژ.. بــەڵام ئەسڵەکەی لە زمانەوانی عەرەبیدا، لە چاوگی (الوَضاءَة)ەوە هاتوە، کە بـە مانای پاکوخاوێنی و، تەڕو پاراوییـە. (الوُضوء) بـە هـەبونی بـۆر (ضَمَّة)، لەسەر واوەکەی، بە مانای کرداری دەستنوێژ گرتنەکەیە، بە هەبونی سـەر (فتحـة) لەسـەر واوەکـەی (الوَضـوء)، مانــای ئـەو ئــاوە دەگـەیێنێت، کـە دەستنوێژەکەی پێ دەگیرێت[1]..

لــە ڕوی زاراوەییشــەوە، بریتیــە لــە بــەکارهێنانی ئــاو، بــۆ هەنــدێك ئەنــدامی لــەش (دەســت و دەموچــاو ســەرو پــێ)، تــا ڕێــی نوێــژکردن و، خواپەرستنی تری پێ بکرێتەوە..

دەســتنوێژ گــرتن ڕەفتــارێکی شــەرعیە، چــونکە بەڵگــەی لــە قورئــان و ســوننەت و، کۆڕای شەرعناساندا هەیە:

. خوای گەورە لە قورئاندا دەفـەرموێ: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا قُمۡتُمۡ إِلَى ٱلصَّلَوٰةِ فَٱغۡسِلُواْ وُجُوهَكُمۡ وَأَيۡدِيَكُمۡ إِلَى ٱلۡمَرَافِقِ وَٱمۡسَحُواْ بِرُءُوسِكُمۡ وَأَرۡجُلَكُمۡ إِلَى ٱلۡكَعۡبَيۡنِ﴾ المائدە/٦ واتە: ئەی ئـەو کەسانەی باوەڕتـان هێنـاوە، ئەگـەر بـۆ نوێـژ هەسـتان، بـا دەموچـاو دەسـتان، تـا ئانیشـك شوشـتبێت و، مەسـحی

---

[1] الفيروزآبادي: القاموس (٣٣/١)، الرازي: مختار الصحاح (٥٧٥)، المجموع (٣٥٥/١).

سەرتان کردبێت و، پێیەکانیشتان، تا قولەپێ شوشتبێت..

ـ وەکو سوننەتیش: فەرمودەی زۆر هەیە، کە گرتنی دەستنوێژ بۆ نوێژ کردن، بە فەرز دەناسێنن، وەکو:

١ ـ ئەبوهورەیرە خوا لێی ڕازی بێت، دەڵێ: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم، فەرموی: (لا تقْبَلُ صَلاةُ أحَدِكُمْ إذا أحْدَثَ وَلَمْ يَتوَضَّأ)[1] واتە: نوێژی هیچ کەسێکتان قبوڵ نابێت، ئەگەر دەستنوێژی شکابێت و، نەیگرتبێتەوە..

٢ ـ ئیبنوعومەر خوالێیان ڕازی بێت، دەڵێ: گوێم لێبو پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم، دەیفەرمو: (لا يَقْبَلُ اللهُ صَلاةً بغَيرِ طُهُورٍ)[2] واتە: خوای گەورە، نوێژ لە هیچتان، بەبێ دەستنوێژ قبوڵ ناکات..

٣ ـ ئیبنو عەبباس خوا لێیان ڕازی بێت، دەڵێ: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم، فەرمویەتی: (إنَّمَا أمِرتُ بالوُضُوءِ إذا قُمتُ الَى الصَّلَاةِ)[3] واتە: فەرمانی ئەوەم پێکراوە، کە هەستام بۆ نوێژ، دەبێت دەستنوێژم هەبێت..

٤ ـ ئەبو سەعیدی خودری، خوا لێی ڕازی بێت، دەڵێ: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم، فەرموی: (مِفْتاحُ الصَّلَاةِ

---

[1] بوخاری (١٣٥)، موسلیم (٢٢٥).

[2] موسلیم (١/١٦٠ ژمارە ٢٢٤).

[3] ترمزی ــ ١٨٤٨)، ئەبو داود (٣٧٦٠)، نەسائی (٧٣/١) بڕوانە: الالبانی: صحيح الجامع ژمارە (٢٣٣٣).

الطُهُـورُ، وَتحْرِيمُهَـا التكْـبِيرُ، وَتحْلِيلُهَـا التسْـلِيمُ)[١] واتـە: کلیلـی نوێـژ دەستنوێژە، سەرەتای حەرامبونی قسە تێیدا، تـەکبیری دەسـپێکیتی، ڕێدانەوە بە قسە، دوای سەلام دانەوەیەتی..

ـ ئەمما کۆڕا (ئیجماع) ی شەرعناسان، ئەوە بەناوبانگە، کە شەرعناسان گوتویانە: نوێژ بە بێ دەستنوێژ نابێت، مەگەر کەسێك بە هیچ کلۆجێك، نەتوانێت بیگرێت، یان تەیەمومی بۆ نەکرێت[٢]..

گەورەیی دەستنوێژ

١ . دەستنوێژ نیوەی باوەڕە: ئەبو مالیکی ئەشعەری، خوا لێی ڕازی بێت، دەگێڕێتەوە، کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم، فەرموی: (الطُهُورُ شَطرُ الايمانِ) واتە: دەستنوێژ نیوەی باوەڕە..

٢ . گوناحە گچکەکان رادەدات:

★ ئەبوهورەیرە خوا لێی ڕازی بێت، دەڵێ: پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم، فەرموی: (إذَا توَضَأ الْعَبْدُ الْمُسْلِمُ أوْ الْمُؤْمِنُ فغَسَلَ وَجْهَهُ خَرَجَ مِنْ وَجْهِهِ كُلُ خَطِيئةٍ نَظرَ إلَيْهَا بعَيْنَيْهِ مَعَ الْمَاءِ أوْ مَعَ آخِرِ قِطرِ الْمَاءِ، وَإِذَا غَسَلَ يَدَيْهِ خَرَجَ مِنْ يَدَيْهِ كُلُ خَطِيئةٍ بَطَشَتهَا يَدَاهُ مَعَ الْمَاءِ أوْ مَعَ آخِرِ قِطرِ الْمَاءِ، فَإِذَا غَسَلَ رِجْلَيْهِ خَرَجَتْ كُلُ خَطِيئةٍ مَشَتهَا رِجْلاهُ مَعَ الْمَاءِ أوْ مَعَ آخِرِ قِطرِ الْمَاءِ حَتى يَخرُجَ نَقِيًا مِنْ الذُنُوبِ)[٣]

---

[١] الترمذي (١٨٤٨)، ابوداود (٦٠)، ابن ماجة (٢٧٥)، شێخی ئەلبانیش لە صحيح الجامع (٥٧٦١) بە سەحیحی داناوە.

[٢] ابن المنذر: الاوسط (١٠٧/١).

[٣] موسلیم (١٥١/١. ژمارە ٢٤٤) وئەوانی تریش.

واتە: کە موسوڵمانێك (یان ئیماندارێك) دەستنوێژ دەگرێت، ئەو ساتەی دەموچاوی دەشوات، لەگەڵ دڵۆپە ئاوەکاندا (یان لەگەڵ کۆتا دڵۆپەدا)، ئەو گوناحانەی هەڵدەوەرێن، کە بە چاو ڕوی کردونی.. ئەو ساتەی دەستی دەشوات، لەگەڵ دڵۆپە ئاوەکاندا (یان لەگەڵ کۆتا دڵۆپەدا)، ئەو گوناحانەی هەڵدەوەرێن، کە بە دەستی کردونی، ئەو ساتەی پێیەکانی دەشوات، لەگەڵ دڵۆپە ئاوەکاندا (یان لەگەڵ کۆتا دڵۆپەدا) ئەو گوناحانەی هەڵدەوەرێن، کە بە پێ بۆیان چوەو کردونی، ئاوا، تا لە گوناح پاك دەبێتەوە..

★ سەیدنا عوسمانی کوڕی عەففان خوا لێی ڕازی بێت، دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم دەستنوێژی دەشوشت، پاشان فەرموی: (مَنْ توَضَّأَ هَكَذَا غُفِرَ لَهُ مَا تقَدَّمَ مِنْ ذَنبِهِ وَكَانَتْ صَلَاتُهُ وَمَشْيُهُ إِلَى الْمَسجِدِ نَافِلَةً)[1] واتە: هەر کەسێك ئاوا دەستنوێژ بشوات، لە گوناحی بەرو دوای دەبورێت، نوێژو چونە مزگەوتی، بۆ دبێتە سوننەت..

★ـ ئەم پاداشتە گەورەیە زیاتر دەچەسپێت، کە دوو ڕکات نوێژیشی لەگەڵدا بێت، وەکو لە فەرمودەیەکی تری سەیدنا عوسماندا هاتوە، خوا لێی ڕازی بێت، پێغەمبەری نازدار، صلی الله علیه وسلم دەفەرموێ: (مَنْ توَضَّأَ نَحْوَ وُضُوئِي هَذَا ثمَّ قَامَ فرَكَعَ رَكعَتيْنِ، لَا يُحَدِّثُ فِيهِمَا نَفْسَهُ غُفِرَ لَهُ مَا تقَدَّمَ مِنْ ذَنبِهِ)[2] واتە: هەر کەسێك وەك ئەم دەستنوێژەی

---

[1] موسلیم (٢٢٩) وئەوانی تریش.
[2] بوخاری (٦٤٣٣)، موسلیم (٢٢٦).

من بگرێت و، پاشان دوو رکات نوێژی بەدوادا بکات و، بەدوی قسەی نەفسی خۆیدا نەڕوات[1]، خوای گەورە لە گوناحەکانی پێشوی دەبورێت.

★ ئیبنو عومەر، خوا لێیان ڕازی بێت، دەڵێ: پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم، فەرموی: (إِذَا تَوَضَّأَ أَحَدُكُمْ فَأَحْسَنَ الْوُضُوءَ ثُمَّ خَرَجَ إِلَى الْمَسْجِدِ لَا يَنْزِعُهُ إِلَّا الصَّلَاةُ لَمْ تَزَلْ رِجْلُهُ الْيُسْرَى تَمْحُو عَنْهُ سَيِّئَةً وَتَكْتُبُ لَهُ الْيُمْنَى حَسَنَةً حَتَّى يَدْخُلَ الْمَسْجِدَ)[2] واتە: ئەگەر کەسێکتان دەستنوێژێکی راست و دروستی گرت و، تەنها لەبەر خاتری خوا، بۆ نوێژ بەرەو مزگەوت کەوتە ڕێ، بە هەر هەنگاوێکی قاچی چەپی، گوناحێکی لێ هەڵدەوەرێت و، بە هەر هەنگاوێکی پێی ڕاستی، چاکەیەکی بۆ دەنوسرێت، تا دەگاتە ناو مزگەوتەکە..

★ سەیدنا عوسمانی کوڕی عەففان، خوا لێی ڕازی بێت، دەگێڕێتەوە، کە پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم، فەرموی: (مَنْ تَوَضَّأَ فَأَحْسَنَ الْوُضُوءَ، خَرَجَتْ خَطَايَاهُ مِنْ جَسَدِهِ حَتَّى تَخْرُجَ مِنْ تَحْتِ أَظْفَارِهِ)[3] واتە: هەر کەسێك بە ڕاست ودروستی دەستنوێژ بگرێت، گوناحەکانی لە جەستەی دەچنە دەرێ، تا وای لێدێت لە بن نینۆکەکانیشیەوە، گوناح دەڕواتە دەرەوە..

٣ . دەستنوێژ پلەوپایەی خاوەنەکەی بەرز دەکاتەوە: ئەبو

هورەیرە. خوا لێی ڕازی بێت دەڵێ: پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم

هوش و گۆشی نەڕوات و نەکەوێتە زۆر بلێیی.

تەمەرنی گێراوێتیەوە و شێخی ئەلبانی لە (صحیح الجامع ژمارە ٤٥٤) دا بە سەحیحی ...وەو تەسلەکەی ریوایەتی ئەبوهورەیرەیە خوا لێی ڕازی بێت لە بوخاری وموسلیمدایە..

موسیە (٣ ١٣٣). ئەوانی تریش.

فەرموی: (أَلَا أَدُلُّكُمْ عَلَى مَا يَمْحُو اللَّهُ بِهِ الْخَطَايَا وَيَرْفَعُ بِهِ الدَّرَجَاتِ قَالُوا بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ إِسْبَاغُ الْوُضُوءِ عَلَى الْمَكَارِهِ وَكَثْرَةُ الْخُطَا إِلَى الْمَسَاجِدِ وَانْتِظَارُ الصَّلَاةِ بَعْدَ الصَّلَاةِ فَذَلِكُمُ الرِّبَاطُ، فَذَلِكُمُ الرِّبَاطُ، فَذَلِكُمُ الرِّبَاطُ)[١] واتە: ئەرێ شتێکتان پێ ڕانەگەیێنم، کە گوناح دەسڕێتەوەو، پلەوپایە بەرز دەکاتەوە؟! وتیان: بەدی ئەی پێغەمبەری خوا، فەرموی: دەستنوێژ شوشتن لە کاتی نارەحەتیدا، زۆر هەنگاو هەڵهێنانەوەی چونە مزگەوت، دوای نوێژ کردن، چاوەڕوانی نوێژی داهاتو، ئا ئەوە سەنگەر نشینیە، ئا ئەوە سەنگەر نشینیە، ئا ئەوە سەنگەر نشینیە..

٤ . دەستنوێژ ڕێی چونە بەهەشتە:

★ئەبو هورەیرە، خوا لێی ڕازی بێت، دەڵێ: پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم، بە بیلالی حەبەشی فەرمو: (يَا بِلَالُ حَدِّثْنِي بِأَرْجَى عَمَلٍ عَمِلْته فِي الْإِسْلَامِ، فَإِنِّي سَمِعْتُ دَفَّ نَعْلَيْكَ بَيْنَ يَدَيَّ فِي الْجَنَّةِ، قَالَ: مَا عَمِلْت عَمَلًا أَرْجَى عِنْدِي أَنِّي لَمْ أَتَطَهَّرْ طُهُورًا فِي سَاعَةٍ مِنْ لَيْلٍ أَوْ نَهَارٍ إِلَّا صَلَّيْتُ بِذَلِكَ الطُّهُورِ مَا كُتِبَ لِي أَنْ أُصَلِّيَ)[٢] واتە: ئەرێ بیلال، چ کردارێکت هەیە، کە لە هەمو کارەکانتدا، ئومێدی زیاترت بەو هەیە، چونکە لە بەهەشتدا لە پێش خۆمەوە، گوێم لە خشپەی نەعلەکانت بو، گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا، کارێکی وام نیە ئەوەندەی ئومێدی پێوە ببەستمەوە، مەگەر ئەوەی، کە هەمو جارێك شەو بێت، یان ڕۆژ، کە دەستنوێژ دەشۆم، پاشان چەندم بۆ نوسرا بێت، نوێژی پێوە دەکەم..

---

[١] موسلیم (٢٥١).

[٢] بوخاری (١١٤٩)، موسلیم (٢٤٥٨).

★عوقبەی کوڕی عامر، خوا لێی ڕازی بێت، دەڵێ: گوێم لێبوو پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم، دەیفەرموو: (مَا مِنْكُمْ مِنْ أحَدٍ يتوَضَّأُ فيُسْبِغُ الْوُضُوءَ ثمَّ يَقُومُ فيَرْكَعُ رَكْعَتيْنِ يُقْبِلُ عَلَيْهِمَا بقَلْبِهِ وَجْهِهِ إلَا وَجَبَتْ لهُ الجَنَّةُ)[1] واتە: هەر کەسێك بە ڕێکوپێکی دەستنوێژی گرت و، پاشان دوو رکات نوێژی کرد، کە دڵ و هۆشی لێیان بێت، بەهەشتی مسۆگەرە..

٥ . دەستنوێژ نیشانەی ناسینەوەی ئەم ئوممەتەیە: ئەبو

هورەیرە، خوا لێی ڕازی بێت دەڵێ: پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم، چوە سەر گۆڕستانێك و فەرمویی: (السَّلامُ عليكُم دارَ قومٍ مُؤمنينَ، وإنَّا إنْ شاء اللهُ بكُمْ عن قَريبٍ لاحِقُونَ، وَدَدتُ لَو أنَّا قَدْ رَأيتا إخوانَنا، قالوا: ألَسْنَا إخوانَكَ يَا رَسُولَ اللهِ ؟ قالَ: أنتُم أصحَابي، وَإخوانُنا الذينَ لمْ يأتوا بَعْدُ، فقالوا: كَيفَ تعرِفُ مَنْ لَمْ يأتِ بَعْدُ مِنْ أمَّتِكَ يَا رسولَ اللهَ ؟ فقالَ: أرَأيتَ لَو أنَ رجلاً لهُ خَيلٌ غُرٌّ مُحَجَّلَةٌ بَينَ ظَهْرَيْ خَيلٍ دُهْمٍ بُهْمٍ ألَا يَعْرِفُ خَيْلَهُ قالوا بلَى يا رسُولَ اللهِ، قالَ: فإنَّهُمْ يَأتونَ غُرّاً مُحَجَّلِينَ مِنْ الوُضوءِ وأنَا فرطهمْ عَلَى الحَوضِ، ألَا لَيُذَادَنَّ رِجَالٌ عَنْ حَوضي كَمَا يُذَادُ الْبَعيرُ الضَّالُ، أنَاديهم ألَا هَلُمَّ، فيُقَالُ إنَّهُمْ قَدْ بَدَّلُوا بَعدَكَ، فأقُولُ سُحْقاً سُحْقاً)[2] واتە: سڵاوی خواتان لێ بێت، ئەی خەڵکی موسوڵمانی ناوچە، ئێمەش ئەگەر خوا حەز کات، بەم نزیکانە پێتان دەگەین.. حەزم دەکرد براکانی خۆمانمان ببینیایە، پرسییان: ئەدی ئەی پێغەمبەری خوا، ئێمە برات

---

[1] موسلیم (٢٣٤) ، نەسائی (١/٨٠) و ئەوانی تریش، ئەلبانی لە (صحيح الجامع ژمارە ٦٠٦٢) دا دەفەرموێ: سەحیحە..

[2] موسلیم (٢٤٩).

نین؟! فەرموی: ئێوە یاوەرانی منن، برایانمان ئەوانەن، کە دوای ئێمە دێن، وتیان: ئەی پێغەمبەری خوا، جەنابت چۆن تاك تاکی ئوممەتەکەی خۆت، کە هێشتا نەهاتون دەناسیتەوە ؟! فەرموی: باشە، ئەگەر کابرایەك ئەسپی قەشانی، لولاق سپی، لە ناو ئەسپی رەشدا هەبێت، نایناسێتەوە ؟! وتیان: بەدی ئەی پێغەمبەری خوا، ئینجا فەرموی: (شوێن کەوتوانی من، کە لە قیامەتدا دێنە پێش) ناوچەوان و دەست و بازویان، لە ئاسەواری دەستنوێژگرتنیان سپیە، من خۆم پێش ئەوان دەچمە سەر حەوزەکە، ئەوجا هەر وەکو، کە لە دنیادا حوشتری وێڵ ئاڕاستە دەکرێت، پیاوانێك دەبینرێن، هەوڵ دەدەن بێن و، ڕێنیشاندەری بکرێن و، تا بێنە سەر حەوزەکە، منیش بانگیان دەکەم: کوڕە بەرەو لای من وەرن، بەڵام ڕێیان لێ دەگیرێت، ئینجا دەوترێت: ئەوانە پاش جەنابت زۆر گۆڕان و، لە ڕێ دەرچون، منیش دەڵێم: دەی هەر با دور خرێنەوە، با دور خرێنەوە.

ئیمام نەوەی رەحمەتی خوای لێ بێت دەڵێ: (الغُرَّة) قەشانی رەنگی موی سپیە، کە بە ناوچەوانی ئاژەڵەوەیە، (التحْجيل): سپێتی موەکانە، کە بە سێ لولاقی هەندێ ئەسپەوە دەبێت.. مەبەستی پێغەمبەری نازدار، صلى الله عليه وسلم ئەوەیە، کە ئاسەواری دەستنوێژ، بۆ موسوڵمانانی ئوممەتەکەی، بۆتە نوری ناوچەوانیان، دەست و پێشیان، نوریان لێ دەدرەوشێتەوە[1].

٦ . دەستنوێژ لە ڕۆژی قیامەتدا دەبێتە مایەی نورانێتی موسوڵمان:

ئەبو هورەیرە، خوا لێی ڕازی بێت، دەڵێ: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرموی: (تبلُغَ الحِلْيَةُ مِنَ المؤمِنينَ حَيْثُ يَبْلُغ

---

[1] النوي: شرح مسلم (٣/١٠٠).

الوَضوءِ)[1] واتە: نوری دەموچاو دەستی موسوڵمان، دەگاتە ئەو شوێنانەی، کە ئاوی دەستنوێژی بەرکەوتوە..

٧ . دەستنوێژ گرێ کوێرەی شەیتان دەکاتەوە: ئەبو هورەیرە، خوا لێی ڕازی بێت، دەڵێ: پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم دەفەرموێ: (يَعْقِدُ الشَّيْطَانُ عَلَى قَافِيَةِ رَأْسِ أَحَدِكُمْ إِذَا هُوَ نَامَ ثَلَاثَ عُقَدٍ يَضْرِبُ كُلَّ عُقْدَةٍ عَلَيْكَ لَيْلٌ طَوِيلٌ فَارْقُدْ فَإِنْ اسْتَيْقَظَ فَذَكَرَ اللَّهَ انْحَلَّتْ عُقْدَةٌ فَإِنْ تَوَضَّأَ انْحَلَّتْ عُقْدَةٌ فَإِنْ صَلَّى انْحَلَّتْ عُقْدَةٌ فَأَصْبَحَ نَشِيطًا طَيِّبَ النَّفْسِ وَإِلَّا أَصْبَحَ خَبِيثَ النَّفْسِ كَسْلَانَ)[2] واتە: هەر یەکێکتان، کە دەخەوێت، شەیتان لە پشت سەریەوە، سێ گرێ دەدات، لەگەڵ هەر گرێیەکیاندا دەڵێت: برۆ ڕاکشێ، شەوێکی تولانیت بەسەردا بێت[3]، ئەگەر کابرا خەبەری بۆوەو، زیکری خوای کرد، گرێیەکیان دەکرێتەوە، ئەگەر دەستنوێژی گرت، گرێیەکی تریشیان دەکرێتەوە، ئەگەر نوێژی کرد، ئەوا گرێی سێیەمیش دەکرێتەوە، ئیتر گورجوگۆڵ و دەرون ئاسودە دەبێت، ئەگەر نا، ئەوە ئیتر دەرون ئاڵۆزو، تەمبەڵ و تەوەزەل دەبێت..

★ ★ ★

---

[1] موسلیم (٢٥٠)، نەسائی (٨١/١).

[2] بوخاری (١١٤٢)، موسلیم (٧٧٦).

[3] یەعنی خەوت قورس بێت و بۆ خێرێك هەڵنەسیتەوە.

کورتەی چۆنیەتی دەستنوێژگرتن

حومرانی خزمەتکاری سەیدنا عوسمانی کوڕی عەففان، خوا لێیان ڕازی بێت، گێڕایەوە، کە: (أنَّهُ رَأى عُثمَانَ بْنَ عَفَّانَ دَعَا بِوَضُوءٍ فَأَفْرَغَ عَلَى يَدَيْهِ مِنْ إِنَائِهِ فَغَسَلَهُمَا ثَلَاثَ مَرَّاتٍ ثُمَّ أَدْخَلَ يَمِينَهُ فِي الْوَضُوءِ ثُمَّ تَمَضْمَضَ وَاسْتَنْشَقَ وَاسْتَنْثَرَ ثُمَّ غَسَلَ وَجْهَهُ ثَلَاثًا وَيَدَيْهِ إِلَى الْمِرْفَقَيْنِ ثَلَاثًا ثُمَّ مَسَحَ بِرَأْسِهِ ثُمَّ غَسَلَ كُلَّ رِجْلٍ ثَلَاثًا ثُمَّ قَالَ رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَوَضَّأُ نَحْوَ وُضُوئِي هَذَا وَقَالَ مَنْ تَوَضَّأَ نَحْوَ وُضُوئِي هَذَا ثُمَّ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ لَا يُحَدِّثُ فِيهِمَا نَفْسَهُ غَفَرَ اللَّهُ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ)[1] واتە: سەیدنا عوسمانی بینی، کە داوای جامێك ئاوی دەستنوێژی کرد، سێ جاران ئاوی لە جامەکەوە بەسەر دەستیدا کرد وشوشتنی، پاشان دەستی راستی کرد بە ئاوەکەداو، لوێچە ئاوی دەرهێناو دەم و لوتی پێ ڕادا، پاشان سێ جاران دەموچاوی شت، هەروەها سێ جار دەستەکانی، تا ئانیشکەکانی شوشت، پاشان مەسحی سەری کرد، ئینجا سێ جاران پێیەکانی تا قولەپێ شت، پاشان گوتی: پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم فەرمویەتی: هەر کەسێك ئاوا ئەم دەستنوێژەی من بگرێت، پاشان دوو رکات نوێژ بکات و، نەکەوێتە قسەی زیادەوە، ئەوە لە هەمو گوناحەکانی پێشوی دەبوررێت..

لەم فەرمودەو ئەوانی دیکەی، کە وەکو ئەمن (کە دواتر دەیاهێنینەوە) دەتوانین بە شێوەیەکی گشتی، کورتەی چۆنیەتی دەستنوێژ، بەم شێوەیەی خوارەوە دیاری بکەین:

١ ـ نیەتی دەستنوێژ دەهێنێت، کە دەیەوێت بۆ نوێژێتی خۆی لادات.

---

[1] بوخاری (١٥٨، و ٦٤٣٣)، موسلیم (٢٢٦).

٢ ـ بسم الله دەکات.

٣ ـ سێ جار دەستەکانی دەشوات.

٤ ـ بە دەستی راستی و، بە یەك لوێچ ئاو، لەدەم و لوتی پێکەوە را دەدات، پاشان تفی دەکاتەوەو فم دەکات..

٥ ـ سێ جار بە دەستی چەپی فم (یان فن) دەکات.

٦ ـ سێ جار دەموچاوی دەشوات و، ڕیشی هەڵدەگڵۆفێت.

٧ ـ دەستی ڕاستی، پاشان دەستی چەپی، تا ئانیشکی دەشوات، هەر بە پەنجەکانی، دەست بە نێوان پەنجەکانیدا دەهێنێت.

٨ ـ بە دەستی تەڕ مەسحی سەری دەکات، بەوەی یەکجار، دەستی بە پێشەوەی سەریدا، دەباتە پشت سەری و، دەیهێنێتەوە..

٩ ـ مەسحی ناوەوەو دەرەوەی گوێچکەکانی دەکات.

١٠ ـ پێیەکانی تا قولەپێ دەشوات، پێی راستی پێش چەپی، لەگەڵ دەست وەردان لە نێوان پەنجەکانی پێی..

★ ★ ★

نییەت مەرجی دروستی دەستنوێژە

ئیمام مالیك و، شافیعی و، ئەحمەدو، ئەبو سەورو، داود دەڵێن: بۆ ڕاستی و دروستی دەستنوێژ، نییەت مەرجە[١،٢]..

نییەت ویست و ئیرادەی دڵە، كە خاوەنەكەی نیازی وایەو، دەیەوێت ئەم خواپەرستیە بهێنێتە دی، كە دەستنوێژ گرتنە، چونكە ئەمە لە هەمو خواپەرستیەكدا داواكراوە، وەك خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَمَآ أُمِرُوٓاْ إِلَّا لِيَعۡبُدُواْ ٱللَّهَ مُخۡلِصِينَ لَهُ ٱلدِّينَ حُنَفَآءَ﴾ البينة/٥. واتە: فەرمانی ئەوەیان پێدرابو، كە تەنها خوای پاك و تاك، بە سەر ڕاستانە بپەرستن..

پێغەمبەری پێشەواش، صلی الله علیه وسلم دەفەرموێ: (إنّمَا الاعْمَالُ بالنّيَّاتِ وإنّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى)[٣] واتە: هەمو كردەوەیەك، بە پێی نیەتە، نیەتی هەر كەس چۆن بو، هەر ئاوای بەردەكەوێت..

بەڵام ئیمام ئەبو حەنیفە، نیەت ناكاتە مەرجی نوێژ[٤]، چونكە بە لایەوە دەستنوێژ خواپەرستیەكە، بە ژێریی پەی پێ براوەو، خۆی لە خۆیدا مەبەست نیە، هەر وەك تارەت گرتنەكە وایە..

بۆچونی جمهور[١]ڕاسترە، چونكە دەقە پیرۆزەكان، لەسەر چەسپاندنی پاداشتی هەمو دەستنوێژێكن، ڕای شەرعناسانیش لەسەر ئەوە كۆیە، كە

---

[١] ابن رشد: بداية المجتهد (٦/١) و المجموع (٣٧٤/١) وابن عبدالبر: التمهيد (١٠٠/٢٢).

[٢] مەرج: بریتیە لە هۆكارێك، كە ئەگەر نەهاتە دی، مەرج لەسەر كراوەكەشی نایەتە دی، مەرج پێش مەرجكراوەكەیە، بۆ نمونە، دەستنوێژ مەرجی نوێژە، ئەگەر كەسێك دەستنوێژی نەبو، نوێژیش بكات لێی قبوڵ ناكرێت و، وەك ئەوەیە، كە نەیكردبێت..

[٣] بوخاری (١)، موسلیم (١٩٠٧).

[٤] بدائع الصنائع (١٩/١).

پاداشت بۆ کارێکە کە نیەتی خواویستی تێدابوبێت.. هەر کارێکیش، کە نیەتی خواویستی تێدا بێت دەبێتە خواپەرستی[٢]..

نیەت هێنان لە دڵدایەو بە لەفز ناوترێت:

ئیمام ئیبنو تەیمییە، رحمە اللە دەڵێ: هەمو پێشەوایانی شەرع لەسەر ئەوە ڕێکن، کە شوێنی نییەت دڵەو، بە زوبان هیچی بۆ ناوترێت، ئەمەش بۆ هەمو خواپەرستیەکان وەکو یەکە، بۆ نوێژو، زەکات و، رۆژو، حەج و، ئازادکردنی کۆیلەو، جیهادو ئەوانی تریش[٣]..

کەوابو نیەت بە لەفز ناوترێت، هەر کەسێك بە لەفزو، بە دەنگی بەرز وتی، بیدعەیەکی داهێناوەو، سەری لە خەڵکی تر شێواندوە، بۆیە هەندێك لە شەرعناسان گوتویانە: هەر کەسێك ڕاهاتبێت، کە بە لەفز بیڵێت، دەبێت پێی بوترێت، کە وازی لێ بهێنێت، ئەگەر هەر بەردەوام بو، دەبێ سزا بدرێت، تا تەرکی دەکات، چونکە ئەوی بە دەنگی بەرز نییەت دەهێنێت، کاری خراپە دەکات، ئەگەر لە ڕوی دینیشەوە وا بزانێت ئەمە جائیزە، ئەوە خاوەن بیدعەیە.. پێغەمبەری خوا، صلی اللە علیە وسلم و، یاوەرانی، کەسیان نیەتیان بە لەفزی زمان نەهێناوەو، هیچ ریوایەتێکیان لێوە نەگێڕراوەتەوە بسەلێنێت کە تاکە کەسێکیشیان، نیەتی بە زوبان هێنابێت.. ئەگەر ڕەفتارێکی جائیز بوایە، هەر دەبو پێغەمبەری پێشەوا، صلی اللە علیە وسلم، ڕونی بکاتەوە، ئەگەر ڕونیشی بکردایاتەوە، حەتمەن لە یاوەرێکی بەڕێزەوە، بە موسوڵمانانی دیکە دەگەیشت.. بۆیە قەولەکەی

---

[١] لە باسەکانی شەرع و بەراوردی مەزهەبەکاندا، کە دەوترێت (جمهور) مەبەست لە سێ ئیمامە لەو چوار ئیمامە بەڕێزە: ئەبو حەنیفەو مالیك و شافیعی و ئەحمەد.. ڕەحمەتی خوایان لێ بێت..

[٢] ابن مفلح: الفروع (٢٤٣/١).

[٣] ابن تیمیة: مجموعة الرسائل الکبری (٢٤٣/١).

ئیمام ئیبنولقەییم لە جێی خۆیدایە، کە دەڵێ: کەس پێویستی بەوە نیە، بە لەفز نییەتی خواپەرستیەکان بهێنێت[1]..

ئەمە نیەتی دەستنوێژو، نوێژو، رۆژو و، خواپەرستیەکانی تریشە، کە لە مزگەوتی کوردەواریدا، لە ڕەمەزاندا هاواری بۆ دەکەن و دەڵێن: نیەتی ڕۆژوی سبەینێ بە فەرز بهێنن، ئینجا هەر کەس بە دەنگی بەرز، نیەتی ڕۆژوبونی سبەینێی دەهێنێت !

★ ★ ★

لەفزی پێچەوانەی نیەتی دڵ:

هەرچەندە نییەت هێنان بە لەفزی زوبان بیدعەیە، بەڵام ڕێ لەوە ناگرێت، هەندێك حوکمی شەرعی، لەسەری ڕون کەینەوە:

١. ئیبنوتەیمییە دەڵێ[2]: ئەگەر کەسێك بە زوبان، نیەتێکی غەیری ئەوەی دڵی هێنا، حوکمی شەرعی لەسەر ویستی دڵێتی، نەك لەسەر ئەوەی بە زوبان وتویێتی.. وەکو ئەوەی نیازی وایە نوێژی عیشا بکات، بەڵام بە لەفزی زوبان وتی: نێتمە دوو ڕکاتی نوێژی وتر دەکەم.

٢. ئەگەر بە لەفز نێتی خواپەرستی هێنا، بەڵام لە ناخیدا نیازی نەبو بیکات، حوکم لەسەر نیازەکەی دڵی دەبێت نەك لەسەر لەفزەکەی، کە وتویێتی. چونکە نییەتی دڵ، لە توخمی ویست و ئیرادەیە[3]..

---

[1] ابن القیم لە هەر سێ کتێبی: زاد المعاد (١٩٦/١)، إغاثة اللهفان (١٣٤/١)، بدائع الفوائد (١٨٦/٣)، ابن مفلح: الفروع (١١١/١) وابن عثیمین: الشرح الممتع (١٥٩/١)..

[2] ئیبنو تەیمییە رحمه الله زۆر شێوەی ئەم راجوێییەی نێوان زانایانی لە کتێبی المجموع (٣٨٥/١) دا باس کردوە..

[3] ابن تیمیة: مجموعة الرسائل الکبری (٢٤٣/١).

٣ـ ئەگەر چەند هۆكارێكی دەستنوێژ شكان روبدات، نیەتی لابردنی بێ دەستنوێژیەكە بۆ هەمویان بەسە. بۆ نمونە، كەسێك میزی كرد، پاشان پیسایی كرد، پاشان خەوت، ئەمە هەر سێكیان هۆكاری دەستنوێژ شكانن، ئەگەر ویستی دەستنوێژ لە یەكێكیان بگرێت، دەستنوێژەكەی بۆ هەر سێ هۆكارەكەیە.. چونكە با هۆكارەكانیش جودا بن، بەڵام دەستنوێژەكە جەبرانی هەر سێكیان دەكاتەوە[1]..

---

[1] النوی: المجموع (١/٣٨٥)، ابن عثیمین: الشرح الممتع (١/١٦٥).

ئەركانەكانی دەستنوێژ

ئەركانی شتێك، واتە پێكهاتەكەی، ئەوەی دەبێتە مایەی هەبونی، ئەركانی دەستنوێژ بریتیە لەو رەفتارانەی، كە بە هەموویان حەقیقەتی دەستنوێژەكە پێك دەهێنن، ئەگەر یەكێكیان ئەنجام نەدرا، دەستنوێژەكە بەتاڵ دەبێت.. ئەركانەكانی دەستنوێژیش ئەمانەن:

یەكەم: شتنی هەمو دەموچاو:

دەموچاو، واتە: ڕوو، كەبەوە وتراوە، كە لە ڕوبەڕوبونەوەدا دەردەكەوێت، كە بریتیە: لە باری پانایی لە گوچێكەوە بۆ گوێچكە و، لە باری درێژیی، لە بنجی موەكانی سەر ناوچەوانەوە، بۆ كەسانی ئاسایی تا چەناگە، یان لەو شوێنەوە، كە ئیتر تەختی ناوچەوان، بەرەو تەوقی سەر كۆتایی پێدێت، تا چەناگە.

شوشتنی دەموچاو، ڕوكنێكە لە روكنەكانی دەستنوێژ و، دەستنوێژ بێ ئەم ڕوكنە باتڵە، چونكە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿إِذَا قُمۡتُمۡ إِلَى ٱلصَّلَوٰةِ فَٱغۡسِلُواْ وُجُوهَكُمۡ﴾ المائده/٦ واتە: كە هەستان بۆ نوێژ، بڕۆن دەموچاوتان بشۆن (واتە دەستنوێژ بشۆن، كە دەموچاو شتنەكە ڕوكنەكەیەتی). هەر كەسێكیش چۆنیەتی دەستنوێژ گرتنی پێغەمبەری خوای، صلی الله علیه وسلم، گێڕاوەتەوە ئەوەی باس كردوە، بۆیە كۆڕای شەرعناسانیش لەسەر ئەو بۆچونەیە..

ئاو لەدەمولوت رادان واجبە:

ئاو رادان لە دەم: بریتیە لەوەی بڕێك ئاو بخرێتە دەمەوەو، لەدەمدا هاتو چۆی وەك غەرغەرەی پێ بکرێت.

ئاو لە لوت رادان: کە لە عەرەبیدا دوو رەفتارە: یەکەمیان گەیاندنی ئاوەکەیە بە ناو لوت و هەڵمژینی، ئەمە پێی دەوترێت: (الإستِنشاق). دووەمیان فم (یان فن) کردنەوەی ئاوەکەیە (واتە: فڕێدانە دەرەوەی بە تین و فشارەوە)، ئەمەیان لە عەرەبیدا پێی دەوترێت: (الإستِنثار) زۆر لە شەرعناسان ئەم دوو رەفتارە لە دەستنوێژدا بە واجب دەزانن، چونکە:

١ ـ خوای پەروەردگار فەرمانی لە دەستنوێژدا بە شوشتنی دەموچاو داوە، دەم و لوتیش بەشێکن لەو دەموچاوە، هیچ پێویستیش ناکات فەرمانێکی تایبەتی بۆ شوشتنی دیوی دەرەوەیان دەرچێت[1] .

٢ ـ خوای گەورە کە فەرمانی بە شوشتنی دەموچاوەکە دا، پێغەمبەری پێشەوا، صلى الله عليه وسلم بە کردەوە لەبەرچاوی یاوەراندا، نواندی تا بۆیان ڕون کاتەوەو فێریان کات.. لە هەمو دەستنوێژگرتنێکیدا، ئەمانەی کردوە، قەت جارێك لێی نەبینراوە، دەستنوێژی گرتبێت و نەیکردبن.. کەوابو ئەنجامدانیان واجبە[2].

٣ ـ پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم، فەرمانی تایبەتی بە ئەنجامدانی ئەم دوو رەفتارە داوە، کە فەرمویەتی:

ـ (مَنْ تَوَضَّأَ فَلْيَسْتَنْثِرْ) واتە: هەر کەسێك دەستنوێژی گرت، با ئاو لە لوتی ڕادات، لە ریوایەتێکی تردا دەفەرموێ: (إذَا تَوَضَّأَ أَحَدُكُمْ فَلْيَجْعَلْ فِي

---

[1] الشوكاني: نيل الاوطار (١٧٤/١)، ابن العربي: أحكام القران (٥٦٣/٢).

[2] ابن تيمية: شرح العمدة (١٧٨/١)، ابن عبدالبر: التمهيد (٣٦/٤).

أنْفِهِ مَاءً ثمَّ لِيَسْتَنْثِرْ)[١] واتە: ئەگەر یەكێكتان دەستنوێژی گرت، با ئاو لە لوتی ڕاداو، فم (یان فن) كاتەوە..

- (إذَا توَضَّأ أحَدُكُمْ فلْيَسْتَنْشِقْ..)[٢] واتە: ئەگەر یەكێكتان دەستنوێژی گرت، با ئاو لە لوتی ڕادا..

- (.. وَبَالِغْ فِي الإسْتِنْشَاقِ إلَّا أنْ تَكُونَ صَائِمَاً)[٣] واتە: زۆر ئاو لە لوتت ڕادە، مەگەر بەڕۆژو بیت، (كە بەڕۆژو بویت زۆر وا مەكە)..

ئیمام ئیبنو تەیمییە دەڵێ: جەخت كردنەوەی پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم لەسەر ئاو لە لوت ڕادان، لەبەر ئەوەی نیە، كە گرنگتر بێت لە پاك ڕاگرتنی دەم، كە بەڕێزترەو جێی زیكری خواو، خوێندنی قورئانەو، زۆرتربە هۆی ڕۆژو گرتنەوە، بۆنی دێت، بەڵكو والله اعلم، لەبەر ئەوەیە، كە دەم بە بەكارهێنانی سیواك و شوشتنی دوای نان خواردن و(بە پێی هەندێك بەڵگە) پێش نان خواردنیش، بە جۆرێك لە جۆرەكان جێ بایەخ دەبێت و، هەرچۆنێك بێت، هەر بە پاكژیی دەمێنێتەوە، بەڵام لوت پاككردنەوە، ئەگەر ئەو جەختەی لێ نەكرێتەوە، لەوانەیە، فەرامۆش (إهمال) بكرێت[٤]..

٤ - فەرمودەی تایبەت بە ئاو لەدەم ڕادان هەیە، وەك ئەوەی، كە لەقیتی كوڕی سەبرە، خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە، كە پێغەمبەری

---

[١] هەردوكیان سەحیحن و لە بوخاریدا ژمارە (١٦١) و لە موسلیمدا ژمارە (٢٣٧) ن.
[٢] موسلیم (٢٣٧).
[٣] ئەبو داود (١٤٢)، نەسائی (٦٦/١)، ئیبنوماجە (٤٠٧)، ئەحمەد (٣٣/٤).
كەمال ئیبنو السەید لە صحیح فقه السنة (١٢٣/١) دا دەفەرموێ: سەحیحە..
[٤] ابن تیمیة: شرح العمدة (١٧٩/١).

خوا، صلی الله علیه وسلم، فەرموی: (إذَا توَضَّأتَ فمَضْمِضْ)[1] واتە: ئەگەر دەستنوێژت شت، ئاو لەدەمت وەردە..

لە بەرامبەر ئەم بەڵگانەدا، بەڵگەی تریش هەن، کە هەندێك شەرعناسی تر پشتیان پێ بەستون و، رایان لەسەر واجب بونی ئاو، لە دەم و لوت ڕادان نەداوەو، بە جائیزیان زانیوەو بەس، لەوانە: ئەو فەرمودەی، کە بە (حَدِيثُ الْمُسِئِ صَلَاتَهُ فەرمودەی کابرای، کە نوێژەکەی بە خراپی کرد) بەناوبانگە، کە پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم بە کابرای فەرمو: (لا تتِمُّ صَلاةُ أحَدِكُمْ حَتى يُسْبِغَ الْوُضُوءَ كمَا أمَرَهُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَ، فيَغْسِلَ وَجْهَهُ، وَيَدَيْهِ إلَى الْمِرْفقيْنِ، وَيَمْسَحَ برَأسِهِ وَرِجْلَيْهِ إلَى الْكَعْبَيْنِ)[2] واتە: نوێژی کەستان قبوڵ نابێت، تا دەستنوێژەکەی بە جوانی، بەو شێوەیەی، کە خوای گەورە فەرمانی پێداوە نەشوات، دەموچاو دەستی، تا ئانیشکی دەشوات و، مەسحی سەری دەکات و، هەردووپێی، تا قولەپێی دەشوات..

ئەو شەرعناسە بەڕێزانە دەڵێن: ئەمە هەمو شەرحی دەستنوێژەکەی تێدایە، بێ ئەوەی ئاماژەیەك بە ئاو لە دەم و لوت ڕادان بدات، بۆیە ئەم شەرعناسە بەڕێزانە دەڵێن: ئەگەر واجب بوایە، پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم، بە تایبەت باسی دەفەرمو.. ئەمەش راو بۆچونێکەو جێی

---

[1] ئەبو داود (١٤٠)، ترمزی (٣٨)، نەسائی (٦٦/١)، ئیبنوماجە (٤٤٨). کەمال ئیبنو السسەید لە صحيح فقه السنة (١١٤/١) دا دەڵێ: سەحیحە..

[2] ئەبو داود (٨٥٩)، ترمزی (٣٠٢)، نەسائی (٢٠/٢، ١٩٣)، ئیبنوماجە (٤٦٠). کەمال ئیبنو السسەید لە صحيح فقه السنة (١١٥/١) دا دەڵێ: سەحیحە..

تێبینیە.. بە هەر حاڵ شەرعناسان لە حوکمی ئاو لەدەم و لوت رادانـدا چوار پۆلن[١]:

پۆلی یەکەم: ئەوانەی گوتویانە: ئاو لە دەم و لوت ڕادان لە غوسڵ دەرکردندا واجبە نەك لە دەستنوێژدا: ئەمەش رای ئیمام ئەبو حەنیفەو، سەوری و، شەرعناسانی مەدرەسەی ڕەئیە.

پۆلی دووەم: ئەوانەی گوتویانە: هەردووکیان لە غوسڵ و دەستنوێژدا سوننەتن: ئەمەش رای ئیمام مالیك و، شافیعی و، لەیس و، ئەوزاعیە.

پۆلی سێیەم: ئەوانەی گوتویانە: هەردووکیان لە غوسڵ و دەستنوێژدا واجبن: ئەمەش رای عەتاء و، ئیبنو جورەیج و، ئیبنول موبارەك و، ئیسحاق و، قەولێکی ئیمام ئەحمەدەو، بە لای مەزهەبی حەنبەلیەوە هەردووکیان واجبە.

پۆلی چوارەم: ئەوانەی گوتویانە: ئاو لە دەم وەردانەکە لە هەردووکیاندا سوننەتەو ئاو لە لوت رادان لە هەردووکیاندا واجبە: ئەمەش قەولێکی تری ئیمام ئەحمەدەو، ڕای ئەبو عوبەیدو، ئەبو سەورو، کۆمەڵێك فەرمودەوانە و، ئیبنولـونزیریش ئەمەیانی پەسەند کردوە.

---

[١] المروزي: اختلاف العلماء (ل ٢٣)، ابن عبدالبر: التمهيد (٣٤/٤)، ابن المنذر: الاوسط (٣٧٩/١)، ابن الجوزي: التحقيق (١٤٣/١)، ابن حزم: المحلى (٥٠/٢).

پوختەی حوکمەکە: لەبەر بەهێزی بەڵگەی واجب بون، پێم وایە ئاو لەدەم و لوت ڕادان لە غوسڵ و دەستنوێژدا واجبە.. والله اعلم.

شتنی ریش و برۆی پڕ:

ئەگەر کەسێك ڕیشی، یان برۆکانی پڕ بن، دەبێت لەگەڵ شڵپ پێدانی ئاوی دەستنوێژدا، دەستیان تێخات، تا ئاو بگاتە بن موەکان، ئەگەر زۆر پڕ بون، مەرج نیە، تەنها تەڕ بونی دەرەوەیان بەسە..

خودی ڕیش، ئەگەر درێژ بوبێتەوە، بە رای ئیمام ئەبو حەنیفەو، قەولێکی کۆنی ئیمام ئەحمەد، مەرج نیە بشۆرێت، چونکە بە دەموچاو حسێب نین.. بەڵام ڕای ئیمام شافیعی و، قەولێکی بەهێزی ئیمام ئەحمەد همیە. کە دەڵێ: دەبێت بشۆرێت، چونکە جگە لەوەی موەکان لە جێیەکەوە هاتون کە شوشتنی فەرزە، ڕیشەکەش حوکمی دەموچاوەکەی وەرگرتوە[١].. ئەمەش پەسەندترە.. والله اعلم.

دووەم: شوشتنی دەستەکان تا ئانیشك:

خـوای گـەورە دەفـەرموێ: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا قُمْتُمْ إِلَى ٱلصَّلَوٰةِ فَٱغْسِلُواْ وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى ٱلْمَرَافِقِ﴾ المائده / ٦ واتە: ئەی ئەو کەسانەی باوەڕتان هێناوە، ئەگەر بۆ نوێژ هەستان، با دەموچاو دەستان، تا ئانیشك شوشتبێت. لەبەر ئەم بەڵگەیە، کە شەرعناسان لەسەر ئەوە یەکڕان، کە دەست شوشتن لە دەستنوێژدا واجبە..

---

[١] ابن الهمام: فتح القدير (١/١٢)، ابن قدامة: المغني (١/٨٧)، النوي: المجموع (١/٣٨٠).

پیتی (الى) كە لە ئایەتەكەدا (وَأَيۡدِيَكُمۡ إِلَى ٱلۡمَرَافِقِ) هاتوە، بە مانای (مَعَ)یە واتە: لەگەڵیدا.. هەر وەكو ئەو ئایەتەی ترە، كە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَلَا تَأۡكُلُوٓاْ أَمۡوَٰلَهُمۡ إِلَىٰٓ أَمۡوَٰلِكُمۡ﴾ النساء/٢ واتە: سەروەت و سامانی هەتیوان، مەخەنە گەڵ سەروەت و سامانی خۆتان و بیخۆن.. یان: ﴿وَيَزِدۡكُمۡ قُوَّةً إِلَىٰ قُوَّتِكُمۡ﴾ هود/٥٢ واتە: هێزێكی تریشتان، لەگەڵ هێزەكەی خۆتاندا پێ دەبەخشێت..

موبەڕیدی زمانەوان، ڕەحمەتی خوای لێ بێت، دەڵێ: ئەگەر سنور لە توخمی دیاری كراوەكە بێت، دەچێتە ڕیزیەوە.

لەبەر ئەمانەیە، كە مەزهەبی جمهور (چوار مەزهەبەكە جگە لە مالیكی) گوتویانە: ئانیشكەكانیش دەبێت بشۆررێن[1]..

كرداری پێغەمبەری نازداریش، صلى الله علیه وسلم، بەڵگەیەكی ترە، كە نوعەیمی كوڕی عبداللەی موجمیر دەگێڕێتەوە، كە سەیدنا ئەبو هورەیرەی بینیوە، خوا لێی ڕازی بێت، دەستنوێژی ئاوا گرتوە: (فَغَسَلَ وَجْهَهُ فَأَسْبَغَ الْوُضُوءَ ثُمَّ غَسَلَ يَدَهُ الْيُمْنَى حَتَّى أَشْرَعَ فِي الْعَضُدِ ثُمَّ يَدَهُ الْيُسْرَى حَتَّى أَشْرَعَ فِي الْعَضُدِ ثُمَّ مَسَحَ رَأْسَهُ .. قَالَ هَكَذَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَوَضَّأُ)[2] واتە: دەموچاوی شوشت، ئینجا دەست و بازوی ڕاستی، تا ئانیشكی شوشت، ئینجا دەست و بازوی چەپی، تا ئانیشكی، پاشان مەسحی سەری كرد.. پاشان فەرموی: ئاوا پێغەمبەری خوام صلى الله علیه وسلم دەبینی، كە دەستنوێژی دەشوشت..

---

[1] السرخسي: المبسوط (٦/١)، ابن رشد: بداية المجتهد (١١/١)، النوي: المجموع (٣٨٩/١) ، ابن قدامة: المغني (٩٠/١).

[2] موسلیم (٢٤٦).

ئـەو رێسـایەش ئـەم بەڵگانـە بـەهێزتر دەکـات، کـە دەڵـێ: (مَـا لا يَـتِمُّ الواجبُ الّا بـهِ فهوَ واجبٌ) واتـە: ئـەوەی، کـە فـەرزی پـێ تـەواو دەکرێـت، خۆشـی فـەرز دەبێـت.. لـە شوشـتنی بازوشـدا، لـە دەسـتنوێژدا نازانرێـت، سنوری بازوەکە بە تەواوی دیاری بکرێت، کە شۆراوە، یان نا، بەڵام ئەگەر ئانیشکی لەگەڵدا شۆرا، دڵنیابونی شتنی بازوەکە مسۆگەر دەبێت[1]..

سێیەم: مەسحی سەر:

خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا قُمۡتُمۡ إِلَى ٱلصَّلَوٰةِ فَٱغۡسِلُواْ وُجُوهَكُمۡ وَأَيۡدِيَكُمۡ إِلَى ٱلۡمَرَافِقِ وَٱمۡسَحُواْ بِرُءُوسِكُمۡ وَأَرۡجُلَكُمۡ إِلَى ٱلۡكَعۡبَيۡنِۚ﴾ المائدە/٦ واتە: ئەی ئەو کەسانەی باوەڕتان هێناوە، ئەگەر بۆ نوێژ هەستان، با دەموچاو دەستان، تا ئانیشك شوشتبێت و مەسحی سەرتان کردبێت و، پێیەکانیشتان تا قولەپێ شوشتبێت..

شەرعناسان لەسەر ئەوە کۆن، کە مەسحی سەر فەرزە، بەڵام لە بڕو رادەیدا را جوێ بون. بە پێی بۆچونیان سێ پۆلن:

پۆلی یەکەم: ئەوانەی گوتویانە: مەسحی هەمو سەر بۆ ژن و پیاو فەرزە: ئەمە مەزهەبی ئیمام مالیك و، قەولی بەهێزی حەنبەلیەکان و، زۆرینەی یاوەرانی ئیمام ئەحمەدو، ئەبو عوبەیدو، ئیبنول مونزیرەو، ئیمام ئیبنوتەیمییەش، ئەمەی بە پەسەندتر ناساندوە[2] بەڵگەشیان:

---

[1] الغامدي: إختيارات ابن قدامة (١٦٤/١).

[2] ئیمامی مالیك: المدونة (١٦/١)، ابن قدامة: المغني (٩٢/١)، ابن المنذر: الاوسط (٣٩٩/١) و ابن تيمية: مجموع الفتاوى (١٢٣/٢١).

١- ئەو بائەی لە ئایەتەكەی سورەتی المائدە/٦ دایە: ﴿فَٱمۡسَحُواْ بِوُجُوهِكُمۡ﴾ بۆ پێوەلكان (الإلصَاق)ە، بۆیە تەقدیرەكەی دەبێتە: (وامنسَحُوا رُؤوسَكُم). بەوەش وەكو مەسحی تەیەمومی لێ دێت بۆ دەموچاو، هەردووكیاشیان (سەر لە دەستنوێژو دەموچاو لە تەیەمومدا) لە قورئاندا بە لەفزێكی هاوبەش هاتون: ﴿فَلَمۡ تَجِدُواْ مَآءً فَتَيَمَّمُواْ صَعِيدًا طَيِّبًا فَٱمۡسَحُواْ بِوُجُوهِكُمۡ وَأَيۡدِيكُم مِّنۡهُ﴾ المائدە/٦ واتە: ئەگەر ئاوتان دەست نەكەوت، هەر بەوەی لەسەر زەمیندا بەرز بۆتەوە (لە خاك ولم و بەرد) مەسحی دەموچاوتان بكەن. واتە هەمو دەموچاوتان.

٢- سوننەت ئەمەی بە رونی لێكداوەتەوەو، یاوەران بینیویانە، كە پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم، لە دەستنوێژیداهەمو سەری پیرۆزی مەسح كردوە.. عبداللەی كوڕی زەید، خوا لێی ڕازی بێت دەڵێ: (أتانَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فأخرَجنَا لَهُ مَاءً فِي تورٍ مِنْ صُفْرٍ، فتوَضّأَ فغَسَلَ وَجهَهُ ثلَاثاً وَيدَيْهِ مرَّتينِ إلَى المِرفقَيْنِ ومَسَحَ برأسَهُ فأقبَلَ بِهِ وأَدْبَرَ وَغَسَلَ رِجْلَيْهِ)[1] واتە: پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم، تەشریفی هێنایە لامان، ئاومان لە دەفرێك (قاپێك) ی مسدا بۆ هێنا، دەستنوێژی گرت: سێ جاران دەموچاوی شوشت، دەستیشی دووجاران، تا ئانیشكی، پاشان مەسحی سەری كرد بەوەی، كە دەستی بە پاش و پێشی سەریدا هێنا، ئینجا پێیەكانی شوشت. لە ڕیوایەتێكی دیكەدا هاتوە، كە (وَمَسَحَ رَأسَهُ كُلّهَا) واتە: هەمو سەری مەسح كرد..

---

[1] بوخاری (١٨٥)، موسلیم (٢٣٥).

٣ ـ فەرمودەکەی موغیرەی کوڕی شوعبە، خوا لێی ڕازی بێت، کە دەڵێ: (أنَّ النَّبيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ توَضَّأ فَمَسَحَ عَلَى خُفَّيهِ، وَمُقَدَّمَ رَأسِهِ وَعَلَى عِمَامَتِهِ)[1] واتە: پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم، دەستنوێژی شت، ئینجا مەسحی سەر خوففەکانی کرد، هەروەها پێشە سەری و، مەسحی هەمو سەری، بەسەر عەمامەکەیەوە کرد.

ئەم پۆلە شەرعناسانە دەڵێن: ئەگەر مەسحی پێشە سەری بەس بوایە، هەمو سەری پیرۆزی، بەسەر عەمامەکەشەوە مەسح نەدەکرد، کەوابو مەسحی هەمو سەر فەرزە..

پـۆلی دووەم: ئەوانـەی گوتویانـە: مەسـحی بەشـێکی سـەر بەسە:

ئەمەش مەزهەبی ئەبو حەنیفەو شافیعیە[2]، بەڵام ئەمانیش لەوەدا ڕاجوێن، کە بڕی ئەو بەشە چەندە؟! هەندێك دەڵێن: سێ تاڵە مو بگرێتەوە بەسە، هەندێکی تریش دەڵێن: چارەك، یان نیوەی سەر بگرێتەوە.. هەندێك لە بەڵگەی ئەمانیش ئەمانەن:

١ـ ئەو بائەی بە (وَٱمۡسَحُواْ بِرُءُوسِكُمۡ) دوەیە بۆ هەندێکی (لِلتَّبعِيض)ە، نەك بۆ پێوە لکان (الأَلتِصَاق).

٢ـ بەڵگەش لەسەر ئەوە هەیە، کە پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم، مەسحی پێشە سەری کردوەو بەس بوە..

---

[1] موسلیم (٢٧٥)، ئەبو داود (١٥٠)، ترمزی (١٠٠) قسەیەکیشی لەسەر کردوە.

[2] السَّرَخسِي: المبسوط (٨/١)، النوي: المجموع (٣٩٩/١)، ابن قدامة: المغني (٩٢/١)

پۆلی سێیەم: ئەوانەی گوتویانە: مەسحی هەمو سەر بۆ پیاوانە نەك بۆ ژنان:

ئەمەش ریوایەتێکی لای ئیمام ئەحمەدە، کە دەڵێ: ئومێدەوارم، کە مەسحی سەر بۆ ژنان ئاسانتر بێت.. بۆیە ئەمەی دەگوت، چونکە ئەو فەرمودەیەی لا ڕاست بو، کە عائیشەخان، خوا لێی ڕازی بێت، لە دەستنوێژیدا تەنها، پێشە سەری مەسح دەکرد، بۆیە ئیبنو قودامەش، کە حەنبەلیە دەڵێ: ئیمام ئەحمەد لە فەرمودەوانانە، روداوێکی وا دەکاتە بەڵگە[١]..

ئەوەی زیاتر دەسەلمێت ئەوەیە، کە پێغەمبەری خوا، صلی الله علیە وسلم، بەردەوام مەسحی هەمو سەری کردوە، دەستی تەڕی بە پێشەسەریدا، بەرەو پشتە سەری پیرۆزی هێناوەو، بردوە، ئەو جارانەی، کە پێشە سەری پیرۆزی مەسح کردوە، لەگەڵ ئەوەشدا، کە دەگمەنن، لە هەمان کاتیشدا، مەسحی هەمو سەری پیرۆزی، بە سەر عەمامەکەیدا، هەر کردوە، دیارە ئەوەشی، وەکو تەکمیلە کردنی مەسحەکەی بوە..

لە هیچ ڕێگایەکەوە ریوایەتێك نەسەلمێنراوە، کە پێغەمبەری خوا، صلی الله علیە وسلم، بۆ یەك جاریش بێت، تەنها پێشەسەری مەسح کردبێت و بەس.. ئەوەش بەڵگەی ئەو شەرعناسانە بەهێز دەکات، کە دەڵێن: مەسحی هەمو سەر فەرزە..

ئەو شەرعناسە بەڕێزانەی، موناقەشەی بائی (وَٱمۡسَحُواْ بِرُءُوسِكُمۡ) یان کردوە، گوتویانە: کەس لە زمانەوانان نەیوتوە، ئەو بائە بۆ پێوە لکانە!

---

[١] ابن قدامة: المغني (٩٣/١).

تەنانەت ئیبنو بورهان دەڵێ: هەر کەسێك بڵێت، ئەو بائە بۆ پێوە لکانە، ئەوە شتێکی خستۆتە سەر زمانی عەرەبی، کە زمانەوانان نەیانزانیوە[1]!!

سەربەخەنەو مەسحی سەری:

ئەگەر کەسێك خەنە، یان هاوشێوەی لەسەر گرتبو، کە عادەتەن ئەو کەسە سەری دادەپۆشێت، مەسحی سەری ئەم کەسە، بەسەر سەرپۆشەکەوە، یان بەسەر سەربەستەکەوە دەکرێت و، پێویست ناکات سەربەستەکەی لادات.. والله اعلم.. چونکە وەکو ان شاء الله لە باسی حەجدا دێت، دەسەلمێت، کە پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم، لە حەجدا لە ئیحرامدا بو، سەری پیرۆزی بەستبو، لە دەستنوێژیدا سەربەستەکەی نەدەکردەوە..

لەبەر ئەم بەڵگانە، ئەوەی لای من دەسەلمێت ئەوەیە، کە: مەسحی هەمو سەر لە دەستنوێژدا، بۆ پیاوان فەرزە، نەك بۆ ژنان.. والله اعلم.

چوارەم: مەسحی هەردووگوێچکە:

مەسحی گوێچکەکانیش فەرزە، چونکە بەسەرەوەن و، وەکو پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم دەفەرموێ: (الأذُنَانِ مِنَ الرَّأسِ)[2] واتە: گوێچکەکان بەشێکن لە سەر، مەبەستی ئەوەیە، کە حوکمی ئەو

---

[1] الشوكاني: نيل الاوطار (١/١٥٥)، ابن قدامة: المغني (١/٧٨).

[2] ئەم فەرمودە لای ئیبنو عومەر، خوا لێیان ڕازی بێت، سەلمێنراوەو، دارەقوتنی (١/٩٨) و ئیبنو ئەبی شەیبە (١/٢٨) هێناویانەتەوە، فەرمودەکە یەکێکە لەو فەرمودانەی، لە نێوان شێخی ئەلبانی و فەرمودەوانانی تری سەردەمدا جێی ڕاجوێییە، ئەلبانی ڕەحمەتی لە (سلسلة الاحاديث الصحيحة (١/٥٥) بە سەحیحی داناوە، بەڵام شێخ مەشهور حەسەن لە پەراوێزی کتێبی (الخلافيات) ی بەیهیقی، کە بە توێژینەوەی خۆیەتی، دوای بەحسێکی وردەکارانە بە زەعیفی داناوە.

وەردەگرن.. زۆر فەرمودەی تریش هەن، کە ئەم حوکمە بەهێزتر دەکەن و دەسەلمێنن، کە پێغەمبەری پێشەوا، صلی الله علیه وسلم، بەردەوام لە دەستنوێژیدا، کە سەری پیرۆزی مەسح کردوە، پاشان گوێچکەکانیشی مەسح کردوە، وەکو ئەو فەرمودەی ئیبنو عەبباس، خوا لێیان ڕازی بێت دەیگێڕێتەوە، کە: (أنَّ النَّبيَّ مَسَحَ رَأسَهُ وَأُذُنَيهِ مَرَّةً وَاحِدَةً)[1] واتە: پێغەمبەر صلی الله علیه وسلم، مەسحی سەری کردو، مەسحی گوێچکەی جارێك کرد.. نەك سێ جار..

سەنعانی دەڵێ: ڕیوایەتەکان لەسەر مەسحی گوێچکە زۆرن، لە عەلی کوڕی ئەبو تالیب و، ئیبنو عەبباس و، روبەیع و، عوسمانی کوڕی عەففانەوە، خوا لێیان ڕازی بێت گێڕراونەتەوە، هەموشیان ئەوە دەسەلمێنن، کە یەکجار مەسحی گوێچکەی دەکرد، واتە بە یەکجار ئاو بەکارهێنان[2]..

ئەگەر کەسێك، ئاوی نوێی بۆ مەسحی گوێچکەی بەکار هێنا، نابێت بە ئیسراف و زێدەڕۆیی، چونکە سەلمێنراوە، کە ئیبنو عومەر، خوا لێیان ڕازی بێت وای دەکرد[3]..

مەسحی پشت مل و گەردن:

هیچ بەڵگەیەکی لەسەر نیە، کە بە سوننەتیش هەژمارد بکرێت[1]..

---

[1] ئەبو داود (١٣٣)، ترمزی (٣٦)، نەسائی (٧٤/١)، ئیبنو ماجە (٤٣٩) و فەرمودەوانانی تریش هێناویانەتەوە.. ئەسڵی ئەم فەرمودەیە لە بوخاریدایە (١٥٧)، هاوشێوەی ئەویش هەیە کە فەرمودەکەی رەبیعی کچی موعەویزە لای ئەبوداود (١٢٦) و ئیبنو ماجەیە (٤١٨)..

[2] الصنعاني: سبل السلام (٤٩/١).

[3] بەیهیقی (٦٥/١)، عبدالرزاق: المصنّف (٢٩).. کەمال ئیبنو السەید لە صحیح فقە السنة (١١٩/١) دا دەڵێ: سەنەدەکەی سەحیحە..

پێنجەم: شوشتنی پێیەکان تا قولە پێ[1]:

لای جمهوری ئـەهلی سـوننەت شوشـتنی پێـەکان، تـا قولـە پـێ لـە دەسـتنوێژدا فـەرزە، چـونکە خـوای گـەورە فەرمویـەتی: ﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا قُمْتُمْ إِلَى ٱلصَّلَوٰةِ فَٱغْسِلُواْ وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى ٱلْمَرَافِقِ وَٱمْسَحُواْ بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى ٱلْكَعْبَيْنِ﴾ المائـده/٦ واتـە: ئـەی ئـەو کەسـانەی باوەڕتان هێناوە، ئەگەر بۆ نوێژ هەستان، با دەموچاو دەستان، تا ئانیشك شوشـتبێت و مەسـحی سـەرتان کردبێـت وپێیەکانیشـتان، تـا قولـەپێ شوشتبێت..

هـەروەها هـەر کەسـێك لـە یـاوەران، باسـی چـۆنیەتی دەسـتنوێژی پێغەمبـەری خـوای، صـلی الله علیـە وسـلم گێڕابێتـەوە، هـەر باسـی لـە شوشـتنی پێـی پـیرۆزی کـردوە، کـە تـا قولـەپێکانی شوشـتونی.. وەکـو ریوایەتەکەی سەیدنا عوسمان[2]..

قولـە پـێ لـە حـوکمی شوشـتنەکەدایە، چونکە هـەر سنورێك بەشێك بێت لە توخمی شتەکە، ئەویش لە حوکمەکەدا بەشـدار دەبێـت.. بەڵگـەی تریش هەن ئەمە دەسەلمێنن، وەکو ئەو فەرمودەی، کە ئیبنو عومـەر خـوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە، کە دەڵێ: (تخلَّفَ النَّبيُّ صَلَّى اللـهُ عَلَيـهِ وَسَلَّمَ عنَّا فِي سَفْرَةٍ سَافرْنَاها فأدرَكَنا وَقدْ أرْهَقْنَا العَصْرَ فجَعَلنَـا نَتوَضَّأُ ونَمْسَـحُ عَلَى أرْجُلِنَا فنَادَى بأعلَى صَوْتِهِ وَيْـلٌ لِلأعقَـابِ مِـنَ النَّـارِ مَـرَّتيْنِ، أوْ ثَلاثـا)[3]

---

[1] ابن تيمية: مجموع الفتاوى (٥٦/١)، ابن القيم: زاد المعاد (٤٩/١)، الالباني: سلسلة الاحاديث الصحيحة (٦٩ ـ ٧٤٤).

[2] پەڕاوێزی ژمارە ١٩٢.

[3] بوخاری (١٦١)، موسلیم (٢٤١).

جارێكیان لە سەفەر بوین و، پێغەمبەری خوامان، صلی الله علیه وسلم كەمێك لێ دواكەوت، ئێمەش هێندەمان بە عەسرەوە نەهێشت و، هێشتا نوێژەكانمان نەكردبو، بۆیە خێرا دەستنوێژمان گرت و، مەسحی پێیەكانمان كرد، كە پێغەمبەرمان صلی الله علیه وسلم گەیشتێ، دوو جار سێ جار بە دەنگی بەرز هاواری كرد: سزای وەیل بۆ ئەو كەسانەی، پاژنە پێیان ناشۆن !!

ئەمە بەڵگەیەكی گەورەیە، لەسەر هەر كەسێك، كە وەكو شیعە لە دەستنوێژدا مەسحی پێیەكان، بە ڕوتی بە شەرع بزانێت، چونكە ئەمە تەئكید لەوە دەكاتەوە، كە پێیەكان دەبێ بشۆرێن و، مەسح كردنیان جائیز نیە، سەیر ئەوەیە لای شیعەكان مەسحەكەش، كە دەیكەن پاژنە پێ ناگرێتەوە !!

لای ئەهلی سوننەت و جەماعەت ئەوە ڕۆشنە، كە مەسحی پێ كاتێك دەكرێت، كە خوففی پێوە بێت، نەك بە ڕوتی.. عبدالرحمانی ئەبو لەیلا دەڵێ: هەمو یاوەرانی پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم، لەسەر ئەوەن، كە پێیەكان دەبێ بشۆررێن[1]..

پەنجەوەردان لە نێوانی پەنجەكانی پێ:

پێویستە لە كاتی دەستنوێژو، شوشتنی پێیەكاندا، موسوڵمان بە پەنجەكانی دەستی، نێوان پەنجەكانی پێی بشوات و، بەردەوام دەستیان پێدا بهێنێت.. تا تەڕ ببن، چونكە ئەوانیش بەشێكن لە پێیەكان و، لە حوكمی شوشتنەكەدان..

---

[1] ابن حجر: فتح الباري (٢٢٦/١)، ابن قدامة: المغني (١٢٠/١).

شەشەم: ریزبەندی رەفتارەکانی دەستنوێژ فەرزە:

واتە: شوشتن و مەسحی ئەندامەکان، یەك لەدوای یەك بەو، ڕیزبەندییەی لە ئایەتەکەدا هاتوە، بێ ئەوەی پاش و پێش بخرێن، شوشتنی دەموچاو، پاشان دەستەکان، پاشان مەسحی سەر، پاشان شوشتنی پێیەکان.. ئەم ڕیزبەندییە، بە ڕای زۆرینەی شەرعناسان فەرزە، ئەمە بۆچونی مەزهەبی شافیعی و، حەنبەلی و، ئەبو سەورو، زاهیریەکانە[١].. بەڵگەشیان ئەمانەیە:

١. خوای گەورە لە ئایەتەکەی مائدە/٦ دا فەرزەکانی دەستنوێژی یەك لە دوای یەك بەو ریزبەندییە باس فەرموە..

٢ـ هەر کەسێك چۆنیەتی دەستنوێژی پێغەمبەری خوای، صلی الله علیە وسلم گێڕاوەتەوە، بە وردی ئەو ڕیزبەندییەی دەستنوێژی باس کردوە. زیاتر لە بیست یاوەر، شێوەی دەستنوێژی پێغەمبەری خۆشەویستیان، صلی الله علیە وسلم گێڕاوەتەوە، هەمویان وەکو یەك گێڕاویانەتەوە، جگە لە دوانیان، کە فەرمودەکانیان موناقەشەی حەسەن و زەعیفیان لەسەرە[٢]، کرداری پێغەمبەری خواش، صلی الله علیە وسلم، ڕون کردنەوەو لێکدانەوەو، شەرحی ئایەتی قورئانە..

---

[١] النوي: المجموع (٤٣٣/١)، ابن قدامة: المغني (١٠٠/١)، ابن حزم: المحلى (٦٦/٢).

[٢] یەکێکیان فەرمودەی میقدامی کوڕی مەعدی کەربە، کە لای ئیمامی ئەحمەدو ئەبوداود هەیە، یەکێکە لەو فەرمودانەی، کە لە نێوان شێخی ئەلبانی و فەرمودەوانانی کۆن و نوێدا، موناقەشەی لەسەرە، شێخ ئەم دوو فەرمودەیەی ئاماژەم پێکردوە، بە بۆچونی ئیبنو حەجەرو، نەوەوی، بە حەسەن دەزانێت (تمام المنة ل ٨٨) لە کاتێکدا ئەوانی دیکە، وەکو ئیبنولقەییم لە کۆنەکان و، سەید سابق لە نوێیەکان، تەسلیم بە توێژینەوەو حوکمەکەی نابن، واشم بۆ ڕون بۆوە، ڕای جمهوری توێژەرەوان لەمەدا، لە بۆچونی ئەلبانی بەهێزتر

ئیمام مالیك و، سەوری و، ئەهلی مەدرەسەی ڕەئی، دەڵێن: ڕیزبەندیی دەستنوێژ سوننەتە، نەك فەرز[1].. بەڵگەی ئەوانیش:

١ـ ئەو ڕیزبەندیەی لە ئایەتەکدا هاتوە، بەڵگە نیە لەسەر فەرزبونی ڕیزبەندیی، ڕوکنەکانی دەستنوێژ.. (ڕەدی ئەمە درایەوە).

٢ـ ئەو ڕیوایەتەی لە سەیدنا عەلی کوڕی ئەبو تالیب و، ئیبنومەسعودەوە گێڕراوەتەوە، کە گوتویانە: لام گرنگ نیە بە هەر ئەندامێك دەست پێ بکەم[2]..

٣ ـ ئەوەی کە ئیمام ئەحمەد گوتویەتی لام گرنگ نیە، کە ئایا بە دەستی ڕاست دەست پێ دەکات، یان بە دەستی چەپ، چونکە لە ئایەتەکەدا جیاوازی نەخستۆتە نێوانیانەوە.. ئەمە ڕاستە، بەڵام لەبەر ئەوەی پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم، هەمیشە ڕاستی پێش خستوە، لەمیشدا ڕاست پێش خرێت، پێکانی سوننەت و پابەندبونە پێوەی..

بەڵگەی ئەو شەرعناسانەمان پێ بەهێزترە، کە گوتویانە:

ڕیزبەندی ڕەفتارەکانی دەستنوێژ فەرزە..

بێت، چونکە ئەلبانی ڕەحمەتی لەو کتێبەدا توێژینەوەی نەکردوە، هەر وەکو عەزو گوتویەتی: (فأقول: إنَّ النوي والحافظ ابن حجر حَسَّنا إسنادَهُ)..

[1] ئیمامي مالیك: المدونة: (١٤/١)، السرخسي: المبسوط (٥٥/١)، ابن الهمام: شرح فتح القدیر (٣٠/١).

[2] ڕیوایەتی سەیدنا عەلی لای ئیمامی ئەحمەد لە (العلل ٢٠٥/١) دا هێناوێتیەوەو فەرمویەتی زەعیفە، هەروەها دارەقوتنیش (٨٨/١) هەر بە زەعیفی داناوە.. ئەوەی ئیبنو مەسعودیش ئەسڵەکەی لای بوخاری لە (التاریخ (١٦٥٠) لای ئەبو عوبەید لە الطهور: (٣٢٥) ە کە سەنەدی حەسەنە..

حەوتەم: یەکسەری و یەك لە دوای یەك (الموالاة):

واتە بەجێهێنانی رەفتارەکانی دەستنوێژ یەکسەر، یەك لە دوای یەك، بێ ئەوەی ماوەیەکی وا بکەوێتە نێوانیانەوە، کە ئەندامی پێشو وشك ببێتەوە.. ئەمە بەلای زۆر لە شەرعناسانەوە فەرزە، وەکو ئیمام شافیعی لە قەولی کۆنیداو، ئیمام ئەحمەد لە ڕای بەناوبانگی و، ئیمام مالیك، بەڵام ئەم دەڵێ، ئەگەر ناچاربو قەیدی نیە.. ئیبنو تەیمییەش، ئەمەی ئیمام مالیکی پێ پەسەندتر بوە[1]..

دەشێت ئەوەش ببێتە بەڵگە، کە سەیدنا عومەری کوڕی خەتتاب، خوا لێی ڕازی بێت، ڕۆژێك دەستنوێژی شوشت، بەقەدەر نینۆکێك، بە پێیەوە، وشکایی دیار بو، پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم، کە بینی فەرموی: (إرْجِعْ فأحْسِنْ وُضوءَكَ)[2] واتە بگەڕێرەوە، دەستنوێژەکەت بە باشی بگرە، ئەویش گەڕایەوە دەستنوێژەکەی گرتەوەو، پاشان نوێژەکەی کرد..

دیسان ڕیوایەتێکی تریش هەیە، کە یاوەران (وەکو خالیدی کوڕی مەعدان) دیویانە، پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم، کەسێکی بینیوە لە پشتی پێیەوە، سپییایەك بەقەدەر درهەمێك دەرەوشاوەتەوە کە جێی نەشوشتنی بوە، پێی فەرموە کە دەستنوێژەکەی بشواتەوەو، ئینجا نوێژەکەی بکات[3]..

---

[1] ئیمامی شافیعی: الام (٣٠/١)، المجموع (٤٥١/١)، البهوتي: کشاف القناع (٩٣/١)، ئیمامی مالیك: المدونة (١٥/١)، ابن عبدالبر: الاستذکار (٢٦٧/١)، مجموع الفتاوى (٢١ / ١٣٥)

[2] موسلیم (٢٣٢)، ئیبنو ماجە (٦٦٦)، ئەحمەد (٢١/١) ، ئیمامی ئەحمەد هەندێك قسەی لەسەر کردوە، بەڵام شێخی ئەلبانی دەڵێ: ڕیوایاتی تری هەیەو بە هەموان پلەی حەسەن وەردەگرێت، بڕوانە: الارواء (٨٦)، ابن حجر: التلخيص (٩٥/١).

[3] ئەبوداود(١٧٥)، ئەحمەد(٤٢٤/٣)، شێخی الالبانی لەارواءالغليل(٨٦) بەسەحیحی داناوە

ئیمام ئەبو حەنیفەو، ئیمام شافیعی، لە قەولێکی نوێیدا گوتویانە: یەکسەری فەرز نیە، ئەمە ڕیوایەتێکی ئیمام ئەحمەدو، مەزهەبی ئیبنو حەزمیشە[١]، بەلگەشیان:

١ـ خوای گەورە فەرمانی بە شوشتنی ئەندامەکان کردوە، هەر کەسێك بە هەر شێوەیەك شوشتنی یەکسەر، یان ماوەی خستبێتە نێوانیانەوە، ئەوە فەرمانەکەی خوای گەورەی بەجێهێناوە.

٢ ـ نافیع، ڕەحمەتی خوای لێ بێت دەگێڕێتەوە، کە ئیبنو عومەر، خوا لێیان ڕازی بێت، لە ناو بازاڕدا دەستنوێژی دەشوشت، دەموچاو دەستی شوشت و مەسحی سەری کردو، لەو کاتەدا هاواریان کردێ، کە جەنازەیەك هات، ئەویش چوە مزگەوت و، لەوێ مەسحی سەر خوففەکانی کردو نوێژی کرد[٢].. دیارە ئەم حاڵەتەی ئیبنو عومەر، خوا لێیان ڕازی بێت، ناچارییەو، نابێتە بەلگە..

٣ ـ ئەو فەرمودانەیان بە زەعیف ناساندوە، کە فەرمان بە دەستنوێژ شوشتنەوەو، نوێژکردنەوە دەکات..

٤ـ ئەو فەرمودەی پێغەمبەری خوایان، صلی الله علیه وسلم، کە دەفەرموێ: (إرجِعْ فَأحْسِنْ وُضَوءَكَ) وا لێکداوەتەوە، کە دەستنوێژەکەت بە تەواوی نەگرتوە، مادام ئاوت بەسەر پێیەکانتدا نەڕژاندوە..

---

[١] السرخسي: المبسوط(٥٦/١)، ئیمامی شافیعی: الام(٣٠/١)، النوي: المجموع(٤٥١/١)، ابن حزم: المحلى (٧٠/٢)..

[٢] ئیمامی مالیك هێناویتیەوە (٤٨) و ئیمامی شافیعیش لەوی وەرگرتوە (١٦) و بەیهیقیش لە المعرفە (٩٩) دا هێناوێتیەوە

پوختەی حوکم: پێم وایـە ئەوی داوەری ڕاجـوێیی ئـەم شەرعناسـە بەڕێزانە دەکات، فەرمودەکـەی خالیـدی کوڕی مەعدانـە، کـە پێغەمبـەری پێشەوا، صلی الله علیه وسلم، کابرای نـاردەوە دەسـتنوێژەکەی بشواتەوەو، نوێژەکەشـی بکاتـەوە، چـونکە بـە قـەدەر درهـەمێك، پەڵـەی وشـکیی بـە پێیەوە بوە.. وا دەزانم ئەمە هەمو ڕاجوێییەکان یەکلادەکاتەوە و حەسمی دەکات.. والله اعلم..

★ ★ ★

سوننەتەکانی دەستنوێژ

١. سیواك کردن: پێشتر لە سوننەتە سروشتیەکاندا باسمان کرد.

٢. دەسپێکردن بە بسم الله: دەسپێك بە بەسمەلە (وتنی بسم الله) لە هەمو کارو کاتێکدا، شتێکی باشە، بەلاَم کە بویسترێت لە خواپەرستیەکدا بچەسپێنرێت، دەبێ بەلگەی شەرعێتیەکەی هەبێت.. ئەو فەرمودانەی لەسەر وتنی (بسم الله) لە دەستنوێژدا هاتون، وا دیارە زەعیفن.. ئیمام ئەحمەد، ڕەحمەتی خوای لێ بێت، دەڵێ: وا نازانم فەرمودەیەك لەسەر ئەم بابەتە هەبێت، کە سەنەدەکەی باش بێت[1]. هەرچەندە وەکو زۆر بابەتی دیکە راجویێی لەسەرە، لەوانە بۆ نمونە: (لا وُضُوءَ لِمَنْ لَمْ يَذْكُرِ اسْمَ اللهِ عَلَيهِ)[2] واتە: هەر کەس (بسم الله) نەکات دەستنوێژەکەی بۆ حسێب نابێت..

ئەمە رای ئیمام سەوری و، مالیك و، شافیعی و، ڕیوایەتێکی ئیمام ئەحمەدو، مەدرەسەی ڕەئییە[3]، بەڵگەی هەموانیش ئەوەیە، کە دەڵێن: ئەگەر واجب بوایە، دەبو یاوەرێك لە وەسفی دەستنوێژی پێغەمبەری خوادا، صلی الله علیه وسلم ئاماژەیەکیان پێ بکردایا، بەلاَم، کە نەیانکردوە دیارە فەڕز نیە.

---

[1] کمال بن السيد: صحيح فقه السنة (١٢٢/١).

[2] ئەبو داود (١٠١) ترمزی (٢٥)، ئەحمەد (٤١٨/٢) و بە زەعیفیان داناوە، بەلاَم شێخی ئەلبانی لە الارواو (١٢٢/١) دا بە حەسەنی داناوە..

[3] ابن الهمام: فتح القدير (٢٢/١)، حطاب: مواهب الجليل (٢٦٦/١)، ابن تيمية: مجموع الفتاوى (٣٨٥/١)،المرداوي: الانصاف (١٢٨/١).

٣ . شوشتنی لەپ و پشتی دەست هەر لە سەرەتاوە: لەبەر ئەو فەرمودەی، کە سەیدنا عوسمان گێڕاوێتیەوە، کە گوتی: پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم، لە دەستنوێژەکەیدا، سێ جاری ئاو کرد بە دەستیداو شوشتنی[١].

٤ . ئاو لەدەم و لوت رادان بە لوێچی دەستێك: وەکو لەو فەرمودەدا هاتبو، کە عبداللەی کوڕی زەید گێڕایەوە، کە گوتی: پێغەمبەر، صلی الله علیه وسلم، بۆ فێرکردنی یاوەران، ئاوی لەدەم و لوتی بە لوێچێك رادا، سێ جاریش وای کرد[٢]..

٥ . زۆر ئاو لە دەم ولوت رادان بۆ کەسێك کە بەڕۆژو نەبێت: بەلگەی ئەمیش، فەرمودەکەی لەقیتی کوڕی سەبرەیە، خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە، کە پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم فەرموی: (.. وَبَالِغْ فِي الإسْتِنْشَاقِ إلَّا أنْ تكُونَ صَائِماً)[٣] واتە: زۆر ئاو لە لوتت رادە، مەگەر بەڕۆژو بیت (کە بەڕۆژو بویت زۆر وا مەکە) ..

٦ . پێش خستنی ئەندامە راستەکان پێش ئەندامە چەپەکان: لە فەرمودەیەکی لای ئیبنو عەبباسدا، خوا لێیان ڕازی بێت هاتوە، کە لە وەسفی چۆنیەتی دەستنوێژی پێغەمبەری خوادا صلی الله علیه وسلم دەفەرموێ: (ثُمَّ أخَذَ غَرْفَةً مِنْ مَاءٍ فغَسَلَ بهَا يَدَهُ الْيُمنَى ثُمَّ

---

[١] بوخاری (١٥٩)، موسلیم (٢٢٦).

[٢] موسلیم (٢٣٥)، ترمزی (٢٨)، ئیبنو ماجە (٤٥).

[٣] ئەبو داود (١٤٢)، نەسائی (٦٦/١)، ئیبنوماجە (٤٠٧)، ئەحمەد (٣٣/٤).
کەمال ئیبنو السسەید لە صحیح فقه السنة (١٢٣/١) دا دەفەرموێ: سەحیحە..

أَخَذَ غَرْفَةً مِنْ مَاءٍ فَغَسَلَ بِهَا يَدَهُ الْيُسْرَى ثُمَّ مَسَحَ بِرَأْسِهِ ثُمَّ أَخَذَ غَرْفَةً مِنْ مَاءٍ فَرَشَّ عَلَى رِجْلِهِ الْيُمْنَى حَتَّى غَسَلَهَا ثُمَّ أَخَذَ غَرْفَةً أُخْرَى فَغَسَلَ بِهَا رِجْلَهُ يَعْنِي الْيُسْرَى) واتە: پاشان لوێچێك ئاوی هەڵگرت و، دەستی ڕاستی پێ شوشت، ئینجا لوێچێکی تری ئاو هەڵگرت و دەستی چەپی پێ شوشت، پاشان مەسحی سەری کرد، پاشان لوێچێك ئاوی تری هەڵگرت و، ڕشتی بەسەر پێی ڕاستیدا، تا شوشتی، ئینجا لوێچێکی تر ئاوی هەڵگرت و، ڕشتی بەسەر پێی چەپیداو شوشتی..

عائیشەخان، خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە، کە پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم، هەردەم ئەندامە ڕاستەکانی لەشی، پێشتر بەکار دەهێنا لە پێڵاو لە پێکردنیدا، لە دەستنوێژیدا، لە هەمو کاروبارەکانیدا[1]..

٧ . شوشتنی ئەندامەکان سێ جار: چونکە ئەوە لە پێغەمبەری خواوە، صلی الله علیه وسلم سەلمێنراوە کە ئەندامانی دەستنوێژی سێ جار دەشوشت[2]. وەکو فەرمودەکەی لای سەیدنا عوسمانی کوڕی عەففان[3]، هەروەها فەرمودەکەی لای عبداللەی کوڕی زەید[4] و، ئەوەی لای ئیبنو عەبباس، خوا لێیان ڕازی بێت، کە لە بوخاریدایە[5].

بەڵام ئەم سێ جارانە، مەسحی سەر ناگرێتەوە: چونکە هیچ ڕیوایەتێك نەسەلمێنراوە، کە باس لە سێ جار مەسحی سەر بکات، ئەوەش کە باس لە دوو جار دەفەرموێ، وەکو ئیبنو عبدالبیر دەڵێ: هەر بەوە

---

[1] بوخاری (١٦٨)، موسلیم (٢٦٨).

[2] بوخاری ١٥٦

[3] لە پەراوێزی ژمارە (١٩٣).

[4] پەراوێزی ژمارە (٢١٩).

[5] بوخاری (١٥٦).

لێکدراوەتەوە کە دەستی پیرۆزی بەسەریدا هێناوەو بردوە[١]، چونکە دوو جار واتە دەست تەڕ کردنەوەو، پێداهێنانەوەی.. ئەو دوو بارە کردنەوەی، لە هەندێك فەرمودەدا هاتوە، بۆ شوشتنەکانن، نەك بۆ مەسح. بەهێزترین بەڵگەی ئەمەش، ئەو فەرمودەیە، کە دەڵێ: ئەعرابیەك هاتە خزمەت پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم و پرسیاری دەستنوێژی لێکرد، پێغەمبەریش، صلى الله عليه وسلم بۆی شەرح دەکردو، سێ جار سێ جار نیشانی دەدات، کە چۆن دەبێت، پاشان فەرموی: (هَذا الوُضُوءُ، فَمَنْ زَادَ عَلَى هَذا فَقَدْ أَسَاءَ وَتعَدَّى وَظَلَمَ)[٢]واتە: ئەمە دەستنوێژە، هەر کەسێك لەمە زیاتر بکات، ئەوە خراپەی کردوە، لەسنور دەرچوەو ستەمی کردوە..

ئیمام ئیبنو حەجەری عەسقەلانی، دەڵێ[٣]: ریوایەتی سەعیدی کوڕی مەنسور (مامۆستای ئیمام موسلیمە) ڕون و ئاشکراو ڕاشکاوە، کە مەسحی سەر، یەکجارەو زیاتر لە یەکجار، شتێکی باش نیە.. هەر ڕیوایەتێکیش باس لە سێ جارەیی بفەرموێت، دەبێت مەبەستەکەی تەواو کردنی مەسحەکە بێت، بە هەمو سەردا، نەك بەوەی، کە سێ جاران مەسح کردنی سەرە.. ئەمەش گونجاندنی بەڵگەکانە..

ریوایەتی یەکجار مەسح بەهێزترە، بۆیە بۆتە بەڵگەی جمهور (ئیمام ئەبو حەنیفەو مالیك و رای پەسەندی ئیمام ئەحمەد)، بە پێچەوانەی

---

[١] / البيهيقي: الخلافيات (٣٣٦/١)، بە توێژینەوەی شێخ مەشهور حەسەن..
هەروەها ابو عبيد: الطهور (ل ٣٥٩).

[٢] نەسائی (٨٨/١)، ئیبنو ماجە (٤٢٢)، ئەحمەد (١٨٠/٢)..
کەمال ئیبنو السەید لە صحيح فقه السنة (١٢٤/١) دا دەڵێ: سەحیحە..

[٣] ابن حجر العسقلاني: فتح الباري (٢٩٨/١)..

رای ئیمام شافیعین، ڕەحمەتی خوا لە هەموویان[١].

زیاتر لە سێ جاریش زێدەڕۆییە (ئیسرافە): هەر كەسێك سێ جاری تەواو، ئەندامانی دەستنوێژی خۆی شوشت، ئیتر فەرمانەكەی خوای گەورەی، بە ڕاست و دروستی تەواو كردوە، ئیتر هیچ پێویستی بە زیاتر كردنیان نیە.. بۆ ئەوەی ئەو هەڕەشە سەختە نەیگرێتەوە، كە لەو فەرمودەی سەرەوەدا هاتبو: (هَذا الوُضُوءُ، فَمَنْ زَادَ عَلَى هَذا فَقَدْ أَسَاءَ وَتعَدّى وَظَلَمَ) واتە: ئەمە دەستنوێژە، هەر كەسێك لەمە زیاتر بكات، ئەوە خراپەی كردوە، لەسنور دەرچوەو ستەمی كردوە..

كەس لە شەرعناسان نابینیت، لایەنگری لە سێ جار زیاتر بوبێت، چونكە ئەوە جێی راجوێیی نەبوە[٢]..

٨ . دەستوەردان لە ریشی پڕ: پێشتر باسمان لەوە كرد، كە هەر كەسێك ڕیشی پڕ بێت، دەبێت لە كاتی دەستنوێژ شوشتندا، پەنجەكانی بە ناو دەرەوەی ڕیشیدا بهێنێت، لەبەر ئەو فەرمودەیەی، كە ئەنەس خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە، كە پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم، كاتێك دەستنوێژی دەگرت، مشتێك، یان لوێچێك ئاوی هەڵدەگرت و، دەیگەیاندە بن چەناگەی، تا ڕیشی پێ تەڕ كات، ئینجا پەنجەكانی بە نێوان ڕیشیدا دەهێناو دەبرد، دەشیفەرمو: (هكَذا أَمَرَني رَبِّي)[٣] واتە: پەروەردگاری خۆم، وا فەرمانی پێداوم..

---

[١] السرخسي: المبسوط (٥/١)، حاشية الدسوقي (٩٨/١)، المغني (١٢٧/١) الام: (٢٦/١).

[٢] ابن عبدالبر: التمهيد (١١٧/٢٠).

[٣] ئەبو داود (١٤٥)، بەیهیقی (٥٤/١)، حاكم (١٤٩/١) شێخی ئەلبانی لە ارواء الغليل (٩٢) دا دەڵێ سەحیحە..

٩ . دەست خشاندن لە ئەندامانی دەستنوێژ: هەر كەسێك، كە دەستنوێژ دەگرێت، دەبێت، كە ئاوەكە دەكات بەسەر ئەندامانی دەستنوێژیدا، دەستیشیان لێ بخشێنێت. چونكە عبداللەی كوڕی زەید، خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە، كە پێغەمبەری خوام بینی صلی الله علیه وسلم دەستنوێژی دەشوشت، دەستی بەسەر قۆڵ و باسكیدا دەهێناو دەبرد[١]..

١٠ . دەست هێنان بە نێوان پەنجەكانی دەست و پێدا: پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم دەفەرموێ: (أَسْبِغِ الوُضُوءَ، وخَلِّلْ بينَ الأصَابعِ، وبَالِغْ في الاستِنْشَاقِ إلَّا أن تكُونَ صَائِماً)[٢] واتە: دەستنوێژت ڕاست و دروست بگرە، پەنجە بە نێوان پەنجەكاندا بهێنە، ئاو زیاد لە لوتت وەردە، مەگەر بەڕۆژو بیت

١١ . شوشتنی زیاتر لە جێی دەستنوێژەكە: ئەمە باشترە، كە دەموچاوی دەشوات، كەمێك زیاتر لە سەرو ناوچەوانیەوە بشوات، یان لە پشت ئانیشك و قولەپێیەوە، چونكە ئەم شوێنانە، لە قیامەتدا نوریان لێ دەبارێت و، دەبنە هۆی ناسینەوەی موسوڵمان.

. پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم دەفەرموێ: (إنَّ أُمَّتِي يُدْعَوْنَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ غُرًّا مُحَجَّلِينَ مِنْ آثَارِ الْوُضُوءِ فَمَنِ اسْتَطَاعَ مِنْكُمْ أَنْ يُطِيلَ

---

[١] سەحیحی ئیبنو حیببان (١٠٨٢)، بەیهیقی (١٩٦/١)، كەمال ئیبنو السەید لە صحیح فقه السنة (١٢٥/١) دا دەڵێ: سەحیحە..

[٢] ترمزی (٧٨٨)، ئەبو داود (١٤٢)، نەسائی (٦٦/١ . ژمارە٨٧) ئیبنو ماجە (٤٠٧) ئەحمەد (٢١٠/٤)، دارمی (٧٠٥). ساڵح بن عبدالعەزیز ئال شێخ، لە شەرحی بلوغ المرامەكەی / كتاب الطهارة / باب الوضوء دا دەڵێ: ئیبنو خوزەیمە بە سەحیحی داناوە، كەمال ئیبنو السەید لە صحیح فقه السنة (١٣٣/١) دا دەڵێ: سەحیحە..

غُرَّتَهُ وَتحجِيلَهُ فلْيَفعَل)[١] واتـە: ئوممەتەكـەی مـن لـە قیامەتـدا، كـە دێـن ناوچـەوانیان نورانیـەو قـۆڵ و باسكیشـیان سـپیەو نوریـان لـێ دەبارێـت، هەموی لە ئاسەواری دەستنوێژە، جا ئەوی دەتوانێت ناوچەوان (الغُرُّ) و، قۆڵ و، باسكی (التحجیل) زیاتر تەڕ كات، با بیكات..

ــ ئــەبو هــورەیرەش خــوا لێــی ڕازی بێــت: دەســتنوێژی شوشــت، دەستەكانی، تـا ئانیشكەكانی شوشـت، پێیـەكانی تـا قولەپێی شت، گوتی: (هكَذا رَأيتُ رَسولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ يَتوَضَّأ)[٢] ئاوا پێغەمبەری خـوام صلی الله علیه وسلم بینی، كە دەست نوێژی دەشوشت..

ـ هەر ئەو دەڵێ: گوێم لێبو خۆشەویستم، صلی الله علیه وسلم دەیفەرمو: (تبلُغُ الحِليَةُ مِنْ المؤمِنينَ حَيثُ يَبلُغُ الوَضوءُ)[٣] واتە: نوری دەموچاوو، دەستی موسوڵمان، دەگاتە ئەو شوێنانەی، كە ئاوی دەستنوێژی بەركەوتوە..

١٢ . ئاو كەم بەكار هێنان: لەبەر ئەو فەرمودەی، كە ئەنـەس خـوا لێی ڕازی بێت دەیگێڕێتەوە: (كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيـه وَسَلَّمَ يَغتَسِلُ بالصَّاعِ الى خَمْسَةِ أمدَادٍ، وَيَتوَضَّأ بالمُدِّ)[٤] واتـە: پێغەمبـەری خـوا، صـلی الله علیه وسلم بە ساعێك، بۆ پێنـج مودد، دەستنوێژی دەشت[٥].

---

[١] بوخاری (٣٦)، موسلیم (٢٤٦).
[٢] موسلیم (٢٤٦).
[٣] موسلیم (٢٥٠)، نەسائی (١/٨١).
[٤] بوخاری (١٩٨)، موسلیم (٣٢٥).
[٥] یەعنی لە نێوان ٢ ـ ٥ر٢ لیتر، چونكە ساعێك چوار موددە، موددێكیش نیو لیترە.

١٣. دوعای دوای دەستنوێژ: سەیدنا عومەر، خوا لێی ڕازی بێت، دەڵێ: پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم دەیفەرمو: (مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ يَتَوَضَّأُ فَيُسْبِغُ الْوُضُوءَ، ثُمَّ يَقُولُ: أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ إِلَّا فُتِحَتْ لَهُ أَبْوَابُ الْجَنَّةِ الثَّمَانِيَةِ، يَدْخُلُ مِنْ أَيِّهَا شَاءَ)[1] واتە: هەر کەسێکتان دەستنوێژێکی پاك و پوختت بگرێت و، پاشان بڵێ شایەتی دەدەم، کە هیچ خوایەك نیە شایانی پەرستن بێت، جگە لە خوای گەورە، کە هاوەڵی نیە، شایەتی دەدەم، کە محمد صلى الله عليه وسلم، بەندەو نێرراوی خوایە، ئەوە هەر هەشت دەرگاکەی بەهەشتی بۆ دەکرێتەوەو، لە کامیانەوە حەز بکات، دەڕواتە ژورەوە..

ـ هەروەها سەیدنا سەعیدی خودری، خوا لێی ڕازی بێت دەڵێ: پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم فەرمویەتی: (مَنْ تَوَضَّأَ وَقَالَ: سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ، كُتِبَ فِي رَقٍّ ثُمَّ طُبِعَ بِطَابَعٍ فَلَمْ يُفْتَحْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ)[2] واتە: هەر کەسێك دسنوێژ بشوات و، پاشان بڵێ: خوایە پاك و بێ خەوشی (بێ عەیبی) بۆ تۆو، سوپاس و ستایش قابیلی تۆیە، شایەتی دەدەم، کە هیچ خوایەك نیە، شایانی پەرستن بێت، جگە لە تۆ، داوای لێبوردنت لێ دەکەم و، پەشیمانم و. بەرەو لای تۆ گەڕاوەمەتەوە، لەسەر لەوحێك دەنوسرێت و مۆر دەکرێت، ئیتر تا ڕۆژی قیامەت ناشێکت، واتە: ناکرێتەوە، تا ئەو ڕۆژە..

موسلیم (٢٣٤).

نەسائی لە: الكبرى (٩٩٠٩)، الحاكم (٥٦٤/١) لە المجموعی ئیمامی نەوەویەوە نەقڵم کردوە (١ ٤٨٣).

١٤ـ کردنی دوو ڕکات نوێژ لە دوای دەستنوێژ: لەبەر ئەو فەرمودەی لای سەیدنا عوسمان، خوا لێی ڕازی بێت، کە حومران لێوەی دەگێڕێتەوە: (.. وَقَالَ مَنْ تَوَضَّأَ نَحْوَ وُضُوئِي هَذَا ثُمَّ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ لَا يُحَدِّثُ فِيهِمَا نَفْسَهُ غَفَرَ اللَّهُ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ)[1] واتە:... پاشان فەرموی: پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم فەرمویەتی: هەر کەسێك ئاوا ئەم دەستنوێژەی من بگرێت، پاشان دوو ڕکات نوێژ بکات و، نەکەوێتە قسەی زیادەوە، ئەوە لە هەمو گوناحەکانی پێشوی دەبوررێت..

ـ فەرمودەکەی لای سەیدنا بیلالی حەبەشیش، خوا لێی ڕازی بێت ئاشکرایە، کە باس لەو نوێژانە دەکات کە سەیدنا بیلال خوی پێوە گرتبون، کە دوای دەستنوێژ گرتن دەیکردن، کە بوە مایەی ئەوەی، پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم لێی بپرسێت: (يَا بِلَالُ حَدِّثْنِي بِأَرْجَى عَمَلٍ عَمِلْته فِي الْإِسْلَامِ، فَإِنِّي سَمِعْتُ دَفَّ نَعْلَيْكَ بَيْنَ يَدَيَّ فِي الْجَنَّةِ، قَالَ: مَا عَمِلْت عَمَلًا أَرْجَى عِنْدِي أَنِّي لَمْ أَتَطَهَّرْ طُهُورًا فِي سَاعَةٍ مِنْ لَيْلٍ أَوْ نَهَارٍ إِلَّا صَلَّيْتُ بِذَلِكَ الطُّهُورِ مَا كُتِبَ لِي أَنْ أُصَلِّيَ)[2] واتە: ئەرێ بیلال، چ کردارێکت هەیە، کە لە هەمو کارەکانتدا ئومێدی زیاترت بەو هەیە، چونکە لە بەهەشتدا لە پێش خۆمەوە، گوێم لە خشپەی نەعلەکانت بو، گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا، کارێکی وام نیە ئەوەندەی ئومێدی پێوە ببەستمەوە، مەگەر ئەوەی، کە هەمو جارێك شەو بێت، یان ڕۆژ، کە دەستنوێژ دەشۆم، پاشان چەندم بۆ نوسرا بێت، نوێژی پێوە دەکەم..

---

[1] بوخاری (٦٤٣٣)، موسلیم (٢٢٦) هەمو فەرمودەکە وا لە پەراوێزی ژمارە ١٩٣ دا.
[2] بوخاری (١١٤٩)، موسلیم (٢٤٥٨).

وشك كردنەوەی دوای دەستنوێژ:

هیچ حوكمێك لەبەر دەستدا نیە، ڕێ لە وشك كردنەوەی تەڕێتی ئەندامەكانی دەستنوێژ بگرێت.. ئەگەر بوترێت: ئەدی ئەو ڕەفتارەی پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم چی لێ دەكەن، كە ریوایەتەكەی لە بوخاریدایەو دەڵێ: پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم دەستنوێژی شوشت، مەیمونە خانی خێزانی، دەستەسڕێكی هێنایە خزمەتی، تا تەڕێتی دەستنوێژەكەی پێ وشك كاتەوە، بەڵام وەری نەگرت و، لەولاوە دەستی دەتەكاند[1].. لە وەڵامدا دەوترێت:

١ـ هەر ئەوە بەڵگەیە، كە پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم عادەتی بوە، كە دوای دەستنوێژ گرتنی، ئەندامانی دەستنوێژی وشك كاتەوە. نەك ببێتە مایەی بەرهەڵستی كردنی..

٢ ـ لەوانەیە نەیویستبێت دەستەسڕەكە تەڕبكات..

٣ ـ لەوانەیە دەستەسڕەكەی پێ پیس بوبێت..

بەڵام خۆ ئەوەش سەلمێنراوە، كە پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم دەستنوێژی گرت، پاشان بە بەرگی ناوەوەی جبە خوریەكەی، دەموچاوی وشك كردەوە[2]..

ئیمام ترمزی دەڵێ: كۆمەڵێك لە شەرعناسانی ناو یاوەران و، شەرعناسانی دوای ئەوان، ڕایان لەسەر ئەوەیە، كە دەستەسڕ بەكار بێت، بۆ وشك كردنەوەی ئەندامانی دەستنوێژ، ئەوەش هیچ كاریگەرییەكی لەسەر كەم كردنەوەی پاداشت نیە.. هەر كەسێك كە وتبێتی پێم خۆش

---

[1] بوخاری (٢٧٠).

[2] ئیبنو ماجه (٤٦٨، ٣٥٦٤) كەمال ئیبنو السەید لە صحیح فقه السنة (١٢٧/١) دا دەڵێ: سەنەدەكەشی نزیكە لە حەسەن..

نیە وشکی کەمەوە، لەبەر ئەوەی بوە، کە پێی وا بوە لە پاداشتەکەی کەم دەبێتەوە، بەڵام بەڵگەیەك لەبەر دەستدا نیە، ئەوە بسەلمێنێت[1]..

دەستنوێژو بۆیەی نینۆك:

زۆرینەی ئەم بۆیە، کە بۆ رەنگ کردنی نینۆك بەکار دێن، رێ لە تەڕ بونی نینۆك دەگرن، بۆیە حوکمی شەرعییان ئەوەیە، کە دەستنوێژ بەسەریاندا بە تاڵە، دەشێت لە کاتی بێ دەستنوێژیدا بەکار بێن.. ڕەنگێك،کە ڕێ لە ئاوی دەستنوێژ نەگرێت، وەکو خەنەو شتی وا، ئەوە ڕێپێدراوەو، دەشێت پاش و پێشی دەستنوێژ، بەکار بهێنرێن.. هەرچەندە ئیبنو عەبباس، خوا لێیان ڕازی بێت، دەیگوت: خێزانەکانمان باشترین خەنە لە دەستیان دەدەن، دوای عیشا بەکاری دەهێنن و، پێش نوێژی بەیانی لێی دەکەنەوە[2]..

★ ★ ★

---

[1] ترمزی (٢٦).

[2] ابن ابي شيبة (١/١٢٠).

دەستنوێژ شکان

دەستنوێژ شکان، واتە نەمانی دەستنوێژ، ئەویش بە یەکێك لەمانەی خواردوە دەبێت:

<u>یەکەم: هاتنە دەرەوەی میزو پیسایی یان با لە یەکێك لە دەرچەکانیانەوە:</u> لەبەر ئەوەی خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿أَوۡ جَآءَ أَحَدٞ مِّنكُم مِّنَ ٱلۡغَآئِطِ﴾ المائدە / ٦ واتە: ئەگەر کەسێکتان لە دەست بە ئاو گەیاندنەوە هاتەوە.. چۆن لە کوردیدا دەست بە ئاو گرتن، مانای میز کردن، یان پیسایی کردنی هەیە، لە عەرەبیشدا (الغـائِط) وایە.. ڕای شەرعناسان لەسەر ئەوە کۆیە، کە هەر کەسێك میز، یان پیسایی، یان بای لە ڕێی ئاسایی خۆیانەوە (لە پێش یان لە پاش) هاتە دەرەوە ئەوە، دەستنوێژی شکاوە[1].. بەڵام هاتنە دەرەوەیان لە غەیری ئەو دوو شوێنە ئاساییانەوە، وەکو ئەوەی برینێك لە میزەڵداندا هەبێت، یان لە گەدەدا، ئەوە موناقەشەی شەرعناسانی لەسەرە..

ئیمام ئەبو حەنیفەو، سەوری و، ئیمام ئەحمەدو، ئیبنو حەزم گوتویانە: هەر نەجاسەتێك، کە لە جەستەوە بێتە دەرەوە، دەستنوێژ دەشکێنێت.. کەوابو یەکەم: دەبێت توخمی نەجاسەت بێت. دووەم: لە هەر کوێیەکی جەستەوە بێتە دەرەوە، گرنگ نیەو دەستنوێژی هەر پێ دەشکێت..

بەڵام ئیمام شافیعی گوتویەتی: بۆ دەستنوێژ شکان، مەرجە شتێك لە

---

[1] ابن المنذر: الاجماع (ل ١٧) و ابن المنذر: الاوسط (١٤٧/١).

شـوێنی ئاسـاییەوە هاتبێـت، بـا نەجاسـەتیش نـەبوبێت، بـۆ نمونـە بەردوچکەیەکی لێ بێتە دەرەوە[1].

بەڵام با لێبونەوە دەنگدار بێت، یان بـێ دەنـگ دەسـتنوێژ دەشـکێنێت، چـونکە پێغەمبـەری خـوا، صـلی اللە علیـە وسـلم دەفـەرموێ: (لا يَقْبَلُ اللَّهُ صَلاةَ أَحَدِكُمْ إِذَا أَحْدَثَ حَتَّى يَتَوَضَّأَ)[2] واتە: خوای گەورە نوێژی ئەو کەسە قبوڵ ناکات، کە دەستنوێژی دەشکێت، تا دەستنوێژ نەگرێتەوە، کابرایەکی خـەڵکی حەزرەمـەوت (باشـوری یەمـەن) پرسـی: ئـەرێ ئـەبو هـورەیرە، دەستنوێژ شکان چیە؟! گوتی: تس یان تڕ کەندنە[3]..

ئەگەر کەسێك بای لە پێشەوە لێ بۆوە: جمهور (سـێ لـە چـوار ئیمامەکە) دەڵێن: دەستنوێژی پـێ دەشـکێت. بـەڵام ئیمـام ئـەبو حەنیفـەو، ئیبنـو حـەزم، دەڵـێن: پێـی ناشـکێت، چـونکە زاراوەی (تـس و تـڕ) بـۆ بایەکن، کە لە پاش هاتبنە دەرەوە، نەك لە شوێنی ترەوە[4]..

من پێم وایە، ئەگەر کون لە سك، یان ریخۆڵەی کرابو، با لـەوێوە هـات دەسـتنوێژ دەشـکێنێت، چـونکە هـەمان پێکهاتـەی بایەکـەی دەبێـت، بـەڵام ئەگەر کونێك لە پشتیەوە بۆ سەر سیەکانی، یـان بـۆڕی هەناسـەی کرابـو، ئەمە چ پەیوەندیەکی بە حوکمی دەستنوێژەوە نابێت. واللە اعلم.

رون کردنەوەیەك: ئافرەت جاری وا هەیە هەست دەکات، وەکو با لە پێشی دێتـە دەرەوە، ئەمـە لـە حاڵـەتی ئاساییدا بـە بـا لێبونـەوە حسـێب ناکرێت و، دەستنوێژی پێ ناشێکت، چونکە حوکمی وەکو قرقێنەیە، بەڵام

---

[1] ابن حزم: المحلى (٢٣٢/١)، ابن رشد: بداية المجتهد (٤٠/١)، الاوسط (١٣٧/١).
[2] متفق عليه بوخاری (١٣٥)، موسليم (٢٢٥).
[3] بوخاری (١٣٥) موسليم (٢٢٥) بەڵام بە بێ شەرحەکەی ئەبو هورەیەرە..
[4] ابن حزم: المحلى (٢٣٢/١)، السرخسي: المبسوط: (٨٣/١).

ئەگـەر ئافرەتێـك كـونی پـێش و پاشـەوەی بـو بـە یـەك (وەكـو حاڵـەتی عەمەلیات) و، هەسـتی بـە بـا لێبونـەوە لـە پێشـەوە كـرد، دەبێـت لـە ڕوی ئیحتیاتەوە وا حسێب كات، كە دەستنوێژەكەی شكاوە..

دووەم: هاتنـــە دەرەوەی مـــەنی و وەدی و مـــەزی: بـــە كـــۆڕا (ئیجماع) ی شەرعناسان، هاتنە دەرەوەی هەر یـەكێك لـە مـەنی و وەدی و مەزی، دەستنوێژ دەشكێنێت[1]..

ـ مـەنی ئـەوە ئاشـكرایە، كـە هەرچـی شـتێك غوسـڵ پێویسـت بكـات، دەستنوێژیش دەشكێنێت..

ـ مەزی، بەڵگە، ئەو ریوایەتـەی سـەیدنا عـەلی كوڕی ئـەبو تالیبـە، كـە فـەرموی: (كُنـتُ رَجُـلاً مَـذَّاءً فَـأمَرْتُ رَجُـلاً أنْ يَسـألَ النَّبـيَّ صـلى الله عليـه وسلم لِمَكَانِ ابْنَتِهِ فَسَألَ فَقَالَ : تَوَضَّأ وَاغْسِـلْ ذَكَـرَكَ) كەسـێك بـوم مـەزیم زۆر بو، شەرمم دەكرد لە پێغەمبەری خوا، صلى الله عليـه وسـلم بپرسـم، لەبـەر كچـەكەی (زاوای بـو)، بـە كابرایـەكم وت: بـۆم بپرسـە لێـی، بـۆی پرسـیم، پێغەمبـەر، صـلى الله عليـه وسـلم فـەرموی: زەكـەرت بشـۆو دەستنوێژ بگرە.

ـ وەدیش هەر ئەو حوكمەی هەیە، بۆ ئەویش هەر زەكـەری دەشـوات و، دەستنوێژەكەی دەگرێت. ئیبنو عەبباس، خوا لێیـان ڕازی بێـت، دەربـارەی هەرسـێكیان دەڵـێ: ئـەمما مـەنی: ئـەوە غوسـڵی لەسـەرە، ئـەمما وەدی و مەزی، ئـەوە هـەر زەكـەرتیان لـێ بشۆرەوەو، دەسـتنوێژی خـۆت بـۆ نوێـژ بگرە[2].

---

[1] ابن هبيرة: الافصاح (٧٨/١)، ابن المنذر: الاجماع (ل ٣١).

[2] بەیهیقی (١١٥/١) كەمال ئیبنو السيد لە صحيح فقه السنة (١٢٩/١) دا دەڵێ: إسناده صحيح.

حوکمی ئەو کەسەی، کە با لێبونەوەی زۆرە، یان ئەوی مەزی زۆرەو، بەردەوام لێی دێت، هەر وەکو حوکمی میزەچڕکێ و خوێنی جاری داوێن (ئیستیحازە) ی ژنانە. پیسە، بەلاّم لەش پیس ناکات، شوێنەکەی دەشۆرێت و، دەستنوێژی نوێ، بۆ هەر نوێژێك دەگیرێتەوە..

سێیەم: خەوێك بێ هۆشی دروست کردبێت: ئەو بەلگانەی باس لە مەسەلەی خەوی دەستنوێژدار دەکەن، کەمێك تێکەلاّوییان تێدایە، بۆیە رای شەرعناسانیش دەربارەیان زۆر بوە.. شەرعناسان بون بە دوو پۆلی سەرەکی: پۆلێکیان پێیان وایە، خەوتن کاریگەری لەسەر دەستنوێژ هەر نیە! پۆلی دووەمیان پێیان وایە، خەوتن هۆکاری دەستنوێژ شکانە.. ئەمانیش بونەتەوە بە دوو پۆلی تر: هەندێکیان دەلێن: خودی خەوتنەکە، هۆکاری دەستنوێژ شکانەکەیە، ئەوانی تریان دەلێن: نا، خەوتنەکە بێ هۆشی دروست کردوەو، بێ هۆشیەکە ئیحتیمالی با لێبونەوەی هێناوەتە پێش.. کەوابو راو بۆچونی شەرعناسان لەم مەسەلەیەدا سێ پۆلن، بەلاّم هەشت قەولیان هەیە[١]:

یەکەم: ئەوانەی پێیان وایە خەوتن دەستنوێژ ناشکێنێت:

ئەمە لە کۆمەلێك یاوەری پێغەمبەری نازدارەوە، صلی الله علیه وسلم ریوایەت کراوە، لەوانە: ئیبنو عومەرو، ئەبو موسای ئەشعەری، لە تابعینیش ئەمە، رای سەعیدی کوڕی جوبەیرو مەکحول و، عوبەیدەی سەلمانی و، ئەوزاعی و، هەندێکی ترە.. بەلگەشیان:

---

[١] ابن حجر: فتح الباري (٣٧٦/١)، النوي: شرح مسلم (٣٧٠/٢)، ابن حزم: المحلى (٢٢٢/١)، ابن عبدالبر: الاستذكار (١٩١/١)، ابن المنذر: (الاوسط (١٤٢/١)، الشوكاني: نيل الاوطار (٢٤١/١) الالباني: تمام المنة (ل ١٠٠).

١ ـ ئیبنو عەبباس، خوا لێیان ڕازی بێت دەگێڕێتـەوە، دەڵـێ: (بِـتُّ عِنْـدَ خالتي مَيْمُونَةَ لَيْلَةً فَقَامَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ اللَّيْلِ فَلَمَّا كَانَ فِي بعض اللَّيل قَامَ النَّبِيُّ صلى اللَّهُ عَلَيْـهِ وَسَلَّمَ فتوَضَّأ مِـنْ شَنٍّ مُعَلَّقٍ وُضُوءًا خفيفًا. وقام يصلي فتوضأت نَحْوًا مِمَّا توَضَّأ ثـمَّ جِئـتُ فَقُمْـتُ عَـنْ يَسَارِهِ وربما قال سفيان عنْ شِمالِهِ فَحَوَّلَنِي فَجَعَلَنِي عَنْ يَمِينِـهِ ثـمَّ صَلَّى مَـا شَـاءَ الله ثم اضطجع فنامَ حَتى نَفَخَ ثمَّ أَتـاهُ الْمُنَـادِي فَآذَنَـهُ بالصَّلَاةِ فَقَـامَ مَعَـهُ إلى الصَّلَاةِ فصَلَّى وَلَمْ يَتَوَضَّأ)[١]. واتە: شەوێك لای پـورە مەیمونـە خـان (کـە خێزانی پێغەمبەرە (صلی الله علیه وسلم) مابومەوە، کە هەندێك لە شـەو ڕۆیشـت، پێغەمبـەری خـوا، صـلی الله علیـه وسـلم هەسـتا، دەسـتنوێژێکی سوکەڵەی لە جەوەنەیەك گرت، کە هەڵواسرابو، ئینجا کەوتە نوێژ کـردن، منیش هەستام وەکو ئـەو، دەسـتنوێژەکەم گـرت و لای چـەپیەوە وەسـتام، دەستی گرتم و ڕایکێشامە لای ڕاستیەوە، پاشان چەندی حـەز کـرد نوێـژی کرد، ئینجا ڕاکشا، پاشان نوست، پرخە پرخـی دەهـات، پاشـان کەسـێك بـۆ نوێژی بەیانی بانگی کـرد، ئـیتر هەسـتاو چـو، نوێژەکـەی کـرد بـێ ئـەوەی دەستنوێژ بشواتەوە..

٢ـ فەرمودەکـەی لای ئەنـەس، خـوا لێـی ڕازی بێـت، کـە دەڵـێ: (أُقِيمَـتِ الصَّلَاةُ وَرَجُلٌ يُنَاجِي رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَمَا زَالَ يُنَاجِيهِ حَتَّى نَامَ أَصْحَابُهُ ثـمَّ قَـامَ فَصَلَّى)[٢] واتـە: قامـەتی نوێـژ کـراو پێغەمبـەری خـوا، صـلی الله علیـه وسـلم، کابرایـەکی بـانگ دەکـرد، بـەردەوام بـانگی دەکـرد

[١] بوخاری (١١٧ و ١٣٥)، موسلیم (١٨٤)، احمد (٣٤١/١).
[٢] بوخاری (٦١٩٢)، موسلیم (٣٧٦).

(پێوەی مەشغوڵ بو)، تا یاوەرەكانی خەوتن، پاشان تەشریفی هێناو نوێژەكەی بۆ كردن..

٣ـ قەتادە دەڵێ: گوێم لە سەیدنا مالیك بو، خوا لێی ڕازی بێت گوتی: یاوەرانی پێغەمبەر، صلی الله علیه وسلم، دەخەوتن و، هەڵدەستانەوە نوێژەكەیان دەكرد، بێ ئەوەی دەستنوێژەكەیان بگرنەوە.. لە قەتادەیان پرسی: خۆت گوێت لێ بو ئەنەس وا بڵێ؟! گوتی: ئەرێ بە خوا[1]..

دووەم: ئەوانەی پێیان وایە هەمو بڕە خەوتنێك دەستنوێژ دەشكێنێت:

بێ ئەوەی جیاوازی هەبێت لە نێوان خەوی زۆر، یان خەوی كەمدا.. ئەمەش ڕای ئەبو هورەیرەو ئەبورافیع و، عوروەی كوڕی زوبەیرو، عەتاء و، حەسەنی بەسری و، سەعیدی كوڕی موسەییب و، زوهری و، موزەنی و، ئیبنول مونزیرو، ئیبنو حەزمەو، شێخی ئەلبانیش ئەمەیانی پێ پەسەندتر بوە، بەڵگەی ئەمانیش:

١ ـ سەفوانی كوڕی عەسسال، خوا لێی ڕازی بێت، دەڵێ: (كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ يَأمُرُنَا إذَا كُنَّا مُسَافِرِينَ أنْ نَمْسَحَ عَلَى خِفَافِنَا، وَلا نَنْزَعَهَا ثَلاثَةَ أيَّامٍ مِنْ غَائِطٍ وَبَولٍ وَنَومٍ إلَّا مِنْ جَنَابَةٍ)[2] واتە: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم فەرمانی پێ دەكردین، كە لە سەفەردابوین، مەسح لەسەر خوففەكانمان بكەین و، تا سێ ڕۆژ لەبەر چونە سەر ئاو (میز كردن و پیسایی كردن)، یان لەبەر خەوتن، لە پێیان نەكەینەوە، مەگەر لە لەشگرانی (جەنابەت: لەش پیسی).. ئەم شەرعناسە بەڕێزانە

---

[1] موسلیم (٣٧٦)، ترمزي (٧٨).

[2] نەسائی (٣٢/١)، ترمزی (٣٥٣٥)، ئیبنو ماجە (٤٧٨)، شێخی ئەلبانی رحمه الله لە ارواو الغلیل (١٠٤) دا دەڵێ: حەسەنە..

دەڵـێن: ئــەوەتا پێغەمبــەری خــوا، صــلى الله عليــه وســلم خــەوتنی بــە شێوەیەکی گشتی باس فەرموە، بێ ئەوەی جیاوازی بخاتە نێوان کەمی، یان زۆرییەوە، هەروەها بێ ئەوەی جیاوازی بخاتە نێوان، خەوتن و، میز کردن و، پیسایی کردنەوە..

٢ ـ عائیشە خان، خوا لێی ڕازی بێت دەڵێ: پێغەمبـەری خـوا، صلى الله عليه وسلم دەیفەرمو: (إِذَا نَعَسَ أَحَدُكُمْ فِي صَلَاتِهِ فَلْيَرْقُدْ حَتَّى يَذْهَبَ عَنْهُ النَّوْمُ فَإِنَّ أَحَدَكُمْ إِذَا صَلَّى وَهُوَ نَاعِسٌ لَا يَدْرِي لَعَلَّهُ يَذْهَبُ يَسْتَغْفِرُ فَيَسُبَّ نَفْسَهُ)[1] واتـە: ئەگـەر کەسـێکتان لـە نوێژەکەیـدا وەنـەوزی دا، بـا ڕاکشێت، تا خەوەکەی دەڕوات، چونکە لەوانەیە یەکێکتان خەواڵوانە نوێژ بکات، نەزانێت چی دەڵێ ؟! لەوانەیە جنێـو بـە خـۆی بـدات و، هۆشـی لـێ نەبێت..

ئەمە بەڵگەیەکی ئیمام بوخارییە بۆ دەستنوێژ شوشتنەوە لە خەوتن، بـەڵام شەرعناسـانی بەرامبـەر، ڕەددیـان لـەم بەڵگـە داوەتـەوە بـەوەی، کـە بەڵگەی خۆیانـە، چـونکە ڕێـدانی پێغەمبـەری، خـوا صلى الله عليـه وسـلم بەوەی کابرا، نوێژەکەی واز لێ بهێنێـت و بـڕوات ڕاکشـێت، لەبـەر ئەوەیـە قسە بـە خـۆی نـەڵێت، یـان هەڵـەی خەتـەری بەدەمـدا نـەیات، یـان لەبـەر ئەوەی خشوع و، ملکەچیی نوێژەکـەی نامێنێـت.. ئەمـە چ پەیوەندیـەکی بە خەوتن و، دەستنوێژ شکانەکەوە نیە..

٣ ـ ئەم بەڕێزانە دەڵێن: کۆڕا لەسەر ئەوە هەیە، کە لـەهۆش خـۆ چـون و، سەرخۆش بون، دەستنوێژ دەشکێنێت، هۆکاری ئەم دوانە هۆش لـە خـۆ

---

[1] بوخاری (٢١٢)، موسلیم (٢٢٢).

نەمانە، ئێ خەوتنیش وایە، هەمو کەسێك بە خەوتن، هۆشی لە خۆی نامێنێت.. کەوابو خەوتن هۆکاری دەستنوێژ شکانە..

سێیەم: ئەوانەی پێیان وایە خەوتنی زۆر دەستنوێژ دەشکێنێت نەك کەم: ئەمەش ڕای ئیمام مالیك و، قەولێکی ئیمام ئەحمەدو، زوهری و، ڕەبیعەیەو، ئەو خەوتنەی یاوەرانیان (کە لە فەرمودەکەی لای ئەنەسدا هاتوە) بە خەوتنی زۆر لێکداوەتەوە..

چوارەم: ئەوانەی پێیان وایە خەوتن بە شان دادان و ڕاکشانەوە دەستنوێژ دەشکێنێت: ئەم پۆلە شەرعناسە دەڵێن: هەر کەسێك لە یەکێك لەشێوەکانی نوێژدا خەوی لێ کەوت، وەکو کاتی بە پێوە بون، یان ڕکوع، یان سجود، یان دانیشتنی تەحیات، لە نوێژدا بێت، یان لە غەیری نوێژدا، ئەوە دەستنوێژەکەی ناشکێت. ئەمەش ڕای ئەبو حەنیفەو، حەممادو، سەوری و، داودو، قەولێکی ئیمام شافیعیە.. بەڵگەی ئەمانیش:

١ ـ عەمری کوڕی شوعەیب لە باوکیەوە، ئەویش لە باپیریەوە دەگێڕێتەوە: کە پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم فەرموی: (لَيسَ عَلَى مَنْ نَامَ جَالِساً وُضُوءٌ حَتَّى يَضَعَ جَنْبَهُ)[1] واتە: دەستنوێژ لەسەر ئەو کەسە فەرز نابێتەوە، کە بە دانیشتنانەوە خەوی لێ دەکەوێت، تا ئەو کاتەی دەکەوێتە سەر لا..

٢ ـ ئەنەسی کوڕی مالیك، خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە، کە پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم فەرموی: (إذَا نَامَ العَبْدُ فِي سُجُودِهِ

---

[1] دارەقوتنی (١/١٦٠)، ئیبنو عەدی لە الکامل (٦/٢٤٥٩) بەڵام فەرمودەوانان گوتویانە حەدیسێکی زەعیفەو جۆری مونکەرە..

بَاهَى اللهُ تعَالَى بِهِ المَلائِكَةَ يَقُولُ: أَنظُرُوا الَى عَبْدِي رُوحُهُ عِنْدِي وَجَسَدُهُ فِي طَاعَتِي)[١] واتــە: کاتێـك عەبـدێکی خـوا لـە نوێژکردنیـدا، خـەوی لـێ دەکەوێت، خوای گەورە، لای فریشتەکان شانازی پێوە دەکات، دەفـەرموێ: بڕواننــە ئــەو عەبـدەی مــن، ڕۆحــی لای منــەو، جەستەشــی لــە ملکەچــی منداپە.. ئیمام بەیهیقی دەڵێ: ئەمـە ئەگـەر وەکو فـەرمودە بسـەلمێنرێت، نابێتە بەڵگەی مانەوەی دەستنوێژ بە خەوتن، چونکە ئەمـە هـەر مـەتحی ئـەو عەبـدە چـاکانەیە، کـە بـەردەوامم لەسـەر ملکەچـیی و، گوێڕایـەڵی فەرمانی خوای گەورەن تا ئەو ساتەی خەو دەیانباتەوە..

<u>پێنجەم: ئەوانەی پێیـان وایـە خـەوتن لـە رکـوع و سـجوددا دەســتنوێژ دەشــکێنێت</u>: ئیمــام نــەوەوی دەڵــێ: ئەمــە رای ئیمــام ئەحمەدە.. لەوانەیە لەبەر ئەوە بێت، کە ئەو دوو شێوەیە، ئیحتیمـالی بـا لێبونەوە زیاترە.

<u>شەشـەم: ئەوانــەی پێیــان وایــە خــەوتن تــەنها لــە سـجوددا دەستنوێژ دەشکێنێت</u>: ئەمیش قەولێکی تری ئیمام ئەحمەدە..

<u>حەوتەم: ئەوانەی پێیـان وایـە خـەوتن لـە نوێـژدا دەسـتنوێژ هــەر ناشــکێنێت</u>: ئەمــە رای ئیمــام ئــەبو حەنیفەیــە، کــە پێــی وایــە دەستنوێژ بە خەوتن، تەنها لە دەرەوەی نوێژدا دەشکێت.. ئەمە هەر وەکو قەولی چوارەمی وایە..

---

[١] زەعیفە بڕوانە: الالباني: سلسلة الاحاديث الضعيفة (٩٥٣).

هەشتەم: ئەوانەی پێیان وایە خەوتن بە دانیشتنانی مەحکەمەوە دەستنوێژ ناشکێنێت: خەوتن بەو مەرجەی سمت و دەرچەی کۆمی لەزەوی، یان لەسەر ئەوشتەی لەسەری دانیشتوە، قایم کردبێت، زیانی بۆ دەستنوێژ نابێت، چ لە نوێژدا بێت، چ لە دەرەوەی نوێژ.. ئەمەش ڕای ئیمام شافیعیە.. چونکە بە ڕای ئەم ئیمامە بەڕێزە، خەوتن خۆی لە خۆیدا، هۆکاری دەستنوێژ شکان نیە، بەڵام لەبەر ئەوەی ئیحتیمالی، با لێبونەوەی زیاترە، بۆتە هۆی دەستنوێژ شکانەکە.. بۆیە دەڵێ: ئەو کەسەی بە دانیشتنانەوە خەوی لێ کەوتوەو، بەو شتەوە قایم بوە، کە لەسەری دانیشتوە، ئەگەر بایەکی لێ بێتەوە، هەستی پێ دەکات، بۆیە دەستنوێژەکەی سەلامەتە.. شەوکانی بەرگری لەمەی ئیمام شافیعی کردوەو، پێی پەسەندتر بوە. چونکە لە فەرمودەکەی ئەنەسدا هاتوە، کە یاوەران لە چاوەڕوانی پێغەمبەری خوادا، صلی الله علیه وسلم بۆ نوێژکردنیان دەخەوتن، ئەم شەرعناسانە دەڵێن: کاتی چاوەڕوان کردنەکەیان دانیشتو بون.. بەڵام ئیمام ئیبنوحەجەری عەسقەلانی، ڕەددیان لێ دەداتەوە[1] و دەڵێ: نەخێر، فەرمودەی تری سەحیح، لە مەسنەدی بەززاردا هاتوە، کە دەڵێ: ئەو یاوەرانەی چاوەڕوانی هاتنی پێغەمبەری خوایان، صلی الله علیه وسلم بۆ نوێژ دەکرد، تێیاندا بو بە خەوتویی کەوتبوە سەر تەنیشت و، هەیانبو بە تەواوی خەوتبو، پاشان هەمو هەڵدەستان بۆ نوێژ[2]..

---

[1] ابن حجر العسقلاني: فتح الباري (٢٥١/١).

[2] ئەبو داودیش لە کتێبی (مسائل أحمد ل ٣١٨) دا هێناویێتیەوەو، ئەلبانیش دەڵێ: سەنەدی لەسەر مەرجی هەردووشەیخیەن سەحیحە، بڕوانە الالباني: تمام المنة (ل ١٠٠).

پوختەی بۆچونەكان: ئەو خەوتنە دەستنوێژ دەشكێنێت، كە هۆشی لەگەڵدا نەمابێت، كە بۆ نمونە خاوەنەكەی لیك بە دەمیدا هاتبێتە خوارەوەو، هەستی پێ نەكردبێت، یان لە قسەی دەروبەرەكەی تێنەگەیشتبێت، یان شتێكی بە دەستەوە بوبێت و، لێی كەوتبێتە خوارەوەو نەیزانیبێت.. چونكە هەمو ئەمانە ئیحتیمالی دەستنوێژ شكانیان هەیە، ئیتر دەستنوێژەوان لە ڕكوعدا بێت، یان لە سوجدەدا، دانیشتبێت، یان بە پێوە بێت، شانی دادابێت، یان ڕاكشابێت گرنگ نیە.. چونكە وا دیارە ئەوی یاوەران لە چاوەڕوانی پێغەمبەری خۆشەویستدا، صلی الله علیه وسلم توشیان دەبو، یان ئەوەی ئیبنو عەبباس خوا لێیان ڕازی بێت لە ناو نوێژەكەدا، كە لە خزمەت پێغەمبەری بەڕێزدا، صلی الله علیه وسلم بو، توشی دەهات، هەموی هەر خەوەنوچكە بوە، بۆیە كاریگەری لەسەر دەستنوێژیان نەبوە.. ئەمەش وا دەزانم كۆكردنەوەیەكی تەقریبی بەڵگەكانە.. والله اعلم.

گومان كردن لە دەستنوێژی خەوەنوچكە: ئەگەر كەسێك دەستنوێژی هەبو، بەڵام خەو بردیەوەو، هۆشی لە خۆی و دەروبەری ما، پێویست ناكات خۆی بخاتە سەر گومانی ئەوەی، كە گوایە دەستنوێژەكەی نەماوە.. چونكە لە ئەسڵدا، ئەو دەستنوێژی هەبوە، بە پێی ئەو ڕێسایەی دەڵێ: (اليَقينُ لا يَزولُ بالشَّكّ) واتە: دڵنیابون بە گومان لاناچێت، گومان كردنەكەی ئەسڵەكە لانادات، كە دڵنیابون (یەقین) بوە لە هەبونی دەستنوێژ، ئەمە بۆچونی ئیمام ئیبنو تەیمییەیە، ڕەحمەتی خوای لێ بێت[1].

---

[1] ابن تيمية: مجموع الفتاوى (٢١/٢٣).

چوارەم: لە هۆش خۆ چون بە شێتبون یان سەرخۆشی یان بورانەوە: ئەمانە هەموی بە کۆڕا (ئیجماع) ی شەرعناسان[1]، دەستنوێژ دەشکێنن..

پێنجەم: دەستدان لە عەورەت بە روتی: ڕای شەرعناسان لە مەسەلەی دەستدان لە زەکەردا، چوار پۆلە:

پۆلی یەکەم: ئەوانەی گوتویانە: دەستدان لە زەکەر دەستنوێژ ناشێکنێت: ئەمەش ڕای ئیمام ئەبو حەنیفەو، قەولێکی ئیمام مالیك و، کۆمەڵێك لە یاوەرانێتی[2]. بەڵگەشیان:

١- فەرمودەکەی قەیسی کوڕی تەڵقی کوڕی عەلی، خوا لێی ڕازی بێت، کە بە فەرمودەی تەڵق ناسراوە، دەگێڕێتەوە، کە کەسێك (لەوە دەچو ئەعرابی بێت) پرسیاری لە پێغەمبەری خوا کرد، صلى الله عليه وسلم، دەربارەی کەسێك، کە دوای ئەوەی دەستنوێژی گرت، دەست لە زەکەری بدات، پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرموی: (هَلْ هُوَ إلا بِضْعَةٌ مِنْكَ)[3] واتە: مەگەر هەر بەشێك نیە لە خۆت؟! لە لەفزێکی تردا دەڵێ: کابرا پرسی: لەو کاتەی من لە نوێژدام، رانم دەخورێنم، دەستم بەر زەکەرم بکەوێت؟! فەرموی:(إنَّمَا هُوَ مِنْكَ)[4] واتە: ئەویش بەشێکە لەخۆت.

---

[1] ابن المنذر: الاوسط (١٥٥/١).

[2] الكاساني: البدائع (٣٠/١)، ابن الهمام: شرح فتح القدير (٣٧/١)، ئیمامی مالیك: المدونة (٨/١)، ابن المنذر: الاستذكار (٣٠٨/١).

[3] ئەبو داود (١٨٢)، ترمزی (٨٥)، نەسائی(١٠١/١) زۆر لە فەرمودەوانان بە زەعیفیان داناوە، بەڵام شێخی ئەلبانی رەحمەتی بە سەحیحی داناوە..

[4] ئەبو داود (١٨٣)، ئەحمەد (٢٣/٤)، بەیهیقی (١٣٥/١).. کەمال ئیبنو السەید لە صحيح فقه السنة (٣٣/١) دەڵێ إسناده ضعيف..

٢ ـ ئەم شەرعناسە بەڕێزانە دەڵێن: كە كەس گومانی لەوەدا نیە، كە ئەگەر زەكەر بەر ڕان بكەوێت، دەستنوێژ ناشكێنێت، كەوابو جیاوازی دەست و ڕان چیە؟! هیچ جیاوازیەك نیە، بۆیە دەستنوێژ بە دەستدان لە زەكەر ناشكێت..

قسەشیان لەسەر ئەو فەرمودانە هەیە، كە باس لە شكانی دەستنوێژ بە دەستدان لە زەكەر دەكەن.. وەكو فەرمودەی بوسرە، كە دواتر دێت[1]..

<u>پۆلی دووەم: ئەوانەی گوتویانە: دەستدان لە زەكەر دەستنوێژ دەشكێنێت</u>: ئەمە مەزهەبی زانراوی ئیمام مالیك و، شافیعی و، ئەحمەدو، ئیبنو حەزمە، كە لە زۆر لە یاوەرانەوە گێڕراوەتەوە، بەڵگەشیان:

١ـ فەرمودەكەی بوسرەی كچی سەفوان، كە دەگێڕێتەوە، كە پێغەمبەری خوا، صلی الله علیە وسلم فەرموی: (مَنْ مَسَّ ذَكَرَهُ فَلْيَتَوَضَّأْ وُضُوءَهُ لِلصَّلَاةِ)[2] واتە: هەر كەسێك دەستی لە زەكەریدا، با دەستنوێژ بشواتەوە، وەكو، كە بۆ نوێژ دەیشواتەوە..

٢ ـ فەرمودەكەی لای ئوم حەبیبە، كە دەڵێ: پێغەمبەری خوا صلی الله علیە وسلم فەرموی: (مَنْ مَسَّ ذَكَرَهُ فَلْيَتَوَضَّأْ)[3] واتە: هەر كەسێك دەستی لە زەكەری دا، با دەستنوێژ بگرێتەوە ..

---

[1] ابن عبدالبر: الاستذكار (٢٠٣/١)، الطحاوي: شرح معاني الآثار (٧١/١).

[2] ئەحمەد: الجامع في العلل ژمارە (٣٦٣)، ئەبو داود (١٨١)، نەسائی (١٠٠/١)، ئیبنو حیببان (١١١٢).

[3] ئیبنو ماجە (٤٨١)، ئەبویەعلا (٧١٤٤)، بەیهیقی (١٣٠/١) شێخی ئەلبانی بە سەحیحی داناوە، بڕوانە الارواو (١١٧).

٣ـ فەرمودەكەی لای ئەبو هورەیرە، خوا لێی ڕازی بێت، كە دەڵێ: پێغەمبەری خوا فەرمویەتی: (إذَا أفْضَى أحَدُكُمْ بيَدِهِ إلَى فرْجِهِ وَلَيسَ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا حِجَابٌ وَلا سِترٌ فقَدْ وَجَبَ عَلَيهِ الوُضُوءُ)[1] واتە: هەر كەسێكتان دەستی بەر عەورەتی خۆی كەوت، بێ ئەوەی بەربەستێك (پەردەیەك) لە نێوانیاندا هەبێت، ئەوە دەستنوێژی لەسەر فەرز بوە..

٣. فەرمودەی تریش بە هەمان مانا، لە سەیدنا ئەبو هورەیرەو، ئەروای كچی ئونەیس و، عائیشەخان و، جابری كوڕی عبداللە و، زەیدی كوڕی خالیدو، عبداللەی كوڕی عەمرەوە، ڕیوایەت كراوە.. ئیبنو قودامەی مەقدیسی، لە كتێبی (المُغني) یەكەی خۆیدا دەڵێ: زیاتر لە پازدە یاوەری پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم، ئەم فەرمودانەیان ڕیوایەت كردوە، كە دەستنوێژ لە دەستدان لە عەورەت دەشكێت..

ئەم پۆلە شەرعناسە گوتویانە، فەرمودەكەی لای بوسرە بەهێزترە لە فەرمودەكەی تەڵق، لە زۆر لایەنەوە، لەوانە:

أـ فەرمودەكەی لای تەڵق، زیاتر قسەی لەسەر كراوە، تەنانەت هەر لەوەی ڕاویەكە، قەیسی كوڕی تەڵقە، یان تەڵقی كوڕی عەلی خۆیەتی؟! ئەوانەی قسەیان لەسەر كردوە، پێشەوایانی فەرمودەوانین[2] تەنانەت توێژەرەوەی، وەكو ئیمام نەوەی دەڵێ: كۆڕای فەرمودەوانانی لەسەرە، كە زەعیفە[3]

---

[1] الحاكم (١/١٣٨)، شێخی ئەلبانی دەڵێ سەحیحە بڕوانە (صحیح الجامع ٣٥٩).

[2] وەكو ئیمامی ئەبو زەرعە، كە شەش سەد هەزار فەرمودەی لەبەر بوە، ئیبنو قودامە لە (المغنی)دا هێناویێتیەوە: ئەبو زەرعە دەربارەی تەڵق دەفەرموێ: (قیس مِمَن لا تقومُ بروایته حُجَّةٌ)

[3] النوي: المجموع (٢/٤٢).

ب ـ فەرمودەی لای تەلّق، لەسەر ئەسلّەکەی ماوە، بەلاّم فەرمودەکەی لای بوسرە نەقلّی کردوە، نەقلّ کردنیش لە پێشترە، چونکە ئەحکامی شەرع بریتیە لە نەقلّ کردن لە پێغەمبەری خواوە، صلی الله علیه وسلم.

ج ـ ئەوانەی ریوایەتی حوکمی دەستنوێژ شکانیان، بە دەستدان لە زەکەر کردوە، زۆرترن و، فەرمودەکانی لایان بەناوبانگترن..

د ـ فەرمودەکەی لای تەلّق وا لێك دەدرێتەوە، کە لە نوێژدا بوە.. واتە عەورەتی داپۆشیوە، بەلاّم، کە ڕانی خوراندوە دەستی بەر زەکەری کەوتوە.

هـ ـ قیاس لەسەر ئەوەی، کە زەکەریش وەکو ئەندامێکی تری لەش وایە، ئەمە بەو رەهاییە نیە، چونکە هەندێك ئەحکامی شەرع هەیە، زەکەر دەگرێتەوە، بەلاّم هیچ ئەندامێکی تری جەستە وا ناگرێتەوە، وەکو ئەحکامی غوسلّ ومارەیی وحەددو شتی وا.. حوکمی کەسێك پەنجەیەك، بکات بە عەورەتێکدا، چۆن وەك ئەوە دەبێت، کە زەکەری پێدا کردبێت؟!

پۆلی سێیەم: ئەوانەی گوتویانە: دەستدان لە زەکەر بە چێژەوە دەستنوێژ دەشکێنێت: ئەمەش قەولێکی ئیمام مالیکەو، شێخی ئەلبانیش، ئەمەیانی بە پەسەندتر داناوە[١].. ئەمان بۆ گونجاندنی دوو فەرمودەکەی تەلّق و بوسرەیە، گوتویانە: فەرمودەکەی تەلّق (هَلْ هُوَ إلَا بِضْعَةٌ مِنْكَ) بۆ ئەو کەسەیە، کە بە چێژەوە دەست لە زەکەری نادات، ئەوە دەستنوێژەکەی ناشکێت، چونکە وەکو ئەوەیە، کە دەست لە شوێنێکی تری لەشی بدات.. ئەمما فەرمودەکەی بوسرە (مَنْ مَسَّ ذَكَرَهُ

---

[١] الالباني: تمام المنة (ل ١٠٣).

فلْيَتوَضّأ) بـۆ ئەوەیـە، كـە بـە چـێژەوە، دەسـت لـە زەكـەری دەدات، ئـەوە حەتمـەن دەسـتنوێژەكەی دەشـكێنێت.. ئەمـەش بۆچـونی ئیمـام ئیبنـو تەیمییەیە.. بەرامبەرەكانیان دەپرسن: ئایا زانینی چێژ بە چ پێوەرێكە ؟ هەر بەوەندەی ئاهێكی پێدا هات، یـان بەوەنـدەی جوڵا، یـان بـەوەی، كـە مەزی بێتە دەرێ؟!

پـۆلی چـوارەم: ئەوانـەی گوتویانـە: دەسـتنوێژگرتنەوە لـە دەسـتدان لـە زەكـەر واجـب نیـە: ئەمـەش ڕای ئیمـام ئەحمـەدەو، پەسەندكراوی ئیمام ئیبنو تەیمیەیە، ئیبنو عوسێمینی رەحمەتیش، زیاتر بەلای ئەم ڕایەدا چوە.. ئەمە مەزهـەبی حەنبەلیـە، ئـەم بەڕێزانـە پێیـان وایـە، ئەگـەر دەسـت لێدانەكـە بـە چـێژەوە نـەبو، دەسـتنوێژ بگرێتـەوە باشترە، دەنا لەسەری فەرز نیـە[1]. بەرامبـەرەكانی ئـەمانیش دەڵێن: بۆچـی ئەم حوكمەتان وەكـو حـوكمی، بـا لێبونـەوەو هۆكارەكـانی تـری دەسـتنوێژ شكان لێ نەكردوە ؟![2]

پوختەی حوكم بە لامەوە: هەر كەسێك دەستی بەر زەكەری كەوت، بـە ئەنقەست، یان لـە ناغافلْ، بـە چـێژ یـان بـێ چـێژ، حەتمـەن دەسـتنوێژی شكاوە.. والله اعلم.*

★ ★ ★

---

[1] ابن تيمية: مجموع الفتاوى (٢٤١/٢١)، ابن عثيمين: الشرح الممتع (٢٣٣/١).

[2] ابن المنذر: الاوسط (٢٠٧/١).

* ئێمە وەكو لیژنەی نوسینگەی تەفسیر، ڕای ئیمام ئەحمەدو ئیبن تەیمیمیەو(إبن العثيمين) و مەزهەبی حەنبەلی، بە پەسەندو واقیعانە دەزانین، كە ڕایان وایە دەستنوێژگرتنەوە لە دەستدان لە زەكەر واجب نیە و دەستنوێژی پێ ناشكێ.

هەندێك باسی تر لەسەر دەستنوێژ

دەست لە عەورەت دان

١. ئەگەر ئافرەت دەستی بەر عەورەتی خۆی کەوت، ئەوە دەستنوێژەکەی شکاوە: چونکە فەرمودە لەو بارەوە زۆرن.. عائیشەخان، خوا لێی ڕازی بێت دەڵێ: ئەگەر ئافرەتێك دەستی لە عەورەتی خۆیدا، پێویستە دەستنوێژ بگرێتەوە[١] ؟؟

هەروەها فەرمودەکەی لای عەمری کوڕی شوعەیب، کە لە باوکیەوە، ئەویش لە باپیریەوە گێڕایەوە، کە پێغەمبەری خۆشەویست، صلی الله علیه وسلم فەرموی: (مَنْ مَسَّ ذَكَرَهُ فَلْيَتَوَضَّأْ، وَأَيُّمَا إِمْرَأَةٍ مَسَّتْ فَرْجَهَا فَلْتَتَوَضَّأْ)[٢] واتە: هەر کەسێك دەستی لە زەکەریدا، با دەستنوێژ بگرێتەوە، هەر ژنێکیش دەستی لە عەورەتی خۆی دا با دەستنوێژ بکرێتەوە..

٢ . هەر کەسێك دەستی بەر عەورەتی کەسێکی تر کەوت:

لەسەر ڕای ئیمام مالیك و، ئیمام شافیعی، دەستنوێژەکەی دەشکێت[٣]، لە مەزهەبی شافیعیدا دەستنوێژی دەشکێت، مادام لەپی دەستی لە زەکەری خۆی، یان زەکەری کەسێکی تر، منداڵ بێت، یان گەورە، زیندو بێت، یان مردو، ئەنقەست، یان بە هەر لە خۆوە بەری کەوتبێت، تەنانەت، ئەگەر

---

[١] ئیمامی شافیعی: المسند(٩٠)، بەیهیقی(١/١٣٣) حاکمیش بە سەحیحی داناوە (١/١٣٨).

[٢] ئەحمەد (٢/٢٢٣)، بەیهیقی (١/١٣٢)، فەرمودەکەش کەمال ئەبو السەید لە صحیح فقه السنة (١/١٣٥) دا دەڵێ: صحیح لغیره..

[٣] حطاب: مواهب الجلیل (١/٣٩٦)، ئیمامی شافیعی: الام (١/٢٠).

بە زەکەرێکی بڕراویش بێت..[١]. ئەمە دیارە، کە سەختیەکی بێ بەڵگەیە. سەختە، چونکە ئافرەت ڕۆژانە لە گۆڕینی پۆشاك و پەڕۆو حەففازەی منداڵدا، دوچاری ئەمە دەبێتەوە، سەختیەکیشە، کە هیچ بەڵگەیەکی تایبەتی لەسەر نیە.. ئەوەش ئاشکرایە، کە ئیبراهیمی کوڕی پێغەمبەری نازدار، صلی الله علیه وسلم، کە کۆچی دوایی کرد، ئافرەتان شوشتیان، حەتمەن دەستیشیان بەر عەورەتی کەوتوە..

چ بەڵگەیەکمان لەبەر دەستدایە، کە بسەلمێنێت دەستدان لە عەورەتی مردو، کە پێوەی مابێت، چ جای ئەوەی لێکرابێتەوە!! دەستنوێژی پێدەشکێت؟! ئەگەر هەر لەبەر ئەوە بێت، کە عەورەتە، خۆ شەرعناسان لە تەفسیلاتی ئەم باسەدا، جەختیان لە چێژ کردنی کردۆتەوە.. عەورەتی ساردو سڕی مردو، مایەی چێژ نیە، مەگەر لای نامۆیان.. ئەوەش نابێتە ڕێسا.. جا، ئەگەر وا بێت، لە زەکەری سەناعیش، دەبێت بشکێت!! هیچ شەرعناسێکیش ئەمەی نەگوتوە..

پێم وایە دەستدان لە عەورەتی منداڵ و مردو، دەستنوێژ ناشکێنێت، مەگەر بۆ چێژو لەزەت، بەڵام دەستدان لە عەورەتی خۆو، عەورەتی کەسێکی باڵغی زیندو، دەستنوێژ دەشکێنێت.. والله اعلم.

٣ . دەستدان لە عەورەت بە ئەنقەست و بەرکەوتنی یەك حوکمی هەیە[٢]: ئەمەش ڕای ئیمام ئەوزاعی و، شافیعی و، ئیسحاق و، ئەحمەدە.. هەندێك شەرعناسی تری، وەکو مەکحول و، جابری کوڕی زەیدو، سەعیدی کوڕی جوبەیر، دەڵێن: ئەگەر بە ئەنقەست دەستی لێدا

---

[١] ابو اسحاق الشیرازي: المهذب (٩١/١).

[٢] ابن حزم: المحلی (٢٤١/١)، ابن المنذر: الاوسط (٢٠٥/١).

دەشـکێت، مەزهــەبی ئیبنــو حــەزمیش ئاوایــە، چـونکە خـوای گـەورە دەفەرمویّ: ﴿وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فِيمَآ أَخْطَأْتُم بِهِۦ وَلَٰكِن مَّا تَعَمَّدَتْ قُلُوبُكُمْ﴾ الاحزاب / ٥ واتە: لەوەی بە هەڵە دەیکەن گوناحبـار نـابن، بـەڵکو لـەوەدا، کە ئیرادەو ویستی دڵتانی لەگەڵدایە.. ئیبنول مونزیر لـە رەددیانـدا دەڵێ: ئـەو کەسـەی، کـە دەسـتدانی لـە عـەورەت خسـتۆتە ڕیـزی هۆکارەکـانی دەستنوێژ شکانەوە، دەبو ئەنقەست و هەڵەی وەکو یـەك حسـێب کردایـە، وەکو هۆکارەکانی تر.. کەسێك بە ئەنقەست، یان بە هەڵە بای لێ بێتـەوە، دەســتنوێژەکەی دەشــکێت، ئــیتر بۆچــی جیــاوازی خراوەتــە نێــوان بــە ئەنقەست و، بە هەڵە دەستدان لە عەورەتەوە ؟! خۆ حوکمی شـەرعی، کـە لەسەر مەرج و ڕوکنەکان دادەمەزرێت، لەسەر هەردووکیان، وەکو یەکـە.. بە هەڵەداچون گوناهباری لا دەبات، نەك حوکمە شەرعیەکە..

٤ . دەسـتدان لـە عـەورەت بەسـەر پۆشـاکەوە دەسـتنوێژ ناشکێنێت: چونکە پێی ناوترێت دەست لێدان.. فەرمودەکەی لای ئـەبو هورەیرەش، خوا لێی ڕازی بێت، ئەوە زیاتر رون دەکاتەوە، کە پێغەمبـەری خوا، صلی الله علیه وسلم فەرمویـەتی: (إِذَا أَفْضَى أَحَدُكُمْ بِيَدِهِ إِلَى ذَكَرِهِ لَيسَ بَيْنَهَا شَيْءٌ فَلْيَتَوَضَّأْ)[1] واتە: هـەر کەسـێکتان دەسـتی لـە زەکەریـدا، کـە هیـچ بەربەستێکیان لە نێواندا نەبێت، با دەستنوێژەکەی بگرێتەوە..

٥ . دەستدان لە دەرچەی کۆم دەستنوێژ ناشکێنێت: لەبـەر ئـەوەی بـە دەرچـەی کـۆم ناوترێـت عـەورەت، هیـچ بەڵگەیەکیشی لەسـەر

[1] دارەقوتنی (١٤٧/١)، بەیهیقی (١٣٣/١) شێخی ئەلبانیش لە (سلسلة الاحادیث الصحیحة (١٢٣٥) دا هێناوێتیەوە.

نەهاتووەو، قیاس كردنیشی لەسەر زەكەر ناشێت، چونكە خاڵی هاوبەشی لێكچواندنیان لە نێواندا نیە.. ئەگەر بوترێت: بەڵام شوێنی پیسایە، ئەوە نابێتە بەڵگە، چونكە دەستدان لە خودی پیسایی، دەستنوێژ ناشكێنێت، تا دەرچەكەی بیشكێنێت.. ئەمەش ڕای ئیمام مالیك و، سەوری و، شوێنكەوتوانی مەدرەسەی ڕەئیە، كە پێچەوانەی ڕای ئیمام شافیعیە[١].. كەوابو دەستدان لە سمت و نێوانیان و، دەرچەی كۆم و، بەرو، ئەملاولای عەورەتی ئافرەت دەستنوێژ ناشكێنێت.. والله اعلم.

خواردنی گۆشتی حوشتر دەستنوێژ دەشكێنێت:

ڕەنگە لە بەر ئەوەی حوشتر لە ناو كوردا نیە، بە لامانەوە شتێكی سەیر بێت، كە خواردنی گۆشتی حوشتر، بە كاڵی و، بە كوڵاوی و، بە برژاوی، دەستنوێژ دەشكێنێت.. بەڵام ئەمە حوكمی شەرعیە.. چونكە جابری كوڕی سەمورە دەگێڕێتەوە، كە كابرایەك پرسیاری لە پێغەمبەری خوا كرد، صلی الله علیه وسلم: ئەرێ دەستنوێژ لە خواردنی گۆشتی مەڕ بگرینەوە ؟! فەرموی: (إن شِئتَ توَضَّأ، وإن شِئتَ فَلا تتوَضَّأ) واتە: ئەگەر حەز دەكەیت بیگرەوە، ئەگەر حەزیش ناكەیت مەیگرەوە.. ئینجا پرسی: ئەدی دەستنوێژ لە گۆشتی حوشتر بگرینەوە ؟! فەرموی: (نَعَم، توَضَّأ مِنْ لُحُومِ الإبلِ)[٢] واتە: بەڵێ، دەستنوێژ لە گۆشتی حوشتر بگرەوە..

بەرائی كوڕی عازیب، خوا لێی ڕازی بێت گوتی: پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم فەرموی: (توَضَّأوا مِنْ لُحُومِ الإبلِ ولا توَضَّأوا مِنْ لُحُومِ

---

[١] ابن حزم: المحلى (٢٣٨/١)، ابن المنذر: الاوسط (٢١٢/١).
[٢] موسلیم (٣٦٠)، ئیبنو ماجە (٤٩٥).

الغَنَم)[1] واتە دەستنوێژ لە گۆشتی حوشتر بگرنەوە، بەڵام دەستنوێژ لە گۆشتی مەڕ مەگرنەوە..

ئەمە مەزهەبی ئیمام ئەحمەدو، ئیسحاق و، ئەبو خەیسەمەو، ئیبنول مونزیرو، ئیبنو حەزمەو، قەولێکی ئیمام شافیعیشە، ئیمام ئیبنو تەیمییەش، ئەمەی پێ پەسەندتر بوە، ئەم فەرمودەیە، لە ئیبنو عومەرو، جابری کوڕی سەمورەوە، خوا لێیان ڕازی بێت گێڕراوەتەوە.. بەڵام جمهوری شەرعناسان، ئیمام ئەبو حەنیفەو، مالیك و، شافیعی و، سەوری و، کۆمەڵێك لە سەلەف گوتویانە، دەستنوێژ شتنەوەلە خواردنی گۆشتی حوشتر واجب نیە، بەڵکو شتێکی باشە[2]. چونکە فەرمودەیەکی تر لای سەیدنا جابر هەیە، خوا لێی ڕازی بێت، کە دەڵێ: ئاخرین هەڵوێستی پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم، لە گۆشت ئەوە بو، کە دەستنوێژ لەوە نەگیرێتەوە، کە ئاگری بەر کەوتوە[3].. ئەمەش دیارە، کە گۆشتی حوشتریش دەگرێتەوە..

وەڵامی ئەمە لە دوو خاڵدایە:

یەکەم: فەرمودەکەی لای جابر گشتیەو، ئەو فەرمودەیەی گۆشتی حوشتر باس دەکات، تایبەتە، بە پێی ڕێساکانی ئوسوڵی فیقە، گشتی

---

[1] ئەبو داود (١٨٤)، ترمزی (٨١)، ئیبنوماجە (٤٩٤)، کەمال ئیبنو السەید لە صحیح فقه السنة (١٣٧/١) دا دەڵێ: سەحیحە.

[2] السرخسي: الميسوط (٨٠/١)، حطاب: مواهب الجليل (٣٠٢/١)، المجموع (٥٧/١)، ابن قدامة: المغني (١٣٨/١)، ابن حزم: المحلى (٢٤١/١)، ابن المنذر: الاوسط (١٣٨/١)..

[3] ئەبو داود (١٩٢)، ترمزی ٠ ٨)، نەسائی (١٠٨/١)، کەمال ئەبو السەید لە صحیح فقه السنة (١٣٧/١) دا دەڵێ: سەحیحە .

لەگـەڵ تایبەتـدا دەسـازێنرێت، ئـەم دوو فەرمودەیـەش، توانـای پێکـەوە سازاندنیان هەیە، بۆیە حوکمی ناسخ و مەنسوخیش نایانگرێتەوە..

دووەم: ئەو فەرمودەیەی، کە باس لە گرتنـەوەی دەسـتنوێژ لـە گۆشـتی حوشـتر دەکات، فەرمانـەو هـەمو حاڵـەتێکی گۆشـتی حوشـتر دەگرێتـەوە، ئاگری بەرکەوتبێت، یان نا..

هەنـدێك لـە شەرعناسـان گوتویانـە: مەبەسـت لـەو دەسـتنوێژە لـەو فەرمودەدا، دەست شوشتنە نەك دەستنوێژ[١] ! ئەمـەش بۆچـونێکی سـەیرە. چونکە دەسـتنوێژ، لـە هـەمو فەرمودەیـەکی پێغەمبـەری خـوادا، صلی الله علیـه وسـلم، کـە هـاتوە، هـەر بـە مانـای خـودی دەسـتنوێژ بـوە، کـەس لـە یاوەران وا لێی حاڵی نەبوە، کە دەست شوشتن بێت..

ئیمـام نـەوەوی دەڵـێ: لـە هـەمو بۆچـونێك بـەهێزتر ئەوەیـە، کـە گوتویـەتی: دەسـتنوێژ لـە گۆشـتی حوشـتر دەگیرێتـەوە، هەرچـەندە پێچەوانەی بۆچونی جمهوری شەرعناسانیشـە، بۆیـە وا دەزانم دەسـتنوێژ گرتنەوە لە خواردنی گۆشتی حوشتر واجبە[٢].. *

منـیش، ئـەم رایـەی ئیمـام نـەوەوی ڕەحمـەتیم پـێ پەسـەندترینە، چـونکە توێژینەوەیـەکی لـە هـەموان وردەکارانـەتری لەسـەر کـردوە.. ڕەحمەتی خوای لێ بێت..

---

[١] لە مجموعی فەتاوای ئیمامی ئیبنو تەیمیە (٢١/٢٦٠) دا هاتوە..

[٢] النوي: شرح صحيح مسلم (٣٢٨/١).

* ئێمە وەکو لیژنەی نوسینگەی تەفسیر رامان لەگەڵ رای جمهوری شەرعناسان و کۆمـەڵێك لە سەلەفە، کـە گوتویانـە دەسـتنوێژ شوشـتنەوە لـە خـواردنی گۆشـتی حوشـتر واجب نیـە، بەڵکو شتێکی باشە.

دوو ڕونکردنــەوە: ئیمــام نــەوەوی دەڵــێ: لــە خولــەفای راشــیدینەوە، بەڵگەیەك نەهاتوە، کە دەستنوێژیان لە گۆشتی حوشتر گرتبێتەوە[1]..

بەڵام ئیمام ئیبنو تەیمییە ڕەد لەمە دەداتەوەو دەڵێ: ئەو کەسەی، کە بڵــێ بەڵگــە لــە خولــەفای راشــیدین و جمهــوری یــاوەرانی تــرەوە، لەســەر دەستنوێژ گرتنەوە لە گۆشتی حوشــتر نــەهاتوە، بــە هەڵــەدا چــوە، چــونکە بەڵگە لەسەر ئەوە زۆرە[2]..

چــیرۆکێکی نەســەلمێنراو: زۆر جــار لــە کــۆڕی فــەقێ و مامۆســتایاندا دەگێڕنەوە، کە جارێك پێغەمبەری خوا، تەشریفی هێناوەتە لای کۆمەڵێك لە یاوەرانی و، بۆنی با لێبونەوەی لێیانەوە کــردوە، شــەرمی کــردوە پێیــان بفەرموێت، کێتان بوە، با هەستێت و بچێت دەستنوێژ بشواتەوە، بۆیە، کە زانیوێتی هەمویان گۆشتی حوشتریان خواردوە، فەرمویــەتی: هــەر کەســێك گۆشــتی حوشــتری خــواردوە، بــا بچــێت دەســتنوێژ بگرێتــەوە.. ئــیتر کۆمــەڵێکیان هەســتاون و چــون دەســتنوێژیان گرتۆتــەوە. شــێخی ئــەلبانی، ڕەحمەتی خوا لێ بێت دەڵــێ: ئەمــە زەعیفــە، شــێخ مەشــهور حەســەنیش، دەڵێ: ئەسڵ و ئەساسی نیە[3] ..

★ ★ ★

---

[1] النوي: شرح صحيح مسلم (٣٢٨/١).

[2] ابن تيمية: القواعد النورانية (ل ٩) له تمام المنة (١٠٥).

[3] سلسلة الاحاديث الضعيفة (١١٣٢)، مشهور حسن: قصص لا تثبت (ل ١٠٥).

لەوانەی دەستنوێژ ناشکێنن

هەندێك مەسەلە هەن لە باسی دەستنوێژدا، کە راجوێییان لەسەرە، کە ئایا دەستنوێژیان لێ دەشکێت، یان نا؟ بەڵام دوای توێژینەوە دەردەکەوێت، کە دەستنوێژیان لێ ناشکێت، لەوانە:

یەکەم: ژن و پیاو دەستنوێژیان لە یەکتری ناشکێت:

شەرعناسان لە مەسەلەی دەستنوێژی ژن و پیاودا، سێ پۆلن:

یەکەم: هەر پیاوێك دەستی بە روتی بەر خێزانی کەوت، جگە لە ددان و موی، دەستنوێژەکەی دەشکێت.. ئەمە ڕای ئیمام شافیعیەو، ئیمام ئیبنو حەزمیش لایەنگرێتی.. لە سەرچاوەشدا دەگەڕێتەوە بۆ ئیبنو مەسعود و، ئیبنو عومەر، خوا لێیان ڕازی بێت[1]..

دووەم: دەستنوێژ لە هاوسەر ناشکێت: ئەمەش مەزهەبی ئیمام ئەبو حەنیفەو، محمەدی کوڕی حەسەنی شەیبانیەو، لە سەرچاوەشیدا دەگەڕێتەوە سەر طاوس و، حەسەنی بەسری و، عەتاء و، ئیبنو عەبباس، شێخی ئیسلام ئیبنو تەیمییەش، ئەمەی بە پەسەندتر داناوە[2]..

سێیەم: دەست لێدان بە چێژەوە دەستنوێژ دەشکێنێت: ئەمەش مەزهەبی ئیمام مالیك و، ڕای بەناوبانگی ئەحمەدە[3].. بەڵام وەکو وتمان، پێوەرێکی گونجاو بۆ زانینی چێژ نیە، دەرکردنی حوکمێکی ئاواش، ڕەنگە زۆر کەس بخاتە سەر وەسوەسەیەك، کە پێویست نیە..

---

[1] ئیمامی شافیعی: الام (١٥/١)، النوي: المجموع (٣٢/٢)، ابن حزم: المحلی (٢٤٤/١).

[2] السرخسي: المبسوط / (٦٨/١)، البدائع (٣٠/١)، ابن المنذر: الاوسط (١٢٦/١)، ابن تيمية: مجموع الفتاوى (٤١٠/٢١).

[3] الامام مالك: المدونة (١٣/١)، ابن عرفة الدسوقي: حاشية الدسوقي (١١٩/١)، ابن قدامة: المغني (١٩٢/١)، البهوتي: كشاف القناع (١٤٥/١).

توێژینەوەیەك
لەسەر حوکمی دەستنوێژ دوای دەست بەرکەوتنی ژن و پیاو

ئەوەی شەرعناسانی بەڕێزی لەم مەسەلەیەدا راجوێ کردوە:
یەکەم ئایەتەکەی سورەتی مائیدەیە ﴿أَوۡ لَـٰمَسۡتُمُ ٱلنِّسَآءَ﴾ المائدە / ٦.
دووەم: ریوایاتی فەرمودەکانن. کە دەبێ زیاتر رونیان کەینەوە:

١ . ئایەتەکەی مائیدە: ﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا قُمۡتُمۡ إِلَى ٱلصَّلَوٰةِ فَٱغۡسِلُواْ وُجُوهَكُمۡ وَأَيۡدِيَكُمۡ إِلَى ٱلۡمَرَافِقِ وَٱمۡسَحُواْ بِرُءُوسِكُمۡ وَأَرۡجُلَكُمۡ إِلَى ٱلۡكَعۡبَيۡنِۚ وَإِن كُنتُمۡ جُنُبٗا فَٱطَّهَّرُواْۚ وَإِن كُنتُم مَّرۡضَىٰٓ أَوۡ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوۡ جَآءَ أَحَدٞ مِّنكُم مِّنَ ٱلۡغَآئِطِ أَوۡ لَـٰمَسۡتُمُ ٱلنِّسَآءَ فَلَمۡ تَجِدُواْ مَآءٗ فَتَيَمَّمُواْ صَعِيدٗا طَيِّبٗا فَٱمۡسَحُواْ بِوُجُوهِكُمۡ وَأَيۡدِيكُم مِّنۡهُۚ مَا يُرِيدُ ٱللَّهُ لِيَجۡعَلَ عَلَيۡكُم مِّنۡ حَرَجٖ وَلَـٰكِن يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمۡ وَلِيُتِمَّ نِعۡمَتَهُۥ عَلَيۡكُمۡ لَعَلَّكُمۡ تَشۡكُرُونَ﴾ المائدە/٦ واتە: ئەی ئەو کەسانەی باوەڕتان هێناوە، ئەگەر بۆ نوێژ هەستان، با دەموچاو دەستان، تا ئانیشك شوشتبێت و، مەسحی سەرتان کردبێت و، پێیەکانیشتان، تا قولەپێ شتبێت، ئەگەر لەش گران بون (لە جەنابەتدا بون)، دەبێ خۆتان بە شوشتنی لەشتان پاك کەنەوە، ئەگەر نەخۆش بون، یان لە سەفەردا بون، یان لە دەستبەئاو گەیاندن هاتنەوە، یان بەر ئافرەت کەوتبون و، ئاوتان دەس نەکەوت، بە شتی پاکی سەر ڕوی زەوی (گڵ، یان لم. یان بەرد) تەیمموم بکەن، مەسحی دەموچاو دەستانی پێ بکەن، خوای گەورە نایەوێت، هیچ سەختیی و گرێ و گۆڵییەکتان، لە دینداریدا

بهێنێته ڕێ، بەڵكو دەیەوێت پاكتان كاتەوەو، نیعمەتەكانی خۆی بەسەرتاندا تەواوكات، تا ئێوەش سوپاسگوزاریی بكەن..

ئەو شەرعناسە بەڕێزانەی گوتویانە، دەستنوێژ لە بەركەوتنی ژن و پیاودا دەشكێت، ڕاوبۆچونییان لەو ئایەتەوە وەرگرتوە، كە دەفەرموێ: ﴿أَوۡ لَٰمَسۡتُمُ ٱلنِّسَآءَ فَلَمۡ تَجِدُواْ مَآءٗ﴾ واتە: بەر ئافرەت كەوتبون و ئاوتان دەس نەكەوت.. ئیبنو مەسعودو، ئیبنو عومەر خوا لێیان ڕازی بێت، گوتویانە: (انَّ المَسَّ مَا دونَ الجمَاع) واتە: بەركەوتن هەمو شتێكە، جگە لە كاری سەرجێیی (جیماع)[1]. بەڵام ئیبنو عەبباس، بە پێچەوانەوە گوتویەتی: (المَسُّ واللَمسُ والمُبَاشَرَةُ: الجماع، ولكِنَّ اللهَ يُكَنِي مَا يَشاءُ بِمَا شَاءَ)[2] واتە: ئەو وشانە هەمویان، بە مانای كاری سەرجێیی ژن و پیاون.. بەڵام ئیتر خوای گەورە، مەیلی خۆیەتی، چ زاراوەیەك بەكار دەهێنێت..

ئیبنو عوسێمینی ڕەحمەتی دەڵێ[3]: تەفسیری ئیبنو عەبباس باشترە وەربگیرێت، چونكە حیبری ئەم ئوممەتەیەو، پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم دوعای بۆ كردوە، كە لە دین تێی گەیێنێت و، فێری لێكدانەوەی قورئانی بكات[4].. بەڵام هەر دەبێ موناقەشەی بەڵگەی ئەوانی تریش بكرێت.

---

[1] تفسير الطبري (٥٠٢/١) كەمال ئیبنو السەید لە صحیح فقه السنة (١٣٩/١) دا دەڵێ: سەنەدەكەی سەحیحە.

[2] الطبري (٩٥٨١)، ابن ابي شيبة (١٦٦/١).

[3] لە الشرح الممتع (١٨٦/١) چاپی دار ابن المدينی جەزائیر، هەروەها ابن المنذر: الاوسط (١٢٨/١).

[4] أحمد (٢٦٦/١، ٣١٤، ٣٢٨)، الطبراني لە الكبير (١٠٥٨٧)، الحاكم (٥٣٤/٣).

که خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا قُمۡتُمۡ إِلَى ٱلصَّلَوٰةِ فَٱغۡسِلُواْ وُجُوهَكُمۡ وَأَيۡدِيَكُمۡ إِلَى ٱلۡمَرَافِقِ وَٱمۡسَحُواْ بِرُءُوسِكُمۡ وَأَرۡجُلَكُمۡ إِلَى ٱلۡكَعۡبَيۡنِ﴾ المائده/٦ واتە: ئەی ئەو کەسانەی باوەڕتان هێناوە، ئەگەر بۆ نوێژ هەستان، با دەموچاو دەستان، تا ئانیشك شوشتبێت و، مەسحی سەرتان کردبێت و پێیەکانیشتان، تا قولەپێ شوشتبێت، ئەمە هەموی باسی دەستنوێژە بە ئاو، پاشان دەفەرموێ: ﴿وَإِن كُنتُمۡ جُنُبًا فَٱطَّهَّرُواْ﴾ واتە: ئەگەر لەش گران بون (لە جەنابەتدا بون)، دەبێ خۆتان بە شوشتنی، لەشتان پاك کەنەوە، ئەمەش باسی جەنابەت (لەش پیسیی)ە. ئەمەش باسی غوسڵ دەرکردنە بە ئاو.. پاشان دەفەرموێ: ﴿وَإِن كُنتُم مَّرۡضَىٰٓ أَوۡ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوۡ جَآءَ أَحَدٞ مِّنكُم مِّنَ ٱلۡغَآئِطِ أَوۡ لَٰمَسۡتُمُ ٱلنِّسَآءَ فَلَمۡ تَجِدُواْ مَآءٗ فَتَيَمَّمُواْ﴾ واتە: ئەگەر نەخۆش بون، یان لە سەفەردا بون، یان لە دەستبەئاو گەیاندن هاتنەوە، یان بەر ئافرەت کەوتبون و، ئاوتان دەس نەکەوت، بە شتی پاکی سەر ڕوی زەوی (گڵ، یان لم، یان بەرد) تەیمموم بکەن.. ئەمەش حوکمی تەیەممومە، کە بەدیلی ئاوەکەیە، بەڵام باس لە دوو حاڵەت دەکات: یەکەمیان: ﴿جَآءَ أَحَدٞ مِّنكُم مِّنَ ٱلۡغَآئِطِ﴾، کە باسی هۆکاری نەبونی دەستنوێژە، دووەمیان: ﴿لَٰمَسۡتُمُ ٱلنِّسَآءَ﴾ کە باسی هۆکاری جەنابەتە..

ئەگەر هەردوو هۆکارەکە بکەین بە یەك و، بڵێین: هەردوو لەفزەکە بە مانای دەست بەرکەوتنن، واتە دوو هۆکاری دەستنوێژ شکان باس بکات و. هۆکاری جەنابەت باس نەکات، لە کاتێکدا دەشفەرموێ: (وَإِن كُنتُمۡ جُنُبًا فَٱطَّهَّرُواْ) واتە: ئەگەر لەش گران بون (لە جەنابەتدا بون)، دەبێ

خۆتان بە شوشتنی لەشتان پاك كەنەوە.. ئەم شێوازە لاوازەی تەعبیر، پێچەوانەی شێوازی رەوانبێژیی قورئانە.. بەڵام ئەگەر وەكو زۆرینەی موفەسسیران وتمان: ﴿لَـٰمَسۡتُمُ ٱلنِّسَآءَ﴾، مانای كاری جوت بون و سەرجێییە، ماناكان بە رەوانبێژییە بەهێزەكەوە، دەخەینەوە ڕوو. واتە هەردوو هۆكاری پاك بونەوە، لە بێ دەستنوێژیی و، لە لەش گرانی بە ئاو، ئەگەر نەبو، بە تەیەمموم، كە هەردووكیانی پێ دەكرێت..

٢ . فەرمودەكان:

ـ عائیشەخان خوا لێی ڕازی بێت دەڵێ: (فَقَدْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ لَيْلَةٍ فِي فِرَاشِي، فَلَمْ أُصِبْهُ، فَالْتَمَسْتُهُ، فَوَقَعَتْ يَدِي عَلَى أَخْمَصِ قَدَمِهِ وَهُوَ سَاجِدٌ، يَقُولُ: أَعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ وَأَعُوذُ بِمُعَافَاتِكَ مِنْ عُقُوبَتِكَ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْكَ) [1] واتە: شەوێكیان پێغەمبەری خوام صلی الله علیه وسلم لەسەر جێگاكە لە لاوە نەما، دەستم گێڕا، تا دەستم بەر بنی پێی كەوت، كە لە سوجدەدا بو، ڕاستی كردبونەوەو، دەپاڕایەوەو دەیفەرمو: خوایە پەنا دەگرم بە ڕەزامەندیت لە تورڕەبونت، پەنا دەگرم بە لێبوردەییت لە سزات، پەنا دەگرم بە خۆت لە خۆت.

ئەمە ئەوە دەسەلمێنێت، كە عائیشەخان، خوا لێی ڕازی بێت دەیزانی، كە دەستنوێژ بە دەست لێدانی پێستی ڕوتی پێغەمبەری خوا، صلی الله

---

[1] موسلیم (٢٢٢)، ئەبو داود (٨٦٥)، ترمزی (٣٨١٩). ئیبنو ئەبو شەیبە ریوایاتی تری دەهێنێت، وەكو (فَقَدْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ لَيْلَةٍ مِنَ الْفِرَاشِ فَالْتَمَسْتُهُ ، فَوَقَعَتْ يَدِي عَلَى بَطْنِ قَدَمَيْهِ وَهُوَ فِي الْمَسْجِدِ وَهُمَا مَنْصُوبَتَانِ وَهُوَ يَقُولُ: إِنِّي أَعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ ، وَبِمُعَافَاتِكَ مِنْ عُقُوبَتِكَ ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْكَ ، لَا أُحْصِي ثَنَاءً عَلَيْكَ ، أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلَى نَفْسِكَ) دەرهەق سەنەدەكەی دەڵێ: (إسناده متصل، رجاله ثقات، على شرط الإمام مسلم، رجاله رجال الإمام البخاري) ابن ابي شيبة: المصنف (ژمارە ٢٨٥٦٤)..

علیه وسلم، کە مێردێتی دەستنوێژی هیچیان ناشکێنێت، ئەگەر ئەویش ئەم حوکمەی نەزانیایە (کە شتێکی دورە) خۆ پێغەمبەری نازدار، صلی اللە علیه وسلم خۆی نوێژەکەی بەتاڵ دەکردەوەو، هەڵوێستەکەشی بۆ راست دەکردەوە..

ـ هەر عائیشەخان خوا لێی ڕازی بێت، دەگێڕێتەوەو دەڵێ: (كُنتُ أنَامُ بَيْنَ يَدَيْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَرِجْلَايَ فِي قِبْلَتِهِ إِذَا سَجَدَ غَمَزَنِي، فَقَبَضْتُ رِجْلَيَّ. فَإِذَا قَامَ بَسَطْتُهُمَا. وَالْبُيُوتُ يَوْمَئِذٍ لَيْسَ فِيهَا مَصَابِيحُ)[1] واتە: لەبەر دەستی پێغەمبەری خوادا، صلی اللە علیه وسلم ڕاکشابوم و، قاچم ئاڕاستەی جێ سوجدەی کردبو، کە چوە سوجدە دەستێکی لێدام، قاچم کۆکردەوە، کە هەستایەوە قاچم ڕاکێشایەوە، ئەو سەردەمە چرا لە مالاّندا نەبو .. لە ریوایەتێکی تردا دەڵێ: (فَإِذَا أَرَادَ أَنْ يوتِرَ مَسَّنِي بِرِجْلِه)[2] کە ویستی وترەکەی بکات، پێیەکی گەیاندمێ.. واتە: پێی پیرۆزی دەنا بە قاچیدا..

ـ عائیشەخان، خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە، کە: (كَانَ يُقَبِّلُ بَعْضَ أَزْوَاجِهِ وَهُوَ صَائِمٌ) واتە: پێغەمبەری خوا، صلی اللە علیه وسلم، لەو کاتەی، کە بەڕۆژو بوەو، دەستنوێژی هەبوە، ماچی کردوە. ڕیوایەتی تری لای عوروەی خوشکەزای دەڵێ: (كَانَ يُقَبِّلُ بَعْضَ أَزْوَاجِهِ وَهُوَ صَائِمٌ، ثُمَّ ضحكتْ) لە ڕیوایەتی تریدا گوتویەتی: (أَهْوَى إِلَيَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وسلم لِيُقَبِّلَنِي، فَقُلْتُ: إِنِّي صَائِمَةٌ. فَقَالَ: وَأَنَا صَائِمٌ، فَقَبَّلَنِي) واتە: پێغەمبەری خوا، صلی اللە علیه وسلم داهاتەوە ماچم کات، وتم: بەڕۆژوم،

---

[1] بوخاری (٣٨٢)، موسلیم (٢٧٢)..

[2] بوخاری (٣٨٢)، موسلیم (٥١٢).

فەرموی: منیش بەڕۆژوم، ئیتر ماچی كردم.. لە ڕیوایەتی تردا ئاماژە بەوە دەكات، كە ماچ كردن نە دەستنوێژ دەشكێنێت و، نە ڕۆژوش بەتاڵ دەكاتەوە، چونكە وەكو ئاو لە دەم رادان وایە، بۆ ڕۆژووەوان (قَوْلُهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِلسَّائِلِ عَنْهَا: أَرَأَيْتَ لَوْ تَمَضْمَضْتَ)[1] چۆن ئەویان دەسپێكی ئاو خواردنەوەو ڕۆژو شكاندن، یان بەتاڵ بونەوەیە، ئەمیشیان دەسپێكی دەسبازیی و سەرجێییە، بەڵام كاریگەریی ماچ كردنەكە، نە لەسەر ڕۆژوەكە هەیە، نە لەسەر دەستنوێژەكە..

ـ ئەو هەمو یاوەر بەڕێزە لە خزمەت پێغەمبەری خوادا، صلى الله عليه وسلم بون، شەو ڕۆژ هۆگری بون، هەمو ڕەفتارێكی تایبەتی ناو ماڵەكانیشیان نەقڵ كردوە، یەكێكیان جارێك شتێكی وای لێ نەگێڕاوەتەوە، كە دەستنوێژی بە هۆی دەستدانی، لە یەكێك لە خێزانە بەڕێزەكانی گرتبێتەوە.. یان یاوەران و شوێن كەوتوانیان، بە درێژایی مێژو، ڕۆژانە دەستیان بەر دەستی خێزانەكانیان كەوتوە، بەڵام لە كەسیانەوە نەبیسترا، یان نەگێڕرایەوە، كە دەستنوێژیان لە دەستدان لە خێزانەكانیان گرتبێتەوە..

پێم وایە دەستنوێژ لە بەر كەوتنی ژن و پیاو ناشكێت.. نە ژن و مێرد، نە غەیرە، نە لە كاتی دان و وەرگرتندا، نە لە سەوداو مامەڵەو بازاڕدا، نە لە ناو پاس و شەمەندەفەرو شتی وادا..

---

[1] ئیمامی ئیبنو حەجەر توێژینەوەی لەسەر هەمو سەنەدەكان كردوەو بە سەحیحی داناون، بۆ بەدواداچونیان بڕۆرە فتح الباري / كتاب الصوم (٤/١٩٠ ژمارە١٨٢٧).

دووەم: خوێن بەربون لە غەیری شوێنی ئاسایی، دەستنوێژ ناشکێنێت:

لە برینەوە بێت، یان بە هۆی کەڵەشاخ گرتن و، شتی واوە بێت، کەم بێت، یان زۆر دەستنوێژ ناشکێنێت، ئەمەش مەزهەبی ئیمام ئەحمەدو، شافیعیە. ئیمام ئەبو حەنیفە دەڵێ: ئەگەر خوێنەکە زۆر بو، دەستنوێژ دەشکێنێت.. بەڵام بۆچونی یەکەم بەهێزترە، چونکە:

١ ـ ئەو فەرمودانەی، فەرمانیان بە گرتنەوەی دەستنوێژ، لە خوێن لێ ڕۆیشتن کردوە، زەعیفن و، نابنە بەڵگەی فەرز بونی خواپەرستی.

٢ ـ ئەسڵ ئەوەیە، کە کابرای دەستنوێژەوان دڵنیایە، کە پاکەو دەستنوێژی هەیە، ئەوی ئەم حوکمەی دەگۆڕێت، دەبێت پشت ئەستور بێت بە ئایەتێك، یان فەرمودەیەکی سەحیح، یان کۆڕای یاوەران..

٣ ـ کە سەیدنا عومەری کوڕی خەتتاب، خوا لێی ڕازی بێت، لە ئیمامەتی نوێژی بەیانیدا بریندار کرا، هەر لەسەر نوێژەکەی بەردەوام بو، برینەکەشی خوێنی لێ دەتکا[١]. ئەگەر خوێن لەبەرڕۆیشتن، دەستنوێژی بشکاندایە، نە سەیدنا عومەر، نە یاوەرانی تر بێ ئاگا نەدەبون..

٤ ـ ڕیوایاتی تر زۆر زۆرە، لەسەر نوێژی موجاهیدانی ڕێی خواویستی، هەر لە یاوەران و تابعینەوە، بۆ نەوەکانی ئەم ئوممەتە، کە بریندار دەبون، خوێنیان لێ دەچۆڕاو، پۆشاکیان خوێناوی دەبو، لەگەڵ ئەوەشدا هەر نوێژیان پێوە دەکرد، هیچ کەسێکیش لە یاوەران و تابعین، بەڵگەیەکی وایان نەقڵ نەکردوە، کە یەکێکیان نوێژی کردبێت و بڕیبێتی، لەبەر ئەوەی بریندار بوە، یان خۆی بە دەستنوێژ شکاو زانیبێت، لەبەر

---

[١] الشوكاني: السيل الجرار (٩٩/١).

خوێن لەبەر ڕۆیشتنی.. بۆیە حەسەنی بەسری، ڕەحمەتی خوای لێ بێت، دەیگوت: موسوڵمانان هەر بە خوێنی لەشیانەوە، نوێژیان کردوە[١].

٥ ـ فەرمودەکەی لای سەیدنا جابری کوڕی عبدالله، خوا لێیان ڕازی بێت، کە باس لە غەزای زاتوالرریقاع دەکات، بەڵگەیەکی بەهێزە بۆ دەستنوێژ نەشکان، لە خوێن لەبەر ڕۆیشتن.. کە تێیدا گوتی: کابرایەك لە موهاجیرانی مەککە و، کابرایەك لە پشتیوانانی مەدینە) پاسەوان بون، کابرای موهاجیر ڕاکشاو خەوت، ئەنساریەکەش، کەوتە نوێژ کردن، لەو کاتەی ئەم بە پێوە بو، کابرایەکی نەیار تیرێکی پێوە نا، تیرەی تێ هەڵچەقی، بەڵام ئەم دەری هێنایەوە (نوێژەکەی نەبڕی)، کابرای نەیار تیری دووەمی پێوە نا، ئینجا تیری سێیەمی پێوە نا، ئەنساریەکە سێیەمیانی لە لەشی خۆی بۆ دەرنەهاتەوەو، ناچار چوە ڕکوع، پاشان سوجدەی بردو، هاوڕێ موهاجیرەکەی لێ ئاگادار کردەوە! کابرای نەیاریش، کە زانی دەیگرن هەڵات.. کە کابرای موهاجیر ئەنساریەکەی ئاوا بە خوێنەوە بینی، وتی: سوبحانەالله، بۆچی لە یەکەمین تیر خەبەرت نەکردمەوە ؟! کابرای ئەنساری وتی: ئاخر سورەتێکی قورئانم دەخوێند، پێم خۆش نەبو پێش تەواو کردنی بیبڕم[٢]..

---

[١] بوخاری لە موعەللەقاتی سەحیحەکەیدا هێناویێتیەوە (١/٢٨٠)، ئیمامی ئیبنو حەجەر لە فەتح الباری (١/٢٨١) دا گوتویەتی کە ئیبنو ئەبی شەیبە، سەنەدەکەی گەیاندۆتەوە. واتە: سەنەدی، تا پێغەمبەری خوا صلى الله عليه و سلم پەیوەستە..

[٢] ئەحمەد (٣/٣٤٣)، ئیبنو حیببان (١٠٩)، الحاکم (١/٥٦١)، دارەقوتنی (١/٢٢٣) ئەسڵەکەی موعەللەق لای بوخارییەو، ئەلبانی دەڵێ: سەحیحە، صحيح أبي داود (١٩٣)

سێیەم: ڕشانەوە دەستنوێژ ناشكێنێت:

بۆچونی شەرعناسان، لە حوكمی ڕشانەوەدا، وەكو بۆچونیانە لە حوكمی خوێندا، لەمیشدا وەكو ئەو ڕاجوێن و، هەمان دوو پۆلە شەرعناس بەرامبەرن، ئیمام ئەبو حەنیفەو، سەوری و، ئەوزاعی و، ئیسحاق و، ئیبنو سیرین و، ئیبنوئەبی لەیلاو، زوفەر، كە سەرچاوەی بۆچونیان دەبەنەوە سەر، سەیدنا عومەرو، سەیدنا عەلی دەڵێن: ڕشانەوە دەستنوێژ دەشكێنێت، بەڵگەیان ئەوەیە، كە پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم (قَاءَ فَأَفْطرَ فَتوَضَّأ)[1] واتە: ڕشایەوە، هەم ڕۆژوەكەی شكاند، هەم دەستنوێژی گرتەوە..

ئیمام مالیك و، ئیمام شافیعی، ئیمام ئەحمەدو، پێش ئەوانیش حەوت شەرعناسەكە[2]، هەمویان بۆچونیان دەبەنەوە سەر ئیبنو عومەرو، ئیبنوعەبباس و، تاوس و، عەتاء و، مەكحول و، ڕەبیعەو، ئەبوسەورو، داود.. دەڵێن: ڕشانەوە دەستنوێژ ناشكێنێت. بەغەوی دەڵێ: ئەوە بۆچونی زۆرینەی یاوەران و تابعینە[3].. ئەو پۆلە شەرعناسە دەڵێن: ئەو ڕەفتارەی پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم لەو جارەدا، كە كردوێتی جگە

---

[1] ترمزی (٨٧)، ئەبو داود (٢٣٨١)، ئەحمەد (٤٤٩/٤)، الطبراني لە الكبیر (١٤٤٠)، شێخی ئەلبانیش لە ارواو الغلیل (١١١) دا بە سەحیحی داناوە..

[2] هەروا بە(حەوت شەرعناسەكە) بەناوبانگن، كە بریتین لە: سەعیدی كوڕی موسەییب و، قاسمی كوڕی محمدی كوڕی ئەبو بەكری سددیق و، عوروەی كوڕی زوبەیری كوڕی عەوام و، خاریجەی كوڕی زەیدو، سولەیمانی كوڕی یەسارو، عوبەیدوواللەی كوڕی عوتبەو، ئەبوبەكری كوڕی عبدالرحمان..كە شیعریان پێدا هەڵداون و وتراوە:

إذا قِيل مَنْ فِي العِلم سَبْعَةُ أبحُرٍ .... رِوايَتهم فِي العِلم لَيسَتْ خَارِجَة ؟!

فقُلْ هُم: عُبيدُاللهِ، عُروَة، قاسِم.... سعيد، أبوبكر، سليمان، خارِجة

[3] بڕاوێزی المهذب (٩١/١)

لەوەی، کە قسە لەسەر سەحیحیی و زەعیفیی هەیە، فەرمانی نە بەرۆژو گرتنەوە، نە بە دەستنوێژ گرتنەوەی تێدا نیە.. بەڵکو بۆ ئەوەیە تا بزانرێت: ئەوە جائیزە..

ئەوەش هەیە، کە پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم لە کاتی بەڕۆژو بونیدا، کەڵەشاخی گرتوە، نە ڕۆژوەکەی پێ شکاندوە، نە دەستنوێژ[١] واتە خوێنی لەبەر ڕۆیشتوە.

پێم وایە، کە ڕشانەوە دەستنوێژ ناشکێنێت.. والله اعلم.

چوارەم: قاقای پێکەنین لە نوێژو دەرەوەی نوێژدا دەستنوێژ ناشکێنێت:

کۆڕا (ئیجماع)ی شەرعناسان لەسەر ئەوەیە، کە قاقای پێکەنین لە غەیری نوێژدا، دەستنوێژ ناشکێنێت، بەڵام بۆچونیان لەسەر قاقای پێکەنین لە ناو نوێژدا جیاوازە.. ئیمام ئەبو حەنیفەو، مەدرەسەی ڕەئی و، سەوری و، حەسەنی بەسری و، نەخەعی دەڵێن: قاقای پێکەنین لە نوێژدا، دەستنوێژ دەشکێنێت، بەڵگەیان فەرمودەیەکی زەعیفە، کە ناسەلێنرێت، ئەویش فەرمودەکەی لای ئەبول عالیەیە، کە دەڵێ: لەو کاتەی پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم، لە مزگەوت بە ئیمامەت نوێژی دەکرد، کابرایەکی کوێر دەهاتە خزمەتی، بەڵام کەوتە چاڵێکەوە، هەندێك لە نوێژەکەدا پێکەنین، کە پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم لە نوێژ بوەوە، فەرموی: هەر کەسێك پێکەنیوە، با دەستنوێژەکەی بگرێتەوە[٢]..

---

[١] الدارقطني (١٥٧/١)، البيهقي (١٤١/١). نەوەوی بە زەعیفی داناوە (المجموع ٦٣/٢)

[٢] دارەقوتنی (١٦٢/١)، ئیبنو عەدی (٧١٦/٢) کەمال ئەبو السەید لە صحیح فقه السنة (١٤٢/١) دەڵێ: إسناده ضعيف جدا..

ئیمام مالیك و، شافیعی و، ئەحمەد و، ئیسحاق و، ئەبو سەور دەڵێن: پێکەنین لە ناو نوێژو، لە دەرەوەی نوێژدا، دەستنوێژ بەتاڵ ناکاتەوە[1]..

لــــە جیـــاتی ئەوفـــەرموده زەعیفـــەی بەرامبـــەرەکانیش، ئـــەمان فەرمودەیەکی تری مـەوقوف[2] دەهێننـەوە، کە بـە مانایـەکی پێچەوانەیە، ئەویش فەرمودەکەی لای جابرە.. پرسیاری پێکـەنینی نـاو نوێـژیان، لـە جابری کوڕی عبدالله کرد، خوا لێی ڕازی بێت، گوتی: دەبێـت نوێژەکـەی بکاتەوە، بەڵام دەستنوێژ ناگرێتـەوە[3]؟! بۆیـە پـێم وایـە، قاقـای پێکـەنینی نـاو نوێـژ، نوێژەکـە بـەتاڵ دەکاتـەوە، بـەڵام دەسـتنوێژ ناشـکێنێت.. واللـە اعلم.

پێنجەم: شوشتن و هەڵگرتنی مردو دەستنوێژ ناشکێنێت:

هەر کەسێك مردویەکی شوشت، یان دەستی لێدا، یان هەڵیگرت، دەستنوێژی ناشکێت.. بەڵام هەندێك لە شەرعناسان پێیان وا یەچاکتر بوە، کە هەر کەسێك مردویەکی شوشت، غوسڵ دەرکات، ئەوی هەڵیشی دەگرێت دەستنوێژی هەبێت.. بەڵگەشیان فەرمودەیەکە، کە ئەبو هورەیرە، خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە، کە پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم فەرموی: (مَنْ غَسَّلَ مَيِّتاً فَلْيَغْتَسِلْ وَمَنْ حَمَلَهُ فَلْيَتَوَضَأْ)[4] واتە:

---

[1] المجموع(٦١/٢)، ابن عبدالبر: الكافي(١٥١/١)، المغني(١١٧/١)، ابن المنذر: الاوسط(٢٢٧/١).

[2] فەرمودەی مەوقوف، کە هەندێك لە فەرمودەوانان پێی دەڵێن: (الاثر) کردارێکە، یان گوفتارێکە، کە لە یاوەرێك دەگێڕرێتەوە، بێ ئەوەی بوترێت، کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم، وای فەرمو، یان وای کرد.. بڕوانە: السیوطي: تدريب الراوي (ل ١٦٦) چاپی دارالفکری لوبنان ٢٠٠٠ ز .

[3] بوخاری لە موعەللەقاتەکانی سەحیحەکەیدا هێناوێتیەوەو، بەیهیقی سەنەدەکەی گەیاندۆتەوە (١٤٤/١)، هەروەها تەبەرانی (١٧٢/١٠)..

[4] ئەبو داود (٣١٦٢)، ترمزی (٩٩٣)، ئبنو ماجە (١٤٦٣)، ئەحمەد ٤٣٣/٢).

هەر كەسێك مردوی شوشت، با غوسڵ دەركات، هەر كەسێك مردوی هەڵگرت با دەستنوێژ بشوات..

خەتیبی بەغدادی، رحمه الله دەگێڕێتەوەو، ئیبنو حەجەری عەسقەلانی بە سەحیحی دەسەلمێنێت، كە ئیبنو عومەر خوا، لێیان ڕازی بێت گوتی: ئێمە، كە مردومان دەشوت، هەمانبو غوسڵی دەردەكرد، هەشمان بو دەری نەدەكرد..

شەرەفولحەق محمد ئەشرەف، كە شەرحی عون المعبودی، لەسەر سنن ابي داودی كردوە دەڵێ: خەتتابی گوتویەتی: وا نازانم هیچ یەكێك لە شەرعناسان، غوسڵی بە واجب زانیبێت، لەسەر كەسێك، كە مردوی شتبێت..

پێم وایە غوسڵ دەركردن لە مردو شوشتن، سوننەتە، ئەمما دەستنوێژ گرتن لە هەڵگرتنی مردو هیچ بەڵگەیەكی لەسەر نیە.. والله اعلم..

شەشەم: گومانی دەستنوێژەوان لە شكانی دەستنوێژی:

هەر كەسێك دەستنوێژی تەواوی گرتبو، پاشان كەوتە سەر گومانی، ئەوەی كە ئایا دەستنوێژی شكاوە، یان نا، با وا حسێب كات، كە

ترمزی و ئەلبانی بە حەسەنیان داناوە، بڕوانە: الارواء: (١٧٤/١). دارەقوتنی و ئبنو ئەبی حاتەم گوتویانە، ئەمە فەرمودەیەكی نەسەلمێنراوە، ئیمامی نەوەویش ڕەددی لەوە داوەتەوە، كە ترمزی بە حەسەنی زانیوە، فەرمودەوانان زۆر لەسەر ئەم فەرمودەیە دواون و، ئەو بۆچونەیان لاواز كردۆتەوە، كە زەعیف بێت، ئیمامی ئیبنو حەجەری عەسقەلانی دەڵێت: كەمترین ئاستی ئەوەیە، كە حەسەن بێت.. ئیمامی ئیبنو تەیمییە لە شرحی (العمدة) دا دەڵێ (إسناده على شرط مسلم) شەوكانی لە الدراري المضيئةدا زۆر بە دورودرێژی سەنەدی سەحیحی ئەم فەرمودەی سەلماندوە، تەنانەت ماوەردی، كە هەر شافیعی مەزهەبە دەڵێ: هەندێك فەرمودەوان لە ڕێی سەدو بیست سەنەدەوە، ئەم فەرمودەیان سەلماندوە.. كەوابو سەنەدی فەرمودەكە جێی گومان نیە.

دەســـتنوێژی نەشــكاوە، چـونكە ئـەو لـە هــەبونی دەســتنوێژی دڵنیــابوە، گومـانی لـە شـكاندنی بـۆ پەیـدا بـوە.. كـەوابو ئەسـڵەكە دەمێنێتـەوە، كـە هەبونی دەستنوێژەكەیە، تا بۆی دەسەلمێت، كـە دەسـتنوێژی نـەماوە.. لـە نوێژیشدا هەر وا دەكات، ئەگەر لە نوێژدا كەوتە سەر گومـانی ئـەوەی، كـە ڕەنگە دەستنوێژی نـەما بێـت، نوێژەكـە نابڕێـت، تـا لـە دڵـی خۆیـدا ئـەوە یەكلا دەكاتەوە، كە ئایا لەوە دڵنیایە، كە دەستنوێژەكەی شكاوە ؟!

عبداللەی كوڕی زەید گوتویەتی: باسـی كابرایـەك بـۆ پێغەمبـەری خـوا صلى الله علیه وسلم كرا، كە لە ناو نوێژەكەدا گومانی بـۆ دروسـت دەبێت، كە ئایا دەستنوێژەكەی شكاوە، یان نـا، گـوتی: (شُكِيَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الرَّجُلُ يُخَيَّلُ إِلَيْهِ وَهُوَ فِي الصَّلَاةِ أَنَّهُ يَجِدُ الشَّيْءَ، قَالَ: لَا يَنْصَرِفْ حَتَّى يَسْمَعَ صَوْتًا أَوْ يَجِدَ رِيحًا)[1] واتـە: نوێژەكـەی نـەبڕێت، تـا گـوێی لـە دەنگێـك دەبێـت، یـان هەسـت بـە بایـەك دەكـات. (لێـی بێتـە دەرەوە)..

بەغەوی دەڵێ: مەبەست لەوەیە، كە گوێی لە دەنگی با لێبونەوەی خۆی ببێت، یان هەستی پێ بكات، چونكە ئەمە مەرجە بۆ دەستنوێژ شكانەكەی[2]..

دەستنوێژ هەر بۆ نوێژ كردن فەرزە: بەڵگەنەویستە، كە كەس بۆی نیە بێ دەستنوێژ، نوێژ بكات، جا نوێژی فەرز بێت، یان سوننەت..

---

[1] متفق علیه: بوخاری (١/٤٣،٥٢، ٣/٥)، موسلیم (١/٢٧٦ ژمارە (٣٦١) ، ئەحمەد (٤/٣٩، ٤٠)، ئەبوداود (١/١٢٢ ژمارە (١٧٦) ، نەسائی ١/٩٩ ژمارە (١٦٠)، ئیبنوماجە ١/١٧١ ژمارە (٥١٣)، عبدالرزاق (١/١٤٠ ژمارە (٥٣٤) ، ئیبنو خوزەیمە (١/١٧، ٢/١٠٨ ژمارە (٢٥، ١٠١٨)، ئەبوعەوانە (١/٢٢٨، ٢٦٧)، بەیهیقی (١/١١٤، ١٦١، ٢/٢٥٤، ٧/٣٦٤.. ئەمەش لەفزی بوخارییە (١٣٧).

[2] البغوي: شرح السنة: ١/٣٥٣).

چونكە گیرا نابێت.. خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا قُمْتُمْ إِلَى ٱلصَّلَوٰةِ فَٱغْسِلُواْ وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى ٱلْمَرَافِقِ وَٱمْسَحُواْ بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى ٱلْكَعْبَيْنِ﴾ المائدة/٦ واتە: ئەی ئەو كەسانەی باوەڕتان هێناوە، ئەگەر بۆ نوێژ هەستان، با دەموچاو دەستان، تا ئانیشك شوشتبێت و، مەسحی سەرتان كردبێت و، پێیەكانیشتان، تا قولەپێ شوشتبێت..

- ئیبنو عومەر، خوا لێیان ڕازی بێت، دەڵێ: گوێم لێبو پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم دەیفەرمو: (لا يَقْبَلُ اللهُ صَلاةً بغَيرِ طَهُورٍ)[١] واتە: خوای گەورە، نوێژ لە هیچتان بە بێ دەستنوێژ، قبوڵ ناكات..

ئەو حاڵەتانەی باشترە دەستنوێژت هەبێت

١ . كاتی زیكر كردنی خوای گەورە: هەمو جۆرە زیكرەكان، لە وێردو سەڵاوات و، خوێندنی قورئان و، تەواوفی كەعبەو، خواپەرستی تر.. چونكە موهاجیری كوڕی قونفوز، خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە، كە سڵاوی لە پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم كردوە، لەو كاتەدا، كە دەستنوێژی دەشت، وەڵامی نەدابۆوە، تا دەستنوێژەكەی گرتبو، ئەوسا وەڵامی دابۆوە، پاشان پێی فەرموە: (إنَّهُ لَمْ يَمنَعني أن أرُدَّ عَلَيكَ إلَّا أنّي كَرِهتُ أنْ أذكُرَ اللهَ إلَّا عَلَى الطَّهَارَةِ)[٢] واتە ئەوەی ڕێی لێ گرتم، كە وەڵامت

---

[١] موسلیم (١/١٦٠ ژمارە ٢٢٤).

[٢] ئەبو داود (١٧)، نەسائی (١/١٦)، ئیبنوماجە (٣٥٠)، داریمی (٢/٢٨٧)، ئەحمەد (٥/٨٠)سەحیحەو لە سلسلة الاحادیث الصحیحة (٤٨٣)ی شێخی ئەلبانیدایە.

بدەمەوە، نەبونی دەستنوێژ بو، چونکە حەزم نەکرد، زیکری خوا بکەم و، دەشنوێژم نەبێت[١]..

ئەمە مانای ئەوە نیە، کە دەستنوێژ بۆ وەڵامدانەوەی سڵاو، یان زیکری تر فەرز بێت، چونکە فەرمودەیەکی تری، لای عائیشەخان هەیە خوا لێی ڕازی بێت، کە دەڵێ: (عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَى اللهُ عَلَيْه وَسَلَمَ يَذْكُرُ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ عَلَى كُلِّ أَحْيَانِهِ)[٢] واتە: پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم، زیکری خوای لە هەمو حاڵەتەکانیدا دەکرد..

٢ . کاتی خەوتن: سەیدنا بەڕائی کوڕی عازیب، خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە، کە پێغەمبەری خوا فەرموی: (إذَا أَتَيْتَ مَضْجَعَكَ فَتَوَضَأْ وُضُوءَكَ لِلصَلَاةِ ثَمَ اضطَجِعْ عَلَى شِقِّكَ الْأَيْمَنِ ثَمَ قُلْ اللَهُمَ إِنَي أَسلَمْتُ نَفْسِي إِلَيْكَ)[٣] واتە: پێش ئەوەی بچیتە سەر پێخەفەکەت، دەستنوێژی تەواوت وەکو بۆ نوێژ بێت، بگرە، ئینجا لەسەر لاتەنیشتی ڕاستت ڕاکشێ و بڵێ: خوایە، وا خۆم تەسلیم بە تۆ کرد..

٣ . لەشگران ئەگەر ویستی بخوات، یان بخواتەوە، یان دیسان سەرجێیی بکاتەوە: عائیشەخان خوا لێی ڕازی بێت دەڵێ: (عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ النَبِيَّ صَلَى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَمَ كَانَ إذَا أَرَادَ أَنْ يَنَامَ وَهُوَ جُنُبٌ تَوَضَأَ وُضُوءَهُ لِلصَلَاةِ)[٤] واتە: پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم، کە لەشی گران بوایەو، بیویستایە بخەوێت، دەستنوێژی دەگرت، هەر وەکو،

---

[١] چونکە وەڵامدانەوەی سڵاویش، زیکری خوایە.

[٢] موسلیم (٦٨/٤) ئەبو داود (١٨).

[٣] متفق علیە: بوخاری (٢٤٧)، موسلیم (٢٧١٠).

[٤] بوخاری (٢٨٨)، موسلیم (٣٠٥) ئەبو داود (٢٢٢)، ترمزی (١١٨)، نەسائی (١٣٨/١)..

کە بۆ نوێژ دەیگرت.

هەروەها ئەبو سەعیدی خودری، خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە، کە پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم دەیفەرمو: (إِذَا أَتَى أَحَدُكُمْ أَهْلَهُ ثُمَّ أَرَادَ أَنْ يَعُودَ فَلْيَتَوَضَّأْ)[1] واتە: ئەگەر کەسێکتان ویستی، دیسانەوە بۆ سەرجێیی بچێتەوە لای خێزانی، با دەستنوێژ بگرێت..

٤ . پێش غوسڵ دەرکردن: عائیشەخان، خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە: (عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا اغْتَسَلَ مِنَ الْجَنَابَةِ يَبْدَأُ فَيَغْسِلُ يَدَيْهِ ثُمَّ يَتَوَضَّأُ كَمَا يَتَوَضَّأُ لِلصَّلَاةِ)[2] واتە: کە پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم، غوسڵی لەشگرانی خۆی دەربکردایە، هەردوو دەستی دەشوشت، ئینجا بە دەستی ڕاستی ئاوی دەکرد بەسەر دەستی چەپیدا، پاشان دەستنوێژی دەگرت وەکو، کە دەستنوێژ بۆ نوێژ بگرێت..

٥ . پێش خواردنی گۆشتی برژاو و کولاو: لەبەر ئەوەی پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم، فەرمویەتی: (تَوَضَّأُوا مِمَّا مَسَّتِ النَّارُ)[3] واتە: دەستنوێژ بگرنەوە لە هەرچیەك، کە ئاگری بەرکەوتبێت.. ئەم فەرمانە لێرەدا سوننەتە، نەك فەرز، سوننەتەکەش نەسخ بۆتەوە.. چونکە فەرمودەی تر هەیە، کە عەمری کوڕی ئومەییەی زەمری، خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە، دەڵێ: (أَنَّهُ رَأَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَحْتَزُّ

---

[1] موسلیم (٣/٢١٧)، ئەبوداود (٢١٧)، ترمزی (١٤١)، نەسائی (١/٤٢) کەمال ئەبو السيد له صحيح فقه السنة (١/١٤٧) دا دەڵێ: سەحیحە..

[2] بوخاری (٢٤٨)، موسلیم (٣١٦).

[3] موسلیم (٣٥١)، ئەبوداود (١٩٢)، ترمزی (٧٩)، نەسائی (١/١٠٥)، ئیبنوماجە (٤٨٥).

مِنْ كَتِفِ شَاةٍ فِي يَدِهِ فَدُعِيَ إِلَى الصَّلَاةِ فَأَلْقَاهَا وَالسِّكِّينَ الَّتِي يَحْتَزُّ بِهَا ثُمَّ قَامَ فَصَلَّى وَلَمْ يَتَوَضَّأْ)[١]واتە: پێغەمبەری خوام صلی الله علیه وسلم بینی، کە لە گۆشتی لاشانی بەرخێکی دەخوارد، پاشان، کە بانگ درا، چەقۆکەی داناو، هەستا بۆ نوێژ، بێ ئەوەی دەستنوێژ بشواتەوە..

ئیمام نەووی، ڕەحمەتی خوای لێ بێت، دەڵێ[٢]: ڕای شەرعناسان لەم مەسەلەدا دوو جۆرە:

- ئەوانـەی گوتویانـە دەسـتنوێژ لـە خـواردنی گۆشـتێك کـە ئاگری بەرکەوتبێت ناگیرێتەوە: ئیمامان: ئەبو حەنیفـەو، مالیـك و، شـافیعی و، ئەحمـەدو، ئیسحاق و، ئـەبو سـەورو، یـەحیای کوڕی یـەحیاو، ئەبو خەیسەمەن، ڕای ئەمانیش، دەگەڕێتەوە بۆ زۆرینـەی یـاوەران، وەکـو ئەبوبەکری سددیق و، عومەری کوڕی خەتتاب و، عوسمانی کوڕی عـەففان و، عـەلی کـوڕی ئـەبو تالیـب و، ئـەبوددەرداء و، ئیبنوعـەبباس و، ئیبنـو عومـەرو، ئیبنــو مەسـعودو، ئەنەسـی کـوڕی مالیـك و، جـابری کـوڕی ســـەمورەو، زەیـــدی کـــوڕی ســـابیت و، ئـــەبو موســـای ئەشـــعەری و، ئــەبوهورەیرەو، ئوبــەی کــوڕی کــەعب و، ئــەبو تەلحــەو، ئەبوئومامــەو، عائیشەخان، خوا لێیان ڕازی بێت..

. ئەوانەی گوتویانە دەبێت دەستنوێژی لێ بگیرێتەوە: وەکو عومەری کوڕی عبدالعەزیزو، حەسەنی بەسری و، زوهری و، ئەبو قەللابەو، ئەبوموجلیزن.. پاشان ئیمام نەووی دەڵێ: موسلیم سەرەتا ئەو فەرمودانەی هێناونەوە، کە دەستنوێژ لە خواردنی گۆشتی کوڵاو فەرز

---

[١] بوخاری (١/٥٠)، شرح موسلیم (٤/٤٥)، ئیبنوماجە (٤٩٠).

[٢] النوي: شرح صحيح مسلم (٢/٣٥).

دەکەن، پاشان ئەو فەرمودانەی، کە باس لە دەستنوێژ گرتنەوە لێی ناکەن، چونکە ئەوە عادەتی فەرمودەوانانە، کە سەرەتا ئەو فەرمودانە دێننەوە، کە نەسخ بونەتەوەو، حوکمیان نەماوە، ئینجا ئەو فەرمودانە دێننەوە، کە ئەوانەی پێشویان نەسخ کردۆتەوە..

پاشان دەڵێ: بەڵگەکان ئەوە دەسەلمێنن، کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم، لە سەرەتادا دەستنوێژی دەگرتەوە، بەڵام ڕای شەرعناسان لەسەر ئەوە کۆیە، کە دواتر دەستنوێژی لە خواردنی گۆشتێك نەگرتۆتەوە، کە ئاگری بەر کەوتبێت.. ئەمەش ڕای پەسەندترە، والله اعلم.

٦ . بۆ هەمو نوێژێك: دەستنوێژ گرتنەوە بۆ هەمو نوێژێك، سوننەتە. بورەیدە خوا لێی ڕازی بێت، دەڵێ: (عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ بُرَيْدَةَ ، عَنْ أَبِيهِ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَتَوَضَّأُ لِكُلِّ صَلَاةٍ، فَلَمَّا كَانَ يَوْمُ فَتْحِ مَكَّةَ صَلَّى الصَّلَوَاتِ كُلَّهَا بِوَضُوءٍ وَاحِدٍ)[1] واتە: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم، بۆ هەمو نوێژێك دەستنوێژی دەگرتەوە، بەڵام ئەو ڕۆژەی فەتحی مەککە کرا، هەمو نوێژەکانی ئەو ڕۆژەی هەریەك دەستنوێژە کرد.

٧ . دوای هەمو جۆرە دەستنوێژ شکانێك: لەبەر ئەو فەرمودەیەی، کە پێغەمبەری خوا بە بیلالی حەبەشی فەرمو: (يَا بِلَالُ حَدِّثْنِي بِأَرْجَى عَمَلٍ عَمِلْته فِي الْإِسْلَامِ، فَإِنِّي سَمِعْتُ دَفَّ نَعْلَيْكَ بَيْنَ يَدَيَّ فِي الْجَنَّةِ، قَالَ: مَا عَمِلْت عَمَلًا أَرْجَى عِنْدِي أَنِّي لَمْ أَتَطَهَّرْ طُهُورًا فِي سَاعَةٍ مِنْ لَيْلٍ أَوْ نَهَارٍ إِلَّا صَلَّيْتُ بِذَلِكَ الطُّهُورِ مَا كُتِبَ لِي أَنْ أُصَلِّيَ)[2] واتە: ئەری

---

[1] موسلیم (٢٧٧)، ئەبو داود (١٧١)، ترمزی (٦١)، نەسائی (٨٩/١) ئیبنوماجە (٥١٠).

[2] بوخاری (١١٤٩)، موسلیم (٢٤٥٨).

بیلال، چ کردارێکت هەیە، کە لە هەمو کارەکانتدا، ئومێدی زیاترت بەو هەیە، چونکە لە بەهەشتدا، لە پێش خۆمەوە، گوێم لە خشپەی نەعلەکانت بو، گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا، کارێکی وام نیە ئەوەندەی ئومێدی پێوە ببەستمەوە، مەگەر ئەوەی، کە هەمو جارێك شەو بێت، یان ڕۆژ، کە دەستنوێژ دەشۆم، پاشان چەندم بۆ نوسرا بێت، نوێژی پێوە دەکەم..

لە ریوایەتێکی تریدا دەڵێ: کە فەرموی: (بِمَ سَبَقْتَنِي إِلَيهَا)؟ بەچی وا پێشم کەوتبویت؟ گوتی: هەر کاتێك بانگی دابێت، دوو ڕکات نوێژم کردوە، هەر کاتێك دەستنوێژم شکا بێت، یەکسەر گرتومەتەوە، پێغەمبەر صلی الله علیه وسلم، فەرموی: (لِهَذَا)[١]: دەی وا دیارە بەم کارەتە.

٨ . دوای ڕشانەوە: لەبەر ئەو فەرمودەیەیە، کە مەعدانی کوڕی ئەبو تەڵحە، لە سەیدنا ئەبو دەردائی دەگێڕێتەوە، خوا لێی ڕازی بێت: (أنَ النَبيَّ صلى الله عليه وسلمَ قاءَ فَأَفْطَرَ فتَوَضَّأَ)[٢] واتە: پێغەمبەر صلی الله علیه وسلم، کە ڕشایەوە، ڕۆژوەکەشی شکاندو، دەستنوێژیشی گرتەوە.. مەعدان دەڵێ: لە مزگەوتی دیمەشق، سەوەبانم بینی خوا لێی ڕازی بێت، فەرمودەکەم بۆ باس کرد، گوتی: ڕاست دەکات منیش ئاوم بە دەستدا کرد[٣]..

---

[١] ترمزی (٣٦٨٩)، ئەبوداود (٣٠٥٥)، ئەحمەد (٢١٩٦٢) ئەسڵەکەشی لە سەحیحەیندایە و، کەمال ئەبو السید لە صحیح فقه السنة (١٤٧/١) دا دەڵێ: سەحیحە.

[٢] ئەبو داود (٢٣٨١) و ترمزی (٨٧) و ئەحمەد (٤٤٣/٦) و فەرموداەوانی تریش. کەمال ئیبنو السەید سالم لە صحیح فقه السنة (٨١/١) دا دەڵێ: سەحیحە.

[٣] ترمزی (٨٧)، ئەبو داود (٢٣٨١) کەمال ئەبو السید لە صحیح فقه السنة (١٤٨/١) دا دەڵێ: سەحیحە..

توێژینەوەیەك لەسەر دەستنوێژ بۆ تەوافی كەعبەدا

بەڵگەیەكی دروست لەبەر دەستدا نیە، كە تەوافی كەعبە دەستنوێژی بوێت، نە وەكو فەرز، نەوەكو سوننەت.. دیارە ئەگەر حوكمێك لەسەر گرتنی هەبوایە، لە پێغەمبەری خواوە، صلى الله عليه وسلم، یان لە یاوەرانی بەڕێزو تابعینەوە، ڕیوایەت دەكرا، چونكە تەوافی كەعبە، كارێك نەبوەو، یەكجار كرابێت، یان كۆمەڵێك یاوەر، ئەنجامیان دابێت و بەس.. بەڵكو لەو زەمانەوە، هەزاران یاوەرو تابیعی و، ملیۆنەها شەرعناس تەوافیان كردوە، ئەگەر بەڵگەیەك لەسەر دەستنوێژ گرتن، بۆ تەوافی كەعبە هەبوایە، حەتمەن دەیانخستە بەر باس و لێكۆڵینەوە.. بە تایبەتی، كە ئیحتیمالی دەستنوێژ شكان، لە جێ و كاتی تەوافدا زۆرە، تەواف بە تایبەتی لە كاتی تەوافی هاتن وئیفازەدا، ماوەیەكی وای دەوێت، كە هەندێ كەس لەوانەیە پێویستی بە دەستنوێژ گرتنەوە هەبێت تێیدا..

لەبەر هەبونی ئەو فەرمودەیەی، كە ئیبنو عەبباس خوا لێیان ڕازی بێت، بە مەوقوفی و مەرفوعی گێڕاوێتیەوە، كە دەڵێ : (الطَّوَافُ بِالْبَيْتِ صَلَاةٌ، إِلَّا أَنَّ اللَّهَ أَبَاحَ فِيهِ الْكَلَامَ)[1] واتە: تەواف كردن بە دەوری كەعبەدا نوێژە، بەڵام ئەوەندە هەیە، كە خوای گەورە ڕێی قسەكردنی تێدا داوە..

---

[1] یەكێكە لەو فەرمودانەی موناقەشەیەكی زۆری لەسەرە.. ترمزی و نەسائی و الحاكم گێڕاویانەتەوەو گوتویانە: زەعیفە، شێخی عەدەوی لە جامع أحكام النساء (٥١٥/٢)دا گوتویەتی: مەوقوفە، شێخی ئەلبانی لە ارواء الغليل(١٥٦/١) گوتویەتی: مەرفوعە.

مەرفوع: ئەو گوفتار، یان ڕەفتار، یان سیفەت، یان بڕیارەیە، كە خراوەتە پاڵ پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم.. مەرفوع: ئەو گوفتار، یان ڕەفتار، یان سیفەت، یان بڕیارەیە، كە

هەندێك لە شەرعناسان گوتویانە: مادام تەواف نوێژ بێت، کەوابو دەستنوێژ بۆ گرتنی فەرزە.. بەڵام ئەمە لە دوو لاوە ڕەت کراوەتەوە:

یەکەم: فەرمودەکە زەعیفەو، بە مەرفوعیش جەدەلی لەسەرە.. واش پێدەچێت ئەوانە پێکابێتیان، کە گوتویانە: ئەوە قەولی ئیبنو عەبباس خوا لێیان ڕازی بێت خۆیەتی، ئەمەشە ئەنجامی توێژینەوەی ترمزی و، بەیهیقی و، ئیبنو تەیمیەو، ئیبنو حەجەرو، هەندێك فەرمودەوانی تر..

دووەم: گریمان فەرمودەکە سەحیح بو، هەر ئەوە ناگەێنێت، کە لە هەمو ڕویەکەوە، تەوافی کەعبە وەکو نوێژە، کە بە تەحریم (تەکبیری دەسپێکی نوێژ) دەست پێ دەکات و، بە تەسلیم (سەلام دانەوە) کۆتایی دێت، تا ئەوانەی مەرجی نوێژن، بکرێنە مەرجی تەوافەکە[1]..

ئیمام ئیبنو تەیمییە دەڵێ: وا دیارە دەستنوێژ بۆ تەوافی کەعبە، نە فەرزەو، نە سوننەت، هەرچەندە باشتر وایە دەستنوێژی هەبێت[2].. ئەمە ڕای ئیبنو حەزمیشە، ڕەحمەتی خوای لێ بێت[3]..

<u>من ئەو بۆچونەم پێ پەسەندترە، کە دەستنوێژ بۆ تەوافی کەعبە مەرج نیە.. والله اعلم.</u>

خراوەتە پاڵ یەکێك لە یاوەرانی پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم.. بڕوانە: محمود الطحان: تيسير مصطلح الحديث ل ١٢٨ ـ ١٣١.

[1] ئیبنوتەیمییە: مجموع الفتاوى (٨٩/٢٦)، جامع أحكام النساء (٥٢٢/٢) کە ١١ خاڵی جیاوازی نێوان نوێژو تەوافیان دەرخستوە.

[2] ئیمامی ئیبنو تەیمییە، ڕەحمەتی خوای لێ بێت، موناقەشەی تەواوی ئەم مەسەلەی، لە مجموع الفتاوى (٨٩/٢٦) دا کردوە، ئینجا گەیشتۆتە ئەو بۆچونەی..

[3] المحلى (١٧٩/٧).

توێژینەوەیەك لەسەر
دەستنوێژ بۆ قورئان خوێندن

ئیمام مالیك و، شافیعی و، ئەحمەد وزۆرینەی شەرعناسان دەڵێن: ئەوی دەستنوێژی نیە نابێت، دەست لە قورئان بدات[١]..
بەڵگەشیان دوو شتە:

١- خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿ لَّا يَمَسُّهُۥٓ إِلَّا ٱلۡمُطَهَّرُونَ ﴾ الواقعه/٧٩ واتە: تەنها ئەو كەسانە دەستی لێدەدەن، كە پاكن..

٢- فەرمودەكەی لای عەمری كوڕی حەزم دەڵێ: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم نامەیەكی بۆ خەڵكی یەمەن نوسی، تێیدا هاتبو: (لا يَمَسُ القُرآنَ إلا طاهِرٌ)[٢] واتە: تەنها كەسی پاك، دەست لە قورئان دەدات.
بەڵام بەرامبەرەكانیان، كە ئیمام ئەبو حەنیفەو، ئیبنو حەزم و، ئیبنولقەییم و، كۆمەڵێكی زۆری شەرعناسان، وەڵامی هەردوو بەڵگەكەیان داوەتەوەو، گوتویانە:

یەكەم: ئایەتەكە ناكرێتە بەڵگەی هەبونی دەستنوێژ یان لەش پاكی بۆ دەست لە قورئاندان و، هەڵگرتنی، چ جای خوێندنی! چونكە لەوە دڵنیا نەبون، كە ئەو هائی ڕاناوەی (يَمَسُّهُ) دەگەڕێتەوە بۆ قورئان:

---

[١] المغني (١٤٧/١)، المجموع (١٧/١)، ابن المنذر: الاوسط (١٠/٨).
[٢] شێخی ئەلبانی ڕەحمەتی لە (الارواو ١٥٨/١) بە صحيح لغيره داناوە.

ـ ئەوەی زۆرینەی ئەهلی تەفسیری لەسەرە ئەوەیە، كە ئەو هائە لەوێدا، دەگەڕێتەوە بۆ (كِتَٰبٍ مَّكۡنُونٍ)، كە كتێبێكی نادیاری پارێزراوە، ئەوەش حەتمەن لە ئاسمانە، كە بریتیە لە لەوحە پارێزراوە، كە (اللّوح المحفوظ)ە، ئەو پاكانەش، كە دەستی لێدەدەن فریشتەن.. ئەوەش لە زاهیری ئایەتەكان دەفامرێتەوە: ﴿إِنَّهُۥ لَقُرۡءَانٞ كَرِيمٞ (٧٧) فِي كِتَٰبٖ مَّكۡنُونٖ (٧٨) لَّا يَمَسُّهُۥٓ إِلَّا ٱلۡمُطَهَّرُونَ﴾ الواقعه/٧٧ـ ٧٩ واتە: ئەمە قورئانێكی (كتێبێكی خوێندنەوەی) پیرۆزە، لە نوسراوێكی پارێزراودایە، جگە لە پاكەكان، كەس دەستی لێ نادات..

ـ هەروەها: ﴿فِي صُحُفٖ مُّكَرَّمَةٖ (١٣) مَّرۡفُوعَةٖ مُّطَهَّرَةِۭ (١٤) بِأَيۡدِي سَفَرَةٖ (١٥) كِرَامِۭ بَرَرَةٖ﴾ عبس/١٣ ـ ١٦ واتە: ئەم ئایەتانەی بۆمان ناردویتە خوارەوە، هەموی لە لاپەڕە كتێبی پیرۆزدایە، بەرزو بڵندو پاكژن، وان لەبەر دەستی فریشتەی نوێنەرو، ڕاسپێرراوی خوادا، كە هەمو ڕێزدارو پیاوچاكن..

ـ خوای گەورە لە ئایەتی تردا جیاوازی خستۆتە نێوان پاكەكان ـ كە فریشتەن ـ و ئەوانەوە، كە خۆیان پاك دەكەنەوە ـ كە موسوڵمانانن ـ بۆیە دەفەرموێ: ﴿إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلتَّوَّٰبِينَ وَيُحِبُّ ٱلۡمُتَطَهِّرِينَ﴾ البقره/٢٢٢ واتە: خوای گەورە تۆبەكارانی خۆش دەوێت، هەروەها ئەوانەی، خۆ پاك دەكەنەوە.. كەوابو ئەوانەی، كە خۆیان پاكن فریشتەكانن و، ئەوانەی خۆیان پاك دەكەنەوە مرۆڤەكانن..

ـ ئایەتەكە هەواڵدانە، نەك فەرمان كردن، ئەگەر فەرمانی بە خۆ پاككردنەوە بدایە، بە جەزم دەیفەرمو (لا يمسَسْهُ)، بەڵام ئێستا لەفزو

مانای هەواڵدان دەبەخشێت..

- سوێند خواردنی خوای گەورە بە کتێبێك، کە لەبەر دەستی خەڵکیدایە، ڕەوانبێژیی و گرنگیەکی زۆری تێدا نیە، چونکە ئەوەی بەردەستی خەڵکی، کە کتێبێکی نوسراوەیە، دەشێت زۆر پارێزراو نەبێت، بەڵام ئەوەی لە ئاسمانەو، لای فریشتەیە، حەتمەن سەلامەترە..

لەوەڵامی ئەو بۆچونەشدا، کە دەڵێ هائی (يَمَسُّهُ) بۆ قورئانەکە دەگەڕێتەوە، شەرعناسان گوتویانە: وشەی (طاهِر) واتە: پاك، وشەیەکی هاوبەشی نێوان زۆر واتایە.. لە بەرامبەر کافردا، کە پێی دەوترێت: (نَجَس: واتە پیس)، بە موسوڵمان دەوترێت: (طاهِر)، لە بەرامبەر لەش گراندا، بە لەش پاك دەوترێت: (طاهِر)، لەبەرامبەر کەسی بێ دەستنوێژدا، بە دەستنوێژەوان دەوترێت: (طاهِر)، لەبەرامبەر کەسێکدا، کە پیسییەك بە پۆشاکیەوە بێت، بە کەسێکی تر، کە پۆشاکی پاکو خاوێنە، دەوترێت: (طاهِر).. لەبەر ئەمە ئوسوڵیەکان و، ئەهلی تەفسیرو، شەرعناسان لە لێکدانەوەو، تایبەت کردنی مانای ئەم وشەیەدا، ڕاجوێ بون: هەیانە بە گشتگیریی، واتاکانی لێکداوەتەوەو،گوتویەتی: لەبەر ئەوەی خوای گەورە لە قورئاندا، موشریکانی وا وەسف کردوە، کە پیسن: ﴿إِنَّمَا ٱلْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ﴾ التوبە/٢٨، لە بەرامبەریشدا سەلمێنراوە، کە پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم فەرمویەتی: (إنَّ المؤمِنَ لا يَتجَسُ)[1] واتە: موسوڵمان پیس نابێت.. کەوابو موسوڵمان پاکە، لە جەنابەتیشدا

---

[1] (رواه الجماعة: بوخاری (٧٩/١ و ٨٠)، موسلیم (٢٨٢/١ ژمارە ١١٥)، ئەبوداود (٥٢/١)، نەسائی (١٤٥/١)، ترمزی (٢٠٧/١ و ٢٠٨ ژمارە ١٢١)، ئیبنو ماجە (١ / ٧٨ ژمارە ٥٣٤)، ومسند أحمد (٢/ ٢٣٥) .

بێت، هەر پاکە، دەستنوێژی هەبێت، یان نەبێت، هەر پاکە ..

لە وەڵامی ئەمانیشدا شەرعناسانی جمهور، گوتویانە: ڕاستە وشەی (طاهِر) گشتگیرە، بەڵام لەو فەرمودەدا، کە موغیرەی کوڕی شوعبە، خوا لێیان ڕازی بێت، لە باوکیەوە دەگێڕێتەوە، کە گوتی: لە سەفەرێکدا لە خزمەت پێغەمبەری خوادا، صلی الله علیه وسلم بوم، کە دەستنوێژی گرت، ویستم خوففەکانی لە پێ دانێم، فەرموی: (دَعْهُمَا فَإِنّي أدخَلْتهُمَا طَاهِرَتيْنِ)[1] واتە: نا، لێیان گەڕێ، بە پاکی لەپێم کردون.. ئەمە بەڵگەیە لەسەر تایبەت کردنی مانای پاکێتیەکە، بە هەبونی دەستنوێژ.. هەروەها، کە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَإِن كُنتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُواْ﴾ المائده/٦ واتە: ئەگەر لەشگران بون، خۆتان پاك بکەنەوە.. ئەمەش بەڵگەی تایبەت کردنێتی، بە پاك بونەوەیەك، کە بەرامبەرەکەی جەنابەتە..

شەرعناسانی بەرامبەر، دیسان گوتویانە: ئەگەر ئەم بەڵگەیەشتان قبوڵ بێت، دەبێت بوترێت، کە بەڵگەی لەش پاکییە لە جەنابەت، نەك بەڵگەی فەرزێتی دەستنوێژ..

ئیمام ئیبنولقەییم، دوای باسێکی وردەکارانەی ئایەتەکان، دەڵێ: سورەتە مەککیەکان، هەمو جەخت لەسەر تەوحیدو، پێغەمبەرێتی و، قیامەت و، کردگارێتی دەکەن و، بەرپەرچی کافران دەدەنەوە، ئەم ئایەتانەش، کە وەسفی بەرزی قورئان و، پاکی ئەوانە دەکەن، کە دەستی لێ دەدەن، حەتمەن ئەو مانایە زیاتر سەر دەخەن، کە مەبەست لەو پاکانە فریشتەکانن.. پاشان دەڵێ: هەر هاتنە خوارەوەی ئایەتەکە، کە لە

---

[1] متفق علیە: بوخاری (٤٠٩/١)، موسلیم (١٧٠/٣).

مەککەیە، زیاتر ئەوە دەچەسپێنێت، وەك لە حوکمی لقە باسێکی فقهی، کە دەستدانە لە قورئان[1].

دووەم: فەرمودەکەی لای عەمری کوڕی حەزم خوا لێی ڕازی بێت زەعیفە،

ئەوەی، کە دەڵێ: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم نامەیەکی بۆ خەڵکی یەمەن نوسی، تێیدا هاتبو: (لا يَمَسُ القُرآنَ إلا طَاهِرٌ)[2] واتە: تەنها کەسی پاك، دەست لە قورئان دەدات. وا دیارە ئەوەندە زەعیفە، ناکرێتە بەڵگەی فەرز کردنی خواپەرستی..

توێژینەوەیەکی خێرای فەرمودەکە:

- شێخی ئەلبانی ڕەحمەتی، لەدوای بە زەعیف دانانی سەنەدی ڕیوایەتەکانی ئەو فەرمودەیە، لە ارواء الغليل (١٥٨/١) دا گوتی: بە کۆی هەموان وەردەگیرێت[3] .
- ئیمام ئیبنو حەجەر، لە التلخيص الحبير(ل٤٨) دا دوای باسەکەی نەوەوی گوتویەتی: (وَإِسْنَادُهُ لَا بَأْسَ بِهِ، ذَكَرَ الْأَثْرَمُ أَنَّ أَحْمَدَ احْتَجَّ بِهِ).
- ئیمام مالیك لە (المدونة ٩١/١)دا گوتویەتی: مورسەلە.[4]
- فەرمودەوانانی تر، گوتویانە: موسەحەففە[1].

---

[1] محمد أويس الندوي: تفسير ابن القيم / تحقيق محمد حامد الفقي ل ٤٨٢.

[2] شێخی ئەلبانی ڕەحمەتی لە (الارواء ١٥٨/١) بە صحيح لغيره داناوە..

[3] دەڵێ: وجملة القول: إن الحديث طرقه كلها لا تخلو من ضعف، ولكنه ضعف يسير إذ ليس في شيء منها من اتهم بكذب، وإنما العلة الإرسال أو سوء الحفظ، ومن المقرر في علم المصطلح أن الطرق يقوي بعضها بعضاً إذا لم يكن فيها متهم كما قرره النوي في تقريبه ثم السيوطي في شرحه، وعليه فالنفس تطمئن لصحة هذا الحديث، لاسيما وقد احتج به إمام السنة أحمد بن حنبل كما سبق، وصححه أيضاً صاحبه الإمام إسحق بن راهويه" (إرواء الغليل ١/١٦٠-١٦٢).

[4] مورسەل:جۆرێکی زەعیفە، ئەویش ئەوەیە، کە یاوەر لەئاڵقەی سەنەدەکەیدا نەماوە.

ـ ئیمام نەوەویش لە (المجموع ٧٨/٢) دا بە زەعیفی داناوە..

ـ ئیمام ئیبنو حەزم، ڕەحمەتی خوای لێ بێت، لە المحلی (٩٧/١) هیچ یەکێك لە سەنەدەکان، بە ساغی ناهێڵێتەوە، بۆیە دەڵێ: ئەمما دەستدان لە قورئان، هەرچی ئەو بەڵگانەی پشتیان پێ بەستراوە، کە گوایە، نابێت بێ دەستنوێژ دەستی لێ بدرێت، هیچیان نابنە بەڵگە، چونکە یان مورسەلن، یان موسەحەفن، یان مەجهولن، یان زەعیف، لە غەیری ئێرەشدا ئەم بەدواداچونەمان کردوە..

ـ ئیمام بەیهیقی لە (الخلافیات)[٢]دا دەڵێ، کە هەمو ڕیوایات و، سەنەدەکانی ئەو فەرمودەیە هیچ کامێکیان نیە، کە قسەی لەسەر نەکرابێت، یەك یەکی سەنەدەکان زەعیفن.. ئیتر باس لە یەك یەکیشیان دەکات..

کەوابو فەرمودەکە لای ئەم بەڕێزانە زەعیفەو، ناگاتە بەڵگەی حوکمی شەرعی، والله اعلم. بە تایبەتی، کە ئەوەندە گومان ڕو لە سەنەدەکەی دەکات، ڕێسای ئوسوڵیش دەڵێ: (والدَّليلُ إذا تطرَّقَ إليهِ الاحتمالُ، بَطلَ به الاستدلالُ) واتە: هەر بەڵگەیەك، کە گومان روی تێکرد، بۆ پشت پێبەستن ناشێت..

ڕای ئیمام ئەبو حەنیفەو، داودو، ئیبنو حەزم ئەوەیە، کە پاکێتی لەشیش، مەرج نیە بۆ دەستدان لە قورئان و، هەڵگرتنی چ جای خوێندنی، ئەم بۆچونەش دەبەنەوە سەر ئیبنو عەبباس، خوا لێیان ڕازی بێت،

موسەحەحەف: ئەوەیە، کە وشەیەکی تێدایە، یان سڕراوەتەوە، یان وشەیەکی تری ناسازی هاتۆتە جێ، کە لەگەڵ ڕیوایەتەکانی تردا، یەك ناگرنەوە (بڕوانە: محمود الطحان: تیسیر مصطلح الحدیث ل ١١٤)

[٢] البیهقی: الخلافیات / توێژینەوەی مەشهور حەسەن (٥١٧/١).

هـەروەها سـەر كۆمـەڵێكی سـەلەف، ئیبنولـونزیریش، ئـەم ڕایـەی گرتۆتـە بـەر.. هـەروەها ئەمـە ڕای ئـەلبانی و، شـەوكانی و، ئیبنـو عوسـێمینە، ڕەحمەتیان لێ بێت هەمو گوتویانە، كە دەستنوێژ مـەرج نیـە بـۆ قورئـان هەڵگرتن و، دەست لێدان و خوێندنی[1]..

پـێم و ایـە ئـەو ئایەتـە پـیرۆزە ﴿وَإِن كُنتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُواْ﴾ المائـدە/٦ واتە: ئەگەر لەشگران بون خۆتان پاك كەنەوە، دەمانگەێنێتە:

پوختـەی حـوكم بـە لامـەوە ئەوەیـە، كـە: لـەش پـاكیی، مەرجـە بـۆ دەسـتدان لـە قورئـان و هـەڵگرتنی، بـەڵام بـۆ دەسـت لێـدان و هـەڵگرتن و خوێندنی، دەسـتنوێژ مـەرج نیـە.. ئـافرەتیش، كـە لـە حـەیزدا بێـت، یـان زەیستان بێت، دەتوانێت قورئان بخوێنێـت، بـێ ئـەوەی دەسـتی لـێ بـدات.. والله اعلم..

★ ★ ★

---

[1] البدائع (٣٣/١)، حاشية ابن عابدين (١٧/١) المحلى(٨١/١)، الاوسط (١٠٣/٢)، نيل الاوطار (٢٦٠/١)، الشرح الممتع على زاد /المستقنع (٢٦٦/١).

باسی حەوتەم

مەســح کــردن

- مەسحی سەر خوفف.
- مەسحی گۆرەوی و پێڵاو.
- مەسحی عەمامەو، سەرپۆش.
- مەسحی سەر گەچی شکاویی.

باسی حەوتەم

مەسحی سەر بەربەستەکان

یەکەم: مەسحی سەر خوفف

. پێناسەی خوفف: گۆرەویەکی چەرمینە، تا قولەپێ دادەپۆشێت[١].

. مەسح: هێنانی دەستی تەڕە بەسەر شتێکدا.

. مەسحی خوفف: هێنانی دەستی تەڕە بەسەر شوێنی دیاری کراوی خوفدا، لە کاتی دیاری کراویدا، تا بکەوێتە بری دەستنوێژ[٢]..

*** مەسحی خوفف جائیزە:**

ڕای شەرعناسان لەسەر ئەوە کۆیە، کە هەر کەسێك دەستنوێژەکەی بە ڕاست و دروستی گرت و، پاشان خوففی لە پێ کرد، دوای ئەوە، کە دەستنوێژەکەی دەشکێت، بۆی هەیە لە دەستنوێژ گرتنەوەیدا، لە جیاتی شوشتنی پێیەکانی مەسحی سەر خوففەکانی بکات[٣].

عبداللەی کوڕی موبارەك دەڵێ: شەرعناسان لە حوکمی مەسحی خوففدا، ڕاجوێییان تێدا نیە..

---

[١] نیل الاوطار (٢٤١/١).

[٢] الدر المختار (١٧٤/١).

[٣] ابن المنذر: الاجماع (٢٠)، الاوسط (٤٣٤/١).

زیاتر لـه حـەفتا فـەرموده لەسـەر مەسحی خوفـف هەیـه، هەر ئیمام ئەحمـەد دەڵـێ : چـل فـەرمودەم لەسـەر خوفـف لەبـەره، نـه مـەرفوعی تێدایه، نه مەوقوف[1]..

ـ له فەرموده بەناوبانگەكانی مەسح، فەرمودەكەی هوممامه، كه گوتی: جەریرم بینی خوا لێی ڕازی بێت، میزی كرد، پاشان دەستنوێژی گرتـەوه، خوففـەكانی مەسـح كـرد، پێیـان وت: وا دەكـەیت؟! فـەرموی: بـەڵێ (إنّـي رأيت رَسُولَ اللهِ صَلى اللهُ عَلَيهِ وَسَلمَ بَالَ، ثمَّ توَضَّأ، وَمَسَحَ عَلى خفَّيْـهِ)[2]

واته: پێغەمبەری خوام صـلی الله علیـه وسـلم بینیـوه، كـه میـزی كـردوەو، پاشـان دەسـتنوێژی گرتۆتـەوەو، خوففـەكانی مەسـح كـردوه.. ئەعمـەش دەڵێ: ئیبراهیم گوتی: شەرعناسان ئەم فەرمودەیان زۆر بەلاوه خـۆش بـو، چـونكه دوای هاتنــه خــوارەوەی ســورەتی مائیــده بــو.. كــه ئــەحكامی دەستنوێژو تەیەممومی تێدایه..

*** حوكمی مەسحی خوفف:**

ڕای جمهوری شەرعناسان ئەوەیه، كـه مەسـحی خوفـف جائیزه، بـەڵام شوشـتنی پێیـەكان باشـتره.. لای حەنبەلیـەكان مەسـح كردنەكـه باشـتره، چونكه وەرگرتنی مۆڵەتی شەرعه[3]..

ئیمام ئیبنو تەیمییه دەڵێ: كامیانی بۆ ئاسان بو، ئـەویان بكـات، ئـەوی پێـی ڕوتـه، نەچێت بگـەڕێ بـه دوای خوففـدا، تـا مەسـحیان كـات، ئـەوی

---

[1] المغني (١ / ١٧٤).
[2] بوخاری (٣٨٧)، موسلیم (١٥٦٨).
[3] فتح القدير (١٢٦/١)، الشرح الصغير (٢٢٧/١)، المجموع (٥٠٢/١) منتهى الارادات (٢٣/١).

تــریش، کــە خــوففی لــە پێدایــە، لــە مــاوە دیــاری کراوەکــەی خۆیــدا، دایناکەنێت بۆ ئەوەی پێی بشوات[١]..

ماوەی مەسح:

ئەوی لە سەفەردایە، بۆی هەیە سێ شەو سێ ڕۆژ، خوففەکانی مەسـح بکات، ئەوی نیشتەجێشە، بۆی هەیە شەورۆژێك مەسحیان کـات.. ئەمـەش بۆچـونی جمهـوری شەرعناسـانی، مەزهـەبی حەنـەفی و، مـالیکی و، قـەولی نوێی شافیعی و، زاهیریەکانە[٢]. بەڵگەشیان ئەمانەیە:

١ ـ سەیدنا عەلی کوڕی ئەبو تالیـب، خـوا لێـی ڕازی بێـت دەڵـێ: (جَعَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ وَلَيَالِيهِنَّ لِلْمُسَافِرِ وَيَوْمًا وَلَيْلَةً لِلْمُقِيمِ) [٣] واتە: پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم، ڕێیـداوە گەشـتەوان (موسافیر)، سێ شەو سێ ڕۆژ، مەسحی سەر خوفف بکـات، شـەو ڕۆژێکـیش بۆ ئەو کەسەی، کە نیشتەجێیە ..

٢ـ عەوف کوڕی مالیکی ئەشجەعی، خـوا لێـی ڕازی بێـت گێڕایـەوە، کـە (أنَّ النَّبيَّ صَلَّى اللهُ عليـه وَسَـلَّمَ أمَـرَ بالمَسْحِ عَلَـى الخُفَّـينِ فِـي غَـزْوَةِ تبـوك ثلاثةَ أيَّامٍ وَ لَياليهِنَّ لِلمُسَافِرِ وَيَوماً لِلمُقِيمِ) [٤] واتە: پێغەمبەری خـوا، صـلی الله علیه وسلم لە غەزای تەبوکدا فەرمانیدا، کـە گەشـتەوان، تـا سـێ شـەو سێ ڕۆژ، مەسحی خوف بکات و، ئەوی نیشتەجێشە شەو ڕۆژێك.

---

[١] ابن تيمية: الاختيارات (١٣).

[٢] المبسوط (٩٨/١)، الام (٣٤/١)، المغني (٢٠٩/١)، المحلى (٨٠/٢).

[٣] موسلیم (٢٧٦)، نەسائی (٨٤/١).

[٤] ئیمامی ئەحمەد (٦/ ٢٧) بە سەنەدی سەحیحەوەو لای ئیبنو ماجە (٥٥٦) ریوایەتی تری لە ئەبوبەکرەوە هەیە.

٢ـ سـەفوانی كـوڕی عەسسـال، خـوا لێـی ڕازی بێـت دەگێڕێتـەوە، دەڵـێ: (كَـانَ رَسُولُ اللـهِ صَـلَّى اللـهُ عَلَيْـهِ وَسَـلَّمَ يَأْمُرُنَـا إِذَا كُنَّـا سَـفَرًا أَنْ لَـا نَنْـزِعَ خِفَافَنَا ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ وَلَيَالِيَهَا، إِلَّا عَنْ جَنَابَةٍ، وَلَكِنْ مِـنْ بَـوْلٍ أَوْ غَـائِطٍ أَوْ نَـوْمٍ)[1] واتـە: كـە لـە سـەفەر دەبـوین، پێغەمبـەری خـوا صـلی الله علیـە وسـلم، فەرمانی پێ دەكردین، كە تا سێ شەو سێ ڕۆژ، خوففەكانمان لە دەستنوێژ شكان، لە میزو پیسایی و خـەوتن دانەكـەنین، تـەنها لـە غوسـڵ دەركـردن نەبێت..

ئەمە ڕای زۆرینەی شەرعناسانە، بەڵام ئیمام مالیك و، ئیمام شـافیعی، لـە قـەولێكی قـەدیمی زەعیفیـدا، (وەكـو ئیمـام نـەوەوی دەڵـێ[2]) هـەروەها لەیسی كوڕی سەعد دەڵێن[3]: كات بۆ مەسحی خوفف دیاری ناكرێت!! كە لە پێی كرد، چەند ڕۆژ لە پێیدا بێت، گرنگ نیە، مادام غوسڵی نەكەوتبێتـە سەر.. ئەو بەڵگانەی ئەم بەڕێزانە پشتیان پێ بەستوە، زەعیفن، لەوانە:

١ـ ئوبەیی كوڕی عومارە، خوا لێی ڕازی بێت دەڵێ: (يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَمْسَحُ عَلَى الْخُفَّيْنِ ؟ قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: يَوْمًا يَا رَسُولَ اللَّهِ ؟ قَالَ: نَعَمْ، وَيَوْمَيْنِ، قَالَ: وَيَوْمَيْنِ يَا رَسُولَ اللَّهِ ؟ قَالَ: نَعَمْ، وَثَلاثًا، قَالَ: وَثَلاثًا يَا رَسُولَ اللَّـهِ ؟ قَـالَ: نَعَـمْ، وَمَـا شِـئْتَ)[4] لـە پێغەمبـەری خـوام صـلی الله علیـە وسـلم پرسـی: خوففەكانم مەسح كەم ؟! فەرموی: بەڵێ، وتم: ڕۆژێك ؟ فەرموی: ڕۆژێك،

[1] ئیمامی ئیبنو حەجەری عەسقەلانی لە نصب الراية في تخريج أحاديث الهداية (٢٦١/١) دەڵێ: ترمزی و نەسائی و ئیبنو ماجە گێڕاویانەتەوەو، ترمزی دەڵێ: حسن صحيح

[2] النوي: شرح صحيح مسلم (٣م١٧٩).

[3] الصنعاني: سبل السلام (٦٧/١).

[4] ئەبو داود (١٥٨) دەشڵێت: بەهێز نیە.. ئیمامی ئەحمەدیش دەڵێ: پیاوانی سەنەدەكەی ناسراو نین.. بەڵام ئیبنو عەبدولبەڕ دەڵێ: فەرمودەیەكە خۆ ناگرێت، هیچ سەنەدێكی ڕاستی نیە، ئیبنولجەوزی هەر لە ریزی مەوزوعاتی داناوە..

وتم: دوو رۆژیش ؟ فەرموی: دوو رۆژیش، وتم: بەڵێ، سێ رۆژیش ؟ فەرموی: واتە: چەند رۆژ حەز دەکەیت..

٢ـ خوزەیمەی کوڕی سابیت، خوا لێی ڕازی بێت لە باسی ڕێدانی پێغەمبەری پێشەوادا، بۆ مەسحی سەر خوففەکانیان، گوتی: (جَعَلَ لَنَا رَسولُ اللهِ صَلَى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَمَ ثلاثاً، وَلو اسْتَزَدْنَاهُ زَادَنَا)[1] واتە: پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم، سێ شەو سێ ڕۆژی بۆ داناوین، ئەگەر زیاترمان لێ داوا کردایە، زیاتری ڕێ دەدایـن.. واتە بۆ مەسح کردنی خوففەکانمان.. ئەمە ئەگەر راستیش بێت، نابێتە بەڵگە، چونکە گومانی یاوەر نابێتە بەڵگە.. ئەم شەرعناسە بەڕێزانە، کە ئەم فەرمودەیە دەکەنە بەڵگەی ڕەوایی بۆچونی خۆیان، دەڵێن: ئەم یاوەرە بەڕێزە، خوا لێی ڕازی بێت دەڵێ: ئەگەر داوای زیاترمان لێ بکردایە، بۆی زیاتر دەکردین، ئێ ئەمە گومانە.. خواپەرستی ئێمەش لەسەر گومانی یاوەرێك دانامەزرێت..

٣ـ لە ئەنەسی کوڕی مالیکەوە، خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕنەوە، کە فەرمویەتی: (إذَا تَوَضَّأ أحَدُكُم، وَلَبسَ خُفَّيهِ، فَلْيَمْسَحْ عَلَيهِمَا، وَلْيُصَلِّ فيهِمَا، ولا يَخْلَعْهُمَا إنْ شَاءَ إلَّا مِنْ جَنَابَةٍ)[2] واتە: هەر کەسێکتان دەستنوێژی گرت و خوففەکانی لە پێ کرد، با نوێژیان پێوە بکات، چەندی حەز کرد با لە پێیدا بن و، دایان نەکەنێتەوە، مەگەر لە لەشگرانیدا..

---

[1] ئەبو داود (١٥٧)، ئیبنوماجە (٥٥٣) ئیبنو دەقیق العید(١٩١/٢) دەڵێ: (ضَعَّفَ حديثَهُ هذا أحمد والبخاري وأبوداود والدارقطني).

[2] بەیهەقی (٢٨٠/١)، حاکمیش بە سەحیحی داناوە، بەڵام فەرمودەوانان گوتویانە سەحیح کراوی حاکم، دەبێت زەهەبی لایەنگیریی بوبێت، دەنا هەر وا وەرناگیرێت. کەمال ئیبنو السید لە صحیح فقه السنة (١٥١/١) دا بە زەعیفی داناوە..

٤. عوقبەی کوڕی عامر، خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە: لە شامەوە بەرەو مەدینە کەوتمە ڕێ، کە لە شام دەرچوم هەینی بو، کە گەیشتیشمە مەدینە هەر هەینی بو، چومە خزمەت عومەری کوڕی خەتتاب، لێی پرسیم: کەی خوففەکانت لە پێ کردوە ؟وتم: ڕۆژی هەینی، فەرموی: دات نەکەندوە ؟! وتم: نەخێر، گوتی: چاکت کرد، تەواوە[1].. ئیمام بەیهیقی، کە ئەم فەرمودەیەی گێڕاوەتەوە دەڵێ: زەعیفە، ئینجا دەڵێ: ئێمە ڕیوایەتی ترمان لە سەیدنا عومەرەوە هێنایەوە، کە بۆچونی لەسەر دیاری کردنی کاتی خوففە[2]، جا ئەگەر ئەم فەرمودەیە سەحیحیش بێت، ئەوە هەر دەبێ قەولی دیاری کردنەکەی، دوای ئەم فەرمودەیە بخرێتەوە پێش، چونکە ڕیواتەکەی تر، لەگەڵ هەڵوێستی یاوەرانی تردا گونجاوە..

ئیبنو حەزم دەڵێ: کەس لە یاوەران، جگە لە ئیبنو عومەر، ڕای جیاوازی لەسەر ماوەی مەسح، لەسەر خوفف نیە[3]..

پێم وایە، ڕاستتر ئەوەیە، کە مەسحی خوفف، بۆ گەشتیار ماوەی سێ شەو سێ ڕۆژەو، بۆ نیشتەجێش شەو ڕۆژێکە.. والله اعلم.

سەرەتای ماوەی مەسح:

دوای ئەوەی ماوەی مەسحی خوففمان ڕون کردەوە، ئەوە دێتە پێش، کە ئایا سەرەتای دەسپێکی ماوەی مەسحی خوفف کەیە؟! ئەمەش ڕاجوێیی نێوان شەرعناسانی لەسەرەو، تێیدا چەند پۆلێکن:

---

[1] البیهقي (٢٨٠/١)، الطحاوي (٤٨/١)، الدارقطني (٧٢). کەمال ئیبنو السید لە صحیح فقە السنة (١٥١/١) دا بە زەعیفی داناوە

[2] مەبەستی دیاری کردنی مەسحە لەسەر خوفف، کە سێ شەو سێ ڕۆژە بۆ گەشتیاران و، شەوڕۆژێکیش بۆ نیشتەجێیان..

[3] المحلی (٩٣/٢).

پۆلی یەكەم: دەڵێن: لە كاتی دەستنوێژ شكانی یەكەمی دوای لە پێ كردنێتی: ئەمە بۆچونی ئیمام ئەبو حەنیفەو، سوفیانی سەوری و، شافیعی و، ڕای زانراوی حەنبەلیەكانە[1]، هەنجەتیشیان ئەوەیە، كە دەڵێن: دوای دەستنوێژ شكانەكە، كاتێكە، كە دەشێت دەستنوێژی تێدا بگیرێتەوەو، مەسحیشی تێدا بكرێت .. بۆ نمونە: ئەگەر موسوڵمانێكی نیشتەجێ دەستنوێژی لە سەعات دوازدەی نیوەڕۆدا گرت و، خوففی لە پێ كرد، بەڵام لە سەعات سێی دوای نیوەڕۆدا، دەستنوێژەكەی شكاند، دەتوانێت تا سبەینێ سەعات سێی دوای نیوەڕۆ، مەسح كاتەوە.. كە دەكاتە بیستوحەوت سەعات..

پۆلی دووەم: دەڵێن: لەو كاتەوە دەست پێ دەكات كە خوففەكانی لە پێ كردوە: واتە لە سەعات دوازدەی نیوەڕۆوە، بۆ سەعات دوازدەی سبەینێ.. ئەمەش ڕای شێخ حەسەنی بەسری ڕەحمەتیە[2]..

پۆلی سێیەم: ماوەی پازدە نوێژ بۆ گەشتیارو پێنج نوێژ بۆ نیشتەجێ: ئەمە ڕای شەعبی و، ئیسحاق و، ئەبوسەورو هەندێك شەرعناسی ترە[1]..

پۆلی چوارەم: لەو كاتەوە دەست پێ دەكات كە بۆی هەیە مەسح كات: جا ئیتر مەسحەكەی كردبێت، یان نا.. بۆ نمونە گەشتیارەو

---

[1] المبسوط (٩٩/١)، المجموع (٤٧٠/١)، المغني (٢٩١/١)، الاوسط (٤٤٣/١).

[2] الشيخ وحيد عبدالسلام: الاكليل شرح منار السبيل (١٣٦/١).

[1] المجموع (٤٦٦/١)، المغني (٢٩١/١)، الاوسط (٤٤٤/١).

لە ڕۆژی دووەمدا ویستی مەسحی خوفف بکات، بۆی هەیە، تا دوو ڕۆژ بیکات، نەك سێ ڕۆژ، چونکە ڕۆژێکی مۆڵەتە شەرعیەکەی خۆی لە دەست داوە. ئەمەش ڕای ئیبنو حەزمە، کە لە هەمویان زیاتر بەرگریی لە ڕاکەی خۆی کردوەو، ڕای ئەوانی دیکەی ڕەت کردۆتەوە[1] !!

پـۆلی پێنجـەم: لـە یەکـەمین لـە پـێ کردنـی خوففەکانـەوە دەست پێ دەکات: ئەمەش ڕای ئیمام ئەحمەدو، ئەوزاعیەو، ئیمام نەوەوی و، ئیبنول مونزیرو، ئیبنو عوسێمین بە پەسەندترینیان زانیوە[2]..

من پێم وایە ئەمیان و، ڕای پۆلی یەکەم پەسەندترینن، کە مادام بەڵگەیەکمان بە دەستەوە نیە، کاتی دەسپێکی مەسحی خوفف حسێب بکات، پێم و ایە بە ڕای پۆلی یەکەم بکەین باشترە، چونکە بۆچونی زۆرینەی پێشەوای شەرعناسانە..

پێم وایە: دەسپێکی مەسحی خوفف، لە کاتی دەستنوێژ شکانی یەکەمی دوای، لە پێ کردنیەوەیە.. والله اعلم..

نیشتەجێیەك مەسحی کرد بەڵام سەفەری هاتە پێش:

کابرا نیشتەجێیەو بۆ ماوەی شەوڕۆژێك بۆی هەیە مەسح کات، کردی، بەڵام پێش تەواوبونی کاتەکەی، سەفەرێکی هاتە پێش، شەرعناسان: لە حوکمی ئەم حاڵەتەدا دوو پۆلن:

یەکەمیان: بەو کاتەوە، کە بەکاریهێناوە، تا سێ شەو سێ ڕۆژ مەسح دەکات.. ئەمەش ڕای سوفیانی سەوری و، ئیمام ئەبو حەنیفەو، قەولێکی ئیمام ئەحمەدەو، ئیبنو حەزمیش، هەمان ڕای هەیە[1]..

---

[1] المحلی (٢/٩٥).

[2] ابو داود: مسائل أحمد (١٠)، المحلی (٢/٩٥)..

دووەمیان: دەبێت شەوڕۆژەکەی خۆی تەواو کات، ئینجا پێی دەشوات و، لەوێوە سێ شەو سێ ڕۆژەکەی حسێب دەکات.. ئەمەش ڕای ئیمام شافیعی و، ئەحمەدو ئیسحاقە[٢]..

ئەم بۆچونەی دووەمیانم پێ پەسەندترە.. چونکە پێناسەی کابرا بە پێ شوشتنەکەی، لە نیشتەجێوە دەبێتە گەشتیارو، حوکمی ئەمیان وەردەگرێت، والله أعلم..

گەشتیارێك مەسحی دەکرد بەڵام سەفەرەکەی کۆتایی هات و بووەوە بە نیشتەجێ:

کابرا لە سەفەردایە، دوو شەو دوڕۆژە مەسحی خوفف دەکات، بەڵام سەفەرەکەی تەواو کردو، نیشتەجێ بۆوە، ئایا، تا سێ ڕۆژەکەی تەواو دەکات، لەسەر مەسح کردنی خوففەکانی بەردەوام دەبێت، یا دەسبەجێ کۆتایی بە مەسحی خوفف دەهێنێت؟!

ئەگەر مەسحی خوففی لە یەك شەوڕۆژ کەمتر کردبو، دەتوانێت، تا شەوڕۆژەکە تەواو دەکات، مەسح کات، ئەگەر زیاتر لە شەو ڕۆژێکی بەکار هێنابو، ئیتر سیفەتی گەشتیاری پێوە نامێنێت و، دەبێت خوففەکانی داکەنێت و پێی بشوات.. والله اعلم..

---

[١] المروزي: اختلاف العلماء (ل ٣١)، المغني (٢٩٩/١)، المحلى (١٠٩/٢).

[٢] الام (٣٥/١)، المروزي: اختلاف العلماء (ل ٣١)، ابن المنذر: الاوسط (/٤٤٦).

مەرجی مەسحی خوفف:

مەرجی مەسحی خوفف ئەوەیە، کە لەسەر دەستنوێژەوە لەپێی کردبن، فەرمودەکەی لای موغیرە خوا لێی ڕازی بێت، ئەوەی ڕون کردۆتەوە:

ـ موغیرەی کوڕی شوعبە، خوا لێیان ڕازی بێت، لە باوکیەوە دەگێڕێتەوە، کە گوتی: (قَالَ كُنْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ لَيْلَةٍ فِي سَفَرٍ فَقَالَ أَمَعَكَ مَاءٌ قُلْتُ نَعَمْ فَنَزَلَ عَنْ رَاحِلَتِهِ فَمَشَى حَتَّى تَوَارَى عَنِّي فِي سَوَادِ اللَّيْلِ ثُمَّ جَاءَ فَأَفْرَغْتُ عَلَيْهِ الْإِدَاوَةَ فَغَسَلَ وَجْهَهُ وَيَدَيْهِ وَعَلَيْهِ جُبَّةٌ مِنْ صُوفٍ فَلَمْ يَسْتَطِعْ أَنْ يُخْرِجَ ذِرَاعَيْهِ مِنْهَا حَتَّى أَخْرَجَهُمَا مِنْ أَسْفَلِ الْجُبَّةِ فَغَسَلَ ذِرَاعَيْهِ ثُمَّ مَسَحَ بِرَأْسِهِ ثُمَّ أَهْوَيْتُ لِأَنْزِعَ خُفَّيْهِ فَقَالَ دَعْهُمَا فَإِنِّي أَدْخَلْتُهُمَا طَاهِرَتَيْنِ فَمَسَحَ عَلَيْهِمَا)[1] واتە: لە سەفەرێکدا، لە خزمەت پێغەمبەری خوادا صلی الله علیه وسلم بوم، شەو لێی پرسیم: ئاوت پێیە؟! عەرزم کرد: بەڵێ، لە سواریەکەی دابەزی و، دوور کەوتەوە، تا لەبەر تاریکیەکە دیار نەما، پاشان تەشریفی هێنایەوە، منیش ئاوم کرد بە دەستیدا ، دەموچاو دەستی شوشت، جوببەیەکی خوریی لەبەردابو، ویستی قۆڵی لێ بهێنێتە دەرێ، نەیتوانی، ئینجا لەژێرەوە هێنانیە دەرێ و. باسکەکانی شوشت و، مەسحی سەری کرد، خۆم نزم کردەوە، ویستم خوففەکانی لە پێ دانێم، فەرموی: نا لێیان گەڕێ بە پاکی لەپێم کردون، ئینجا مەسحی کردن..

کەوابو دەستنوێژەکە، مەرجە بۆ لە پێکردنی خوفف، تا مەرجیش نەیەتە دی، مەرج بۆ کراو نایەتە دی[1]..

---

[1] متفق علیه: بوخاری (١/٤٠٩)، موسلیم (٣/١٧٠).

[1] الموطأ (١/٤٦)، الام (١/٣٣)، المغني (١/٢٨٢).

لە پێکردنی تاکەخوفف پێش تەواوبونی دەستنوێژ: ئەمە یەکێکە لەو بابەتە، کە وردەکارانەی شەرعناسان باسیان لێوەکردوە! گوتویانە: کەسێك دەستنوێژ دەشوات، پێی ڕاستی شوشت و تاکە خوففێکی لە پێ کرد، ئینجا پێی چەپی شوشت و تاکە خوففەکەی تری لە پێ کرد، ئایا ئەم مەسحە تەواوە؟! ئیمام مالیك و، شافیعی و، ئەحمەد دەڵێن: ئەگەر دەستنوێژی شکا، بۆی نیە مەسحیان بکاتەوە! چونکە پێش ئەوەی دەستنوێژەکە بگرێت، خوففەکەی لە پێ کردوە.. ئیمام ئەبو حەنیفەو، قەولێکی تری ئیمام ئەحمەدو، ئیبنو حەزم و، ئیبنول مونزیرو، ئیبنو تەیمییە دەڵێن: دەستنوێژو مەسحەکەی تەواوەو دەتوانێت، کە دەستنوێژی شکا جارێکی تر مەسحیان لەسەر بکاتەوە، چونکە ئەو وەسفەی بەسەردا دەچەسپێت، کە بە دەستنوێژەوە لەپێی کردون[1].. منیش ئەمەم پێ پەسەندترە، چونکە بە دەستنوێژەوە لە پێی کردون..

حوکمی خوففی دڕاو: هەمو شەرعناسان، ئەوەیان بە مەرجی خوفف حسێب کردوە، کە دەبێت وا بێت شوێنەکانی پێ، کە لە دەستنوێژدا دەشۆرێن، تا قولە پێ داپۆشێت، بۆیە کۆمەڵێکیان پێیان دروست نەبوە، کە مەسحی خوففی دڕاو بکرێت، چونکە شوێنی شوشتنی دەستنوێژەکەی لێوە دیار دەبێت، بەوەش شوشتن و مەسح کۆ دەبنەوە، حوکمی شوشتنەکەش حوکمی مەسحەکە دەسڕێتەوە.. ئەمەش ڕای ئیمام شافیعی و، ئەحمەدە[1]..

---

[1] المبسوط (١/٩٩)، مجموع الفتاوى (٢١/٢٠٩)، المحلى (٢/١٠٠)، الاوسط (١/٤٤٢).

[1] الام (١/٢٨)، ابن هانئ: مسائل أحمد (١/١٨)، المغني (١/٢٨٧).

ئیمام ئەبو حەنیفەو، مالیك دەڵێن: مەسحی خوففی دڕاو جائیزە، بەو مەرجەی بتوانرێت پێوەی بڕوات و، ناوی خوففی پێوەمابێت[١].. ئەمە بۆچونی ئەبو سەورو. سوفیانی سەوری و، ئیسحاقە، ئیبنوحەزم و، ئیبنول مونزیرو. ئیبنو تەیمییەش، ئەمەیان هەڵبژاردوە.. وادیارە ئەمەش پەسەندتر بێت. چونکە وا پێناچێت، ئەو هەمو یاوەرەی دەوری پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم، کە زۆرینەیان هەژارو دەسکورت بون، هەموویان هەر خوففی نوێ وساغیان لە پێدا بوبێت، حەتمەن دڕاویی و، دورینەوە، یان کون و، درزی ئاسایی، نەبونەتە ڕێگری مەسح کردنی خوفف، ئەگینا ڕیوایەتێکمان هەر پێ دەگەیشت.. بۆیە سوفیانی سەوری دەیگوت: بڕۆ هەر خوففەکان بە پێتەوە بوەستن، حوکمی خوففی ساغیان هەیە[٢] !!

من پێم وایە، کە مەسح لەسەر خوففی دڕاویش جائیزە.. والله اعلم..

★ ★ ★

هەر سەرەوەی خوفف مەسح دەکرێت:

مەسح کردنی خوفف، بریتیە لە یەکجار هێنانی دەستی تەڕ، بە دیوی دەرەوەی خوففەکەدا.. چونکە سەیدنا عەلی کوڕی ئەبو تالیب، خوا لێی ڕازی بێت دەڵێ: (لَوْ كَانَ الدِّينُ بالرَّأيِ لَكَانَ أسفَلُ الخُفِّ أوْلَى بالمَسْحِ مِنْ

---

[١] المدونة (٤٤/١)، المبسوط (١٠٠/١)، الاوسط (٤٤٩/١)، المحلى (١٠٠/٢)، مجموع الفتاوى (١٧٣/٢١).

[٢] عبدالرزاق: المصنف (ل ٧٥٣)، البيهيقي (٢٨٣/١).

ظاهِرِهِ، وَقَدْ رَأَيتُ رَسُولَ اللهِ صَلَى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَمْسَحُ ظَاهِرَ خُفَّيْهِ)[1] واتە: ئەگەر دین بە ڕەئی بوایە، دەبو مەسحی بنی پێ بکرایە، نەك سەرەوەی، پێغەمبەری خوام صلی الله علیه وسلم بینیوە، کە تەنها سەرەوەی خوففەکانی مەسح دەکرد... ئەمەش ڕای ئەوزاعی و، سەوری و، ئەحمەدو، ئەبو حەنیفەو، یاوەرانێتی.. بەڵام ئیمام مالیك و، شافیعی دەڵێن: مەسحی سەرو خواری دەکات، چونکە فەرمودەی موغیرەیە، کە دەڵێ: (رَأَيتُ رَسُولَ اللهِ صَلَى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَمْسَحُ عَلَى الْخُفَّيْنِ عَلَى ظَاهِرِهِمَا)[2] واتە: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم دەستنوێژی گرت، مەسحی سەرو خواری خوففەکانی کرد..

ئیمام ئیبنول قەییم، لە (زاد المعاد) بەرگی یەکەمیدا دەڵێ: (وَكَانَ يَمْسَحُ ظَاهِرَ الْخُفَّيْنِ وَلَمْ يَصِحّ عَنْهُ مَسْحُ أَسْفَلِهِمَا إِلَّا فِي حَدِيثٍ مُنْقَطِعٍ. وَالْأَحَادِيثُ الصَّحِيحَةُ عَلَى خِلَافِهِ) واتە: پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم، هەمیشە مەسحی سەرەوەی خوففەکانی دەکرد، هەر فەرمودەیەك باسی لە مەسحی ژێرەوەی خوفف کردبێت زەعیفە.

بەیهیقی لە موغیرەی کوڕی شوعبەوە، خوا لێی ڕازی بێت، دەگێڕێتەوە کە چۆن پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم مەسحی خوففەکانی کردوە: لە سەری پەنجەکانیەوە، دەستی ڕاستی بە تەڕی هێناوەتەوە بۆ سەرەوە، بەرەو لولاقی، پاشان دەستی چەپی بە تەڕی، لە پەنجەکانیەوە هێناوەتەوە بەرەو سەرەوە، بۆ لولاقی.. ئەمە ڕاستترین شێوەیەو، هەمو پێناسەی مەسحی بەسەردا دەچەسپێت.. شەرعناسی وا

---

[1] ئەبوداود (١٦٢)، دارەقوتنی (٧٣)، بەیهیقی (١١١/٢)، ئەلبانیش لە ارواو الغلیل (١٠٣) دا دەڵێ سەحیحە..

[2] ئەبو داود (١٦١)، ترمزی (٩٨) دەرهەقیشی دەڵێ: حسن صحیح.. المغنی (١٨٣/١).

هەیە، گوتویەتی: دەتوانێت بە پەڕۆیەکی تەڕ، سەرەوەی خوفەکانی مەسح کات!! ئیمام نەوەوی دەڵێ: ئەگەر دڵۆپە ئاوێك بتکێنێتە سەر خوففەکانی، بە مەسح حسێبە[1]!!

ئیبنوروشد دەڵێ: ئەو شەرعناسانەی قەولەکەی سەیدنا عەلییان بە راستتر داناوە، گوتویانە، تەنها سەرەوەی خوفف مەسح دەکرێت، ئەوانەش، کە ریوایەتەکەی لای سەیدنا موغیرەیان بە ڕاستتر زانیوە، گوتیانە،: سەرو خواری مەسح دەکرێت، قیاسیان لەسەر غوسڵ کردوە[2]..

بە هەر حاڵ وا دەزانم بەڵگەی ئەو زانایانە بەهێزترە، کە گوتویانە: هەر سەرەوەی خوفف مەسح دەکرێت.. بۆیە منیش:

<u>پێم و ایە تەنها سەرەوەی خوفف مەسح دەکرێت.. والله اعلم..</u>

★ ★ ★

چی مەسحی خوفف بەتاڵ دەکاتەوە ؟:

فەرمودەکەی لای سەفوانی کوڕی عەسساڵ، خوا لێی ڕازی بێت هێنایەوە، کە باس لە بەتاڵ بونەوەی مەسح دەکات، کە دەڵێ: (كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ يَأمُرُنَا إذَا كُنَّا مُسَافِرِينَ أنْ نَمْسَحَ عَلَى خِفَافِنَا، وَلا نَنْزِعَهَا ثَلاثَةَ أيَّامٍ مِنْ غَائِطٍ وَبَولٍ وَنَومٍ إلَّا مِنْ جَنَابَةٍ)[1] واتە: پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم فەرمانی پێ دەکردین، کە لە سەفەردابوین، مەسح لەسەر خوففەکانمان بکەین و، تا سێ ڕۆژ لەبەر چونە سەر ئاو (میزکردن و پیسایی کردن)، یان لەبەر خەوتن لە پێیان نەکەینەوە،

---

[1] النوي: روضة الطالبيين (١ / ١١٧).

[2] ابن رشد: بدایه المجتهد چاپی دووەمی ساڵی ٢٠٠٤ (یەك بەرگیە ل ٢٦).

[1] نەسائی (٣٢/١)، ترمزی (٣٥٣٥)، ئیبنو ماجە (٤٧٨)، شێخی ئەلبانی رحمه الله لە ارواو الغلیل (١٠٤) دا دەڵێ: حەسەنە..

مەگەر لە جەنابەت (لەش پیسی).. کەوابو ئەوەی مەسحی خوفف بەتاڵ دەکاتەوە، یەکێك لەمانەیە:

١ ـ لەش گران بون و، ئەوی لە حوکمی ئەودایە، وەکو حەیزو زەیستانی، کە پێویست بە غوسڵ دەرکردن دەکەن.. لە غوسڵیشدا دەبێت خوففەکان داکەندرێن..

٢ ـ تەواوبونی ماوەی مەسحەکە.

٣ ـ داکەندنی خوففەکە..

٤ ـ دەستنوێژ شکان پێش لەپێ کردنی خوففەکە..

ئەگەر خوففەکەی داکەندو، دەستنوێژی شکاند، ناتوانێت لە پێی کاتەوەو، مەسحی لەسەر بکات، بەڵکو حوکمی مەسحەکەی تەواو بوەو، دەبێت پێی بشواتەوە، تا بە پاکی پێی بکاتەوە ناو خوففەکانی..

بەتاڵ بونەوەی مەسحی خوفف بەتاڵ بونەوەی دەستنوێژ نیە: ئەگەر کەسێك خوففەکانی دانا، بێ ئەوەی دەستنوێژی شکاندبێت، شەرعناسان لەسەر حوکمەکەی چوار پۆلن:

پۆلی یەکەم: دەبێت دەستنوێژەکەی بگرێتەوە: ئەمە ڕای ئەوزاعی و، نەخەعی و، ئەحمەدو، ئیسحاق و، شافیعییە (لە قەولی قەدیمیدا)، چونکە بە ڕای ئەم بەرێزانە، مەسحەکەی لە شوێنی شوشتن بوە، جا کە مەسحەکەی بەتاڵ کردۆتەوە، حەتمەن دەستنوێژی پێیەکانیشی بەتاڵ بونەتەوە، بەمەش هەمو دەستنوێژەکە بەتاڵ بۆتەوە[١]..

---

[١] اختلاف العلماء (ل ٣١)، ابن هانئ: مسائل أحمد (١٩/١)، المجموع (٢٥١/٤).

پۆلی دووەم: دەبێت پێیەكانی بشواتەوە: ئەمەش ڕای ئیمام ئەبو حەنیفەو، سەوری و، ئەبو سەورو، قەولی نوێی ئیمام شافیعیە[1]..

پۆلی سێیەم: ئەو كاتەی خوففەكە دادەكەنێت دەبێت پێیەكانی بشواتەوە: ئەگەر دوا كەوت، دەبێت هەمو دەستنوێژەكە بگرێتەوە.. ئەمەش مەزهەبی مالیك و، لەیسی كوڕی سەعدە[2]..

پۆلی چوارەم: نە پێیەكانی دەشوات و نە دەستنوێژی دەشواتەوە: ئەمەش ڕیوایەتی نەخەعیە، لە حەسەنی بەسری و، عەتائەوە هاتوە، دیسان ڕای ئیبنو حەزم و، ئیمام نەوەوی و، ئیبنولونزیرو، ئیبنوتەیمییەشە[3].

پێم وایە : ئەوی خوففی بەسەر دەستنوێژدا لە پێ كردوە، كە خوففەكانی دانا، دەستنوێژی هەر دەیمێنێت مادام نەشكابێت، چونكە بەڵگەیەكی وامان لەبەر دەستدا نیە، كە دەستنوێژەكەی شكا بێت، بە پێچەوانەوە، ڕیوایەتێك هەیە، كە ئەبو زوبیان، خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە، كە سەیدنا عەلی بینی، خوا لێی ڕازی بێت، كە میزی بە پێوە كرد، پاشان داوای ئاوی كردو، دەستنوێژی گرتەوە، بۆ پێیەكانیشی هەر مەسحی سەر نەعلەكانی كرد، ئینجا چوە مزگەوت نەعلەكانی داناو نوێژی كرد[1]..

---

[1] اختلاف العلماء (ل ٣١)، الاوسط (٤٥٨/١).

[2] ئیمامی مالیك: المدونة (٤١/١).

[3] المحلی (١٠٥/٢)، الاوسط (٤٦٠/١)، المجموع (٥٥٨/١)، الاختیارات (ل ١٥).

[1] بەیهیقی (٢٨٨/١)، تەحاوی (٥٨/١)، ئەلبانی لە تمام المنة (ل ١٥) دا دەڵێ: إسناده صحیح..

ئەمە وەکو کەسێکە، کە سەری مەسح کردوەو، پاشان قژی تاشیوە، کەس ناڵێت، دەبێ مەسحەکەی بکاتەوە، یان دەستنوێژەکەی بگرێتەوە.. کەوابو ئەگەر کەسێك خوففەکەی داکەندو، دەستنوێژەکەی نەشکاند، بۆی هەیە نوێژی پێوە بکات.. والله اعلم..

★ ★ ★

خوفف لەسەر خوفف :

کەسێك جوتێك خوفف لە پێ دەکات، پاشان ئەگەر جوتێك خوففی تری بەسەردا لە پێ کرد ؟! یان جوتێك گۆرەوی لە پێ کردوەو جوتێك خوففی بەسەردا لەپێ کرد، یان دوو جوت گۆرەوی لە پێ کرد.. ئایا دروستە ؟ ئایا لە دەستنوێژیدا کامیان مەسح دەکات ؟!

لەبەر کردنی دوو جوت خوفف، یان دوو جوت گۆرەوی کاریگەر نیە، ئەوی گرنگ و کاریگەرە لەسەر حوکمە شەرعیەکە ئەوەیە، کە بە دەستنوێژەوە لە پێی کردبن.. شەرعناسان ڕایان لەم مەسەلەیەدا، بە پێی حاڵەتەکان جیاوازەو چەند پۆلێکن:

پۆلی یەکەم: دەڵێن: ئەگەر دوو جوتی خوفف، یان گۆرەوی پێکەوە لەپێکرد، بۆ مەسح کردنەوەیان، بۆی هەیە ئەوەی سەرەوەیان مەسح کات.. ئەمەش ڕای حەنەفیەکان و، ڕای بەهێزی مالیکیەکان و، حەنبەلیەکانەو، قەولێکی کۆنی ئیمام شافیعیشە، بەڵام قەولی نوێی پێچەوانەی ئەوەیە[1]..

پۆلی دووەم: گوتویانە: ئەگەر جوتەکەی سەرەوەی مەسح کردبو، پاشان دایکەندەوە، دواتر ئەوەی ژێرەوەیان بمێنێتەوەو، لە دەستنوێژی

---

[1] حاشية ابن عابدين (١/١٧٩)، جواهر الاكليل (١/٢٤)، روضة الطالبين (١/١٢٧).

تردا مەسحی لەسەر بکات، جائیزە، چونکە پێیەکانی بە دەستنوێژەوە خستۆتە ناو خوفف، یان گۆرەوەیەکانیەوە..

پۆلی سێیەم: دەستنوێژی دروستی گرت و، جوتێکی لە پێکرد، بێ ئەوەی دەستنوێژی بشکێت، دواتر جوتێکی تری بەسەردا لە پێکرد، ئەمەش جائیزەو، شەرعناسان دەڵێن: سەرپشکە لەوەی کام جوتەیان مەسح دەکات.. ئەمەش ڕای حەنبەلیەکانە[1]..

پۆلی چوارەم: ئەگەر دەستنوێژی گرت و، جوتێك خوف، یان گۆرەوی لە پێکرد و مەسحی کرد، ئینجا جوتێکی تری بەسەردا لە پێکرد، بۆی هەیە مەسحی ئەوەی سەرەوەیانی بکات، چونکە پێیەکانی بە دەستنوێژەوە خستۆتە ناویانەوە.. بەڵام ئەگەر جوتی یەکەمیانی لە پێکرد، پاشان دەستنوێژی شکاند، ئینجا جوتێکی تری بەسەر جوتی یەکەمدا لە پێکرد، بۆی نیە ئەو جوتەی سەرەوەیان مەسح کات، بەڵکو هەر دەبێت ئەوەی ژێرەوەیانی مەسح کات.. چونکە ئەویانی بە دەستنوێژەوە لە پێ کردوە[2]..

پێم وایە ئەگەر بە دەستنوێژەوە خوفف، یان گۆرەوی لە پێکرد، پاشان خوفف، یان گۆرەوی تری بەسەردا لە پێکرد، بۆی هەیە مەسحی ئەوەی سەرەوەیان بکات، چونکە هەردووکیان بونەتە یەك پارچە.. ئەگەر ئەوەی سەرەوەشی دانایەوە، بۆی هەیە مەسحی ئەوەی ژێرەوەیان بکاتەوە.. والله اعلم..

***

---

[1] کشاف القناع (١١٧/١).

[2] کشاف القناع (١١٨/١).

دووەم: مەسحی گۆرەوی

. مەسحی گۆرەوی: ڕای شەرعناسان دەربارەی گۆرەوی، خوری بێت، یان لۆکە، یان کەتان و، کەرەستەی تر، سێ پۆلە:

پـۆلی یەکـەم: مەسـحی گـۆرەوی جائیزنیـە، مەگـەر بـنی بەچـەرم داپۆشـرابێت.. ئەمـەش قـەولی کـۆنی ئیمـام ئـەبو حەنیفەیـە، کـە لێشـی گەڕاوەتەوە، هەروەها ڕای ئیمام شافیعی و ئەحمەده[1].. گوتویانە: گۆرەوی خوفف نیە، تا حوکمی ئەو وەرگرێت، ئینجا گوتویانە: فەرمودەمان لەسەر مەسحی گۆرەوی چنگ نەکەوتوە..

پۆلی دووەم: مەسحی گۆرەوی جائیزە، بەو مەرجەی شوێنی فـەرزی شوشتنی پێ بگرێتەوەو بە پێوە بنوسێت.. ئەمـەش ڕای ئیمـام ئەحمـەدو، حەســەنی بەســری و، ئیبنــول موســەییەب و، شەرعناســانی حەنــەفی و، شافیعی و، حەنبەلیەکانە[2]..

پـۆلی سـێیەم: مەسـحی گـۆرەوی جـائیزە، ئەگـەر تـەنکیش بێت.. ئەمەش مەزهەبی ئیبنو حەزم و، ئیبنـو تەیمییەیـەو، ڕای شـێخی ئـەلبانی و، ئیبنـو عوسـێمین و، شـەنقیتیە[1].. ئـەبو داود دەڵـێ: ئەمـە ڕاو بۆچـونی سـەیدنا عومـەرو، عـەلی و، ئیبنـو عـەبباس و، ئیبنـو مەسعودو،

---

[1] المبسوط (١٠٢/١)، المدونة (٤٠/١)، الاوسط (٤٦٥/١)، الام (٣٣/١).

[2] ابن هانئ: مسائل أحمد (٢١/١)، الاوسط (٤٦٤/١)، المجموع (٥٤٠/١)، فتح القدير (١٥٧/١).

[1] المحلى (٨٦/٢)، ابن تيمية: المسائل الماردينية (ل ٥٨٠)، مجموع الفتاوى (١٨٤/٢١)، الالباني: تمام المنة (ل ١١٣)، الشرح الممتع (١٩٠/١)، الشنقيطي: أضواء البيان (١٨/٢).

بــەرائی کــوڕی مالیــك و، ئەنــەس و، ئــەبو موســای ئەشــعەریی و، ئــەبو ئومامەو، سـەهلی کوڕی سـەعدو، عـەمری کوڕی حورەیسـە.. ئەمـەش لـە یازدە یاوەرەوە گێڕراوەتەوە..

بەڵگەی بەهێزیش لای ئەمانە، لەوانە:

١ ـ موغیرەی کوڕی شوعبە، خوا لێی ڕازی بێت گێڕایەوە، کە: (أنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيـهِ وَسَلَّمَ توَضَّأ وَ مَسَحَ عَلَـى الجْورَبَينِ وَالـنَّعْلَينِ)[1] واتـە: پێغەمبــەری خــوا، صــلى الله علیــە وســلم دەســتنوێژی گــرت، گـۆرەوی و نەعلەکانی مەسح کرد..

٢ ـ ئــەزرەقی کــوڕی قــەیس دەڵــێ: ئەنەســی کــوڕی مــالیکم بــینی، دەســتنوێژی شــکاند، پاشــان دەســت ودەموچــاوی شوشــت و، گۆرەویــەکانی مەسح کرد، کە لە خوری بـون، لـێم پرسـی: مەسـحیان دەکـەیت ؟! گـوتی: خوففن، بەڵام لە خورین[2]..

ئەنەس خوا لێی ڕازی بێت، کە خۆی یەکێکە لە زمانـەوانانی یـاوەران، دەزانێت، کە وتـرا خوفف، لە خوففی چەرمین گشتگیرتـر بەکار دێت، بۆیە گۆرەویەکانی خۆشی، لە ڕیزی خوففدا حسێب کردوە..

٣ـ لە سەردەمی یاوەراندا، گۆرەوی وەکو سەردەمانی ئێستای ئێمـە، ئـاوا تــەنك نــەبو، یــاوەران گۆرەویــان، وەکــو خوفــف تەماشــا دەکــرد، بــەڵام شەرعناسانی دوای یـاوەران، کـە گۆرەوی تـەنك داهات، ئـەو ڕاجوێییـەیان

---

[1] ئەبوداود (١٥٩)، ترمزی (٩٩)، ئەحمەد (٤ / ٢٥٢) قسەشی لەسەر کردوە، بەڵام شێخی ئەلبانی لە ارواو الغلیل (١٠١) دەڵێ: سەحیحە..

[2] الدولابي: الكُنى (١٨١/١) ئەحمەد شاکری فەرمودەوانی میسری، کە وەکو شێخی ئەلبانیە بە سەحیحی داناوە.. صحیح فقه السنة (١٥٧/١).

تێكەوت، كە ئایا هەمان حوكمی خوففی دەمێنێت، یان نا.. بەڵام گۆرەوی، هەرچەند تەنك بێت، هەر لە خوففی دڕاو باشترە..

حوكمی لەفاف كە لە پێوە دەئاڵێنرێت: هەر وەكو حوكمی گۆرەوی و خوففە: چونكە كردنەوەی ئەمیان لە پێ، لە داكەندنی گۆرەوی و خوفف زەحمەتترە، بۆیە بۆی هەیە مەسحیان بكات[1]..

★ ★ ★

مەسحی نەعل و پێڵاو

پێشتر فەرمودەیەك و، ڕەفتارێكی سەیدنا عەلیمان، لەسەر مەسحی سەر نەعل هێنایەوە، كە بریتین لە:

١ ـ موغیرەی كوڕی شوعبە، خوا لێی ڕازی بێت گێڕایەوە، كە: (أنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ توَضَّأ وَ مَسَحَ عَلَى الجْورَبَينِ وَالنَّعْلَين)[2] واتە: پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم دەستنوێژی گرت، گۆرەوی و نەعلەكانی مەسح كرد..

ئەمە دوو مانای لێ دەفامرێتەوە:

١ ـ گۆرەوییان لە پێدا بوەو، بەسەر ئەودا نەعلیان لە پێدا بوەو، مەسحی سەر هەردووكیانی كردوە، بەمەش حوكمی هەردووكیان دەبێتە یەك، كە جائیزە مەسحی گۆرەوی و نەعل بكرێت، كە وەكو ئەوەیە كەسێك جوتێك خوفف، بەسەر جوتێك خوففی تردا لەپێكات، یان دوو

---

[1] ابن تيمية: الاختيارات (ل ١٣).

[2] ئەبوداود (١٥٩)، ترمزی (٩٩)، ئەحمەد (٤ / ٢٥٢) قسەشی لەسەر كردوە، بەڵام شێخی ئەلبانی لە ارواو الغليل (١٠١) دەڵێ: سەحیحە..

جوت گۆرەوی بەسەر یەکدا، یان گۆرەویەك و، پاشان خوففێکی بەسەردا لەپێ کات..

٢ ـ ئەگەری ئەوە دادەنرێت، کە سەیدنا موغیرە، پێغەمبەری خوای صلی الله علیە وسلم بینیبێت، جارێك مەسحی گۆرەویەکانی کردبێت و، جارێکی تر مەسحی نەعلەکانی کردبێت، ئەمەش ئەوە دەگەیێنێت، کە دەشێت مەسحی نەعل بکرێت، بێ ئەوەی مەسحی گۆرەوی بکرێت.. بۆ نمونە سەربازێك دەتوانێت مەسحی پۆستاڵەکانی بکات، یان وەرزشەوانێك، یان کەسێك، کە لە کاردایەو پێڵاوەکانی قەیتاندارن و، ئاسان بۆی ناکرێنەوە، هەمویان دەتوانن مەسحی سەر پێڵاوەکانیان بکەن.. ئەوەی لایەنگری ئەمیش دەبێت، ئەو ڕەفتارەیە، کە لە سەیدنا عەلی کوڕی ئەبوتالیبەوە، خوا لێی ڕازی بێت گێڕراوەتەوە، کە بریتیە لە:

٣ـ ئەبو زوبیان، خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە، کە سەیدنا عەلی بینی، خوا لێی ڕازی بێت، کە میزی بە پێوە کرد، پاشان داوای ئاوی کردو، دەستنوێژی گرتەوە، بۆ پێیەکانیشی هەر مەسحی سەر نەعلەکانی کرد، ئینجا چوە مزگەوت، نەعلەکانی داناو نوێژی کرد[1]..

ئەمە باسی گۆرەوی تێدا نیە، مەسحە بەسەر نەعلدا..

ئەوەش بێنینەوە یاد، کە دەوترێت نەعل (واتە دەمپایی) مانای ئەوە نیە، کە وەکو نەعلی ئەم زەمانە بوبن، لاسکێکیان هەبێت بۆ نێوان دوو پەنجەی پێ و، تەواو.. نا، نەعلی ئەو سەردەمە بۆ دەشت و کێو لە پێ دەکرا..

کەوابو مەسحی سەر گۆرەوی و، پێڵاو جائیزە.. والله اعلم.

---

[1] بەیهیقی (٢٨٨/١)، تەحاوی (٥٨/١)، ئەلبانی لە تمام المنة (ل ١٥) دا دەفەرموێ: إسنادە صحیح..

سێیەم: مەسحی عەمامەو سەرپۆش

یەکەم: مەسحی عەمامە: عەمامەیەك، کە لکی بە بن چەناگەدا هاتبێتەوەو، داکەندن و بەستنەوەی قورس بێت، دەشێت لە دەستنوێژدا لە جیاتی سەر، مەسحی بکرێت.. ئەمەش مەزهەبی ئیمام ئەحمەدو، ئیسحاق و، ئەبو سەورو، ئەوزاعی و، ئیبنو حەزم و، ئیبنوتەیمییەیە، کە لە سەیدنا ئەبوبەکرو، عومەرو، ئەنەس و، یاوەری ترەوە[1] گێڕراوەتەوە. چونکە لە پێغەمبەری خواوە، صلی الله علیه وسلم سەلمێنراوە، کە:

١ـ عەمری کوڕی ئومەییەی زەمری گێڕایەوەو، گوتی: (رَأيتُ رَسولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ مَسَحَ عَلَى الخُفَّينِ وَالعِمَامَةِ) [2] واتە: پێغەمبەری خوام بینی، صلی الله علیه وسلم مەسحی خوفف و عەمامەکەی کرد..

٢ـ فەرمودەکەی لای موغیرەی کوڕی شوعبەمان هێنایەوە، خوا لێی ڕازی بێت، کە گوتی: (أنَّ النَّبيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ توَضَّأ فمَسَحَ عَلَى خُفَّيهِ، وَمُقَدَّمَ رَأسِهِ وَعَلَى عِمَامَتِهِ)[1] واتە: پێغەمبەر صلی الله علیه وسلم، دەستنوێژی شوشت، ئینجا مەسحی سەر خوففەکانی کرد، هەروەها پێشە سەری و، مەسحی هەمو سەری بەسەر عەمامەکەیەوە کرد.

---

[1] مسائل أبي داود (٨)، المغني (٣٠٠/١)، المجموع (٤٠٦/١)، الاوسط (٤٦٨/١)، المحلى (٥٨/٢)، مجموع الفتاوى (١٨٤/٢١)..

[2] بوخاری (٢٠٥).

[1] موسلیم (٢٧٥)، ئەبو داود (١٥٠)، ترمزی (١٠٠) قسەیەکیشی لەسەر کردوە، بەڵام شێخی ئەلبانی ڕەحمەتی بە سەحیحی داناوە..

٣ ـ بیلالی حەبەشی، خوا لێی ڕازی بێت، دەڵێ: (رَأيتُ رَسولَ اللهِ صَلى اللهُ عَلَيهِ وَسَلمَ مَسَحَ عَلَى الخُفَّينِ وَالخِمارِ) [1] واتە: پێغەمبەری خوام بینی صلی الله علیه وسلم مەسحی خوففەکان و عەمامەکەی کرد..

ئیمام ئەبو حەنیفەو، یاوەرانی، هەروەها ئیمام مالیك و، ئیمام شافیعی [2] دەڵێن: نابێت بە تەنها بەسەر عەمامەدا مەسح بکرێت، بەڵکو لەگەڵ پێشە ناوچەواندا دەبێت، ئەو کاتەش مەسحی پێشە ناوچەوانە، کە هێنانەدی فەرزەکەیەو، مەسحی سەر عەمامەکە زیادەی سوننەتە [3].. بەڵام ئیمام شافیعی گوتویەتی: ئەگەر فەرمودەکە سەلمێنرا، دیارە ئەوە، حوکمەکەی لەسەر ئەو بینا دەکرێت.. الحمد لله فەرمودەکەش پێشەوای فەرمودەوانانی، وەکو ئیمام موسلیم، لە دوای ئیمام شافیعی هاتون و، سەلماندویانە..

ئەو پۆلە شەرعناسانەی، کە ڕێ لە مەسحی عەمامە دەگرن، دەڵێن: فەرمودەکەی سەیدنا جابری کوڕی عبداللە، خوا لێی ڕازی بێت، بەڵگەمانە، کە گوتی: (أنَّ النَّبيَّ صَلى اللهُ عَلَيهِ وَسَلمَ تَوَضَّأ فَمَسَحَ عَلَى خُفَّيهِ، وَمُقَدَّمَ رَأسِهِ وَعَلَى عِمَامَتِهِ) [1] واتە: پێغەمبەر صلی الله علیه وسلم، دەستنوێژی شوشت، ئینجا مەسحی سەر خوففەکانی کرد، هەروەها پێشە سەری و، مەسحی هەمو سەری بەسەر عەمامەکەیەوە کرد.

---

[1] موسلیم (٢٨٥).

[2] حاشیه ابن عابدین (١/ ١٨١)، حاشیه الدسوقی (١/١٦٤)، المجموع (١/٤٠٧)..

[3] خۆی لە مەزهەبی هەردووئەو ئیمامە بەڕێزانەدا، مەسحی کەمێکی سەر، فەرزی مەسح دێنێتە دی، بۆیە واشیان گوتوە..

[1] موسلیم (٢٧٥)، ئەبو داود (١٥٠)، ترمزی (١٠٠) قسەیەکیشی لەسەر کردوە، بەڵام شێخی ئەلبانی ڕەحمەتی بە سەحیحی داناوە..

ئەمما ئەو فەرمودەیەی تر، کە هەندێکیان کردویانە بە بەڵگە، کە سەیدنا موغیرە خوا لێی ڕازی بێت، کە دەڵێ: (رَأيتُ النَّبيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ حَسَرَ العِمَامَةَ عَنْ رَأسِهِ وَمَسَحَ عَلَى نَاصِيَتِهِ)[١] واتە: پێغەمبەری خوام صلى الله عليه وسلم، بینی سەری ڕوت کردو، مەسحی پێشە ناوچەوانی کرد.

بە هەر حاڵ هەردوو لا بەڵگەیان بە دەستەوەیە، بەڵام، پێم وانیە ئەو شەرعناسە بەڕێزانەی، گوتویانە: مەسحی سەر عەمامە، بە تەنها فەرزی مەسحی سەر ناهێنێتە دی، بەڵگەی بەهێزیان بە دەستەوە بێت، چونکە ئەوەش سەلمێنراوە، کە پێغەمبەری پێشەوا، صلى الله عليه وسلم مەسحی سەری پیرۆزی، بەسەر عەمامەکەوە کردوە..

پێم وایە مەسحی سەر عەمامە، فەرزێتی مەسحی سەر دەهێنێتە دی، بەڵام بۆ ئەوەی لە ڕاجوێیی دەرچین، دەشێت پێشە ناوچەوانیشی، ئەگەر مومکین بو لەگەڵدا مەسح بکرێت، ئەگەر، نا، مەسحی سەر عەمامەکە بەسە.. والله اعلم.

<u>دووەم: مەسحی سەرپۆشی ئافرەتان:</u> ئیمام ئیبنوتەیمییە دەڵێ: ئەگەر ئافرەتێك ترسی سەرماو شتی وای هەبو، دەتوانێت بەسەر سەرپۆشەکەیدا، مەسحی سەری بکات، چونکە خاتو ئوم سەلەمە، خوا لێی ڕازی بێت، مەسحی سەری لەسەر سەرپۆشەکەیەوە دەکرد.. بەڵام پێویستیشە لەگەڵ ئەمەدا، چەند تاڵە مویەکی سەریشی مەسح کات،

---

[١] پێم سەیر بو، کە شێخ کەمال ئیبنو السەید لە صحيح فقه السنة (١٥٩/١)دا نوسیوێتی: (بە سنەدەوە نەمدیوە) منیش زۆری بۆ گەڕام کەمم بینی و هەموشیم هەر بێ سەنەد دەبینی!! ئیتر نازانم چۆن دەبێتە بەڵگەی حوکمی شەرعی لای هەندێك کەس..

ئەگەر هیچ هۆیەکی مەسح کردنی بەسەر سەرپۆشەوە نەبو، ئەوە ڕاجوێییەك، لە نێوان شەرعناساندا هەیە، کە ئایا جائیزە یان نا.[1]..

ئیمام ئەبو حەنیفەو، مالیك و، شافیعی و، قەولێکی حەنبەلیەکان[2] پێچەوانەی ئەمەیە، پێیان وایە، کە مەسحی سەرپۆش نابێت.. بەلاّم ڕای حەسەنی بەسری و، بۆچونی پەسەندکراوی مەزهەبی حەنبەلی، جائیزبونێتی بەو مەرجەی سەرپۆشەکە وا بێت، لە لای ملیەوە قایم کرابێت.

ئەمما ئەو ڕیوایەتەی، کە لە خاتو عائیشەخانەوە دەگێڕرێتەوە، کە دەستی بردۆتە ژێر سەرپۆشەکەیەوەو، مەسحی سەری کردوەو، گوتویەتی: بەم شێوەیە پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم فەرمانی پێ کردوم[3].. بێگومان ئەو ئافرەتانەی، کە مەترسی دەرکەوتنی قژیان لای پیاوانی نامەحرەم هەیە، یان سەرپۆشەکانیان وا بەستوە، کردنەوەی زەحمەتە، هەروەها ئەو ئافرەتانەی، سەریان لە خەنە گرتوە، زیاتر موحتاجی ئەم فەتوایەن..

لەبەر نەبونی بەلگەی بەربەست و، قیاس لەسەر عەمامەی پیاوان، پێم وایە مەسحی سەر بە سەر سەرپۆشەوە، بۆ کاتی پێویست جائیزە، بەو مەرجەی هەندێك تاڵە موی سەریشی پێوە تەڕ ببێت. والله اعلم.

---

[1] مجموع الفتاوی (٢١٨/٢١).

[2] المدونة (١٠ ٤٢/١)، الام (٢٦/١)، البدائع (٥/١)، المغني (٣٠٥/١).

[3] کاسانی حەنەفی لە البدائع (٥/١) هێناویەتیەوە، بەلاّم لە هیچ سەرچاوەیەکی فەرمودەدا، نەمدۆزیەوە، ئەگەر بسەلمێنرێت، چارەسەری ڕاجوێیی دەکات..

دووەم: مەسحی کڵاو:

لای جمهوری شەرعناسان، مەسحی سەر کڵاو لە دەستنوێژدا جائیز نیە، چونکە وەکو عەمامە نیە، لە لایەکەوە فەرمودەی لەسەر بێت و، لە لایەکی ترەوە کردنەوەو بەستنەوەی گران بێت.. بەڵام ئیمام ئیبنو حەزم و، ئیبنو تەیمییە بەلایانەوە جائیزەو دەڵێن: کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم، مەسحی عەمامەی کردوەو، تەڕێتی دەستی نەگەیشتۆتە موەکانی سەری، لە حاڵەتی مەسحی کڵاوەکەشدا، هەمان دیاردە دووپات دەبێتەوەو، تەڕێتیەکە ناگاتە موەکان، ئیتر چ جیاوازیەکیان هەیە ؟!

پێم وایە مەسحی سەر کڵاو، جائیز نیە، چونکە بەرزکردنەوەو، لابردنی کڵاو، وەکو کردنەوەو بەستنەوەی عەمامە نیەو، ئاسانە..والله اعلم.

★ ★ ★

چوارەم: مەسحی گەچی شکاویی

گەچی شکاویی چیە ؟: ئێمە مەبەستمان لەم زاراوە (جەبیرە)ی زمانی عەرەبیە، جەبیرە بریتیە لە دوو پارچە دار، یان تەختە، کە بۆ ڕاست کردنەوەی شکاویی دەپێچرانە پەلە شکاوەکە، کە ئێستا لەم سەردەمەی ئێمەدا، کەرەستەی تری تێدەگرن، کە کورد پێی دەڵێ: گەچ..

هەر کەسێك پەلێکی شکاوی وەك بازو لولاق، یان لە جێچوی وەکو، ئانیشك و پێ، یان لەبەر هەر پێویستیەکی تر، گرتبێتە گەچ، بۆی هەیە

لە دەستنوێژدا لە جیاتی شوشتنیان مەسحیان بکات.. ئەمەش ڕای چوار ئیمامە بەڕێزەکەو، شەرعناسانی ترە[١]، بەلگەشیان:

١ ـ ئیبنو عومەر، خوا لێیان ڕازی بێت، دەڵێ: هەر کەسێك شوێنێکی بریندار بو بێت و، بەستبێتی، لە کاتی دەستنوێژدا، شوێنە بەستراوەکەی مەسح دەکات و، دەوروبەری دەشوات[٢]. شەرعناسان گوتویانە: لە نێوان یاوەراندا کەس پێچەوانەی ئەم بۆچونەی ئیبنو عومەر نەبوە

٢ـ قیاس لەسەر مەسحی گۆرەوی، کە لە حالەتی پێویستی نەبونیشدا، جائیزە مەسح بکرێن، چ جای گەچ، کە پێویستە..

چەند خالێکی پێویست:

١ . مەسحی سەر گەچ بۆ دەستنوێژو غوسلْ دەرکردنیشە:

واتە، ئەگەر کەسێك لەشگران (توشی جەنابەت) بو، ئەو شوێنانەی بشوات، کە دەتوانێت، پاشان مەسحێکی سەر گەچەکەی بکات.

٢ . مەسحی سەر گەچ مەرجەکانی خوففی نیە: وەك ئەوەی دەبێت لەسەر هەبونی دەستنوێژ تێی گیرابێت، یان کاتی بۆ دیاری کرابێت، چونکە لە لایەکەوە هیچ دەقێك لەبەر دەستدا نیە، لە لایەکی تریشەوە، جاری وا هەیە دەستنوێژ گرتن، لە پێش گەچ تێگرتنەکەدا مومکین نیە، کابرای دەست شکاو، دەچێتە لای پزیشك، یان حەکیمێك و دەسبەجێ بۆی دەگرێتە گەچ، لەوانەیە ڕێی دەستنوێژگرتنی نەبێت، هەروەها کاتی بۆ دیاری نەکراوە، وەك ئەوەی بۆ خوفف دیاری کراوە..

---

[١] شرح فتح القدير: ١/١٤٠)، المدونة (١/٢٣)، المغني (١/٢٠٣)، المجموع (٢ / ٣٢٧).

[٢] ئیبنو ئەبی شەیبە (٢٣٦)، بەیهیقی (١/٢٢٨). کەمالی ئیبنو السەید لە صحيح فقه السنة (١/١٦١) دا دەڵێ: إسناده صحيح.

حوكمی پێچان و لەفاف

هەر هەمان حـوكمی گەچیان هەیـەو، ئەندامـە پێچـراوەكان، لـە كـاتی دەستنوێژو غوسڵ دەركردندا مەسـح دەكـرێن.. توێژینـەوەی وردەكارانـەی ئەمەش، لای ئیمام ئیبنو تەیمییەیە[1]..

★ ★ ★

[1] مجموع الفتاوى (٢١/١٨٥).

باسی هەشتەم

غوسڵ

- چی غوسڵ پێویست دەکات ؟
- غوسڵی سوننەت.
- ڕوکنەکانی غوسڵ.
- سوننەتەکانی غوسڵ .
- دوو بیر خستنەوە.
- غوسڵی ئافرەت.
- خۆ وشك كردنەوە.
- هەندێك مەسەلەی تر.
- بابەتی تری لەشگرانی

باسی هەشتەم

غوســڵ

پێناسەی غوسڵ: لە زمانەوانیدا: غوسڵ: شوشتنە. لە زاراوەدا: غوسڵ: خۆشوشتنە، كە بریتیە لە ڕۆیشتنی ئاوی پاك، بەسەر هەمو جەستەدا[1].

چی غوسڵ پێویست دەكات ؟!

واتە ئەو ڕەفتارانەی، كە غوسڵی شەرعی فەرز دەكەن، كە بریتیە لە:

یەكەم: هاتنە دەرەوەی مەنی لە كاتی خەو بێداریی تەندروستدا:

١ـ چونكە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَإِن كُنتُمْ جُنُبًا فَٱطَّهَّرُوا۟﴾ المائدە/٦ واتە: ئەگەر لەش گران بون (لە جەنابەتدا بون)، دەبێ خۆتان بە شوشتنی لەشتان پاك كەنەوە. هەروەها دەفەرموێ: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا

---

[1] ابن حجر العسقلاني: التلخيص الحبير في تخريج أحاديث الرافعي الكبير / كتاب الطهارة / الغسل / مسألة ١٧٩: دوای باس كردنی ڕاجوێیی، هەر لە بەیهیقیەوە نەقڵ دەكات و، دەفەرموێ: (إنَّمَا الْمَاءُ مِنْ الْمَاءِ) كَرَّرَهُ فِي مَوْضِعٍ آخَرَ مِنْهُ، وَقَدْ رَوَاهُ مُسْلِمٌ مِنْ حَدِيثِ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ مُطَوَّلًا، وَفِيهِ قِصَّةُ عِتْبَانَ بْنِ مَالِكٍ، وَاقْتَصَرَ الْبُخَارِيُّ عَلَى الْقِصَّةِ، دُونَ قَوْلِهِ: { الْمَاءُ مِنْ الْمَاءِ }، وَرَوَاهُ أَبُو دَاوُد وَابْنُ خُزَيْمَةَ وَابْنُ حِبَّانَ، بِلَفْظِ الْبَابِ، وَرَوَاهُ أَحْمَدُ وَالنَّسَائِيُّ وَابْنُ مَاجَهْ وَالطَّبَرَانِيُّ مِنْ حَدِيثِ أَبِي أَيُّوبَ وَرَوَاهُ أَحْمَدُ، مِنْ حَدِيثِ رَافِعِ بْنِ خَدِيجٍ، وَمِنْ حَدِيثِ عِتْبَانَ بْنِ مَالِكٍ، وَالطَّحَاوِيُّ مِنْ حَدِيثِ أَبِي هُرَيْرَةَ، وَابْنُ شَاهِينَ فِي نَاسِخِهِ، مِنْ حَدِيثِ أَنَسٍ، وَقَدْ جَمَعَ طُرُقَهُ الْحَازِمِيُّ، وَقَبْلَهُ ابْنُ شَاهِينَ

تَقۡرَبُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَأَنتُمۡ سُكَٰرَىٰ حَتَّىٰ تَعۡلَمُواْ مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّىٰ تَغۡتَسِلُواْ ﴾النساء/٤٣ واتە: ئەی ئەو کەسانەی باوەڕتان هێناوە، لەو کاتانـەدا، کـە سەرخۆشـن تـوخنی نوێـژ نەکەونـەوە، تـا بـزانن چـی دەڵـێن، لـەو کاتانەش، کە لەشگرانن (لە جەنابەتدان)، تا خۆتان دەشۆن، مەگەر ڕێبوار بن.

٢ـ ئـەبو سـەعیدی خـودری، خـوا لێـی ڕازی بێـت دەگێڕێتـەوە، کـە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم، فەرموی: (إنَّمَا الماءُ مِن الْماءِ)[1] واتـە: ئـاو بـەخۆدا کـردن، کـە غوسـڵ دەرکردنـە، بـە هـۆی هاتنـەوەی ئـاوەوە (مەنی)یە.

ـ پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسـلم بـە سـەیدنا عـەلی فـەرمو: (إذا فضَخَتِ الماءُ فاغْتسِلْ)[2]. واتە: ئەگەر ئاو (مەنی)، بە شێوەی هەڵقوڵین هاتە دەرێ، خۆت بشۆ.. ئەمەش دیارە، کە بە ئارەزووەوەیە، چونکە خوای گەورە لـە باسـی دروسـت بـونی مرۆڤـدا دەفـەرموێ: ﴿خُلِقَ مِن مَّآءٍ دَافِقٍ﴾ طـارق/٦ واتە: لە ئاوێکی هەڵقوڵاو دروست کراوە..

٣ ـ خاتو ئوم سەلەمە، خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە، کە ئوم سولیمی ژنـی ئەبو تەلحە، خـوا لێیـان ڕازی بێـت، هاتـە خزمـەت پێغەمبـەری خـوا، صلى الله عليه وسلم و فەرموی: ئەی پێغەمبەری خوا، خوای گەورە شـەرم لە باسکردنی هەق ناکات، ئایـا ئەگـەر ئـافرەت شـەیتانی بـو (لـە خەونیـدا لەگەڵ پیاودا جوت بو) غوسڵی دەکەوێتە سەر؟! پێغەمبەری خوا صلى الله

[1] موسلیم (٣٤٣)، ئەبو داود (٢١٤).

[2] ئەبو داود (٢٠٦)، نەسائی (١٩٣)، ئەحمەد (٢٤٧/١). ئەسڵەکەشی لە سەحیحەیندایە

علیه وسلم فەرموی: (نَعَمْ، إذَا رَأَتِ المَاءَ)[1] واتـە: بـەڵێ، ئەگـەر ئـاوی بـینی.. ئەمەش بەڵگەیە لەسەر بینین و، هەست پێکردنـی هاتنـەدەرەوەی مـەنی، بە شێوەی هەڵقوڵین..

ئەگەر مەنی بە دەرپێکەیـەوە بـینی، غوسـڵی لەسـەر فـەرز دەبێـت، بـا شـەیتانیش نـەبوبێت، چونکە دەشـێت خـراپ خـەوتبێت.. بـەڵام، ئەگـەر خــەونی بــینی و، ئــاوی نەهاتــەوە، غوســڵی ناکەوێتــە ســەر.. چــونکە عائیشەخان خـوا لێـی ڕازی بێـت، دەڵـێ: پرسـیاریان لـە پێغەمبـەری خـوا صلی الله علیه وسلم کرد، کە کابرا، کە لـە خـەو هەڵدەسـتێت، تـەڕێتی بـە خۆیەوە دەبینێت، ئەگەرچی خەونیشی نـەدیوە، فـەرموی: (یَغْتَسِلُ) واتـە خۆی دەشوات.. پرسیاریان کردەوە: ئەدی ئەگەر کـابرا خـەونی شـەیتانیی بینی، بەڵام تەڕێتی بە خۆیەوە نەدی، ئایـا غوسـڵی لەسـەرە؟! فـەرموی (لا غُسْلَ عَلَیهِ)[2] واتە: غوسڵی لەسەر نیە..

ـ حوکمی ژن و پیاو لەم مەسەلەیەدا وەکو یەکە..

ـ هەر کەسێك مـەنی، بـە هـۆی سـەرماو نەخۆشـیەوە لـێ بێتـە دەرەوە، غوسڵی ناکەوێتە سەر، چونکە وەکـو باسـکرا، مـەرجی فـەرز بـونی غوسـڵ هاتنــە دەرەوەی مەنییــە، بــە شــێوەی هــەڵقوڵین، ئەمــە ڕای جمهــوری شەرعناسانە، جگە لە ئیمام شافیعی و ئیبنو حەزم..

---

[1] بوخاری (٢٨٢)، موسلیم (٣١٣).

[2] ترمزی (١١٣)، ئەبوداود (٢٣٣)، کەمال ئیبنو السەید لە صحیح فقە السنة (١/ ١٦٣)دا دەڵێ: سەحیحە..

شەرعناسان ڕایان لەسەر ئـەوە كۆیـە، كـە هـەر كەسێك لـە بێدارییـدا، مەنیی بەچێژەوە لێ هاتـە دەرەوە، یـان لـە كـاتی خەوتنیـدا هاتـە دەرەوە، ئەوە غوسڵی لەسەرە[١]..

ئەوەی، كە ئیبراهیمی نەخەعی گوتویەتی، كە گوایە لەم حوكمـەدا ژن وەكو پیاو نیەو. بە خەونی شەیتانیی بون، غوسڵی لەسەر فەرز نابێت، بێ بەڵگەیـە.. ئیمـام شـەوكانی لـە بەرپەرچـدانەوەیدا دەڵێ: وا نـازانم، هـەر ڕیوایەتەكـە لـە ئیبراهیمـی نەخەعیـەوە ڕاسـت بێـت، چـونكە ئەگـەر وای گوتبێت، ئەوە پێچەوانەی موسوڵمانانی پێش و پاش خۆی كردوە[٢]..

دووەم: بە بەركەوتنی جێ خەتەنەی پیاو ژن، با ئاویشیان نەهاتبێتەوە:

ئەگـەر گۆپكـەی زەكـەری پیـاو، لـە عـەورەتی ئافرەتێكـدا بـزر ببێـت، ئاویان بێتەوە، یان نا، غوسڵ لەسەر هەردووكیان فەرزدەبێت؟؟ چونكە:

ـ ئەبوهورەیرە خوا لێی ڕازی بێت گێڕاوێتیـەوە، كـە پێغەمبـەری خـوا، صلى الله عليه وسلم فەرمویەتی: (إِذَا جَلَسَ بَيْنَ شُعَبِهَا الْأَرْبَعِ، ثُـمَّ جَهَدَهَا، فَقَدْ وَجَبَ الْغَسْلُ (وَإِنْ لَـمْ يُنْـزِلْ)[٣] واتـە: ئەگـەر لـە نێـوان چـوار پەلیـدا دانیشـت و، سـەرجێیی لەگـەڵ كـرد[٤]، ئـاو بێتـەوە، یـان نەیاتـەوە غوسـڵی لەسەر فەرزە.

---

[١] المجموع (١٣٩/١)، بداية المجتهد (٥٨/١).

[٢] الشوكاني: السيل الجرار (١٠٤/١).

[٣] بوخاری (٢٩١)، موسلیم (٣٤٨).

[٤] شەرعناسان لە لێكدانەوەی وشەكانی ئەم فەرمودەدا زۆر لق و پۆپیان لێ كردۆتەوە، كە مەبەست لە شعبها الاربع چیەو، مەبەست لە جهدها چیە.. ئایا ئەمانە هەموی كینایەن بۆ

- عائیشەخان خوا لێی ڕازی بێت، گێڕاوێتیەوە: (أنَّ رَجُلًا سَألَ رَسُولَ اللهِ صَلَى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ الرَّجُلِ يُجَامِعُ أهْلَهُ ثُمَّ يَكْسَلُ هَلْ تـرَى عَلَيْـهِ مِنْ غُسْلٍ ؟ وَعَائِشَةُ جَالِسَةٌ فَقَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: إنّي لَأَفْعَلُ ذَلِكَ أنَا وَهَذِهِ ثُمَّ نَغْتَسِلُ)[1] واتە: كابرایەك لە پێغەمبەری خوای پرسی، صلی الله علیه وسلم: ئەگەر كەسێك لەو كاتی سەرجێیی، لەگەڵ خێزانی دەكات و، پاشان خاوبێتەوە (سیس بێتەوەو جیماعەكە تەواو نەكات)، ئایا غوسڵی دەكەوێتە سەر؟! پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم لەو كاتە، كە خاتو عائیشەخانیش لەوێ بو فەرموی: من و ئەمە وا دەكەین و، پاشان غوسڵی خۆمان دەردەكەین.

ئیمام نەوەوی دەڵێ: كاتی یاوەران و تابعین هەندێك، ڕاجوێیی لەم مەسەلەیەدا هەبو، بەڵام ئێستا ڕاجوێیی نەماوەو، كۆڕا (ئیجماع) لەسەر ئەمەیە، كە باسمان كرد.. كە غوسڵ بە كاری سەرجێیی، فەرز دەبێت، با هەردووكیان، یان یەكێكیشیان ڕەحەت نەبوبێت..

ئەمەی ئیمام نەوەوی ڕونی كردەوە، كۆڕای شەرعناسانە، بەڵام داودی زاهیریی كاری پێ ناكات، چونكە بەلایەوە ئەو سەرجێییەی، كە ئاویانی تێدا نەهاتبێتەوە، غوسڵیان ناخاتە سەر، چونكە پێغەمبەری خوا فەرمویەتی (إنّمَا المَاءُ مِن المَاءِ)[2] واتە: ئاو بە خۆدا كردن، كە غوسڵ دەركردنە بە هۆی هاتنەوەی ئاوەوە (مەنی)یە.. بەڵام شەرعناسان ئەمەیان ڕەت كردۆتەوە، ئیمام ترمزی لە توێژینەوەی خۆیدا ڕونی

خودی سەرجێییەكە، بەڵێ دەشێت وا بێت، بەڵام ئیمامی خەتتابی دەڵێ: جهد خۆی بە مانای سەرجێیی (جیماع) كردن دێت.. ئیتر چ پێویست بەو هەمو لێكدانەوەیە ؟!

[1] موسلیم (٣٥٠).

[2] موسلیم (٣٤٣)، ئەبو داود (٢١٤).

کردۆتەوە،[1] کە ئەو حوکمە لـە سـەرەتادا وابـوە، کـە غوسـڵیان لەسـەر فـەرز نەبوە، بەڵام دواتر، یاوەرانیش ڕایان هاتۆتـە سـەر فـەرزبونی غوسـڵەکەی، ئەوەش ڕای ئوبەی کوڕی کەعب و، ڕافیعی کوڕی خەدیجە خوا لێیان ڕازی بێت، کە یاوەرانی پێغەمبەرن، صلی الله علیه وسلم [2]..

من پێم وایە، ئەگەر زەکەری پیاوەکـە، لـە عـەورەتی ژنەکـەدا بـزر بـو، غوسڵەکەیان دەکەوێتە سەر، ئاویان هاتبێتەوە، یان نا..

چەند خاڵێکی تر:

١ ـ ئەگەر زەکـەری کـابرا بـەر عـەورەتی ئافرەتەکـە کـەوت، بـێ ئـەوەی بچێتە ژورەوە، پاشان کابرا ڕەحەت بو (ئاوی هاتەوە)، غوسڵ هـەر لەسـەر کابرایە، نەك لەسەر ژنەش..

٢ـ ئەگـەر زەکـەری کـابرا کەوتـە بـەر عـەورەتی ژنـە، بـەڵام گۆپکـەی زەکەری نەچوە ژورەوەو، مەنی پیاوەکە ڕژایە عەورەتی ژنەکەوە، یان ژنە بە دەمی بـۆی مـژی و، بـە ئەنقەسـت مەنییەکـەی ڕژانـدە عـەورەتی، یـان کونی دواوەی خۆیـەوە، پاشـان لێـوەی هاتـەوە دەرەوە، غوسـڵ لەسـەر ژنـە نیە.. غوسڵەکە تەنها لەسەر کابرایە..

ئیمام نەوەوی ڕەحمەتی خوای لێ بێت ـ کە ژنیشـی نـەهێناوە ـ دەڵـێ: ئەگەر ئافرەتەکە مەنی پیاوەکەی ڕژانـدە پێشـی، یـان پاشـی خـۆی و، لێـی

---

[1] ترمزي (١٨٥/١)،

[2] تەفسیلی توێژینەوەکان وا لە کتێبی: ابو عمیر الاثري: شفاء العيي بتحقيق مسند الشافعي (ل ١٠٠).

هاتەوە دەرەوە، غوسڵی ناکەوێتە سەر.. ئەمەش ئەو ڕایە دروستەیە، کە جمهوری شەرعناسانی لەسەرە[1]..

٣ ـ ئەگەر کابرا سەرجێیی لەگەڵ ئافرەتە کردو ڕەحەت بو، مەنیەکەی ڕژابوە ئافرەتەکەوە، پاشان ئافرەتە غوسڵی دەرکرد، بەڵام دوایی مەنیی کابرای لێ هاتە دەرەوە، غوسڵی لەسەر نیە.. بەڵام بە ڕای جمهوری شەرعناسان، دەستنوێژی شکاوەو، دەبێت بیگرێتەوە، چونکە شتێك، با پاکیش بێت لە عەورەتی هاتۆتە دەرەوە..

ئیمام ئیبنوحەزم دەڵێ دەستنوێژیشی نەشکاوە، چونکە مەنی کابرا، کە پاکە چۆتە شوێنێکی پاکەوەو، لێوەی هاتۆتەوە دەرەوە، لە بۆڕی میزیشیەوە نەهاتوە، تا بە شوێنی پیسدا هاتبێت.. مەگەر سڵ لەوە بکرێتەوە، کە تێکەڵ بە مەزیی ئافرەتەکە بوبێت، کە پیسە.. لەبەر ئەمەیە، کە هەندێك لە شەرعناسان، هەردوو ڕایەکانیان پێکەوە سازاندوەو، گوتویانە: لە بەر ئەگەری تێکەڵ بونی مەنیە پاکەکە، بە مەزیی ئافرەتەکە، دەستنوێژ گرتنەوەکەی باشترە[2].. منیش ئەمەم پێ پەسەندترە.

٤ ـ ئەگەر ئافرەتەکە منداڵ بو، هێشتا نەکەوتبوە حەیزەوە، یان نێرینەکە منداڵ بو، باڵغ نەبوبو، غوسڵ لەسەر هەردوولایان فەرز دەبێت.. ئەمەش ڕای ئیمام ئەحمەدە[3]..

---

[1] المجموع (٢/١٥١)، المحلى (٢/٧).
[2] صحيح فقه السنة (١/ ١٦٥).
[3] المغني (١/٢٠٦).

٥ ـ ئەگەر کابرا داوای سەرجێیی لە ژنەکەی کرد، بۆی نیە ـ بەو بەهانەی کە ئاویان بەشی غوسڵ دەرکردن نیە ـ رەفزی کات.. ئیمام ئیبنوتەیمییە ـ کە ئەمیش خۆی ژنی نەهێناوە ـ دەڵێ: ئافرەت بۆی نیە رەفزی داوای مێردەکەی بەو بەهانەیە بکاتەوە، کە ئاوی خۆشوشتنیان نیە، نابێت، با کاری سەرجێیی خۆیان بکەن، ئەگەر ئاویان دەسکەوت غوسڵەکە دەردەکات، ئەگەر نەبو، تەیەمموم بکات[١]..

سێیەم و چوارەم: حەیزو زەیستانی:

حەیز (سوڕی مانگانە) و زەیستانی، هەردووکیان هۆی واجب بونی غوسڵن، بەڵام ئەو کاتە فەرز دەبن، کە کاتیان تەواو بوبێت.. عائیشەخان، خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە، کە پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم، بە فاتیمەی کچی ئەبو جەحشی فەرمو: (إِذَا أَقْبَلَتِ الْحَيْضَةُ فَدَعِي الصَّلَاةَ وَإِذَا أَدْبَرَتْ فَاغْسِلِي عَنْكِ الدَّمَ وَصَلِّي)[٢] واتە: ئەگەر کەوتیتە حەیزەوە، واز لە نوێژەکان بهێنە، ئەگەر تەواو بو، غوسڵ دەرکەو، نوێژەکانت بکە.

حوکمی زەیستانیش کۆڕای شەرعناسانی لەسەرە، کە وەکو حوکمی حەیزە، باسی دورودرێژی ئەم مەسەلەیە دواتر دێت. ان شاء الله..

پێنجەم: موسوڵمان بونی کافر:

شەرعناسان لەسەر حوکمی غوسڵی، ئەو کافرەی موسوڵمان دەبێت، سێ پۆلە ڕاوبۆچونیان هەیە:

---

[١] مجموع الفتاوى (٤٥٤/٢١).

[٢] بوخاری (٣٢٤)

یەکەم: ئەگەر کافر موسوڵمان ببێت، دەبێ غوسڵی خۆی دەرکات: ئەمە مەزهەبی مالیك و، ئەحمەدو، ئەبو سەورو، ئیبنو حەزمەو، ئیبنول مونزیرو، خەتتابیش بە پەسەندترینیان داناوە[1].. بەڵگەشیان:

١ ـ قەیسی کوڕی عاسم، خوا لێی ڕازی بێت، دەگێڕێتەوە، کاتێك، کە موسوڵمان بوە، پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم، فەرمانی پێدا (أنْ يَغْتَسِلَ بِمَاءٍ وَسِدْرٍ)[2] کە خۆی بە ئاو سیدر بشوات.. فەرمانیش بۆ فەرز بونە.. کەوابو غوسڵ دەرکردنی کافر فەرزە..

٢ ـ ئەبو هورەیرە، خوا لێی ڕازی بێت، دەڵێ: کە سومامەی کوڕی ئەسسال (ثمامة بن أثال) موسوڵمان بو، پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم، فەرمانی کرد: (إذْهَبُوا بِهِ الَى حَائِطِ بَنِي فُلانٍ فَمُرُوْهُ أنْ يَغْتَسِلَ)[3] کە بیبەنە باخی تیرەی فلانی، با لەوێ غوسڵ دەرکات..

٣ ـ بەسەرهاتی موسوڵمان بونی، ئوسەیدی کوڕی حوزەیر، خوا لێی ڕازی بێت، کە ویستی موسوڵمان ببێت، لە موسعەبی کوڕی عومەیرو، ئەسعەدی کوڕی زورارەی، پرسی خوا لێیان ڕازی بێت: ئەگەر ویستتان

---

[1] مواهب الجليل (٣١١/١)، المغني (١٥٢/١)، المجموع (١٧٥/٢)، المحلى (٤/٢).

[2] ئەبوداود (٣٥٥)، ترمزی (٦٠٥)، نەسائی (١٠٩/١) ، سەحیحە.. سیدر: گەڵایەکی بۆن خۆش بوەو بۆ پاکژیی بەکار هاتوە..

[3] ئەحمەد (٣٠٤/٢)، ئیبنوخوزەیمە (٢٥٢)، ئەسڵەکەشی لە سەحیحەیندایەو ئەلبانیش لە ارواو الغليل (١٢٨) دا دەڵێ: سەحیحە.

بچنە ئەم دینەوە، چی دەكەن؟! گوتی: غوسڵ دەردەكەیت و، پۆشاكەكانت پاك دەكەیتەوەو، شایەتمان دێنێت و، نوێژ دەكەیت[١]..

دووەم: ئەگـەر كـافر موسـوڵمان بـبێ باشـتر وایـە غوسـڵ دەركات لەبەر لەشگرانی پێشوی: ئەمەش مەزهەبی ئیمام شافیعی و، قەولێكی ئیمام ئەبو حەنیفەیە[٢]..

سـێیەم: ئەگـەر كـافر موسـوڵمان بـبێ غوسـڵی لەسـەر نیـە: ئەمەش مەزهەبی ئیمام ئەبو حەنیفەیە[٣].. بەڵگەشیان:

١ ـ خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿ قُل لِّلَّذِينَ كَفَرُوٓاْ إِن يَنتَهُواْ يُغْفَرْ لَهُم مَّا قَدْ سَلَفَ ﴾ الانفال/٣٨ واتە: بە كافرەكان بڵێ: ئەگـەر كۆتـایی بهێـنن، ئـەوا لە رابوردویان دەبوررێت..

٢ ـ فەرمودەیەكی مەرفوع، لـە عـەمری كوڕی عاسـەوە، خـوا لێـی ڕازی بێت هاتوە، كە دەڵێ: (الاسلامُ يَهْدِمُ مَا قَبْلَهُ)[٤] واتە: موسـوڵمان بـون، ئـەوی پێش خۆی دەسڕێتەوە..

ئیمام نـەوەوی دەڵێ: پشت بەستن بـەم ئایـەت و فەرمودەیـە، وەكو دوو بەڵگە بۆ ئەو بۆچونەی، كە دەڵێ غوسڵ لەسەر كافر واجب نابێت كاتێـك، كــە موســوڵمان بــونی ڕادەگــەیێنێت، پێدەچـێت لاواز بێــت، چــونكە هەردووكیان باس لە سڕینەوەی تاوان و گوناح دەكەن، ئـەگینا خۆ ئەگـەر

---

[١] تەبەری لە تاریخ (٥٦٠/١)، ابن هشام لە: السیره (٢٨٥/٢) و كەمال ئیبنو السەید لە صحیح فقه السنة (١٦٧/١) دا دەڵێ: إسناده صحیح ..
[٢] المجموع (١٧٤/١)، الام (٣٨/١)، ابن عابدین (١٦٧/١).
[٣] شرح فتح القدیر (٥٩/١).
[٤] موسلیم (١٢١).

کابرای کافر پێش ئەوەی موسوڵمان ببێت و، قەرزی لەسەر بێت، یان تۆڵە، بە موسوڵمان بونەکەی لەسەری لاناچن و، هەر لەسەری دەمێنن.. غوسڵ دەرکردنەکە مەرجێکە بۆ پاك بونەوە لە لەشگرانی، موسوڵمان بونەکەی لەشگرانیەکەی‌س لەسەر لا نابات[1]..

٣ ـ خەڵکانێکی زۆر لە پیاو ژن موسوڵمان بون و نەسەلمێنراوە، کە پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم فەرمانی غوسڵ دەرکردنی پێکردبن..

ئەگەر ئەوە فەرز بوایە، حەتمەن پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم فەرمانی بە هەر هەمویان دەکرد..

ئیمام شەوکانی، لە ڕەتکردنەوەی ئەم بۆچون وبەڵگانەدا دەڵێ: وا دیارە فەرمانی غوسڵ دەرکردنەکە، بۆ نەوموسوڵمان سەلمێنراوە، کە واجبە، ئەوە ناکرێتە بەڵگە، کە بە کەسانی تری نەفەرمو بێت، چونکە (عَدمُ العلمِ بذلكَ ليسَ عِلْماً بالعَدَمِ) واتە: نەزانینی ئەوە نابێت، بە زانینی نەبو. ئەوەی ڕون دەبێتەوە ئەوەیە، کە غوسڵ دەرکردن لەسەر کافرو هەڵگەڕاوە (مورتەدد)، کە موسوڵمان دەبن پێویستە[2].. فەرمودەکانی لای ئەبو هورەیرە[3]و، ئوسەیدی کوڕی خوزەیر[4]، بەڵگەن.. والله اعلم.

<u>پێم وایە کافر، کە موسوڵمان دەبێت پێویستە غوسڵ دەرکات.. والله اعلم</u>

---

[1] المجموع (١٧٤/٢).
[2] نيل الاوطار (٢٨١/١).
[3] موسليم (٢٤٩١)، ئەحمد (٧٩١١).
[4] حاشیەی ٤٥٦.

شەشەم: نوێژی هەینی (جومعە):

ڕاستترین قەولی شەرعناسان ئەوەیە، كە غوسڵی ڕۆژی هەینی فەرزەو، نەكردنی تاوانە. ئەوەش ڕای ئەبوهورەیرەو، عەمماری كوڕی یاسرو، ئەبو سەعیدی خودری و. پاشان حەسەنی بەسری و، ڕیوایەتی ئیمام مالیك و، ئەحمەدو. بۆچونی ئیبنو حەزمیشە[1].. بەڵگەشیان:

١ ـ ئەبو سەعیدی خودری، خوا لێی ڕازی بێت، دەڵێ: پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم، فەرمووی: (غُسْلُ يَومِ الجُمُعَةِ واجِبٌ عَلَى كُلِّ مُحْتَلِمٍ) واتە: دەركردنی غوسڵی هەینی، لەسەر هەمو كەسێكی باڵغ فەرزە..

٢ ـ ئیبنو عومەر، خوا لێیان ڕازی بێت، دەڵێ: پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم فەرمووی: (مَنْ جَاءَ مِنْكُمْ الى الجُمُعَةِ فَلْيَغْتَسِلْ)[2] واتە: هەر كەسێك لە ئێوە هات بۆ نوێژی هەینی، با غوسڵ دەركات..

٣ ـ ئەبو هورەیرە خوا لێی ڕازی بێت، دەڵێ: پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم فەرمووی: (حَقٌّ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ أنْ يَغْتَسِلَ فِي كُلِّ سَبْعَةِ أيَّامٍ يَوماً، يَغْسِلُ رَأْسَهُ وَجَسَدَهُ)[3] واتە: لەسەر هەمو موسوڵمانێك واجبە، كە لە حەوت ڕۆژدا ڕۆژێكیان تەرخان كات، كە غوسڵی تێدا دەركات، سەرو جەستەی بشوات..

٤ ـ سەوبان خوا لێی ڕازی بێت، دەڵێ: پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم فەرمووی: (حَقٌّ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ السِّوَاكُ، وَغَسْلُ يَومِ الجُمُعَةِ، وَأنْ يَمَسَّ

---

[1] المحلی (١٢/٢)، الاوسط (٣٤/٤).

[2] بوخاری (٦/٢)، موسلیم (٨٤٤).

[3] بوخاری (٣١٨/٢)، موسلیم (٨٤٩).

مـنْ طِيـبِ أهْلِـهِ إنْ كـانَ)[1] واتــە: ســیواك کــردن، واجبــە لەســەر هــەمو موسوڵمانێك، هەروەها غوسڵی هەینی، ئەوەش، کە ئەگەر بۆنی خۆشی لـە ماڵدا هەبو، بەکاری بهێنێت..

٥ ـ حەفسەخان خوا لێی ڕازی بێت، دەڵێ: پێغەمبـەری خـوا، صلی الله علیه وسلم فەرموی: (عَلَى كُلِّ مُحْتَلِمٍ رَوَاحُ الجُمُعَةِ، وَعَلَى مَنْ رَاحَ الجمعـةَ أنْ يَغْتَسِلَ)[2] واتـە: چونە مزگـەوت، لـە ڕۆژانـی هەینیـدا، لەسـەر کەسـانی باڵغ فـەرزە، هـەر کەسێکیش چوە نوێـژی هـەینی، فـەرزە غوسـڵی هـەینی دەرکات..

٦ ـ ئیبنو عومەر، خوا لێیـان ڕازی بێت، دەڵێ: پێغەمبـەری خـوا صلی الله علیه وسلم فەرمانی پێ کردین، کە ڕۆژانی هەینی غوسڵ دەرکەین[3] ..

ئەم فەرمودانـە بـە وشـەکانی (واجِبٌ، فلْيَغْتَسِلْ، حَقٌ عَلَى، عَلَى كُلِّ، أمَرَنَا) ئەوە ڕون دەکەنەوە، کە غوسڵی هەینی، لەسەر هەمو موسوڵمانێکی باڵغ فەرزە، کە بچێتە نوێژی هـەینی.. کەچی لەگەڵ ئەمەشـدا، جمهوری شەرعناسـان دەڵـێن: غوسـڵی هـەینی سـوننەتە، نـەك فـەرز! سەرچـاوەی بۆچونیشیان، دەگەڕێتەوە بۆ کۆمەڵێك یاوەری پێغەمبەری خـوا، صلی الله علیه وسلم، وەکو ئیبنو مەسعودو، ئیبنو عەبباس.. بەڵگەی ئەمانیش:

١ ـ فەرمودە مەرفوعەکەی سـەمورەی کـوڕی جونـدوب، کـە دەفـەرموێ: (مَنْ تَوَضَأَ يَوْمَ الجمُعَةِ فَبِهَا وَنِعْمَتْ وَمَنْ اغْتَسَلَ فَالغُسْلُ أفْضَلُ)[1] واتـە: هـەر

---

[1] ئەحمەد (٣٤/٤)، ئەلبانی: سلسلة الاحاديث الصحيحة (١٧٩٦).

[2] ئەبو داود (٣٣٨)، نەسائی (٨٩/٣)، ئەحمەد ٦٥/٣)، کەمال ئیبنو السەید لە صحيح فقه السنة (١٦٨/١) دا دەفەرموێ: سەحیحە.

[3] ابوبكر المروزي: الجمعة و فضائلها.. فەرموشیەتی: إسناده حسن..

کەسـێك دسـنوێژ بـۆ هـەینی بگـرێ، ئـەوە چـاکی کـردوە، ئـەوی غوسـڵی دەرکردوە، چاکتری کردوە..

٢ـ فـەرمودە مەرفوعەکـەی ئـەبو هـورەیرە، خـوا لێـی ڕازی بێـت، کـە دەفەرموێ: (مَـنْ توَضَّـأَ فأحْسَـنَ الوضُـوءَ، ثـمَّ أتـى الجمُعـةَ فاسْـتمَعَ وَأنْصَـتَ غُفِرَ لهُ مَا بينَ الجمعَةِ إلى الجمعَةِ وَزيادَةُ ثلاثةِ أيَّامٍ)[٢]واتە: هەر کەسێك بە ڕێکوپێکی دەستنوێژی بگرێت و، بێت بۆ نوێـژی هـەینی، گـوێ بگرێـت و خامۆش بێت، خـوای گـەورە لـە گوناحـەکانی ئـەو هەفتـە، بـۆ هەفتەکـەی تری خۆش دەبێت و، زیادەی سێ ڕۆژیشی بۆ دەخاتە سەر..

ئەم پۆلە شەرعناسە بەرێزە دەڵێن: ئەگەر غوسڵی جومعە فەرز بوایە، نەیدەفەرمو دەستنوێژ بگرێت، بەڵام ئیمام ئیبنو حەجەری عەسقەلانی، وەڵامی ئەمانەی داوەتەوە و دەڵێ[٣]: ئەمـە نـەفی غوسـڵەکەی تێـدا نیـە، لـە شوێنی تریشدا، بە لەفزی ڕاشکاو هاتوە، کـە دەفـەرموێ: (مَنِ اغْتسَلَ) هـەر کەسێك غوسڵ دەرکات، کـە لەوانەیـە لەبـەر ئـەوە بێـت، کـە پێشـتر باسـی غوسڵ دەرکردنی، پێش چونە مزگەوت کردبێت، بۆیـە باسـی دەسـتنوێژی دوبارە کردۆتەوە..

لەوانەیە فەرز کردنی غوسڵی هـەینی، لـە سـەرەتاوە بوبێـت، تـا هـەمو ئەو یاوەرانەی، کە زۆریـان نـەو موسـوڵمان بـون، فێـری ئـەو پاکوخاوێنیـە

---

[١] ئەبوداود (٣٥٤)، نەسائی (٩٤/٣)، ترمزی (٤٩٧) هەندێك لە فەرمودەوانان بە زەعیفیان داناوەو، ترمزی بە هۆی زۆر بونی سەنەدیەوەو، شێخی ئەلبانیش لە صحیح الجامع (٦١٨٠)دا بە حەسەنی داناوە..

[٢] موسلیم (٨٥٧)، ترمزی (٤٩٨) و سەحیحە..

[٣] فتح الباري (٤٢٢/٢).

ببن، کە مزگەوت و، جومعەو، جەماعەت دەیخوازێت، دواتر، کە لێی ڕاهاتن، لەسەری سوکتر کردبن..

بە هەر حاڵ هەردوولا موناقەشەی بەلگەکانی یەکتریان کردوە، من پێم وایە بەلگەی واجب بونەکە بەهێزترە، بۆیە پێم وایە:

غوسڵی هەینی بۆ هەر کەسێك، کە دەچێتە نوێژی هەینی ـ ژن بێت، یان پیاو ـ و لە توانایدایە، فەرزە.. والله اعلم..

حەوتەم: مردن:

ئەمیش هۆیەکە بۆ واجب بونی غوسڵ، بەڵام بێگومان غوسڵەکە، لەسەر مردوەکە خۆی نیە، بەڵکو، لەسەر موسوڵمانانی زیندوی دەوروبەریَتی.. باسی دورودرێژی ئەمە، دواتر لە ئەحکامەکانی جەنازەدا دێت.. إن شاء الله..

★ ★ ★

غوسڵی سوننەت

١ . غوسڵی جەژنەكان: زازان (زاذان)، ڕەحمەتی خوای لێ بێت، دەگێڕێتەوە كە كابرایەك دەربارەی غوسڵ، لە سەیدنا عەلی خوا لێی ڕازی بێت پرسی: گوتی: حەز دەكەیت هەمو ڕۆژێك خۆت بشۆ. كابرا وتی: نا دەربارەی غوسڵ دەپرسم، گوتی: ڕۆژی هەینی، ڕۆژی عارفە، جەژنی قوربان، جەژنی ڕەمەزان[1]..

هەروەها لە نافیعەوە هاتوە، كە ئیبنو عومەر خوا لێیان ڕازی بێت، پێش ئەوەی بچێت بۆ نوێژی جەژنی ڕەمەزان، غوسڵی دەردەكرد[2]..

٢ . غوسڵ دوای هۆش هاتنەوە: چونكە پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم، لە كاتی نەخۆشیەكەی كۆتایی تەمەنی پیرۆزیدا فەرموی:: (إغْتَسِلْ مِنْ الاغْمَاءِ)[3] واتە: بە هۆی لەهۆش خۆ چونەوە، غوسڵ دەركە.. شەرعناسان، حوكمی شێتیشیان خستۆتە ڕیزی، لەهۆش خۆ چونەوەو، گوتویانە: كەسێك، كە بە هۆش خۆی هاتەوە، سوننەتە غوسڵ دەركات.

٣ . غوسڵی حەج و عەمرە: سەیدنا زەیدی كوڕی سابیت، خوا لێی ڕازی بێت، دەڵێ: (رَأَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تجَرَّدَ لِإِهْلَالِهِ، وَاغْتَسَلَ)[4]

---

[1] ئیمامی شافیعی لە(المسند/ل١١٤)ی خۆیدا هێناویەتیەوەو بەیهیقی لە السن(٣/٢٧٨).

[2] ئیمامی مالیك (٤٢٦)، ئیمامی شافیعی لە الام (١/٢٣١).

[3] بوخاری (٦٨٧)، موسلیم (٤١٨).

[4] ترمزی (٨٣١) دەفەرموێ حسن غریب، بەڵام ئەلبانی لە: الارواو (١٤٩) دەفەرموێ: حەسەنە..

واتە: پێغەمبەری خوام بینی صلی الله علیه وسلم لە دەسپێکی حەجدا، پۆشاکی داکەندو غوسڵی دەرکرد..

ئافرەتیش لەو کاتەدا، دەتوانێت غوسڵەکە هەر دەربکات، ئەگەر لە حەیزو زەیستانییشدا بێت. چونکە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم، فەرمانی بە ئەسمائی کچی عومەیس دا، کە لە کاتی حەجدا، محمدی کوڕی سەیدنا ئەبوبەکری سددیقی بو، خوا لێیان ڕازی بێت، غوسڵ دەرکات: (عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ عُمَيْسٍ أَنَّهَا وَلَدَتْ مُحَمَّدَ بْنَ أَبِي بَكْرٍ بِالْبَيْدَاءِ فَذَكَرَ ذَلِكَ أَبُو بَكْرٍ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ مُرْهَا فَلْتَغْتَسِلْ ثُمَّ لِتُهِلَّ)[1].. لە باسی حەجدا باسی دێتەوە. إن شاء الله..

٤ . غوسڵی چونە مەککە: چونکە ئیبنو عومەر خوا لێیان ڕازی بێت، کە دەچو بۆ مەککە، شەو لە ناوچەی (زی توا) دەمایەوەو، سبەی غوسڵی دەردەکردو، بە ڕۆژ دەچوە ناو مەککەوە.. دەیفەرمو: پێغەمبەری خوام صلی الله علیه وسلم دیوە، ئاوای کردوە: (عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ بَاتَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِذِي طُوًى حَتَّى أَصْبَحَ ثُمَّ دَخَلَ مَكَّةَ وَكَانَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا يَفْعَلُهُ)[2]..

٥ . غوسڵ دوای هەر سەرجێییەك، ئەگەر ویستی دیسان بیکاتەوە: ئەبو رافیع خوا لێی ڕازی بێت دەڵێ: (أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ طَافَ عَلَى نِسَائِهِ أَجْمَعَ، فَاغْتَسَلَ عِنْدَ كُلِّ امْرَأَةٍ مِنْهُنَّ غُسْلا، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ لَوْ جَعَلْتَهُ غُسْلا وَاحِدًا، فَقَالَ: " هَذَا أَزْكَى وَأَطْهَرُ

---

[1] موسلیم (١٢١٨)

[2] بوخاری (١٥٧٣)، موسلیم (١٢٥٩).

وأطيَبُ)[1] واتـە: شـەوێك پێغەمبـەری خـوا، صـلی الله علیـە وسـلم بەسـەر خێزانەكانیـدا گـەڕا، لای ئـەمیان غوسـڵێكی دەردەكـرد، دەچـوە لای ئـەوی تریان، غوسڵێكی تری دەردەكرد.. عەرزم كرد(پێم وت): ئەی پێغەمبـەری خـوا، بۆچـی هـەمو غوسـڵەكان ناكـەیت بـە یـەك؟! فـەرموی: (ئـاوا پاكترو جوانترو خاوێنترە..

٦. دوای مردو شوشتن: ئـەبو هـورەیرە خـوا، لێـی ڕازی بێـت، بـە مەرفوعی دەڵێ: (مَنْ غَسَّلَ مَيِّتاً فَلْيَغتَسِلْ)[2] واتە: هەر كەسێك مردویـەكی شوشت با غوسڵ دەركات..

٧ . غوسـڵی نوێژانـەی ژنـانی خـاوەن خـوێنی جـاری: ئـەو ئافرەتانـەی بـەردەوام خوێنیـان لـێ دێـت، كـە بـە عـارەبی پێـی دەوترێـت (موستەحازە)، بۆیان سونەتە، ئەگـەر بتـوانن بـۆ هـەر نوێـژێك غوسـڵێك دەركـەن.. عائیشـەخان خـوا لێـی ڕازی بێـت دەگێڕێتـەوە: (أنَّ أمَّ حَبيبَـةَ استَحِيضَتْ سَبْعَ سِنِينَ، فَسألَتْ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللّهُ عَلَيْـهِ وَسَـلَّمَ عَـنْ ذَلِـكَ، فَأمَرَهَا أنْ تَغتَسِلَ، فَقَالَ: هَذَا عِرقٌ فَكَانَتْ تَغتَسِلُ لِكُلِّ صَلَاةٍ)[3] واتـە: خـاتو ئوم حەبیبەی خێزانی پێغەمبەری نازدار، صلی الله علیە وسلم، بۆ مـاوەی حـەوت سـاڵی ڕەبـەق، خـوێنی بـەردەوامی هـەبو، بـۆ هـەمو نوێـژێكیش

---

[1] ئەبو داود (٢١٦)، ئیبنوماجە (٥٦٠). كەمال ئیبنو السەید لە صحیح فقه السنة (١/١٧٠) دا دەڵێ: حەسەنە.

[2] ئەبوداود (٣١٦٢)، ترمزی (٩٩٣) ئیبنو ماجە (١٤٦١)، ترمزی و ئیبنو حەجەرو ئەلبانی بە حەسەنیان ناساندوە.. الارواو (١/١٧٤).

[3] بوخاری (٣٢٧)، موسلیم (٣٣٤).

غوسڵێکی دەردەکرد.. چونکە، کە لە پێغەمبەری خوای صلی الله علیه وسلم پرسی، فەرمانی پێدا، کە بۆ هەمو نوێژێك غوسڵێك دەرکات..

ئیمام شافیعی دەڵێ: گومانی تێدا نیە، کە پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم غوسڵی لەسەر فەرز نەکردوە، بەڵکو غوسڵ دەرکردنەکەی، إن شاء الله کارێکی زیادەخێری خۆی بوە[1] ..

ئیمام ئیبنو حەجەری عەسقەلانی، دەڵێ: ئەم فەرمانە هەر وا بە ڕەهایی هاتوەو، مانای دوبارە بونەوەی تێدا نیە، ئەگەرەکە ئەوەیە، کە ئوم حەبیبە خوا لێی ڕازی بێت، خۆی وا لێی تێگەیشتوە، بۆیە ئیتر غوسڵی بۆ هەمو نوێژێکی دەرکردوە[2]..

ئەمە کارێك بوە شەوڕۆژی پێنج جار دوپات بۆتەوە، ناشێت، کە لەم ماوە زۆرەدا، جەنابی پێغەمبەری پێشەوا، صلی الله علیه وسلم، کە مێردی ئوم حەبیبەیە، بۆی ڕون نەکردبێتەوە، وەکو، کە ناشێت ئوم حەبیبەی بەڕێزیش، خۆی جارێك نەیپرسیبێت.. ئەگەر غوسڵ لەسەر ئەو ئافرەتانەی، بەردەوام خوێنیان لێ دێت فەرز بوایە ، دەبو ئافرەتانی تری یاوەرانیش، ئەو حوکمەیان پێ بگەیشتایە، خۆ هەر ئوم حەبیبە وا نەبوە.. کە حوکمەکە لە هیچ یاوەرێکی ترەوە نەهاتوە، دیارە فەرمانەکەی پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم بۆ ئوم حەبیبە غوسڵەکەی لەسەر فەرز نەکردوە.. والله اعلم.

جمهوری پێشین و دوایین (سەلەف و خەلەف) ی شەرعناسان، لەسەر ئەوە کۆن، کە ئافرەتی خاوەن خوێنی بەردەوام، غوسڵی بۆ هەمو نوێژێك

---

[1] سنن البیهقي (٣٤٩/١).
[2] فتح الباري (٥٠٩/١).

لەسەر فەرز نیە.. چونکە هەمو ئەو فەرمودانەی لەم بارەوە هەن، (جگە لەوەی عائیشەخان باسی ئوم حەبیبە خان دەکات) هەمو ئەوانی تر زەعیفن و، حوکمی فەرز بونی غوسڵیان، لەسەر ئەو ئافرەتانە پێ فەرز نابێت، کە خوێنی جارییان هەیە..

★ ★ ★

ڕوکنەکانی غوسڵ

یەکەم: نییەت: لەبەر ئەوەی غوسڵ دەرکردن خواپەرستییە، نیەت پاکی مەرج و، ڕوکنێکی سەرەکییە تێیدا، ئەو کەسەی غوسڵ دەردەکات، دەبێت مەبەستی خواپەرستی بێت و، تایبەتیشی بکات بە خوای گەورەوەو، نەهێڵێت ڕیای تێکەوێت، چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَمَآ أُمِرُوٓاْ إِلَّا لِيَعۡبُدُواْ ٱللَّهَ مُخۡلِصِينَ لَهُ ٱلدِّينَ حُنَفَآءَ﴾ البينە/ ٥ واتە: فەرمانی ئەوەیان پێدرابو، کە تەنها خوای پاك و تاك بە سەرڕاستانە بپەرستن.. پێغەمبەری خواش، صلی الله علیه وسلم دەفەرموێ: (إنّما الاعمَالُ بالنّيَاتِ وإنّمَا لِكُلِّ امرِئٍ مَا نَوَى)[1] واتە: هەمو کردەوەیەك بە پێی نیەتە، نیەتی هەر کەس چۆن بو، هەر ئاوای بەردەکەوێت[2].. غوسڵ دەرکردنیش کردەوەیە، بۆیە پێویستە نیەتی کردنی، بۆ خوا تەرخان کرێت..

دووەم: ئاو بەسەر هەمو جەستەدا بڕێژێت: حەقیقەتی غوسڵ دەرکردن، بریتیە لە ڕژاندنی ئاوی پاك بەسەر هەمو لەشدا، گەیشتنێتی

---

[1] بوخاری (١)، موسلیم (١٩٠٧).

[2] بدايه المجتهد (٦/١) و المجموع (٣٧٤/١) و التمهيد (١٠٠/٢٢).

بە سەرو بنی پێست و مو.. هەمو ئەو فەرمودانەی، کە باس لـە چۆنیەتی غوسڵی پێغەمبەری پێشـەوا، صـلی الله علیـە وسـلم دەکـەن، جـەخت لەمـە دەکەنەوە، لەوانە:

١ ـ جوبـەیری کوڕی مـوتعیم، خـوا لێـی ڕازی بێـت دەڵـێ: پێغەمبـەری خوا، صلی الله علیه وسلم فەرموی: (أمَّا أنَا فآخُذُ مِلْءَ كَفِّي ثلاثاً فأصُبُّ عَلَى رَأسِي، ثمَّ أفِيضُ بَعْدَ ذَلِكَ عَلَى سَائِرِ جَسَدِي)[١] واتـە: ئـەمما مـن، سـێ جاران پڕ بە مشتی خۆم، ئاو هەڵدەگرم و، دەیکـەم بەسـەرمدا، پاشـان ئـاو دەڕێژم بەسەر هەمو جەستەمدا..

٢ـ ئـوم سـەلەمەخان، خـوا لێـی ڕازی بێـت، کـە خێزانـی پێغەمبـەری خۆشەویستە، صلی الله علیه وسلم دەڵێ: (قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ إنِّي امْـرَأةٌ أشُـدُّ ضُفْرَ رَأسِي فأنْقُضَهُ لِغُسْلِ الْجَنَابَةِ فقَالَ إنَّمَا يَكْفِيكِ أنْ تحثِينَ عَلَى رَأسَكِ ثلاثَ حَثيَاتٍ مِنْ مَاءٍ ثمَّ تفِيضِينَ عَلَيْكِ المَاءَ فتَطهُرِينَ)[٢] واتـە: وتم: ئـەی پێغەمبـەری خـوا، مـن قـژم دەکەمـە پـرچ (کـەزی)، ئایـا لـە کـاتی غوسـڵ دەرکردندا بیکەمەوە ؟ فەرموی: سێ مشـت ئـاوت بەسـە، سـەرەتا بیکـەیت بەسـەر سـەرتدا، پاشـان ئـاو بکـەیت بەسـەر هـەمو جەسـتەدا، ئـاوا پـاك دەبیتەوە..

ئیمـام ئیبنـو حەجـەر دەڵـێ: هـەمو فـەرمودەکان جـەخت لـەوە دەکەنەوە، کە دەبێت ئاو بەسەر هەمو جەستەدا بڕژێت[٣]..

---

[١] ئەحمەد (٨١/٤) بوخاری (٢٥٤)، موسلیم (٣٢٧) بە کورت کراوەیی.

[٢] موسلیم (٣٣٠)، ئەبوداود (٢٥١)، نەسائی (١٣١/١)، ترمزی (١٠٥)، ئیبنوماجە (٦٠٣)

[٣] الفتح (٣٦١/١).

سوننەتەکانی غوسڵ

سەرچاوەی ئاراستەی ئـەم باسـە، دوو فـەرموودەی پێغەمبـەری خـوان، صلى الله عليه وسلم، کە بـریتین لە:

١ـ فەرموودەی لای خاتو عائیشەخان، خـوا لێـی ڕازی بێـت، کـە لـە باسـی دەستنوێژی پێغەمبەری خوادا، صلى الله عليه وسلم دەڵێ: (كَانَ إِذَا اغْتَسَلَ مِنَ الْجَنَابَةِ بَدَأَ فَغَسَلَ يَدَيْهِ، ثُمَّ يَتَوَضَّأُ كَمَا يَتَوَضَّأُ لِلصَّلاَةِ، ثُمَّ يُدْخِلُ أَصَابِعَهُ فِي الْمَاءِ، فَيُخَلِّلُ بِهَا أُصُولَ شَعَرِهِ (حَتَّى إِذَا ظَنَّ أَنَّهُ قَدْ أَرْوَى بَشَرَتَهُ أَفَاضَ) ثُمَّ يَصُبُّ عَلَى رَأْسِهِ ثَلاَثَ غُرَفٍ بِيَدَيْهِ، ثُمَّ يُفِيضُ الْمَاءَ عَلَى جِلْدِهِ كُلِّهِ)[١] واتە: کاتێك بیویستایە غوسڵی لەشگرانی خۆی دەرکات، سـەرەتا بـە شوشتنی دەستەکانی دەستی پێ دەکـرد، ئینجا دەستنوێژی دەگـرت وەکو، کە بۆ نوێژی بگرێت، پاشان پەنجەکانی دەکرد بە ناو ئاوەکەداو، دەیهێنـان بە ناو ڕیشیدا (لە ڕیوایەتەکەی ناو کەوانەکەدا هاتوە، کە (کاتێك دەیزانی وا بـە تـەواوی ئـاو گەیشـتۆتە بـن مووەکـان) ئینجـا سـێ مشتی بەسـەریدا دەکرد، پاشان ئاوی دەکرد بەسەر هەموو پێستیدا..

٢ـ فەرموودەی لای خـاتو مەیمونـە، خـوا لێـی ڕازی بێـت، کـە خێزانێکـی تری پێغەمبەری خوایە، صلى الله عليه وسلم، گوتی: (وَضَعَتْ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَاءً لِلْغُسْلِ (وَسَتَرْتُهُ) فَغَسَلَ يَدَيْهِ مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلاَثًا ثُمَّ أَفْرَغَ (بِيَمِينِهِ) عَلَى شِمَالِهِ فَغَسَلَ مَذَاكِيرَهُ (فَرْجَهُ وَمَا أَصَابَهُ مِنَ الأَذَى) ثُمَّ دَلَكَ يَدَهُ بِالأَرْضِ (أَوْ بِالْحَائِطِ، ثُمَّ غَسَلَهَا) ثُمَّ مَضْمَضَ وَاسْتَنْشَقَ وَغَسَلَ وَجْهَهُ

---

[١] بوخاری (٢٤٨)، موسلیم (٣١٦).

وَيَدَيْهِ ثمَّ صَبَّ عَلَى جَسَدِهِ ثمَّ تَنَحَّى فَغَسَلَ قَدَمَيْهِ ، فَنَاوَلْتهُ خِرْقَةً فَقَالَ بِيَدِهِ هَكَذَا وَلَمْ يُرِدْهَا)[1] واتە: ئاوم بۆ غوسڵ دەرکردنی پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم داناو، پەردەیەکم بۆ بەست، دەستەکانی دووجار، یان سێ جار شوشت، پاشان بە دەستی ڕاستی، کردی بەسەر دەستی چەپیدا، ئینجا زەکەری شوشت و ئەوی پێوەی بو، لێی کردەوە، پاشان دەستی بە زەوی، یان بە دیوارەکە سڕی، پاشان شوشتیەوە، ئینجا ئاوی لە دەمو لوتی وەرداو فمی کرد، ئینجا دەموچاوی شوشت، پاشان دەستی، ئینجا سەری شوشت، پاشان ئاوی بەسەر هەمو لەشیدا کرد، پاشان کەمێك کەنار کەوت و، پێیەکانی شوشت، پارچە پەڕۆیەکم دایێ، خۆی پێ وشك کاتەوە، ئاماژەی کردو نەیویست..

ئەوی لەم دوو فەرمودەوە دەردەکەوێت، کە هەر کەسێك ویستی غوسڵی لەشگرانی خۆی دەرکات، دوای نیەت هێنانی دەبێ:

١ . دەستی سێ جار بشوات پێش ئەوەی بە ئاوەکەیدا بکات.

٢ . بە دەستی چەپی عەورەتی بشوات و هەڵیگڵۆفێت، تا هەر پیسییەکی پێوە بێت لێی کاتەوە.. نابێت دەستی ڕاستی بەکار بهێنێت، چونکە پێغەمبەری خوا، لە فەرمودەیەکیدا دەفەرموێ: (إذَا بَالَ أحَدُكُم فلَا يَأْخُذَنَّ ذَكَرَهُ بيَمِينِهِ وَلا يَسْتَنجِي بيَمِينِهِ وَلا يَتَنَفَّسُ فِي الإنَاءِ)[2] واتە: ئەگەر کەسێکتان میزی کرد، نەکات بە دەستی ڕاست زەکەری بگرێت، یان بە دەستی ڕاست تارەت بگرێت (خۆی پاك کاتەوە)، هەناسەش لە دەفرەکەدا نەداتەوە. مەبەستی لەو ساتەیە، کە ئاوەکە دەخواتەوە..

---

[1] بوخاری (٢٦٦)، موسلیم (٣١٧).

[2] بوخاری (١٥٤)، موسلیم (٢٦٧).

٣ـ دەستی دوای شوشتنی عەورەتی بشواتەوە: ئەمە لە فەرمودەکانەوە دیارە، کە جێ بایەخی پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم بوە، ڕیوایەتی تری لای مەیمونە خان هەیە، کە دەڵێ: (أَدْنَيْتُ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غُسْلَهُ مِنَ الْجَنَابَةِ فَغَسَلَ كَفَّيْهِ مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا. ثُمَّ أَدْخَلَ يَدَهُ فِي الْإِنَاءِ، ثُمَّ أَفْرَغَ عَلَى فَرْجِهِ وَغَسَلَهُ بِشِمَالِهِ، ثُمَّ ضَرَبَ بِشِمَالِهِ الْأَرْضَ فَدَلَكَهَا دَلْكًا شَدِيدًا، ثُمَّ تَوَضَّأَ وُضُوءَهُ لِلصَّلَاةِ)[١] واتە: دەستی چەپی بە خۆڵ پاك دەکردەوەو، زۆر بە قایم دەیپرواند.. بۆیە دەبێت ئەو موسوڵمانەی، بۆی دەلوێت، هەوڵ بدا بە سابون دەستی بشواتەوە..

ئیمام نەوەوی دەڵێ: شتێکی باشە، کە هەر کەسێك تارەتی بە ئاو گرت. کە تەواو بو، دەستی بە گڵ، یان بە ئەشنان (وەکو سابون وابوە) بشواتەوە، یان زۆر لە زەوی، یان لە دیوار بخشێنێت، تا ئەگەر پیسییان پێوە بێت لێی بێتەوە[٢]. .

٤ . دەستنوێژێك بە تەواوی بگرێت وەکو کە بۆ نوێژکردنی دەگرێت: ئەمەش لە هەردووفەرمودەکەدا باس کراوە، ئیمام ئیبنو حەجەر دەڵێ: لەوانەیە دەستنوێژ گرتن پێش غوسڵ دەرکردن سونەتێکی سەربەخۆ بێت، چونکە لە غوسڵ دەرکردنیشدا هەمو ئەو ئەندامانەی دەستنوێژ پێویستە بشۆرێن، کەوابو هەر لە سەرەتاوە نیەتی غوسڵ هێنانەکە پێویستە.. پاشان دەڵێ: دیارە لەبەر ڕێزلێنانی ئەو

---

[١] لە ریوایەتەکەی موسلیم (٣١٧) دایە..

[٢] شرح مسلم (٢٣١/٣). دیارە، کە دەستیان بە دیوار سڕیوە، لەبەر ئەوە بوە، دیوارەکەش وەکو دیواری خانوی لادێی خۆمان، گڵ بوە..

ئەندامانەی دەستنوێژە کە ویستویەتی حوکمی لەشگرانی و بێ دەستنوێژیشیان لەسەر لادات[1]..

دەستنوێژ گرتنی پێش غوسڵ دەرکردن، لای زۆرینەی هەرە زۆری شەرعناسان سوننەتە، جگە لە ئەبو سەورو داودی زاهیریی..

★ ★ ★

دوو بیر خستنەوەی گرنگ

یەکەم: حوکمی ئاو لە دەمو لوت ڕادان وفم (یان فن) کردن لە کاتی غوسڵ دەرکردندا:

لە باسی دەستنوێژدا، باسمان لە چوار بۆچونی شەرعناسان کرد، لەسەر مەسەلەی ئاو لە دەمولوت ڕادان، ئەوەشمان پێ بەهێزتر بو، کە هەردووکیان لە دەستنوێژدا واجبن.. بەڵام ئایا لە غوسڵیشدا هەمان حوکمیان هەیە ؟!

شەرعناسان، لە بۆچونیان بۆ ئەم حوکمە شەرعیە، دوو پۆلن:

پۆلی یەکەم: ئیمام ئەبو حەنیفەو، سەوری و، زانراوی مەزهەبی ئەحمەدو، عەتائی کوڕی ئەبو ڕەباح و، عبداللەی کوڕی موبارەك هەمو گوتویانە، ئاو لە دەم وەردان و، ئاو لە لوت ڕادان و، فم (یان فن) کردن، لە غوسڵیشدا واجبە.. بەڵگەشیان:

---

[1] فتح الباري (٤٢٩/١)..

١ـ فەرمودەیـەکی مـەوزوع (هەڵبەسـتراو) یـان هێناوەتـەوە، کـە دەڵـێ: (المَضْمَضَةُ و الإسْتِنْشاقُ ثلاثاً لِلْجُنُبِ فريضَةٌ)[1] واتـە سـێ جاران ئـاو لـەدەم وەردان و، ئاو لە لوت ڕادان و، فم کردنەوەی لەسەر لەشگران فەرزە..

٢ـ فەرمودەیەکی تری مەرفوع، کە دەفەرموێ: (مَنْ تـرَكَ مَوْضِعَ شَعْرَةٍ مِنْ جَسَدِهِ مِنْ جَنَابَةٍ لَمْ يَغْسِلْهَا فُعِلَ بِهِ كَذَا وَكَذَا مِنَ النَّارِ)[2] واتـە: هـەر کەسێك لـە کـاتی غوسـڵ دەرکردنـدا، جێ مویـەکی لەشـی جێ بهێڵێت و، نەیشوات، لە دۆزەخدا ئاواو ئاوای پـێ دەکرێت.. لـەم ریوایەتـە زەعیفـەدا هـاتوە، کـە زازان دەڵـێ: عـەلی کـوڕی ئـەبو تالیـب، خـوا لێـی ڕازی بێـت دەیگـوت: لـەوەتای ئـەو فـەرمودەم بـەر گـوێ کـەوتوە، مـوی لەشـم هـەمو لابردوە!![3]

٣ ـ فەرمودەیەکی تری مـەرفوعی، لای ئـەبو ئـەییوبی ئەنساری هەیـە، خوا لێی ڕازی بێت، کە دەفەرموێ: (أداءُ الامانَةِ غَسْلُ الجنابَـةِ، وَتحْتَ كُلِّ

---

[1] دارەقوتنی (١١٥/١) بە مورسەلی گێڕاویەتەوە، فەرمودەوانی تر بە مەوزوعیان داناوە، بڕوانە: نصب الراية في تخريج أحاديث الهداية(٧٨/١)، صحيح فقه السنة (١٧٠/١)..

[2] ئەبو داود (٢٤٩)، ئیبنوماجە (٥٩٩)، ئەحمەد (٩٤/١)، ئەلبانی لە: سلسلة الاحاديث الضعيفة (٩٣٠) دا دەفەرموێ زەعیفە.

[3] عبدالرزاق: المصنف (١٢٣/١) ئەمە خۆی دیارە کە قسەیەکی بێ جێیەو خراوەتە پاڵ سەیدنا عەلی، چۆن دەشێت بوترێت موی هەمو لەشی لابردوە.. موی سەر سنگ و رانی هەر چەند پڕ بوبن هەر نەگەیشتونەتە موی بن باڵ و ریشی.. موی بن باڵیشی بە پێی سوننەت هەڵکەندوەو موی ریشیشی هێشتۆتەوە، بە پێی ئەم فەرمودە مەوزوعە بێت موە تەنکەکانی تاشیوەو موە پڕەکانی واز لێ هێناوە ؟!

شَعْرَةٍ جَنَابَـةٌ)[1] واتـە: غوسـڵ دەرکـردن لـە لەشـگرانی، لـە گەیاندنـەوەی راسپاردەیە، لەژێر هەر مویەکیشدا لەشگرانیەك هەیە..

وا پێناچێت ئەم فەرمودە زەعیفانە، بۆ بەڵگە بشێن، بۆیـە وا نـازانم حوکمی خواپەرستییان پێ بچەسپێت.. والله اعلم..

٤ ـ لـە زاهـیری فەرمودەکـەی مەیمونـە خانـدا، خـوا لێـی ڕازی بێـت، هەروەها لە باسی دەستنوێژەکەی پێغەمبەری خوادا، صلى الله عليه وسلم، لە فەرمودەکەی لای عائیشەخاندا، خوا لێی ڕازی بێت ئاشکرا دەبێـت، کـە ئـەو ڕەفتـارە، ڕون کردنـەوەو چەسـپاندنی ئایـەتی (وَإِن كُنـتُمْ جُنُبًـا فَاطَّهَّرُواْ)ەکەیە، واتە: ئەگەر لەش گران بـون (لـە جەنابەتـدا بـون)، دەبـێ خۆتان بە شوشتنی لەشتان پاك کەنەوە..

٥ ـ شوشـتنی هـەمو جەسـتە، لـە غوسـڵ دەرکردنـدا واجبـە، دەموچـاو بەشـێکە لـە جەسـتە، دەمولـوتیش بەشـێکن لـە دەموچـاو، کـەوابو لـە غوسڵیشدا وەکو دەستنوێژ، ئاو لـە دەم وەردان و، ئـاو لـە لـوت ڕادان و، فـم کردن واجبە..

<u>پۆلی دووەم:</u> ئیمام مالیك و، ئیمام شافیعی و، لەیس و، ئەوزاعی، کە جمهوری شەرعناسانن، دەڵێن: ئاو لە دەمولوت ڕادان و، فم کردن لە غوسڵ دەرکردندا، سوننەتە.. بەڵگەشیان:

١ـ دەستنوێژ بۆ غوسڵ دەرکردن فەرز نیە، ئاو لە دەم وەردان و، ئاو لـە لوت ڕادان و، فم کردنیش، ڕەفتاری دەسـتنوێژن، کـە دەسـتنوێژ نـەگیرێت، ئەوانیش ناکرێن[1]..

---

[1] ئیبنو ماجە (٥٩٨) گوتوشیەتی: سەنەدەکەی زەعیفە، هەروەها بۆ حوکمی زەعیفی فەرمودەکە، بڕوانە: ابن حجر العسقلاني: تلخيص الحبير (١٤٢/١)..

٢. ئاو لەدەم وەردان و، ئاو لە لوت ڕادان و، فم كردنی پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم، پێش دەركردنی غوسڵ، لە خۆیانـەوە نابنـە فـەرمان، تا واجب بن، بەڵام دەشێت ببنە سوننەت. شتێك واجب دەبێت، كە واجب بونی شتێكی دیكەی، لەسەر وەستا بێت.. ئەمەش لێرەدا وا نیە[٢]..

٣. ئەو فەرمودەی پێغەمبـەری خوا، صـلی الله علیـه وسـلم، كـە وەڵامـی ئـەبو زەڕی دایـەوە، دەربـارەی لـەش گرانـی كەسـێك، كـە ئـاوی دەسـت نەكەوێت، كە فەرموی: (الصَّعِيدُ الطَّيِّبُ وَضُوءُ الْمُسْلِمِ وَإِنْ لَمْ يَجِدِ الْمَاءَ عَشْرَ سِنِينَ ، فَإِذَا وَجَدَ الماءَ فَلْيَمَسَّهُ بَشَرَتِهِ)[٣]واتـه: گڵ و لم و بـەردوخۆڵ و، كەرەسـتەی تـر، كـە لەسـەر زەمینـدایـەو پاكـە، ئـاوی دەسـتنوێژی موسوڵمانن، ئەگەر دەیان ساڵیش ئاوی دەس نەكەوێت.. كە ئاویشی دەست كەوت، ئەوە دەتوانێت بەسەر بەدەنی خۆیدا بكات.. ئـاو لـەدەم وەردان و ئاو لە لوت رادان و، فم كردن ناكەوێتە ئەم حوكمەوە..

٤ ـ فەرمودەكەی لای جوبەیری كوڕی موتعیم، خوا لێی ڕازی بێـت، كـە دەڵێ: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسـلم فـەرموی: (أَمَّا أَنَا فَآخُذُ مِلْءَ كَفِّي ثَلاثاً فَأَصُبُّ عَلَى رَأْسِي، ثُمَّ أُفِيضُ بَعْدَ ذَلِكَ عَلَى سَائِرِ جَسَدِي)[٤] واتـه: ئـەمما مـن، سـێ جـاران پـڕ بـە مشـتی خـۆم ئـاو هەڵـدەگرم و، دەیكـەم بەسەرمدا، پاشان ئاو دەڕێژم بەسەر هەمو جەستەمدا..

---

[١] فتح الباري (٤٣٣/١).
[٢] فتح الباري (٤٣٢/١).
[٣] ترمزی (١٢٤)، ئەبوداود (٢٣٣)، نەسائی (١٧١/١)، لە ئەبو زەڕەوە، خوا لێی ڕازی بێت بە مەرفوعی دەگێڕێتەوە، بەڵام شێخی ئەلبانی رەحمەتی لە الارواو (١٥٣) دا لە ئەبو هورەیرەوە، خوا لێی ڕازی بێت بە سەنەدی سەحیحەوە هێناوێتیەوە..
[٤] ئەحمەد (٨١/٤) بوخاری (٢٥٤)، موسلیم (٣٢٧) بە كورت كراوەیی.

٥ ـ پێغەمبەری خوا، صلی الله علیە وسلم بە ئوم سەلەمەی خێزانی فەرمو: (إنّمَا يَكْفِيكِ أنْ تحثِينَ عَلَى رَأسَكِ ثلاثَ حَثيَاتٍ مِنْ مَاءٍ ثمَّ تفِيضِينَ عَلَيكِ المَاءَ فتطهُرِينَ)[1] واتە: فەرموی: سێ مشت ئاوت بەسە، سەرەتا بیکەیت بەسەر سەرتدا، پاشان ئاو بکەیت بەسەر هەمو جەستەتدا، ئاوا پاك دەبیتەوە..

ئەم فەرمودەیەی لای ئوم سەلەمە خان، زیاتر ئەوە دەسەلمێنێت، کە ئاو لە دەم وەردان و، ئاو لە لوت ڕادان و، فم کردن فەڕز نین، ئەگەر فەڕز بونایە، دەبو باس دەکران، بەڵام دیارە باسیان وەکو سوننەت وا، لە دەستەواژەی (ثمَّ تفِيضِينَ عَلَيكِ المَاءَ): ئاو بکەیت بەسەر هەمو جەستەتدا..

ئەوەی لەم توێژینەوەدا بۆم رون بۆتەوە ئەوەیە، کە:

ئاو لە دەم وەردان و، ئاو لە لوت ڕادان و، فم کردن لە غوسڵ دەرکردندا، سوننەتن، نەك فەڕز.. والله اعلم.

★ ★ ★

دووەم: شوشتنی پێیەکان لە کاتی غوسڵ دەرکردندا کەی دەبێت ؟:

لە فەرمودەکەی لای خاتو مەیمونەدا، خوا لێی ڕازی بێت، ئەوە ڕون دەبێتەوە، کە پێغەمبەری خوا، صلی الله علیە وسلم، شوشتنی پێیەکانی لە غوسڵدا دوا دەخست، بۆ دوای تەواو بون لە غوسڵەکە.. لە ڕیوایەتی بوخاریدا هاتوە، کە: (فلَمَّا فرَغ مِنْ غسْلِهِ غسَلَ رِجْلَيهِ)[2] واتە: کە لە غوسڵ کردنەکەی تەواو بو، ئەوسا پێیەکانی شوشت..

---

[1] موسلیم (٣٣٠)، ئەبوداود (٢٥١)، نەسائی (١٣١/١)، ترمزی (١٠٥)، ئیبنوماجە (٦٠٣)

[2] بوخاری (٢٦٠).

فەرمودەکەی لای عائیشەخانیش، خوا لێی ڕازی بێت، هەر ئەوەندە باس دەکات، کە پێش غوسڵ دەرکردن دەستنوێژی دەگرت[١]..

بۆچونی شەرعناسان لە باسی شوشتنی پێیەکاندا، لە کاتی غوسڵ دەرکردندا بوە بە چوار پۆلەوە[٢]:

پۆلی یەکەم: باشتر وایە شوشتنی پێیەکان لە غوسڵدا، دوا بخرێت بۆ ئاخر ئەندام، کە دەشۆرێت، لەبەر ئەو چۆنیەتیەی، لە فەرمودەکەی لای مەیمونە خاندا هاتبو..

پۆلی دووەم: پێش غوسڵ دەرکردنەکە، دەستنوێژی تەواو دەگرێت وەکو، کە بۆ نوێژی دەگرێت.. ئەمیش لەبەر ئەو چۆنیەتیەی، لە فەرمودەکەی لای عائیشەخاندا هاتوە، ئەمەش مەزهەبی ئیمام مالیك و، ئیمام شافیعی و، ئیمام ئەحمەدە.

پۆلی سێیەم: خۆی لە شوشتنی پێیەکانیدا سەرپشکە، دەتوانێت لەگەڵ دەستنوێژەکەیدا پێشی خات، هەر وەکو، کە دەتوانێت دوای بخات، بۆ کۆتایی غوسڵ دەرکردنەکەی.. ئەمە قەولێکی تری ئیمام ئەحمەدە..

پۆلی چوارەم: ئەگەر لە شوێنێکدا غوسڵی دەردەکرد، کە زۆر پاك نەبو دەتوانێت شوشتنی پێیەکانی دوابخات، ئەگەر نا، هەر لەگەڵ دەستنوێژەکەیدا، پێشیان دەخات و دەیانشوات، ئەمەش ڕای ئیمام مالیکە..

---

[١] لە ڕیوایەتی ئیمامی موسلیمدا (٣١٦) هاتوە: (ثمَّ أفاضَ علَى سائِرِ جَسَدِهِ، ثمَّ غَسَلَ رِجلَيهِ). هەروەها بڕوانە الهروى: علل مسلم (٦٩) و فتح الباري (١/٢٣٤).

[٢] فتح الباري (١/٣٦٢)، المغني (١/٢٨٨)، شرح العمدة (١/٣٧١)، البيهيقي: الخلافيات (٢/٤٢٥).

وا دیارە ئەم بۆچونەی ئیمام مالیك لە هەموان پەسەندتر بێت.. واللە اعلم..

٥ . سێ جار بە مشتێ ئاو بەسەریدا دەکات، وا بێت ئاوەکە بگاتە بنجی موەکان و، پێستی سەری..

٦ . لای ڕاستی سەری، یەکەمجار تەڕ دەکات، پاشان لای چەپی..

٧ـ دەست دەخاتە ناو موەکانی سەری و، هەڵیان دەگلۆفێت. چونکە لە فەرمودەکەی لای عائیشەخاندا هاتبو، کە (حَتَّى إِذَا ظَنَّ أَنَّهُ قَدْ أَرْوَى بَشَرَتَهُ أَفَاضَ) ثُمَّ يَصُبُّ عَلَى رَأْسِهِ ثَلاثَ غُرَفٍ بِيَدَيْهِ، ثُمَّ يُفِيضُ الْمَاءَ عَلَى جِلْدِهِ كُلِّهِ)[1] واتە: پاشان پەنجەکانی دەکرد بە ناو ئاوەکەداو، دەیهێنان بە ناو موەکاندا کاتێك دەیزانی وا بە تەواوی، ئاو گەیشتۆتە بن موەکان، ئینجا سێ مشتی بەسەریدا دەکرد، پاشان ئاوی دەکرد بەسەر هەمو پێستیدا..

ڕیوایەتێکی تری عائیشەخان، خوا لێی ڕازی بێت دەڵێ: (كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا اغْتَسَلَ مِنَ الْجَنَابَةِ دَعَا بِشَيْءٍ نَحْوِ الْحِلَابِ، فَأَخَذَ بِكَفِّهِ، ثُمَّ بَدَأَ بِشِقِّ رَأْسِهِ الْأَيْمَنِ، ثُمَّ الْأَيْسَرِ، ثُمَّ أَخَذَ بِكَفَّيْهِ فَقَالَ بِهِمَا عَلَى رَأْسِهِ)[2] واتە: کاتێك پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم دەیویست غوسڵی لەش گرانی خۆی دەرکات، شتێکی وەکو جامێکی قوڵی

---

[1] بوخاری (٢٤٨)، موسلیم (٣١٦).

[2] بوخاری (٢٥٨)، موسلیم (٣١٨).

شیردۆشینی[1] داوا دەکرد، ئینجا لوێچێکی لێ هەڵدەهێنجاو، دەیکرد بە لای ڕاستی سەریدا، پاشان لای چەپی سەری، پاشان بە هەردوودەستی، دەیکرد بە سەریدا..

دیسان ڕیوایەتێکی تریش، هەر لەوەوە خوا لێی ڕازی بێت هەیە، کە دەیگوت: (كُنّا إذا أصابَتْ إِحْدَانَا جَنَابَةٌ، أَخَذَتْ بيَدَيْهَا ثلاثًا فَوْقَ رَأْسِهَا، ثُمَّ تأخُذ بيدِها على شِقِّهَا الأيْمَنِ، وَبِيَدِها الأخْرَى عَلَى شِقِّهَا الأيْسَرِ)[2] واتە: کە یەکێکمان (لە خێزانەکانی پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم) توشی لەشگرانی دەبوین، بە لوێچ سێ جار ئاوی دەکرد بە سەریدا، ئینجا دەستی ڕاستی دەهێنا بە لاڕاستی سەریدا، دەستی چەپیشی بە لاچەپی سەریدا دەهێنا.

ئایا هەڵگلۆفین (دەست خستنە نێوان مووەکان)ی ڕیش لە غوسڵدا واجبە؟

جمهوری شەرعناسان، ئیمام ئەبو حەنیفەو، مالیك و، شافیعی و، ئیبنو حەزم[3] دەڵێن: هەڵگلۆفینی ڕیش لە غوسڵ دەرکردندا واجب نیە، بەڵام باشتر وایە بیکات.. دیارە ئەمە بۆ کەسێکە، کە ڕیشی تەنك، یان ئاساییە، بەڵام کەسێك، کە ڕیشی زۆر پڕ بێت، دیارە واجبە، چونکە تەنها ئاو پێدا کردن بە تایبەتی، کە ئاوەکەش بە لوێچ بەکار بهێنێت، ڕەنگە بەس نەبێت.. بە تایبەتی، کە فەرمودەکەی لای عائیشەخان خوا لێی ڕازی بێت، ڕاشکاوانە دەڵێ: (فيُخَلِّلُ بهَا أصُولَ شَعَرِهِ (حَتَّى إذَا ظَنَّ أنَّهُ قَدْ أَرْوَى بَشَرَتَهُ أفَاضَ) ثُمَّ يَصُبُّ عَلَى رَأْسِهِ ثَلاثَ غُرَفٍ بيَدَيْهِ، ثُمَّ يُفِيضُ الْمَاءَ

---

[1] ئیمامی خەتتابی لە (معالم السنن الکبری ٦٩/١) دا دەڵێ: حلاب جامێکی قوڵ بوە، بەقەدەر جارێك شیردۆشینی حوشتری گرتوە..

[2] بوخاری (٢٧٧).

[3] المحلی (٣٣/٢)، الاوسط (١٢٧/٢)، ابن عبدالبر التمهید (٩٥/٢٢).

عَلَى جلْدِهِ كُلِّهِ)[1] واته: پەنجەکانی دەکرد بە ناو ئاوەکەداو، دەیهێنان بە ناو ڕیشیدا (کاتێك دەیزانی وا بە تـەواوی ئـاو گەیشـتۆتە بـن مووەکـان) ئینجا سێ مشتی بەسەریدا دەکرد. واتە دڵنیا دەبو، کە ئاو گەیشتۆتە پێستی..

٨ . ئـاو بەسـەر هـەمو جەسـتەیدا دەڕێـژێت: ئـاو ڕشـتن بەسـەر هـەمو جەسـتەدا، لـە هـەمو فەرمودەکانـدا هـاتوە، کـە بـاس لـە چۆنیەتی غوسڵ دەرکردنی پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم دەکەن..

٩ـ بـەلای ڕاسـتی دەسـت پـێ دەکـات، پاشـان لای چـەپی:

لەبەر ئەو فەرمودەیەی، کە عائیشەخان، خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتـەوە: (كَانَ يُعْجِبُـهُ التَّـيَمُّنُ فِـي تنَعُّلِـهِ وَتـرَجُّلِـهِ وطُهُـورِهِ وَفِـي شَـأْنِهِ كُلِّـهِ)[2] واتـە: پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسـلم، هەمیشـە دەسـپێکردنی بـە لایـەنی ڕاستی پێخۆش بو، لە پێڵاو لە پێ کردنیدا، لـە پیادەییـدا، لـە دەسـتنوێژو غوسڵیدا، لە هەمو کاروبارێکیدا..

★ ★ ★

دوو بیرخستنەوەی تر:

یەکـەم: ئـاو بەسـەر جەسـتەدا کـردن بـۆ یـەك جـارە: ئەمـە لـە هــەردوو فەرمودەکــەی لای خــاتو مەیمونــەو، خــاتو، عائیشــەخاندا دەردەکـەوێت، لـە هەردووکیانـدا سـێ جـاری بـۆ دەسـت شوشـتن و سـەر شوشتن بو، ئەمما هەمو جەستە، ئەوە فەرمودەکەی لای عائیشەخان، باس دەکات، کە یەکجار بـوە: (ثُـمَّ يُفِـيضُ الْمَـاءَ عَلَـى جِلْـدِهِ كُلِّـهِ)[3] واتـە: پاشـان

---

[1] بوخاری (٢٤٨)، موسلیم (٣١٦).
[2] بوخاری (١٦٨)، موسلیم (٢٦٨).
[3] بوخاری (٢٤٨)، موسلیم (٣١٦).

ئاوی بەسەر هەمو پێستیدا دەکرد.. خاتو مەیمونـەش دەڵێ: (ثمَّ صَبَّ على جسده قدميه)[1] واتە: پاشان ئاوی بەسەر هەمو لەشیدا کرد..

ئیبنوبـەتتال (مامۆسـتای ئیمـام بوخارییــە) دەڵـێ: لەبــەر ئــەوەی ژماریەکی دیاری کراوی دیار نەکردوە، پابەندبون بە کەمترین ژمارەیـەوە دەبێت کە یەك جارە. چونکە ئەسڵ یـەك جارییـەو، زیـاتر پێویستی بـە بەڵگەیە[2]..

ئەمـە بۆچـونی ئیمـام ئەحمــەدو، یـاوەرانی ئیمـام مالیکـەو، ئیبنـو تەیمییەش ئەمەی پەسەندتر کردوە[3]..

دووەم: حوکمی دەست لە لەش خشاندن لە کاتی غوسڵ دەرکردندا :

شەرعناسان لە وەڵامی ئەوەدا ڕاجوێن، کە ئەگەر کەسێك بۆ غوسڵ دەرکردن ئـاوی بەسـەر جەسـتەیدا ڕشـت، بـێ ئـەوەی دەست لـە جەستەی بخشێنێت، ئایا غوسڵی دەردەچێت؟ یان حەتمەن دەبێت دەست بەجەستەیدا بهێنێت ؟[4]

جمهـوری شەرعناسـان، جگـە لـە ئیمـام مالیـك و، مـوزەنی شـافیعیی دەڵێن: لە کاتی غوسڵ دەرکردندا، دوای ئاو بە جەستەدا کردن، دەست لـە جەسـتە خشـاندن واجـب نییــە.. ئەگــەر کەسـێك ئـاوی بەسـەر هـەمو جەسـتەیدا ڕشـت، کـە ئـاو هـەمو جەسـتەی بگرێتـەوە، یـان بچـێتە ژێـر

---

[1] بوخاری (٢٦٦)، موسلیم (٣١٧).
[2] فتح الباري (٤٣٩/١).
[3] صحيح فقه السنة (١٧٦/١).
[4] المحلى (٣٠/٢)، الاستذكار (٦٣/٣)، المغني (٢٩٠/١)، بداية المجتهد (٥٥/١)، السيل الجرار (١١٣/١).

دوشێك، یان خۆی لە بانێو حەوزی ئاو روباردا نقوم بکات، ئەوە فەرزە خواییەکەی هێناوەتە دی، ئیتر بۆچی زیاتری لەسەر فەرز بکرێت ؟!

بەڵگەی هەردوولایان، هەر ئەو بەڵگانەیە، کە هەردوولا، لە ساغ کردنەوەی بۆچونی خۆیاندا، لە باسی دەستنوێژدا پشتی پێ دەبەستن..

پێم وایە بەڵگەی جمهور بەهێزتر بێت، بۆیە وانازانم دەست لێخشاندن لە جەستە لە کاتی غوسڵ دەرکردندا واجب بێت، پێم وایە سوننەتە.. والله اعلم.

★ ★ ★

غوسڵی ئافرەت

چۆنیەتی دەرکردنی غوسڵی ئافرەت، لە لەشگرانی، هەر وەکو چۆنیەتی غوسڵ دەرکردنی پیاوانە.. ئەو ئافرەتانەی پرچ (کەزی) یان هەیە، مەرج نیە لە کاتی غوسڵ دەرکردنیاندا بیکەنەوە، مەرج ئەوەیە ئاو بگەێنێتە بنجی موەکانی.. چونکە:

١ ـ فەرمودەکەی لای خاتو ئوم سەلەمە، دەڵێ: (قُلتُ يَا رَسُولَ اللهِ إنّي امرَأةٌ أشُدُّ ضُفرَ رَأسِي فأنقُضَهُ لِغسلِ الجَنابَةِ فقَالَ إنّمَا يَكفِيكِ أن تحثِينَ عَلَى رَأسَكِ ثلاثَ حَثيات مِنْ مَاءٍ ثمَّ تفيضينَ عَلَيكِ المَاءَ فتطهُرِينَ)[١] واتە: وتم: ئەی پێغەمبەری خوا، من قژم دەکەمە پرچ (کەزی)، ئایا لە کاتی غوسڵ دەرکردندا بیکەمەوە ؟ فەرموی: سێ مشت ئاوت بەسە بیکەیت بەسەر سەرتدا، پاشان ئاو بکەیت بەسەر هەمو جەستەدا، ئاوا پاك دەبیتەوە..

---

[١] موسلیم (٣٣٠)، ئەبوداود (٢٥١)، نەسائی (١/١٣١)، ترمزی (١٠٥)، ئیبنوماجە (٦٠٣)

٢. خاتو عائیشەخانیش، خوا لێی ڕازی بێت دەڵێ: (كُنَّا نَغْتَسِلُ وَعَلَيْنَا الضِّمَادُ وَنَحْنُ مَعَ رَسولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ)[1] واتە: لەگەڵ پێغەمبەری خوادا بووین، صلى الله عليه وسلم، غوسڵمان دەردەکرد و، شتی لینج بەسەرمانەوە بو.. مەبەستی ئەوەیە، کە ئەو لینجیە قژیانی تۆپەڵ تۆپەڵ دەکرد، یان وەکو پرچ (کەزی) لێ دەکردو، نەیدەهێشت موەکان شی ببنەوەو، ئاسان ئاویان بچێتە نێوانەوە، نە خۆیان بە ناشیاوی شەرعییان دەزانی، نە پێغەمبەری خواش، صلى الله عليه وسلم فەرمانی پێ دەکردن، کە سوربن لەسەر ڕادانی..

٣. ئەو هەڵوێستەش بەناوبانگە، کە ئیبنو عومەر خوا لێیان ڕازی بێت، گوتی: دەبێت ژنان لە کاتی غوسڵ دەرکردنیاندا، پرچ (کەزی) یەکانیان بکەنەوە، تا ئاو بچێتە نێوان موەکانەوە، خاتو عائیشەخان، زۆر بە توندی ڕەددی دایەوەو، گوتی: (أفَلَا أمَرَهُنَّ أنْ يَحْلِقْنَ رُؤوسَهُنَّ؟! لَقَدْ كُنْتُ أغْتَسِلُ أنَا وَرَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عليهِ وَسَلَّمَ مِنْ إنَاءٍ واحِدٍ، فَمَا أزِيدُ عَلَى أنْ أُفْرِغَ عَلَى رَأْسِي ثَلاثَ إفْرَاغَاتٍ)[2] واتە: ئا ها، جا یەکجاری بۆچی فەرمانیان پێ ناکات، سەریان بتاشن؟! خۆ من و پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم، غوسڵی خۆمان، لە تەشتێکدا دەردەکرد، تەنها سێ مشت ئاویشم دەکرد بەسەرمداو بەس.. لە ڕیوایاتی تریدا هاتوە، کە لە کاتی غوسڵ دەرکرنەکەیدا، پرچی نەدەکردوە..

---

[1] ئەبو داود (٢٥٤)، بەیهیقی (١٨٢/٢)
کەمال ئیبنوالسەید لە صحیح فقە السنة (١/ ١٧٨) دا دەفەرموێ: سەحیحە

[2] موسلیم (٣٢١)، نەسائی (٢٠٣/١) ئیبنو ماجە ٠ ٦٠٤).
کەمال ئیبنو السەید لە صحیح فقە السنة (١/ ١٧٨)دا دەفەرموێ: سەحیحە

غوسلی ئافرەتان لە حەیزو زەیستانی

چۆنیەتی دەرکردنی غوسلی ئافرەت، لە حەیزو زەیستانی (نیفاس)، هەر وەکو غوسلْ دەرکردنە لە لەشگرانی، بەلاٚم چەند شتێکی تر هەیە، کە پێویستە لەمیاندا ڕەچاو بکرێت:

١ـ بەکارهێنانی سابون و شامپۆو شتی وا باشترە: چونکە خاتو عائیشەخان، خوا لێی ڕازی بێت گێڕایەوە، کە پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم بە ژنانی دەفەرمو: (تأخُذُ إحداكُنَّ مَاءَهَا وَسِدرَتَهَا فتطهَّرُ فتحسِنُ الطهُورَ، ثمَّ تصبُّ عَلَى رَأسِهَا فتدلُكهُ دَلكًا شَدِيدًا حَتى تبلُغَ شُؤُونَ رَأسِهَا، ثـمَّ تصبُّ عليْهَا الْمَاءَ، ثـمَّ تأخُذُ فِرْصَةً فتطهَّرِ بهَا فقَالَتْ أسْمَاءُ:كَيْفَ أتطهَّرُ ؟ قَالَ: سُبْحَانَ اللهِ تطهَّرِي بهَا، قَالَتْ كَيْفَ ؟! قَالَ سُبْحَانَ اللهِ تطهَّرِي، قالَتْ عائِشَةُ: فَاجْتبَذْتهَا إلَيَّ فقُلْت: تتبَّعِي بهَا أثرَ الدَّمِ)[1] واتە: هەر یەکەتان ئاو سیدری خۆی (گەلاٚیەك بوە وەکو سابون بۆن خۆش و کەفی کردوە) هەلگرێت و، خۆی پیّ پاك بکاتەوە، دەستنوێژێکی باش بشوات، پاشان ئاو بکات بەسەر قژیداو باش هەلّیگلۆفێت، تا ئاو بگاتە بنجی پێستی سەری و، موەکانی، پاشان ئاوی پێداکات، ئینجا بە پارچە لۆکەیەك، شوێنەکان پاك کاتەوە، ئەسماء (ئەسمائی کچی شەکەل) پرسی: چۆن پاکی بکاتەوە؟! فەرموی: سوبحانەالله خۆی پیّ پاك دەکەیتەوە، دیسان پرسی: چۆن خۆی پاك دەکاتەوە، ئینجا عائیشەخان ـ وەکو بیەوێت باسەکە بە خێرایی لادات ـ فەرموی: رامکێشایە ئەملاوەو پێم وت: بیبە بە شوێن دلّۆپە خوێنەکاندا..

---

[1] بوخاری (٣١٤)، موسلیم (٣٣٢). ئەمەش لەفزی موسلیمە.

٢ . پێویستە پرچەکانی لە کاتی دەرکردنی غوسڵی حەیزو زەیستانیدا بکاتەوە:

شەرعناسان لەم مەسەلەیەدا بون بە دوو پۆلەوە:

پــۆلی یەکــەم: ئیمــام ئــەبو حەنیفــەو، مالیــك و، شــافیعی دەڵــێن: ســوننەتە نــەك واجــب[1] ئــافرەت لــە کــاتی دەرکردنــی غوســڵی حــەیزو زەیستانیدا، پرچ (کەزی)یەکانی بکاتەوە،، بەڵگەشیان:

١ - فەرمودەکەی لای خاتو عائیشەخان.

٢ - فەرمودەیەکی تری لای عائیشەخان هەیـە، کـە باسـی حـەجی خـۆی لە خزمەت پێغەمبەری خوادا، صلی الله علیـە وسـلم دەگێڕێتـەوەو، دەڵـێ: (فَأَدْرَكَنِي يَوْمُ عَرَفَةَ وَأَنَا حَائِضٌ، فَشَكَوْتُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: دَعِي عُمْرَتَكِ وَانْقُضِي رَأْسَكِ وَامْتَشِطِي وَأَهِلِّي بِالْحَجِّ)[2]واتـە: ڕۆژی عارفەمان بەسەردا هات و، منیش لـە حـەیزدا بـوم، بـۆ پێغەمبـەری خـوام صلی الله علیـە وسـلم بـاس کـرد، فـەرموی: لـە عەمرەکـەت گـەڕێ و، قـژت بکەرەوەو شانەی کەو، نیەتی حەج بهێنە..

٣- ئەو ئینکار کردنەی عائیشەخان، خوا لێی ڕازی بێت، لە بۆچونەکەی ئیبنـو عومـەر، کـە گـوتی: (أَفَلَا أَمَـرَهُنَّ أَنْ يَحْلِقْـنَ رُؤُوسَـهُنَّ؟!)[3] واتـە: جـا یەکجاری، بۆچی فەرمانیان پێ ناکات سەریان بتاشن ؟!

---

[1] المغني (٢٢٧/١)، المحلى (٣٨/٢)، نيل الاوطار (٣١١/١)، تهذيب السنن مع العون المعبود (٢٩٣/١).

[2] بوخاری (٣١٧)، موسلیم (١٢١١).

[3] موسلیم (٣٢١)، نەسائی (٢٠٣/١) ئیبنو ماجە ٠ ٦٠٤).

کەمال ئیبنو السەید لە صحيح فقه السنة (١/ ١٧٨)دا دەڵێ: سەحیحە

پۆلی دووەم: ئیمام ئەحمەدو، حەسەنی بەسری و، تاوس ڕایان وایە، کە ئافرەت لە کاتی دەرکردنی غوسڵی حەیزو زەیستانیدا، واجبە پرچی بکاتەوە ئیمام ئیبنول قەییم بەدواداچونێکی وردی کردوەو، لەم مەسەلەیەدا چۆتە ڕیزی شەرعناسانی پۆلی دووەم و، بەرپەرچی بەڵگەکانی جمهوری داوەتەوەو، دەڵێ[1]:

١. هەر ئەم فەرمودەیەی لای عائیشەخان، کە گوتی: (ثمَّ تصُبُّ علَى رَأسِهَا فتدْلُكُهُ دَلْكًا شَدِيدًا حَتى تبلُغَ شُؤُونَ رَأسِهَا) واتە: پاشان ئاو بکات بەسەر قژیداو، باش هەڵیگلۆفێت، تا ئاو بگاتە بنجی پێستی سەری و، موەکانی. دیارە، کە هەر ئەوەندەی داوا نەکردوە، کە ئاو بڕژێنن بەسەر قژیاندا، وەکو، کە لە غوسڵی لەشگرانیدا دەیفەرمو، بەڵکو جەخت لەوەش دەکاتەوە کە قژیان هەڵگلۆفن و دڵنیابن، کە ئاو گەیشتۆتە پێستیان. ئەمە یەکێکە لەو جیاوازیە وردانەی، وا لە نێوان غوسڵی لەشگرانی و، غوسڵی حەیزو زەیستانیدا..

٢. فەرمودەکەی لای عائیشەخان و، باسی حەجەکە (پەراوێزی ٥٨٧): لەوێدا جەخت لە دەرکردنی غوسڵی حەیز، زیاتر لە غوسڵی تر کراوە، پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم، زیاتر فەرمانی بەخێرایی و باشترێتی غوسڵ دەرکردن، لە حەیز دەکرد، لێرەش لەبەر غوسڵی حەیزەکەیە، کە فەرمانی بە عائیشەخان کردوە، پرچەکانی بکاتەوە.

٣. هەڵوێستی تورە بونەکەی خاتو عائیشەخان، لە ئیبنو عومەر خوا لێیان ڕازی بێت، کە گوتی: جا بۆچی یەکجاری فەرمانیان پێ ناکات

---

[1] ابن القيم: تهذيب السنن (١٦٥/١). مەبەست سونەنی ئەبو داودە رحمه الله.

سەریان بتاشن؟! لەبەر ئەوەیە، کە باسەکە: کردنـەوەی پرچـی ژنـان بـوە، لە غوسڵی لەشگرانیدا، نەك لە غوسڵی حەیزدا..

شەرعناسی تر هەن گوتویانە: لەوانەیە لەبەر ئـەوەی قـژی خـاتو ئـوم سەلەمە. تەنك بو بێـت و، قـژی خـاتو عائیشـەخان پڕتـر، بۆیـە فـەرمانی کردنەوەی پرچی. بە خاتو ئوم سەلەمە نەکردبێت...

هەنـدێکی تـر دەڵـێن: لەوانەیـە حسـابی ئـەوەی بـۆ ئافرەتـانی تـر کردبێت، کە ئافرەتێـك شـەش حـەوت ڕۆژ قـژی بـژو تێکـەڵ بمێنێتـەوەو، خۆی نەشوات، پاشـان هـەر بەوەنـدەی ئـاو بەسـەر جەسـتەیدا بڕێـژێت و، غوسڵەکەی دەرکات، بەس بێت، پێدەچێت کەمێك بـۆ ئافرەتـان خۆیـان و، پیاوەکانیـان زەحمـەت بێـت.. چـونکە دەبێتـە مایـەی بایـەخ پـێ نـەدان و، دورەپەرێزکردنیان، ئەمەش لەگەڵ دادو ماف و جوانکاریی ئیسلامدا، زۆر یەك ناگرێتەوە.. بۆیە من پێم وایە:

ئافرەتـان پێویسـتە، لـە کـاتی دەرکردنـی غوسـڵی حـەیزو زەیسـتانیدا، پرچیان بکەنەوەو بیشۆن.. والله اعلم..

٣ . پاککردنـەوەی پەڵـە خـوێن و سـڕینەوەی ئاسـەواری:

هەرچەندە لەم سەردەمەدا، جۆرەها سـانتی تایبـەت بـە ئافرەتـان دروسـت دەکرێت، بەڵام بۆ ئافرەت باشتر وایە، کە غوسڵی حـەیزو زەیسـتانی خـۆی دەرکرد، پارچە لۆکەیەك، یان دەسڕێکی کاغەز، یـان قوماشـێکی نـەرم، بـە کەرەستەیەکی پاکژیی (تەعقیم) تەڕ کات و، بە عەورەتی خۆیدا بهێنێت، هەروەها بەو شوێنانەدا، کە گومان دەکـات خـوێنی بەرکـەوتبێت.. چونکە ئەمە هەم واجبە وەکو، کە لە فەرمودەکەی لای عائیشەخاندا هـاتوە، هـەم لە ڕوی تەندروستی و، دەرونیشەوە پێویستە..

★ ★ ★

خۆ وشك كردنەوەی دوای غوسڵ

فەرمودەکـەی لای خـاتو مەیمونـە، خـوا لێـی ڕازی بێـت، کـە گـوتی: (وَضَعَتُ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَاءً لِلْغُسْلِ (وَسَتَرْتُهُ) فَغَسَلَ يَدَيْهِ مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا ثُمَّ أَفْرَغَ (بِيَمِينِهِ) عَلَى شِمَالِهِ فَغَسَلَ مَذَاكِيرَهُ (فَرْجَهُ وَمَا أَصَابَهُ مِنْ الأَذَى) ثُمَّ دَلَكَ يَدَهُ بِالْأَرْضِ (أو بالحَائِطِ، ثُمَّ غَسَلَهَا) ثُمَّ مَضْمَضَ وَاسْتَنْشَقَ وَغَسَلَ وَجْهَهُ وَيَدَيْهِ ثُمَّ صَبَّ عَلَى جَسَدِهِ ثُمَّ تَنَحَّى فَغَسَلَ قَدَمَيْهِ ، فَنَاوَلْتُهُ خِرْقَةً فَقَالَ بِيَدِهِ هَكَذا وَلَمْ يُرِدْهَا)[1] واتـە: ئـاوم بـۆ غوسـڵ دەرکردنـی پێغەمبـەری خـوا، صلى الله عليه وسلم دانـاو، پەردەیـەکم بـۆ ڕایەڵ کرد، دەسـتەکانی دووجـار یـان سـێ جار شوشـت، پاشـان بـە دەسـتی ڕاسـتی، کـردی بەسـەر دەسـتی چـەپیدا، ئینجا زەکـەری شوشـت و ئـەوی، پیّوەی بو لێـی کـردەوە، پاشـان دەسـتی بـە زەوی، یـان بـە دیوارەکـە سـڕی، پاشـان شوشـتیەوە، ئینجا ئـاوی لـە دەمـو لـوتی وەرداو، فمـی کـرد، ئینجا دەموچاوی شوشت، پاشان دەستی، ئینجا سەری شوشت، پاشان ئاوی بەسەر هەمو لەشیدا کرد، پاشان کەمێك کەنار کەوت و، پێیەکانی شوشت، پارچە پەڕۆیەکم دایێ خۆی پێ وشك بکاتەوە، ئاماژەی کردو نەیویست..

ئیبنو قودامەی مەقدیسی، لە (المغنی)دا بابێکی هەیە، بە ناوی (فصل: تنشیف الأعضاء بعد الوضوء) تێیدا هـاتوە: هەنـدێك لـە شەرعناسـان وەك عبدالرحمانی کوڕی مەهدی، کە سەرچـاوەی بۆچـونەکەی دەباتـەوە سـەر، سەیدنا جابری کوڕی عبدالله، خوا لێی ڕازی بێت، ئەم فەرمودەیان کردوە بە بەڵگەی ئەوە، کە خۆ وشك کردنەوە، لە دوای غوسڵ بـاش نیـە.. بـەڵام

---

[1] بوخاری (٢٦٦)، موسلیم (٣١٧).

زۆرینەی زۆری شەرعناسان، ئەمـەیان ڕەت کردۆتـەوە، چونکە فـەرمودەی زۆر هەیە، دەیسەلمێنێت، کە سەیدنا عوسمان و، ئەنەس و، حەسەنی کوڕی عەلی، خوا لێیان ڕازی بێت، هەمو خۆیان وشك کردۆتەوە..

هەردووتوێــژەرەوەی ئوممــەتیش: ئیمــام ئیبنــو حەجــەرو، ئیمــام نەوەوی، ئەو بۆچونەیان پێ پەسەندتر بوە[1] بۆیە گوتویانە:

١ـ پێغەمبەری خوا، کە ئەو پارچە پەڕۆیەی وەرنەگرتوە، تـا خـۆی پـێ وشك بکاتەوە، لەوانەیە پەیوەندی بـە پەڕۆکـەوە هـەبوبێت، وەکـو ئـەوەی بە پاکی نەزانیبێت، یان خۆی پەلەی بوبێت.

٢ـ فەرمودەکە خـۆی بەڵگـەی ئەوەیـە، کـە پێغەمبـەری خـوا، صلی الله علیه وسلم عـادەتی وا بـوە، کـە دوای دەسـتنوێژو غوسـڵ دەرکـردن، خـۆی وشك بکاتەوە، بۆیە خاتو مەیمونەش ئەو پەڕۆیەی بۆ گرتوە.

٣ـ تەکانـدنی تـەڕێتی دەسـتەکانی، بەڵگـەن لەسـەر جـائیز بـونی وشـك کردنەوەیان، چونکە مەبەستەکە لە ڕاتەکانـدن و وشـك کردنەوەکـە، هـەر یەکە، مەبەست لە هەردووکیان، هەر لابردنی تەڕێتیەکەیانە..

دەبـێ ئـەوەش ڕەچـاو بکرێـت، کـە غوسـڵ دەرکردنێـك، لـە هـاوینی ناوچـەی گەرمەسـێردا، زۆر جـار هـەر بـۆ خـۆ فێنـك کردنـەوە ئـەنجام دەدرێـت و، کـەس خـۆی لـێ وشـك ناکاتـەوە، ئەمـە لـە کـوێ و غوسـڵ دەرکرنێك لە ناوچەی کوێستان لە کوێ ؟! کەوابو:

وشك کردنەوەی ئەندامانی لەش، دوای غوسڵ جائیزە.. والله اعلم..

★ ★ ★

[1] الفتح: (٤٣٢/١)، المجموع (٤٥٩/١).

هەندێك مەسەلەی تری غوسڵ

. <u>دەستنوێژ گرتن دوای غوسڵ پێویست نیە</u>: هەر کەسێکی بە شێوەیەکی ڕاست و دروستی شەرعیانە، غوسڵەکەی دەرکرد، ئەگەر پێش غوسڵەکەش دەستنوێژی نەگرتبێت، پێویستی بە گرتنی دەستنوێژ نابێت، چونکە پاکژیی غوسڵ دەرکردنەکە، بۆی دەبێتە دەستنوێژ..

- عائیشەخان خوا لێی ڕازی بێت، دەگێڕێتەوە: (كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم لاَ يَتَوَضَّأُ بَعْدَ الغَسْلِ)[1] واتە: پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم، دوای غوسڵ دەرکردنی، لە لەشگرانی دەستنوێژی نەدەگرت..

ـ لە ڕیوایەتێکی تردا دەفەرموێ: (يَغْتَسِلُ وَيُصَلِّي رَكْعَتَينِ، وَلا أَرَاهُ يُحْدِثُ وُضُوءاً بَعْدَ الغَسْلِ)[2] واتە: غوسڵەکە دەردەکات و دوو ركات نوێژ دەکات، وانازانم دوای غوسڵەکە پێویستی بە دەستنوێژ بێت..

ـ ئیبنو عومەر، خوا لێیان ڕازی بێت، دەڵێ: ئەگەر دوای غوسڵ دەرکردن، دەستت لە عەورەتت نەدابێت، ئیتر چ دەستنوێژێك لە غوسڵ دەرکردن ڕێکوپێکترە[3] ؟!

ئەمە ئەوەش دەگەیێنێت، کە ئەو کەسەی غوسڵ دەردەکات، مەرج نیە نییەتی دەستنوێژ گرتنیشی بهێنێت.. ئەمەش ڕای جمهوری شەرعناسانە.

---

[1] ترمزی (١٠٧)، نەسائی (١٣٧/١) ئیبنوماجە (٥٧٩) کەمال ئیبنو السەید لە صحيح فقه السنة (١/ ١٨١)دا دەڵێ: صحيح لغيره.

[2] ئەبو داود (٣٥٠)، ئەحمەد (١١٩/٦)، الحاكم: المستدرك على الصحيحين / كتاب الطهارة (٥٦٢) دەربارەی دەڵێ: صحيح على شرط الشيخين و لم يخرجاه.

[3] هەمان سەرچاوەو ژمارە

ئیمام ئیبنوتەیمییەش بە پەسەندتری داناوە[1]، بەڵام حەنبەلیەکان دەڵێن: نەخێر، ئەگەر نیەتی هەردووکیانی نەهێنابێت، هەر نیەتی غوسڵەکەی بۆ حسێب دەبێت و، دەستنوێژەکەی جائیز نابێت. بەڵام دیارە. کە بۆچونی جمهوری شەرعناسان بەهێزترە.. فەتواش لەسەر ئەوەیە.. والله اعلم..

- **ئەگەر دوو هۆی غوسڵ کۆبونەوە:** هەر کەسێك دوو هۆی لەشگرانی لەسەر کۆبۆوە، وەکو ئەو پیاوەی غوسڵی لەشگرانی و، غوسڵی نوێژی هەینی کەوتۆتە سەر، یان ئەو ئافرەتەی لە حەیزدایەو، غوسڵی لەشگرانی کەوتۆتە سەر، ئیمام نەوەوی و، ئیبنو قودامەی مەقدیسی دەڵێن[2]: زۆرینەی شەرعناسان دەڵێن: ئەگەر نیەتی هەردووکیانی پێکەوە هێناو غوسڵی دەرکرد، ئەوە لە هەردووکیان پاك بۆتەوە.. ئیبنو قودامە دەڵێ: پێچەوانەی ئەمەم نەدیوە، ئەمەشە، کە لە ئیبنو عومەرو، موجاهیدو، مەکحول و، مالیك و، سەوری و، ئەوزاعی و، شافیعی و، ئەبو سەورەوە ڕیوایەت کراوە.

بەڵام ئیبنو حەزم و، هەندێك لە شەرعناسان پێچەوانەی ئەم بۆچونەن و، دەڵێن: دەبێت هەر یەکەیان بە جیا غوسڵی بۆ دەرکرێت.. ئەوە ڕای شێخی ئەلبانیشە، کە زۆری بەرگری لێ کردوەو، گوتوشیەتی، کە ئەوە بۆچونی جابری کوڕی زەیدو، قەتادەو، ئیبراهیمی نەخەعی و، تاوس

---

[1] مجموع الفتاوى (٣٩٧/٢١)، المبسوط (٤٤/١)، ابن احمد الدردير: الشرح الصغير (٦٥/١) الام (٣٦/١)، المحلى (٤٤/٢).
[2] المجموع (٤٨٧/١)، المغني (٢٩٢/١)..

و، عــەتــاء و، زوهــری و، عــەمری كــوڕی شــوعەیب و، مــەیمونی كــوڕی مەهرانە.[١]..

پێم وایە، كە مادام نیەتی غوسڵی هەردووكیانی هێنابێت، غوسڵی هەردووكیانی دەردەچێت.. والله اعلم.

. ئەگەر ئافرەت پێش دەركردنی غوسڵی لەشگرانی، كەوتە حەیزەوە : لە ڕاستترین قەولی شەرعناسان ئەوەیـە، كـە پێویست ناكات غوسڵی لەشگرانی دەركات، دەشێت چاوەڕوان بێت، تـا مـاوەی حەیزەكـەی تـەواو دەبێـت و، هـەردوو غوسـڵەكە دەكـات بـە یـەك، مەرجـە نیـەتی هەردووكیان بهێنێت. ئەمەش ڕاوبۆچونی ئیمام ئەحمەدە[٢]، بەڵام هەندێك لە شەرعناسانی تری وەكو حەسەنی بەسری و، عەتاء و نەخـەعی، دەڵێن: نا، دەبێت غوسڵی لەشگرانیەكەی دەركات و، كە لـە حـەیزیش پـاك بـۆوە، غوسڵی حەیزەكەشی دەردەكات..

. غوسڵی ژن و مێرد پێكەوە: دەشێت ژن و مێرد لـە یـەك كاتـدا، لە شوێنێكدا غوسڵ دەركەن، بـۆ نمونـە پێكـەوە دەچـنە حەوزێكـەوە، یـان بانیۆیەكـەوە، یـان ژێـر دوشـێكەوەو، غوسـڵیان دەردەكـەن، هـەر وەكـو، كـە دەشێت یەكێكیان پێش ئەوی تریان بكەوێت و، ئەوی تریان دواتـر بچێتە ناوی، ئەمە حوكمی بەكارهێنانی ئاوەكەش دەسـەلێنێت، كـە بـەكارهێنانی ئاوی غوسڵی یەكێكیان، بۆغوسڵ دەركردنی ئەوی تریان جائیزە.. بەڵگەی ئەمەشمان پێشتر لە باسی ئەحكامی ئاودا هێنایەوە، كە:

---

[١] تمام المنة (ل ١٢٦ ـ ١٣٠).

[٢] ابن رجب: القواعد (٢٦/١).

ـ فەرمودەکەی لای عائیشەخانە، خـوا لێـی ڕازی بێـت، کـە گـوتی: (لَقَـدْ كنتَ أغْتَسِلُ أنَا وَرَسُولُ اللهِ صَلَى اللهُ عليـهِ وَسَلَمَ مِـنْ إنَـاءٍ واحِدٍ، فمَا أزِيـدُ علَى أنْ أُفْـرِغَ عَلَـى رَأسِي ثـلاثَ إفْرَاغَـاتٍ)[1] واتـە: مـن و پێغەمبـەری خـوا، صلى الله عليه وسلم، غوسـڵی خۆمـان لـە تەشـتێکدا دەردەکـرد، تـەنها سـێ مشت ئاویشم دەکرد بەسەرمداو بەس..

ـ یان ئەو فەرمودەیەی، کە ئوم هانی دەیگێڕێتـەوە: (أنَّ الـنبيَّ صـلى الله عليه وسلم اغْتسَلَ، هُوَ وميمونَةُ، مِن إناءٍ واحدٍ. قَصْعَةٌ فِيهـا أثـرُ الْعَجِينِ)[2] واتە: پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم و، مەیمونەی خێزانـی، لـە تەشـتێکدا پێکەوە خۆیان شوشت، کە هەویری کۆنـی پێوە بو.

ـ **غوسڵ دەرکردن بە ڕوتی لەبەر چاوان حەرامە:** دەشـێت بـە ڕوتــی غوســڵ دەرکــات، بــەو مەرجــەی کــەس نــەیبینێت، وەکـو ئــەوەی پەردەیەك بە دەوری خۆیدا ڕاهێڵ کات، چونکە:

ــ فـەرمودەی لای خـاتو مەیمونەیـە، خـوا لێـی ڕازی بێـت، کـە دەڵـێ: (وَضَعَتُ لِلنَّبِيِّ صَلَى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَمَ مَاءً لِلْغسْلِ وَسَتَرْتهُ)[3] واتـە: ئـاوم بـۆ غوسڵ دەرکردنی پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم دانـاو، پەردەیـەکم بۆ ڕایەڵ کرد

---

[1] موسلیم (٣٢١)، نەسائی (٢٠٣/١) ئیبنو ماجە ٠ ٦٠٤).
کەمال ئیبنو السەید لە صحيح فقه السنة (١/ ١٧٨)دا دەڵێ: سەحیحە

[2] رواه احمد والنسائي وابن خزيمة نەسائی ٢٠٢/١ ئیبنوماجە ١٣٤/١ ژمارە ٣٧٨ ئەحمەد ٣٤٢/٦ شێخی ئەلبانی بە سەحیحی داناوە، بڕوانە: صحيح النسائي (١ / ٥١) وصحيح ابن ماجه (٣٧٨) ومشكاة المصابيح/٤٨٥ وإرواء الغليل (١ / ٦٤).

[3] بوخاری (٢٦٦)، موسلیم (٣١٧).

- ئەوەش لە پێغەمبەری خواوە، صلی الله علیە وسلم سەلمێنراوە، کە سەیدنا موسا[١]و، سەیدنا ئەیوب[٢] سەلامی خوایان لێ بێت، بە ڕوتی خۆیان دەشوشت..

- کەسێك لە کاتی غوسلْ دەرکردندا دەستنوێژی بشکێت:

ئەو کاتەی لەشگرانێك خۆی دەشوات، ئەگەر پێش تەواوبونی غوسڵەکەی دەستنوێژی شکا، با گوێ نەداتێ و، لە غوسلْ دەرکردنی خۆی بەردەوام بێت، چونکە ئەوە ڕێ لە غوسڵەکەی ناگرێت، بەڵام لەسەر قەولی زۆرینەی شەرعناسانی وەکو عەتاء و، سوفیانی سەوری و، ئیمام شافیعی، دەبێت دەستنوێژ بگرێت.. ئیبنو قودامەو، ئیبنول مونزیریش ئەوەیان بە پەسەندتر زانیوە[٣] ..

* * *

هەندێك بابەتی پەیوەندیدار بە لەشگرانی

- لەشگران بۆی هەیە غوسلْ دەرکردنی دواخات: مەرج نیە هەر ئەو کاتەی لەشگران دەبێت، غوسلْ دەرکات، چونکە ئەبو هوەرەیرە، خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە: (أنَّ النَّبيَّ صلى الله عليه وسلم لَقِيَهُ فِي بَعْضِ طُرُقِ المدينَةِ وهُو جنُبٌ، فانخَنَسَ مِنهُ، فذَهَبَ، فاغْتَسَلَ، ثمَّ جَاءَ، فقالَ: أينَ كُنتَ يا أبا هُريرَةَ؟ فقالَ: كُنتَ جُنُباً فكَرِهتُ أن أُجَالِسَكَ وأنا عَلَى

---

[١] بوخاری (٢٧٨)، موسلیم (٣٣٩).
[٢] بوخاری (٢٧٩).
[٣] المغني (١/٢٩٠)، الاوسط (٢/١١٢).

غـيرِ طهَـارَةٍ. فقـالَ: سُـبْحَانَ اللهِ، إنَّ المـؤمِنَ لا يَـتجُسُ)[1] واتـە: جارێـك لـە کۆڵانێکی مەدینەدا، پێغەمبەری بینی صلی الله علیە وسلم، بەڵام لەبەر ئەوەی لەشی گران بو (لە جەنابەتدا بو) نەهاتە خزمەت پێغەمبەر، صلی ﷲ علیـە وسـلم. پاشـان - دوای غوسـڵ دەرکـردن - هاتـەوە خزمـەتی، پێغەمبەر صلی الله علیە وسلم، لێی پرسی: ئـەرێ ئـەبو هورەیرە لـە کوێ بویت؟ ئەویش گوتی: لـە جەنابەتـدا بـوم، بۆیـە حـەزم نـەکرد بـە لەشـی پیسەوە، لە خزمەتتدا بم. ئەویش فەرموی: پـاك و بـێ خەوشـی بـۆ خـوا، موسوڵمان پیس نابێت.

هەروەها ئەو فەرمودەیەی لای ئەنەسـی کوڕی مالیـك، خـوا لێـی ڕازی بێت، کە گوتی: (أنَّ نَبِيَّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَطُوفُ عَلَى نِسَائِهِ فِي اللَّيْلَةِ الْوَاحِدَةِ وَلَهُ يَوْمَئِذٍ تِسْعُ نِسْوَةٍ)[2] واتە: پێغەمبەری خوا، صلی الله علیە وسلم، لە شەوێکدا، بەسەر هەمو خێزانەکانیدا دەگەڕا، کە نۆ ژنیشی هەبو..

کەوابو مانـەوەی موسـوڵمان، بـە لەشـگرانی، هـیچ کاریگەرییـەکی نیـە، مەگەر ببێتە هۆی دواخستنی نوێژەکانی.. ئەوەش حوکمێکی تری هەیە.

ئەو قسەیەی ناو کـوردەواریش، ڕاسـت نیـە، کـە دەڵـێ: زەوی هـاوارێتی لـەوەی، لەشـگرانێك بەسـەریدا دەڕوات و، خۆزگـە دەخوازێـت زو غوسـڵی دەرکات..

---

[1] بوخاری (٧٩/١ و ٨٠)، موسلیم (٢٨٢/١ ژمارە ١١٥)، ئەبوداود (٥٢/١)، نەسائی (١٤٥/١)، ترمزی (٢٠٧/١ و ٢٠٨ ژمارە ١٢١) دەربارەشی دەڵێ: (حديث حسن صحيح)، ئیبنو ماجە (١ / ٧٨ ژمارە ٥٣٤)، ومسند أحمد (٢/ ٢٣٥) .

[2] بوخاری (٢٨٤)، موسلیم (٣٠٩).

- لەشـگران بـۆی هەیـە پـێش غوسـڵ دەرکـردن بخەوێتـەوە:

لەبەر ئەوەی عائیشەخان، خوا لێی ڕازی بێت، دەڵێ: (إِذَا أَرَادَ أَنْ يَنَامَ وَهُوَ جُنُبٌ، غَسَلَ فَرْجَهُ، وَتَوَضَّأَ لِلصَّلاةِ)[1] واتـە: ئـەو کاتـەی پێغەمبـەری خـوا، صـلی الله علیـه وسـلم لەشـگران بوایـەو، بیویسـتیایە بخەوێتـەوە، دەچـو عەورەتی دەشوشت و، دەستنوێژی دەگـرت وەکـو، کـە بـۆ نوێـژی دەگـرت.. ئینجا دەخەوت..

عبداللەی کوڕی قەیس، خوا لێی ڕازی بێت، لە عائیشەخان، خوا لێـی ڕازی بێـت پرسـی: (كَيْفَ كَانَ نَوْمُ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْجَنَابَةِ أَيَغْتَسِلُ قَبْلَ أَنْ يَنَامَ أَوْ يَنَامُ قَبْلَ أَنْ يَغْتَسِلَ قَالَتْ كُلُّ ذَلِكَ قَدْ كَانَ يَفْعَلُ رُبَّمَا اغْتَسَلَ فَنَامَ وَرُبَّمَا تَوَضَّأَ فَنَامَ) فقَالَ: الحَمْدُ للهِ الذي جَعَلَ فِي الأَمْرِ سَعَةً)[2] واتـە: پێغەمبـەری خـوا، صـلی الله علیـه وسـلم، لـە کـاتی لەشگرانیدا چۆن بو؟! ئایا غوسڵی دەردەکرد، پێش ئەوەی بخەوێتەوە، یان دەخەوتـەوەو، پـێش ئـەوەی غوسـڵ دەربکـات؟! فـەرموی: هـەردووکیانی دەکرد.. جاری وا هـەبو غوسڵی دەردەکـردو دەخـەوت، جاری واش هـەبو، دەسـتنوێژێکی دەگــرت و دەخــەوت.. عبداللـە گـوتی: سـوپاس بـۆ ئـەو خوایەی، کە ئاسانکاری لەمەدا کردوە..

- لەشـگران بـۆی هەیـە قورئـان بخوێنێـت: پێشـتر لـە باسـی دەسـتنوێژدا، ئەمـە ڕون کرایـەوەو، لـە پوختەکەیـدا وتم: لـەش پـاکیی مەرجە بۆ دەستدان لـە قورئـان و هـەڵگرتنی، بـەڵام دەسـتنوێژ بـۆ دەسـت لێدان و، هـەڵگرتن و، خوێنـدنی، مـەرج نیـە.. ئـافرەتیش کـە لـە حـەیزدا

---

[1] بوخاری (٢٨٨)، موسلیم (٣٠٥).

[2] موسلیم (٣٠٧).

بێت یان زەیستان بێت دەتوانێت قورئان بخوێنێت، بێ ئـەوەی دەسـتی لـێ بدات.. والله اعلم..

. لەشگران و حەیزدار بۆیـان هەیـە لـە مزگەوتـدا بمێننـەوە:

ئەمە یەکێکە لەو باسانەی، کە راجوێییەکی زۆری لەسەرەو، هەر لایەنەش بەرگریی بەردەوام، لە بۆچونی خۆی دەکات.. لـە کاتێکـدا، کـە هـەر چـوار ئیمامـە بەڕێزەکـە و، جمهـوری شەرعناسـان ڕایـان وایـە، کـە لەشـگران و ئـافرەتی حـەیزدارو زەیسـتان، بۆیـان نیـە لـە مزگەوتـدا بمێننـەوە، ئـەم بەڕێزانـە نـاو دەنـێم (بەرهەڵسـتکاران)، ئەوانـەش، کـە دەڵـێن: ڕێ بـە لەشـگران و، حـەیزدارو، زەیسـتان بـدرێت بێنـە مزگـەوت، نـاو دەنـێم (ڕێدەران).. با بەڵگەی هەردوولایان بخەینە بەردەست:

بەرهەڵســتکاران گوتویانــە: نابێــت لەشــگران وحــەیزدارو زەیستان لە مزگەوتدا بمێننەوە:

١ ـ خـوای گـەورە دەفـەرموێ: ﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَقۡرَبُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَأَنتُمۡ سُكَـٰرَىٰ حَتَّىٰ تَعۡلَمُواْ مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّىٰ تَغۡتَسِلُواْ ﴾ النســـــاء/٤٣ واتە: ئەی ئەو کەسـانەی باوەڕتـان هێنـاوە، لـەو کاتانـەدا، کـە سەرخۆشـن، توخنی نوێژ نەکەونەوە، تا بزانن چی دەڵێن، لەو کاتانەش، کە لەشـگرانن (لە جەنابەتدان)، تا خۆتان دەشۆن، مەگـەر رێبـوار بـن و، پێیـدا تێپـەڕن، یان، تا ئەو ساتەی تەیەمموم دەکەن..

ئەم شەرعناسە بەرهەڵستکارانە دەڵێن: لێرەدا مەبەست لە نوێژ شوێنی نوێژ کردنەکەیـە، کـە مزگەوتـە، ئایەتەکـەش ڕێ لـە مانـەوەی لەشـگرانان دەگرێت، لە مزگەوت دا بن، مەگەر رێبوار بن..

ئینجا ئەم بەرێزانە، حوکمی حەیزدارو زەیستانیشیان، وەکو حوکمی لەشگران لێکردوە..

شەرعناسە رێدەرەکانیش دەڵێن: ئەمەی ئێوە، یەکێکە لە لێکدانەوەکانی سەلەف بۆ ئایەتەکە، لێکدانەوەکەی تریان، دەڵێ: مەبەست خودی نوێژەکەیە، نەك جێگای نوێژەکە، کەوابو حوکمەکە ئەوەیە، کە لەشگران توخنی خودی نوێژ نەکەوێت، نەك شوێنی نوێژ..

بۆ قیاس کردنی حەیزدارو، زەیستانیش بە لەشگران، دەڵێن: لێك ناچن، چونکە لەشگران، کاتی غوسڵ دەرکردنی لەدەست خۆیدایە، بەڵام ئافرەتەکان خاوەن عوزرن، چونکە پابەندن بە ماوەی، حەیزو زەیستانیەکەوە، تا لە خوێن پاك نەبنەوە، ناتوانن غوسڵ دەرکەن.. خۆ کە غوسڵیان دەرنەکردوە، بە دەست خۆیان نیە..

٢ ـ فەرمودەکەی جسرەی کچی دەجاجە، خوا لێی ڕازی بێت، کە لە عائیشەخانەوە، خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە، کە پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم فەرمویەتی: (إنِّي لَا أُحِلُّ الْمَسْجِدَ لِحَائِضٍ وَلَا جُنُبٍ)[١] واتە: من مزگەوت بۆ حەیزدارو لەشگرانان، حەڵاڵ ناکەم..

ڕێدەران گوتویانە: فەرمودەکە زەعیفەو، نابێتە بەڵگە، قسە لەسەر سەنەدی هەیەو، تەنها لە ڕێی جسرەوە هاتوە، لە کەسی ترەوە نەگێڕراوەتەوە..

٣ ـ فەرمودەکەی لای ئوم عەتییە، خوا لێی ڕازی بێت، کە دەربارەی ئامادەبونی ئافرەتان بۆ نوێژی جەژن و، ئاهەنگەکەی، لە پێغەمبەری

---

[١] ئەبوداود (٢٣٢)، بەیهیقی (٤٤٢/٢)، ئیبنو خوزەیمە (٢٨٤/٢)، شێخی ئەلبانی لە ارواء (١٩٣) دا دەڵێ: زەعیفە..

پێشـەواوە، صـلی الله علیـە وسـلم دەگێڕێتـەوە کـە فەرمویـەتی: (لِتخـرُجَ العَوَاتِقُ وَذُوَاتُ الْخُدُورِ وَالحُيَّضُ فَيَشهَدْنَ الخَيـرَ وَدَعْوَةَ المُسْلِمِينَ وَتعتـزِلِ الحُـيَّضُ المُصَـلَّى)[1] واتــە: بـا کچـانی پێگەیشـتو و، ژنــی بــە مێــرد و، حەیزدارانیش ئامادە بن، با بەشداری خێرات ودوعـای موسـوڵمانان بـبن، بــەڵام، بـا حــەیزدارەکان لــە نوێژگاکــە کــەنارگیر بــن.. ئــەم شەرعناســە بەڕێزانە دەڵێن جا، کە حـەیزدار لـە ساحەی نوێـژ خوێنـدن دورەپـەرێز بێت، حەتمەن مزگەوت لە پێشترە، کە نابێت بچێتە ناویەوە.

ڕێدەران دەڵێن: مەبەست لە (مُصَلَّى) خـودی نوێژەکەیـە، نـەك شـوێن نوێژەکە، خۆ هەمویان هەر لە شوێنی نوێژەکە بون، هەمو شوێنێکی سـەر زەمینــیش، بــۆ موســوڵمان شــوێن نوێــژە، کــەوابو ناشــێت مزگــەوت، لــە موسوڵمان بگیرێت، بە تایبەتی، کە لەشگران پیس نیە.. ئەمە جگە لەوەی هــەر ئــەو فەرمودەیــە، لــە ڕیوایــەتی تــری لای موســلیمدا هــاتوە، کــە دەفەرموێ: (فأمَّا الحُيَّضُ فيَعتَزِلْنَ الصَّلاةَ) واتە: ئەوانەی لـە حـەیزدان، با توخنی نوێژەکە نەکەونەوە..

٤ ـ ئەو فەرمودەیەش، کە لای عائیشەخانە، خوا لێـی ڕازی بێـت ، بـاس لە قژ داهێنانی پێغەمبەری خوا، صلی الله علیە وسلم و، شت دانـە دەسـتی دەکات، کە دەڵێ: (كَانَ النَّبيُّ صلى الله عليـه وسـلم يُصْغِي إِلَـيَّ رَأْسَـهُ وَهُوَ مُجَاوِرٌ فِي المَسْجِدِ فَأُرَجِّلُهُ وَأَنَـا حَـائِضٌ)[2] واتــە: لـەو دیـوی مزگەوتـەوە، سەری لار دەکردەوە بە لامدا و، منیش هەرچەندە لە حەیزدابوم، قژم بـۆ شــانە دەکــرد.. بەرهەلســتکاران دەلــێن: ئەگــەر جــائیز بوایــە، ئــافرەتی حەیزدار بچێتە مزگەوتـەوە، دەبـو عائیشـەخان لـەو دیـوی مزگەوتەکـەوە

---

[1] بوخاری (٣٢٤)، موسلیم (٨٩٠).

[2] بوخاری (٢٠٢٩).

بوایەو، سەری بۆ شانە بكردایە..

بـەڵام بەرامبـەرە ڕێـدەرەكانیان دەڵێن: لەوانەیـە لەبـەر هۆیـەكی تـر بێـت، كـە عایشـەخان نەچـۆتە ئـەو دیـوی مزگەوتەكـە، وەك ئـەوەی مزگەوتەكە پیاوی لێ بوبێت..

شەرعناسە ڕێدەرەكان دەڵێن: قسەمان لەسەر هەمو ئەو بەڵگانە هەیە، كە بەرهەڵستكاران هێناویانەتەوە، ئێمە پێمان وایە، كە لەشگران و، حەیزدارو، زەیستان بۆیان هەیە بچنە مزگەوتەوەو، تێشیدا بمێننـەوە، بـە بەڵگەی:

١ ـ ئەسڵ پاكێتیە: مادام بە ڕاشكاوی، ڕێگرتنێكی شەرعی لەبەر دەستدا نیە، كەوابو دەگەڕێینەوە سەر ئەسڵەكە، كـە موسوڵمان ڕێـدراوە لـە هـەر شوێنێكدا بێت ببێت، لە كوێ دەیەوێت نوێژ بكات، بۆی هەیە بیكات..

٢ـ سەلمێنراوە، كە موشریك چونەتە مزگەوتـەوەو، پێغەمبـەری خـواش لـە مزگەوتـدا هێشتونیەوە، لـە كاتێكـدا خـوای گـەورە دەفـەرموێ: ﴿إِنَّمَا ٱلْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا۟ ٱلْمَسْجِدَ ٱلْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هَـٰذَا﴾ التوبـــــه/٢٨ واتــە: موشــریكەكان پیســن، بــا لــە دوای ئەمســاڵیانەوە، نزیــك كەعبــە نەكەونەوە. خۆ ئەوەش سـەلمێنراوە، كـە موسـوڵمان پـیس نابێـت، چونكە پێغەمبــەری خــوا، صــلی الله علیــه وســلم دەفــەرموێ: (إنَّ المـؤمنَ لا يَنجُسُ)[١]واتە: موسوڵمان پـیس نابێـت. چـۆن دەگونجێـت ڕێ بـە موشـریكی پیس درابێت، بچێتە مزگەوتەوەو، ئێوە ڕێی لە موسوڵمانی پـاك دەگـرن؟!

---

[١] بوخاری (١/٧٩ و ٨٠)، موسلیم (١/٢٨٢ ژمارە ١١٥)، ئەبوداود (١/٥٢)، نەسائی (١/١٤٥)، ترمزی (١/٢٠٧ و ٢٠٨ ژمارە ١٢١) دەربارەشی دەڵێ: (حديث حسن صحيح)، ئیبنو ماجە (١ / ٧٨ ژمارە ٥٣٤)، ومسند أحمد (٢/ ٢٣٥) .

بەرهەڵستكاران لـە وەڵامـی ئەمانـدا دەڵـێن: هـەر شـەرع ئـەو جیاوازیـەی خسـتۆتە نێـوان كـافرو موسـوڵمانەوەو، ئـەو دوو حوكمـە جیاوازەشـی دەركردوە، كە رێی داوە ئەو موشریكانە بچنە مزگەوت و، بە پێی بەڵگەی شەرعی، رێشی لە لەشگران و، حـەیزدارو، زەیستان گرتـوە!! ئـەوانیش لـە وەڵامیاندا دەڵێن: ئاخر بەڵگەكانتان ئەوەندە بەهێز نین، حوكمێكی وایـان پێ بگۆڕرێت.. ئەگەر دەقەكانتان بسەلمێنن، ئێمەش تەسلیمیان دەبین..

٣ ـ فەرمودەی (متفق علیـه)یـە، كـە عائیشـەخان، خـوا لێـی ڕازی بێـت دەگێڕێتەوە، كـە ئـافرەتێكی قولـەڕەش، كـە سـەر بـە یـەكێك لـە تیرەكـانی عەرەب بو، ئازادیان كردبو، كەسی نـەبو، موسـوڵمان بوبـو، لـە گۆشـەیەكی مزگەوتدا خێمەیـەكی هەڵدابو، لـەوێ دەژیـاو، جارجـارە دەچـوە خزمـەت عائیشە، خوا لێی ڕازی بێت.[1] .. خۆ ئەمە ئافرەتەو لە مزگەوت ژیاوە، خۆ حەتمەن كەوتۆتە حەیزەوە، بەڵام كەس ڕێی لێ نەگرتوە[2]..

---

[1] بوخاری (٤٣٩): (وَعَنْ عَائِشَةَ أَنَّ (وَلِيدَةُ الوَلِيدَةُ الأَمَةُ) سَوْدَاءَ كَانَ لَهَا خِبَاءٌ فِي الْمَسْجِدِ فَكَانَتْ تَأْتِينِي فَتَحَدَّثُ عِنْدِي - الْحَدِيثَ. مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ. وَالْحَدِيثُ بِرُمَّتِهِ فِي الْبُخَارِيِّ عَنْ عَائِشَةَ: أَنَّ وَلِيدَةً سَوْدَاءَ كَانَتْ لِحَيٍّ مِنَ الْعَرَبِ فَأَعْتَقُوهَا فَكَانَتْ مَعَهُمْ فَخَرَجَتْ صَبِيَّةٌ لَهُمْ عَلَيْهَا وِشَاحٌ أَحْمَرُ مِنْ سُيُورٍ، قَالَتْ فَوَضَعَتْهُ أَوْ وَقَعَ مِنْهَا فَمَرَّتْ حُدَيَّاةٌ وَهُوَ مُلْقًى فَحَسِبَتْهُ لَحْمًا فَخَطِفَتْهُ. قَالَتْ: فَالْتَمَسُوهُ فَلَمْ يَجِدُوهُ فَاتَّهَمُونِي بِهِ فَجَعَلُوا يُفَتِّشُونِي حَتَّى فَتَّشُوا قُبُلَهَا قَالَتْ: وَاللَّهِ إِنِّي لَقَائِمَةٌ مَعَهُمْ إِذْ مَرَّتِ الْحُدَيَّاةُ فَأَلْقَتْهُ قَالَتْ: فَوَقَعَ بَيْنَهُمْ، فَقُلْتُ هَذَا الَّذِي اتَّهَمْتُمُونِي بِهِ زَعَمْتُمْ وَأَنَا بَرِيئَةٌ مِنْهُ وَهَا هُوَ ذَا، قَالَتْ: فَجَاءَتْ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَسْلَمَتْ، قَالَتْ عَائِشَةُ: فَكَانَ لَهَا خِبَاءٌ فِي الْمَسْجِدِ أَوْ حِفْشٌ فَكَانَتْ تَأْتِينِي فَتَحَدَّثُ عِنْدِي، قَالَتْ فَلَا تَجْلِسُ إِلَّا قَالَتْ: وَيَوْمَ الْوِشَاحِ مِنْ تَعَاجِيبِ رَبِّنَا أَلَا إِنَّهُ مِنْ دَارَةِ الْكُفْرِ نَجَّانِي قَالَتْ عَائِشَةُ: قُلْتُ لَهَا: مَا شَأْنُكِ لَا تَقْعُدِينَ إِلَّا قُلْتِ هَذَا ؟ فَحَدَّثَتْنِي بِهَذَا الْحَدِيثِ).

[2] ئیمـامی سـەنعانی لـە سـبل السلام (٢٤٤/١) دا باسـێكی تـەرخان كـردوە، بـۆ توێژینـەوەی ئەمەو لە كۆتاییەكەیدا دەڵێ: (إِبَاحَةِ الْمَبِيتِ وَالْمَقِيلِ فِي الْمَسْجِدِ لِمَنْ لَيْسَ لَهُ مَسْكَنٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ رَجُلًا كَانَ أَوْ امْرَأَةً عِنْدَ أَمْنِ الْفِتْنَةِ).

بەرهەڵستكاران دەڵێن: ئەو ئافرەتە نەكەسی هەبوە، نە ماڵ و مەنزڵ.. كەوابو حاڵەتێكی ناچاریی بوە، ناشێت بكرێتە قیاس بۆ كەسانی تر..

٤ ـ ئەبو هورەیرە، خوا لێی ڕازی بێت، باسی ئافرەتێكی تر دەگێڕێتەوە: (أنَّ امْرَأةً سَوْدَاءَ كَانَتْ تقُمُّ الْمَسْجِدَ، فَفَقَدَهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَأَلَ عَنْهَا بَعْدَ أيَّامٍ فَقِيلَ لَهُ إنَّهَا مَاتَتْ قَالَ فَهَلَّا آذَنْتُمُونِي، فَأتَى قَبْرَهَا فَصَلَّى عَلَيْهَا)[1] واتە ئافرەتێكی ڕەش، مجێوری مزگەوت بو، ماوەیەك بو نەكەوتە بەرچاوی پێغەمبەر صلی الله علیه وسلم، بۆیە پرسیاری دەربارە كرد، وتیان: كۆچی دوایی كردوە، فەرموی: ئەدی بۆچی بانگتان نەكردم (بۆ مەراسیمی كفن و دفنی)، ئیتر چوە سەر گۆڕەكەی و نوێژی لەسەر كرد.. ڕێدەران دەڵێن: خۆ ئەم ئافرەتەیان ناچار نەبو لە مزگەوت بمێنێتەوە؟! مجێور بوە، سەرپەرشتی مزگەوتەكەی بەردەوام كردوە، بەردەوام لەوێش ماوەتەوە، حەتمەن كەوتۆتە حەیزەوەو، هەر بەردەوامیش بوە، لەسەر كاری خۆی، كەسیش داوای لێ نەكرد، كەنارگیر بێت و، نزیكی مزگەوت نەبێت..

٥ ـ ئەوەش سەلێنراوە، كە ئیبنو عومەر خوا لێیان ڕازی بێت، گەنجێكی بێ ژن و ماڵ بو، لە مزگەوت دەخەوت! حەتمەن وەكو هەر گەنجێكی تر، لەشگران بوەو بەو حاڵەشیەوە، لە مزگەوتدا ماوەتەوە..

بەرهەڵستكاران دەڵێن: نازانین، كە پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم بینیبێتی و، ڕێی پێدا بێت!

---

[1] بوخاری (٤٥٨)، موسلیم (٩٥٦) بەیهیقی (٤/٤٨) زیاتر جەخت لەوە دەكاتەوە ە ئافرەت بو..

ڕێدەران لە وەڵامدا دەڵێن: ئێ خۆ خوای گەورە دەیبینێ..
بەرهەڵستکاران دەڵێن: خۆ بۆ هەر هەڵەی یاوەرێك، وەحی نەهاتۆتە خوارەوە..

٦ ـ کە عائیشەخان، خوا لێی ڕازی بێت، لە حەجدا کەوتە حەیزەوە، پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم، تەنها ڕێی تەواڤی کەعبەی لێ گرت، دەنا مەراسیمەکانی تری خواپەرستی، لەگەڵ موسوڵمانانـدا ئەنجام دەدا، کەوابو حەیزدار، ڕێدراوە بچێتە مزگەوت و، تێیدا بمێنێتەوە..
بەرهەڵستکاران دەڵێن: ئەوەی پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم بۆ ئەوە بوە، کە عائیشەخان فێر کات، کە دەتوانێت هەمو خواپەرستیەکانی حەج، جگە لە تەواڤی کەعبە بکات !! قابیلە ڕێ بە ئافرەتێکی تری حەیزدار بدرێت، کە نوێژەکانی بکات؟!

٧ ـ فەرمودەیەکی تر لای عائیشەخان هەیە، کە دەڵێ: پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم فەرموی: (نَاوِلِينِي الْخُمْرَةَ مِنَ الْمَسْجِدِ، فَقُلْتُ إِنِّي حَائِضٌ، فَقَالَ: " إِنَّ حَيْضَتَكِ لَيْسَ بِيَدِكِ)[1] واتە: ئەو خومرەیەم[2] بدەرێ کە وا لە مزگەوتە، عائیشەخان گوتی: ئاخر من لە حەیزدام، فەرموی: حەیزەکەت لە دەست خۆتدا نیە.. ئەمە ئەوە دەگەیێنێت، کە خومرەکە لە ناو مزگەوتەکە بوەو، عائیشەخان نەیویستوە بێتە ناو مزگەوتەکەوە،

---

[1] موسلیم (٢٩٨)، ئەبوداود (٢٦١)، ترمزی (١٣٤) نەسائی (١٩٢/٢).

[2] پارچە قوماشێکی چنراوبوە، وەکو بەرماڵ و جاجم، هەندێك عەرەبی گەوجی عارەبی نەزان، خومرەکەیان بە خەمر (شەراب) لێکداوەتەوەو، مەقالەیان لەسەر نوسیوە، کە گوایە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم داوای شەڕابی لە عائیشەخان کردوە !! حاشای پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم..

بەڵام پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم، هەر سور بوە لەسەر ئەوەی، کە ئەو بێتە ناو مزگەوتەکەوە..

بەرهەڵستکاران دەڵێن: فەرمودەکە بە شێوەی تریش ریوایەت کراوە، کە دەفەرموێ: (يَا عَائِشَةُ نَاوِلِينِي الثَّوبَ، فَقَالَتْ: إِنِّي حَائِضٌ، فَقَالَ: إِنَّ حَيْضَتَكِ لَيْسَتْ فِي يَدِكِ)[1] واتە: ئەرێ عائیشە، ئادەی ئەو پۆشاکەم بدەرێ، گوتی: من لە حەیزدام، فەرموی: قەیدی نیە، خۆ حەیزەکەت بە دەست خۆت نیە.. ئەمە ڕون و ئاشکرایە، کە پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم لە مزگەوتەکەدا بوەو، عائیشەخان و خومرەکە لە دەرەوەی، بۆیە فەرمانی پێکرد، تا بە دەستی خۆی بۆی بهێنێتە ژورەوە

دوای ئەم ڕەدو بەدەلەی شەرعناسان و بەڵگەکانیان، کە زۆر زیاترە لەوەی، من لێرەدا هەندێکیانم هێنایەوە، گەیشتمە ئەوەی، کە ڕاستە جمهوری شەرعناسان و، لە پێشیانەوە پێشەوایانی چوار مەزهەبەکە بۆچونیان ئەوەیە، کە لەشگران و، حەیزدارو، زەیستان، بۆیان نیە لە مزگەوتدا بمێننەوە، بەڵام بەڵگەی بەرامبەرەکانیان بەهێزترە.. بۆیە:

پێم وایە لەشگران و، حەیزدارو، زەیستان بۆیان، هەیە لە مزگەوتدا بمێننەوە.. والله اعلم..

★ ★ ★

---

[1] موسلیم (٢٩٩)، نەسائی (١/١٩٢).

باسی نۆیەم

تەیەمموم

- تەیەمموم لە جیاتی چیە ؟
- ئەو حاڵەتانەی کە تەیەمموی تێدا جائیزە.
- ئاوی پێیەو:
١ ـ بەشی ناکات. ٢ ـ دەترسێت. ٣ ـ نەخۆشەو ناوێرێت بەکاری بهێنێت.
- صەعید چیە، کە تەیەمموی پێ دەکرێت ؟.
- حوکمی ئەو کەسەی نە ئاوی دەست دەکەوێ نەصەعید. ـ بابەتی تری پەیوەندیدار.
- چۆنیەتی تەیەمموی دروست.
- بەتاڵ بونەوەی تەیەممموم.
- ئەو کەسەی دوای تەیەممموم نوێژ ئاوی دەست کەوت.

باسی نۆیەم

تەیەممـوم

پێناسەی تەیەمموم:

ـ لە زمانەوانیدا: تەیەمموم واتە مەبەست و ئاراستە.. دەوترێت: (تيَمَّمْتُ فلاناً، ويَمَّمْتُه، وتأمَّمْتُه، وأمَّمْتُه: أي قصَدْتُه) خوای گەورەش دەفەرموێ: ﴿وَلَا تَيَمَّمُواْ ٱلْخَبِيثَ مِنْهُ تُنفِقُونَ﴾ البقره/٢٦٧ واتە: مەبەستتان دەسخستنی پارەی حەرام نەبێت، تا لەویان لە پێناوی خوادا ببەخشن.

ـ لە زاراوەییدا: تەیەمموم: بەکارهێنانی صەعیدە (هەمو شتێکی پاکە، کە لەسەر روی زەوی هەیە) لە جیاتی ئاو بۆ دەستنوێژو غوسڵ، تا هەرچی ئەو دوانە رێی پێ دەدەن، ئەمیش رێی پێ بدات..

تەیەمموم جائیزە:

شیاوێتی تەیەمموم، بە بەڵگەی قورئان و سوننەت و کۆڕایە:

١ ـ لە قورئاندا هاتوە: ﴿فَلَمْ تَجِدُواْ مَآءً فَتَيَمَّمُواْ صَعِيدًا طَيِّبًا فَٱمْسَحُواْ بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُم مِّنْهُ﴾ المائده/٦ واتە: ئەگەر ئاوتان دەست نەکەوت، هەر بەوەی لەسەر زەمیندا بەرز بۆتەوە (لە خاك و خوێ ولم و بەردو قسڵ و هتد) مەسحی دەموچاو و دەستانی پێ بکەن.

٢ . لە سوننەتدا:

★ پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم دەفەرموێ: (...ٍ وَجُعِلَتْ لِي الْأَرْضُ مَسْجِدًا وَطَهُورًا فَأَيُّمَا رَجُلٍ مِنْ أُمَّتِي أَدْرَكَتْهُ الصَّلَاةُ فَلْيُصَلِّ)[1] واتە: هەمو زەوی، بۆ خۆم و ئوممەتەکەم، جێ نوێژەو پاکە، هەر کەسێك لە ئوممەتەکەم لە هەر شوێنێك کاتی نوێژی گەیشتێ، ئەوە ئەو شوێنەی مزگەوتەو پاکە. دەتوانێت نوێژەکەی لێ بکات..

★ عەمرانی کوڕی حەسسین، خوا لێی ڕازی بێت دەڵێ: (... وَنُودِيَ بِالصَّلَاةِ فَصَلَّى بِالنَّاسِ، فَلَمَّا انْفَتَلَ مِنْ صَلَاتِهِ إِذَا هُوَ بِرَجُلٍ مُعْتَزِلٍ لَمْ يُصَلِّ مَعَ الْقَوْمِ قَالَ: مَا مَنَعَكَ يَا فُلَانُ أَنْ تُصَلِّيَ مَعَ الْقَوْمِ . قَالَ أَصَابَتْنِي جَنَابَةٌ وَلَا مَاءَ. قَالَ: عَلَيْكَ بِالصَّعِيدِ، فَإِنَّهُ يَكْفِيكَ)[2] واتە: پاشان ،کە بانگ درا، پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم، نوێژەکەی بە ئیمامەت بۆ خەڵکەکە کرد، کە لە نوێژ تەواو بو، کابرایەکی بینی گۆشەگیرەو، لەگەڵ خەڵکەکە نوێژی نەکرد، پێی فەرمو: ئەرێ فلان، چی ڕێی لێ گرتیت، تا نوێژەکە لەگەڵ ئەو خەڵکە نەکەیت؟! گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا، توشی لەشگرانی بوبوم و، ئاویشم دەست نەکەوت، فەرموی: دەتوانیت صەعید بەکار بهێنیت، ئەویشت بەسە.. دواتر کە ئاویان هێنا، دەفرێکی لێ دایە کابراو فەرموی: بڕۆ خۆتی پێ بشۆ..

٣ . کۆڕا (ئیجماع): ئیبنو قودامەی مەقدیسی، دەڵێ: هەمو ئوممەت لەسەر ئەوە کۆن، کە بە شێوەیەکی گشتی تەیەمموم جائیزە[3].

---

[1] بوخاری (٣٢٣)، ئەحمەد (٢٢٢/٢ ژمارە ٢٠٣٣٧).

[2] بوخاری (٣٤٨)، موسلیم (١٥٣٥).

[3] المغني (١٤٨/١).

تەیەممومم لە جیاتی چیە؟

تەیەممومم لە جیاتی دەستنوێژو غوسڵە، ئەمیش لە كاتێكدایە، كە ئاو دەست نەكەوێت یان بەكارهێنانی زەحمەت بێت، ئیمام نەوەوی دەڵێ: ئەمە مەزهەبی ئێمەیەو، هەمو شەرعناسان لە یاوەران و تابعین و، شەرعناسانی دواتر، وایان گوتوە، جگە لە سەیدنا عومەرو، ئیبنو مەسعود خوا لێیان ڕازی بێت، هەروەها ئیبراهیمی نەخەعی لە تابیعین.. ئەوان پێیان وایە، تەیەممومم بۆ غوسڵ دەركردن ناشێت.. ئیبنو سەبباغ دەڵێ سەیدنا عومەرو، ئیبنو مەسعود، لەو بۆچونەیان گەڕاونەتەوە..

لە بوخاری و موسلیمدا[1] هاتوە، كە ئەبو موسای ئەشعەری خوا لێی ڕازی بێت، موناقەشەی سەیدنا ئیبنو مەسعودی كرد و، بەڵگەی ئەو ئایەتەی سەرەوەی بۆ هێنایەوە، بەڵام وا دیارە ئیبنو مەسعود لەسەر ڕای خۆی مایەوە، چونكە وەكو تەبەری ڕیوایەتی كردوە، ئیبنو مەسعود ئایەتی ﴿أَوۡ لَٰمَسۡتُمُ ٱلنِّسَآءَ﴾ المائدە/٦ واتە: (یان بەر ئافرەت كەوتبون)ی هەر بە سەرجێیی (جیماع) لێك دەدایەوە[2]..

هەروەها ئیمام نەوەوی دەڵێ: بەڵگەی یاوەرانی ئێمەو جمهور، ئەو ئایەتەیە، كە دەفەرموێ: ﴿إِذَا قُمۡتُمۡ إِلَى ٱلصَّلَوٰةِ فَٱغۡسِلُواْ وُجُوهَكُمۡ وَأَيۡدِيَكُمۡ إِلَى ٱلۡمَرَافِقِ وَٱمۡسَحُواْ بِرُءُوسِكُمۡ وَأَرۡجُلَكُمۡ إِلَى ٱلۡكَعۡبَيۡنِۚ وَإِن كُنتُمۡ جُنُبٗا فَٱطَّهَّرُواْۚ وَإِن كُنتُم مَّرۡضَىٰٓ أَوۡ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوۡ جَآءَ أَحَدٞ مِّنكُم مِّنَ ٱلۡغَآئِطِ أَوۡ لَٰمَسۡتُمُ ٱلنِّسَآءَ فَلَمۡ تَجِدُواْ مَآءٗ فَتَيَمَّمُواْ صَعِيدٗا طَيِّبٗا﴾ المائدە/٦ واتە: ئەی ئەو

---

[1] بوخاری (٣٤٥)، موسلیم (٧٩٦).

[2] تفسیر الطبري (٩٥٨٣) بە سەنەدی سەحیحیەوە هێناوێتیەوە..

کەسانەی باوەڕتان هێناوە، ئەگەر بۆ نوێژ هەستان با دەموچاو دەستان تا ئانیشـك شوشـتبێت و مەسـحی سـەرتان کردبێـت و، پێیەکانیشـتان، تـا قولـەپێ شوشـتبێت، ئەگـەر لـەش گـران بـون (لـە جەنابەتـدا بـون)، دەبـێ خۆتـان بـە شوشـتنی لەشـتان پـاك کەنـەوە، ئەگـەر نـەخۆش بـون، یـان لـە سـەفەردا بـون، یـان لـە دەسـتبەئاو گەیانـدن هاتنـەوە، یـان بـەر ئـافرەت کەوتبون و، ئاوتان دەست نەکەوت، بە شتی پاکی سەر ڕوی زەوی (گڵ، یان لم، یان بەرد) تەیمموم بکەن.. ئەمە بۆ دەستنوێژو غوسڵیشە[1]..

- ئەگەر ئایەتەکـە، بـە بۆچـونی سـەیدنا ئیبنـو مەسـعودو، ئیمـام ئـەبو حەنیفەو، هاوڕایانیشیان لێکدرێتـەوە، کـە پێیـان وایـە، ئـەو بەرکەوتنـەی ژنــان (أَوۡ لَٰمَسۡتُمُ ٱلنِّسَآءَ) بریتیــە لــە ســەرجێیی، ئایەتەکـە هـەر دەبێتـە بەڵگەی شیاوێتی، تەیەمموم لە جیاتی غوسڵ دەرکردن..

کۆمەڵێك بەڵگەی تر هەن، کە فەرمودەی سەحیحن و، لە پێغەمبـەری خـواوە، صـلی الله علیـە وسـلم بیسـتراون، هـەمو ئـەوە دەسـەلمێنن، کـە تەیەمموم غوسڵیشی پێ دەردەچێت. ئێمە لێرەدا زۆرپێویستمان بە بەڵگـە پێ هێنانەوەیان نەماوە، وەکو فەرمودەکەی لای سـەیدنا عـەمماری کـوڕی یاسـر، خـوا لێیـان خـۆش بێـت، کـە گوتویـەتی: (فأجْنَبْتُ فلَمْ أجد الْمَاءَ فتمَرَّغْتُ فِي الصَّعِيدِ كمَا تمَرَّغُ الدَّابَّةُ فذَكَرْتُ ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فقَالَ إِنَّمَا كَانَ يَكْفِيكَ أنْ تصْنَعَ هَكَذَا فضَرَبَ بِكَفِّهِ ضَرْبَةً عَلَى الْأرْضِ ثمَّ نَفَضَهَا ثمَّ مَسَحَ بِهِمَا ظَهْرَ كَفِّهِ بِشِمَالِهِ أوْ ظَهْرَ شِمَالِهِ بِكَفِّهِ ثـمَّ مَسَحَ بِهِمَـا وَجْـهَ)[2] واتـە: لەشـگران بـوم، ئـاوم دەسـت نەکـەوت، ئـیتر خـۆم لـە

---

[1] المجموع (٢/٢٤٠).

[2] بوخاری (٣٣٨)، موسلیم (٧٩٨).

خۆڵەکـە وەردا، وەکـو، کـە ئـاژەڵ خـۆی لـە خـۆڵ دەگـەوزێنێت، کـە بـۆ پێغەمبـەری خـوام بـاس کـرد، فـەرموی: هـەر ئـاوات بـەس بـو، هـەردوو دەستی دا بە زەویداو، پاشان تەکاندی، ئینجا پشتە دەستی پێ مەسح کـرد، یان پشتە دەستی چەپی پێ مەسح کرد، ئینجا مەسحی دەموچاوی کرد..

ئەو حاڵەتانەی کە تەیەمموم تێیاندا جائیزە

له دوو حاڵەتدا تەیەمموم شیاوە:

یەکـەم: کـە ئـاو دەسـت نەکـەوێت: لـە سـەفەر بێـت، یـان لـە نیشتەجێیی.

دووەم: کاتێـك ئـاو هـەبێت، بـەڵام بـەکارهێنانی زەحمـەت بێت: ئەمەش چەندین حاڵەتی تری هەیە، کە باسیان دێت.. إن شاء الله:

ئەو سەفەرەی، کە تەیەمومی تێدا، بۆ گەشتیار جائیز دەبێت، مـەرج نیە درێژ بێت:

ئەگەر گەشـتیارێك ئـاوی دەسـت نەکـەوت و، ویسـتی تەیـەمموم بکـات، گەشتەکەی درێژ بێت، یان کورت، بۆی هەیە بیکات، چونکە ئەو پێناسـەی سـەفەرەی بەسـەردا بـڕاوە، کـە ئایەتەکـە ئامـاژەی بـۆ دەکـات.. ئەمـەش ڕاسترین بۆچونی شەرعناسانە.. بەڵگەشیان:

١ ـ عائیشەخان دەڵێ: (كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سَفَرٍ حَتَّى إِذَا كُنَّا بِالْبَيْدَاءِ أَوْ بِذَاتِ الْجَيْشِ انْقَطَعَ عِقْدٌ لِي، فَأقَامَ رَسُولُ اللَّـهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الْتِمَاسِهِ، وَأَقَامَ النَّـاسُ مَعَـهُ، وَلَيْسُوا عَلَى مَـاءٍ وَلَـيْسَ عِنْدَهُمْ مَاءٌ، فَأَتَى النَّاسُ أَبَا بَكْرٍ، فَقَالُوا: أَلا تَرَى إِلَـى عَائِشَـةَ حَبَسَـتِ النَّـاسَ عَلَـى غَيْـرِ مَـاءٍ، فَجَاءَ أَبُـو بَكْـرٍ وَقَـالَ: مَـا شَـاءَ اللَّـهُ، ثـمَّ طَعَـنَ بِيَـدِهِ عَلَـى

خاصِرَتِي فَمَا مَنَعَنِي مِنَ التَّحَرُّكِ إِلا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ وَاضِعًا رَأْسَهُ عَلَى فَخِذِي فَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى أَصْبَحَ عَلَى غَيْرِ مَاءٍ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ آيَةَ التَّيَمُّمِ فَبَعَثْتُ الْبَعِيرَ الَّذِي كُنْتُ عَلَيْهِ، فَوَجَدْنَا الْعِقْدَ تَحْتَهُ)[1] واتـه: لـه سـەفەرێكدا، لـه خزمـەت پێغەمبەری خوادا بوین، صلى الله عليه وسلم، لەو دەشته ملوانكەیەكم لـێ پسا، (یان له گەردنم داكەوت) پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم، بـۆی دەگەڕاو خەڵكیش، له خزمەتیدا دەگەڕان، نه ئاویـان دەسـت دەكـەوت، نـه لاشـیان بـو، خەڵكەكـه (بـۆ گلـەیی) هاتنـه لای ئەبوبـەكر، (بـاوكی خـاتو عائیشەخانیه) پێیان دەوت: نابینیت چۆن عائیشەخان، ئەو خەڵكەی، بەم بێ ئاویه مەحتەل كردوه؟! ئەبوبـەكریش هاتـه لامـەوەو گوتی: ماشـەڵلا، سیخورمەیەكی له كەلەكەم كوتـا، نـەمتوانی هـیچ بجوڵێم، چـونكه سـەری پێغەمبەری خـوا، صـلى الله عليـه وسـلم لەسـەر ڕانم بـو، دواتـر پێغەمبـەر صـلى الله عليـه وسـلم، لـەو بـێ ئاویـەدا هەسـتا، هـەر لـەوێ خـوای گـەورە، ئایەتی تەیەممومی ناردە خوارەوە، ئیتر ناردم به شوێن ئەو حوشترەدا، كه سواری بوبـوم، كـه هەڵیانسـاند، ملوانكـەكـەم لـەژێر ئـەودا بـو ! مەبەسـتی ئایەتی شەشەمی مائیدەیه..

٢ ـ لـه ئیبنـو عومـەرەوە، خـوا لێیـان ڕازی بێـت گێڕراوەتـەوە، كـه لـه جورفەوە (ئیمام شافیعی دەڵێ: ناوچەیەكه نزیكی مەدینەیه) بـۆ مەدینـه هاتۆتەوە، لـه ناوچـەی میربـەد تەیـەممومی كـردوه، دەموچاو دەسـتی پـێ مەسـح كـردوەو، نوێـژی عەسـرەكەی كـردوە، كـه گەیشـتۆتەوە مەدینـه،

---

[1] بوخاری (٣٣٤)، موسلیم (٧٦٤).

هێشتا خۆر بڵندبوەو، نوێژەکەشی نەکردۆتەوە. واتە ڕۆژ، ئاوا نەبوەو، کاتی نوێژی عەسر ماوە، بەڵام ئەو نەیکردۆتەوە[1].

مەرج نیە سەفەری تەیەمموم خواز سەفەری خوا پەرستی بێت:

ئەو کەسەی لە سەفەردایەو، کاتی نوێژێتی و ئاوی دەستنوێژی نیە، یان هەیەتی ولە بەکارهێنانیدا عوزری هەیە، بۆی هەیە تەیەممومەکەی بکات، ئەمە پەیوەندی بە سەفەرەکەیەوە نیە، کە ئایا بۆ خواپەرستیە، یان بۆ گوناح کردن و تاوان. چونکە تەیەمموم عەزیمەتەو، وەکو مۆڵەتەکان نیە، موسوڵمان تێیدا سەرپشك بێت، تەیەمموم حوکمێکی شەرعیەو، پەیوەندی بە سەفەرو نەبونی ئاوەوە هەیە، ئەم حوکمە، وەکو حوکمی مەسح وایە، پەیوەستە بە خودی سەفەرو بێ ئاویەوە، پەیوەندی بە هۆکارو پاڵنەری سەفەرەکە نیە؛ کە بۆ خواپەرستیە، یان بۆ ئەنجامدانی تاوان[2]. کابرا لە هەر جۆرە سەفەرێك بێت، فەرزی نوێژی لەسەر لا ناچێت، نوێژەکەشی بێ دەستنوێژ نابێت، تەیەممومیش لە جیاتی دەستنوێژەکەیەتی، کەوابو تەیەممومەکەی، مەرجە بۆ ئەنجامدانی مەرج بۆ دانراوەکەی، کە نوێژەکەیە..

★ ★ ★

---

[1] ئیمامی مالیك لە: الطهارة (ل ٧٣)، بەیهیقی (٢٢٤/١)
کەمال ئیبنو السەید لە صحیح فقه السنة (١/ ١٩١)دا دەڵێ: إسناده صحيح.

[2] المغني (١٤٨/١)، المحلی (١١٦/٢).

ئەوی ئاوی لایەو بەکاری ناهێنێت

یەکەم: ئەو کەسەی ئاوی پێیە بەڵام:

بەشی دەستنوێژەکەی ناکات

شەرعناسان لە حوکمی ئەم حاڵەتەدا، دوو پۆلە بۆچونن:

پۆلی یەکەم: ئەوەندەی بەشی دەکات دەیشوات و تەیەمموم بۆ ئەوانی تری دەکات: ئەمە قەولێکی ئیمام شافیعی و، بۆچونی ئیمام ئەحمەدەو، ئیبنو حەزمیش ڕای وایە، بەڵگەشیان:

١ ـ خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿فَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ مَا ٱسْتَطَعْتُمْ﴾ التغابن / ١٦ واتە: ئەوەندەی دەتوانن، تەقوا زیاتر بکەن.

٢ ـ پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم دەفەرموێ: (إذَا أمَرتكُمْ بـأمْرٍ فأتوا مِنهُ مَا استطَعتمْ)[1] واتە: هەر فەرمانێکم پێکردن، ئەوەندەی دەتوانن لێی ئەنجام بدەن..

ئیبنوحەزم دەڵێ: ئەوەندەی لە تواناداهەیە.. هەندێك ئەندامی دەستنوێژ، یان غوسڵی پێ دەشۆرێت و، ئەوانی تری پێ ناشۆرێت، هەرچیەکی نەتوانی تەیەممومیان بۆ دەکات، مادام ئاوی دەست ناکەوێت بیانشوات پێی، ئەوە بە گڵەکە تەواوی دەکات[2]..

پۆلی دووەم: هەر لەسەرەتاوە تەیەمموم دەکات: ئەمە مەزهەبی ئیمام ئەبو حەنیفەو، مالیك و، ئەحمەدو، قەولێکی ئیمام

---

[1] بوخاری (٧٢٨٨)، موسلیم (٣١٩٩)

[2] المحلى (١٣٧/٢).

شافیعیە و، کۆمەڵێك لە شەرعناسانی سەلەفیش وای بۆ چون[١].. ئەم شەرعناسە بەڕێزانە دەڵێن: نابێت بەشێکی دەستنوێژەکە بە ئاو بگرێت و، بەشەکەی تری بە گڵ.. بەڵام ئیبنول مونزیر، ڕەدی ئەمەی داوەتەوەو دەڵێ: کە خوای گەورە دەفەرموێ: (وَإِن كُنتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُواْ) واتە: ئەگەر لەش گران بون (لە جەنابەتدا بون)، خۆتان پاك کەنەوە.. سەرەتا ئەوەی فەرز کردوە، کە دەبێت بە ئاو خۆ پاك کەنەوە، ئەگەر ئاویان دەست نەکەوت، ئینجا تەیەممووم بکەن.. ئەو کەسەی زیهاری کردوە، خوای گەورە ئازاد کردنی کۆیلەیەکی لەسەر فەرز کردوە، ئەگەر نەیبو ئەوجا دەبێت دوو مانگ بەرۆژو بێت، ئەو کەسەی، کە پارەی هەیە، بەڵام بەشی کڕینی کۆیلەیەك ناکات، لە حوکمی ئەوەدایە نیەتی بۆیە حوکمی رۆژو گرتنەکەی دەکەوێتە سەر.. ئێ ئەمەش هەر وایە، ئەو کەسەی ئاوی تەواوی لا نیە، دەستنوێژ، یان غوسڵی پێ دەرکات، لە حوکمی ئەو کەسەدایە، کە ئاوی لا نیە، بۆیە دەبێت تەیەممووم بکات.. ئەوی لە حەجەو پارەی قوربانیەکی بە تەواوی پێ نیە، یان ئەو کەسەی سوێندی لێ کەوتوەو، پارەی تەواوی پێ نیە، بیداتە دە هەژار.. هەمو لە حوکمی نەداریدان.. ئەمما دوو فەرزیان بەسەردا بدرێت، (لێرەدا ئاو تەیەممووم) ئەوە جائیز نیە[٢]..

پێم وایە کە مادام ئاوی تەواوی بۆ دەستنوێژ یان غوسڵ لا نیە، تەنها تەیەممووم دەکات.. والله اعلم.

★ ★ ★

---

[١] المجموع (٢/٢١٣)، مجموع الفتاوى (٢١/٤٥٣).

[٢] ابن المنذر: الاوسط (٢/٣٤).

دووەم: ئەو کەسەی ئاوی پێیە بەڵام:

دەترسێت دواتر خۆی یان هاوڕێکەی یان ئاژەڵەکەی تینوی بێت

ئیبنـول مـونزیر دەڵـێ: هـەمو ئـەو شەرعناسـانەی زانسـتیمان لـێ وەرگرتون. گوتویانە: هەر کەسێك لە سەفەردابو، ئاوی کەمی پێ بو، لـەوە دەترسا ئەگـەر بـۆ دەسـتنوێژ یـان غوسـڵ بـەکاری بهێنێـت دوایـی تینـوی ببێت. ئاوەکە هەڵدەگرێت و تەیەممومی دەکات[1].

ئیبنو قودامەش دەڵێ: ئـەو کەسـەی لـە تینـو بـونی، مـەڕو ماڵاتەکـەی دەترسـێت، یـان دەترسـێت سـامانەکەی بـدزرێت، وەك ئـەوەی دەترسـێت، ئەگـەر بچـێتە سـەر کانیاوێـك، دزو جـەردە سـامانەکەی بـدزن، یـان دڕندەیـەك پـەلاماری خـۆی، یـان ماڵاتەکـەی بـدات، یـان سـامانەکەی بفەوتێنێت، یان تینویەکی لەگەڵدایەو دەترسێت تینی بۆ بێت، دەتوانێت ئاو بۆ دەستنوێژو غوسڵی، بەکار نەهێنێت وتەیەمموم بکات[2].

* * *

---

[1] ابن المنذر: الاوسط (٢/٢٨).

[2] المغني (١/١٦٥)، المجموع (٢/٢٨١).

سێیەم: ئەو کەسەی ئاوی پێیە بەڵام:

لەبەر نەخۆشیەکەی بەکاری ناهێنێت

جمهوری شەرعناسان (ئیمام ئەبو حەنیفەو، شافیعی و، ئەحمەدو، ئیبنو حەزم و، هەندێکی تر) گوتویانە: هەر نەخۆشێك لەوەی ترسا ئاو بەکار بهێنێت، توشی دەردەداریی دەکات، بۆی هەیە ئاو بەکار نەهێنێت و، تەیەمموم بکات، چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَإِن كُنتُم مَّرْضَىٰٓ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَآءَ أَحَدٌ مِّنكُم مِّنَ ٱلْغَآئِطِ أَوْ لَٰمَسْتُمُ ٱلنِّسَآءَ فَلَمْ تَجِدُواْ مَآءً فَتَيَمَّمُواْ صَعِيدًا طَيِّبًا﴾ المائدە/٦ واتە: ئەگەر نەخۆش بون یان لە سەفەردا بون، یان لە دەست بەئاو گەیاندن هاتنەوە، یان بەر ئافرەت کەوتبون و، ئاوتان دەس نەکەوت، بە شتی پاکی سەر ڕوی زەوی (گڵ، یان لم، یان بەرد) تەیمموم بکەن..

موجاهید لە تەفسیری ئەو ئایەتەدا دەڵێ: ئەمە بۆ ئەو نەخۆشانەیە، کە توشی لەشگرانی دێن و، ناوێرن ئاو بۆ غوسڵ دەرکردنیان بەکار بهێنن، بۆیە ڕێی تەیەممومەکەیان بۆ کراوەتەوە، ئەم نەخۆشانە هەر وەکو ئەو گەشتیارانەن، کە ئاویان دەست ناکەوێت[1]. بەڵام عەتائی کوڕی ئەبو ڕەباح و، حەسەنی بەسری ڕێیان لە نەخۆش گرتوە، کە تەیەمموم بکات[2] مەگەر ئاوی دەست نەکەوێت. گوتویانە، چونکە زاهیری ئایەتەکە دەفەرموێ: ئەگەر ئاوتان دەست نەکەوت.. بەڵام ئیمام نەوەوی دەڵێ:

---

[1] کەمال ئیبنو السەید لە صحیح فقە السنة (١/ ١٩٤)دا لە: المصنف عبدالرزاقەوە وەریگرتوەو دەفەرموێ: سەحیحە.

[2] عبدالرزاق: المصنف (٨٦١) بە سەنەدی سەحیحەوە..

ئەمە بەلگەی ئێمەیە، نەك هی ئەوان، چونکە مانای ئایەتەکە دەبێتە: ئەگەر نەخۆش بون و، لە تواناتاندا نەبو، یان ترسان لەبەرکار هێنانی ئاو. یان ئەگەر لە سەفەردا بون و ئاوتان دەست نەکەوت، تەیەمموم بکەن[1]..

ئەگەر نەخۆش ترسا کە بە بەکارهێنانی ئاو نەخۆشیەکەی زیاتر دەکات یان چاك بونەوەی دوا دەخات، ئایا بۆی هەیە تەیەمموم بکات ؟!

جمهوری پێشەوایان وەکو ئیمام ئەبو حەنیفەو، مالیك و، قەولێکی ئیمام شافیعی و، ئیبنو حەزم دەلێن: نەخۆش مەرج نیە تا نەگاتە مەترسی مەرگ، بۆی نەبێت تەیەمموم بکات، نا، ئەگەر مەترسی ئەوەی هەبو، کە ئاوبەکارهێنان نەخۆشیەکەی زیاتر دەکات، یان چاکبونەوەی دوا دەخات، بۆی هەیە تەیەمموم بکات، چونکە مانای ئایەتەکە گشتییە، هەروەها خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿يُرِيدُ ٱللَّهُ بِكُمُ ٱلْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ ٱلْعُسْرَ﴾ البقرە/١٨٥ واتە: خوای گەورە دەیەوێت ئاسانکاریتان بۆ بکات، نەك سەختگیریی..

ئیبنوحەزم دەلێ: هەر بەوەندی بترسێت لەوەی نەخۆشیەکەی پێ زیاتر ببێت، ئەمە سەختگیریی و ناڕەحەتییە[2]..

---

[1] المجموع (٢/٣٣٠).

[2] المبسوط (١/١٣١)، المجموع (٢/٣٣١)، المحلى (٢/١١٦)، الاوسط (٢/٣٦)، مجموع الفتاوى (٢١/٣٩٩).

ئەوی زامدارە چی دەکات ؟

ئیمام ئەبو حەنیفەو، مالیك دەڵێن: ئەگەر زام (برین)ەکە، زۆرینەی لەشی گرتبۆوە، خۆی تەڕ ناکات و، تەیەمموم دەکات، ئەگەر زۆرینەی لەشی ساغ بو، ئەو شوێنانە دەشوات، کە ساغن، جێ زامەکانیش واز لێ دەهێنێت[1]! ئیمام شافیعی و، ئەحمەد دەڵێن: ئەو شوێنانەی ساغن دەیانشوات و، تەیەممومیش بۆ ئەو شوێنانەی دەکات، کە زامدارن و نایانشوات.. ئەمە پەسەندترین ڕای لای، ئیبنو تەیمییەشە[2]..

پێشتر باسمان لەم دوو بۆچونە کردو وتیشمان، کە بۆچونی یەکەم بەهێزترە، بە تایبەتی، کە بەلگەیەکی وا لە پێغەمبەری خواوە، صلى الله عليه وسلم نەگەیشتوە، ڕای دووەمی پێ پەسەندتر بکرێت.. ئەوانەی، کە ڕیوایەت کراون و، کراونەتە بەلگە، پێدەچێت زەعیف بن و، نەشێن بۆ دەرکردنی حوکمی شەرعی لە خواپەرستیدا، وەکو:

١ ـ سەیدنا جابر دەڵێ: (خَرَجْنَا فِي سَفَرٍ فَأَصَابَ رَجُلًا مِنَّا حَجَرٌ، فَشَجَّهُ فِي رَأْسِهِ، ثُمَّ احْتَلَمَ، فَسَأَلَ أَصْحَابَهُ فَقَالَ: هَلْ تَجِدُونَ لِي رُخْصَةً فِي التَّيَمُّمِ ؟ قَالُوا: مَا نَجِدُ لَكَ رُخْصَةً، وَأَنْتَ تَقْدِرُ عَلَى الْمَاءِ، فَاغْتَسَلَ، فَمَاتَ، فَلَمَّا قَدِمْنَا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ أُخْبِرَ بِذَلِكَ، فَقَالَ: قَتَلُوهُ قَتَلَهُمُ اللَّهُ أَلَا سَأَلُوا إِذَا لَمْ يَعْلَمُوا ؟ فَإِنَّمَا شِفَاءُ الْعِيِّ السُّؤَالُ إِنَّمَا كَانَ يَكْفِيهِ أَنْ يَتَيَمَّمَ (وَيَعْصِرَ - أَوْ يَعْصِبَ - عَلَى جُرْحِهِ خِرْقَةً ثُمَّ يَمْسَحَ عَلَيْهَا، وَيَغْسِلُ سَائِرَ جَسَدِهِ)[3] واتە:

---

[1] المبسوط (١١٢/١)، المجموع (٣٣٣/٢).

[2] المجموع (١٦٢/١)، المغني (١٦٢/١)، مجموع الفتاوى (٤٦٦/٢١).

[3] ئەبوداود (٣٣٦)، دارەقوتنی (١٩٠/١)، بەیهەقی (٢٣٧/١)، گوتویانە، کە سەنەدەکەی مونقەتیعە، واتە: پسان لە زنجیرەی سەنەدەکەیدا هەیە، ئەمە مورسەل و موعەززەلو موعەللەق نیە (بڕوانە: محمود الطحان: تيسير مصطلح الحديث ل ٧٧). هەرچەندە

لـە سـەفەرێکدابوین، کابرایـەکمان بـەردێکی بـەر سـەری کـەوت و، درزی تێکـرد. پاشـان، کـە خـەوت، خـەونی بینیبـو، بـە لەشـگرانی هەسـتا، لـە هاورێکـانی پرسـی: وا دەزانـن مۆڵـەتی تەیـەمموم هـەبێت ؟ وتیـان: نـا، چونکە توانای بەکارهێنانی ئاوت هەیە، غوسڵی بە ئاو دەرکردو مرد! کە هاتینەوە خزمەت پێغەمبەری خوا، صلی الله علیـه وسـلم و، هەواڵەکـەیان پێدا، فەرموی: کوشتیان، خوا بیانکوژێت، ئاخر باشە بۆچی پرسـیارێکیان نــەدەکرد، مەگــەر نــازانن، کــە چارەســەری نــەزانین پرســیار کردنــە، تەیەممومی بکردایە بەس بو.. لە ڕیوایەتێکی تردا: پارچە پەڕۆیـەکی بـە برینەکەیـەوە ببەسـتایەو، مەسـحی سـەرەوەی دەکـردو، بـاقی شـوێنەکانی تـری جەستەی دەشوشت..

ئیمام بەیهیقی و، ئیبنـو حـەزم و، فـەرمودەوانانی تـر، فەرمودەکـە بـە زەعیف دەناسێنن..

٢ ـ لـە ئیبنـو عومـەرەوە خـوا لێیـان ڕازی بێـت هـاتوە، کـە گوتویـەتی: ئەگــەر هــیچ بەســەر برینەکەیــەوە نــەبو (نەبەســترابو)، ئەملاولاکـەی دەشوات و بەس[١]..

٣ ـ ڕیوایـەتی سـەحیح هەیـە، کـە دەربـارەی کابرایـەکیان لـە عوبەیـدی کـوڕی عومـەیر پرسـیبو، کـە بـرینی پێوەیـەو، توشـی لەشـگرانی هـاتوە؟ فەرمویــەتی: دەوروبــەری برینەکــەی بشـوات و، ئــاو نزیکـی برینەکـەی نەکاتەوە[٢]..

ئەلبانیش لە ڕێی ئیبنو عەبباسەوە لای ئەبو داود (٣٣٧) و لای ئیبنوماجە (٥٧٢) بە حەسەنی داناوە، بەڵام دیارە لای ئەوانی تر مونقەتیعە..

[١] بەیهیقی (٢٢٨/١)، کەمال ئیبنو السەید لە صحیح فقه السنة (١/ ١٩٥)دا دەڵێ: زەعیفە.

[٢] عبدالرزاق: المصنف (٨٦٥) سەحیحە..

ئەمەش نزیکە لە بۆچونەکەی ئیمام ئەبوحەنیفەو ئیمام مالیك کە پێمان پەسەندتر بو..

پێم و ایە نەخۆش، یان زامدار، ئەو شوێنانەی دەشوات، کە ساغن و تەیەمموم بۆ ئەو شوێنانەی دەکات، کە زامدارن ونایانشوات.. والله اعلم

چوارەم: ئەو كەسەی ئاوی پێیە بەڵام:

لەبەر سەرما ناوێرێت ئاو بەكار بهێنێت، تەیەمموم دەكات ؟

بـەڵێ، ئـەو كەسـەی لـە ترسـی سـەرما، ناوێرێـت ئـاو بـەكار بهێنێـت، دەتوانێـت تەیـەمموم بكـات، ئەمــەش بۆچـونی جمهـوری شەرعناسـانە، بەلگەشیان ئەوەیە كە:

١ ـ خــوای گــەورە دەفــەرموێ: ﴿وَلَا تَقْتُلُوٓا۟ أَنفُسَكُمْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا﴾ النساء/٢٩ واتە: خۆتان مەكوژن، خوا بەرامبەرتان بە بەزەییە..

٢ ـ عەمری كوڕی عاس، خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە، كە ئەو كاتەی لـە غـەزای (ذات السلاسـل)دا كرابـوە ئـەمیری جـەنگاوەران، شـەوەكەی زۆر ساردبوەو، شەو خەوی دیوەو، بۆ بەیانی لەشگران بوە، دەڵێ: بـەزەییم بـە خۆمدا هاتەوە، وتم: غوسڵ دەركەم دەمرم، ئیتر تەیـەممومم كـردو، پـێش نوێژی بەیانیم بە یاوەرانم كرد، كە هاتینەوە خزمەت پێغەمبەری خوا و، بۆیـان گێڕایـەوە، فـەرموی: هـا، عـەمر، ئـەوە بـە لەشـی گرانـەوە، پـێش نوێژیت بۆ یاوەرانت كردوە؟! عەرزم كرد: ئەی پێغەمبەری خوا، صلی الله علیە وسلم ئەو ئایەتەم كەوتەوە یاد، كە خـوای گـەورە تێیـدا دەفـەرموێ: ﴿وَلَا تَقْتُلُوٓا۟ أَنفُسَكُمْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا﴾ ئیتر منـیش تەیـەممومم كـردو، نوێژەكەم بۆ كردن.. ئیتر پێغەمبەری خوا، صلی الله علیە وسلم پێكەنیو، هیچی نەفەرمو[١]..

---

[١] ئەبوداود (٣٣٤)، ئەحمەد (٢٠٣/٤)، دارەقوتنی (١٧٨/١)، حاكم (١٧٧/١)، بەیهیقی) ٢٢٥/١)، سەنەدو دەقی بە زەعیف داناوە، بەڵام شێخی ئەلبانی لە الارواو (١٨٢/١) دا بە سەحیحی داناوە..

هەرچەندە فەرمودەکە، لە ڕوی سەنەدو، دەقیەوە قسەی فەرمودەوانانی لەسەرە، بەلاّم لەگەلّ ڕێسا گشتیەکانی شەرعدا سازاوە، خوای پەروەردگاریش، دوای باسی تەیەمموم دەفەرموێ: ﴿مَا يُرِيدُ ٱللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُم مِّنْ حَرَجٍ﴾ المائدە/ ٦ واتە: خوای گەورە نایەوێت، هیچ سەختی وگرێ وگۆلّییەکتان لە دینداریدا بهێنێتە ڕێ.. مەبەستەکە دیارە: تەیەممومتان بۆ دانراوە، تا ناڕەحەتیتان لە خواپەرستیدا نەیەتە ڕێ.. ئاو بەکارهێنانتان، لە کاتی سەرماو سۆلّەدا، بۆ دەستنوێژو غوسلّ دەکردن، بێگومان مایەی ناڕەحەتیە، بۆیە دەتوانن تەیەمموم کەن..

بەلاّم گومان لەوەدا نیە، کە کاتێك تەیەممومەکە جائیزە، کە نەتوانرێت ئاو گەرم بکرێت و، بەکار بهێنرێت..

پێم وایە ئەوی لەبەر سەرما نەتوانێ، ئاو بۆ دەستنوێژو غوسلّی بەکار بهێنێت، تەیەممومێك بۆ هەردووکیان دەکات.. والله اعلم.

★ ★ ★

ئایا بۆ ئەوەی نوێژەکەی فریا خات، تەیەمموم بکات ؟

چونکە نوێژ کاتێکی کەمی ماوەو، بۆ بەکارهێنانی ئاو نابێت

بۆچونی شەرعناسان لەم حوکمەدا دوو پۆلن:

پۆلی یەکەم: نابێت تەیەمموم بکات ئەگەرچی نوێژەکەشی بچێت: ئەمـەش بۆچـونی شـافیعیەکان و، حەنبەلیـەکان و، ئیمـام ئـەبو یوسفە[1] بەلگەشیان:

١ ـ خوای گەورە نەبونی ئـاوی، کردۆتـە مـەرجی جائیزێتی تەیـەمموم. بۆیـــــە دەفـــــەرموێ: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا قُمْتُمْ إِلَى ٱلصَّلَوٰةِ فَٱغْسِلُواْ وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ .... فَلَمْ تَجِدُواْ مَآءً فَتَيَمَّمُواْ﴾ المائـدە/٦ واتـە: ئـەی ئـەو کەسـانەی باوەڕتـان هێنـاوە، ئەگـەر بـۆ نوێـژ هەسـتان، بـا دەموچـاوتان شوشتبێت، ئەگەر لەش گران بون (لە جەنابەتـدا بـون)، دەبـێ خۆتـان بـە شتنی لەشتان، پاك بکەنەوە... ئەگەر ئاوتان دەس نەکەوت، بە شـتی پـاکی سەر ڕوی زەوی (گڵ، یان لم، یان بەرد) تەیمموم بکەن..

٢ ـ فەرمودە مەرفوعەکەی، لای ئەبوهورەیرە خـوا لێـی ڕازی بێـت، کـە دەفەرموێ: (لا يَقْبَلُ اللهُ صَلاةَ أحَدِكُمْ إذَا أحْدَثَ حَتَى يَتَوَضَأ)[2] واتە: خـوای گـەورە نوێـژی ئـەو کەسـە قبـوڵ ناکـات کـە دەسـتنوێژی دەشـکێت تـا دەستنوێژ نەگرێتەوە..

---

[1] المغني (١٦٦/١)، المجموع (٢/٢٨٠)، ابن المنذر: الاستذكار (١٧١/٣)، تمام المنة (ل ١٣٢)

[2] متفق عليه بوخاری (١٣٥)، موسليم (٢٢٥).

٣ ـ فەرمودە مەرفوعەكەی لای ئیبنو عومەر خوا لێیان ڕازی بێت كە دەفەرموێ: (لا تقْبَلُ الصَّلاةُ بغَيرِ طُهُورٍ)[1] واتە نوێژی بێ دەست نوێژ قبوڵ نابێت.

پۆلی دووەم: دەبێت تەیەممومم بكات و نوێژەكەی فریاخات پێش بەسەرچونی كاتەكە: ئەمەش بۆچونی ئەهلی ڕەئی و، ئەوزاعی و، مالیك و، ئیبنو حەزمەو ئیبنو تەیمییەش بە پەسەندتری زانیوە[2].. بەڵگەشیان:

١ ـ ئەبو جوهەیمی ئەنساری، خوا لێی ڕازی بێت دەڵێ: (أَقْبَلَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - مِنْ نَحْوِ بِئْرِ جَمَلٍ، فَلَقِيَهُ رَجُلٌ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ، فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيْهِ السَّلَامَ حَتَّى أَقْبَلَ عَلَى الْجِدَارِ، فَمَسَحَ بِوَجْهِهِ وَيَدَيْهِ، ثُمَّ إِنَّهُ رَدَّ - عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ - السَّلَامَ)[3] واتە: پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم لە لای بیری وشترەوە دەهاتەوە، كابرایەكی موسوڵمانی پێ گەیشت، سڵاوی لێ كرد، پێغەمبەر صلی الله علیه وسلم، وەڵامی نەدایەوە، ڕۆیشت تا گەیشتە دیوارێك مەسحی دەموچاو دەستی كرد و، پاشان سەلامی خوای لێ بێت، وەڵامی سەلامەكەی دایەوە..

ئەمە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی، كە نابێت فەرز دواخرێت، بەڵكو دەبێت خێرا تەیەممومی بۆ بكرێت، نەبادا كاتەكەی بەسەر چێت..

٢ ـ ئیبنو عەبدالبەڕ دەڵێ: ئەو كەسەی نەخۆشە، یان لە سەفەردایە،

---

[1] موسلیم (٢٢٤)، ترمزی (١)، ئیبنوماجە (٢٧٢)..
[2] ابن قدامة: المغني (١٦٦/١)، ابن حزم: المحلی (١١٧/٢)، ابن تيمية: مجموع الفتاوى (٤٣٩/٢١، ٤٥٦)، ابن المنذر: الاوسط (٣٠/٢)..
[3] بوخاری (٣٣٧)، موسلیم (٨٠٠).

بە پێی دەق تەیەمموم دەکات، ئەو کەسەی، کە ساغ و سەلیمە، بە حوکمی ماناکە.. والله تعالی اعلم[١]..

پـێم وایـە هـەر کاتێـك، ترسـی نـەمانی کـاتی پەرسـتنێکی هـەبو، تەیەمموم بکات ڕاسترە، وەك نەکردن و فەوتاندنیان.. والله اعلم.

★ ★ ★

ئایا بۆ ئەوەی نوێژەکەی فریا خات، تەیەمموم بکات ؟ چونکە لەخەو هەستاوەو کاتی نوێژ کەمی ماوە

ئەمیش وەکو مەسەلەی پێشو، دوو بۆچونی جیاوازی لەسەر هەیە[٢]

یەکـەم: تەیـەمموم بکـات و خێـرا نوێژەکـەی فریاخـات:

ئەمەش بۆچونی ئیمام مالیك و، ئەوزاعی و، سەوری و، ئیبنو حەزمە.

دووەم: غوسـڵ دەرکـات و نوێژەکـەی بکـات بـا کاتەکـەش بەسەر بچێت: ئەمەش بۆچونی جمهوری شەرعناسانە، ڕای ئیمام ئـەبو حەنیفەو، شافیعی و، ئەحمەدو، قەولێکی ئیمام مالیکە و، ئیبنوتەیمییەش بە پەسەندتری داناوە.. ئەمەش ڕاسترە، چونکە کاتی خەوتو، لەو کاتەوە دەست پێ دەکات، کە خەبەری دەبێتەوە، نابینیت پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم دەفەرموێ: (أمَا إِنَّـهُ لَـيْسَ فِـي النَّـوْمِ تفْـرِيطٌ إِنّمَـا التفْـرِيطُ عَلَى مَنْ لَمْ يُصَلِّ الصَّلَاةَ حَتّى يَجِيءَ وَقْـتُ الصَّلَاةِ الْـأُخْرَى، فَمَـنْ فَعَـلَ ذَلِـكَ فَلْيُصَلِّهَا حِـينَ يَنْتَبِـهُ لَهَـا..)[٣] واتـە: بـەڵام ئـەوە هەیـە، کـە لـە خەوتنـدا

---

[١] ابن عبدالبر: الاستذكار (١٧١/٣).

[٢] الاوسط (٣٠/٢)، المحلى (١١٧/٢)، مجموع الفتاوى (٣٥/٢٢).

[٣] موسليم (١٥٣٢)، ئەبوداود (٤٣٧)..

کەمتەرخەمی نیە، کەمتەرخەمیەکە لەو کەسەدایە، کە نوێژەکەی ناکات، تا کاتی نوێژەکەی تری دێت، ئەوی وای کرد، با کە کەوتەوە یادی زو بیکات..

ئیمام ئیبنو تەیمییە دەڵێ: ئەگەر بەیانی پێش خۆر هەڵهاتن، خەبەری بۆوە، بەڵام نەیتوانی غوسڵ دەرکات و، نوێژەکەی بکات، ئیللا دوای خۆر هەڵهاتن نەبێت، ئەوە نوێژەکەی لە کاتی خۆیدا کردوەو، نەیفەوتاندوە، بە پێچەوانەی ئەو کەسەوەیە، کە لە سەرەتای کاتی نوێژی بەیانیدا خەبەری بۆتەوە، ئەمیان واجبێتی، کە پێش خۆر هەڵهاتن، فریای نوێژەکەی بکەوێت[1]..

من پێم و ایە، چونکە لەخەو هەستاوەو کاتی نوێژ کەمی ماوە، دەبێت خێرا تەیەمموم بکات و نوێژەکەی فریاخات.. والله اعلم.

★ ★ ★

ـ ئەگەر ئاو نەبو تەیەمموم بۆ مردو دەکرێت ؟!

بەڵێ، ئەگەر ئاو نەبو تەیەمموم بۆ مردو دەکرێت، وەکو، کە بۆ زیندو دەکرێت، چونکە شوشتنی مردو فەرزە، صەعیدیش پاك و پاك کەرەوەیە، ئەگەر ئاوی دەست نەکەوت، بۆی صەعید بەکار دێت.. ڕاجوێیی لەوەدا نیە،[2] کە غوسڵ دەرکردن بە ئاو بێت، یان بە تەیەمموم پاك بونەوەیە، ئەم پاك بونەوە بە تەیەممومەش، بۆ هەمو پاکژییەکە، کە واجب بێت..

---

[1] مجموع الفتاوى (٣٥/٢٢).
[2] المغني (١٤٨/١)، المحلى (١١٦/٢).

ناوکۆییەك: ئەگەر مردویەك و، لەشگرانێك و، حەیزدارێك و، جەستە پیسێك هەبو، ئاوە کەمەکە بدرێتە کێ ؟!

١ ـ ئەگەر ئاوەکە موڵکی یەکێکیان بێت، ئەوە ئەو شایانترە بەکاری بهێنێت. ئەمەش بۆچونی جمهوری شەرعناسانە[1].

٢ ـ ئەگەر ماڤی بەکارهێنانی ئاوەکە، بۆ هەموان وەکو یەك بێت:

ا ـ ئیمام شافیعی و، ئیمام ئەحمەد دەڵێن: مردوەکە شایانترە زوتر بۆی بەکار بهێنرێت، لەبەر دوو هۆ:

ـ مردوەکە کۆتایی بە تەمەنی دنیای هاتوەو، باشترین پاکژیی بۆ ئەو دیاری کراوە، زیندوەکانیش ئاو هەر دەدۆزنەوە.

ـ مەبەست لە شوشتنی مردو، پاککردنەوەیەتی لە پیسی، ئەوەش بە تەیەمموم نایەتە دی، پاکژی زیندوەکان، شتێکی واتایی (مەعنەویی)یەو، بە تەیەممومەکە دێتە دی..

ب ـ ئەوی پیسیی پێوەیە شایانترە، ئاوەکە بەکار بهێنێت، وەك لە لەشگرانەکە، ئەمەش ڕای شافیعی و، حەنبەلیەکانە[2]. ئیمام نەوەوی دەڵێ: چونکە چارێکی تری، غەیری لابردنی پیسیەکەی نیە.

ج ـ حەیزدارەکەش، شایانترە وەك لە لەشگرانەکە، چونکە ئەرکی لەشگرانی ئەم قورسترە، ئەم ماڤی خوای گەورەی، وەکو لەشگرانەکە کەوتۆتە سەر، مافێکی زیادەی تریشی لەسەرە، کە ماڤی مێردەکەیەتی بێتە لای.. بۆیە دەبێت زوتر پاك ببێتەوە..

---

[1] المجموع (٣٦٦/٢)، المغني (١٧٠/١).

[2] المجموع (١٧١/١)، المغني (٣١٩/٢).

ئەمە بە گشتی ڕای شافیعی و، حەنبەلیەکانە، هەرچەندە شافیعیەکان لە ناو خۆیاندا ڕای تریشیان هەیە، کە دەڵێ: هەمویان وەکو یەك خاوەن مافن، لەبەکار هێنانی ئاوەکەدا، بۆیە دەبێت قورعەیان بۆ بکرێت، هەر کەس ناوی دەرچو، ئەوە شایانترە ئاوەکە بەکار بهێنێت[1] !!

بەڕاستی ئەمەیان بۆچونێکی سەیرە، چۆن ئەو هەنجەتە بەهێزەی یەکەمی ئیمام شافیعی و، ئیمام ئەحمەدی پێ دەگۆڕڕێت ؟!

د ـ ئەگەر بێ دەستنوێژو لەشگرانێك کەوتنە یەك، ئەگەر ئاوەکە بەشی غوسڵ دەرکردنی دەکرد، ئەوە لەشگرانەکە شایانترە بەکاری بهێنێت، ئەگەر نا، ئەوە بۆ دەستنوێژی کەسی دووەمە[2]..

هـ ـ ئەگەر مردویەك و کەسێکی تر هەبو، کە پیسیی بە جەستەیەوە هەبێت، ئەمە راجوێیی زیاتری لەسەرە[3]، بەڵام ئەوانەی، کە مردویان لەپێشتر داناوە، مردوەکەیان بە شایانتر داناوە، کە ئاوەکەی بۆ بەکار بێت، ئەوانەی لابردنی پیسییان بەلاوە پێویسترە، ئەمیان لە مردوەکە لە پێشتر داناوە، کە ئاوەکە بەکار بهێنێت و، پیسی جەستەی پێ لابدات..

★ ★ ★

---

[1] المجموع (١٧١/١)، المغني (٣١٩/٢).

[2] هەمان سەرچاوەو جێی.

[3] هەمان سەرچاوەو جێی.

سەعید (صَعید) چیە کە تەیەمومی پێ دەکرێت ؟

شەرعناسان دوو پێناسەیان بۆ ئەم زاراوە هەیە:

یەکەمیان: هەرچی بە روی زەویەوە دیارە، لە گڵ و لم و چەو زیخ و شتی وا:

ئەمە بۆچونی ئیمام ئـەبو حەنیفـەو، ئەبویوسـف و، ئیمـام مالیکـەو، ئیبنو تەیمییەش پێی پەسەندترینە، هـەروەها ئیبنـو حەزم،بـەڵام ئـەوەی بـە مـەرج دانـاوە، کـە دەبێـت بـە زەویـەوە چەسـپاو بـن[١].. بەڵگـەی ئـەم بەڕێزانە:

١ ـ فەرمایشتی خوای گـەورە، کـە دەفـەرموێ: ﴿صَعِيدًا جُرُزًا﴾ الکهـف/٨ واتە: رەقەن وبەردەڵان. هەروەها: ﴿صَعِيدًا زَلَقًا﴾ الکهف/ ٤٠ واتە: خلیسك و بێ پیت ولوس، کە هیچیان روەکیان تێدا ناڕوێت !

٢ ـ پێغەمبـەری خـوا، صـلی الله علیـە وسـلم دەفـەرموێ: (وَجُعِلَتْ لِي الْأَرْضُ كُلُّهَا لِي وَلِأُمَّتِي مَسْجِدًا وَطَهُورًا)[٢] واتـە: هـەمو زەوی بـۆ خـۆم و، ئوممەتەکەم جێ نوێژەو، پاکە.

٣ ـ پێغەمبەری خوا، صلی الله علیە وسلم دەفەرموێ: (يُحْشَرُ النَّاسُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى صَعِيدٍ وَاحِدٍ)[٣] واتـە: هـەمو خـەڵکی، لـە ڕۆژی قیامەتـدا، لـە سەر یەك پارچە زەوی کۆ دەکرێنەوە..

---

[١] الاستذكار (٣/١٥٧)، المبسوط (١/١٠٨)، مجموع الفتاوى (٢١/٣٦٤)، المحلى (٢/١٥٨)

[٢] ئەحمەد (٢/٢٢٢)، لە صحیح فقه السنة (١/ ١٨٨)دا دەڵێ: حەسەنە.

[٣] بوخاری (٤٧١٢)، موسلیم (٤٧٢).

٤ ـ پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم دەفەرموێ: (وَجُعِلَتْ لِي الْأَرْضُ كُلُّهَا لِي وَلِأُمَّتِي مَسْجِدًا وَطَهُورًا فَأَيُّمَا أَدْرَكَتْ رَجُلاً مِنْ أُمَّتِي الصَّلَاةُ فَعِنْدَهُ مَسْجِدُهُ وَعِنْدَهُ طَهُورُهُ)[1] واته: هەمو زەوی بۆ خۆم و، ئوممەتەكەم جێ نوێژەو، پاكە، هەر كەسێك لە ئوممەتەكەم، لە هەر شوێنێك كاتی نوێژی گەیشتێ، ئەوە ئەو شوێنەی مزگەوتەو پاكە. دەتوانێت نوێژەكەی لێ بكات..

٥ ـ فەرمودەكەی لای ئەبو جوهەیمی ئەنساری، خوا لێی ڕازی بێت، كە دەڵێ: (أَقْبَلَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ نَحْوِ بِئْرِ جَمَلٍ، فَلَقِيَهُ رَجُلٌ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ، فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيْهِ السَّلَامَ حَتَّى أَقْبَلَ عَلَى الْجِدَارِ، فَمَسَحَ بِوَجْهِهِ وَيَدَيْهِ، ثُمَّ إِنَّهُ رَدَّ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ السَّلَامَ)[2] واته: پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم، لە لای بیری وشترەوە دەهاتەوە، كابرایەكی موسوڵمانی پێ گەیشت، سڵاوی لێ كرد، پێغەمبەر صلی الله علیه وسلم، وەڵامی نەدایەوە، ڕۆیشت، تا گەیشتە دیوارێك مەسحی دەموچاو دەستی كرد و، پاشان سەلامی خوای لێ بێت، وەڵامی سەلامەكەی دایەوە..

دووەمیان: صەعید هەر گڵ و خۆڵەو هیچ تر:

ئەمەش بۆچونی ئیمام شافیعی و، حەنبەلیەكان و، ئەبوسەورەو، ئیبنول مونزیریش وای بۆ چوە[3]، بەڵگەشیان:

١ ـ فەرمودەی (وَجُعِلَتْ لِي الْأَرْضُ مَسْجِدًا)[1] لە ڕیوایەتی تردا، زیادەی تری هەیە، كە دەفەرموێ: (وَجُعِلَتْ تُرْبَتُهَا لِي طَهُورًا)[2] واته: حوكمی گڵ و

---

[1] بوخاری (٣٢٣)، ئەحمەد (٢/٢٢٢).

[2] بوخاری (٣٣٧)، موسلیم (٨٠٠).

[3] المغني (١/١٥٥)، المجموع (٢/٢٤٦)، الاستذكار (٣/١٥٩)، الاوسط (٢/٤٣).

خۆڵەكەشیمان بـۆ پاكـە. بـە ڕای ئـەم شەرعناسـە بەرێزانـە، ئـەم زیادەیـە حوكمـە گشـتیەكەی پێشو، تایبـەت دەكـات، كـە مەبەسـت لـە صـەعیدەكە گڵەكەیەتی، نەك شتی تر..

٢ ـ لە پێغەمبەری خواوە صلى الله عليه وسلم هـاتوە، كـە فەرمویـەتی: (أعطيت مَا لَمْ يُعْطَ أحَدٌ مِنَ الْأنْبِيَـاءِ، قُلْنَـا: يَـا رَسُولَ اللّـهِ، مَـا هُوَ ؟ قَـالَ: نصرتُ بالرُعْبِ، وَأُعْطِيت مَفَاتِيحَ الْأرْضِ وَسُمِّيت أحْمَدَ وَجُعِلَ لِـي التُـرَابُ طهورًا وَجُعِلَتْ أُمَّتِي خَيْرَ الْأُمَمِ)[٣] واتە: ئەوەی بە من بەخشـراوە، بـە هـیچ پێغەمبەرێكی پێشو نەبەخشـراوە، وتمـان: ئـەی پێغەمبـەری خـوا، ئەوانـە چـین؟ فـەرموی: تـرس و تـۆقین مایـەی سـەركەوتنمە، كلیلـی زەمینـیم دراوەتیێ، ناو نراوم ئەحمەد، گڵم بە پاك بۆ حسێب كـراوە، ئوممەتەكەشـم بە باشترین ئوممەت دانراوە..

بەڵگەكانی پۆلی دووەمی شەرعناسان، وەكو دەردەكەوێت زەعیفـەو لـە ڕوی سەنەدیانەوە قسەیان لەسەرە.. لە لایەكی تریشەوە، گێردانی ماناكانی صـەعید لـە گڵدا، جێـی سـەرنجە.. چـونكە ئیبنـو مـەنزور لـە فەرهـەنگی (لسـان العــرب)دا، ئــەو فەرمودەیــە دەهێنێتــەوە، كــە پێغەمبــەری خــوا

ئەحمەد (٢/٢٢٢)، لە صحيح فقه السنة (١/ ١٨٨)دا دەڵێ: حەسەنە.

[٢] موسلیم (٥٢٢)، ئیبنو حیببان (١٦٩٧)، دارەقوتنی (١/١٧٥)، بەیهیقی (١/٢١٣)

[٣] ئەحمەد (١/٩٨)، بەیهیقی (١/٢١٣) كەمال ئیبنو السەید لە صحيح فقه السنة (١/ ٢٠٠)دا دەڵێ: مونكەرە.. مونكەر لە فەرمودەوانیدا، جۆرێكە لە فەرمودەی زەعیف، پێناسەشی ئەومیە، كە: لە سەنەدەكەیدا ڕاویەك هەیە، كە هەڵەی زۆرە، یان فسقی لێوە دەركەوتوە، یان گێلە.. بڕوانە: محمود الطحان: تيسير مصطلح الحديث ل ٩٥. بەڵام ئەم فەرمودەیە، چەندین ڕیوایەتی تری سەحیحی هەیە..

دەفـەرموێ: (خَلَقَ اللهُ التُّربَـةَ يَـومَ السَّبتِ) واتـە: خـوای گـەورە لـە ڕۆژی شەممەدا زەوی دروست كردوە، دەڵێت: التربة: الارض..

وا دیارە ڕای شەرعناسانی پۆلی یەكەم بەهێزترە، بۆیە

من پێم وایە، هەرچی بە ڕوی زەویەوە دیارە، لە گڵ و لم و چەو زیخ و شتی وا تەیەممومی پێ دەكرێت.. والله اعلم..

★ ★ ★

حوكمی ئەو كەسەی كە نە ئاو نە صەعیدی دەست دەكەوێت (فاقدُ الطَّهورَین):

ڕای ڕاستترینی شەرعناسان ئەوەیـە، كـە ئـەو كەسـەی، كـە نـە ئـاو نـە صـەعیدی دەسكەوت بـۆ دەسـتنوێژو غوسـڵ، هـەر بـەو حاڵەتەیـەوە، كـە تێیدایـە، نوێژەكـەی خـۆی دەكـات.. دواتـر ئەگـەر ئـاو، یـان صـەعیدی دەسـكەوت نوێـژەكان ناكاتـەوە.. ئەمـە ڕای ئیمـام شـافیعی و، ئەحمـەدو یاوەرانیـان و، ئیبنـو حەزمـەو، ئیمـام ئیبنـو تەیمییـەش ئەمـەی پـێ پەسەندترینە[1].. بەڵگەیان:

١ ـ خـوای گـەورە دەفـەرموێ: ﴿فَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ مَا ٱسۡتَطَعۡتُمۡ﴾ التغـابن / ١٦ واتـە: ئەوەندەی دەتوانن، تەقوا زیاتر بكەن.

٢ ـ هـەروەها دەفـەرموێ: ﴿لَا يُكَلِّفُ ٱللَّهُ نَفۡسًا إِلَّا وُسۡعَهَا﴾ البقـرە/٢٨٦ واتـە: هـەر كـەس بـە گـوێرەی توانـای خـۆی، خـوای گـەورە بەرپرسـێتی دەخاتە سەر شان..

---

[1] المغني (١٥٧/١)، المجموع (٣٢١/٢)، المحلى (١٣٨/٢)، مجموع الفتاوى (٤٦٧/٢١).

٣ ـ پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم دەفەرموێ: (إذَا أمَـرتكُمْ بـأمْرٍ فَأتوا مِنهُ مَا اسْتطَعْتمْ)[١] واتە: هەر فەرمانێکم پێکردن، ئەوەندەی دەتوانن لێـی ئـەنجام بـدەن.. ئینجا ئـەم بەڕێزانـە دەڵێن: کـابرا، کـە نـە ئـاو، نـە صـەعیدی دەسـت کـەوتوە، چـی بکـات، هـەر ئەوەنـدەو ئـاوای توانیـوە، خواپەرستیەکەی ئەنجام بدات.. ئەوەی لە توانایدا نیە (کـە پەیـدا کردنـی ئـاو. یـان صـەعیدەکەیە) خـاوەن عـوزرە تێیـدا.. هەرچـۆنێکیش ئـەو نوێژانەی کرد، بەر لۆمە ناکەوێت و، نوێژەکانیشی ناکاتەوە..

بەڵام ئیمام ئەبو حەنیفـەو، شەرعناسـانی مەدرەسـەی ڕەئـی و، ئیمـام مالیـك و ئـەوزاعی دەڵـێن: نوێـژەکانی ناکـات، تـا ئـەو کاتـەی دەتوانێـت دەستنوێژ بگرێت یان تەیەمموم بکات[٢]..

ئەمـە بۆچـونێکی زۆر سـەیرە. لـەویش سـەیرترو نـامۆتر، بۆچـونی حەنەفیەکانە، دەربارەی نوێژەکان لەو شوێنانەدا، کە کاتیان تێدا نیە، کـە دەڵێن: نوێژیان تێدا هەڵدەگیرێت، چونکە خـوای گـەورە دەفـەرموێ: ﴿إِنَّ ٱلصَّلَوٰةَ كَانَتۡ عَلَى ٱلۡمُؤۡمِنِينَ كِتَٰبًا مَّوۡقُوتًا﴾ النساء/١٠٣ واتە: خوای گەورە بە گوێرەی کاتی دیاری کراو، نوێژی لەسەر فەرز کـردون.. ئـەمانیش دەڵـێن: مادام کاتی شەوورۆژ دیـاری کـراو نیـە، کـەوابو نوێـژەکانیش نـاکرێن!! بـەم بۆچونە بێت، ئەو کەسانەی لە باکوری نەرویج دەژیـن (کـە زیـاتر لـە دوو هــەزار کوردیشــی لێیــە)، نـــە نوێـــژیان لەســـەرە و، نـــە ڕۆژو، نـــە دەستنوێژیشـیان دەبێـت و، نـە غوسـڵ دەردەکـەن!! چـونکە شـەو شـەش مانگەو ڕۆژیش شەش، بەفری پێنج هەزارساڵیش نەچۆتەوە !!

---

[١] بوخاری (٧٢٨٨)، موسلیم (٣١٩٩)

[٢] الاوسط (٤٥/٢)، الاستذكار (١٥٠/٣)، المحلى (١٣٩/٢).

هەندێك بابەت کە پەیوەندییان بە نییەتی تەیەممومەوە هەیە

* تەیەممومم لە جیاتی دەستنوێژە:

هەرچی جائیز بێت بە دەستنوێژەوە بکرێت، بە تەیەمومیشەوە جائزە بکرێت، وەکو نوێژو تەواف کەعبەو، قورئان خوێندن و، دەستدان لە قورئان و خواپەرستی تر.. ئەو حوکمە دەمێنێت، تا تەیەممومەکە بەتاڵ دەبێتەوە.. هەروەها دەکرێت بە تەیەممم نوێژی فەرزو سوننەتەکان بکرێن، ئەگەر تەیەممومەکە بۆ سوننەت کرابو، دەشێت نوێژی فەرزیشی پێ بکرێت، هەروەها بە پێچەوانەوە.. ئەمەش بۆچونی زۆرینەی ئەهلی عیلمە، جگە لە ئیمام مالیك و هەندێك لە شافیعیەکان[1]..

ئیمام ئیبنو تەیمییە دەڵێ: ئەم بۆچونە ڕاسترە، بەلگەی زۆرتری قورئان و سوننەت لایەنگرێتی.. لە لایەکەوە قورئانی پیرۆز، تەیەمومی بە پاکەرەوەداناوە، وەکو کە ئاوی بە پاك کرەوە داناوە، وەك دەفەرموێ: ﴿فَتَيَمَّمُواْ صَعِيدًا طَيِّبًا فَٱمۡسَحُواْ بِوُجُوهِكُمۡ وَأَيۡدِيكُم مِّنۡهُۚ مَا يُرِيدُ ٱللَّهُ لِيَجۡعَلَ عَلَيۡكُم مِّنۡ حَرَجٖ وَلَٰكِن يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمۡ وَلِيُتِمَّ نِعۡمَتَهُۥ عَلَيۡكُمۡ لَعَلَّكُمۡ تَشۡكُرُونَ﴾ المائدە / ٦ واتە: بە شتی پاکی سەر روی زەوی (گڵ، یان لم، یان قسڵ و بەرد، یان زیخ و چەو، یان شتی تر) تەیەممم بکەن، مەسحی دەموچاو دەستانی پێ بکەن، خوای گەورە نایەوێت هیچ سەختیی و، گرێ و گۆڵییەکتان، لە دینداریدا بهێنێتە ڕێ، بەڵکو دەیەوێت پاکتان کاتەوەو، نیعمەتەکانی خۆی بەسەرتاندا تەواوکات، تا ئێوەش

---

[1] المغني (١٥٨/١)، المجموع (٢٥٥/٢)، المبسوط (١١٧/١)، مجموع الفتاوى (٤٣٦/١٢)

سوپاسگوزاریی بکەن.. هەر کەسێك بڵێ گڵ تەیەممومی پێ ناکرێت، ئـەوە پێچەوانەی قورئان و سوننەتی وتـوە، ئەگـەر بڵـێ: بـەڵێ تەیـەممومی پـێ دەکرێت، ئەوە بێ دەستنوێژی نامێنێت، بەڵام بە شێوەیەکی کاتیی کاری پـێ دەکرێـت، تـا ئـەو کاتـەی ئـاو دەسـت دەکـەوێت و، لـە توانـادا دەبێـت بەکاری بهێنێت..

پـێم و ایــە هــەر کەســێك تەیــەممومی کــردو، نیــەتی لابردنــی بــێ دەســتنوێژی خــۆی بــو، ئــەوە حــوکمی ئەوەیــە، کــە دەســتنوێژی هەیــەو دەتوانێت، هەمو ئەو خواپەرستیانە بکات، کە بە دەستنوێژ دەیانکات..

★ ★ ★

ئەوی تەیەممووم دەکات بە نیەتی لابردنی حوکمی لەشگرانی، ئایا بە دەستنوێژ گرتن بۆی حسێبە ؟!

لەسـەر قـەولی ئیمـام ئـەبو حەنیفـەو، ئیمـام شـافیعی، بـەڵێ، ئەمـەش لەبەر دوو هۆیە:

١ ـ پاك بونەوە لە هەردووکیان یەکە، بە ئەنجامدانی یەکێکیان، ئـەوی تریش نامێنێت، وەکو خۆ پاککردنەوە لە میزو پیسایی..

٢ ـ تەیـەمموم لـە جیـاتی بـەکارهێنانی ئـاوە، کەوابو حـوکمی ئاویشـی وەرگرتوە، ئەوەش وەکو غوسڵ دەرکردنەکەیە، کە دەستنوێژگرتنیشی پـێ دادەمەزرێت..

ئەمما کەسێك بڵێ: تەیەمموم دەکەم، بە نیـەتی لابردنـی حـوکمی بـێ دەســتنوێژی لــە خــۆم، بــەڵام دەشمــەوێت، حــوکمی لەشگرانیشــمی پــێ دابمــەزرێت، ئــەوە جــێ ســەرنجەو، دەبێــت ئــەوە بــزانین، کــە ئــەو شەرعناسانەی تەیەممومەکەیان لە جێی ئـاو دانـاوە، دەڵـێن: ئـەوە نابێـت،

چونكە ئـەو تەيەممومەكـەی، وەكـو ئـاوی دەسـتنوێژ بـەكار هێنـاوەو بـۆی نابێتـە ئـاوی غوسـڵ دەركـردن.. شەرعناسـانی تـر گوتويانـە: بـەڵێ بـۆی دەبێتە حوكمی لابردنی هەردووكيان (بێ دەستنوێژيی و غوسڵ)، چونكە هەردووكيان بە تەيەممومێك لادەچن..

ئيمام ماليك و، ئەبوسەورو، حەنبەليەكان و، ئيبنـو حـەزم گوتويانـە[1] هـەردووكيان بـە يـەك نييـەت نابێـت، چـونكە دوو خواپەرسـتين و، هـەر يەكەيان نييەتی خۆی دەوێـت، چـونكە دەقـە گشـتيەكە دەفـەرموێ: (إنَّمَا الاعْمَالُ بالنِّيَّاتِ وإنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى)[2] واتە: هەمو كردەوەيەك بـە پێـی نيەتە، نيەتی هەر كەس چۆن بو، هەر ئاوای بەردەكەوێت.

★ ★ ★

چۆنيەتی تەيەممومی دروست ؟!

شەرعناسـان دوو شـێوەی تەيـەمموم كـردن دەگێڕنـەوە، كـە دوو پـۆلـە خاوەن بۆچونەكان، كە هەر يەكەيان بەڵگە بۆ ڕاست و دروستی، ڕيوايەتی خۆی دەهێنێتەوە.. پێويستە بۆچون و بەڵگەی هەردوولا بخەينە ڕوو:

يەكەم: ئەو شێوە تەيەممومەی يەكجار لە پی دەستەكانی بە سەعيد دەكێشێت:

(هەردوولـەپی دەسـت، يـەكجار بـە صـەعيدەكە دەكێشـێت، پاشـان بـەرزيان دەكاتـەوەو فويـان لـێ دەكـات، ئينجـا دەموچـاو دەسـتەكانی، پـێ

---

[1] المغني (١٥٩/١)، المحلى (١٣٨/٢)

[2] بوخاری (١)، موسليم (١٩٠٧).

مەسح دەکات) ئەمە مەزهەبی حەنبەلی و ڕای ئیبنو حەزمە، کە ڕای کۆمەڵێکی سەلەفەو ئیبنو تەیمییەش پێی پەسەندترینە[١]..

ئەوەی ئەم بۆچونە بەهێز دەکات، فەرمودەکەی لای سەیدنا عەمماری کوڕی یاسرە، خوا لێیان ڕازی بێت، کە پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم پێی، فەرمو: (إِنَّمَا كَانَ يَكْفِيكَ أَنْ تصنَعَ هَكَذَا فَضَرَبَ بِكَفِّهِ ضَرْبَةً عَلَى الْأَرْضِ ثُمَّ نَفَضَهَا ثُمَّ مَسَحَ بِهِمَا وَجْهَهُ وَكَفَّهِ بِكَفَّيهِ)[٢] واتە: هەر ئاوات بەس بو، هەردوودەستی دا بە زەویداو، پاشان تەکاندی، ئینجا مەسحی دەموچاو دەستەکانی پێ کرد..

دووەم: ئەو شێوە تەیەممومەی دوجار لەپی دەستەکانی بە صەعید دەکێشێت:

(دەبێت دوو جار هەردوولەپی دەستەکان، بدرێن بە صەعیدەکەدا، یەکێکیان بۆ دەموچاو، ئەوی تریان، بۆ دەستەکان، کە دەبێت، تا ئانیشکەکانیان پێ مەسح بکرێت) ئەمەش مەزهەبی حەنەفی و، مالیکی و، شافیعی و، سەوری و، لەیسی کوڕی سەعدو، شەعبی و، حەسەنی بەسرییەو، دەچێتەوە سەر ئیبنو عومەر، خوا لێیان ڕازی بێت.. بەڵگەشیان:

١ ـ فەرمودەکەی لای ئیبنو عومەر، خوا لێیان ڕازی بێت، کە دەڵێ: پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم فەرمویەتی: (التَيَمُّمُ ضَرْبَتَانِ: ضَرْبَةٌ لِلْوَجْهِ، وَضَرْبَةٌ لِلْيَدَيْنِ الَى الْمِرْفَقَيْنِ)[٣] واتە: تەیەمموم دوو

---

[١] المغني (١/١٥٩)، المحلى (٢/١٤٦)، مجموع الفتاوى (٢١/٤٢٢).

[٢] بوخاری (٣٣٨)، موسلیم (٧٩٨).

[٣] الحاكم (١/١٧٩)، بەیهیقی (١/٣٠٧) بە زەعیفیشی ناساندوە.. کەمال ئیبنو السەید لە صحیح فقه السنة (١/ ٢٠٣)دا دەڵێ: زەعیفە.

زەربەیە، یەکیان بۆ مەسحی دەموچاو بەکار دێتەوەو، ئەوی تریان بۆ مەسحی دەستەکان، تا ئانیشکەکان..

٢ ـ فەرمودەکەی لای ئەبو جوهەیم، خوا لێی ڕازی بێت، کە باس لە کابرا دەکات، کە دەڵێ: (أَقْبَلَ رَسُولُ اللهِ صَلَى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ نَحْوِ بِئْرِ جَمَلٍ، فَلَقِيَهُ رَجُلٌ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ، فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيْهِ السَّلَامَ حَتَّى أَقْبَلَ عَلَى الْجِدَارِ، فَمَسَحَ بِوَجْهِهِ وَيَدَيْهِ، ثُمَّ إِنَّهُ رَدَّ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ السَّلَامَ)[1] واتە: پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم، لە لای بیری وشترەوە دەهاتەوە، کابرایەکی موسوڵمانی پێ گەیشت، سڵاوی لێ کرد، پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم، وەڵامی نەدایەوە، ڕۆیشت، تا گەیشتە دیوارێك مەسحی دەموچاو دەستی کرد و، پاشان سەلامی خوای لێ بێت، وەڵامی سەلامەکەی دایەوە..

ریوایەتێکی تری هەیە کە ئەم پۆلە شەرعناسە بەڕێزە، وەك بەڵگەی بۆچونی خۆیان، لە مەسەلەی چۆنیەتی تەیەمموم کردندا، پشتی پێ دەبەستن، کە دەڵێ: (حَتّى قَامَ الَى جِدَارٍ فَحَتَّهُ بِعَصَا كَانَتْ مَعَهُ ثُمَّ وَضَعَ يَدَيهِ عَلَى الجِدَارِ فَمَسَحَ وَجْهَهُ وَذِرَاعَيهِ ثُمَّ رَدَّ السَّلامَ)[2] واتە: تا گەیشتە لای دیوارێك و، بەو گۆچانەی پێی بو دیوارەکەی کڕاند، پاشان دەستی بە دیوارەکەدا هێناو، مەسحی دەموچاو قۆڵەکانی کردو، پاشان وەڵامی سەلامی کابرای دایەوە..

---

[1] بوخاری (٣٣٧)، موسلیم (٨٠٠).

[2] ئیمامی شافیعی لە المسند(١٣٠) هێناوێتیەوە، هەروەها بەیهیقی (٢٠٥/١) بەڵام فەرمودەوانان دەڵێن مونکەرە، چونکە پێچەوانەی فەرموده سەحیحەکەی پێشتری دەکات، کە بوخاری و موسلیم گێڕاویانەتەوەو، سەحیحە.. صحيح فقه السنة (١/ ٢٠٣).

٣ ـ فەرمودەیەکی تر لە سەیدنا عەمماری کوڕی یاسرەوە، خوا لێیان ڕازی بێت هاتوە، کە باس لە یەکەمین تەیەمموم دەکات، دەڵێ، کە لە خزمەت پێغەمبەری خوادا بون، صلی الله علیه وسلم، مەسحی صەعیدیان بۆ نوێژی بەیانی کردوەو لەپی دەستیان، جارێك بە زەوی کێشاوە بۆ دەموچاویان، ئینجا جارێکی تر بۆ هەمو دەست وبازویان، لە ناو دەستیانەوە، تا شان وبن باڵیان: (فَقَامَ الْمُسْلِمُونَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَضَرَبُوا بِأَيْدِيهِمْ الْأَرْضَ ثُمَّ رَفَعُوا أَيْدِيَهُمْ وَلَمْ يَقْبِضُوا مِنْ التُّرَابِ شَيْئًا فَمَسَحُوا بِهَا وُجُوهَهُمْ وَأَيْدِيَهُمْ إِلَى الْمَنَاكِبِ وَمِنْ بُطُونِ أَيْدِيهِمْ إِلَى الْآبَاطِ)[1]

پۆلە شەرعناسی دووەم، ئەگەرچی پێشەوایانی گەورەی ئوممەتن، بەڵام وا پێدەچێت بەڵگەکانیان زەعیف بن، تەنانەت فەرمودەیەکیان بە مەرفوعیش نەسەلمێنراوە !! لە لایەکی تریشەوە، ئەوەی دەسەلمێت ئەوەیە، کە تەیەمموم وەکو دەستی دز، پەیوەندی بە قۆڵ و بازووەوە نیە، تەنها دەستەکان مەسح دەکرێن، بۆیە سەیدنا ئیبنو عەبباس، خوا لێیان ڕازی بێت دەیگوت: دەستی دز دەبڕرێت، بەڵام لە مەچەکەوە، نەك لە قۆڵەوە، بەلگەشی ئەم ئایەتە بو، کە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿فَٱمْسَحُواْ بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُم مِّنْهُ﴾ المائدە/٦ واتە: ئەگەر ئاوتان دەست نەکەوت، هەر بەوەی لەسەر زەمیندا بەرز بۆتەوە، (لە خاك ولم و بەرد) مەسحی

---

[1] ئەبو داود (٨٤/١)، ئیبنو ماجە (٥٧١)، نەسائی (١٦٨/١)، بەیهیقی (٢٠٨/١). کەمال ئیبنو السەید لە صحیح فقه السنة (١/ ١٦٣)دا دەڵێ: موزتەریبە (شێواو)..

موزتەریب (مُضطرِب): شێواو: جۆرێکی فەرمودەی زەعیفە، بریتیە لەو فەرمودەیەی لە چەند ڕێیەکەوە گێڕراوەتەوە، کە جیاوازیان لەگەڵ یەکتر هەیەو، هیچیان لەوانی تر بەهێزتر نین.. بڕوانە: محمود الطحان: تیسیر مصطلح الحدیث ل ١١٢.

دەموچاوتان و دەستەکانتانی پێ بکەن. بۆیە پێم وایە، کە تەیەمومی دروست ئەوەیە، لە بۆچونی پۆلە شەرعناسی یەکەمدایە.. والله اعلم..

★ ★ ★

بەتاڵ بونەوەی تەیەمموم ؟!

هەرچی شتێك دەستنوێژ بشکێنێت تەیەمومیش بەتاڵ دەکاتەوە.. ئەمە بەڵگەنەویستێکە، پێچەوانەی لە ناو ئەهلی ئیسلامدا نیە[1]..

★ ★ ★

هەندێك بابەتی تری تەیەمموم

ئایا نوێژ بە تەیەمموم جائیزە، ئەگەر پێش نوێژ دابەستن ئاوی دەسکەوت؟!

هەر کەسێك هەوڵی پەیدا کردنی ئاوی داو، دەستی نەکەوت، پاشان تەیەمومی کرد، بەڵام پێش نوێژ دابەستنی، ئاوی دەسکەوت، تەیەمومەکەی بەتاڵ دەبێتەوەو، نابێت نوێژی پێوە بکات، ئەگەر کردیشی نوێژەکەی بەتاڵە، چونکە گەڕاوەتەوە سەر حاڵەتی یەکەمینجاریی، کە دەستنوێژی نەبوە[2]..

---

[1] المحلى (٢/١٢٢).
[2] الاستذكار (٣/١٦٧).

تەیەمومی كرد، نوێژی دابەست، ئینجا ئاوی دەسكەوت، ئایا نوێژەكەی دەبڕێت ؟!

شەرعناسان لە وەڵامی ئەم پرسیارەدا دوو بۆچونن:

یەكـەمیان: نوێژەكـە دەبڕێـت ودەسـتنوێژ دەشـوات ولـە سەرەتاوە نوێژ دەست پێ دەكاتەوە:

ئەمە ڕای ئیمام ئەبو حەنیفەو، ئەحمەدو، سەوری و، ئیبنـو حەزمـە، بەڵگەشیان:

١ ـ ئەو فەرمودەی پێغەمبەری خوایە، صلی الله علیه وسلم، كە وەڵامـی ئـەبو زەڕی دایـەوە، دەربـارەی لـەش گرانـی كەسـێك، كـە ئـاوی دەسـت نەكەوێت، كە فـەرموی: (الصَّعِيدُ الطَّيِّبُ وَضُوءُ المُسْلِمِ وَإِن لَمْ يَجِدِ المَاءَ عَشْرَ سِنِينَ ، فَـإِذَا وَجَـدَ المـاءَ فَلْيَمَسَّـهُ بَبَشَـرَتِهِ)[1]واتــە: گـڵ و لم و بــەردوخوێ و كەرەستەی تر، كە لەسەر زەمیندایەو پاكە، ئاوی دەستنوێژی موسـوڵمانن، ئەگـەر دەیـان سـاڵیش ئـاوی دەس نەكـەوێت، دەتوانێـت هـەر، كـە یـەكێك لەمانەی دەست، كەوت پێستی خۆیان تێ هەڵسوێت.. ئەمە بۆ كەسێكە، كە ئاوی دەست نەكەوێت، بەڵام ئەم كابرایە لەمەڕ ئێمە وا دەستی كەوت !

٢ ـ بە پەیدابونی ئاوەكـەو، توانـای بـەكارهێنانی، تەیەممومەكـە بـەتاڵ دەبێتەوە، ئەمەش وەكو ئەو كەسە وایە، كە نوێژەكەی دەبڕێت..

٣ ـ تەیمموم لەبەر زەرورەت، كە نەبونی ئـاوە بۆتـە بـەدیل، كـە ئاوەكـە پەیدابو، واتە ئەسڵەكە هاتەوەو، بەدیلەكەی لاچو.. ئەمەش وەكو نـەمانی

---

[1] ترمزی (١٢٤)، ئەبوداود (٢٣٣)، نەسائی (١٧١/١)، لە ئەبو زەڕەوە، خوا لێی ڕازی بێت بە مەرفوعی دەگێڕێتەوە، شێخی ئەلبانی ڕەحمەتیش لە الارواء (١٥٣)دا لە ئەبو هورەیرەوە خوا لێی ڕازی بێت بە سەنەدی سەحیحەوە هێناوێتیەوە..

خوێنی ئیستیحازەیە (خوێنی جاری داوێنی ئافرەت)..

دووەمیان: نوێژەکە نابڕێت و بەردەوام دەبێت:

ئەمە ڕای ئیمام مالیك و، ئیمام شافیعی و، ئەبو سەورو، داودو، ئیبنول مونزیرەو، ڕیوایەتی دووەمی ئیمام ئەحمەدە، هەرچەندە دەوترێت، کە ئەم بۆچونەی گۆڕیوە[1].. بەڵگەیان:

١ ـ خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَلَا تُبْطِلُوٓا۟ أَعْمَـٰلَكُمْ﴾ سورەتی محمد/٣٣ واتە: کارو کردەوەکانتان بەتاڵ مەکەنەوە.. کەوابو نابێت ئەو نوێژەش بەتاڵ بکرێتەوە..

٢ ـ پاکژی کاتێکی دیاری کراوی هەیەو، نوێژیش هەروەها، ئەم بە تەکبیرەی ئیحرامی نوێژەکە،کاتی پاکژییەکەی بڕیوەو، چۆتە کاتی نوێژەکەوە، کاتی پاکژیەکەش بەسەرچوەو، ناشێت بەتاڵ بکرێتەوە، نوێژەکەش خۆی لە خۆیدا دروست دامەزراوە، چ پێویستی بە بڕینە ؟! ئەوی بڕینی پێ واجب دەبێت بەڵگەیەك لە قورئان، یان لە سوننەت، یان لە کۆڕا (ئیجماع)ەوە بهێنێت..

هیچ بەڵگەیەك لەبەر دەستدا نیە، ناچاری کات نوێژەکەی ببڕێت.. پێم وایە ئەگەر تەیەمومی کرد، نوێژی دابەست، ئینجا ئاوی دەسکەوت، نوێژەکەی نابڕێت و لە سەری بەردەوام دەبێت.. والله اعلم.

ئەم حاڵەتە وەکو ڕۆژووەوانی کەفارەت وایە، کە کۆیلەیەکی دەست نەکەوتوەو، بڕیاری داوە بەڕۆژو بێت، بەڵام لە نیوەڕۆدا کۆیلەیەکی بەردەست کەوتوەو، دەتوانێت بیکڕێت وئازادی کات، بەڵام نایکات.. خۆ ڕۆژووەکەی نابڕێت !!

---

[1] الاستذكار (٣/١٦٩)، المجموع ٠ ٢/٣٥٧)، الاوسط (٢/٦٥).

نوێژی بە تەیەممومم كردوە، دوایی ئاوی دەست كەوتوەو هێشتا كاتی نوێژەكە ماوە:

هەر كەسێك ئاوی دەست نەكەوت و، تەیەممومی كردو نوێژەكەی پێ كرد، پاشان ئاوی دەسكەوت، كە هێشتا كاتی نوێژەكە ماوە، ئایا نوێژەكەی دەكاتەوە ؟!

نەخێر، ئەمەش ڕای ئیمام مالیك و، سەوری و، ئەوزاعی و، موزەنی و، تەحاوی و، قەولێكی ئیمام ئەحمەدو، بۆچوونی ئیبنو حەزمە[1].. بەڵام ئیمام ئەبوحەنیفەو ئیمام شافیعی دەڵێن[2]: مادام دەتوانێت ئاوەكە بەكار بهێنێت، دەبێت نوێژەكەی بكاتەوە..

ئیبنو حەزم ڕەدیان لێ دەداتەوەو دەڵێ: بۆچوونی ئەبوحەنیفەو، شافیعی دیارە، كە چەوتە!! یان دەبێت ئەو نوێژەی ئەم دوانە، فەرمانیان بە كابرا كردوە بیكاتەوە، ئەو نوێژە بێت، كە خوای گەورە فەرزی كردوە، یان نوێژێكی ترەو، خوا فەرزی نەكردوە! ئەگەر نوێژەكەی خوایە، ئەوە كابرا لە كاتی خۆیدا ئەدای كردوە، ئیتر بۆچی دووبارەی بكاتەوە ؟! ئەگەر نوێژێكی تریشەو، خوای گەورە فەرزی نەكردوە، ئەوە دیارە دەیانەوێت پابەندی كەن بە شتێكەوە، كە پێوەی پابەند نابێت.. ئەوەش هەڵەیە..

بەڵگەیەكی تریش، ئەو فەرمودەیە، كە ئەبو سەعیدی خودری، خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە، كە (خَـرَجَ رَجُلانِ فِـي سَـفَرٍ، فَحَضَـرَتِ الصَّلاةُ وَلَيسَ مَعَهُمَا مَاءٌ، فَتَيَمَّمَـا صَعِيـداً طَيِّبـاً فَصَلَّيَا، ثـمَّ وَجَـدَا المَـاءَ فِـي الوَقْـتِ، فَأَعَادَ أَحَدُهُمَا الصَّلاةَ وَالوُضوءَ، وَلَمْ يُعِد الآخِرُ، ثمَّ أَتَيَا رَسـولَ اللهِ صَـلَّى اللهُ عَلَيه وَسَلَّمَ فَـذَكَرَا ذَلِـكَ لَـهُ، فَقَـالَ لِلَّـذِي لَـمْ يُعِـدْ: أَصَـبْتَ السُّـنَّةَ، وَأَجْزَأَتْـكَ

---

[1] المحلى (٢/١٣٩)، المجموع (٢/٣٥٣).
[2] المجموع (٢/٣٥٣).

صَلَاتَكَ، وَقَالَ لِلَّذِي تَوَضَّأَ وَأَعَادَ: لَكَ الأَجْرُ مَرَّتَينِ)[1] واتە: دوو کەس پێکەوە سەفەریان کرد، کاتی نوێژیان هات و، ئاویان پێ نەبو، بۆیە تەیەممومیان کردو، نوێژەکانیان کرد، پاش ماوەیەك ئاویان دەسکەوت، یەکێکیان نوێژەکەی کردەوەو، دەستنوێژەکەی گرتەوە، ئەوی تریان نەیکردنەوە، کە هاتنە خزمەت پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم، حاڵەتەکەیان عەرز کرد (بۆیان گێڕایەوە)، بەوەیانی فەرمو، کە نوێژەکەی نەکردەوە: بە پێی سوننەت ڕەفتارت کردوە، نوێژەکەت ئەدا کردوە، بەوی تریشیانی فەرمو، کە دەستنوێژو نوێژەکەی کردەوە: تۆ دوو پاداشتت هەیە..

ئەوەی لەمەشدا بۆم دەرکەوتوە ئەوەیە کە:

هەر کەس تەیەممومی کردو نوێژی پێ کرد، پاشان ئاوی دەسکەوت و، دەیتوانی بەکاری بهێنێت، ئەو نوێژانەی ناکاتەوە، کە بە تەیەممومەکە کردونی.. والله اعلم.

★ ★ ★

---

[1] ئەبو داود (٣٣٤)، نەسائی (٢١٣/١) شێخی ئەلبانیش، لە صحیح أبي داود (٣٣٨) دا بە سەحیحی داناوە.

باسی دەیــەم

حــەیــز و زەیســـتانی

- خوێنی حەیز:
  چی لە حەیزدار حەرامە؟ سنوری دەسبازی ژن ومێرد.
  چی بۆ حەیزدار جائیزە ؟
- خوێنی زەیستانی.
- خوێنی جاری داوێن (الإستِحَاضَة).

باسی دەیەم

حەیزو زەیستانی

ئەمە باسێکی شەرعی و کۆمەڵایەتیە، کە پیاوان تێیدا زۆر بێ ئاگان و، ژنانیش تێیدا ڕاڕان، شەرعناسانیش جۆرەها ڕایان، لەسەر حاڵەتەکانی هەیە، چونکە حاڵەتەکانی زۆرەو، زۆر بێ یاساشن.. لەبەر ئەوەی ڕژانی خوێنی حەیز، پەیوەندی بە پارسەنگی، دەرونەوە هەیە، ئەویشە کاریگەریی لەسەر پارسەنگی یان لاسەنگی هۆرمۆنەکانی ئەم خوێنەوە هەیە.. جاری وا هەیە، ئافرەتێك سوڕی مانگانەی دیارەو، عادەتەن مانگی شەش ڕۆژ وای لێ دێت، بەڵام بە هۆی خەم و پەژارەیەکی کاتییەوە، کاتەکانی هەموی دەشێوێت، جگە لەوەی پاش و پێش دەکات، زیادو کەمیش دەبێت.. یەکێکی تر مێردی بە توندی لێی تورە دەبێت، هەر ئەو ساتە دەکەوێتە حەیزەوە!! بۆیە زۆر پێویستە هەردوو توخمەکە، ئەوانەی هاوسەرێتییان کردوەو ئەوانەش، کە نەیانکردوە، زانیاریەکی سەرەتاییان لەسەر باسەکانی حەیز هەبێت.. کچان پێویستیانە، تا بزانن، کە شو دەکەن چۆن لەگەڵ مێردیان ڕەفتار دەکەن، کوڕان پێویستە بزانن، تا سەری لێ دەرکەن و، بزانن چۆن ڕەفتاری مێردانەی مەسئولانە دەکەن، کوڕان زانیارییان کەمترە، چونکە ئەمە شتێك نیە، ئەوان لە دایکیانەوە فێربوبن، ئەگەر خوشکیشیان هەبو بێت، لەبەر شەرم و نەزانین و، سروشتی خانەوادەیی کوردی، هیچ شتێك لەسەر حەیز، لەوانەوە فێر نەبون و نابن، سروشتی ئەم باسەش وا نیە، خەڵك زۆر ڕوی بێت دەربارەی بپرسێت، بۆیە جاری وا هەیە، خاوەن پرسیارێك ڕوی نایەت، لە

مـەلای گـەنجیش بپرسـێت، کـە پرسـیار لێکردنـی مـەلا، دەربـارەی هـەمو شتێکی ژیان واجبە !

بە هەر حاڵ بێینە سەر باسەکە:

★ ★ ★

ئەو خوێنە سروشتیەی لە ئافرەت دێتە دەرێ سێ جۆرە:

١ ـ خوێنی حەیز (سوڕی مانگانە).

٢ ـ خوێنی زەیستانی (نیفاس).

٣ ـ خوێنی جاری داوێن (ئیستیحازە).

خوێنی حەیز

حـەیز: (الحَیض) وشـەیەکی عەرەبیـە و، زاراوەی تریشـی بـۆ دانـراوە وەك: (الطَمث، العِراك، الضَحِك، الإكبار)[1]..

خـوێنی حـەیز: خـوێنێکی ڕەشـی خەسـتە، بـۆنی ناخۆشـە، لـە جێگایەکی دیاری کراوی ئافرەت و، لە کاتێکی دیاری کراودا، دێتە دەرەوە.

حەیز شتێکە وەکو پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم دەفـەرموێ: (إن هـذا شـئ کَتبَـهُ اللهُ علَـى بنَـاتِ آدمَ)[2] واتـە ئەمـە شـتێکە، خـوای گـەورە لەسەر کچانی ئادەمی نوسیوە..

حافز ئیبنو حەجەری عەسقەلانی، ڕەحمەتی خوای لێ بێت، لە حاکم و. ئیبنـــول مـــونزیرەوە، بـــە ســـەنەدی ســـەحیح، ڕیوایـــەتێك لـــە

---

[1] ابو اسحق الشيرازي: المهذب (٣٤١/١).

[2] بوخاری (٢٩٤) موسلیم (١٢١١).

ئیبنوعەبباسەوە، خوا لێیان ڕازی بێت دەگێڕێتەوە، كە فەرمویەتی: (إِنَّ ابْتِدَاءَ الحَيضِ كَانَ عَلَى حَوَّاءَ بَعْدَ أنْ أُهْبطَتْ مِنَ الجَنَّةِ) [1] واتە: سەرەتای حەیز لە حەواوە، كە دەستی پێكرد، دوای ئەوە بو، كە هێنرایە خوارەوە بۆ سەر زەمین..

خوێنی حەیز سنوری زۆری وكەمی نیە، بە پێی داب و عادەتی مانگانەی ئافرەتەكان دەناسرێتەوە، بە تایبەتی، كە فەرمودەیەكی تایبەت، لە پێغەمبەری خواوە، صلی الله علیە وسلم نەسەلمێنراوە، ئەوە ڕون بكاتەوە، كە زۆری برو ڕادەی، یان كەمی، یان زۆرو كەمی ماوەی چەندە.. هەر لەبەر ئەوەشە ئەم باسە ڕاجوێییەكی زۆری لەسەرە..

ئیمام ئیبنو تەیمییە دەڵێ: ئەوانەی، كە دەڵێن: زۆرینەی ماوەی حەیز، پازدە ڕۆژەو، كەمییەكەی یەك ڕۆژە ـ وەكو ئیمام شافیعی و، ئیمام ئەحمەد دەڵێن ـ یان ئەوانەی دەڵێن: ماوەی دیاری كراوی نیە ـ وەكو ئیمام مالیك ـ هەمویان هەر دەڵێن، حوكمێكی سەلمێنراومان لە پێغەمبەری خواوە، صلی الله علیە وسلم پێ نەگەیشتوەو، دەبێت ئیعتیماد بكرێتە سەر داب و نەریت و عادەتی كۆمەڵگەكە[2]..

هاتن و كۆتایی حەیز:

١ ـ سەرەتای هاتنی حەیز ئەو كاتەیە، كە دڵۆپە خوێنی ڕەش و خەست و بۆگەن لە كاتی سوڕی مانگانەیدا دەردەكەوێت.

٢ ـ كۆتایی حەیزئەو كاتەیە، كە خوێن و ئاوە زەردباوە لێڵەكەی، كە پێیدا دێت، وەستابێتەوە، ئەمەش بە دوو نیشانەدا دەزانرێت:

---

[1] فتح الباري (١/٤٠٠).

[2] مجموع الفتاوى (٢١/٦٢٣)، المحلى (٢/١٩١)، المغني ١٠ /٣٠٨).

- **وشـك بونـەوە:** بـۆ نمونـە، ئەگـەر دەسـڕێکی کاغـەز، یـان پارچـە قوماشێکی وشك، بخاتە سەر جێگاکەی، هەر بە وشکی دەمێنێتەوە..

. هاتنی ئاوە سپیەکە: ئەوەی، کە دوای تـەواوبونی خوێنی حـەیز، لە ڕەحمەوە دێت. لە کارەکەرەکەی عائیشەخانەوە، خـوا لێیـان ڕازی بێـت هاتوە، کە دەیگوت: ئافرەتان لۆکەی تەڕی خۆیان، بە شلەمەنی داوێن (کـە زەردباو بو)، لە پارچە قوماشـێکدا، دەنـاردە خزمـەت عائیشـەخان، تـا ڕای خۆیان لەسەر دەرببڕێت، تا بزانن داخۆ نوێژەکانیان دەسـت پـێ بکەنـەوە، یان نا، پێی دەگوتن: پەلە مەکەن، تـا ئـەو کاتـەی ئـاوە سـپیەکە دەبینـن.. مەبەستی پاك بونەوەیان بو، لە حەیز[1]..

حوکمی شلە زەردباو لێڵەکەی کە دوای پاکبونەوە لە حەیز دێت:

ئەمە ئـاوێکی زەردبـاوە، لـە کـێم و جەراعـەتی بـرین دەچـێت، ئەگـەر ئـافرەت ئەمـەی لـە دوای وشـك بونـەوەو، پـاك بونـەوەی، لـە حـەیز بـینی هـیچ ئیعتیبـارێکی بـۆ دانانێـت، نوێـژو ڕۆژوی خـۆی و، کـاری سـەرجێیی پیاوەکەی دەکات.. چونکە ئوم عەتییە، خـوا لێـی ڕازی بێـت دەگێڕێتـەوە: (كُنَّا لَا نَعُدُّ الْكُدْرَةَ وَالصُّفْرَةَ بَعْدَ الطُّهْرِ شَيْئًا)[2] واتە: هیچ حسێبێکمان بـۆ ئەو ئاوە زەردباو لێڵەی دوای پاکبونەوە نەدەکرد..

هەندێك بیرخستنەوە:

---

[1] بوخاری بە موعەللەقی (٤٢٠/١)، ئیمامی مالیك (٥٩)، عبدالرزاق: المصنف (٣٠٢/١) بەسەنەدێکی زەعیفەوە، بەڵام وەکو کەمال ئیبنو السەید لە صحیح فقه السنة (٢٠٧/١)دا دەڵێ پاڵپشتی تری هەیە بە ڕیوایەتەکەی لای دارمی (٢١٤/١)، و بەیهیقی (٣٣٧/١) بۆیە دەچێتە ئاستی سەحیح، والله اعلم.

[2] ئەبو داود (٣٠٧)، نەسائی (١٨٦/١)، ئیبنوماجە (٦٤٧)، لای بوخاری (بَعدَ الطُهر) ەکەی تێدا نیە..

١ . ئەگەر ئافرەت لە حەیز پاك بۆوەو ئاوی دەست نەکەوت غوسڵی دەرکات:

تەیەممووم دەکات و، لەگەڵ مێردی خۆی دەخەوێت.. ئەمە ڕای زۆرینەی شەرعناسانە[1]..

٢ . ئەگەر خوێنی لە عادەتی خۆی زیاتر بو:

بۆ نمونە مانگی، شەش ڕۆژ دەکەوێتە حەیزەوە، بەڵام ئەمجارە بو بە حەوت، یان هەشت ڕۆژ، ئەم ئافرەتە لە دوو حاڵەت بەدەر نیە:

یەکەم: خۆی خوێنی حەیز دەناسێت ولە خوێنی تری جویٚ دەکاتەوە: ئەمە تەماشای جۆری خوێنەکە دەکات: ئەگەر سروشت و ڕەنگ و بۆنی، وەکو خوێنی حەیز بو، بەوی حسێب دەکات، نوێژو ڕۆژو کاری سەرجێیی ـ جیماع) ناکات، ئەگەر خوێنەکەش خوێنی حەیز نەبو، ئەوە خۆی دەشوات و ،نوێژو ڕۆژو، سەرجێیی خۆی دەکات..

دووەم: خۆی خوێنی حەیز ناناسێت ولە خوێنی تری جویٚ ناکاتەوە: زۆر ئافرەت هەیە وایە بە تایبەتی لە گەنجەکاندا، ئەم ئافرەتە لەم حاڵەتەیدا نوێژ و ڕۆژو، سەرجێیی ناکات، تا پاك دەبێتەوە، چونکە سنوری ئەوسەری پاك بونەوە دیار نیە..

---

[1] مجموع الفتاوى (٦٢٥/٢١)، المحلى (١٧١/٢)، شرح مسلم (٥٩٣/١).

٣. ئەگەر خوێنی حەیزی لە عادەتی خۆیدا دوو ڕۆژ هات و ڕۆژێـــك وەســـتا، پاشـــان دوای دوو ڕۆژی تـــر هاتـــەوە وە هەروەها:

ئەو ڕۆژانەی دەكەونە نێوان ڕۆژانی سوڕی مانگانـەوە هـەر بـە حـەیز حسێبن، ئافرەت، با لە خوێنیش پاك بێت، بەڵام هـەر نابێـت نوێـژو ڕۆژو سەرجێیی بكات، تا ئەو كاتەی ئاوە سپیەكە دەبینیت[1].

٤ . ئایا ئافرەتی دوگیان (حامیلە) دەكەوێتە حەیزەوە ؟!

زۆرینـــەی شەرعناســـان گوتویانـــە: نـــا، ئـــافرەتی حامیلـــە ناكەوێتـــە حەیزەوە، بەلگەشیان فەرمودەكەی لای ئەبو سەعیدی خودرییە خـوا لێـی ڕازی بێت، كە فەرمووی: (لَا توطأُ حَامِلٌ حَتَى تضَعَ، وَلَا غَيْـرُ حَامِـلٍ حَتَـى تحِـيضَ حَيْضَـةً)[2] واتـە: ئـافرەتی حامیلـە مـارە ناكرێـت، تـا حەملەكـەی دانـەنێت، غـەیری حامیلـەش، دوای ئـەوەی جارێـك دەكەوێتـە حـەیزەوە. شەرعناسـان گوتویانـە: دانـانی حەملەكـە، بۆتـە نیشـانەی پـاك بونـەوەی ڕەحمی حامیلەكە، كەوابو ئافرەتی حامیلە ناكەوێتە حەیزەوە..

هەنـدێك شەرعناسـی تـر، وەكـو ئیمـام شـافیعی گوتویـەتی: حامیلـەش دەكەوێتە حەیزەوە..

ڕاستتر ئەوەیە، كە بـە شێوەیەكی گشتی، ئـافرەتی حامیلـە ناكەوێتـە حـەیزەوە، بـەڵام ئەگـەر شـتێكی وا ڕویـداو، ژنـە زانـی، كـە ئەمـە خـوێنی

---

[1] ابن عثيمين: فتاوى المرأة (ل ٣٦)

[2] ئەبو داود (٢١٥٧)، ئەحمەد (٣/٦٢)، الزيلعي: نصب الراية (١٤٦/٦)، الحاكم لە المستدركدا فەرمویەتی: صحيح على شرط الشيخين و لم يخرجاه.. بە كۆی سەنەدەكان دەچێتە ئاستی حەسەن..

حەیزە، بێگومان، دەبێت واز لە نوێژو، ڕۆژو سەرجێیی خۆی بهێنێت، تا پاك دەبێتەوە لێی..ئەگەر زانیشی کە خوێنی حەیز نیە، ئەوە بە خوێنی بەردەوامی داوێنی حسێب دەکات، دەیشواتەوەو نوژێو رۆژو سەرجێیی خۆی دەکات..

★ ★ ★

چی لە حەیزدارو زەیستان حەرامە ؟!

یەکەم: نوێژ کردن: شەرعناسان لەسەر ئەوە کۆن، کە ئافرەتی حەیزدارو، زەیستان بە هیچ شێوەیەك نوێژی لەسەر نیە، نە فەرزە، نە سوننەتی، کە پاکیش بۆوە، نوێژەکانی ناگێڕێتەوە[1]..

ـ ئەبو سەعیدی خودری، خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە، کە پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم فەرمووی: (أَلَيْسَ إِذَا حَاضَتْ لَمْ تُصَلِّ وَلَمْ تَصُمْ فَذَلِكَ نُقْصَانُ دِينِهَا)[2] واتە: مەگەر ئەوە نیە، کە کەوتە حەیزەوە، نوێژەکانی ناکات و، بەڕۆژو نابێت، دەی ئا ئەوە نوقسانێتی دینەکەیەتی..

ـ (عَنْ مُعَاذَةَ قَالَتْ: سَأَلْتُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا فَقَالَتْ: مَا بَالُ الْحَائِضِ تَقْضِي الصَّوْمَ، وَلَا تَقْضِي الصَّلَاةَ ؟ فَقَالَتْ: أَحَرُورِيَّةٌ أَنْتِ ؟ فَقُلْتُ: لَسْتُ بِحَرُورِيَّةٍ، وَلَكِنِّي أَسْأَلُ. فَقَالَتْ: كَانَ يُصِيبُنَا ذَلِكَ، فَنُؤْمَرُ بِقَضَاءِ

---

[1] المجموع (٢/٣٥١)، المحلى (٢/١٧٥).

[2] بوخاری (١٩٥١)، موسلیم (٨٠).

الصَـوْم. ولَـا نُـؤمَرُ بِقَضَـاءِ الصَـلَاةِ)[1] واتــە: موعــادە (نــاوی ئافرەتێكــە) دەگێڕێتــەوە دەڵــێ: لــە عائیشــەخانم پرســی، خــوا لێــی ڕازی بێــت: ئــەرێ بۆچی حەیزدار ڕۆژووەكانی دەگرێتــەوەو، نوێــژەكانی ناكاتــەوە؟! فــەرمویـ: چما تۆ حەروریت[2]؟ وتم: نا حەروری نـیم، بـەڵام هـەر دەمـەوێت پرسـیار بكـەم؟! فـەرموی: ئێمـە، كـە ئـەوەمان دەهاتـە ڕێ، فـەرمانمان پـێ دەكـرا ڕۆژووەكانمان بگرینەوەو، نوێژەكانمان نەكەینەوە. لە ریوایەتێكی تردا: (لە سەردەمی پێغەمبەری خوادا، صلی الله علیـە وسـلم دەكەوتینـە حـەیزەوە، فەرمانی وای پێ نەدەكردین یان نەماندەكردەوە) مەبەستی نوێژەكانە..

كورتە باسی پێویست:

١. ئەگەر ئافرەتێك پێش عەسر كەوتە حەیزەوە، كە هێشتا نوێـــژی نیـــوەڕۆی نـــەكردبو، ئایـــا كـــە پـــاك بـــۆوە نوێـــژی نیوەڕۆكەی قەرزارەو دەبێت بیگێڕێتەوە ؟!

بـەڵێ، بـە ڕای زۆرینـەی شەرعناسـان ـ جگـە لـە ئیمـام ئـەبو حەنیفـەو مالیك ـ قەرزارەو دەبێت بیگێڕێتەوە، بەو مەرجەی پاك بوبێت و، ئەگـەر بیكردایـە فریـای ڕكاتێكی نوێـژی نیوەرۆكـەی بكەوتایـە. چـونكە خـوای

---

[1] بوخاري (٣٢١)، موسلیم (٣٦٥).

[2] حەروری، نەسەب گەڕاندنەوەیە بۆ ناوچەی حەرەوراء، كە نزیكی كوفەیە، لە باشوری عێراق، لە سەردەمی سەیدنا عەلی كوڕی ئەبو تالیبدا، خوا لێی ڕازی بێت خەواریجەكان لەوێ كۆبونەوە، ئیتر وای لێهات، هەر كەسێك فیكرو دیدو بۆچون و هەڵوێستی ئەوانی هەبوایە، پێیان دەوت: حەروری، ئەمانە ڕایان وابو: دەبێت ئافرەتی حەیزدار، كە پاك بۆوە نوێژەكانی بكاتەوە.. ئەوە بۆیە عائیشە خانیش بە سەرسامیەوە دەپرسێت: چما تۆ حەروریت؟!

گەورە دەفەرموێ: ﴿إِنَّ ٱلصَّلَوٰةَ كَانَتۡ عَلَى ٱلۡمُؤۡمِنِينَ كِتَٰبًا مَّوۡقُوتًا﴾ النساء/١٠٣ واتە: خوای گەورە بە گوێرەی کاتی دیاری کراو، نوێژی لەسەر فەرز کردون.فەرزی ئەم کاتەش ئەو نوێژە بوە، کە نەیکردوە قەرزاری بوە. منیش پێم وایە دەبێ بیگێڕێتەوە.

بەڵام بەڕای هەندێك شەرعناسی تری وەکو، ئیمام ئەبو حەنیفەو ئیمام مالیك نوێژەکەی ناگێڕێتەوە.. ئیمام ئیبنو تەیمییەش ئەم ڕایەی پێ پەسندترە، بۆیە دەڵێ: بەڵگەکان زیاتر پشتیوانی مەزهەبی ئەبو حەنیفەو، مالیك دەکەن، چونکە بەڵگەی گێڕانەوەی نوێژەکە، دەبێت بە فەرمانێکی نوێ بێت، کە لێرەدا لەبەر دەستدا نیە. دیسان دواخستنی ئەو نوێژە ڕێپێدراو بوە، ئەگەرچی دواى خستوە. کەوابو قەرزار نیەو نوێژەکە ناکاتەوە[1]..

٢. ئەگەر ئافرەتێك پێش عەسر لە حەیز پاك بۆوە نوێژی نیوەڕۆی نەکردبو، بەڵام تا غوسڵی دەرکرد کاتی نوێژی عەسر بەسەردا هات، ئایا نوێژی نیوەڕۆکەی قەرزارە ؟!

بەڵێ، ئەگەر پێش خۆرئاوا بون لە حەیز، یان لە زەیستانیی پاك بۆوە، دەبێت نوێژی نیوەڕۆو عەسر پێکەوە بکات، ئەگەر پێش خۆر هەڵهاتنیش پاك بۆوە، دەبێت نوێژی شێوان و خەوتنان (مەغریب و عیشا) ی بکات !

ئەمە پەسەندترە، چونکە ئەنجامی توێژینەوەی ئیمام ئیبنو تەیمییەیە، کە دەڵێ: ئەمە ڕیوایەتی لای سەیدنا، عبدالرحمانی کوڕی عەوف و، ئەبوهورەیرەو، ئیبنو عەبباسە، خوا لێیان ڕازی بێت، چونکە

---

[1] مجموع الفتاوى: (٢٣/٢٣٥).

كاتەكە لە كاتی هەبونی عوزردا ـ وەكو سەفەر ـ هاوبەشی نێوان هەردوو نوێژەكانە[١]..

دووەم: ڕۆژو گرتن: كۆڕای شەرعناسان، لەسەر ئەوەیە، كە ئافرەتی حـــەیزدارو زەیســـتان ڕۆژو ناگرێـــت، دوای ڕەمـــەزان، كـــە پـــاك بـــۆوە، دەیانگرێتـــەوە.. بەڵگـــەی ئـــەوەش فەرمودەكـــەی عائیشـــەخانە، كـــە بـــە موعادەی گوت: (كَانَ يُصِيبُنَا ذَلِكَ، فَنُؤْمَرُ بِقَضَاءِ الصَّوْمِ، وَلَا نُؤْمَرُ بِقَضَاءِ الصَّلَاةِ)[٢] واتـــە: موعـــادە (نـــاوی ئافرەتێكـــە) دەگێڕێتـــەوە، دەڵـــێ: لـــە عائیشەخانم پرسی خوا لێی ڕازی بێت: ئەرێ بۆچی حـەیزدار ڕۆژوەكانی دەگرێتەوەو، نوێژەكانی ناكاتەوە؟! .... گوتی: ئێمـە، كـە ئـەوەمان دەهاتـە ڕێ فەرمانمان پێ دەكرا، ڕۆژوەكانمان بگرینەوەو، نوێژەكانمان نەكەینەوە.

كورتەباسی تر:

١ـ ئەگـەر حـەیزدار پـێش سـپێدە پـاك بـۆوەو، غوسـڵی دەرنەكرد، ئایا بەڕۆژو دەبێت؟!

جمهوری شەرعناسان دەڵێن: ئەگەر ئافرەتی حـەیزدار، پـێش سـپێدەی بەیانی پاك بۆوەو، نییەتی هێنا سبەینێ بەڕۆژو بێت، ڕۆژوەكەی دروستە، چـونكە دروسـتی و، نادروسـتی ڕۆژو لەسـەر كـردن و، نـەكردنی غوسـڵ نەوەستاوە، ڕۆژو وەكو نوێژ نیە، كە بە بێ غوسڵ دەركردن نەشێت[٣]..

---

[١] الفتاوی (٢٣/٣٣٤).
[٢] بوخاری (٣٢١)، موسلیم (٢٦٥).
[٣] فتح الباري (١/١٩٢).

٢ . ئەگەر حەیزدار پێش خۆرئاوابون پاك بۆوە، ئایا بەڕۆژو دەبێت؟!

نا، ئەو، کە لەسەرەتای ڕۆژوەکەوە، بەڕۆژو نەبوەو، ڕۆژەکە قەرزار بوە، دەتوانێت هەروا بێ ڕۆژو بمێنێتەوە.. ناچار نیە ڕۆژو لەو ساتە وەختەوە بگرێت.. ئیبنو جورەیج دەڵێ: لە عەتائم پرسی: ئافرەتێکی حەیزدار، کە لە بەشێکی ڕۆژی ڕەمەزاندا پاك دەبێتەوە، ئایا دەبێت ئەو باقی ڕۆژەی بەڕۆژو بێت؟ گوتی: نا، خۆ هەر قەرزارەو، دەبێت بیگرێتەوە[1]..

سێیەم: سەرجێیی حەیزدارو زەیستان حەرامە:

⋆ سەرجێیی (جیماع کردن لەگەڵ ئافرەت لە دەرچەی پێشەوەی) حەیزدارو زەیستان ، بە کۆڕای هەمو شەرعناسان حەڕامە[2].. چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿فَٱعۡتَزِلُواْ ٱلنِّسَآءَ فِي ٱلۡمَحِيضِ﴾ البقرە/ ٢٢٢ واتە: ئەو ساتانەی ئافرەت لە حەیزدایە، توخنیان مەکەون.. مەبەست لەوەیە، کە کاری سەرجێییان لەگەڵدا مەکەن، ئەم لێکدانەوەیەش لە ڕون کردنەوەکەی پێغەمبەری خواوە، صلی الله علیه وسلم هاتوە، کە دەفەرموێ: (إصنعُوا کُلَّ شَيءٍ إلَّا النِّکَاحَ)[3] واتە: هەمو شتێکیان لەگەڵدا بکەن، جگە لە سەرجێیی کردن.. شێخولئیسلام ئیمام ئیبنو تەیمییە دەڵێ: بە کۆڕای شەرعناسان، سەرجێیی زەیستان، وەکو سەرجێیی

---

[1] عبدالرزاق: المصنف (١٢٩٢) بە سەنەدی سەحیحەوە،
کەمال ئیبنو السەید لە صحیح فقه السنة (١/ ٢١١)دا دەڵێ: سەحیحە

[2] مجموع الفتاوی (٢١/٦٢٤)، المحلی (٢/١٦٢)، تفسیر الطبري (٣٧٨/٤).

[3] موسلیم (٣٠٢)، هەروەها هەر چوار خاوەن سونەنەکان .

حەیزدارەو، لەگەڵ هەردووکیاندا حەڕامە[1]..

⋆ هـەر موسـوڵمانێك پێـی وا بێـت، کـە سـەرجێیی ئافرتێـك، کـە لـە حەیزدا بێ، یان زەیستان بێت حەڵاڵە، پێی کافر دەبێت و، حوکمی لە دین هەڵگەڕاوەی دەکەوێت بەسەردا.. بەڵام ئەگـەر کەسێك ئـەو کارەی کـردو، دەیزانــی حەڕامــە، یــان بـیری چـو بـو، یــان نەیـدەزانی ئافرەتەکـە لــە حەیزدایە، یان زەیستانە، یان نەیدەزانی سـەرجێیی کردنـی حەرامـە، یـان ناچار کرابو بیکات، گوناهبار نابێت و کەفارەتیشی ناکەوێتە سەر..

بـەڵام هـەر کەسێك بـە سەربەسـتی خـۆی وبـە ئەنقەسـت، سـەرجێیی لەگەڵ ئافرەتێك کرد کە دەیزانی لە حەیزدایە، یان زەیستانەو، دەشـیزانی ئەم کارە حەرامە، ئەوە تاوانێکی گەورەی لە جـۆری کـەبائیرەکان کـردوەو، دەبێت تۆبەی لێ بکات[2]..

ئایـا ئەگـەر جیمـاعی لەگـەڵ حـەیزدار یـان زەیسـتان کـرد کەفارەتی ناکەوێتە سەر؟!

جمهوری پێشەوای چوار مەزهەبەکە (سیان لە چواریان) دەڵێن: هیچی غەیری تۆبە کردنەکەی لەسەر نیە.. چونکە بەڵگە لەسەر ئەوەیە:

١ـ لـە سـوننەت و سـیرەی پێغەمبـەری پێشـەوادا، صلی الله علیـه وسـلم هاتوە، کە: (كَانَ إذَا أرَادَ مِـنْ الحَـائِضِ شَـيئاً ألقَـى عَلَـى فَرْجِهَـا ثوبَـاً)[3] واتـە: ئەگەر بیویستایە لەگەڵ خێزانێکیدا، کە لـە حـەیزدا بوایـە شـتێك بکـات، قوماشێکی بەسەر عەورەتیدا دەدا..

---

[1] الفتاوى (٦٢٤/٢١).

[2] شرح صحيح مسلم (٢٠٤/٣).

[3] ئەبو داود (٢٧٢) سەنەدەکەی سەحیحە..

٢ ـ مەسروق دەگێڕێتەوە: (قُلْتُ لِعَائِشَةَ: إنّي أُرِيدُ أنْ أسْألُكَ عَن شَيْءٍ وَأنَا أَستحِي! فقَالَت: إنَّمَا أنَا أُمُّكَ وأنْتَ ابْنِي، فقَالَ: مَا لِلرَّجُلِ مِنْ امْرَأتِهِ وَهِيَ حَائِضٌ ؟ قالت: لَهُ كُلُّ شَيْءٍ إلَّا فَرْجَهَا)[1] واتە: بە عائیشەخانم وت: دەمەوێت پرسیارێکت لێ بکەم و، شەرم دەکەم بیکەم! گوتی: من دایکتم و تۆش کوڕمی، پرسیم: چی بۆ پیاو لە ژنەکەی حەڵاڵە لەو کاتانەیدا، کە لە حەیزدایە ؟ گوتی: هەمو شتێك، جگە لە عەورەتی.

بەڵام ئیمام ئەحمەدو هەندێك شەرعناسی تر دەڵێن: ئەوی لە کاتی حەیزو زەیستانیدا دەچێتە لای ئافرەت، کەفارەتی لەسەرە.. چونکە ئیبنو عەبباس، خوا لێیان ڕازی بێت دەگێڕێتەوە، کە پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم، دەربارەی ئەو کەسەی سەرجێیی لەگەڵ خێزانیدا، لە کاتی حەیزدا دەکات، گوتویەتی: (يَتصَدَّقَ بِدِينارٍ أو نِصْفِ دِينارٍ)[2] واتە: دینارێك، یان نیو دینار دەکات بە خێر.. جمهور وەڵامیان داونەتەوە، کە بەڵگەکەتان زەعیفە.

ئەوانەی گوتویانە: دەبێت کەفارەت بدات، ڕاجوێییەکی زۆریان لە مەسەلەی کەفارەتەکەش تێکەوتوە..

به هەر حاڵ من پێم وایە:

<u>هەر کەسێك لە کاتی حەیزو زەیستانییدا چوە لای ئافرەتێك، گوناحی گەورەی کردوە، بەڵام کەفارەتی لەسەر نیە..</u>

---

[1] تەبەری لە تەفسیرەکەیدا (٣٧٨/٤) هێناویێتیەوەو گوتویەتی: سەنەدی سەحیحە، هەروەها کەمال ئیبنو السەید لە صحيح فقه السنة (١/ ٢١٢)دا دەڵێ: سەحیحە

[2] ئەبو داود (٢٦٤)، نەسائی (١٥٣/١)، ئیبنوماجە (٦٤٠). کەمال ئیبنو السەید لە صحيح فقه السنة (١/ ٢١٢)دا دەڵێ: زەعیفە. زۆرینەی هەرە زۆری فەرمودەوانان بە مەرفوعی ئیبنوعەبباسیان ناساندوە.. خوا ئاسانی کرد سەیری سیوحەوت زنجیرەی سەنەدی ئەم فەرمودەیەم کرد، لە غەیری زەعیفیم بۆ دەرنەکەوت.

سنوری دەسبازی ژن و مێرد لە کاتی حەیزو زەیستانیدا

ئاساییە کە شەرعناسان لە حوکمی ئەم مەسەلەیەدا دوو پۆل بن:

پـۆلی یەکـەم: ئەوانـەی، کـە گوتویانـە: لـەو کاتانـەدا، کـە ئـافرەت لـە حەیزدایـە، یـان زەیسـتانە، مێردەکـەی بـۆی نیـە لەزەت لە مەسافەی نێوان ناوکی، تا ئەژنۆی وەرگرێت:

خۆ ڕەحەتکردنی پیاو لەو مەسافەدا حەڕامە، ئەمەش ڕای ئیمام ئەبو حەنیفـەو، ئیمـام مالیـك و، ئیمـام شـافیعییە.. لـە بەرامبەریانـدا ئیمـام ئەحمـەدو، هەنـدێك شەرعناسـانی حەنـەفی و، شـافیعی، لەوانـە ئیمـام نەوەوی، کە دەڵێ بەڵگەی ئەحمەد بەهێزترەو، بۆچونی ئـەویش پەسـەند دەکات[1]. دەڵێن: چێژوەرگرتنی پیاو لە خێزانی حـەیزداری، یـان زەیسـتانی لەو مەسافەدا، جگە لە عـەورەت و کـۆمی هیچی لەسـەر نیـە. لـە بەڵگـەی ئەم بەرێزانە:

١ ـ لە سەیدنا مەعازی کوڕی جەبەلەوە، خوا لێی ڕازی بێت هاتوە، کـە دەڵێ: (سَأَلْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَمَ عَمَّا يَحِلُّ لِلرَّجُلِ مِنَ امْرَأَتِـهِ وَهِيَ حَائِضٌ ؟ فَقَـالَ: مَـا فَوْقَ الإِزَارِ، وَالتَّعَفُّفُ عَـنْ ذَلِكَ أَفْضَلُ)[2] واتـە: لـە پێغەمبەری خوام صلى الله عليه وسلم پرسـی، کـە چـی بـۆ پیـاو جـائیزە، لەگەڵ خێزانیـدا بیکـات، لـەو کاتانـەی لـە حەیزدایـە؟! فـەرموی: لەسـەرو وزرەوە (سەرو پشتێنە)، ئەگەر لەوەشدا خۆی بگرێتەوە باشترە..

---

[1] المغني (٤١٤/١).

[2] ئەبو داود (٢١٣). ئەبو داود خۆی دەڵێ: زەعیفەو، لە پێغەمبەری خواوە، صلى الله عليه وسلم نەسەلێنراوە، شێخی ئەلبانیش لە ضعيف أبي داود (٣٦) دەڵێ: زەعیفە..

٢ ـ دیسان هەر وا لە سەیدنا عومەری كوڕی خەتتابەوە، خوا لێی ڕازی بێت گێڕراوەتەوە، كە پرسیاری لە پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم كرد: (مَا يَصْلُحُ للرَّجُلِ مِنْ امْرَأَتِهِ إِذَا كَانَتْ حَائِضًا ؟ فَقَالَ: رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَا فَوْقَ الإِزَارِ)[1] واتە: چی بۆ پیاو جائیزە لەگەڵ خێزانیدا بیكات، لەو كاتانەی، لە حەیزدایە ؟ فەرموی: لەسەرو ویزرەوە (سەرو پشتێنەی).

٣ ـ فەرمودەیەكی تر هەر، بە هەمان شێوەو مانا، لە سەیدنا حەرامی كوڕی حەكیمەوە، لە مامیەوە خوا لێیان ڕازی بێت، گێڕراوەتەوە، كە ئەویش بە هەمان شێوە پرسیاری كردوە: (سَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا يَحِلُّ لِي مِنْ امْرَأَتِي وَهِيَ حَائِضٌ ؟ قَالَ: لَكَ مَا فَوْقَ الإِزَارِ)[2] واتە: پرسیاری لە پێغەمبەری خوا، صلى الله عليه وسلم كرد: چی بۆ پیاو جائیزە لەگەڵ خێزانیدا بیكات، لەو كاتانەی لە حەیزدایە ؟ فەرموی: لەسەرو ویزرەوە.

ئەو پۆلە بەڕێزەی بەرامبەریان وەڵامیان داوەتەوەو گوتویانە[3]: لە وردبونەوە لە وشەی (المَحيض)، كە لە ئایەتەكەدا هاتوە: ﴿فَٱعۡتَزِلُواْ ٱلنِّسَآءَ فِي ٱلۡمَحِيضِ﴾ البقرە/٢٢٢ واتە لە ژنان لە حەیزدا دورەپەرێز بن.. بە

---

[1] ئیمامی ئەحمەد (٨٧)، توێژەرەوەی گەورەی فەرمودەوانی میسری ئەحمەد شاكر (كە وەكو شێخی ئەلبانیە) دەڵێ: (إسناده ضعيف لانقطاعه).

[2] ئەبو داود (٢١٢). ئیمامی ئیبول قەییم لە تهذيب سنن ابي داود دا دەڵێ: زەعیفە، شێخی ئەلبانی لە صحيح أبي داود (١٩٧) دا دەفەرموێ: سەحیحە.. ئەم دوو حوكمە لەسەر ئەم ریوایەتە كۆنەو پێشتریش بە هەمان شێوە فەرمودەوانانی تر حوكمیان بەو دوو جۆرە لەسەر داوە، كە ئێرە شوێنی تەفسیلی نیە..

[3] الشرح الممتع (٤١٦/١).

مانـای كـات و شـوێنی حـەیزە، واتـە: ئـەو شـوێنە كـە حەڵاڵـە لـەو كاتـەدا حەرام دەبێت..

ئیبنوقودامە دەڵێ: دیاریكردنی شوێنی خوێنەكە بە توخن نەكەوتن و گۆشەگیربون لێی، بەڵگەیە لەسەر ئەوەی، كە شوێنەكانی تر حەڵاڵن[1]..

ئینجـا ئــەمان، كــە رێــدەرانی چــێژی ئــەو مەســافەیەن، بــە بەرامبەرەكانیان دەڵێن:

١ ـ زۆرینەی فەرمودەكان، كە هێناوتاننەوە ناسەلمێنرێن.

٢ ـ ئەوی سەلمێنراوە، بە ڕاشكاوی حەڕامی نەكردوە،

٣ ـ ئەگەر لاكەین بە لای راكەتانەوە دەڵێین: ئـەو هۆشـدان (ئینـزار)ەی لە فـەرمودە سـەحیحەكەدا هـاتوە (ئـەوەی ئـەلبانی: ئـەبو داود ٢١٢) ئـەوە رون دەكاتەوە، كە دوركەوتنەوە لەو شوێنەی دیاری كراوە، چاكترە وەك لە نزیك كەوتنەوەی.. بـە تایبـەتی كـە ئەمـە حـوكمێكی گشـتیەو، بـۆ هـەمو كەسێكە، نەبادا كەسانی وا هەبن ئەوەنـدە نزیك بكەونەوەو، دوایی خۆیان نەگرن و، لە پێشەوە، یان لە پاشەوە بكەونە گوناحی كەبیرەیەوە..

پۆلی دووەم: ئەوانەی گوتویانـە: ئـەو نێوانـەش (جگـە لـە عــەورەت و دەرچــەی كــۆم) هــیچ ئیشــكالێكی نیــەو پیــاو دەتوانێت ئارەزوی خۆی لیٚ بشكێنێت:

ئەوەش ڕای ئیمام ئەحمەدو، كۆمەڵێك شەرعناسی ترە، ئەمان، كە لـە جیمـاع كردنەكەیـدا دەڵـێن: كـەفارەتی لەســەر نیــە، بێگومـان لـە چـێژ وەرگــرتن لـەو مەسـافەدا ئاسـانكارترن.. وردبونــەوە لـە بەڵگـەی ئـەمان

---

[1] المغني (٤١٥/١).

دەسەلمێنێت، کە لە بەڵگەی بەرامبەرەکانیان بەهێزترە، لەوانە ئەو وەسفەی، کە بۆ پێغەمبەری پێشەوا، صلی الله علیه وسلم هاتوە:

١.: (كَانَ إِذَا أَرَادَ مِنَ الحَائِضِ شَيئاً أَلْقَى عَلَى فَرجِهَا ثَوبَاً)[١] واتە: ئەگەر پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم، بیویستایە لەگەڵ خێزانێکیدا، کە لە حەیزدا بوایە شتێك بکات، قوماشێکی بەسەر عەورەتیدا دەدا.. ئەمە وەکو ئەوەیە، کە ژنە دەرپێیەك لە پێکا..

٢ ـ ریوایەتەکەی مەسروق: (قُلْتُ لِعَائِشَةَ: إنِّي أُرِيدُ أَنْ أَسْأَلَكَ عَن شَيءٍ وَأَنَا أَسْتَحِي! فَقَالَت: إنَّمَا أنَا أُمُّكَ وأنْتَ ابْنِي، فَقَالَ: مَا لِلرَّجُلِ مِنْ امْرَأَتِهِ وَهِيَ حَائِضٌ ؟ قَالَت: لَهُ كُلُّ شَيءٍ إلَّا فَرْجَهَا)[٢] واتە: بە عائیشەخانم وت: دەمەوێت پرسیارێکت لێ بکەم و، شەرم دەکەم بیکەم! فەرموی: من دایکتم و تۆش کوڕمی، پرسیم: چی بۆ پیاو لە ژنەکەی حەڵاڵە، لەو کاتانەیدا، کە لە حەیزدایە؟ فەرموی: هەمو شتێك، جگە لە عەورەتی.

٣ ـ سەیدنا ئەنەسی کوڕی مالیك، خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە: (أنَّ الْيَهُودَ كَانُوا إِذَا حَاضَتِ الْمَرْأَةُ فِيهِمْ لَمْ يُؤَاكِلُوهَا وَلَمْ يُجَامِعُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ فَسَأَلَ أَصْحَابُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: (وَيَسْأَلُونَكَ عَنْ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذًى فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ... إِلَى آخِرِ الآيَةِ) فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اصْنَعُوا كُلَّ شَيْءٍ إِلا النِّكَاحَ)[٣] واتە: جولەکەکانی مەدینە عادەتیان وابو، کە ئافرەتیان دەکەوتە حەیزەوە، نە لەگەڵیدا نانیان دەخوارد، نە لە ماڵدا

---

[١] ئەبو داود (٢٧٢) سەنەدەکەی سەحیحە..

[٢] تەبەری لە تەفسیرەکەیدا (٣٧٨/٤) هێناویێتیەوەو گوتویەتی: سەنەدی سەحیحە، هەروەها کەمال ئیبنو السەید لە صحیح فقه السنة (١/ ٢١٢)دا دەڵێ: سەحیحە

[٣] موسلیم (٣٠٢).

لەگـەڵی دادەنیشـتن (ئەمـە تەفسـیری ئیمـام نەوەویـە) یـاوەران دەربـارەی ئەمـە، لـە پێغەمبـەری خوایـان صـلی الله علیـه وسـلم پرسـی: ئـیتر خـوای گەورە ئەو ئایەتـەی نـاردە خـوارەوە، کـە ماناکـەی دەفـەرموێ: (دەربـارەی کات و شوێنی حەیز لێت دەپرسـن، بڵـێ: ئـەوە کـاتی ئـازارو پیسـییە، لـەو کاتانەدا لە ئافرەتان دورکەونەوە.. تا کۆتایی ئایەتەکە).. پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم فەرموی: هـەمو شـتێك(یـان لەگەڵدا) بکـەن جگـە لـە سەرجێیی..

٤ ـ لـە فـەتواکانی لیژنـەی هەمیشـەیی بانگـەوازو فـەتوادان و رێنمـایی سعودیەدا (اللجنة الدائمة للدعوة والافتاء والارشاد ٣٩٥/٥) هـاتوە: حەرامـە بۆ پیاو سەرجێیی لەگەڵ خێزانیدا لە پێشەوە بکات، لە کاتی حەیزیدا، لە غەیری ئەو جێیە بۆی هەیە خۆی رەحەت کات..

پێم وایە پیاو بۆی هەیە هەمو چێژێك لە خێزانی خۆی لەو کاتانەدا، کە لە حەیزو زەیستانییدایە وەرگرێت، بەو مەرجەی بە زەکـەری تـوخنی پاش و پێشی نەکەوێت.. والله اعلم.

مێـرد بـۆی نیـە سـەرجێیی لەگـەڵ خێزانیـدا بکـات پـێش دەردەکردنی غوسڵی حەیزی:

ئەگـەر ئافرەتـە پـاك بـۆوە، بـەلام هێشـتا غوسـڵی دەرنـەکردبو، بـۆ پیاوەکـەی جـائیز نیـە سـەرجێیی لەگەڵدا بکـات.. چـونکە خـوای گـەورە دەفـــەرموێ: ﴿وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّىٰ يَطْهُرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ﴾ البقـره / ٢٢٢ واتـە: تـوخنی ژنـەکانتان مەکەونـەوە، کـە لـە حـەیزدابون، تـا ئـەو ساتەی پـاك دەبنـەوە، کـە پـاك

بونەوە، وا بچنە لایان، کە خوای گەورە فەرمانی پێ کردون، خوای گەورە تۆبەکاران و پاکژەوانانی خۆش دەوێت..

موجاهید دەڵێ: ئافرەتان دوو جۆر پاکژییان هەیە:

- یەکەمیان: ئەوەیە کە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿حَتَّىٰ يَطْهُرْنَ﴾ واتە: تا پاك دەبنەوە. واتە، تا خۆیان دەشۆن، تا ئەو کاتەش بۆ مێردەکانیان جائیز نیە، سەرجێییان لەگەڵدا بکەن..

- دووەمیان: ﴿فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ ٱللَّهُ﴾ وا بچنە لایان، کە خوای گەورە فەرمانی چۆنیەتیەکەی پێ کردون، کە بریتیە لە چونە لای لە پێشەوە، لە شوێنی خوێنیەوە.. هەر کەسێك بەم چۆنیەتەی نەکرد، ئەوە نە لە ڕیزی تۆبەکاراندایە و، نە لە ڕیزی پاکژەواناندایە..

بەڵام ئیبنو حەزم پێی وایە، کە پاك بۆوە - پێش ئەوەش، کە غوسڵ دەرکات - مێردەکەی بۆی هەیە بچێتە لای و، سەرجێیی لەگەڵدا بکات.. وانازانم ئەم بۆچونەی ئیبنو حەزم زۆر پێکابێتی..*

ئەگەر پیاوێك ژنەکەی ئەهلی کیتاب بێت، ئایا ناچاری غوسڵ دەکرێت؟!

بەڵێ، چونکە بە پێی ئایەتەکە نابێت مێردە موسوڵمانەکەی توخنی کەوێت، تا غوسڵ دەردەکات.. چونکە ئایەتەکە جیاوازی نەخستۆتە نێوان ئافرەتی موسوڵمان و، غەیرە موسوڵمان[1]..

---

* - جگە لە (إبن حزم)، (أوزاع)یش ڕای، ئەگەر ژن لە خوێنی حەیز پاك بۆوەو داوێنی شوشت، مێردەی دەتوانێ لەگەڵی جوت بێ، هەروەها ئەبوحەنیفە و هاوڕێکانی، هەمان ڕایان هەیە، بۆیەئێمە پێمان وایە ڕای (إبن حزم) و(أوزاعی) و(أبو حنیفة)و هاوڕیانی پەسندترەو پێکاویەتی. بڕوانە: (المفصل في أحكام المرأة وبيت المسلم) دکتور عبدالكريم الزيدان(١/١٦٥) الطبعة الثانية ه ١٤٢٠- ٢٠٠م نوسینگەی تەفسیر

ئـەو ئافرەتـەی پیاوەکـەی زۆری لـێ دەکـات تـا لـە حـەیزدا سـەرجێیی لەگەڵدا بکات، پێویستە خۆی تەسـلیم نـەکات، بـەڵام ئەگـەر هـەر ناچاری کرد، گوناحبار نابێت..

کابراش توشی کەبیرە دەبێت، پێویستە تۆبەی لێ بکات..

★ ★ ★

چوارەم: تـەواف کەعبـە: لەوانـەی لـە حـەیزدار قەدەغەیـە، تـەواف کەعبەیە، ئەمـەش بـە کۆڕای شەرعناسـانە.. چونکە عائیشـەخان، کـە لـە کاتی حەج کردنیدا کەوتە حەیزەوە، پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم پێـی فـەرمو: (افْعَلِي مَـا يَفْعَـلُ الْحَـاجُّ غَيْـرَ أَنْ لَـا تَطُـوفِي بِالْبَيْـتِ حَتَّـى تَطْهُرِي)[2] واتە: هەرچی حاجی دەیکات تۆش بیکە، بەڵام تـەواف مەکـە، تـا پاك دەبیتەوە..

لە باسی حەجدا ان شاء الله زیاتر ئەمە ڕون دەکرێتەوە..

---

[1] تفسير الطبري (٣/٩٠).

[2] بوخاری (١٦٥٠).

چی بۆ حەیزدار جائیزە ؟

١ . زیكری خوای گەورەو قورئان خوێندن: پێشتر باس كرا، كە حەیزدارو زەیستان، بۆیان هەیە زیكری خوای گەورە بكەن و، قورئانیش بخوێنن، ئەمە بۆچونی ئیمام ئەبو حەنیفەو، ڕای ناسراوی مەزهەبی شافیعی و، ئیمام ئەحمەدە[1]، ئەوەش ڕاستترینە.

ئیبنوحەزم دەڵێ: قورئان خوێندن و، سوجدە بردن و، دەستدان لە قورئان و هەڵگرتنی، هەروەها زیكرەكانی خوای گەورەو، خوێندنی ویردەكان، هەمو كردەوەی چاكەن، ئەو كەسەی دەیانكات، پاداشتی بەر دەكەوێت، هەر كەسێك ڕێ لە كەسانی تر بگرێت، كە لە هەندێك حاڵەتیاندا نابێت بیكەن، بەرپرسێتیەكی خستۆتە سەر شانی، كە دەبێت بەڵگەی شەرعی بهێنێت، كە ئەو حوكمەی ڕاستە[2]..

كەوابو قورئان خوێندنی ئافرەت لە كاتی حەیزیدا جائیزە.

٢ . سوجدە بردن كە ئایەتی سوجدەی گوێ لێبو: هیچ بەڵگەیەك لەبەر دەستدا نیە، كە ڕێ لە ئافرەتی حەیزدار بگرێت، بۆ سوجدە بردنی بۆ خوا، لەو كاتانەدا، كە گوێی لە ئایەتەكانی سوجدە دەبێت، چونكە سوجدە بردن بە نوێژ حسێب ناكرێت و، پاكژیی مەرجی سوجدە بردن نیە..

---

[1] ئیبنوتەیمییە لە مجموع الفتاوی (٤٥٩/٢١) دا را جیاوازەكان و بەڵگەكانی هەردوولای هێناوەتەوە.

[2] المحلی (٧٧/١).

سەلمێنراوە، كە پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم سورەتی نـەجمی دەخوێند، كە گەیشتە ئایەتی سوجدە، سوجدەی بردو، موسوڵمانانیش بـە دوایدا سوجدەیان برد[1]. كەسیش ناتوانێت بڵێ: هەمو ئەوانەی سـوجدەیان برد، دەستنوێژیان هەبوە..

٣ـ قورئـان هـەڵگرتن: هـیچ بەڵگەیـەكی وامـان نیـە، كـە ڕێ لـە حـەیزدار بگرێـت، كـە دەسـت لـە قورئـان بـدات، هەرچـەندە زۆرینـەی شەرعناسان ڕایان وایە، كە بێ دەستنوێژ دەتوانێت دەستی لێ بدات، بـەڵام كاتێك لە حەیزدایە، ناتوانێت[2]..

٤ـ كـابرا سـەری لەسـەر رانـی ژنەكەیـەتی كـە لـە حەیزدایـەو قورئـانیش دەخوێنێـت: بەڵگـە ریوایەتەكـەی خـاتو عائیشـەخانە، كـە فەرموی: (كَانَ النَّبِـيُّ يَقْـرَأُ القُـرْآنَ وَرَأْسَـهُ فِـي حِجْـرِي وأنَـا حَـائِضٌ)[3] واتـە: پێغەمبەری خوا سەری لەسەر كۆشـم بـو، قورئـانی دەخوێنـدو، منـیش لـە حەیزدابوم..

٥. ئامادەبونی نوێژی جەژنەكان: نـەك ڕێگـری تێـدا نیـە، بـەڵكو هاندراویشە، پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسـلم هـەمو ئافرەتـانی هـان دەدا، كـە ئامــادەی نوێــژی جەژنــەكان بــن و، لــە ئاهــەنگ وخۆشــیی موســوڵمانانـدا بەشـدار بـن، دەیفـەرمو: (يَخْـرُجُ الْعَوَاتِـقُ وَذَوَاتُ الْخُـدُورِ أَوْ

---

[1] بوخاری (٤٨٦٢).

[2] راوبۆچونی هەردوولامان بە دورو درێژی، لە (توێژینەوەیەك لەسەر دەستنوێژ بۆ قورئان خوێندن) دا باس كرد..

[3] بوخاری (٧٥٤٩)، موسلیم (٢٤٦).

الْعَوَاتِقُ ذَوَاتُ الْخُدُورِ وَالْحُيَّضُ وَلْيَشْهَدْنَ الْخَيْرَ وَدَعْوَةَ الْمُؤْمِنِينَ وَيَعْتَزِلُ الْحُيَّضُ الْمُصَلَّى)[1] واتە: با کچانی پێگەیشتو و، ژنی بە مێردو، حەیزدارانیش ئامادە بن، با بەشداری خێرات ودوعای موسوڵمانان بن، بەڵام با حەیزدارەکان، لە نوێژگاکە کەنارگیر بن ..

٦. چونە مزگەوت: لە باسی غوسڵدا، ڕاجوێیی شەرعناسانمان لەسەر ئەم مەسەلەیە هێنایەوەو، بەڵگەی بەرهەڵستکاران و، ڕێدەران خستەڕو. وتیشمان بەڵگەیەکی ئاشکراو ڕاشکاوی وا نیە، ڕێی چونە مزگەوت و مانەوە، لە لەشگران و حەیزدار بگرێت..

٧ـ تێکەڵاوی مێردو ژنی حەیزدار: خواردن و دانیشتن و تێکەڵاوی مێردوژنی حەیزدار، ئەمانەو هاوشێوەیان، هەموی ڕەفتاری سروشتییەو، حوکمیان شیاوێتی پێکەوەبونە.. لە پێغەمبەری پێشەوای تاك و سەروەرمانەوە صلى الله عليه وسلم، لەوەش زیاتر ڕیوایەت کراوە، لە سەردەمانێکدا، کە جولەکە (کە ئەهلی کیتاب بون و ڕۆشنبیری دینی و دنیایی ئەو سەردەمە بون)، هیچ شتێکیان لەمانە، لەگەڵ ئافرەتی حەیزداری خۆیاندا نەدەکرد! عائیشەخان، خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە: (كُنْتُ أَشْرَبُ وَأَنَا حَائِضٌ فَأُنَاوِلُهُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَيَضَعُ فَاهُ عَلَى مَوْضِعِ فِي فَيَشْرَبُ،وَأَتَعَرَّقُ الْعَرْقَ وَأَنَا حَائِضٌ فَأُنَاوِلُهُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَيَضَعُ فَاهُ عَلَى مَوْضِعِ فِي)[2] واتە: لە حەیزدابوم، ئاوم بە دەفرێك دەخواردەوەو، دەمدایە دەست پێغەمبەری خوا صلى الله

---

[1] بوخاری (٣٢٤)، موسلیم (٨٩٠).

[2] موسلیم (٣٠٠)، ئەبو داود (٢٥٩)، نەسائی (٥٦/١)، ئیبنوماجە (٦٤٣).

علیـه وسـلم، ئـەویش دەمـی دەنـا، بـە شـوێنی دەمـی منـەوەو، ئاوەکـەی دەخـواردەوە.. لـە حـەیزدابوم، کـە قـەپاڵم لـە پارچـە گۆشـتێك دەگـرت و، دەمدایە دەست پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم، ئـەویش گازی لـەو شوێنە دەگرت، کە من دەمم پێوەنابو..

٨ . خزمـەتکردنی مێـردي: ئـەو فەرمودەیـەمان هێنایـەوە، کـە عائیشـەخان خـوا لێـی ڕازی بێـت، دەیگـوت: (كُنْـتُ أُرَجِّـلُ رَأْسَ رَسُولِ اللَّـهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا حَائِضٌ)[١] واتە: لەو کاتانەی لە حەیزدابوم، سەری پێغەمبەری خوام صلی الله علیه وسلم، شانە دەکرد..

٩ . حەیزدارو مێردەکەی لەسەر پێخەفێك دەخەون و دەچنە ژێر پۆشاکێکەوە: ئوم سەلەمەخان خوا لێی ڕازی بێت، دەڵێ: (بَيْنَا أَنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُضْطَجِعَةٌ فِي خَمِيصَةٍ إِذْ حِضْتُ فَانْسَلَلْتُ فَأَخَذْتُ ثِيَابَ حِيضَتِي قَالَ أَنُفِسْتِ[٢] قُلْتُ نَعَمْ فَدَعَانِي فَاضْطَجَعْتُ مَعَهُ فِي الْخَمِيلَـةِ)[٣] واتــە: لــەو کاتــەی لەگــەڵ پێغەمبــەری خــوادا لــە ژێــر خەمیسەیەکدا (جاجمێکی خوری ڕەشە) ڕاکشابوم، کەوتمـە حـەیزەوە، بـە هێواشی لەژێر خەمیسەکە هاتمە دەرێ و، جلوبەرگەکانی تایبەت، بە کاتی حەیزی خۆم کۆکردەوە، پێغەمبەر صلی الله علیـه وسـلم پرسـی: کەوتیتـە حەیزەوە ؟! وتم: بەڵێ، بانگی کردمەوە، ئیتر چومەوە ژێرلێفەکە..

---

[١] بوخاری (٢٩٥)، موسلیم (٢٩٧).

[٢] نفِسْتِ بە مانای کەوتنە حەیزەوە، نُفِسَت بە مانای کەوتە زەیستانیەوە.. فتح الباری / شەرحی فەرمودەی ژمارە (٢٩٤)..

[٣] بوخاری (٢٩٨)، موسلیم (٢٩٦).

ئیمام نەوەوی دەڵێ: بەڵگەی ئەوەیە، کە ڕاکشان و خەوتن لەگەڵ حەیزداردا، لەژێر یەك لێفەدا جائیزە[1]..

★ ★ ★

خوێنی زەیستانی

زەیستان: ئەو ئافرەتەیە، کە منداڵی بوە.

خوێنی زەیستانی: بە پێناسەی مەزهەبی حەنەفی وشافیعی: ئەو خوێنەیە، کە لە دوای منداڵ بون، لە پێشی ئافرەت دێت.. بەڵام بە پێناسەی مەزهەبی حەنبەلی: ئەو خوێنەیە بە هۆی منداڵبونەوە، لە پێشی ئافرەت دێت.. بە پێی مەزهەبی مالیکی، ئەو خوێنەیە، کە هاوکات، یان دوای لەدایکبونی منداڵەکە، لە پێشی ئافرەت دێتە دەرەوە [2].

١. کاتی زەیستانی:

* زەیستانیش وەکو حەیز کاتی دیاری کراوی نیە:

ڕای شەرعناسان لەسەر ئەوە کۆیە،[3] کە هەر کاتێك زەیستان هەستی بە پاك بونەوەی کرد، ئەگەرچی بە ڕۆژێك پێش چلەشی بێت، دەبێت غوسڵ دەرکات و، نوێژو ڕۆژو سەرجێیی خۆی بکات..

---

[1] شرح مسلم (١/٩٥٤).

[2] پێناسەکە کاریگەری لەسەر ئەحکامەکان هەیە، بۆ نمونە: حوکمی ئەو خوێنەی دوو ڕۆژ پێش لە دایکبونی منداڵەکە، لەگەڵ شلەمەنی تردا دێتە دەرەوە، ئایا خوێنی زەیستانییە، یان جۆری ترە.. هەر کامێکیشیان بێت حوکمێکی تایبەتی خۆی هەیە..

[3] ترمزی (١/٤٢٩) نەقڵی کردوە.

کۆتا ماوەیەك، کە زەیستان بۆ پاك بونەوەی، چاوەڕوانی دەکات، چل ڕۆژە، لەبەر ئەمەشە کوردەواری بەو ماوەیان وتوە چلە.. کە چلەی چو، ئیتر غوسڵ دەردەکات و، نوێژو ڕۆژو سەرجێیی خۆی ئاسایی دەکاتەوە.. بەڵگەی ئەمە، ئەو فەرمودەیەی لای ئوم سەلەمە خانە، کە دەڵێ: (كَانَتِ النُّفَسَاءُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ تَقْعُدُ بَعْدَ نِفَاسِهَا أرْبَعِينَ يَوماً أو أرْبَعِينَ لَيلَةً)[1] واتە: زەیستانان لە سەردەمی پێغەمبەری خوادا، صلی الله علیه وسلم بۆ ماوەی چل ڕۆژ، یان چل شەو، چاوەڕێی پاك بونەوەیان دەکرد..

٢ . حوکمی زەیستانی وەکو حوکمی حەیزە:

ڕای شەرعناسان لەسەر ئەوەش کۆیە، کە لە هەمو ڕویەکەوە حوکمی شەرعی زەیستانی، وەکو حوکمی شەرعی حەیزە[2]، لە هەرچی حەڵاڵە، یان حەرام، جائیزە، یان مەکروهـ..

* * *

خوێنی جاری داوێن (الإسْتِحَاضَةَ)

١ . خوێنی جاری داوێن (ئیستیحازە): بریتیە لە بەردەوام لێ ڕۆیشتنی خوێن، لە عەورەتی ئافرەتەوە، جگە لە خوێنی حەیزو زەیستانی.. پێی وتراوە جاری، واتە: بەردەوام، چونکە هەر وا بەردەوام دەبێت، تا خاوەنەکەی چاك دەبێتەوە.. دەشێت ئەم جۆرە خوێنە، لەگەڵ

---

[1] ئەبو داود (٣٠٧)، ترمزی (١٣٩)، ئیبنو ماجە، هەندێك لە فەرمودەوانان بە زەعیفیان داناوەو، هەندێکی تریان بە حەسەن، بەڵام فەتوا لەسەر ئەم چلەیە..

[2] نیل الاوطار (٢٨٦/١).

حەیزو زەیستانیەکەدا بێت، یان لەوان جودا.. ئەمە خوێنێکی سروشتی، یان عادەتی هەمو ئافرەتان نیە، بەڵکو بە هۆی حاڵەتێکی پشێوی هۆرمۆنەکانەوەیە..

ئەمە هەر ئەوەیە، کە شەرعناسانی کۆن لە پێناسەیدا گوتویانە: (إنّمَا هو عِرقٌ) واتە: نەزیفەو بە هۆی دەمارێکەوەیە.

٢ . **حوکمی شەرعی خوێنی جاری داوێن:** کۆڕای شەرعناسانی لەسەرە کە پاکەو رێ لە نوێژو رۆژو سەرجێیی ناگرێت..

٣ . کاتەکانی خوێنی جاری داوێن (ئیستیحازە):

. ئەگەر لە کاتێکی غەیری کاتی حەیزو زەیستانیدا هات:

ئەوە ئاساییەو حوکمە شەرعیەکەی، وەکو حوکمی شەرعی مەزییە، کە لە زەکەری پیاو دێتە دەرەوە، پیسەو شوشتنی دەوێت، نەك غوسڵ دەرکردن.

ـ ئەگەر کاتی دەرکەوتنەکەی لەگەڵ کاتی حەیز یان زەیستانیدا تێکەڵ بو: ئافرەت لەم دۆخەیدا لە چوار حاڵەت بەدەر نیە:

***: سوڕی حەیزی مانگانەی خۆی دەزانێت و دەزانێت چەند رۆژی پیَ دەچێت:** ئەمە بە قەدەر ئەو ڕۆژانە چاوەڕوان دەکات ، کە تەواو بو، خۆی بە پاك حسێب دەکات، پاشان غوسڵ دەردەکات و، دەکەوێتەوە نوێژو ڕۆژوو، سەرجێیی خۆی، هەر خوێنێکی لەوە زیاتر بینی، بە جاری داوێنی حسێب دەکات، نەك بە حەیز.. بەڵگەی ئەمە، فەرمودەی سەحیحی لای عائیشەخانە، خوا لێی ڕازی بێت، کە دەگێڕێتەوە: (إنَّ أُمَّ حَبِيبَةَ سَأَلَتِ النَّبِيَّ صَلَى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ عَنِ الدَّمِ

فقالتْ عائشَةُ فرأيتُ مِرْكَنَهَا مَلآنَ دَمًا فقَالَ لَهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وسلَّمَ امْكُثِي قَدرَ مَا كَانَتْ تَحْبِسُكِ حَيْضَتُكِ ثُمَّ اغْتَسِلِي)[1] واتە: ئوم حەبیبە خوا لێی ڕازی بێت، پرسیاری خوێنی، لە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم کرد: پێخەفەکەیم بینی پڕ بوە لە خوێن ! پێغەمبەری خواصلی الله علیه وسلم فەرموی: بەقەدەر ئەو ڕۆژانەی حەیزی پێشوت چاوەڕوان کەو، پاشان غوسڵت دەرکەو، نوێژی خۆت بکە..

***: یان سوڕی حەیزی مانگانەی خۆی نازانێت، بەڵام خوێنی حەیز لە جۆری تر جیا دەکاتەوە:** ئەمە هەر، کە دڵنیابو خوێنی حەیزی وەستاوەتەوە، غوسڵی خۆی دەردەکات و، نوێژی خۆی دەست پێ دەکاتەوەو، ئەو خوێنە زیادەی تر، کە دەیبینێت و دەیناسێتەوە، کە خوێنی حەیز نیە، بە خوێنی جاری داوێن حسێب دەکات.. بەڵگەی ئەمیش ئەو فەرمودەیە، کە عائیشەخان خوا لێی ڕازی بێت، گێڕاوێتیەوە: (أنَّ فاطِمَةَ بنتَ أبي حُبَيْشٍ جاءَتْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فقَالَتْ إنِّي امرَأَةٌ أستحَاضُ فلَا أطهُرُ أفأدَعُ الصَّلَاةَ قَالَ إنَّمَا ذلِكَ عِرْقٌ وَلَيسَتْ بالْحَيْضَةِ فإذَا أقبَلَتِ الْحَيْضَةُ فدَعِي الصَّلَاةَ وَإذَا أدبَرَتْ فاغْسِلِي عَنكِ الدَّمَ ثمَّ صَلِّي)[2] واتە: فاتیمەی کچی ئەبو حوبەیش، خوا لێی ڕازی بێت، هاتە خزمەت پێغەمبەری خوا و، پرسیاری لێکرد، وتی: ئەی پێغەمبەری خوا، من ئافرەتێکم خوێنی جاری داوێنم هەیە، غوسڵیشی بۆ دەرناکەم، ئایا واز لە نوێژەکان بهێنم بۆی ؟ فەرموی: نا، ئەوە دەمارێکی تری خوێنەو، پەیوەندی بە حەیزەوە نیە، ئەگەر حەیزەکەت هات،

---

[1] موسلیم (محمد فوئاد عبدلباقی ل ٢٦٤)، ئەبو داود (٢٧٩)، نەسائی (١١٩/١).

[2] بوخاري (٣٢٧)، موسلیم (٣٦٢).

نوێژەکان مەکە، کە حەیزەکەشت تەواو بو، غوسڵت دەرکەو ئاسەواری خوێنەکەت بشۆو، پاشان نوێژەکانت بکە..

*: **یان یەکەمجارە سوری حەیزی مانگانەی خۆی دەبینێت و خوێنی حەیز لە جۆری تر جیا ناکاتەوە:** حوکمی ئەمە ئەوەیە، کە بە ئافرەتانی تر قیاس بکرێت، بە تایبەتی خزمانی خۆی، ئەگەر ئەوان لە مانگێکدا بە شێوەیەکی گشتی شەش ،بۆ حەوت ڕۆژ دەکەونە حەیزەوە، ئەوا ئەمیش ئەوەندە حسێب دەکات و، باقیەکەی تری خۆی بە پاك دادەنێت ، غوسڵی خۆی دەردەکات و، نوێژەکانی دەکات.. بەڵگەی ئەمیشیان ئەو فەرمودەیە، کە لە پێغەمبەری خواوە، صلی الله علیه وسلم ڕیوایەت کراوە، کە فاتیمەی کچی جەحش، خوا لێی ڕازی بێت هاتە خزمەتی و، سکاڵای زۆری خوێنی جاری داوێنی خۆی کرد پێی فەرمو: (... إِنَّمَا هَذِهِ رَكْضَةٌ مِنْ رَكَضَاتِ الشَّيْطَانِ ، قَالَ: فَتَحِيضِي سِتَّةَ أَيَّامٍ أَوْ سَبْعَةً فِي عِلْمِ اللهِ ثُمَّ اغْتَسِلِي حَتَّى إِذَا رَأَيْتِ أَنَّكَ قَدْ طَهُرْتِ وَاسْتَيْقَنْتِ فَصَلِّي أَرْبَعَةً وَعِشْرِينَ لَيْلَةً وَأَيَّامَهَا وَصُومِي، فَإِنَّ ذَلِكَ يُجْزِيكِ ، وَكَذَلِكَ فَافْعَلِي فِي كُلِّ شَهْرٍ كَمَا تَحِيضُ النِّسَاءُ وَيَطْهُرْنَ لِمِيقَاتِ حَيْضِهِنَّ وَطُهْرِهِنَّ ...)[١] واتە: ئەوە یەکێکە لە تین و فشارەکانی شەیتان، هەر کە هات، تۆ شەش ڕۆژ، یان حەوت شەوی لێ حسێب کە، پاشان غوسڵت دەرکەو، کە دڵنیابویت، بیست و چوار شەو حسێب کە، کە نوێژو ڕۆژوی خۆتی تێدا دەکەیت، ئەوەندەشت بەسە، ئیتر هەمو مانگێك هەر وا بکە، هەر وەکو،

---

[١] ئەبو داود (٢٨٧)، ئیمامی شافیعی لە الأم (٥١/١) ئیبنو ماجە (٦٢٢) ترمزی (باب ٩٥) عبدالرزاق (المصنف ١١٢٨) دەشفەرموێ: (إسناده ضعيف ويحسن إذا توبع)، بەڵام شێخی ئەلبانی لە ارواو الغلیل (٢٠٥) دا بە حەسەنی ناساندوە.

کە ئافرەتان دەکەونە حەیزەوەو، پاك دەبنەوە، ئاوا بۆحەیزو پاکی خۆیان دەکەن..

***: یان ئافرەت ڕادەو بڕی سوڕی حەیزی مانگانەی خۆی بیرچوٚتەوە و خوێنی حەیزلە خوێنی جاری داوێن جیا ناکاتەوە:** شەرعناسان لە حوکمی ئەمەدا ڕاجوێن، پەسەندترینیان ئەومیە، کە دەڵێن: حوکمی وەکو حوکمی ئەو ئافرەتەیە، کە یەکمجارێتی و تازە دەکەوێتە حەیزەوەو، جۆری خوێنەکان لێك ناکاتەوە.. قیاسی لەسەر ئافرەتانی دەوروبەری بۆ دەکرێت..

★ ★ ★

٤ . ئەحکامەکانی خوێنی جاری داوێن (ئیستیحازە):

١- ئەو ئافرەتەی خوێنی جاری داوێنی هەیە، وەکو ئافرەتی تر پاکەو، هیچ حوکمێکی حەیزدارو زەیستانی بەسەردا نادرێت، وەك لێ حەرام کردن و ڕێ نەدان..

٢ ـ ئەو ئافرەتەی خوێنی جاری داوێنی هەیە، بە کۆڕای شەرعناسان وەکو ئافرەتی تر پاکەو، نوێژو ڕۆژوی خۆی دەکات و، قورئان دەخوێنێت و، هەڵیدەگرێت و، سوجدەی تیلاوەت و، سوپاسکردن (شوکر) دەبات..

٣ ـ ئەو ئافرەتەی خوێنی جاری داوێنی هەیە، مەرج نیە بۆ هەمو نوێژێك، دەستنوێژی نوێ بگرێتەوە، مادام دەستنوێژی بە هۆکاری تر نەشکا بێت. چونکە وا پێناچێت ئەو حوکمانەی، لەسەر دەستنوێژ گرتنی

بۆ هەمو نوێژێك هاتوە بەهێز بن و، حوکمی شەرعییان پێ دەرکرێت[1].. بەلام بۆ ئەوەی لە ڕاجوێیی و جیدالی دەرچێت، باشتر وایە، کە بۆ هەر نوێژێك دەستنوێژ بگرێتەوە.. خۆ ئوم حەبیبەخان خوا لێی ڕازی بێت، خوێنی جاری داوێنی هەبوەو، لە مالی پێغەمبەری نازداردا، صلی الله علیه وسلم صلی بوەو، وەکو عائیشەخان دەگێڕێتەوە: حەوت سال بۆ هەر نوێژێك غوسلێکی دەرکردوە: (أنَّ أمَّ حَبيبَةَ اسْتحِيضَت سَبْعَ سِنِينَ.... فكَانَتْ تغْتسِلُ لِكُلِّ صَلَاةٍ)[2] !! بەلام وتمان ئەمە، فەرمانێك نیەو بەسەر ئافرەتانەدا درا بێت، کە خوێنی جاری داوێنیان هەیە..

٤ ـ زۆرینەی شەرعناسان[3] گوتویانە، ئەو ئافرەتەی خوێنی جاری داوێنی هەیە، مێردەکەی دەتوانێت لە غەیری کاتی حەیزو نیفاسیدا، سەرجێیی لەگەلدا بکات، با خوێنی داوێنیشی بەردەوام بێت..

٥ ـ ئەو ئافرەتەی خوێنی جاری داوێنی هەیە، بۆ ئیعتیکاف بێت، یان بۆ غەیری ئیعتیکاف، دەتوانێت لە مزگەوتدا بمێنێتەوە، بەلگەش ئەوەیە، کە عائیشەخان خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە: (إعْتكَفَتْ مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَمَ امْرَأةٌ مِنْ أزْوَاجِهِ مُسْتحَاضَةٌ فكَانَتْ ترَى الحُمْرَةَ وَالصُفْرَةَ فرُبَّمَا وَضَعْنَا الطَّسْتَ تحْتهَا وَهِيَ تصَلِّي)[4] واتە: یەکێك لە خێزانە بەڕێزەکانی پێغەمبەری خوا، صلی الله علیه وسلم لە مزگەوت، لە خزمەتیدا ئیعتیکافی کردبو، لە ناو تەشتەکەی ژێری (لە شوێنی مانەوەی

---

[1] لە کتێبی شێخ مستەفا العەدەوی: جامع أحكام النساء (٢٣/١) دا توێژینەوە لەسەر زۆرینەیان کراوەو رون کراونەتەوە کە بۆچی زەعیفن..
[2] بوخاری (٣٢٧)، موسلیم (٢٦٢).
[3] المجموع (٣٧٢/٢)، المغني (٣٣٩/١).
[4] بوخاری (١٩٣٢).

ئەو خێزانە بەڕێزە، لە ناو مزگەوتەکەدا) خـوێن و زەردباویی دەبینـرا.. واتە: ئەوەندەی خوێن لە ژێرەوە لێ دەچۆڕایە ناو تەشتەکەوە !!

ئیمـام نــەوەوی دەڵـێ: کـۆڕای شەرعناسـان لەســەر ئەوەیــە کـە ئــەو ئافرەتــەی خــوێنی جـاری داوێــنی هەیــەو، لــە ئیعتیکافدایــە، هــەر وەکـو ئافرەتی ترەو پاکە[١]..

★ ★ ★

لێرەدا بە یارمەتی خوای پەروەردگار بەشی پاکژی ـ کە دە بەش بو ـ کۆتایی هات و بەشی دوایی باسەکانی نوێژە

إن شاء الله

[١] شرح صحیح مسلم (٦٣١/١).

لیستی فەرمودەکان

کە لە بەشی پاکژییدا هاتون بە گوێرەی پیتی یەکەمیان ڕێك خراون

(أ) لاپەڕە

(إ) لاپەڕە

(ب) لاپەڕە

(ت) لاپەڕە

(ل) لاپەڕە

★ ★ ★

هەندێك لە سەرچاوەكان

سەرچاوەكانی ئایاتی ئەحكام:

- أحكام القرآن، محمد بن عبدالله الاندلسي (ابن العربي) دار الكتب العلمية ط١ (٤ جزء).
- الجامع لأحكام القرآن، لأبي عبدالله محمد بن احمد الانصاري القرطبي / دار الحديث ـ القاهرة ط٢ ١٤١٦ هـ/١٩٩٦ (١٠ جزء).
- تفسير الطبري: جامع البيان عن تأويل لآي القرآن، لأبي جعفر محمد بن جرير الطبري / مؤسسة الرسالة ط١ ١٤١٥ هـ/ ١٩٩٤ (٢٠ جزء).
- تفسير القيم لابن القيم، جمعه محمد أويس الندوي / دار الكتب العلمية (١ جزء).
- أضواء البيان في إيضاح القرآن بالقرآن، محمد أمين بن محمد بن المختار الجكني الشنقيطي / دار الفكر ـ بيروت ١٤١٥ هـ/ ١٩٩٥ (٩ جزء).

سەرچاوەكانی فەرمودەی ئەحكام:

- إرواء الغليل في تخريج أحاديث منار السبيل، محمد ناصر الدين الالباني / المكتب الاسلامي لبنان ١٩٨٧ (٩ جزء).
- التلخيص الحبير في تخريج أحاديث الرافعي الكبير، احمد بن علي محمد الكتاني العسقلاني/ مؤسسة قرطبة ١٤١٦ هـ/ ١٩٩٥ ط١ (٤ جزء).
- تمام المنة في التعليق على فقه السنة، الشيخ محمد ناصرالدين الالباني: دار الراية ـ الرياض ط٥ ١٤١٩هـ/ ١٩٩٨ (١ جزء).
- توضيح الاحكام من بلوغ المرام، عبدالله بن عبدالرحمن البسّام / مكتبة النهضة الحديثة ـ مكة المكرمة ط٣ ١٤١٧ هـ/ ١٩٩٧ (٦ جزء).
- سبل السلام شرح بلوغ المرام، محمد بن اسماعيل الامير اليمني الصنعاني / دار الفكر ١٤٢٣ هـ/٢٠٠٣ (٤ جزء).
- شرح معاني الآثار، ابو جعفر احمد بن محمد بن سلامة الازدي الطحاوي / عالم الكتب ـ دار الكتب العلمية بيروت ط١ ١٣٩٩ (٤ جزء).
- نصب الراية في تخريج أحاديث الهداية، جمال الدين عبدالله بن يوسف الزيلعي / دار الحديث ١٤١٥ هـ / ١٩٩٥ (٦ جزء).

- نيل الاوطار، محمد بن علي الشوكاني / دار الحديث ١٤١٣ هـ / ١٩٩٣ ط١ (٨ جزء).
- الوجيز في فقه السنة و الكتاب العزيز، عبدالعظيم بن بدوي / دار ابن رجب للنشر القاهرة ط٣ ١٤٢١هـ/٢٠٠١ (١ جزء).

فەرمودەو شەرحەکانی فەرمودە:

- تحفة الاحوذي في شرح سنن الترمذي، محمد بن عبدالرحمن بن عبدالرحيم المباركفوري / دار الكتب العلمية (١٠ جزء).
- سلسلة الاحاديث الصحيحة و شئ من فقهها و فوائدها، محمد ناصر الدين الألباني/ مكتبة المعارف — الرياض (٧ جزء).
- سلسلة الاحاديث الضعيفة، محمد ناصر الدين الالباني / مكتبة المعارف ـ الرياض (١١ جزء).
- سنن ابن ماجة، لأبي عبدالله محمد بن يزيد القزويني، المطبوع مع شرح السندي و مصباح الزجاجة للبوصيري ـ تحقيق خليل مأمون شيحا / دار المعرفة ط١ ١٤١٦هـ/ ١٩٩٦.
- سنن أبي داود، سليمان بن الاشعث السجستاني الأزدي، ومعه كتاب معالم السنن للخطابي / إعداد عزت عبيد دعّاس وعادل السيد / دار الحديث ط١ ١٣٩٣ هـ/١٩٧٣.
- سنن الترمذي (الجامع الصحيح)، أبي عيسى محمد بن عيسى بن سورة ـ تحقيق أحمد محمد شاكر / دار الكتب العلمية.
- سنن الدارقطني، علي بن عمر تخريج مجدي بن منصور بن سيد الشورى / دار الكتب العلمية ط١ ١٤٠٧ هـ/ ١٩٩٦.
- سنن الدارمي، أبي محمد عبدالله بن عبدالرحمن بن الفضل / دار إحياء السنة النبوية..
- السنن الكبرى، لأبي بكر أحمد بن الحسين بن علي البيهيقي وبذيله: الجوهر النقي لعلاء الدين بن علي الشهير بابن التركماني / دار الفكر.
- السنن الكبرى، لأبي عبدالرحمن أحمد بن شعيب بن علي النسائي ـ تحقيق الدكتور عبدالغفار سليمان البنداري وسيد كسروي حسن / دار الكتب العلمية ط١ ١٤١١ هـ/ ١٩٩١.

ـ سـنن النسائي، أحمـد بـن شـعيب بـن علـي مطبـوع بشـرح الحـافظ جـلال الـدين السيوطي ومعه حاشية الإمام السندي ـ تحقيق مكتـب تحقيـق الـتراث الاسلامي / دار المعرفة ط٣ ١٤١٤ هـ/١٩٩٤.

ـ شرح صحيح مسلم، لمحي الدين يحيى بن شرف بن مري النوي / مؤسسة قرطبـة ط٣ ١٤١٤ هـ/١٩٩٤.

ـ شرح معاني الآثار، لأبي جعفر أحمد بن محمد بن سلامة الطحاوي، ومعـه: أمـاني الأخبار بشرح معاني الآثار ـ تحقيق محمد زهري النجار / دار الكتـب العلميـة ط٣ ١٤١٦ هـ/١٩٩٦.

ـ صحيح ابن حبان بترتيب ابن بلبان، محمد بن حبان بن أحمد أبو حاتم التميمي البستي ـ تحقيق شعيب الأرنؤوط / مؤسسة الرسالة – بيروت ط٢ ١٤١٤ – ١٩٩٣ (١٨ جزء) .

ـ صـحيح ابـن خزيمـة، للإمـام أبـي بكـر محمـد بـن اسـحق بـن خزيمـة السـلمي النيسابوري ـ تحقيق محمد مصطفى الاعظمي / المكتب الاسلامي ١٤٠٠ هـ/١٩٨٠.

ـ صـحيح البخـاري (الجـامع الصـحيح المسـند مـن حـديث رسـول الله صـلى الله عليـه وسـلم وسـننه وأيامـه)، أبـو عبـد الله محمـد بـن إسماعيـل بـن إبـراهيم بـن المغـيرة بـن بردزبه الجعفي، البخاري / دار الكتب العلمية ط١ ١٤١٢هـ/١٩٩٢.

ـ صحيح الجامع الصغير و زيادته، محمد ناصر الدين الالباني / المكتب الاسلامي ط٣ ١٤٠٨ هـ/١٩٨٨ .

ـ صحيح سنن ابن ماجه، محمد ناصر الدين الالباني / مكتب التربية العربي لـدول الخليج الأولى ١٤٠٧هـ

ـ صحيح سنن أبي داود، محمد ناصر الدين الالباني / المكتب الاسلامي ط١ ١٤٠٩هـ / ١٩٨٩.

ـ صحيح سنن الترمذي، محمد ناصر الدين الالباني / مكتـب التربيـة العربـي لـدول الخليج الأولى ١٤٠٩هـ

ـ صحيح سنن النسائي، محمد ناصر الدين الالبـاني / مكتـب التربيـة العربـي لـدول الخليج الأولى ١٤٠٩هـ

ـ صحيح مسلم، ابن الحجاج بن مسليم القشيري النيسـابوري ـ تحقيـق محمـد فـؤاد عبدالباقي / دار الحديث ط١ ١٤١٢ هـ/١٩٩١.

ـ ضعيف الجامع الصغير و زيادته، محمد ناصر الـدين الالبـاني / المكتـب الاسلامي ط٣ ١٤١٠ هـ/١٩٩٠.

- ضعيف سنن ابن ماجه، محمد ناصر الدين الالباني / المكتب الاسلامي ط١ ١٤١٠ هـ/١٩٩٠.

- ضعيف سنن أبي داود، محمد ناصر الدين الالباني / المكتب الإسلامي الأولى ١٤١٢هـ / ١٩٩١.

- ضعيف سنن الترمذي، محمد ناصر الدين الالباني / المكتب الإسلامي الأولى ١٤١١هـ/ ١٩٩١.

- ضعيف سنن النسائي، محمد ناصر الدين الالباني / المكتب الإسلامي الأولى ١٤١١هـ/١٩٩٠.

- عمدة القاري شرح صحيح البخاري، بدرالدين العيني / دار الكتب العلمية - ٢٠٠٩ (٢٥ جزء).

- فتح الباري شرح صحيح البخاري، احمد بن علي بن حجر العسقلاني / دار الكتب العلمية ١٤١٠ هـ/ ١٩٨٩ (١٣ جزء).

- شرح السنة، الامام عبدالله بن محمد بن عبدالعزيز بن المرزبان البغوي - تحقيق شعيب الارناؤوط / المكتب الاسلامي - دمشق ط٢ ١٤١٩٣ هـ/ ١٩٨٣ (١٥ جزء).

- شرح النوي على صحيح مسلم، يحيى بن شرف الدين ابو زكريا النوي / دار الخير ١٤١٦ هـ/ ١٩٩٦ (٦ جزء).

- عون المعبود في شرح سنن أبي داود، محمد شمس الحق العظيم آبادي/ دار الفكر ١٤١٥هـ/ ١٩٩٥ (١٤ جزء).

- فتح الباري بشرح صحيح البخاري، للحافظ أحمد بن علي بن حجر العسقلاني / دار الفكر ط١ ١٤١١ هـ/ ١٩٩٠ (١٤ جزء).

- مجمع الزوائد و منبع الفوائد، للحافظ نورالدين علي بن أبي بكر الهيثمي، الحافظ العراقي و ابن حجر / دار الكتاب ط٢ ١٩٦٧.

- مسائل الإمام أحمد برواية ابنه عبدالله بن أحمد - تحقيق الدكتور علي سليمان المهنا / مكتبة الدار ط١ ١٤٠٦هـ/١٩٨٦.

- المستدرك على الصحيحين، للحافظ أبي عبدالله محمد بن عبدالله الحاكم / دار الحرمين للطباعة ط١ ١٤١٧ هـ/١٩٩٧.

- مسند الإمام أحمد بن حنبل الشيباني - تحقيق الشيخ أحمد شاكر / المكتب الاسلامي ١٤١٦ هـ/١٩٩٥ (٥٠ جزء).

- مسند الشافعي، لعبدالرحمن بن سليمان (١٩٧٥ حديثا يرويه عن شيخه الامام الشافعي).

مشكاة المصابيح، البغوي والتبريزي ـ تحقيق الشيخ الالباني / المكتب الاسلامي ط٣ ١٤٠٥ هـ/ ١٩٨٥ (٣ جزء).
ـ المصنف، للحافظ أبي بكر عبدالرزاق بن همام الصنعاني ـ تحقيق حبيب الرحمن الاعظمي / المكتب الاسلامي ١٤٠٣ هـ/ ١٩٨٣ (١١ جزء).
ـ المصنف، (الكتاب المصنف في الأحاديث والآثار) للحافظ عبدالله بن محمد ابن ابي شيبة ابو بكر ـ تحقيق عامر العمري الاعظمي / دار الفكر ١٤١٤هـ/ ١٩٩٤ (٨ جزء).
ـ معالم السنن شرح سنن أبي داود، لأبي سليمان حمد بن محمد الخطابي البستي ـ تحقيق عبدالسلام عبدالشافي محمد / دار الكتب العلمية ط١ ١٤١١ هـ/١٩٩١.
ـ معجم الطبراني الكبير، ابو القاسم سليمان بن أحمد بن أيوب / دار المعرفة (٢٠ جزء).
الموطأ، للإمام مالك بن أنس ـ تحقيق و تخريج خليل مأمون شيحا / دار المعرفة ط١ ١٤١٨ هـ/ ١٩٩٨.

مەزهەبی حەنەفی:
الاختيار لتقليل المحتار، عبدالله بن محمود بن مودود الحنفي / دار المعرفة للطباعة ط٢ ٢٠٠٢ (١ جزء).
ـ البحر الرائق شرح كنز الدقائق، زين الدين بن ابراهيم (ابن نجيم) / دار الكتاب الاسلامي ط٢ (٨ جزء).
ـ بدائع الصنائع في ترتيب الشرائع، ابوبكر مسعود احمد الكاساني / دار الكتب العلمية ١٤٠٦ هـم ١٩٨٦ ط٢ (٧ جزء).
ـ البناية شرح الهداية، بدرالدين العيني / دار الكتب العلمية ـ ٢٠٠٠ (١٣جزء)
ـ رد المحتار على الدر المختار، محمد امين بن عمر بن عابدين / دار الكتب العلمية ١٤١٢ هـ/ ١٩٩٢ (٦ جزء).
ـ فتح القدير، كمال الدين بن عبدالواحد بن الهمام / دار الفكر (١٠ جزء).
ـ المبسوط، لشمس الدين أبي بكر محمد بن أحمد بت أبي سهل السَرَخسِي / دار الكتب العلمية ط١ ١٤١٤ هـ/١٩٩٣.
ـ مجمع الانهر في شرح ملتقى الابحر، عبدالرحمن بن الشيخ محمد بن سليمان: (ملتقى الابحر، ابراهيم بن محمد الحلبي الحنفي (دەقی کورتە بۆ لەبەر کردن) تحقيق خليل عمران المنصور / دار الكتب العلمية ١٤١٩ هـ/ ١٩٩٨ (٤ جزء).

مەزهەبی مالیکی:

- جواهر الاكليل شرح مختصر الخليل، صالح الآبي الازهـري / المكتبـة الثقافيـة ط٢ ١٩٩٧ (٢ جزء).

- حاشية الدسوقي على الشرح الكبير، لشمس الدين محمد بن عرفة الدسوقي / دار الفكر..

- حاشية الرهوني على شرح الزرقاني المختصر، محمد بـن عبـدالباقي الزرقـاني / دار الفكر ط١ (٨ جزء).

- الذخيرة، لشهاب الدين أحمد بن إدريس القرافي - تحقيق سعيد أعراب / دارالغـرب الاسلامي.

- القوانين الفقهية، ابن الجزي الكلبي الغرناطي / دار الفكر.

- الكافي في فقه أهل المدينة، ابن عبدالبر المالكي / دار الكتب العلمية ١٩٨٨ (١جزء).

- المدونة الكبرى، للإمام مالك بن أنس الاشجعي، رواية سحنون بن سعيد التنوخي - تحقيق أحمد بن عبدالسلام / دار الكتب العلمية ١٤١٥ هـ/ ١٩٩٥ ط١٨ (٤ جزء).

- منح الجليل شرح مختصر العلامة خليل، محمـد بـن احمـد بـن محمـد (علـيش) / دارالفكر ١٤٠٩هـ / ١٩٨٩ (٩ جزء).

- مواهب الجليل في شرح مختصر خليل، محمد بن محمد بن عبـدالرحمن (حطـاب) / دارالفكر ط٢ ١٤١٢ هـ/ ١٩٩٢ (٦ جزء).

- حاشية الدسوقي على الشرح الكبير، محمـد بـن احمـد بـن عرفـة الدسـوقي / دار احياء الكتب العربية (٤ جزء).

مەزهەبی شافیعی:

- الأم، لأبي عبدالله محمد بن إدريس الشافعي - تحقيق محمد مطرجي / دار الكتـب العلمية ط١ ١٤١٣ هـ/١٩٩٩ (٨ جزء).

- أسنى المطالب شرح روض الطالب، زكريا بن محمد بن زكريا الأنصاري، زين الدين أبو يحيى السنيكي (المتوفى: ٩٢٦هـ).

- تحفة المحتاج في شرح المنهاج، احمـد بـن محمـد بـن علـي بـن حجـر الهيتمـي / دار احياء التراث العربي (١٠ جزء).

- الطهور، ابن عبيد القاسم بن سلام الهروي - تحقيق محمد حسن اسماعيل الشافعي / دار الكتب العلمية ١٩٩٦ (١ جزء).

ـ المجموع شرح المهذب، لأبي زكريا يحيى بن شرف النوي ـ تحقيق محمد نجيب المطيعي / مطبعة المنيرية (١١ جزء)..
ـ معرفةالسنن والآثار عن الامام أبي عبدالله محمد بن إدريس الشافعي، لأبي بكر أحمد بن الحسين بن علي البيهيقي ـ تحقيق سيد كسروي حسن / دار الكتب العلمية ط١ ١٤١٢ هـ/١٩٩١. (٩ جزء).
ـ مغني المحتاج الى معرفة ألفاظ المنهاج، للشيخ محمد بن أحمد الخطيب الشربيني / دار الفكر ١٣٩٨ هـ/ ١٩٩٢. (٤ جزء).
ـ المهذب في فقه الامام الشافعي، ابو اسحق ابراهيم بن علي الشيرازي ـ تحقيق عادل احمد عبدالموجود والشيخ علي محمد عوض / دار المعرفة ط١ ١٤٢٤ هـ/٢٠٠٣ (٣ جزء).
ـ نهاية المحتاج الى شرح المنهاج، محمد بن شهاب الدين الرملي / دار الفكر ١٤٠٣ هـ / ١٩٨٤ (٨ جزء).

مەزهەبی حەنبەلی:

ـ الإنصاف في معرفة الراجح من الخلاف على مذهب المبجل أحمد بن حنبل، علي بن سليمان المرداوي/ دار إحياء التراث العربي بلا تاريخ (١٢ جزء).
ـ الفروع، محمد بن مفلح بن محمد المقدسي / عالم الكتب ١٤٠٥ هـ/ ١٩٨٥ ط٤ (٦ جزء).
ـ كشاف القناع عن متن الاقناع، منصور بن يونس البهوتي ـ تحقيق ابراهيم بن أحمد بن عبدالحميد / دار الفكر ١٤٠٢ هـ / ١٩٨٢ (٦ جزء).
ـ الشرح الممتع على زاد المستقنع، محمد بن صالح العثيمين / دار ابن المديني / الجزائر ط١ ١٤٢٦ هـ/ ٢٠٠٥..(٦ جزء).
ـ شرح منتهى الارادات ، منصور بن يونس البهوتي / عالم الكتب (٣ جزء).

مەزهەبی زاهیری:

ـ المحلى بالآثار، علي بن احمد بن سعيد بن حزم الانلسي الظاهري / دار الفكر (١٢ جزء).

سەرچاوەکانی بەراوردی مەزهەبەکان:

ـ الإجماع، لأبي بكر محمد بن ابراهيم بن المنذر النيسابوري ت ٣١٨ هـ، تحقيق أبي حماد صغير أحمد بن محمد حنيف /ط دار طيبة، الاولى ١٤٠٢ هـ / ١٩٨٢ م.

ـ الاختيارات الفقهية من فتاوى شيخ الاسلام ابن تيمية، لعلاءالدين أبي الحسن علي بن محمد بن عباس البعلي الدمشقي ـ تحقيق محمد حامد الفقي / مطبعة السنة المحمدية ١٣٦٩هـ/ ١٩٥٠.

ـ الاستذكار الجامع لمذاهب فقهاء الامصار، ابو عمر يوسف بن عبدالله بن محمد بن عبدالبر / دار قتيبة / دار الوعي ١٤١٤ هـ/ ١٩٩٣ (٣٠ جزء).

ـ الإشراف على مذاهب العلماء، ابن المنذر / تحقيق الدكتور أبو حماد صغير أحمد الانصاري / دار المدينة للطباعة و النشر ط١ ١٤٢٥ هـ/ ٢٠٠٤.

ـ البحر الزخار الجامع لمذاهب علماء الامصار، صالح بن مهدي المقبلب / مؤسسة الرسالة (اليمن) ١٤٠٨ هـ/ ١٩٨٨.

ـ بداية المجتهد و نهاية المقتصد، ابو الوليد محمد بن احمد بن محمد بن رشد القرطبي / دار ابن حزم ١٤١٠ هـ/١٩٩٠ (١ جزء).

ـ زاد المعاد في هدي خير العباد، لشمس الدين محمد بن أبي بكر الشهير بابن القيم الجوزية ـ تحقيق شعيب الارناؤوط / مؤسسة الرسالة ط٣ ١٤١٨هـ/ ١٩٩٨ (٦ جزء).

ـ الروضة الندية شرح الدرر البهية، صديق حسن خان القنوجي ـ تحقيق أحمد شمس الدين / دار الكتب العلمية (٢ جزء)..

ـ السيل الجرار المتدفق على حدائق الأزهار، محمد بن علي الشوكاني ـ تحقيق محمود ابراهيم زايد / دار الكتب العلمية ط١ ١٤٠٥ هـ / ١٩٨٥ (٤ جزء).

ـ شرح العمدة في الفقه، تقي الدين أبو العباس أحمد بن عبد الحليم بن تيمية الحراني / مكتبة العبيكان – الرياض ط١ ١٤١٣.

ـ صحيح فقه السنة وأدلته و توضيح مذاهب الائمة، ابو مالك كمال بن السيد سالم / المكتبة التوفيقية ـ القاهرة (٤ جزء).

ـ الفقه الاسلامي و أدلته، الدكتور وهبة الزحيلي، مؤسسة الرسالة ـ دمشق ط١٢ (١٠ جزء).

ـ فقه السنة، السيد سابق / الفتح للاعلام العربي ط١ ـ ١٤٢٥هـ/٢٠٠٤ (١ جزء ١١٣٤ صفحة).

ـ فقه العبادات، الدكتور علي أحمد القليصي / مكتبة الارشاد ـ اليمن ط٣ ١٤١٤هـ/١٩٩٤ (١ جزء).

ـ المجموع، محي الدين بن شرف النوي / دار النشر: دار الفكر، بيروت، ١٩٩٦-١٤١٧، الطبعة: الأولى (٢٠ جزء).

ـ مراتب الاجماع، علي بن احمد بن سعيد بن حزم الاندلسي / دار الكتب العلميـة ـ بيروت.
ـ المغني، موفق الدين عبدالله بن احمد بن قدامة المقدسي / دار احياء التراث العربي ١٤٠٥ هـ / ١٩٨٥ ط١ (١٠ جزء).

سەرچاوەكانی فەتوا:

ـ الفتاوى الكبرى، تقي الدين أبو العباس أحمد بن عبد الحليم بن تيمية الحراني ـ تحقيق محمد عبدالقادر عطا - مصطفى عبدالقادر عطا / دار الكتب العلمية ط١ ١٤٠٨هـ - ١٩٨٧ (٦ جزء).
ـ مجموع الفتاوى، تقي الدين أبو العباس أحمد بن عبد الحليم بن تيمية / مجمع الملك فهد ١٤١٦ هـ/ ١٩٩٥ (٣٧ جزء).

ئوسوڵی فیقه:

ـ شرح الكوكب المنير، تقي الدين ابو البقاء الفتوحي / السنة المحمدية (١ جزء).
ـ القواعد النورانية الفقهية، تقي الدين أبو العباس أحمد بن عبد الحليم بن تيمية الحراني ـ تحقيق محمد حامد الفقي / مكتبة السنة المحمدية ـ القاهرة ط١ ١٣٧٠هـ/١٩٥١م (١ جزء).
ـ المستصفى، محمد بن محمد بن محمد بن حامد الغزالي / دار الكتب العلميـة ١٤١٣ هـ/ ١٩٩٣ ط١ (١ جزء).

ڕێساكا فیقهیەكان:

ـ الاشباه و النظائر، عبدالرحمن بن أبي بكر بن محمد السيوطي / دار الكتب العلمية ١٤٠٣هـ/ ١٩٨٣ ط١ (١ جزء).
ـ قواعد الأحكام في مصالح الانام، عزالدين عبدالعزيز بن عبدالسلام / دار الكتب العلمية (٢ جزء).

سەرچاوەی بابەتی گشتی:

ـ الآداب، لأبي بكر أحمد بن الحسين بن علي البيهقي ت ٤٥٩ هـ تحقيق محمد عبدالقادر احمد عطا ـ ط دار الكتب العلمية، الاولى ١٤٠٦ هـ / ١٩٨٦ م.

ـ الآداب الشرعية والمنح المرعية، لشمس الدين أبي عبدالله محمد بن مفلح المقدسي الحنبلي ت ٧٦٣ هـ، تخريج و تعليق أبي معاذ أيمن بن عارف الدمشقي / ط دار الكتب العلمية، الاولى ١٤١٧ هـ / ١٩٩٦م.

سەرچاوەکانی زمانی عەرەبی

ـ لسان العرب، لأبي الفضل جمال الدين محمد بن مكرم ابن منظور الافريقي المصري / دار الفكر١٤١٤هـ/١٩٩٤ (١٥ جزء).

ـ معجم مقاييس اللغة،لأبي الحسين أحمد بن فارس بن زكريا / دار الجيل (٦ جزء).

ـ القاموس المحيط، مجدالدين محمد بن يعقوب الفيروزابادي / مؤسسة الرسالة ١٤٠٧ هـ/ ١٩٨٧ (١ جزء).

چۆنیەتی نوێژ

باسی یەکەم
گرنگی نوێـژ و
حوکمـی نوێژنەکەر

باسی یەکەم

گرنگی نوێژو حوکمی نوێژنەکەر

- بابەتی یەکەم: گرنگی نوێژ
- بابەتی دووەم: حوکمی نوێژنەکەر
  - ⋆ حوکمی دنیایی نوێژنەکەر
  - ⋆ نوێژ لەسەر کێ فەرزە؟

بابەتی یەکەم

گرنگی نوێژ (أهمية الصَّلاة)

نوێژ: نوێژ زاراوەیەکی کوردیە کە بەرامبەر (الصلاة) ی عەرەبی دانراوە. (الصلاة) لە زمانەوانی عارەبیدا بە مانای دوعا بۆ کردن و نزاو پاڕانەوەیە، خوای گەورە بەو مانایە دەفەرموێ: ﴿وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَوٰتَكَ سَكَنٌ لَّهُمْ﴾ التوبە/١٠٣ واتە: دوعایان بۆ بکەو بۆیان بپاڕێرەوە چونکە دوعاو پاڕانەوەکەی تۆ سوکناییان دەدات..

نوێژ لە هەردوو زمانەکەدا لە رووی **شەرعییەوە:** بریتیە لە پەرستنی خوای گەورە بە چەند مەرجێك و بە چەند گوفتارو رەفتارێك کە بە تەکبیرەی ئیحرام[1] دەست پێ دەکەن و بە سەلام دانەوە کۆتاییان پێ دێت، ئەمە لەگەڵ نییەت هێناندا دەبن..

پلەو پایەی نوێژ: نوێژ لە دوای شایەتمان (أشهَدُ أنْ لا إلَهَ إلا اللهُ و أشهَدُ أنَّ مُحَمَّدَاً رَسولُ اللهِ) گەورەترین و گرنگترین سیمای ئیسلامەتیە، یەکێکە لە روکنەکانی ئیسلام، پایەی هەرە سەرەکی ئیسلامە، ئەوی جێبەجێی ناکات ئەو پایە سەرەکیەی بەسەر خۆیدا رماندووە!

١ ـ ئیبنو عومەر خوا لێیان رازی بێت دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه و سلم فەرموویەتی: (بُنِيَ الإسْلاَمُ عَلَى خَمْسٍ شَهَادَةِ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدَاً رَسُولُ اللَّهِ وَإِقَامِ الصَّلاَةِ، وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ وَالْحَجِّ

---

[1] تەکبیرەی ئیحرام: واتە: ووتنی الله الكبر لە سەرەتای دەسپێکردنی نوێژەکە..

وَصَوْمِ رَمَضَانَ)[1] واتە: ئیسلام لەسەر پێنج پایە دامەزراوە: شایەتیدان كە تەنها الله خوایەو شایانی پەرستنە، وە شایەتی دان كە محمد صلی الله علیه و سلم نێرراوی خوای گەورەیە، هەروەها نوێژ كردن و زەكات دان و رۆژوو گرتن و حەج كردن..

٢ ـ تەلحەی كوڕی عوبەیدوالله دەگێڕێتەوە كە (جاءَ رَجُلٌ إلى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عليهِ وَسلَّمَ يَسْأَلُ عَنَ الإسلامِ، فقَالَ رَسولُ الله صَلَّى اللهُ عليهِ وَسلَّمَ: خَمْسُ صَلَواتٍ فِي الْيَومِ وَالَّليلَةِ، فقَالَ هَلْ عَلَيَّ غَيرُهُنَّ؟ قَالَ لا، إلا أنْ تطَوَّع وَصِيامُ شَهرِ رمضانَ فقَالَ: هَلْ عَلَيَّ غَيرُهُ؟ فقَالَ: لا إلا أنْ تطَوَّع وَذَكَرَ لَهُ رَسولُ الله صَلَّى اللهُ عليهِ وَسلَّمَ الزَّكَاةَ فقَال: هَلْ عَلَيَّ غَيرُهَا؟ قَالَ لا إلا أنْ تطَوَّع، قَالَ فأدْبَرَ الرَّجُلُ وَهوَ يَقولُ: واللهِ لا أزِيدُ عَلَى هذَا وَلا أنقِصُ مِنهُ فقَالَ رَسولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عليهِ وَسلَّمَ: أفلَحَ إنْ صَدَقَ) هەر شەش زاناكانی حەدیس جگە لە ترمزی گێڕاویانەتەوە[2].

واتە: پیاوێك هاتە خزمەت پێغەمبەر صلی الله علیه وسلم و پرسی:

---

[1] بوخاري (٨)، موسليم (١٦).

[2] حەدیسەكە لە بوخاریدا لە / كتاب الایمانە ژمارە (٤٤) و لە موسلیمشدا بەم شێوەیە: عَنْ أنَسِ بنِ مالِكٍ قَالَ: نُهِينَا أن نَسألَ رَسولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ عَنْ شَيءٍ فكَانَ يُعْجِبُنَا أنْ يَجِيءَ الرَّجُلُ مِنْ أهْلِ البَادِيَةِ العَاقِلُ فيَسألُهُ وَنَحْنُ نَسمَعُ فجَاءَ رَجُلٌ مِنْ أهْلِ البَادِيَةِ فقَالَ: يَا مُحَمَّدُ أتَانَا رَسُولُكَ فزَعَمَ لَنَا أنَّكَ تَزعَمُ أنَّ اللهَ أرْسَلَكَ قَالَ: صَدَقَ قَال: فمَنْ خَلَقَ السَّمَاءَ؟ قَالَ: اللهُ، قَالَ: فمَنْ خَلَقَ الأرْضَ؟ قَالَ اللهُ، قَالَ: فمَنْ نَصَبَ هذِهِ الجِبَالَ وَجَعَلَ فِيهَا مَا جَعَلَ؟ قَالَ: اللهُ، قَالَ: فبِالَّذِي خَلَقَ السَّمَاءَ وَخَلَقَ الأرْضَ وَنَصَبَ هذِهِ الجِبَالَ آللهُ أرْسَلَكَ؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: وَزَعَمَ رَسُولُكَ أنَّ عَلَينَا خَمسُ صَلَواتٍ فِي يَومِنَا وَلَيلَتِنَا. قَالَ: صَدَقَ، قَالَ: فبِالَّذِي أرْسَلَكَ آللهُ أمَرَكَ بِهذَا؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: وَزَعَمَ رَسُولُكَ أنَّ عَلَينَا زَكَاةً فِي أموالِنَا. قَالَ: صَدَقَ. قَالَ: فبِالذي أرسَلَكَ آللهُ أمَرَكَ بِهَذَا؟ قَالَ: نَعَم. قَالَ: وَزَعَمَ رَسُولُكَ أنَّ عَلَينَا صَومَ شَهرِ رَمَضَانَ فِي سَنَتِنَا. قَالَ: صَدَقَ. قَالَ: فبِالَّذِي أرسَلَكَ آللهُ أمَرَكَ بِهَذا؟ قَالَ: نَعَم. قَالَ: وَزَعَمَ رَسُولُكَ أنَّ عَلَينَا حَجُّ البَيتِ مَنْ استطاعَ إليهِ سَبيلاً. قَالَ: صَدَقَ. قَالَ: ثمَّ وَلى. قَالَ: وَالذي بَعَثَكَ بِالحَقِّ لا أزِيدُ عَلَيهِنَّ وَلا أنقُصُ مِنهُ. فقَالَ النَّبيُّ صَلَّى الله عَلَيهِ وَسَلَّمَ: (لَئِنْ صَدَقَ لَيَدخُلَنَّ الجَنَّةَ).

ئیسلام چییە؟ ئەویش فەرمووی: ئیسلام بریتییە لە پێنج نوێژ لە شەوو رۆژێکدا. کابرا ووتی: غەیری ئەوە هیچی ترم لەسەر نییە؟ فەرمووی : نا، مەگەر خۆت لە زیادە هی تر بکەیت. ئیتر کابرا رۆیشت، بە دەم رۆیشتنەوە هەر دەیووت: نە لەوە زیاتر دەکەم نە لێشی کەم دەکەم. پێغەمبەریش صلی الله علیه وسلم فەرمووی: ئەگەر راست بکات سەرکەوتوو دەبێت، یان ئەگەر راست بکات دەچێتە بەهەشتەوە یان گەر راست کات خۆی وباوکیشی سەرکەوتوو دەبن.. کەوابوو ئەمە وەکو حافز ئیبنو حەجەر لە شەرحیدا دەڵێ: (بەڵگەی فەرزبوونی ئەو نوێژانەیە..) ئەم پێنج نوێژەکە خوای گەورە فەرزی کردوون وازلێهێنانیان نیە، ئەوی وازیان لێ دەهێنێت ئیسلامەتی پێوە نامێنێت..

٣ ـ ئیسلام زۆر دژی نوێژنەکەر وەستاوەتەوە، تەنانەت پێغەمبەری بەبەزەیی صلی الله علیه و سلم دەربارەی نوێژنەکەر فەرموویەتی: (إنَّ بَينَ الرَّجُلِ وَبَينَ الشِّرْكِ والكُفْرِ تـرْكُ الصَّلاةِ)[1] واتە: لە نێوان کابراو شیرك و کوفردا هەر وەل کردنی نوێژەکان هەیە.. هەر کەسێك نوێژەکانی واز لێهێنا ئەوە چۆتە ریزی موشریکان و کافران.. بۆیە لە فەرموودەیەکی تردا دەفەرموێ: (العَهْدُ الذي بَينَنَا و بَينَهُمْ الصَّلاةُ، فَمَنْ ترَكَهَا فَقَدْ كَفَرَ)[2] واتە: ئەو پەیمانەی نێوان ئێمەو ئەوان نوێژە، هەر کەسێك نوێژی واز لێ هێنا ئەوە کافرە..

عبداللەی کوڕی شەقیق کە یەکێکە لە پێشەوایانی تابعین و

---

[1] موسلیم (٩٨٧)، ئەبو داوود (١٦٥٨) نەسائی (٢٣١/١).

[2] ترمزی (٢٦٢١)، نەسائی (٢٣١)، ئیبنوماجە (١٠٧٩)..

قوتابیـانی یـاوەرانی پێغەمبـەر صـلی الله علیـه و سـلم دەیفـەرموو: یاوەران هیچ شتێکیان وەکو وازلێهێنانی نوێژ بە کوفر نەدەزانی[١]..

٣ ـ نوێـژ کۆڵەکـەی دینـە، بـەو نـەبێت دینەکـە راناگیرێـت. لەبـەر راگرتنی کۆشکی دینەکەشە کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیـه و سلم نوێژەکەی بە کۆڵەکە چوواندووە وەك دەفـەرموێ: (رَأسُ الـأمْرِ الْإسْلَامُ، وعَمُـودُهُ الصَّـلَاةُ، وَذِرْوَةُ سَـنَامِهِ الجِهَـادُ فِـي سَـبيلِ اللهِ)[٢] واتـە: رۆحـی کاروبـار ئیسـلامەکەیە، کۆڵەکـەی ئـەویش نوێـژە، جیهـاد لـە پێنـاوی خواشدا لوتکەی هەرە بەرزێتی..

٤ ـ نوێـژ یەکـەمین فەرمانێکـە کـە خـوای گـەورە لـە رۆژی دواییـدا موسوڵمانی لەسەر موحاسەبە دەکات.. پێغەمبەری خوا صـلی الله علیـه و سلم دەفەرموێ: (أوَّلُ مَـا يُحَاسَـبُ بِـهِ الْعَبْـدُ يَـوْمَ الْقِيَامَـةِ الصَلَاةُ، فَإنْ صَلَحَتْ فَقَدْ أفْلَحَ وَنَجَحَ، وَإنْ فَسَدَتْ فَقَدْ خَابَ وَخَسِرَ)[٣] واتە: یەکەم شت لە رۆژی قیامەتـدا عەبـدی لەسـەر موحاسـەبە دەکرێـت نوێـژە، ئەگـەر نوێـژەکانی بـاش بـوون، ئـەوە هـەموو کـارو کردەوەکـانی تریشـی بـاش دەبن، ئەگەر نوێژەکانی خراپ بوون، ئەوە داماوو هەناسەساردەو زیانی لـێ کـەوتووە.. ریوایـەتی تـری ئـەم فەرموودەیـە دەفـەرموێ: (أوَّلُ مَـا يُحَاسَبُ عَليهِ الْعَبْدُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ الصَلَاةُ، فَإنْ صَلَحَتْ صَلُحَ سَـائِرُ عَمَلِـهِ، و

---

[١] ترمزی گێڕاوێتیەوە (٢٦٢٢)، هەروەها ئیبنونەسر لەکتێبی (تعظيم قدر الصلاة/ ل ٩٤٨) بە توێژینەوەی کەمال ئیبنوالسەید سالم.

[٢] ترمزی (٢٦١٦)، ئیبنو ماجە (٢٩٧٣) هەروەها الحاكم لە (المستدرك على الصحيحين /٢٤٥٥) دەربارەشی فەرموویەتی: (هَذَا حَدِيثٌ صَحِيحٌ عَلَى شَرْطِ الشَّيْخَيْنِ وَلَمْ يُخْرِجَاهُ).

[٣] ترمزی (السنن ٤١٣)، نەسائی (السنن ٤٦٦). بەیهیقی لە السُنن الكبرى (٣٩٠٧)، الحاكم لە: المستدرك على الصحيحين (١٠٠٤).. شێخی ئەلبانی لە صحيح سنن الترمذي (٤١٣) بە سەحیحی داناوە.

إن فَسَدَتْ فَسَدَ سائِرُ عَمَلِهِ)[1] واتە: یەکەم شت لە رۆژی قیامەتدا عەبدی لەسەر موحاسەبە دەکرێت نوێژە، ئەگەر نوێـژەکانی بـاش بـوون، ئـەوە هەموو کارو کردەوەکانی تریشی بـاش دەبـن، ئەگـەر نوێـژەکانی خـراپ بوون، ئەوە هەموو کاروکردەوەکانی تریشی خراپ دەبن..

٥ ـ نوێژ مایەی چاورۆشنی پێغەمبـەری خـوا بـووە صـلی الله علیـە و سـلم، وەك دەفــەرموێ: (وَجُعِلَــت قُــرَّةُ عَــيني فِــي الصَّــلاةِ)[2] واتــە: چاورۆشنیم بە نوێژەکانەوە بەستراوەتەوە..

٦ ـ نوێژ لە کۆتا وەسێتی پێغەمبەری خوادا صلی الله علیه و سلم لـە سـاتی ئــەخیری ژیــانی دونیایــدا هــەر دەیفــەرموو: نوێــژەکانتان، نوێژەکانتان. وەکو لـە فـەرموودەی سـەحیحدا هـاتووە: (الصَّلاَةَ الصَّلاَةَ وما مَلَكَتْ أيمَانُكُمْ)[3] واتە نوێژ نوێژ، هەروەها ئەوانـەی خراونەتـە بـەر دەستتان.

---

[1] تەبەرانی لە رێی ئەنەسەوە گێڕاوێتیەوە خوا لێی رازی بێت، شێخی ئەلبانی رەحمەتی لە تمام المنةدا (ل ١٣٧) بە سەحیحی داناوە هەروەها لە توێژینەوەی معجم الاوسط / للطبراني (٣/١٠٠) هەروەها لە سلسلة الاحاديث الصحيحة (١٣٥٨).

[2] نەسائی بە شەرحی سیوتی (٣٩٣٩)، الحاكم لە: المستدرك على الصحيحين (٢٧٢٣) فەرموشیەتی: (هَذَا حَدِيثٌ صَحِيحٌ عَلَى شَرْطِ الشَّيْخَيْنِ وَلَمْ يُخَرِّجَاهُ). تەبەرانی لە رێی موغیرەی کوڕی شوعبەوە خوا لێی رازی بێت، شێخی ئەلبانی بە سەحیحی داناوە، بڕوانە (صحيح الجامع الصغير (٣٠٩٨).

[3] ئەحمەد (٣/١١٧)، ئەبوداود (٥١٥٦)، ئیبنوماجە (٢٦٩٨). لە فەرموودەی سەیدنا عەلی کوڕی ئەبو تالیبەوە خوا لێی رازی بێت، هەروەها زیائی مەقدیسی لە الأحاديث المختارة (١٥٨/٦) هێناوێتیەوەو، بوسەیری لە الزوائد (٥٥/٢) دا دەفەرموێ (هذا إسناد صحيح على شرط الشيخين). حافز ئیبنو حەجەریش لە الفتح (٣٦١/٥) ە، وئەلبانی لە (ارواء الغليل ٢١٧٨)بە سەحیحیان ناساندووە.

٧ ـ نوێژ تەنها خواپەرستیەکە کە نابێ موسوڵمان لـە هـیچ شـوێن و کات و بارودۆخێکدا وازی لێ بهێنێت، نە لە کاتی لەش ساغیی و نە لـە کاتی نەخۆشیدا، نە لە کاتی سەفەرو نە لە نیشتەجێییدا، نـە لـە کـاتی هـێمنی و نـە لـە کـاتی تـرس و بیمـدا.. دەبـێ لـە مـاوەی هـەر هـەموو ژیانیدا ئاوا پێوەی پابەند بێت، تەنانەت ئەگەر بە پێوە پێی نەکرا بە دانیشتنانەوە دەیکات، ئەگەر نەیتوانی بـە رکشانەوە، ئەگـەر نـەیتوانی هەر بە قسە، ئەگەر نەیتوانی بە ئاماژە، ئەگەر نەیتوانی دەبێ لە دڵـی خۆیدا هەر بیخوێنێت!!

٨ ـ لـە قورئـانی پـیرۆزدا دەبینیـت کـە نوێـژ بـەردەوام لەگـەڵ پەرسـتنەکانی تـردا هاوشـانە، وەکـو زەکاتـدان: ﴿وَأَقِيمُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتُواْ ٱلزَّكَوٰةَ﴾ البقـره/١١٠ لەگــەڵ زیکــری خــوا: ﴿وَأَقِمِ ٱلصَّلَوٰةَ لِذِكۡرِيٓ﴾ طه/١٤ واتە: نوێژەکانت بۆ یادکردنی بـەردەوامی مـن بکـە. یـان لەگـەڵ سـەبرگرتن: ﴿وَٱسۡتَعِينُواْ بِٱلصَّبۡرِ وَٱلصَّلَوٰةِ﴾ البقـرة/٤٥ واتـە خۆتـان بـە نوێژو ئارامگریی بەهێز کەن.. دەیان مەیدانی تر.

٩ ـ ئەوەندە بەسە بۆ دژواریی نوێژو قەدرو رێزی لای خـوای گـەورە کە دۆڵی وەیلی ناو دۆزەخ بکاتـە سـزای ئـەو کەسـانەی لـە نوێـژەکانیان غـــافڵن! وەك دەفـــەرموێ: ﴿فَوَيۡلٞ لِّلۡمُصَلِّينَ ٤ ٱلَّذِينَ هُمۡ عَن صَلَاتِهِمۡ سَاهُونَ﴾ المـاعون/٤ـ٥ واتـە: وەیـل بـۆ ئـەو کەسـانەی لـە نوێـژەکانیان غافڵن..

١٠ ـ نوێـژ هەنـدێك سـیفەت و ئیمتیـازی تایبـەتی هەیـە کـە لـە خواپەرستیەکانی تردا نین.. وەکو:

أ ـ نوێژ خوای گەورە خۆی لە شەوی میعراجدا لەسەر پێغەمبەری خوا صلى الله عليه و سلم وئوممەتەکەی فەرزی کردووە.

ب ـ نوێژ لە هەموو فەرزێکی تر زیاتر لە قورئاندا باس کراوە.

ج ـ نوێژ یەکەمین خواپەرستی بوو کەلەسەر موسوڵمانان فەرز کرا.

د ـ نوێژ فەرزێکە دەبێت لە شەووڕۆژێکدا پێنج جار بکرێت، هیچ خواپەرستیەکی تر وا نیە..

نوێژ دوو بەشە: نوێژی فەرزو نوێژی سوونەت:

ـ یەکەم: نوێژی فەرز: ئەو نوێژەیە ئەگەر موسوڵمانێك بە ئەنقەست نەیکرد ئەوە لەسەری تاوانبار دەبێت، چونکە سەرپێچی فەرمانی خوای گەورەی تێدا کردووە.. ئەمیش دوو جۆرە:

* نوێژی فەرزی عەین: ئەو نوێژەیە کە لەسەر تاك تاکی موسوڵمانی باڵغ وژیر فەرزە، نێرینە بێت یا مێیینە، سەربەست بێت یا کۆیلە.. کەس بۆی نیە لە بری کەسی تر بیکات.. وەکو پێنج نوێژ فەرزەکە.

* نوێژی فەرزی کیفایە: ئەو نوێژەیە کە ئەگەر هەندێك موسوڵمان کردیان فەرزێتیەکەی لەسەر موسوڵمانانی تر لا دەچێت، وەکو نوێژی جەنازە (نوێژی سەر مردوو).

ـ دووەم: نوێژی سوونەت: ئەو نوێژەیە کە ئەوی وازی لێ هێناوەو نەیکردووە گوناحبار نەبووە پێی، وەکو سوونەتی راتبەی پێش و پاشی نوێژە فەرزەکان یان نوێژی وتر.. بەڵام باشتر وایە بکرێن نەك نەکرێن.. باسی ئەمانە دواتر بە تەفسیل دەکرێت ان شاء الله..

حوكمی نوێژنەكەر

نوێژنەكەر دوو حاڵەتی هەیە، یان لەبەر ئەوە وازی لە نوێژەكانی هێناوە چونكە باوەڕی بە فەرزێتی نوێژ نیەو نكوولی لیّ دەكات، یان باوەڕی بە فەرزێتی نوێژ هەیە بەڵام لەبەر تەمبەڵی نایانكات..

ئەو كەسەی لەبەر نكوولی لە فەرزێتی نوێژ، نوێژ ناكات:

ئەمە تەماشای حاڵی دەكرێت: ئەگەر لە ناو موسوڵماناندا گەورە بووبوو ئەوە بە كۆڕای زانایان و شەرعناسان كافرەو لە دین هەڵگەڕاوەیە، شەرعناسان دەرهەقی فەرموویانە كە دەبێت خەلیفە (یان وەكیلی ئەو) داوای تۆبەی لیّ بكات، ئەگەر تۆبەی نەكرد ئەوە دەكوژرێت و هەموو ئەحكامەكانی مورتەددی لەسەر جێبەجیّ دەكرێت[١].. مەگەر نەوموسوڵمان بێت یان لە شوێنێك دوور لە موسوڵمانان گەورە بووبێت كە دەشیا پەی بەو حوكمە شەرعیە نەبردبێت و بۆی روون نەبووبێتەوە كە نوێژكردن فەرزە، ئەوە بە مورتەدد دانانرێت، بەڵكو دەبێت بۆی روون بكرێتەوەو بۆی بسەلمێنرێت كە نوێژ فەرزەو نكوولی لێكردنی پاشگەزبوونەوەیە لە دین، پاش ئەوە ئەگەر نكوولی لیّ كردەوەو ووتی كە بە فەرزی نازانێت ئیتر حوكمی مورتەدد دەیگرێتەوە

ئەو كەسەی لەبەر تەمبەڵی نوێژ ناكات:

زانایان لەوەدا راكۆكن كە هەر كەس نوێژە فەرزەكانی نەكردو بە بیّ هەبوونی هەنجەتی شەرعی وەلی كردن (وازی لێهێنان)، گوناحی گەورەی

---

[١] النووي: المجموع (٣/١٦).

خستۆتە گەردنی خۆی، چونکە یەکێك لە هەر گەورەترین تاوانی ئەنجامداوە کە نەکردنی نوێژە کە لە تاوانی قەتڵ و دزی وزیناو شەراب خواردنەوە خراپترە! شایانی سزای سەختی خوایەو ئەگەر هەر وا بەردەوام بێت، دەکەوێتە بەر غەزەبی خوا[1]..

* * *

بەدواداچوونی بەڵگەکانی هەردوولا:

پۆلی یەکەم: ئەوانەی فەرموویانە:
نوێژنەکەر کافرەو لە دین و ئوممەت دەرچووە

ئەمە بۆچوونی سەعیدی کوڕی جوبەیرو شەعبی و نەخەعی و ئەوزاعی و ئیبنول موبارەك وئیسحاق وریوایەتێکی ئیمامی ئەحمەدو قەولێکی ئیمامی شافیعیشە[2]. ئیبنوحەزم دەڵێ: ئەمە بۆچوونی سەیدنا عومەری کوڕی خەتتاب ومەعازی کوڕی جەبەل و عبدالرحمانی کوڕی عەوف و ئەبو هورەیرەو یاوەری تریشە[3]..

ئەم پۆلە شەرعناسە بەرێزە پشتیان بە کۆمەڵێك بەڵگە بەستووە کە دەشێت ئاوا تەوەرەیان کەین:

---

[1] ابن القیم الجوزیة: الصلاة و حکم تارکها (ل ٦)..

[2] تەفسیری ئیبنو کەسیر (١٣١/٣)، هەروەها ئیمامی ئیبولقەییمیش لە کتێبی (الصلاة)ی خۆیدا لە تەحاویەوە هەمان بۆچوونی ئیمامی شافیعی نەقڵ کردووە.

[3] مقدمات ابن رشد (٦٤/١)، المقنع (٣٠٧/١)، الانصاف (٤٠٢/١)، مجموع الفتاوی (٤٨/٢٢)، ابن القیم: الصلاة..

یەکـەم: ئـەو فەرموودانـەی مانـای ڕۆشـنی تـەکفیر کردنــی نوێژنەکەر دەدەن:

ئـەم پۆلـە بـەڕێزەی شەرعناسـان دەڵـێن: مانـای بـەکافر دانـانی نوێـژ نەکەر لە دەقەکانی قورئـان و حەدیسدا ڕۆشـنەو مانـای تـر هـەڵناگرێت.. ڕاشکاوانە دەفەرموێت کافرە، وەکو:

١ ـ جابری کوڕی عبدالله خوا لێیان ڕازی بێت لە پێغەمبەری خواوە صـلی الله علیـه و سـلم دەگێڕێتـەوە کـە فەرموویـەتی: (إنَّ بَـينَ الرَّجُـلِ وَبَـينَ الشِّـرْكِ والكُفْـرِ تَـرْكُ الصَّـلاةِ)[1] واتـە: لـە نێـوان کـابراو شـیرك و کوفردا هەر وەل کردنی نوێژەکان هەیە..

٢ ـ بورەیدەی کوڕی حوسەیب دەڵـێ: گـوێم لێبـوو پێغەمبـەری خـوا صلی الله علیه و سلم دەیفـەرموو: (العَهْـدُ الـذي بَيْنَنَـا و بَيْـنَهُمْ الصَّـلاةُ، فمَنْ تَرَكَهَا فقَدْ كَفَرَ)[2] واتە: ئەو پەیمانـەی نێـوان ئێمـەو ئـەوان نوێـژە، هەر کەسێك نوێژی واز لێ هێنا ئەوە کافرە..

٣ ـ لە ئەنەسەوە خـوا لێـی ڕازی بێـت بـە مـەرفووعی هـاتووە: (مَـنْ تَـرَكَ الصَّلاةَ مُتَعَمِّدَاً فقَدْ كَفَرَ جِهَارَاً)[3] واتـە: هەر کەسێك بـە ئەنقەسـت واز لە نوێژ بهێنێت ئەوە بە ئاشکرا کافر بووە..

٤ ـ فەرموودەکـەی ئیبنوعـەبباس خـوا لێیـان ڕازی بێـت کـە دەڵـێ پێغەمبەری خوا صلی الله علیه و سلم فەرمووی: (عُرَى الإسلامِ وَقَواعِدُ الدِّينِ ثَلاثَةٌ، عَلَيهِنَّ أُسِسُ الإسلامِ ؛ مَنْ تَـرَكَ وَاحِـدَةً مِـنْهُنَّ ؛ فَهـوَ كَـافِرٌ

---

[1] موسلیم (٩٨٧)، ئەبو داوود (١٦٥٨) نەسائی (٢٣١/١).

[2] ترمزی (٢٦٢١)، نەسائی (٢٣١)، ئیبنوماجە (١٠٧٩)..

[3] تەبەرانی لە ئەوسەتدا هێناویەتیەوە بەلام ئەلبانی لە (ضعيف الجامع ٥٥٣٠) دا دەفەرموێ زەعیفە.

حَلالُ الدَّمِ: شَهادةُ أنْ لا إلـهَ إلا اللهُ، وَالصَّلاةُ المَكتوبَـةُ، وَصَـومُ رَمَضَـانَ)[١] واتـە: بنـەمای ئیسلام ورێسای دیـن سێن، کـە بناغـەی ئیسلامەتییان لەسەر وەستاوە، هـەر کەسێك یـەکیان واز لـێ بهێنێت کافرەو خـوێنی حەڵاڵـە: شـایەتمان (ووتـنی لا الـە الا الله)، نوێـژە فـەرزەکان، ڕۆژووی ڕەمەزان..

دووەم: ئـەو بەڵگانـەی مانـای تـەکفیر کردنـی نوێژنەکـەر دەگەیێنن: وەکو:

٥ ـ خـوای گـەورە دەفـەرموێ: ﴿فَإِن تَابُواْ وَأَقَامُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتَوُاْ ٱلزَّكَوٰةَ فَإِخْوَٰنُكُمْ فِي ٱلدِّينِ﴾ التوبە/١١ واتـە: ئەگـەر پەشیمان بوونـەوەو نوێژیان کردو زەکاتەکەیان دا ئەوە برای دینیتانن..

تـەکفیریانی نوێژنەکـەر فەرموویانـە: ئـەوەی کـردووە بـە مـەرجی برایەتی نێوان موسوڵمانان و موشریکان کە پەشیمان ببنەوە (تۆبە بکەن) و نوێژەکان بکەن و زەکات بدەن، ئەگەر یـەکێك لـەم مەرجانـەیان ئـەنجام نـەدا برایەتیەکـە دانامـەزرێت، دیـارە برایـەتی دیـنی بـە فسـق هەڵناوەشێتەوە، بـەڵکو بـەکافربوون. لێرەشـدا نوێژنەکردنەکـە بـووە بـە سیمای کافربوونێك کە ڕێی لە برایەتیەکە گرت.

پۆلە شەرعناسانی بەرامبەر فەرموویانـە: ئایەتەکـە بـاس لـە برایـەتی تەواوو برایەتی نوقسان دەکات ، ئایەتەکە دەخوازێت ئـەوە ڕوون کاتـەوە کە بەو سێ مەرجە برایەتیەکە پتـەو دەبێت، بـەڵام بـە نـەکردنی نوێـژ

---

[١] ئەبو یەعلاو هەیسەمی گێڕاویانەتەوە، شێخی ئەلبانی لە (سلسلة الاحادیث الضعیفة ٩٤)دا دەفەرموێ زەعیفە، لە تمام المنە (ل ١٣٨) شدا دەربارەی دەفەرموێ: گومانێکی زۆرم لە سەلمێنراوی ئەم فەرموودەیە هەیە کە لە پێغەمبەری خواوە صلی الله علیه و سلم هاتبێت..

بڕایەتیەكـە هەڵناوەشـێتەوە، هـەر وەكـو كـە بـە نـەدانی زەكاتەكـە بڕایەتیەكە هەڵناوەشێتەوە.. چونكە لە فەرموودەی تردا پێغەمبەری خوا صلى الله عليه و سلم فـەرمووی: (مَا مِنْ صَاحِبِ كَنْزٍ لا يُؤَدِّي زَكَاتَـهُ إلا أُحمي عَلَيه فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَيُجْعَلَ صَفَائِحَ فَيُكْوَى بِهَا جَنْبَاهُ وَجَبِينَـهُ حَتَّى يحكمَ اللهُ بينَ عِبَادِهِ فِي يَومٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلفَ سَنَةٍ ثمَّ يُرَى سَبيلُهُ إمَّا إلى الجنَّـةِ وإمَّـا إلى النَّـارِ)[1] واتـە: هـەر خـاوەن گەنجینـەو سـامانێك كـە زەكـاتی لـێ دەرناكـات، لـە ڕۆژی قیامەتـدا ئـەو سـەروەت و سـامانەی دەهێنرێتە پێشێ و لە ئاگری دۆزەخدا دەتوێندرێتـەوەو دەكرێتـە لـەوحی یـان و سـوور دەكرێتـەوەو لا تەنیشـت و ناوچـەوانی خاوەنەكـەی پـێ داخ دەكرێـت، ئەمـە ئـاوا لـەو ڕۆژەدا بـەردەوام دەبێـت كـە درێژیەكـەی پـەنجا هەزار ساڵە.. وا دەمێننەوە تا ئەو ساتەی خـوای گـەورە داوەری لـە نێـوان بەندەكانیدا دەكات، ئـیتر چارەنووسـی ئـەویش یـان بـۆ بەهەشـتە یـان بـۆ دۆزەخ..

مادام كە زەكاتیشی نەداوەو لەوانەشە بچێتە بەهەشتەوە، دەی یـەعنی موسـوڵمان مـاوە.. ئەمــە بــە هــۆی زەكاتەكەوەیــە كــە هــەر لــەو فەرموودەیەدایـەو ئێـوە كردووتانەتـە مـەرج! ئیـدی جیـاوازی زەكـات و نوێژەكە چیە؟! بۆچی جیاوازیتان خستە نێوان نوێژو زەكاتەكەوە؟

٦ ـ خوای گەورە دەفـەرموێ: ﴿ فَخَلَفَ مِنۢ بَعۡدِهِمۡ خَلۡفٌ أَضَاعُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَٱتَّبَعُواْ ٱلشَّهَوَٰتِۖ فَسَوۡفَ يَلۡقَوۡنَ غَيًّا ﴿٥٩﴾ إِلَّا مَن تَابَ وَءَامَنَ وَعَمِلَ صَٰلِحًا ﴾ مــریم/٥٩ــ٦٠ واتە: نەوەیەكیان لە پاش هات كە نوێژەكانیان فەوتاندو كەوتنە شوێن هەواو هەوەس و حەزی خۆیان، ئەوانـە لـە دواییـدا بـە هـیلاك دەچـن،

---

[1] موسليم (٩٨٧).

مەگەر ئەوانەی کە پەشیمان دەبنەوەو تۆبە دەکەن و دەکەونەوە سەر کردەوەی چاك..

دەڵێن: کە دەفەرموێ ﴿ إِلَّا مَن تَابَ وَءَامَنَ وَعَمِلَ صَٰلِحًا ﴾ مەگەر ئەوانەی کە پەشیمان دەبنەوەو تۆبە دەکەن.. بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە پێشتر (ئەو زەمانەی نوێژیان فەوتاندبوو) موسوڵمان نەمابوون..

ئەمانیش لە وەڵامیاندا دەڵێن: ووشەی (آمَنَ) لەوێدا مانای تەواو کردنەوەی باوەڕو دینداریێتیە نەك دامەزراندنەوەی ئیمان. یەعنی کە تۆبەی کردووە ئیتر کەوتۆتەوە نوێژەکانی تا باوەڕەکەی تەکمیلە بکاتەوە..

٧ ـ خوای گەورە دەربارەی دانیشتوانی دۆزەخ دەفەرموێ: ﴿مَا سَلَكَكُمْ فِي سَقَرَ ﴿٤٢﴾ قَالُوا۟ لَمْ نَكُ مِنَ ٱلْمُصَلِّينَ ﴿٤٣﴾ وَلَمْ نَكُ نُطْعِمُ ٱلْمِسْكِينَ ﴿٤٤﴾ وَكُنَّا نَخُوضُ مَعَ ٱلْخَآئِضِينَ ﴿٤٥﴾ وَكُنَّا نُكَذِّبُ بِيَوْمِ ٱلدِّينِ﴾ المدثر/٤٢-٤٣ واتە: ئەوە بۆچی سەقەر (کە شوێنێکە لە دۆزەخ) بۆتە چارەنووستان؟! دەڵێن: لەبەر ئەوەی لە ریزی نوێژخوێنان نەبووین. یارمەتیدەری خۆراکدانی هەژاران نەبووین. هەر گوێمان لە قسەی ناڕەوا دەگرت و بەدوویدا دەچووین. هەموو باسێکی رۆژی قیامەتمان بە درۆ دەخستەوە.

تەکفیریانی نوێژنەکەر دەڵێن: ئایەتەکە باس لەوە دەکات کە هۆی چوونە دۆزەخیان نوێژنەکردنەکەیانە، هەرچەندە دەشێت ئەوانی تریش لەگەڵ نوێژنەکردنەکەدا هۆکاری سزاکەیان بن، چونکە هەر یەکەیان بە تەنیا هۆکارێکە بۆ بە تاوانبار دەرچوون..

شەرعناسانی بەرامبەر دەڵێن:

ـ یەکەم: باسی چوونە دۆزەخی تێدایە بەڵام باس لە مانەوەی هەتا هەتاییان ناکات. کەوابوو بە قەدەر تاوانی نوێژنەکردنەکەیان سزا وەردەگرن و دواتر وەکو تاوانبارانی تر پاك دەبنەوەو دێنە دەرەوە..

ـ دووەم: ئیعتیراف کردنیانە بەوەی نوێژیان نەدەکرد، چونکە باوەڕیان پێی نەبوو، بە بەڵگەی ئەوەی کە تاوانەکانی تریش لەو ئاستەدان، بە ریزبەندیش لە نوێژنەکردنەکەوە دەڕۆن تا دەگەنە بە درۆ خستنەوەی باسی رۆژی دوایی.. ئەوەی ئەم بۆچوونەشمان بەهێزتر دەکات، ئەوەیە کە ئایەتەکان باس لە (موجریمێتی) دەکەن کە سیماو سیفەتی بەرەی بەرامبەر موسوڵمانانە، وەك خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿أَفَنَجْعَلُ الْمُسْلِمِينَ كَالْمُجْرِمِينَ﴾ القلم/٣٥ واتە: چما دەبێت موسوڵمانەکان و موجریمەکان وەکو یەك دانێین؟!

٨ ـ فەرموودەکەی پێغەمبەری خوا صلى الله عليه و سلم کە دەفەرموێ: (مَنْ صَلَّى صَلاتَنَا وَاسْتَقْبَلَ قِبْلَتَنَا وَأَكَلَ ذَبِيحَتَنَا فَهُوَ الْمُسْلِمُ، لَهُ مَا لَنَا وَعَلَيْهِ مَا عَلَيْنَا)[١] واتە: هەر کەس نوێژی وەك نوێژی ئێمە کردو رووی لە قیبلەی ئێمە کردو سەربڕراوی دەستی خواردین، ئەوە موسوڵمانە، ئەو مافەی هەیە کە ئێمە هەمانەو ئەو ئەرکانەی لەسەرە کە لە ئێمە لەسەرمانە..

٩ ـ فەرموودەکەی میحجەنی کوڕی ئەدروعی ئەسلەمی کە گێڕاویێتیەوە: (كُنْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأُذِّنَ بِالصَّلاةِ، فَقَامَ

---

[١] بوخاری (٣٩١)، ترمزی (٢٦٠٨)، نەسائی (٣٩٦٦) .

فصَلَّى، ثمَّ رَجَعَ إِلَى مَجْلِسٍ، فرَآنِي فِي مَجْلِسِهِ، فقَالَ: " يَا مِحْجَنُ، مَا مَنَعَكَ أنْ تصَلِّيَ، ألَسْتَ برَجُلٍ مُسْلِمٍ؟ " قُلْتُ: بَلَى، وَلَكِنْ صَلَّيْتُ فِي أهْلِي. قَالَ: " فإِذَا جِئْتَ فصَلِّ مَعَ النَّاسِ وَإِنْ كُنْتَ قدْ صَلَّيْتَ فِي أهْلِكَ)[١] واتـه: له کوڕی پێغەمبەری خوادا صلی الله علیه و سلم بـووه، کـه بـانگی داوه پێغەمبەری خوا تەشریفی بردووه، پاشان گەڕاوەتـەوەو بـه میحجـەنی فـەرمووه: چـی رێـی لـێ گرتیـت لەگەڵمانـدا نوێـژ نەکـەیت؟ مەگـەر موســوڵمان نیــت؟! فــەرمووی: بــەدی، بــەڵام مــن نوێــژم لەگــەڵ کەســوکارەکەی خــۆم کــرد، پێغەمبــەری خــوا صــلی الله علیــه و ســلم فەرمووی: هەر کاتێك هاتیت نوێژەکەی لەگەڵ خەڵکەکە هـەر بکـه بـا نوێژیشت کردبێت..

١٠ ـ فـەرمووده مەرفووعەکـەی مـەعاز خـوا لێـی رازی بێـت کـه دەفەرموێ: (مَنْ ترَكَ صَلَاةً مُتعَمِّدًا فقَدْ بَرِئتْ مِنهُ ذِمَّةُ اللَّـهِ وَرَسُولِهِ)[٢] واتـه: هـەر کەسێك نوێـژەکانی بـه ئەنقەسـت بفـەوتێنێت ئـەوه خـواو پێغەمبەری خوای لێ بێ بەری بووه!

---

[١] نەسائی (٨٥٧)، ئەحمەد (١٥٨٠٠) بەیهیقی (٣٠٠/٢) هەروەها ئیمامی مالیك و ئیبنوحیببان که فەرموویەتی سەحیحه، بەڵام باقی فەرموودەوانان فەرموویانه زەعیفه چونکه خالیدی کوڕی یوسفی سەمتی تێدایه که ریوایەتی زەعیفه..

[٢] ئیمامی ئەحمەد له موسنەدەکەی خۆیدا له مەکحوولەوه ئەویش یەکسەر له ئوم ئەیمەنەوه هێناویێتیەوه بەڵام فەرموودەوانان لەوانه بەیهیقی و ئەرنائووتی توێژەرەوەی مەسنەدی ئەحمەد خۆی که قوتابی ئەلبانیه فەرموویانه زەعیفه، چونکه مونقەتیعه.. واته یەکێك له زنجیرەی سەنەدەکەی پساوه.. چونکه کەسێك له نێوان مەکحوول و ئەم ئەیمەندا ناونەبراوه.. شێخی ئەلبانی به حەسەنی داناوه (صحیح الترغیب و الترهیب)

سێیەم: ئەو بەڵگانەی خوێنی نوێژنەکەر بە حەڵاڵ دەزانن: وەکو:

١١ ـ فەرموودەکەی ئەبو سەعیدی خودری خوا لێی رازی بێت کە باس لەو کابرایە دەکات کە بە پێغەمبەری خوای صلی الله علیه و سلم ووت لەخوا بترسە، خالیدی کوڕی وەلیدیش خوا لێی رازی بێت فەرمووی: (يا رَسُولَ اللهِ، ألا أضرِبُ عُنُقَهُ ؟ قالَ: لَعَلَّهُ يُصَلِّي)[١] واتە: ئەی پێغەمبەری خوا لە گەردنی نەدەم؟ فەرمووی: نا، لەوانەیە نوێژ بکات کەوابوو کە یاوەران وویستیان لەبەر ئەو قسەیەی بیکوژن کە پێیان وابوو کافر بوونێتی، ئیحتیمالی نوێژ کردنەکەی رێی لە کوشتنی گرت بەڵام بەرامبەرەکان وەڵامیان داوەتەوەو فەرموویانە: لەوانەیە کوشتنەکەی سزا بووبێت نەك لەبەر ئەوەی کافر بووبێتەوە.. ئەمانیش وەڵامیان داونەتەوە: ئاخر پێغەمبەری خوا صلی الله علیه و سلم سێ هۆی دیاری کردووە کە خەڵکی لەسەر بکوژرێت: (لَا يَحِلُّ دَمُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ يَشْهَدُ أنْ لَا إلَهَ إلَّا اللَّهُ وَأنِّي رَسُولُ اللَّه إلَّا بِإحْدَى ثَلَاثٍ الثَّيِّبُ الزَّانِي، وَالنَّفْسُ بالنَّفْسِ، وَالتَّارِكُ لِدِينِهِ الْمُفَارِقُ لِلْجَمَاعَةِ)[٢] واتە: ئەو موسوڵمانەی دەڵێ (لا الـه الا الله ومحمـد رسـول الله) نابێت بکوژرێت مەگەر بێوەژنی زیناکار بێت یان قاتڵ یان ئەو کەسەی کە وازی لە دینەکەی هێناوەو لە کۆمەڵەکەی جودا بۆتەوە.. نوێژنەکەر نە زیناکارە نە قاتڵ، کەوابوو دەبێت سێیەمیان بێت کە کوشتنی جائیزە!

---

١. بوخاری (٤٣٥١)، موسلیم (١٠٦٤).
٢. بوخاری ٦٨٧٨)، موسلیم (١٦٧٦).

چوارەم: ئەو بەڵگانەی ڕێ لە شۆڕش کردن دژی حاکمی موسوڵمان دەگرن مادام نوێژ بکەن:

١٢ ـ فەرموودەکەی ئوم سەلەمەخان خوا لێی ڕازی بێت کە دەڵێ: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه و سلم فەرمووی: (أنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ سَتَكُونُ أُمَرَاءُ فَتَعْرِفُونَ وَتُنْكِرُونَ فَمَنْ عَرَفَ بَرِئَ وَمَنْ أَنْكَرَ سَلِمَ وَلَكِنْ مَنْ رَضِيَ وَتَابَعَ قَالُوا أَفَلَا نُقَاتِلُهُمْ قَالَ لَا مَا صَلَّوْا)[1] واتە: حاکم و دەسەڵاتدارتان بەسەردا دەسەپێنرێت، چاکەو خراپەکانیانتان لا ڕۆشن دەبێت، هەر کەسێك خراپەکانیان ببوغزێنێت ئەوە لێیان بەرییە، هەر کەسێك نکووڵییان لێ بکات ئەوە قوتاربووە، بەڵام هەر کەسێك پێیان ڕازی بێت وشوێنیان کەوێت[2]، ووتیان: ئەدی جەنگ لە دژیان بەرپا نەکەین؟! فەرمووی: نا مادام نوێژەکانیان بکەن. کەوابوو کە نوێژیان نەکرد کافر دەبن و شۆڕش کردنەکە بەرامبەریان جائیز دەبێت. شۆڕش کردنیش دەبێت دژی حاکمی کافر بێت کە کوفری ئاشکرای لێ وەدەرکەوتبێت، چونکە عوبادەی کوڕی سامیت خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه و سلم دەفەرموێ: (فِيمَا أَخَذَ عَلَيْنَا أَنْ بَايَعَنَا عَلَى السَّمْعِ وَالطَّاعَةِ فِي مَنْشَطِنَا وَمَكْرَهِنَا وَعُسْرِنَا وَيُسْرِنَا وَأَثَرَةٌ عَلَيْنَا وَأَنْ لَا نُنَازِعَ الْأَمْرَ أَهْلَهُ إِلَّا أَنْ تَرَوْا كُفْرًا بَوَاحًا عِنْدَكُمْ مِنَ اللَّهِ فِيهِ بُرْهَانٌ)[3] واتە: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه و سلم بەیعەتی لێ وەرگرتین کە لە چوستی ولە سستیماندا، لە هەبوونی ولە نەداریماندا ملکەچی و

---

[1] موسلیم (١٨٥٤)، ترمزی (٢٢٦٦)، ئەبو داوود (٤٧٦٠).
[2] یەعنی واومیلا بە حاڵی کە چۆتە ریزیانەوە..
[3] بوخاری (٧٠٥٦).

گوێڕایەڵی دەربڕین، نەشکەوینە مونافەسەو شەڕە پاڵی دەسەڵاتەوە.. مەگەر کوفرێکی ئاشکراو راشکاوتان لە دەسەڵاتداران ببینین کە بەڵگەی شەرعیتان بە دەستەوە بێت (لەسەر کافربوونی)..

پێنجەم: بە کافردانانی نوێژنەکەر رای زۆرینەی یاوەرانەو تا رادەیەکی کۆڕایان لەسەرێتی:

١٣ ـ عبداللەی کوڕی شەقیق کە یەکێکە لە تابعین دەیفەرموو: یاوەران هیچ شتێکیان وەکو وازلێهێنانی نوێژ بە کوفر نەدەزانی[1]..

ـ سەیدنا عومەری کوڕی خەتتاب خوا لێی رازی بێت دەیفەرموو: ئەو کەسەی واز لە نوێژەکان دەهێنێت هیچ پشکێکی ئیسلامەتی بۆ نامێنێتەوە. ئەمەش بۆچوونی سەیدنا عەلی و سەیدنا مەعازو ئەبوددەرداء و عوبادەی کوڕی سامیت و ئیبنو مەسعوودە[2] ..

شەرعناسانی بەرامبەر وەڵامیان داوەتەوە کە مادام کۆڕای یاوەران لەسەری نیە، ناتوانین بڵێین ئەوە رای هەموانە.. وەکو هەموو مەسەلەکانی تر بۆچوونی یاوەران دەبێتەوە بە دوو پۆل.. ئەگەر تەرجیح بە بۆچوونی لایەکیان نەدرا دەبێت بسازێنرێن..

★ ★ ★

---

[1] ترمزی گێڕاویتیەوە (٢٦٢٢)، هەروەها ئیبنونەسر لەکتێبی (تعظيم قدر الصلاة/ ل ٩٤٨) بە توێژینەوەی کەمال ئیبنوالسەید سالم.هەروەها شێخی ئەلبانی لە: صحيح الترغيب و الترهيب (٥٦٤).

[2] شێخی ئەلبانی لە: صحيح الترغيب و الترهيب (٥٧٣)

پۆلی دووەم: ئەوانەی فەرموویانە:

نوێژ نەکەر فاسقە

چونکە گوناحی گەورەی کردووە

ئەمــە رای زۆرینــەی زانایــان و شەرعناســانە، بۆچــوونی ســوفیانی سەوری‌و جمهوری پێشەوایانە (ئیمامان ئەبو حەنیفەو مالیك و شافیعی)و یەکێك لە ریوایەتەکانی ئیمامی ئەحمەدیشە[1]..

ئەمان تەکفیری ناکەن دەڵێن: کابرا کە موسوڵمانەو هاتۆتە ناو بازنەی ئیســلامەوە، چــۆن دەتــوانین بــێ دڵنیــابوون لــە کــافربوونی لــە ئیســلام بیکەینە دەرەوە؟! ئەمانەش دەکەنە بەڵگەی خۆیان:

یەکەم: خوای گەورە لە هەموو گوناهێك . جگە لە شیرك . خۆش دەبێت:

١ - ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَغۡفِرُ أَن يُشۡرَكَ بِهِۦ وَيَغۡفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَن يَشَآءُ ﴾ النســاء/٤٨

واتە: خوای گەوەر لەوە خۆش نابێت شیرکی بــۆ بڕیــار بــدرێت، بــەڵام لەو کەمتر خۆش دەبێت.. نوێژنەکردنیش تاوانێکە لە شیرك کەمترەو کەوتۆتــە بــەر حــەز (مەشــیئەت)ەکــەی خــوای گــەورە بۆیــە قــابیلی خۆشبوونە.. کەوابوو بە نوێژنەکردن کافر نەبووە.

شەرعناســانی بەرامبــەر وەڵامیــان داوەتــەوە کــە ئایەتەکــە نــەفی کــافر بوونی نوێژنەکەری تێدا نیە.. کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیــه و سلم

---

[1] حاشية ابن عابدين (١٦/٣)، الفتاوى الهندية (٥٠/١)، حاشية الدسوقي (١٨٩/١)، مواهب الجليل (٤٢٠/١) مغني المحتاج (٣٢٧/١)، المجموع (١٦/٣)..

فـەرمووی: (إنَّ بَـينَ الرَّجُـلِ وَبَـينَ الشِّـرْكِ والكُفْـرِ تـرْكُ الصَّـلاةِ)[١] واتـە: لـە نێوان کابراو شیرك و کوفردا هەر وەل کردنی نوێژەکان هەیە.. کابرای بـە کافر داناوە، کـە مـادام وایـە نوێژنەکـەر بـەر حـوکمی نـاوەڕۆکی ئایەتەکە دەکـەوێت کــە کــافرە (بــە پێــی فەرموودەکــە) ئــیتر لێخۆشــبوونەکە نایگرێتەوە..

دووەم: هەر کەسێك بڵێت لا اله الا الله دەچێتە بەهەشتەوە با نوێژیشی نەکردبێت:

٢ ـ مەعازی کوڕی جەبەل خوا لێـی رازی بێـت دەڵـێ: پێغەمبـەری خوا صلی الله علیە و سلم فەرمووی: (مَنْ شَهِدَ أنْ لا إلَهَ إلا اللَّهُ مُخْلِصًا بِهَـا عَلَـى ذَلِـكَ حَرَّمَـهُ اللَّـهُ عَلَـى النَّـارِ)[٢] واتـە: هـەر بەندەیـەکی خـوا شایەتی ئەوە بدات کە هیچ خوایەك نیە شایانی پەرستن بێـت جگـە لە خوای گەورە، هـەروەها شـایەتی بـدات کـە محمـد صلی الله علیـە و سـلم نێـرراوی خوایـە حەتمـەن خـوای گـەورە بـەر ئـاگری دۆزەخـی ناخات.

٣ ـ فەرموودەکەی عوبادەی کوڕی سـامیت خـوا لێـی رازی بێـت کـە فەرمووی: پێغەمبەری خوا صلی الله علیـە و سـلم فەرموویـەتی (مَـنْ شَهِدَ أنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْـدُهُ وَرَسُولُهُ وَأَنَّ عِيسَى عَبْدُ اللَّهِ وَرَسُـولُهُ وَكَلِمَتُـهُ أَلْقَاهَـا إِلَـى مَـرْيَمَ وَرُوحٌ مِنْـهُ وَالْجَنَّـةُ حَقٌّ وَالنَّارُ حَقٌّ أَدْخَلَهُ اللَّهُ الْجَنَّةَ عَلَى مَـا كَـانَ مِـنْ الْعَمَـلِ)[٣] واتـە: هـەر

---

[١] موسلیم (٩٨٧)، ئەبو داوود (١٦٥٨) نەسائی (٢٣١/١).
[٢] بوخاری (١٢٨)، موسلیم (٣٢).
[٣] بوخاری (٣٤٣٥)، موسلیم (٢٨).

کەسێك شایەتی ئەوە بدات کە خوای گەورەر شایانی پەرستنەو هیچ شەریکێکی بۆ نیەو محمد صلی الله علیه و سلم بەندەو نێرراوی ئەوە، هەروەها شایەتی بدات کە عیسا بەندەو نێرراوی خوایە، عیسا ئەو ووشە و گیانەیە کە لە خواوە خراوەتە مەریەمەوە، دیسان شایەتی بدات کە بەهەشت راستەو دۆزەخ راستە، ئەوە حەتمەن کارو کردەوەی هەر چەندو چۆنێك بێت، خوای گەورە دەیخاتە بەهەشتەوە.

٤ ـ فەرموودەکەی مەعازی کوڕی جەبەل خوا لێی رازی بێت کە دەڵێ: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه و سلم فەرموویەتی: (مَنْ کانَ آخِرُ كَلامِهِ: لا اله الا الله دَخَلَ الجَنَّةَ)[1] واتە: هەر کەسێك کۆتا قسەی لا اله الا الله بێت دەچێتە بەهەشتەوە..

٥ ـ فەرموودەکەی عوتبانی کوڕی مالیك خوا لێی رازی بێت کە دەڵێ: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه و سلم فەرمووی: (إنَّ اللهَ حَرَّمَ عَلَى النَّارَ مَنْ قَالَ لَا إِلَـهَ إِلَّا اللَّـهُ يَبْتَغِي بِذَلِكَ وَجْـهَ اللَّـهِ)[2] واتە: هەر کەسێك لەبەر خاتری خوا بڵێ لا اله الا الله، حەتمەن خوای گەورە ناهێڵێت ئاگری دۆزەخی بەر کەوێت.. پێغەمبەری خوا صلی الله علیه و سلم لێرەدا نوێژی نەکردووە بە مەرجی قوتاربوون لە ئاگری دۆزەخ و چوونە بەهەشت..

بەرامبەرەکانیان وەڵامی ئەمەیان داوەتەوە بەوەی کە ئەم دەقانە دوو جۆر مانا دەبەخشن: یەکەمیان گشتییەو بەو فەرموودانە تایبەت کراوە

---

[1] ئەبو داوود (٣١١٦).

[2] بوخاری (٤٢٥)، موسلیم (٣٣).

كە تەكفیری نوێژنەكەر دەكەن، یان رەها (مطلق)ەو رێ بە نوێژنەكردن نادات، چونكە ووتنی لا اله الا الله كە مەرجە كە (یَبْتَغِي بِذَلِكَ وَجْهَ اللَّهِ) و (صِدْقًا مِنْ قَلْبِهِ) لەبەر خاتری خوا بێت ولە دڵەوە بێت.. كەسێك لەبەر خاتری خوا شایەتمان بهێنێت و پڕ بە دڵ قەناعەت كات و بڕیاری ئاشكرای لەسەر بدات، چۆن دەشێت نوێژێك نەكات كە هەر ئەو خوا خۆشەویستە لەسەری فەرز كردووە؟![1].

سێیەم: كەسانێك لە دۆزەخ دێنە دەرەوە كە كردەوەی چاكەیان هەر نەبووە!

٦ ـ ئـەبو سـەعیدی خـودری خـوا لێـی رازی بێـت فەرموودەیـەك دەگێڕێتەوە كە بە فەرموودەی دۆزەخیەكان (الجهنمـیین) بەناوبانگە كە دەڵێ: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم فـەرمووی: (إِذَا خَلَـصَ الْمُؤْمِنُونَ مِنَ النَّارِ وأَمِنُوا فـ (وَالَّـذِي نَفْسِي بِيَـدِهِ) مَـا مُجَادَلَـةُ أَحَـدِكُمْ لِصَاحِبِهِ فِي الْحَقِّ يَكُونُ لَـهُ فِـي الـدُّنْيَا بِأَشَـدَّ مِـنْ مُجَادَلَـةِ الْمُـؤْمِنِينَ لِرَبِّهِمْ لِأَخْوَانِهِمْ الَّذِينَ أُدْخِلُوا النَّـارَ، قَـالَ: يَقُولُـونَ رَبَّنَـا إِخْوَانُنَـا كَـانُوا يُصَـلُّونَ مَعَنَـا وَيَصُـومُونَ مَعَنَـا وَيَحُجُّـونَ مَعَنَـا (وَ يُجَاهِـدُونَ مَعَنَـا) فَـأَدْخَلْتَهُمْ النَّـارَ، قَـالَ: فَيَقُـولُ: اذْهَبُـوا فَـأَخْرِجُوا مَـنْ عَـرَفْتُمْ مِـنْهُمْ، فَيَـأْتُونَهُمْ، فَيَعْرِفُـونَهُمْ بِصُـوَرِهِمْ، لا تَأْكُـلُ النَّـارُ صُـوَرَهُمْ فَمِـنْهُمْ مَـنْ أَخَذَتْـهُ النَّـارُ إِلَـى أَنْصَـافِ سَـاقَيْهِ، وَمِـنْهُمْ مَـنْ أَخَذَتْـهُ الَـى كَعْبَيْـهِ، (فَيُخْرِجُونَ مِنْهَا بَشَرًا كَثِيرًا) فَيَقُولُونَ رَبَّنَا قَدْ أَخْرَجْنَا مَنْ أَمَرْتَنَا، ثُمَّ يَقُولُ ارْجِعُوا فَمَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ وَزْنَ نِصْفِ دِينَـارٍ مِـنْ خَيْـرٍ فَـأَخْرِجُوهُ فَيُخْرِجُونَ خَلْقًا كَثِيرًا ثُمَّ يَقُولُونَ رَبَّنَا لَمْ نَذَرْ فِيهَا أَحَـدًا مِمَّـنْ أَمَرْتَنَـا

[1] ابن عثیمین: حكم تارك الصلاة..

بهِ حتى يقُولُ أخرِجوا مَنْ كانَ في قلبهِ مِثقالُ ذرةٍ (فيُخرِجونَ خلقًا كثيرًا) قالَ أبُو سَعيدِ الخُدريُّ: إنْ لمْ تصدقُوني بهذا الحَديثِ فاقرءُوا إنْ شِئتمْ ﴿إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَظۡلِمُ مِثۡقَالَ ذَرَّةٖۖ وَإِن تَكُ حَسَنَةٗ يُضَٰعِفۡهَا وَيُؤۡتِ مِن لَّدُنۡهُ أَجۡرًا عَظِيمٗا﴾[1] قالَ فيقُولونَ: ربَّنا أخرَجنا منْ أمرْتنا، فلمْ يَبقَ في النَّارِ أحدٌ فيهِ خيرٌ! قالَ: ثمَّ يقُولُ اللهُ عزَّ وجلَّ: شفعتِ المَلائِكةُ، وشفعتِ الأنبياءُ، وشفعَ المُؤمِنونَ، وبقيَ أرحمُ الرَّاحِمينَ، قالَ: فيقبضُ قبضةً منَ النَّارِ، أو قالَ قبضتينِ، فيُخرِجُ مِنها قومًا لمْ يعمَلُوا خيرًا قطُّ قدْ احترَقُوا حتَّى صارُوا حُمَمًا، قال: فيقال لهم: ادخلوا الجنة، فما تمنيتم و رأيتم من شئ فهو لكم (ومثله معه) فيقول أهل الجنة: هؤلاء عتقاء الرحمن، أدخلهم الجنة بغير عمل عملوه و لا خير قدموه)[2] واتە: دوای ئەوەی موسوڵمانەکان لە مەترسی چارەنووسی دۆزەخ قوتار دەبن، دەکەونە موناقەشەی کەسانی دیکە، قەسەم بەو خوایەی گیانی منی بەدەستە بەرگریی کردن و موناقەشە کردنتان لەسەر مافی هاوڕێکانتان لە دنیادا گەورەترو گرنگتر نابێت وەك لەوەی لە قیامەتدا دەتانبێت لە خزمەت خوای پەروەردگاردا لە بەرگری کردنتان لەوانەی خراونەتە دۆزەخەوە، ئینجا ئەو موسوڵمانانە (ئەوانەی موناقەشەو بەرگریەکە لە موسوڵمانەکانی تریان دەکەن کە خراونەتە ناو دۆزەخەوە عەرزی خوای گەورە دەکەن: خوایە خۆ ئەوانە لەگەڵماندا بوون، نوێژیان دەکرد

---

[1] النساء / ٤٠

[2] ئەم فەرموودەیە لای بوخاری (٦٥٦٠) و موسلیم (١٨٣) و ئیمامی ئەحمەدو خاوەن سوننەکانیش هەیە، لەگەڵ جیاوازی هەندێك ووشەو رستە، شێخی ئەلبانی رەحمەتی توێژینەوەی لەسەر کردووەو بە سەحیحی داناوە. بڕوانە (الالباني: حكم تارك الصلاة ل٧).

لەگەڵماندا، رۆژوویـان دەگـرت لەگەڵمانـدا، زەکاتیـان دەدا لەگەڵمانـدا، جیهادیـان دەکـرد لەگەڵمانــدا، کەچـی تـۆ خسـتووتنە نـاو ئـاگری دۆزەخەوە! خوای گـەورە دەفـەرموێ: بـڕۆن هەرچـی دەناسـن دەریـان بهێننەوە. دەچن و هەرچیەك بە دەموچاوو رەنگ و روویاندا دەناسن دەریان دەهێننەوە، کەسیان ئـاگر دەموچـاوی نەسـوتاندوون، هـەر لـە ئاگردان، هەیە ئاگر تا ناوەنـدی لـولاقی هـاتووەو هەیانـە تـا قولـەپێی هاتووە، ئـیتر خـەڵکێکی زۆریـان لـێ دەهێننـە دەرەوەو دەڵـێن: خوایـە هەرچـی فــەرمانت پێکردبــووین بیانهێنینــە دەرەوە هێناومانەتــە دەرەوە، کـەس لـە دۆزەخـدا نـەماوە خێرێکـی پێـوە مابێـت (یـەعنی کردەوەیەکی چاکی کردبێت) ئینجا خوای گەورە دەفەرموێ: فریشـتە شــەفاعەتیان کــرد، پێغەمبــەران شــەفاعەتیان کــرد، موســوڵمانان شـــــەفاعەتیان کــــــرد، بــــــەزەییترینی خــــــاوەن بەزەییـــــەکان (ئەرحەمورڕاحمین) ماوە، ئینجا چنگێك لەو خەڵکە تـاو دەداتـێ و لـە ئاگر دەریـان دەهێنێـت کـە بـە هـیچ شـێوەیەك کردەوەیـەکی چاکیان لەبـەر خـاتری خـوا نـەکردووە هـەموویان داپلوخـاون و بـوون بـە خەڵووز، دەهێنرێن بەرەو ئاوێك کـە پێـی دەوترێـت ئـاوی ژیـان، ئـەو ئاوەیان بەسەردا دەکرێت، هەر هەموویان وەکو دانەوێڵەی گوێ روبـار دەڕوێنەوە..

ئــەم پۆلــە شەرعناســە دەڵـێن: ئەمــە بەڵگەیــە لەســەر ئــەوەی کــە نوێژنەکـەر کـافر نیـە، بۆیـە سـەرەنجام لـە ریـزی موسـوڵمانە یاخیەکانـدا حسێب کراوەو لە دۆزەخ هێنراوەتە دەرەوە..

بەرامبــەرەکانیان وەڵامیــان داونەتــەوە کــە نوێــژ ناکەوێتــە نــاو دەستەواژەی (لَمْ يَعْمَلُوا خَيْراً قَطْ)، چۆن تـەسەور دەکرێـت کـە نوێژنەکـەر

خرابێتە ریزی ئەوانـەوەو لەگـەڵ ئەوانـدا بـە فـەتارەت چووبێت؟! خـوای گـــەورە دەفـــەرموێ: ﴿يَوْمَ يُكْشَفُ عَن سَاقٍ وَيُدْعَوْنَ إِلَى ٱلسُّجُودِ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ ﴿٤٢﴾ خَٰشِعَةً أَبْصَٰرُهُمْ تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ ۖ وَقَدْ كَانُوا۟ يُدْعَوْنَ إِلَى ٱلسُّجُودِ وَهُمْ سَٰلِمُونَ﴾ القلم /٤٢-٤٣ واتـە: ئـەو رۆژەی لاق دەردەخرێـت، داوایـان لـێ دەکرێـت سـوجدە بـۆ خـوا ببـەن، ناتوانن. چاویان زەق کردۆتەوەو زەلیلێتی ماندووی کردوون، ئاخر کە لە دنیادا کە ساغ و سەلیم بوون داوایان لێ دەکرا سوجدە ببەن، نەیاندەبرد!! فـــەرموودە ســـەحیحەکان ئـــەوە دەســـەلمێنن کـــە هـــەر کەســـێك کـــە یەکخواپەرسـت (موحـد) بێـت لـە دۆزەخ دەهێنرێتـە دەرەوە، ئـەویش بـە نیشانەو ئاسەواری دەستنوێژەکانیاندا دەناسرێنەوە..

٧ ـ لە فەرموودەیەکی مەرفووعدا کە ئەبو هورەیرە دەیگێڕێتـەوە دەفـەرموێ: (... حَتـى إِذَا فـرَغ اللـهُ مـنْ القَضَـاءِ بَـيْنَ عِبَـادِهِ وَأَرَادَ أنْ يُخْرِجَ (برَحْمَتِهِ)مِنْ النَّارِ مَنْ أَرَادَ أَنْ يُخْرِجَ مِمَّنْ كَانَ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ أَمَرَ المَلَائِكَةَ أَنْ يُخْرِجُوهُمْ فَيَعْرِفُونَهُمْ بعَلَامَةِ آثَارِ السُجُودِ وَحَـرَّمَ اللـهُ عَلَـى النَّـارِ أنْ تَأكُـلَ مِـنَ ابْـنِ آدَمَ أثَـرَ السُّجُودِ فيُخْرِجُـونَهُمْ قَـدْ امتَحِشُوا فيُصَبُّ عَلَيْهِمْ مَاءُ الحَيَاةِ .... وَيَبْقَى رَجُلٌ مِنْهُمْ مُقْبِلٌ بوَجْهِهِ عَلَى النَّارِ... فيَصْرِفُ وَجْهَـهُ عَـنْ النَّـارِ) قَـالَ أَبُـو هُرَيْـرَةَ وَذَلِـكَ الرَّجُـلُ آخِرُ أَهْلِ الجَنَّةِ دُخُولًا)[1] واتە: ئیتر کە خوای گەورە لـە داوەری کردنـی نێـوان عەبـدەکانی بـووەوەو وویسـتی بـە رەحمـەت و بـەزەیی خـۆی هەنـدێك لەوانـە بهێنێتـە دەرەوە کـە دەیـانووت لا الـە الا اللـە و دەیویست بیانهێنێتە دەرەوە، ئیتر فەرمان بـە فریشـتەکان دەکـات کـە بیانهێنننـە دەرەوە، ئـەوانیش کـە دەچـنە لایـان بـە ئاسـەواری

[1] بوخاری (٦٥٧٣ و ٧٤٣٧)، موسلیم (١٨٢).

سوجدەبردنیاندا دەیانناسنەوە، چونکە خـوای گـەورە ڕێـی لـە ئـاگری دۆزەخ گرتووە کە شوێنێکی لەشی عەبدێك بسوتێنێت کـە سـوجدەی بـۆ خـوا بردبێـت، ئـیتر دەریـان دەهێـنن، پێسـت و گۆشـتیان هـەموو سـوتاوەو ئێسـقانیان ڕەش داگـەڕاوە، پاشـان ئـاوی ژیانیـان بەسـەردا دەکەنەوە... کابرایەکی تر دەمێنێـت کـە ڕووی لـە ئـاگری دۆزەخـە... خوای گەورە ڕووی ئەویش لە ئاگرەکە وەردەچەرخێنێت..

ئەم پۆلە شەرعناسە دەڵێن: فەرموودەکە ئەوە دەسەمێنێ کە ئەوانەی فریشتە لە دۆزەخ دەیانهێننە دەرەوە ئاسەواری سوجدەیان پێوەیـە کـە بـۆ خوایـان بـردووە، کـەوابوو گومـانی تێدا نیـە ئەمانـە ئـەهلی نوێـژ بـوون، کەوابوو ئەوەی ئەهلی نوێژ نەبێت ناهێنرێتە دەرەوە..

٨ ـ تاریقی ئەشـجەعی دەگێڕێتـەوە کـە پێغەمبـەری خـوا صـلی الله علیه وسلم فەرمووی: (مَنْ قَالَ لا اله الا اللهُ وَكَفَرَ بِمَا يُعْبَدُ مِنْ دُونِ اللهِ حَرُمَ مَالُهُ وَدَمُهُ، وَحِسَابُهُ عَلَى اللّـهِ عَزَّوَجَلَّ)[1] واتـە: هـەر کەسـێك بڵێ لا اله الا الله و تەکفیری ئەوانە بکات کە لـە جیـاتی خـوای گـەورە دەپەرسـترێن، سـامان و خـوێنی حـەرام دەبێـت و حسـاباتب پاداشـت دانەوەی) لای خوای گەورە دەبێت..

٩ ـ هەروەها فەرموودەکەی سەیدنا ئەنەس خوا لێی ڕازی بێت کـە لـە بوخاریـدا هـاتووەو دەڵـێ: (عَـنْ النَّبِـيِّ صَلَّى اللَّـهُ عَلَيْـهِ وَسَلَّمَ قَالَ يَخْرُجُ مِنْ النَّارِ مَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّـهُ وَفِي قَلْبِـهِ وَزْنُ شَعِيرَةٍ مِـنْ خَيْـرٍ وَيَخْرُجُ مِنْ النَّارِ مَنْ قَالَ لَا إِلَـهَ إِلَّـا اللَّـهُ وَفِـي قَلْبِـهِ وَزْنُ بُـرَّةٍ مِـنْ خَيْـرٍ وَيَخْرُجُ مِنْ النَّارِ مَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّـهُ وَفِـي قَلْبِـهِ وَزْنُ ذَرَّةٍ مِـنْ خَيْـرٍ)[2]

---

[1] بوخاری (٥٨٢٧) موسلیم (٩٤).

[2] بوخاری (٤٤).

واتــە: پێغەمبــەری خــوا صــلی الله علیــە وســلم فەرموویــەتی: هــەر کەسێك ووتبێتی لا اله الا الله و بەقەدەر دەنکە جۆیەك خێـر (بـاوەڕ) لە دڵیدا هەبێت لە دۆزەخ دێتــە دەرەوە، هــەر کەسێکیش ووتبێتی لا اله الا الله و بەقەدەر دەنکە گەنمێك خێر (باوەڕ) لە دڵیدا هـەبێت لـە دۆزەخ دێتــە دەرەوە، هــەر کەسـێك ووتبـێتی لا الـە الا الله و بەقـەدەر گەردێك خێر (باوەڕ) لە دڵیدا هەبێت لە دۆزەخ دێتە دەرەوە.

چوارەم: ئەو فەرموودانەی کە نوێژنەکەر لە ئوممەت نابەنە دەرەوە، لەوانە:

١٠ ـ عوبـادەی کوڕی سابیت دەڵـێ: گوێم لێبـوو پێغەمبـەری خـوا صلی الله علیه وسلم دەیفەرموو: (خَمْـسُ صَلَوَاتٍ افْتَرَضَـهُنَّ اللَّـهُ عَلَـى عِبَادِهِ، فَمَنْ جَاءَ بِهِنَّ لَـمْ يُـنْقِصْ مِـنْهُنَّ شَـيْئًا اسْتِخْفَافًا بِهِـنَّ، فَـإِنَّ اللَّـهَ جَاعِلٌ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَهْدًا أَنْ يُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ، وَمَنْ جَاءَ بِهِنَّ وَقَدْ نَقَـصَ مِنْهُنَّ شَيْئًا، لَمْ يَكُنْ لَهُ عِنْدَ اللَّهِ عَهْدٌ، إِنْ شَاءَ عَذَّبَهُ، وَإِنْ شَاءَ غَفَرَ لَـهُ)[١] واتە: پێنـج فەرز نوێژ هەن کـە خـوای گـەورە لەسـەر بەنـدەی خـۆیی فــەرز کــردوون، هــەر کەســێك وا بــە خــوا بگــات کــە هــەمووی بــە ڕێکـوپێکی ئەنجامـدا بـن و هیچـی نەفەوتانـدبن و سـوکایەتی پـێ نــەکردبن، ئــەوە پــەیمانی لای خوایــە کــە بیخاتــە بەهەشــتەوە، هــەر کەسێکیش بە خوای خۆی بگات و لێی کەم کردبنـەوە یـان سوکایەتی

[١] ئیمامی مالیك لە الموطأ (١/٢٥٤-٢٥٥) ئیمامی ئەحمەد لە (المسند ٥/٣١٥) ئەبو داوود (١/١١٥)، و ئیبنوماجە (١/٤٤٨)، شێخی ئەلبانیش لە: صحیح الترغیب و الترهیب (٣٦٦) بە سەحیحی داناوە..

پێ کردبن، ئەوە هیچ پەیمانێکی لای خوا نیـە ئەگـەر خـوا حـەزکات سزای دەدات وئەگەر حەزکات لێی خۆش دەبێت..

ئـەم پۆلـە شەرعناسـە دەڵـێن: ئەمـە بەڵگەیـە لەسـەر ئـەوەی کـە وەل کردنی هەندێك نوێژ کافر ناکات و خاوەنەکەی دەباتـەوە بـەر مەشـیئەتی خوای گەورە..

تـەکفیرانی نوێژنەکـەر لـە وەڵامیانـدا دەڵـێن: ناشـێت فەرموودەکـە بکرێتە بەڵگەی ئـەوە کـە دەشـێت چاوپۆشـی لـە نـەکردنی هەنـدێك نوێـژ بکرێت.. فەرموودەکە باس لەوە دەکات کـە کـابرا نوێـژخوێن بـووە بـەڵام هەندێك نوێژی بە نوقسانی کـردووە یـان کەمتەرخـەمی لـە هەندێکیانـدا کردووە، چونکە دەفەرموێ: (وَمَنْ جَاءَ بِهِنَّ وَقَدْ نَقَصَ مِنْهُنَّ شَيْئًا).

١١ ـ ئەبو هورەیرە خوا لێی رازی بێت دەڵێ: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه و سلم دەفەرموێ: (إِنَّ أَوَّلَ مَا يُحَاسَبُ النَّاسُ بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنْ أَعْمَالِهِمْ الصَّلَاةُ قَالَ يَقُولُ رَبُّنَا جَلَّ وَعَزَّ لِمَلَائِكَتِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ انْظُرُوا فِي صَلَاةِ عَبْدِي أَتَمَّهَا أَمْ نَقَصَهَا فَإِنْ كَانَتْ تَامَّةً كُتِبَتْ لَهُ تَامَّةً وَإِنْ كَانَ انْتَقَصَ مِنْهَا شَيْئًا قَالَ انْظُرُوا هَلْ لِعَبْدِي مِنْ تَطَوُّعٍ فَإِنْ كَانَ لَهُ تَطَوُّعٌ قَالَ أَتِمُّوا لِعَبْدِي فَرِيضَتَهُ مِنْ تَطَوُّعِهِ ثُمَّ تُؤْخَذُ الْأَعْمَالُ عَلَى ذَاكُمْ)[١] واتە: لە رۆژی دواییدا یەکەمین شت لە کردەوەی بەندە کە خوای گەورە موحاسەبەی لەسەر دەکات نوێژە، خوای گەورە بە فریشتەکانی دەفەرموێ ـ بۆ خۆشی دەزانێت ـ سەیرێکی نوێژی بەندەکەمم بۆ بکەن، بزانن داخۆ بە تەواوی کردوونی یان کەم و کورتییان تێدایە، ئەگەر بە تەواوی کردبوونی، بۆی دەنوسرێت کە

---

[١] ئەبو دادود (٨٦٤)، شێخی ئەلبانی دەفەرموێ سەحیحە: صحيح أبي داود (٧٧٣) و صحيح الجامع (٢٥٧١).

تەواوە، ئەگەر نوقسانی تێدابوو، دەفەرموێ: سەیر كەن بزانن داخۆ ئەو بەندەیەم نوێژی سوونەتی كردووە، ئەگەر نوێژی سوونەتی كردبوو، نوێژە فەرزەكانی لەوان بۆ تەواو دەكەن، پاشان كارو كردەوەكان لە روانگەی ئەوەوە هەڵدەسەنگێندرێن..

تەكفیرانی نوێژنەكەر دەڵێن: فەرموودەكە مەرفووعەو لە رێی زەعیفەوە گێڕراوەتەوە، پاشان ئەوەی كە كەمێك خۆی بەهێزتر دەگرێت ئەوەیە كە دەفەرموێ: (أَوَّلُ مَا يُحَاسَبُ بِهِ الْعَبْدُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ الصَّلَاةُ فَإِنْ صَلَحَتْ فَقَدْ أَفْلَحَ وَنَجَحَ، وَإِنْ فَسَدَتْ فَقَدْ خَابَ وَخَسِرَ)[1] واتە: یەكەم شت لە رۆژی قیامەتدا عەبدی لەسەر موحاسەبە دەكرێت نوێژە، ئەگەر نوێژەكانی باش بوون، ئەوە هەموو كارو كردەوەكانی تریشی باش دەبن، ئەگەر نوێژەكانی خراپ بوون، ئەوە داماوو هەناسەساردەو زیانی لێ كەوتووە.. ئەمە ئەوە دەگەیێنێت كە نوقسانیەكانی لە ئەركان و مەرجی نوێژەكە پێ تەواو دەكرێت نەك نوێژی فەرزەكان بە تەواوی.. بۆیە بۆ بەڵگە ناشێن![2].

---

[1] ترمزی (السنن ٤١٣)، نەسائی (السنن ٤٦٦). بەیهیقی لە السُنن الكبری (٣٩٠٧)، الحاكم لە: المستدرك علی الصحیحین (١٠٠٤).. شێخی ئەلبانی لە صحیح سنن الترمذي (٤١٣) بە سەحیحی داناوە.

[2] لە هەردوو لاوە هەنجەتی ئەم ئیستیدلالەی تەكفیرانی نوێژنەكەر لاواز دەرچوو:
یەكەم: فەرموودەكان بە توێژینەوەی شێخی ئەلبانی (كە لەو پۆلەیە كە تەكفیری نوێژنەكەر دەكات) سەحیحە.
دووەم: فەرموودەكە راشكاوانە دەفەرموێ بە سوننەتەكان فەرزەكان تەواو دەكرێت، یەكەمین مانا كە لێی دەفامرێتەوە تەواو كردنی ژمارەی نوێژە نەك نوقسانی روكن و مەرج والله اعلم.. ئیمامی ئەحمەد لە المسند (٢٤/٥)، ئیبنو ئەبی شەیبە لە المسند (٥٣٧/٩)، شێخی ئەلبانی بە سەحیحی داناوە لە: الثمر المستطاب (٥١/١).

١٢ ـ فەرموودەکەی نەسری کوڕی عاسمی لەیسی خوا لێی رازی بێت کە دەڵێ: (عَنْ رَجُلٍ مِنْهُمْ أَنَّهُ أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَسْلَمَ عَلَى أَنَّهُ لَايُصَلِّي إِلَّا صَلَاتَيْنِ، فَقَبِلَ ذَلِكَ مِنْهُ)[1] واتە: پیاوێکی لای ئێمە چووە خزمەت پێغەمبەری خوا صلی الله علیه و سلم وعەرزی کرد، ئەی پێغەمبەری خوا موسوڵمان دەبم بەڵام هەر دوو نوێژ دەکەم، پێغەمبەری خوا صلی الله علیه و سلم لێی قبووڵ کرد..

ئەم شەرعناسە بەڕێزانە دەڵێن: ئەمە هەر لە ئەساسەوە نوێژ بە نوقسانی دەکات و پێغەمبەری خواش صلی الله علیه و سلم قبووڵێتی..

پۆلە شەرعناسانی بەرامبەر کە نوێژنەکەر بە کافر دەزانن دەڵێن: بەڵگەمان نیە کە ئەو کاتە نوێژ پێنج فەرز بووە!! لەوانەیە ئەو کاتە نوێژ دوو فەرز بووبێت! یان لەبەر ئەوەیە کە بە مەرجی فاسیدیش موسوڵمان بوونەکەی لێ قبوول کردووە.. ئەمەش مەزهەبی ئیمامی ئەحمەدە.. ئینجا دەڵێن: ئەمە تایبەت بووە بە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه و سلم وبۆمان نیە لەمەدا ئیقتیدا بە پێغەمبەری خوا بکەین!![2]

پێنجەم: ئەو فەرموودانەی کە نوێژنەکەر بە کافر دادەنێن، باسی کوفری بچوکن:

هەر وەك چۆن ووشەی کوفر کە لە چەندین فەرموودەی تردا هەیەو وا لێکدراونەتەوە کە باس لە کوفری بچووك دەکەن، کە خاوەنەکەی لە

---

[1] ئەحمەد (٢٤/٥)، ئیبنو ئەبی شەیبە (٥٣٧/٩)، شێخی ئەلبانی لە: الثمر المستطاب في فقه السنة و الكتاب (٥١/١) بە سەحیحی داناوە و دەفەرموێ: صحيح على شرط مسلم.

[2] ئەمە هەڵاتنە لە وەڵام و تەسلیم بوون..

دین وئوممەت ناباتە دەرەوە، ئەم فەرموودانەی باس لە کافربوونی نوێژنەکەریش دەکەن هەر باس لە کوفری بچووکی دەکەن. بۆ نموونە:

ـ فەرموودەی (سِبَابُ المُسْلِمِ فُسُوقٌ، وَقِتَالُهُ كُفْرٌ)[1] واتە جنێودان بە موسوڵمان گوناحی فیسقەو کوشتاریشی کوفرە..

ـ (اثْنَتَانِ فِي النَّاسِ هُمَا بِهِمْ كُفْرٌ الطَّعْنُ فِي النَّسَبِ وَالنِّيَاحَةُ عَلَى المَيِّتِ)[2] واتە دوو شت هەن کە خەڵکیان پێ کافر دەبێت: توانج گرتنە نەسەبی خەڵکی و شینوشەپۆڕ لەسەر مردووە..

ـ ئەو فەرموودانەی دەفەرموێ: (لیس منا من..) واتە: ئەو کەسەی وا بکات لە ئێمە نیە.. کە زۆریشن و سەحیحیشن..

تەکفیریانی نوێژنەکەر لە وەڵامیاندا دەڵێن: ئەمانەی هێناتاننەوە هیچیان ناشێت بکرێنە بەڵگە، چونکە:

یەکەم: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه و سلم نوێژەکەی کردۆتە سنوری نێوان کافرو موسوڵمان، سنوریش بۆ جوێکردنەوەیە، لێرەشدا کوفر و ئیمان جیاوازن و لێك جودا کراونەتەوە.

دووەم: نوێژ روکنێکی ئیسلامە، ئەو کەسەی کە نایکات بە کافر ناسێنراوە، کەوابوو لە دین و ئوممەتی موسوڵمانان نەماوە، چونکە روکنێکی دینەکەی خۆی رماندووە.. بە پێچەوانەی ئەوانەوەیە کە وەسفی تری کوفریان بەسەردا هاتووە، لەبەر ئەوەی کارێك یان رەفتارێکی کوفرینیان کردووە..

---

[1] بوخاری (٤٦)، موسلیم (١١٧).

[2] موسلیم(٥٨/١)، بەیهیقی(٦٣/٤) رێگای تریشی لە ئەبوهورەیرەوە خوا لێی رازی بێت زۆرە.

سێیەم: دەقەکانی فەرموودە لەسەر کافربوونی نوێژ نەکەر زۆرن و راشکاون، بۆیە دەبێت حوکمیان وا لێوە وەرگیرێت وەکو ئەوەی لێیان دەفامرێتەوە..

چوارەم: ووشەی کوفر کە لە بەڵگەکانی ئێوەدا هاتووە یان کردارە، یان بە شێوەی نەناس (نەکیرە) هاتووە، ئەوانەی ئێمە بە شێوەی ناسراو (مەعریفە) هاتووەو ئەلف و لامی پێوەیە کە واتای خودی کوفر دەگەیێنێت و بوار بۆ لێکدانەوەی تر ناهێڵێتەوە..

شەشەم: ئەو فەرموودانەی نوێژنەکەر بە کافر دادەنێن، باسی نکوڵی کردنی نوێژ دەکەن:

تەکفیریانی نوێژنەکەر وەڵامیان داونەتەوەو فەرموویانە: ئەمە دوو ئیشکالی تێدایە:

یەکەم: ئەم قسەیە ئیلغا کردنەوەی مەناتی حوکمەکەیە (هۆکاری هاتنی حوکمە شەرعیەکە) کە وەل کرن و واز لێ هێنانی نوێژەکەیە..

دووەم: داهێنانی وەسفێکی ترو خستنە جێی حوکمە شەرعیەکە.. چونکە نکوولی کردن تایبەت نیە بە نوێژەوە.. کابرا ئەگەر نکوولی لە هەر حوکمێکی شەرعی سەلمێنراوو چەسپێنراو کرد، پێی کافر دەبێت.. کەوابوو راکێشانی ووشەی فەرموودەکە بۆ کێشەی نکوولی لێ کردن لە جێی خۆیدا نیە[1]..

---

[1] ابن عثيمين: رسالة في حكم تارك الصلاة (ل ١٢).

حەوتەم: لە هیچ سەردەمێکی مێژووی موسوڵماناندا نەمانبیستووە نوێژنەکەرێك حوکمی مورتەددی لەسەر چەسپێنرابێت :

ئەم بەرێزانەو لە پێش هەموویانەوە ئیبنو قودامەی مەقدیسی[1] دەڵێن: لە هەموو مێژووی موسوڵماناندا جارێك رووی نەداوە حاکمێك یان دادگایەك یان پێشەوایەکی کاریگەر نوێژنەکەرێکی هێنابێتە ژێر حوکمی مورتەددەوەو ئەحکامە شەرعیەکانی لەسەر تەتبیق کردبێت، وەك: کوشتنی، یان ماڵ و منداڵ لێ سەندنەوەی، یان نەشتن و کفن نەکردنی بە شێوەی موسوڵمانانە، یان نەناشتنی لە گۆڕستانی موسوڵماناندا، یان میرات لێ سەندنەوەی و خستنیە ناو بەیتول مالەوە.. ئەمەش بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە ئەم ئوممەتە کۆڕای لەسەر ئەوە بووە کە نوێژنەکەر کافر نیە..

لەبەر ئەمانەیە کە یەکێکی وەکو ئیمامی نەوەوی دەڵێ: پێشتر مەزهەبی خۆمانم لەم مەسەلەیەدا روون کردەوە کە بریتیە لە تەکفیر نەکردنی نوێژنەکەر، کەوابوو سزای کوشتن دەیگرێتەوە وەك سەرپێچی شەرع نەك وەکو کافربوونەوە، ئەو کاتەش دەشۆرێت و کفن و دەفنی وەکو موسوڵمان بۆ دەکرێت. ئەمەش بۆچوونی مالیك و زۆرینەی سەلەف و خەلەفە، هەرچەندە کۆمەڵێك لە شەرعناسان لەوانە قەولێکی راستی ئیمامی ئەحمەدو عبداللەی کوڕی موبارەك و ئیسحاقی کوڕی راهەوەی رایان وایە کە نوێژنەکەر کافرە.. بۆچوونی ئیمامی ئەبو حەنیفەو

---

[1] النووي: المجموع (٣/٤٧) و ابن قدامة: المغني (٢/٤٤٦) ئیبنوقودامە کە حەنبەلیەو ئەو راوبۆچوونە سەر دەخات کە نوێژنەکەر کافر نیە.

یاوەرانی و کۆمەڵێك لە ئەهلی کوفەو موزەنی و سوفیانی سەوری و ئەوان رایان وایە کە کافر نابێت، بەڵکو زیندان دەکرێت تا ناچار دەبێت بیکات[١]..

خاڵێکی گرنگ: دەبێ ئەوە بخەینەوە بەرچاو کـە موناقەشـەی ئـەم دوو پۆلە شەرعناسە بەرێزە لەسەر ئەو کەسە نیە کە ماوەیەك نوێژ دەکات و وازی لێ دەهێنێت و دواتر دەست پێ دەکاتـەوە، وەکـو رەمەزانەنوێـژەکانی کۆمـەڵگای کـوردی، نـا، ئەمانـە هـەردوو پۆلـە زاناکـان لەسـەر ئـەوەن کـە پارێزکاری نوێژ نیە بۆیە بە لایانەوە کافر نیەو دەکەوێتە بەر مەشیئەتی خـوای گـەورە، ئەگـەر وویسـتی لێـی خـۆش دەبێـت و ئەگـەر نەشیوویست سزای دەدات[٢].

موناقەشـەی هـەردوولایان لەسـەر ئـەو کەسـەیە کـە دەڵـێ بـاوەڕم بـە فەرزێتی نوێژ هەیەو ناشیکەم، لەسەر ئەوەش سوورە کە نەیکات.. یـەعنی وازلێهێنانی هەمیشەیی گرتۆتە بەر نەك کاتیی.. ئەمەیە کە کەوتۆتە بەر حـــوکمی ئـــەو ئایەتـــەی دەفـــەرموێ: ﴿فَلَا صَدَّقَ وَلَا صَلَّىٰ ﴿٣١﴾ وَلَٰكِن كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰ﴾ القیامة / ٣١-٣٢ واتە: نە پێغەمبەری خوای صلی الله علیه و سلم بە راسـت زانی، نە نوێژەکانیشی کرد، بەڵکو هەر بەدرۆی خستەوەو پشتی هـەڵکردو گوێی نەدایێ..

ئەمما ئەو کەسەی کە ماوە مـاوە نوێـژی دەچـێت، یـان لێدەچـێتەوەو تێ هەڵدەچێتەوە، ئەوە لای هەردوو پۆلی شەرعناسان بـە گشـتی بـە کـافر دانانرێت[١]..

---

[١] النووی: المجموع: (١٦/٣).

[٢] ئیمامان ئیبنو تەیمیە لە مجموع الفتاوی (٤٨/٢٢) و ئیبنول قەییم لە الصلاة (ل ٤١) زۆر موناقەشەی ئەمەیان کردووە..

[١] القرني: ضوابط التكفير (ل ١٥٩).

پوختەی توێژینەوەکە:

١ ـ دەبینین کە بەڵگەی پۆلی یەکەمی شەرعناسان کە حەنبەلیەکانن بەهێزترە، هەرچەندە ئەو هەموو بەڵگەی جمهوری شەرعناسان و زانایانی ئیسلامیش جێی بەهەند وەرگرتنن، بە تایبەتی ئەو بەڵگانەی کە باس لەوە دەکەن کە هەموو گوناحباران (لە ناویشیاندا نوێژنەکەران) لە دۆزەخدا نامێننەوەو دێنە دەرەوە، ئەوەش یەعنی بە موسوڵمان حسێب کردنیان، چونکە ئەگەر کافر بوونایە نەدەبوو بهێنرێنە دەرەوە، وەکو حوکمی خوای پەروەردگار دەرهەق کافران دەرچووە..

٢ ـ لە لایەکی تریشەوە کە دەبینین جمهوری شەرعناسان بە درێژایی مێژووی موسوڵمانان ئەوەیان وەرنەگرتووە، یان لە سەردەمانێك کە یاوەران مابوون نەچەسپێنراوە، دەگەینە ئەو قەناعەتەی کە لەم سەردەمەدا لە ناو خانەوادەکانی خۆشماندا بۆمان ناچەسپێندرێت! بە تایبەتی کە ئیمامی ئەحمەد بۆ یەك نوێژیش دەڵێ: ئەگەر چاوەڕوانی لێکرا نوێژەکەی بکات وتا کاتی نوێژەکە تەواو بوو نەیکرد دەکوژرێت[1]!! ئەو لەسەردەمی خۆیدا نەیدیووە ئەم حوکمەی چەسپێنرابێت، ئیتر لەم سەردەمانەی غەریبی ئیسلامدا چۆن دەچەسپێت؟! با لەم سەردەمەدا بە خەیاڵ تەسەوری پارچە خاکێکی سەر زەوی بکەین کە کۆمەڵگەیەکی موسوڵمانی تێدا دەژی و ئەم حوکمەی لێ دەچەسپێت؟! تەنانەت لە شاری مەککەی پیرۆز نەك هەر نوێژنەکەر هەزاران مولحیدو بێ دین هەیە.. دژی ئیسلام لە رۆژنامەکانیاندا دەنووسن، بۆچی گەورە زانایانی

---

[1] نیل الاوطار (٢٩٣/١).

حەرەمەین وەكو ئیبنو عوسێمینی رەحمەتی و ئەوانەش كە ئێستا هەن نەیانتوانیووە ئەم حوكمە لەسەر كەسێك بچەسپێنن..

٣ ـ هیچ بەلگەیەك لەبەر دەستدا نیە كە لە ناو یاوەراندا هەبووبێت نوێژی رۆژێكی چوو بێت چ جای نوێژنەكەر، بۆیە ئەو بەرێزانەی دەڵێن كۆرای یاوەرانی لەسەرە، راستە وایە، بەڵام ئەمە بەلگەی هیچ لایەكیان نیە، ئەمە نابێتە بەلگەی بەهێزی ئەو شەرعناسانەی دەڵێن نوێژنەكەر كافرە، چونكە هەموو موناقەشەو راجوێییەكە لە زەمانی دوای یاوەرانەوە دروست بووە، كە خەڵكانێكی وا پەیدابوون ئیسلامیان قبووڵ بووەو رۆژوویان گرتووەو زەكاتیان داوە بەڵام نوێژیان نەكردووە!! شتی وا لە سەردەمی یاوەراندا رووی نەداوە، بەڵام كە دواتر روویداوە شەرعناسانی كردووە بەو دوو پۆلەوە..

٤ ـ من پێم وایە ئەم حوكمە پڕاوپڕ شیاوی دۆخی كۆمەلگەی یاوەران بوو، چونكە هەموویان لەبەر رۆشنایی وەحی بەردەوام و ئاڕاستەی ئەو پێغەمبەرە پێشەوایەدا صلی الله علیه و سلم پەروەردە بووبوون، هەبوونی یەك نوێژنەكەر وەك گای قەشان لە دوورەوە دەردەكەوت، زەحمەتیش بوو كەسێك بیوێرایە نوێژ نەكات، بۆیە زیاتر لە سێ سەد مونافیقی پیاوو حەفتا مونافیقەی ژن هەبوون، هەموویان نەك هەر نوێژەكانیان دەكرد بەڵكو زەكاتیشیان دەداو دەشچوونە غەزا!! ئەمە تاكە ئەحكامی شەرعی نیە كە بواری چەسپاندنی كەم دەبێتەوە، خۆ سەرفترە بە پێی بەلگەی فەرموودەو بۆچوونی جمهوری پێشەوایانی مەزهەب (مالیك و شافیعی و ئەحمەد) بە پارە نابێت، بەڵام ئیمامی ئەبو حەنیفە هەر لەو سەردەمەی خۆیدا كە یاوەران مابوون فەرموویەتی بە پارەش دەبێت.. ئێستا لەم سەردەمەی ئێمەدا سەرفترە هەر بە پارە جێبەجێ دەكرێت،

مەگەر تاك و تەرای خەڵكی بتوانن گەنم یان جۆ یان زوڕات یان خورما بدەن.. ئاخر كەسێك لە بەریتانیایەو دەیەوێت سەرفترەكەی بدات، كەس لە بەریتانیا دوو كیلۆ گونم یان جۆی لێ وەرناگرێت، ئەگەر بشیەوێت بیگەیێنێتەوە بە داماوێكی كوردستان، چۆن دەیگەیێنێت؟! بەڵام ئەگەر بە پارە بوو بە تەلەفۆن و حەواڵە لە ماوەی شەوورۆژێكدا دەگاتە شوێنی مەخسەد.[1]

٥ ـ دەبێ ئەوە لەبەرچاو بگرین كە بەكافر دانانی نوێژنەكەر كۆمەڵێك ئەحكامی تری بەدوادا دێت، لەوانە:

ـ كەوتنی تەڵاقی لە ژنەكانی، هیچ ئافرەتێكی موسوڵمانیش بۆی نیە شووی پێ بكات..

ـ نەمانی وەلایەتی، یەعنی بۆی نیە منداڵە بچووكەكانی لای خۆی بمێنێت یان كچەكانی خۆی بەشوود بدات..

ـ خواردن و سوود لێوەرگرتنی هەرچی گیانلەبەرێك كە ئەو سەری دەبڕێت حەرامە، چونكە گۆشتی سەربڕاوی كافران حەڵاڵ نیە..

٦ ـ ئەگەر ئێمە وەكو موسوڵمانی ئەم سەردەمەی كورد بمانەوێت ئەم حوكمەیان وەرگرین (جگە لە كوشتنەكەش)، ئایا دەتوانین ژنان لە

---

[1] عومەری كوڕی عبدالعەزیز ـ رەحمەتی خوای لێ بێت ـ قوتابی حەسەنی بەسری بوو، حەسەنی بەسری قوتابی ئەبو هورەیرەیە خوا لێی رازی بێت، كە لە ساڵی ٩٩ ك بوو بە خەلیفە سیستمی خیلافەتی هەموو گێڕایەوە سەر سیرەی خولەفای راشیدین بۆیە پێی دەڵێن پێنجەم خەلیفەی راشیدی، ئیبنو كەسیر دەربارەی دەفەرموێ: شەرعناسێكی گەورەبوو، سەیری ئەم خەلیفە شەرعناسە لەم كێشەی نوێژنەكردنەدا بۆچوونی وابوو كە نوێژنەكەر نەك كافر نیە، بەڵكو موسوڵمانەو ناشكوژرێت.. جا سەیری ئەو شەرعناسین و واقیع زانینە لە سەردەمێكدا كە هێشتا یاوەری وەكو ئەبو توفەیل عامری كوڕی واسیلەی لەیسی خوا لێی رازی بێت مابوو..

پیاوانی نوێژنەکەر بسێنینەوە؟! ئەگەر وامان کرد کۆڵی چەند هەزار بێوەژن و هەتیومان دەکەوێتە سەر شان؟! ئایا ئەمە قابیلی تەتبیق کردنە؟! نا، بە هیچ شێوەیەك بواری تەتبیق کردنی تەنانەت لە گوندێکیشدا نیە.. بۆیە:

من پێم وایە: ئەو کەسەی لەبەر تەمبەڵی و سستی و مەشغەڵەتی دنیایی نوێژەکانی ناکات هەر موسوڵمان دەمێنێت بە مەرجێك باوەڕی بە فەرزێتی نوێژەکان مابێت.. والله اعلم.

★ ★ ★

حوكمی دنیایی نوێژنەكەر

ئەمەی رابورد حوكمی رۆژی دوایی نوێژنەكەرە، ئەمما حوكمی دنیایی ئەو، ئەوە هەر یەك لەم دوو پۆلە شەرعناسە بەڕێزە لە دیدی خۆیانەوە بۆ بەڵگە شەرعیەكان حوكمی شەرعی دنیایی نوێژنەكەریان دیاری كردووە:

یەكەم: ئەوانەی دەڵێن: نوێژنەكەر كافرە: ئەم بەڕێزانە دەڵێن كە نوێژنەكەر مورتەدد بۆتەوەو دەبێت هەمان حوكمی هەڵگەڕاوە لە دینی بەسەردا دەدرێت.. واتە:

١ ـ نەمانی وەلایەتی بەسەر ماڵ و منداڵەكانیەوە.

٢ ـ نەمیرات وەردەگرێت ونەماڵ وسامانی خۆی دەبێتە میراتی كەس. هەموو سامانی دەخرێتە سەر بەیتولمال. چونكە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه و سلم فەرموویەتی: (لَا یَرِثُ الْمُسْلِمُ الْكَافِرَ، وَلَا الْكَافِرُ الْمُسْلِمَ)[1] واتە: میراتی كافر نادرێت بە موسوڵمان و میراتی كافریش نادرێت بە موسوڵمان..

٣ ـ بۆی نابێت بچێتە شاری مەككەی پیرۆز، چونكە كافران بۆیان نیە بچنە مەككەوە..

٤ ـ گۆشتی سەربڕراوی دەستی ناخورێت، چونكە ئەم نەموسوڵمان ماوە نە ئەهلی كیتابیشە.

٥ ـ نوێژ لەسەر جەنازەكەی ناكرێت و دوعاشی بۆ ناكرێت..

---

[1] بوخاری (٤٢٨٣)، موسلیم (١٦١٤).

٦ ـ بۆی نیە ئافرەتێکی تـری موسـوڵمان مـارە بكات چونكە كـافر بووە، هەروەها ژنـی نوێژنەكـەر كـە كـافر بـووە بـۆ پیـاوی موسـوڵمان جائیز نیە بیهێنێت.. چوار پێشەواكە لەسـەر ئـەوەش كۆن كـە هـەر یـەكێك لــە هاوســەران كــافر بــۆوە، گرێبەســتی مارەكرنەكــەیان هەڵدەوەشێتەوە..

پاشـان ئـەم شەرعناسـە بەرێزانـە دەڵـێن: حـاكمی ئـەو شـوێنە ئـەو نوێژنەكـەر یـان نوێژنەكەرانـە بـانگ دەكـات و پێیـان دەڵێـت كـە ئەگـەر نوێژەكە نەكەن دەكوژرێن، ئەگـەر نـەیانكرد دەكـوژرێن.. ئەمـەش مـاف و ئـەركی حـاكمی موسـوڵمانە نـەك هـەر كـەس لای خۆیـەوە بیكاتـە مـاف و ئەركی خۆی..

دووەم: ئەوانەی دەڵێن نوێژنەكەر كافر نیە: لای ئـەم بەرێزانـە نوێژنەكەر فاسقەو لـە دیـن وئوممـەت نەچـۆتە دەرەوە، نوێژنەكـەر وەكـو هەر تاوانبارێكی ترە، وەكو ئەوەیە كە قەتڵی كردووە، یان زینـای كـردووە، یان دزی كردووە، سزای خۆی وەردەگرێت و پێی پاك دەبێتـەوە.. حـوكمی ئیسلامەتیەكەشـی هـەر دەمێنێـت.. ئـەم شەرعناسـە بەرێزانـە لـە نـاو خۆیانـدا لەسـەر جـۆری سـزاو چۆنیەتی راپەڕانـدنی حـوكمی نوێژنەكـەر راجوێن:

١ . بە پێی سزا دەكوژرێت: ئەمە رای مالیكیـەكان و شـافیعیەكانە كە دەڵێن: دەبێ سەرەتا داوای تۆبەی لێ بكرێت، پێی دەوترێت كە ئەگـەر كاتی نوێژەكە تەواو بوو تۆش نوێژەكەت تێدا نـەكرد دەكوژرێیـت، ئەگـەر نەیكرد دەكوژرێت.. هەندێك لە شەرعناسان فەرموویانە تا سێ رۆژ بواری دەدرێت، لە كاتی هەموو نوێژەكانیشدا وەبیر دەهێنرێتەوە كە ئەگەر نوێژ

نەکات دەکوژرێت، ئەگەر لەو سێ رۆژەدا نوێژی نەکرد دەکوژرێت، چونکە دیارە باوەڕی بە فەرزێتی نوێژ نیە..

بۆ چۆنیەتی کوشتنیشی فەرموویانە بە شمشێر دەکوژرێت، پاشان رەفتاری جەنازەی موسوڵمان لەگەڵ جەنازەیدا دەکرێت ولە گۆڕستانی موسوڵمانان دەنێژرێت..

٢ ـ ناکوژرێت بەڵکو تەمێ دەکرێت، زیندانی دەکرێت، تا دەمرێت یان تۆبە دەکات: ئەمە بۆچوونی زوهری وئیبنول موسەییب وعومەری کوڕی عبدالعەزیز و ئەبو حەنیفەو دادوودی زاهیری و موزەنی یاوەری ئیمامی شافیعی و ئیبنو حەزمە.. بەڵگەی ئەمان لەو بۆچوونەدا ئەوەیە کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه و سلم فەرموویەتی: (لَا يَحِلُّ دَمُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَّا بِإِحْدَى ثَلَاثٍ الثَّيِّبُ الزَّانِي، وَالنَّفْسُ بِالنَّفْسِ، وَالتَّارِكُ لِدِينِهِ الْمُفَارِقُ لِلْجَمَاعَةِ)[١] واتە: ئەو موسوڵمانەی دەڵێ (لا اله الا الله ومحمد رسول الله) نابێت بکوژرێت مەگەر بێوەژنی زیناکار بێت یان قاتڵ یان ئەو کەسەی کە وازی لە دینەکەی هێناوەو لە کۆمەڵەکەی جودا بۆتەوە.. نوێژنەکەیش یەکێك نیە لەمانە..

★ ★ ★

---

[١] بوخاری (٦٨٧٨)، موسلیم (١٦٧٦).

نوێژ لەسەر کێ فەرزە؟

نوێژ لەسەر هەموو کەسێکی ژیری باڵغ فەرزە، نێرینە بێت یان مێیینە، سەربەست بێت یان کۆیلە..

١ . ژیریی: مەرجە، چونکە بە کۆڕای شەرعناسان نوێژ لەسەر شێت فەرز نیە، پێغەمبەری پێشەوا صلى الله عليه وسلم دەفەرموێ: (رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلَاثٍ: عَنْ النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ وَعَنْ الصَّبِيِّ حَتَّى يَحْتَلِمَ وَعَنْ الْمَجْنُونِ حَتَّى يَعْقِلَ)[1] واتە: حوکمی شەرع سێ پۆلە خەڵکی نایانگرێتەوە: خەوتوو تا وەخەبەر دێت، منداڵ تا باڵغ دەبێت (نیشانەکەی ئەوەیە کە شەیتانی دەبێت)، شێتیش تا ژیر دەبێتەوە.

شەرعناسان لە حوکمی ئەو کەسەدا راجوێ بوون کە بە هۆی شتێکی تایبەتەوە هۆشی نەماوە، وەکو: بورانەوەی نەخۆشیەك، یان خواردنەوەی دەرمانێك کە بێ هۆشی کردووە، کە ئایا ئەو حوکمە شەرعیە کە تەکلیف لەسەر بێ هۆش نامێنێت، ئەم جۆرە کەسانەش دەگرێتەوە، یان نا؟!

شەرعناسان دوو پۆلن: حەنبەلیەکان دەڵێن: چۆتە ریزی ئەو کەسانەی ژیرییان نەماوە، بۆیە حوکمی شەرع ئەمیش ناگرێتەوەو فەرزەکانی لەسەر نیە.. یەعنی ئەگەر هۆش خۆی هاتەوەو نوێژی چووبوون، نایانکاتەوە.. باقی مەزهەبەکانی تر دەڵێن: دەبێت بیانگێڕێتەوە[2]..

---

[1] ئەبو داوود (٤٣٩٨)، نەسائی (٤٥٦/٦)، ئیبنوماجە (٢٠٤١) غەیری ئەمانیش، هەموو بە سەحیحیان ناساندووە..

[2] حاشية الدسوقي (١٨٤/١)، مغني المحتاج (١٣١/١)، المحلى (٢٢٣/٢).

ئەوی شەرابی خواردۆتەوەو سەرخۆش بووە، بێ گومان نوێژی لەسەر نیە، چونکە ئەمیان ئایەتی قورئان دەیگرێتەوە کە دەفەرموێ: ﴿لَا تَقۡرَبُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَأَنتُمۡ سُكَٰرَىٰ حَتَّىٰ تَعۡلَمُواْ مَا تَقُولُونَ﴾ النساء/٤٣ واتە: توخنی نوێژ مەکەونەوە لەو کاتانەدا کە سەرخۆشن، تا بزانن چی دەڵێن.. بەڵام کە بەریداو هۆشی هاتەوە دەبێت نوێژەکانی بکاتەوە..

هەروەها ئەو کەسەی بە هۆی خەوتن یان بیرچوونەوەوە نوێژەکەی دەچێت، دەبێت کە هەستا یان کە بیری کەوتەوە دەسبەجێ بیکات. چونکە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم دەفەرموێ: (اذا نَسيَ أحَدُكُمْ صَلَاةً أو نَامَ عَنها فَلْيُصَلِّهَا إذَا ذَكَرَها)[1] (وَإذَا اسْتَيْقَظَ) واتە: هەر کەسێکتان نوێژێکی بیرچوو، یان لە کاتیدا خەوی لێ کەوت، با ئەو کاتەی بیری دەکەوێتەوە بیکات، خەوتووش ئەو کاتەی کە خەبەری دەبێتەوە. شێخ ئیبنو عوسێمین دەڵێ: ئەگەر لە هۆش خۆ چوونەکەی بە دەستی ئەنقەستی خۆی نەبوو، نوێژەکانی ئەو ساتانەی بێ هۆش بووە ناکاتەوە، بەڵام ئەگەر خۆی دەستی لە سەرخۆشیەکەیدا هەبوو، وەکو ئەوەی شەرابی خواردبێتەوە، دەبێت نوێژەکانی بکاتەوە[2]..

١ . <u>باڵغ بوون</u>: ئەمیشیان بە رای هەموو شەرعناسان مەرجە، بۆیە نوێژ لەسەر منداڵ فەرز نابێت تا گەورە (باڵغ) دەبێت. چونکە فەرموودەکەی پێشتر هێنامانەوە بە راشکاوی دەفەرموێت (وَعَنْ الصَّبيِّ حَتى يَحْتلِمَ) لەسەر منداڵ فەرز نیە تا نەگاتە قۆناغی شەیتانی بوون..

---

[1] موسلیم (٦٨٤) زیادەکەش سەحیحیە لە عبدالرزاق: المصنف (٥٠٩) وەرگیراوە..

[2] الشرح المتع (١٨/٢).

فەرمان کردن بە منداڵ بۆ نوێژکردن و فێرکردنی: منداڵ هەرچەندە تا باڵغ نەبێت نوێژەکانی لەسەر فەرز نیە، بەڵام دەبێت سەرپەرشتیارەکانی لە تەمەنی حەوت ساڵیەوە فێری نوێژی بکەن و هەوڵی لەگەڵدا بدەن تا رایبهێنن لەسەری و هانی بدەن تا پێوەی پابەند بێت.. دەبێ لە دە ساڵیدا لەسەری بکەنە فەرمانێکی جیددیتر.. ئەگەر پێوەی پابەند نەبوو دەتوانرێت ـ بۆ بە ئەدەب کردنی ـ لێی بدرێت.. پێغەمبەری خوا دەفەرموێ: (مُرُوا الصَّبِيَّ بِالصَّلَاةِ إِذَا بَلَغَ سَبْعَ سِنِينَ، وَإِذَا بَلَغَ عَشْرَ سِنِينَ فَاضْرِبُوهُ عَلَيْهَا)[١] واتە: لە حەوت ساڵییدا فەرمان بە منداڵەکانتان بکەن با نوێژەکان بکەن، کە بوونە دە ساڵان لێیاندەن لەسەری.. ئەمەش بۆچوونی جمهوری شەرعناسانە: حەنەفی و شافیعی و حەنبەلی.. بەڵام مالیکی دەڵێن: ئەوە هەر بۆ هاندانەکەیە لەسەر ئاڕاستە کردنی منداڵەکەو هاندانی سەرپەرشتیارانیانە، ئەگینا خۆ ئەگەر نوێژەکەشی چوو پێی گوناحبار نابێت، خۆ خودی لێدانەکە مەبەست نیە..

شەرعناسان دەڵێن: نوێژ لەسەر کافری ئەسڵی فەرز نیە[٢]..

★ ★ ★

---

[١] ئەبو داوود (٤٩٤)، ترمزی (٤٠٧)، ئەحمەد (٦٧٥٦)، ئیبنو ئەبی شەیبە (٣٥٠٠)، تەبەرانی: الکبیر (٦٥٤٨) لە سیرەی کوڕی مەعبەدو لە عبداللەی کوڕی عەمرو لە دوو رێی تریشەوە هاتووە. شێخی ئەلبانی بە سەحیحی داناوە: صحیح سنن أبي داود (٤٦٥)

[٢] الخطیب الشربیني: مغني المحتاج (١/١٣٠)، البهوتي: كشاف القناع (١/٢٢٢).

چەند نوێژ فەرزە؟

لە شەوو رۆژێکدا پێنج نوێژ فەرزن: نیوەڕۆ، عەسر، شێوان، خەوتنان، سپێدەی بەیانی[١]..

بەڵگەی فەرزێتی ئەم نوێژانە وا لە قورئان و فەرموودەو کۆڕا (ئیجماع) ی شەرعناساندا.. فەرزێتی ئەم نوێژانە بەڵگەنەوویستی ئیسلامەتین، بۆیە هەر کەسێك نکووڵییان لێ بکات یان بە فەرزیان نەزانێت پێی کافر دەبێت[٢]:

١ ـ ئەبو روزەین دەڵێ: نافیعی کوڕی ئەزرەق کەوتە موناقەشەی ئیبنو عەبباسەوە خوا لە هەموویان رازی بێت لەسەر فەرزێتی نوێژەکان: نافیع پرسی: کوا بەڵگەت لە قورئاندا هەیە، کە نوێژە فەرزەکان پێنجن؟! فەرمووی: بەڵێ، پاشان ئەم ئایەتەی خوێندەوە: ﴿ فَسُبْحَانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ ﴿١٧﴾ وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ ﴾ الروم/١٧ـ١٨ واتە: پاك و بێ خەوشی بۆ خوای پەروەردگار لەو کاتەی ئێوارەتان بەسەردا دێت و ئەو کاتەی بەیانیتان بەسەر دا دێت، سوپاس و ستایش لە ئاسمانەکان و زەویدا هەر بۆ ئەوە، ئەو کاتانەش کە دەکەونە شێوان و نیوەڕۆوە.. فەرمووی: (حِينَ تُمْسُونَ): ئەوە نوێژی شێوان: (مەغریب)ە، (وَحِينَ تُصْبِحُونَ): ئەوە نوێژی سپێدەیە، (وَعَشِيًّا): ئەمەش کاتی عەسرە،

---

[١] ئەمە پێناسەی جمهورەو ئیمامی ئەبو حەنیفە دەفەرموێت: وتریش واجیبەو لەگەڵ فەرزەکانە.. لە جێی خۆیدا باسی ئەمە دێت ان شاء الله..

[٢] البدائع (٩١/١)، الفواكه الدواني (١٩٢/١)، مغني المحتاج (١٢١/١)، المغني (٣٧٠/١).

(وَحِينَ تُظْهِرُونَ): ئەمەش كاتی نیوەڕۆیە[١]..

٢ ـ تەڵحەی كوڕی عوبەیدوالله خوا لێی رازی بێت دەڵێ: (جَاءَ رَجُلٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ... فَإِذَا هُوَ يَسْأَلُ عَنْ الْإِسْلَامِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَمْسُ صَلَوَاتٍ فِي الْيَوْمِ وَاللَّيْلَةِ فَقَالَ هَلْ عَلَيَّ غَيْرُهَا قَالَ لَا إِلَّا أَنْ تَطَوَّعَ)[٢] واتە: ئەعرابیەك هاتە خزمەت پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم ولە ئیسلامەتی پرسی پێغەمبەری خوا فەرمووی: لە شەووڕۆژێكدا پێنج نوێژن، پرسی: هی ترم لەسەرە؟! فەرمووی: نا مەگەر خۆت زیاتری بكەیت..

٣ ـ ئەنەسی كوڕی مالیك خوا لێی رازی بێت دەڵێ: (فُرِضَتْ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيْلَةَ أُسْرِيَ بِهِ الصَّلَوَاتُ خَمْسِينَ ثُمَّ نُقِصَتْ حَتَّى جُعِلَتْ خَمْسًا ثُمَّ نُودِيَ يَا مُحَمَّدُ إِنَّهُ لَا يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَيَّ وَإِنَّ لَكَ بِهَذِهِ الْخَمْسِ خَمْسِينَ)[٣] واتە: شەوی ئیسرا نوێژەكان لەسەر پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم كە فەرز كران، پەنجا نوێژ بوون، پاشان كەم كرانەوە بۆ پێنج، ئینجا لە لای خوای گەورەوە قاسیدێك[٤] هاواری كرد: هۆ موحەممەد، قسەی لای من گۆڕانی بەسەردا نایات، تۆش بە كردنی ئەم پێنج نوێژە پاداشتی پەنجا نوێژت هەیە..

---

[١] الطبري (٢٠/٢١)، ابن المنذر: الاوسط (٣٢٢/٢)، البيهقي: السنن الكبرى (٣٥٩/١)، الطبراني: الكبير (٣٠٤/١٠). سەنەكەی حەسەنە..

[٢] بوخاری (٤٦)، موسلیم (١٦٢).

[٣] بوخاری (٣٤٩)، موسلیم (١٦٢) بە دووورودرێژتر..

[٤] ئەوی هاواری شتێك دەكات.

نوێژی فەرز چەند رکاتە؟

ئیبنول مونزیر دەڵێ: ئەهلی زانست و شەرعناسیی رایان لەسەر ئەوە جەمە کە نوێژی نیوەڕۆ چوار رکاتەو بە ئەسپایی (دەنگی نزم) قورئانی تێدا دەخوێندرێت، دوو دانیشتنی تێدایە، هەردوو رکات دانیشتنێکی بۆ تەحیات خوێندن تێدایە.. ژمارەی رکاتەکانی نوێژی عەسریش چوار رکاتەو وەکو نوێژی نیوەڕۆ دەکرێن، نابێت دەنگیان تێدا بەرز کرێتەوە، لەمیشدا دوو دانیشتن هەیە، هەردوو رکات دانیشتنێکی بۆ تەحیات خوێندن تێدایە.. ژمارەی رکاتی فەرزی نوێژی شێوان (مەغریب) سێ رکاتە: دوو رکاتی یەکەم بەدەنگی بەرز قورئانیان تێدا دەخوێندرێت، سێیەمیان بە بێ دەنگ، لە دوو رکاتی یەکەمدا دانیشتنێکی تێدایەو لە رکاتی کۆتاییشدا دانیشتنێك.. ژمارەی رکاتەکانی نوێژی خەوتنان (عیشا) چوار رکاتەو، دەبێت قورئان خوێندن لە دوو رکاتی یەکەمدا بە دەنگیان بەرز بێت، لە دوانەکەی تریاندا بێ دەنگ دەخوێندرێت، لەمیشدا دوو دانیشتن هەیە، هەردوو رکات دانیشتنێکی بۆ تەحیات خوێندن تێدایە.. ژمارەی رکاتی فەرزی بەیانی (سپێدە: فەجر) دوو رکاتە: لە هەردوو رکاتەکەدا قورئان بەدەنگی بەرز دەخوێندرێت، دانیشتنێکی بۆ تەحیات خوێندن تێدایە.. ئەمە لەسەر نیشتەجێ فەرزە، ئەمما گەشتیار، ئەوە لە هەر نوێژێکدا دوو رکاتی لەسەر فەرز دەمێنێت ـ جگە لە نوێژی شێوان ـ کە وەکو موسوڵمانی نیشتەجێ دەبێت هەر سێ رکاتەکەی بکات[1]..

★ ★ ★

---

[1] ابن المنذر: الاوسط (٢/٣١٨).

باسی دووەم

مەرجەکانی نوێژ

مەرجی یەکەم: لە کاتی خۆیدا بێت:

- باسی یەکەم: کاتەکانی نوێژ.
- باسی دووەم: نوێژگێڕانەوە.
- ئەو کاتانەی نوێژکردن تێیاندا باش نیە.
- بانگ و قامەت.

مەرجی دووەم: پاکژی

مەرجی سێیەم: داپۆشینی عەورەت.

مەرجی چوارەم: رووکردنە قیبلە.

مەرجی پێنجەم: نیەت هێنان.

بەڵگەیەکی سەرچاوەیی گرنگ
(خاوەن نوێژە هەڵەکە)

فەرموودەیەك بە چەند ریوایەتێك هەیە کە بە فەرموودەی (المُسِئُ صَلاتهُ) واتە خاوەن نوێژەهەڵەکە بەناوبانگە[1]، بە درێژایی باسی نوێژ پێوویستمان بە پشت پێ بەستن و بیرخستنەوەی دەبێت، بۆیە باشتر وایە دوو ریوایەتیمان لەبەر دەستدا بێت، تا کە پێویستمان بوو ئاماژە بە ژمارەی پەراوێزەکەی بکەین.. پێشم باش بوو هەر لەسەرەتای دەسپێکی باسی مەرج و روکنەکانی نوێژەوە تۆماری کەم:

- ریوایەتی یەکەم:

(أنَّ رَجُلاً دَخَلَ المَسْجِدَ يُصَلِّي، وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي نَاحِيَةِ المَسْجِدِ، فَجَاءَ فَسَلَّمَ عَلَيهِ، فَقَالَ لَهُ: وَعَلَيْكَ السَّلَامُ، ارْجِعْ فَصَلِّ فَإِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ، فَرَجَعَ فَصَلَّى، ثُمَّ سَلَّمَ، فَقَالَ: وَعَلَيْكَ السَّلَامُ، ارجِعْ فَصَلِّ فَإِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ فَقَالَ فِي الثَالِثَةِ: فَعَلِّمْنِي، قَالَ: إذَا قُمْتَ الَى الصَّلَاةِ فَأَسْبِغِ الوُضُوءَ، ثُمَّ اسْتَقْبِلْ القِبْلَةَ، فَكَبِّرْ وَاقْرَأْ مَا تَيَسَّرَ مَعَكَ مِنَ القُرْآنِ، ثُمَّ ارْكَعْ حَتَّى تَطْمَئِنَّ رَاكِعاً ثُمَّ ارْفَعْ رَأْسَكَ حَتَّى تَعْتَدِلَ قَائِماً، ثُمَّ اسْجُدْ حَتَّى تَطْمَئِنَّ سَاجِداً، ثُمَّ ارْفَعْ حَتَّى تَسْتَوِيَ وَتَطْمَئِنَّ جَالِساً، ثُمَّ اسْجُدْ حَتَّى تَطْمَئِنَّ سَاجِداً ثُمَّ ارْفَعْ حَتَّى تَسْتَوِيَ قَائِماً ثُمَّ افْعَلْ ذَلِكَ فِي صَلَاتِكَ كُلِّهَا)[2] واتە: کابرایەك هاتە

---

[1] الالباني: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (٥٥/١ ـ ٥٧).

[2] فەرموودەیەکی لای سەیدنا ئەبو هورەیرە خوا لێی رازی بێت دەیگێڕێتەوە، بوخاری (٣١/١١، ٤٦٧)، موسلیم (١٠/٢) ئیبنوماجە (٣٢٧/١)، بەیهیقی (١٥/٢، ٣٧٢) لە رێی عوبەیدواللەی کوڕی عومەر لە سەعیدی ئبنو ئەبی سەعیدەوە.. هەروەها ئەبوداوود

مزگەوتەوەو نوێژی دابەست، پێغەمبەری خواش صلى الله عليه وسلم لە کەناری مزگەوتەکەدا بوو، دوای تەواوبوونی نوێژەکەی هاتە خزمەت پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم و سەلامی لێ کرد، پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرمووی: وە عليك السلام، بگەڕێرەوە نوێژەکەت بکە، چونکە تۆ نوێژت نەکرد.. ئەویش گەڕایەوەو نوێژەکەی کردەوە، پاشان هاتەوە خزمەت پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم و سەلامی لێ کردەوە، پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرموویەوە: وە عليك السلام، بگەڕێرەوە نوێژەکەت بکە، چونکە تۆ نوێژت نەکرد.. لە سێیەمین جاردا کابرا فەرمووی: دەی سا فێرم کە، پێغەمبەری خواش صلى الله عليه وسلم فەرمووی: کە هەستایت بۆ نوێژ، دەستنوێژت بە چاکی بگرە، پاشان روو بکەرە قیبلەو تەکبیرەی ئیحرام بکەو نوێژ دابەستە، پاشان لەو قورئانەی لەبەرتە چەندت بۆ ئاسان بوو بیخوێنە، پاشان بچۆرە رکووع و بمێنەرەوە تا جەستەت دەسرەوێت و ئۆقرە دەگریت، پاشان هەستەرەوە سەر پێیان و رێك و راست راوەستە تا جەستەت دەسرەوێت و ئۆقرە دەگریت، پاشان بچۆرە سوجدەو بمێنەرەوە تا جەستەت دەسرەوێت و ئۆقرە دەگریت، ئینجا سەرت بەرز کەرەوەو دانیشە، ئاواش بمێنەرەوە تا جەستەت دەسرەوێت و ئۆقرە دەگریت، پاشان بچۆرەوە بۆ سوجدەو بمێنەرەوە تا جەستەت دەسرەوێت و ئۆقرە دەگریت، پاشان هەستەرەوە سەر پێ و راوەستەوە، لە هەموو نوێژەکانتدا ئاوا بکە..

(١٣٦/١)، نەسائی (٤١)، ترمزی (١٠٣/٢)، ئیمامی ئەحمەد (٤٣٧/٢) لە رێیەکی ترەوە، دیسان بوخاری (١٩١/٢، ٢١٩، ٢٢٢)، بەیهیقی (٣٧/٢، ٦٢، ٣٧٢).

ـ ریوایەتی دووەم:

ـ عَلِيُّ بْنُ يَحْيَى بْنِ خَلادٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَمِّهِ رِفَاعَةَ بْنِ رَافِعٍ: أَنَّهُ كَانَ جَالِسًا عِنْدَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذْ جَاءَ رَجُلٌ فَدَخَلَ الْمَسْجِدَ فَصَلَّى، فَلَمَّا قَضَى صَلاتَهُ جَاءَ فَسَلَّمَ عَلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعَلَى الْقَوْمِ، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: وَعَلَيْكَ، ارْجِعْ فَصَلِّ فَإِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ، قَالَ: فَرَجَعَ فَصَلَّى، فَجَعَلْنَا نَرْمُقُ صَلاتَهُ لا نَدْرِي مَا يَعِيبُ فِيهَا، فَلَمَّا قَضَى صَلاتَهُ جَاءَ فَسَلَّمَ عَلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعَلَى الْقَوْمِ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: وَعَلَيْكَ، ارْجِعْ فَصَلِّ فَإِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ . فَذَكَرَ ذَلِكَ إِمَّا مَرَّتَيْنِ وَإِمَّا ثَلاثًا، فَقَالَ الرَّجُلُ: لا أَدْرِي مَا عِبْتَ عَلَيَّ مِنْ صَلاتِي، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّهَا لا تَتِمُّ صَلاةُ أَحَدِكُمْ حَتَّى يُسْبِغَ الْوُضُوءَ كَمَا أَمَرَهُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ، فَيَغْسِلَ وَجْهَهُ، وَيَدَيْهِ إِلَى الْمِرْفَقَيْنِ، وَيَمْسَحَ بِرَأْسِهِ وَرِجْلَيْهِ إِلَى الْكَعْبَيْنِ، ثُمَّ يُكَبِّرَ اللَّهَ وَيَحْمَدَهُ وَيُمَجِّدَهُ، وَيَقْرَأَ مِنَ الْقُرْآنِ مَا أَذِنَ اللَّهُ لَهُ فِيهِ وَتَيَسَّرَ، ثُمَّ يُكَبِّرَ فَيَرْكَعَ، فَيَضَعَ كَفَّيْهِ عَلَى رُكْبَتَيْهِ حَتَّى تَطْمَئِنَّ مَفَاصِلُهُ وَتَسْتَرْخِيَ، ثُمَّ يَقُولُ: سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، وَيَسْتَوِيَ قَائِمًا حَتَّى يَأْخُذَ كُلُّ عُضْوٍ مَأْخَذَهُ، وَيُقِيمَ صُلْبَهُ، ثُمَّ يُكَبِّرَ فَيَسْجُدَ، وَيُمَكِّنَ جَبْهَتَهُ مِنَ الأَرْضِ حَتَّى تَطْمَئِنَّ مَفَاصِلُهُ وَتَسْتَرْخِيَ، ثُمَّ يُكَبِّرَ فَيَرْفَعَ رَأْسَهُ فَيَسْتَوِيَ قَاعِدًا عَلَى مَقْعَدَتِهِ وَيُقِيمَ صُلْبَهُ، فَوَصَفَ الصَّلاةَ هَكَذَا حَتَّى فَرَغَ، ثُمَّ قَالَ: لا تَتِمُّ صَلاةُ أَحَدِكُمْ حَتَّى يَفْعَلَ ذَلِكَ)[1] واته: عەلی کوڕی یەحیای کوڕی خەلاد لە باوکیەوە،

---

[1] بوخاری / بەشی قیرائەت (١١ ـ ١٢)، نەسائی (١/١٩٤)، حاکم (١/٢٤٢) لە رێی داوودی کوڕی قەیسەوە. هەروەها: بوخاری و نەسائی (١٦١ و ١٩٣)، شافیعی لە: الام (١/٨٨) دا، بەیهەقی (٢/٣٧٢)، ئیمامی ئەحمەد (٤/٣٤٠) لە رێی محمدی کوڕی عەجلانەوە، هەروەها: ئەبوداوود (١/١٣٧) لە رێی محمدی کوڕی عەمرەوە، ئەوانیش لە عەلی کوڕی یەحیای کوڕی خەلادەوە..

ئـەمیش لـە ریفاعـەی کـوڕی رافیعـی مامیـەوە دەگێڕێتـەوە کـە دەڵـێ: لـە خزمــەت پێغەمبــەری خــوادا صـلی الله علیــه وســلم دانیشــتبووین کــە کابرایەك هاتە مزگەوت و نوێـژی کـرد، کـە نوێژەکـەی تـەواو کـرد، هاتـە خزمەت پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم و سەلامی لەوو لە حازریـان کرد، پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم وەڵامی دایەوە سەلامی خـوا لـە تۆش، بگەڕێرەوە نوێژەکـەت بکـەرەوە، چـونکە تـۆ نوێـژت نـەکرد، دەڵـێ: گەڕایەوە نوێژەکەی کردەوە، بە تیلەی چاو دیقەتمان لە پێغەمبـەری خـوا صلی الله علیه وسلم دەداو سەیری کابرامان دەکرد، نەمانـدەزانی نوقسـانی نوێژەکـەی چـی بـوو.. کـە نوێژەکـەی تــەواو کـرد، هاتــەوە خزمــەت پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم و سەلامی لەوو لە حازریان کـردەوە، پێغەمبەری خوا صلی الله علیـه وسـلم دیسـان فـەرمووی: سـەلامی خـوا لـە تۆش، بگەڕێرەوە نوێژەکەت بکە، چونکە تۆ نوێژت نـەکرد.. دووجـار بـوو یان سێ جار ئەوەی پێ فەرموو، کابرا ووتی: ئەی پێغەمبەری خوا، نـازانم چ عەیبێکت لە نوێژەکـەم گـرت؟! پێغەمبـەری خـوا صـلی الله علیـه وسـلم فەرمووی: نوێژی کەستان تەواو نابێت هەتا بەو شێوەی کـە خـوای گـەورە فەرمانی پێداوە، دەسـتنوێژ بـە رێکوپێکی نـەگرێت، دەموچـاوی نەشـوات، ئینجـا دووباسـکی تـا ئانیشـکی بشـوات، پاشـان مەسـحی سـەری بکـات و پێیەکانی بشوات، ئینجا الله اکبر بکات و نوێـژ دابەسـتێ، ئینجـا سـوپاس و ستایشی خوا گەورە بکات و ئەوەندەی خوای گەورە رێی پـێ دەدات و بـۆی ئاسـانە قورئـانی تێـدا بخوێنێـت، پاشـان تـەکبیر بکـات و بچـێتە رکـووع،

ئەلبانی دەفەرموێ: پیاوانی سەنەدەکان پیاوانی راوی بوخارین و سەنەدەکانیش سەحیحن.. ئیمامی ئیبنو حەجەری عەسقەلانی چەندین رێی تری باس فەرمووە لە فتح الباری دا لە بابەکانی: (التکبیر) و (الاستفتاح) ، (القراءة) دا..

هەردوو لەپی دەستی لەسەر هەردوو کەلکەی ئەژنۆکانی دابنێت، ئاوا بمێنێتەوە تا ئەندامەکانی لەشی ئۆقرە دەگرن و جەستەی دەسرەوێت، پاشان سەر بەرز کاتەوە، کە قامەتی راست بۆوەو رێك راوەستاو هەموو ئەندامەکانی لەشی جێی خۆیان گرتەوە، بڵێ سمع الله لمن حمده، واتە خوا ئەو کەسە دەبیستێت کە سوپاس و ستایشی دەکات، پاشان تەکبیر دەکات و دەچێتە سوجدە، ناوچەوانی بە تەواوی دەخاتە سەر زەوی ووا دەمێنێتەوە تا جومگەکانی ئۆقرە دەگرن جەستەی دەسرەوێ، پاشان تەکبیر دەکات و سەری بەرز دەکاتەوە، تا بە تەواوی لەسەر سمتی دادەنیشێت و و لەشی رێك دەکاتەوە.. ئاوا نوێژی تا تەواو کردن باس فەرمووی،پاشان فەرمووی: نوێژی کەستان تەواو نابێت هەتا ئاوا نەکات..

* * *

مەرجەکانی دروستی نوێژ

مەرج ئەوەیە کە بە نەبوونی (مەرج بۆکراو)یش نابێت، بەڵام هەبوونی مەرج، نابێتە بەڵگەی هەبوون یان نەبوونی مەرج بۆ کراو.. بۆ نموونە: نەبوونی دەستنوێژ دەبێتە هۆی نەبوونی نوێژ، بەڵام هەبوونی دەستنوێژ نابێتە هۆی هەبوونی نوێژ.. چونکە لەوانەیە دەستنوێژەکە بۆ تەواف کردن گیرابێت..

مەرجی یەکەم هاتنی کاتی نوێژەکەیە، پێش باس کردنی ئەم مەرجە پێویستە سەرەتاو کۆتایی کاتەکان روون بکرێنەوە :

مەرجی یەکەم

لە کاتی خۆیدا بێت

باسی یەکەم: کاتی نوێژەکان

مەرجی یەکەم زانینی هاتن و مانی کاتی نوێژەکەیە.. ئەمـە مەرجـە، چونکە خوای پەروەردگار دەفـەرموێ ﴿إِنَّ ٱلصَّلَوٰةَ كَانَتْ عَلَى ٱلْمُؤْمِنِينَ كِتَـٰبًا مَّوْقُوتًا﴾ النساء/١٠٣ واتە: نوێژ کردن بە گوێرەی کـاتی دیـاریکراو لەسـەر موسوڵمانان فەرزە.. هەروەها سوونەتی پێغەمبەری خواش صلی الله علیه وسلم سەرەتاو کۆتایی کـاتی هـەر یـەکێك لـە پێـنج فەرزەکـەی نوێـژی بـۆ موسـوڵمانان روون کردۆتـەوە.. نوێـژیش خواپەرسـتیەکە کـە دەبێـت لـە کاتێکی دیاری کراودا بکرێت، بـە کـۆڕای شەرعناسـان ناشـێت پـێش هـاتنی

كاتەكەی بكرێت، بە بۆچوونی هەندێك لە شەرعناسان نابێت دوای تـەواو بوونی كاتەكەی بكرێت،مەگەر عوزرێك هەبێت.. شەرعناسان فەرموویانە: مـەرج نیـە زۆر ووردەكارانـە بزانێـت كـە كـاتی نوێژەكـەی بـوو یـان نـان، بەسەرچوو یان نا، ئەوەندەی بەسە كە گومانی زیاتری بۆ ئەوە بچێت كە كاتی نوێژەكە هاتووە یان ماوە[1]..

موسوڵمانان لەسەر ئەوە رێكن كە كاتـەكانی نوێـژی فـەرز پێـنج كـاتی دیاری كراون، بەڵگەی سـەرەتاییان ئـەو ئایەتەیـە كـە خـوای گـەورە تێیـدا فەرموویـــەتی: ﴿إِنَّ ٱلصَّلَوٰةَ كَانَتۡ عَلَى ٱلۡمُؤۡمِنِينَ كِتَٰبٗا مَّوۡقُوتٗا﴾ النســاء/ ١٠٣ واتە: نوێژ كردن بە گوێرەی كاتی دیاری كراو لەسەر موسوڵمانان فـەرزە.. ئەمەش روون كردنەوەی چۆنیەتی دیاری كردنی كاتەكانیان:

یەكەم: نوێژی نیوەڕۆ:

دیارە لە كوردیدا یەعنی نیوەی رۆژ، پیرەكانی باشووری كوردستان دەڵێن زەوال، كە عارەبیەو یەعنی لار بوونەوەی خۆر لە ناوەندی ئاسمانەوە بەرەو خۆرئاوابوونی خۆی.. كەوابوو سەرەتای دەسپێكی كاتی نوێژی نیوەڕۆ ئەو ساتەیە كە خۆر لە ناوەندی ئاسمانەوە بەرەو خۆرئاوا بوون چووە[2].. نیوەڕۆ یەكەمین نوێژە، لەبەر ئەوەی یەكەمین نوێژ بوو كە جوبرەئیل هاتە خزمەت پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم و چۆنیەتیەكەی فێر كرد تا بیكات.. پێشی دەوترێت (هەجیرە): ئەبو بەرزە خوا لێی رازی بێت دەڵێ: (كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي

---

[1] ابن عابدين (٢٤٧/١)، الدسوقي (١٨١/١)، مغني المحتاج (١٨٤/١)، كشاف القناع (١٥٧/١).
[2] النووي: المجموع (٢٤/٣)، ابن قدامة: المغني (٣٧٢/١).

الهجيرَة الّتي يَدْعُونَهَا الْأُولَى حِينَ تَدْحَضُ الشَّمْسُ أو تزولُ)[١] واتە: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم ئەو کاتە نوێژی هەجیرەی دەکرد ـ کە پێی دەڵێن یەکەم ـ کە خۆر لە چەقی ئاسمانەوە بەرەو خۆرئاوابوون لار دەبۆوە..

<u>دەسپێکی کاتی نیوەڕۆ:</u> لەو کاتەوە دەست پێ دەکات کە خۆر لە چەقی ناوەندی ئاسمانەوە بەرەو خۆرئاوابوون لار دەبێتەوە.. ئەمە کۆڕای شەرعناسانی سلەسەرە چونکە فەرموودەی پێغەمبەری خوای صلى الله عليه وسلم لەسەرە، وەك فەرموودەکەی پێشووی ئەبوبەرزەو فەرموودەکەی عبداللەی کوڕی عەمر خوا لێیان رازی بێت کە دەڵێ: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرمووی: (وَقْتُ الظُّهْرِ إِذَا زَالَتِ الشَّمْسُ، وَكَانَ ظِلُّ الرَّجُلِ كَطُولِهِ، مَا لَمْ يَحْضُرِ الْعَصْرُ، وَوَقْتُ الْعَصْرِ مَا لَمْ تَصْفَرَّ الشَّمْسُ. وَوَقْتُ صَلَاةِ الْمَغْرِبِ مَا لَمْ يَغِبِ الشَّفَقُ، وَوَقْتُ صَلَاةِ الْعِشَاءِ إِلَى نِصْفِ اللَّيْلِ الْأَوْسَطِ. وَوَقْتُ صَلَاةِ الصُّبْحِ مِنْ طُلُوعِ الْفَجْرِ مَا لَمْ تَطْلُعِ الشَّمْسُ، فَإِذَا طَلَعَتِ الشَّمْسُ فَأَمْسِكْ عَنِ الصَّلَاةِ؟ فَإِنَّهَا بَيْنَ قَرْنَيِ الشَّيْطَانِ)[٢] واتە: کاتی نیوەڕۆ لەو ساتەوەیە کە خۆر لار دەبێتەوە، تا ئەو ساتەی سێبەری کابرا بەقەدەر باڵای خۆی لێ دێت، پێش ئەوەی عەسر دابێت.. کاتی عەسریش تائەو کاتەیە کە خۆر زەرد نەبووە.. کاتی نوێژی شێوان تا پێش دیار نەمانی شەفەقە (زەردایییەکەی کەناری ئاسمان).. کاتی نوێژی خەوتنان (عیشا) تا نیوەی ناوەندی شەوە.. کاتی نوێژی بەیانی لە دەرکەوتنی سپێدەوەیە تا خۆر هەڵدێت، کە خۆر هەڵهات هیچ نوێژێك

---

[١] بوخاری (٥٤١).
[٢] موسلیم (٦١٢).

لەو ساتەدا مەکە چونکە لەو ساتەدا خۆر وا لە نویان دوو قۆچی شەیتاندا..

<u>**کۆتایی کاتی نیوەڕۆ**</u>: شەرعناسان لە دیاری کردنی کۆتایی کاتی نوێژی نیوەڕۆدا کەمێك راجوێ بوون، پەسەندترینیان رای جمهوری پێشەوایانە کە دەڵێن تا ئەو ساتەیە کە سێبەری شتێك لە رادەی درێژی خۆی زیاتر دەبێت.. بەڵام ئیمامی ئەبو حەنیفە دەڵێ: ئەو ساتە کۆتاییەتی کە سێبەری شت دوو ئەوەندەی خۆی لێ هاتبێت[1]! جمهوری پێشەوایان ئەمانە دەکەنە بەڵگەی خۆیان:

١ ـ فەرموودەکەی پێشووی ئیبنو عومەر کە لەسەرەوە هێنامانەوە کە راشکاوانە دەڵێ: (وَكَانَ ظِلُّ الرَّجُلِ كَطُولِهِ، مَا لَمْ يَحْضُرِ الْعَصْرُ).

٢ ـ فەرموودەکەی سەیدنا جابری کوڕی عبدالله خوا لێیان رازی بێت کە دەڵێ: (خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَصَلَّى الظُّهْرَ حِينَ زَالَتْ الشَّمْسُ وَكَانَ الْفَيْءُ قَدْرَ الشِّرَاكِ ثُمَّ صَلَّى الْعَصْرَ حِينَ كَانَ الْفَيْءُ قَدْرَ الشِّرَاكِ وَظِلِّ الرَّجُلِ ثُمَّ صَلَّى الْمَغْرِبَ حينَ غَابَتْ الشَّمْسُ ثُمَّ صَلَّى الْعِشَاءَ حِينَ غَابَ الشَّفَقُ ثُمَّ صَلَّى الْفَجْرَ حينَ طَلَعَ الْفَجْرُ ثُمَّ صَلَّى مِنْ الْغَدِ الظُّهْرَ حِينَ كَانَ الظِّلُّ طُولَ الرَّجُلِ ثُمَّ صَلَّى الْعَصْرَ حِينَ كَانَ ظِلُّ الرَّجُلِ مِثْلَيْهِ قَدْرَ مَا يَسِيرُ الرَّاكِبُ سَيْرَ الْعَنَقِ إِلَى ذِي الْحُلَيْفَةِ ثُمَّ صَلَّى الْمَغْرِبَ حِينَ غَابَتْ الشَّمْسُ ثُمَّ صَلَّى الْعِشَاءَ إِلَى ثُلُثِ اللَّيْلِ أَوْ نِصْفِ اللَّيْلِ شَكَّ زَيْدٌ ثُمَّ صَلَّى الْفَجْرَ فَأَسْفَرَ)[2] واتە:

---

[1] مواهب الجليل (٣٨٢/١)، مغني المحتاج (١٢١/١)، المغني (٣٧١/١)، ابن المنذر: الاوسط (٣٢٧/٢)، بدائع الصنائع (١٢٣/١).

[2] نەسائی (٥٢٤ ـ ٢٦١/١) شێخی ئەلبانی لە إرواء (٢٧٠/١) بە سەحیحی ناساندووە..

پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم تەشریفی بردە دەرەوە، کە خۆر لە نێوەندی ئاسمان بەرەو خۆرئاوابوون لار بۆوە نوێژی نیوەڕۆی کرد، سێبەریش بەقەدەر لاسکی نەعلێك بوو[1]، پاشان کە سێبەرەکە لە لاسکی نەعل و بەدەنی پیاوێك تێپەڕی نوێژی عەسری کرد، کە خۆریش ئاوا بوو نوێژی شێوانی کرد، کە زەردو سوریی ئاسۆش نەما نوێژی خەوتنانی کرد.. کە سپێدەش دەرکەوت نوێژی بەیانی کرد. بۆ سبەینێ کە نوێژی نیوەڕۆی کرد، لەو ساتەدا کردی کە سێبەری پیاو بەقەدەر بالاّی خۆی لێهاتبوو، پاشان نوێژی عەسری ساتێك کرد کە سێبەری پیاو دوو ئەوەندەی بالاّی خۆی لێهاتبوو، ماوەی ئەوەندەی کە کەسێك بە کاوەخۆ (لەسەرخۆو هێدیانە) بڕوات تا دەگاتە ناوچەی زیل حەلیفە.. پاشان کە خۆر ئاوا بوو نوێژی شێوانی کرد، پاشان نوێژی عیشای کاتێك کرد کە سێیەکی شەو یان نیوەی شەو[2] رۆیشتبوو. کە دنیاش روناك بۆوە نوێژی بەیانی کرد..

لەم فەرموودەدا دوو کاتی جیاوازی نوێژی نیوەڕۆو عەسر هەیە، هۆیەکەشی ئەوەیە کە وویستوێتی سەرەتاو کۆتایی کاتی نوێژەکان بۆ موسوڵمانان دیاری بکات، چونکە یەکەمین رۆژ لەسەرەتای دەسپێکی کاتەکانەوە نوێژەکانی کردووە،لە دووەم رۆژدا لە کۆتایی کاتەکانەوە کردوێتی.. نابینیت نوێژی نیوەڕۆی لە رۆژی دووەمدا ئەو کاتە کرد کە

---

[1] قدر الشراك: بەقەدەر ئەو لاسکە چەرمەی کە ئاغزونەیان پێوە دەکردو پاژنەی نەعلیان بە پێشەوەی دەبەستەوە، یان بەقەدەر ئەو زمانە چەرمیەی لەسەرو پەنجەکانەوە بەرەو لولاق هەڵدەکشا کە پەتی قایمکردنی نەعلی پێدا گوزەر دەکرا، کە وەکو زمانەی پێڵاوی وەرزشی ئەم سەردەمە بووە کە قەیتانەکانی پێدا تێدەپەڕێنرێت..

[2] ئەمە گومانی زەیدە کە یەکێکە لە پیاوانی سەنەدی گێڕانەوەی فەرموودەکە..

ئیتر سەرەتای نوێژی عەسر بوو کە سێبەری شت دوو ئەوەندەی بەرزایی ئەو شتەی لێ هاتبوو[1]..

٣ ـ فەرموودەکەی ئیبنو عەبباس خوا لێیان رازی بێت دەربارەی پێش نوێژیەکەی جیبریل سەلامی خوای لێ بێت کە بۆ پێغەمبەری خوای صلى الله عليه وسلم کرد کە دەربارەی دەفەرموێ: (أمَّنِي جبْرِيلُ عِنْدَ البيتِ مَرَّتينِ، فصَلَّى بيَ حِينَ زَالَتْ الشَّمْسُ، وَكَانَتْ قَدْرَ الشَّرَاكَ، وَصَلَّى بي العَصْرَ حِينَ، كَانَ ظِل ُالشَّيءِ مِثْلَهُ، وَصَلَّى بي المَغْرِبَ حِينَ أفْطَرَ الصَّائِمُ، وَصَلَّى بي العِشَاءَ حينَ غابَ الشَّفَقُ ، وَصَلَّى بي الفَجْرَ حينَ حَرُمَ الطعامُ والشَّرَابُ علَى الصَّائِمِ، فلَمَّا كانَ الغَدُ صَلَّى لِي الظهرَ حينَ كانَ ظِلُّ الشَّيءِ مِثْلَهُ ، وَصَلَّى بي العَصْرَ حينَ كانَ ظِلُّ الشيءِ مِثْلَيهِ، وَصَلَّى بي المَغْرِبَ حينَ أفْطَرَ الصَّائِمُ. وَصَلَّى بي العِشَاءَ إلَى ثُلُثِ الليلِ ، وَصَلَّى بي الفَجْرَ فأَسْفَرَ. ثمَّ الْتفَتَ إلَيَّ وقالَ: يَا مُحَمَّدُ: هَذا وَقْتُ الأنبياءِ مِنْ قَبْلِكَ ، وَالوقْتُ مَا بينَ هذينِ الوقتينِ)[2] واتە: جوبرەئیل لە ماڵی خوا لە کەعبە دوو جاری پێش نوێژی بۆ کردم: کە خۆر لە ناوەندی ئاسمانەوە بەقەدەر لاسکی نەعلێك بەرەو خۆرئاوا ترازا نوێژێکی پێ کردم، ئەو کاتەی سێبەری شتێك بەقەدەر شتەکە خۆی دەبوو نوێژی عەسری پێ کردم، ئەو کاتەی رۆژووەوان رۆژووەکەی دەشکێنێت نوێژی شێوانی پێ کردم، ئەو کاتەش کە زەردوسووری شەفەق ئاوابوو نوێژی خەوتنان (هیشا)ی پێ کردم، بەیانی لەو کاتەدا کە خواردن و خواردنەوە لە رۆژوەوان حەرام دەبێت نوێژی سپێدەی پێ کردم..

---

[1] الشوكاني: نيل الاوطار (٣٧٤/١).

[2] الألباني: صحيح أبي داود (٣٧٧).

بۆ سبەینێ نوێژی نیوەڕۆی كاتێك بۆ كردم كە سێبەری هەموو شتێك بەقەدەر شتەكە خۆی دەبوو، نوێژی عەسریشی كاتێك پێ كردم كە سێبەری هەموو شتێك بەقەدەر دوو ئەوەندەی شتەكە خۆی دەبوو، كاتێكیش نوێژی شێوانی پێكردم كە كاتی رۆژوو شكاندنی رۆژووەوان بوو، كاتێكیش نوێژی خەوتنانی پێ كردم كە سێیەكی شەو رۆیشتبوو، نوێژی بەیانیشی ئەو كاتە پێكردم كە فەجر سپێدەی دابوو.. پاشان لای كرد بە لامەوەو فەرمووی: ئەی موحەممەد، ئا ئەوە كاتی خواپەرستی پێغەمبەرانی پێش تۆیەو كاتەكانی تریش وان لەو نێوانەدا..

كەوابوو لەوكاتەدا كە سێبەری شتێك بەقەدەر بالآی خۆی دەبێت كۆتایی نوێژی نیوەڕۆو سەرەتای كاتی نوێژی عەسرە، واتە لەو كاتەدا دەشێت بواری چوار ركات نوێژ بۆ هەردوو نوێژەكە حسێب بكرێت.. بۆ نموونە كەسێك نوێژی نیوەڕۆی نەكردووەو گەیشتۆتە ئەو ساتە، دەكرێت پێی بوترێت خێرا نوێژەكەت بكە، كە سەلامی دایەوە دەتوانێت نوێژی عەسرەكەشی بكات[١]..

ئەم حسابات كردنە بۆ ناوەڕاستی گۆی زەوی دەبێت، هەروەها بۆ كوردستان، نەك بۆ شوێنێكی وەكو سویدو نەرویج كە خۆر هەر نایاتە ناوەڕاستی ئاسمان.. لەو دوو وولاتە شوێنی وا هەیە كە بە چەندین مانگ خۆر تەنها بە پێنج یەكی ئاسماندا دەڕوات، هەر كەوانەیەك بەرامبەرت دروست دەكات و بەس! بۆیە دەبێت هەر بە سەعات بێت..

---

[١] ئیمامی نەوەوی لە شەرحی سەحیحی موسلیمدا ئەم نموونەیە دەباتەوە سەر ئیمامی مالیك، هەروەها ئیبنو روشد لە بدایە المجتهد (١٢٥/١)، بەلآم ئیبنول مونزیر دەفەرموێ (٣٢٧/٢): ئەو ساتە نوێژی نیوەڕۆكەی تێدا نامێنێت..

ئێستا دیاری کردنی کاتی نوێژەکان لە هەموو جیهاندا ئاسان بووە. لە هەموو شارو وولاتێك دەتوانیت ساتی خۆر هەڵهاتن و ساتی خۆر ئاوا بوون دیاری بکەیت، بۆیە ئاسان دەتوانیت پێش خۆر هەڵهاتن بە سەعاتو نیوێك بکەیتە دەسپێکی نوێژی بەیانی و سەعات و نیوێك پاش خۆرئاوابوون بکەیتە نوێژی خەوتنان (عیشا).. بۆ نیوەڕۆش دەتوانیت ناوەندی ساتەوەختی خۆرهەڵهاتن وخۆرئاوابوونەکە دیاری بکەیت و بڵێیت ئەمە نیوەڕۆیە، لەو ساتی نیوەڕۆیەشەوە تا خۆرئاوابوونەکە دەکرێت بکەیت بە دوو بەشی ترەوە (وەك ئەوەیە کە ڕۆژەکەت کردبێت بە چوار بەشەوە) سەرەتای بەشی دووەمیان (چوارەمین چارەکی ڕۆژەکە) بکەیتە سەرەتای کاتی نوێژی عەسر..

- سوونەتە ئەگەر هەواو خۆش بوو زوو نوێژی نیوەڕۆ بکرێت، ئەگەر گەرما بوو دوا بخرێت، چونکە سەیدنا جابری کوڕی عبدالله خوا لێیان ڕازی بێت دەڵێ: (كانَ النَّبيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ إذَا اشْتَدَّ البَرْدُ بَكَّرَ بالصَّلَاةِ، وإذَا اشْتَدَّ الحَرُّ أبْرَدَ بالصَّلَاةِ)[1] واتە: ئەو کاتانەی کە دنیا فێنك دەبوو پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم نوێژی نیوەڕۆکەی زوو دەکرد، ئەو کاتانەش کە گەرم دەبوو نوێژی نیوەڕۆی دواتر دەخست..

- سەیدنا ئەبو زەڕی غیففاری خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە: لە گەشتێکدا لە خزمەت پێغەمبەری خوا دا بووین صلى الله عليه وسلم، بانگدەرەکە وویستی بانگ بۆ نوێژی نیوەڕۆ بدات، پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرمووی: دوای خە، دواتر بانگدەرەکە وویستی بانگ بدات، دوو جار، سێ جار فەرمووی: دوای خە.. پاشان فەرمووی: (أبْرِدُوا

---

[1] بوخاری (٥٣٤)، موسلیم (٦١٥).

بالصَّلَاةِ فَإِنَّ شِدَّةَ الحَرِّ مِنْ فَيْحِ جَهَنَّمَ)[1] واتە: نوێژەکە دواتر خەن، چونکە زۆربەتینێتی گەرما لە هەڵم و هەڵاوی دۆزەخەوەیە..

دووەم: نوێژی عەسر:

عەسر: ئەو ماوەکاتەیە کە نیوەی دووەمی نێوان نیوەڕۆو خۆرئاوابوونە، کە کۆتا ساتەکانی ڕۆژە، نوێژی عەسریش لەم کاتەدا فەرزە، نوێژەکەش بە ناوی کاتەکەوەیەو پێی دەوترێت: نوێژی عەسر.. نوێژی ناوەند (صلاةُ الوُسطى) یشی پێ دەوترێت.

دەسپێکی کاتی عەسر: بە پێی بۆچوونی جمهوری پێشەوایانی شەرعنتسیی، سەرەتای دەسپێکی کاتی نوێژی عەسر ئەو کاتەیە کە سێبەری هەموو شتێك لەقەدەر باڵای خۆی زیاتر بووە.. بەڵام لای ئیمامی ئەبو حەنیفە مەرجە کە سێبەرەکە دووبەرامبەری باڵای شتەکەی لێ هاتبێت ئینجا سەرەتای کاتی نوێژی عەسرە!! بەڵگەی بۆچوونی جمهور بەهێزترە[2]..

کۆتایی کاتی عەسر: ڕاوبۆچوونەکان لە دیاری کردنی کۆتایی کاتی نوێژی عەسردا جیاوازن، چونکە ئاماژەی ناو بەڵگەکان جوێن:

- فەرموودە مەوقووفەکەی سەیدنا عبداللەی کوڕی عەمر خوا لێی ڕازی بێت (وَوَقْتُ العَصْرِ مَا لَمْ تَصْفَرَّ الشَّمْسُ)[3] واتە: کاتی

---

[1] بوخاری (٥٣٩)، موسلیم (٦١٦)

[2] جواهر الاكليل (٣٢/١)، مغني المحتاج (١٢١/١)، المغني (٣٧٥/١)، فتح القدير (١٩٥/١).

[3] موسلیم (٦١٢).

عەسریش تا ئەو كاتەیە كە خۆر زەرد نەبووە.. ئەمەش بۆچوونی ئیمامی ئەحمەدو ئەبوسەورو ریوایەتێكی ئیمامی مالیكە[١].

ـ فەرموودەكەی سەیدنا ئەبو موسا خوا لێی رازی بێت كە كابرا پرسیاری دەربارەی كاتی نوێژەكان كرد، كە تێیدا هاتبوو: (أنَّ النَّبيَّ صَلَّى اللهُ عليه وَسَلَّمَ صَلَّى فِي اليومِ الأوَّلِ العَصْرَ وَالشَّمْسُ مُرْتَفِعَةٌ، وَفِي الْيَومِ الثانِي أخَّرَ العَصْرَ فَانْصَرَفَ مِنْهَا والقَائِلُ يقولُ: احْمَرَّتْ الشَّمْسُ..)[٢] واتە: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم لە رۆژی یەكەمدا نوێژی عەسری لە ساتێكدا كرد كە خۆر هێشتا بڵند بوو، كە تەواو بوو تەشریفی برد، خەڵكیش دەیانووت: خۆر سوور بووە..

ـ سەیدنا ئەبوهورەیرە خوا لێی رازی بێت دەگێڕێتەوە كە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم فەرمووی: (مَنْ أدْرَكَ رَكْعَةً مِنْ الْعَصْرِ قَبْلَ أنْ تَغْرِبَ الشَّمْسُ فَقَدْ أدْرَكَ الْعَصْرَ)[٣] واتە: هەر كەسێك پێش خۆر ئاوابوون فریای ركاتێكی نوێژی عەسر بكەوێت، ئەوە بە تەئكید فریای هەموو نوێژی عەسرەكەی كەوتووە.. ئیمامی ئیسحاق و ئەهلی زاهیر دەڵێن: كۆتا كاتی عەسر پێش خۆرئاوابوونە بە ركاتێك[٤]..

لەو فەرموودانەی لەسەر دیاری كردنی كاتەكانی نوێژ گێڕراونەتەوە دەردەكەوێت كە فەرموودەكەی سەیدنا ئیبنو عەمر بۆ جائیزێتی دواخستنی نوێژەو فەرموودەكەی سەیدنا ئەبو هورەیرە بۆ كاتی

---

[١] بداية المجتهد (١٢٦/١)، ابن قدامة: المغني (٣٧٦/١)، ابن المنذر: الاوسط (٣٢١/٢).
[٢] موسلیم (٦١٤) ئەبوداوود (٣٩٥)، نەسائی (٢٦٠/١).
[٣] بوخاری (٥٧٩)، موسلیم (١٦٣، ٦٠٨).
[٤] ابن رشد: بداية المجتهد (١٢٦/١)، الاوسط (٣٣٢/٢).

ناچارییە.. چونکە دواخستنی نوێژی عەسر بۆ درەنگانی کات شتێکی ناپەسەندە.. سەیدنا ئەنەسی کوڕی مالیك خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە دەڵێ: گوێم لێبوو کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم دەیفەرموو: (تِلْكَ صَلاةُ الْمُنَافِقِ يَجْلِسُ يَرْقُبُ الشَّمْسَ حَتَّى إِذَا كَانَتْ بَيْنَ قَرْنَيِ الشَّيْطانِ قَامَ فَنَقَرَهَا أَرْبَعاً لا يَذْكُرِ اللهَ فِيهَا إِلَّا قَلِيلاً)[١] واتە: ئەوە نوێژی دووڕووە، کە دادەنیشێت و موراقەبەی خۆر دەکات، تا ئەو ساتەی وا ئیتر لە نوێان قۆچەکانی شەیتانەوە دەڕوات و ئاوا دەبێت، ئەوسا هەڵدەستێت خێرا چوار دەنووك لە زەوی دەدات، کەمێك نەبێت زیکری خوا ناکات..

کەوابوو بزانین کە نوێژی عەسر تا خۆر ئاوابوون دەمێنێت کاتی بەڵام نابێت دوا بخرێت، مەگەر بە ناچاری..

<u>**باشترە نوێژی عەسر زوو بکرێت:**</u> لەبەر ئەو فەرموودەیەی سەیدنا ئەنەس خوا لێی ڕازی بێت کە دەڵێ: (أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُصَلِّي الْعَصْرَ وَالشَّمْسُ مُرْتَفِعَةٌ حَيَّةٌ، فَيَذْهَبُ الذَّاهِبُ إِلَى الْعَوَالِي، فَيَأْتِيهَا وَالشَّمْسُ مُرْتَفِعَةٌ)[٢]واتە: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم نوێژی عەسری دەکردو خۆریش زرپ و زیندوو بوو، کەسێك دەیتوانی بچێت بۆ عەوالی[٣] و بێتەوەو هێشتا هەر خۆر بەرز دەمایەوە..

هەروەها لەبەر ئەو حەدیسەی کە سەیدنا ڕافیعی کوڕی خەدیج خوا لێی ڕازی بێت دەیگێڕێتەوە: (كُنَّا نُصَلِّي الْعَصْرَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، ثُمَّ تُنْحَرُ الْجَزُورُ، فَتُقْسَمُ عَشَرَ قِسَمٍ، ثُمَّ تُطْبَخُ فَنَأْكُلُ لَحْمًا

---

[١] موسلیم (٦٢٢) ئەبوداوود (٤٠٩)، ترمزی (١٦٠) نەسائی (٢٥٤/١).

[٢] بوخاری (٥٥٠)، موسلیم (٦٢١).

[٣] عەوالی ناوچەیەکە چوار کیلۆمەتر لە خوار مەدینەوەیە..

نَضِيجًا، قَبْلَ مَغِيبِ الشَّمْسِ)[1] واتە: لە خزمەت پێغەمبەری خوادا صلی الله علیه وسلم نوێژی عەسرمان دەکرد، پاشان ووشترمان سەردەبڕی، دەمانکرد بە دە پارچەوە، پاشان دەمانکوڵاند، پێ دەگەیشت هێشتا خۆر ئاوا دەدەبوو..

مەبەستی ئەوەیە کە لەسەرەتای دەسپێکی کاتی نوێژی عەسردا نوێژەکەیان دەکرد ئیتر ئەو هەموو کاتەشیان سەرف دەکرد هێشتا خۆر ئاوا نەدەبوو..

<u>لـە ڕۆژی هـەوردا نوێـژی عەسـر زووتـر دەکرێـت:</u> چـونکە لەوانەیە کاتەکان تێکەڵ ببن یان بە هۆی کەمتەرخەمیـەوە هـەر پەلـەی لێ نەکرێت و ناکرێت تا کاتێك دەزانرێت خۆر زەرد بووە! ئەبول مولـەیح دەڵێ: لـە غەزایەکـدا ڕۆژێکی هـەور بـوو، لـە خزمـەت بورەیـدەدا بـووین، فـەرمووی: نوێـژی عەسـر زوو بکـەن، چـونکە پێغەمبـەری خـوا صـلی الله علیه و سلم دەیفەرموو: (مَنْ تَرَكَ صَلَاةَ الْعَصْرِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ)[2] واتـە: هـەر کەسـێك نوێـژی عەسـری دواخسـت ئـەوە کـاروکردەوەی پووچـەڵ کردۆتەوە..

هاندانی کردنی نوێژی عەسر و هەڕەشەی چواندنی:

١- خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿حَـٰفِظُواْ عَلَى ٱلصَّلَوَٰتِ وَٱلصَّلَوٰةِ ٱلْوُسْطَىٰ وَقُومُواْ لِلَّهِ قَـٰنِتِينَ﴾ البقرە/٢٣٨ واتە: نوێژەکان بپارێزن، نوێژی ناوەندیش هەروەها ملکەچانەش بۆ خوا لێبڕێن.. نوێژی ناوەند

---

[1] بوخاری (٢٤٨٥)، موسلیم (٦٢٥).

[2] بوخاری (٥٥٣)، نەسائی (٨٣/١)، ئەحمەد (٣٤٩/٥). الالباني: صحيح الجامع (٦١٤٦)

نوێژی عەسرە، چونکە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم لە ڕۆژی غەزای ئەحزابدا فەرمووی: (شَغَلُونَا عَنِ الصَّلَاةِ الْوُسْطَى صَلَاةِ الْعَصْرِ، حَتَّى غَابَتِ الشَّمْسُ، مَلأَ اللَّهُ بُطُونَهُمْ وَقُبُورَهُمْ نَارًا)[1] واتە: بە خۆخەریك كردنیان نوێژی ناوەند، نوێژی عەسریان بیر بردینەوە تا خۆر ئاوا بوو، خوا دڵ و گۆڕیان پڕ كات لە ئاگر..

٢. ئەبو بەسرەی غیفاری خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە: (صَلَّى بِنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْعَصْرَ بِالْمُخَمَّصِ، فَقَالَ: إِنَّ هَذِهِ الصَّلَاةَ عُرِضَتْ عَلَى مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ فَضَيَّعُوهَا، فَمَنْ حَافَظَ عَلَيْهَا كَانَ لَهُ أَجْرُهُ مَرَّتَيْنِ، وَلَا صَلَاةَ بَعْدَهَا حَتَّى يَطْلُعَ الشَّاهِدُ)[2] واتە: ئەم نوێژانە خرایە پێش چاوی ئەو قەومانەی پێش ئێوە، فەوتاندیانن، هەر كەسێك ئەم نوێژانە بپارێزێت ئەوە دووقات (دوو بەرابەر) پاداشتی دەبێت، ئەم نوێژە هیچ نوێژێكی تری بەدوادا نایات تا ئەستێرە هەڵدێت..

٣. عومارەی كوڕی ڕوئەیبە خوا لێی ڕازی بێت فەرمووی: گوێم لێبوو پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم دەیفەرموو: (لَنْ يَلِجَ النَّارَ أَحَدٌ صَلَّى قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا) واتە: هیچ كەسێك لەوانەی پێش هەڵهاتنی خۆرو دوای ئاوابوونی نوێژیان كردووە ناچنە ناو ئاگری دۆزەخەوە.. زۆر لە زانایان ئەوەیان وا لێكداوەتەوە كە كردنی نوێژی بەیانی و نوێژی عەسرە..

---

[1] بوخاری (٢٩٣١)، موسلیم (٦٢٧).

[2] موسلیم (٨٣٠).

٤. هەروەها فەرمووده مەرفووهەكەی بورەیەدە كە فەرمووی: (مَنْ تَرَكَ صَلَاةَ الْعَصْرِ فَقَدْ حَبَطَ عَمَلُهُ)[1] واتە: هەر كەسێك نوێژی عەسری دواخست ئەوە كاروكردەوەی پووچەڵ كردۆتەوە..

ئیبنول قەییم دەڵێ: ئەوەی لەو فەرموودەدا دەردەكەوێت ـ هەر چەندە خواش بە مەبەستی پێغەمبەرە نازدارەكەی صلی الله علیه وسلم ئاگادارترە ـ ئەوەیە كە وازهێنان لە نوێژ دوو جۆرە: یەكێكیان ئەوەیە هەر بە كوللی وازی لێ دەهێنێت و نایانكات، ئەمە كاروكردەوەی مایەپووچ بووەو ئیفلاسی كردووە، ئەوی تریان ئەوەیە كە نوێژی عەسری ئەو رۆژەی نەكردووە، ئەمیان كاروكردەوەی ئەو رۆژەیانی مایەپووچ كردووە.. پووچەڵ بوونەوەی گشتی بەرامبەر بە وازلێهێنانی گشتیەو پووچەڵ بوونەوەی بەشێكی دیاری كراویش بەرامبەر واز لێهێنانی نوێژێكی دیاری كراوە..

ئەگەر بووترێت: ئایا بێ هەڵگەڕانەوە لە دین كاروكردەوە مایەپووچ دەبێت؟! دەڵێین: بەڵێ چونكە لە قورئان و سووننەت و سیرەی یاوەراندا هاتووە كە خراپە چاكە دەخوات و چاكەش خراپە دەخوات.. خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تُبۡطِلُواْ صَدَقَٰتِكُم بِٱلۡمَنِّ وَٱلۡأَذَىٰ ﴾ البقرة/٢٦٤ واتە: ئەی ئەو كەسانەی باوەڕتان هێناوە خێرو خێراتەكانتان بە منەتكاریی بەسەر خەڵكیدا بەتاڵ مەكەنەوە، هەروەها دەفەرموێ: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَرۡفَعُوٓاْ أَصۡوَٰتَكُمۡ فَوۡقَ صَوۡتِ ٱلنَّبِيِّ وَلَا تَجۡهَرُواْ لَهُۥ بِٱلۡقَوۡلِ كَجَهۡرِ بَعۡضِكُمۡ لِبَعۡضٍ أَن تَحۡبَطَ أَعۡمَٰلُكُمۡ وَأَنتُمۡ لَا تَشۡعُرُونَ ﴾ الحجرات/٢ واتە: ئەی ئەو كەسانەی باوەڕتان هێناوە، دەنگتان بەسەر دەنگی پێغەمبەردا صلی الله علیه وسلم

---

[1] بوخاری (٥٥٣)، نەسائی (٨٣/١)، ئەحمەد (٣٤٩/٥).

بەرز مەکەنەوەو ئەوەندە زەق و ئاشکرا قسەی بۆ مەکەن، وەکو کە لە ناو خۆتاندا دەیکەن، نەبادا بێ ئەوەی بەخۆتان بزانن کاروکردەوەکانتان پووچەڵ ببێتەوە..

٥- سەیدنا ئیبنو عومەر خوا لێیان رازی بێت دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم فەرموویەتی: (الَّذِي تَفُوتُهُ صَلاةُ العَصْرِ فَكَأَنَّمَا وُتِرَ أَهْلَهُ وَمَالَهُ)[1] واتە: ئەو کەسەی نوێژی عەسری دەچێت، وەکو ئەو کەسەیە کە کەسوکارو ماڵ و سامانەکەی فەوتابێت. یەعنی وەکو کەسێك کە لە کەسوکارو سامانی خۆی دایانڕنیبێت و تاك و رووت کەوتبێتە ئەو گۆڕە!! ئەمەش وێنای کەسێکە کە بە تەواوی موفلیس بووەو رووت و رەجاڵ کەوتووە[2]..

هەروەها دەشێت مەبەستەکە لەوە بێت کە هۆشت لێی بێت وەکو کە هۆشت لە ماڵ و منداڵ و سامانەکەتە، وەك ناهێڵێت ئەمانە هیچیان بفەوتێت مەشهێڵە نوێژی عەسرەکەت بفەوتێت.. ئەمەشیان نزیکترە لە بەزەیی خوای میهرەبان و رێنمایی پێغەمبەری پێشەواوە صلی الله علیه وسلم.. والله اعلم..

سێیەم: نوێژی شێوان:

مەغریب: لە کوردەواریدا کە بە ئێوارە دەڵێن: شێوان، لەوانەیە لەبەر ئەوە بووبێت کە لە عورفیاندا ئێوارە کاتی خواردنی شێو (چێشت) بوو بێت، لە عەرەبیشدا دیارە کە مەغریب لە غرووبەوە هاتووە کە بریتیە

---

[1] شێخی ئەلبانی لە صحیح الجامعدا (٥٤٩١) دەفەرموێ سەحیحە..

[2] ابن القیم: الصلاة (ل ٤٤).

لە کات و شوێنی ئاوابوونی خۆر، کەوابوو کە دەوترێت مەغریب واتە کات و شوێن و نوێژی شێوان[١]..

لە هەندێك زارگۆتن(لەهجە)ی عەرەبیدا جاری وا هەیە بە شێوان دەوترێت عیشا، بەڵام پێغەمبەری نازدار صلی الله علیه وسلم بەرهەڵستی لەوە کردووە، فەرموویەتی: (لَا تَغْلِبَنَّكُمْ الْأَعْرَابُ عَلَى اسْمِ صَلَاتِكُمْ الْمَغْرِبُ)[٢]واتە: مەهێڵن ئەعراب ناوی نوێژی مەغریبەکەتان لێ بگۆڕن. چونکە هەیانبوو دەیووت العَتمَة..

سەرەتای کاتی شێوان: بە پێی کۆڕای شەرعناسان ئەگەر خەپلەی خۆر بە تەواوی ئاوابوو، دیار نەما، ئەوە سەرەتای دەسپێکی کاتی نوێژی شێوانە، ئەمە لە بیابان و دەشت و دەردا دیاردەیەکی ئاشکرایە، بەڵام لە شارەکاندا دەبێت سەیری لوتکەی چیاکانی دەوروبەر بکرێت، ئەگەر نەبوو دەبێ سەیری خودی ئاسمان بکرێت کە لە تەرەفی خۆرهەڵاتەوە دنیا تاریك بووبێت و تاك و تەرا ئەستێرە دەرکەوتبن[٣]..

کۆتایی کاتی شێوان: شەرعناسان لە دیاری کردنی کۆتایی کاتی نوێژی شێواندا دوو بۆچوونن:

یەکەم: سەرەتاو کۆتایی نیە: بەڵکو هەموو کاتەکە هەر ئەوەندەیە تا بانگێك دەدرێت و دەستنوێژێك دەشوات و پۆشاکی لەبەر دەکات و قامەت دەکات.. ئەوەش بۆچوونی ئیمامی مالیك و ئەوزاعی و

---

[١] البهوتي: كشاف القناع (٢٥٣/١).

[٢] الالباني: صحيح ابن ماجه (٥٧٨).

[٣] البدائع (١٢٣/١)، ابن قدامة: المغني ٠ ٣٨١/١)، الشوكاني: نيل الاوطار (٥/٢).

شافیعیە[١]، بەڵگەشیان فەرموودەی پێشنوێژی کردنەکەی جوبرەئیلە سەلامی خوای لێ بێت بۆ پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم،[٢] کە لە رۆژی یەکەم و دووەمدا هەر لەو سات و کاتەدا نوێژەکەی کرد، نەك وەك نوێژەکانی تر لە دوو کاتدا بێت کە یەکەمیان ئاماژە بێت بۆ سەرەتای کاتەکەی و دووەمیان ئاماژە بێت بۆ کۆتایی کاتەکەی.. هەروەها سوەیدی کوڕی غەفلە لە سەیدنا عومەری گێڕاوەتەوە خوا لێیان رازی بێت کە فەرموویەتی: (صَلُّوا هذِهِ الصَّلاةَ وَالفِجَاجُ مُسْفِرَةٌ)[٣] واتە: ئەم نوێژە (شێوان: مەغریب) کاتێك بکەن رەنگی شەفەق مابێت.

دووەم: <u>کۆتاییەکەی لە ئاوابوونی شەفەقدایە:</u> واتە کۆتایی نوێژی شێوان بە دیارنەمانی زەردو سووری کەناری ئاسمانە. ئەمە بۆچوونی سوفیانی سەوری و ئیمامی ئەحمەدو ئیسحاق و ئەبو سەورو ئەهلی مەدرەسەی رەئی و یاوەرانی ئیمامی شافیعییەو ئیمامی نەوەوی رەحمەتی و ئیبنول مونزیریش رحمەالله ئەمەیان پێ پەسەندتر بووە.
بەڵگەشیان:

١. فەرموودە مەرفووعەکەی سەیدنا ئیبنو هەمر خوا لێیان رازی بێت کە فەرمووی: (وَوَقْتُ صَلَاةِ الْمَغْرِبِ مَا لَمْ يَغِبِ الشَّفَقُ)[٤] واتە: کاتی نوێژی شێوان تا پێش دیار نەمانی زەردایيەکەی کەناری ئاسمانە..

---

[١] ابن رشد: بداية المجتهد (١٢٦/١)، النووي: المجموع (٢٨/٣)، الاوسط (٣٣٥/٢).
[٢] پەراوێزی ژمارە ٨٢
[٣] عبدالرزاق (٢٠٩٢)، ابن و أبي شيبة (٣٢٩/١) کەمال ابن السيد لە صحيح فقه السنة(٢٤٣/١) دا دەفەرموێ: سەنەدەکەی حەسەنە..
[٤] موسلیم (٦١٢).

٢ـ سەیدنا زەیدی کوڕی سابیت خوا لێی رازی بێت بە مەروانی کوڕی حەکەمی فەرموو: بۆچی لە نوێژی شێوانانداا سورەتە کورتە مام ناوەندیەکان دەخوێنیت؟! خۆ پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم: (قَدْ كَانَ رَسولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عليه وَسَلَّمَ يَقْرَأُ بطُولَي الطولَيَيْنِ)[1] واتە: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم درێژترینی دوو سورەتە درێژەکەی تێدا دەخوێندن، کە دەکاتە سورەتی الاعراف!

جا ئەگەر ئەوەش بزانین کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم لە نوێژدا قورئانی زۆر لەسەرخۆ دەخوێند، لە کۆتایی ئایەتەکاندا دەوەستا، لەسەر هەر ووشەیەك کە زیکر بوایە زیکری دەکرد، هەموو پیتەکانی بە راشکاوی دەردەبڕی.. جا ئەگەر خەیاڵ کەین کە سورەتی ئەعراف لە نوێژێکی شێواندا خوێندبێت دەبێت چەندی پێ چوو بێت.. گومان لەوەدا نیە کە نزیکەی سەعاتێکی بە کاتی ئێمە خایاندووە.. دەی سا حەتمەن کاتی نوێژی شێوان ئەوەندەی بەدەمەوە هەبووە کە جەنابیان سورەتێکی وا دوورودرێژ بەو لەسەرخۆییەی خۆی صلی الله علیه وسلم بخوێنێت..

٣ـ سەیدنا ئەنەس خوا لێی رازی بێت لە پێغەمبەری خواوە صلی الله علیه و سلم دەگێڕێتەوە کە کاتێك نانی ئێوارە دادەنرا دەیفەرموو: (إِذَا قُدِّمَ الْعَشَاءُ فَابْدَءُوا بِهِ قَبْلَ أَنْ تصَلُّوا صَلَاةَ الْمَغْرِبِ، وَلَا تعْجَلُوا عَنْ عَشَائِكُمْ)[2] واتە: ئەگەر چێشتی ئێوارە دانرا ئەو پێش نوێژی شێوان بخەن، پەلەش لە خواردنەکە مەکەن..لە ریوایەتێکی تری خاتوو عائیشەدا دەڵێ: (إِذَا أُقِيمَتِ الصَّلَاةُ، وَحَضَرَ الْعَشَاءُ، فَابْدَءُوا

---

[1] بوخاری (٧٦٤)، نەسائی (٢/١٧٠)، ئەحمەد (٥/١٨٨).
[2] بوخاری (٦٧٢)، موسلیم (٥٥٧).

بالْعَشَاءِ)[1] واتە: ئەگەر کاتی نوێژ هات و چێشتی ئێوارە ئامادە بوو، خواردنی چێشتەکە پێش نوێژەکە بخەن.. ئەمە بەڵگەیەکی ڕۆشنە کە کاتی نوێژی شێوان ئەوەندەی بەبەرەوە هەیە تا نانیش بخورێت هەر بمێنێت، بەڵگەی جائیزێتی دواخستنیشیەتی..

٤. ئەوەش سەلمێنراوە کە سەیدنا مەعاز خوا لێی ڕازی بێت نوێژی شێوانی لە خزمەت پێغەمبەری خوادا صلى الله عليه وسلم دەکردو دەشگەڕایەوە بۆ ماڵێ پێش نوێژی نوێژێکی تری شێوانی بۆ کەسوکارەکەی دەکردەوە[2]..

<u>پەلەکردن لە نوێژی شێوان:</u> لەگەڵ هەبوونی کاتی تەواویشدا پێویستە پەلەکردنێك لە نوێژی شێواندا بکرێت، چونکە کاتەکەی هەر چۆنێك بێت لەچاو نوێژی نیوەڕۆو عەسردا یان لە چاو کاتی نوێژی عیشادا کەمە.. بەڵگەش لەسەر ئەوە هەیە کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم موسوڵمانانی لەسەر زوو کردنی هان دەداو هەڕەشەی دواخستنیشی لێ دەکردن، وەکو:

١. سەیدنا ڕافیعی کوڕی خەدیج خوا لێی ڕازی بێت دەڵێ: (كُنَّا نُصَلِّي الْمَغْرِبَ مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فَيَنْصَرِفُ أَحَدُنَا وإنَّهُ لَيَبْصُرُ مَوَاقِعَ نَبْلِهِ)[3] واتە: نوێژی شێوانمان لە خزمەت پێغەمبەری خوادا دەکرد، کە دەڕۆیشتینە دەرێ دەمانتوانی شوێن تیری خۆمان ببینین.. یەعنی شتمان لە مەسافەی تیرهاویشتنەوە دەبینی..

---

[1] بوخاری (٦٧١).
[2] بوخاری (٧١١)، موسلیم (٤٦٥).
[3] بوخاری (٥٥٩)، موسلیم (٦٣٧).

٢- سەیدنا عوقبەی کوڕی عامر خوا لێی ڕازی بێت گێڕایەوە کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم فەرموویەتی: (لا تزَالُ أمَّتِي بخَيرٍ - أو علَى الفِطرةِ - ما لَمْ يُؤخّرُوا المَغرِبَ حتّى تشتبكَ النُّجُومُ)[1] واتە: ئوممەتەکەم هەر لە خێرو خۆشیدا دەبێت - یان هەر لەسەر سروشتی پاکیاندا دەبن - تا ئەو کاتەی کە نوێژی شێوانیان ئەوەندە دواناخەن تا ئەستێرە تێك دەچڕژێن..

چوارەم: نوێژی خەوتنان (عیشا):

کورد پێی دەڵێ: نوێژی خەوتنان، چونکە کۆتا نوێژی شەووڕۆژەکەیەو عادەتەن دوای کردنی خەوتوون.. لە عەرەبیشدا پێی دەوترێت عیشا چونکە سەرەتایەکە بۆ تاریکی.. جاری وا هەیە بە نوێژی عیشا دەوترێت (صلاةُ العِشاء الآخِرَة) واتە نوێژی عیشادواییینەکە، چونکە هەندێك کەس لەسەرەتادابە نوێژی شێوانیان دەووت: (صلاةُ العِشاء الأولى) واتە: نوێژی عیشای یەکەمین. بۆیە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم دەیفەرموو: (أيُّمَا امْرَأةٍ أصَابَتْ بَخُورًا فَلَا تشْهَدْ مَعَنَا الْعِشَاءَ الْآخِرَةَ)[2] واتە: هەر ئافرەتێك بۆنی خۆشی لە خۆیدا با بۆ نوێژی خەوتنان نەیات..

ئەم کات و نوێژە پێشی دەوترێت (العَتمَة) چونکە لە فەرموودەیەکی پێغەمبەری پێشەوادا هاتووە کە دەفەرموێ: (وَلَوْ يَعْلَمُونَ مَا فِي الْعَتمَةِ وَالصُّبْحِ لَأتوْهُمَا وَلَوْ حَبْوًا)[3] واتە: ئەگەر دەیانزانی چ خێرێك لە نوێژی

---

[1] ئەبو داوود (٤١٤)، ئەحمەد (٤/١٤٧)، ئیبنو ماجە (٦٨٩)، شێخی ئەلبانی ڕەحمەتی لە صحيح أبي داود (٤٤٤) بە سەحیحی داناوە..

[2] موسلیم (٤٤٤)، ئەبوداوود (٤١٧٥)، نەسائی ٥١٢٨).

[3] بوخاری (٦١٥، ٧٢١)، موسلیم (٤٣٧).

خەوتن و سپێدەدا هەیە، ئەگەر بە گاگۆڵكێش بوایە، دەهاتنە نوێژی جەماعەتەكەی..

بەڵام وەكو باسمان كرد پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم حەزی بە بەكارهێنانی ئەو ناوە نەكردووە، وەكو لە فەرموودەكەی ئیبنو عومەردا هاتووە، خوا لێیان رازی بێت: (لَا تَغْلِبَنَّكُمْ الْأَعْرَابُ عَلَى اسْمِ صَلَاتِكُمْ الْمَغْرِبُ)[1] واتە: مەهێڵن ئەعراب ناوی نوێژی مەغریبەكەتان لێ بگۆڕن.

سەرەتای كاتی نوێژی خەوتنان: شەرعناسان بە گشتی جگە لە كەمێكی نامۆ، هەموو فەرموویانە كە كاتی دەسپێكی نوێژی خەوتنان (عیشا) بە ئاوابوونی زەردو سورییایەكەی كەناری ئاسمان (شەفەق) ە. بەڵام لە لە دیاری كردنی سنوری شەفەقەكەشدا راجوێییان هەیە[2].. جمهور دەڵێن: دیار نەمانی سورایی كەناری ئاسمانە، كەچی ئیمامی ئەبوحەنیفە دەڵێ: دیارنەمانی سپێتیەكەی دوای سوراییەكەیە.. لێكۆڵینەوەی دەیان توێژەرەوەی وەكو ئیمامی شەوكانی هەموو ئەوە روون دەكەنەوە كە بە تەئكید شەفەق سورییایەكەی كەناری ئاسمانە نەك سپێتیەكەی كە لە هەندێك وولاتدا تا سێیەكی شەو هەر دەمێنێت[3].. ئەوەشمان باس كرد كە سەلمێنراوە كە پێغەمبەری نازدار صلی الله علیه وسلم و یاوەران بە دیارنەمانی سورایەتیەكەی كەناری ئاسمان نوێژی خەوتنانی كرد[4]..

---

[1] الالباني: صحيح ابن ماجة (٥٧٨).

[2] المجموع (٤٤/٣)، الاوسط (٣٣٩/٢).

[3] بە پێی ئەو پێناسەی ئیمامی ئەبو حەنیفە بێت هاوینان لە ئەوروپا بە تایبەتی لە سویدو نەرویج و فنلەندا نوێژی عیشا ناكرێت، چونكە ئەو خەتە سپییە هەر دەمێنێت!

[4] بوخاری (٥٦٩)، موسلیم (٢١٨).

كۆتایی كاتی شێوان: راو بۆچوونی شەرعناسان لە دیاری كردنی كۆتایی كاتی نوێژی خەوتناندا سێ پۆلە:

یەكەم: كۆتایی كاتی خەوتنان سەرەتای سێیەكی كۆتایی شەوە: ئەمە قەولی نوێی ئیمامی شافیعیە، كە بە كاتی ئاسایی حسێب كردووە.. هەروەها بۆچوونی ئیمامی ئەبو حەنیفەو رای ناسراوی ئیمامی مالیكیشە[1].. بەلگەشیان ئەو فەرموودەیە كە باسی پێش نوێژیەكەی جوبرەئیل دەكات بۆ پێغەمبەری پێشەوا صلى الله علیه و سلم، كە لە رۆژی دووەمدا دوای تێپەڕ بوونی سێیەكی شەو نوێژی خەوتنانی پێ كرد[2]..

دووەم: كۆتایی كاتی نوێژی خەوتنان نیوە شەوە: ئەمەش بۆچوونی سوفیانی سەوری و عبداللەی كوڕی موبارەك و ئیسحاق و ئەبو سەورو ئەهلی مەدرەسەی رەئی و قەولی قەدیمی ئیمامی شافیعیە.. ئەوانەی مەدرسەی رەئی دەڵێن دوای ئەو كاتە كەراهەتی هەیە، ئیمامی شافیعی دەڵێ هەتا كاتی سپێدەی بەیانی هەر شیاوی نوێژی عیشایە، بەڵام باشتر وایە زووتر بیكات.. رای ئیبنو حەزمیش هەر ئاوایە.. بەلگەشیان فەرموودەكەی عبداللەی كوڕی عەمرە خوا لێیان رازی بێت، كە پێشتر هێنامانەوەو تێیدا فەرمووی: (وَوَقْتُ صَلَاةِ الْعِشَاءِ إِلَى نِصْفِ اللَّيْلِ الْأَوْسَطِ)[3] یان

---

[1] النووي: المجموع (٤٢/٣)، ابن رشد: بداية المجتهد (١٢٨/١)، الاوسط (٣٤٣/٢)، الشافعي: الام (٧٤/١).

[2] پەراوێزی ژمارە (٨٢).

[3] پەراوێزی ژمارە (٧٦).

فەرموودەکەی ئەنەس: (أخَّر النَّبيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ صَلاةَ العِشَاء الى نصفِ الليلِ)[1] هەر ئەمەشە لە نامەکەی سەیدنا عومەری کوڕی خەتتابدا خوا لێی ڕازی بێت هاتووە کە بۆ سەیدنا ئەبو موسای ئەشعەری نوسی خوا لێی ڕازی بێت کە تێیدا هاتبوو: (نوێژی خەوتنانت لە سێیەکی یەکەمی شەودا بکە، ئەگەر دوات خست، تا نیوەی شەو، زیاتری مەکەو مەچۆ ڕیزی غافلانەوە[2].

سێیەم: کۆتایی کاتی نوێژی خەوتنان سپێدەی بەیانی

نوێیە: ناچارو غەیرە ناچار وەکو یەکە.. ئەمەش ڕای عەتاء و عیکرمەو داوودی زاهیرییە کە لە ئیبنو عەبباس و ئەبوهورەیرەوە گێڕراوەتەوەو ئیبنول مونزیریش ئەمەی پێ پەسەندبووە[3].. بەڵگەشیان:

١ ـ فەرموودە مەرفوعەکەی سەیدنا ئەبو قەتادە کە دەڵێ: (لَيسَ فِي النَّومِ تفْرِيطٌ، إنّمَا التفْرِيطُ عَلَى مَنْ لَمْ يُصَلِّ صَلَاةً حَتَّى يَجِئَ وَقْتُ الصَّلاةِ الاخْرَى)[4] واتە: کەمتەرخەمی لە خەوتندا نیە (یەعنی ئەگەر کەسێك خەوی لێ کەوتبوو حوکمی کەمتەرخەمی نوێژ بەسەردا نادرێت) بەڵکو کەمتەرخەمی لەو کەسەدایە کە نوێژەکەی نەکردووە تا کاتی نوێژەکەی تری بەسەردا هاتووە..

---

[1] بوخاری (٥٧٢).

[2] ئیمامی مالیك و ئیبنو حەزم بە سەنەدی سەحیح گێڕاویانەتەوەو شێخی ئەلبانی لە تمام المنة (ل ١٤٢) دا دەفەرموێ: سەحیحە..

[3] بداية المجتهد (١٢٨/١)، الاوسط (٣٤٦/٢).

[4] موسلیم (٦٨١).

٢ ـ فەرموودەكەی عائیشەخان خوا لێی رازی بێت كە فەرمووی: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم شەوێكیان زیاتر لە ماڵەوە مایەوە تا كاتێكی زۆری شەو رۆیشت، خەڵكی مزگەوت خەوتن، پاشان تەشریفی بردە مزگەوت و فەرمووی: (إِنَّهُ لَوَقْتُهَا لَوْلَا أَنْ أَشُقَّ عَلَى أُمَّتِي)[1] واتە: ئێستا كاتێتی، ئەگەر لەسەر ئوممەتەكەم قورس نەبوایە..

٣ ـ لە ریوایەتێكی تردا دەفەرموێ: (لَوْلا أَنْ أَشُقَّ عَلَى أُمَّتِي لَأَخَّرْتُ العِشَاءَ إِلَى ثُلُثِ اللیلِ)[2] واتە: ئەگەر لەسەر ئوممەتەكەمم قورستر نەكردایە، فەرمانم پێ دەدان نوێژی خەوتنانیان بخەنە سێیەكی شەو..

كەوابوو بەڵگەی جمهور بەهێزترە لە دیاری كردنی كۆتایی كاتی نوێژی خەوتناندا، كە دیارە تا نیوەی شەو كاتی شیاوی خۆیەتی و لەوەو دواش نوێژ هەر دەمێنێت.. ئەوەش تەرجیح پێدانی ئیمامی شەوكانیە. بەڵام خەمی سستی وخەو لێكەوتنی زیاتر دەبێت. كەسیش لە شەرعناسانمان نەبینی ئەوەی پێ پەسەند بێت كە دوابخرێت بۆ دوای نیوەشەو..

دواخستنی نوێژی خەوتنان باشترە: كۆمەڵێك فەرموودەی راست هەن كە دواخستنی نوێژی خەوتنان بۆ دوای تێپەڕبوونی سێیەك و نیوەی شەو بە پەسەندتر دەزانن، بۆیە زۆر لە یاوەران و شەرعناسانی تابیعین بۆچوونیان وایە كە دواخستنی نوێژەكە بۆ درەنگتر چاكە[1].. لەوانە:

---

[1] موسلیم (٢١٩)، نەسائی (٢٦٧/١).

[2] الالبانی: صحیح الجامع (٥٣١٩).

[1] الزیلعی: تبیین الحقائق (٨٤/١).

١ـ (لَولا أنْ أشُقَّ عَلَى أمَّتِى لأمَرْتهُمْ أنْ يُؤَخِّرُوا العِشَاءَ إِلَى ثلُثِ الليلِ أوْ نِصْفِهِ)[١] واتە: ئەگەر قورس نەبوایە لەسەر ئوممەتەكەم فەرمانم پێ دەكردن نوێژی خەوتنانیان بۆ سێیەكی شەو یان نیوەشەو دواخەن.. حیكمەتی ئەمەش ئاشكرایە كە دواخستنی نوێژی عیشا وەكو فەرمانێك لەسەر ئوممەتەكە زۆر قورس دەبوو، خەو زۆر كەسی ماندووی گێژ دەكرد، جەماعەتی مزگەوتی كەمتر دەكردەوە، بواری خەوو حەوانەوە كەمتر دەبۆوە.

٢ـ لەگەڵ ئەوەشدا پێغەمبەری نازدار كە بینیوێتی یاوەران تا درەنگانێك خۆیان گرتووەو مەحتەلی كردوون و ئینجا تەشریفی بردۆتە مزگەوت و نوێژەكەی بۆ كردوون، كاتی واش هەبووە زووتر بۆی كردوون: (كانَ النَّبيُّ صَلَى اللهُ عَلَيه وَسَلَّمَ يُؤَخِّرُ العِشَاءَ أحْيانَاً، وَأَحْيَانَاً يُعَجِّلُ: إذَا رَآهُمْ اجْتمَعُوا عَجَّلَ، وإذَا رَآهُمْ أبْطَؤُوا أخَّرَ..)[٢]..

خەوتن پێش نوێژی خەوتنان باش نیە: سەیدنا ئەبوبەرزە خوا لێی رازی بێت دەگێڕێتەوە كە (أنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَكْرَهُ النَّوْمَ قَبْلَ العِشَاءِ وَالحَدِيثَ بَعْدَهَا)[٣] واتە ك پێغەمبەری خوا الله علیه وسلم خەوتنی پێش نوێژی خەوتنانی پێ ناخۆش بوو، هەروەها دانیشتن و شەوارەی دوای نوێژ..

---

[١] ترمزی (١٦٧)، ئیبنوماجە (٦٩١)، ئەحمەد (٢/٢٤٥).

[٢] بوخاری (٥٦٠)، موسلیم (٢٣٣).

[٣] بوخاری (٥٦٨)، موسلیم (٢٣٧).

هۆکاری ئەوەش دیارە لەبەر ئەوە بووە کە نەبادا خەویان قورس ببێت و نوێژەکانیان بچێت، یان خەڵکی بە مۆڵەتی بزانن وبخەون وبۆ نوێژی جەماعەتەکەی کۆنەبنەوە[1]..

<u>قسەکردن دوای نوێژی خەوتنان پەسەند نیە:</u> چونکە لەوانەیە قسەی زۆرو بێ سوود ئەوەندە بکرێت کە هەم لەسەر گوناحبار بن، هەم شەوگارەکەی پێوە بڕوات! لەوانەیە کەسێك فێرە شەونوێژ بێت وئەو خواپەرستیە چاکەی لەدەست بچێت.. لەوانەیە ئەوەندە دانیشن وبمێننەوە بۆ نوێژی بەیانی خەبەریان نەبێتەوەو نوێژەکەیان بچێت.. یان بۆ کاری سبەینێیان درەنگ هەستن یان تێیدا کەمتەرخەم بن.. ئەمە بۆ قسەو شەوچەرەی دنیاییە، ئەمما کەسێك یان کەسانێك بۆ دەرس و خوێندنی شەرعی دانیشن، یان خەریکی بانگەواو کاری ئیسلامی بن، یان شتێکی تری بەسوودی گشتی یان تایبەتی، قەیدی نیە.. چونکە:

١ ـ سەیدنا ئیبنو عەبباس خوا لێیان رازی بێت دەگێڕێتەوە: (أنَّ النَّبيَّ صَلَى اللهُ عليهِ وَسَلَّمَ تحدَّثَ مَعَ أهْلِهِ مَيْمُونَةَ سَاعَةً ثمَّ رَقدَ..)[2] واتە: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم لەگەڵ مەیموونە خانی خێزانیدا بۆ ماوەیەکی زۆر قسەیان پێکەوە کرد پاشان راکشا..

٢ ـ (كَانَ النَّبيَّ يَسمُرُ مَعَ أبي بَكْرٍ وَعُمَرَ فِي أمْرٍ مِنْ أمورِ المسلمينَ)[3] واتە: پێغەمبەری خوا جاری وا هەبوو بۆ باس و خواسی کاروباری موسوڵمانان لەگەڵ ئەبوبەکرو عومەردا شەوان دەمایەوە..

---

[1] الشوكاني: نيل الاوطار (١٨/٢)، الفواكه الدواني (١٩٧/١)، تبيين الحقائق (٨٤/١).
[2] موسليم (١٩٠).
[3] ترمزی (١٦٩)، ئەحمەد (٢٦/١). پسانێك لەسەنەدەکەیدا هەیە.

پێنجەم: نوێژی سپێدە (بەیانی):

سپێدە: دەرکەوتنەوەی سپیاییەتی کەناری ئاسمانە کە پێش خۆر هەڵهاتن دەردەکەوێت، ووشەیەکە زیاتر لە بادینان بەکار دێت.. لە ناوچەی سۆراندا ووشەی (بەیانی) بۆ بەکار دێت، هەردووکیان بەرامبەر ووشەی (فەجر)ی عەرەبی دانراون.. ووشەی بەیانیم لا گشتگیرترە، چونکە بەیانی سپێدەو نزیك خۆرهەڵهاتنیش دەگرێتەوە، بۆیە سپێدەم بۆ نوێژی فەجر بەکارهێنا تا زیاتر تایبەتمەندێتی دەرخات.. فەجر کۆتایی شەوە، وەکو کە شەفەق سەرەتایەتی.. فەجر دووە:

یەکەم: سپێدەی یەکەم (الفجر الكاذب): ئەو روناکیە لاکێشیەیە کە لە ئاسۆوە لە ئەتراف خۆرهەلاتەوە بۆ ماوەیەکی کەم دەردەکەوێت، چونکە پاش ماوەیەکی کەم دیار نامێنێت و تاریکیەکە دەگەڕێتەوە.. عەرەب پێی دەڵێن کلکی گورگ (ذَنَبُ السَّرْحَان).

دووەم: سپێدەی راست (الفجر الصادق): ئەو هێڵە روناکیەیە کە لە کەناری ئاسمانەوە دەردەکەوێت و تەشەنە دەکات، بەردەوام لە رەونەقدایە تا خۆر هەڵدێت.. لە فەرموودەدا هاتووە: (لا يَمْنَعَنَّكُمْ مِنْ سُحُورِكُمْ أذَانُ بِلالٍ، وَلا الفَجْرُ المُستَطِيلُ، وَلَكِنِ الفَجْرُ المُستَطِيرُ فِي الأفُقِ)[1] واتە: نە بانگی بیلال نە سپێدە لاکێشەکە رێ لە خواردنی پارشێوتان نەگرن (بەردەوام بن بخۆن و بخۆنەوە) تا

---

[1] موسلیم (١٠٩٤)، ترمزی (٧٠٦)، نەسائی (٢١٧١) ئەبوداوود (٢٣٤٦).

سپێدەتان لە ئاسۆ لێ دەردەکەوێت. ئەحکامە شەرعیەکان لەسەر ئەم سپێدەیانن، نەك یەکەمینەکەیان..

نوێژی سپێدە وەکو کە لە کوردیدا ناوی تری هەیە وەکو بەیانی، لە عەرەبیشدا ناوی تری هەیە وەکو الصُبح و الغَدَاة.. بۆیە ووتراوە سوبح چونکە سورو سپی تێکەڵ بوون، بۆیە بە دەموچاوی جوانیش دەوترێت (وَجهٌ صَبُوحٌ).

سەرەتای کاتی سپێدە: هەموو شەرعناسان لەسەر ئەوە ڕێکن کە سەرەتای کاتی نوێژی سپێدە، دەرکەوتنی سپێدەی ڕاستی (الفجر الصادق)ە..

کۆتایی کاتی سپێدە: هەموو شەرعناسان لەسەر ئەوە کۆن کە کۆتایی کاتی نوێژی سپێدە هەڵهاتنی خۆرە..

باشتر وایە پەلە لە نوێژی سپێدە بکرێت: جمهوری شەرعناسان مالیك و شافیعی و ئەحمەد و ئیسحاق و ئەبو سەور پێیان وایە کە کردنی نوێژی بەیانی لە تاریك و ڕوونی سپێدەدا باشترە وەك لە دواخستنی بۆ ڕوناکبوونەوە.. ئەمە بۆچوونی خەلیفەکانی ڕاشیدین و ئەبو موساو ئیبنو الززوبەیرو ئیبنو مەسعودیشە خوا لێیان ڕازی بێت[1].. بەڵگەیان:

یەکەم: فەرموودەی زۆر لەبەردەستدا هەن: کە جەخت لەوە دەکەنەوە کە پێغەمبەری خوا نوێژی سپێدەی بە تاریکوڕوونی دەکرد، لەوانە:

---

[1] ابن قدامة: المغني (٥٤٠/١).

١ ـ (كُنَّ نِسَاءُ الْمُؤْمِنَاتِ يَشْهَدْنَ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَاةَ الْفَجْرِ مُتَلَفِّعَاتٍ بِمُرُوطِهِنَّ، ثُمَّ يَنْقَلِبْنَ إِلَى بُيُوتِهِنَّ حِينَ يَقْضِينَ الصَّلَاةَ، مَا يَعْرِفُهُنَّ أَحَدٌ مِنْ الْغَلَسِ)[1]واتە: ژنی موسوڵمانان نوێژی سپێدەیان بە تاریکوڕوونی لە مزگەوت لە خزمەت پێغەمبەری خوادا صلى الله عليه وسلم دەکرد، خۆیان دەپێچایەوەو پاش نوێژ کە دەچوونەوە ماڵەوە هێشتا لەبەر تاریکی کەس نەیدەناسینەوە.

٢ ـ سەیدنا ئەبو بەرزەی ئەسلەمی خوا لێی رازی بێت دەگێڕێتەوە: (كَانَ يُصَلِّي الصُّبْحَ، ثُمَّ يَنْصَرِفُ، وَمَا يَعْرِفُ الرَّجُلُ مِنَّا جَلِيسَهُ، وَكَانَ يَقْرَأُ بِالسِّتِّينَ إِلَى الْمِائَةِ)[2] واتە: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم کە لە نوێژی سپێدان دەبۆوەو تەشریفی دەبردەوە، کەس لە ئێمە ـ لەبەر تاریکیی ـ هاوڕێکەی تەنیشت خۆی نەدەناسیەوە، پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم عادەتەن لە نێوان شەست بۆ سەد ئایەتی دەخوێند..

٣ ـ سەیدنا ئەنەس لە سەیدنا زەیدی کوڕی سابیت خوا لێیان رازی بێت دەگێڕێتەوە: (تَسَحَّرْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ قُمْنَا إِلَى الصَّلَاةِ قُلْتُ كَمْ بَيْنَهُمَا قَالَ قَدْرُ قِرَاءَةِ خَمْسِينَ آيَةً)[3] واتە: لە خزمەت پێغەمبەری خوادا صلى الله عليه وسلم پارشێومان کرد، پاشان بۆ نوێژ هەستاین، ووتم: ماوەی نێوانیان چەند بوو؟! فەرمووی: بەقەدەر ئەوەندەی پەنجا ئایەت بخوێنیت.. ئەوەش بۆ گرتنەوەی دەستنوێژیان بووە.. ئەمەش بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە پێغەمبەری

---

[1] بوخاری (٥٧٨)، موسلیم (٢٣٠).
[2] بوخاری (٥٤١)، موسلیم (١٠٩٧).
[3] بوخاری (٥٧٦)، موسلیم (٤٧).

نازدار صلى الله عليه وسلم لە سەرەتای دەسپێکی نوێژی بەیانیدا نوێژەکەی کردووە..

٤ ـ فەرموودەکەی سەیدنا ئەبو مەسعوودی ئەنساری خوا لێی رازی بێت کە دەڵێ: (أنَّ رَسولَ اللهِ صلى اللهُ عليهِ وَسَلَّمَ صَلَّى الصُّبْحَ مَرَّةً بِغَلَسٍ ثمَّ صَلَّى مَرَّةً أخْرَى فأسْفَرَ بهَا ثمَّ كَانَتْ صَلاتهُ بَعْدَ ذلِكَ التَّغْليسَ حَتَّى مَاتَ وَلم يَعُدْ إلى أنْ يَسْفَرَ)[1] واتە: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم جارێك نوێژی سپێدەی بە تاریکی کرد، پاشان جارێکی تر بە دنیارووناکی، دوای ئەوە ئیتر هەموو نوێژەکانی سپێدەی هەر بە تاریکی دەکرد تا کۆچی دوایی کرد نەهاتەوە سەر کاتی دنیا روناکیی.

دووەم: <u>زوو نوێژ کردن حوکمێکی گشتیە:</u> ئەو بەڵگانەی داوا دەککەن نوێژەکان لە کاتی خۆیاندا بکرێن زۆر زۆرن، حوکمی ئەوانە نوێژی سپێدەش دەگرێتەوە، کە دەبێت زوو بکرێت..

<u>سێیەم: زوو کردنی نوێژی بەیانی رەفتاری چوار خەلیفەکانە:</u>

سەلمێنراوە کە هەر چواریان خوا لێیان رازی بێت نوێژی سپێدەیان زوو لە تاریکوڕوونی بەیانیدا دەکرد[2]..

---

[1] ئەبو داوود (٣٩٤)، ئیبنو حیببان و حاکم و خەتتابی و ئیمامی زەهەبی بە سەحیحیان داناوەو ئەسڵەکەشی لە سەحیحەیندایە، ئەلبانیش لە صحيح أبي داود (٤١٧) دا بە سەحیحی ناساندووە. فەرموودەی ئەم باسە زۆرن و هەندێکیان لە بوخاریدایە (٥٦٠، ٨٧٢) هەندێکی تریان لای موسلیمن (٦٤٥، ٦٤٦)، هەندێکی تریش لای خاوەن سونەنەکانن و شێخی ئەلبانی زۆرینەیانی لە صحيح ابن ماجة دا بە سەحیح ناساندووە.

[2] ابن المنذر: الاوسط (٣٧٤/٢) لێرەدا ریوایەتی تریش لە سەیدنا عوسمان وعەلییەوە خوا لێیان راوی بێت دەگێڕێتەوە کە بەیانیان لە دنیاروناك بوونەوەدا کردووە

چوارەم: جیاوازی لێکدانەوەی مانای دنیاڕووناك بوونەوە:

هەندێك لە شەرعناسانی وەکو ئیمامی شافیعی وئیمامی ئەحمەد ووشەی (إسفار) کە لە فەرموودەکاندا هاتوون بە دڵنیابوون لە دەرکەوتنی سپێدە لێك دەدەنەوە نەك بە ڕووناکبوونەوەی دنیا. بەڵام ئیمامی ئەبوحەنیفەو یاوەرانی وسوفیانی سەوری دەڵێن: نا ڕووناکبوونەوەی دنیا مەرجە بۆ نوێژکردن بۆیە نوێژی بەیانی درەنگ دەکەن.. بەڵگەشیان:

١ ـ فەرموودەکەی کە سەیدنا رافیعی کوڕی خەدیج خوا لێی رازی بێت گێڕاوێتیەوە کە پێغەمبەری خوا دەفەرموێ: (أَسْفِرُوا بِالْفَجْرِ فَإِنَّهُ أَعْظَمُ لِلْأَجْرِ)[1] واتە: ڕێبدەن سپێدەی بەیانی دەرکەوێت، ئەوەتان خێری زیاتری تێدایە.. پۆلە شەرعناسی بەرامبەر وەڵامی ئەم بەرِێزانەو بەڵگەکەیان وا داوەتەوە، وەکو ئیبنو حیببان دەڵێ: ئەوە لەبەر ئەوەیە کە نەبادا لە شەوانی مانگەشەودا وابزانن روناکیەکەی هی ئەوەیە سپێدەی بەیانی هاتووەو نوێژەکەیانی تێدا بکەن، بۆیە داوای لێکردوون ئارام بگرن تا لە سپێدەی بەیانی دڵنیا دەبن، ئاوا خێری زیاتریان دەگاتێ چونکە لە کاتەکەی دڵنیا بوون[2]..

٢ ـ فەرموودەکەی سەیدنا ئیبنو مەسعوود خوا لێی رازی بێت کە باس لە نوێژی پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم دەکات کە لە موزەلیفە کردوێتی، کە تێیدا هاتووە: (مَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى صَلَاةً إِلَّا لِوَقْتِهَا، إِلَّا الْعِشَاءَيْنِ فَإِنَّهُ صَلَّاهُمَا بِجَمْعٍ

---

[1] ئەبوداوود (٤٢٤)، ترمزی (١٥٤)، نەسائی (١/٢٧٢)، ئیبنوماجە (٦٧٢) صحیح لغیره.. صحیح فقه السنة (١/٢٥٠).

[2] صحیح ابن حبان (٤/٣٥٩).

جَمِيعًا، وَصَلَّى الْفَجْرَ يَوْمَئِذٍ قَبْلَ وَقْتِهَا)[1] واته: پێغەمبەری خوام صلی الله علیه وسلم هەر وا بینیوە كە نوێژەكانی لە كاتی خۆیدا كردوون، ئەو جارە نەبێت كە هەردوو عیشاكەی (شێوان و خەوتنانی) پێكەوە كرد، نوێژی بەیانیشی پێش كاتی خۆی كرد.. وەڵامی ئەمەشیان وا داوەتەوە كە:

یەكەم: بەڵگەیەكی راشكاوو ئاشكرای وای تێدا نیە كە نوێژكردنی پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم لە كاتی تاریكوڕوونی سپێدەدا عادەتی خۆی نەبووبێت..

دووەم: ئەو نوێژە بە نیسبەت سەیدنا ئیبنو مەسعوودەوە خوا لێی رازی بێت پێش خستنە، چونكە عادەتی خۆی وا بووە كە تا دنیا رووناك نەبووبێتەوە نەیكردووە.. ئەمەش نهێنی ئەوەیە كە دەبینین حەنەفی وا درەنگ نوێژی بەیانیان دەكەن، چونكە ئیمامی ئەبو حەنیفەی پێشەوا قوتابی سەیدنا ئیبنو مەسعوود بووە خوا لێی رازی بێت..

ئیمامی تەحاوی كە خۆشی حەنەفیە هەوڵیداوە هەردوو بۆچوونەكان پێكەوە بسازێنێت بۆیە فەرموویەتی: لە تاریكوڕوونی سپێدەدا دەستی بە نوێژەكە كردووەو كە لێبۆتەوە دنیا رووناك بۆتەوە[2].. ئەمە هەرچەندە بۆچوونێكی جوانە بەڵام بە تەئكید سەرخستنی مەزهەبی جمهوری پێشەوایانی ترە، بەڵام ئیمامی تەحاوی لەبەر پابەندبوونی مەزهەبیانە نەیتوانیووە راشكاوانە دەسبەرداری بێت.. والله اعلم..

★ ★ ★

---

[1] مسند ابن أبي شيبة (٢٥٢) دەربارەشی دەفەرموێ: (إسناده متصل، رجاله ثقات، على شرط الشيخين البخاري ومسلم).

[2] الطحاوي: شرح معاني الآثار (١/١٨٤).

بابەتی تر کە پەیوەندییان بە کاتەکانی نوێژەوە هەیە

(١)

کات، فەرزی جەخت لێکراوەی نوێژە

- نوێژکردن لە کاتی خۆیدا فەرزە، کاتەکەش بۆ نوێژکردنەکە فەرزێکی نوێژەکەیەو لە هەموو فەرزەکانی تری نوێژ زیاتر تەئکیدی لێ کراوەتەوە، نابینیت خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿إِنَّ ٱلصَّلَوٰةَ كَانَتۡ عَلَى ٱلۡمُؤۡمِنِينَ كِتَٰبٗا مَّوۡقُوتٗا﴾ النساء/١٠٣ واتە: نوێژ لەسەر موسوڵمانەکان لە کاتی دیاری کراودا فەرز کراوە.. لەبەر ئەمەیە کە ناشێت بە هیچ بەهانەیەك نوێژ لە کاتی خۆی دواخرێت، نە بە بەهانەی لەش گرانی و نەبوونی دەستنوێژ، نە بە نەبوونی ئاو، یان نەبوونی پۆشاکی پاك یان شوێنی پاك یان هەر بەهانەیەکی تر بێت هەر قبووڵ نیەو دەبێت موسوڵمان نوێژەکەی لە کاتی خۆیدا بەو حاڵەتەی تێیدایە بیکات[١]!!

- خوای پەروەردگار ئەو نوێژخوێنانەی لە دەیان شوێنی قورئاندا مەتح کردووە کە لە کاتی خۆیدا نوێژەکانیان دەکەن، دەربارەیان لە سورەتی مەعاریجدا لە دوو شوێندا دەفەرموێ: ﴿ٱلَّذِينَ هُمۡ عَلَىٰ صَلَاتِهِمۡ دَآئِمُونَ﴾ المعارج/٢٣ واتە: هەموو مرۆڤێك شپرزە دەبێت و دەکەوێتە تاڵوکەوە جگە لەو کەسانەی لە نوێژەکانیاندا بەردەوامن.. هەروەها: ﴿وَٱلَّذِينَ هُمۡ عَلَىٰ صَلَاتِهِمۡ

---

[١] ئیمامی شافعی: الام (٧٩/١)، الفروع (٢٩٣/١)، النووي: المجموع (١٨٢/١)، ابن تیمیة: مجموع الفتاوی (٣٠/٢٢)،

يُحَافِظُونَ﴾ المعارج/٣٤ واتە: ئەو کەسانەی کە پارێزگاری نوێژەکانیان دەکەن.. بە ئاگالێبوونی کاتەکانی، وەکو ئیبنو مەسعوود دەڵێ[1].

ـ پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم وەسفی نوێژەکانی وا کردووە کە لە کاتی خۆیاندا ئەنجام بدرێن (باشترین کردەوەی چاکە)ی موسوڵمانە! چاکترین کارێکە کە خوای گەورە لێی رازی بێت! سەیدنا ئیبنو مەسعوود خوا لێی رازی بێت لە پێغەمبەری خوای صلى الله عليه وسلم پرسی: (أيُّ العَمَلِ أحَبُّ إلَى اللهِ؟ قالَ الصَّلاةُ عَلَى وَقتِهَا، قُلتُ ثمَّ أيُّ؟ قَالَ بَرُّ الوالدَينِ ، قلتُ ثمَّ أيُّ؟ قَالَ الجهادُ فِي سبيلِ اللهِ)[2] واتە: پرسیارم لە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم کرد کە چ کارو کردەوەیەك لای خوای گەورە خۆشەویسترە؟! فەرمووی: نوێژەکان لە کاتی خۆیاندا، ووتم پاشان چی؟! فەرمووی: چاکەکردن لەگەڵ دایك و باوکدا، ووتم: پاشان چی؟! فەرمووی: جیهاد لە پێناوی خوادا..

ـ پێغەمبەری پێشەوا صلى الله عليه وسلم هۆشداریی و حەزەری ئەوەی داوەتە ئوممەتەکەی کە ئەگەر کاربەدەست و دەسەڵاتدارانی وواڵت نوێژەکانیان لە کاتی خۆیاندا دواخست!! لەگەڵیاندا مەمێنن[3].. سەیدنا ئەبوزەڕی غیفاری خوا لێی رازی بێت دەڵێ: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم پێمی فەرموو: (كَيفَ أنتَ إذَاكانَتْ عَلَيكَ أمَرَاءُ يُمِيتُونَ (لە ریوایەتێکی تردا: يُؤَخِّرُونَ الصَّلاةَ عَنْ وَقتِهَا)، قُلتُ فَمَا تأمُرُنِي؟ صَلِّ الصَّلاةَ لوَقتِهَا فإنْ أدرَكْتَهَا مَعَهُمْ فصَلِّ، فإنَّهَا لكَ نَافِلَةٌ)[4] واتە: ئەو زەمانە

---

[1] تەبەرانی لە المجمع (١٣٩/٧)، ابن المنذر: الاوسط (٣٨٦/٢).
[2] بوخاری (٥٢٧)، موسلیم (٨٥).
[3] سەیری ئەو ئاڕاستەو سەیری واقیعی ئێستای موسوڵمانان بکە!!
[4] موسلیم (٦٤٨)، ترمزی (١٧٦)..

چی دەکەیت کە کاربەدستی واتان بەسەروە دەبێت کە نوێژ دەمرێنن (ریوایەتەکەی تر: کە نوێژەکان لە کاتی خۆیاندا ناکەن)؟! عەرزم کرد: فەرمانی چیم پێ دەکەی بیکەم؟! فەرمووی: نوێژەکەی خۆت لە کاتی خۆیدا بکە، ئەگەر لەگەڵ ئەوانیشدا فریا کەوتیت بیکەوەوە، بۆتۆ بە سوونەت هەژمارد دەکرێت.

- سەیدنا ئەنەسی کوڕی مالیك خوا لێی رازی بێت ئەوەی روون دەکردەوە کە دواخستنی نوێژەکان لە کاتی خۆیان بەدواوە پێچەوانەی سیرەو سوونەتی پێغەمبەری خوایە صلى الله عليه وسلم، نوێژ فەوتانە.. دین لەدەستدانە! ئیمامی زوهری دەڵێ: لە دیمەشق چوومە خزمەتی ئەنەسی کوڕی مالیك، دیتم دەگری! ووتم بۆچی دەگریت؟! فەرمووی: هیچ شتێکی زەمانی پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم نەماوە ئەم نوێژانە نەبێت، وا ئەمیشیان فەوتاند[1]!!

★ ★ ★

---

[1] بوخاری (٥٣٠).

(٢)

چۆن بزانرێت نوێژەکە لە کاتی خۆیدایە؟!

شەرعناسان لە وەڵامدا دووپۆلن:

پۆلی یەکەم: تەکبیرەی ئیحرام بکەوێتە کاتەکەوە ئەوە نوێژەکە لە کاتی خۆیدا کراوە: ئەمەش بۆچوونی ئیمامی ئەبو حەنیفەو شافیعی و رای بەناوبانگی ئیمامی ئەحمەدە[1]، بەڵگەشیان:

١. لەبەر ئەوەی نوێژ دابڕ دابڕ ناکرێت، سەرەتاو کۆتایی نوێژەکە وەکو یەکە، تەکبیرەی ئیحرامیش دەسپێکی نوێژەکەیە کەوابوو ئەوی فریای تەکبیرەی ئیحرام کەوت ئەوە نوێژی لە کاتی خۆیدا کردووە[2].

٢ـ لەبـەر ئـەو فەرموودەیـەی عائیشـەخان خـوا لێـی رازی بێـت کـە دەڵێ: پێغەمبەری خـوا صلی الله علیـه وسلم فەرموویـەتی: (مَنْ أدرَكَ مِنَ الْعَصْرِ سَجْدَةً قَبْلَ أنْ تغْرُبَ الشَّمْسُ، أو مِنْ الصُبْحِ قَبْلَ أنْ تطْلُعَ الشَّمْسُ فقَدْ أدرَكَهَا)[3] واتـە: هـەر کەسـێك پـێش خۆرئـاوابوون فریـای سـوجدەیەکی نوێـژی عەسـر کـەوت، یـان فریـای سـوجدەیەکی نوێـژی سـپێدە کـەوت پـێش ئـەوەی خـۆر هـەڵبێت، ئـەوە فریـای ئـەو نوێـژە کەوتوە. ئەم شەرعناسە بەڕێزانە دەڵێن: سوجدە بەشێکە لـە نوێـژ کـە روکن و فەرزەکانی لێك دانابڕێن، تەکبیرەی ئیحرامیش بەشێکی وەکو سوجدەکەیە، بۆیە هەرکەس فریای کەوت ئەوە فریای نوێژ کەوتوە.

---

[1] النووي: المجموع (٤٩/٣)، الاوسط (٣٤٨/٢)، الاكليل (٣٠٤/١).

[2] المبدع (٣٥٣/١).

[3] موسلیم (٦٠٩)، ئەحمەد (٧٨/٦) سەحیحە: صحیح فقه السنة (٢٥٢/١).

پۆلی دووەم: ئەوی فریای یەك ركات نوێژ بكەوێت ئەوە نوێژەكەی لە كاتی خۆیدا كردووە: ئەمەش بۆچوونی ئیمامی مالیك و ریوایەتێكی ئیمامی ئەحمەدەو ئیمامی ئیبنوتەیمییەش بە پەسەندتری ناساندووە[1]. بەلگەیان:

١- فەرموودەكەی ئەبو هورەیرە خوا لێی رازی بێت كە دەڵێ: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم دەیفەرموو: (مَنْ أدرَكَ رَكْعَةً مِنْ الصَّلاةِ فقَدْ أدْرَكَ الصَّلاةَ)[2] واتە: هەر كەسێك فریای ركاتێك نوێژ بكەوێت ئەوە فریای هەموو نوێژەكە كەوتووە..

٢- ئەو فەرموودەیەی پێشوو كە دەفەرموێ: ئەوی فریای سوجدەیەك كەوت مەبەستی فریاكەوتنی ركاتێكە، ئەمە ركاتەو بە ناوی سوجدەوە ناوهێنراوە، جا جارێك فەرموویەتی: ئەوی فریای سوجدەیەك كەوت و جارێكی تر فەرموویەتی: ئەوی فریای ركاتێك كەوت.. نابینیت سەیدنا عومەر خوا لێی رازی بێت دەڵێت: (حَفَظْتُ مِنْ رَسولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ سَجْدَتَينِ قَبْلَ الظهرِ وَسَجْدَتَينِ بَعْدَهَا)[3] واتە: لە پێغەمبەری خواوە صلی الله علیه وسلم فێربووم، دوو سوجدە پێش نیوەڕۆ بكەم و دوو سوجدە دوای نیوەڕۆ.. دیارە مەبەستەكەی دوو ركات نوێژی سووننەتە دوای نوێژی فەرز بیكات، نەك سوجدەبردنی تەنها.

---

[1] مواهب الجليل (٤٠٨/١)، الدسوقي (١٨٣/١)، الانصاف (٤٣٩/١).
[2] بوخاری (٥٨٠)، موسلیم (٦٠٧).
[3] بوخاری (١١٧٣).

کەسێك فریای کاتێکی کەم دەکەوت و لەپڕ عوزری بۆ پەیدابوو: کەسێك ماوەیەکی کەمی بۆ نوێژ لەبەردەستدا بوو، بەڵام هۆکارێکی ڕێگرتنی بۆ پەیدا بوو، وەك شێتبوون و لەهۆش خۆچوون و کەوتنە حەیزو زەیستانی و شتی واو نەیتوانی نوێژەکە بکات، ئەمەش دوو حاڵەتی هەیە:

١ـ ئەگەر ماوەکە ئەوەندە کەم بوو بەشی بەشە رکاتێکی فەرزی نەدەکرد، ئەوە بە خاوەن عوزر حسێبەو نوێژەکەی دوای نەمانی هۆکارەکە ناکاتەوە[1].

٢ـ ئەگەر کاتەکە ئەوەندە بوو بەشی کردنی رکاتێکی دەکرد، شەرعناسان لە حوکمیدا دوو ران:

ـ یەکیان دەڵێ: دەبێ دوای نەمانی هۆکارەکەی بیکاتەوە.

ـ دووەمیان دەڵێ: نایکاتەوە. ئەمەشیان ئیختیاری شێخولئیسلام ئیبنو تەیمییەیەو پێدەچێت بەهێزتر بێت[2]. چونکە ئافرەتێك لە نیوەی عەسردا بۆ نموونە بکەوێتە سوڕی مانگانەوەو بۆی جائیز نەبێت بیکات، خۆ کەمتەرخەم نەبووە، ئەو هێشتا کاتی نوێژکردنەکەی بەدەستەوە مابوو.. ئەمە لە لایەك، لە لایەکی ترەوە: نەبیستراوە کە پێغەمبەری خۆشەویست صلی الله علیه وسلم یان یاوەرێکی بەرێزی فەرمانیان بە ئافرەتێك کردبێت کە نوێژی ئەو کاتە بگێرێتەوە کە کەوتۆتە سوڕی مانگانەیەوە..

---

[1] النووی: المجموع (٣/٧١).

[2] لە بەرگی یەکەمدا لە حوکمی حەیزو زەیستانیدا باسمان لەمە کرد..

(٣)

عوزری دواخستنی نوێژ

ئەسڵ ئەوەیە کە دەبێت نوێژەکان لە کاتەکانی خۆیاندا بکرێن، بەڵام بۆ ئاسانکاریی، شەرع هەندێك هۆی قبووڵ کردووە کە ببنە عوزری شەرعی بۆ دواخستنی نوێژ، لەوانە:

١ و ٢ . خەوتن و بیرچوونەوە: هەر کەسێك پێش نوێژ خەوی لێ کەوت یان بیری چوو بیکات تا کاتی بەسەرچوو، ئەوە خاوەن عوزرە. دەبێ کە خەبەر بۆوە یا بیری کەوتەوە دەسبەجێ نوێژەکەی بکاتەوە، چونکە:

- سەیدنا ئەنەسی کوڕی مالیك خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم فەرموویەتی: (مَنْ نَسِيَ صَلَاةً فَلْيُصَلِّ إِذَا ذَكَرَهَا لَا كَفَّارَةَ لَهَا إِلَّا ذَلِكَ)[1] واتە: هەر کەس نوێژێکی بیرچوو با ئەو کاتەی دەکەوێتەوە یادی بیکات، کەفارەتی غەیری ئەوەی نیە..

- جارێك پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم لەگەڵ یاوەرانی بەڕێزیدا لە سەفەردا بوون، شەو کە خەویان لێ کەوت، گەرمای خۆری سبەینێ کە هەڵهات خەبەری کردنەوە، بۆیە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم فەرمووی: (لَيْسَ فِي النَّوْمِ تَفْرِيطٌ، وَلَكِنِ التَّفْرِيطُ عَلَى مَنْ لَمْ يُصَلِّ الصَّلَاةَ، حَتَّى تَجِيءَ الصَّلَاةُ الْأُخْرَى، فَمَنْ فَعَلَ ذَلِكَ فَلْيُصَلِّهَا حِينَ يَنْتَبِهُ لَهَا، فَإِذَا كَانَ مِنَ الْغَدِ فَلْيُصَلِّهَا عِنْدَ وَقْتِهَا)[2] واتە:

---

[1] بوخاری (٥٩٧)، موسلیم (٣١٤).
[2] موسلیم (٦٨١).

کەمتەرخەمی لە خەوتندا نیە (یەعنی ئەگەر کەسێك خەوی لێ کەوتبوو حوکمی کەمتەرخەمی نوێژ بەسەردا نادرێت) بەڵکو کەمتەرخەمی لەو کەسەدایە کە نوێژەکەی نەکردووە تا کاتی نوێژەکەی تری بەسەردا هاتووە.. هەر کەسێك وای کرد با ئەو کاتەی بیری دەکەوێتەوە بیکات، ئەگەر کەوتەوە سبەینێ با لە کاتی خۆیدا بیکات.. ئەمە گێڕانەوەی نوێژەکە نیە، چونکە ئەم کاتە بۆ ئەم کەسە هەر وەکو درێژکراوەی کاتەکەی ترە[1]..

٣ . **ناچارکردن:** هەر کەسێك ناچاری وەلکردنی نوێژ کراو نەیانهێشت بە ئاماژەش بیکات، یان ناچار کرا نوێژێکی تری پێچەوانەی نوێژ بکات، ئەوە خاوەن عوزرە[2]، ئەگەر هۆکاری ناچارکردنەکەی لەسەر نەما نوێژەکانی دەکاتەوە.. ئەم جۆرە ناچار کراوە ئەگەر بتوانێت نوێژەکەی بەسەر جوڵاندن بکات، دەبێت بیکات.. کە بەو شێوەیەش کردی ئیتر دیسان کردنەوەی لەسەر نامێنێت..

٤ . **کۆکردنەوەی نوێژ بۆ ئەو کەسەی مافی هەیە:** هەر کەسێك بۆی هەبوو دوو نوێژ کۆکاتەوەو بە دواخستنیان (جەمع و تەئخیر) کردنی، بۆی هەیە نوێژی یەکەم لە کاتی نوێژی دووەمدا بکات.. وەکو کەسێك کە نوێژی نیوەڕۆی هێناوەتە لای عەسرو پێکەوە کردوونی.. بەڵێ بەمە دەوترێت نوێژی دواخست، بەڵام لە راستیدا دوای نەخستووە، تەنها ئەوەندەیە کە کاتەکانی بۆ کراوە بە یەك..

---

[1] الشوكاني: السيل الجرار (١٨٨/١).

[2] النووي: المجموع (٦٧/٣)، حاشية الدسوقي (٢٠٠/١)، الاشباه و النظائر (٢٠٨).

٥ . ترس و بیم: هەر کەسێك کەوتە ترس و بیمێکی واوە کە دڵ و هۆشی لێ بڕێت، هۆشی لەوە نەبێت نوێژەکەی بکات، خاوەن عوزرە، ئەگەر باری دەروونی تا کاتی نوێژ بەسەر دەچێت نەهاتەوە جێی خۆی، بۆی هەیە دواتر نوێژەکەی بکات، چونکە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم لە غەزای خەندەقدا نوێژی عەسریان بۆ نەکرا تا خۆر ئاوا بوو[١]..

[١] بوخاری (٥٩٨)، موسلیم (٦٣١)، وەکو توێژینەوەو بەراوردی راو بۆچوونی زانایان بڕوانە الشوکاني: نیل الاوطار (٣٦/٢) و ابن عثیمین: الشرح الممتع (٢٣/٢).

(٤)

ئەو كەسەی شیاوی نوێژكردن دەبێت پێش ئەوەی كاتی نوێژ بەسەرچێت

ئەگەر منداڵێك باڵغ بوو، یا شێتێك چاك بۆوە، یا حەیزدارێك یان زەیستانێك پاك بۆوەو غوسڵی دەركرد، كاتیش بەقەدەر ئەنجامدانی ركاتێك یان كەمێك زیاتری مابوو، نوێژەكەیان لەسەرەو دەبێ زوو فریای خەن.. بەڵام ئایا نوێژی تریش كە بەو نوێژەوە پەیوەست بووە دەبێت هەر ئەو كاتە بكرێت، یان دەشێت دواخرێت؟!:

ئەگەر حەیزدار پێش خۆرئاوا بوون یان پێش سپێدە پاك بۆوە، راو بۆچوونی شەرعناسان دەربارەی حوكمی وا سێ پۆلن:

یەكەم: ئەگەر پێش خۆرئاوا بوون پاك بۆوە دەبێت نوێژی نیوەڕۆو عەسری بكات: ئەگەر پێش سپێدەی بەیانی پاك بۆوە دەبێت نوێژی شێوان و خەوتنانی بكات.. ئەمەش ئەوەیە كە لە سەیدنا عبدالرحمانی كوڕی عەوف و ئیبنوعەبباس و ئەبوهورەیرەوە خوا لێیان رازی بێت گێڕراوەتەوە، مەزهەبی جمهوری پێشەوایانی شەرعناسیی، وەكو تاووس وئیبراهیمی نەخەعی وموجاهیدو رەبیعەو ئیمامی مالیك ولەیس وئیمامی شافیعی وئیمامی ئەحمەدو ئەبو سەورو ئیسحاق، هەر وایە[1].. بەڵگەشیان:

---

[1] ابن رشد: بداية المجتهد (١/١٣٣)، الاوسط (٢/٢٤٣)، ابن هانئ: مسائل أحمد (١/١٣١)..

١ـ ئەو فەرموودەی کە لە سەیدنا عبدالرحمانی کوڕی عەوفەوە خوا لێی رازی بێت گێڕراوەتەوە کە دەفەرموێ: (إذَا طَهُرَتْ الحَائِضُ قَبْلَ غُرُوبِ الشَّمْسِ صَلَّتْ الظُّهْرَ وَالعَصْرَ، وإذَا طَهُرَتْ قَبْلَ طلوعِ الفَجْرِ صَلَّتْ المَغْرِبَ وَالعِشَاءَ)[1] واتە: ئەگەر ئافرەت پێش خۆرئاوابوون لە حەیز پاك بۆوە، نوێژی نیوەڕۆو عەسری دەبێ بکات، ئەگەر پێش دەرکەوتنی سپێدەی بەیانیش پاك بۆوە دەبێ نوێژی شێوان و خەوتنانی بکات..

ئەمە لە سەیدنا ئەبوهورەیرەو سەیدنا ئیبنو عەبباسیشەوە ریوایەت کراوە خوا لێیان رازی بێت[2]..

دووەم: ئەگەر لە کاتی عەسردا پاك بۆوە هەر نوێژی عەسری دەکەوێتە سەر:

ئەمەش رای حەسەنی بەسری و قەتادەو سوفیانی سەوری و ئیمامی ئەبو حەنیفەیە[3]، بەلگەشیان:

١ـ ئەم فەرموودەیە: (مَنْ أدْرَكَ رَكْعَةً مِنْ الصَّلاةِ فَقَدْ أدْرَكَ الصَّلاةَ)[4] واتە: هەر کەسێك فریای رکاتێك نوێژ بکەوێت ئەوە فریای هەموو نوێژەکە کەوتووە.. فەرموویانە ئەو ئەلف و لامەی سەر (الصلاة) ئەلف و لامی عەهدە، کە گشتیە.. یەعنی هەر کەسێك فریای ئەو نوێژە بکەوێت کە رکاتێکی لە کاتی خۆیدا کراوە، ئەمما ئەوی فریای رکاتێکی نەکەوتوون ئەوە ئەم

---

[1] ابن أبي شيبة (٣٣٦/٢)، ابن المنذر (٢٤٣/٢) عبدالرزاق: المصنف (١٢٨٥)، بۆ توێژینەوەشی بڕوانە: ابن قدامة: المغني (٢٣٨/١).

[2] ابن أبي شيبة (٣٣٧/٢)، ابن المنذر (٢٤٤/٢)، سنن الدارمي (٨٨٩). کەمال ئیبنو السید لە صحیح فقه السنة (٢٥٥/١) دا دەفەرموێ: سەنەدەکەی زەعەیفە.

[3] الاوسط (٢٤٥/٢)، اختلاف العلماء (ل ٣٨٠).

[4] بوخاری (٥٨٠)، موسلیم (٦٠٧).

فەرموودەیە نایگرێتەوە.. چۆن دەبێت کەسێك پابەند کەین بە نوێژی کاتێکەوە کە لەدەستدا نیە؟! کاتێك کە کابرامان لە کاتی خۆیدا بۆ پابەند نەکراوە پێی! کەوابوو تەنها نوێژی عەسرەکەی لەسەرە چونکە فریای رکاتێکی کەوتووە[١]..

٢ ـ راجوێیی لەوەدا نیە کە ئەگەر کەسێك بە ئەنقەست یان بە ئیهمالی و بێ عوزری شەرعی لێگەڕا تا کاتی نوێژی عەسر خەریك بوو کۆتایی پێ دەهات، پەلەی کردو رکاتێکی تێدا فریا خست، بەڵام حەوت رکاتەکەی تری عەسرو نیوەڕۆی لە کاتی نوێژی شێواندا کرد، گوناحی گەیشتۆتێ.. خۆ ناکرێت ئەم کاتەی کە ناچارییە بۆ ئەم کەسە ئیهمالە بکرێتە کاتێکی ئاسایی[٢]؟!

٣ ـ ئێمە دەزانین ئەگەر رکاتێکی نیوەڕۆ فریاکەوت بەڵام رێبەستێکی بۆ پێش هات و نەیتوانی تەواوی کات، ئەمە دواتر هەر ئەو نوێژەی لەسەر بیکاتەوە، ئەمە لە کاتێکدایە کە کاتی نوێژی نیوەڕۆ لە کاتی کۆکردنەوەی نوێژەکاندا کاتی نیوەڕۆو عەسریشە، دەی جیاوازی نێوان ئەم دوو کاتە چیە؟! بۆچی لەمیاندا عەسری پێ ناکەن و لەویاندا نیوەڕۆی پێ دەکەن؟! ئەگەر دەڵێن: لەبەر ئەوە جیاوازیمان خستۆتە نێوانیانەوە چونکە حوکمی یاوەرانمان وا پێ گەیشتووە.. پێیان دەوترێت: باشە ـ ئەگەر ئەو ریوایەتانەش راست بوو ـ دیارە لەبەر ئەوە وا ووتراوە نەبادا رێبەستەکە نەمابێت و بە هۆی ئیهمالیەکی ترەوە نیوەڕۆکە لە کاتی خۆیدا نەکرابێت، یان بە هۆی چاوەڕوان کردنەوە، وەکو پابوونەوە لە

---

[١] ابن عثيمين: الشرح الممتع (٢/١٣٠).

[٢] ابن المنذر: الاوسط (٢٤٥/٣).

حەیز کە هەر دەبێت ماوەیەکی لێ بوەستێت تا لە پاکبوونەوەی دڵنیادەبێت.. لەبەر ئەم هۆیانەیە کە ئەو یاوەرانە پێیان باشتر بووە کە نیوەڕۆکەش لە بابی ئیحتیاتەوە بکرێتەوە[1]..

سێیەم: ئەگەر لە کاتی عەسردا پاك بۆوەو کات هەبوو نیوەڕۆو عەسری دەکات، ئەگەر نا: هەر عەسر دەکات:

ئەمەش رای ئیمامی مالیك و ئەوزاعیە[2]..

پوختەی بۆچوونەکان: هەرچەندە بۆچوونی دووەمم پێ بەهێزترە، بەڵام دەشێت هەموو راو بۆچوونەکان پێکەوە بسازێنرێن، بەوەی کە دووەم وەکو حاڵەتێکی ئیحتیات وسێیەم وەکو حاڵەتی ناچاری سەیر بکرێن.

★ ★ ★

---

[1] ابن عثيمين: الشرح الممتع (٢/١٣٠).

[2] ابن رشد: بداية المجتهد (١/١٣٣)، الاوسط (٢/٢٤٦).

(٥)

ئەوی بێ عوزر نوێژەکەی ناکات تا کاتەکەی بەسەر دەچێت

شەرعناسان لە حوکمی گێڕانەوەی ئەم نوێژەدا دوو پۆلن:

. پێویست ناکات بیگێڕێتەوەو جائزیش نیە: ئەمە بۆچوونی قاسمی کوڕی محمدو ئیبنوسیریین و عومەری کوڕی عبدالعەزیزو هەندێك لە یاوەرانی ئیمامی شافیعی و جورجانی و ئیبنو بەتتەو داوودی زاهیریی و ئیبنو حەزمە هەروەها رای ئیبنو تەیمییەو ئەلبانی و بن عوسێمینیشە[1] رەحمەتیان لێ بێت.. بەلگەشیان:

یەکەم: بەڵگە گشتیەکان (ئایەتەکان): کە باس لە حوکمی نوێژنەکەر دەکەن:

١ ـ (إِنَّ ٱلصَّلَوٰةَ كَانَتۡ عَلَى ٱلۡمُؤۡمِنِينَ كِتَٰبٗا مَّوۡقُوتٗا) النساء/ ١٠٣ واتە: نوێژ کردن بە گوێرەی کاتی دیاری کراو لەسەر موسوڵمانان فەرزە.. کەوابوو نوێژی پەیوەست بە کاتەوە کردووە، کاتێك کە ئەمسەرو ئەوسەری دیاری کراوە، جیاوازی نێوان پێش سەرەتاو دوای کۆتاییەکەی نیە.. جا وەکو کە ناشێت پێش هاتنی کاتەکەی بکرێت، ناشبێت دوای تەواوبوونی کاتەکەی بکرێت، مەگەر بە دەقێکی تر کە حوکمێکی تری پێ بێتە دی، وەکو دەقی باسی خەوتوو بیرچووەوەو خاوەن عوزرەکانی دیکە، وەکو حەج و رەمەزان.. لەبەر

---

[1] ابن حزم: المحلى (٢٣٥/٢)، ابن تيمية: مجموع الفتاوى (٤٠/٢٢)، الانصاف (٤٤٣/١)، الشوكاني: نيل الاوطار (٣١/٣)، ابن عثيمين: الشرح الممتع (١٣٣/٢)

ئەمەیە دەڵێن: ئەگەر کابرا نوێژی پێش وەخت کرد نوێژەکەی بەتاڵە، هەروەها ئەگەر نوێژی لە دوای تەواو بوونی کاتی نوێژەکە کرد هەر بەتاڵە!

٢ - (فَوَيْلٌ لِّلْمُصَلِّينَ ﴿٤﴾ الَّذِينَ هُمْ عَن صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ) الماعون / ٤-٥ واتە: وەیل بۆ ئەو کەسانەی لە نوێژەکانیان غافڵن..

٣ ـ (فَخَلَفَ مِن بَعْدِهِمْ خَلْفٌ أَضَاعُوا الصَّلَاةَ وَاتَّبَعُوا الشَّهَوَاتِ فَسَوْفَ يَلْقَوْنَ غَيًّا ﴿٥٩﴾ إِلَّا مَن تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا) مریم / ٥٩-٦٠ واتـە: نەوەیـەکیان لـە پاش هات کە نوێژەکانیان فەوتاندو کەوتنە شوێن هـەواو هـەوەس و حەزی خۆیان، ئەوانە لە دواییدا بە هیلاك دەچن، مەگـەر ئەوانـەی کـە پەشـیمان دەبنـەوەو تۆبـە دەکـەن و دەکەونـەوە سـەر کـردەوەی چاك..

دووەم: بەڵگە گشتیەکان (فەرموودەکان): کە

١ - (مَنْ نَسِيَ صَلَاةً فَلْيُصَلِّ إِذَا ذَكَرَهَا لَا كَفَّارَةَ لَهَا إِلَّا ذَلِكَ)[١] واتە: هەر کەس نوێژێکی بیرچوو با ئەو کاتەی دەکەوێتەوە یادی بیکات، کەفارەتی غەیری ئەوەی نیە.. ئەم شەرعناسە بەرێزانە دەڵێن: ئەمە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە ئەوی بە ئەنقەست نوێژەکەی نەکرد تا چوو، نوێژەکەی ناکاتەوە، چونکە بیرچوونەوە لەم فەرموودەیەدا مەرجە، مەرجەبۆ کراوەکەش کە نوێژەکەیە پەیوەندە بە مەرجەکەوە، کەوابوو کە بیری چوو دەیکاتەوە، کە بە ئەنقەست نەیکرد نایکاتەوە.

---

[١] بوخاری (٥٩٧)، موسلیم (٣١٤).

٢ ـ ئەو فەرموودەیەی کە دەفەرموێ: (الَّذِي تفُوتهُ صَلاةُ الْعَصْرِ فكَأَنَّمَا وُتِرَ أهْلَهُ وَمَالَهُ)[١] واتە: ئەو کەسەی نوێژی عەسری دەچێت، وەکو ئەو کەسەیە کە کەسوکارو ماڵ و سامانەکەی فەوتابێت.. کەوابوو ئەو نوێژەی کە فەوتا تازە بواری هێنانەوەی نیە! شەرعناسانی بەرامبەر فەرموویانە: فەرموودەکە نابێتە بەڵگەی ئەو حوکمە چونکە راهێنانی موسوڵمانە لەسەر سووربوونی لەسەر نوێژەکانی، بۆ ئەوەی بزانێت کە ئەگەر نوێژێکی چوو دەبێ جێ خەمی بێت هەر وەکو کە نەمانی کەسوکاری دەبێتە جێ خەمی! خەم خواردن بۆ نوێژ چوون چ پەیوەندی بەوەوە هەیە کە نابێت بیگێڕێتەوە..

دووەم: بەڵگە گشتیەکان (فەرموودەکان):

١ ـ ئەم شەرعناسە بەرێزە دەڵێن: ئەم بۆچوونەی ئێمە بۆچوونی یاوەرانێکی وەکو سەیدنا عومەری کوڕی خەتتاب و عبداللەی کوڕی و سەعدی کوڕی ئەبو وەققاس و ئیبنومەسعوودە خوا لێیان رازی بێت..

٢ ـ هەروەها ئەم بەرێزانە دەڵێن: دەرکردنی حوکم بۆ نوێژگێڕانەوە رەفتارێکی شەرعیە، ئەمەش مافی خواو پێغەمبەری خوایە صلى الله عليه وسلم.. ئەوانیش لە وەڵامدا دەڵێن: ئێمە حوکمەکەمان دەرنەکردووە، هەموو بۆچوونەکەمان ئەوەیە کە نوێژنەکەری ئەنقەستمان قیاس کردووە بە نوێژنەکەری خەوتوو بیرچوو..ئەمەش قیاسێکە بە پێی رێساکانی شەرع کراوە..

---

[١] شێخی ئەلبانی لە صحيح الجامعدا (٥٤٩١) دەفەرموێ سەحیحە..

٢ ـ دیسان دەڵێن: کە دەڵێین نوێژەکەی ناگێڕێتەوە وەنەبێت مەبەستمان بێت تاوانەکەی لەسەر سووك کەین، نا، خۆ کابرا نوێژەکە بکاتەوەو نەکاتەوە گوناحی فەوتانی هەر لە گەردندایە ئیتر کردنەوەی ئەو نوێژە سوودی چیە؟! بە تایبەتی کە وەکو حوکمی بیرچووەوەو خەوتوو دەقێکمان لەبەر دەستدا نیە فەرمانی نوێژکردنەوەکە بەمیش بکاتەوە؟؟ نوێژکردنەوەی بیرچووەو خەوتوو کەفارەتە، خۆ ناشێت حوکمی ئیهمالەکە قیاس کەینەوە لەسەری[1]!!

. دەبێ بیگێڕێتەوە: ئەمەش بۆچوونی جمهوری پێشەوایانی شەرعە، رای ئیمامی ئەبوحەنیفەو مالیك و شافیعی وئەحمەدو زۆرێك لە شەرعناسانی تری غەیری ئەوانیشە.. تەنانەت ئیمامی نەوەوی دەڵێ کۆڕا (ئیجماع)ی لەسەرە[2].. بەڵگەشیان:

١ ـ ئەو بەڵگانەی کە دەڵێن: هەر کەس بیری چوو نوێژەکەی بکات دەبێت بیگێڕێتەوە، بۆ ئێرەش دەبنەوە بە بەڵگە.. کەسێك بیری چوو بێت نوێژەکەی بکات دەبێت بیکاتەوە، کەوابوو ئەو کەسەی بە ئەنقەست نوێژەکەی چوواندووە لەپێشترە بیگێڕێتەوە..

---

[1] ابن حزم: المحلی (٢/٢٣٧) لێرەدا ئیمامی ئیبنو حەزمی رەحمەتی ووتووێژێکی دوورودرێژ لەسەر باسەکە دەهێنێت و دواتر ئەوە پەسەند دەکات کە نوێژی بە ئەنقەست چوێنراو گێڕانەوەی نیە..

[2] حاشیة الدسوقي (١/٢٦٤)، النووي: المجموع (٣/٧١) الانصاف (١/٣٤٢)، ابن عثیمین: الشرح الممتع) ٢/١٣٣). هەر لەبەر ئەوەی پۆلێکی تری شەرعناس هەن پێچەوانەی ئەم بۆچوونەیان هەیە ناتوانرێت بووترێت کۆڕای لەسەرە..

٢ ـ پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم دەربارەی خەوتوو بیرچووەوە کە فەرمووی: (لَا كَفَّارَةَ لَهَا إِلَّا ذَلِكَ)[1] واتە: کەفارەتی غەیری ئەوەی نیە.

دەڵێن: ئەمە حوکمی ئەنقەستیەکەشە، چونکە خۆ ئەمیش وەکو بیرچووەکەیەو نەیکردووە، کە گێڕایەوە جەبرانی دەکاتەوە..

٣ ـ قیاس لەسەر ئەو کەسەی کە رۆژووی فەرزی بە ئەنقەست شکاند بێت یان لە رۆژی رەمەزاندا جیماعی کردبێت، دەبێت بیگرێتەوە. بەڵام بەرامبەرەکانیان وەڵامیان داوەتەوە کە فەرموودەی (گرتنەوەی رۆژووی شکاوی رەمەزان بە جیماع) زەعیفە[2]..

---

[1] بوخاری (٥٩٧)، موسلیم (٣١٤).

[2] مەبەست لەو فەرموودەیە کە سەیدنا ئەبو هورەیرە خوا لێی رازی بێت دەیگێڕێتەوەو دەفەرموێ: (جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَدْ جَامَعَ أَهْلَهُ فِي رَمَضَانَ .. فَذَكَرَ الحديث وَقَالَ فيهِ: فَأُتِيَ بِعِذْقٍ فِيهِ تَمرٌ قَدرَ خَمسَةَ عَشَرَ صَاعاً وَفِيهِ قَالَ كُلْهُ أَنتَ وَأَهلُ بَيتِكَ وَصُمْ يَوماً وَاستَغفِرِ اللهَ) ئەبوداوود (٢٣٩٣) واتە: کابرایەك هاتە خزمەت پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم و عەرزی کرد کە لە رۆژی رەمەزاندا کاری سەرجێیی (جیماع) لەگەڵ خێزانەکەی کردووە تێیدا هاتووە کە پێی فەرموو: فەرمووی: دەبڕۆ خۆت و خێزانت بیخۆو رۆژووی رۆژێك بگرەرەوەو دوای لێبوردن لە خوای گەورە بکە.. لای ئیبنوماجە زیادەیەکی هەیەو دەفەرموێ: (وَصُمْ يَوماً مَكَانَهُ) ئیبنوماجە (١٦٧١) زاتە: رۆژێکیش لە جیاتی بگرەرەوە. ئەم فەرموودەیە لەبەر ئەوەی لە سەنەدەکەیدا عبدالجباری کوڕی عومەری ئیلی تێدایە فەرموویانە فەرموودەکە زەعیفە، لەوانەی وایان فەرمووە: یەحیای کوڕی مەعینی مامۆستای ئیمامی ئەحمەدو ئەبو زەرعەو نەسائی و ئیبنو سەعدو بوخاریش دەفەرموێ: مونکەراتی زۆرە.. مەبەستی لەوەیە فەرموودەی مونکەر کە جۆرێکە لە فەرموودەی زەعیف زۆر دەگێڕێتەوە، نەك کاری خراپەی زۆر بێت.. وووریابە.

٤ ـ پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم دەفەرموێ: (فَدَيْنُ اللّهِ أحَقُّ أنْ يُقْضَى)[١] واتە: قەرزی خوا لە پێشترە بدرێتەوە.. پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم حەج و ڕۆژووی ناوناوە قەرز. کابرا کە حەجی نەکردبوو، پاش مردنی بۆی دەکرێتەوە، کە ڕۆژووی لەسەر بێت بۆی دەگێڕرێتەوە، هەموو ئەمە لەبەر ئەوەی قەرزی خوایەو لەسەریێتی، جا کابرا کە قەرزی خوای لە نوێژدا لەسەر چۆن نابێت بیداتەوە؟! حەتمەن ئەمیش دەبێت بیداتەوە مادام لە ژیانیدا ماوە.. ئەمانی تر وەڵامیان داوەتەوە کە ئەگەر ئەم قیاسەتان ڕاست بێت کەوابوو دەشێت کابرا پێش کات نوێژ بکات چونکە قەرز دەشێت پێش هاتنی کاتی دانەوەی بدرێتەوە!! دواتر ئەمە باس دەکەینەوە ان شاء الله.. من پێم وایە بۆچوونی چوار پێشەوا بەڕێزەکەو ئیمامی نەوەوی ئەوان بەهێزتر بێت، بۆیە:

ئەو کەسەی نوێژەکەی چوو قەرزارەو دەبێت بیگێڕێتەوە.. والله اعلم.

★ ★ ★

---

[١] بوخاری (١٩٥٣) موسلیم (١١٤٨)، ئەبوداوود (٣٣١٠).

باسی دووەم: نوێژ گێڕانەوە
(قەزا کردنەوەی نوێژ)

نوێژ گێڕانەوە: مەبەست لە نوێژ گێڕانەوە کردنەوەی ئەو نوێژانەیە کە چوون کە دەبوو لە کاتی رابوردووی خۆیاندا بکرانایە، بەڵام نەکراون. ئەمە نوێژچوون یان نوێژچواندن یان نوێژ فەوتاندنی پێ دەڵێن.. کردنەوەی یان گێڕانەوەی لە عەرەبیدا پێی دەوترێت (قضاء) ە، لەبەر ئەوەی مەلای کوردیش (ض) بە (ڵ) دەخوێننەوە فەرموویانە (قەڵا کردنەوە)ی نوێژ، گەنجی نوێش کە لە قوتابخانە ئەو پیتە عەرەبیەی خوێندووە وەکو زۆر لە عەجەمەکان بە (ز) دەیخوێننەوە بۆیە دەڵێن: (قەزا کردنەوە)ی نوێژ، دیارە هەردوولاش مەبەستیان کردنەوەی ئەو نوێژانەیە کە دەبوو لە کاتی خۆیاندا بکرانایە..

لە باسی ئەحکامی نوێژنەکەردا ووتمان کە شەرعناسان دوو پۆلن: جمهوری شەرعناسان (ئیمامی ئەبو حەنیفەو مالیك و شافیعی) و هاورایانیان دەڵێن کافر نیەو دەبێ هەموو نوێژەکانی کە چوون بگێڕێتەوە، ئیمامی ئەحمەدو هاوڕایانی لەوانەی سەردەمیش شەوکانی و ئەلبانی و بن عوسێمین دەڵێن کافربووەو پێویستی بە گێڕانەوەی هیچ یەکێك لەو نوێژانەی نیە کە لەسەردەمانی نوێژنەکردنیدا نەیکردوون.. ووتیشمان کە ئێمە رای جمهورمان پێ پەسەندترە. چونکە ئەو کەسەی لەبەر تەمبەڵی و مەشغەڵەتی دنیایی و ئیهمال کردن و شتی وا نوێژەکانی لە ماوەی رابوردوودا نەکردووە، مادام نکووڵی لە هیچ شتێکی دینەکە ناکات هەر موسوڵمانە، بۆیە دەبێ نوێژەکانی بگێڕێتەوە..

ئایا دەسبەجێ نوێژەکە دەگێڕرێتەوە یان دەشێت دوای ماوەیەك بێت؟ ئەوی بە هەر هۆیەك نوێژی چوو، دەبێت دەسبەجێ بیکاتەوە. چونکە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم دەربارەی خەوتوو بیرچوو فەرمووی: (اذَا نَسِيَ أحَدُكُمْ صَلَاةً أو نَامَ عَنها فَلْيُصَلِّهَا إذَا ذَكَرَهَا)[1] (وإذا استيقظ) واته: هەر کەسێکتان نوێژێکی بیرچوو، یان لە کاتیدا خەوی لێ کەوت، با ئەو کاتەی بیری دەکەوێتەوە بیکات، خەوتووش ئەو کاتەی کە خەبەری دەبێتەوە دەبێ بیکات. مالیکی و حەنبەلیەکان دەڵێن: ئەگەر ئاوا خێرا نوێژەکەی کردەوە گوناحبار نابێت[2]..

حەنەفی و شافیعیەکان دەڵێن: دەتوانێت دەسبەجێ بیکات و دەشتوانێت دواتر بیگێڕێتەوە[3].. لەبەر ئەوەی کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم و یاوەرانی لەخەو خەبەریان بۆوە، دەسبەجێ نوێژەکەیان نەکردەوە، خستیانە کات و شوێنی دواتر..

- (عَنْ أبِي هُرَيْرَةَ أنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ قَفَلَ مِنْ غَزْوَةِ خَيْبَرَ سَارَ لَيْلَهُ حَتَّى إِذَا أدرَكَهُ الْكَرَى عَرَّسَ وَقَالَ لِبِلَالٍ اكْلَأْ لَنَا اللَّيْلَ فَصَلَّى بِلَالٌ مَا قُدِّرَ لَهُ وَنَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأصحَابُهُ فَلَمَّا تَقَارَبَ الْفَجْرُ اسْتَنَدَ بِلَالٌ إِلَى رَاحِلَتِهِ مُوَاجِهَ الْفَجْرِ فَغَلَبَتْ بِلَالًا عَيْنَاهُ وَهُوَ مُسْتَنِدٌ إِلَى رَاحِلَتِهِ فَلَمْ يَسْتَيْقِظْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَا بِلَالٌ وَلَا أحَدٌ مِنْ أصحَابِهِ حَتَّى ضَرَبَتْهُمْ الشَّمْسُ فَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أوَّلَهُمْ اسْتِيقَاظًا فَفَزِعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أيْ بِلَالُ فَقَالَ بِلَالٌ أخَذَ بِنَفْسِي الَّذِي أخَذَ بِأبِي أنْتَ

---

[1] موسلیم (٦٨٤) زیادەکەش سەحیحیە لە عبدالرزاق: المصنف (٥٠٩) وەرگیراوە..

[2] البهوتي: كشاف القناع (١/٢٦٠)، الشرح الصغير (١/٣٦٦)

[3] النووي: المجموع (٣/٦٩)، حاشية ابن عابدين (٢/٧٤).

وَأُمِّي يَا رَسُولَ اللَّهِ بِنَفْسِكَ قَالَ اقْتَادُوا فَاقْتَادُوا رَوَاحِلَهُمْ شَيْئًا ثُمَّ تَوَضَّأَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَمَرَ بِلَالًا فَأَقَامَ الصَّلَاةَ فَصَلَّى بِهِمْ الصُّبْحَ فَلَمَّا قَضَى الصَّلَاةَ قَالَ مَنْ نَسِيَ الصَّلَاةَ فَلْيُصَلِّهَا إِذَا ذَكَرَهَا فَإِنَّ اللَّهَ قَالَ أَقِمْ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي)[١] واتە: کاتێك پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم لە غەزای خەیبەر گەڕایەوە، شەوێك شەورەوێکی زۆر ڕۆیشتن، کە ماندوێتیان گەیشتێ خەوتن، پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم بە بیلالی حەبەشی فەرموو: ئاگات لە شەوەکەمان بێت و پاسەوانی بە، ئەویش کەوتە نوێژ کردن.. پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم وياوەرانيش خەوتن.. کە کەوتنە نزیکی سپێدەی بەیانی بیلالیش پشتی بە سواریەکەیەوە دابۆوەو رووی لە ئاسۆ بوو، بەڵام چاوەکانی خەویان لێ خست، نە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم نە بیلال نە هیچ یەکێك لە یاوەران خەبەریان نەبۆوە، تا تینی گەرمای خۆر خەبەری کردنەوە، یەکەم کەس کە بەخەبەر هات پێغەمبەری خوا بوو صلی الله علیه وسلم، زۆر ناڕەحەت بوو، فەرمووی: ئەرێ بیلال! فەرمووی: ئەی پێغەمبەری خوا دایك و باوکم بە قوربانت بێت ئەوی ئەوەی بەسەر هێنام هەر ئەو بوو کە هەمان شتی بەسەر جەنابتدا هێنا، ئیتر پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم فەرمووی: بار بکەین با بڕۆین.. ماوەیەك ڕۆیشتن پاشان پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم دەستنوێژی گرت و فەرمانی بە بیلال دا کە بانگ بدات، پاشان نوێژی بەیانیەکەی بۆ کردن.. کە نوێژەکەی بۆ گێڕانەوە فەرمووی:

---

[١] موسلیم (٦٨٠)، نەسائی (١/٨٠).

هەر کەسێك بیری چوو نوێژەکەی بکات با ئەو کاتە بیکات کە بیری دەکەوێتەوە، چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: نوێژ بۆ یادی من بکە..

ئەم پۆلە شەرعناسە بەڕێزە دەڵێن: کەوابوو مەرج نیە دەست بەجێ نوێژەکەی بکاتەوە، بەڵکو دەتوانێت بیخاتە شوێن و کاتی تر.. شەرعناسانی بەرامبەر وەڵامی ئەمەشیان وا داوەتەوە کە ریوایەتی تری هەیە هۆی دواخستنی نوێژەکە دەبەستێتەوە بە شوێنەکەوە:

ـ (عَنْ أبِي هُرَيْرَةَ قَالَ عَرَّسْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ لَيْلَةٍ فَلَمْ نَسْتَيْقِظْ حَتَّى آذَتْنَا الشَّمْسُ فَقَالَ لَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لِيَأْخُذْ كُلُّ رَجُلٍ مِنْكُمْ بِرَأْسِ رَاحِلَتِهِ ثُمَّ لِيَتَنَحَّ عَنْ هَذَا الْمَنْزِلِ ثُمَّ دَعَا بِمَاءٍ فَتَوَضَّأَ فَسَجَدَ سَجْدَتَيْنِ ثُمَّ أُقِيمَتْ الصَّلَاةُ فَصَلَّى)[١] واتە: سەیدنا ئەبو هورەیرە خوا لێی رازی بێت دەگێڕێتەوە: شەوێك لە خزمەت پێغەمبەری خوادا صلى الله عليه وسلم ماینەوە، بەڵام خەبەرمان نەبۆوە تا تینی گەرمی خۆر عەزێتی داین (خەبەری کردینەوە) پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرمووی: هەر کەس سواریی (راحلة)ی خۆی بگرێت و لەم ناوە دوور کەوێتەوە، دواتر ئاوی داواکرد دەستنوێژی شت، پاشان قامەت کراو نوێژەکەی کرد.[٢]

ـ (أبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: عَرَّسْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمْ نَسْتَيْقِظْ حَتَّى طَلَعَتْ الشَّمْسُ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لِيَأْخُذْ

---

[١] عبدالرزاق: المصنف (٥٠٩ ـ ١/٢٨٤)

[٢] هەر لەو سەرچاوەدا عبدالرزاق: المصنف (٥٠٩ ـ ١/٢٨٤) ریوایاتی تریشی هێناوە وەك: (عَنْ الزُّهْرِيِّ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَامَ عَنْ صَلَاةِ الْفَجْرِ حَتَّى طَلَعَتْ الشَّمْسُ فَقَالَ لِأَصْحَابِهِ: تَزَحْزَحُوا عَنْ الْمَكَانِ الَّذِي أَصَابَكُمْ فِيهِ الْغَفْلَةُ فَصَلَّى ثُمَّ قَالَ: وَأَقِمْ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي) . هەروەها ئەبوداوود (٤٣٥).

كُلُّ رَجُلٍ برَاسِ رَاحِلَتِهِ، فَإِنَّ هَذَا مَنْزِلٌ حَضَرَنَا فِيهِ الشَّيْطَانُ قَالَ: فَفَعَلْنَا ثُمَّ دَعَا بِالْمَاءِ فَتَوَضَّأَ، ثُمَّ صَلَّى سَجْدَتَيْنِ ثُمَّ أُقِيمَتْ الصَّلَاةُ فَصَلَّى الْغَدَاةَ)[1] واتە: شەوێك لە خزمەت پێغەمبەری خوادا صلى الله عليه وسلم ماینەوە، بەڵام خەبەرمان نەبۆوە تا تینی گەرمی خۆر خەبەری کردینەوە، پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرمووی: هەر کەس سواریی (راحلة)ی خۆی بگرێت، وا دیارە شەیتانمان بۆ گەیشتۆتە ئێرە، فەرمووی: وامان کرد، پاشان داوای ئاوی کرد، دەستنوێژەکەی گرت و دوو رکات نوێژی کرد، پاشان قامەت کراو نوێژی سپێدە (بەیانی) یەکەی کرد.. ئەم پۆلە شەرعناسە دەڵێن: دیارە لەبەر شوێنەکە کردنی نوێژەکەی بەیانی دواخستووە، دەنا دەیکرد.. لەسەر ئەمەوەیە کە فەرموویانە: ئەگەر خەبەری بۆوە، بۆی نیە بخەوێتەوە تا نوێژەکەی دەکات..

پێم وایە: هەر کەس خەبەری بۆوەو کاتی نوێژەکەی بەسەرچوو بوو، دەبێت دەسبەجێ بیکات ئەگەر رێبەستی شەرعی نەبوو.. والله اعلم.

★ ★ ★

گێڕانەوەی نوێژەکان بە ریز :

سەیدنا جابر خوا لێی رازی بێت دەڵێ: (أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ جَاءَ يَوْمَ الْخَنْدَقِ بَعْدَ مَا غَرَبَتْ الشَّمْسُ فَجَعَلَ يَسُبُّ كُفَّارَ قُرَيْشٍ، وَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَا كِدْتُ أُصَلِّي الْعَصْرَ حَتَّى كَادَتْ الشَّمْسُ تَغْرُبُ. فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: وَاللَّهِ مَا صَلَّيْتُهَا. قَالَ: فَقُمْنَا إِلَى بُطْحَانَ،

---

[1] موسليم (٩٨٠)، نەسائی (١/٨٠).

فتوضأَ لِلصَلَاةِ، وَتوَضَّأنَا لَهَا، فصَلَّى الْعَصْرَ بَعْدَ مَا غَرَبَتْ الشَّمْسُ. ثمَّ صَلَّى بعدها الْمَغْرِبَ)[١] واتە: دوای خۆرئاوابوونی رۆژی غەزای خەندەق عومەری کوڕی خەتتاب هات زۆر تووڕە بوو، جنێوی بە کافرانی قوڕەیش دەدا، فەرمووی: ئەی پێغەمبەری خوا نوێژی عەسرم بۆ نەکرا تا ئەو ساتەی خەریك بوو ئاوا دەبوو، پێغەمبەر صلی الله علیه وسلم فەرمووی: بە خوا منیش نەمکردووە! ئیتر خێرا دەستنوێژی گرت و ئێمەش بەدوایدا دەستنوێژمان گرت و نوێژی عەسرەکەی دوای خۆرئاوا بوون کرد پاشان نوێژی شێوانی کرد..

جمهوری پێشەوایان ئەم فەرموودەو فەرموودەی تری هاوشێوەیان کردووە بە بەڵگەی خۆیان کە فەرموویانە[٢]: گێڕانەوەی نوێژەکان دەبێت بە تەرتیبی خۆیان بێت، چونکە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم وای کردووە، بەڵام ئیمامی شافیعی دەڵێ[٣]: تەنها کردنەکەی پێغەمبەر صلی الله علیه وسلم بەو شێوەیە نایکاتە فەرمان، بۆیە کردنەوەی بەڕیز شیاوە نەك واجب.. ئەمەش پەسەندترە.

---

[١] بوخاری (٥٩٨)، موسلیم (٢٠٩).

[٢] ابن قدامة: المغني: ٦٠٧/١) البدائع (١٣١/١)، الشرح الصغير (٣٦٧/١)، الشوكاني: نيل الاوطار (٣٦/٢) .

[٣] النووي: روضة الطالبين (٢٦٩/١).

کەی نوێژەکان بە ریز ناگێڕێتەوە؟

هەر کەسێك یەکێك لەم عوزرانەی هەبوو دەتوانێت نوێژەکانی بە تەرتیب نەگێڕێتەوە:

١ . ئەگەر نوێژی حازری کەمی مابێت[1] : واتە ئەو نوێژەی ئەو ساتە کابرای تێدایە کە دەبێت نوێژەکەی تێدا بکات:

- مەزهەبی ئیمامی ئەبوحەنیفەو ریوایەتێکی ئیمامی ئەحمەدو بۆچوونی سەعیدی کوڕی موسەییب وحەسەنی بەسری وئەوزاعی وسوفیانی سەوری و ئیسحاق ئەوەیە: ئەگەر ئەم نوێژە حازریە کەمی مابێت، ئەمیان پێش دەخات.

- ئیمامی شافیعی بە لایەوە تەرتیب شیاوە نەك پێویست، بۆیە لەم مەسەلەیەدا رای وایە کە کابرا سەرپشکە کام نوێژەیان پێشتر دەکات..

- مالیکیەکان و ریوایەتێکی تری ئیمامی ئەحمەدو عەتاء و لەیسی کوڕی سەعد دەڵێن: ئەگەر کاتی نوێژە حازریەکەشی بچێت، هەر دەبێ بە تەرتیبی خۆیان بیانکات!!

من پێم وایە رای یەکەم پەسەندتر بێت چونکە ناکرێت لێگەڕێ نوێژە حازریەکەشی بچێت.. والله اعلم.

٢ . ئەگەر بە گێڕانەوەی نوێژەچوواوەکە، نوێژی جەماعەتی لەدەست دەچوو: بۆ نموونە کەمێك کات ماوەو نوێژی عەسر بە جەماعەت دەکرێت، خەمی ئەوەیەتی ئەگەر نوێژە چوواوەکەی

---

[1] ابن قدامة: المغني (٦١٠/١)، البناية (٦٢٨/٢)، الانصاف (٤٤٤/١)، الخرشي (٣٠١/١)، الاوسط (٤١٥/٢).

بگێڕێتەوە جەماعەتی عەسری لەدەست بچێت.. ئەمە خۆی دەگەێنێتە جەماعەتەکەو نوێژەکەی دەکات پاشان نوێژە چوواوەکەی دەگێڕێتەوە.. ئەمەش بۆچوونی ئیمامی ئەحمەدەو ئیبنوتەیمییەش پەسەندی کردووە. لەسەر رای هەندێك لە شەرعناسانی دیکە دەتوانێت با ئەوانیش نوێژی عەسر بکەن ئەم بە نییەتی نوێژی نیوەڕۆ دەبچێتە جەماعەتەکەیانەوەو پاشان خۆی نوێژی عەسرەکەی دەکات[1].. بەڵام پێدەچێت هەر بۆچوونی یەکەم پەسەندتر بێت والله اعلم.

٣ . گێڕانەوەی نوێژێك کە بە تەنها نابێت: وەکو نوێژی هەینی.. ئەگەر نوێژی هەینیی چوو، ئیتر بۆی بۆتە حوکمی نوێژی نیوەڕۆو دەبێت چوار رکاتی نیوەڕۆکە بکات ئەگەر کاتی نیوەڕۆ مابوو، یان دەبێت زوو بیگێڕێتەوە ئەگەر کاتەکەی بەسەرچوو بوو.. ئەمەش ریوایەتێکی ئیمامی ئەحمەدە[2]..

٤ . بیرچوونەوە: ئەگەر بێ ریزبەندی (تەرتیب) نوێژەکانی گێڕانەوە، پاشان بیری کەوتەوە، هیچی لەسەر نیە.. چونکە بیرچوونەوە عوزری شەرعیە..

٥ . نەزانین: ئەگەر کەسێك نەیدەزانی نوێژ گێڕانەوە بە پێی ریزی کاتەکانیان پێویستەو هەروا گێڕانیەوە، هیچی لەسەر نیە، چونکە ئەو نەزانینە لەو شوێنەو بۆ ئەو کەسە وەکو بیرچوونەوەیە.. ئەمەش

---

[1] الانصاف (٤٤٥/١)

[2] الانصاف (٤٤٤/١)، ابن عثيمين: الشرح المتع (١٤١/٢).

بۆچوونی حەنەفیەكان و رای پەسەندی ئیمامی ئەحمەدەو ئیبنو تەیمییەش بە پەسەندتری ناساندووە[١]..

چۆنیەتی گێڕانەوەی نوێژەكان:

حەنەفی و مالیكی و قەوڵێكی ئیمامی شافیعی و ئەبو سەورو ئیبنول مونزیر دەڵێن[٢]: نوێژە چوواوەكە لە ئەسڵیدا چۆن بووە ئاوا دەیگێڕێتەوە، بۆ نموونە نوێژی خەوتنان چوار ركاتیەو بە دەنگی بەرز دەخوێندرێت، ئەگەر ئەم لە سەفەردابوو كاتیش عەسرەو دەیەوێت ئەو نوێژە خەوتنانە چوواوە بگێڕێتەوە، نابێت بیكاتە دوو ركاتی و ناشێت بە دەنگی نزم بیخوێنێت، بەڵكو لە ئەسڵدا چۆنە هەر وا دەیگێڕێتەوە.. یان نوێژی عەسری چووەو لە كاتی شێواندا دەیگێڕێتەوە، دەنگ بەرز ناكاتەوە.. یان نوێژی كورت كراوەی سەفەری لەسەرەو ئێستا نیشتەجێیە، بە دوو ركاتی دەیانگێڕێتەوە.. وە هەروەها، بەڵگەش ئەوەیە كە سەیدنا ئەبو سەعیدی خودری خوا لێی رازی بێت دەڵێ: (حُبِسْنَا يَوْمَ الْخَنْدَقِ عَنْ الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ وَالْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ حَتَّى كُفِينَا ذَلِكَ وَذَلِكَ قَوْله تعالَى: وَكَفَى اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ الْقِتَالَ وَكَانَ اللَّهُ قَوِيًّا عَزِيزًا فقَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فأَمَرَ بِلَالًا فأَقَامَ الصَّلَاةَ ثمَّ صَلَّى الظُّهْرَ كَمَا كَانَ يُصَلِّيهَا قَبْلَ ذَلِكَ ثمَّ أَقَامَ فصَلَّى الْعَصْرَ كَمَا كَانَ يُصَلِّيهَا قَبْلَ ذَلِكَ ثمَّ أَقَامَ فصَلَّى الْمَغْرِبَ كَمَا كَانَ يُصَلِّيهَا قَبْلَ ذَلِكَ ثمَّ أَقَامَ الْعِشَاءَ فصَلَّاهَا كَمَا كَانَ يُصَلِّيهَا قَبْلَ ذَلِكَ قَبْلَ أَنْ تَنْزِلَ

---

[١] الانصاف (٤٤٥/١)، البناية (٦٢٩/٢).

[٢] مجمع الانهر (١٦٤/١)، الشرح الصغير (٣٦٥/١)، روضة الطالبين (٢٦٩/١)، اختلاف العلماء (ل ٦٠).

فإِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالًا أَوْ رُكْبَانًا)[1] واتە: بە هۆی غەزای خەندەقەوە ئەو ڕۆژە نوێژی نیوەڕۆو عەسرو شێوان و خەوتنانمان بۆ نەكرا، تا ئەو كاتەی كە خوای گەورە وەستاندی وەك دەفەرموێ: خوای گەورە لە جیاتی موسوڵمانان جەنگەكەی ئیدارە دا، خوای گەورە بەهێزو دەسەڵاتەو هەموو شتێك لە جێی خۆیدا دەكات. پاشان پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرمانی دا بە بیلال كە بانگ بدات، دوای بانگ وقامەت نوێژی نیوەڕۆی كرد هەر وەكو كە لە كاتی خۆیدا دەیكرد، پاشان قامەتی كردو نوێژی عەسری كرد هەر وەكو كە لەوەو پێش دەیكرد، ئینجا قامەتی كردو نوێژی شێوانی كرد هەر وەكو كە لەوەو پێش دەیكرد، ئینجا قامەتی كردو نوێژی خەوتنانی كرد، هەر وەكو كە لەوەو پێش دەیكرد، پێش ئەوەی ئەو ئایەتە بێتە خوارەوە: ئەگەر مەترسیتان هەبوو ئەوە چ پیادە بن چ سواری[2]..

بەڵام حەنبەلیەكان و پەسەندكراوی لای شافیعیەكان ئەوەیە كە كاتەكە كاریگەریی لەسەر ئەوە هەیە كە كام نوێژەیان پێش دەخرێت..

ـ ئەگەر نیشتەجێ بوو، نوێژەكەی چوو، دوایی چووە سەفەرو بیری كەوتەوە كە نوێژی فلاَن كاتی نەكردووە، لە سەفەرەكەیدا وەكو ئەسڵی نوێژەكە دەیگێڕێتەوە، بۆ نموونە ئەگەر نیوەڕۆ بووە چوار ركاتی دەكات.. لەمەدا ئیمامی شافیعی و ئەحمەدیش هاوڕای ئیمامی ئەبو حەنیفەو مالیك و هاوڕایانن، بەڵام لە پێچەوانەیدا نا.. ئیمامی شافیعی و ئیمامی ئەحمەد دەڵێن: ئەگەر نوێژی سەفەری چووبوو، كە نیشتەجێ بۆوە

---

[1] نەسائی (٢٩٧/١)، ئەحمەد (٢٥/٣)، ئیبنوخوزەیمە (٩٩٦)، ئەبویەعلا (١٢٩٦). سەحیحە.. صحيح فقه السنة (٢٦١/١).

[2] واتە پێش ئەوەی حوكمی نوێژی ترس (صلاة الخوف) بێت..

نوێژی سەفەرەکەی بە تەواوی دەکاتەوە، وەك ئەوەی دوو رکات نوێژی نیوەڕۆو دوو رکات نوێژی عەسری لەسەفەردا چووە، کە هاتەوە شوێنی نیشتەجێ بوونەوەی دەبێت هەر یەك لەو نوێژە چوواوانە بە چوار رکاتی بکاتەوە[1]..

گێڕانەوەی نوێژی سووننەت:

بۆچوونی زۆرینەی شەرعناسان لەسەر ئەوەیە کە نوێژە سووننەتەکانیش دەشێت بگێڕرێنەوە، ئەمە رای سەیدنا ئیبنو عومەرە خوا لێی رازی بێت، هەروەها بۆچوونی ئەوزاعی وئیمامی شافیعی وئیمامی ئەحمەدو ئیسحاق ومحمدی کوڕی حەسەنی شەیبانی و موزەنی و زانایانێکی ترن[2]..

بانگ و قامەت بۆ نوێژگێڕانەوە:

ئەو کەسەی نوێژی چووەو دەیەوێت بیگێڕێتەوە دەشێت بانگی بۆ بدات قامەتی بۆ بکات.. چونکە سەیدنا ئەبو قەتادە خوا لێی رازی بێت گێڕایەوە کە ئەو بەیانیەی کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم و یاوەرانی خەویان لێ کەوت و دوای خۆرهەڵهاتن خەبەریان بۆوە، بە بیلالی فەرموو: (قُمْ فَأَذِّنْ النَّاسَ بالصَّلاةِ، فَلَمَّا طَلَعَتِ الشَّمْسُ وَابْيَضَّتْ قَامَ فَصَلَّى بِهِمْ رَسولُ اللهِ)[3] واتە: هەستە بانگەکە بۆ ئەو خەڵکە بدە.. کە خۆر هەڵهات و دنیای سپی داپۆشی پێغەمبەری خوا نوێژەکەی بۆ کردن..

---

[1] الام (١٦١/١)، المجموع (٢٤٩/٤)، المغني (٥٧٠/١)، اختلاف العلماء (ل ٦٠).

[2] روضة الطالبين (٣٣٧/١)، الانصاف (١٧٨/٢)، نيل الاوطار (٣٣/٣).

[3] بوخاری (٥٩٥)، ئەبوداوود (٤٣٩)، نەسائی (١٠٥/٢).

لە ریوایەتەکەی ئیبنو مەسعووددا خوا لێی رازی بێت دەڵێ: (فأمَرَ بلالاً فأذَن، ثمَّ أقامَ فصَلى بنا)[١] واتە: فەرمانی بە بیلال کرد بانگی داو پاشان قامەتی کرد، ئەویش هەستا نوێژەکەی پێ کردین.. ئەمەش بۆچوونی جمهوری شەرعناسانە.. والحمد لله..

ئەوی زۆر نوێژ قەرزارە:

ئەوی نوێژی زۆری لەسەرە، مانگ و دوو مانگ یان ساڵ و دوو ساڵ یان زیاتر، قەرزاری خوای گەورەیەو دەبێت قەرزەکەی بە زووترین کات بداتەوە، باشترین شێوەش ئەوەیە کە تەقدیری بکات کە چەندی لەسەرە پاشان لیستێکیان بۆ بکات ولەگەڵ هەموو نوێژێکی ئێستایدا نوێژێکی چوواوی بگێڕێتەوە.. بەڵگەی گێڕانەوەش هەر بۆچوونی جمهوری پێشەوایانە (جگە لە ئیمامی ئەحمەد) کە فەرموویانە دەبێت بیگێڕێتەوە..

★ ★ ★

---

[١] ئەحمەد (١/٤٥٠)، ئیبنوحیببان (١٥٨٠) و فەرموویانە حەسەنە..

باسی سێیەم
ئەو کاتانەی نوێژکردن تێیاندا باش نیە

١ و ٢ ـ دوای نوێژی بەیانی و دوای نوێژی عەسر:

فەرمووده لەسەر ئەوە هەیە کە نوێژکردن لەو دوو کاتەدا باش نیە بکرێت.. وەکو:

١ ـ فەرموودەی سەیدنا ئیبنوعەبباس خوا لێی رازی بێت: (شَهِدَ عِنْدِي رِجَالٌ مَرْضِيُّونَ، وَأَرْضَاهُمْ عِنْدِي عُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْ الصَّلَاةِ بَعْدَ الصُّبْحِ، حَتَّى تَشْرِقَ الشَّمْسُ، وَبَعْدَ الْعَصْرِ، حَتَّى تَغْرُبَ الشَّمْسُ)[١] واتە: پیاوانێك كە لێیان رازیم لە هەمووشیان زیاتر عومەری کوڕی خەتتاب خوا لێی رازی بێت شایەتیان لا دام کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم بەرهەڵستی کرد لەوە کردووە کە نوێژ لە دوای فەرزی سپێدەی بەیانیەوە بکرێت، تا ئەو ساتەی خۆر هەڵدێت، هەروەها دوای فەرزی عەسر تا خۆر ئاوا دەبێت..

١ ـ فەرموودەی سەیدنا ئەبو سەعیدی خودری خوا لێی رازی بێت کە دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرموویەتی: (لَا صَلَاةَ بَعْدَ الصُّبْحِ حَتَّى تَرْتَفِعَ الشَّمْسُ، وَلَا صَلَاةَ بَعْدَ الْعَصْرِ حَتَّى تَغْرُبَ الشَّمْسُ)[٢] واتە: نوێژ لە دوای نوێژی بەیانیەوە نیە

---

[١] بوخاری (٥٨١)، موسلیم (٨٢٦).
[٢] بوخاری (٥٨٦)، موسلیم (٨٢٧).

تا ئەو ساتەی خۆر بەرز دەبێتەوە، هەروەها نوێژ لە دوای فەرزی عەسرەوە نیە تا ئەو ساتەی خۆر ئاوا دەبێت..

ناوەڕاستی نیوەڕۆ کە کە خۆر لە چەقی ئاسماندایە:

بەلگەمان فەرموودەکەی سەیدنا عوقبەی کوڕی عامرە خوا لێی رازی بێت کە دەڵێ: (ثَلَاثُ سَاعَاتٍ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنْهَانَا أَنْ نُصَلِّيَ فِيهِنَّ أَوْ أَنْ نَقْبُرَ فِيهَا مَوْتَانَا ؛ حِينَ تَطْلُعُ الشَّمْسُ بَازِغَةً حَتَّى تَرْتَفِعَ، وَحِينَ يَقُومُ قَائِمُ الظَّهِيرَةِ حَتَّى تَمِيلَ، وَحِينَ تَضَيَّفُ الشَّمْسُ لِلْغُرُوبِ حَتَّى تَغْرُبَ)[1] واتە: لە سێ کاتدا پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم بەرهەڵستی لێ دەکردین کە نوێژیان تێدا بکەین یان مردووەمانی تێدا بنێژین: ساتێك خەپلەی خۆر هەڵدەهات تا ئەو کاتەی بڵند دەبۆوە، ساتێك خۆر لە ناوەندی چەقی ئاسماندا دەبوو تا لار دەبۆوە، ساتێك کە خۆر لارو لە ئاوابووندا دەبوو تا ئەو کاتەی تەواو ئاوا دەبوو..

هۆی بەرهەڵستیەکە: پێغەمبـەری خـوا صـلی الله علیـه وسـلم هـۆی بەرهەڵسـتی کردنـی یـاوەرانی لـە نوێـژکردن لـەو دوو سـێ سـاتەدا روون کردۆتــەوە، وەکـو سـەیدنا عـەمری کـوڕی عەبسـە خـوا لێـی رازی بێـت دەگێڕێتــەوە: (قُلْت يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَخْبِرْنِي عَنْ الصَّلَاةِ. قَالَ: صَلِّ صَلَاةَ الصُّبْحِ، ثُمَّ أَقْصِرْ عَنْ الصَّلَاةِ حِينَ تَطْلُعَ الشَّمْسُ، حَتَّى تَرْتَفِعَ ؛ فَإِنَّهَا تَطْلُعُ حِينَ تَطْلُعُ بَيْنَ قَرْنَيْ شَيْطَانٍ، وَحِينَئِذٍ يَسْجُدُ لَهَا الْكُفَّارُ، ثُمَّ صَلِّ ; فَإِنَّ الصَّلَاةَ مَحْضُورَةٌ مَشْهُودَةٌ، حَتَّى يَسْتَقِلَّ الظِّلُّ بِالرُّمْحِ، ثُمَّ أَقْصِرْ عَنْ الصَّلَاةِ، فَإِنَّ حِينَئِذٍ تُسْجَرُ جَهَنَّمُ فَإِذَا أَقْبَلَ الْفَيْءُ فَصَلِّ، فَإِنَّ الصَّلَاةَ مَشْهُودَةٌ مَحْضُورَةٌ حَتَّى تُصَلِّيَ الْعَصْرَ، ثُمَّ أَقْصِرْ عَنْ الصَّلَاةِ حَتَّى تَغْرُبَ الشَّمْسُ ;

---

[1] موسلیم (٨٣١).

فَإِنَّهَا تَغْرُبُ بَيْنَ قَرْنَيْ شَيْطَانٍ، وَحِينَئِذٍ يَسْجُدُ لَهَا الْكُفَّارُ)[1] واته: ووتم: ئەی پێغەمبەری خوا باسێکی نوێژم بۆ بکە، فەرمووی: نوێژی سپێدەی بەیانیەکەت بکە، پاشان واز لە نوێژکردن بهێنە تا ئەو ساتەی خۆر هەڵدێت و بەرز دەبێتەوە، ئەو ساتەی هەڵدێت لە نێوانی دوو قۆچی شەیتانەوە هەڵدێت، کافرەکان لەو ساتەدا سوجدە بۆ خۆر دەبەن، پاشان نوێژی خۆت بکە، کە فریشتە ئامادەی دەبن، تا ئەو ساتەی خۆر وەك رم لە ئاستی سەرتە، پاشان واز لە نوێژ بهێنە چونکە لەو ساتەدا دۆزەخ کڵپە دەستێنێت، کاتێك سێبەر هات (بەرەو خۆرئاوابوون چوو) نوێژەکەت بکە کە فریشتە ئامادەی دەبن، پاشان نوێژی تر مەکە تا خۆر ئاوا دەبێت، کە ئاوابوو لە نێوان دوو قۆچی شەیتانەوە ئاوا دەبێت، ئەو کاتەش کافرەکان سوجدە بۆ خۆر دەبەن..

ئەو نوێژانەی کردنیان لەو کاتانەشدا جائیزە

١ . <u>نوێژی هەینی:</u> تا ئەو ساتەی خەتیب بۆ ووتاری هەینی دەچێتە سەر مینبەر موسوڵمان بۆی هەیە چەند بخوازێت نوێژ بکات، بەلام کە خەتیب هەستا بۆ سەر مینبەر بچێت ئیتر نوێژکردن باش نیە.. پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم دەیفەرموو: (لَا يَغْتَسِلُ رَجُلٌ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَيَتَطَهَّرُ مَا اسْتَطَاعَ مِنْ طُهْرٍ وَيَدَّهِنُ مِنْ دُهْنِهِ أَوْ يَمَسُّ مِنْ طِيبِ بَيْتِهِ ثُمَّ يَخْرُجُ فَلَا يُفَرِّقُ بَيْنَ اثْنَيْنِ ثُمَّ يُصَلِّي مَا كُتِبَ لَهُ ثُمَّ يُنْصِتُ إِذَا تَكَلَّمَ الْإِمَامُ إِلَّا غُفِرَ لَهُ مَا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجُمُعَةِ الْأُخْرَى)[2] واته: هەر پیاوێك

---

[1] موسلیم (٨٣٢).
[2] بوخاری (٨٨٣).

غوسڵی هەینی دەرکردو خۆی پاك و پوخت رێك خست، ئەوەندەی توانی رۆن و بۆنی خۆشی هەر لە ماڵی خۆیەوە لە خۆیدا، پاشان چووە مزگەوت و نەچووە درزی نێوان خەڵکی (خەڵکی ئیزعاج نەکرد بە شان وپاڵ) پاشان ئەوەندەی توانی نوێژی کردو ئینجا بێ دەنگ بۆ گوێ گرتن لە ئیمامەکە دانیشت، ئەوە حەتمەن خوای گەورە لە گوناحی ئەم هەینیە بۆ هەینیەکەی تری خۆشبووە..

ئەمە بۆچوونی ئیمامی شافیعی و حەسەنی بەسری و تاووس و ئیمامی ئەوزاعی و ئەبویوسفە کە ئەم فەرموودەیان کردووە بە بەڵگە هەروەها فەرموودەیەکی تری سەیدنا ئەبو هورەیرە خوا لێی رازی بێت کە فەرمووی: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم بەرهەڵستی کردووە کە نوێژ لە ناوەندی نیوەڕۆدا بکرێت ـ تا ئەو ساتەی خۆر بەرەو خۆرئاوابوون لار دەبێتەوە[1]..

مەزهەبی ئیمامی مالیك و گشتی ئەهلی مەدینە دەڵێن: نوێژکردن لە ناوەندی نیوەڕۆدا هیچ ئیشکالێکی تێدا نیە، لە نیوەڕۆو غەیری نیوەڕۆ.. بەڵام دیارە ئەمە رەت دەکرێتەوە چونکە فەرموودەی سەحیحمان لەبەردەستدایە کە رێ لە غەیری هەینی دەگرێت..

ئیمامی ئەبو حەنیفەو یاوەرانی، هەروەها قەولێکی ئیمامی ئەحمەد دەڵێن نوێژکردن لە ناوەندی نیوەڕۆدا لە هەینی و غەیری هەینیدا باش

---

[1] ئیبنو عەبدولبیڕ لە کتێبی الاستذکاری خۆیدا (ب١ ل١٠٧) دوای بۆچوونەکانی ئەو شەرعناسە بەرێزانە دەرهەق فەرموودەکە دەفەرموێ زەعیفە چونکە لە سەنەدەکەیدا ئیبنو ئەبی یەحیاو ئیبنو ئەبی فەروەی تێدایە کە دەرهەق هەردوکیان دەفەرموێ: (وهما متروكانِ ليس فيما يَنقلانهِ ويرويانهِ حُجَّةٌ)

نیه.. بەڵام دیارە رای ئیمامی شافیعی و هاورایانی تری پەسەندترە بۆیە ئیبنولقەییم و ئیبنوتەیمییەش بە پەسەندترینیان ناساندووە[1]..

٢ ـ دوو رکاتی تەواف کەعبە: ئەگەر کردنی دوو رکات نوێژەکەی تەواف ماڵی خوا کەوتە ئەو ساتانەی بەرهەڵستیەوە، ئیشکالی نیەو دەتوانرێت بکرێت، بەڵگەش بۆ ئەوە زۆرە، لەوانە:

ـ فەرموودەی سەیدنا جوبەیری کوڕی موتعیم خوا لێی رازی بێت کە دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم فەرمووی: (يَا بَنِي عَبْدِ مَنَافٍ لا تَمْنَعُوا أَحَدًا طَافَ بِهَذَا الْبَيْتِ أَيَّةَ سَاعَةٍ شَاءَ مِنْ لَيْلٍ أَوْ نَهَارٍ)[2] واتە: ئەی بەنی عەبدومەناف، لە هیچ کاتێکی شەو یان رۆژدا رێ لە کەس نەگرن کە دەیەوێت تەواف کەعبە بکات..

ـ سەیدنا ئیبنوعەبباس و سەیدنا حەسەن و حوسەین و هەندێك لە شەرعناسانی سەلەف ئەو دوو رکاتەیان لە قرچەی نیوەڕۆدا کردووە.

ـ ئەو دوو رکات نوێژە سەر بە خودی تەواوفەکەیە، کە تەواوفەکە لەو کاتەدا جائیز بێت دیارە دەبێت ئەوانەی لەگەڵیشدان جائیز بن..

ئەمەش بۆچوونی ئیمامی شافیعی و ئیمامی ئەحمەدەو لە سەیدنا ئیبنو عومەرو سەیدنا ئیبنوالزوبێرەوە هاتووەو بۆچوونی عەتاء و تاووس و ئەبو سەوریشە[3]..

٣ ـ گێڕانەوەی نوێژەکان لە کاتی بەرهەڵستی لێکراودا:

شەرعناسان لە گێڕانەوەی نوێژی چواودا لەو کاتانەدا کە بەرهەڵستی نوێژ

---

[1] ابن القيم: زاد المعاد (٣٧٨/١).

[2] ترمزی (٨٦٩)، نەسائی (٢٩٢٤ ـ ٢٨٤/١)، ئیبنوماجە (١٢٥٤) ئەلبانی لە صحيح جامع الترمذی (٧٩٠٠) دا دەفەرموێ سەحیحە..

[3] الام (١٥٠/١)، المجموع (٧٢/٤)، المغنی (٨١/٢).

تێداکردنیان لێ کراوە راجوێن، بە شێوەیەکی گشتی دوو بۆچوونیان هەیە:

یەکەم: ئیمامی ئەبو حەنیفەو یاوەرانی دەڵێن: نوێژگێڕانەوە لەو کاتانەدا نابێت کە بەرهەڵستی نوێژیان تێدا کراوە.. بەڵگەشیان:

١ ـ (النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا نَامَ عَنْ صَلَاةِ الْفَجْرِ حَتَّى طَلَعَتْ الشَّمْسُ، أَخَّرَهَا حَتَّى ابْيَضَّتْ الشَّمْسُ)[1] واتە: کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم نوێژی بەیانیەکەی چوو، کە خۆر هەڵهات و خەبەری بۆوە نەیکرد تا خۆر زیاتر بەرز بۆوەو دنیای سپی کرد..

٢ ـ ئەمە نوێژە، وەکو سوونەتەکانی تر لەو کاتانەدا ناشێت بکرێت.

٣ ـ لە کوڕەکانی سەیدنا (ئەبوبەکرە) ەوە خوا لێی رازی بێت هاتووە کە: (أَنَّ أَبَا بَكْرَةَ نَامَ فِي دَالِيَةٍ لَهُمْ فَظَنَنَّا أَنَّهُ قَدْ صَلَّى الْعَصْرَ فَاسْتَيْقَظَ عِنْدَ غُرُوبِ الشَّمْسِ قَالَ: فَانْتَظَرَ حَتَّى غَابَتْ الشَّمْسُ ثُمَّ صَلَّى)[2] واتە: ئەبوبەکرە لەژێر کەپری سەر بیرێکمان خەوی لێ کەوت، وامان زانی نوێژی عەسری کردووە، کەچی کە کاتی خۆرئاوابوون خەبەری بۆوە، چاوەڕوانی کرد تا خۆر ئاوا بوو ئینجا نوێژەکەی کرد..

دووەم: ئیمامی مالیك و شافیعی و ئەحمەدو جمهوری یاوەران و تابعین دەڵێن: کردنی نوێژی فەرز بە حازری یان بە گێڕانەوەی لەو کاتانەدا کە بەرهەڵستی لێکراوە، جائیزە.. بەڵگەشیان:

---

[1] بوخاری (٣٤٤)، موسلیم (٦٨٢).

[2] ئیبنو ئەبی شەیبە (٦٦/٢)، عبدالرزاق: المصنف (٢٢٥٠). سەحیحە (صحيح فقه السنة ٢٦٧/١).

١ ـ فەرموودەکەی پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم کە دەفەرموێ: (مَنْ نَسِيَ صَلَاةً فَلْيُصَلِّ إِذَا ذَكَرَهَا لَا كَفَّارَةَ لَهَا إِلَّا ذَلِكَ)[١] واتە: هەر کەس نوێژێکی بیرچوو با ئەو کاتەی دەکەوێتەوە یادی بیکات، کەفارەتی غەیری ئەوەی نیە..

٢ ـ فەرموودە مەرفووعەکەی سەیدنا ئەبو قەتادە خوا لێی رازی بێت: (إِنَّمَا التفْرِيطُ عَلَى مَنْ لَمْ يُصَلِّ صَلَاةً حَتَى يَجِئُ وَقْتُ الصَّلَاةِ الاخرَى، فَمَنْ فَعَلَ ذلِكَ فَلْيُصَلِّهَا حِينَ يَنْتَبِهُ لَهَا)[٢] واتە: کەمتەرخەمی لەو کەسەدایە کە نوێژەکەی نەکردووە تا کاتی نوێژەکەی تری بەسەردا هاتووە، هەر کەسێك وای کرد با ئەو کاتە نوێژەکەی بکات کە بیری دەکەوێتەوە..

دیارە ئەم بەڵگانە فەرمان بە کردنی نوێژەکە دەکەن کاتی بەخەبەر هاتن و بیرکەوتنەوە بێ ئەوەی کاتێك باس بفەرموون کە نابێت تێییاندا بکرێتەوە.. ئەمەش جێی زیاتر پەسەندکردنە.. ئەو بەڵگەی کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم نوێژەکەی دواخست تا خۆر بڵندبۆوەو دنیای سپی کرد، دیارە کە هۆیەکەی ئەوە بوو کە فەرمووی: (فَإِنَّ هَذَا مَنْزِلٌ حَضَرَنَا فِيهِ الشَّيْطَانُ)[٣] وا دیارە ئێرە شوێنێکە کە شەیتانی لێ ئامادە بووە..

من پێم وایە گێڕانەوەی نوێژی فەرز لە هەموو کاتێکی شەووڕۆژدا جائیزە، هەروەها نوێژی سووننەتیش وەکو لە خوارەوە باس کراوە..

---

[١] بوخاری (٥٩٧)، موسلیم (٣١٤).

[٢] موسلیم (٦٨١).

[٣] موسلیم (٩٨٠)، نەسائی (٨٠/١).

٤ . گێڕانەوەی نوێژی سوونەت لە کاتی بەرهەڵستی لێکراودا:

زۆرینەی زۆری شەرعناسان رایان وایە کە گێڕانەوەی نوێژی سوونەتیش لەو کاتانەدا جائیزە کە بەرهەڵستی نوێژکردنی تێدا کراوە، راجوێییەکی وام لە نێوان شەرعناساندا لە سەری نەبینی..

ئەوەی کە هەمووان لەسەر رێکن ئەوەیە کە نوێژی سوونەتی وەکو دوو رکاتی دەستنوێژو نوێژی تری زیادە لەو کاتانەدا نابێت بکرێت..

بەلگەشیان:

١ ـ خاتوو ئوم سەلەمە خوا لێی رازی بێت دەڵێ: پێغەمبەری خوام صلى الله عليه وسلم بینی دوو رکات نوێژی دوای عەسر کرد، لێم پرسی کە چیە؟ فەرمووی: (يَا بِنْتَ أَبِي أُمَيَّةَ سَأَلْتِ عَنْ الرَّكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْعَصْرِ وَإِنَّهُ أَتَانِي نَاسٌ مِنْ عَبْدِ الْقَيْسِ فَشَغَلُونِي عَنْ الرَّكْعَتَيْنِ اللَّتَيْنِ بَعْدَ الظُّهْرِ فَهُمَا هَاتَانِ)[١] واتە: ئەی کچی ئەبو ئومەییە، دەربارەی ئەو دووڕکاتە پرسیت کە دوای نوێژی عەسر کردمن، ئەوە بە هۆی ئەوەوە بوو کە وەفدێکی عەبدولقەیس هاتنە لام و مەشغووڵیان کردم دووڕکاتەکەی دوای نوێژی نیوەڕۆیان بیر بردمەوە، ئەم دوو رکاتە ئەو دوانەن..

٢ ـ لە سەیدنا قەیسی کوڕی عەمرەوە گێڕراوەتەوە کە فەرموویەتی: (رَأَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلًا يُصَلِّي بَعْدَ صَلَاةِ الصُّبْحِ رَكْعَتَيْنِ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَصَلَاةُ الصُّبْحِ مَرَّتَيْنِ؟ فَقَالَ الرَّجُلُ: إِنِّي لَمْ أَكُنْ صَلَّيْت الرَّكْعَتَيْنِ اللَّتَيْنِ قَبْلَهُمَا، فَصَلَّيْتُهُمَا الْآنَ، فَسَكَتَ

---

[١] بوخاری (١٢٣٣)، موسلیم (٢٩٧).

رَسُولُ اللّهِ صَلَّى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)[1] واتە: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم كابرایەكی بینی دوو ركات نوێژی دوای فەرزی سپێدە كردەوە، فەرمووی: چیە؟ دووجار نوێژی سپێدە؟! عەرزی كرد: ئەی پێغەمبەری خوا ئەمە هەر دوو ركاتەكەی سپێدەی بەیانین بەڵام نەمكردبوون، وا ئێستا كردمن ئەویش صلی الله علیه وسلم لێی بێ دەنگ بوو.. لە ریوایەتێكی تردا دەڵێ: نكوولی لێ نەكرد..

٣ ـ ئیمامی مالیك و ئیمامی شافیعی دەڵێن[2]: ئەوەش بەڵگەیە كە بە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم بە شێوەیەكی گشتی دەفەرموێ: (اذا نَسِيَ أحَدُكُمْ صَلَاةً أو نَامَ عَنها فَلْيُصَلّهَا إذَا ذَكَرَهَا)[3] واتە: هەر كەسێكتان نوێژێكی بیرچوو، یان لە كاتەكەیدا خەوی لێ كەوت، با ئەو كاتەی بیری دەكەوێتەوە بیكات.

٥ . نوێژی جەنازە لە كاتی بەرهەڵستی لێكراودا جائیزە:

شەرعناسان رایان لەسەر ئەوە كۆیە كە لە دوای نوێژی بەیانی وعەسر جائیزە نوێژی جەنازە بكرێت [4].. بەڵام راجوێییەكەیان لەسەر نوێژی جەنازەیە لە ساتی خۆر هەڵهاتن و ناوەندی نیوەڕۆو ساتی خۆرئاوابوون:

١ . نوێژی جەنازە لەو سێ ساتەدا جائیز نیە: ئەمە رای جمهوری پێشەوایان: ئیمامی ئەبوحەنیفەو مالیك وئەحمەدو

---

[1] ئەبو داوود (١٢٦٧)، ترمزی (٤٢٢)، ئەحمەد (٤٤٧/٥)، الحاكم (٢٧٤/١)، بەیهیقی (٤٨٣/٢) شێخی ئەلبانیش دەفەرموێ سەحیحە: صحيح الترمذي (٣٤٦)..

[2] الام (١٤٩/١)، بداية المجتهد (١٣٧/١).

[3] موسلیم (٦٨٤).

[4] المغني (٨٢/٢).

زۆرینەی شەرعناسانە[1]، چونكە فەرموودەكەی عوقبەی كوڕی عامر راشكاوانە دەڵێ: (ثَلَاثُ سَاعَاتٍ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنْهَانَا أَنْ نُصَلِّيَ فِيهِنَّ أَوْ أَنْ نَقْبُرَ فِيهِنَّ مَوْتَانَا ؛ حِينَ تَطْلُعُ الشَّمْسُ بَازِغَةً حَتَّى تَرْتَفِعَ، وَحِينَ يَقُومُ قَائِمُ الظَّهِيرَةِ حَتَّى تَمِيلَ، وَحِينَ تَضَيَّفُ الشَّمْسُ لِلْغُرُوبِ حَتَّى تَغْرُبَ)[2] واتە: لە سێ كاتدا پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم بەرهەڵستی لێ دەكردین كە نوێژیان تێدا بكەین یان مردوومانی تێدا بنێژین: ساتێك خەپلەی خۆر هەڵدەهات تا ئەو كاتەی بڵند دەبۆوە، ساتێك خۆر لە ناوەندی چەقی ئاسماندا دەبوو تا لار دەبۆوە، ساتێك كە خۆر لارو لە ئاوابووندا دەبوو تا ئەو كاتەی تەواو ئاوا دەبوو..

١ . نوێژی جەنازە لە كاتی بەرهەڵستی كراویشدا جائیزە: ئەمەش بۆچوونی ئیمامی شافیعی و قەولێكی ئیمامی ئەحمەدە، حوججەی ئیمامی شافیعی ئەوەیە كە ئەمە نوێژێكە هۆكاری تایبەتی هەیە، وەكو نوێژەكانی تر نیە.. لەبەر هەبوونی دەقە راشكاوەكان ناتوانین بۆچوونەكەی ئیمامی شافیعی پەسەند كەین، چونكە بەرهەڵستیەكەی پێغەمبەری خوا لە ناشتنی مردوو لەو ساتانەدا حەتمەن نوێژەكەشی دەگرێتەوە، پاشان چاوەڕوانی كردنی ئەو ماوە كورتە تا تەواو دەبێت زیان نە بە مردووەكە نە بە زیندووەكانی دەوروبەری ناگەیێنێت..

---

[1] ئیمامی مالیك: المدونة (١/١٩٠)، السرخسي: المبسوط (١/١٥٢)، ابن قدامة: المغني (٢/٨٢)، معالم السنن (١/٣١٣).

[2] موسلیم (٨٣١).

پێم وایە نوێژی جەنازە لەو سێ ساتە بەرهەڵستکراوەدا جائیز نیە.. والله اعلم.

٦ . ئەو نوێژانەی هۆی تایبەتیان هەیە: وەکو دوو رکاتی تەحییەتول مەسجید (تحِيَّةُ المَسْجِد) و دووڕکاتی دەستنوێژو نوێژی خۆرگیران و هاوشێوەیان، بۆچوونی شەرعناسان لەسەریان دوانە:

یەکەم: ئەم نوێژانە لە کاتی بەرهەڵستکراودا جائیز نین بکرێن: ئەمە بۆچوونی ئیمامی ئەبوحەنیفەو قەولی سەلمێنراوی ئیمامی ئەحمەدە[1]..

دووەم: ئەم نوێژانە لە کاتی بەرهەڵستکراودا جائیزن بکرێن:

ئەمەش بۆچوونی ئیمامی شافیعی و قەولێکی ئیمامی ئەحمەدە، بەڵگەشیان:

١ـ کردنی دووڕکات نوێژەکەی تەوافی کەعبە لە هەموو کاتێکدا جائیزە کەوابوو ئەمانیش جائیزن.

٢ ـ سەلمێنراوە کە دووڕکات نوێژ یان زیاتر لە دوای دەستنوێژ گرتن دەکرێت، لە هەر کاتێکیشدا بێت جائیزە، وەکو لە فەرموودەکەی سەیدنا بیلالی حەبەشیدا خوا لێی رازی بێت هاتووە کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم لێی دەپرسێت: (يَا بِلَالُ حَدِّثْنِي بِأَرْجَى عَمَلٍ عَمِلْته فِي الْإِسْلَامِ، فَإِنِّي سَمِعْتُ دَفَّ نَعْلَيْكَ بَيْنَ يَدَيَّ فِي الْجَنَّةِ، قَالَ: مَا عَمِلْت عَمَلًا أَرْجَى عِنْدِي أَنِّي لَمْ أَتطَهَّرْ طُهُورًا فِي سَاعَةٍ مِنْ لَيْلٍ أَوْ نَهَارٍ إِلَّا صَلَّيْتُ بِذَلِكَ الطُّهُورِ مَا

---

[1] المبسوط (١/١٥٢)، شرح فتح القدير (١/٢٠٤)، المغني (٢/٩٠).

كُتِبَ لِي أنْ أُصَلِّيَ)[1] واتە: ئەریّ بیلال، چ كرداریّكت هەیە كە لە هەموو كارەكانتدا ئومیّدی زیاترت بەو هەیە، چونكە لە بەهەشتدا لە پیّش خۆمەوە، گویّم لە خشپەی نەعلەكانت بوو، فەرمووی: ئەی پیّغەمبەری خوا كاریّكی وام نیە ئەوەندەی ئومیّدە پیّوە ببەستمەوە مەگەر ئەوەی كە هەموو جاریّك شەو بیّت یان رۆژ كە دەستنویّژ دەگرم پاشان چەندم بۆ نوسرا بیّت نویّژی پیّوە دەكەم..

٣ ـ پیّغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم لە باسی نویّژی خۆرگیران و مانگ گیراندا دەفەرمویّ: (إنَّ كُسُوفَ الشَّمْسِ آيَةٌ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ، فَإِذَا رَأَيْتمْ ذَلِكَ فَافْزَعُوا إِلَى الصَّلَاةِ)[2] واتە: خۆرگیران نیشانەیەكە لە نیشانەكانی خوای گەورە، هەركە دیتتان پەنابەرنە بەر نویّژ..

٤ ـ پیّغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم لە باسی نویّژی تەحیەتول مەسجیددا فەرموویەتی: (إِذَا دَخَلَ أَحَدُكُمْ الْمَسْجِدَ فَلَا يَجْلِسْ حَتَّى يُصَلِّي رَكْعَتَينِ)[3] واتە: هەر كەسیّكتان چووە مزگەوتەوە با دانەنیشیّت تا دوو ركات نویّژ دەكات.

٥ ـ پیّشتر ریوایەتی بوخاری و موسلیممان هیّنایەوە كە پیّغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم نویّژی سوونەتی نیوەڕۆی لە كاتی نویّژی عەسردا كردووە[4]..

---

[1] بوخاری (١١٤٩)، موسلیم (٢٤٥٨).
[2] بوخاری (٩٩٩)
[3] بوخاری (١١٦٧)، موسلیم (٧١٤).
[4] پەراویّزی ژمارە (٢١٩).

٦ ـ ئەو کۆڕا (ئیجماع) ەی کە شەرعناسان هەیانە لەسەر کردنی نوێژی جەنازە لە دوای نوێژی فەرزی بەیانی و عەسر..

ئەمانە هەمووی نوێژن و لەو کاتانەشدا دەکرێن کە بەرهەڵستی نوێژکردنیان تێدا لێ کراوە..

باسی چوارەم
بانگ و قامەت

پێناسەی بانگ دان: هاواركردنە لە كەسێك لە دوورەوە. لە عەرەبیدا: ئاگاداركردنەوەیە، وەك خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَأَذِّن فِي ٱلنَّاسِ بِٱلْحَجِّ﴾ الحج/٢٧ واتە: خەڵكی لە حەج ئاگادار بكەرەوە..

لە رووی زاراوەییەوە لە كوردی وعەرەبیدا بریتیە لە: بانگهێشت كردنی موسوڵمانان بۆ مزگەوت بە چەند رستەو دەستەواژەیەكی تایبەت بۆ نوێژ كردن بە كۆمەڵ.. هەروەها بۆ راگەیاندنی هاتنی كاتی نوێژەكانە..

پێناسەی قامەت: زاراوەیەكە هەر لە ئیقامەتی عەرەبیەوە وەرگیراوە كە لە كرداری رابوردووی (أقامَ) ەوە هاتووە، واتە: راستی كردەوە، چەندین مانای تریشی هەیە وەك: جێگیربوو، دەركەوت، بانگی كرد..

لە رووی زاراوەییەوە بریتیە لە خواپەرستیەك كە بە ووتنی چەند دەستەواژەو رستەیەكی تایبەت ئەنجام دەدرێت..

★ ★ ★

بانگدان

پلەوپایەو گەورەیی بانگدان:

١ ـ سەیدنا ئەبو هورەیرە خوا لێی رازی بێت دەگێڕێتەوە كە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرمووی: (إِذَا نُودِيَ بِالصَّلَاةِ أَدْبَرَ الشَّيْطَانُ وَلَهُ ضُرَاطٌ حَتَّى لَا يَسْمَعَ الْأَذَانَ، فَإِذَا قُضِيَ الْأَذَانُ أَقْبَلَ، فَإِذَا ثُوِّبَ بِهَا أَدْبَرَ، فَإِذَا قُضِيَ التَّثْوِيبُ أَقْبَلَ حَتَّى يَخْطِرَ بَيْنَ الْمَرْءِ وَنَفْسِهِ يَقُولُ: أُذْكُرْ كَذَا أُذْكُرْ كَذَا لِمَا لَمْ يَكُنْ يَذْكُرُ حَتَّى يَظَلَّ الرَّجُلُ إِنْ يَدْرِي كَمْ صَلَّى)[1] واتە: كە بانگ بۆ نوێژ دەدرێت شەیتان پشت هەڵدەكات و هەڵدێت، ئینجا بۆ ئەوەی گوێی لێ نەبێت (و بۆ سوكایەتی پێكردنی بانگەكە) دەكەوێتە جرت لێدان[2]، كە بانگ تەواو دەبێت دێتەوە، كە قامەت دەكرێت هەڵدێتەوە، كە وەڵامدانەوەی قامەتیش تەواو بوو، ئینجا دێتەوەو دەكەوێتە غایلە پێكردنی موسوڵمان، بۆ ئەوەی بیخاتە سەر وەسوەسە، پێی دەڵێ بیر لە فڵان شت بكەرەوەو فڵان شتت لە بیر بێت، تا وای لێ دەكات نازانێت چەند ركاتی كرد!

٢ ـ سەیدنا ئەبو سەعیدی خودری خوا لێی رازی بێت دەگێڕێتەوە كە بە ئیبنو ئەبی سەعسەی فەرموو: (إِنِّي أَرَاكَ تُحِبُّ الْغَنَمَ وَالْبَادِيَةَ فَإِذَا كُنْتَ فِي غَنَمِكَ أَوْ بَادِيَتِكَ فَأَذَّنْتَ بِالصَّلَاةِ فَارْفَعْ صَوْتَكَ بِالنِّدَاءِ فَإِنَّهُ لَا يَسْمَعُ مَدَى صَوْتِ الْمُؤَذِّنِ جِنٌّ وَلَا إِنْسٌ وَلَا شَيْءٌ إِلَّا شَهِدَ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ قَالَ أَبُو

---

[1] بوخاری (٦٠٨)، موسلیم (٣٨٩).

[2] شەوكانی لە نیل الاوطاردا دەفەرموێ: لە تاواندا دەكەوێتە تڕ لێدان..

سَعِيدٍ سَمِعْتُهُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)[١] واتە: دەبینم حەزت لە مەڕو ماڵات و دەشت نشینییە، دەی مادام وایە هەر کاتێك لای مەڕەکانت بوویت، یان لە دەشت بوویت و بانگت دا، دەنگ زیاتر بەرز کەرەوە چونکە هەتا جنن و مرۆڤی زیاتر بانگەکەت ببیستن، لە رۆژی قیامەتدا پاداشتی زیاترت پێ دەبڕێت.. ئەبو سەعید فەرمووی: خۆم لە پێغەمبەری خوام صلى الله عليه وسلم بیستووە کە وای فەرمووە..

٣ ـ سەیدنا ئەبو هورەیرە خوا لێی رازی بێت دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرمووی: (لَوْ يَعْلَمُ النَّاسُ مَا فِي النِّدَاءِ وَالصَّفِّ الْأَوَّلِ ثُمَّ لَمْ يَجِدُوا إِلَّا أَنْ يَسْتَهِمُوا عَلَيْهِ لَاسْتَهَمُوا وَلَوْ يَعْلَمُونَ مَا فِي التَّهْجِيرِ لَاسْتَبَقُوا إِلَيْهِ وَلَوْ يَعْلَمُونَ مَا فِي الْعَتَمَةِ وَالصُّبْحِ لَأَتَوْهُمَا وَلَوْ حَبْوًا)[٢] واتە: ئەگەر خەڵکی بیانزانیایە چ خێرێك لە بانگ و ریزی پێشەوەی نوێژدایە، ئەگەر بواری غەیری قورعەکێشیان بۆ نەبوایە، قورعەیان بۆ دەکرد.. ئەگەر بیانزانیایە چ خێرێك لە زوو هاتنە نوێژی هەینیدا هەیە دەکەوتنە کێبڕکێ لەسەری.. ئەگەر بیانزانیایە چ پاداشتێك لە نوێژی خەوتنان و سپێدەی بەیانیدا هەیە بۆیان دەهاتن ئەگەر بە گاگۆڵکێش بوایە!!

٤ ـ لە سەیدنا معاویەی کوڕی ئەبو سوفیانەوە خوا لێیان رازی بێت هاتووە کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرموویەتی: (الْمُؤَذِّنُونَ أَطْوَلُ النَّاسِ أَعْنَاقًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ)[٣] واتە: بانگدەرەکان لە رۆژی قیامەتدا لە هەموو کەس گەردن بەرزترن..

---

[١] بوخاری (٦٠٩)، موسلیم (١٢/٢).
[٢] بوخاری (٦١٥)، موسلیم (٤٣٧).
[٣] موسلیم (٣٨٧)، ئیمامی ئەحمەد (٩٥/٤)، ئیبنوماجە (٧٢٥).

٥ ـ لە سەیدنا عوقبەی كوڕی عامرەوە خوا لێی رازی بێت هاتووە كە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم فەرمووی: (يَعْجَبُ رَبُّكُ مِنْ رَاعِي غَنَمٍ فِي رَأسِ شَظِيَّةِ جَبَلٍ يُؤَذِّنُ بالصَّلاةِ وَيُصَلِّي، فَيقُولُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ : اُنْظُرُوا إلَى عَبْدِي هَذا يُؤَذِّنُ وَيُقِيمُ الصَّلاةَ يَخَافُ مِنِّي، قَدْ غَفَرْتُ لِعَبْدِي وَأدْخَلْتُهُ الجَنَّةَ)[1] واتە: خوای پەروەردگارتان سەری لەو عەبدە سوڕ دەمێنێت كە بە تیرە شاخێكەوەیەو بانگ دەدات و نوێژەكەی دەكات، خوای گەورە دەفەرموێ: سەیری ئەو بەندەی من كەن كە ترسی منی لەدڵدایەو نوێژ دەكات، دەی وا من لەو بەندەیەم خۆش بووم و خستمە بەهەشتەوە..

٦ ـ سەیدنا ئەبوهورەیرە خوا لێی رازی بێت دەگێڕێتەوە كە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم فەرمووی: (الْإمَامُ ضَامِنٌ وَالْمُؤَذِّنُ مُؤْتَمَنٌ، فَأرْشَدَ اللهُ الْأئِمَّةَ وَغَفَرَ لِلْمُؤَذِّنِينَ)[2] واتە: پێشەوا زەمانەت دەكات، بانگدەر ئەمینداره، دەی خوای گەورە ڕێنمایی پێشەوایان بكات و لە بانگدەرانیش خۆش بێت..

٧ ـ بانگدان باشترە لە ئیماتە كردنی نوێژ: زۆرینەی شەرعناسان فەرموویانە لەبەر ئەو هەموو فەزڵەی كە باسی بانگدەر دەكات، بانگدان باشترە لە ئیمامەتی نوێژ كردن، چونكە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم دوعای بۆ بانگدەرەكان بە لێخۆشبوونی خوای گەورە كردووە، بەڵام بۆ پێشەوایان داوای هیدایەتی بۆ كردوون.. لێخۆشبوونیش گەورەترە لە

---

[1] ئەبوداوود (١٢٠٣)، نەسائی (٢٠/٢)، ئەحمەد (٩٥/٤). ئەلبانی لە سلسلة الاحاديث الصحيحة (٤١) دەفەرموێ سەحیحە.

[2] ئەبو داوود (٥١٧)، ترمزی (٢٠٧)، ئەحمەد (٢٨٤/٢) ئەلبانی دەفەرموێ سەحیحە (الارواء ٢٣١/١).

ڕێنمایی و هیدایەتدان، چونکە مسۆگەرترە.. بەڵام کە نابینیت پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم و خولەفایانی راشیدین بانگیان دابێت لەبەر ئەوەیە کە ئەوان خەلیفە بوون، کە پلەو ئاستی پێشەوایەتی مەزنەو مەشغەڵەتی زیاتری دەوێت کە ناپەرژێتە سەر ڕێکوپێك ڕاگرتنی کاتەکانی بانگدان.. ئەمەش بۆچوونی ئیمامی شافیعی و قەولی پەسەندکراوی ئیمامی ئەحمەدو مەزهەبی مالیکیەو ئیبنو تەیمییەش بە پەسندتری ناساندووە[1]..

کەی یەکەمین جار بانگ درا؟

بۆ یەکەمین جار کە بانگ درا لە مەدینە بوو لە ساڵی یەکەمی کۆچیدا بوو، چونکە فەرموودەی سەحیحی سەیدنا ئیبنو عومەر خوا لێیان ڕازی بێت لەسەر کە دەیگێڕێتەوە: (كَانَ الْمُسْلِمُونَ حِينَ قَدِمُوا الْمَدِينَةَ يَجْتَمِعُونَ فَيَتَحَيَّنُونَ الصَّلَوَاتِ وَلَيْسَ يُنَادِي بِهَا أَحَدٌ فَتَكَلَّمُوا يَوْمًا فِي ذَلِكَ فَقَالَ بَعْضُهُمْ اتَّخِذُوا نَاقُوسًا مِثْلَ نَاقُوسِ النَّصَارَى وَقَالَ بَعْضُهُمْ قَرْنًا مِثْلَ قَرْنِ الْيَهُودِ فَقَالَ عُمَرُ أَوَلَا تَبْعَثُونَ رَجُلًا يُنَادِي بِالصَّلَاةِ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا بِلَالُ قُمْ فَنَادِ بِالصَّلَاةِ)[2] واتە: موسوڵمانان کە هاتنە مەدینە، بۆ نوێژ کۆدەبوونەوە بێ ئەوەی بانگی بۆ بدرێت، ڕۆژێك لەناو خۆیاندا باسیان کرد، یەکێك فەرمووی: زەنگێك پەیدا کەن وەکو زەنگی مەسیحیەکان و لە کاتی نوێژەکاندا لێی دەن، یەکێکی تر فەرمووی، قۆچێك وەك ئەوەی جولەکە بهێنن و قوولەی تێیدا بکەن.. عومەری کوڕی خەتتاب فەرمووی: بۆچی کابرایەك نانێرن و هاوار لەو خەڵکە

---

[1] المجموع (٣/٧٤)، المغني (١/٤٠٢)، مواهب الجليل (١/٤٢٢)، ابن تيمية: الاختيارات (ل ٣٦)

[2] بوخاری (٦٠٤)، موسلیم (٣٧٧).

بکات کە کاتی نوێژە، پێغەمبەری خواش صلی الله علیه وسلم فەرمووی: دەی سا بیلال تۆ بڕۆ بانگ بکە..

حوکمی بانگدان:

ئوممەتی ئیسلام لەسەر ئەوە کۆن کە بانگدان جائیزە، چونکە لە زەمانی پێغەمبەری خواوە صلی الله علیه وسلم تا ئەمڕۆ موسوڵمانان بێ جیاوازی راوبۆچوون کاریان پێ کردووە.. بەڵام شەرعناسان لەوەدا راجوێ بوون کە ئایا فەرزە یان سوونەتە؟! لەوەدا گومانیان نەهێشتۆتەوە کە بانگدان فەرزی کیفایەیە، ئەگەر کەسێك لە شوێنێکدا بانگی دا فەرزێتیەکەی لەسەر ئەوانی دیکە دەکەوێت، ئەگەر کەس بێ عوزر بانگی نەدا هەموویان پێی گوناحبار دەبن. چونکە:

١ ـ بانگدان لە ئیسلامدا یەکێکە لە دروشمە گرنگ و ئاشکراکانی خواپەرستن، راگەیاندنی راشکاوانەی هەبوونی دینەکەیە لەو شوێنەی بانگی تێدا دەدرێت، هەر لەو رۆژەوە کە بە شەرعی ناسێنراوە تا ئەم زەمانە شەووڕۆژ لە هەموو وولاتانی دنیادا بە ئاشکرا دەدرێت.. شەرعناسێکی جێمتمانە نەیفەرمووە وەلی کەن..

٢ ـ پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم بانگدانی کردووە بە هێمای ئیسلامەتی شوێنان و نیشانەی موسوڵمانێتی دانیشتوانی.. سەیدنا ئەنەس دەگێڕێتەوە: (أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا غَزَا بِنَا قَوْمًا لَمْ يَكُنْ يَغْزُو بِنَا حَتَّى يُصْبِحَ وَيَنْظُرَ فَإِنْ سَمِعَ أَذَانًا كَفَّ عَنْهُمْ وَإِنْ لَمْ يَسْمَعْ أَذَانًا أَغَارَ عَلَيْهِمْ)[1] واتە: کە دەیبردینە غەزا، هێرشی پێ نەدەکردین تا سپێدە دەهات، تا بزانێت لەو شوێنە بانگی لێ دەدرێت

---

[1] بوخاری (٦١٠)، موسلیم (٣٨٢).

یان نا، ئەگەر بانگی لێ بدرایە لێیان دەگەڕا، ئەگەر بانگی لێ نەبیستایە هێرشی دەکردە سەریان..

٣ ـ پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم فەرمانی بە بانگدان کردووە:

ـ سەیدنا مالیکی کوڕی حوەیریس خوا لێی ڕازی بێت دەڵێ کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم بەوو بە هاوڕێکانی ئەوی فەرمووە: (إِذَا حَضَرَتِ الصَّلَاةُ فَلْيُؤَذِّنْ لَكُمْ أَحَدُكُمْ وَلْيَؤُمَّكُمْ أَكْبَرُكُمْ)[1] واتە: ئەگەر کاتی نوێژ هات، با یەکێکتان بانگ بدات و بەتەمەنترین کەستان ئیمامەتیەکەتان بۆ بکات.. ئەمە لەبەر ئەوەیە کە هەر خۆیان لەو ناوچەیەدا بوون..

ـ سەیدنا عوسمانی کوڕی ئەبولعاس خوا لێی ڕازی بێت گێڕایەوە کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم فەرمانی پێ کرد کە: ئیمامەتی بۆ هۆزەکەی خۆی بکات و بە پێی لاوازترین کەسیان نوێژ بکات و بانگدەرێك بۆ بانگدان دیاری بکات کە کرێ لەسەر بانگدانەکەی وەرنەگرێت: (عَنْ عُثْمَانَ بْنِ أَبِي الْعَاصِ قَالَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ اجْعَلْنِي إِمَامَ قَوْمِي فَقَالَ أَنْتَ إِمَامُهُمْ وَاقْتَدِ بِأَضْعَفِهِمْ وَاتَّخِذْ مُؤَذِّنًا لَا يَأْخُذُ عَلَى أَذَانِهِ أَجْرًا)[2]. ئەمیشیان بە هەمان شێوە، ئەوە ڕوون دەکاتەوە کە پێویستیان بە هەبوونی بانگدەرێکی تایبەت بە خۆیان هەبووە چونکە تەنها خۆیان لەو شوێنەیاندا بوون ، وەکو گوندێکی ووڵاتی خۆمان کە مزگەوتیان نەبێت، هەر دەبێت ئەم فەرمانەیان پێ بکرێت، بەڵام ئەگەر مزگەوتیان هەبوو،

---

[1] بوخاری (٦٣١)، موسلیم (٦٧٤).

[2] ئەبوداوود (٥٣١)، نەسائی (٦٧٢)، ترمزی (٢٠٩) ئیبنوماجە (٧١٤) شێخی ئەلبانی لە صحيح أبي داود (١/١٤٦ ـ ٥٣١) دەفەرموێ: سەحیحە..

بانگی لێ دەدراو نوێژی کۆمەڵی تێدا دەکرا، بانگدان لەسەر ئەمان فەرز نابێت..

ئیمامی مالیك لە قەولێکیدا بانگدان لەو مزگەوتانەدا کە نوێژی کۆمەڵ و نوێژی هەینییان تێدا دەکرێت بە واجب دەزانێت، هەروەها ئیمامی ئەحمەدو ریوایەتێکی ئیمامی شافیعیش، ئەوە بۆچوونی عەتاء و موجاهیدو ئەوزاعی و داوودو ئیبنو حەزمیشە، ئیبنول مونزیرو ئیبنوتەیمییەش ئەوەیان بە پەسەندتر ناساندووە[1]..

بەڵام ئیمامی ئەبوحەنیفەو یاوەرانی دەڵێن: بانگدان سوونەتی موئەککەدە (جەخت لێکراو) ە. لەگەڵ ئەم بۆچوونەشیاندا دەڵێن: لە حوکمی واجبدایەو ئەگەر نەدرا ئەو موسوڵمانانەی لەوێن و عوزریان نیە گوناحبار دەبن! سەیرە، ئەگەر سوونەتە بۆچی بە وازلێهێنانی گوناحبار دەبن؟!!

من پێم وایە: ئەو مزگەوتانەی نوێژیان بە کۆمەڵ تێدا دەکرێت بانگدان و قامەت کردنیان بۆ نوێژی کۆمەڵ تێدا فەرزە.. بەڵام بە تەنها نا..

ئەگەر کەسێك بە نەزانی یان بە هۆی بیرچوونەوەوە یان بە هەر هۆیەکی تر، بێ بانگ وقامەت لەو مزگەوتە یان لە هەر شوێنێکی تر بێ بانگدان و قامەت کردن نوێژی کرد گوناحبار نابێت لەسەریان و نوێژەکەی دروستە.. ئەمەش فەتوای لیژنەی فەتوای شەرعناسانی حیجازە[2]..

---

[1] مواهب الجليل (٤٢٢/١)، النووي: روضة الطالبين (١٩٥/١)، ابن عابدين (٣٨٤/١)، فتح القدير (٢٤٠/١).

[2] فتاوى اللجنة الدائمة (٥٤/٦).

چەند بابەتێکی تری بانگدان

١ـ حوکمی بانگدان لە سەفەردا:

رای پەسەندتر ئەوەیە کە بانگدان بۆ نوێژی کۆمەڵ فەرزە، ئەگەر کۆمەڵێك کەس لە سەفەردابوون و وویستیان نوێژەکەیان بکەن دەبێت بانگی بۆ بدەن و قامەتیش بکەن، چونکە بەڵگەکان بە گشتی ئەوە دەسەلمێنن کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم لە سەفەرو نیشتەجێیی، لە شارو دەرەوەی، کە بە کۆمەڵ نوێژی کردبێت، فەرمانی بە بانگدان و قامەت کردن بۆ نوێژ کردووە، وەکو فەرموودەکەی سەیدنا بیلال و سەیدنا مالیکی کوڕی حوەیریس روونیان کردەوە[1].. بەڵام ئەگەر کۆمەڵە کەسێك کە لە سەفەردابوون و نوێژیان چووبوو وویستیان لە ئاوەدانیەك بیگێڕنەوە کە بانگی لێدرابێت، دەتوانن بە بێ بانگ، قامەت بیکەن و نوێژکەیان بگێڕنەوە[2]..

٢ـ حوکمی بانگدان بۆ نوێژ گێڕانەوە:

ئەگەر کۆمەڵێك کەس لەوانەی نوێژیان زۆر چووە بیانەوێت بە کۆمەڵ بیگێڕنەوە، ئایا پێویستە بانگی بۆ بدەن و قامەتی بۆ بکەنەوە؟! وا نازانم، چونکە بەڵگەکان بە شێوەیەکی گشتی ئەو فەرمانەیان تێدا نیە کە بۆ هەر نوێژێك کە بگێڕرێتەوە بانگێکی بۆ بدرێتەوە.. بە تایبەتی کە یەکێك لە حیکمەتی بانگدان ئاگادار کردنەوەی موسوڵمانانە لە کاتی نوێژەکە، کاتی نوێژەکانی ئەمان بەسەرچووە چ پێویستیان بە

---

[1] پەراوێزی ژمارە (٢٠٣) و (٢٤١).

[2] ابن عثیمین: الشرح الممتع (٤١/٢).

ئاگادارکردنەوەی نوێی ئەو کاتە هەیە؟! بە تایبەتی ئەگەر تەسەور کەین کە پێنج کەس دەیانەوێت لە رەمەزاندا نوێژی مانگێکی چوواوی خۆیان بگێڕنەوە، ئایا دەبێت بۆ هەر نوێژێکیان بانگێکیی بۆ بدەن و قامەتێکی بۆ بکەن؟! نا.. چ بەڵگەیەك ئەمە فەرز دەکات؟!

ئەگەر دەوترێت هەر ئەو بەڵگانەی خۆت هێناوتەتنەوە دەیسەلمێنن کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم بانگی بە سەیدنا بیلال دایەوەو قامەتیشی پێ کرد! دەڵێین بەڵێ وایە بەڵام ئەمە بۆ یەك نوێژە، نەك نوێژی چوواوی مانگێك یان ساڵێك..

پێم و انیە بانگ و قامەت بۆ نوێژگێڕانەوە فەرز بن.. والله اعلم.

٣ ـ حوکمی بانگ و قامەت بۆ ئافرەتان:

کۆڕای هەر چوا پێشەوا بەرێزەکەو زاهیریەکان و زۆرینەی شەرعناسانی تر لەسەر ئەوەیە کە نە بانگدان لەسەر ئافرەتانەو نە قامەت کردنیش[١].. لەبەر ئەوەی هیچ ریوایەتێك لەبەر دەستدا نیە کە بیسەلمێنێت لە سەردەمی پێغەمبەری پێشەوا و یاوەران و تابعیندا روویدا بێا ئافرەتێك بانگی بۆ ئەو خەڵکە دابێت.. ئەو فەرموودەیەش مەرفووعەش هەیە کە لە ئەسمائی کچی سەیدنا ئەبوبەکرەوە خوا لێیان رازی بێت هاتووە کە دەفەرموێ: (لَيْسَ عَلَى النِّسَاءِ أَذَانٌ وَلا إِقَامَةٌ وَلا جُمُعَةٌ، وَلا اغْتِسَالٌ، وَلا تَقَدَّمُهُنَّ امرأةٌ وَلَكِنْ تقومُ فِي وَسَطِهِنَّ)[٢] واتە: بانگ و قامەت و نوێژی هەینی لەسەر ئافرەتان فەرز نیە.. ئەگەر ئافرەتێکیش

---

[١] المغني (٤٢٢/١)، المجموع (٥٣/٣)، المبسوط (١٣٣/١)، البدائع (١٣٥/١)، ابن الهبيرة: الافصاح (٦٤/١) منح الجليل (١٢٠/١)، الاوسط (٥٣/٣) العدوي: جامع أحكام النساء (٢٩٩/١).

[٢] بەیهیقی لە: السنن (٤٠٨/١)، ابن عدي: الكامل (٦٢٠/٢). فەرموودەوانان بە زەعیفیان ناساندووە..

کەوتە پێشیان (بۆ پێش نوێژیی) با لە ناوەڕاستیاندا بوەستێت .. بە شێوەیەکی گشتی رای شەرعناسان لەسەر بنگ و قامەتی ژنان بەم شێوەیە:

یەکەم: بانگ و قامەتی ژنان کەراهەتی هەیە: ئەمە رای ئیمامی ئەبو حەنیفەو هەندێك مالیکی و شافیعیەکانە، مالیکیەکان دەڵێن کەراهەتەکەی لای ئێمە رێی لێ دەگرێت، حەنبەلیەکانیش دەڵێن: جائیز نیە.. چونکە سەلمێنراوە کە:

١ ـ پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم رێیدا بە ئوم وەرەقەی ئەنساری خوا لێی رازی بێت فەرموو کە بانگدەرێك بۆ خۆی دیاری بکات و خۆشی پێش نوێژی بۆ ژنانی ماڵی خۆیان بکات (عَن أمِّ وَرَقَةَ الأنصارية: أنَّ رَسولَ اللهَ صلى الله عليه وسلم جَعَلَ لَهَا مُؤَذِّناً يُؤَذِّنُ لَهَا، وَأمَرَهَا أنْ تؤمَّ أهْلَ دَارِهَا)[١].. ئەم شەرعناسە بەرێزانە دەڵێن: ئەگەر بانگدان بۆ ژنان جائیز بوایە هەر بە خۆی دەفەرموو بانگەکەشیان بۆ بدە، یان ژنێکی تری لە خۆیان بۆ دیاری دەکرد، یان رێی پێدەدان خۆیان دیاری کەن. دیسان ئەگەر وەکو پێش نوێژیەکە پێویست بوایە بۆی دیاری دەکردن، بەڵام ئەو علیه الصلاة والسلام هەر رێی بە پێش نوێژیەکەی دا..

٢ ـ سەیدنا ئیبنو عومەر خوا لێیان رازی بێت فەرموویەتی: (لَيْسَ عَلَى النّسَاءِ أذَانٌ ولا إقَامَةٌ)[٢] واتە ژنان نە بانگیان لەسەر نە قامەت کردن..

---

[١] ئەبو داوود (٥٩١)، ئەلبانی بە حەسەنی ناساندووە (ارواء الغليل (٤٩٣).

[٢] ابن حجر العسقلاني: التلخيص الحبير (٥٢١/١).

٣ ـ عائیشەخان خوا لێی رازی بێت دەڵێ: (كُنَّا نُصَلِّي بِغَيْرِ إِقَامَةٍ)[١] واتە: نوێژمان بە بێ قامەت دەکرد.. کەوابوو بانگیشیان نەداوە..

٤ ـ موعتەمیری کوڕی سولەیمان لە باوکیەوە دەگێڕێتەوە کە لە سەیدنا ئەنەسی پرسیووە خوا لێی رازی بێت: ئایا ژنان بانگ و قامەتیان لەسەرە؟ فەرموویەتی: نا، بەڵام ئەگەر کردیشیان خۆ زیکرە: (هَلْ عَلَى النِّسَاءِ أَذَانٌ وَإِقَامَةٌ قَالَ: لا، وَإِنْ فَعَلْنَ فَهوَ ذِكْرٌ)[٢]..

٥ ـ بانگدان بۆ ئاگادار کردنەوەی خەڵکە کە کاتی نوێژ بوو، ئەمەش کارێك نیە بە ئافرەتان سپێررا بێت.

٦ ـ نوێژی کۆمەڵ لەسەر ژنان فەرز نیە، تا بانگدانیان لەسەر فەرز بێ.

دووەم: بانگدانی ژنان کەراهەتی هەیە، نەك قامەت کردنیان: ئەمەش بۆچوونی ئیمامی مالیك و زۆرینەی شافیعیەکان و قەولێکی ئیمامی ئەحمەدە.. مەزهەبی شافیعی دەڵێ: لەبەر ئەوەی بانگدان زیکری خوایە، بۆ ژنیش جائیزە بانگ بدات بەڵام لای مەحرەمانی خۆی و بەو مەرجەی دەنگی زۆر بەرز نەکاتەوە.. چونکە سەیدنا جابری کوڕی عبدالله خوا لێیان رازی بێت دەربارەی قامەتی ئافرەتان دەفەرموێ: (تُقِيمُ الْمَرأَةُ إِنْ شَاءَتْ)[٣] واتە: ئەگەر حەز بکات دەتوانێت قامەت بکات. شافیعیەکان دەڵێن: رێ بە قامەت کردنی ژنان دراوە چونکە دەنگ بەرز کردنەوەی زۆری ناوێت، چونکە ئەوانە ئاگادار

---

[١] بەیهیقی: السنن (٢/١٧٠).

[٢] ئیبنو ئەبی شەیبە (١/٢٢٣) ، بەیهیقی (٢/١٧٠) سەحیحە..

[٣] ئیبنوئەبی شەیبە: (١/٢٠٣ ـ ٢٣٢٩)، بەیهیقی (١٧٨١) شێخی ئەلبانی دەفەرموێ: زەعیفە : سلسلة الاحاديث الضعيفة (٢/٢٦٩).

دکاتەوە بۆ نوێژکردن کە لەو جێیە ئامادەن[١].. بەڵام ئەمە دەشێت وەڵام بدرێتەوە بەوەی بڵێین: ئایا ئەگەر زۆر بە هێواشی بەڵام بە بڵندگۆ قامەتی کرد، دەنگی زیاتر نابێت لە بانگدان بە هەموو هێزی خۆی؟!

سێیەم: بانگدان و قامەت کردنی ژنان چاکەیەو هیچی لەسەر نیە: ئەمە بۆچوونێکی تری شافیعیەکان و ریوایەتێکی حەنبەلیەکانە کە تەنها جەختیان لەوەی کردۆتەوە کە بە دەنگی نزم بێت.. ئەمان دەڵێن: لامان سەلمێنراوە کە عائیشەخان خوا لێی رازی بێت (كَانَتْ تُؤَذِّنُ وَتُقِيمُ، وَتَؤُمُّ النِّسَاءَ وَتَقُومُ وَسَطَهُنَّ)[٢] بانگی دەداو قامەتی دەکردو پێش نوێژی ژنانی دەکرد، خۆی لە ناوەڕاستی ریزەکانیانەوە دەوەستا.. بەڵام پێناچێت ئەمە لای فەرموودەوانان بە غەیری زەعیف ناسێنرا بێت.

پێم وایە ئەگەر ژنان هەر خۆیان بوون دەتوانن بانگ بدەن و قامەت بکەن و یەکێکیشیان ببێتە پێشنوێژی نوێژی کۆمەڵیان.. چونکە بانگ و قامەت زیکری خوایەو سەربەخۆیەو ناشێت بە بێ بەڵگەی بەهێز رێی لێ بگیرێت[٣].. نابینیت سەیدنا ئیبنوعومەر خوا لێیان رازی بێت کە دەربارەی بانگ و قامەتی ژنان لێیان پرسی، بە سەرسامیەوە دوو جار لەسەر یەك فەرمووی: چما من رێ لە زیکری خوا دەگرم؟!: (سئل ابن عمر عن المرأة تؤذن وتقيم؟ قال: أنا أنهى عن ذكر الله عز وجل؟! أنا أنهى عن ذكر الله عز

---

[١] الخطيب الشربيني / مغني المحتاج (١٣٥/١).

[٢] عبد الرزاق: المصنف (١٣٦/٣ ـ ٥٠١٦).

[٣] ابن حزم: المحلى (١٣٩/٣)، المغني (٤٢٢/١).

وجل؟!)[١] .. بەڵام دیارە پێشەوایانی شەرع لەسەر ئەوە ڕێکن کە ئافرەت بانگ بۆ پیاوان نادات و پێش نوێژیشیان بۆ ناکات..

٤ـ بانگی تاك و بانگی جەماعەتی دووەمی مزگەوت:

هەر کەس بە تەنها لە شوێنێك نوێژ بکات دەبێ بزانێت داخۆ لەو شوێنە بانگ دەدرێت، ئەگەر بانگی لێ دەدرا، ئەوە بانگەکەی ئەوان بۆ ئەمیش دەبێت و پێویست ناکات بانگ بداتەوە، بەڵام ئەگەر بانگی داو قامەتی کرد ئەوە باشترە.. لەبەر ئەو فەرموودەی سەیدنا ئەبو سەعیدی خودری و فەرموودەکەی سەیدنا عوقبەی کوڕی عامر خوا لێیان ڕازی بێت کە لە گەورەیی بانگدا هێنامانەوە[٢]..

هەروەها ئەگەر نوێژەکەی بە جەماعەت لەدەست چووبوو، هاتە مزگەوتێك کە نوێژی ئەو کاتەی بە کۆمەڵ تێدا کرابوو، پێویست ناکات بانگێکی تر بداتەوە.. هەرچەندە بۆی هەیە بانگیش بداتەوەو قامەتیش بکات و جەماعەتی دووەمیش دامەزرێنێتەوە، چونکە ئەبو عوسمان دەگێڕێتەوە: (عَنْ أَنَسٍ ، أَنَّهُ دَخَلَ مَسْجِدًا قَدْ صَلَّوْا فِيهِ، فَأَمَرَ رَجُلًا فَأَذَّنَ وَأَقَامَ، فَصَلَّى بِهِمْ فِي جَمَاعَةٍ)[٣] واتە: ئەنەسی کوڕی مالیك هاتە لامان لە مزگەوتی سەعلەبە، پرسی: نوێژتان کردووە؟ ووتمان: بەڵێ کردوومانە ـ نوێژی سپێدە بوو ـ بە کابرایەکی فەرموو: بانگێك بدە، کابراش بانگی داو پاشان قامەتی کردو نوێژیان بە کۆمەڵ کرد..

---

[١] شێخی ئەلبانی دەفەرموێ: ئەبوداود لە مەسەلەی ٢٩ ی سونەنی خۆیدا ئەمە لە ئیمام ئەحمەدەوە دەگێڕێتەوە، دوای توێژینەوە بینیم ئیبنو ئەبی شەیبەش لە المصنف (١ / ٢٢٣) بە سەنەدێکی باشەوە لە ئیبنو عومەرەوە گێڕاوەتەوە..

[٢] لە پەراوێزی ژمارە (٢٣٣) ، (٢٣٦) دان..

[٣] ئیبنو ئەبی شەیبە (٢٢١/١) سەنەدەکەشی سەحیحە.. صحيح فقه السنة (٢٧٥/١).

ئەمە بۆچوونی ئیمامی شافیعی و ئیمامی ئەحمەدە کە پێیان وایە دەشێت بانگ و قامەت و جەماعەتی دووەم لە هەمان مزگەوتدا بکرێت کە نوێژی یەکەمی تێدا بە جەماعەت کراوە.. بەڵام ئیمامی مالیك و ئەوزاعی دەڵێن: بانگ نادەنەوە بەڵام بۆیان هەیە قامەت بکەن.. ئیمامی ئەبو حەنیفەو یاوەرانی دەڵێن: نە بانگ دەدەنەوە نە قامەت..

من پێم وایە بۆچوونی ئیمامی مالیك و ئەوزاعی پەسەندتر بێت..

چونکە بانگدانی دووەم سەر لە خەڵکەکە دەشێوێنێت، جگە لەوەی کەسانی تریش دواتر دێن و وادەزانن هەر خۆیان دواکەوتوون و نازانن کە بانگی بۆ دووەمجار لێدراوەو ئەوانیش بانگێکی تر دەدەن!! ئەمە سەرلێشێوانێکی زۆر بۆ خەڵکی دروست دەکات.. بە تایبەتی لەم زەمانەدا کە بە بڵندگۆ بانگ دەدرێت.ناشکرێت بڵێین: ئەمە روو نادات، چونکە دەبێت بیرمان لای گوندنشینانی وولاتێکی وەکو کوردستانی خۆشمان بێت، کە خەڵکی لە کێڵگەکانیانەوە دێنەوە ناو گوندی و هەموو ئاگایان لە جەماعەتی مزگەوت نابێت..

٥ ـ بانگ بۆ دوو نوێژی کۆکراوە:

ئەگەر دوو نوێژ لە کاتی یەکێکیاندا کۆکرایەوە، بۆ نموونە کەسێك نیوەڕۆو عەسری لە کێوی عەرەفات کۆکردەوە، یان شێوان و خەوتنانی لە موزدەلیفە کۆکردەوە، یان لە هەر سەفەرێکی تر.. ئەمە هەر بانگێك بۆ هەردوو نوێژە کۆکراوەکانی دەدات، بەڵام بۆ هەر نوێژێك قامەتی خۆیان بۆ دەکات، واتە یەك بانگ و دوو قامەت.. چونکە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم لە حەجدا وای کردووە ، ئەمەش بۆچوونی جمهوری

پێشەوایانی شەرعە جگە لە بۆچوونی زانراوی مالیکیەکان کە دەڵێن: دەبێ بۆ هەر نوێژێك بانگی خۆی بۆ بدات[1]!

٦ـ ئەو نوێژانەی بانگیان بۆ دەدرێت:

شەرعناسان لەسەر ئەوە کۆن کە بانگ بۆ نوێژە فەرزەکان دەدرێت، بۆ نوێژی تر نادرێت وەك نوێژی جەنازەو جەژنەکان و وترو ئەوانە.. چونکە وەکو ووترا: بانگ بۆ ئاگادار کردنەوەی موسوڵمانانە کە کاتی نوێژەکەتان هات.. نوێژە فەرزەکان پەیوەستن بە کاتی دیاری کراوەوە بۆیە بانگ هەر بۆ ئەوان دەدرێت، نوێژە سووننەتەکانیش هەر سەر بە نوێژە فەرزەکانن، بۆیە بانگی نوێژە فەرزەکان بۆ ئەمانیشن..

ئەمما نوێژی جەنازە لە راستیدا نوێژ نیە، چونکە نە قیرائەتی تێدایە نە رکوع و سوجدە..

ئەو نوێژانەی بانگیان بۆ نادرێت چۆن خەڵکیان لێ ئاگادار دەکرێتەوە؟!

ئیمامی شافیعی فەرموویەتی بۆ هەر نوێژێك کە قامەت کردنی نەبێت دەشێت بوترێت (الصَّلاةُ جَامِعَةٌ) واتە نوێژ کۆکەروەیە.. حەنبەلیەکانیش بۆ نوێژی جەژن وخۆرگیران ومانگ گیران ونوێژەبارانە ئەم بۆچوونەی ئیمامی شافیعییان قبووڵ بووە، مالیکی وحەنەفیەکان تەنها لە خۆرگیراندا قبووڵیانە[2]..

---

[1] البدائع (١/١٥٢)، المجموع (٣/٨٣)، مواهب الجليل (١/٤٦٨)، الشرح الممتع (٢/٤١).
[2] ابن عابدين (١/٥٦٥)، المجموع (٣/٧٧)، مواهب الجليل (١/٤٣٥)، كشاف القناع (١/٢١١).

لەبەر ئەوەی هیچ بەڵگەیەكی قورئان و سوونەت لەبەر دەستدا نیە ئەمە بسەلمێنێت، پێم وایە ناشێت كەسی پێوە پابەند بكرێت. بە تایبەتی كە كۆڕا (ئیجماع) یشی لەسەر نیە..

مەرجەكانی بانگ

١ ـ هاتنی كاتی (جگە لە سپێدەی بەیانی):

مەرجی بانگدان ئەوەیە كە كاتەكەی بووبێت، بانگدان پێش هاتنی كاتی نوێژەكە دروست نیە، مەگەر سپێدەی بەیانی كە دواتر ان شاء الله باسی دەكەین بۆچی وایە.. بانگدان لە سەرەتای دەسپێكی كاتەكەدا باشترە وەك لە دواخستنی، تا خەڵكەكە لە هاتنی كاتی فەرزەكەیان ئاگادار ببنەوەو خۆی بۆ ئامادەكەن.. سەیدنا جابری كوڕی سەمورە خوا لێی رازی بێت دەیگێڕایەوە كە بیلالی حەبەشی خوا لێی رازی بێت، نیوەڕوان لەگەڵ لاربوونەوەی خۆردا بانگی دەدا، بەڵام قامەت كردنەكەی ماوەیەك دوا دەخست، لە سەری كاتەكاندا بانگی دەداو لێی تێنەدەپەڕاندن: (عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ، قَالَ: كَانَ يُؤَذِّنُ بِلالٌ بِالظُّهْرِ حِينَ تَدْحَضُ الشَّمْسُ وَيُؤَخِّرُ الإِقَامَةَ شَيْئًا ، وَكَانَ لا يَخْرِمُ فِي الأَذَانِ عَنِ الْوَقْتِ). لە ریوایەتێكی تردا دەفەرموێ: (ثُمَّ لا يُقِيمُ حَتَّى يَخْرُجَ إليهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ، فَإِذَا خَرَجَ أَقَامَ حِينَ يَرَاهُ)[1] واتە: پاشان قامەتی نەدەكرد تا پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم تەشریفی دەهێنا، هەر كە دەیبینی وا تەشریف دێنێت قامەتی دەكرد.

---

[1] موسلیم (٦٠٦)، ئەبو داوود (٥٣٧)، ترمزی (٢٠٢)، ئەحمەد ٩١/٥) سەحیحە صحیح فقە السنة (٢٧٦/١).

بانگی سپێدەی بەیانی: دەشێت پێش دەرکەوتنی سپێدەی ڕاست (الفجر الصادق) بانگی بەیانی بدرێت، ئەمەش بۆچوونی پێشەوایان مالیك و شافیعی وئەحمەدو ئیسحاق و ئەبو سەورو ئەبو یوسف و ئیبنو حەزمە، چونکە سەیدنا ئیبنو عومەر خوا لێیان ڕازی بێت گێڕایەوە کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم دەیفەرموو: (إنَّ بلالا يُؤَذِّنُ بلَيْلٍ فكُلُوا واشْرَبُوا حَتى يُنَادِيَ ابْنُ أمِّ مَكْتومٍ)[1] واتە: بیلال کە بانگ دەدات هێشتا شەوی ماوە، ئێوە هەر بخۆن و بخۆنەوە تا ئەو ساتەی ئیبنو ئوم مەکتووم بانگ دەفەرموێ.. سەیدنا ئیبنو عومەر خوا لێیان ڕازی بێت دەڵێ: ئیبنو ئوم مەکتوومیش کوێر بوو تا پێیان دەووت سپێدە هات سپێدە هات بانگی نەدەدا.. کەوابوو ئەمە بانگی یەکەم بوو، بۆ ئەوە دەدرا تا خەوتووەکان وەخەبەر بێن و ئەوی خەریکی شەونوێژێتی کەمێك بحەوێتەوە، یان دەستنوێژی نوێ بکاتەوە، یان ئەوی دەیەویست بەڕۆژوو بێت پارشێوی تێدا دەکرد.. هەروەکو سەیدنا ئیبنو مەسعوود خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم دەیفەرموو: (لَا يَمْنَعَنَّكُمْ أَذَانُ بِلَالٍ مِنْ سُحُورِكُمْ، فَإِنَّهُ يُؤَذِّنُ بِلَيْلٍ، لِيُرْجِعَ قَائِمَكُمْ، وَيُوقِظَ نَائِمَكُمْ...)[2] واتە: بانگی بیلال ڕێی خواردنی پارشێوەکەتان لێ نەگرێت، چونکە ئەو هێشتا شەوە کە بانگ دەدات، مەبەست لە بانگەکەی ئەو ئەوەیە کە ئەو کەسەتان کە لە شەونوێژدایە بحەوێتەوە،ئەوەتان کە خەوتووە بەخەبەر بێت ..

---

[1] بوخاری (٦١٧)، موسلیم (١٠٩٢).

[2] بوخاری (٦٢١)، موسلیم (١٠٩٣).

جمهوری پێشەوایان وایان بە پەسەند زانیووە لەگەڵ دەسپێكی كاتی سپێدەدا بانگی دووەم بدرێت، فەرمووشیانە بۆ نوێژ هەر ئەو بانگەشیان بەسە مادام لە كاتی خۆیدا دراوە.. بەڵام ئیمامی ئەبو حەنیفەو سوفیانی سەوری فەرموویانە: یەك بانگەو ئەویش نابێت بدرێت تا سپێدەی راست روون دەبێتەوە[1]..

٢ـ نیەتی بانگدان:

لەبەر ئەوەی بانگدانیش خواپەرستیەو سەربەخۆیە، نیەتی تایبەتی خۆی دەوێت، بە تایبەتی كە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم دەفەرموێ: (إنَّمَا الاعمالُ بالنّیَّاتِ)[2] واتە: هەموو كارێك پەیوەستی نیازەكەیەتی. مالیكی و حەنبەلیەكان دەڵێن: ئەگەر كابرایەك زیكری خوای بە تەكبیر دەكرد (دەیووت الله اكبر)، پاشان وویستی بانگ بدات، ناشێت لە دوای ئەو تەكبیرانەیەوە بانگ تەواو كات، چونكە ئەو تەكبیرانەی ناخرێتە ناو بانگەكەوە، بەڵكو دەبێت بانگەكە لە سەرەتایەوە بدات[3].

٣ـ بانگ دەبێ بە عەرەبی بێت:

مەزهەبی حەنەفی و حەنبەلی دەڵێن: بانگ بە غەیری زمانی عەرەبی دروست نیە، بەڵام شافیعیەكان دەڵێن: ئەگەر كەسی لێ نەبوو بانگ بە عەرەبی بزانێت، دەشێت بە زمانێكی تر بیدەن[4].. نەمبینی بە لای نەو

---

[1] المحلی (١٦٣/٣)، المجموع (٨٨/٣)، الاوسط (٣٠/٣)، المبسوط (١٣٤/١).

[2] بوخاری (٥٤) موسلیم (١٩٠٧).

[3] منتهی الارادات (١٣٩/١)، مواهب الجلیل (٤٢٤/١)..

[4] ابن عابدین (٢٥٦/١)، كشاف القناع (٢١٥/١)، المجموع (١٢٩/٣).

موسوڵمانی ئەورووپاو ئەفریقاییشەوە بانگدان ئەوەندە قورس بێت فێری نەبن، بۆیە پێم وایە بانگدان پێویستە بە عەرەبی بێت.

٤ـ بانگ نابێ وا بدرێت كە لەفزەكانی بگۆڕرێت:

وەكو درێژكردنەوەی مەددی هەمزەی تەكبیرەی ئیحرام (وەك ئەوەی بووترێت: ءااااااالله اكبر) چونكە ئەمە دەبێتە پرسیار: ئایا خوا گەورەیە؟ یان (الله ئەكباااااااااار) ئەكبار سیفەتێكە بۆ خوای گەورە ناشێت.. یان مەددی خۆیەتی بەڵام لە سنوری ئاسایی زیاتر درێژ بكرێتەوە.. ئەگەر ووشەكە گۆڕا بانگەكە بەتاڵ دەبێتەوە، ئەگەر ماناشی نەگۆڕا هەر كەراهەتی هەیە ئەوەندە درێژ كرێتەوە[1]..

٥ـ ریز بەندی ووشەكانی بانگ[2]:

دەبێت بانگدەر بانگ بە ریزبەندی ووشەو رستەكانی خۆی بڵێت كە لە سوونەتدا هاتوون، بێ زیادو كەم، بێ پاش و پێش كردن، ئەگەر هەر یەك لەمانەی كرد بە بۆچوونی پێشەوایانی شەرع ـ جگە لە ئیمامی ئەبو حەنیفە ـ بانگەكەی بەتاڵەو دەبێ لە سەرەتاوە دەست پێبكاتەوە.

٦ـ نابێ فاسڵ بكەوێتە نێوان ووشەو رستەی بانگەوە[3]:

واتە ووشەو رستەكانی بانگ یەك بە دوای یەكداو یەكسەری دەوڵێت بێ ئەوەی فاسڵی قسەیەك یان كردەوەیەك بخاتە نێوانیانەوە،، مەگەر بپژمێت، یان بۆ ماوەیەكی كەم یان چەند جارێك بكۆكێت، ئەمیان بە پێی بۆچوونی جمهوری شەرعناسان جائیزە.. بەڵام ئەگەر توولس كێشا،

---

[1] ابن عابدين (٢٥٩/١)، منتهى الارادات (١٣٠/١)، المجموع (١٠٨/٣)، مواهب الجليل (٤٢٥/١)..

[2] البدائع (١٤٩/١)، مغني المحتاج (١٣٧/١)، منتهى الارادات (١٢٨/١)، مواهب الجليل (٤٢٥/١).

[3] هەمان سەرچاوەكانی پێشوو.

یان کابرای بانگدەر مەشغووڵ بوو، یان شتێکی لێ هات، بانگەکە بەتاڵ دەبێتەوەو یەکێکی تر بۆی نیە لەو شوێنەوە تەواوی کات، بەڵکو دەبێت لە سەرەتاوە دەست پێ بکاتەوە.

٧ ـ بانگدەر هەوڵ دەدات زۆرترین کەس گوێیان لە بانگەکەی بێت :

بەوەی دەنگی زۆر بەرز کاتەوە، یان بڵندگۆ بەکار بهێنێت.. تا مەبەستی بانگدانەکە کە ئاگادار کردنەوەی خەڵکیە بێتە دی، بەڵام ئەگەر کابرا بانگی بۆ خۆی دەدا، مەرج نیە دەنگی بەرز کاتەوە مەگەر ئەوەندەی کە ئەوانەی تریش ـ کە دەیانەوێت نوێژەکەی لەگەڵدا بکەن ـ گوێیان لێ بێت. چونکە:

ـ لە فەرموودەکەی سەیدنا ئەبو سەعیدی خودریدا خوا لێی رازی بێت هاتبوو: (فَإِذَا كُنْتَ فِي غَنَمِكَ أَوْ بَادِيَتِكَ فَأَذَّنْتَ بِالصَّلَاةِ فَارْفَعْ صَوْتَكَ بِالنِّدَاءِ فَإِنَّهُ لَا يَسْمَعُ مَدَى صَوْتِ الْمُؤَذِّنِ جِنٌّ وَلَا إِنْسٌ وَلَا شَيْءٌ إِلَّا شَهِدَ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ قَالَ أَبُو سَعِيدٍ سَمِعْتُهُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)[١] واتە: هەر کاتێك لای مەڕەکانت بوویت، یان لە دەشت بوویت و بانگت دا، دەنگ زیاتر بەرز کەرەوە چونکە هەتا جنن و مرۆڤی زیاتر بانگەکەت ببیستن، لە رۆژی قیامەتدا پاداشتی زیاترت پێ دەبڕێت.. ئەبو سەعید فەرمووی: خۆم لە پێغەمبەری خوام صلی الله علیه وسلم بیستووە کە وای فەرمووە..

ـ هەروەها کە سەیدنا عەبدوڵڵای کوڕی زەید خوا لێی رازی بێت، کە بۆ پێغەمبەری خوای صلی الله علیه وسلم گێڕایەوە کە لە خەودا بانگیان فێرکرد، پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم پێی فەرموو: (فَقُمْ مَعَ

---

[١] بوخاری (٦٠٩)، موسلیم (١٢/٢).

بلال فألقِ علَيهِ مَا رَأيتَ بِهِ، فإنّهُ أندَى مِنكَ وأمَدُّ صَوتاً)[١] واتە: هەستە لەگەڵ بیلالدا بڕۆو ئەوەی بینیووتە بۆی بگێڕەرەوە با ئەو بانگەکە بڵێتەوە، چونکە ئەو دەنگی لە تۆ خۆشترەو دەنگی زۆرتر دەڕوات..

- لە ریوایەتێکی تردا دەفەرموێ: (قُمْ فلَقِّنْهُ بلالاً فإنّهُ أندَى صَوتاً مِنكَ)[٢] واتە: هەستە بیلال فێرکە با بیڵێتەوە، ئەو دەنگی لە تۆ خۆشترە..

ئەمە بۆچوونی شافیعیەکان وحەنبەلیەکان وقەولێکی حەنەفیەکانە بەڵام لای مالیکیەکان و قەولی بەهێزی حەنەفیەکان ئەمە سووننەتە..

٨ - ئایا بانگدان بە رادیۆو تەسجیل و مۆبایل دەبێت لە بڵندگۆوە لێدرێت؟!

نەء، نابێت، چونکە بانگدان خواپەرستیەکی سەربەخۆیەو پێویستە موسوڵمانان جێبەجێی بکەن، ئەگەر کەسیان بانگیان نەدا هەموویان گوناحبار دەبن.. ووتمان کە پاداشتی بانگدان لە پاداشتی پێشنوێژی زیاترە، ئیتر ئەو خەڵکە بۆ واز لەو پاداشتە گەورەیە دەهێنن؟! نا، بۆیان نیە بە بەهانەی ئەوەی کە دەنگی خۆشی بانگدەرێکیان دەسکەوتووە، ئەو بخەنە سەر بڵندگۆی مزگەوت و واز لەو خواپەرستیە بهێنن.. نە بانگدانی تەسجیل کراو جائیزە نە ئیقتیدا بە نوێژی رادیۆو تەلەفزیۆن و تەسجیلکراو[١]..

---

[١] ئەبوداوود (٢٤٤/١) ژمارە (٤٩٩). ئەلبانی لە (صحيح أبي داود(٩٨/١) ژمارە (٤٦٩). هەروەها لە إرواء الغليل (٥٠/١) ژمارە (٢٤٦) بە حەسەنی داناوە.

[٢] ترمزی و ئەحمەدو ئەبوداوودو ئیبنوماجەو ئیبنو خوزەیمە گێڕاویانەتەوە، ترمزی فەرموویەتی حەسەن و سەحیحە، بڕوانە بە سەحیحدانانی شێخی ئەلبانی لە هەر یەك لە (صحيح سنن أبي داود، ١ / ٩٨ ژمارە ٤٦٩، وصحيح ابن ماجە، ١ /١١٨ ژمارە ٧٠٦)

[١] الشرح الممتع (٦١/٢).

٩ ـ ناوبڕکردنی بانگدان و قامەت کردن بە قسەکردن:

شەرعناسان لە باسی دابڕکردنی بانگ وقامەتدا بە قسەی تر راجوێن:

١ . قسە کردنی بانگدەر لە ناو بانگ و قامەتدا جائیزە:

ئەمە بۆچوونی حەسەنی بەسری و عەتاء و قەتادەو ئیمامی ئەحمەدە (بەڵام لە قامەتدا پێی جائیز نیە)، ئەمانیش لە سەیدنا سولەیمانی کوڕی سوڕەددەوە خوا لێی رازی بێت دەگێڕنەوە، هەروەها لە عوروەی کوڕی زوبەیرەوە کە عادەتەن فەرموودەو حوکمی شەرعی لە عائیشەخانەوە دەگێڕێتەوە کە پووریێتی.. بەڵگەی ئەمان:

١ ـ (عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ أَنَّهُ قَالَ لِمُؤَذِّنِهِ فِي يَوْمٍ مَطِيرٍ: إِذَا قُلْتَ: أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ ، فَلَا تَقُلْ: حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ، قُلْ : صَلُّوا فِي بُيُوتِكُمْ، قَالَ: فَكَأَنَّ النَّاسَ اسْتَنْكَرُوا ذَاكَ فَقَالَ: أَتَعْجَبُونَ مِنْ ذَا، قَدْ فَعَلَ ذَا مَنْ هُوَ خَيْرٌ مِنِّي)[1] واتە: سەیدنا ئیبنو عەبباس خوا لێیان رازی بێت لە رۆژێکدا کە باران بوو دوای ئەوەی کە بانگدەرەکەی گەیشتبووە (أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ) فەرمانی پێکرد کە لە ناو بانگەدا نەڵێ (حَيَّ عَلَى الصَّلَاة) بەڵکو بڵێ: (الصلاة فِي الرِّحَال) واتە نوێژەکانتان لە جێی خۆتان بکەن (نەبادا بێن بۆ مزگەوت) ووتیان: ئەوە چیە؟! فەرمووی: لە من چاکتر وای کردووە..

---

[1] بوخاری (٦١٦)، موسلیم (٦٩٩).

٢ ـ (عَنْ مُوسَى بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ يَزِيدَ أَنَّ سُلَيْمَانَ بْنَ صُرَدٍ كَانَتْ لَهُ صُحْبَةٌ كَانَ يُؤَذِّنُ فِي الْعَسْكَرِ وَكَانَ يَأْمُرُ غُلَامَهُ بِالْحَاجَةِ فِي أَذَانِهِ)[١]
واتە: سەیدنا سولەیمانی کوڕی سورەد خوا لێی ڕازی بێت کە یاوەری پێغەمبەری خوا بوو صلی الله علیه وسلم، لە ناو بانگدانەکەیدا فەرمانی بە خزمەتکارەکەی دەکرد کە پێداویستیەکانی بۆ بکات..

٢ ـ قسە کردنی بانگدەر لە ناو بانگ و قامەتدا جائیز نیە:

ئەمە بۆچوونی نەخەعی و ئیبنوسیرین وسەوری وئیمامی مالیك وئیمامی شافیعی وئیمامی ئەبو حەنیفەیە.

٣ ـ ئەو قسانە جائیزە بانگدەر لە ناو بانگ و قامەتدا بیکات كە بۆ نوێژ پێویستن:

ئەمە بۆچوونی ئیسحاقی کوڕی ڕاهەوەیەو ئیبنول مونزیریش ئەمەیانی بە پەسەندتر بینیووە.. بە بۆچوونی ئەم بەڕێزانە تەنها ووشەو ڕستەیەك جائیزە لە بانگ و قامەتدا بووترێن کە پەیوەندیان بە نوێژەوە هەبێت، وەکو (صَلُّوا فِي رِحَالكم)..

ـ قسە لە بانگدا جائیزە، بەڵام لە قامەتدا نابێت: ئەمەش بۆچوونی ئیمامی زوهریە کە قوتابی سەیدنا ئەبو زەڕی غیففاریە خوا لێی ڕازی بێت.

---

[١] بوخاری بە موعەللەقی (١١٦/٢ فتح الباری)، ئیبنو ئەبی شەیبە بە سەنەدی پەیوەستەوە (٢١٢/١)، ئیبنولونزیر (٤٤/٣)، ئەبو نوعەیمی شێخی ئیمامی بوخاری بە سەحیحی داناوە (فتح الباری ١١٦/٢).

رای پەسەندتر: پێم وایە بە پێی بەڵگەی سەلمێنراو دەكرێت قسەیەك لە ناو بانگدا بكرێت كە پەیوەندی بە نوێژەوە هەبێت، غەیری ئەو نابێت، ئەگەر قسەیەك بۆ نوێژو نوێژخوێنان زەرووری بوو دەشێت لە قامەتدا بكرێت بە قیاس لەسەر بانگ كە بەڵگەمان بە دەستەوەیە.. واللە اعلم.

سیفەتی بانگدەر

پێویستە ئەو كەسەی بانگ دەدات ئەم سیفەت و رەفتارانەی تێدا بێت:

١ ـ پێویستە نیەتی پاك بێت و لەبەر خاتری خوای گەورە بانگ بدات، نەك بۆ پارەو ناوبانگ، یان بۆ ئەوەی بڵێن دەنگی خۆشە! ئەسڵیش ئەوەیە كە نابێت پارە لەسەر بانگدان وەربگیرێت، چونكە سەیدنا عوسمانی كوڕی ئەبو العاس خوا لێی رازی بێت گێڕایەوە كە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم پێی فەرموو: (.. وَاتخِذْ مُؤَذِّنًا لَا يَأْخُذُ عَلَى أذَانِهِ أجْرًا)[١] واتە: بانگدەرێك بۆ بانگدان دیاری بكە كە كرێ لەسەر بانگدانەكەی وەرنەگرێت..

ئەگەر كابرای بانگدەر سەرچاوەی بژێوی نەبوو، بەرپرسانی حكومەت معاشیان بۆ دیاری كرد، بۆی هەیە وەریگرێت، چونكە موسوڵمانان پێویستیان بە دەنگ و بانگی ئەو هەیە..

---

[١] ئەبوداوود (٥٣١)، نەسائی (٦٧٢)، ترمزی (٢٠٩) ئیبنوماجە (٧١٤) شێخی ئەلبانی لە صحیح أبي داود (١/١٤٦ ـ ٥٣١) دەفەرموێ: سەحیحە..

٢ ـ پێویستە دەستپاك و ئەمیندار بێت، پێغەمبەری خوا دەفەرموێ: (وَالمُؤَذِنُ مُؤتَمَنٌ)[١] واتە: بانگدەر کەسێکی ئەمیندارو دەستپاکە، چونکە لە لایەکەوە کاتی نوێژی خەڵکی پێ سپێرراوە، لە لایەکی ترەوە بانگدەر شەوو ڕۆژ چۆتە سەر منارە کە بەرزترین تەلاری گەڕەکەکە بووە تا لەوێوە بانگ بدات، ئەوەش یەعنی بینینی ناو ماڵی خەڵکی، لەبەر ئەوەشە کە جمهوری شەرعناسان فەرموویانە بانگدانی فاسق کەراهەتی هەیە.. ئیمامی ئیبنوتەیمییە دەڵێ: بانگی فاسق بەتاڵە چونکە پێچەوانەی ئاڕاستەی پێغەمبەری خوایە صلی الله علیه وسلم، ئەمەش لای حەنبەلیەکان بۆچوونێکی قبووڵە [٢]..

٣ ـ پێویستە دەنگی بڵندو خۆش بێت، لەبەر ئەو فەرموودەی پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم کە بە عبداللەی کوڕی زەیدی فەرموو: (فقُمْ مَعَ بِلال فَألْقِ عَلَيهِ مَا رَأيتَ بِهِ، فإنَّهُ أنْدَى مِنْكَ وأمَدُّ صَوتاً)[٣] واتە: هەستە لەگەڵ بیلالدا بڕۆو ئەوەی بینیووتە بۆی بگێڕەرەوە با ئەو بانگەکە بڵێتەوە، چونکە ئەو دەنگی لە تۆ خۆشترەو دەنگی زۆرتر دەڕوات..

بەڵام دەشێت لەم سەردەمەدا بڵندی دەنگ زۆر بە گرنگ وەرنەگیرێت، چونکە زۆرینەی شوێن بانگ بە بڵندگۆ دەدەن.. بەڵام

---

[١] ئەبو داوود (٥١٧)، ترمزی (٢٠٧)، ئەحمەد (٢/٢٨٤) ئەلبانی دەفەرموێ سەحیحە (الارواء (١/٢٣١).

[٢] ابن عابدين (١/٢٦٣)، مغني المحتاج (١/١٣٨)، مواهب الجليل (١/٤٣٦)، المغني (١/٤١٣)، الاختيارات (ل ٣٧).

[٣] ئەبوداوود (١/٢٤٤ ژمارە (٤٩٩). ئەلبانی لە (صحيح أبى داود(١/٩٨) ژمارە (٤٦٩). هەروەها لە إرواء الغليل (١/٥٠) ژمارە (٢٤٦) بە حەسەنی داناوە.

پێویست ناکات بانگەکە بکات لە قەتارو ئەڵلاوەیسی زۆری لەرە تێدا بکات و درێژی بکاتەوە..

٤ ـ پێویستە شارەزای کاتەکانی بانگ و گۆڕانەکانیان بێت کە ساڵ دوازدە مانگە بەسەریاندا دێت، بۆ ئەوەی هەموو بانگێك لە دەسپێکی خۆیدا بدات وخۆی وخەڵکیش نەخاتە هەڵەوە.. دەشێت کەسێکی تریش هاوکاری بێت، یان ئامێرو دەزگای بیرهێنانەوە بەکار بهێنێت، چونکە ئەوە سەلمێنراوە کە سەیدنا عبداللەی کوڕی ئوم مەکتووم خوا لێی رازی بێت کە بانگدەری دووەمی پێغەمبەری خوا بوو صلى الله عليه وسلم نابینا بوو، کەسێکی تری هەبوو کە پێی دەوت: وا سپێدە هاتووە: (عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّ بِلَالًا يُؤَذِّنُ بِلَيْلٍ فَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يُنَادِيَ ابْنُ أُمِّ مَكْتُومٍ ثُمَّ قَالَ وَكَانَ رَجُلًا أَعْمَى لَا يُنَادِي حَتَّى يُقَالَ لَهُ أَصْبَحْتَ أَصْبَحْتَ)[1].

---

[1] بوخاری (٥٩٢).

سیفەتی بانگ

بانگ لە پێغەمبەری خواوە صلی الله علیه وسلم بە سێ شێوە گێڕراوەتەوە:

یەکەم: پازدە رستەیی (چوار تەکبیر (ووتنی الله اكبر)، ئینجا هەر رستەیەك دوو جار جگە لە لا اله الا اللەی کۆتایی کە یەك جارە). ئەمەش لە فەرموودەکەی سەیدنا عبداللەی کوڕی زەیدەوە خوا لێی رازی بێت هاتووە: (لَمَّا أمَرَ رسولُ اللهَ صلى الله عليه وسلم بالنَّاقُوسِ يُعْمَلُ ليُضْرَبَ بِهِ للنَّاسِ لِجَمْعِ الصَّلاةِ طافَ بي وَأنَا نَائِمٌ رَجُلٌ يَحْمِلُ نَاقُوساً فِي يَدِهِ فَقُلْتُ: يا عَبْدَ اللهِ أتبيعُ النَّاقوسَ؟ قالَ: ومَا تصنَعُ بِهِ؟ فقُلْتُ: نَدْعُو بِهِ إلى الصَّلاةِ، قالَ: أفلَا أدُلُّكَ على مَا هوَ خَيرٌ مِنْ ذلكَ؟ فقُلْتُ لَهُ: بَلَى، قَالَ: فقَالَ: تقُولُ: اللهُ أكْبَرُ اللهُ أكبرُ اللهُ أكبرُ اللهُ أكبرُ

أشْهَدُ أنْ لا إلهَ إلا اللهُ أشهدُ أنْ لا إله إلا اللهُ

أشهدُ أنَّ محمَّداً رَسولُ اللهِ أشهدُ أنَّ محمَّداً رسولُ اللهِ

حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ حيَّ عَلَى الصَّلاةِ

حَيَّ علَى الفَلاحِ حَيَّ علَى الفَلاحِ

اللهُ أكبرُ اللهُ أكبرُ

لا إله إلا اللهُ

قَالَ: ثمَّ اسْتأخَرَ عَنّي غَيرَ بَعيدٍ، ثمَّ قَالَ: وَتقولُ إذَا أقَمْتَ الصَّلاةَ:

اللهُ أكبرُ اللهُ أكبرُ

أشهدُ أنْ لا إله إلا اللهُ أشهدُ أنَّ محمَّداً رسولُ اللهِ

حَيَّ على الصَّلاةِ، حيَّ علَى الفَلاحِ

قَدْ قَامَتِ الصَّلاةُ قَدْ قَامَتِ الصَّلاةُ

اللهُ أكبرُ اللهُ أكبرُ

لا إله إلا اللهُ

فلَمَّا أصْبَحَتْ أتيتُ رَسولَ اللهِ صلى اللهُ عليه وسلَمَ فأخبَرتهُ بمَا رَأيتْ فقَالَ: إنّها لرُؤيَا حقّ إنْ شَاءَ اللهُ فقُمْ مَعَ بلَال فألْقِ عَليهِ مَا رَأيتَ فليُؤذّن بهِ فإنّهُ أنْدَى صَوتاً مِنْكَ، فقُمْتُ مَعَ بلالٍ فجَعَلْتُ ألْقِيهِ عَليهِ وَيُؤذّنُ بهِ قَالَ: فسَمِعَ ذلِكَ عُمَرُ بنُ الخَطّابِ وَهوَ فِي بَيتِهِ فخَرَجَ يَجُرُّ رِداءَهُ وَيقُولُ والذي بَعَثَكَ بالحَقِّ يَا رسولَ اللهِ لَقَدْ رَأيتُ مِثلَ مَا رَأى فقَالَ رسولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم: فللهِ الحَمْدُ)[1] كە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم بە نابەدڵی (لە ریوایاتی تردا وا هاتووە) رازی بوو زەنگی نەسارا بۆ كۆكردنەوەی موسوڵمانان بۆ نوێژ لێبدرێت، پاش ماوەیەك عبداللەی كوڕی زەید ئەم خەوەی بینی كە دەڵێ: لە خەونمدا كابرایەكم بینی دوو زەنگی پێیەو دەگەڕێ، ووتم: زەنگ دەفرۆشیت؟! ووتی: بۆچیتە؟! ووتم: خەڵكی بۆ نوێژ پێ كۆدەكەمەوە، ووتی: ئەدی بۆچی شتێكی باشترت فێر نەكەم؟! ووتم: بۆچی نا؟! ووتی: بڵێ: خوا گەورەیە خوا گەورەیە خوا گەورەیە خوا گەورەیە، شایەتی دەدەم كە هیچ خوایەك نیە شایانی پەرستن بێت جگە لە الله هیچ خوایەك نیە شایانی پەرستن بێت جگە لە اللە، شایەتی دەدەم كە محمد نێرراوی خوایە شایەتی دەدەم كە محمد نێرراوی خوایە، وەرن بۆ نوێژ وەرن بۆ نوێژ، وەرن بۆ سەرفرازی وەرن بۆ سەرفرازی، خوا گەورەیە خوا گەورەیە، هیچ خوایەك نیە شایانی پەرستن

---

[1] ئیمامی ئەحمەد (١٥٨٨١)، ترمزی (١٧٤ و١٨٩)، ئیبنوماجە (٦٩٨ و٧٠٦) ئەبوداوود (٤٢١) ئیبنو خوزەیمە بە سەحیحی داناوە (١٨٩/١) هەروەها ئیبنو حیببان (٥٧٢/٤) بەڵام شێخی ئەلبانی بە حەسەنی داناوە لە: ارواء الغليل (٢٦٤/٢) و تمام المنه (١٤٥). لە صحيح سنن أبي داود (٤٦٩) دا فەرموویەتی حەسەن و سەحیحە.

بێت جگە لە اللە.. کە قامەتیشت کرد بڵێ: خـوا گەورەیـە خـوا گەورەیـە، شایەتی دەدەم کە هیچ خوایەك شایانی پەرستن نیە جگە لە اللە، شـایەتی دەدەم کە محمد نێرراوی خوایە، وەرن بۆ نوێژ وەرن بـۆ سـەرفرازی، نوێـژ دابەسترا نوێژ دابەسترا، خـوا گەورەیـە خـوا گەورەیـە، هـیچ خوایـەك نیـە شایانی پەرستن بێت جگە لە اللە.. بۆ بەیانی هاتمە خزمـەت پێغەمبـەری خوا صلی اللە علیە وسلم و خەونەکەم بۆ گێڕایەوە، فەرمووی: ئەگەر خوا حەزکات ئەم خەونە حەقە، دەی سا لەگەڵ بیلالـدا بـڕۆو ئـەوەی پـێ بڵـێ کە بینیت تا بیکاتە بـانگ و خەڵکەکـەی پـێ بـانگ بکات، ئـەو دەنگـی لـە دەنگی تر خۆشـترو بڵنـدترە.. منـیش بـیلالم فێـر کـردو لەگەڵیـدا چووم، ئـەویش کردیـە بـانگ و دای، کـە عومـەری کـوڕی خـەتتاب لـە ماڵەکـەی خۆیـەوە بیسـتی، بـە هەڵـەداوان هاتــە دەرەوە، عەباکـەی بـەری بـە دوای خۆیدا رادەکێشا، بە پێغەمبەری خوای صلی اللە علیە وسـلم فـەرموو: بـەو خوایەی جەنابتی بـە حەقـەوە بـە نێـرراوی خـۆی نـاردووە، منـیش وەکـو ئەمەم لە خەنمدا بینی، پێغەمبەری خوا صـلی اللە علیـە وسـلم فـەرمووی: دەی سوپاس بۆ خوا..

ئیمامی ئەبو حەنیفەو ئیمامی ئەحمەد ئەم شێوەیان وەرگرتووە[1].

ـ لە ریوایەتێکی تردا هاتووە کـە نـۆزدە رسـتە ووشـە بـووەو قامـەتیش حەڤدە ووشە، ئەم دوو رستە زیادەیە ئەوەیە کە پێی دەوترێت (تەرجیع) واتە ووتنی شایەتمان بە دەنگی نزم کە ئامادەبووان گوێیان لێ بێت ئینجا ووتنەوەی بە دەنگی بەرز، یەعنی بانگدەرەکە دوای چوار جار ووتـنی اللە اکبر بە دەنگێکی نـزم دەڵـێ (أشهَدُ أنْ لا إلـهَ إلا اللهُ) ئینجـا بـە دەنگـی بـەرز

---

[1] البدائع (١٤٧/١)، المغني (٤٠٤/١)، الاوسط (١٦/٣).

دەیڵێتەوە، هەروەها بـە دەنگێكی نـزم دەڵـێ: (أشهدُ أنَّ محمَّداً رسـولُ اللهِ) ئینجـا بـە دەنگـی بـەرز دەیڵێتـەوە.. ئەمـە ریوایـەتی سـەیدنا ئـەبو مەحزوورەیە[1] خوا لێی رازی بێت..

ئەمەش مەزهەبی ئیمامی شافیعیە[2].. بەڵام لە ناو كورددا كە شافیعی مەزهەبن كەمتر لەسەر ئەم شێوەیە دەڕۆن..

فەرموودەوانان هەر ئەم دوو ریوایەتەیان بەپەسەند داناون، ریوایـەتی تـر كـە شـێوەی تریـان بـاس فـەرمووە فـەرموودەوانان قسـەیان لەسـەر سەنەدەكانیان كردووەو بە زەعیفیان داناون..

ئەوەی لە كۆنەوە تا ئێستا بۆچوونی زۆرینەی شەرعناسانە ئەوەیە كە تەرجیع زۆر جەخت لێكراو نەبووە، چونكە زانراوە كە ئەوەندەی سەیدنا بیلالی حەبەشی خوا لێی رازی بێت لە خزمـەت پێغەمبـەری خـوادا صلی الله علیـە وسـلم بانگیـداوە نـەیكردووە، ئەگـەر سـووننەتی موئەككـەدەش بوایە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم زیاتر جەختی لـێ دەكـردەوە.. هـەر ئەوەشـە هـۆی ئـەوەی كـە ئێسـتا لـە سەراسـەری جیهانـدا كـە بـانگ دەدرێت كەم بانگدەر هەیە تەرجیعەكە بكات..

ئیمامی ئەحمەد رەحمەتی خوای لێ بێت هەرچەندە شێوازی یەكەمی بە پەسەندتر دانـاوە، بـەڵام دەڵـێ: هـەموو شـێوەكان هـەر جائیزن، ئەمـە ئیختیاری ئیمامی ئیبنوتەیمییەو شێخ بن بـازی رەحمەتیشە[3].. پـێم وایـە

---

[1] ئەبو داوود (٥٠٠، ٥٠٣)، ترمزی (١٩٢)، نەسائی (٤/٢)، ئیبنوماجە (٧٠٩). شێخی ئەلبانی دەفەرموێ سەحیحە (صحیح سنن النسائي (٦١٣).

[2] الام (٨٥/١).

[3] ابو داوود: مسائل احمد (٢٧)، المغني (٤٠٤/١)، مجموع الفتاوى (٣٣٦/٢٢)، ابن عثيمين: الشرح الممتع (٥١/٢)، ابن باز: مجموع فتاوى ابن باز (١٣٩/٢٩).

ئەم شێوە بانگەی لە ناو كوردا (بێ تەرجیع) دەكرێت بگێرێتە بەرو راجوێیی لەسەر دروست نەكرێت، پەسەندترە.. والله اعلم.

زیادەكەی بانگی بەیانی (الصَّلاةُ خَيرٌ مِن النَّوم)

شەرعناسان بەم زیادەیە دەڵێن (التپویب: تەسویب) كە بریتیە لە دوو جار ووتنی (الصَّلاةُ خَيرٌ مِن النَّوم) لە نوێژی بەیانیدا دوای حەیعەلەكان[1].. تەسویب لای جمهوری شەرعناسان سووننەتە، بەڵگەیان فەرموودەكەی ئەبومەحزورە (یان ئەبومەخزورە)یە كە تێیدا هاتووە: (فَإنْ كانَ صَلاةَ الصُبْحِ قُلتَ: الصَّلاةُ خَيرٌ مِنَ النَّومِ، الصَّلاةُ خَيرٌ من النَّوم، اللهَ اكبرُ اللهُ اكبرُ، لا اله الا الله)[2] واتە: لە بانگی بەیانیدا بڵێ: نوێژ باشترە لە خەوتن، نوێژ باشترە لە خەوتن.. لە ریوایەتێكی تریدا دەفەرموێ: (فِي الأولَى مِنْ الصُبْحِ) واتە لە بانگی یەكەمی سپێدەدا بیڵێ.

ئەوە سەلمێنراوە كە تەنها لە بانگی یەكەمی سەیدنا بیلالدا خوا لێی رازی بێت تەسویب ووتراوە، نەك لە بانگی دووەمی سەیدنا ئیبنو مەكتوومدا خوا لێی رازی بێت، كە لە سەرەتای دەسپێكی سپێدەی راستەقینەدا داوێتی.. بەڵگە لەسەر ئەمە:

---

[1] واتە كە دوو جار دەوترێت (حي على الصلاة) ، دوو جاریش (حي على الفلاح).. لە عەرەبیدا بە (بسم الله الرحمن الرحيم) دەوترێت بەسمەلەو بە (الحمد لله) دەوترێت حەمدەلەو بە (لا حول ولا قوة الا بالله) دەووترێت: حەوقەلە.. وە هەروەها..

[2] ئەبو داوود (٥٠١)، نەسائی (٨٠٧/٢)، ئەحمەد (٤٠٨/٣) شێخی ئەلبانیش بە سەحیحی داناوە لە تەخریجی فەرموودەكانی: (مشكاة المصابيح (٦٤٥).

١. سەیدنا ئیبنو عومەر خوا لێی رازی بێت دەڵێ (الصَّلاةُ خيرٌ من النَّوم) له دوای (حَيَّ عَلَى الفَلَاح) دەوترا[١]..

٢ ـ له ریواتی دووەمی فەرموودەكەی سەیدنا ئەبو مەحزوره (یان ئەبو مەخزوره) دا هاتووه كه دەڵێ: (فِي الأولَى مِنْ الصُّبْحِ) واته له بانگی یەكەمی سپێدەدا بیڵێ..

كەوابوو ئێمه لەم سەردەمەدا سوونەتێكمان لەم بانگەدا واز لێ هێناوەو بیدعەیەكمان كردۆته رێباز:

یەكەم: وازمان له بانگی یەكەمی بەیانی هێناوه، كه لەوێدا دووجار دەوترێت (الصَّلاةُ خيرٌ من النَّوم)!

دووەم: له بانگی دووەمدا دەڵێین: (الصَّلاةُ خيرٌ من النَّوم) ئەمەش بیدعەیه.. چونكه هیچ بەڵگەیەكی لەسەر نیەو به زۆر خزێنراوەته ئەوێوه.. لەمەش بیدعەتر ئەوەیه كه هەندێك له شەرعناسانی حەنەفی وشافیعی فەرموویانه: دەشێت له بانگی خەوتنانیشدا بوترێت! چونكه هۆشداری دانه به خەڵكی كه نوێژ باشتره له خەوتن!! تەنانەت هەندێك شافیعی مەزهەبی كورتبین فەرموویانه: دەشێت له هەموو نوێژەكاندا بووترێت! له كاتێكدا كه سەیدنا عومەری كوڕی خەتتاب گوێی له یەكێك بوو بانگی نیوەڕۆی دەداو ووتی (الصَّلاةُ خيرٌ من النَّوم) له ماڵ دەرپەڕی، ووتیان: بۆ كوێ؟! فەرمووی: ئەو بیدعەیه هێنامیه دەرەوه[٢]..

---

[١] بەیهیقی (٤٢٣/١)، الطحاوي: شرح معاني الآثار (٨٢/١) ئیمامی ئیبنو حەجەر له فەتحدا دەفەرموێ: إسناده حسن..

[٢] ئەبو داوود (٥٣٨)، بەیهیقی (٤٢٤/١)، ئەلبانی له ارواء الغليل (٢٣٦) به حەسەنی ناساندووه.

ئەمە جگە لەوەی کە لەو سەردەمەدا دوو یاوەری بەڕێز بانگیان داوە نەك یەك. ئەمەش بۆ خۆی کوێر کردنەوەی سوونەتێکی ترە..
بە حساباتی زەمان دەشێت کە بانگی یەکەم بیست بۆ سی دەقیقە پێش بانگی دووەم بدرێت و لەوێدا بووترێت (الصَّلاةُ خيرٌ من النَّوم)..

چی لە بانگداندا باشە بکرێت؟

١ـ هەبوونی دەستنوێژ:

لەبەر ئەوەی بانگدان خواپەرستیە، خواپەرستیش بە شێوەیەکی گشتی باشتر وایە بە دەستنوێژەوە بکرێت، بەڵام ئەگەر بێ دەستنوێژ بانگیدا بە بۆچوونی هەموو شەرعناسان هیچ ئیشکالێکی نیەو بانگەکەی دروستەو خێری خۆی دەسکەوتووە.. تەنانەت ئەگەر لەش پاکیش نەبێت بەڵگەیەکی وا نیە رێ لە بانگدانی بگرێت، مەگەر ئەوەی کە هەندێك شەرعناسی وەکو ئیسحاق وئیمامی ئەحمەد رێیان لێ گرتووە[1]..

٢ـ بانگدان بە پێوە:

شەرعناسان لەوەدا راجوێ نین کە سوونەت وایە کە بانگ بە پێوە بدرێت، مەگەر کەسێك نەتوانێت، چ بە هۆی نەتوانینی خۆی یان سەختی جێگاکەی یان بە هۆی ترەوە.. ئیمامی مالیك و ئەوزاعی و ئەهلی رەئی بانگدانیان بە دانیشتنانەوە پێ باش نیە[2]..

---

[1] الاوسط (٣/٢٨).
[2] الاوسط (٣/٤٦).

ـ ئەوەش سەلمێنراوە کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم بە بیلالی فەرموو: هەستە بانگەکە بدە: (قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَمَ يَا بِلَالُ قُمْ فَنَادِ بِالصَّلَاةِ)[1].

ـ لە ریوایەتێکی فەرموودەکەی عبداللەی کوڕی زەیددا خوا لێی رازی بێت هاتووە: (رَأَيْتُ فِي الْمَنَامِ كَانَ رَجُلَاً قَائِمَاً.. فَأَذَّنَ..)[2]. واتە لە خەونەکەمدا کابرایەکم بینی راوەستاوەو.. پاشان بانگی دا..

٣ـ رووکردنە قیبلە:

شەرعناسان هەموو پێیان وایە کە رووکردنە قیبلە لە کاتی بانگداندا سووننەتە[3].. چەندین فەرموودە لەو بارەوە ریوایەت کراوە بەڵام فەرموودەوانان قسەیەیان لەسەر زۆرینەیان کردووە.. هەشیانە حەسەن یان سەحیحە، لەوانە:

ـ فەرموودەی ئیبنو زەید خوا لێی رازی بێت کە دەڵێ: (إنَّ الْمَلَكَ الذي رَآهُ يُؤَذِّنُ، اسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ)[4] واتە: ئەو فریشتەیەی کە بینی بانگی دەدا رووی لە قیبلە کردبوو..

ـ ئەبو داوود لە سونەنەکەیدا / باب الاذان فوق المنارة ریوایەتی کردووە کە سەیدنا بیلال خوا لێی رازی بێت لەسەربانی ماڵێکەوە بانگی دەدا کە بەرزترین وپان وپۆڕترین سەربانی هەبوو چونکە بەرامبەر قیبلە بوو[1]

---

[1] بوخاری (٦٠٤)، موسلیم (٣٧٧).

[2] ئیمامی ئەحمەد (٢٣٢/٥)، ئیبنو ئەبی شەیبە (٢٠٣/١).

[3] الاوسط (٢٨/٣).

[4] ئەبو داوود و فەرموودەوانانی تریش گێڕاویانەتەوەو شێخی ئەلبانی رەحمەتی لە ارواء الغليل (٢٥٠/١ ژمارە ٢٣٢) بە سەحیحی داناوە..

٤ـ بانگدەر لە کاتی بانگداندا پەنجەی شایەتمانی دەکاتە گوێچکەیەوە:

ئەمەش لە سەیدنا بیلالەوە سەلمێنراوە، سەیدنا ئەبو جوحەیفە خوا لێی رازی بێت دەگێڕێتەوە کە: (رَأيتُ بلالاً يُؤذِّنُ، أتتبَّعُ فاهُ، هَاهُنا وَهَاهُنا، وَإصبعَاهُ فِي أذُنَيهِ)[2] واتە: بیلالم بینی بانگی دەدا، سەرنجی دەمیم دا لای بەملاولایدا دەکرد، دوو پەنجەشی لە هەردوو گوێچکەیدا بوون..

٥ ـ بانگدەر لە کاتی ووتنی حەیعەلەکاندا رووی بۆ لای راست وچەپی دەسوڕێنێت:

ریوایەتی تری فەرموودەی ئەبوجوحەیفە هەیە کە دەڵێ: (رَأيتُ بلالاً خَرَجَ إلَى الأبْطحِ فأذَّنَ فلَمَّا بَلَغَ حَيَّ عَلَى الصَّلاةِ حَيَّ عَلَى الفَلاحِ لَوَى عُنُقَهُ يَمِيناً وَشِمَالاً وَلَمْ يَسْتَدِرْ)[3] واتە: بیلالم بینی کە لە ئەبتەح[4] بانگی دەدا، کە گەیشتە حەیعەلەکان ملی بەلای راست وچەپدا سوڕاند، بەڵام لەشی نەدەسوڕاند.. ئەمەش بۆچوونی جمهوری شەرعناسانە جگە لە ئیمامی مالیك کە نکووڵی لێکردووە! ئیمامی ئەحمەدو ئیسحاقیش فەرموویانە ئەگەر کابرا لەسەر منارەوە بانگی دەدا، باشتر وایە رووی بۆ لای راست

---

[1] ژمارە (٥١٩) ئەلبانی لە (ارواء الغليل (٢٤٦/١) بە چەندین سەنەدەوە باسی لێوە کردووەو بە حەسەنی ناساندووە..

[2] ترمزی (١٩٧)، ئەحمەد (٣٠٨/٤)، ئیبنوماجە (٧١١) ئەلبانی دەفەرموێ: سەحیحە (الارواء ٢٣٠). ئەبو داوود (٥٢٠) ئەسڵەکەشی لای بوخاری _ ٦٣٤) و لای موسلیم (٤٠٣) یە..

[3] ئەبو داوود (٥٢٠) ئەسڵەکەشی لای بوخاری (٦٣٤) و لای موسلیم (٥٠٣) یە..

[4] ئەبتەح ناوچەیەك بووە لە خواری مەککەوە، بەڵام بە هەموو بیابانێکی تریش دەڵێن کە شیوی بچووکی تێدا بێت کە ئاو دڕیبێتی..

وچەپی خۆی وەرچەرخێنێت[١].. بێ گومان ئەگەر کابرا بە بڵندگۆ بانگی دەدا پێویستی بە وەرچەرخاندنی رووی نامێنێت..

٦ ـ بانگدەر دەتوانێت دوو دوو تەکبیرەکان پێکەوە بڵێت:

واتە: دەتوانێت هەر دوو تەکبیرە بە نەفەسێك بڵێت، نەك هەر تەکبیرەو بە جیا، یان هەر چوار تەکبیرەکە بە نەفەسێك، سەیدنا عومەری کوڕی خەتتاب خوا لێی رازی بێت دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم فەرمووی: (إذَا قَالَ المُؤَذِّنُ: اللهُ أكبرُ اللهُ أكبرُ فقَالَ أحَدُكُمْ اللهُ أكبرُ اللهُ أكبرُ، ثمَّ قالَ: أشهدُ أنْ لا الهَ الا اللهُ، قَالَ أشهدُ أنْ لا الهَ الا اللهُ.. مِنْ قَلْبِهِ دَخَلَ الجَنَّةَ)[٢] واتە: ئەگەر بانگدەر ووتی: (اللهُ أكبرُ اللهُ أكبرُ) کەسێك لە ئێوەش ووتیەوە: (اللهُ أكبرُ اللهُ أكبرُ) پاشان کە ووتی: (أشهدُ أنْ لا الهَ الا اللهُ) ئەویش ووتیەوە: (أشهدُ أنْ لا الهَ الا اللهُ).. ئەگەر لە ناخی دڵیەوە بیڵێتەوە دەچێتە بەهەشتەوە..

بێ گومان وەڵامدەرەوەی بانگەکەش وەکو ئیمامی نەوەوی دەڵێ: هەر ئاوا هەر دوو تەکبیرە پێکەوە دەڵێتەوە[٣]..

---

[١] الاوسط (٣/٢٦).

[٢] موسلیم (٣٨٥)، ئەبوداوود (٥٢٣).

[٣] النووی: شرح مسلم (٣/٧٩).

چی باشە بۆ وەڵامدەرەوەی بانگ؟

١ـ وەڵامدانەوەی بە دەنگی نزم:

كاتێك موسوڵمان گوێی لە بانگ دەبێت پێویستە بە دەنگێكی نزم لە دوایەوە بیڵێتەوە، چونكە پێغەمبەری خوا دەفەرموێ: (إِذَا سَمِعتُمْ النِّدَاءَ فَقُولُوا مِثْلَ مَا يَقُولُ المُؤَذِّنْ)[1] واتە: ئەگەر گوێتان لە بانگ بوو، هەر وەكو ئەوەی بانگدەر دەیڵێت بیڵێنەوە..

بەڵام كە بانگدەر حەیعەلەكانی ووت، دەوترێت: (لا حَولَ وَلا قُوَّةَ الَّا باللهِ) وەكو لە فەرموودەكەی سەیدنا عومەری كوڕی خەتتابدا هاتووە: (إِذَا قَالَ المؤذِّنُ اللهُ أكبرُ اللهُ أكبرُ فقَالَ أحدُكُمْ اللهُ أكبرُ اللهُ أكبرُ ثمَّ قالَ أشهَدُ أنْ لا إلهَ إلا اللهُ قالَ أشهدُ أنْ لا إله إلا الله ثمَّ قالَ أشهَدُ أنَّ مُحَمَّدَاً رَسولُ اللهِ قالَ أشهدُ أنَّ محمَّداً رسولُ اللهِ ثمَّ قالَ حَيَّ عَلَى الصَّلاةِ قالَ لا حَولَ ولا قُوَّةَ إلَّا باللهِ ثمَّ قالَ حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ قالَ لا حولَ ولا قوةَ إلا باللهِ ثمَّ قالَ اللهُ أكبرُ اللهُ أكبرُ قالَ اللهُ أكبرُ اللهُ أكبرُ ثمَّ قال لا إله إلا اللهُ قال لا إله إلا الله مِنْ قَلْبِهِ دَخَلَ الْجَنَّةَ)[2] واتە: هەر كەسێك كە بانگدەر دەڵێ: (اللهُ أكبرُ اللهُ أكبرُ) ئەمیش بڵێ (اللهُ أكبرُ اللهُ أكبرُ) كە ووتی: (أشهدُ أنْ لا إله إلا الله) ئەمیش بڵێ: (أشهدُ أن لا إله إلا الله)، پاشان كە ووتی: (أشهدُ أنَّ محمَّداً رسولُ اللهِ) ئەمیش بڵێ: (أشهدُ أنَّ محمَّداً رسولُ اللهِ)، ئینجا كە ووتی: (حَيَّ عَلَى الصَّلاةِ) ئەمیش بڵێ: (لا حولَ ولا قوةَ إلا باللهِ)، كە ووتی: (حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ) ئەمیش بڵێ: (لا حولَ ولا قوةَ إلا باللهِ)، پاشان كە ووتی: (اللهُ أكبرُ

---

[1] بوخاری (٦١١)، موسلیم (٣٨٣)..
[2] موسلیم (٣٨٥)، ئەبو داوود (٥٢٣).

اللهُ أكبرُ) ئەمیش بڵێ: (اللهُ أكبرُ اللهُ أكبرُ)، ئینجا كە ووتی: (لا إله إلا اللهُ)، ئەمیش بڵێ: (لا إله إلا اللهُ) لە ناخی دڵیەوە بیڵێت دەچێتە بەهەشتەوە. فەرموودەكەی سەیدنا ئەبو سەعیدی خودری خوا لێی رازی بێت گشتیە كە دەفەرموێ: وەكو بانگدەر بڵێنەوە.. بەڵام ئەم فەرموودەی سەیدنا عومەر خوا لێی رازی بێت تایبەتی دەكات كە لە حەیعەلەكاندا بووترێت: (لا حولَ ولا قوةَ إلا باللهِ) چونكە ئەمیان فەرمانە، دەفەرموێ: وەرن بۆ نوێژ، ووتنەوەی وەكو خۆی جێی هیچ ناگرێت..

جۆرێكی تر: ریوایەتێك لە سەیدنا معاویەی كوڕی ئەبو سوفیانەوە خوا لێیان رازی بێت هاتووە كە وەڵامی شایەتمانەكانی تەنها بە (وأنا) ، (وأنا أشهد) داوەتەوە، دەڵێ: (عَنْ أبي أُمَامَةَ بْنِ سَهْلِ بْنِ حُنَيْفٍ قَالَ سَمِعْتُ مُعَاوِيَةَ بْنَ أبي سُفْيَانَ وَهُوَ جَالِسٌ عَلَى الْمِنْبَرِ أَذَّنَ الْمُؤَذِّنُ قَالَ اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ قَالَ مُعَاوِيَةُ اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ قَالَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ فَقَالَ مُعَاوِيَةُ وَأَنَا فَقَالَ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ فَقَالَ مُعَاوِيَةُ وَأَنَا فَلَمَّا أَنْ قَضَى التَّأْذِينَ قَالَ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى هَذَا الْمَجْلِسِ حِينَ أَذَّنَ الْمُؤَذِّنُ يَقُولُ مَا سَمِعْتُمْ مِنِّي مِنْ مَقَالَتِي)[١] واتە: ئەبو ئومامە دەڵێ: گوێم لێبوو لەو كاتەی معاویەی كوڕی ئەبو سوفیان لەسەر مینبەر دانیشتبوو، بانگی دا، كە بانگدەرەكە فەرمووی: (اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ) ئەویش فەرمووی (اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ) كە بانگدەر فەرمووی: (أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ) ئەو فەرمووی (وَأَنَا) كە بانگدەر فەرمووی: (أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ) معاویە فەرمووی (وَأَنَا)، كە بانگ تەواو بوو فەرمووی: خەڵكینە، خۆم گوێم لە پێغەمبەری خوا بووە صلی الله علیه

---

[١] بوخاری (٩١٤)، نەسائی (٢/٢٤)، ئیمامی ئەحمەد (٤/٩٥).

وسلم کە لە کۆڕی وادابوو کە بانگی دا، وا وەڵامی دایەوە کە لە منتان بیست.

ئەگەر بانگدەر ووتی (الصَّلاةُ خيرٌ منْ النَّوم) ناوترێت (صَدَقْتَ وَبَرَرْتَ وَبالصِّدْقِ نَطَقْتَ): چونکە هیچ بەڵگەیەکمان لەبەر دەستدا نیە.. ئەگەر بانگدەر لە بانگی یەکەمی سپێدەدا ووتی: (الصَّلاةُ خيرٌ منْ النَّوم) بە پێی فەرموودەکەی سەیدنا ئەبو سەعیدی خودری لە وەڵامیدا وەکو خۆی دەوترێتەوە، چونکە بەڵگەمان نیە کە ئەو وەڵامەی خەڵکیمان بۆ بچەسپێنێت کە دەڵێن (صَدَقْتَ وَبَرَرْتَ وَبالصِّدْقِ نَطَقْتَ) هەرچەندە هەندێك شەرعناسی بەڕێزی وەکو ئیمامی نەوەوی و کاسانیش ئەوەیان پەسەند کردووە کە وا وەڵامی بدرێتەوە، بەڵام بە بێ بەڵگە ناتوانین ئەو زیکرە بەچەسپێنین..

٢ ـ دوعا بۆ پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم دوای تەواو بوونی بانگ:

دوعایەکی تایبەت هەیە کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم داوای لە ئوممەتەکەی کردووە کە هەر کاتێك گوێیان لە بانگ بوو، وەڵامی بانگدەرەکە بدەنەوەو پاشان ئەو دوعایە بە تایبەت بۆ جەنابیان بکەن..

دوعاکەش ئەمەیە: (اللَّهُمَّ رَبَّ هَذِهِ الدَّعْوَةِ التَّامَّةِ وَالصَّلَاةِ الْقَائِمَةِ آتِ مُحَمَّدًا الْوَسِيلَةَ وَالْفَضِيلَةَ وَابْعَثْهُ مَقَامًا مَحْمُودًا الَّذِي وَعَدْتَه)[١] واتە: هانا خوایە، خاوەنی ئەم بانگەوازە تەواوو نوێژە پیادەکراوە، ئەو وەسیلەو گەورەییە بە محمد ببەخشە، خوایە ئەو پلەوپایە ڕێزدارەی بەڵێنت پێیداوە، بۆی بهێنە دی..

---

[١] بوخاری (٥٧٩). ئەلبانی: صحيح الجامع (٦٤٢٣).

ـ سەیدنا عبداللەی کوڕی عەمر خوا لێیان رازی بێت دەگێڕێتەوە کە گوێی لێبووە کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم دەیفەرموو: (إِذَا سمعتمُ الْمُؤَذِّنَ فَقُولُوا مِثْلَ مَا يَقُولُ، ثُمَّ صَلُّوا عَلَيَّ، فَإِنَّهُ مَنْ صَلَّى عَلَيَّ صَلَاةً صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ عَشْرًا، ثُمَّ سَلُوا لِيَ الْوَسِيلَةَ، فَإِنَّهَا مَنْزِلَةٌ فِي الْجَنَّةِ لَا تَنْبَغِي إِلَّا لِعَبْدٍ مِنْ عِبَادِ اللَّهِ، وَأَرْجُو أَنْ أَكُونَ أَنَا هُوَ، فَمَنْ سَأَلَ الْوَسِيلَةَ حَلَّتْ لَهُ الشَّفَاعَةُ)[١] واتە: کە گوێتان لە بانگدەر بوو، وەکو ئەو بیڵێنەوە، پاشان سەلاواتم لێ بدەن، (داواکەن خوای گەورە درورودی خۆییم بەسەردا ببارێنێت) هەر کەسێك سەلاواتێکی لێدام خوای گەورە دەقات رەحمەتی خۆی بەسەردا دەبارێنێت، پاشان دوعام بۆ بکەن وەسیلەم بە نسیب ببێت، وەسیلە پلەوپایەیەکی بەهەشتە، تەنها بۆ بەندەیەکی لە بەندەکانی خوا دانراوە منیش ئومێدەوارم ئەو بەندەیەی خوا بم، هەر کەسێك دوعای ئەو وەسیلەم بۆ بکات تا بەنسیبم ببێت، شایانی شەفاعەتم دەبێت..

٣ ـ رازی بوون بە خواو بە پێغەمبەر صلی الله علیه وسلم و بە دینەکەی:

سەیدنا سەعدی کوڕی ئەبو وەققاس خوا لێی رازی بێت دەڵێ: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم فەرمووی: (مَنْ قَالَ حِينَ يَسْمَعُ الأَذَانَ: وَأَنَا أَشْهَدُ أَنْ لا إِلَهَ إِلا اللَّهُ وَحْدَهُ لا شَرِيكَ لَهُ، وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، رَضِيتُ بِاللَّهِ رَبًّا، وَبِالإِسْلامِ دِينًا، وَبِمُحَمَّدٍ نَبِيًّا، غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ)[٢] واتە: هەر کەسێك کە گوێی لە بانگ دەبێت و دەڵێ: منیش شایەتی دەدەم کە هیچ خوایەك نیە شایانی پەرستن بێت جگە لە الله، کە تاك و تەنهایەو شەریکی نیە، شایەتی دەدەم کە محمد صلی الله علیه وسلم

---

[١] سەحیحی لای موسلیم (٣٨٤)، ئەبوداوود (٥٢٣)، ترمزی (٣٦٩٤)، نەسائی (٢٥/٢).

[٢] سەحیحەو وا لە موسلیم (٣٨٦)، ئەبوداوود (٥٢٥)، ترمزی (٢١٠)، نەسائی (٢٦/٢).

بەندەو نێرراوی خوایە، رازیم بە پەروەردگارێتی خوا، بە ئیسلام كە بەرنامەیە و بە محمد صلى الله عليه وسلم كە پێغەمبەرە، لە گوناحەكانی دەبوررێت..

٤ـ دوعاكردن لە نێوان بانگ و قامەتدا:

كاتی دوای بانگ و پێش قامەت كردن هەلێكە بۆ ئومێدی قبووڵ بوونی دوعا، بۆیە پێویستە موسوڵمان بۆ دوعاو پاڕانەوەی خۆیی بەكار بهێنێت.. سەیدنا ئەنەسی كوڕی مالیك خوا لێی رازی بێت دەڵێ كە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم دەیفەرموو: (الدُّعَاءُ لا يُرَدُّ بَينَ الأذَانِ وَالإقَامَةِ (فَادْعُوا)[1] واتە: دوعای نێوان بانگ و قامەت رەت ناكرێتەوە.. دەی سا دوعای تێدا بكەن..

٤ـ دوعاكردن لە دوای تەواوبوونی بانگ:

سەیدنا عبداللەی كوڕی عەمر خوا لێیان رازی بێت دەگێڕێتەوە كە كابرایەك عەرزی پێغەمبەری خوای صلى الله عليه وسلم كرد: (يَا رَسولَ اللهِ، إنَّ المؤَذِّنينَ يَفضّلُونَنا، فقَالَ رَسولُ اللهِ صَلّى اللهُ عَليهِ وَسَلَّمَ: قُلْ كَمَا يَقُولُونَ، فإذَا انتَهَيْتَ فسَلْ تعْطَهْ)[2] واتە: ئەی پێغەمبەری خوا بانگدەران لە ئێمە باشترن (پاداشتیان زۆرترە) پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم

---

[1] ئەبو داوود (٥٢١)، ترمزی (٢١٢)، ئیبنوخوزەیمە (٤٢٥)، ئەحمەد (١٥٥/٣ ژمارە ١٢٦٠٦) شێخی ئەلبانی رەحمەتی بە سەحیحی ناساندووە: مشكاة المصابيح (٦٧١) ، صحيح أبي داود (٥٣٤) ، ارواء الغليل (٢٤٤).

[2] ئەبو داوود (٥٢٤)، ئیبنوحیببان (١٦٩٥)، ئەحمەد (١٧٢/٢) شێخی ئەلبانی بە سەحیحی داناوە: صحيح أبی داود (٥٢٤).

فەرمووی: وەكو ئەوان بڵێرەوە، كە تەواو بوویت داواكەو وەڵامت بدرێتەوە..

نابێت كە بانگ درا مزگەوت جێ بهێڵێت مەگەر عوزری هەبێت:

كە لە مزگەوتێكدا بانگ دەدرێت، موسوڵمان بۆی نییە بڕوات و نوێژی جەماعەتەكە نەكات، مەگەر عوزری هەبێت.. ئەبو شەعساء دەڵێ: لای ئەبو هورەیرە دانیشتبووین، بانگی دا، كابرایەك هەستاو مزگەوتەكەی بەجێهێشت، ئەبو هورەیرە فەرمووی: (أمَّا هذا فقَدْ عَصَى أبَا القاسِمِ)[1] واتە: ئەم كابرایە سەرپێچی لە فەرمانی بابی قاسم (پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم) كرد. ئیمامی نەوەوی دەڵێ: ئەوە بەڵگەی ئەوەیە كە چوونە دەرەوە لە مزگەوت دوای ئەوەی بانگی تێدا دراو پێش ئەوەی نوێژەكە بكرێت كەراهەتی هەیە، مەگەر بۆ كەسێك كە عوزری هەبێت[2].. عوزر وەكو دەستنوێژگرتنەوە، غوسڵ دەركردن بۆ یەكێك كە بیری چووبێت، یان كەسێك دەستنوێژی گرانە، یان دەرشێتەوە یان شتێكی تری لەو حاڵەتانەی بەسەر دێت.. یان وەكو ئیمامی ئیبنوحەجەر دەڵێ: پێشنوێژی لە مزگەوتێكی تر دەكات[3].

★ ★ ★

---

[1] موسلیم (٦٥٥)، ئەبوداوود (٥٣٦)، نەسائی (٢٩/٢)، ترمزی (١٣١).
[2] شرح مسلم (١٥٧/٥)، ترمزی (٣٩٨/١) بە توێژینەوەی شێخ ئەحمەد شاكر رحمه الله.
[3] فتح الباری (١٤٣/٢).

هەندێك هەڵەی بانگدەران[1]

بانگدان خواپەرستیە، خواپەرستیش تەوقیفیە، واتە چۆن لە پێغەمبەری خواوە هاتووە پێویستە ئاوا بکرێتەوە، هیچ گوفتارو رەفتارێکی بە بێ بەلگە بۆ زیاد ناکرێت و هیچیشی بە بێ بەلگە لێ کەم ناکرێتەوە.. بەڵام بە داخەوە بانگدان و قامەت کردنیش وەکو خواپەرستیەکانی تر هەڵەو پەڵەی زۆری بیدعەو کەم و کورتی کەوتۆتە سەر، لەوانە:

ـ یەکەم: هەڵەی بانگدەران:

١ـ لەراندنەوەو درێژکردنەوەی پیتەکانی مەدد زیاتر لە سنوری خۆیان

٢ـ زیاد کردنی ووشەی (سیدنا) بۆ پێش ناوی پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم لە شایەتمانەکەدا..

٣ـ تەسبیحات کردنی پێش بانگ و سەڵاو شیعر خوێندنەوە دوای بانگ

٤ـ سەڵاواتدان لە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم پاش بانگ.

٥ـ فاتیحەدادانی دوای بانگ.

٦ـ پابەند نەبوون بە شێوەو چۆنیەتی شەرعی بانگەکەوە.

٧ـ واز هێنان لە بانگی یەکەمی بەیانی و زیادکردنی تەسویب (ووتنی الصلاة خیر من النوم) بۆ بانگی دووەم..

---

[1] عماد زكي: بدع و أخطاء المصلين / التوفيقية للنشر و التوزيع.. لە صحيح فقه السنة وە وەرگیراوە (٢٨٨/١).

ـ دووەم: هەڵەی گوێگرانی بانگ:

١ـ پابەند نەبوون بەو گوفتارو رەفتارانەی دەربارەی بانگ باس کران، یان ئیهمال کردن و گوێ پێنەدانیان.

٢ـ ووتنی (لَبَّيْكَ) لەگەڵ بیستنی بانگەکەدا.

٣ـ ماچ کردنی نینۆکە گەورە لە کاتی ووتنی شایەتمانەکەو هێنانیان بەسەر چاوەکاندا!

٤ـ زیاد کردنی (والدَّرَجَة الرَّفيعَة العَالِيَة) بۆ دوعای وەسیلەکەی دوای بانگدان کە سەنەدی ساغ نەبۆتەوە کە لەو دوعایەدا بێت، ئەمما (إنَّكَ لا تخلِفُ المِيعَاد) ریوایەتی بەیهیقیەو شەرعناسانێکی کۆن وەك نەوەوی و نوێ وەکو شێخ ئیبنباز بە سەحیحیان ناساندووەو کاریان پێ کردووە.

٥ـ سوێند خواردن بە بانگ و بە هەقی بانگەکە!!

ـ سێیەم: هەڵەی کاتی قامەت کردن:

١ـ وەڵام نەدانەوەی گوێگرانی.

٢ـ ووتنی (أقَامَهَا اللهُ وَ أدامَهَا مَا دامَتْ السَّمَاواتُ والارضُ) کە زۆرینەی مەلای کورد دەیڵێن، زیادەیەو ناسەلمێنرێت، موناقەشەی فەرموودەوانان و شەرعناسان لەسەر (أقَامَهَا اللهُ وَ أدامَهَا)کەیەتی کە دەرهەق ئەویش فەرموویانە زەعیفە[1] و نابێتە بەڵگەی چەسپاندنی خواپەرستی ..

---

[1] ئەبو داوود لە سونەنیدا (ژمارە ٥٢٨) فەرموودەیەك لە سەیدنا ئەبو ئومامەوە خوا لێی رازی بێت دەگێڕێتەوە کە دەفەرموێ: (أنَّ بلالًا أخَذَ في الإقَامَةِ، فَلَمَّا أن قَالَ: قَدْ قَامَتْ الصَّلاةُ، قَالَ النَّبيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : (أقَامَهَا اللهُ وَأدَامَهَا) ئیمامی نەوەوی لە المجموع

٣- ووتنی دوعای وەسیلە (اللَّهُمَّ رَبَّ هَذِهِ الدَّعْوَةِ التَّامَّةِ وَالصَّلَاةِ الْقَائِمَةِ)لە دوای قامەت كردن! هەنجەتیشیان ئەوەیە كە مادام بە قامەت ووتراوە بانگ! ئەمانیش بە رەوایان زانیووە كە لە پاش قامەت ئەم دوعایە بیلێنەوە.. ئەمە بەلگەی لەسەر نیەو بیدعەیە..

٤- هەندێك بیدعەوانی تر پێش نوێژ دابەستن دوعایەك دەكەن و دەلێن: (أللهُمَّ أحسِنْ وُقوفَنا بَينَ يَدَيكَ) واتە: خوایە راوەستانمان لەبەر دەستتدا چاك كەیت.. هەندێكی تریان زیادەی تریش دەلێن: (يَومَ العَرَضِ عَلَيكَ) واتە: لەو رۆژەدا كە هەموو نیشان جەنابت دەدرێنەوە..

زۆرینەی شەرعناسان وتوێژەرەوەو فەرموودەوانانی كۆن و نوێ لەسەر ئەوەن كە هیچ دوعایەك لە نێوان قامەت و نوێژ دابەستن (تەكبیرەی ئیحرام)دا نەسەلمێنراوە، نە دوعای وەسیلەو نە ئەم دوعایەو نە دوعای تر[1]..

(١٢٢/٣) دا دەفەرموێ زەعیفە، هەروەها ئیمامی ئیبنوحەجەر لە التلخيص الحبير (٢١١/١) دا دەفەرموێ: زەعیفە.. شێخی ئەلبانی لە ارواء الغليلدا (٢٤١) دەفەرموێ: لەبەر ئەوەی محمدی كوڕی سابیت كە عوبەیدیە لە سەنەدەكەیدا هەیە، بۆیە فەرموودەكە زۆر زەعیفە..

[1] لە زانایانی سەردەم شێخ بن بازو شێخ عبدالرزاق عەفیفی و شێخ عبدالله بن قەعوود ئەوەیان فەرمووە: فتاوى اللجنة الدائمة (٨٩/٦، ٩٠).

قامەت کردن

پێناسەی: پێشتر ووتمان قامەت ئاگادارکردنەوەی ئەو موسوڵمانانەیە کە ئامادەی نوێژکردنن، ئەمەش بە لەفزی دیاری کراوە کە دەبێت بە شێوەیەکی تایبەتیش بوترێت.

سیفەتی قامەت: ئەوەی لە پێغەمبەری خواوە صلى الله عليه وسلم سەلمێنراوە کە باس لە چۆنیەتی قامەت بکەن، دوو فەرموودەیە:

١- قامەت یازدە رستەیە: اللّهُ أكْبَرُ اللّهُ أكْبَرُ

أشْهَدُ أنْ لَا إلَهَ إلّا اللّهُ

أشْهَدُ أنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللّهِ

حَيَّ عَلَى الصَّلَاةُ

حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ

قَدْ قَامَتْ الصَّلَاةُ، قَدْ قَامَتْ الصَّلَاةُ

اللّهُ أكْبَرُ اللّهُ أكْبَرُ

لَا إلَهَ إلّا اللّهُ)[١]

ئەمە ریوایەتی سەیدنا عبداللەی کوڕی زەیدە، کە سەیدنا بیلالی فێر کردو ئەویش بەردەوام لە خزمەت پێغەمبەری خوادا صلى الله عليه وسلم دەیفەرمووەوە.. بۆچوونی شەرعناسان وفەرموودەوانان لەسەر ئەمەیان تا رادەیەکی زۆر کۆیە، بەڵام ئیمامی مالیك دەڵێ: یەکجار دەوترێت: (قَدْ قَامَتْ الصَّلَاةُ). ئیمامی ئەبوحەنیفە دەڵێن قامەت حەڤدە رستەیە..

---

[١] بوخاری (٦٠٥)، موسلیم (٣٧٨).

٢ ـ قامەت حەڤدە رستەیە: چوارجار (اللّهُ أكْبَرُ) دووجار (أشْهَدُ أن لَا إلَهَ إلَّا اللّهُ) دووجار (أشْهَدُ أنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللّهِ) دووجار (حَيَّ عَلَى الصَّلَاةْ) دووجار (حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ) دووجار (قَدْ قَامَتْ الصَّلَاةْ) دووجار (اللّهُ أكْبَرُ) یەکجاریش (لَا إلَهَ إلَّا اللّهُ).. ئەمەش لە ریوایەتەکەی سەیدنا ئەبو مەحزوورەدا هاتووە: (أنَّ أبَا مَحْذُورَةَ حَدَّثَهُ قَالَ عَلَّمَنِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْأَذَانَ تِسْعَ عَشْرَةَ كَلِمَةً وَالْإِقَامَةَ سَبْعَ عَشْرَةَ كَلِمَةً، الْأَذَانُ:..

وَالْإِقَامَةُ: اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ

أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ

أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ

حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ

حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ

قَدْ قَامَتْ الصَّلَاةُ قَدْ قَامَتْ الصَّلَاةُ

اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ)[١]

ئەمــە پەســەندکراوی ئیمــامی ئــەبو حەنیفەیــەو ئێســتا حەنــەفی مەزهەبەکان ئاوا قامەت دەکەن..

ئیمـامی ئیبنوتەیمییـە دەڵـێ: ئیمـامی ئەحمـەد ریوایـەتی بانگەکـەی بیلالی پێ پەسەندتربووە چونکە بەردەوام لە خزمەتی پێغەمبەری خوادا صلى الله عليه وسلم داوێتی، ریوایەتەکەی ئەبومەحزوورەشی بـە پەسـەند زانیووە[٢]..

---

[١] ئەبو داوود (٥٠٢)، ترمزی (١٩٢)، نەسائی (٦٣٢) ئیبنو ماجە (٧٠٩) شێخی ئەلبانی بە سەحیحی داناوە لە صحيح أبى داود (٤٧٤).

[٢] ابن تيمية: القواعد النورانية / دار ابن الجوزي ١٤٢٢ ك ل ٤٣.

ئایا ئەو كەسەی بانگ دەدات هەر دەبێ ئەویش قامەت بكات؟!

بەڵێ وا پەسەندترە، چونكە لە سەردەمانی پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم سەیدنا بیلالی حەبەشی بانگی دەداو هەر ئەویش قامەتەكەی دەكرد.. ئەمەش بۆچوونی زۆرینەی شەرعناسانە.. ئەگەر كەسێك بانگی داو كەسێكی تر لە جێی ئەو قامەتی كرد، ئەویش هەر جائیزە..

بیسەران قامەت لە دوای ئیقامەوانەوە دەڵێنەوە؟!

بەڵێ وەكو ئەو دەڵێنەوە، چونكە فەرموودەكەی پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم دەفەرموێ: (إِذَا سَمِعْتُمْ النِّدَاءَ فَقُولُوا مِثْلَ مَا يَقُولُ الْمُؤَذِّنُ)[1] واتە: ئەگەر گوێتان لە بانگ بوو، هەر وەكو ئەوەی بانگدەر دەیڵێت بیڵێنەوە.. قامەت كردنیش بانگە، چونكە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم دەفەرموێ: (بَيْنَ كُلِّ أَذَانَيْنِ صَلَاةٌ بَيْنَ كُلِّ أَذَانَيْنِ صَلَاةٌ بَيْنَ كُلِّ أَذَانَيْنِ صَلَاةٌ قَالَ فِي الثَّالِثَةِ لِمَنْ شَاءَ)[2] واتە: لە نێوان هەر دوو بانگدا نوێژێك هەیە، لە نێوان هەر دوو بانگدا نوێژێك هەیە، لە سێیەم جاریشدا فەرمووی: لە نێوان هەر دوو بانگدا نوێژێك هەیە بۆ هەر كەسێك حەزكات بیكات..

وەڵامدەرەوە (قَدْ قَامَتْ الصَّلاة) وەكو بانگدەرەكە دەڵێتەوە؟!

كە گوێی لێبوو بانگدەرەكە دوو جار دەڵێ: (قَدْ قَامَتْ الصَّلاة قَدْ قَامَتْ الصَّلاة) هەر دەبێت وەكو ئەو بڵێتەوە، چونكە مانای فەرموودە گشتیەكە: (إِذَا سَمِعْتُمْ النِّدَاءَ فَقُولُوا مِثْلَ مَا يَقُولُ الْمُؤَذِّنُ)[3] واتە: ئەگەر گوێتان لە

---

[1] بوخاری (٦١١)، موسلیم (٣٨٣)..
[2] بوخاری (٨٣٨).
[3] بوخاری (٦١١)، موسلیم (٣٨٣)..

بانگ بوو، هەر وەکو ئەوەی بانگدەر دەیڵێت بیڵێنەوە.. ئەوەش دەگرێتەوە، نەك لە خۆمانەوە بێ هەبوونی بەڵگە بڵێین: (أقَامَهَا اللهُ وَأدامَهَا) چونکە وەکو شێخی ئەلبانی رەحمەتی دەڵێ: ریوایەتێکی لاوازەو خواپەرستی پێ ناچەسپێنرێت[١]..

کەی قامەت دەکرێت؟

ئەسڵ ئەوەیە کە بانگدەر ئەو کاتە قامەت دەکات کە پێشنوێژ (ئیمام) ەکەیان بینی وا بۆ ئیمامەتیەکەی هات..

- سەیدنا جابری کوڕی سەموورە خوا لێی رازی بێت دەڵێ: (ثُمَّ لا يُقِيمُ حَتَى يَخْرُجَ اليهِ النَّبيُّ صَلَى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَمَ، فَإذَا خَرَجَ أقَامَ حِينَ يَرَاهُ)[٢] واتە: پاشان قامەتی نەدەکرد تا پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم تەشریفی دەهێنا، هەر کە دەیبینی وا تەشریفی هێنا قامەتی دەکرد.

- دەشێت پێشتر کە بانگدەر زانی پێشنوێژ دێت قامەت بکات و خەڵکەکە بۆ نوێژ ریز ببن.. چونکە سەیدنا ئەبو هورەیرە خوا لێی رازی بێت دەڵێ کە قامەتی نوێژ بۆ پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم دەکراو خەڵکەکە ریزی نوێژیان دەگرت، پێش ئەوەی پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم لە شوێنی خۆی هەستێت: (أنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ تقَامُ لِرَسُولِ اللهِ صَلَى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَمَ، فَيَأْخُذُ النَّاسُ مَصَافَّهُمْ قَبْلَ أنْ يَأْخُذَ النَّبيُّ صَلَى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَمَ مُقَامَهُ)[٣] ..

---

[١] ارواء الغليل (٢٤١)

[٢] موسلیم (٦٠٦)، ئەبو داوود (٥٣٧)، ترمزی (٢٠٢)، ئەحمەد ٩١/٥) سەحیحە صحيح فقه السنة (٢٧٦/١).

[٣] موسلیم (٦٠٥).

ئیمامی ئیبنو حەجەری عەسقەلانی لە شەرحی (بَيْنَ كُلِّ أَذَانَيْنِ صَلَاةٌ)[١] واتە: لە نێوان هەر دوو بانگدا نوێژێك هەیە دەڵێ: دەشێت مەبەستی لە کردنی نوێژێکی سووننەت بێت لە نێوان بانگ و قامەتەکەیدا، هەر وەکو کە دەشێت مەبەستی ئەوە بێت کە: دوای بانگ یەکسەر قامەت نەکرێت، بەڵکو فاسڵی کات بە قەدەر نوێژێکی سووننەت بخرێتە نێوانیان[٢].. ئەمەش رەوایە چونکە کە بانگ دەدرێت دەبێت ئەوەندە چاوەڕوانی خەڵکی بکرێت تا دێن بە دەنگەوەو جەماعەتەکەیان دەکەن، خۆ حیکمەتی بانگدانەکە بۆ کۆکردنەوەی خەڵکەکەشە بۆ نوێژی جەماعەتیان..

ـ حەنەفیەکان دەڵێن: ماوەی خوێندنی بیست ئایەت بۆ نێوان بانگ و قامەتی نوێژی بەیانی و بۆ نێوان بانگ و قامەتی نوێژی نیوەڕۆ ئەوەندەی کە چوار رکات نوێژ بکرێت و لە هەر یەکێکیاندا بڕی دە ئایەتیان تێدا بخوێنێت کاتێکی گونجاوە، کاتی نێوان بانگ و قامەتی عەسریش ئەوەندەی کە لە دوو رکاتدا بڕی دە ئایەت بخوێنێت باشە، بۆ نوێژی شێوان ماوەی خوێندنی سێ ئایەت بەسە، نوێژی خەوتنانیش وەکو نوێژی نیوەڕۆ لێبکات[٣]..

ـ شافیعیەکان دەڵێن: ئەوەندە چاوەڕوان بکرێت تا خەڵکەکە بۆ نوێژی کۆمەڵ کۆدەبنەوە.. هەندێکی تریان دەڵێن: بەقەدەر ماوەی کردنی نوێژێکی دوو رکاتی[٤]..

---

[١] بوخاری (٨٣٨).

[٢] فتح الباری (١٠٧/٢).

[٣] بدائع الصنائع (١٥٠/١).

[٤] المجموع (١٣٧/٣)، تحفة المحتاج (١٣٨/١).

ـ حەنبەلیەكان دەڵێن: بەقەدەر ماوەی گرتنی دەستنوێژێك و كردنی دوو ركات سوونەت.. هەندێكی تریان فەرموویانە: بەقەدەر ئەوەندەی كەسێك لە خورادن وخواردنەوەی ژەمێك خۆراك ببێتەوە[١] وا دەزانم تەقدیر كردنی ئەو كاتە دەكەوێتە سەر پێشنوێژەكە، ئەو دەبێت رەچاوی بارودۆخی نوێژخوێنەكانی بكات، چونكە ئەگەر مزگەوتەكە لە ناوجەرگەی بازارێكدا بێت، جیاوازە وەك لەوەی مزگەوتی گەڕەكێكی كەنار شارە، یان مزگەوتی گوندێكە..

كەی خەڵكەكە هەڵدەستن بۆ نوێژ؟

ـ ئەگەر پێشنوێژەكەیان لەلا نەبوو، باشتر وایە چاوەڕوانی بكەن، كەی لێیانەوە دەركەوت ئینجا قامەت بكەن، ئەگەر بانگدەرەكە بیَ ئەوەی پێشنوێژەكە ببینن قامەتی كرد، دەتوانن هەڵنەستن تاكو دێت. لەبەر ئەو فەرموودەیەی سەیدنا ئەبو قەتادە كە دەڵیَ: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرمووی: (إِذَا أُقِيمَتْ الصَّلَاةُ فَلَا تَقُومُوا حَتَّى تَرَوْنِي)[٢]واتە: ئەگەر قامەت كرا، تا من نەبینن هەڵمەستن بۆ نوێژەكە.

ـ ئەگەر پێشنوێژەكەیان لابوو:

★ ئیمامی ئەبو حەنیفە دەڵیَ: كە بانگدەر ووتی: (حَيَّ عَلَى الصَّلَاة) ئەمانیش هەڵدەستن..

★ ئیمامی مالیك دەڵیَ: ئەگەر دەستی بە قامەت كرد هەڵدەستن..

★ ئیمامی شافیعی و زۆرینەی شەرعناسان دەڵێن: هەڵناستن تا بانگدەر لە قامەتەكەی دەبێتەوە..

---

[١] المغنى (٦٧/٢)، الانصاف (٣٩٢/١)، كشاف القناع (٢٨٨/١)..

[٢] بوخاری (٦٣٧)، موسلیم (٦٠٤).

★ ئیمامى ئەحمەد دەڵێ: كە بانگدەر دەفەرموێ: (قَدْ قَامَتِ الصَّلاة) هەڵدەستن..

پێم وایە كاتێك پێشنوێژ دێتە جێ نوێژى خۆى وبانگدەر دەست دەكات بە قامەت كردن، باشتر وایە خەڵكەكەش بۆ نوێژەكە هەستن.. والله اعلم.

★ ★ ★

مەرجی دووەمی دروستی نوێژ

لەش پاکی و هەبوونی دەستنوێژ

لەش پاکی و هەبوونی دەستنوێژ لەو مەرجانەی نوێژ کە نەبوونیان ـ لەگەڵ نەبوونی عوزردا ـ نوێژ بەتاڵ دەکاتەوە:

لەش پاکی و هەبوونی دەستنوێژ

مەرجە بۆ نوێژ چونکە:

١ـ خوای پەروەردگار دەفەرموێ: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا قُمْتُمْ إِلَى ٱلصَّلَوٰةِ فَٱغْسِلُواْ وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى ٱلْمَرَافِقِ وَٱمْسَحُواْ بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى ٱلْكَعْبَيْنِ﴾ المائده / ٦ واتە: ئەی ئەو کەسانەی باوەڕتان هێناوە ئەگەر بۆ نوێژ هەستان با دەموچاوو دەستان تا ئانیشك شتبێت و مەسحی سەرتان کردبێت وپێیەکانیشتان تا قولەپێ شتبێت..

٢ـ هەروەها دەفەرموێ: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَقْرَبُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَأَنتُمْ سُكَٰرَىٰ حَتَّىٰ تَعْلَمُواْ مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِى سَبِيلٍ حَتَّىٰ تَغْتَسِلُواْ﴾ النساء/٤٣ واتە: ئەی ئەو کەسانەی باوەڕتان هێناوە، لەو کاتانەدا کە سەرخۆشن توخنی نوێژ نەکەونەوە، تا بزانن چی دەڵێن، لەو کاتانەش کە لەشگرانن (لە جەنابەتدان) تا خۆتان دەشۆن، مەگەر ڕێبوار بن.

٣ ـ سەیدنا ئەبوهورەیرە خوا لێی رازی بێت دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرمووی: (لا يَقْبَلُ اللهُ صَلاةَ

أحَدِكُمْ إذَا أحْدَثَ حَتّى يَتوَضَّأ)[١] واتە: خوای گەورە نوێژی ئەو کەسە قبــوولْ ناکــات کــە دەســتنوێژی دەشــکێت تــا دەســتنوێژی بــۆ نەگرێتەوە..

٤ ـ فەرمووده مەرفووعەکەی لای ئیبنو عومەر خوا لێیان رازی بێت کە دەفەرموێ: (لا تقْبَلُ الصَّلاةُ بغَيرِ طَهُورٍ)[٢] واتە نوێژی بێ دەست نوێژ قبوولْ نابێت.

ئەم بەڵگانە راشکاوانە پاکژی دەکەنـە مـەرجی قبـوولْ بـوونی نوێـژ، مەگەر کەسێك عوزری هـەبێت، وەك ئەوانـەی تووشـی میزەچـڕکێ بـوون، یـان بـەردەوام بایـان لـێ دەبێتـەوە، یـان وەکـو ئـەو ئافرەتانـەی خـوێنی داوێنیـان بەردەوامــە، ئەمانــە نوێــژەکانیان دەکــەن ئەگەرچــی بــە زاهــیر دەستنوێژیشیان بەوەی بەسەریاندا دێت شکابێت.. هـەروەها ئـەو کەسـەی کە نـە ئـاوی دەسـکەوتووە دەسـتنوێژی پـێ بگرێـت، نـە سەعیدیشـی لایـە تەیەممومی پێ بکات (فاقد الطهورين) وەکـو ئەوانـەی لـە زینـدانن و رێـی دەســتنوێژو تەیــەممومیان نیــە، ئەمانــە هــەر بــەو حاڵــەی کــە تێیــدان نوێژەکەیان دەکەن..

ئایا پاکی بەدەن و پۆشاك وشوێن پێویستە؟!

<u>پاکی بەدەن:</u> بەڵێ، مەرجە بەدەن لە هـەموو شـتێك پـاك بکرێتـەوە کە شەرع بە پیسی ناساندبێت.. چونکە:

---

[١] متفق عليه بوخاری (١٣٥)، موسليم (٢٢٥).

[٢] موسليم (٢٢٤)، ترمزی (١)، ئيبنوماجە (٢٧٢)..

١ ـ خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ﴾ المدثر/ ٤ واتە پۆشاكەكانت پاكژ كەرەوە.. كە مادام داوای پاك كردنەوەی پۆشاك بكات، حەتمەن پاك كردنەوەی بەدەن لەپێشترە.

٢ ـ فەرموودەكان كە لە بەرگی یەكەم لە باسی پاكژییدا هێنامانەوە كە باس لە تارات و پاك كردنەوە دەكەن، هەموو بەلگەن لەسەر مەرجێتی پاكی بەدەن بۆ نوێژكردن..

٣ ـ پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم فەرمانیدا زەكەر لە مەزی بشۆرێتەوە (يَغْسِلُ ذَكَرَهُ وَيَتَوَضَّأُ)[١] واتە: زەكەری دەشواتەوەو دەستنوێژ دەگرێت.. مانای وایە نابێت پیسیی بە هیچ شوێنێكی بەدەنەوە بێت.

٤ ـ پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم فەرمانیدا خۆ لە میز پاك بكرێتەوە فەرمووی ئەوانەی خۆیان لە دوای میزكردن پاك ناكەنەوە لە گۆڕەكەشیاندا ئازار دەدرێن (خَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ بَعْضِ حِيطَانِ الْمَدِينَةِ فَسَمِعَ صَوْتَ إِنْسَانَيْنِ يُعَذَّبَانِ فِي قُبُورِهِمَا فَقَالَ يُعَذَّبَانِ وَمَا يُعَذَّبَانِ فِي كَبِيرٍ وَإِنَّهُ لَكَبِيرٌ كَانَ أَحَدُهُمَا لَا يَسْتَتِرُ مِنْ الْبَوْلِ وَكَانَ الْآخَرُ يَمْشِي بِالنَّمِيمَةِ)[٢] واتە: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم بە لای باخاتێكی شاردا تێپەڕی و گوێی لەزریكەو نالەی دوو كەس بوو كە لە گۆڕەكانیاندا لە تاو ئازارو ئەشكەنجەی خۆیان هاواریان دەكرد، فەرمووی: لەژێر ئەشكەنجەدان، لەبەر شتێكی گەورەش نیە! یەكێكیان لەبەر ئەوەیە

---

[١] بوخاری (٢٦٩)، موسلیم (٣٠٣)، نەسائی (١٥٢)، ئەحمەد (١٢٥/١)
[٢] بوخاری (٢١٦)، موسلیم (٢٩٢)، ئەبو داوود (٢٠)، ترمزی (٧٠)، نەسائی (٣١)

کـە خـۆی لـە دوای میـز کردنـی پـاك نـەدەکردەوەو ئـەوی تریشیان دووزمانی لە نێوان خەڵکیدا دەکرد..

پاکی پۆشاك: دەبێت پاك بێت، یان پاك کرابێتەوە، چونکە:

١ـ خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ﴾ المدثر/ ٤ واتـە پۆشـاکەکانت پاکژ کەرەوە..

٢ـ پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم دەرهەق بە خوێنی حـەیز کـە بەر پۆشـاکی ئـافرەت دەکـەوێت فـەرمووی: (جَاءَتْ امْرَأَةٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ إِحْدَانَا يُصِيبُ ثَوْبَهَا مِنْ دَمِ الْحَيْضَةِ كَيْفَ تَصْنَعُ بِهِ قَالَ تَحُتُّهُ ثُمَّ تَقْرُصُهُ بِالْمَاءِ ثُمَّ تَنْضَحُهُ ثُمَّ تُصَلِّي)[1] واتە: ئافرەتێك هاتە خزمەت پێغەمبەری خوا صلى الله عليـه وسـلم و لێـی پرسـی: ئـەی پێغەمبـەری خـوا، ئێمـەی ئافرەتـان هـی وامـان هەیە خوێنی حەیزەکـەی بـەر پۆشـاکەکانی دەکـەوێت، چـی بکـات؟! پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم فەرمووی: دەیپروێنێت، پاشان ئـاوی بەسەردا دەڕێژێت و هەڵیدەگلۆفێت، پاشان نوێژی پێوە دەکات..

٣ـ کـە جـوبرەئیلی بـەڕێز سـەلامی خـوای لـێ بێـت هـەواڵی دایـە پێغەمبـەری خـوا صـلى الله عليـه وسـلم کـە نەعلـەکانی پیسـاییان پێوەیـە، پێغەمبـەری خـوا صـلى الله عليـه وسـلم هـەردوو جووتـە نەعلەکەی لە پێ دانا (أَنَّهُ صَلَّى فِي نَعْلِهِ، وَصَلَّى أَصْحَابُهُ فِي نِعَالِهِمْ، فَخَلَعَ نَعْلَيْهِ، فَخَلَعُوا نِعَالَهُمْ، فَلَمَّا سَلَّمَ قَالَ: لِمَ خَلَعْتُمْ نِعَالَكُمْ؟ قَالُوا: رَأَيْنَاك خَلَعْت نَعْلَيْك فَخَلَعْنَا نِعَالَنَا، فَقَالَ: إنَّ جبْرِيلَ أَتَانِي فَأَخْبَرَنِي

---

[1] بوخاری (٢٢٧)، موسلیم (٢٩١).

أنَّ فِيهِمَا أذَى)[١] واتـە: پێغەمبـەری خـوا صـلی اللە علیـە وسـلم بـە نەعلەکانیــەوە نوێــژی کــرد، یــاوەرانیش لــە دوایــەوە بــە نەعەلەکانیانەوە نوێژیان دابەست،، لە نوێژەکەدا پێغەمبـەری خـوا نەعلەکانی دانا، یاوەرانیش لە دوایەوە نەعلەکانیان دانا، کە سەلامی (کۆتایی نوێژی) دایەوە پێی فـەرموون: بۆچـی نەعلـەکانتان لـە پـێ کـردەوە؟! فـەرموویان: دیمـان جـەنابت نەعلـەکانت دانـا، ئێمـەش دامانـنان، فەرمووی: جوبرەئیل هـات و هـەواڵی دامـێ کـە نەعلـەکان پیسییان پێوە بوو..

ئەوەش بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە نابێت پیسایی بە شتێکەوە هـەبێت کـە نوێـژی پێـوە دەکرێـت، دەبێـت ئـەو کاتـەی کـە پێـی دەزانرێـت ـ لـە نوێژیشدا بێ ـ دەبێ خێرا لادرێت..

<u>پاکی شوێن</u>: دەبێت ئەو شوێنەی نوێژەکەی لێ دەکرێـت پـاك بێـت، ئەمەش مەرجی قبووڵ بوونی نوێژە، چونکە:

١ ــ خـوای گــەورە دەفــەرموێ: ﴿وَعَهِدْنَآ إِلَىٰٓ إِبْرَٰهِـۧمَ وَإِسْمَٰعِيلَ أَن طَهِّرَا بَيْتِىَ لِلطَّآئِفِينَ وَٱلْعَٰكِفِينَ وَٱلرُّكَّعِ ٱلسُّجُودِ﴾ البقــرة /١٢٥ واتــە: فــەرمانی ئــەوەمان بــە ئیـبراهیم و ئیســماعیل سـپارد کـە بـە هــەردوکتان ماڵەکەی من (کەعبە) بـۆ ئـەو کەسـانەی دێـن تـەواف دەکـەن و لێـی دەمێننەوە وخەڵوەت دەکێشـن ورکوع و سـوجدەی لـێ دەبـەن، پـاك کەنەوە..

١ ـ پێغەمبـەری خـوا صـلی اللە علیـە وسـلم فـەرمانی بـە یـاوەران دا کـە شـوێن میـزی کـابرای ئـەعرابی پـاك کەنـەوە کـە لـە مزگەوتەکـەدا

---

[١] الألباني: ارواء الغليل (٢٨٤).

میزی كـرد: سـەیدنا ئەنـەس خـوا لێـی رازی بێـت دەگێڕێتـەوە: (أنَّ أعرَابيًا بَالَ فِي المَسْجِدِ فقَامَ إلَيْهِ بَعْضُ القَوْمِ ، فقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَمَ دَعُوهُ، لا تزرِمُوهُ. قَالَ: فلَمَّا فرَغَ دَعَا بِدَلْوٍ مِنْ مَاءٍ فصَبَّهُ عَلَيْهِ) [١] واتە: ئەعرابیـەك هاتـە نـاو مزگـەوت و میـزی كـرد، كۆمەڵـە كەسـێك پـەلاماریان دا نـەیهێڵن بـەڵام پێغەمبـەر صـلی الله علیه وسلم فەرمووی: لێی گـەڕێن، مەیشڵەژێنن (تـا میزكردنەكـەی پێ نەبڕن) كە تەواو بوو پێغەمبەر صلی الله علیه وسلم فەرمانی دا دۆلكەیەك ئاویان هێناو كردی بە شوێن میزەكەیدا.

حوكمی شەرعناسان لە روانگەی ئـەم بەڵگـە پیرۆزانـەوە بـووە بـە دوو پۆل:

١ ـ ئەمانـە مـەرجن: ئەمـە بۆچـوونی جمهوری شەرعناسـانە، چـونكە بەڵگەكان بە شێوەی فەرمان دەڵێن دەبێت پیسی لادرێت، فـەرمان كـردنیش بـە شـتێك یـەعنی بەرهەڵسـتی لـە پێچـەوانەكەی.. ئـەوی نوێژ دەكات مەرجە كە بەدەنی پاك بێت، پۆشاكی پاك بێت، شوێنی نوێژكردنی پاك بێت..

٢ ـ ئەمانە مەرج نین: هەر جۆرە پیسییەك بـە هـەر یـەكێك لەمانـەوە بێـت (بـەدەن، پۆشـاك، شـوێنی نوێـژ) كـابرای نوێـژخوێن گوناحبـار دەكات، بەڵام نوێژەكـەی خـۆی لـە خۆیـدا دروسـتە، بەڵگـەكان وەكـو مەرجی دەستنوێژ نـەبوون نافـەرموون نوێژەكـەی بەتاڵـە، كـەوابوو ئەمانە با واجبیش بن، مەرج نین[٢]!

---

[١] متفق علیه: بوخاری (٦٠٢٥)، موسلیم (٢٨٤).

[٢] ئەوە بۆچوونی هەندێك لە شەرعناسانە كە ئیمـامی شـەوكانی لـە سـیل الجـرار (١٥٧/١) دا توێژینەوەی لەسەر كردووە..

من پێم وایە بۆچوونی جمهور بەهێزترەو نوێژ بە هەبوونی پیسی بە بەدەنەوە یان بە پۆشاکەوە یان بە شوێنی نوێژەکەوە بە بێ هەبوونی عوزر بۆ لانەبردنی، دەبێتە هۆی دروست نەبوونی نوێژەکە.والله اعلم

یەکێك پیسی پێوە بوو نوێژی پێوە کرد، دوایی زانی ، نوێژەکەی بکاتەوە؟

شەرعناسان لە وەڵامی ئەوەدا سێ پۆلە بۆچوونن:

١ـ نوێژەکەی بەتاڵەو دەبێت پیسییەکەی لادات و نوێژەکەی ـ ئەگەر کات مابوو ـ بکاتەوە، ئەگەر کات نەمابوو، نوێژەکە چووەو نایکاتەوە ئەمە بۆچوونی رەبیعەی رەئی وئیمامی مالیك وحەسەنی بەسرییە[1]..

٢ـ نوێژەکەی بەتاڵەو دەبێت بیکاتەوە، با کاتەکەشی بەسەرچوو بێت، ئەمە مەزهەبی ئیمامی شافیعی و قەولێکی ئیمامی ئەحمەدە[2]، دەڵێن: ئەمە مەرجێکی نوێژەکەی نەهێناوەتە دی کەوابوو مەرج بۆ کراوەکەش نەهاتۆتە دی..

٣ـ نوێژەکەی دروستەو نایکاتەوە، ئەمە بۆچوونی سەیدنا ئیبنو عومەرو عەتاء و سەعیدی کوڕی موسەییەب وموجاهیدو ئەبو سەورو ئیسحاق و شەعبی و نەخەعی وئەوزاعی و قەولێکی تری ئیمامی ئەحمەدەو ئیبنول مونزیریش بە پەسەندترینی داناوە[3].. بەڵگەشیان ئەوەیە کە:

---

[1] ئیمامی مالیك: المدونة (٢١/١)، الاوسط (١٦٤/٢).

[2] ئیمامی شافعی: الام (٥٥/١)، المغني (٦٥/٢)، المجموع (١٦٣/٣).

[3] الاوسط (١٦٣/٢)، المغني (٦٥/٣)، المجموع (١٦٣/٣).

١ ــ ئەمــە نــەیزانیووە کــە پیســی پێوەیــە، خــوای گــەورەش دەفــەرموێ: ﴿رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَآ إِن نَّسِينَآ أَوْ أَخْطَأْنَا﴾ البقــرة/٢٨٦ واتــە: خوایــە مــەمانگرە لەســەر ئــەوەی بیرمــان چــۆتەوە یــان هەڵەمان تێیدا کردووە.. لە فەرموودەی سەحیحیشدا هاتووە کە موسوڵمانان داوای ئەوەیان لە خوای گەورە کرد، فەرمووی: (قَدْ فَعَلْتُ)[1] واتە: باشە وا دەکەم. بیرچوونەوەو هەڵەتان بۆ دەکەمە عوزر..

٢ ـ ئەو فەرموودەی کە سەیدنا ئەبو سەعیدی خودری خوا لێی رازی بێت گێڕایەوە: (أنَّـهُ صَلَّى فِي نَعْلِهِ، وَصَلَّى أصْحَابُهُ فِي نِعَالِهِمْ، فَخَلَعَ نَعْلَيْهِ، فَخَلَعُوا نِعَالَهُمْ، فَلَمَّا سَلَّمَ قَالَ: لِمَ خَلَعْتُمْ نِعَالَكُمْ؟ قَالُوا: رَأيْنَاك خَلَعْتَ نَعْلَيْك فَخَلَعْنَا نِعَالَنَا، فَقَالَ: إنَّ جِبْرِيلَ أتَانِي فَأخْبَرَنِي أنَّ فِيهِمَا أذًى)[2] واتە: پێغەمبەری خوا بە نەعلەکانیــەوە نوێــژی کــرد، یــاوەرانیش لــە دوایــەوە بــە نەعلەکانیانــەوە نوێــژیان دابەست،، لــە نوێژەکــەدا پێغەمبــەری خوا نەعلەکانی دانا، یاوەرانیش لە دوایەوە نەعلەکانیان دانا، کە ســەلامی (کۆتــایی نوێــژی) دایــەوە پێــی فــەرموون: بۆچــی نەعلــەکانتان لــە پــێ کــردەوە؟! فــەرموویان: دیمــان جــەنابت نەعلەکانت دانا، ئێمەش دامانـنـان، فـەرمووی: جوبرەئیـل هـات و هەواڵی دامێ کە نەعلەکان پیسییان پێوە بـوو.. ئەمـە بەڵگەیـە لەسەر ئـەوەی کـە نوێـژی ئـەو کاتـەی نـەیزانیووە بـۆی حسێبە،

---

[1] موسلیم (١٢٥).

[2] الألباني: ارواء الغليل (٢٨٤).

چـونکە پێغەمبـەری خـوا صـلی الله علیـه وسـلم نوێژەکـەی لـە سەرەتایەوە دەست پێ نەکردەوە، بـەڵکو لـەو ساتەوەی کە زانـی بەردەوام بووە تا تەواوی کرد..

پێم وایە ئەگەر نوێـژی کـردو نـەیزانی پیسی پێـوە بـووە، نوێژەکـەی دروستە، بـە پێـی بەڵگەی پۆلـە شەرعناسـانی سـێیەم ئەگـەر پێغەمبـەری نازدار صلی الله علیه وسلم بیزانیایە کە نوێژەکـەی خـۆی دروست نابێـت دەیکردەوە، هـەر وەکو کە فـەرمانی بـە خـاوەن نوێژهەڵەکە کـردەوە کـە نوێژەکەی بکاتەوە.. والله اعلم.

ئەو شوێنانەی نابێت نوێژیان تێدا بکرێت:

ئەسڵ ئەوەیە کە سەر زەوی هەمووی پاکەو جێ نوێژە، چونکە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم دەفەرموێ: (فُضِّلْتُ على الأَنْبِيَاءِ بِسِتٍ:.. وَجُعِلَتْ لِيَ الأَرْضُ طَهُورًا وَمَسْجِدًا...)[١]واتە: گەورەیی من بە شەش خەڵات بەسەر پێغەمبەرانی تردا دراوە:... هەموو سەر زەویم بە پاك بۆ حسێب کراوە.. تا ببێتە جێی نوێژی خۆی و ئوممەتەکەی.. لەگەڵ ئەم حوکمە گشتیەشدا چەندین بەڵگەی راست هەن کە رێ دەگرن لە نوێژکردن لە هەندێك شوێن کە دیاری کراون، لەوانە:

١ . <u>مۆڵگای حوشتر:</u> مۆڵگا: ئەو شوێنەیە کە ئاژەڵی دوای تێـرو تێراوکردن لێ کۆ دەکرێتەوە، دەشێت دارستانێك بێت، یان ئەشکەوت و چەم و دەشتاییەك بێت. نوێـژ لـەم شـوێنانەدا جـائیز نیـە.. چـونکە سـەیدنا جـابری کـوڕی سـەموره خـوا لێـی رازی بێـت گێڕایـەوە کـە کابرایەك پرسیاری لە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم کرد: ئەرێ نوێژلە ئاغەڵی[٢] مەڕدا بکەم؟! فەرمووی: بەڵێ، پرسـی: ئـەدی نوێـژ لـە

---

[١] فەرموودەکە بە ریوایەتی موسلیم دەفەرموێ بە شەش، ئەوەش هەموو فەرمووده: (فُضِّلْتُ على الأَنْبِيَاءِ بِسِتٍ: أُعْطِيتُ جَوَامِعَ الكَلِمِ، وَنُصِرْتُ بالرُّعْبِ، وَأُحِلَّتْ لِيَ الغَنَائِمُ، <u>وَجُعِلَتْ لِيَ الأَرْضُ طَهُورًا وَمَسْجِدًا</u>، وَأُرْسِلْتُ إلى الخَلْقِ كَافَّةً، وَخُتِمَ بِيَ النَّبِيُّونَ) سەحیحی موسلیم (٣٧١/١ ژمارە ٥٢٣) ریوایەتی بوخاریش (١٢٨/١ ـ ژمارە ٣٢٨) ئاوایە: (أُعْطِيتُ خَمْسًا لم يُعْطَهُنَّ أَحَدٌ قَبْلِي: نُصِرْتُ بالرُّعْبِ مَسِيرَةَ شَهْرٍ، <u>وَجُعِلَتْ لي الأَرْضُ مَسْجِدًا وَطَهُورًا فَأَيُّمَا رَجُلٍ من أُمَّتِي أَدْرَكَتْهُ الصَّلَاةُ فَلْيُصَلِّ</u>، وَأُحِلَّتْ لي المَغَانِمُ ولم تَحِلَّ لِأَحَدٍ قَبْلِي، وَأُعْطِيتُ الشَّفَاعَةَ، وكان النبي يُبْعَثُ إلى قَوْمِهِ خَاصَّةً وَبُعِثْتُ إلى الناس).

[٢] ئاغەڵ: پەچە: شوێنێکە پەرژینی هەیە، دەشێت سەربانیشی هەبێت، جێی کاوێژو حەوانەوەی مەڕە. گەوڕ: هەر ئەو جێیەیە بەڵام بۆ مانگایە. تەویلە: خان: هەر ئەو جێیەیە بەڵام بۆ گوێدرێژو ئەسپ و ئێسترە.

مۆڵگای حوشتردا بكەم؟ فەرمووی: نەء. (وَعَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ أَنَّ رَجُلًا سَأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: أُصَلِّي فِي مَرَابِضِ الْغَنَمِ؟ قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: أُصَلِّي فِي مَبَارِكِ الْإِبِلِ؟ قَالَ: لَا)[1] .. لەوانەیە لەبەر ئەوە بێت كە مۆڵگای حوشتر شوێنی جنۆكەو شەیتانە، چونكە لە فەرموودەیەكی تردا دەفەرموێ: (لا تصَلُّوا فِي مَبَارِكِ الإبلِ فإنّهَا مِنَ الشَّيَاطِينِ)[2] واتە: نوێژ لە مۆڵگای حوشتردا مەكەن، چونكە شوێنی شەیتانەكانە.. ئەو جارەش لە یاد بێت كە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم و یاوەران نوێژی سپێدەكەیان چوو، كە بەخەبەر هاتن، یەكسەر فەرمانی پێكردن لەو شوێنە بڕۆن چونكە شەیتانیان بۆ هاتبوو! وەك دەفەرموێ: (فَإِنَّ هَذَا مَنْزِلٌ حَضَرَنَا فِيهِ الشَّيْطَانُ)[3].

٢. گۆڕستان: چونكە:

- سەیدنا ئەبو سەعیدی خودری خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە كە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم فەرمووی: (الأَرْضُ كُلُّهَا مَسْجِدٌ إِلَّا الْمَقْبَرَةَ و الحَمَّام)[4] واتە: هەموو شوێنێكی سەر زەوی جێی نوێژە جگە لە گۆڕستان و گەرماو (حەمام).

---

[1] موسلیم (٣٦٠).

[2] ئەبو داوود (٤٩٣)، ئیبنوماجە (٧٦٩)، ئەحمەد (٥٥/٥). سەحیحە: صحیح فقه السنة (٢٩٥/١).

[3] موسلیم (٩٨٠).

[4] ئیمامی شافیعی: المسند (٦٧/١)، ئەبوداوود (٤٩٢)، ترمزی (٢٣٦)، ئیبنوماجە (٧٤٥)، ئیمامی ئەحمەد (١٢١٠٤) ئیبنوخوزەیمە (٧٩٢)، بەیهیقی (٤٣٥/٢) شێخ ئەحمەد شاكری ڕەحمەتی لە شەرحی ترمزی (١٣٢/٢ ژمارە ١٣٤) دا دەفەرموێ سەحیحە، هەروەها شێخی ئەلبانی ڕەحمەتی لە إرواء الغلیل (٣٢٠/١) دا.

ـ سەیدنا ئەبومەرسەد خوا لێـی رازی بێـت دەڵـێ: پێغەمبـەری خـوا صلى الله عليه وسلم فەرمووی: (لا تجْلِسُوا عَلَى الْقُبُورِ وَلا تصَلُّوا إلَيهَا)[1] واتە: لەسەر گۆڕ دامەنیشن و نوێژیشی لاوە مەكەن..

ـ عائیشە خان دەگێڕێتەوە كە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرمووی: (لعَنَ اللهُ اليهودَ وَالنّصَارَى اتخَذوا قبُورَ أنبيـائِهِمْ مَسَاجِدَ)[2] واتە: نەفرینی خوا لـە جولەكـەكان، گـۆڕی پێغەمبـەرانی خۆیـان كـردە جێی خواپەرستی.

ئەمە حوكمی نوێـژە لەسـەر گـۆڕسـتان، جیـاوازیش نیـە لـە نێـوانی گـۆڕســتانی موســوڵمانان و گـۆڕســتانی كافرانــدا.. ڕێگــرتن لــە نوێــژ هەردووكیان دەگرێتەوە، مەگـەر تـەخت بكرێـت و گـۆڕسـتان نـەمێنێت ئــەو كاتــە وەكــو زەوی تــری لــێ دێتــەوەو نوێــژكردن تێیــدا جــائیز دەبێتەوە..

ئەم ڕێگرتنە لـە نوێـژكردن لەسـەر گـۆڕو گـۆڕسـتان، ڕێ لـە نوێـژی جەنازە ناگرێت كە لەوێ لەسەر مردوو بكرێت، مردووەكـە نێـژرا بێـت یان هێشتا لە دارەمەیتەكەیدا بێت.. ئەمەش ڕاجوێییـەكی لەسـەرە كـە لە باسی نوێژی جەنازەدا دێینەوە سەری ان شاء الله.

ــ سـەیدنا ئـەبوهورەیرە خـوا لێـی رازی بێـت باسـی ئـەو قولـەی گێڕایەوە كە مجێوری مزگەوت بوو، كۆچی دوایی كردبوو، پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم هەواڵی پرسی، ووتیان كۆچی دوایـی كـردووە! فـەرمووی: بۆچـی پێتــان نــەوتووم؟! پاشــان تەشــریفی بــردە ســەر گۆڕەكەی و لەوێ نوێژی جەنازەی لەسەر كرد: (عَنْ أبي هُرَيْرَةَ رَضِيَ

---

[1] موسلیم (٩٧٢).

[2] بوخاری (٤٣٥)، موسلیم (٥٢٩).

اللَّهُ عَنهُ أنَّ أسْوَدَ رَجُلًا أوْ امْـرَأةً كَانَ يَكُونُ فِي المَسْجِدِ يَقُمُّ المَسْجِدَ فَمَاتَ وَلَمْ يَعْلَمْ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْـهِ وَسَلَّمَ بِمَوْتِهِ فَذَكَرَهُ ذَاتَ يَوْمٍ فَقَالَ مَا فَعَلَ ذَلِكَ الإِنْسَانُ قَالُوا مَاتَ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ أفَلَا آذَنْتُمُونِي قَالَ فَدَلُّونِي عَلَى قَبْرِهِ فَأتَى قَبْرَهُ فَصَلَّى عَلَيْهِ)[1].

٣ ـ گـەرماو (حـەمام): ئـەو شـوێنـەی خـۆی لـێ دەشـۆرێت، نـەك ئاودەسـت (تـەوالێت).. نوێـژ لـەم شـوێنەدا جـائیز نیـەو نابێـت لێـی بكرێت، چونكە فەرموودەكەی سەیدنا سەعیدی خودری خوا لێـی رازی بێت راشكاوانە بەرهەڵستی لـە نوێـژكردن لـە گـەرماودا دەكـات: (الأرْضُ كُلُّهَا مَسْجِدٌ إلَّا المَقْبَـرَةَ و الحَمَّـام)[2] واتـە: هـەموو شـوێنێكی سـەر زەوی جێی نوێژە جگە لە گۆڕستان و گەرماو.

نوێـژ كـردن لەسـەربانی ئاودەسـت جـائزە: چونكە سـەربانەكە راسـتە پەیوەسـتە بـە ئاودەسـتەكەوە بـەڵام حـوكمی نـاو ئاودەسـت نایگرێتەوە، بۆیە نوێژ لێكردنی بەو مەرجەی پاكژ بێت جائیزە..

★ ★ ★

---

[1] بوخاری (١٣٣٧)، موسلیم (٩٥٦).

[2] ئیمامی شافیعی: المسند (٦٧/١)، ئەبوداوود (٤٩٢)، ترمزی (٢٣٦)، ئیبنوماجە (٧٤٥)، ئیمامی ئەحمەد (١٢١٠٤) شێخی ئەلبانی رەحمەتی لە إرواء الغليل (٣٢٠/١) دا.

مەرجی سێیەم: دا پۆشینی عەورەت بە گوێرەی توانا

زۆرینەی زۆری شەرعناسان لەوەدا راکۆن کە عەورەت داپۆشین بۆ هەموو خاوەن توانایەك، مەرجە بۆ دروستی نوێژ، چونکە:

١ـ خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿يَٰبَنِيٓ ءَادَمَ خُذُواْ زِينَتَكُمۡ عِندَ كُلِّ مَسۡجِدٖ﴾ الاعراف/٣١ واتە: ئەی نەوەی ئادەم، لە هەموو مزگەوتێکدا جوانی و رازاوەییتان پێوە دیار بێت.. هەندێك لە موفەسسیران دەڵێن: یەعنی: ئەی موسوڵمانینە، کاتێك دەتانەوێت نوێژ بکەن خۆتان داپۆشن.. چونکە لە سەردەمی جاهیلییەتی پێش ئیسلامدا عەرەبەکان بە رووتی تەوافیان بە دەوری کەعبەدا دەکرد! ئەم ئایەتەش وەکو ریوایەتی سەحیحی موسلیم دەڵێ: بۆ رێگرتن لەو خووە ناپەسەندە هاتە خوارەوە..

٢ـ سەیدنا سەلەمەی کوڕی ئەکوەع خوا لێی رازی بێت دەڵێ: (قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ، إنَّا نَكُونُ فِي الصَّيدِ، أفَيُصَلِّي أحَدُنَا فِي القَمِيصِ الْوَاحِدِ؟ قَالَ: نَعَمْ، وَلْيَزْرُرْهُ وَلَو لَمْ يَجِدْ إلا أنْ يَخُلَّهُ بِشَوكَةٍ)[1] واتە: عەرزی پێغەمبەری خوام صلى الله عليه وسلم کرد: ئێمە جاری وا هەیە لە راوکردنین ئایا جائیزە بە یەك پۆشاکەوە نوێژ بکەین؟ فەرمووی: بەڵێ مادام هیچی تری دەسناکەوێت، کەلێنەکەی داخات با بە درکێکیش بێت..

---

[1] ئەبو داوود (٦٣٢)، نەسائی (٧٠/٢).. ئیمامی نەوەوی لە المجموع (١٦٤/٣) و ئەلبانی لە توێژینەوەی فەرموودەکانی مشكاة المصابيح (٧٦٠) دا بە حەسەنیان ناساندووە..

٣ـ عائیشەخان خوا لێی رازی بێت دەڵێ: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم فەرمووی: (لا يَقْبَلُ اللهُ صَلاةَ حَائِضٍ إلا بخِمَارٍ)[1] واتە: خوا نوێژی ئافرەتی باڵغ قبووڵ ناکات ئەگەر سەرپۆشی پێوە نەبێت..

٤ـ فەرموودەکەی سەیدنا جابری کوڕی عبدالله خوا لێی رازی بێت کە باسی نوێژەکەی خۆی کرد کە بە پارچە قوماشێکی گەورەوە لە پەنا پێغەمبەری خواوە صلی الله علیه وسلم کردی، دەڵێ: پێی فەرمووم: (فإنْ كانَ وَاسِعاً فالْتحِفْ بِهِ، وَإنْ كانَ ضَيِّقاً فاتزِرْ بِهِ)[2] واتە: ئەگەر پانوپۆڕو والابوو بیدە بەسەر خۆتدا، ئەگەر کورت و تەسکیش بوو وەك پەشتەماڵ لە خۆی پێچە..

پەشتەماڵی پیاوان لە ناوکەوە داپۆشیووە بۆ خوار ئەژنۆ.. کەوابوو ئەم شوێنە دیاری کراوەی لەشی پیاو عەورەتەو پێویستە لە نوێژدا داپۆشرێت. ئەمەش لای زۆرینەی شەرعناسان مەرجی دروستی نوێژە.

٥ـ ئیبنوعەبدولبیرو ئیبنوتەیمییە کۆڕای شەرعناسان نەقڵ دەکەن کە هەر کەسێك بە رووتی نوێژ بکات، لە کاتێکدا توانای خۆداپۆشینی هەبێت، نوێژەکەی قبووڵ نیە.. هەرچەندە هەندێك لە مالیکیەکان و شەوکانی داپۆشینی عەورەت ناکەنە مەرجی قبووڵبوونی نوێژ[1]. بەلام وا نازانم بەلگەکانیان لە بەلگەی جمهور بەهێزتر بێت..

---

[1] ئەبوداوود (٦٤١)، ترمزی (٣٧٧) ئەلبانی بە حەسەنی ناساندووە لە الارواء (٢١٥/١)

[2] بوخاری (٣٦١)، موسلیم (٣٠١٠).

[1] مجموع الفتاوى (١١٧/٢٢)، فتح الباري (٥٥٥/١)، بداية المجتهد (١٥٦/١)، السيل الجرار (١٥٨/١).

٦ ـ داپۆشـینی عـەورەت لـە نوێـژدا کـە وەسـتانە لـە خزمـەت خـوای کردگـارو پـەروەردگارو بەدەسـەڵات و مەزنـدا، سیمایەکی ئـەدەبی بـەرزو رەفتـاری خواناسـانەیە کـە لەگـەڵ گـەورەیی و نـاوەڕۆکی نوێژدا دەگونجێت[1]..

ئەو شوێنانەی عەورەتن و دەبێت لە نوێژدا داپۆشرێن:

ئیمـامی ئیبنوتەیمییـەی رەحمـەتی دەڵـێ[2]: بـا لـە سـەرەتاوە ئـەوە کە عەورەتێك کە نابێت سـەیر بکرێـت و عـەورەت لـە نوێـژدا جیـاوازن و پەیوەنـدییان بـە یەکـەوە نیـە. تەنانـەت ئـەو زاراوەی عەورەتـە کـە شەرعناسان داپۆشینییان بە مەرجی دروستی نوێژ داناوە، نە لـە قورئانـدا هاتووە نە لە سیرەو سوونەتی پێغەمبەری خوادا صلی الله علیـه وسلم.. خـــوای گـــەورە دەرهـــەقی فەرموویـــەتی: ﴿خُذُواْ زِينَتَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ﴾ الاعراف/٣١ واتە: لە هەموو مزگەوتێکدا جوانی و رازاوەییتـان پێـوە دیـار بێت..

عەورەتی تەماشاکردن بۆ چێژو لەزەتە، ئەمما جوانی وخۆرازاندنـەوە لە مزگەوت لەبـەر خـاتری خوایـەو بـۆ بـەجێهێنانی فەرمانـەکانی ئـەوە.. بۆیە کەس بۆی نیە بە رووتی نوێژ بکـات یـان تـەواوف بکـات، بـا بەتـەنها خۆشـی بێـت.. کـەوابوو ئـەم پۆشـاکەی بـۆ مزگـەوت لەبـەر دەکرێـت پەیوەندی بە داپۆشینی عەورەتی نەزمرەوە نیـە.. ئـەمیان شـتێکەو ئـەوی تریان شتێکی تر..

---

[1] البدائع (١/١١٦)، الدسوقي (١/٢١١)، مغني المحتاج (١/١٨٤)، كشاف القناع (١/٢٦٣).
[2] الفتاوى (٢٢/١١٣ ـ ١٢٠).

چونکە دەشێت ئەوەی نوێژخوێن لە نوێژدا دایدەپۆشێت، لە غەیری نوێژدا نیشانی دا.. بۆ نموونە:

١ـ دەفەی شانی پیاو: لە نوێژدا دادەپۆشرێت، چونکە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم بەرهەڵستی لێکردووە: (لَا يُصَلِّيَنَّ أَحَدُكُمْ فِي الثَّوْبِ الْوَاحِدِ لَيْسَ عَلَى عَاتِقِهِ مِنْهُ شَيْءٌ)[1] واتە: کەستان بە یەك پۆشاکەوە نوێژ نەکات کە هیچی بەسەر شانیەوە نەبێت.. بەڵام لە دەرەوەی نوێژدا کابرا دەتوانێت لای پیاوان شانی رووت کات! یان ئافرەت کە لە نوێژدا سەرپۆش دەپۆشێت، بەڵام لە دەرەوەی نوێژەکەدا لەبەر دەم مەحرەمانی خۆیدا قژی رووت دەکات.

پێچەوانەی ئەمیش هەردوو دەست و پێیەکانە، کە بە پێی بۆچوونی پەسەندتر ئافرەت نابێت بۆ پیاوی بێگانەیان دەرخات، بەڵام لە نوێژدا بە پێی بۆچوونی جمهوری پێشەوایانی شەرع فەرز نین لەسەری..

ئەو شوێنانەی لەش کە دەبێت پیاو لە نوێژیدا دایانپۆشێت:

ـ کە مادام پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم نەیهێشتووە بە رووتی تەوافی کەعبە بکرێت: (لَا يَحُجُّ بَعْدَ الْعَامِ مُشْرِكٌ وَلَا يَطُوفُ بِالْبَيْتِ عُرْيَانٌ)[2] واتە: لەم ساڵەوە موشریك نابێ بێتە حەج وکەسیش بۆی نیە تەواف بە رووتی بکات.. بە تەئکید نوێژ کردن هەر نابێت بە رووتی بکرێت..

ـ دەربارەی نوێژکردن بە یەك پۆشاکەوە فەرمووی: (فَإِنْ كَانَ وَاسِعاً فَالْتَحِفْ بِهِ، وَإِنْ كَانَ ضَيِّقاً فَاتَّزِرْ بِهِ)[1] واتە: ئەگەر پانوپۆڕو والابوو بیدە

---

[1] بوخاری (٣٥٩)، موسلیم (٥١٦).

[2] بوخاری (١٥٤٣).

[1] بوخاری (٣٦١)، موسلیم (٣٠١٠).

بەسەر خۆتدا، ئەگەر کورت وتەسك بوو وەك پەشتەماڵ لە خۆی پێچە. کەوابوو ئەوەندەی کە پەشتەماڵەکە دایپۆشیووە لە نوێژدا فەرزە دابپۆشرێت..

ـ پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم لە فەرموودەیەکدا عەوەرتی نوێژ دیاری دەکات، دەفەرموێ: (مَا بَينَ السُرَّةِ و الرُكْبَةِ عَوْرَةٌ)[1] واتە: نێوان ناوك و ئەژنۆ عەورەتە..

کەوابوو دەبێت پیاوان لە کاتی نوێژ کردنیاندا لە شانیانەوە تا خوار ئەژنۆیان داپۆشن، مەگەر کەسێك پۆشاکەکەی بەش نەکات، ئەو کاتە وەکو پەشتەماڵ لە ناوکیەوە تا خوار ئەژنۆی پێ دادەپۆشێت..

سیفەتی پۆشاکی نوێژ:

ـ مەرجە پۆشاکی نوێژ تەنك نەبێت، تەنك ئەوەیە کە رەنگی پێستی لێوە دەرکەوێت کە سپیە یان ئەسمەرە..

ـ مەرجە ئەگەر پۆشاکی نوێژ ئەستوور بوو، تەسك نەبێت، نەبادا شکڵی بەدەن یان هەندێك شوێنی بەدەن نیشان داتەوە، وەکو تراکسووتی ژێرەوە کە شکڵی عەوەرت نیشان دەداتەوە..

ـ مەرجە جۆری قوماشی پۆشاکی نوێژ نەرمەلیقە نەبێت (وەکو حەریرو مەلەل) نەبادا بە لەشەوە بنوسێت..

نوێژ بە پۆشاکێکەوە کە ئەم مەرجانەی تێدا نەبێت دروستە بەڵام شتێکی مەکرووهە..

---

[1] ئەبو داوود (٤٩٥) وئەوانی تر، ئەلبانی بە حەسەنی داناوە: ارواء الغلیل (٢٢٦/١)

ئەو شوێنانەی لەش کە دەبێت ئافرەت لە نوێژیدا دایانپۆشێت:

١ـ ئەگەر ئافرەت بە ئامادەیی پیاوانی نامەحرەم نوێژی دەکرد، بە رای جمهوری پێشەوایانی شەرع دەبێت هەموو گیانی جگە لە دەست و دەموچاوی داپۆشێت[1]..

٢ـ ئەگەر ئافرەت لەو کاتەی پیاوانی نامەحرەمی لایە نوێژی کردو هەموو لەشی جگە لە دەست و دەموچاوی دانەپۆشیبوو، یان شوێنێکی لەشی لەوانەی پێویستە داییپۆشێت دەرکەوت، بە رای شەرعناسان نوێژەکەی دروستە بەڵام گوناحبار دەبێت.. چونکە بەڵگەی بەتاڵ بوونەوەی نوێژکەی لەبەر دەستدا نیە..

٣ـ ئەگەر ئافرەتێك تەنها بوو نوێژی دابەست، یان مێردو مەحرەمانی خۆی لە لا بوو لکی سەرپۆشەکەی کرایەوە یان شل بۆوەو قژی دەرکەوت یان شوێنێکی تری، پێویستە زوو داییپۆشێتەوە، ئەگەر داینەپۆشیەوەو نوێژەکەی تەواو کرد، نوێژەکەی بە پێی مەزهەبی ئیمامی ئەبوحەنیفەو ئیمامی ئەحمەد تەواوەو نایکاتەوە، مەگەر زۆر لە قژی یان بەدەنی دەرکەوتبێت، بەڵام بە پێی مەزهەبی ئیمامی شافیعی بەتاڵەو دەبێ بیکاتەوە[1].. بەڵگەش لایەنگری بۆچوونەکەی ئیمامی شافیعیە، چونکە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم فەرمووی: (لا يَقْبَلُ اللهُ صَلاةَ حَائِضٍ إلا بِخِمَارٍ)[2] واتە: خوا نوێژی ئافرەتی باڵغ قبووڵ ناکات ئەگەر سەرپۆشی پێوە نەبێت..

---

[1] راجوێیی لە نێوان شەرعناسان لەسەر دەست و دەموچاوو پێیی ئافرەت هەیە دواتر لە شوێنی خۆیدا باس دەکرێت، ان شاء الله..

[1] مجموع الفتاوی (١٢٣/٢٢)، المغنی (٦٠١/١).

[2] ئەبوداوود (٦٤١)، ترمزی (٣٧٧) ئەلبانی بە حەسەنی ناساندووە لە ارواء الغلیل (٢١٥/١).

دا پۆشینی پێی ئافرەت لە نوێژدا فەرز نیە :

ئیمامی شـافیعی دەڵێ: هـەموو شـوێنێکی ئـافرەت لـە نوێـژدا عەورەتـە جگـە لـە دەسـت و دەموچـاوو پشـتی پێـی[١].. ترمـزی ئـەوەی لێـوە نـەقڵ کردووە.. ئیمامی ئەبو حەنیفەش رای وایە، وەکو ئیمـامی ئیبنـو تەیمییـە لـە توێژینـەوەی ئـەم مەسـەلەیەدا لێـوەی نـەقڵ کـردووە.. رای ئیمـامی ئەحمەدیشـی نـەقڵ کـردووە کـە پێـی وایـە هـەر هـەموو گیـانی ئـافرەت عەورەتـەو پێویسـتە داپۆشـێت، تەنانـەت نینۆکیشـی[٢]! مـن پـێم وایـە بۆچوونەکەی ئیمامی شافیعی بەهێزترە..

کـەوابوو ئـافرەت بـۆی هەیـە لـە نوێـژدا دەسـت و دەموچـاوو پێـی دانەپۆشێت.. والله اعلم..

٣ـ ئافرەت مادام کەوتۆتە حەیزەوەو باڵغ بووە باشتر وایە لە نوێژدا بە دوو یان سێ پارچە پۆشاك خۆی داپۆشێت: سەرپۆشێکی گەورە کە نێوان شانەکانی داپۆشێت، کراسێکی تـری ئاودامـان کـە لـە شـانیەوە تـا پێیەکانی بگرێتەوە، ئەگەر نا تەنوورەیەکی درێژ کە لە خوار سنگیەوە گرتبێتیـــەوە تـــا قولـــەپێی بـــەو مەرجـــەی سەرپۆشـــەکەی بەســـەر تەنوورەکەدا بێتەوە (وەك ئەوەی درێژ بێت تا سەر ناوکی).. وەك ئـەو جلەنوێژەی ئێستا لە ناو ئافرەتی موسوڵماندا بـاوە کـە دوو پارچـەیەو ئاسان و حازر بەدەستە: سەرپۆشێکی درێژە تا پشتێنەو تەنورەیـەکیش لە سەروو پشتێنەوەیە تا سەر پێیەکانی.. ئیمامی شافیعی دەیفـەرموو: شەرعناسان بە گشتی لەسەر ئەوەن کە دەبێت ئافرەت لە نوێژیدا لانـی

---

[١] الام (١/٧٧).

[٢] مجموع الفتاوى (٢٢/١٢٣).

كـەم سـەرپۆش و جبـە بپۆشـێت[1]، لـەوانیش زیـاتر بپۆشـێت باشـترە.. ئەگـەر بـاڵغ نـەبووبوو دەتوانێـت بـێ سەرپۆشـیش نوێژەكـەی بكـات.. عبدالرزاق لە ئیبنو جورەیجەوە دەگێڕێتەوە كە لە عەتائی كوڕی ئـەبو رەباح كە گەورەترین شەرعناسی مەككە بوو پرسی: ئەو كچەی هێشتا نەكەوتۆتە حەیزەوە مەرجە سەرپۆش بۆ نوێـژ بپۆشـێت؟! فـەرمووی: نا، پۆشاكەكەی بەسە[2]..

هەر كەس لە نوێژدا عەورەتی دەركەوێت، نوێژەكەی بەتـاڵ دەبێتەوە:

جمهوری شەرعناسـان لەسـەر ئـەوەن كـە هـەر كەسـێك لـە ناكـاوو بـێ ئاگایانـــەش لـــە نوێـــژدا عـــەورەتی دەركـــەوێت، ئەگـــەر دەســـبەجێ داینەپۆشێتەوە نوێژەكەی بەتاڵ دەبێتەوە..

حەنەفیەكان فەرموویانە: ئەگەر چارەكێكی عەورەتی دەركەوت ئینجا نوێژەكـەی بەتاڵـە[1]، حەنبەلیـەكان دەڵـێن: ئەگـەر بـۆ ماوەیـەكی كـەم عـەورەتی دەركـەوێت زیـانی بـۆ نوێژەكـەی نیـە، وەكـو كەسـێك كـە بـا كراسـەكەی هەڵداتـەوە یـان سەرپۆشـەكەی لادات، بـەڵام ئەگـەر كـەمێك عـەورەتی دەركـەوت بۆماوەیـەكی زۆریـش بێـت زیـانی نابێـت[2].. چـونكە

---

[1] بە عەرەبی پێیان ووتراوە: الدرع و الخمار، الدرع: وەكو كراسی كوردی یان ماكسی كە ئاودامانە لە شانەوەیە تا قولەپێ.. الخمار: سەرپۆشێكی گەورەیە كە چاڵ و چۆڵی ناو شان و سینەی ئافرەتانی دادەپۆشی.. ئافرەتی وا هەبووە لەسەر ئەمانەوە جلبابی بەكار هێناوە كە وەكو عەبا یان شاڵی سودانی و سۆماڵی لە خۆیەوە پێچاوە.. ئەمەیە كە لە ریوایەتی سەحیحدا لە سەیدنا عومەرو ئیبنو عومەرو ئیبنو سیریین و تابعینی ترەوە هاتووە كە: ئافرەت بە سێ پۆشاكەوە نوێژ دەكات: درع و خمار و جلباب..

[2] عبدالرزاق: المصنف (١١٣/٣).

[1] ابن عابدین (٢٧٣/١)، المواهب (٤٩٨/١)، المجموع (١٦٦/٣)..

[2] كشاف القناع (٢٦٩/١).

ـەیدنا عەمری کوڕی سەلەمە خوا لێی رازی بێت دەڵێ: (عَنْ عَمْرِو بْنِ سلمة الجَرْمِيِّ قَالَ :انْطَلَقَ أَبِي وَافِدًا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم فِي نَفَرٍ مِنْ قَوْمِهِ , فَعَلَّمَهُمْ الصَّلَاةَ، وَقَالَ: يَؤُمُّكُمْ أَقْرَؤُكُمْ .فَكُنْتُ أَقْرَأَهُمْ فَقَدَّمُونِي، فَكُنْتُ أَؤُمُّهُمْ وَعَلَيَّ بُرْدَةٌ لِي صَفْرَاءُ صَغِيرَةٌ، وَكُنْتُ إِذَا سَجَدْتُ انْكَشَفَتْ عَنِّي ,فَقَالَتْ امْرَأَةٌ مِنْ النِّسَاءِ: وَارُوا عَنَّا عَوْرَةَ قَارِئِكُمْ. فَاشْتَرَوْا لِي قَمِيصًا عُمَانِيًّا ، فَمَا فَرِحْتُ بِشَيْءٍ بَعْدَ الإِسْلامِ فَرَحِي بِهِ.)[1] واتە: لەگەڵ بـاوکم و پیاوماقوڵانی خزممانـدا وەکـو وەفـدی هۆزەکـەمان چـووینە خزمەت پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم، فێری نوێژی کـردن، پاشـان فەرمووی: ئـەو کەسـەتان کـە زیـاتر قورئـانی لەبـەرە ببێتـە پێشـنوێژتان، منـیش دەنگـم خـۆش بـوو، قورئـانم زیـاتر لـەوانی تـر لەبـەر بـوو، بۆیـە کردیانم بە پێشنوێژ، کە پێشیان خستم، عەبایەکی زەردی کورتم لەبـەردا بوو، کە دەچوومە سوجدە لەسەرم لادەچـوو گیـانم دەردەکەوت، ژنێـك لـە ژنەکان هاواری کرد: عـەورەتی قورئـان خوێنەکـەتانمان لـێ داپۆشـن، ئـیتر کراسێکی عومانییان بۆ کڕیم کە لە دوای ئیسلامەتی هـیچ شـتێك نـەبوو ئەوەندەی ئەو عەبایە خۆشحاڵم کات..

<u>راستتر ئەوەیە کە هەر کەسێك لـە نوێـژدا عـەورەتی دەرکـەوت دەبـێ دەسبەجێ دایپۆشێتەوە، ئەگینا نوێژەکەی بەتاڵە.. والله اعلم.</u>

---

[1] بوخاری (٤٣٠٢)، ئەبوداوود (٥٨٥) لەفزکەش هی ئەمە..

نوێژ بە رووت و قووتی:

جمهوری شەرعناسان لەسەر ئەوە كۆن كە هەر كەسێك پۆشاكی دەست نەكەوێت نوێژەكەی پێوە بكات، نوێژەكەی لەسەر لاناچێت.. بەلام لە چۆنیەتی نوێژەكەیدا راجوێن:

- جمهور دەڵێن: ئەگەر كابرا پۆشاكی پیس یان حەریری دەسكەوت كە حەرامە دەیپۆشێت ونوێژەكەی پێوە دەكات، ئەگەر هیچی دەسنەكەوت، نوێژەكەی بە رووت و قووتی دەكات، چونكە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿فَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ مَا ٱسۡتَطَعۡتُمۡ﴾ التغابن / ١٦ واتە: ئەوەندەی بۆتان دەكرێت تەقواو دینداریێتی بكەن..

- حەنەفی و حەنبەلیەكان دەڵێن: كابرا بۆ نوێژەكەی سەرپشكە كە بە پێوە بیكات، یان بە دانیشتنانەوە.. هەردوولاشیان پێیان پەسەندترە كە لە جیاتی ركوع و سجود بە سەری ئاماژە بكات چونكە وا مەستوورترە. ئەمەش زیاتر لەگەڵ هەڵوێستە خواپەرستیەكەدا دەگونجێت وەك لەوەی مالكیەكان وشافیعیەكان دەڵێن: بۆی نیە دانیشێت.

پاشان موناقەشەی ئەوەیان كردووە كە ئایا دواتر ئەگەر پۆشاكی دەسكەوت نوێژەكەی دەگێڕێتەوە یان نا؟! شافیعیەكان و حەنبەلیەكان دەڵێن: نا نایگێڕێتەوە.. ئەمەش پەسەندترە.. والله اعلم.

خۆ جوان كردن و خۆ رازاندنەوە بۆ نوێژ كردن:

نوێژ بە یەك پارچە پۆشاكەوە جائیزە بكرێت، بەلام باشتر وایە موسوڵمان ئەگەر هەیبێت زیاتر لە یەك پۆشاك بپۆشێت، سوونەتە جوانپۆش بێ وباش خۆی برازێنێتەوە بە تایبەتی كە بۆ مزگەوت و

جومعـەو جەماعـەت دەچـێت. چـونکە خـوای گـەورە دەفـەرموێ: ﴿خُذُواْ زِينَتَكُمۡ عِندَ كُلِّ مَسۡجِدٖ﴾ الاعـراف/٣١ واتـە: ئـەی نـەوەی ئـادەم، لـە هـەموو مزگەوتێکـدا جـوان بپۆشـن و رازاوەییتـان پێـوە دیـار بێـت.. سـەیدنا ئیبنوعومـەر خـوا لێـی رازی بێـت دەیفـەرموو: (إذا صَلَى أحَدُكُمْ فَلْيَلْبِسْ ثوبيهِ، فَإنَّ اللهَ أحَقُّ مَنْ تَزَيَّنْ لَهُ..)[١]. واتە: هەر کەسێکتان نوێـژی کـرد بـا هـەردوو پارچـە پۆشـاکەکەی بپۆشـێت، خـوای گـەورەر شـایانترە خـۆی بـۆ برازێننەوە..

نوێژ بە پۆشاکی زەوت کراوو لەسەر زەوی زەوت کراو:

شەرعناسان لە حوکمی ئەمەو هاوشێوەکانیدا دوو بۆچوونن:

. <u>نوێـژ بـە پۆشـاکی زەوتکـراو، یـان لەسـەر خـاکی زەوتکـراو جـائیز نیـە</u>: ئەمە رای ئیمامی ئەحمەدو ئیبنوحەزمەو ئیبنوتەیمییە بە پەسـەندتری زانیـووە[٢]. بەڵگەشـیان ئەوەیـە کـە پۆشـاك بەشـێکە لـە ئەنجامدانی نوێژەکەو لێی نابێتەوە بۆیە مەرجـە کـە بپۆشـرێت و حـەڵاڵ بێت، پۆشاك وەکو قاپێکی زێڕین نیە کە کابرا دەسـتنوێژی تێـدا گرتبێـت و نوێـژی کردبێـت، چـونکە قاپەکـە بەشـێك نیـە لـە نوێژەکـە پۆشـاکەکە بەشێکە لێی..

ـ <u>نوێـژ بـە پۆشـاکی زەوت کـراو، یـان لەسـەر خـاکی زەوت کـراو جـائیزە</u>: ئەمـە رای ئیمـامی ئـەبو حەنیفـەو ئیمـامی مالیـك و ئیمامی شافیعیە[١] کە فەرموویانە نوێژەکەی قبووڵە ئەگەرچی بـە کـردەوە

---

[١] بەیهیقی (٢/٢٣٦)، المجموع (٢/٥٤)

[٢] الانصاف (١/١٩٤)، المحلى (٤/٣٣)، مجموع الفتاوى (٢١/٨٩).

[١] المجموع (٣/١٨٠)، المبسوط (١/٢٠٦)، نيل الاوطار (٢/٩٢).

ناڕەواكەی گوناحبار بووە.. بەڵگەشیان ئەوەیە كە خودی زەوت كردن حەرامە نەك نوێژ كردن بە پۆشاكی زەوت كراوەوە، یان نوێژكردن لەسەر زەوی زەوت كراو. ئەمەش بە پێی ئەو ڕێسا ئوسوڵیەیە كە دەڵێ: (قاعدة انفِكاكِ الجِهَة) واتە هەڵاوێردنی لایەنەكان..

ئەوەی ئەم بۆچوونە بەهێزتر دەكات فەرموودەكەی عوقبەی كوڕی عامرە كە دەڵێ: (عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ قَالَ أُهْدِيَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرُّوجُ حَرِيرٍ فَلَبِسَهُ فَصَلَّى فِيهِ ثُمَّ انْصَرَفَ فَنَزَعَهُ نَزْعًا شَدِيدًا كَالْكَارِهِ لَهُ وَقَالَ لَا يَنْبَغِي هَذَا لِلْمُتَّقِينَ)[1] واتە: پۆشاكێكی حەریریان پێشكەش بە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم كرد، ئەویش لەبەری كردو نوێژی پێوە كرد، پاشان تەشریفی برد.. دوای كەمێك زۆر بە خێرایی دایكەندو وەكو شتێكی بێزراو لە خۆی دوورخستەوەو فەرمووی: ئەمە بۆ دینداران ناشێت.. یەكەمجار كە لەبەری كرد هێشتا حەرام نەكرابوو، بەڵام دوای لەبەر كردنەكەی جوبرەئیل پێی فەرموو كە حەریرپۆشین بۆ پیاوی موسوڵمان حەرامە.. ئەمەش حوكمێكە ناو نوێژو دەرەوەی نوێژەكە دەگرێتەوە.. پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم ئەو نوێژەی نەكردەوە كە پێوەی كردبوو.. كەوابوو <u>قبوول بوونی نوێژ پەیوەندی بە پۆشاكی حەرامەوە (لەوانە زەوت كراو) نیە..</u>

---

[1] بوخاری (٣٧٥)، موسلیم (٣٠٧٥).

نوێژ بە نەعل و پێڵاوەوە:

جائیزە، چونکە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم بـە پێـی پـەتی و بە نـەعل و پێڵاوەوە نوێژی کردووە:

ـ لەو کاتـەی کـە پێغەمبـەری خـوا صـلی الله علیـه وسـلم بـە پـێڵاوەوە پێشنوێژی بۆ یاوەرانی دەکرد، جوبرەئیلی بەڕێز سـەلامی خـوای لـێ بێـت هەواڵی دایە کە نەعلـەکانی پیسـاییان پێوەیـە، پێغەمبـەری خـوا صـلی الله علیه وسلم هـەردوو جووتـە نەعلەکـەی لـە پـێ دانـا (أنَّـهُ صَلَّى فِـي نَعْلِـهِ، وصَلَّى أصْحَابُهُ فِي نِعَالِهِمْ، فَخَلَعَ نَعْلَيْهِ، فَخَلَعُوا نِعَـالَهُمْ، فَلَمَّـا سَـلَّمَ قَـالَ: لِـمَ خَلَعْتمْ نِعَالكُمْ؟ قَالُوا: رَأيْنَاك خَلَعْت نَعْلَيْك فَخَلَعْنَا نِعَالَنَا، فَقَالَ: إنَّ جِبْرِيـلَ أتانِي فَأخْبَرَنِي أنَّ فِيهِمَا أذًى)[1] واتە: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسـلم بە نەعلەکانیەوە نوێژی کرد، یاوەرانیش لە دوایەوە بـە نەعەلەکانیانـەوە نوێـژیان دابەسـت،، لـە نوێژەکـەدا پێغەمبـەری خـوا صـلی الله علیـە وسـلم نەعلـەکانی دانـا، یـاوەرانیش لـە دوایـەوە نەعلـەکانیان دانـا، کـە سـەلامی (کۆتـایی نوێـژی) دایـەوە پێـی فـەرموون: بۆچـی نەعلـەکانتان لـە پـێ کردەوە؟! فەرموویان: دیمان جـەنابت نەعلـەکانت دانـا، ئێمـەش دامانـنـان، فەرمووی: جوبرەئیل هـات و هـەواڵی دامـێ کـە نەعلـەکان پیسـییان پێـوە بوو..

نوێژ بە پێڵاوەوە یەکێکە لە جیاوازی نێوان جولەکەو موسوڵمان:

ـ (خَـالِفُوا الْيَهُـودَ فَـإنَّهُمْ لَـا يُصَـلُّونَ فِـي نِعَـالِهِمْ وَلَـا خِفَـافِهِمْ)[2] واتـە:

---

[1] الألباني: ارواء الغليل (٢٨٤).

[2] البزار: الزوائد (٥٣) حاکم بە سەحیحی داناوەو زەهەبیش لایەنگری بووە، شێخی ئەلبانی دوای توێژینەوەیەکی زۆری سەنەدەکانی لە أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه وسلم (ل٥٤) ، صحيح الجامع (٣٢١٠) دا بە سەحیحی ناساندووە..

پێچەوانەی جولەکە بکەن، ئەوان نوێژ بە نەعل و خوففەوە ناکەن..

ئەگەر نوێژی جومعەو جەماعەت بوو، یان هەر نوێـژێکی تـر بـوو، لـە قەرەباڵغیدا بوو، لە دەشت بوو نەك لە مزگەوتێك کە رایـەخی تێـدا بێـت باشتر وایە هەر بە پێڵاوەکانیەوە بیکات، ئەگەر داینان نابێـت بیخاتـە لای راستی خۆیەوە، یان لەپێش خۆی داینێـت، یـان لای چـەپی خـۆی، چـونکە چەپی خۆی بووە بە لای راسـتی کەسـانی تـر، بۆیـە دەبێـت بیخاتـە نێـوان پێی خۆیەوە.. ئەگەر تەنها بوو، لە دەشت دەیخاتە لای چەپی خۆیەوە:

- (إذَا صَلَّى أحَدُكُمْ فَلْيَلْبسْ نَعْلَيهِ أو لِيَخْلَعْهُمَا بَينَ رِجلَيهِ وَلا يُؤْذِي بِهِمَا غَيرَهُ)[1] واتە: ئەگەر کەسێکتان نوێژی کرد با نەعل (پێڵاو) ەکانی هـەر لـە پێدابن، یان با دایاننێت وبیانخاتـە مـابێنی پێـی خۆیـەوە، تـا کەسـیان پـێ ئیزعاج نەکات.

ئەو رەفەو سندووقانەی ئێستا لە مزگەوتە راقیەکانی هەندێك وولاتی وەکو تورکیاو ئێران و مالیزیایدا بۆ پێڵاو دەیکەن، کارێکی زۆر باشە، هەر کەس پێڵاوی خۆی دەخاتە سندووقێکەوەو کلیلەکەی پێ دەبێت تـا تـەواو دەبێـت، یـان بـۆی پارێزگـاری دەکـەن.. دەشـێت لـە جیـاتی ئەمـەش بـە تایبـەتی لـەو مزگەوتانـەدا کـە لـەناو جەرگـەی بازارەکانـدان، هـەر کـەس پێڵاوی خۆی بخاتە کیسەیەکی نایلۆنەوەو لە نێوان پێی خۆیدا داینێت، تا بێ خەیاڵ لێیان نوێژی خۆی بکات..

★ ★ ★

---

[1] ریوایەتی سەحیحی زۆرە لای نەسائی وئەبوداوودو ئیبنوخوزەیمە (١/١١٠/٣) شێخی ئەلبانی دەفەرموێ سەنەدەکانیان سەحیحە.. الالباني: صحيح الجامع (٦٥٣).

مەرجی چوارەم: رووكردنە قیبلە

بە كۆڕای شەرعناسان ئەمیش مەرجی نوێژە، هەرچەندە وەكو شێخی ئەلبانی دەڵێ: ئەمە شتێكی بنبڕە، ئەوەندەی فەرموودە لەسەر گێڕراوەتەوە، كە هی ئەوە نەماوە توێژینەوە لەسەر بەڵگەكانی بكرێت بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا باشترە هەندێك بەڵگە بهێنینەوە:

١ ـ خوای گەورە دەفەرموێ: (قَدۡ نَرَىٰ تَقَلُّبَ وَجۡهِكَ فِي ٱلسَّمَآءِۖ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبۡلَةٗ تَرۡضَىٰهَاۚ فَوَلِّ وَجۡهَكَ شَطۡرَ ٱلۡمَسۡجِدِ ٱلۡحَرَامِۚ) البقرة/١٤٤ واتە: دەبینین وا چاو لە ئاسمان دەبڕیت (چاوەڕوانیت رووت بكەینەوە كەعبە) رووت دەكەینەوە قیبلەیەك كە پێی رازیت و دڵت پێوەیەتی، دەیسا روو بكەرە مزگەوتی حەرام ، كەعبەكەی خوای گەورە ..

٢ ـ سەیدنا ئیبنو عومەر خوا لێیان رازی بێت فەرمووی: (قَالَ بَيْنَمَا النَّاسُ بِقُبَاءَ فِي صَلَاةِ الصُّبْحِ جَاءَهُمْ آتٍ فَقَالَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ أُنْزِلَ عَلَيْهِ اللَّيْلَةَ قُرْآنٌ وَقَدْ أُمِرَ أَنْ يَسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةَ فَاسْتَقْبِلُوهَا وَكَانَتْ وُجُوهُهُمْ إِلَى الشَّامِ فَاسْتَدَارُوا إِلَى الْكَعْبَةِ)[1] واتە: لەو كاتەی خەڵكی لە مزگەوتی قیبا لە نوێژی سپێدەدا بوون، كابرایەك هات و پێی ووتن: ئەمشەو وەحی بۆ پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم دابەزیووەو فەرمانی پێكردووە كە لەمەودوا روو بكەنە كەعبە، خەڵكەكە ـ كە روویان لە شام بوو ـ یەكسەر هەر لە نوێژەكەدا روویان بەرەو كەعبە وەرگێڕا..

---

[1] بوخاری (٤٤٩١)، موسلیم (٥٢٦)، نەسائی (٦١/٢).

٣ ـ فەرموودەی کابرای خاوەن نوێژهەڵە کە نوێژەکەی بە ناتەواوی کردو پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم پێی دەفەرموو: نوێژەکەت نەکردووە! کە بە فەرموودەی خاوەن نوێژهەڵە (المسئ صلاته)[1] بەناوبانگە کە فەرمانی پێ دەکات روو بکاتە قیبلە: (إذَا قُمْتَ الَى الصَّلاةِ فَأَسْبِغِ الوُضُوءَ، ثمَّ اسْتَقْبِلِ القِبْلَةَ، فَكَبِّرْ)[2] واتە: کە هەستایت بۆ نوێژ، دەستنوێژت بە چاکی بگرە، پاشان روو بکەرە قیبلەو تەکبیرەی ئیحرام بکەو نوێژ دابەستە..

نوێژی سووننەت بە سەر سوارییەوە:

ئەگەر بەسەر سوارییەوە بوو، وویستی نوێژی سووننەت بکات، رووشی لە قیبلە نەبێت قەیدی نیە، چونکە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم کە لە سەفەردا دەبوو زۆر جار سونەنەتەکان و وتری بەسواری وولاخەکەیەوە دەکرد، چەندین فەرموودە لەو بارەوە هاتوون:

١ ـ فەرموودەی سەیدنا ئیبنو عومەر خوا لێی رازی بێت کە: (كَانَ رَسولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ يُسَبِّحُ عَلَى الرَّاحِلَةِ قِبَلَ أيِّ وَجْهٍ توَجَّهَ، وَيُوتِرُ عَلَيهَا غَيرَ أنَّه لا يُصَلِّي عَلَيهَا المَكْتُوبَةِ)[3] پێغەمبەری

---

[1] شێخی ئەلبانی لە الارواء (٢٨٩) دا بە سەحیحی ناساندووە، بۆ زیاتر بڕوانە: پەراوێزی ٧٤ و ٧٥..

[2] بەشێکە لە فەرموودەیەکی پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم کە سەیدنا ئەبو هورەیرە خوا لێی رازی بێت دەیگێڕێتەوە، شێخی ئەلبانی وەکو بوخاری (٣١/١١، ٤٦٧) و موسلیم (١٠/٢) بە سەحیحی ناساندووە لە أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (٥٥/١) و ارواء الغليل (٢٨٩).

[3] بوخاری (٤٦٠/٢)، موسلیم (١٥٠/٢)، ئەبوداوود (١٩٠/١)، نەسائی (٨٥/١)، بەیهەقی (٤٩١/٢)، تەحاوی (٢٤٩/١)..

خوا صلی الله علیه وسلم نوێژی سوننەتی (مەبەست لە شەونوێژە)[١] لەسەر سوارییەكە دەكرد، رووی لە هەر كوێیەك بوایە پێی ئاسایی بوو، نوێژی وتریشی بەسەر سوارییەكەیەوە دەكرد، بەڵام نوێژی فەرزی بەسەرەوە نەدەكرد..

ئیمامی نەوەوی لە شەرحی سەحیحی موسلیمدا دەڵێ: جمهوری شەرعناسان، ئیمامی مالیك و شافیعی و ئەحمەدو شەرعناسانی تر فەرموویانە نوێژی وتر بەسەر سوارییشەوە دەكرێت..

ئیبنو بەتتاڵی ئەندەلوسی شاریحی سەحیحی بوخاری دەڵێ[٢]: شەرعناسان لەسەر ئەوە كۆن كە كەس بۆی نیە بەسەر سوارییەوە بێت و نوێژی فەرز بكات، مەگەر لە گەرمەی جەنگدا بێت كە بۆی هەیە نوێژی ترس بە سوارییەوە بكات..

٢ ـ فەرموودەی سەیدنا ئیبنو عومەر خوا لێی رازی بێت كە باسی نوێژی جەنگاوەرانی لە گەرمەی جەنگدا كردووە، كە فەرموویەتی: ئەگەر (لە كاتی شەڕو پێكدادانەدا) ترس و بیمی جەنگاوەران زۆر بوو، بۆیان هەیە بە پیادەیی نوێژەكەیان بكەن یان بە سواری، روو لە قیبلە یان لە غەیری قیبلە[٣].

---

[١] الالباني: أصل صفة صلاة النبي صلی الله علیه و سلم صلی الله علیه وسلم (١/٦٠).

[٢] أصل صفة صلاة النبي صلی الله علیه و سلم (١/٦٦).

[٣] موسلیم (٢/٢١٢)، ئیمامی مالیك لە الموطأ (١/١٩٣)، لە رێی ئەویشەوە ئیمامی بوخاری (٨/١٦١)، ئیمامی شافیعی لە الأم (١/٨٣)، بەیهیقیش لەوەوە (٢/٨)، نافیعی خزمەتكاری ئیبنو عومەر دەفەرموێ: وا دەزانم كە لە فەرموودەیەو لە پێغەمبەری خواوەی صلی الله علیه وسلم ریوایەت كردووە، ئیبنو خوزەیمە دەفەرموێ: گومانی تێدا نیە كە وایە (التلخیص (٣/٢٠٩)، شێخی ئەلبانی لە دوای توێژینەوەی لە ارواء الغلیل (٥٨٨) دا بە سەحیحی ناساندووە..

٣ ـ لە ریوایەتێکی تردا دەڵێ: (كَانَ يُصَلِّي عَلَى رَاحِلَتِهِ فِي السَّفَرِ حَيْثمَا توَجَّهَتْ بِهِ)[١] واتە: پێغەمبەری خوا صلی الله علیە وسلم نوێژی لەسەر سوارییەکەی دەکرد، رووی بۆ هەر شوێنێك پێ بکردایە..

٤ـ ریوایەتەکەی سەعیدی کوڕی یەسار کە دەڵێ: (رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي عَلَى حِمَارٍ وهُوَ مُتوَجِّهٌ الَى خَيْبَرَ)[٢] واتە: پێغەمبەری خوام صلی الله علیە وسلم بینی بەسەر گوێدرێژێکەوە بوو، نوێژی دەکردو رووشی لە خەیبەر بوو..

٥ ـ ریوایەتەکەی سەیدنا جابری کوڕی عبداللە خوا لێیان رازی بێ کە دەڵێ: (رَأَيْتُ النَّبِيَّ فِي غَزْوَةِ أنْمَارٍ يُصَلِّي عَلَى رَاحِلَتِهِ مُتوَجِّهَاً قِبَلَ الْمَشْرِقِ تطوُّعَاً)[٣] واتە: پێغەمبەری خوام صلی الله علیە وسلم لە غەزای ئەنماردا بینی بەسەر سوارییەکەوە نوێژی سوونەتی رووەو رۆژهەڵات دەکرد..

سوونەتە ئەگەر بۆی کرا لەو کاتەی نوێژی سوونەت بەسەر سوارییەوە دەکات، رووی پێ بکاتە قیبلەو نییەت بهێنێت، ئیتر ئەگەر سوارییەکە رووی پێ وەرگێڕا بۆ لای تر، کاریگەریی نیە..

---

[١] بوخاری (٤٥٩/٢)، ترمزی (١٨٣/٢)، ئەحمەد (٦٦/٢)، ریوایەتێکی تری ئیمامی بوخاری زیادەیەکی هەیە: (وَيُومِئُ إيمَاءً) واتە ئاماژەی دەکرد..مەبەست لەوەیە کە بۆ سوجدە سەری زیاتر نزمتر دەکرد وەك لە ئاستی رکووعی: (وَيَجْعَلُ السُّجُودَ أخْفَضَ مِنَ الرُّكُوعِ) ئەحمەد (٢٠٢) بەیهیقی) ٤/٢.. ئەلبانی: أصل صفة الصلاة (٥٩/١)..

[٢] مالك (٣٦٥/١)، نەسائی (١٢١/١)، لە ریوایەتێکی تریشدا (قِبَلَ الْمَشْرِقِ تطوُّعَاً) واتە رووی لە رۆژهەڵات بوو، نوێژی سوننەتیشی دەکرد. الالبانی: أصل صفة الصلاة (٥٩/١).

[٣] بوخاری (٣٤٦/٧)، بەیهیقی (٤/٢) ئیمامی شافیعی (٨٤/١) ئیمامی ئەحمەد (٣٣٢/٢) لە سوفیانی سەورەیەوە گێڕاویێتیەوە..

٦ ـ سەیدنا ئەنەسی کوڕی مالیك خوا لێی رازی بێت فەرمووی: (إذَا أرَادَ أنْ يَتطوَّع عَلَى نَاقتِهِ استقبَلَ بهَا القِبلَةَ فكَبَّرَ ثمَّ صَلَّى حَيْثُ وَجَّهَهُ رِكَابُهُ)[1] واتە: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم کە دەیوویست نوێژی سوونەت لەسەر حوشترەکەی بکات، رووی پێ دەکردە قیبلەو نییەتەکەی دەهێناو دەچووە نوێژەکەوە ئیتر با سوارییەکە بۆ هەر لایەکی کە دەوویست ببیردایە.. ئیمامی نەوەوی دەڵێ: لەمەوە شافیعیەکان روو کردنە قیبلەیان لە نوێژی سوونەتدا لەسەر سواریی بە فەرز داناوەبەڵام هەر خۆشی دەڵێ: ئەوە لە کاتێکدایە کە وەستابێت و رووکردنە قیبلەی ئاسان بێت[2] .. شەرعناسانی تر رەتیان کردۆتەوە کە فەرز بێت..

ئیمامی ئەبو حەنیفە دەڵێ: نابێت نوێژی ووتر بەسەر سوارییەوە بکرێت.. تەحاوی دەڵێ: جگە لەوەی ئەو فەرموودانەی رێیان بە کردنی نوێژی ووتر بەسەر سوارییەوە داوە، نەسخ بوونەتەوە، بەڵگەشیان:

١ـ سەیدنا جابری کوڕی عبدالله خوا لێی رازی بێت کە دەڵێ: (وَكَانَ إذَا أرَادَ أنْ يُصَلِّيَ الفَرِيضَةَ، نَزَلَ فَاستقبَلَ القِبلَةَ)[3] واتە: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم کە بە سواری سوارییەکەوە

---

[1] ئەبو داوود (١٩١/١)، ئیبنو حیببان لە کتێبی: الثقات (١٤/٤)، دارەقوتنی (١٥٢)، بەیهیقی (٥/٢) ئیمامی ئەحمەد (٢٠٣/٣)، ئەلبانی دەفەرموێ: سەنەدەکەی وەکو نەوەوی لە (المجموع (٢٣٤/٣) و حافز ئیبنوحەجەری عەسقەلانی لە بلوع المرام (١٨٩/١) و ئیبنوسسەکەن وەکو لە:التلخیص (٢١٣/٣) دا هاتووە، فەرموویانە: سەحیحە، بە زەعیف دانانەکەی ئیبنول قەییمیش رەت دەکاتەوە کە لە زاد المعاددا بە زەعیفی داناوە..

[2] ئیمامی نەوەوی: المجموع (٢٣٤/٣).

[3] بوخاری (٤٠٠/١)، ئیمامی ئەحمەد (٣٠٥/٣)، بەیهیقی (٦/٢)، داریمی (٣٥٦/١).

دەبـوو، دەیوویسـت نوێـژی فـەرز بکـات، دادەبـەزی و رووی دەکـردە قیبلە.

٢ ـ هەر لـە ریوایەتیـەتێکی تـری سـەیدنا جـابردا خـوا لێـی رازی بێت دەڵێ: (كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّم عَلَى رَاحِلَتِهِ نَحْوَ الْمَشْرِقِ، فَإِذَا أَرَادَ أَنْ يُصَلِّيَ الْمَكْتُوبَةَ، نَزَلَ فَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ)[1] واتـە: پێغەمبەری خـوا صـلی الله علیـه وسـلم بـە سـەر سـوارییەوە روو لـە رۆژهەڵات بوو، کە وویستی نوێژی فەرزەکەی بکات، دابـەزی و رووی لە قیبلە کردو کردی..

ئەمــە بەســەر ســواریی وولاخ و حوشــترو گیانلەبــەری تــرەوە، ئــەمما ئەگەر سوارییەکەی سەیارە بوو ئەوە بێ گومان ناتوانێت لەو سەر جادەیە رووی بکاتـە قیبلـەو پاشـان راسـتی کاتـەوەو لێخوڕێـت، ئەگـەر لـە پـاس و شەمەندەفەرو کەشتی و فڕۆکەشدا بوو، ئەوە روو بکاتە هـەر ئاڕاسـتەیەك دەشــێت، چــونکە خــوای گــەورە دەفــەرموێ: ﴿فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللَّهِ﴾ البقرة/١١٥ واتە: لە هەر کوێ بـن و رووتـان لـە هـەر کوێیـەك بێـت، خـوای گەورەش لەوێوەیە..

١ـ فـەرموودەش هەیـە کـە نـافیع لـە ئیبنـو عومـەرەوە ریوایـەتی کردووە کە فەرموویەتی: (كَانَ يُصَلِّي عَلَى رَاحِلَتِهِ وَيُوتِر بِالأَرْضِ)[2] واتە سەیدنا ئیبنـو عومـەر خـوا لێـی رازی بێـت نوێـژی سـوونـنەتی لەسـەر سـوارییەکەی دەکـردو بـۆ نوێـژی وترەکـەی دادەبەزیـە سـەر زەوی دەیکــرد.. شــێخی ئــەلبانی دەربــارەی ئــەم ریوایەتــە دەڵــێ

---

[1] سەرچاوەکانی پێشوو لە: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (١/٦٠).
[2] الطحاوي (١/٢٤٩).

ســەحیحە.. بــەڵام دەربــارەی دەڵــێ: نەســخ بوونەوەكــە، وا نیــەو ئەمەش رێ لە جائیز بوونی نوێژی وتر ناگرێت بەسەر سوارییەوە، چونكە ئەوە سەلمێنراوە كە پێغەمبـەری خوا صلی الله علیـه وسـلم نوێژی ووتری لەسەر سوارییش كـردووەو لەسـەر زەویـش كـردوێتی[1] .. بۆیە مـن پـێم وایـە هـەموو جۆری نوێـژە سـوونەتەكان دەشـێت لەسەر سوارییەوە بكرێت.. والله اعلم.

رووكردنە قیبلە دوو جۆرە:

. **ئەو كەسەی چاوی لە كەعبەیە:** دەبێت بـە تـەواوی رووی لـەوێ بێـت، ئەگـەر لـە نـاو حـەرەمی كەعبەشـدا بـوو دەشـێت روو بكاتـە هـەر لایەكی..

. **ئەو كەسەی كەعبە نابینێـت و رووی تێكـردووە:** فـەرزە روو بكاتە ئەو ئاست وئاڕاستەی كە پێی وایە قیبلە لەوێوەیە، چونكە ناتوانێت بە دیققەت لەسەر ئەو هێڵە بێت كـە راسـتی كەعبەیـە!! بۆیـە هـەر رووی لەو لایەوە بێت تەواوە، نابینیت پێغەمبەری خوا صلی الله علیـه وسـلم لـە دەست بەئاو گەیاندندا بەرهەڵستی لەوە كرد روو یان پشت بكرێتە قیبلە، وەك دەیفـەرموو: (إذا أتيـتمْ الغَـائِطَ فلَـا تسْـتقْبلُوا القِبْلـةَ وَلا تسْـتدْبرُوها، وَلكِنْ شَرِّقُوا أو غَرِّبُوا)[2] واتە: ئەگەر چوونە دەست بەئاو گەیاندن، نـە روو لە قیبلە كەن نە پشت، روو لە رۆژهەڵات یان رۆژئاوا بكەن..

---

[1] الالباني: أصل صفة الصلاة (٦٢/١).

[2] بوخاری (٣٩٤)، موسلیم (٢٦٤)، ئەوانی تریش..

دانیشتوانی هەموو ناوچەیەك ئاڕاستەی قیبلەی خۆی دیاری كردووە لە كوردستانی باشوور دەوترێت خۆرهەڵات بخەرە دەستی چەپت و روو لە باشوورکە! ئەوانەی دەچنە مزگەوتەوە دەسبەجێ ئاڕاستەی قیبلە بە میحرابەکەدا دەزانن.. لەم سەردەمەشدا قیبلەنوما ئاسان ئاڕاستەی قیبلە دەدۆزێتەوە لەویش ئاسانتر دۆزینەوەیەتی بەئینتەرنێت کە لێی بێ خەمیت لارو وێری تێدا ناکات و زۆر بە دیققەتە!

ئەو حاڵەتانەی بێ رووکردنە قیبلە نوێژ دەکرێت:

رووکردنە قیبلە مەرجێکی نوێژە، بەڵام ئەم مەرجە لە هەندێك حاڵەتدا دەشێت نەمێنێت، وەك:

١ . ئەو کاتەی ناتوانێت روو بکاتە قیبلە: وەکو نەخۆشێك کە نە خۆی دەتوانێت روو بکاتە قیبلە، نە کەسیشی لە لایە تا رووی پێ وەرگێڕێت، یان زیندانەو بەستراوەتەوە، ئەمە خاوەن عوزرەو بۆی هەیە بێ رووکردنە قیبلە نوێژەکەی بکات.. چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ﴾ التغابن/١٦ واتە: ئەوەندەی بۆتان دەکرێت تەقواو دینداریتی بکەن.. یان: ﴿لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا﴾ البقرە / ٢٨٦ واتە: خوای گەورە ئەرك بە قەدەر توانا فەرز دەکات..

٢ . ئەوی نەیدەزانی ئاڕاستەی قیبلە لە کوێوەیە: دوای ئەوەی هەوڵی دا زانیاری خۆی و دەوروبەری بخاتە کار بەڵام هەر بۆی روون نەبۆوە ئاڕاستەی قیبلە لە کوێوەیە، بۆی هەیە رووەو ئەو لایەی کە گومانی زیاتر بۆی دەچێت کە قیبلە لەوێوەیە نوێژەکەی

دابەستێت، ئەگەر لە ناو نوێژەکەدا غایلەی کرد کە قیبلە لە ئاراستەیەکی ترە دەبێت بۆ ئەو لایەی دووەمی بسوڕێت، چونکە یاوەرانی بەڕێز کە هەواڵیان پێدرا ئاراستەی قیبلە لە شامەوە گۆڕاوە بۆ کەعبە، دەسبەجێ لە ناو نوێژەکەشدا بوون (فَاسْتَدَارُوا إِلَى الْكَعْبَةِ)[1] یەکسەر هەر لە نوێژەکەدا روویان بەرەو کەعبە وەرگێڕا..

ئەگەر دوای نوێژەکە زانی کە بە هەڵە رووی لە لایەکی تری کردووە، نوێژەکەی تەواوەو پێویست ناکات بیکاتەوە.. چونکە سەیدنا عامری کوڕی رەبیعە خوا لێی رازی بێت فەرمووی: (كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي لَيْلَةٍ مُظْلِمَةٍ فَلَمْ نَدْرِ أَيْنَ الْقِبْلَةُ وَصَلَّى كُلُّ رَجُلٍ عَلَى حِيَالِهِ فَلَمَّا أَصْبَحْنَا ذَكَرْنَا ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَنَزَلَ:(فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللَّهِ))[2] البقرة/١١٥ واتە: شەوێکی تاریك لە خزمەت پێغەمبەری خوادا بووین صلی الله علیه وسلم نەماندەزانی ئاراستەی قیبلە لە کوێوەیە، بۆیە هەر کەسەمان بە لێکدانەوەی خۆی نوێژەکەی کرد، بۆ سبەی ئەمەمان بۆ پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم گێڕایەوە، لەوێدا ئەو ئایەتە هاتە خوارەوە، کە دەفەرموێ روو لە هەر کوێ کەن رووی خوا لەوێوەیە..

٣. لە ترساندا: کەسێك کە لە ترساندا ناوێرێت روو لە قیبلە بکات، بۆی هەیە روو بکاتە لایەکی تر.. جا ترسەکە لە دوژمن بێت، لە دڕندە بێت بەرامبەری وەستابێت، یان لە جێ مەترسی تر.. بەڵگەش :

---

[1] بوخاری (٤٤٩١)، موسلیم (٥٢٦)، نەسائی (٦١/٢).

[2] ترمزی (٣٤٥)، شێخی ئەلبانی بە حەسەنی ناساندووە: ارواء الغلیل (٣٢٣/١).

ـ خوای گەورە دەفەرموێ: (حَٰفِظُواْ عَلَى ٱلصَّلَوَٰتِ وَٱلصَّلَوٰةِ ٱلۡوُسۡطَىٰ وَقُومُواْ لِلَّهِ قَٰنِتِينَ ﴿٢٣٨﴾ فَإِنۡ خِفۡتُمۡ فَرِجَالًا أَوۡ رُكۡبَانًا) البقره / ٢٣٨ـ ٢٣٩ واتە: پارێزگاری نوێژەکانتان بکەن، نوێژی ناوەندیش بپارێزن و بە ملکەچییەوە بۆ نوێژ هەستن. ئەگەر ترستان لەسەر بوو، بە سواریی وپیادەیی بیکەن.

ـ ئەو فەرموودەیەی سەیدنا ئیبنو عومەر خوا لێیان رازی بێت کە دەربارەی نوێژی ترس دەفەرموێ: (إذا اختلطوا فإنَّمَا هو التكْبيرُ والإشَارَةُ بالرَّأسِ)[1] واتە: کە تێکچڕژان (جەنگاوەران لە کاتی جەنگەکەدا) ئیتر هەر تەکبیرکردن و ئاماژە کردنە بەسەر..

ـ هەر لەوەوە: (فإذا كَانَ خَوفٌ أشَدَّ مِنْ ذلِكَ صَلُّوا عَلَى أقْدَامِهِمْ أو رُكْبَانًا مُستَقْبِلِي القِبْلَةِ أو غَيرَ مُستَقْبلِيهَا)[2] واتە: کاتێك ترسەکە لەو زیاتر بوو، نوێژەکەیان بە پیادەیی و سواریی کرد، رووەو قیبلەو رووەو لای تر..

٤. کاتێك سوارەو لە سەفەردایەو نوێژەکەش سووننەتە:

ووتما کە گەشتەوان بۆی هەیە کاتێك نوێژی سووننەت دەکات هەر لەسەر سوارییەکەی بیکات. سواریەکەش جیاوازی نیە کە کەرو ئێسترە، سەیارەو شەمەندەفەرە، یان فڕۆکەو کەشتی.. رووکردنە قیبلە لەم حاڵەتەدا بۆ دروستی نوێژەکە مەرج نامێنێت..

---

[1] بەیهیقی (٢٥٥/٣) شێخی ئەلبانی رەحمەتی بە سەحیحی داناوە (أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم ل ٧٦).

[2] بوخاری (٤٥٣٥)، ئیمامی مالیك (٣٩٦).

سەیدنا ئیبنو عومەر خوا لێیان رازی بێت کە لە سەفەردا بوو، شەو بوو، بەسەر سوارییەکەیەوە بوو بێ ئەوەی گوێ بداتە روو کردنە قیبلە نوێژی دەکرد.. دەیفەرموو: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم (يُسَبِّحُ عَلَى الرَّاحِلَةِ قِبَلَ أَيِّ وَجْهٍ تَوَجَّهَ، وَيُوتِرُ عَلَيْهَا غَيْرَ أَنَّهُ لَا يُصَلِّي عَلَيْهَا الْمَكْتُوبَةَ)[1] واتە: نوێژی لەسەر سوارییەکەی دەکرد بە هەر ئاڕاستەیەك بوایە، بەڵام پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم نوێژی وتری لەسەر دەکرد، لە نوێژە فەرزەکاندا وای نەدەکرد..

نوێژی سایەق: ئەو کەسەی سەیارە لێ دەخوڕێت و بۆ نوێژەکەی بواری دابەزینی نیە، بۆی هەیە بەدەم سەیارە لێخوڕینەکەوە نوێژەکەی بکات، بێ گومان ناشتوانێت روو بکاتە قیبلەو پاشان بێتەوە سەر سایدی خۆی.. بۆیە بێ ئەوەی روو بکاتە قیبلە نوێژەکەی دادەبەستێت و کردنەوەشی لەسەر نیە.

ئەو کەسەش کە لە تەنیشت سایەقەوەیە یان نەفەرەو لە سەیارەو شەمەندەفەر یان لە وەسیلەکانی تری سەفەردایەو ناتوانێت لە کاتی نوێژەکەیدا دابەزێت، هەر لە کورسیەکەی خۆیدا نوێژکەی دەکات. لەم حاڵەتانەشدا نە روو کردنە قیبلە مەرج دەمێنێت نە هەستان و رکوع و سجود چونکە بوار نیە. باسی ئەمە دواتر دێت.. ان شاء الله.

★ ★ ★

---

[1] بوخاری (١٠٩٨)، موسلیم (٧٠٠).

مەرجی پێنجەم: نییەت هێنان

نییەت کە هەندێك کورد پێی دەڵێت نوێت، بریتیە لە نیازو مەبەست و وویستی ئەنجامدانی خواپەرستی، بەئومێدەی پاداشتی خوای گەورە. نوێژ بە بێ نییەتی خواوویستی نابێت، واتە کردنی لەبەر خاتری خوای گەورە.. نییەت لە هیچ کاتێکدا لەسەر ئەهلی نوێژ لاناچێت، مەگەر کاتی لەدەستدانی ئەقڵ! ئەویش لەبەر ئەوەیە کە هیچ فەرزێکی لەسەر نامێنێت.. کۆڕای شەرعناسان لەسەر ئەوەیە کە نییەتی خواوویستی مەرجێکی نوێژە، چونکە:

ــ خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَمَآ أُمِرُوٓاْ إِلَّا لِيَعۡبُدُواْ ٱللَّهَ مُخۡلِصِينَ لَهُ ٱلدِّينَ﴾ البينە/٥ واتە: فەرمانی ئەوەیان پێدرابوو کە سەڕاستانە دینداریی بۆ خوای گەورە بکەن و تەنها ئەو بپەرستن..

ـ پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرموویەتی: (إِنَّمَا الاعمالُ بالنِّيَّاتِ)[١] واتە: هەموو کارێك پەیوەستە بە نییەتەوە.

ئەوەی راجوێیی تێدا نیە:

١ ـ نییەت لە خواپەرستیەکاندا لە دڵدایەو بە دەم ناوترێت، نە لە نوێژو نە لە خواپەرستی تردا..

٢ ـ ئەگەر بە دەم نیەتێکی هێنا کە بە پێچەوانەی وویستی دڵیەوە بوو، ئەوەی دڵی بۆ حسێبە نەك ئەوەی بە زمانی ووتوێتی، بۆ نموونە: کابرا بە لەفز دەڵێ نیەتم هەیە چوار رکات نوێژی نیوەڕۆ دەکەم

---

[١] بوخاری (٥٤) موسلیم (١٩٠٧).

بەڵام مەبەستی نوێژی عەسر بوو، وویستی دڵی بۆ حسێبە کە نوێـژی عەسرەو دەیکات نەك لەفزەکەی..

٣ـ ئەگەر بە دەم نیەتی خواپەرستیەکی هێنا بەڵام لە دڵیدا نیـازی نـەبوو بیکـات، ئـەوەی دڵـی حسـێبەو پاداشـتی خواپەرسـتی بـۆ نانوسـرێت بۆنموونـە: بە زاهیری دەڵێ بـەرۆژوو دەبم، بـەڵام نیـازی نیـە سـبەینێ بەڕۆژوو بێت.. ئەمە نیەتی بۆ ئەو رۆژووە دانەمەزراوە..

٤ـ نیەت هێنان بە دەم (بە لەفز) بیدعەیەو هیچ بەڵگەیەکی لەسەر نیـە، نە پێغەمبەری پێشەوا صلی الله علیه وسلم و نە یاوەرانی بەڕێزو نـە یەکێك لە شەرعناسـانی تـابعین نەیانفـەرمووە دەبێـت نیـەت بـە دەم بهێنـرێت! کەسیان وەکو ئەهلی ئەم زەمانانـە نەیانفـەرمووە بیدعـەی حەسەنەیە! هەر کەسێك نییەت بە لەفز بهێنێت و بە دەم بڵێ نیەتم هەیـە ئەوەنـدە رکـات نوێـژی فلانـی بـۆ خـوا دەکـەم، یـان سـبەینێ بەڕۆژوو دەبم، پێچەوانەی سوونـنەتی پێغەمبەری خوا صلی الله علیـه وسـلم و کـۆڕای شەرعناسـان و چـوار پێشـەوا بەڕێزەکـەی ئـەهلی سوونەت رەفتاری کردووە.. تەنانەت ئیمامی ئیبنوتەیمییە دەڵێ: هەر کەسـێك بڵـێ نیـەت هێنـان بـە لـەفز (بـە دەم) جـائیزە، دەبـێ داوای تۆبەی لێ بکرێت، ئەگەر نەیکرد دەبێ سزایەکی شیاو بدرێت[1]!!

٥ـ نیەت هێنان بەلەفز بە نهێنیش بێت هەر بیدعەیە وناشێت بهێنـرێت، ئیمامی ئیبنوتەیمییە دەڵێ: هیچ موسوڵمانێك لە پێغەمبـەری خـواوە صلی الله علیه وسلم نەقڵی نەکردووە کە لە پێش نوێژێکیدا بە لـەفز نییەتی هێنابێت، نە خۆی نە یاوەرانی بەڕێزی، نە بە نهێنی و نە بە

---

[1] مجموع الفتاوى (٢٢/٢٣٣).

ئاشكرا، نە خۆیان كردوویانەو نە فەرمانیان پێ كردووە.. بۆیە نە لە
رووی نەریتەوەو نە لەرووی شەرعەوە ئەوە ناسەلمێت كە بووترێت
نیەت بە لەفز هێنراوە بەلاّم بە ئێمە نەگەیشتووە!! گومان لەوەدا
نیە ئەگەر بە لەفز بهێنرایە، ئەو یاوەرو شەرعناسە بەڕێزانە بۆیان
نەقلّ دەكردین، جا كە هیچ شتێكیان لەو مەسەلەیەدا لێوە ریوایەت
نەكراوە ئەوە مانای وایە بە هیچ شێوەیەك كەسیان نییەتیان بە
لەفز نەهێناوە.. لەبەر ئەوە زیاد كردنی نییەت بە لەفزو شتی تری
لەو جۆرە، بیدعەیەو خراوەتە سەر خواپەرستیەكان، ئەمەش وەكو
بانگ و قامەت كردنی نوێژی جەژنەكان وایە كە نە ئەسڵیان هەیەو
نە فەسڵ[1]!!

٦ـ نیەت هێنان بەلەفز دەنگەدەنگ دروست دەكات و سەر لەوانی تر
دەشێوێنت، ئەمەش حەرامە.. تۆ وا خەیاڵ كە شەش سۆفی خاوەن
وەسوەسەو شەش مەلای كورد لە نوێژێكدا كە تۆ پێشنوێژی دەكەیت،
لە دواتەوە نییەت دێنن، دەیكەنە هەرایەك تۆش نوێژەكەت لێ تێك
دەچێت، جگە لەوەی كە تۆ لە نوێژ دەبیتەوە هێشتا لەوانەیە سیان
لەوان نیەتەكەیان بۆ دانەمەزرابێت!!

٧ـ نیەت هێنان وویست و ئیرادەیە كە دەستی داوەتە ئەو كارە تا بیكات،
كابرا بەو بەیانیە لە پێخەفی گەرم هاتۆتە دەرێ و چووە بۆ مزگەوت،
غێر بۆ ئەوەیەتی نوێژەكەی سپێدەی بە جەماعەت بكات، ئیتر ئەو
نییەت هێنانەی چییە كە دەڵێ: نییەتم هەیە دوو ركات نوێژی
بەیانی بە حازری بە جەماعەت بەرەو قیبلە بۆ خوا دەكەم.. یان

---

[1] مجموع الفتاوى (٢٣٧/٢٢).

کابرا لە زستانی کوێستاندا کە بەو زستانە چۆتە نـاو حـەوزێك ئـاوی ساردەوە خۆ بۆ خۆ فێنك کردنەوە نەچۆتە ناوی! غێر لەبـەر غوسـڵ دەرکـردنێتی!! ئـەم دامـاوە کـە دێشـتە دەرەوە پێـی دەڵـێن نیەتەکـەت چۆن هێنا؟! دەڵێ: ووتم: نوێتمە لەش پیسی خـۆم دەردەکـەم!! دەڵـێن هەڵەت تێدا کردووە! چونکە نەتووتووە: نوێتمە غوسڵی لەش پیسی لە خۆم دەردەکەم!! بـە قسـەیەکی وا بـێ سـەرو جـێ دەینێرنـەوە نـاو ئەو ئاوە ساردەوە!! وایـان لـە پێنجوێنیـەك کردبـوو.. یـان سـەرفترەی داوە، دەڵێن: تۆ نەتووتووە خۆم تەقلیدی ئیمامی ئەبو حەنیفـە کـرد کە فەرموویەتی پارە لە جێی گـەنم جـائیزە بـدرێت! یـان نـەتووتووە ئەمە سەرفترەی سەری خۆم و فـلان و فیسـارە! دەڵـێن دەبـێ جارێکی تر سەرفترەکە بدەیتەوە!! وایان لە باوکم کردبوو، لەبەر ئەوەی نـاوی هەندێك لـە کـوڕو کچـەکانی بیرچووبوو!! دوو جاریـان سـەرفترە بـەو کەم دەرامەتە دابۆوە!!

ئیبنو تەیمییە دەڵێ: نییەت وا لە دوای زانینەوە، کەسێك کە دەزانێـت خـەریکی چیە، یـەعنی پێشـتر نییـەتی ئەنجامـدانی ئـەو شـتەی هـەبووە، چونکە خۆ مومکین نیە کارێك بە بێ وویست بکرێت[١]..

دیاری کردنی ئەو نوێژەی بە تەمایە بیکات:

دەبێ لە کـاتی نوێژدابەسـتندا هـۆش بچـێتە سـەر ئـەوەی ئـەو نوێـژەی دەیکات چیەو چۆنە.. ئایا نوێـژی فـەرزە یـان سـوونەتە؟! نیوەڕۆیـە یـان عەسر؟! یەعنی دڵ و هۆشی لای بێت..

---

[١] ابن تيميه: الاختيارات (ل ٤٩)..

ساتی نییەت هێنانی نوێژ:

شەرعناسان لەسەر ئەوە ڕێکن کە:

١ـ باشتر وایە لەگەڵ ووتنی تەکبیرەی ئیحرامدا (اللە اکبری دەسپێکی نوێژ) نییەتەکەشی بهێنێت.. ئەگەر نییەتەکەی یەکسەر کەوتە دوای ووتنی تەکبیرەکەشەوە جائیزە..

٢ـ کۆڕای شەرعناسان لەسەر ئەوەیە کە جائیز نیە نییەتی کەسێك بکەوێتە دوای تەکبیرەی ئیحرامیەوە..

٣ـ ئەگەر نییەتی نوێژەکەی هێناو دواتر بیرو خەیاڵاتی مەشغووڵ بوو، نوێژەکەی دروستە.. مادام نەیوویستووە نوێژەکەی ببڕێت[1]..

گۆڕینی نییەت لە ناو نوێژدا[2]:

گۆڕینی نییەت لە نوێژدا زۆر شێوەی هەیە:

١ ـ نیەتی گۆڕینی نوێژی فەرز بۆ سوونەتی گشتی: جائیز نیە، وەکو ئەوەی کەسێك نییەتی نوێژی نیوەڕۆی هێناوەو لە ڕکاتی دووەمیدایە، هەست دەکات وا کەسانێکی تر نوێژی جەماعەت دادەمەزرێنن، بۆ ئەم جائیز نیە بۆ ئەوەی فریای نوێژی جەماعەتەکە بکەوێت، نییەتی نوێژەکەی خۆی کە فەرزە بگۆڕێت بۆ دوو ڕکات سووونەت و سەلام بداتەوە.

٢ ـ نییەتی گۆڕینی فەرزێك بۆ فەرزێکی تر: جائیز نیە.. هەردوو فەرزەکە بەتاڵ دەبنەوە، فەرزی یەکەم لەبەر ئەوەیە کە

---

[1] الانصاف (٢٣/١)، الشرح الممتع (٢٩١/٢).

[2] ابن عثيمين: الشرح الممتع (٢٩٤/٢)، الشيخ وحيد بالي: الاكليل (٣٤٨/١)

نییەتەکەی پسا، فەرزی دووەمیان لەبەر ئەوەیە بێ نییەتی پێشتر کراوە.. وەك ئەوەی کەسێك نوێژی عەسری دەکات، لـە نوێژەکـەدا بـیری کەوتـەوە کە نوێژی نیوەڕۆکەی نەکردووە، خێرا نییەتی نوێژە عەسـرەکەی دەکاتـە نییـەتی نوێـژی نیـوەڕۆ! ئەمــە نابێـت، چـونکە نوێژکـەی پێشـووی بـە پساندنی نییەتەکەی بەتاڵ بۆوەو نوێژی دووەمیشی دانەمـەزراوە چـونکە پێش دابەستنی نوێژەکە نییەتی بۆ نەهێناوە..

٣ ـ نییەتی گۆڕینی نوێژی سوونەت بۆ فەرز: ئەمیش جائیز نیە، لەبەر هەمان هۆی پێشوو.

٤ ـ نییـەتی گـۆڕینی نوێـژی سـوونەتێکی دیـاری کـراو بـۆ نوێـژێکی تـری سـوونەتی گشـتی: جـائیزە، چـونکە نییـــەتی سوونەتە دیاری کراوەکە نییـەتی سـوونەتی گشـتیش لـە خـۆ دەگرێـت، وەك ئەوەی کەسێك دەیەوێت چوار رکات سوونەتی پێش فـەرزی نیـوەڕۆ پێکـەوە بکـات، بـەڵام لـە نـاو نوێژەکەیـدا بزانێـت وا جەماعـەت دەکرێـت، خێرا نوێژەکەی لە دڵی خۆیدا دەکاتە نوێژێکی سوونـەتی دوو رکاتی..

٥ ـ نییەتی گۆڕینی نوێـژێکی سـوونەتی گشـتی بـۆ نوێـژی سـوونەتێکی دیـاری کـراو: جـائیز نیــە، چـونکە نییــەتی نوێــژی یەکەمی پساندوەو نییەتی بۆ نوێژی دووەم نەهێناوە..

٦ ـ نییـەتی گـۆڕینی نوێـژی سـوونەتێکی دیـاری کـراو بـۆ نوێژێکی تری سوونەتی دیاری کراو: جائیز نیـە، وەکو کەسـێك دوو رکات نوێژی تەحییەتولمەسجید دەکات، لە نـاو نوێژەکـەدا دەیکـات بـە

دوو ركات سوونـنەتی پێش سپێدەی بەیانی ئەمە ناشێت، لەبەر هەمان هۆی باسكراو.

٧ـ **گۆڕینی نییەتی ئیمام بۆ مەئموومی:** ئەمە جائیزە، چونكە وەكو عائیشەخان خوا لێی رازی بێت دەگێڕێتەوە كە سەیدنا ئەبوبەكری باوكی خوا لێی رازی بێت لە كاتی كۆتا نەخۆشی پێغەمبەری خوادا صلی الله علیه وسلم پێشنوێژی بە خەڵكەكە كرد، بەڵام كە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم تەشریفی هێنایە مزگەوتەكەوە سەیدنا ئەبوبەكر هەستی پێكرد، هاتەوە دواوە بۆ ریزی مەئموومەكان، پێغەمبەری خوا ئاماژەی بۆ كرد كە هەر لە شوێنی خۆت بە، سەیدنا ئەبوبەكر گەڕایەوە میحرابەكەوەو پێغەمبەری خواش تەشریفی هێنایە لای چەپی سەیدنا ئەبوبەكرەوەو دانیشت، سەیدنا ئەبوبەكر هەر لە ناو نوێژەكەدا ئیقتیدای بە پێغەمبەری خوا كرد كە پێشنوێژییەكەی بۆ دەكرد، خەڵكەكەش ئیقتیدایان بە سەیدنا ئەبوبەكر دەكرد كە پێشنوێژ بووەو لێیانەوە دیار بووە: (سَمِعَ أَبُو بَكْرٍ حِسَّهُ ذَهَبَ يَتَأَخَّرُ فَأَوْمَأَ إِلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قُمْ مَكَانَكَ فَجَاءَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى جَلَسَ عَنْ يَسَارِ أَبِي بَكْرٍ قَالَتْ فَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي بِالنَّاسِ جَالِسًا وَأَبُو بَكْرٍ قَائِمًا يَقْتَدِي أَبُو بَكْرٍ بِصَلَاةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَيَقْتَدِي النَّاسُ بِصَلَاةِ أَبِي بَكْرٍ حَدَّثَنَا)[١]..

دیارە ئەمە نییەت گۆڕینی نێوان ئیمامەتی ومەئموومێتی چەندین جار تێدایە.. ئەوەش بەڵگەیە كە جائیزە..

---

[١] بوخاری (٦٦٤)، موسلیم (٤١٨).

٨ . گۆڕینی نییەتی مەئمووم لە پشت ئیمامێكەوە بۆ پشت ئیمامێكی تر: جائیزە:

ـ لەبەر ئەو فەرموودەیەی پێشووی خاتوو عائیشە خوا لێی رازی بێت كە دیارە خەڵكەكە لە سەرەتای نوێژەكەوە ئیقتیدایان بە سەیدنا ئەبوبەكر كردبوو، دواتر بە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم..

ـ كە سەیدنا عومەری كوڕی خەتتاب خوا لێی رازی بێت لە پێشنوێژیی بەیانیدا پێكرا، سەیدنا عبدالرحمانی كوڕی عەوف خوا لێی رازی بێت بووە پێشنوێژو نوێژەكەی بە موسوڵمانان تەواو كرد[١]..

٩ . گۆڕینی نییەتی مەئمووم بۆ بە ئیمام بوون: جائیزە، وەك

ئەوەی ئیمامەكە لە ناو پێشنوێژیەكەیدا شتێكی لێ بێت و بڕواتە كەنارەوە، دەشێت یەكێك لە مەئموومەكانی پشتیەوە بێتە شوێنی و ببێتە ئیمام.. چونكە لە كاتی لێدانەكەی سەیدنا عومەردا خوا لێی رازی بێت وابوو كە خێرا سەیدنا عبدالرحمان خوا لێی رازی بێت هاتە شوێنی و بوو بە ئیمام..

١٠ . گۆڕینی نییەتی نوێژخوێنی تاك بۆ بە ئیمام بوون:

جائیزە، وەك ئەوەی كەسێك نوێژی خۆی دەكات و یەكێكی تر دێتە لای راستیەوەو یان دوو كەس دێنە پشتیەوەو ئیقتیدای پێ دەكەن و دەیكەنە ئیمام، ئەویش بە نییەتی ئیمامێتی نوێژەكەیان بۆ تەواو دەكات.. سەیدنا ئیبنوعەبباس خوا لێیان رازی بێت دەڵێ: (بِتُّ عِنْدَ خَالَتِي فَقَامَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي مِنَ اللَّيْلِ فَقُمْتُ أُصَلِّي مَعَهُ فَقُمْتُ عَنْ يَسَارِهِ

---

[١] بوخاری (٢٧٠٠).

فَأَخَذَ بِرَأْسِي فَأَقَامَنِي عَنْ يَمِينِهِ)[1] شەوێك لای پوورم مابوومەوە[2]، دیم پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم لە خەو هەستاو کەوتە نوێژکردن، منیش هەستام و لە خزمەتیدا کەوتمە نوێژ کردن، لای چەپیەوە وەستابووم سەری گرتم و هێنامیە لای راستی خۆیەوە..

ئەمە بەڵگەیە لەسەر گۆڕینی نیەتی تاك بۆ ئیمامێتی، هەر وەك کە بەڵگەیە لەسەر کردنی نوێژی سوونەت بە جەماعەت، لەسەر هەستانی شەو (قيام الليل) بە جەماعەت..

١١ . گۆڕینی نییەتی نوێژی ئیمام بۆ تاك : جائیز نیە، وەك ئەوەی کەسێك ئیمامەو یەك مەئمومی هەیە، شتێکی لە مەئموومەکەی قەوماو چووە دەرەوە، ئیمامەکەی بە تەنها جێ هێشت، ئیمامەکە بۆی نیە نییەتی خۆی بکاتەوە بە تاك کەسی.. چونکە دەشێت هەر بە ئیمامەتی بمێنێتەوە، لەوانەیە مەئموومەکەی بێتەوە یان کەسێکی تر بێت.. ئەگەر کەسیش نەهات نوێژەکەی خۆی بە ئیمامەتیەکە دروستە..

١٢ . گۆڕینی نییەتی نوێژی مەئمووم بۆ تاك : جائیزە، وەك ئەوەی کەسێك لە نویژی جەماعەتدایەو زۆری پەلەیەو ئیمامەکەش لە رکاتی یەکەمدا زۆری پێ چوو، یان نەخۆشەو توانای خۆڕاگرتنی نەما، بۆی هەیە جیابێتەوەو خۆی لە مەئموومێتیەوە بکاتە تاك کەسێك.. ئەمە لەسەر رای هەندێك لە شەرعناسان جائیزە، بەڵگەشیان ئەو فەرموودەیە کە دەڵێ: (صَلَّى خَلْفَ مَعَاذِ بنِ جَبَلٍ فَأَطَالَ مَعَاذُ القِرَاءَةَ فَانْفَرَدَ الرَّجُلُ وَصَلَّى وَحْدَهُ، وَشَكَى إلى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فَلَمْ

[1] بوخاری (٦٩٩)، موسلیم (٧٦٣)..
[2] مەیموونەی کچی الحارث کە خیزانی پێغەمبەری خوا بوو صلى الله عليه وسلم.

يأمرْهُ بالإعَادَةِ)[١] واتە: کابرایەك لە دوای سەیدنا مەعازی کوڕی جەبەلـەوە خوا لێی رازی بێت نوێژی دەکرد، کە سەیدنا مەعاز قورئان خوێندنەکەی درێژە پێدا، کابرا لە ریزی مەئموومـەکان جیابۆوەو بـە تـەنها نوێژەکـەی خۆی کردو دواتـر چووە خزمـەت پێغەمبـەری خـوا صـلی الله علیـە وسـلم سکاڵای لە ئیمامەتیەکەی سەیدنا مـەعاز کـرد، پێغەمبـەری خـوا صـلی الله علیه وسلم فەرمانی پێ نەکرد کە نوێژەکەی بکاتەوە..

دیـارە کـە ئەمـە کـارێکی شـیاوە بـەڵام ئـەوەی هەیـە کـە پاداشـت و خێرەکەی کەمتر دەبێتەوە..

جیاوازی نییەتی ئیمام و مەئمووم:

راجـوێیی لـەوەدا نیـە کـە ئەسـڵ ئەوەیـە کـە مـەئمووم ئیقتیـدا بـە ئیمامەکەی دەکات و نییەتی هەردووکیان بۆ یەك جۆر نوێژ دەبێت.. ئیتر ئەو نوێژە فەرز بێت یان سوونـەت.. بەڵام لەوەوە راجوێییـان بـۆ دروسـت دەبێت کە نییەتیان دەگۆڕێت.. ئیمامی شافیعی و ئیبنـو حـەزم وا نـابینن کـە جیـاوازی نییـەتی ئیمـام و مـەئمووم کاریگـەریی لەســەر نوێــژیان هەبێت[٢].. بەڵگەیان هەر فەرموودەی: (إنّمَا الاعمالُ بالنّيَّاتِ وَلِكُلِّ امْـرِئٍ مَـا نَوَى)[٣] واتە: هەموو کارێك پەیوەندە بە نیەتەکەیـەوە، هـەموو کەسـێکیش بە پێی نییەتی خۆی دەیبێت.

ئیمامی ئیبنوحەزم دەڵێ: فەرموودەکە راشکاوانە دەڵێ کە هەر کەسەو

---

[١] بوخاری (٦١٠٦)، موسلیم (٤٦٥).

[٢] الخطيب الشربيني: مغني المحتاج (٥٠٢/١)، ابن حزم: المحلی (٢٢٣/٤)، ابن رشد: بداية المجتهد (١٦٧/١).

[٣] بوخاری (٥٤) موسلیم (١٩٠٧).

نییەتێكی هەیە، كەوابوو دەشێت ئیمام نییەتی خۆی هەبێت و مەئموم نییەتی خۆی هەبێت، مەرج نیە نییەتی هەردووكیان یەك بن یان پێكەوە پەیوەست بن..

ئەمما فەرموودەی: (إنّمَا جُعِلَ الإمَامُ ليُؤتَمَّ بِهِ، فَلا تَخْتَلِفُوا عَلَيهِ)[1] واتە: بۆیە ئیمام دانراوە تا نوێژی لەگەڵدا تەواو كرێت، دەی سا لەسەر ناكۆك مەبن.. واتە لە كارو رەفتارە زاهیریەكاندا پێچەوانەی ئەو نەكرێت، بە بەڵگەی ئەوەی كە لە هەمان فەرموودەدا دەفەرموێ: (فَإذَا رَكَعَ فَارْكَعُوا وإذَا رَفَعَ فَارْفَعُوا وإذَا سَجَدَ فاسْجُدُوا، وإذَا صَلَّى جَالِسَاً فَصَلُّوا جُلُوسَاً أجْمَعِينَ) واتە: ئەگەر چووە ركوع ئێوەش بچنە ركوع، ئەگەر سەری بەرز كردەوەو هەستایەوە ئێوەش هەستنەوە، ئەگەر چووە سوجدە ئێوەش بچنە سوجدە، ئەگەر بە دانیشتنانەوە نوێژی كرد، ئێوەش هەموو بە دانیشتنانەوە بیكەن..

ئەمە پەیوەندی بە رەفتارە بزاوتە زاهیریەكانەوە هەیە نەك بە جیاوازی نییەتەوە. ئەوەی ئەمەش زیاتر جێگیر دەكات، راكۆیی شەرعناسانە لەسەر ئەوەی كە ئەوی نوێژی سوونەت دەكات دەتوانێت ئیقتیدا بەو كەسە بكات كە نوێژی فەرز دەكات، لەگەڵ ئەوەشدا كە نییەتەكانیان جیاوازە..

نموونەی جیاوازی نییەتی ئیمام و مەئموم:

١ ـ نوێژی سوونەت لە دوای نوێژی فەرزەوە: بە بۆچوونی هەرچوار پێشەوا شەرعناسە بەرێزەكەی ئەهلی سوونەت و جەماعەت و غەیری ئەوانیش جائیزە كەسێك كە نوێژی سوونەت دەكات بچێت

---

[1] بوخاری (٦٨٩)، موسلیم (٤١١).

ئیقتیدا بە کەسێکی تر بکات کە فەرز دەکات و بە جەماعەت نوێژەکەیان بکەن، هەر یەکەیان بە نییەتی خۆی.. بەڵگەیان:

ـ فەرموودەکەی سەیدنا ئەبو زەڕ خوا لێی رازی بێت کە دەڵێ: پێغەمبەری خوا فەرمووی: (كَيْفَ أَنْتَ إِذَاكَانَتْ عَلَيْكَ أُمَرَاءُ يُمِيتُونَ (لە ریوایەتێکی تردا: يُؤَخِّرُونَ الصَّلَاةَ عَنْ وَقْتِهَا)، قُلْتُ فَمَا تَأْمُرُنِي؟ صَلِّ الصَّلَاةَ لِوَقْتِهَا فَإِنْ أَدْرَكْتَهَا مَعَهُمْ فَصَلِّ، فَإِنَّهَا لَكَ نَافِلَةٌ)[1] واتە: ئەو زەمانە چی دەکەیت کە کاربەدستی واتان بەسەرەوە دەبێت کە نوێژ دەمرێنن (ریوایەتەکەی تر: کە نوێژەکان لە کاتی خۆیاندا ناکەن)؟! عەرزم کرد: فەرمانی چیم پێ دەکەی بیکەم؟! فەرمووی: نوێژەکەی خۆت لە کاتی خۆیدا بکە، ئەگەر لەگەڵ ئەوانیشدا فریا کەوتیت بیکەوەوە، بۆتۆ بە سوونئەت حسێبە.

ـ فەرموودەکەی سەیدنا یەزیدی کوڕی ئەسوەد خوا لێی رازی بێت کە فەرمووی: (شَهِدْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَجَّتَهُ، قَالَ: فَصَلَّيْتُ مَعَهُ صَلَاةَ الصُّبْحِ فِي مَسْجِدِ الْخَيْفِ، فَلَمَّا قَضَى صَلَاتَهُ وَانْحَرَفَ إِذَا هُوَ بِرَجُلَيْنِ فِي آخِرِ الْقَوْمِ لَمْ يُصَلِّيَا مَعَهُ، فَقَالَ: عَلَيَّ بِهِمَا، فَأُتِيَ بِهِمَا تَرْعَدُ فَرَائِصُهُمَا فَقَالَ: مَا مَنَعَكُمَا أَنْ تُصَلِّيَا مَعَنَا؟ قَالَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، كُنَّا قَدْ صَلَّيْنَا فِي رِحَالِنَا، قَالَ: فَلَا تَفْعَلَا، إِذَا صَلَّيْتُمَا فِي رِحَالِكُمَا ثُمَّ أَتَيْتُمَا مَسْجِدَ جَمَاعَةٍ فَصَلِّيَا مَعَهُمْ فَإِنَّهَا لَكُمَا نَافِلَةٌ)[2] واتە: لە حەجدا لە خزمەت پێغەمبەری خوادا بووم صلى الله عليه وسلم، لە مزگەوتی خەیف نوێژی بەیانیم لەگەڵدا کرد، کە نوێژەکەی تەواو کردو لای کرد بەلاوە، دوو پیاوی بینی لە کۆتایی خەڵکەکەدا دانیشتبوون، فەرمووی بۆم بانگ کەن،

---

[1] موسلیم (٦٤٨)، ترمزی (١٧٦)..

[2] موسلیم (٦٤٨)، ئەبوداوود (٤٣١).. كمال ابن السيد: تعظيم قدر الصلاة (١٠٠٨).

هێنایانن، لەشیان لە ترسان دەلەرزی، پێی فەرموون: چی رێی لێ گرتن نوێژەكەمان لەگەڵ نەكەن؟! ووتیان: ئەی پێغەمبەری خوا ئێمە نوێژمان لای كاروان وبارەكانی خۆمان كردبوو، فەرمووی: وا مەكەن، ئەگەر نوێژیشتان لای كاروان و باری خۆتان كردو هاتنە مزگەوت كە جەماعەتی تێدا بوو ئێوەش نوێژە جەماعەتەكە بكەن، بۆ ئێوە بە نوێژی سوونەت دەژمێررێت..

٢ ـ نوێژی فەرز لە دوای نوێژی سوونەتەوە: ئەمە جائیزە، چونكە:

ـ سەیدنا جابری كوڕی عبدالله خوا لێیان رازی بێت گێڕایەوە كە: (أنَّ مُعَاذَ بْنَ جَبَلٍ كَانَ يُصَلِّي مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ يَرْجِعُ فَيُصَلِّي بِهِمْ تِلْكَ الصَّلاةَ[1](هِيَ لَهُمْ تطوُّع وَلَهُمْ فرِيضَةٌ)[2] واتە: سەیدنا مەعازی كوڕی جەبەل خوا لێی رازی بێت نوێژی خەوتنانی لە خزمەت پێغەمبەری خوادا صلى الله عليه وسلم دەكردو دەچووەوە ناو كەسوكارەكەشی هەمان نوێژی بە ئیمامەتی بۆ ئەوانیش دەكردەوە، لە هەندێك ریوایەتدا هاتووە: بۆ ئەم سوونەت بوو بۆ ئەوانیش فەرز..

حافز ئیبنوحەجەر دەڵێ: ئەمە بەڵگەی شەرعناسانە كە ئیقتیدا كردنی خاوەن نوێژی فەرز بە خاوەن نوێژی سوونەت دروستە، چونكە سەیدنا مەعاز نوێژی فەرزی لە خزمەت پێغەمبەری خوادا صلى الله عليه وسلم دەكردو نوێژەكەیماڵەوەشی بە نییەتی سوونەت دەكرد.. ـ لە

---

[1] بوخاری (٧١١)، موسلیم (٤٦٥) لەفزی موسلیمە...

[2] زیادەكەی لای ئیمامی شافیعی: الام (١٧٣/١)، تەحاوی (٤٠٩/١) دارەقوتنی (٢٧٤/١) قسەی لەسەر كردووە كە زەعیف بێت، ئیمامی ئیبنوحەجەر لە فتح الباریدا دەفەرموێ: سەحیحە.

ریوایەتێکی تری سکاڵای ئەو یاوەرە لە خزمەت پێغەمبەری خوادا صلی الله علیه وسلم کە لە نوێژە درێژەکانی سەیدنا مەعازی کرد، ئەوە هاتووە: (وإنّ مَعَاذاً صَلّى مَعَكَ الْعِشاءَ ثمَّ أتى فَافْتتحَ بسورَةِ البَقَرَةِ..)[1] واتە: دوای ئەوەی نوێژی خەوتنانی لە خزمەت جەنابتدا کرد، هاتەوە دەستی بە خوێندنی سورەتی بەقەرە کرد.. یەعنی لە پێش نوێژیەکەیدا! ئەمەش دیارە کە نوێژی یەکەمی سەیدنا مەعاز نوێژە فەرزەکەیەو نوێژەکەی تر کە بۆ خەڵکەکەی خۆی کرد سووننەت بووە.

ـ سەیدنا ئەبوبەکرە خوا لێی رازی بێت دەڵێ: (صَلّى النّبيُّ صَلّى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلّمَ فِي خَوْفٍ الظُّهْرَ فَصَفَّ بَعْضَهُمْ خَلْفَهُ وَبَعْضَهُمْ بِإِزَاءِ الْعَدُوِّ فَصَلّى بِهِمْ رَكْعَتَيْنِ ثمَّ سَلّمَ فَانْطَلَقَ الّذِينَ صَلّوْا مَعَهُ فَوَقَفُوا مَوْقِفَ أَصْحَابِهِمْ ثمَّ جَاءَ أُولَئِكَ فَصَلّوْا خَلْفَهُ فَصَلّى بِهِمْ رَكْعَتَيْنِ ثمَّ سَلّمَ فَكَانَتْ لِرَسُولِ اللّهِ صَلّى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلّمَ أَرْبَعًا وَلِأَصْحَابِهِ رَكْعَتَيْنِ رَكْعَتَيْنِ)[2] واتە: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم نیوەڕۆیەك نوێژی ترسی پێ کردین، هەندێك لە یاوەران لە پشتیەوە ریزبوون و هەندێکی تریان بەرامبەر دوژمن ریز بوون، دوو رکات نوێژی بەوانە کرد کە لە پشتیەوە بوون و سەلامی دایەوە، ئەمان رۆیشتنە شوێنی ئەوان و ئەوان هاتن لە پشت پێغەمبەری خواوە صلی الله علیه وسلم ریز بوون، دوو رکاتی بۆ ئەمانیش کردو سەلامی دایەوە.. بۆ پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم بوو بە چوار رکات و بۆ هەر یەك لە یاوەرانیش دوو رکات دوو رکات..

---

[1] بوخاری (٦١٠٦)، موسلیم (٤٦٥).

[2] ئەبو داوود (١٢٤٨)، جامع التحصيل (١٦٣/١)، ئیمامی نەوەوی لە المجموع (١٧٠/٤) دا دەفەرموێ: نەسائی گێڕاوێتیەوە: باسناد حسن..

ئیمامی شافیعی دەڵێ: دوو رکاتەکەی دواتریان کە بۆ یاوەرانی وەجبەی دووەم فەرز بووە، بۆ پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم سوونەت بووە[١]..

لەبەر ئەم بەڵگەو بۆچوونانەیە کە شەرعناسان فەرموویانە: جائیزە کابرا دوای نوێژی خەوتنانی رەمەزان کە دەگاتە مزگەوت، دەبینێ نوێژی تەراویح دەکەن، ئەمیش نوێژی خەوتنانی نەکردووە، بۆی هەیە نییەتی فەرزی نوێژی خەوتنیان لەگەڵ بهێنێت، ئیقتیدا بکات و بچێتە نوێژەکەوە، کە ئیمام سەلامی دایەوە ئەم هەستێتەوەو نوێژە فەرزەکەی خۆی تەواو بکات..

٣ . <u>نوێژی فەرز لە دوای نوێژی فەرزەوە:</u> ئەمە سێ حاڵەتی هەیە:

<u>. ژمارەی رکاتی هەردوو نوێژە فەرزەکەی ئیمام ومەئمووم وەك یەکن:</u> وەك ئەوەی ئیمامەکە نوێژی خەوتنان دەکات کە چوار رکاتییە، مەئمومیش نوێژی نیوەڕۆ یان عەسری لەگەڵ دەکات کە ئەویش چوار رکاتییە.. ئەمە جائیزەو بەڵگەکانی پێشوو پشتگیریین..

<u>- ژمارەی نوێژە فەرزەکەی مەئمووم لە نوێژە فەرزەکەی ئیمام زیاترە:</u> وەك ئەوەی مەئمووم نوێژی نیوەڕۆی دەکات لە پشت یەکێکەوە کە نوێژی سپێدەی بەیانی یان شێوانی دەکات.. ئەمەش جائیزە، پێشتر ووتمان کە مەرج نیە نییەتی ئیمام و نییەتی مەئمووم

---

[١] ئیمامی شافیعی: الام (١٧٣/١).

یەك بن.. ئەم نوێژە وەكو نوێژی نیشتەجێ (موقیم) وایە كە لە پشت سەری گەشتیار (موسافیر) ەوە بیكات..

ـ ژمارەی نوێژە فەرزەكەی مەئمووم لە نوێژە فەرزەكەی ئیمام كەمترە:

ئەمە جائیز نیە، وەك ئەوەی نوێژی بەیانی لە دوای یەكێكەوە بكات كە نوێژی نیوەڕۆی دەكات.. یان كەسێك دەیەوێت نوێژی شێوانی بكات و دەیەوێت ئیقتیدا بە ئیمامێك بكات كە نوێژی چوار ركاتیی وەكو نوێژی خەوتنان دەكات، ئەمە جائیز نیە، چونكە پێچەوانەی رەفتاری ئیمامەكەی دەكات.. كە سێ ركاتەكەی خۆی تەواو بوو، ئیمامەكەی هێشتا ركاتێكی دەمێنێت، خۆ ناكرێت ركاتێكی زیادەی لەگەڵدا بكات، ناشكرێت دانیشێت تا ئیمامەكە ركاتی چوارەمی تەواو دەكات و سەلام دەداتەوە، ئەمیش ئەو كاتە سەلام بداتەوە، ئەمە جائیز نیە، چونكە بە ئەنقەست و زانینەوە ركاتێكی زیادەی كردووە.. ناشكرێت نییەتی جیابوونەوە بهێنێت و سەلام بداتەوە، یان دانیشێت تا ئیمامەكەی سەلام دەداتەوە ئەمیش ئەو كاتە سەلام بداتەوە!! ئەمانە نابن..

ئەگەر نوێژی شێوانی دەكردو لەگەڵ ئیمامێك فریا كەوت كە ركاتی یەكەمی نوێژی خەوتنانی كردبوو، ئەمیش و ئیمامەكەش سێ ركاتی هاوبەشیان كرد:

ـ هەندێك لە شەرعناسان دەڵێن جائیزە ، چونكە ئەوەی مەئمووم نییەتی بۆ هێناوە لەگەڵ ئیمامەكەدا كردویتی، نە زیادی هەیەو نەكەم.. ووتیشمان جیاوازی نییەتی ئیمام و مەئمووم كاریگەریی لەسەر نوێژەكانیان نیە، كەوابوو ئەو نوێژە لەو حاڵەیدا جائیزە..

ـ ئەو شەرعناسە بەڕێزانەی پێیان وایە ئیمام بۆ ئەوەیە كە ئیقتیدای پێ بكرێت، فەرموویانە: جائیز نیەو دەبێ چوار ركاتی بكات، چونكە

ئیمامەکەی نوێژی چوار رکاتی دەکات، بەڵام ئەمە بۆ کەسێکە کە بزانێت ئیمامەکە نوێژی چوار رکاتی دەکات، ئەمما ئەوەی نەیزانی و نوێژەکەی خۆی و ئیمامەکەی هاوبەش بوو، ئەوە جائیزە..

ئەمەش جێی ئیجتیهادە چونکە بەڵگەی هەردوولا بەهێزە.. والله اعلم.

٤ . نوێژی تەواوکار لە دوای نوێژی کورتکارەوە: ئەمەش جائیزە، وەك ئەوەی كەسێك لە ماڵی خۆیەتی و میوانەكەی گەشتیارەو نوێژ كورت و كۆ دەكاتەوە، دەشێت كە میوانەكەی كردە پێشنوێژی، ئیقتیدای پێ بكات، كە ئەو دوو ركاتی خۆی كردو سەلامی دایەوە ئەمیش هەستێتەوەو باقی ركاتەكانی كە ماوێتی تەواو دەكات. ئەمەش كۆڕای شەرعناسانە. چونكە خاوەن ماڵ مادام نیشتەجێیە هەر دەبێت چوار ركاتیەكەی خۆی بە تەواوی بكات..

کورت و کۆ کردنەوەی نوێژ، نییەتی ناوێت:

ئەمە رای زۆرینەی شەرعناسانی سەلەفە، چونكە لە پێغەمبەری خواوە صلى الله عليه وسلم هیچ ئاڕاستەیەك ریوایەت نەكراوە كە فەرمانی بە یەكێك لە یاوەرانی كردبێت كە ئەگەر وویستیان نوێژ كورت و كۆ بكەنەوە دەبێت پێشتر نییەتیان بۆ هێنابێت.. هەروەها لە یەكێك لە خەلیفە رێنیشاندەرە بەڕێزەكانیەوە شتێكی وا نەهاتووە، كەسیان فەرمانیان بەو خەڵكە نەكردووە كە نوێژیان لە دوایانەوە كورت و كۆ كردۆتەوە كە دەبوایە پێشتر نییەتی كورت و كۆكردنەوەتان بهێنایە.. زۆر جار ئەو یاوەرە بەڕێزانەی لە پشت پێغەمبەری خواوە صلى الله عليه وسلم یان لە پشت یەكێك لە خەلیفە راشیدینە بەڕێزەكانەوە نوێژی

کورت و کۆیان دادەبەست نەیاندەزانی پێشنوێژەکەیان دوورکاتی دەکات یان چوار رکاتیی..

ـ (عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ صَلَّيْتُ الظُّهْرَ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْمَدِينَةِ أَرْبَعًا وَبِذِي الْحُلَيْفَةِ رَكْعَتَيْنِ)[1] واتە: سەیدنا ئەنەسی کوڕی مالیك خوا لێی رازی بێت دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم لە مەدینە دەیوویست بۆ حەج بەڕێ کەوێت، نوێژی نیوەڕۆی بە چوار رکاتی پێ کردن، ئەنەس دەڵێ: نوێژی نیوەڕۆم لە مەدینە لە خزمەتتدا بە چوار رکاتی کرد، بەڵام لە زیلحەلیفە نوێژی عەسر دوو رکاتی بوو.. ئەوانەی لە پشتیەوە نوێژیان کرد بە هەزاران یاوەر بوون، تێیاندا بوو شتێکی لەسەر نییەتی نوێژی سەفەر پێ نەگەیشتووە، تێیاندا بوو هەر نەیدەزانی نوێژی کورت و کۆکراوە چییە؟! چونکە یەکەمین جاری بوو سەفەر بکات، یان نەوموسوڵمان بوو، بە تایبەتی ئافرەتان..

ئەمە رەت کردنەوەی ئەو بۆچوونەیە کە مەلای کورد زۆر بە سەختی گرتوێتی کە دەبێت کابرا پێش ئەوەی بکەوێتە رێ، یان پێش ئەوەی بگاتە مەنزڵ یان نوێژی بەسەردا بێت، نییەتی کورت و کۆ کردنەوەی نوێژەکانی بهێنێت.. دیارە ئەمە بەڵگەیەکی وای لەسەر نیە خەڵکی پێ ناچاری ئەم رەفتارە بکرێت..

ـ هەروەها ئەوەی بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم پێش نوێژی کورت و کۆ بە یاوەرانی نەدەفەرموو کە بە تەمایە نوێژەکە کورت و کۆبکاتەوە، فەرموودەی زیلیەدەینە: (عَنْ أَبِي

---

[1] بوخاری (١٠٣٩).

هُرَيْرَةَ أنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ انْصَرَفَ مِنْ اثْنَتَيْنِ فَقَالَ لَهُ ذُو الْيَدَيْنِ أَقَصُرَتْ الصَّلَاةُ أَمْ نَسِيتَ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَصَدَقَ ذُو الْيَدَيْنِ فَقَالَ النَّاسُ نَعَمْ فَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَصَلَّى اثْنَتَيْنِ أُخْرَيَيْنِ ثُمَّ سَلَّمَ ثُمَّ كَبَّرَ فَسَجَدَ مِثْلَ سُجُودِهِ أَوْ أَطْوَلَ) واتە: پێغەمبەری خوا صلی الله علیە وسلم دوو رکات نوێژی پێ کردن وتەشریفی برد، زولیەدەین خوا لێی رازی بێت لێی پرسی: ئەی پێغەمبەری خوا، ئەوە نوێژ کورت بۆتەوە یان جەنابت بیرت چوو؟! پێغەمبەری خوا صلی الله علیە وسلم لە خەڵکەکەی پرسی: زولیەدەین راست دەکات؟! ووتیان: بەڵێ، ئیتر گەڕایەوەو دوو رکاتی تری کرد پاشان سەلامی دایەوە، ئینجا سوجدەی بردەوە لە سوجدەکانی تری درێژتر[١]..

پێغەمبەری خوا صلی الله علیە وسلم پێی نەفەرموون: ئەگەر نوێژ کورت بکرایاتەوە پێم دەووتن تا نییەتی کورت کردنەوەی نوێژم لەگەڵ بهێنن

سوودی ئەمە ئەوەیە ئەگەر کەسێك گەشتیار بوو، نوێژی لە دوای ئیمامێکەوە کرد کە دەخوازێت نوێژەکە کورت کاتەوە، ئەمیش بۆی هەیە دەسبەجێ نوێژەکەی لەگەڵدا بکات بێ ئەوەی پێشتر نییەتی کورت کردنەوەی نوێژی هێنابێت..

٥ . نوێژی کورتکار لە دوای نوێژی تەواوکارەوە: ئەمەش جائیزە، بەڵام دەبێت مەئموومەکەش وەکو ئیمام نوێژەکەی بە تەواوی بکات، یەعنی کورتکاری نوێژ بۆی نیە تەنها دوو رکات لەگەڵ نیشتەجێیەکدا بکات کە چوار رکاتی یان سێ رکاتی دەکات.. با کابرای

---

[١] باسی ئەمە لە سوجدەی سەهوودا دێت ان شاء الله کە دوو سوجدەی بردووە..

کورتکار فریای کەمێك لە نوێژەکەش کەوتبێت.. بۆ نموونە میوانێکی گەشتیار ئیقتیدا بە خاوەن ماڵێکی نیشتەجێ دەکات، نوێژی خەوتنانەو میوانەکە تەنها فریای تەحیاتی ئەخیر کەوتووە، دەبێت کە ئیمامەکە ـ کە خاوەن ماڵە نیشتەجێکەیە ـ نوێژی تەواو کرد میوانەکە ـ کە گەشتیارەکەیە ـ هەستێتەوەو چوار رکات نوێژی خەوتنانەکە بە تەواوی بکات.چونکە:

ـ سەیدنا موسای کوڕی سەلەمە خوا لێی رازی بێت دەڵێ: (كُنَّا نُصَلِّي مَعَ ابْنِ عَبَّاسٍ بِمَكَّةَ أَرْبَعًا، فَإِذَا صِرْنَا إِلَى رِحَالِنَا صَلَّيْنَا رَكْعَتَيْنِ، فَقُلْتُ: إِنَّا نُصَلِّي مَعَكُمْ أَرْبَعًا فَإِذَا رَجَعْنَا إِلَى رِحَالِنَا صَلَّيْنَا رَكْعَتَيْنِ. قَالَ: تِلْكَ سُنَّةُ أَبِي الْقَاسِمِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ)[1] واتە: لە مەککە لە خزمەت ئیبنوعەبباسدا بووین، پێم ووت: ئێمە کە لەگەڵ ئێوە دەبین چوار رکاتی دەکەین، کە دەشگەڕێینەوە لای کاروان و بارەکانمان دوو رکاتی دەکەین، فەرمووی: دەی ئەوە سوونەت و رەفتاری ئەبولقاسمە صلی الله علیه وسلم..

ـ سەیدنا ئەبومەجلیز خوا لێی رازی بێت دەڵێ: (قُلْتُ لابْنِ عُمَرَ: الْمُسَافِرُ يُدْرِكُ رَكْعَتَينِ مِنْ صَلاةِ الْقَومِ - يَعْنِي الْمُقِيمِينَ - أَتجْزِيهِ الرَّكْعَتَانِ أَو يُصَلِّي بِصَلَاتِهِمْ؟ قَالَ: - فَضَحِكَ — وَقَالَ: يُصَلِّي بِصَلَاتِهِمْ)[2] واتە: لە ئیبنوعومەرم پرسی: گەشتیار کە فریای دوو رکاتی خەلکە نیشتەجێکان دەکەوێت، بۆی هەیە لەو دووڕکاتە زیاتر نەکات؟ یان دەبێت لەگەڵ

---

[1] ئیمامی ئەحمەد (٢١٦/١)، ئیبنوخوزەیمە (٩٥٢)، بەیهیقی (١٥٣/٣) شێخی ئەلبانی فەرموویەتی سەحیحە: الارواء (٢١/٣)..

[2] بەیهیقی (١٥٧/٣)، ئیبنو ئەبی شەیبە (٣٣٥/١)، شێخی ئەلبانی لە الارواء (٢٢/٣) دا دەفەرموێ: سەحیحە..

ئەواندا نوێژەكە تەواوكات؟! دەڵێ: پێكەنی و فەرمووی: نوێژەكەی لەگەڵ ئەواندا دەكات..

- ناشێت كەسێك لە نوێژدا ئیقتیدا بە كەسێكی تر بكات كە دووەمیان نوێژێك دەكات كە لە هەڵسوكەوتیدا لەگەڵ نوێژی یەكەم كەسدا جیاواز بێت، وەك ئەوەی كەسێك نوێژی جەنازە دەكات، یەكێكی تر بیەوێت نوێژی نیوەڕۆی لە دواوە بكات!! ئەمە نابێت..

★ ★ ★

توێژینەوەیەکی وورد لەسەر بیدعەی نییەت هێنان بە دەم

لە هەولێر بووم لە مزگەوت لە دوای مامۆستایەکی بەڕێزەوە نوێژی عەسرمان دەکرد، باوکی ئەو مەلا بەڕێزەش مەلایەکی ناسراوی شار بوو رحمه الله، بەڵام خاوەن وەسوەسەیەکی سەیر بوو، هەرچەندی دەکرد نییەتی نوێژەکەی پێ دانەدەمەزرا، ئێمە رکاتی یەکەم و دووەمیشمان تەواو کرد ئەو هەر دەیفەرموو: نییەتم هەیە... هەر چوار رکاتەکەمان تەواو کرد ئەو هەر دەیفەرموو: نییەتم هەیە.. کە سەلاممان دایەوە، فەرمووی: ئەها دیسان بۆم دانەمەزرا!!

جارێکی تر لە تاران لە ماڵی مامۆستایەکی بەڕێزی پاوەیی بووم، کاتی نوێژی خەوتنان هەستاین بۆ نوێژ، قامەتم بۆ دەکرد فەرمووی: من وا زوو نییەتەکەم بۆ دانامەزرێت، تۆ ببە بە ئیمام، عەرزم کرد: جا من پەلەم چیەو وا لە خزمەتتدام.. لە دوایەوە وەستابووم و هەر دەیفەرموو: نی، نییە.. نییەتم.. نییەتم هەیە.. نییەتم هەیە چوا.. چوار.. نییەتم هەیە چوار.. کە دەگەیشتە ووشەکانی دواتر دڵخۆش دەبووم دەمووت: خوایە سەری خەیت.. کەچی لەپڕ نییەتەکەی دەپساو دەهاتەوە سەر: نی.. نییەت، نییەتم، نییەتم هەیە.. بەم شێوەیە حەڤدە دەقیقە لە دوایەوە راوەستام تا نییەتی ئەو نوێژەی هێنا!!

داماوێکی خواناسی کوردی رۆژهەڵات لە تاو وەسوەسەی نییەت هێنانی لەئێرانەوە تەلەفۆنی بۆ کردم، ووتی: لەوەتای بانگی مەغریبی داوە لەسەر بەرماڵم و نییەتم پێ دانامەزرێت و نوێژیش دە دەقیقەی ماوە!!

ئاخر ئەمە ئەشکەنجەدانە یان خواناسی؟! بە خەیاڵ بیری لێ بکەینەوە کە چۆن ئەم داماوە یەك دانە سەعاتە لەسەر بەرماڵەکەی هەر دەڵێ: نی، نییە، نییەت.. نییەتم.. نییەتم هە.. نییەتم هەیە..

شەرعم لای مامۆستایەکی بەڕێز دەخوێند لە باسی نییەتدا تووشی وەسوەسەیەکی کردم، سێ دانە ساڵ ڕەنجمدا تا لە کۆڵم بۆوە!!

ئەمە روداون و لە مەلامەوە بینیووە!! دەبێت ئەمەیان لە کام بەڵگەوە هێنابێت؟! ئەگەر نییەت هێنانی نوێژ ئەوەندە قورس بوایە ئەو یاوەرە بەڕێزانە کە لە بەرەی شەڕە شمشێردا بەرەو دوژمن دەوەستان چۆن دەیانتوانی نوێژێك دابەستن؟!

ئەمانە هۆکاری سەرەکی ئەم توێژینەوەمە کە ساڵانێکە خۆی لێ لا دەدەم بەڵام وا ئێستا ناچار بووم، کات وشوێن وناوەرۆکی بابەتەکەش شیاوی ئێستایە.. خوا یارمەتیدەرمان بێت..

پێناسەی نییەت:

نوێت یان نییەت ووشەیەکی عەرەبییە:

- لە رووی زمانەوانیەوە لە (نَوَى الشَّئَ يَنويهِ) ەوە هاتووە کە وەکو ئیبنو مەنزوور دەڵێ: بریتیە لە: (الإعتزام و التوجُّه والنهوضُ نَحوَ الشئ).. (ابن منظور: لسان العرب: مادة قصد).. کە هەمووی بە مانای وویست ومەبەست ونیازن.. نییەت کە کۆدەکرێتەوە دەوترێت: نییات..

- لە رووی زاراوەییەوە: لەبەر ئەوەی مانای نییەت هەر (قصد) ە، شەرعناسانێکی وەکو ئیمامی نەوەوی پێناسە زمانەوانیەکەی کردۆتەوە بە پێناسەی زاراوەیی (المجموع (١/٣٦٧))..

قوراڤ شەرعناسی مالیکی دەڵێ: نییەت ئەو وویستەیە کە کەسێك لە دڵیدا داناوەو بە تەمایە بیکات.. (الذخیرة ١٣٤/١).

زانایان هەر یەکە بە جیا لە دیدو مەبەستی خۆیەوە پێناسەی زاراوەیی نییەتیان کردووە، بۆیە دەبینیت پێناسەی زمانەوانێك جیاوازە لە پێناسەی شەرعناسێك، پێناسەی شەرعناسێك جیاوازە لە پێناسەی تەزکیەوانێك.. بەلام پێناسەی هەندێك لە شەرعناسە توێژەرەوەکان ووردەکارترە، بەیزاوی دەڵێ: نییەت: بریتیە لە هۆشدانی دڵ بە شتێك کە خاوەنەکەی وا گومان دەبات کە سوودی بۆ دەهێنێت یان زیانی لێ لا دەبات، لە رووی شەرعیشەوە بریتیە لە: وویست وئاڕاستەی ئەنجامدانی کارێك کە فەرمانی خوای گەورەیەو لەبەر خاتری خوای گەورەش دەکرێت[١]..

ئەوەی ئێمە لێرەدا مەبەستمانە ئەو پێناسەیە کە بریتیە لە (وویستنی ئەنجامدانی خواپەرستی لەبەر خاتری خوا) وەکو نوێژو رۆژووە کە لە دڵدایەو کەس ناتوانێت حوکمی بەسەردا بدات..

نییەت و زانین و کردەوە:

نییەت نیازی دڵە، پاڵنەری ئیرادەیە، پێویستی بە دوو شتە: زانین و کردەوە، زانین دەبێت پێش کردەوەکە کەوتبێت، چونکە کردەوەکە بەرهەمی زانین و وویستەکەیە.. تۆ دەبێت بزانی چی جائیزە تا بیکەیت، چی جائیز نیە تا نەیکەیت، لە هەردووکیشیاندا دەبێ پابەند بیت بە

---

[١] ئەم پێناسە لای زۆرینەی زانایان و شەرعناسان پەسەندە دەیانی وەکو ئیبنو حەجەری عەسقەلانی و مەناوی و سیوتی و کرمانی و سندی و تیبی و شەوکانی.. کرمانی (١٨/١) و العینی (٢٣/١)، یان سیوتی: الاشباه و النظائر (ل ٣٠) نەقڵیان کردووە.

خواوویستی و سنوری شەرعەكەوە، كەسێك نەزانێت سوجدەی تیلاوەتی قورئان چیە، چۆن داوای لیٚ بكرێت لەبەر خاتری خواو بە گوێرەی شەرع بیكات.. نوێژو رۆژوو باقی خواپەرستیەكانی تریش هەر ئاوان.. ئیمامی غەزالی رەحمەتی ئەوەی جوان لێك داوەتەوە كە نیازو مەبەست پێویستی بە زانین هەیە، دەڵێ: مرۆڤ پێویستی بەوەیە كە شتێك بۆ خۆی بەدەست بهێنێت كە لەگەڵ نەفسی خۆیدا دەگونجێت، شتێكیش لە خۆی دوور دەخاتەوە كە زیانی بۆ نەفسی خۆی هەیە.. ئەم دوو دیدەش پێویستیان بە زانینی پێش وەخت و پێناسەی شتەكان هەیە، پێویستیان بە پەی بردن بە شتی بەسوودو شتی زیانبەخش هەیە، تا ئەویان پەیداكات و ئەمیان لە رێی خۆیدا رادات.. ئەو كەسەی خۆراكێك نابینیت و نازانێت ئەوە خۆراكە چۆن داوای لیٚ دەكرێت بیخوات؟! ئەو كەسەی نازانێت ئەوە ئاگرەو سوتێنەرە چۆن خۆی لیٚ دوور دەگرێت؟! ئاخر بۆیە خوای گەورە رێنمایی و زانیاری بەخشیووەو هۆكاری ناسینیانی لە هەستەوەرەكان و پەی پێبردنە نهێنیەكاندا رەخساندووە[1]..

لە جێیەكی تردا گاڵتەی بەو كەسانە دێت كە بە لەفز نییەتی شتێك دێنن و وا دەزانن ئەوە نییەت هێنانە! لەوەش تەئكید دەكاتەوە كە نییەت لەبەر دەستی خاوەنەكەیدایە دەتوانێت نییەتی پاك بێت، دەشتوانێت پیسی نەفس و دنیاوویستی و هەواوهەوەس بە نییەتی خۆیەوە هەڵواسێت، بۆیە شەرعیش حوكمی خۆی لەسەر نییەتی كابرا دامەزراندووە.. ئیمامی غەزالی دەڵێ: ئەوە بزانە كە خەڵكی نەفامی وا هەیە كە دەڵێین دەبیٚ نییەتی خۆت پاك كەیتەوە، دەڵیٚ نییەتمە ئەم

---

[1] الغزالي: إحياء علوم الدين (٣٦٥/٤).

دەرسە بۆ خوا دەڵێمەوە، نییەتمە لەبەر خاتری خوا دەخوێم، وا دەزانێت ئەمە نییەتە!! هەیهوو هەیهوو.. ئەمە قسەی نەفسە ، ئەمە ووشەی سەرزمانە، ئەمە چوونە لە یادێكەوە بۆ یادێكی تر.. نییەت هیچ یەكێك لەمانە نیە.. نییەت: وویست و ئاراستەی نەفس و حەزو مەیلێتی بۆ ئەوە دەچێت كە وای لێ حاڵی بووە كە ئێستا یان لە داهاتوودا ئامانجی دێنێتە دی.. ئەمەش هەر بەوە نابێت كە بیەوێت.. ئەو وویستنە وەكو ئەوەیە كەسێك بڵێ: نیازم هەیە حەزم لە خواردن بێت!! نیازم وایە فلانم خۆش بوێت و شەیدای بم، رێزی لێ بگرم و بە مەزنی دانێم.. ئەمە مەحاڵە[1]..

عادەت و عیبادەت بە نییەت لێك جیا دەكرێنەوە:

شەرعناسان دەڵێن: ئەوەی كە كیتاب و سووننەت فەرمانی بەسەردا داوە، دڵ و دەروونی كابرایە نەك جەستەی.. جەستە ئامێرە.. نییەتەكەش كاری دڵ و دەروونە نەك كارو رەفتاری جەستە.. بۆیە نییەت كاریگەری لەسەر حوكم هەیە.. زۆر كارو رەفتار هەیە وەكو یەك ئەنجام دەدرێن، تەنها بە نییەتی بكەرەكانیاندا دەزانرێت كە ئایا مەبەست لێی خواپەرستی بووە یان شیرك! وەك ئەوەی دوو كەس دوو مەڕ سەردەبڕن: یەكەمیان بۆ خوای سەر دەبڕێت و رەفتارەكەی تەوحیدە، دووەمیان لەبەر پێی سەرۆكدا سەری دەبڕێت و رەفتارەكەی شیركە!!

بە نییەتدا دەزانرێت كارو رەفتار خواپەرستیە یان پابەندبوونە بە خوو نەریتی كۆمەڵایەتی[2]؟! وەكو:

---

[1] إحياء علوم الدين (٣٧٣/٤).

[2] القرافي: الذخيرة (٢٣٦/١)، السيوطي: الاشباه والنظائر (ل ١٢)، عزالدين بن عبدالسلام: قواعد الاحكام (٣٠٧/١).

١ ـ غوسڵ دەرکردن و خۆشتن و خۆ فێنك کردنەوە.. هەر سێکیان هەر خۆ تەڕ کردنن بە ئاو، ئەوەی جیایان دەکاتەوە نییەتی بکەرەکانیانە. کابرا غوسڵی جومعە دەردەکات لەبەر ئەوەی خواپەرستیە، ئەوی تریان خۆی دەشوات چونکە چڵك و چەپەڵی پێوەیە، سێیەمیش گەرمایەتی..

٢ ـ سێ کەس پارەیان داوەتە سێ کەسی هەژار، یەکەمیان لەبەر خاتری خوا زەکاتی دەرکردووە، دووەمیان لەبەر زیرەکی قوتابیە هەژارەکە خەڵاتی کردووە، سێیەمیان بە پێی عورفی کۆمەڵگەکەی جەژنانەی داوەتێ.. چی ئەم سێ رەفتاری بەخشینە لە یەکتر جیا دەکاتەوە؟! نییەتی بکەرەکان..

٣ ـ خۆگرتنەوە لە خواردن و خواردنەوە: سێ کەس خۆراك ناخۆن، یەکیان بەرۆژووەو بۆ پاداشتی لای خوای گەورە فەرمانەکەی جێبەجێ دەکات، دووەمیان رێجیم دەکات و دەیەوێت خۆی لەڕتر کات.. سێیەمیان پارێز دەکات، پزیشك پێی ووتووە ئەو خۆراکە نەخوات.. چۆن ئەم کارانە جوێ دەکرێنەوە؟! بێ گومان بە نییەتی بکەرەکانیان.

٤ ـ سێ کەس لە نوێژن لە مزگەوت: یەکێکیان چووە تا نوێژ بە جەماعەت بکات، دووەمیان بۆ جاسووسی چووە، سێیەمیان لەگەڵ هاورێیەکی لە تەعزێخانەکە بوو، رووگیر بووە بۆیە چۆتە نوێژ! چۆن ئەمانە جوێ دەکرێنەوە؟! بە نییەتی بکەرەکانیان..

٥ ـ سێ کەس سێ مەڕ سەردەبڕن: یەکەمیان قوربانی لەسەرەو دەیکات، دووەمیان مەڕدارەو میوانی زۆری هاتوون، سێیەمیان

دەوڵەمەندێکی ریابازەو پێی شەرمە خەڵك قوربانی دەکەن ئەویش نەیکات!! شەرع حوکمی ئەمانە چۆن دەدات؟! بە پێی نییەتەکانیان..
ئینجا لە ناو بازنەی هەر یەکێکیشیاندا خانەی تر هەیە کە جوێ کردنەوەی تری تێدایەو زەرووریە، وەکو بازنەی نوێژەکان:

١ـ سێ کەس نوێژ دەکەن: یەکیان گەشتیارەو دوو رکات فەرزی نیوەڕۆ دەکات، دووەمیان سوونەتی راتب دەکات، سێیەمیان نوێژی تەحییەتول مەسجید دەکات! حوکمی خۆیان ونوێژەکانیان بە پێی نییەتەکەیانە.

٢ـ دوو پۆل خەڵکی لەو دەشتە وەستاون نوێژ دەکەن، پۆلێکیان نوێژە بارانە دەکات، پۆلەکەی تر نوێژی جەژن.. نوێژەکانیان وەك یەکە بەڵام نییەتەکانیان جوێ کەرەوەیە..

٣ـ رەمەزان نیەو سێ کەس بەڕۆژوون: یەکەمیان نەزری لەسەرەو دووەمیان قەرزی رەمەزان دەداتەوەو سێیەمیان کەفارەتی قەتڵە.. هەر سێکیشیان فەرزە.. لەو لاوەش سێ کەسی تر بەڕۆژوون: یەکەمیان رۆژە ناڕۆژێك بەڕۆژووە، دووەمیان لەبەر ئەوەی پێنج شەممەیە، سێیەمیان لەبەر ئەوەی پازدەی مانگی عەرەبیە.. رۆژووی هەر سێکیان سوونەتە، ئەوەی جوێیان دەکاتەوە نییەتی رۆژووەوانەکانە..

کەوابوو نییەت کاریگەرە، بەڵام ئەم نییەتە وویستی دڵ و هۆشە نەك رستەی هۆنراوەی زوبان.. نەك وەکو ئەوەی لە مزگەوتەکانی کوردستانی ئێمەدا شەوانی رەمەزان هاوار دەکەن: رەحمەتی خواتان لێ بێت نییەتی رۆژووی سبەینێ بێنن بە فەرز ان شاء اللە تەعالا.. ئینجا هەر یەك بە دەنگی بەرز نییەت دێنێت!!

نییەت چارەكی زانستە:

زۆر لە پێشەوایان و شەرعناسان و زانایان نییەتیان بە چارەكی زانست یان بە سێیەكی زانست داناوە، لەوانە: ئیمامی شافیعی و ئیمامی ئەحمەدو ئیبنول مەدینی و ئەبو داوودو دارەقوتنی و بەیهیقی.. (الاشباه والنظائر ل٩). چونكە كاریگەرییەكەی هەر لە دنیادا نیە، بەڵكو لە قیامەتدا دەبێتە هۆكاری هەڵاوێردنی چاك و خراپ! لە فەرموودەی سەحیحدا هاتووە كە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم دەفەرموێ: (عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنهَا، (قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَغْزُو جَيْشٌ الْكَعْبَةَ، فَإِذَا كَانُوا بِبَيْدَاءَ مِنَ الْأَرْضِ، يُخْسَفُ بِأَوَّلِهِمْ وَآخِرِهِمْ،: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ كَيْفَ يُخْسَفُ بِأَوَّلِهِمْ وَآخِرِهِمْ، وَفِيهِمْ أَسْوَاقُهُمْ، وَمَنْ لَيْسَ مِنْهُمْ، قَالَ: يُخْسَفُ بِأَوَّلِهِمْ وَآخِرِهِمْ، ثُمَّ يُبْعَثُونَ عَلَى نِيَّاتِهِمْ)[1] بوخاری و موسلیم واتە: عائیشەخان خوا لێی رازی بێت دەڵێ: پێغەمبەری خوا فەرمووی: سوپایەك دێت بۆ ئەوەی كەعبە داگیر كات، بەڵام لەو كاتەی دەگەنە دەشتایی خوای گەورە سەرەتاو كۆتایان بە زەویدا رۆ دەبات، عائیشە خاتوون دەڵێ: ووتم: ئەی پێغەمبەری خوا، سەرەتاو كۆتایان بە زەویدا رۆ دەبات لە كاتێكدا خەڵكی بازارییان تێدایە، كەسانی وای تێدایە كە لەگەڵیاندا نەبووە، فەرمووی: سەرەتاو كۆتاییان بە زەویدا رۆ دەبات، پاشان لەسەر نییەتی خۆی زیندوویان دەكاتەوە..

---

[1] شرح مسلم (٧٠٤/١٨).

نییەت لە دڵدایە:

ئیمامی ئیبنوتەیمییە دەڵێ: شەرعناسان لەسەر ئەوە کۆن کە شوێنی نییەت دڵە.. (الفتاوی ١٨/٢٦٢).. ئەمما ئەوەی کە هەندێك لە شەرعناسان بە تایبەتی شافیعیەکانی وەکو القەففال[1] بە پێچەوانەی هەموو شەرعناسانەوە پێی وایە هەر کەسێك نییەتی زەکاتی بە لەفز بە دەم هێنا ئەوە جێی نییەتی دڵیشی بۆ دەگرێت!! پاشان هەندێك شەرعناسی تری شافیعی وەکو ئیمامی غەزالی و ئیمامی حەرەمەین فەرموویانە کە ئەوە بۆچوونی ئیمامی شافیعی خۆیەتی[2].. دوای توێژینەوەو بەدواداچوون دەردەکەوێت کە ئەوەی قەففال فەرموویەتی دروست نیە. چونکە ئەوەی ئەو دەڵێ کە لە زەکاتدا دەشێت پشکە زەکاتی سامانی مورتەددێك دەرکرێت لە کاتێکدا کابرای مورتەدد نییەتیشی نەبووەو نییە بیدات.. بەڵام ئەگەر هات و ووتی ئەمە زەکاتەکەمە وەردەگیرێت.. بەڵام ئایا ئەمەی ئەو ئیستیدلالی پێکردووە دەبێتە هۆی پاداشت دانەوەی کابرای مورتەدد؟! ئەمە موناقەشەیەکی زۆرتری دەوێت..

کە دەشفەرموێ لە زەکاتداندا لە جیاتی دان هەیە کە نییەتی دڵی پێویست نیە، وا نیە، خۆ حەج و عەمرە لە جیاتی خەڵکی دەکرێن، بەڵام نییەتی بەکرێگرو بەکرێگیراو تێیاندا فەرزەو کاری هیچیان بێ نییەتی دڵ نابێت ..

---

[1] ئەحمەدی کوڕی محمدی کوڕی حسەینی شاشی قەففال سەرۆکی شافیعیەکانی سەردەمی خۆی لە بەغدا، بەرپرسی مەدرەسەی نیزامییەی بەغدا بوو، ساڵی ٥٠٧ ك کۆچی دوایی کرد.. چەندین کتێبی هەیە وەکو: (حلیة العلماء في معرفة مذاهب الفقهاء)، (المعتمد)، (الشافي في شرح مختصر المزني).. (شذدرات الذهب ٤/١/، معجم المؤلفین ٢٥٣/٨).

[2] النووی: المجموع (١٨٥/٦).

ئەمما ئەوەی كە فەرموویانە ئەوە بۆچوونی ئیمامی شافیعیە، ئەوەش بەدواداچوونێكی دەوێت، چونكە ئیمامی شافیعی خۆی دەڵێ: من ووتم كە زەكاتدان بە بێ نییەت نابێت، چونكە كابرا بۆی هەیە سامانێك ببەخشێت ونەزانرێ ئایا زەكاتە یان خێروخێرات! ئەگەر مەبەستی زەكات بووبێت، دەبێت دیاری كات، جا چ بەوەی لەدڵی خۆیدا ساغی كردبێتەوە یان بەوەی بە لەفز بیڵێت[١]..

پاشان دەڵێ: ئەوەی رێی لێگرتم بڵێم نییەتی نوێژیش وەكو زەكاتە ئەوەیە كە نوێژو زەكات لە هەندێك حاڵەتدا جیاوازییان هەیە، مەگەر نابینیت زەكات دەشێت كابرا پێش وەخت بیدات، یان دەشێت دەسەڵاتی ئیسلامی لێی سەنێت بێ ئەوەی خۆی نییەتی بەخشینی هەبێت، لەو حاڵەتەیدا فەرزی زەكاتەكەی لەسەر دەكەوێت، بەڵام ئەمە لە نوێژدا وا نیە.. (ئیمامی شافیعی: الأم ١٩/٢).. هەندێك لە شەرعناسانی مەزهەب ئەمەیان كردووە بە هەنجەتی نییەت بە لەفز هێنان!! لە كاتێكدا كە شەرحەكەی ئیمام خۆی روونی دەكاتەوە كە جیاوازی نێوان نییەت لە زەكات و نییەت لە نوێژیدا دیووە.. لەمەش روونتر ئەوەیە كە خۆی فەرموویەتی: ئەگەر كابرایەك دە درهەمی جیا كردەوەو ووتی: ئەگەر ئەو پارەیەی هەمەو ئێستا لام نیە، بە سەلامەتی بێتەوە دەستم،ئەم دە درهەمە دەخەمە بری زەكاتەكەی یان دەیكەمە خێروخێرات.. ئەگەر پارە غائیبەكەی بە سەلامەت هاتەوە دەست، ئەم دە درهەمەی دەبێتە خێروخێرات نەك زەكات، چونكە نییەتەكەی ساغ نەكردەوە كە ئەوە

---

[١] بە لەفز ووتنەكەی دەبێتە هەواڵدان، چونكە ئەگەر نەڵێ زەكات بووە، دەسەڵاتی ئیسلامی زەكاتەكەی لێ دەستێنێت.. بۆیە لێرەدا نییەت بە لەفزەكە روون كردنەوەیەكە حوكمی تری لەسەر بنیات دەنرێت.. والله اعلم.

زەكاتی ئەو پارەیەیە.. (ئیمامی شافیعی: الأم ١٩/٢).. لەبەر ئا ئەمەیە شافیعیەكان فەرموویانە دەبێت لەو كاتەی نییەتی ئەنجامدانی نوێژێكی هەیە، دەبێت نییەتەكە بە دەمیش بهێنێت!

لە راو بۆچوونی ئەمانیش سەیرتر قەولی هەندێك لە حەنەفیەكانە كە فەرموویانە: ئەگەر كەسێك دەسەڵاتی بەسەر دڵیدا نەبوو بیهێنێتە ژێر بار بۆی هەیە نییەتەكەی بە دەم بیهێنێت.. (ئیبنو نوجەیمی حەنەفی: الاشباه والنظائر (ل٤٥)!! ئاخر ئەمە چ گەڕەلاوژێیەكە؟! ئایا مەعقوولە تۆ وویستت لە دڵی خۆتدا بۆ دروست نەبێت كە دەچیت بۆ مزگەوت، ناچار دەبیت بڵێیت: نیەتم هەیە دەچم بۆ مزگەوت؟!

بە هەر حاڵ: وەكو سیوتی دەڵێ: رای ئەو كەسەی پێی وایە دەشێت نییەت بە لەفز بهێنرێت لە جیاتی نیازی دڵ، رایەكی لاوازە.. (سیوتی: الاشباه والنظائر (ل٣٢).. نەك لاوازە، بەڵكو نامۆی ناو شەرعە (شەرحی العەینی لەسەر بوخاری ٣٣/١) و بێ لانەی ناو ئیسلامەكەیە.. ئیبنو تەیمییە دەڵێ: هەموو پێشەوای موسوڵمانان لەسەر ئەو بۆچوونەن كە ئەگەر كابرا بە لەفز نییەت بهێنێت و لە دڵیدا نییەتی نەبووبێت، نییەتی دانەمەزراوە.(ئیبنوتەیمییە: مجموع الفتاوى (٢١٨/٢٢).

نییەت هێنان بە لەفز بە دەنگی بەرزو نزم بیدعەیەو حەرامە :

زۆرینەی زۆری مەلای شافیعی مەزهەب بە تایبەتی مەلای كورد، لە پێش هەمووشیانەوە مامۆستا مەلا عبدالكەریمی مودەڕیس گۆڕی پڕبێت لە نوور دەڵێن: نییەت هێنان بە لەفز سوونەتە!! بەڵام بە راستی ئەمە سەرخستنێكی دەمارگیرانەی مەزهەبەو هیچی تر.. ئەوەمان نەقڵ كرد كە نییەت بە لەفز هێنان نە فەرزە نە سوونەتە، نە رای یاوەرانە، نە قەولی

شەرعناسانە بە پێچەوانەوە شەرعناسان فەرموویانە: هەر کەسێك نییەت بە لەفز بە دەم بهێنێت و پێی وا بێت ئەوە سووننەتە دەبێ سزا بدرێت!!

ـ قازی جەمالوددینی شافیعی[1] دەیفەرموو: نییەت هێنان بە لەفزو قورئان خوێندن لە دوای ئیمامەوە سووننەت نین، بەڵکو مەکرووهن، ئەگەر دەنگەدەنگی لێ بکەوێتەوە حەرام دەبێت.. هەر کەسێك بڵێ نییەت هێنان بە لەفز سووننەتە بە هەڵەدا چووە، نە بۆ ئەوو نە بۆ کەسی تر جائیز نیە بە بێ زانیاری بە ناوی دینەوە دابهێنن.. (ئیبنو تەیمییە: مجموع الرسائل الکبری ١/٢٥٤)..

ـ ئەبوعبدالله محمدی کوڕی ئەلقاسمی تونسی مالیکی دەڵێ: نییەت کاری دڵە، ووتنی بە دەم بیدعەیە، تەشویشێکی زۆر لە ناو موسوڵماناندا دروست دەکات..

ـ شێخ عەلائوددین ئیبنول عەتتار دەیفەرموو: دەنگ بەرز کردنەوە بۆ نیەت هێنان، ئەگەر بۆ نوێژخوێنانی تر تەشویش دروست نەکات بیدعەیەکی ناشیرینە، ئەگەر تەشویش دروست کات بە کۆڕای شەرعناسان حەرامە، ئەگەر مەبەستی ریای تێکەوێت لە دوو سەرەوە حەرام دەبێت و دەبێتە گوناحی کەبیرە.. ئەو کەسانە لەسەر هەقن کە دەڵێن سووننەت نیە، هەر کەسێکیش وا بزانێت ئەمە لە دینی خوادایەو ئیعتیقادی وا بێت پێی کافر دەبێت، ئەگەر ئیعتیقادی وا نەبێت هەر گوناحبارەو دەبێت موسوڵمانان بە روویدا بوەستنەوەو رێی لێ بگرن، چونکە کەس ئەمەی لە پێغەمبەری خواوە صلی الله علیه وسلم یان لە یەکێك لە یاوەرانەوە

---

[1] قازی جەمالوددین ئەبورڕەبیع سولەیمانی کوڕی عومەری شافیعی لە شەرعناسانی شافیعیە، ئەسڵی مەغریبییە بەڵام لە ساڵی (٦٤٥ ك) لە شام لەدایك بووەو لە (٧٣٤ ك) لە میسر کۆچی دوایی کردووە، لە زۆر ووڵات قازی بووە.. بڕوانە: الزرکلی: الاعلام (١٩٤/٣).

ریوایەت نەکردووە، کەس لە کەسێکی وای نەگێڕاوەتەوە لەوانەی دینەکەیان لێ وەردەگیرێت..

یەك کۆمەڵ راو بۆچوونی تری واتوندو تیژم لەبەر دەستدایە لەسەر بە خەتەر ناساندنی ئەم بیدعەی نییەت هێنانە بە دەم.. کە لایەنگری سزاکانیان نیم، بەڵام ئەو توندوتیژییە ئەوە عەکس دەکاتەوە کە ئەو زانایانە چەند دژی ئەو بیدعەیە وەستاونەتەوە، کەچی لە کۆمەڵگەی داماوی کوردەواری ئێمەدا پێش هەموو شتێك ئەوەی فێر دەکەن[١]..

ئیمامی شافیعی نەیفەرمووە نییەت بە دەم بهێنن:

کەس لە چوار پێشەوا شەرعناسە بەڕێزەکەی ئەهلی سووننەت و غەیری ئەوانیش کە شوێنکەوتووی هەبێت، نەیفەرمووە نییەت بە دەم بهێنرێت، نە بۆ غوسڵ و دەستنوێژ، نە بۆ نوێژو رۆژوو، نە بۆ حەج و خواپەرستی تر.. جەدەلی نییەت هێنان بە دەم زیاتر لە مەزهەبی شافیعیدایە چونکە هەندێك شەرعناسی مەزهەبەکە لە هەندێك عیباراتی ئیمامی شافیعی خۆی کە لە کتێبی (الأمُ بەرگی ٣ / لاپەڕە ١٣٢) دا هاتووە وای لێ حاڵی بوون.. کەسانێکی وەکو ئەبوعبداللەی زوبەیری[٢]، ئیمامی شافیعی لە باسی حەجدا لەو کتێبەیدا (لەو بەرگ و لاپەڕەیەدا)

---

[١] هاوڕێیەکمان لە پاکستان ناوی دەرچوو بوو بۆ ئەوروپا بێت، هاتە لامان ووتی: لە منداڵیمەوە مولتەزیمم بە دینەکەوە بەڵام دەمەوێت بچمە ئەوروپا شتێکم فێر کەن، خۆشم سیو پێنج نییەتم نوسیوەتەوە!! دوایی لە ئەوروپا کە کەمێك لە دینەکە حاڵی بوو چووە کۆلیجی شەریعەی دیمەشق و الحمد لله تەواوی کرد.رەنگە زانیبێتی نییەت هێنان بەزمە!

[٢] زوبێری کوڕی ئەحمەدی زوبێری لە نەوەی سەیدنا زوبەیری کوڕی عەووامە، شەرعناسی شافیعیانی بەسرە بوو ساڵی (٣١٧ ك) کۆچی دوایی کردووە رحمه الله..

دەفەرموێ: (إذا نَوَى حَجًّا وَعُمْرَةً أجزَأ، وَإن لَمْ يَتَلَفَّظْ، وَ لَيسَ كَالصَّلاةِ لا تصَحُّ إلا بالنُّطقِ) واتە: ئەگەر نییەتی حەج وعەمرەی پێکەوە هێنا جائیزە، با بە لەفزیش نەیووتبێت، چونکە ئەمە وەکو نوێژ نیە کە بە ووتن نەبێت نابێت. ئیمامی نەوەوی بەرپەرچی هەموویان دەداتەوەو ئەوە روون دەکاتەوە کە ئەوان بە هەڵە لە قەولەکەی ئیمامی شافیعی تێگەیشتوون.. دەڵێ: (قَال أصحَابُنَا: هَذا غَلَطُ هذا القَائِلِ، وَلَيسَ مُرَادُ الشَّافِعِيِّ بالنُّطقِ فِي الصَّلاةِ هَذا، بَلْ مُرَادُهُ التَّكْبيرُ (المجموع ٣/٢٤٣) واتە: یاوەرانی ئێمە (پێشەوایانی مەزهەبی شافیعی) فەرموویانە: ئەمە هەڵەی ئەو کەسەیە کە وای ووتووە (وەکو زوبەیری و قەففال نەك ئیمام) مەبەستی شافیعی ئەوە نەبووە (کە نییەت بە دەم بهێنرێت) بەڵکو مەبەستی نوتق کردن بووە بە تەکبیرەی نوێژەکە (ووتنی الله اكبرَ دەسپێکی نوێژ).. ئیمامی شافیعی لە چەندین شوێنی تریشدا ئەم جۆرە عیبارەتانە بە هاوشێوەیان دووپات دەکاتەوە بۆیە لای ئەو شەرعناسە بەرێزانەی مەزهەبەکە ئەو تێکەڵییە دروست بووە.. بۆ نموونە کە دەڵێ: (فِيمَا حَكَيْنَا مِنْ أحَاديثَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ دَليلٌ عَلَى أنَّ نِيَّةَ المُلَبِّي كَافِيةٌ لَهُ مِنْ أنْ يُظْهِرَ مَا يُحْرِمُ بِهِ، كَمَا تَكُونُ نِيَّةُ المُصَلِّي مَكْتُوبَةً أو نَافِلَةً أو نَذْراً كَافيةٌ لَهُ مِنْ إظْهَارِ مَا يَنوي مِنهَا بأيِّ إحرَامٍ نَوَى، وَنِيَّةُ الصَّائِمِ كَذلِكَ، وَكذلكَ لَو اعْتَمَرَ أو حَجَّ عَنْ غَيْرِهِ كَفَتَهُ نِيَّتَهُ مِنْ أنْ يُسَمِّي أنَّ حَجَّهُ هَذا عَنْ غَيْرِهِ) .. (الأم ٢/١٣٢) واتە: لەو فەرموودانەی پێغەمبەری خواوە صلى الله عليه وسلم کە گێڕامانەوە بەڵگەی تەواو هەیە کە ئەو کەسەی حەج دەکات، هەر بەوەندەی نیشانەیەکی ئیحرام بەستن بە شتێك دەرخات کە شیاو بێت بۆئیحرام، هەر ئەوە بەسە بۆ نییەت هێنانی، هەر وەکو نییەتی کەسێك کە نوێژ دەکات، نوێژەکەی

فەرز بێت یان سووننەت یان نەزر، بە هەر ئیحرامێك (داخڵی نوێژەکەی بوو) بێت هەر ئەوەندەی بەسە کە لێوەی دەرکەوێت مەبەستی چ نوێژێکە دەیکات نییەت هێنانی ڕۆژووەوانیش وایە، هەروەها ئەگەر کەسێك عەمرە یان حەجی لە جیاتی کەسێکی تر کرد، هەر نییەتەکەی بەسە وەك لەوەی بناسێنێت کە ئەم حەجە بۆ غەیری خۆیەتی..

سەیر ئەوەیە کەسی تر لە شەرعناسانی مەزهەبی ئیمامی شافیعی و مەزهەبەکانی تر نە پێش زوبەیری نە دوای ئەو نەیانفەرمووە نییەت هێنان بە دەم واجبە.. ئەمەش یەعنی دەرچوون لە کۆڕا (ئیجماع) ی شەرعناسان، بۆیە وەرگرتنی بۆچوونەکەی حەرامە..

ئیمامی مالیك و ئیمامی ئەحمەد فەرموویانە نییەت هێنان بە دەم باش نیە.. بە شێوەیەکی گشتی شەرعناسانێکی کەم لە شوێن کەوتووانی مەزهەبی شافیعی و حەنەفی هەن کە فەرموویانە: نییەت هێنان بە دەم شتێکی باشە بە هەنجەتی ئەوەی زیاتر هۆشی لە نییەتەکەی دڵی بێت، بەڵام شەرعناسانی گەورەو موعتەبەریان ڕەتیان کردۆتەوەو فەرموویانە باش نیە.. چونکە کە ووترا باشە، دەبێت بەڵگەی شەرعی هەبێت کە باشە[١]..

سەیرە کە زانایەکی گەورەی وەکو قەستەلانی لە شەرحی سەحیحی بوخاریدا بفەرموێ کە ئەمە سووننەتێکی هەمیشەیی پێغەمبەری خوا بووەو صلی الله علیه وسلم کە بەردەوام کردوێتی.. (إرشاد الساري ١/٥٤)..

---

[١] ابن هبيرة: الافصاح (٥٦/١)، المرداوي: الانصاف (١٤٢/١)، ابن تيمية: مجموع الفتاوى (٢٢١/٢٢)، الهداية (١٨٦/١).

هیچ بەڵگەو ریوایەتێكیشی نەهێناوەتەوە[١].. لە كاتێكدا چەندین فەرموودەی سەحیح هەیە باس لە چۆنیەتی دەسپێكی نوێژی پێغەمبەری پێشەوا دەكەن صلی الله علیه وسلم.. وەك ئەوەی عائیشە خان خوا لێی رازی بێت دەگێڕێتەوە كە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم (يَستَفتِحُ الصَّلاةَ بالتكْبيرِ)[٢] واتە: نوێژی بە تەكبیرەی ئیحرام دادەبەست!

كاتی نییەت هێنانی نوێژ:

شەرعناسان لەسەر سات و ئانی نییەت هێنانەكە سێ بۆچوونیان هەیە:

بۆچوونی یەكەم: دەبێت وویستی دڵ هاوكاتی تەكبیرەی ئیحرام بێت: بۆچوونی ئیمامی مالیك ئەوەیە كە دەبێت نییەت هێنانەكە كە وویستی دڵە لەگەڵ ووتنی الله اكبری دەسپێكی نوێژەكەدا بێ، بێ پاش و پێش كەوتنی[٣]..

بۆچوونی ئیمامی شافیعی ئەوەیە كە: نییەت هێنانەكە دەبێت هاوكاتی تەكبیرەی ئیحرام بێت، پێش و پاش كەوتنی سوودی نابێت[٤]. لە (مختصر المزنی) دا هاتووە: ئیمامی شافیعی فەرموویەتی: ئەگەر كەسێك نییەتی ئیمامەتی هێنا یان بە تەنها

---

[١] ئەمە كاریگەریی ئەو پابەندە ووشكەیە بە رێڕەوی مەزهەبەكانەوە.. بۆیە دەبینیت لە پاكستان زانایەكی حەنەفی سەحیحی بوخاری بۆ فەقێكان شەرح دەكات، كەچی كە دەگاتە فەرموودەكانی دەست بەرز كردنەوە لە نوێژدا پێیان دەڵێ: ئێمە ناتوانین ئەم فەرموودانە وەرگرین چونكە پێچەوانەی مەزهەبەكەمانن!! ئەمەی قەستەلانیش هەر وا بووە..

[٢] چەندین فەرمووده لای ئیمامی بوخاری و موسلیم لەسەر ئەمە هەیە، ئەمەیان لای ئیمامی موسلیمە (٤٩٨).. بڕوانە مشكاة المصابيح (١/٢٤٦)..

[٣] المغني (١/٤١٩)، الافصاح (١/٨٨)، الذخيرة (١/٢٤٣).

[٤] الأم (١/٨٦).

بوو نوێژی دەکرد، دەبێت نییەتەکەی لە ئان و ساتی تەکبیرەکەیدا بێت، نابێت نییەتەکەی نە پێش ئەو نە دوای ئەو بهێنێت[1].. ئەمە بۆچوونی ئیبنول مونزیریشە لە حەنەفیەکانیشدا ئەمە بۆچوونی تەحاویشە. بەڵگەی ئەمان ئەوەیە کە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَمَآ أُمِرُوٓاْ إِلَّا لِيَعۡبُدُواْ ٱللَّهَ مُخۡلِصِينَ لَهُ ٱلدِّينَ﴾ البينة/٥ واتە: فەرمانی ئەوەیان پێدرابوو کە سەراستانە دینداریی بۆ خوای گەورە بکەن و تەنها ئەو بپەرستن.. ئەم پۆلە شەرعناسە بەرێزە دەڵێن: ئایەتەکە دەفەرموێ: لەو ساتەی کە خواپەرستی دەکەن، وویستیان بۆ خوا پاك کردۆتەوەو خواوویستانە ئەو دەپەرستن! چونکە (مُخۡلِصِينَ) حالەو باسی حاڵەتی بکەر (فاعل) دەکەیە لە ساتەوەختی ئەنجامدانی خواپەرستیەکەیدا، ئەو (إخلاص)ەش نییەتەکەیە کە بۆ خوا ساغ بۆتەوە..

٢ ـ هەندێك لە شەرعناسانی شافیعی کەوتوونەتە راجوێییەکی سەیرەوە.. هەندێکیان فەرموویانە: دەبێت نییەت هێنانەکە پێش ووتنی تەکبیرەی ئیحرام بێت، هەندێکی تر فەرموویانە: نابێت ئیللا دەبێت لە سەرەتای هەمزەی تەکبیرەکەوە بێت تا رائی کۆتایی، دەبێت لەو ماوەیەدا نییەتی دڵیشی بهێنێت، کۆمەڵێکی تریان فەرموویانە: هەردوو شێوەکە جائیزە.. ئیمامی حەرەمەینی (ئیمامی جوەینی شافیعی) بۆچوونی هەموانی رەت کردۆتەوەو دەڵێ: ئەمە هەڵەیەکی دیارە کە ئەوانە تێیکەوتوون، چونکە نییەت هێنان ئەوەڵ و ناوەندو کۆتایی نیە، ئەوەی وای لێکردوون ئاوا

---

[1] مختصر المزني (٧٠/١) موزەنی قوتابی ئیمامی شافیعی بووە رحمهما الله..

راجوێ بن ئەوەیە کە لە پێناسەی حەقیقەتی نییەتەکەدا پشێو بوون.. نییەت هێنان لە چرکەساتێکدایە، هی ئەوە نیە ئەوەندە درێژکرێتەوە[1].. ئیمامی نەوەوی و ئیمامی غەزالیش پشتگیریی ئەم بۆچوونەیان کردووە[2]..

بۆچوونی دووەم: دەشێت نییەتی دڵ پێش تەکبیرەی ئیحرام بێت: ئەمەش بۆچوونی ئیمامی ئەبو حەنیفەو ئیمامی ئەحمەدە کە فەرموویانە: دەشێت کابرا بە چرکەساتی کەم نییەتەکەی کە ختوورەی دڵە پێش تەکبیرەی ئیحرامی بکەوێت[3]. شەرعناسانی دوو مەزهەبی ئەم دوو پێشەوا بەرێزەش لە شەرحیاتی ئەم بۆچوونەدا کەوتوونەتەوە رەدوبەدەل و راجوێیی زۆرو ئەمانیش وەکو شەرعناسانی دوایی مەزهەبی شافیعی لق وپۆپی زۆریان لێ کردۆتەوە، وەکو ئەوەی کە نابێت لەو ساتە وەختەدا بە غەیری نوێژەوە خەریك بێت، نابێت نیەتەکەی هەڵوەشێنێتەوە، نابێت هۆشی بڕوات، دەنا نییەتەکەی فریای نوێژەکەی ناکەوێت[4]. بەڵگەی ئەمان:

١ ـ پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم دەفەرموێ: (إنّمَا الاعمالُ بالنّيَّاتِ وَلِكُلِّ امرِئٍ مَا نَوَى)[5] واتە: هەموو کارێك پەیوەندە بە نیەتەکەیەوە، هەموو کەسێکیش بە پێی نییەتی خۆی دەیبێت.. پێش خستنی نییەتەکە مانای ئەوە نیە کە کارەکە بێ نییەت

---

[1] نهاية الأحكام (ل ٣٥ ـ ٣٨).

[2] المجموع (٢٤٤/٣).

[3] حاشية ابن عابدين (٣٠٦/١)، الافصاح (٨٨/١)، المجموع (٢٤٤/٣).

[4] حاشية ابن عابدين (٣٠٦/١)، (البداية (١٨٥/١)، بداية الصنائع (١٢٩/١).

[5] بوخاری (٥٤) موسلیم (١٩٠٧).

دەکرێت، مانای واش نیە کە کابرا خواوویستی (ئیخلاس) ەکەی بۆ خوا نەبووە، بە بەلگەی ئەوەی کە رۆژووەوان و زەکاتدەر نییەتیان پێش ئەنجامدانی کارەکەیان خستووەو قبوولێشە، بەلگەش نیە لەسەر ئەوەی خواوویست نین!

٢ ـ نییەت هێنانی نوێژ وەکو نییەت هێنان رۆژوو، نییەت هێنانی حەج وایە، هەموویان هەر خواپەرستیین، ئیتر بۆچی ئەمیان جیاوازی لەگەلّ ئەو دوانەی تریاندا هەبێت؟!

٣ ـ مەرجی هاوساتی نییەت و تەکبیرەی ئیحرام قورس کردنی خواپەرستیەکەیە، دینیش بۆ ئەوە هاتووە ئاسانکاریی بکات، وەك خوای گەوەر دەفەرموێ: ﴿وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ﴾ الحج/٧٨.[1]

بۆچوونی سێیەم: واجبە نییەتی دلّ پێش تەکبیرەی ئیحرام بخرێت: ئەمەش بۆچوونی زاهیریەکانە، کە پێیان وایە نییەت هێنان دەبێت حەتمەن پێش تەکبیرەی ئیحرام بخرێت. بەلاّم دەشفەرموێ کە نابێت فاسلّ بکەوێتە نێوان نییەت و تەکبیرەی ئیحرامەوە، دەبێت کە نییەتەکەی بە دلّدا هات یەکسەر تەکبیرەکەش بکات[2]..

ئەوەی پێم پەسەندترە بۆچوونی دووەمە کە دەلّێ: دەشێت نییەتی دلّ پێش تەکبیرەی ئیحرام بێت، هەر وەکو کە دەشێت هاوکات بن.. والله اعلم..

★ ★ ★

---

[1] بدائع الصنائع (١/١٢٩).

[2] التوضيح) ل ٣٥)، فتح القدير (١/١٨٥).

سیفەتی نییەت لە نوێژدا:

زۆر لە شەرعناسانی شافیعی و حەنبەلی فەرموویانە تەنها نییەتی ئەنجامدانی نوێژەکە بەس نیە، بەڵکو دەبێ نییەتی ئەوەش ساغ کاتەوە کە ئایا چ نوێژێکە؟ فەرزە یان سوونەتە؟ ئەگەر فەرزە نوێژی کەیە؟ چۆن دەیکات، بە تەنها یان بە جەماعەت یان بە پێشنوێژی؟! هەر یەکێك لەمانەش موناقەشەی مەزهەبەکانی بە دوورودرێژی لەسەرە.. بەڵام هەندێك لە شەرعناسانی دواپینی مەزهەبی شافیعی نییەت هێنانی نوێژیان کرد بە مەتەڵی شەولەبان و تیۆری فیساغۆرس. فەرموویان دەبێت ئەو کەسەی نییەتی نوێژ دەهێنێت: هۆشی بچێتە سەر ئەنجامدانی یەك بە یەکی روکنەکانی نوێژ، ئینجا بەشەکانیان وەکو خوێندنی تەحیات، ئەمەش هەمووی لە نوێانی هەمزەی تەکبیرەی ئیحرام و رائەکەی ئەخیرییدا!!

ئینجا بۆ ئەوەی بۆ ئەو خەڵکە داماوەی دوایانەوەی سووك کەن ووتیان نییەت هێنان وەکو ساتی بیرکردنەوەی ژن هێنانە!! کە بیر لە هەموو شتێکی دەکرێتەوە! شەرعناسانی مەزهەبەکانی تر بە تایبەتی حەنەفی رەددیان لەمە دایەوەو فەرموویان: ئەم نموونەیە زۆر لە واقیعی نییەت هێنان دوورە، چونکە لە ژن هێنانەکەدا رازاندنەوەی بوکێی تێدایە کە کۆمەڵێك سیفاتی سەربەخۆی خۆی هەیەو دەردەکەوێت، بەڵام ئەرکانەکانی نوێژ هەموو پێکەوەن، دەستپێکی هەر یەکێکیان بەتاڵ کردنەوەی روکنی رابوردوویەتی: رکوع کۆتایی هاتنە بە خوێندنی فاتیحەو ئایەتی تر، هەستانەوە لە رکوع کۆتایی پێهێنانی رکوعە.. وە هەروەها..

نیەتی ئەستەم!!

له هەموو ئەو قەولانەش سەیرتر قەولی قازی ئەبوبەكری شەرعناسی مالیكیە كە نییەت هێنانەكەی وا قورس كردووە كە بێ كارەش پێی ناهێنرێت.. ئەم قازیە دەڵێ: دەبێت لە كاتی نییەت هێناندا كابرا بیر لە خەلق بوونی ئەم گەردوونەش بكاتەوە، هۆشی بچێتە سەر بەڵگەی دروستی دینداران لەسەری، هەروەها هۆشی بچێتە سەر ماهییەتی جەوهەرو ئەعراز و بەڵگەی زانستی و ئەو فەرزانەی خوا لەسەر عەبدی داناوە، لە ریزیشیاندا نوێژو ئینجا ئەم نوێژەی بە دەستیەوەیەتی[1]!!

كە توێژەرەوانی مەزهەب كەوتنە جەنگ و جیدالی بەرگری لە خۆو لە مەزهەبیان، دیتیان ئەمە ئەستەمە كەسێك بتوانێت نییەتی وا بهێنێت، كە لە نێوانی هەمزەو رائی تەكبیرەی ئیحرامدا هۆشی بخاتە سەر كات و ئەركان و جۆرو چۆنیەتی ئەو تەفسیلاتە داواكراوە.. كە پێیان دەووت: (استحضار القصد والنية والتعين)، لەبەر ئەوەی باوەڕیشیان وا بوو كە ئیمامی شافیعی نییەتی ئاوا هێناوە، ناچار بوون بڵێن: روتبەی ئیمامی شافیعی لە خواناسییدا بەرز بووە بۆیە توانیوێتی وا نییەت بهێنێت!! وەكو ئیبنو حەجەری هەیتەمی رەحمە الله وا دەڵێ!! سەیر ئەوەیە كە داواكراوی نییەتەكە سێزدە روكن بوو، ئیبنو حەجەری هەیتەمی لە جیاتی سووكتر كردنی كردنی بە ئیزافە كردنی (استحضار القصد والنية والتعين) كردنی بە شازدە روكن!! دیارە ئەم زیادە بێ

---

[1] القرافي: الذخيرة (١/٥١٠) قوراقی هەر لێرەدا دەفەرموێ: ئیمامی مازەری دەفەرموێ: جارێك نییەتێكم بەو شێوەیە هێنا كە قازی ئەبوبەكر دەفەرموێ، شەو لە خەونمدا بینیم لە دەریایەكی تاریكیدا نقووم بووم، كە خەبەرم بۆوە زانیم ئەمە ئەو گومڕاییەیە كە قازی ئەبوبەكر لە باسی نییەت هێناندا فەرموویەتی..

مانایانەی خراوەتە سەر نییەت هێنان گەڕەلاوژێیەکی شەڕە مەزهەبی بێ جێیە، چونکە:

١ ـ کەس لە باسی نییەت هێنانی رۆژوو حەجدا شتی وای باس نەکردووە، لە کاتێکدا ئەگەر هەموو ئەم تەفسیلاتە بخرێتە سەر نییەت هێنانی رۆژوو حەج ئاسانترە..

٢ ـ هیچ بەلگەیەکی شەرعی لەسەر ئەم تەفسیلاتە نیە، کەڕە مەزهەبیەکان لەبەر ئەوەی قەناعەتیان بە خۆیان کردووە کە ئەوە نییەت هێنانی ئیمامی شافیعی بووە، ئیتر بۆ سەرخستنی بۆچوونەکەی ئەو هەورازەیان خستۆتە بەر ئوممەتی محمدالموستەفا صلی الله علیه وسلم.

٣ ـ بەلگەیەکی تایبەت لەسەر نییەت هێنانی نوێژ بەو شێوەیە نەبووەو نیە، ئەو بەلگەیەی کە شەرعناسانی یاوەران و تابعین ئیعتیمادیان کردۆتە سەر هەر فەرموودەی: (إنّمَا الاعمالُ بالنّيَّاتِ)[1] واتە: هەموو کارێك پەیوەستی نیازەکەیەتی.

٣ ـ هیچ کەسێك نەبووەو نیە فێری ئەم جۆرە نییەت هێنانە ببێت و نەکەوێتە سەر ئەو وەسوەسە ناشەرعیەی لە دینی خوادا نیە.. ئەو وەسوەسەیەی کە هەندێك زانا پێی دەڵێن: خەلەلی ژیریی و نوقسانی دین و نەزانینی شەرعە!!

لەبەر ئەمە بوو ئەو مامۆستا بەڕێزەی شەرعم لا خوێند تووشی ئەو وەسوەسەیەی کردم کە بە سێ ساڵ رەنجی بەردەوام لە کۆڵم بۆوە! هۆیەکەی ئائەمە بوو کە شەرعناسانی دواییی مەزهەب خستیانە سەر

---

[1] بوخاری (٥٤) موسلیم (١٩٠٧).

نییەت هێنان.. کە فەرموویانە کابرا کە نییەتی نوێژەکەی دەهێنێت دەبێت، هۆشی بچێتە سەر ئەوەی کە ئەمە نوێژی فەرزە یان سوونەت و کام نوێژەیانە، کە بە جەماعەت یان بە تەنها، رووەو قیبلە بۆ خوای دەکات! مامۆستاکەی منیش دەیفەرموو دەبێت کە هەمزەی تەکبیرەکە دێنێت، واتە دەڵێی (ئە)، لە ئەڵڵاهو ئەکبەری دەسپێکی نوێژەکەوە تا (راء) ی ئەکبەرەکە لەو نێوانەدا فریا کەویت بڵێی: (نییەتم هەیە چوار رکاتی نوێژی نیوەڕۆ بە فەرز بە ئیمامەت رووەو قیبلە بۆ خوای تەعالا دەکەم).. منیش لە مزگەوتێکدا پێشنوێژ بووم، وام لێهات کە تەکبیرەی ئیحرامم بۆ دەسپێکی نوێژ دەهێنا ریزی خەڵکی لە دوامەوە بێزار دەبوون، لە درێژکردنەوەی لەفزی ئەڵڵاااااااااااااااهو ئەکبەر سەبریان نەدەما! سەرباری ئەوەش جاری وا هەبوو دە جار دەمووت: ئەڵڵاااااااا نا سەبر کەن نییەتم بۆ نەهات.. دەمووتەوە: ئەڵڵااااااااااهو ئەکبەر.. نییەتیان دەهێناو سەلامم دەدایەوەو دەمووت سەلام بدەنەوە نییەتەکەم تەواو نەبوو.. دیسان دەکەوتمەوە نییەت هێنان..

★ ★ ★

باسی سێیەم

روکنەکانی نوێژ

روکنی یەکەم: بە پێوە بوون.

روکنی دووەم: تەکبیرەی ئیحرام (ووتنی الله اکبری دەسپێکی نوێژ).

روکنی سێیەم: قورئان خوێندن.

روکنی چوارەم: چەمانەوەو سرەوتن تێیدا.

روکنی پێنجەم: هەستانەوەو رێکبوونەوە.

روکنی شەشەم: سوجدەبردن.

روکنی حەوتەم: دانیشتنی نێوان دوو سوجدەکان.

روکنی هەشتەم: سوجدەی دووەم.

روکنی نۆیەم: تەحیاتی ئەخیرو تێدا دانیشتنی.

روکنی دەیەم: سەڵاواتدان.

روکنی یازدەیەم: سەلامدانەوە.

روکنەکانی نوێژ

روکنەکانی نوێژ چەند رەفتارێکن لە گوفتارو کردار کە بە هەموویان ماهییەتی نوێژ پێك دەهێنن، کە ئەگەر یەکێکیان ئەنجام نەدرا نوێژەکە بەتاڵ دەبێتەوەو لە رووی شەرعیەوە بە هەبوو ناژمێردرێت، چونکە بە سوجدەی سەهوو پڕ ناکرێتەوە..

وازهێنان لە روکنێکی نوێژ[1]: ئەو کەسەی کە روکنێکی نوێژەکەی وازلێدەهێنێت، حاڵەتێکی لەم دوانەی بۆ هاتۆتە پێش:

١ . بە ئەنقەست وازی لێ هێناوە: هەر کەسێك روکنێکی نوێژ بە دەستی ئەنقەست وەل کات حەتمەن نوێژەکەی بەتاڵ دەبێتەوەو بە کۆڕای شەرعناسان هیچی لەو نوێژە بۆ حسێب ناکرێت..

٢ . بە نەزانی یان بەهۆی لە بیرچوون وازی لێ هێناوە: بە پێی کۆڕای شەرعناسان ئەگەر توانی خێرا فریای کەوێت و بیکات، ئەوە قبووڵە، ئەگەر فریای نەکەوت بە پێی مەزهەبی حەنەفی نوێژەکەی بەتاڵ دەبێتەوە، بەڵام لای جمهوری شەرعناسان ئەو رکاتەی لەدەست دەچێت کە روکنەکەی فەوتاوە، جگە لە تەکبیرەی ئیحرام، چونکە ئەمیان هەر دەبێ سەر لە نوێ بهێنرێتەوە، چونکە لە سەرەتاوە داخڵی نوێژەکەی نەبووە..

★ ★ ★

---

[1] ابن عابدین (١/٢٩٧)، الدسوقی (١/٢٣٩)، کشاف القناع (١/٣٨٥).

روکنی یەکەم: وەستان بۆ نوێژ

ئەم باسانەی خوارەوەی تێدایە:

باسی یەکەم: بەپێوە بوون
باسی دووەم: چۆنیەتی دەست و پێ دانان و جێ روانین
باسی سێیەم: خوێندن
باسی چوارەم: سوترەو ئەحکامەکانی
باسی پێنجەم: تێپەڕبوون بەبەر نوێژدا
باسی شەشەم: نوێژکردن رووەو ڕووی گۆڕ
باسی حەوتەم: نوێژ بە پێڵاوەوە

روكنەكانی نوێژ

روكنی یەكەم

وەستان بۆ نوێژ

باسی یەكەم: بە پێوە بوون بۆ كەسێك كە بتوانێت

١ ـ خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَقُومُواْ لِلَّهِ قَـٰنِتِينَ﴾ البقره/٢٣٨ واتە: بە ملكەچییەوە بۆ خوا راوەستن.. بۆیە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم نوێژی فەرزو سووننەتەكانی بە پێوە دەكرد، مەگەر لەبەر نەخۆشی نەیتوانیبێت، وەكو كاتی نەخۆشیەكەی دوایی تەمەنی پیرۆزی كە بە دانیشتنانەوە نوێژەكانی كرد: (وَصَلَّى صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي مَرَضِ مَوْتِهِ جَالِساً) [1] یان جارانێكی تر.. علیه الصلاة و السلام..

٢ ـ پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم بە عیمرانی كوڕی حوسسەین (عمران بن حُصَين) خوا لێی رازی بێت فەرموو: (صَلِّ قَائِماً، فَإِنْ لَمْ تستطِعْ فقَاعِداً، فَإِنْ لَمْ تستطِعْ فعَلَى جَنْبٍ) [2] واتە: بە پێوە نوێژ بكە، ئەگەر نەتتوانی بە دانیشتنەوە بیكە، ئەگەر هەر نەتتوانی راكشێ ولەسەر لاتەنیشتت بیكە.

---

[1] موسلیم (١٦٤/٢) نەسائی (٢٤٥/١) ترمزی (٢١١/١). الالبانی: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (٨٣/١).

[2] بوخاری (١١١٧) ئەبوداوود (٩٣٩)، ترمزی (٣٦٩).

٣ ـ شەرعناسان لەسەر ئەوەن کە راوەستانی نوێژ بۆ هەر کەسێك کە بتوانێ بە پێوە بوەستێت فەرزە، ئەو کەسەی ناتوانێت (لەبەر نەخۆشی یان لاوازی، یان لەوە دەترسێت ئەگەر بە پێوە بوەستێت نەخۆشیەکەی خراپتر ببێت یان چارەسەرەکەی دوورتر کەوێتەوە) ئەو فەرزەی لەسەر نامێنێت، بۆی هەیە بە دانیشتنانەوە نوێژەکەی بکات.

ـ سەیدنا ئەنەس خوا لێی رازی بێت دەڵێ: (سَقَطَ النَّبيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ فَرَسٍ فَجُحِشَ شِقُّهُ الْأَيْمَنُ فَدَخَلْنَا عَلَيْهِ نَعُودُهُ فَحَضَرَتْ الصَّلَاةُ فَصَلَّى بِنَا قَاعِدًا فَصَلَّيْنَا وَرَاءَهُ قُعُودًا)[1] واتە: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم لە ئەسپەکەی کەوتە خوارەوە، پێستی لا تەنیشتی راستی داماڵرا، بۆ سەردانی چووینە خزمەتی، کە کاتی نوێژ هات، نوێژەکەی بە دانیشتنانەوە بۆ کردین وئێمەش لە دوایەوە بە دانیشتنانەوە ئیقتیدامان پێکرد..

ئیبنوقودامەی مەقدیسی دەڵێ: دیارە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم بە تەواوی وا نەبووە کە نەتوانێت هەستێتە سەر پێ، بەڵام کە تێیدا هەستی بە ناڕەحەتی دەکرد فەرزی بەپێوەبوونەکەی لەسەر نەما، کەوابوو ئەو فەرزە بە هەمان شێوە لەسەر کەسانێکی تریش دەکەوێت کە نەتوانن بە پێوە بوەستن[2]..

---

[1] بوخاری (٢/٤٦٧)، موسلیم (٤١١).
[2] المغني (٢/٥٧١).

چەند زانیاریەکی تری گرنگ لەسەر نوێژ بە دانیشتنانەوە:

ـ نوێژی سوونەت لە هەموو جۆرە سەفەرێکدا کورت بێت یان درێژ بەسەر سوارییەوە دەکرێت، بەڵام ئەمە بۆ کەسی نیشتەجێ نابێت.. تەفسیلەکەی لە (مەرجی رووکردنە قیبلە) دا باس کراوە..

ـ دەشێت نوێژی سوونەت بێ عوزر بەدانیشتانەوە بکرێت، بەڵام پاداشتی بە پێوە کردنی زۆرترە، سەلماوە کە پاداشتی نوێژ بە دانیشتنانەوە نیوەی پاداشتی نوێژە بە پێوە..

ـ سەیدنا عیمرانی کوڕی حوسسەین (عمران بن حُصَين)خوا لێی رازی بێت فەرمووی: دەربارەی کەسێك کە نوێژەکەی بە دانیشتنانەوە بکات، پرسیارم لە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم کرد، فەرمووی: (مَنْ صَلَّى قَائِمًا فَهُوَ أَفْضَلُ وَمَنْ صَلَّى قَاعِدًا فَلَهُ نِصْفُ أَجْرِ الْقَائِمِ وَمَنْ صَلَّى نَائِمًا فَلَهُ نِصْفُ أَجْرِ الْقَاعِدِ)[١] واتە: ئەوی نوێژەکە بە پێوە بکات باشترە، ئەوی بە دانیشتنانەوە کردی نیوەی پاداشتی بە پێوەی هەیە، ئەوی بە راکشانەوە کردی نیوەی پاداشتی ئەو کەسەی هەیە کە بە دانیشتنانەوە دەیکات..

خەتتابی دەڵێ: پاداشتی ئەو کەسەی کە بە دانیشتنانەوە نوێژەکەی دەکات بۆتە نیوە تا ئەو نەخۆش و بێ توانایەی کە ئەگەر زۆر بکات لە خۆی دەتوانێت بە پێوە نوێژەکەی بکات، بیکات.. ئیبنو حەجەری عەسقەلانی دەڵێ: لێکدانەوەیەکی جوانە [٢]..

---

[١] بوخاری (٤٦٧/٢)، ئەبو داوود (١٥٠/١)، نەسائی (٢٤٥/١)، ترمزی (٢٠٧/٢)، ئیبنوماجە (٣٧٠/١)، دارەقوتنی (١٦٢)، بەیهیقی (٤٩١/٢)، ئیمامی ئەحمەد (٤٣٣/٤).

[٢] فتح الباری (٥٨٥/٢).

نوێژکردن بە دانیشتنانەوە مەرج نیە هەر لەبەر نەخۆشی بێت، دەشێت لەبەر ماندووبوون بێت، یان لەبەر پیریی، یان قەڵەوی و شتی وا، چونکە جاری وا هەبووە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم نوێژە سوونەتەکانی بە دانیشتنانەوە کردووە:

١ ـ خاتوو عائیشە خوا لێی رازی بێت دەگێڕێتەوە کە: (لَمَّا بَدَّنَ رَسُولُ اللَّه صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَثقُلَ كَانَ أَكْثرُ صَلَاتِهِ جَالِسًا)[١] واتە: کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم قەڵەو و قورس بوو، زۆربەی نوێژەکانی بە دانیشتنانەوە دەکرد..

بەڵام ئەوە سەلێنراوە کە نوێژکردنی پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم بە دانیشتنانەوە پاداشتی جەنابیانی صلی الله علیه وسلم کەم نەکردۆتەوە.

٢ ـ فەرموودەکەی سەیدنا عبداللەی کوڕی عەمر خوا لێی رازی بێت کە دەڵێ: (حُدِّثتُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ صَلَاةُ الرَّجُلِ قَاعِدًا نِصْفُ الصَّلَاةِ فَأَتَيْتُهُ فَوَجَدْتُهُ يُصَلِّي جَالِسًا فَوَضَعْتُ يَدَيَّ عَلَى رَأْسِي فَقَالَ مَا لَكَ يَا عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَمْرٍو قُلْتُ حُدِّثتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَنَّكَ قُلْتَ صَلَاةُ الرَّجُلِ قَاعِدًا نِصْفُ الصَّلَاةِ وَأَنْتَ تُصَلِّي قَاعِدًا قَالَ أَجَلْ وَلَكِنِّي لَسْتُ كَأَحَدٍ مِنْكُمْ)[٢] واتە: ئەوەم بیستبوو کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم فەرموویەتی: (صَلاةُ الرَّجُلِ قَاعِداً نِصفُ الصَّلاةِ) واتە نوێژی کەسێك کە بە دانیشتنانەوە دەیکات بە نیوەی نوێژی کەسێك حسێبە کە بە پێوە دەیکات.. جارێکیان هاتمە خزمەت

---

[١] موسلیم (٧٣٢).

[٢] موسلیم (٧٣٥)، نەسائی (١٦٥٩)، ئەبو داوود (٩٥٠).

پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم، بینیم بە دانیشتنانەوە نوێژ دەكات، دەستم خستە سەر سەرم، فەرمووی: عبداللەی كوڕی عەمر ئەوە چیتە؟! ووتم: ئەی پێغەمبەری خوا جەنابت فەرمووتە نوێژی بە دانیشتنانی كەسێكتان بەقەدەر نیوەی نوێژی كەسێكتانە كە بە پێوە دەیكات، ئێستاش دەبینم جەنابت بە دانیشتنانەوە نوێژ دەكەیت! فەرمووی: ئاخر من وەكو هیچ یەكێك لە ئێوە نیم..

٣ ـ عائیشەخان خوا لێی رازی بێت دەڵێ: (اشتكَى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَدَخَلَ عَلَيهِ نَاسٌ مِنْ أَصْحَابِهِ يَعُودُونَهُ، فَصَلَّى رَسولُ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَالِساً، فَصَلُّوا بِصَلاتِهِ قِياماً، فَأَشَارَ إِلَيهِمْ أَنْ أَجْلِسُوا، فَجَلَسُوا، فَلَمَّا انْصَرَفَ قَالَ: إِنْ كِدتُمْ آنِفاً لَتفعَلُونَ فِعْلَ فَارِسَ والرُّومِ، يَقُومُونَ عَلَى مُلُوكِهِمْ وَهُمْ قُعُودٌ، فَلا تَفْعَلُوا، إنَّمَا جُعِلَ الإِمَامُ لِيُؤْتمَّ بِهِ، فَإِذَا رَكَعَ فَارْكَعُوا، وإِذَا رَفعَ فَارْفَعُوا، وإِذَا صَلَّى جَالِساً فَصَلُّوا جُلُوساً أَجْمَعُونَ)[١] واتە: پێغەمبەری خوا كەمێك نەساغ بوو، كۆمەڵێك لە یاوەرانی هاتنە سەردانی، كە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم نوێژی بە دانیشتنانەوە كرد، ئەوانیش لە دوایەوە ئیقتیدایان پێ كردو بە پێوە نوێژیان كرد، لە نوێژەكەدا فەرمانی پێكردن كە دانیشن، ئەوانیش دانیشتن، كە نوێژ تەواو بوو، پێی فەرموون: كەمێك لەمەو پێش زۆری نەمابوو ئێوەش وەكو فارس و رۆمتان لێ بێت، كە پاشاكانیان دانیشتوون و ئەوان بە پێوە، وا مەكەن، پێشنوێژ بۆیە دانراوە تا ئیقتیدای پێ بكەن (چی كرد بیكەنەوە) كە چووە ركووع ئێوەش بچن، كە سەری بەرز كردەوە ئێوەش بەرزی كەنەوە،

---

[١] بوخاری (١٣٨/٢)، موسلیم (١٩/٢)، ئیمامی مالك (١٥٥/١)، ئەبوداوود (٩٩/١)، ئیبنوماجە (٣٧٤/١)، بەیهیقی (٢٠٤/٢)، ئیمامی ئەحمەد (٥٧/٦).

ئەگەر بە دانیشتنانەوە نوێژی كرد ئێوەش هەموو بە دانیشتنانەوە بیكەن..

بە نیسبەت نوێژكردن بە راكشانەوە دیارە كە بۆ ناچارییە، چونكە كەس ریوایەتێكی لا نیە بیسەلمێنێت كە پێغەمبەری خوا صلی الله علیە وسلم یان یاوەرێكی بەرێزی لەش ساغ بووبن و نوێژیان بە راكشانەوە كردبێت، ئەگەر ئەم شێوە نوێژكردنە لە نوێژی سووننەتیشدا شیاو بوایە، هەر دەبوو جارێك پێغەمبەری خوا صلی الله علیە وسلم بۆ فێركردنی شیاوێتیشی بوایە دوو ركاتی بە راكشانەوە بكردایە، دیارە نەیكردووە بۆیە هیچ ریوایەتێكی لەسەر نەقڵ نەكراوە[1]..

نوێژ بە پێوەو بە دانیشتنانەوە:

ئەو كەسەی كە بە هۆی عوزرێكەوە ناچار بووە بە دانیشتنانەوە نوێژەكەی بكات لە پاداشتەكەی كەم نابێتەوە، چونكە ئەو پێشتر خووی بەوەوە گرتبوو كە هەر بە پێوە بیانكات، بەڵام ئێستا بەربەستی نەخۆشی یان پیریی یان ماندووبوون و شتی وا رێی لێ گرتووە، چونكە پێغەمبەری خوا صلی الله علیە وسلم دەفەرموێ: (مَنْ مَرِضَ أو سَافَرَ كُتِبَ لَهُ مَا كَانَ يَعْمَلُ صَحِيحَاً مُقِيماً)[2] واتە: هەر كەسێك نەخۆش كەوت یان سەفەری كرد، ئەو پاداشتەی هەر بۆ دەنوسرێت كە بە لەش ساغی و نیشتەجێیی پەیدای دەكرد..

شەرعناسان لەسەر ئەوە كۆن كە: دەتوانێت قورئان خوێندنی ناو نوێژەكەی بە دانیشتنانەوە دەست پێ بكات و پاشان بۆ راوەستان هەستێ..

---

[1] ابن تيميه: مجموع الفتاوى (٢٣٥/٢٣).

[2] بوخاری (٢٩٩٦).

عائیشەخان خوا لێی رازی بێت دەڵێ: (أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُصَلِّي جَالِسًا، فَيَقْرَأُ وَهُوَ جَالِسٌ، فَإِذَا بَقِيَ مِنْ قِرَاءَتِهِ قَدْرَ مَا يَكُونُ ثَلاثِينَ أَوْ أَرْبَعِينَ آيَةً، قَامَ فَقَرَأَ وَهُوَ قَائِمٌ، ثُمَّ رَكَعَ، ثُمَّ سَجَدَ، ثُمَّ يَفْعَلُ فِي الرَّكْعَةِ الثَّانِيَةِ مِثْلَ ذَلِكَ)[١] واتە: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم بە دانیشتنانەوە نوێژی دادەبەست، قورئانی ناو نوێژەکەشی بە دانیشتنانەوە دەخوێند، کە نزیکەی سی بۆ چل ئایەتی دەما هەڵدەستاو بە پێوە دەیخوێند، پاشان دەچووە رکوع، پاشان سوجدەی دەبرد، لە رکاتی دووەمیشدا هەر وای دەکرد..

پاڵپشت بە فەرموودەکەی پێشوو، نوێژخوێن بۆی هەیە بە پێوە نوێژی سوونەت دابەستێت و پاشان دانیشێت. ئەمە بۆ زۆر کەس پێویستیە بە تایبەتی لە تەراویح و شەونوێژدا.. کەوابوو ئەو کەسەی کە ناتوانێت زۆر بە پێوە بوەستێت دەتوانێت نیەتی نوێژکردنەکەی بە پێوە بهێنێت و دواتر لەسەر کورسی (سەندەلی) یەك دانیشێت یان لەسەر ئەرزەکە دانیشێت..

چۆنیەتی دانیشتن لە نوێژدا:

بێ گومان باشتر وایە نوێژخوێن کە لە نوێژەکەیدا دادەنیشێت، لەسەر ئەژنۆ (شێوەی دانیشتنی تەحیات خوێندن) دانیشێت.. لەبەر ئەو دوو فەرموودەیەی سەیدنا عیمران و خاتوو عائیشە خوا لێیان رازی بێت باسی دانیشتنەکانی پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم بە گشتی دەکەن لە نوێژدا ،، بەڵام ئەمە مانای ئەوە نیە کە شێوەی تر جائیز نەبێت..

---

[١] بوخاری (١١١٩)، موسلیم (٧٣١).

ریوایەتی تر هەیە دەڵێ چوارمشقی دانیشتووە[١]، هەروەها لە یاوەرانەوە هاتووە كە لە تەحیاتدا چوارمشقی دانیشتوون[٢].. بەڵام ئەو زانایانەی ئەمەیان رەت كردۆتەوە زۆرن ولە موعتەبەرەكانیشن.

ئەمما دانیشتن و قاچ راكێشان، كەس لە شەرعناسان لایەنگری نین، مەگەر رێیان بە نەخۆشێك دابێت..

نوێژ بە راكشانەوە بۆ ناتوانا جائیزە:

ئەوی كە توانای نەبوو بەو شێوە سوونەتیە بۆ تەحیات دانیشێت، یان هەر بەراكشانەوە دەیتوانی، ئەوە لە نوێژی فەرزدا بێت یان نوێژی سوونەت خاوەن عوزرە، بۆی هەیە بە راكشانەوە نوێژەكەی بكات.. ئەگەر كەسێك بە بێ هەبوونی عوز نوێژی سوونەتی بە راكشانەوە كرد، بە بۆچوونی راستری هەندێك لە توێژەرەوانی شەرع نوێژەكەی قبووڵە[٣].. بەڵام كارێكی باشی نەكردووە، چونكە نە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم، نە یاوەرانی بەرێزی نوێژی سوونەتیان بەبێ هۆ بەراكشانەوە نەكردووە

شێوەی راكشان بۆ نوێژكردن: ئەگەر كەسێك ناچاربوو نوێژەكەی بە راكشانەوە بكات، باشتر وایە رووەو قیبلە لەسەر لاتەنیشتی راستی راكشێت، ئەمە نوستنی سوونەتیانەشە.. عائیشەخان خوا لێی رازی بێ دەڵێ: (كَانَ يُعْجِبُهُ التَّيَمُّنُ فِي تَنَعُّلِهِ وَتَرَجُّلِهِ وطُهُورِهِ وَفِي شَأْنِهِ كُلِّهِ)[٤] واتە:

---

[١] نەسائی (٣/٢٢٤)، ئیبنوخوزەیمە (٢/٢٣٦) بەیهیقی (٢/٣٠٥).. شێخی ئەلبانی بە سەحیحی داناوە: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (ل ٨٠).

[٢] ابن ابي شيبة: المصنف (٢/٢٢٠).

[٣] وەكو ئیبنوحەزم (المحلى ٣/٥٦) ئیبنوعوسێمین (الشرح الممتع ٤/١١٣).

[٤] بوخاری (١٦٨)، موسلیم (٢٦٨).

پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم هەمیشە دەسپێکردنی بە لایەنی ڕاستی پێخۆش بوو، لە پێڵاو لە پێ کردنیدا، لە پیادەییدا، لە دەستنوێژو غوسڵیدا، لە هەموو کاروبارێکیدا..

ـ سەیدنا عیمرانی کوڕی حەسسین (حَصین) خوا لێی رازی بێت فەرمووی مایەسیریم بوو، لە پێغەمبەری خوام صلی الله علیه وسلم پرسی فەرمووی: (صَلِّ قائماً، فإنْ لَمْ تستطِعْ فقاعِداً، فإنْ لَمْ تستطِعْ فعَلَى جنبٍ)[1] واتە: نوێژەکەت بە پێوە بکە، ئەگەر نەتتوانی ئەوە بە دانیشتنانەوە، ئەگەر هەر نەتتوانی ئەوە لەسەر لاتەنیشت..

ئەگەر کەسێك بەو شێوانە نەیتوانی نوێژەکەی بکات، بۆ نموونە بە چیچکانەوە یان بە راکشان لەسەر پشت دەیتوانی بیکات، بۆی هەیە نوێژەکەی بە ئاماژەی دەست و سەر بکات بێ ئەوەی لە پاداشتەکەی کەم بێتەوە چونکە خاوەن عوزرە:

ـ (عَنْ جَابِرٍ، أنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَادَ مَرِيضًا فَرَآهُ يُصَلِّي عَلَى وِسَادَةٍ، فَأَخَذَهَا فَرَمَى بِهَا، وَقَالَ: صَلِّ بِالأرْضِ إنِ اسْتَطَعْتَ، وَإِلا فَأَوْمِئْ إِيمَاءً وَاجْعَلْ سُجُودَكَ أَخْفَضَ مِنْ رُكُوعِكَ)[2] سەیدنا جابر خوا لێی رازی بێت دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم سەردانی نەخۆشێکی کرد، بینی نوێژ دەکات، بەڵام سەرینێکی بە بەرزی داناوە تا سەری لە سوجدەدا بخاتە سەر، پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم

---

[1] بوخاری (٤٦٩/٢)، ئەبوداوود (١٥٠/١)، ترمزی (٢٠٨/٢)، ئیبنوماجە (٣٦٩/١)، الالبانی: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (٩١/١).

[2] ریوایەتی زۆرە، شێخی ئەلبانی لە زنجیرەی فەرموودە ڕاستەکانیدا (سلسلة الاحاديث الصحيحة (٣٢٣) دەفەرمویێ سەحیحە.. هەروەها بڕوانە: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (٩٧/١)

ئەویشی دەست دایەو خستیە لاوە، كابرا دارێكی ئەستووری دەستدایە، پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم ئەویشی لێوەرگرت و فڕێی دا، پاشان فەرمووی: دانیشەو نوێژەكەت بكە، ئەگەر هەر نەتتوانی بە ئاماژە كردن بیكە، سەرت لە سوجدەبردندا كەمێك زیاتر لە ركووعەكانت دانەوێنە..

ئەمە بۆ نوێژە فەرزەكانە بەڵام ئەگەر لە شەونوێژدا بێت، بۆی هەیە دەست بە دارو دیوارو پایەو ستوونەوە بگرێ، (باسی دێ ان شاء الله).

نوێژ لە فڕۆكەو پاپۆڕدا :

شەرعناسان لە كتێبەكانیاندا باسی نوێژی ناو كەشتی و بەلەمیان كردووە، چونكە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم فەرموویەتی: (صَلِّ فِيهَا قَائِمَاً، إلا أنْ تخَافَ الغَرَقَ)[١] واتە: نوێژەكەتی بە پێوە تێدا بكە، مەگەر لەو حاڵەتەدا كە دەترسیت نقووم بیت..

ئەمە ترس لە هۆكاری نقووم بوونەكانیش دەگرێتەوە، وەكو ئەوەی كەسێك كە هەستێتە سەر پێ سەری گێژ بخوات، ئەمیش بۆی هەیە بە دانیشتنانەوە نوێژەكەی بكات، چونكە ئیحتیمالی ئەوەی هەیە بە پێوە بێت و بكەوێت!

ئەم مەترسیە لەبەر ئەوە بووە كە كەڵەك وبەلەم و كەشتیەكانیان لە قەدەر حاڵەتی پێشكەوتنی ئەو سەردەمەیان بووە، زۆر جار دەرەقەتی ئەو مۆنجانە نەهاتووە كە لێی داون.. ئاسانیش نەیانتوانیووە بە پێوە خۆی لەسەر بگرن، بەڵام ئێستا پاپۆڕی دوازدە قات هەیەو كە لە ژوورەكەتدایت وا هەست دەكەیت لە ئوتێلێكی راقیدایت، هەست بە لەنجەو بەرزو نزم

---

[١] الالباني: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (ل ٧٩).

بوونەوەی پاپۆڕەکە ناکەیت، پاپۆڕی ئێستا ئینتەرنێتی تێدایەو ئاڕاستەی کەعبەشت نیشان دەدات و دەشتوانیت نوێژی جەماعەتی تێدا بکەیت..

قیاسی فڕۆکەش لەسەر ئەمەیە، مادام خەمی کەوتنە خوارەوەی نیەو نەتوانێت نوێژەکەی بە پێوە بکات، ئەگەر نەیتوانی لەسەر کورسیەکەی خۆی و بە دانیشتنانەوە دەیکات، رووی لە هەر لایەك بێت ئیشکالێکی نیە.. هەرچەندە ئێستا فڕۆکەی دوو قات و سێ قات هەیە، رەنگە لە زۆر هێڵدا نەتوانیت لە غەیری کورسیەکەی خۆت نوێژەکەتی تێدا بکەیت، مەگەر لە فڕۆکەی گەورەی هێڵی ئاسمانی سعودیەو ئێراندا کە ژووریان تایبەت بە نوێژ تێدا کردۆتەوە..

دەست بە شت گرتن بۆ هەستان و راوەستانی نوێژ:

شەرعناسان لەسەر ئەوە کۆن کە هەر کەسێك نەیتوانی لەسەر قاچ و دەستی خۆی هەستێتە سەر پێ، بۆی هەیە دەست بە دارو دیوار بگرێت و هەستێت.. خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿فَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ مَا ٱسْتَطَعْتُمْ﴾ التغابن / ١٦ واتە: ئەوەندەی بۆتان دەکرێت تەقواو دینداریتی بکەن..

ئیمامی شەوکانی دوای ئەوەی چەند فەرموودەیەك لەم بارەیەوە دەهێنێتەوە، دەڵێ: هەمووی بەڵگەن لەسەر ئەوەی کە کابرا ئەگەر خاوەن عوزر بوو بۆی هەیە دەست بە دارو دیوار بگرێت، یان گۆچان و عەساو دارشەق بۆ خۆی دانێت و لە هەڵسوکەوتی نوێژەکەدا دەستی پێ بگرێت.. عوزریش وەکو پیریی و قەڵەوی و نەخۆشی و لاوازی و شتی وا[1].. بەڵگەی ئەمەش زۆرە، لەوانە:

---

[1] الشوكاني: نيل الاوطار (٢/٢٨٤).

ـ ئومموقەیسی کچی موحسەن خوا لێی رازی بێت فەرمووی: (وَلَمَّا أَسَنَّ صَلَّى اللهُ عليـهِ وَسلمَ وَكَبُـرَ اتخَـذَ عَمُوداً فِي مُصَلَّاهُ يَعْتَمِـدُ عَليـهِ)[1] واتـە: کاتێك کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم بەساڵدا چوو گۆشتی گرت، لە هەستانیدا دەستی بە کۆڵەکەیەك دەگرت کە لە جێنوێژەکەی بوو..

ئەگەر ئیمام بە دانیشتنەوە نوێژی کرد مەئمووەکانیش وا دەکەن:

ئەگەر پێشنوێژ لەبەر هەبوونی عوزر بە دانیشتانەوە پێشنوێژیەکەی کرد، مەئمووکانیشی دەبێت بە دانیشتنانەوە بیکەن.. بەڵگەی ئەمە وا لە پەراوێزی (٤٦٩) دا، دواتر لە باسی نوێژی جەماعەتدا بە تەفسیل دێت ان شاء الله..

★ ★ ★

---

[1] ئەبوداوود (١/١٥٠)، بەیهیقی (٢/٢٨٨)، حاکم (١/٢٦٤) بە سەحیحی داناوەو ئیمامی زەهەبیش لایەنگیریی کردووەو فەرموویەتی بە پێی مەرجەکانی بوخاری و موسلیمە.. شێخی ئەلبانیش بە سەحیحی داناوە: سلسلة الاحاديث الصحيحة (٣١٩).

باسی دووەم: چۆنیەتی دەست و پێ دانان و جێ روانین

یەکەم: رەفتاری دەست

شێخی ئەلبانی رەحمەتی لە کتێبە بە نرخەکەی خۆیدا (أصل صفة صلاة النبي ١٩٣/١) هەموو رەفتارەکانی دەستی پیرۆزی پێغەمبەری نازداری صلى الله عليه وسلم باس فەرمووە کە لە کاتی نیەت هێنان و خوێندن و رکوع و رەفتارەکانی تری نوێژدا چۆن ولە کوێدا دەبن.. کە دەڵێ:

*** رەفتاری بەرز کردنەوەی دەستەکان لە کاتی ئیحرامدا:**

. جاری وا هەبوو لەگەڵ تەکبیری ئیحرامدا دەستی بەرز دەکردەوە:

١ ـ سەیدنا عبداللەی کوڕی عومەری کوڕی خەتتاب خوا لە خۆی و باوکی رازی بێت دەگێڕێتەوە:(رأيتُ النبيَّ صَلَّى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ افتتحَ التكبيرَ في الصلاةِ، فرَفعَ يَدَيهِ حِينَ يُكَبِّرُ حَتى يَجعَلَهُمَا حَذْوَ مَنكِبَيهِ، وَإذا كَبَّرَ لِلرُّكوعِ فعَلَ مِثلَهُ، وإذا قالَ: سَمِعَ اللّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ فعَلَ مِثلَهُ وَقالَ: رَبَّنَا وَلَكَ الحَمْدُ، ولا يفعلُ ذلِكَ حِينَ يَرفَعُ رأسَهُ مِن السُّجُودِ..)[1] واتە: پێغەمبەری خوام صلى الله عليه وسلم بینی بە تەکبیرەی ئیحرام نوێژەکەی دەست پێکرد، دەستەکانی بۆ ئاستی سەر شانەکانی

---

[1] بوخاری (١٧٦/٢ ـ ١٤)، نەسائی (١٤٠/١)، بەیهیقی (٢٦/٢)، ئەحمەد (١٤/٢)، دارەقوتنی (١٠٨) زۆری تریش.. موسلیم (١٣/٢)، بەیهیقی (٢٨/٢، ٧١)، ئەحمەد)٣١٧/٤).

بڵند دەکرد، هەروەها لەو کاتەی کە دەچووە رکوع (چەمانەوە) هەر وای دەکرد، ئینجا کە سەری بڵند دەکردو دەیفەرمو (سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، رَبَّنا وَلَكَ الحَمْدُ) ئەو کاتەش دەستەکانی بڵند دەکردن، بەڵام ئەو کاتەی سەری لە سوجدە بەرز دەکردەوە وای نەدەکرد.

٢ - ریوایەتی سەیدنا وائلی کوڕی حوجر کە فەرموویەتی:(أنَّهُ رَأى النَّبيَّ صلى الله عليه وسلم رَفعَ يَدَيهِ حِينَ دَخَلَ في الصَّلاةِ كَبَّرَ حِيالَ أذُنَيهِ، ثمَّ الْتَحفَ بثوبهِ، ثمَّ وَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلَى الْيُسْرَى، فَلَمَّا أرَادَ أنْ يَرْكَعَ أخْرَجَ يَدَيهِ مِنْ الثَّوبِ ثمَّ رَفَعَهُمَا ثمَّ كَبَّرَ فَرَكَعَ، فَلَمَّا قَالَ (سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ) رَفَعَ يَدَيهِ..)[١] واتە: پێغەمبەری خوای صلى الله عليه وسلم بینی کە بە تەکبیرەی ئیحرام داخڵی نوێژەکەی بوو، دەستەکانی تا ئاستی هەردوو گوێچکەی بەرز کردەوە، پاشان پۆشاکەکەی لە خۆوە پێچاو دەستی راستی خستە سەر دەستی چەپی، کە وویستی بچێتە رکوع دەستی لە پۆشاکەکەیەوە دەرهێناو بەرزی کردنەوە، پاشان تەکبیری کردو چووە رکوع، کە فەرمووی (سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ) دەستەکانی جارێکی تر بەرز کردەوە.

- جاری وا هەبوو پێش تەکبیری ئیحرام دەستی بەرز دەکردەوە:

- ریوایەتێکی تری سەیدنا ئیبنوعومەرە خوا لێیان رازی بێت کە دەڵێ: (كانَ رسولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم إذَا قَامَ الى الصَّلاةِ رَفَعَ يَدَيهِ حَتّى تكونَا حَذْوَ مَنْكِبَيهِ، ثمَّ كَبَّرَ)[١] واتە: پێغەمبەری خوا صلى الله

[١] موسلیم (١٣/٢)، بەیهیقی (٢٨/٢، ٧١)، ئەحمەد)(٣١٧/٤). بوخاری (١٦).

[١] موسلیم (٢/٦-٧)، ئەبوداوود (١١٤/١)، نەسائی (١٤٠/١)، بەیهیقی (٢/٢٦و٦٩).

علیه وسلم کە هەلدەستا بۆ نوێژەکەی دەستی بۆ ئاستی سەرشانەکانی بەرز دەکردەوەو ئینجا تەکبیرەی ئیحرامی دەکرد..

. جاری واش هەبوو دوای تەکبیری ئیحرام دەستی بەرز دەکردەوە:

- ریوایەتی ئەم شێوەیەش زۆرە، لەوانە سەیدنا مالیکی کوڕی حوەیریس خوا لێی رازی بێت گێڕاویێتیەوە کە دەڵێ: (أنَّ رسولَ اللهِ صلى الله عليه وسلم كانَ إذَا كَبَّرَ رَفَعَ يَدَيهِ حَتى يُحَاذِي بِهِمَا أذُنَيهِ)[1] واتە: کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم تەکبیرەی ئیحرامی دەکرد (تا بچێتە ناو نوێژەوە) دەستەکای بۆ ئاستی گوێچکەی بەرز دەکردەوە.

* رەفتاری پەنجەی دەستەکان لە کاتی بەرزکردنەوەیاندا:

- ریوایەتی سەیدنا ئەبو هورەیرەیە خوا لێی رازی بێت کە دەڵێ: (كانَ رسولُ اللهِ صلَى اللهُ عليهِ وسَلَّمَ إذَا دَخَلَ فِي الصَّلاةِ رَفَعَ يَدَيهِ مَدًّا)[2] واتە: کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم دەچووە ناو نوێژەکەیەوە، دەستەکانی بە درێژکراوەیی بەرز دەکردەوە.. واتە پەنجەکانی رێك بەرەو ئاسمان دەکرد..

---

[1] بوخاری (٧و٢٣)، موسلیم (٢/٧*، ئەبوداوود (١١٩/١)، ئەحمەد (٥٣/٥)، ئیبنوماجە (٢٨٢/١)، بەیهیقی (٢٥/٢).

[2] ئەبوداوود (١٢٠/١)، نەسائی (١٤١/١)، ترمزی (٦/٢)، تەحاوی (١١٥/١)، ئیبنوخوزەیمە (٦٤/١)، الحاكم (٢١٥/١)، ئەحمەد (٤٣٤/٢).. حاکم فەرموویەتی سەحیحەو ئیمامی زەهەبی لایەنگیری کردووەو شێخی ئەلبانیش لە (صفة صلاة النبي ١٩٩/١)دا فەرموویەتی (وهو كما قالا) واتە: هەر واشە کە فەرموویانە..

ـ ریوایەتى تریش هەیە كە دەڵێ: پەنجەكانى بە شێوەیەكى ئاسایى بەرەو ئاسمان بەرز دەكردەوە، نە زۆر رێكى دەكردن نە دەیچەماندنەوە، نە لێكى بڵاو دەكردنەوەو نە زۆر تێكى دەپەستاندن..

ـ ئەوەى ئیمامى ئیبنولقەییم لە (زاد المعاد ٧١/١) دا باسى پەنجەى پیرۆزى پێغەمبەرى خواى صلى الله علیه وسلم هێناوێتیەوە كە گوایە رووى لەپى دەستى دەكردە قیبلەو بە سەحیحیشى ناساندووە، شێخى ئەلبانى رەحمەتى دەڵێ: ریوایەتێكى تەبەرانیە كە لە ئەوسەتدا لە سەیدنا ئیبنو عومەرەوە ریوایەتى كردووە، بەڵام لە سەنەدەكەیدا عومەرى كوڕى عیمرانى تێدایە كە ریوایاتى زەعیفە، پاشان شێخى ئەلبانى دەڵێ: لەوانەیە لە رێى قیاسەوە لاى ئیبنولقەییم بەهێز بووبێت.. بۆیە ئەلبانى هیچ ریوایەتێكى لا نەبۆتە بەڵگە كە دەبێت لە تەكبیرەى ئیحرامى نوێژدا رووى لەپى دەستت لە قیبلە بێت[١].

ئەلبانى رەحمەتى دەربارەى ریوایەتە جیاوازەكانى فەرموودە كە باس لە چۆنیەتى دەست بەرز كردنەوەو رادەو برِو شێوازى دەكەن دەڵێ: فەرموودەكان جەخت لەوە دەكەنەوە كە پێغەمبەرى خوا صلى الله علیه وسلم دەستەكانى تا ئاستى شانى بەرز دەكردەوە، مەبەست لەوەیە كە لەپى دەستەكان دەگەیشتنە ئاستى شانى، ئەمەش وەكو بەیهیقى ریوایەتى كردووە: ریوایەتى سەیدنا عومەرو عبداللەى كوڕیى و ئەبوهورەیرەیە خوا لێییان رازى بێت، ئەمە مەزهەبى شافیعیشە كە لە (الأم ٩٠/١) دا هێناوێتیەوەو یاوەرانیشى لەسەر ئەم بۆچوونەن، ئیمامى نەوەوى دەڵێ[١]:

---

[١] الالباني: صفة صلاة النبي ٢٠١/١..

[١] المجموع ٣٠٧/٣.

ئیبنولمونزیر دەڵێ: ئەمە بۆچوونی ئیمامی مالیك و ئەحمەدو ئیسحاق و زۆرینەی ئەهلی حەدیسیشە.. ئیمامی ئەحمەد دەڵێ: موسوڵمان بە هەموو شێوەكان دەست بەرز كاتەوە چاكترە، چونكە ریوایەتی شێوەیەكیان لە ریوایەتی شێوەیەكی تریان چاكتر نیە..

دەڵێم (شێخی ئەلبانی بەردەوامەو وا دەڵێ): ئەمەی ئەحمەد فەرموویەتی ئەو راست و دروستە، چونكە هەموو شێوەكان هەر سوننەتن، بۆیە زۆرینەی توێژەرەوەكانمان وایان فەرمووە، وەكو عەلی القاری و سیندی حەنەفی[1]..

ئەوەش كە كەسانێك ـ بە تایبەتی حەنەفیەكان ـ لە كاتی تەكبیرەی ئیحرام و نیەت هێناندا دوو پەنجە پانەكەی دەستەكانیان دەگەێننە نەرمەی گوێچكەیان بەڵگەی لەسەر نیەو ئەوی لەسەرێتی شێخی ئەلبانی توێژینەوەی لەسەر كردوون و پێی زەعیف بوون[2]..

كەوابوو دەست بەرز كردنەوە لە پاش و پێش و كاتی تەكبیرەی ئیحرامدا تا ئاستی گوێچكە دەبێت، سەری پەنجەكان ئاسایی روویان لە ئاسمانەو لەپی دەستەكان روویان لە گوێچكەیە، پەنجەكان ئاسایی دەگیرێن و نە گرموڵە دەكرێن و نە لێك بڵاو دەكرێنەوە..

* رەفتاری دانانی دەستی راست لەسەر چەپ لەسەر سنگ:

ئەو چۆنیەتیە جیاوازانەی لە دەستدانانی نوێژدا لە نێوان موسوڵماناندا دەبینرێت، هەندێكیان بەڵگەیان هەیە، چونكە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم بە زۆر شێوە دەستی گرتووە، لەوانە:

---

[1] الالباني: صفة صلاة النبي ٢٠٢/١..

[2] الالباني: صفة صلاة النبي ٢٠٤/١..

یەكەم: دەستی راست لەسەر چەپ دەبێت:

١ ـ (وَكَانَ يَضَعُ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلَى الْيُسْرَى)[1] واتە: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم دەستی راستی دەخستە سەر دەستی چەپی..

٢ ـ دەیفەرموو (إنَّا مَعْشَرَ الأنبياءِ أُمِرْنَا بتعْجِيلِ فِطْرِنَا، وَتأخِيرِ سُحُورِنَا، وَأَنْ نَضَعَ أيْمَانِنَا عَلَى شَمَائِلِنَا فِي الصَّلاَةِ)[2] واتە: ئێمەی دەستەی پێغەمبەران فەرمان پێ كراوە كە بەربانگ زوو بكەینەوەو پارشێومان دواخەین، هەروەها دەستی راستمان بخەینە سەر دەستی چەپمان..

٣ ـ (مَرَّ بِرَجُلٍ وَهُوَ يُصَلِّي وَقَدْ وَضَعَ يَدَهُ الْيُسْرَى عَلَى الْيُمْنَى، فَانْتَزَعَهَا وَوَضَعَ الْيُمْنَى عَلَى الْيُسْرَى)[1] واتە: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم بە لای كابرایەكدا تێپەڕی كە نوێژی دەكرد، دیتی دەستی

---

[1] حاكم (٣١٨/٤)، ابن حبان (٤٨٥)، بەیهیقی (٢٨) لە رێی وائیلی كوڕی حوجرەوە گێڕاوێتیەوە.. ئەلبانی لە الارواء (٣٥٢)دا دەفەرموێ: سەحیحە.. لە (أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم ٢٠٩/١) دا توێژینەوەیەكی زۆرتری كردووە و ئاماژەی كردووە بە: ئەبوداوود (١١٥/١)، نەسائی (١٤١/١)، داریمی (٣١٤/١)، ئیبنوخوزەیمە (٢/٥٤/١)، ئیبنوحیببان (٤٨٥)، بەیهیقی (٢٧/٢)، ئەحمەد (٣١٨/٤) دەربارەی سەنەدەكەشی دەفەرموێ كە پەیوەستەو لەسەر مەرجەكانی موسلیمە (وهذا إسناد متصل صحيح على شرط مسلم) ئیمامی ئیبنوحەجەریش لە (فتح الباری١٧٨/٢) بە سەحیحی ناساندووە..

[2] تەبەرانی لە كەبیر (١١٤٨٥) و ئەوسەت (١٠٠/١) لە سەیدنا ئیبنو عەبباسەوە خوا لێیان رازی بێت كە ئەلبانی دەرهەقی دەفەرموێ: إسناد رجاله كلهم رجال مسلم. أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (٢٠٥/١).

[1] ئیمامی ئەحمەد (٣٨١/٣)، دارەقوتنی (١٠٧)، ئەبوداوود (١٢٠/١)، نەسائی (١٤١/١) ئیبنوماجە (٢٧١/١)شیبنوحەزم: المحلى (١١٣/٤) ئیمامی نەوەوی لە المجموع (٣١٢/٣) لە پێناسەی سەنەدەكەیدا دەفەرموێ: صحيح على شرط مسلم، شێخی ئەلبانیش دەفەرموێ وهو كما قال.. أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (٢٠٨/١).

چەپی خستۆتە سەر دەستی راستی، دەستی لێك ترازاندن و راستی بۆ خستە سەر چەپی..

دووەم: دەستی راست لەسەر چەپ و لەسەر سنگ دەبێت:

توێژینەوەکانی شێخی ئەلبانی رەحمەتی بەڵگەی هەموو ئەوانەی بڕیووە کە پێیان وایە دەست دانان لەسەر غەیری سنگیش جائیزە.. بە تایبەتی حەنەفیەکان کە سوورن لەسەر ئەوەی دەست لە خوار ناوکەوە بگرن، بۆیە دەڵێ: هەر فەرموودەیەك لەسەر دەست دانان لەسەر غەیری سنگ دەهێنرێتەوە یان زەعیفە یان ئەسڵ و ئەساسی نیە[١]..

١ ـ (كَانَ يَضَعُ الْيُمنَى عَلَى ظَهْرِ كَفِّهِ الْيُسرَى وَالرُسغَ وَالسَّاعِدَ، أمَرَ بذَلِكَ أصحَابَهُ، وَكَانَ أحيَاناً يَقْبِضُ باليُمنَى عَلَى اليُسرَى)[٢] واتە: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم دەستی راستی دەخستە سەر پشتی دەستی چەپی و (جاری وا هەبوو دەیخستە سەر) مەچەکی و (جاری وا هەبوو دەیخستە سەر) بازووی، فەرمانی بە یاوەرانیشی وا دەکرد، جاری واش هەبوو بە دەستی راستی دەستی چەپی دەگرت..

٢ ـ (وَكَانَ يَضَعُهما عَلَى الصَّدرِ)[١] واتە: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم هەردوو دەستەکانی دەخستە سەر سنگی..

---

[١] أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (٢١٨/١) و أحكام الجنائز (ل ١١٨).

[٢] بوخاری (١٧٨/٢)، ئەبو داوود (١١٥/١)، نەسائی (١٤١/١)، داریمی (٣١٤/١)، ئیبنو خوزەیمە (٢/٥٤/١)، ئیبنوحیببان (٤٨٥)، بەیهەقی (١٣٢/٢)، ئیمامی ئەحمەد (٣١٨/٤) گێڕاویانەتەوەو ئیمامی ئیبنوحەجەر لە فتح (١٧٨/٢) و ئیمامی نەوەوی لە المجموع (٣١٢/٣) و ئیبنولقەییم لە زاد (٨٥/١) هەموو فەرموویانە کە سەحیحە.

[١] ابن خزيمه (٢/٥٤/١)، ئیمامی ئیسحاقی کوڕی راهەوی وەکو المروزی لە: (المسائل ٢٢٢) لێوەی نەقڵ کردووە.. شێخی ئەلبانیش دوای توێژینەوە چەندین ریوایەتی دەفەرموێ: سەحیحە.. أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (٢١٦/١).

٣ ـ نابێت دەست بخاتە بەر کەلەکەی، واتە خوار پەراسووەکانیەوە لە لا تەنیشتەوە، وەك هەنگڵی گۆزەو دەسکی سوراحییان لێ بکات، چونکە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم بەرهەڵستی رەفتاری وای دەکرد: (كَانَ يَنْهَى عَنْ الإِخْتِصَارِ فِي الصَّلاةِ وَهُوَ الصَّلْبُ الَّذي كَانَ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ يَنْهَى عَنْهُ)[1] واتە: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم بەرهەڵستی دەکرد لەوەی لە کاتی نوێژدا دەست بخرێتە لا قەپرغە (لا کەللـەکە)..

لە توێژینەوەو سۆراغی ریوایەتەکاندا دەردەکەوێت کە پێغەمبەری نازدار صلی الله علیه وسلم دەستی راستی دەخستە سەر دەستی چەپی و هەردووکیانی لەسەر سینەی دادەنا، بە دوو پەنجەی پان و شایەتمانی دەستی چەپی دەگرت و سێ پەنجەکەی تری بە بن مەچەکیدا دەهێنایەوە. دیسان توێژینەوەکان ئەوە روون دەکەنەوە کە ریوایەتی مەزهەبی شافیعی لە دەستدانان (لەسەر ناوك) و حەنەفی (لە خوار ناوك) لاوازن و جۆرو شێوەی خواپەرستییان پێ ناچەسپێندرێت.. والله اعلم .

*** رەفتاری پێ دانان:**

پەسەندترین بۆچوون کە دوای بەدواداچوونی رای شەرعناسان پێی گەیشتم ئەوەیە کە لە کاتی راوەستانی نوێژدا باشترە کە پێیەکان مەسافەیەك لێك دوور بن. شەرعناسان لە بۆچوونیاندا لەسەر ئەم مەسەلەیە دوو پۆلن:

---

[1] بوخاری (٣/٦٨)، موسلیم (٢/٧٢)، ئەبوداوود (١/١٥٠)، نەسائی (١/١٤٢)، ترمزی (٢/٢٢٢)، داریمی (١/٣٣٢)، بەیهیقی (٢/٢٨٧)..

. **ئەوانەی پێیان وایە باشترە پێیەکان لێك دووربن:** ئەمە بۆچوونی زۆرینەی شەرعناسانە. بەڵگەشیان ئەو فەرموودانەیە کە دەیسەلمێنن کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم لە کاتی نوێژدا ئەژنۆو رانەکانی لێك دوور دەخستنەوە، کەوابوو پێیەکانیش کە بەوانەوەن، هەر وەکو ئەوان لێك دوور رادەگیرێن:

. سەیدنا ئەبو حەمیدی ساعیدی خوا لێی رازی بێت لە وەسفی نوێژی پێغەمبەری خوادا صلی الله علیه وسلم دەڵێ: (وَإِذَا سَجَدَ فَرَّجَ بَينَ فَخِذَيهِ)[1] واتە: کە سوجدەی دەبرد رانەکانی لێك جوێ دەکردەوە..

ئیمامی شافیعی دەیفەرموو: بە قەدەر بستێك پێیەکان لێك دوور خەنەوە. ئەمەش وەکو ئیمامی نەوەوی دەڵێ: بۆچوونی یاوەرانی مەزهەبی شافیعیە[2]..

. **ئەوانەی پێیان وایە باشترە پێیەکان لێك پێکەوە بنوسرێن:** ئەمە بۆچوونی حەنبەلیەکان و زۆرینەی شەرعناسانی حەنەفیەو لە شەرعناسانی سەردەمیش: شێخی ئەلبانی و ئیبنو عوسێمینە.. بەڵگەیان ئەو فەرموودەیە کە عائیشەخان خوا لێی رازی بێت دەڵێ: (فَقَدْتُ رَسولَ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَكَانَ مَعِي عَلَى فِرَاشِي، فَوَجَدْتُهُ سَاجِدًا، رَاصًّا عَقِبَيهِ، مُسْتَقْبِلاً بِأَطرافِ أَصَابِعِهِ الْقِبْلَةَ، فَسَمِعْتُهُ يَقولُ: أَعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ، وَبِعَفْوِكَ مِنْ عُقُوبَتِكَ)[1] واتە: شەوێك کە

---

[1] ئەبوداوود (٧٣٥).ئیبنوحەجەر: التلخيص الحبير (٢٥٥/١)، ئەلبانی: الارواء (٣٥٨).

[2] المجموع (٤٠٧/٣).

[1] الطحاوي: بيان مشكل الآثار (١٠٤/١)، وابن المنذر: الأوسط (١٤٠١/)، وابن خزيمة: (٣٢٨/١)، وابن حبان (٢٦٠/٥)، والحاكم (٣٥٢/١) البيهقي (١٦٧/٢). بە پێی مەرجی بوخاری و موسلیمەو ئیمامی زەهەبیش لایەنگری بووە، بەڵام شێخی ئەلبانی دەفەرموێ: بە پێی

پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم، لەسەر جێگاکەم بوو، دیار نەما، هەستم کرد وا لە سوجدەدایە، هەردوو پاژنە پێکانی هەڵناوە، پەنجەکانی پێی کردوونەتە قیبلە، گوێم لێبوو دەیفەرموو: خوایە پەنا بە رازی بوونت دەگرم لە تووڕەبوونت پەنا بە لێبوردنت دەگرم لە سزات..

پێم و انیە بەڵگەی شەرعناسانی پۆلی دووەم هێندە بەهێز بێت ببێتە بەڵگەی ئەوەی کە دەبێت پاژنە پێکان لە کاتی وەستاندا بۆ نوێژ پێکەوە بنوسێنرێن.. بۆیە پێم وایە رای جمهوری شەرعناسان پەسەندتر بێت..

کەوابوو لە کاتی راوەستان بۆ نوێژ دەشێت پێیەکان بە گوێرەی پێویست لێك جودا بکرێنەوە، بستێك، یان کەمترو زیاتر، بە شێوەیەك لە عورفی نوێژخوێنانی ناوچەکە دەرنەچێت.. والله اعلم.. نەك وەك ئەوەی هەندێك لە گەنجەکانی خۆمان جاری وا هەیە نیو مەترقاچی دەکاتەوەو دەبێتە هۆی جەنگ و جیدالێکی بێ هۆ..

* رەفتاری روانین:

شەرعناسان لەوەدا راجوێ بوون کە ئایا نوێژخوێن لە کاتی نوێژکردنیدا تەماشای کوێ دەکات، بەڵگەی زۆریش لەسەر ئەوەیە کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم، لە کاتی راوەستانی لە نوێژدا چاوی دەبڕییە شوێنی سوجدەبردنەکەی خۆی.. هەندێك ریوایاتی تریش هەیە کە دەڵێ تەماشای پێش خۆی دەکرد..

مەرجەکانی موسلیمە نەك مەرجی هەردووکیان.. أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه وسلم (٧٣٦/٢).

ئیمامی مالیك پێی وایە كە نوێژخوێن ئیمام بێت یان مەئمووم دەبێت لە كاتی نوێژكردندا سەیری پێشەوەی خۆی بكات.. ئیمامی بوخاری لە سەحیحەكەیدا (باب) ێكی بۆ ئەوە بە ناوی (باب رفع البصر الی الأمام في الصلاة)[1] تەرخان كردووە، كە چەند فەرموودەیەكی تێدا هێناوەتەوە ئەوە دەسەلمێنێت كە یاوەران لە كاتی نوێژیاندا لە خزمەت پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم، تەماشای ئەویان دەكرد..

ئیمامی شافیعی و كوفییەكان ـ كە پەسەندكراوی حەنەفیەكان نەقڵ دەكەن ـ پێیان وایە كە باشتر ئەوەیە نوێژخوێن لە كاتی وەستانیدا لە نوێژدا چاو ببڕێتە شوێنی سوجدەكەی، چونكە سیماو كرۆكی ملكەچی زیاتر پێوە دیارە.. شێخی ئەلبانیش دەڵێ: ئەمە راسترە، چونكە بەڵگەی فەرموودە زیاتر پاڵپشتێتی..

زانایانی وەكو ئیبنو حەجەری عەسقەلانی دوای توێژینەوە فەرموویەتی: دەشێت بە جیاواز تەماشای ئیمام و مەئمووم بكرێت، دەشێت هەردووكیان تەماشای شوێنی سوجدەكانیان بكەن ، مەگەر مەئمووم پێویستی بە تەماشاكردنی ئیمامەكە بۆ چاودێریی هەبێت، ئەمما ئەو كەسەی بە تەنها نوێژەكەی دەكات ئەوە حوكمی وەكو حوكمی ئیمام وایە..

پاشان ئەلبانی دەڵێ: بەمەش ئەو فەرموودانەی بوخاری هێناونیەوە لەگەڵ ئەو فەرموودانەدا كە دەڵێ سەیری شوێنی سوجدەكەی خۆی دەكرد، پێكەوە دەسازێنرێن. والله اعلم[1].. شەرعناسانی پۆلی دووەم

---

[1] بوخاری (٢/١٨٤).

[1] أصل صفة صلاة النبي صلی الله علیه وسلم (٢٣٣/١).

(ئیمامی شافیعی و هاورایانی) چەند بەلگەیەکیان بۆ بۆچوونی خۆیان هێناوەتەوە، لەوانە:

١ـ (كَانَ صَلَى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَمَ إذَا صَلَى طَأطأَ رَأسَهُ وَرَمَى بِبَصَرِهِ نَحْوَ الأرْضِ)[١] واتە: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم، کە نوێژی دەکرد سەری نزم دەکردەوەو چاوی دەبڕییە شوێنی سوجدەکەی لەسەر زەوی..

ئەهلی تەفسیر لەسەر ئەوەن کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم کە لە سەرەتادا نوێژی دەکرد، سەری بەرز دەکردەوەو سەیری ئاسمانی دەکرد ئیتر ئەو ئایەتە هاتە خوارەوە کە دەفەرموێ: ﴿ ٱلَّذِينَ هُمۡ فِي صَلَاتِهِمۡ خَٰشِعُونَ ﴾ المؤمنون/٢ واتە: ئەو موسوڵمانانە شادمانن کە... ئەوانەش کە لە نوێژەکانیاندا ملکەچن.. ئیتر پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم لە نوێژدا چاوی دەبڕییە شوێنی سوجدەکەی[١]..

٢ـ (وَلَمَّا دَخَلَ الْكَعْبَةَ مَا خَلَفَ بَصَرَهُ مَوْضِعَ سُجُودِهِ حَتَى خَرَجَ مِنْهَا)[٢] واتە: ئەو کاتەی کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم،

---

[١] حاکم (٣٩٣/٢) فەرموویەتی بە پێی مەرجی بوخاری و موسلیم سەحیحە، بەڵام شێخی ئەلبانی دەفەرموێ لەبەر هەبوونی باوکی ئەبو شوعەیب لە سەنەدەکەدا کە لە پیاوی سەنەدەکانی لای بوخاری نیە، هەرچەندە جێمتمانەیەو ماموستای ئیمامی موسلیم بووە، دەبێ بووترێت بە پێی مەرجەکانی موسلیم سەحیحە.. أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه وسلم (٢٣٦/١).

[١] ابن كثير: تفسير القرآن العظيم (٢٢٥/٣) ، الطبري (٣٤٩/٥)، القرطبي (١١٠/١٢)، الحازمي: الاعتبار (ل ٦٠)

[٢] بەیهیقی (١٥٨/٥) لە حاکمەوە (٤٧٩/١) کە فەرموویەتی: بە پێی مەرجی بوخاری و موسلیم سەحیحە، ئیمامی زەهەبیش لایەنگیریی کردووەو شێخی ئەلبانیش دەفەرموێ: وهو كما قالا.. أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه وسلم (٢٣٢/١).

دەچووە کەعبە بۆ نوێژ چاوی لە شوێن سوجدەکەی بەرز نەدەکردەوە تا لە نوێژکەی تەواو دەبوو..

بۆچوونی شێخی ئەلبانی لە پێکەوە سازاندنی فەرموودەی هەردوولادا پەسەندترە، بۆیە پێم وایە نوێژخوێن دەبێت لە کاتی بەپێوە وەستانی نوێژیدا تەماشای شوێنی سوجدەکەی بکات.. والله اعلم.

★ ★ ★

باسی سێیەم: خوێندن لە نوێژدا

نوێژخوێنێك هەستاوەتە سەر پێ و رووی لە قیبلە کردووەو دەیەوێت نوێژەکەی دەسپێبکات، یەکەمین شتێك کە دەیڵێت تەکبیرەی ئیحرامە، واتە ووتنی الله اکبر، بەمەش داخڵی نوێژەکەی دەبێت.. ئینجا چەندین ئایەت و فەرمووده هەن دەبێت بیانخوێنێت، لێرەدا هەندێکیان بە ریزبەندی خوێندنیان ان شاء الله دەخەمە بەردەست:

یەکەم: دوعای دەسپێك (ئیستفتاح)

پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم دوای ئەوەی بە تەکبیرەی ئیحرام داخڵی نوێژ دەبوو، دوعایەکی دەخوێند کە بە دوعای (ئیستیفتاح) ناسراوە، ئەمەش ریوایەتی سەحیحی لەسەرە.. سەیدنا ئەبو هورەیرە خوا لێی رازی بێت دەڵێ: (كانَ رسولُ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إذَا كَبَّرَ في الصَّلاةِ ؛ سَكَتَ هُنَيَّةً قَبلَ أن يَقْرأَ. فقُلْتُ: يا رسولَ اللهِ! بأبي أنتَ وأمِّي ؛ أرَأيْتَ سُكُوتَكَ بَينَ التكْبيرِ والْقِراءَةِ ؛ ما تقولُ؟ قالَ: أقولُ:...)[1] واتە: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم کە تەکبیرەی ئیحرامی دەکرد، کەمێك پێش ئەوەی (فاتیحە) بخوێنێت بێدەنگ دەبوو، عەرزم کرد: ئەی پێغەمبەری خوا، دایکوباوکم بە قوربانت بن، دەبینم لە نێوان تەکبیرەی ئیحرام و خوێندنەکەدا بێ دەنگ دەبیت، چی دەخوێنیت؟ فەرمووی: دەڵێم:....

---

[1] بوخاری (١٨٢/٢)، موسلیم (٩٨/٢)، ئیبنوماجە (٢٦٩/١)، ئیبنوئەبی شەیبە (٢/١١٠/١٢)، ئەحمەد (٢٣١/٢).

پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم ئەمەشی بە فەرمان بەو کابرایە فەرموو کە نوێژەکەی بە هەڵە دەخوێند، پێی فەرموو: (إِنَّهَا لا تَـتِمُّ صَلاةُ أَحَدِكُمْ حَتَى يُسْبِغَ الْوُضُوءَ كَمَا أَمَرَهُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَ، فَيَغْسِلَ وَجْهَهُ، وَيَدَيْهِ إِلَى الْمِرْفَقَيْنِ، وَيَمْسَحَ بِرَأْسِهِ وَرِجْلَيْهِ إِلَى الْكَعْبَيْنِ، ثُمَّ يُكَبِّرَ اللَّهَ وَيَحْمَدَهُ وَيُمَجِّدَهُ، وَيَقْرَأَ مِنَ الْقُرْآنِ مَا أَذِنَ اللَّهُ لَهُ فِيهِ وَتَيَسَّرَ، ثُمَّ يُكَبِّرَ فَيَرْكَعَ)[1] واتە: نوێژی کەستان تەواو نابێت هەتا بەو شێوەی کە خوای گەورە فەرمانی پێداوە، دەستنوێژ بە رێکوپێکی نەگرێت، دەموچاوی نەشوات، ئینجا دووباسکی تا ئانیشکی بشوات، پاشان مەسحی سەر بکات و پێیەکانی بشوات، ئینجا الله اکبر بکات و نوێژ دابەستێ، ئینجا سوپاس و ستایشی خوا گەورە بکات و ئەوەندەی خوای گەورە رێی پێ دەدات و بۆی ئاسانە قورئانی تێدا بخوێنێت، پاشان تەکبیر بکات و بچێتە رکووع.

خوێندنی دوعای دەسپێك (ئیستیفتاح) کارێکی شەرعیەو سووننەتی موئەککەدەیە، ئەمەش بۆچوونی ئیمامی ئیبنو حەزم و ئیمامی شافیعی و یاوەرانێتی.. ئیمامی نەوەوی دەڵێ: وا پێناچێت غەیری ئیمامی مالیك کەس لە شەرعناسان پێچەوانەی ئەمە بن، ئەو رەحمەتی خوای لێ بێت دەڵێ: دوای تەکبیرەی ئیحرام یەکسەر (الحمد لله رب العالمين) دەخوێنێت تا سورەتی فاتیحە تەواو دەکات، واش نازانم (ئیمامی نەوەوی دەڵێ)

---

[1] بوخاری / بەشی قیرائەت (١١ ـ ١٢)، نەسائی (١٩٤/١)، حاکم (٢٤٢/١) لە رێی داوودی کوڕی قەیسەوە. هەروەها: بوخاری و نەسائی (١٦١ و ١٩٣)، شافیعی لە: الام (٨٨/١) دا، بەیهیقی (٣٧٢/٢)، ئیمامی ئەحمەد (٣٤٠/٤) لە رێی محمدی کوڕی عەجلانەوە، هەروەها: ئەبوداوود (١٣٧/١) لە رێی محمدی کوڕی عەمرەوە، ئەوانیش لە عەلی کوڕی یەحیای کوڕی خەلادەوە.. ئەلبانی دەفەرموێ: پیاوانی سەنەدەکان پیاوانی راوی بوخارین و سەنەدەکانیش سەحیحن.. ئیمامی ئیبنو حەجەری عەسقەلانی چەندین رێی تری باس فەرمووە لە فتح الباري دا لە بابەکانی: (التكبير) و (الاستفتاح) ، (القراءة) دا.

وەڵامی یەكێك لەم حەدیسە سەحیحانەی پێ بێت كەلەسەر دوعای ئیستیفتاحن[1].. شێخی ئەلبانیش كە ئەمەی ئیمامی نەووی هێناوەتەوە دەڵێ: هەڵوێستەكەی ئیمامی مالیك سێ سووننەت رەت دەكاتەوە: دوعای ئیستیفتاح، ئیستیعازە، بەسمەلە[2] ئەمانەش سوننەتی سەلمێنراون و رەنگە ریوایەتەكانی بە ئیمامی مالیك نەگەیشتبن، یان پێی گەیشتوون بەڵام لەبەر هۆیەك وەرینەگرتوون.[3]..

دوعای ئیستیفتاح چەندین ریوایەتی هەیە كە چەندین دوعای جیاواز لەخۆ دەگرن، خوێندنی هەر یەكەیان سوننەتە، لەوانە:

١ـ ریوایەتەكەی سەیدنا ئەبو هورەیرە كە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم لە وەڵامی پرسیارەكەیدا فەرمووی: (عَنْ أبي هُرَيْرَةَ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا كَبَّرَ فِي الصَّلَاةِ سَكَتَ هُنَيَّةً قَبْلَ أَنْ يَقْرَأَ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي أَرَأَيْتَ سُكُوتَكَ بَيْنَ التَّكْبِيرِ وَالْقِرَاءَةِ مَا تَقُولُ قَالَ أَقُولُ اللَّهُمَّ بَاعِدْ بَيْنِي وَبَيْنَ خَطَايَايَ كَمَا بَاعَدْتَ بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ اللَّهُمَّ نَقِّنِي مِنْ خَطَايَايَ كَمَا يُنَقَّى الثَّوْبُ الْأَبْيَضُ مِنَ الدَّنَسِ اللَّهُمَّ اغْسِلْنِي مِنْ خَطَايَايَ بِالثَّلْجِ وَالْمَاءِ وَالْبَرَدِ)[4] واتە:

---

[1] النووی: المجموع (٣/٣٢١).

[2] ئیستیعازە: ووتنی (أعوذ بالله من الشيطان الرجيم)، بەسمەلە: ووتنی (بسم الله الرحمن الرحيم)..

[3] الالباني: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه وسلم (١/٢٤٠).

[4] بوخاری (٢/١٨٢)، موسلیم (٢/٩٨)، ئیبنوماجە (١/٢٦٩)، ئیبنوئەبی شەیبە (١٢/١١٠/٢)، ئەحمەد (٢/٢٣١). شێخی ئەلبانی دوای ئەوەی توێژینەوەی ئەم فەرموودەیەی لە (أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه وسلم (١/٢٤٠)) دا كردووە، فەرموویەتی: (وهو أصح أدعية الاستفتاح سندا) پاشان دەفەرموێ: حافز ئیبنوحەجەری عەسقەلانی لە (فتح الباري ٢/١٨٣) دا هێناویەتیەوەو پێش ئەویش شێخی ئیسلام ئیبنوتەیمییەش لە (رسالة تنوع العبادات ل ٨٥)دا.

پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم کە تەکبیرەی ئیحرامی دەکرد، کەمێك پێش ئەوەی (فاتیحە) بخوێنێت بێدەنگ دەبوو، عەرزم کرد: ئەی پێغەمبەری خوا، دایکوباوکم بە قوربانت بن، دەبینم لە نێوان تەکبیرەی ئیحرام و خوێندنەکەدا بێ دەنگ دەبیت، چی دەخوێنیت؟ فەرمووی: دەڵێم: خوایە نێوان من و گوناحەکانم ئەوەندە لێك دوور خەرەوە، وەك کە نێوانی رۆژهەڵات و رۆژئاوات لێك دوور خستۆتەوە، خوایە لە گوناحەکانم پاکم کەرەوە، هەر وەکو کە کە پۆشاکی سپی لە پیسی و چەپەڵی پاك دەکرێتەوە، خوایە بە ئاوو بەفرو تەرزە لە گوناحەکانم داشۆرە..

٢ـ ریوایەتی سەیدنا عەلی کوڕی ئەبو تالیب خوا لێی رازی بێت کە دەڵێ: (كانَ رسولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم إذا افتتحَ الصَّلاةَ كَبَّرَ ثمَّ قَالَ: إنّي وَجَّهْتُ وَجهِي لِلَّذِي فطرَ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضَ حَنِيفًا وَمَا أنَا مِنَ المُشْرِكِينَ ، إنَّ صَلاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ العَالَمِينَ لا شَرِيكَ لَهُ ، وَبذَلِكَ أُمِرْتُ وَأنَا أوَّلُ المُسْلِمِينَ ، اللَّهُمَّ مِنْكَ وَلَكَ يَا اللَّهُ وَاللَّهُ أكْبَرُ، أللهُمَّ أنتَ المَلِكُ لا إلهَ إلا أنتَ ﴿سُبْحَانَكَ وَبحَمْدِكَ﴾ أنْتَ رَبِّي وأنَا عَبْدُكَ ظَلَمْتُ نَفْسِي وَاعْتَرَفْتُ بِذَنْبِي فَاغْفِرْ لِي ذُنُبِي جَمِيعاً إنَّهُ لا يَغْفِرُالذُّنوبَ إلا أنْتَ. واهْدِنِي لِأحسَنِ الأخْلاقِ لا يَهْدِي لِأحْسَنِهَا إلا أنْتَ.وَاصْرِفْ عَنّي سَيِّئَهَا لا يَصْرِفُ عَنّي سَيِّئَهَا إلا أنتَ. لَبَّيْكَ وَسَعْدَيْكَ والْخَيرُ كُلُّهُ فِي يَدَيكَ وَالشَّرُّ لَيسَ إليكَ ﴿والْمَهْدِيُّ مَنْ هَدَيْتَ﴾ أنَا بِكَ وإليكَ ﴿لا مَنْجَا ولا مَلْجَأَ مِنْكَ إلا إليكَ﴾، تبَارَكْتَ وَتعَالَيتَ أستَغْفِرُكَ

وأتوُب إليكَ)[١] واتە: دوای ئەوەی پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم نوێژەكەی بە تەكبیرەی ئیحرام دەست پێ دەكرد، دەیفەرموو: من هەڤوویستانە رووم كردۆتە ئەوەی كە ئاسمانەكان و زەوی دروست كردووە، من لە موشریكان نیم، من نوێژو پەرستنەكانی ترو ژیان و مردنم بۆ خوای پەروەردگاری جیهانیانە كە هیچ شەریك و هاوبەشێكی نیە، بەوەش فەرمانم پێدراوەو منیش یەكەمین موسوڵمانم، خوایە لە تۆوەیەو بۆ تۆیە، خوا گەورەیە، خوایە دەسەڵاتدار هەر تۆی، هیچ خوایەك نیە شایانی خوایەتی بێت جگە لە تۆ، پاك و بێ خەوشی و سوپاس بۆ تۆیە، تۆ خوامی و من بەندەی تۆم، من ستەمم لە نەفسی خۆم كردووە، دان بە گوناحی خۆمدا دەنێم، خوایە لە هەموو گوناحەكانم خۆش بە، كەس ناتوانێت گوناحان بسڕێتەوە جگە لە تۆ، خوایە رێنماییم بكە بۆ پەسەندترین رەفتارو رەوشت، كەسیش غەیری تۆ ناتوانێت رێنمایی بكات بۆ باشترین رەوشت، خوایە رەفتارو رەوشتی ناپەسەندم لێ دوور بخەرەوە، كەسیش ناتوانێت غەیری تۆ رەوشتی خراپە لە كەس دوور خاتەوە، خوایە من وەدەنگ بانگەوازەكەتەوە هاتووم، هەر هەموو خێرو چاكە وا لە دەست تۆدا، هیچ خراپەیەك لای تۆ نیە، رێنمایی كراو ئەو كەسەیە كە تۆ رێگات نیشانداوە، من بە تۆم و بۆ تۆم، هیچ جێ حەشارو پەناگەیەك نیە مەگەر هەر لای خۆت، پاك و پیرۆزیت،

---

[١] موسلیم (٢/١٨٥)، ئەبوداوود (١/١٢١)، دارەقوتنی (١١١)، ئەحمەد (١/١٠٢)، بەیهیقی (٢/٣٢)، نەسائی (١/١٦٩،١٦١،١٤٢)، ترمزی (٢/٢٥٠) دەربارەشی دەفەرموێ: (حسن صحیح)، ئیمامی شافیعی لە كتێبی (الأم/١/٩١) شێخی ئەلبانی دەربارەی دەفەرموێ: صحیح ع‌ا شرط مسلم.

بەرزی و مەزنی بۆ تۆ، داوای لێبوردنت لێ دەکەم و پەشیمانیم قبوولْ بفەرمووە..

ئیمامی ئیبنولقەییم لە (زاد المعاد ٧٢/١) دا دەڵێ پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم ئەم دوعایەی لە شەونوێژدا دەخوێند، نەك لە فەرزەکاندا.. بەلاّم شێخی ئەلبانی ئەمە رەت دەکاتەوەو دەڵێ: هیچ بەلگەیەك بە دەستەوە نیە ئەو پسەیە بسەلمێنێت، چونکە ئەوە سەلمێنراوە کە لە فەرزو سوونەتدا وەکو یەك خوێندوونی. ئیمامی نەوەویش لە (المجموع ٣١٥/٣) دا دەڵێ کە لەفزەکە بە رەهایی هاتووە نوێژی فەرزو نوێژی سوونەت وەکو یەك دەگرێتەوە[1]..

دیسان شێخی ئەلبانی دەڵێ: زانایان و شەرعناسان فەرموویانە کە خوێندنی ئەم زیکرانە بۆ ژن و پیاو وەکو یەکەو جیاوازی لە نێوانیاندا نیە[2]..

٣- ریوایەتی کۆمەڵێك لە یاوەرانی عەزیزی پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم، لەوانە: سەیدنا ئەبو سەعیدی خودری و خاتوو عائیشەو سەیدنا ئەنەس و سەیدنا جابر خوا لێیان رازی بێت کە گێڕاویانەتەوە کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم لە دوعای ئیستیفتاحدا دەیفەرموێ: (سُبْحَانَكَ وَبِحَمْدِكَ، وَتَبَارَكَ اسْمُكَ وَتعَالَى جَدُّكَ ولا إلهَ غَيرُكَ)[3] واتە: پاك و بێ خەوشی بۆ تۆو بە سوپاسەوە،

---

[1] الالباني: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه وسلم (٢٤٩/١).

[2] هەمان سەرچاوە (٢٤٧/١).

[3] ئەبوداوود (١٢٤/١)، نەسائی (١٤٣/١)، ترمزی (٢/٩-١٠)، داریمی (٢٨٢/١)، ئیبنوماجە (٢٦٨/١)، تەحاوی لە (شرح معاني الاثار ١١٦/١)، دارەقوتنی (١١٢)، بەیهیقی (٣٤/٢)، ئیمامی ئەحمەد (٥٠/٣). شێخی ئەلبانی دوای توێژینەوەی هەموو ریوایەتەکانی ئەم فەرموودەیە دەفەرموێ: ئیبنومیندە بە سەنەدی سەحیح لە (التوحید ٢/١٢٣) دا ریوایەتی کردۆتەوەو

ناوت پیرۆزو بەرزەو مەزنێتیت بڵند رادەگیرێت، هیچ خوایەك نیە شایانی خوایەتی بێت جگە لە خۆت..

دووەم: ئیستیعازە

ئیستیعازە: ووتنی (أعوذ بالله من الشيطان الرجيم).. پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم کە هەڵدەستا بۆ نوێژ تەکبیرەی ئیحرامی دەکردە بە ئیستیعازە دەستی بە نوێژخوێندنەکەی دەکرد، کە بە پەنهانی دەیخوێند، ریوایاتی ئەمەش زۆرە، لەوانە:

١- ریوایەتی سەیدنا ئوبەی کوڕی کەعب خوا لێی رازی بێت کە لە بوخاریدایە، دەڵێ: (ثمَّ كانَ صَلَّى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْتَعِيذُ باللهِ تعَالَى؛ فيقولُ: أعُوذُ باللهِ من الشَّيطانِ الرَّجيمِ ؛ مِن هَمْزِهِ، ونَفْخِهِ، ونَفْثِهِ)[١] واتە: پاشان پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم پەنای دەگرت بە خوای گەورە لە شەیتانی رەجمکراو، لە دەست لێوەشاندنی، لە فووی وەسوەسەو مشەی لوت بەرزیەکەی،کاریگەریی گومڕاکارییەکەی.. هەندێك لە شەرعناسان پێیان وانیە ئیستیعازە لە نوێژدا هەبێت، بەڵام ئیمامی ئیبنوحەزم و ئیمامی نەوەوی توێژینەوەیەکی ووردیان

منیش (واتە ئەلبانی) دواتر لە نەسائیدا (بە ژمارە ٨٤٩ و ٨٥٠) بینیم و لە زنجیرەی سەحیحەدا بە ژمارە (٢٩٣٩) تەخریجم کردەوە.

[١] بوخاری (٢٤٢/١٠).

لەسەر کردووەو ئەمەیان پەسەند کردووە کە ئێمە لێرەدا لە ئەلبانیەوە وەرمان گرتووە[١]..

٢- ریوایەتی سەیدنا ئەبو سەعیدی خودری و جوبەیری کوڕی موتعیم و ئیبنومەسعوودو عومەری خوڕی خەتتاب و ئەبو ئومامە خوا لێیان رازی بێت هەیە دەڵێ پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم کە نوێژی دادەبەست یەکسەر دوای تەکبیرەی ئیحرام دەیفەرموو: (أعُوذُ باللهِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ مِنَ الشَّيطانِ الرَّجيمِ) شێخی ئەلبانی لە کتێبی (ارواء الغليل) دا توێژینەوەی لەسەر هەر یەکێك لەو سەنەدانە کردووە کە لای ئەبوداوودو ترمزی و داریمی و دارەقوتنی و تەحاوی و بەیهیقی و ئیمامی ئەحمەدەو فەرموودەکەی بە سەحیح ناساندووە[٢]..

ئەلبانی دەڵێ: ریوایەتێکی سەحیحم بۆ ساغ نەبۆتەوە کە تەنها (أعُوذُ باللهِ من الشَّيطانِ الرَّجيمِ) ی فەرموو بێت، هەرچەندە زۆر لە شەرعناسان بە تایبەتی شافیعیەکان فەرموویانە کە مادام خوای گەورە فەرموویەتی ﴿ فَإِذَا قَرَأْتَ ٱلْقُرْءَانَ فَٱسْتَعِذْ بِٱللَّهِ مِنَ ٱلشَّيْطَٰنِ ٱلرَّجِيمِ ﴾ النحل/٩٨ واتە: کە قورئانت خوێند پەنا بە خوا بگرە لە شەیتانی رەجمکراو، کەوابوو ووتنی (أعُوذُ باللهِ من الشَّيطانِ الرَّجيمِ)ەکە فەرمانەکە دێنێتە دی، بەڵام شێخی ئەلبانی رەحمەتی جەخت لەسەر ئەوە دەکاتەوە کەئەو فەتوایە تەنها یەك فەرموودەی مورسەلی هەیە ئەوە بسەلمێنێت، بەڵام فەرموودەی تری سەحیح هەیە کە زیادەکانی دەسەلمێنێت، کەوابوو باشتر وایە ـ بە رای شێخی ئەلبانی بووترێت:

---

[١] ابن حزم: المحلى (٢٤٧/٣)، النووي: المجموع (٣٢٦/٣) الالباني: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه وسلم (٢٧١/١).

[٢] الالباني: ارواء الغليل (٣٤٢).

(أعُوذُ باللهِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ مِنْ الشَّيطانِ الرَّجيمِ) ئەمە رای هەندێك لە توێژەرەوانی مەزهەبی شافیعیشە وەکو شێخی رافیعی[1]..

منیش پێم وایە بەم زیادەیەوە بڵێین: (أعُوذُ باللهِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ مِنْ الشَّيطانِ الرَّجيمِ)..

سێیەم: بەسمەلە

بەسمەلە: ووتنی (بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ)..

ریوایاتی فەرموودە لەسەر ئەوە زۆرە کە دەڵێ پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم لە نوێژدا دوای تەکبیرەی ئیحرام و ئیستیعازە یەکسەر بەسمەلەی دەکرد، لەوانە: ریوایەتی سەیدنا ئەنەسی کوڕی مالیك خوا لێی رازی بێت کە بە چەندین سەنەد ریوایەت کراوە، یەکێکیان لە رێی شوعبەوە، لە قەتادەوە، لە ئەنەسەوە هاتووە کە دەڵێ: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم و ئەبوبەکری سددیق و عومەری کوڕی خەتتاب کە نوێژیان دادەبەست، بە ﴿ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ﴾ دەستیان پێ دەکرد.. واتە خەڵکەکە ئەوەیان بە دەنگی بەرز لێ دەبیستن[2]..

---

[1] الرافعي: شرح الوجيز ٣٠٥/٣.

[2] بوخاری (١٨٠/٢)، موسلیم (١٢/٢)، تەحاوی (١١٩/١)، دارەقوتنی (١١٩)، بەیهیقی (٥١/٢)، ئەحمەد (١٧٩/٣، ٢٧٣، ٢٧٥).

بەسمەلە: بە پەنهانی دەخوێندرێت نەك بە دەنگی بەرز:

بەلگەی زۆر لەسەر ئەوە كۆن كە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم و یاوەرانی نزیكی وەكو سەیدنا ئەبوبەكرو عومەرو عوسمان لە هیچ نوێژێكی جەماعەتدا كە ئیمام بوون بەسمەلەیان بە دەنگی بەرز نەخوێندووە.. ئەمەش بۆچوونی پێشەوایانی تابعینە وەكو سوفیانی سەوری و عبداللەی كوڕی موبارەك و ئیمامی ئەحمەدو ئیسحاقی كوڕی راهەوەی.. شێخی ئەلبانی خوا پاداشتی بداتەوە لە توێژینەوەی ئەمەدا بە دوای یازدە ریوایەتدا چۆتەوەو هەمووی ساغ كردۆتەوەو سەلماندوێتی كە بەسمەلە لە نوێژدا دەبێت بە پەنهانی بخوێندرێت[1].. ئەمەش بۆچوونی ئیمامی ئەبوحەنیفەو هەردوو یاوەرەكەیەتی[2] ، هەروەها ئەمە بۆچوونی زۆرینەی زانایانی فەرموودەوانیشە..

بەلام ئیمامی شافیعی و یاوەرانی دەڵێن ووتنی بەسمەلە بە دەنگی بەرز سووننەتە.. ئیمامی نەوەوی رەحمەتی فەرموودەی زۆری لەسەر بۆچوونی ئیمامی شافیعی هێناوەتەوە[3]، بەلام شێخی ئەلبانی دوای توێژینەوەی فەرموودەو سەنەدەكانیان دەڵێ: هەر كەسێك بە ئینسافەوە تەماشای ئەم فەرموودانە بكات، یەك فەرموودەی سەحیح و سەریحی چنگ ناكەوێت كە پاڵپشتی بۆچوونەكەیان بێت.. ئینجا تەحقیقاتی خۆی و ئیمامی زەیلەعی لە (نصب الراية) و ئیمامی شەوكانی لە (نيل الاوطار) ەوە نەقڵ دەكات، كە چۆن هەموویان توێژینەوەی ووردەكارانەیان بۆ هەموو ریوایەتەكانی ئیمامی شافیعی و نەوەوی كردووەو سەرەنجام

---

[1] الالباني: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه وسلم (١/٢٧٧-٢٩٢).

[2] محمد بن حسن الشيباني: الآثار (١٥-١٦).

[3] المجموع (٣/٣٣٤-٣٥٦) ،

سەلماندوویانە كە ووتنی بەسمەلە بە پەنهانی سووننەتە نەك بە دەنگی بەرز..

شێخی ئەلبانی ڕەحمەتی تەنانەت ئەوەشی ڕەت كردۆتەوە كە ئیمامی ئیبنولقەییم دەڵێ: (پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم هەندێك جار بەسمەلەی بە دەنگی بەرز دەفەرموو، زۆرینەی جارەكانیش بە پەنهانی). یان ئەوەی ئیبنوتەیمییە كە دەڵێ: (لەوانەیە خوێندنی بەسمەلەكەی بە دەنگی بەرز پێشتر بووبێت و دواتر وازی لێ هێنابێت، ئەمەش ئیحتیماله).. بەڵام شێخی ئەلبانی ڕەحمەتی ئەم ئیحتیمالەشی پێ قبووڵ نەبووە، ئەمەش ڕاسترە[1].

كەوابوو ڕاستر ئەوەیە كە ووتنی (بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ) لە نوێژدا وەكو ئیستیعازە بە بێ دەنگی دەوترێت.. والله اعلم..

چوارەم: خوێندنی قورئان لە نوێژدا

خاتوو ئوم سەلەمە خان خوا لێی ڕازی بێت چۆنیەتی قورئان خوێندنی پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم دەگێڕێتەوە،

- دەڵێ: (ثمَّ يَقرأ الفَاتِحَةَ، ويُقطعُهَا آيةً آيَةً إلى آخرِ السُّورَةِ. وَكَذلِكَ كَانَتْ قِرَاءَتهُ كُلُّهَا ؛ يَقِفُ عَلَى رُؤوسِ الآي، وَلا يَصِلُها بمَا بَعْدَها)[2] واتە

---

[1] ابن القيم: زاد المعاد (٧٣/١)، ابن تيمية: المجموع (٨٧/١)، الالباني: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه وسلم (٢٩٢/١).

[2] ئەبو داوود(١٦٩/٢)، بەیهیقیش لەوەوە (٤٤/٢)، ترمزی (١٥٢/٢)، دارەقوتنی (١١٨)، حاكم (٢٣١/٢) و فەرموویەتی سەحیحە لەسەر مەرجی بوخاری و موسلیم و ئیمامی زەهەبیش لایەنگرێتی ، هەروەها ئیبنوخوزەیمە بە سەحیحی داناوە (لە تەفسیری ئیبنو

پاشان سورەتی فاتیحەی دەخوێند کە ئایەت بە ئایەت لێکی جیا دەکردنەوە.. یەعنی (بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ) دەخوێندو دەوەستا، ئینجا ﴿ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ﴾ی دەخوێندو دەوەستا، ئینجا ﴿ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ﴾ دەخوێندو دەوەستاو ئینجا ﴿مَٰلِكِ يَوْمِ ٱلدِّينِ﴾ وە هەروەها تا کۆتایی فاتیحە.. قورئان خوێندنی هەر وابوو، لە کۆتایی هەموو ئایەتێك دەوەستاو پەیوەستی نەدەکردەوە بەوەی دوایەوە..

ئەلبانی دەڵێ: ئەمە سوننەتێکە بە داخەوە زۆرینەی قورئان خوێنەکان ـ چ جای خەڵکی تر ـ وەلیان کردووە[1]..

ـ (مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ) و (مَلِكِ يَوْمِ الدِّينِ):

هەروەها دەڵێ: (وَكَانَ تارَةً يَقْرَأُهَا (مَلِكِ يَوْمِ الدِّينِ وتارَةً مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ)[2] واتە: جاری وا هەبوو (مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ)ی بە (مَلِكِ يَوْمِ الدِّينِ) دەخوێندەوە. ئەمەش وەکو ئیمامی ئیبنوکەسیر دەڵێ: خوێندنەوەیەکی بەناوبانگی ناو قورئان خوێنەکانە، هەردوو شێوەی خوێندنەوەکە لە قیرائاتی حەوتدا هەیە، هەرچەندە ریوایەتی سەحیح هەیە کە سەیدنا ئەبوبەکرو عومەرو عوسمان و معاویە خوا لێیان

کەسیر(١٧/١)ەوە وەرگیراوە، ئیمامی نەوەویش لە (المجموع (٣٣٣/٣) بە سەحیحی ناساندووە، شێخی ئەلبانیش دەفەرموێ: هەر وایە کە فەرموویانە (الالباني: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه وسلم (٢٩٣/١)).. ئیبنو ئەبوداوود لە (المێاحف ٢/٧)، ئەبونوعەیم لە (اخبار أێبهان ١٠٤/١)، حاکم (٢٣١/٢)، فەرمووشیەتی سەحیحەو ئیمامی زەهەبیش لایەنگریی بووە.

[1] الالباني: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه وسلم (٢٩٤/١).

[2] ئیبنو ئەبوداوود لە (المصاحف ٢/٧)، ئەبونوعەیم لە (اخبار أصبهان ١٠٤/١)، حاکم (٢٣١/٢)، فەرموویەتی سەحیحەو ئیمامی زەهەبیش لایەنگریی بووە، بڕوانە (الالباني: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه وسلم (٢٩٨/١).).

رازی بێت هەموو بە (مَالِكِ) دەیانخوێندەوە، بەڵام زەمەخشەری دەڵێ: (مَلِكِ) پەسەندترە چونكە خوێندنەوەی ئەهلی حەرەمەینەو خوای گەورەش دەفەرموێ: (لِّمَنِ ٱلْمُلْكُ ٱلْيَوْمَ لِلَّهِ ٱلْوَٰحِدِ ٱلْقَهَّارِ) غافر/١٦.

★ ★ ★

باسی چوارەم: دانانی سوترە

سوترە: ووشەیەکی عەرەبیە بە مانای بەربەست و ناوبڕ. لە شەرعدا بریتیە لە هەر شتێك كە نوێژخوێن لە نێوان خۆی و جێ سوجدەکەیدا دابنێت، کە کۆتایی جێ سوجدەی نوێـژ دیاری دەکات، دەشێت پایە یان دیوارێك بێت و لێی نزیك بیتەوە، دەشێت دارێك بێت چەقێنرا بێت، دەشێت گۆزەیەك، تەرمۆزەیەك، کتێبێك بێت بە پێوە راگیرا بێت، گرنگ ئەوەیە بستێك بەرز بێت و سێ باڵ یان سێگەز، یان مەترو نیوێك لە بەرامبەر نوێژخوێنەکە بێت..

حیکمەت لە هەبوونی سوترە:

شەرعناسان فەرموویانە: بۆ ئەوەیە کە بزانرێت لە نوێژدایەو بە بەر نوێژەکەیدا نەڕۆن.. هەندێکی تر فەرموویانە: لەبەر ئەوەیە کە نوێژخوێن سنورێك بۆ روانین و بینینی خۆی دانێت و هەوڵ بدات لەو سنورە دەرنەچێت .

فەرزە یان سوننەت؟!

شەرعناسان دوای ئەوەی لە شیاوێتی بوونەتەوە باسیان لە فەرزبوون ونەبوونی کردووە.. هەندێکیان کە فەرموودەکانیان لا سەحیح بووە وەکو ئیبنوخوزەیمەو شەوکانی و ئەلبانی فەرموویانە دانانی سوترە فەرزە. جمهوری شەرعناسانی تر فەرموویانە: لەبەر ئەوەی فەرموودەی تریش هەیە کە دەسەلمێنێت کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم نوێژی بە

بێ هەبوونی سوترە کردووە، کەوابوو هەبوونی سوترە بۆ نوێژ سوننەتێکی موئەککەدەیە.

ـ **ئەوانەی فەرمووویانە سوننەتە:** جمهوری شەرعناسانن، ئیبنوروشدی مالیکی دەڵێ: کە شەرعناسان فەرموویانە هەبوونی باشە مەبەستیان لەوەیە کە فەرز نیەو سوونەتە، چونکە ئەگەر نوێژەکەی بە بێ سوترە کرد، دروستە، چونکە سوترە لە تەواوکەرەکانی نوێژ نیە و دروست ونادروستی نوێژ لەسەر ئەو نەوەستاوە[1]. بەڵگەیان ئەو فەرمودەیە کە سەیدنا ئیبنوعەبباس خوا لێی رازی بێت دەڵێ: (قَالَ: أقْبَلْتُ عَلَى حِمَارٍ أتانٍ، وَرَسولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلّم يُصَلّي بِالنّاسِ بِمِنَى إلَى غَيرِ جِدَارٍ، فَمَرَرْتُ بَينَ يَدَي بَعْضِ الصَّفِّ، فَنَزَلْتُ وَأرْسَلْتُ الأتانَ تَرتَعُ، وَدَخَلْتُ الصَّفَّ فَلَمْ يُنْكِرْ ذَلِكَ عَلَي أحَدٌ)[2] واتە: بە سواری ماکەرێکەوە هاتمە مینا، بینیم پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم نوێژ دەکات، بێ ئەوەی رووی لە دیوارێك بێت، منیش بەبەر ریزی نوێژخوێناندا رۆیشتم، دابەزیم و لێگەڕام ماکەرەکە بلەوەڕێت وخۆشم چوومە ریزی نوێژەوە، کەسی نکووڵی ئەوەی لێ نەکردم.. شەرعناسان دەڵێن: مەبەستی ئەوەیە بێ ئەوەی سوترەیەکی بۆ خۆی دانابێت[3]..

---

[1] ابن رشد: بداية المجتهد (١٢١/١).

[2] بوخاری (١٩٩/١ ـ ٤٩٣)، موسلیم (١٧٢/٤)، ئیمامی مالك: الموطأ (٣٦٧ ل ١٠٢).

[3] السرخسی: المبسوط (٤٦/٢)، ئیبنونەجیم: البحر الرائق (٩٥/٤)،ئیبنو عابدین: رد المختار (٤٩٨/٤)، محمد الغەربی: مواهب الجليل لشرح مختصر خليل (١٢٦/٤ رای ئەم بەرێزانەشی تێدایە: ئیبنو عەرەفە، ئیبنوعیاز، ئەلباجی، ئیبنولعەرەبی، ئیبنوعەبدولبیر، ئیبنولحەبیب و ئیبنوروشد)، ئیمامی شافیعی لە: اختلاف الحديث (ل ٩٧) ئیمامی نەوەوی لە روضة الطالبين (٣٩٨/١)، ئیبنوقودامە: المغني ٦/٤)، ئیبنوحەجەر: فتح الباري (٣٩٨/٣)، سەنعانی: سبل السلام (٢٠٢/١)..

ئەمـە راوبۆچـوونی شـێخ بـن بـازو بـن عوسـێمین و سـەید سـابق و شەرعناسانی لیژنەی دائیمی فەتواو ئیرشادی ئیسلامی جەزیرەشە[١].

ئیمـامی ئـەبو حەنیفـە دەڵێ: ئەگـەر لـەوە دڵنیـابوو کـە کـەس بـە بەرنوێژەکەیدا تێناپەڕێت، بۆی هەیە سوترە دانەنێت[٢]..

ئیمامی شافیعی دەڵێ: خۆی سەرپشکە چەند لـە سوترەکەی نزیـك دەبێتەوە، چونکە نوێژەکەی بە بێ سوترەش تەواوە، بەبەر نوێژەکەشیدا بڕۆن نوێژەکەی هەر تەواوە، چونکە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم لـە کەعبـەدا بـێ سـوترە نوێـژی دەکـردو خـەڵکیش بەبـەر نوێژەکەیـدا دەڕۆیشـتن، ئـەوە نوێـژی تـەنهایی بـوو نـەك پێشـنوێژی جەماعـەت. لـە میـنـاش پێشـنوێژی بــە یــاوەران کـردو سوترەشــی دانــەنابوو.. وەکــو فەرموودەکەی ئیبنوعەبباس روونی دەکاتەوە[٣]..

ئیبنوروشدی مالیکی دەڵێ: شەرعناسـان لەسـەر ئـەوە کـۆن کـە دانـانی سوترە لە کاتی نوێژی تاك و کۆمەڵدا شتێکی باشە[٤]..

ئیمامی نەوەوی دەڵێ: باشتر وایە لە کاتی نوێژدا سوترەیەك بـۆ خـۆی دانیـت، دیوارێـك، کۆڵەکەیـەك، شـتێکی وا کـە بەرامبـەری بوەسـتێت و نوێژەکەی بکات، بە مەرجێك سێ باڵ لێوەی دوورتر نەبێت[٥].

دیارە ئیمامی نەوەوی لەبەر ئەو فەرموودەیەتی کە دەڵێ: (وَكَانَ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّم يَقِفُ قَرِيباً مِنَ السُّتْرَةِ، فَكَانَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجِدَارِ ثَلاثَـةُ أَذْرُعٍ،

---

[١] ابـن بـاز: كيفيـة صـلاة النبي (ل ٤)، ابـن عثـيمين: الشـرح الممتـع (٢/٣٠٩)، فتـاوى اللجنـة الدائمة (٢٦١٣)..

[٢] الفتاوى الهندية (٣/٣٤٤).

[٣] ئیمامی شافیعی: اختلاف الحديث (ل ٩٧).

[٤] بداية المجتهد (١/١٢١).

[٥] النووي: روضة الطالبين (١/٣٩٨).

وَبَينَ مَوْضِعِ سُجُودِهِ وَالْجِدَارِ مَمَرُّ شَاةٍ)[1] واتـە: پێغەمبـەری خـوا صلـی الله علیه وسلم له نزیك سوترەیەكەوە بۆ نوێژ دەوەستا، مەسافەی سێ باڵ لـە سـوترەكەیەوە دوور دەبـوو، نێـوان شـوێنی سـوجدەكەی و دیوارەكـەی بەرامبەری (ئەوەندە دەمایەوە كە) بەرخێك پێیدا گوزەری دەكرد..

ئیبنورەجەبی حەنبەلی دەڵێ: باشتر وایە نوێـژ بەرامبـەر سـوترەیەك بكرێـت، ئەمـە لای زۆرینـە واجـب نیـە، لـە نـاو شەرعناسـانی مەزهـەبی ئیمامی ئەحمەددا ئەم بۆچوونە بەناوبانگترە[2]..

ئیبنوقودامەی مەقدیسی دەڵێ: سوترە مەرجی نوێـژ نیـە، هـەر باشتر وایە دانرێت[3]..

شـێخ ئیبنوبـازی رەحمـەتی لەشـەرحی فـەرموودەی ژمـارە (٢٤٤) ی كتێبی (بلوغ المرام)دا دەڵێ: ئـەم فەرموودەیـە بەلگەیـە لەسـەر ئـەوەی كـە باشترە سوترە دابنرێت ئەگەرچی تیرێكیش بێت. هـەروەها دەڵـێ: باشتر وایـە سـوترە دانێـت و لێـی نزیـك بێتـەوە.. لـە شـوێنێكی تریشـدا[4] دەڵـێ: نوێژخوێن ئیمام بێت یان مەئمووم، سووننەتە سوترەیەك لە پـێش خـۆی دانێت چونكە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسـلم فـەرمانی پێكـردووە.. تەئكیدیش دەكاتەوە كە سـووننەتە نـەك فـەرز، چونكە پێغەمبـەری خـوا صلی الله علیه وسلم بە بێ سوترەش نوێژی كردووە [5]..

---

[1] بوخاری (٤٥٥/٢)، موسلیم (٥٩/٢)، بەیهیقی (٢٧٢/٢)..

[2] ابن حجر: فتح الباري (٣٠٨/٣).

[3] ابن قدامة: المغني (٦/٤).

[4] ابن باز: كيفية صلاة النبي (ل ٤).

[5] ابن باز: تحفة الاخوان بأجوبة تتعلق باركان الاسلام (ل ٨١).

ـ ئەوانـەی فەرموویانـە واجبـە: ریوایـەتێکی ئیمـامی ئەحمـەدە، بـەڵام لـە شـەرحی (واجـب) ێتیەکەیـدا فەرموویانــە: ناشـێت وازی لـێ بهێنرێت، واتە بە مانـای سـووننەتی موئەککەدەی لای شەرعناسـانی تـرە، بۆیە لای ئەمانیش دانـەنانی سـوترە بـە ئەنقەسـتیش بێـت، نابێتـە هۆی بەتاڵبوونەوەی نوێژ.

بەلگەی ئەمانیش ئەوەیە کە:

یەکەم: فەرموودەکانی پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم کە فەرمانی تێدا بە دانانی سوترە بۆ نوێژ کردووە:

١ـ سـەیدنا ئیبنوعومـەر خـوا لێیـان رازی بێـت گێڕاوێتیـەوە کـە پێغەمبەری خـوا صـلی الله علیـە وسـلم فەرموویـەتی: (لا تصَلِّ إلَّا إلَى سُتْرَةٍ، وَلا تدَعْ أحَدًا يَمُرُّ بَيْنَ يَدَيكَ ؛ فَإنْ أبَى فَليُقاتِلْهُ، فَإنَّ مَعَهُ القَرِينَ)[1] واتـە: نوێـژ بـەرەو سـوترە نـەبێت مەیکـە، نەشـهێڵیت کـەس بەبـەر نوێژەکەتدا بڕوات، ئەگەر هـەر گوێی نەدایـەو رۆیشـت، پـاڵی پێـوەنێ، ئەوە هاوڕێی (پاڵنەری) خراپی لەگەڵدایە.. لە ریوایەتەکانی تردا دەڵێ ئەوە شەیتانی لەگەڵدایە:

٢ـ فەرموودەیەکی تر کە سـەیدنا ئـەبو سـەعیدی خـودری خـوا لێـی رازی بێت دەیگێڕێتەوە دەڵێ: (إذَا صَلَّى أحَدُكُمْ فَليُصَلِّ إلَى سُتْرَةٍ وَلْيَدْنُ

---

[1] موسلیم (٥٠٦) و سەحیحی ئیبنوخوزەیمە ژمارە (٧٩٣).

مِنهَا وَلا يَدَع أحَدَاً يَمُرُّ بَينَهُ وبَينَهَا فإنْ جَاءَ أحَدٌ يَمُرُّ فَلْيُقَاتِلْهُ فإنَّهُ شَيطانٌ)[1]..

٣ـ هەروەها فەرموودەكەی سەیدنا سەهلی كوڕی ئەبو حەسمە خوا لێی رازی بێت كە دەگێڕێتەوە كە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم فەرموویەتی: (إذَا صَلَّى أحَدُكُمْ إلَى سُترَةٍ فَلْيَدنُ مِنهَا لا يَقْطَعُ الشَّيطانُ عَلَيهِ صَلاتَهُ) [2].. واتە: ئەگەر كەسێكتان نوێژی بەرامبەر سوترەیەك دەكرد با ئەوەندە لێی نزیك ببێتەوە كە رێ نەدات شەیتان نوێژەكەی پێ ببڕێت..

٤ـ فەرموودەكەی سەیدنا سەبرەی كوڕی مەعبەدی جەهنی خوا لێی رازی بێت كە دەڵێ: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم فەرمانی داوە كە: (لِيَستَتِرْ أحَدُكُمْ وَلَو بِسَهمٍ)[3]..ئەگەر كەسێكتان تیرێكیش بچەقێنێت و بیكات بە سوترە با بیكات..

٥ـ هەروەها فەرموودەكەی تری سەیدنا ئیبنو عومەر خوا لێیان رازی بێت كە دەڵێ: (كانَ النَّبيُّ صَلَّى اللهُ عليهِ وَسَلَّمَ إذَا خَرَجَ يَومَ الْعِيدِ

---

[1] ئەبوداوود (١١١/١)، نەسائی (١٢٢/١)، بەیهیقی (٢٧٢/٢) تەحاوی (٢٦٥/١)، حاكم (٢٥١/١)، ئیبنوئەبی شەیبە (٣١٢/١) شێخی ئەلبانی لە (صحيح الجامع ٦٥١) دا دەفەرموێ سەحیحە: شێخ مەشهوور حەسەن لە (أخطاء المصلين ل٧٦) دا دەفەرموێ حەسەنە.

[2] ئیبنوئەبی شەیبە لە: (المصنف ٣١٢/١)، ئیمامی ئەحمەد لە المسند / توێژینەوەی شێخ ئەحمەد شاكر كە بە سەحیحی ناساندووە (٤٥٢/١٢ ـ ١٦٠٥٥)، نەسائی (٧٤٥) شێخی ئەلبانیش لە (تمام المنة ل ٣٠٤) دا هەر بە سەحیحی ناساندووە ..

[3] ئیمامی ئەحمەد لە موسنەدەكەی خۆی (١٣٨/١٢ ـ ١٥٢٧٧)، ئیبنو ئەبی شەیبە (٣١١/١)، ئیبنوحەجەری عەسقەلانی لە (بلوغ المرام ل ٦٧ ژمارە ٢٥٤) شێخی ئەلبانیش بە سەحیحی داناوە (مختصر الصحيحة ل ١٠٢ ـ ٥٣٨).

أمَرَ بالحَرْبَةِ فَتوضَعَ بَينَ يَدَيهِ فَيُصَلِّي إِلَيهَا)[١] واتە: كە پێغەمبەری خـوا صـلی الله علیـه وسـلم بـۆ نوێـژی جـەژن تەشـریفی دەبـردە دەرەوە فـەرمانی دەكـرد كـە حەربەیـەك (قەمەیـەكی درێـژ یـان شمشـێرێكی كورت) ی لـە پـێش جـێ نوێژەكەیـەوە بـۆ بچەقێنرێت،تا بـۆی ببێتـە سوترە.

دووەم: رەفتاری پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم كە سوترەی بۆ نوێژ داناوە :

١ـ فەرموودەكەی ئەبو جوحەیفە كـە دەڵـێ: (خَـرَجَ عَلَينَـا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ بالهَاجرَةِ، فَأُتِيَ بوَضُوءٍ فتوَضَّأ فصَلَّى بنَـا الظُّهْرَ وَالْعَصْـرَ وَبَـينَ يَدَيـهِ عَنَـزَةٌ وَلاَ يَضُـرُّهُ مَـنْ مَـرَّ وَرَاءَ ذلِـكَ)[٢] واتـە: پێغەمبەری خوا صلی الله علیـه وسـلم لـە گـەرمای نیـوەڕۆدا تەشـریفی هێنایە لامان، ئاوی دەستنوێژیان بۆ هێنـا، دەسـتنوێژی گـرت و نوێـژی نیوەڕۆو عەسری كرد، عەنەزەیەكیشی[٣] لە پێش خۆی دانابوو، ئەوانەی لەودیوو عەنەزەكەوە تێدەپـەڕین كاریگـەرییان لەسـەر نوێژەكـەی ئـەم نەبوو..

٢ـ لە ریوایەتێكی تردا دەڵێ: (فَيَمُرُّ مِنْ وَرَائِهَا المرْأَةُ وَالحِمَارُ)[٤] واتـە: ژن و كەرسواریش بەوێدا تێدەپەڕین..

---

[١] بوخاری (٤٩٤)، موسلیم (٢٥٤)، ئیمامی ئەحمەد (٤٩٤/٥ ـ ٦٢٨٦).

[٢] بوخاری (٤٦٩)، موسلیم (٢٥٢).

[٣] عەنەزە: دارێك بووە كۆتاییەكەی ئاسنی پێوە قایم كراوە (ئیمامی نەوەوی: شەرحی سەحیحی موسلیم ١٧٤/٤) لە عەسا درێژترو لە رم كورتتر بووە (مختار الصحاح ل ٢٤١).

[٤] موسلیم (٤ / ٢٢٠).

٣ـ هەروەها ریوایەتی سەیدنا ئیبنو عومەر خوا لێیان رازی بێت کە دەڵێ: (أنّهُ كَانَ صَلَى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَمَ يَغدُو إلى المُصَلى وَالعَنَزَةُ تحمَلُ وتتصَبُ بالمُصَلى بَينَ يَدَيهِ فيُصَلي إليهِ)[1] واتە: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم تەشریفی دەبرد بۆ ساحەی نوێژی جەژن و عەنەزەیەکیشی لەگەڵ خۆی دەبرد، لەوێ بەرامبەر جێنوێژەکەی خۆی دەیچەقاند..

٤ـ سەیدنا سەلەمەی کوڕی ئەکوەع خوا لێی رازی بێت دەڵێ: (أنّهُ رَأى النّبيَّ صَلى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَمَ يَتحَرَّى الصَّلاة عِنْدَ الإسْطوانَةِ)[2] واتە: پێغەمبەری خوای صلی الله علیه وسلم بینی لە کۆڵەکەی مزگەوتەکە نزیك دەبۆوە تا نوێژی بەرامبەر دەکات.. واتە دەیکردە سوترە:..

٥ـ یان کە سوارییەکەی خۆی دەکردە سوترە وەکو سەیدنا ئیبنو عومەر خوا لێیان رازی بێت دەگێڕێتەوە: (أنَ النّبيَّ صَلى اللهُ عَلَيه وَسَلَمَ كانَ يُعْرِضُ رَاحِلَتهُ فيُصَلي إليهَا)[3] واتە: پێچی بە سوارییەکەی (حوشتر بوو بێت یان ئێسترو گوێدرێژ) دەکردەوەو دەیکردە سوترەو نوێژەکەی دادەبەست.

٦ـ یان حەربەیەکییان بۆ دەچەقاندو ئەویش علیه الصلاة و السلام دەیکردە سوترە، وەکو سەیدنا ئیبنو عومەر خوا لێیان رازی بێت

---

[1] بوخاری کتاب العیدین (٩٧٣ ـ ٢١٤/١)، نەسائی (١٥٦٢)..

[2] بوخاری (٤٥٧/٢ ـ ٥٠٢)، موسلیم (٥٩/٢ ـ ٢٦٤)، بەیهیقی (٢٧٠/٢) ئیمامی ئەحمەد (٤٨/٤).

[3] بوخاری (٤٥٩)، بەیهیقی (٢٦٩/٢)، ئیمامی ئەحمەد (١٣٩/٢) .

دەگێڕێتەوە: (كَانَ تركَزّ الحَرْبَةَ قُدَّامَهُ يَومَ الفِطرِ وَالنَّحْرِ ثمَّ يُصَلّي)[١].لە ریوایەتێکی تردا: (كَانَ يُرَكّزّ الحَرْبَةَ يَومَ العِيدِ فيُصَلّي إليهَا)[٢]..

٧ـ جێ خەوتنی کردۆتە سوترە: عائیشەخان خوا لێی رازی بێت دەگێڕێتەوە: (لَقَدْ رَأيْتنِي مُضْطَجَعَةً عَلَى السَّرِيرِ فيَجِيءُ النَّبِيُّ صَلَى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَمَ فيَتوَسَّطُ السَّرِيرَ فيُصَلّي)[٣] دەتبینی من لەسەر پێخەفەکە راکشاوم، پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم تەشریفی دەهێنایەوە، لە ئاستی ناوەندی پێخەفەکە نوێژی دەکرد.. یەعنی جێ نووستنەکەی عائیشە خانی دەکردە سوترە، لە کاتێکدا کە ئەویشی لەسەر راکشابوو..

٨ـ سوترەیەکی تر دارو درەختە کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم نوێژی لە بەرامبەریدا کردووە، سەیدنا عەلی خوا لێی رازی بێت دەڵێ: (كَانَ النَّبِيُّ صَلَى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَمَ يُصَلِّي إلَى شَجَرَةٍ)[٤] واتە: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم بەرامبەر بە درەختێك نوێژەکەی دەکرد، یەعنی دەیکردە سوترەی خۆی..

٩ـ عائیشەخان خوا لێی رازی بێت دەگێڕێتەوە کە سوترەیەکی تری پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم حەسیرێکی لوول کراو بووە کە بە رۆژ رایدەخست و بەشەو لوولی دەکردو لە پێش خۆی دایدەنا و دەیکردە سوترەی نوێژی شەوانی: (كَانَ لِرَسولِ اللهِ صَلَى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَمَ حَصِيرٌ يَبْسُطهَا بالنَّهَارِ وَيَحْتجِرُهَا باللّيلِ فيُصَلّي إليهَا)[٥].

---

[١] بوخاری (٤٥٤/٢)، موسلیم (٥٥/٢).

[٢] بوخاری (٤٩٨).

[٣] بوخاری (٥٠٨)، موسلیم (٢٧١).

[٤] ئیمامی ئەحمەد (١٦١١/٨٨/٢) توێژینەوەی شێخ ئەحمەد شاکر دەفەرموێ: سەحیحە.

[٥] نەسائی (٧٥٩) شێخی ئەلبانی بە سەحیحی ناساندووە: صحيح النسائي (٧٦٢).

سێیەم: لاواز كردنی حوكمی ریوایەتی فەرموودەی نوێژی پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم بێ هەبوونی دیوار:

ئـەم شەرعناسـە بەڕێزانـە لـە بەرپەرچـدانەوەی بۆچـوون و بەڵگـەی جمهوری شەرعناساندا كە فەرموودەكەی سەیدنا ئیبنوعەبباسـە خـوا لێـی رازی بێت كە فەرمووی: (قَالَ: أَقْبَلْتُ عَلَى حِمَارٍ أَتَانٍ، وَرَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّم يُصَلِّي بِالنَّاسِ بِمِنَـى إِلَـى غَـيرِ جِدَارٍ، فَمَـرَرْتُ بَـينَ يَـدَيْ بَعْضِ الصَّفِّ، فَنَزَلْتُ وَأَرْسَلْتُ الأَتَـانَ تَرتَـعُ، وَدَخَلْتُ الصَّفَّ فَلَـمْ يُنْكِـرْ ذَلِكَ عَلَـي أَحَدٌ)[1] واتە: بە سـواری ماكەرێكـەوە هاتمـە مینـا، بینـیم پێغەمبـەری خـوا صـلی الله علیـە وسـلم نوێـژ دەكـات، بـێ ئـەوەی رووی لـە دیوارێـك بێـت، منیش بەبەر ریزی نوێژخوێناندا رۆیشتم، دابـەزیم و لێگـەڕام ماكەرەكـە بلـەوەڕێت وخۆشـم چـوومە ریـزی نوێـژەوە، كەسـی نكـوولّی ئـەوەی لـێ نەكردم.. شەرعناسان دەڵێن: مەبەستی ئەوەیە بێ ئەوەی سـوترەیەكی بـۆ خۆی دانابێت[2].. ئەم پۆلـە شەرعناسـە بـەڕێزە دەڵـێن: نـەبوونی دیـوار لـە

---

[1] بوخاری (١/١٩٩ ـ ٤٩٣)، موسلیم (٤/١٧٢)، ئیمامی مالك: الموطأ (٣٦٧ ل ١٠٢).

[2] السرخسی: (المبسوط ٢/٤٦)، ئیبنونوجەیم: (البحر الرائق ٩٥/٤)،ئیبنو عابدین: رد المختار (٤٩٨/٤)، محمد الغەربی: مواهب الجلیل لشرح مختصر خلیل (١٢٦/٤ رای ئەم بەڕێزانەشی تێدایە: ئیبنو عەرەفە، ئیبنوعیاز، ئەلباجی، ئیبنولعەرەبی، ئیبنوعەبدولبیر، ئیبنولحەبیب و ئیبنوروشد)، ئیمامی شافیعی لە: اختلاف الحديث (ل ٩٧) ئیمامی نەوەوی لە روضة الطالبين (٣٩٨/١)، ئیبنوقودامە: المغني ٦/٤)، ئیبنوحەجەر: فتح الباري (٣٩٨/٣)، سەنعانی: سبل السلام (٢٠٢/١)..

بەرامبەر نوێژی پێغەمبەری خوادا صلی الله علیه وسلم رێ لـەوە ناگرێـت کە سوترەی دانەنابێت[١]..

ئیبنوحەجـەری هەیتـەمی کـە توێژەرەوەیـەکی گـەورەی مەزهـەبی ئیمامی شافیعیە، خاوەنی کتێبی توحفەیـە کـە مەرجەعییـەتی زۆرینـەی مەلای کوردە، دەڵێ: فەرموودەکان بەڵگەن لەسەر ئـەوەی کـە هـەر دەبێـت سـوترە لەبـەر نوێـژدا دانرێـت، تـا رێ لـە خـەڵکی بگرێـت کـە بەبـەر نوێژەکەیـدا تـێ نەپـەڕن.. دواتـر دەڵـێ: ئـاخر بۆیـە لای هەنـدێك لـە شەرعناسان سوترە دانان واجبە[٢] ..

شەوکانی دەڵێ: ئەو فەرموودەیەی کـە دەڵـێ: (لا تصَلِّ إلا إلَى سُترَةٍ)[٣] واتە: نوێژ بـەرەو سـوترە نـەبێت نەیکـەیت.. بەڵگەیـە لەسـەر ئـەوەی کـە دانانی سوترە واجبە[٤]. لە شوێنێکی تریشدا دەڵێ: زۆرینـەی فـەرموودەکان لەسەر ئـەوەن کـە دانـانی سـوترەو دیـاری کردنـی لـە پـێش نوێژخوێنـەوە فەرمانەو فەرمانیش بۆ واجب بوونە[٥]..

شێخی ئەلبانی دەڵێ: هەر ئەوەندەی کە بووترێـت سـوترە سـوننەتەو دانـانی باشـترە، ئەمـە پێچـەوانەی کۆمـەڵێك فەرموودەیـە کـە هەنـدێکیان بەرهەڵستی لە نوێژی بێ سوترە دەکەن[٦]..

---

[١] ئەمە بۆچوونی ئیبنوحەزمە: المحلی (٨/٤)، ئیبنوحەجەری هەیتەمی: الفتاوی الفقهیة الکبری (٩٠/٢)، الشوکانی: السیل الجرار (١٧٦/١) و نیل لاوطار (٥/٣)، ئەلبانی: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (ل ٨٢) و تمام المنة (ل ٣٠٠) و حجة النبي (ل ٢٠) ..

[٢] الفتاوی الفقهیة الکبری (١٤١/٢).

[٣] موسلیم (٥٠٦) و سەحیحی ئیبنوخوزەیمە ژمارە (٧٩٣).

[٤] نیل الاوطار (٥/٣).

[٥] الشوکاني: السیل الجرار (١٧٦/١).

[٦] تمام المنة (ل ٣٠٠).

مــن پــێم وایــە دانــانی ســوترە لــە پــێش نوێــژخوێن ســوونەتی موئەككەدەیەو دانەنانی كاریگەری لەسەر تەواوێتی نوێژەكە نیـە. ئەگـەر وا نەبوایــە حەتمــەن یــاوەران و تــابعین دانــانی ســوترەیان لــە هــەموو نوێژێكیاندا دەكردە رەفتـارێكی چۆنیەتی پەرسـتن، ئەوسـاتە پێشـەوایانی شەرعناسـییش دانـانی سـوترەیان بـە فـەرزێكی نوێـژ هـەژمارد دەكـرد.. والله اعلم.

★ ★ ★

كێشانی خەت و قەراغی بەرماڵ بۆ سوترە:

دانانی سوترە سوننەتە بەڵام مەرجە:

- سوترەكە بستێك بەرز بێت.
- سێ باڵ (مەترو نیوێك) لە پێیەكانەوە بە ئاراستەی قیبلە دوور بێت.
- سوترەی ئیمام بۆ مەئمومەكانیشە.. بۆیە لە كاتی پێویستدا رۆیشتن بەبەر نوێژی مەئمووكاندا شیاوە.
- ئەگەر لە دەشت بوو، هیچی دەست نەكەوت بیكات بە سوترە، دەشێت لەو دیو جێ سوجدەكەیەوە خەتێك بكێشێت، باشتر وایە خەتەكە بە شێوەی كەوانە یان لاكێشە بێت، تا بزانرێت ئەو لەو شوێنە دیاری كراوەدا نوێژ دەكات..
- داخستنی بەرماڵ بە بیدعە نازانم، سنوری بەرماڵەكەش سوترەیە، چونكە حیكمەتی سوترە ئەوەیە كە بە دەوروبەر راگەێنرێت كە نوێژ دەكات، راخستنی بەرماڵەكە، هەم راگەیاندنە هەم دیاری كردنی سوترە.

★ ★ ★

باسی پێنجەم: تێپەڕبوون بەبەر نوێژدا

نوێژ كە دابەسترا نابێت كەس بەبەریدا بڕوات، واتە بە نێوان نوێژخوێن و جێ سوجدەكەیدا، كە لەوانەیە سوترەیەكی لێ دانابێت، بەڵام تێپەڕبوون بەو دیوی سوترەكەدا قەیدی نیەو شیاوە..

حیكمەتی تێپەڕنەبوون بەبەر نوێژدا:

شەرعناسان لە حیكمەتی ئەمە كۆڵیونەتەوە.. چونكە دیوویانە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم ئەم مەسەلەیەی ئەوەندە بە سەخت و توند گرتووە كە كابرای نوێژخوێن بۆی هەیە شەڕەپاڵ لەگەڵ تێپەڕبوودا بكات و نەهێڵێت بەبەر نوێژەكەیدا تێپەڕێت، وەك دەفەرموێ (إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ إِلَى شَيْءٍ يَسْتُرُهُ مِنَ النَّاسِ، فَأَرَادَ أَحَدٌ أَنْ يَجْتَازَ بَيْنَ يَدَيْهِ فَلْيَدْفَعْهُ. فَإِنْ أَبَى فَلْيُقَاتِلْهُ. فَإِنَّمَا هُوَ شَيْطَانٌ)[1] واتە: ئەگەر كەسێكتان نوێژی دەكردو سوترەی لە نێوان خۆی و خەڵكیدا دانابوو، پاشان كەسێك وویستی بەبەر نوێژەكەیدا تێپەڕێت با نەیهێڵێت، ئەگەر كۆڵی نەدا با بە شەڕەپاڵ رێی لێ بگرێت، چونكە ئەوە شەیتانە وا دەكات (یان شەیتانە وای پێ دەكات)[2]..

---

[1] بوخاری (٣٦٣/١) موسلیم (٥٠٥). چەندین ریوایەتی تری لە سەیدنا ئەبو سەعیدی خودریەوە خوا لێی رازی بێت هەیە كە شێخی ئەلبانی توێژینەوەی لەسەریان كردووەو بە سەحیحی ناساندوون (صحيح ابي داوود ٦٩٧)، (صحيح ابن ماجه ٧٨٨)، (صحيح الجامع ٦٤١)

[2] ئەمە پاڵپێوەنان و رێ لێگرتنێتی نەك وەكو هەندێك لە شەرعناسانی دواییی مەزهەبی شافیعی لێكیان داوەتەوە كە بە پێی لەفزەكە بۆی هەیە وا لێیدا گەر بیشیكوژێت قەیدی نیە، چونكە خوێنی نیە!! خۆ پاڵ پێوەنان و راكێشانی تێپەڕەكە گەورەترە لە تێپەڕبوونی كابرا بەبەر نوێژەكەیدا.. ئەمەش رێ نەدراوە چ جای كوشتار و كوشتنی!!

ـ هەندێك لە شەرعناسان فەرموویانە بۆ ئەوەی نوێژەكەی نەبڕن، چونكە لە فەرموودەی سەحیحدا هاتووە كە تێپەڕبوونی ئافرەت و كەرو سەگی رەش[1] بەبەر نوێژدا نوێژەكە بەتاڵ دەكەنەوە: (عَنْ أبي ذَرّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا لَمْ يَكُنْ بَيْنَ يَدَيْهِ مِثْلَ آخِرَةِ الرَّحْلِ فَإِنَّهُ يَقْطَعُ صَلَاتَهُ: الْمَرْأَةُ وَالْحِمَارُ وَالْكَلْبُ الْأَسْوَدُ قَالَ قُلْت: يَا أَبَا ذَرّ ، مَا بَالُ الْكَلْبِ الْأَسْوَدِ مِنْ الْكَلْبِ الْأَحْمَرِ مِنْ الْكَلْبِ الْأَصْفَرِفَقَالَ يَا ابْنَ أَخِي، إِنِّي سَأَلْت رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَمَا سَأَلْتنِي فَقَالَ الْكَلْبُ الْأَسْوَدُ شَيْطَانٌ)[2] سەیدنا ئەبوزەڕی غیففاری خوا لێی رازی بێت گێڕایەوە كە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم فەرمووی: هەر كەسێك كە نوێژی دەكردو سوترەیەكی بە قەدەر تەختەی پشتی كورتان[3] دانەنابوو، نوێژەكەی دەبڕێت ئەگەر ئافرەت و كەرو سەگی رەش بەبەر نوێژەكەیدا تێپەڕبوون.. بە ئەبو زەڕم ووت: جیاوازی سەگی رەش و سەگی سوور یان سەگی زەرد چیە؟! فەرمووی منیش ئەو پرسیارەم لە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم كردووە، فەرموویەتی: سەگی رەش شەیتانە.. لە ریوایەتێكی تردا دەفەرموێ (الْمَرْأَةُ الحَائِضُ)[4] واتە ئافرەتی حەیزدار.. مەبەست لە ئافرەتی باڵغە نەك لەو كاتەیدا لە حاڵەتی سووڕی مانگانەیدا بێت، چونكە زانینی ئەوە بۆ نوێژخوێنەكە زەحمەتە..

---

[1] مسلم بشرح النووی ٤/ ١٣٦

[2] ئیمامی ئەحمەد (٢٠٤١٤) نەسائی (٧٤٢)، ترمزی (٣١٠)، ئیبنوماجە (٩٤٢).

[3] تەختەیەك بووە كە لە پشتی كورتانی سوارییدا بووە، وەكو هەودج (كورتان) ی حوشتر، كە حوشترسوار پاڵی پێوە دەدایەوە..

[4] ئیمامی ئەحمەد (٣٠٧١) نەسائی (٧٤٣)، ئەبو داوود (٦٠٣)، ترمزی (٣١٠)، ئیبنوماجە (٩٣٩)

ـ هەندێکی تر فەرموویانە، بۆ ئەوەی تێپەڕەکە گوناحبار نەبێت، چونکە لە فەرموودەی سەحیحدا هاتووە کە ئەگەر کابرای تێپەڕ بزانێت چ گوناحێکی دێتە گەردن بە ساڵ دەوەستا تا نوێژەکە تەواو دەبوو: (لَوْ يَعْلَمُ الْمَارُّ بَيْنَ يَدَيْ الْمُصَلِّي مَاذَا عَلَيْهِ لَكَانَ أنْ يَقِفَ أرْبَعِينَ خَيْرًا لَهُ مِنْ أنْ يَمُرَّ بَيْنَ يَدَيْهِ)[1] واتە: ئەگەر تێپەڕبوو بەبەر نوێژی نوێژخوێندا دەیزانی چی دەکەوێتە سەر، تا چل بوەستایە باشتر بوو بۆی وەك لەوەی بەبەر نوێژەکەیدا تێپەڕێت.لە ریوایەتێکی تردا چل پایز بوەستایە[2]!

ـ هەیانە فەرموویەتی: بۆ ئەوەی نوێژخوێنەکە مەشغووڵ نەبێت بە بزاوتی تێپەڕەکەوە، چونکە ئەو لە خواپەرستیدایەو ئەم بە هاتوچۆکەی ئەو مەشغووڵ دەکات.. ئەمەش راستە..

فەرموودەکان: ئەم باسە لەسەر کۆمەڵێك فەرموودە دامەزراوە، کە شەرعناسان لە بەرامبەر هەندێکیان راجوێییان هەیە، سەرەتا فەرموودەکان بهێنینەوە، لەگەڵ بۆچوونی شەرعناسان لەسەر سەنەدیان، ئینجا ئەو حوکمەی لێیانەوە دەفامرێتەوە:

١ـ ئەو فەرموودەی کە عبداللەی کوڕی سامیت خوا لێیان رازی بێت لە سەیدنا ئەبوزەڕی غیفاری خوا لێی رازی بێت دەگێڕێتەوە: (يَقْطَعُ صَلَاةَ الرَّجُلِ؛ إِذَا لَمْ يَكُنْ بَيْنَ يَدَيْهِ قِيدُ آخِرَةِ الرَّحْلِ الحِمَارُ، وَالكَلْبُ الأَسْوَدُ، وَالمرْأةُ.فَقُلْتُ: ما بَالُ الأَسْوَدِ، مِنَ الأَحْمَرِ، مِنَ الأَصْفَرِ، مِنَ الأَبْيَضِ؟ قَالَ: يَا ابْنَ أخِي! سَألْتُ رَسُولَ اللهِ صلى الله عليه وسلم كَمَا

---

[1] بوخاری (٥١٠) ، موسلیم (٥٠٧).

[2] ریوایەتی بەززارە کە هەیسەمی دەفەرموێ: (رجالها رجال الصحيح).

سَألتني، فقَال: الكَلْبُ الأسْوَدُ شَيطَانٌ)[١] واتە: ئەگەر لەپێش جێنوێژی کابرادا تەختەیەك وەکو تەختەی کورتانی سواریی دانەنرابێت، گوێدرێژو سەگی رەش و ئافرەت ئەگەر بەبەر نوێژەکەدا تێپەڕن، بەتاڵی دەکەنەوە، عبدالله دەڵێ: ووتم: باشە بۆچی هەر سەگی رەش، سەگی سوورو زەرد بۆ نا؟! فەرمووی برازای خۆم، منیش ئەوەم لە پێغەمبەری خوا پرسی فەرمووی: سەگی رەش شەیتانە..

٢ ـ فەرموودەکەی ئەبوهورەیرە خوا لێی رازی بێت کە دەڵێ: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم دەفەرموێ: (يَقْطَعُ الصَّلاةَ: المرْأةُ وَالحِمَارُ والكَلْبُ، وَيَقِي ذلِكَ مِثْلُ مُؤَخّرَةِ الرَّحلِ)[٢] واتە: ئافرەت و گوێدرێژو سەگ نوێژ دەبڕن (بە تێپەڕبوونیان بەبەر نوێژدا) ئەوەی ڕێیان لێ دەگرێت، شتێکی وەك ئەو تەختەدارەی پشتی کورتانە، کە پاڵی پێوە دەدرێتەوە.

٣ ـ فەرموودەکەی عائیشەخان خوا لێی رازی بێت کە فەرمووی: (أنَّهُ ذُكِرَ عِنْدَهَا مَا يَقْطَعُ الصَّلاةَ فقَالُوا يَقْطَعُهَا الْكَلْبُ وَالْحِمَارُ وَالْمَرْأةُ قَالَتْ: لَقَدْ جَعَلْتمُونَا كِلاباً! لَقَدْ رَأيْتُ النَّبيَّ صَلَى اللهُ عليهِ وَسَلَمَ يُصَلّي وَإنّي لَبَيْنَهُ وَبَينَ الْقِبْلَةِ وَأنَا مُضْطَجِعَةٌ عَلَى السَّريرِ فتكونُ لِي الْحَاجَةُ فأكْرَهُ أنْ أستَقْبلَهُ فأنْسَلُ إنْسِلالاً)[٣] واتە: کاتێك لای عائیشەخان خوا لێی رازی بێت ئەو فەرمودەیان باس کرد کە بە تێپەڕبوونی ئافرەت و کەرو سەگی رەش بەبەر نوێژدا نوێژەکە بەتاڵ دەبێتەوە، فەرمووی: ئەرێ کردتانین بە سەگ! من خۆم پێغەمبەری خوام صلى الله عليه

---

[١] مسلم (٢٢٨/٤).

[٢] سەحیحی موسلیم بە شەرحی نەوەوی (١٦٩/٣).

[٣] بوخاری (٤٨٩، ٤٩١، ٤٩٢).

وسلم بینیوە کە نوێژی کردووە، من لە نێوان ئەوو قیبلەدا بووم، لەسەر پێخەفەکە راکشابووم کە پێویستیەکم بۆ دەهاتە پێش نەمدەخواست رووەو رووی هەستم، بۆیە بە ئەسپایی لەولاوە دەکشامە دواوە.

٤ ـ ریوایەتەکەی فەزڵی کوڕی عەبباس خوا لێیان رازی بێت کە فەرمووی: (أتانَا رَسولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ وَنَحْنُ فِي بَادِيَةٍ لَنَا، وَمَعَهُ عَبَّاس ؛ فَصَلَّى فِي صَحْرَاءَ، لَيسَ بَينَ يَدَيهِ سُترَةٌ ؛ وَحِمَارَةٌ لَنَا وَكَلْبَةٌ تعْبَثَانِ بَينَ يَدَيهِ ؛ فَمَا بَالَى ذَلِكَ)[1] واتە: ئێمە لە دەشت بووین، پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم تەشریفی هێنایە لامان، عەبباسیش لە خزمەتیدابوو، لەو بیبانە نوێژی کرد، سوترەی دانەنا، کەرو سەگێکیشمان بوو یاریان لەبەر دەست و لەملاولایەوە دەکردو گوێشی نەدەدانێ..

٥ ـ فەرموودەکەی ئەبو جوحەیفە کە دەڵێ: (خَـرَجَ عَلَيـنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَـلَّمَ بالهَاجرَةِ، فَأُتِيَ بوَضُوءٍ فتَوَضَّأَ فصَلَّى بنَـا الظُّهْـرَ وَالْعَصْـرَ وَبَــينَ يَدَيــهِ عَنَــزَةٌ وَلاَ يَضُـرُّهُ مَــنْ مَــرَّ وَرَاءَ ذلِــكَ)[2] واتــە: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم لـە گـەرمای نیـوەڕۆدا تەشـریفی هێنایە لامان، ئاوی دەستنوێژیان بۆ هێنـا، دەسـتنوێژی گـرت و نوێـژی نیـوەڕۆو عەسـری کـرد، عەنەزەیەکیشـی[3] (گۆچـان) لـە پـێش خـۆی

---

[1] ئەبوداوود (١٩١/١) نەوەوی لە (المجموع ٢٥١/٣) دەفەرموێ: (إسناده حسن) بەڵام شێخی ئەلبانی بە زەعیفی ناساندووە (ضعيف سنن أبي داود ص ٦٨) و (ضعيف النسائي ٣٠/٧٥٣).

[2] بوخاری (٤٦٩)، موسلیم (٢٥٢).

[3] عەنەزە: دارێك بووە کۆتاییەکەی ئاسنی پێوە قایم کراوە (ئیمامی نەوەوی: شەرحی سەحیحی موسلیم ١٧٤/٤) لە عەسا درێژترو لە رم کورتتر بووە (مختار الصحاح ل ٢٤١).

دانابوو، ئەوانەی لەودیوو عەنەزەکەوە تێدەپەڕین کاریگەرییان لەسەر نوێژەکەی ئەم نەبوو..

٦ـ لە ریوایەتێکی تریدا دەڵێ: (يَمُرُّ مِنْ وَرَائِهَا المرْأةُ وَالحِمَارُ)[١] واتە: ئافرەت و گوێدرێژ لەو دیوویەوە تێپەڕ دەبن..

٧ ـ لە ریوایەتێکی تریدا دەڵێ: (النَّاسُ وَالدَّوَابُّ يَمُرُّونَ بَيْنَ يَدَيْ العَنَـزَةِ)[٢] واتە: خەڵك و گیانلەبەران بەودیوی گۆچانەکەدا دەهاتن و دەچوون.

٨ ـ فەرموودەی سەیدنا ئەبو سەعیدی خودری خوا لێی رازی بێت کە دەڵێ: (قَالَ رَسولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ لاَ يَقْطَعُ الصَّلاَةَ شَيْءٌ، وَادْرَؤُوا مَا اسْتَطَعْتُمْ ؛ فَإِنَّمَا هُوَ شَيْطَانٌ)[٣] واتە: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم دەفەرموێ: نوێژ بە هیچ شتێك بەتاڵ نابێتەوە بەڵام ئەگەر کەسێك یان شتێك هاتە پێش نوێژتان مەیهێڵن و تا دەتوانن پاڵی پێوەنێنەوە، چونکە ئەوە شەیتانە. (شەیتان پاڵی پێوە دەنێت تا بێتە بەر نوێژەکە).

٩ ـ فەرموودەکەی ئیبنوعەبباس خوا لێی رازی بێت کە دەڵێ: (أَقْبَلْتُ عَلَى حِمَارٍ أَتَانٍ، وَرَسولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّم يُصَلِّي بِالنَّاسِ بِمِنَى إِلَى غَيْرِ جِدَارٍ، فَمَرَرْتُ بَيْنَ يَدَيْ بَعْضِ الصَّفِّ، فَنَزَلْتُ وَأَرْسَلْتُ الأَتَانَ تَرْتَعُ، وَدَخَلْتُ الصَّفَّ فَلَمْ يُنْكِرْ ذَلِكَ عَلَيَّ أَحَدٌ)[٤] واتە: بە سواری ماکەرێکەوە هاتمە مینا، بینیم پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم

---

[١] بوخاری (٧٥٧/١) ، موسلیم (٢٢١/٤).
[٢] بوخاری (٦٣٩/١)، موسلیم (٢٢٠/٤).
[٣] ئەبو داوود (١٩١/١)
[٤] بوخاری (١٩٩/١ ـ ٤٩٣)، موسلیم (١٧٢/٤)، ئیمامی مالك: الموطأ (٣٦٧ ل ١٠٢).

نوێژ دەکات، بێ ئەوەی رووی لە دیوارێك بێت، منیش بەبەر ریزی نوێژخوێناندا رۆیشتم، دابەزیم و لێگەڕام ماکەرەکە بلەوەڕێت وخۆشم چوومە ریزی نوێژەوە، کەسی نکوولی ئەوەی لێ نەکردم. شەرعناسان دەڵێن: مەبەستی ئەوەیە بێ ئەوەی سوترەیەکی بۆ خۆی دانابێت..

بەڵگەی ئەوانەی کە دەڵێن نوێژ بە تێپەڕبوونی ئەو سێ توخمە بەتاڵ نابێتەوە :

ئەمە بۆچوونی زۆرینەی جمهوری شەرعناسانە و رایان دەبەنەوە سەر سەیدنا عەلی و سەیدنا عوسمان و سەیدنا ئیبنوعومەر خوا لێیان رازی بێت، هەروەها ئیمامی مالیك و سوفیانی سەوری و ئیمامی شافیعی (کە بەتاڵبوونەوەی نوێژەکەی وا لێکداوەتەوە کە پاداشتەکەی تەواو نابێت) بۆیە کردنەوەی فەرز ناکات.. بۆچوونی مەدرەسەی رەئیش وایە[1].. بەلگەشیان:

. یەکەم: فەرموودەی سێیەم (عائیشەخان خوا لێی رازی بێت):

(وَإِنِّي عَلَى السَّرِيرِ بَيْنَهُ صلى الله عليه وسلم وَبَيْنَ القِبْلَةِ) واتە: کە نوێژی کردووە صلى الله عليه وسلم من لە نێوان ئەوو قیبلەدا بووم، لەسەر پێخەفەکە راکشابووم..

رەتکردنەوەی ئەمە: ئیبنوخوزەیمە لە کتیبەکەی خۆیدا (باب)ێکی کردۆتەوە لەژێر ناونیشانی: (باب: ذكر الدليل على أنَّ هذا

---

[1] بەغەوی: شرح السنّة (٤٦٢/٢)، المحلى (٣٢٣/٢)، صحيح ابن خزيمة (٢٣/٢)، مجموع الفتاوى (١٦/٢١)، زاد المعاد (٧٩/١)، نيل الأوطار (١٦/٣)، تمام المنّة (ل٣٠٧)، بن باز: فتاوى مهمة تتعلق بالصلاة (ل٤٥-٤٦)، الشرح الممتع (٣٩٢/٣).

الخبر – أي: حديث أبي ذر- في ذِكرِ المرأة ليس مضاد خبر عائشة)[١]، دەڵێ: فەرموودەکەی پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم رێ لە نوێژکردن ناگرێت لە بەرامبەر کولانەی سەگ و تەویلەی گوێدرێژو جێ خەوی ئافرەت، تا ئەو فەرموودەیەی عائیشە ببێتە رەت کردنەوەی فەرموودەکانی تر.. فەرموودەکەی عائیشەخانیش رۆشنە کە نافەرموێ بەبەر نوێژەکەیدا تێپەڕ بووم..

ئیبنول قەییم دەڵێ: ئەوە سەلمێنراوە کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرموویەتی کە تێپەڕ بوونی ئافرەت و گوێدرێژو سەگی رەش بەبەر نوێژدا بەتاڵی دەکەنەوە.. ئەمە لە ریوایەتەکانی ئەبو زەڕو ئەبوهورەیرەو عبداللەی کوڕی موغەففەلەوە خوا لێیان رازی بێت بە سەنەدی سەحیحەوە هاتووە، ئەوی بەرهەڵستی ئەم فەرموودانە دەکات (صحيح غير صريح أو صريح غير صحيح) سەحیحی غەیرە راشکاوە یان راشکاوی غەیرە سەحیحە! دەشێت کەسێك لە پێشتەوە نوستبێت و نوێژ بکەیت، بەڵام ناشێت ئەو کەسە بەبەر نوێژتدا تێپەڕێت، ئەمەی عائیشەخانیش کە لە پێش نوێژی پێغەمبەری خوادا صلى الله عليه وسلم راکشاوە، غەیری تێپەڕبوونە بەبەر نوێژیدا[٢]..

---

[١] صحيح ابن خزيمة (٢١/٢).
[٢] ئیبول قەییم: زاد المعاد (٣٠٦/١).

. دووەم: فەرموودەی چوارەم (سەیدنا فەزڵی کوڕی عەبباس خوا لێی رازی بێت)..

ڕەتکردنەوەی ئەمە: ئەمە لە چەند لایەنێکەوە ڕەت کراوەتەوە:

١ ـ فەرموودەکە زەعیفە، چونکە فاسڵێك لە سەنەدەکەدا هەیە، عەبباس کوڕی عوبەیدوڵڵەی کوڕی عبداللەی کوڕی عەبباسە و فەزڵ برای باپیرێتی و فاسڵێك لە نێوانیاندا هەیە[1] ..

٢ ـ عەبباس خۆی لە لای فەرموودەوانان نەناسراوەو ڕیوایەتی تری نیە، ئیبنولقەتتان دەڵێ: حاڵی نەزانراوە[2]..

٣ ـ لە یەك ڕیوایەتیدا دەڵێ: (لَيسَ بَينَ يَدَيهِ سُترَةٌ) ئەویش ڕیوایەتی یەحیای کوڕی ئەییوبە، لە ڕیوایەتەکانی تردا (ئیبنو جورەیج لە محمدی کوڕی عومەرەوە) ئەو بڕگەیەی نیە.. یەحیاش ڕاستگۆیە، بۆیە ئەم فەرموودە بەو زیادەیەوە بە زەعیف دادەنرێت، پێی دەوترێت مونکەر..

٤ ـ لە گریمانی سەحیحی فەرموودەکەشدا، ئیحتیمالی ئەوە هەیە کە کەرو سەگەکە بە بڕی سێ باڵ، یان سێ گەز لە پێغەمبەری خواوە صلى الله عليه وسلم دووربووبن، ئەوەش بڕی دووری پێویستە لە جێ نوێژ[3].

---

[1] ئیبنوحەزم: المحلى (٣٢٦/٢)، ئیبنوحەجەریش لە (تهذيب التهذيب ١٢٣/٥) دا لایەنگیری حوکمەکەی ئیبنو حەزمی کردووەو ئیبنوقودامەی مەقدیسیش (المغني ٨٢/٢) فەرموویەتی قسە لەسەر سەنەدەکەی هەیە..

[2] ئیبنوحەجەر: تهذيب التهذيب (١٢٣/٥).

[3] بوخاری (٧٦٢/١).

٥ ـ فەزڵ رەنگی سەگەکەی باس نەکردووە کە ئایا رەش بووە، رەنگە رەش نەبووبێت چونکە ئەگەر رەش بوایە دەبوو سەرنج راکێشتر بێت و جێ باس بێت، چونکە حوکمی شەرعی بەتاڵبوونەوەی نوێژی پێوەیە.

ـ **سێیەم: فەرموودەی پێنجەم** (سەیدنا ئەبو جوحەیفە خوا لێی رازی بێت): (يَمُرُّ بَيْنَ يَدَيْهِ الحِمَارُ وَالكَلْبُ لاَ يَمْنَعُ)واتە: گوێدرێژو سەگ لەبەردەستیدا دەهاتن و دەچوون رێیان لێ نەدەگیرا..

رەتکردنەوەی ئەمە: ئیمامی نەوەوی لە رەتکردنەوەی ئەمەدا دەڵێ: دەشێت کە لە پشت سوترەوە هاتوچۆیان کردبێت، چونکە ریوایەتەکانی تری ئەو فەرموودەیە روونتر باس لەوە دەکەن، بۆ نموونە: ریوایەتی: (وَرَأَيْتُ النَّاسَ وَالدَّوَابَّ يَمُرُّونَ بَيْنَ يَدَيْ العَنَـزَةِ)[1] یان ریوایەتی: (فَيَمُرُّ مِنْ وَرَائِهَا المرْأةُ وَالحِمَار)[2] یان: (وَلاَ يَضُرُّهُ مَنْ مَرَّ وَرَاءَ ذلِكَ)[3]..

ـ **چوارەم: فەرموودەی هەشتەم** (سەیدنا ئەبوسەعیدی خودری خوا لێی رازی بێت): (لاَ يَقْطَعُ الصَّلاَةَ شَيْءٌ)..

رەتکردنەوەی ئەمە: فەرموودەیەکی زەعیفە[4] و زۆری ریوایەت کردنی نایگەیێنێتە بەڵگەیەك کە خواپەرستی پێ دامەزرێت..

---

[1] بوخاری (٦٣٩/١)، موسلیم (٢٢٠/٤).

[2] بوخاری (٧٥٧/١)، موسلیم (٢١٦/٤).

[3] شەرحی نەوەوی لەسەر موسلیم (٢٢٠/٤).

[4] ئەوانەی بە زەعیفیان ناساندووە، ئەم فەرموودەوانە بەرێزانەن، ئیبنوحەزم: المحلى (٣٢٦/٢)، ئیبنولجەوزی: التحقيق (٤٢٧/١)، ئیمامی نەوەوی: شرح مسلم (٢٢٧/٤)،

. پێنجەم: فەرموودەی نۆیەم (سەیدنا ئیبنوعەبباس خوا لێیان رازی بێت): کە بە سواری ماکەرەکەوە چوو بۆ مینا..

ڕەتکردنەوەی ئەمە:

١ ـ لە وەڵامی بەڵگە پێهێنانەوەیدا ئیمامی ئەبو زەرعە دەڵێ: ئەم فەرموودەیەی ئیبنوعەبباس ڕاشکاوانە پێچەوانەی فەرموودەکانی ئەبوهورەیرەو ئەبوزەڕ ناکات، چونکە کە ئیبنوعەبباس دەڵێ: (فَمَرَرْتُ بَيْنَ يَدَيْ بَعْضِ الصَّفِّ) واتە بە نێوان هەندێك لە ڕیزەکاندا ڕۆیشتم.. ئەمە مانای ئەوە نیە کە بەبەر نوێژی پێغەمبەری خوادا صلى الله عليه وسلم ڕۆیشتبێت کە ئەگەر سوترەی دانابێت، سوترەکەی جەنابیان سوترەشە بۆ ڕیزەکانی دوای خۆی. هەروەها کە دەڵێ: (إِلَى غَيْرِ جِدَارٍ) هەرچەندە ئیمامی شافیعی[١] بەوەی لێك داوەتەوە کە (سوترەی نەبووە) بەڵام ئەمە پڕاوپڕ ئەوە ناگەیێنێت، چونکە لەوانەیە پێش دیوارەکە سوترەی دانابێت..

٢ ـ ئەوە سەلمێنراوە کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم عەنەزەی پێ بووە (کە وەکو گۆچان و قەڵانگ بووە بەڵام سەرێکی ئاسنی پێوەبووە) کە نوێژی کردووە لە پێش خۆیەوە چەقاندوێتی و کردوێتی بە سوترە، باس نەکردنی سوترەی وا لەو شوێنەدا لە

ئیبنوقودامە: المغني (٨٢/٢)، ئیبنوتەیمییە: مجموع الفتاوى (١٦/٢١)، ئیبنوحەجەر: فتح الباري (٧٧٤/١)، شەوکانی: نیل الأوطار (١٦/٣)، ئەلبانی: تمام المنّة (ص٣٠٧).

[١] طرح التثريب (٣٩١/٢)، ابن التركماني: الجوهر النقي (٢٧٣/٢)، نيل الاوطار (١٣/٣).

لایەن ئیبنوعەبباسەوە نەفی هەبوونی سوترە ناكات.. چونكە لەوانەیە ئەو بە ریزەكانی پشتەوەدا رۆیشتبێت و نەیدیبێت..

٣ ـ ئەوەش سەلمێنراوە كە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم لە سەفەریدا یان لە چوونەدەرەوەی بۆ نوێژ لە دەشت، حەربەیەكی لەگەڵ خۆی دەبرد، كە لە پێش جێنوێژەكەی دەیچەقاندو دەیكردە سوترە.. ئەمەش رەفتارێكی بەردەوامی بوو.. ئەمە بووە سووننەت و سیرەی خەلیفەو ئەمیرەكانی دوای خۆی[1]..

. **شەشەم: نەسخ بوونەوەی:** هەندێك لە شەرعناسان فەرموویانە ئەو فەرموودانەی كە دەڵێن نوێژی ئەو كەسە بەتاڵ دەبێتەوە كە ئافرەت و گوێدرێژو سەگی رەش بەبەر نوێژەكەیدا تێپەڕ دەبێت، وەك فەرموودەی (یَقْطَعُ الصَّلاةَ..) نەسخ بۆتەوە بە فەرموودەی (لا یَقْطَعُ الصَّلاةَ شيءٌ)[2]!

رەتكردنەوەی ئەمە: ئیمامی نەوەوی ئەمە رەت دەكاتەوەو دەڵێ: ئەمە قبووڵ نیە.. چونكە كاتێك باسی نەسخ دەكرێت كە لێكدانەوەی فەرموودەكان بگاتە بنبەست و بەرواری هاتنی فەرموودەكان بزانرێت، لەم فەرموودانەشدا كەس نەگەیشتۆتە بنبەست و كەسیش ناتوانێت كاتی هاتنی فەرموودەكان دیاری بكات، كە كامیان پێش كامیانن[3]..

---

[1] بوخاری (٧٥٣/١).
[2] وەكو ئیبنو عبدالبیر: التمهید (١٦٨/٢١).
[3] شرح مسلم (٢٢٧/٤).

. حەوتەم: پێكەوەسازاندن ولێكدانەوەیان: هەندێك شەرعناسى تر فەرموویانە: دەشێت فەرموودەى بەتاڵبوونەوەى نوێژەكە بەوە لێكدرێتەوە كە ئەو سیانە دەبنە هۆى كەمبوونەوەى پاداشتى نوێژەكە چونكە بوونە هۆى مەشغوولّ بوونى دلّ و هۆشى نوێژخوێنەكە، لە بەرامبەریشدا فەرموودەى (لا يقطع الصلاة...) بە ماناى حەقیقەتى نوێژ بەتالّ نەبوونەوە لێكدرێتەوە!!

رەتكردنەوەى ئەمە: رەتكردنەوەى ئەمەش بەوەیە كە:

١ ـ فەرموودەى ترى مەرفووع هەیە كە راشكاوانە دەفەرموێ: (تعادُ الصَّلاةُ مِنْ مَمَرِّ الحِمَارِ، وَالمرْأَةِ، وَالكَلْبِ الأَسْوَدِ)[1] واتە: ئەو نوێژەى گوێدرێژو ئافرەت و سەگى رەش بەبەریدا دەرِۆن دەبێ بكرێتەوە..

بەلگەى نوێژكردنەوەكەى سەیدنا ئیبنوعومەریش خوا لێیان رازى بێت ئەم بەلگەیە بەهێزتر دەكات، ئەوەى كە توتكەكە بەبەر نوێژەكەیدا رۆیشت و نوێژەكەى كردەوە: (وأَعَادَ ابنُ عُمَرَ رَضيَ اللهُ عَنهُ رَكْعَةَ الصَّلاةِ مِنْ جَرْوٍ مَرَّ بَينَ يَدَيهِ في الصَّلاةِ)[2]..

٢ ـ هەر شتێك بەبەر نوێژدا برِوات نوێژخوێن مەشغوولّ دەكات، ئیتر بۆچى ئەو سیانە تایبەتمەندێتییان وەرگرتووە؟! كەوابوو تێپەرِبوونى ئەو سیانە كە دەبنە مایەى بەتاڵبوونەوەى نوێژ، هۆى ترى هەیە..

---

[1] سەحیحى ئیبنوخوزەیمە (٢/٢١).

[2] ئیبنو ئەبى شەیبە: (١/٢٨٢)، ئیبنوحەزمیش بە سەحیحى ناساندووە المحلى (٢/٣٢٣)

٣ ـ ئەم کۆکردنەوەو پێکەوە گونجاندنە هەرچەندە نەسازیشە، هیچ بەڵگەیەکی ئەسەرو نەزەری نیە.. ئەگەر گریمانی سەحیحی بۆ دابنرێ دەبوو لەگەڵ فەرموودەکانی تردا کە سەحیحن و گومانیان بۆ ناچێت هەوڵی پێکەوە گونجاندنێکی دروستی بۆ بدرایە، وەکو شێخی ئەلبانی دەڵێ: دەبوو ئەو فەرموودانەی تر بە گشتی دابنرانایەو ئەمیش بە تایبەتکار. واتە بووترایە: ئەگەر سوترە هەبوو هیچ شتێك نوێژ بەتاڵ ناکاتەوە مەگەر ئەو سیانە.. خۆ لە ریوایەتەکانیشدا ئەمە راشکاوانە هاتووە کە لە فەرموودەکەی ئەبو زەڕدا (یەکەمیان) دەفەرموێ: (لاَ يَقْطَعُ الصَّلاَةَ شَيْءٌ إِذَا كَانَ بَيْنَ يَدَيْهِ كَآخِرَةِ الرَّحْلِ) هەروەها لە فەرموودەکەی ئەبو هورەیرەشدا (دووەمیان) کە دەفەرموێ: (يَقْطَعُ الصَّلاَةَ المرْأَةُ...) کە تەحاوی بە سەحیحی ناساندووە.. بەمەش هەموو فەرموودەکان پێکەوە سازاون و دژایەتیان لەگەڵ یەکتریدا نابێت.. کەوابوو تێپەڕبوونی ئەو سیانە بەبەر نوێژدا بەتاڵی دەکاتەوە. ئەمەش رای ئیمامی ئەحمەدەو ئیختیاری ئیبنوتەیمییەشە[١]..

بەڵگەی ئەوانەی کە دەڵێن نوێژ بە تێپەڕبوونی ئەو سێ توخمە بەتاڵ دەبێتەوە :

ئەمە بۆچوونی سەیدنا ئەنەس و سەیدنا ئیبنو عەبباسە (کە خۆی ریوایەتی سواری ماکەرەکەی گێڕاوەتەوە)، دیسان بۆچوونی حەسەنی بەسری و ئیبنو خوزیمەمەو ئیبنوحەزم و قەولێکی ئیمامی ئەحمەدو ئیختیاری ئیبنو تەیمییە و ئیبنول قەییمەو لە توێژەرەوەی سەردەمیش

---

[١] الالباني: تمام المنة (ل ٣٠٧).

بۆچوونی شەوكانی وئەلبانی وبن بازو ئیبنو عوسێمینە.. هەموویان پێیان وایە كە دەبێت نوێژەكە بكرێتەوە..[1]..

راو بۆچوون و بەلگەی ئەم پۆلە شەرعناسە، كە پێیان وایە تێپەڕبوونی ئەو سێ توخمە بەبەر نوێژدا بەتاڵی دەكەنەوە، لە ڕەتكردنەوەی بەلگەكانی بەرامبەریاندا دیار بوو، زیاتریش لەو:

١ ـ لە فەرموودەكاندا كە ووشەی (قطع الصلاة) هاتووە، مەبەست لێی بەتاڵبوونەوەی نوێژەكەیە.. زاهیری مەبەستیش داوای كردنەوەی نوێژەكەیە، چونكە لە فەرموودەی لای ئەبو زەڕی غیففاریدا خوا لێی رازی بێت هاتووە كە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرموویەتی: (تعادُ الصَّلاةُ مِنْ مَمَرِّ الحِمَارِ، وَالمرْأَةِ، وَالكَلْبِ الأَسْوَدِ)[2] واتە: ئەو نوێژەی گوێدرێژو ئافرەت و سەگی رەش بەبەریدا دەڕۆن دەبێ بكرێتەوە..

٢ ـ لەبەر ئەمە بوو كە سەیدنا ئیبنو عومەر خوا لێیان رازی بێت ركاتێكی نوێژی كردبوو، تووتكێك بەبەر نوێژەكەیدا تێپەڕی، ركاتەكەی كردەوە[3].

٣ ـ هەندێك لە شەرعناسان فەرموویانە: تێپەڕبوونی یەكێك لەم سێ توخمە، نوێژەكە بە تاڵ دەكاتەوە نەك هەبوونی لە ئاستی نوێژخوێنەكەدا.. چونكە ئەوە سەلمێنراوە كە پێغەمبەری خوا صلى

---

[1] بەغەوی: شرح السنّة (٤٦٢/٢)، المحلى (٣٢٣/٢)، صحيح ابن خزيمة (٢٣/٢)، مجموع الفتاوى (١٦/٢١)، زاد المعاد (٧٩/١)، نيل الأوطار (١٦/٣)، تمام المنّة (ل٣٠٧)، بن باز: فتاوى مهمة تتعلق بالصلاة (ل٤٥-٤٦)، الشرح الممتع (٣٩٢/٣).

[2] سەحیحی ئیبنوخوزەیمە (٢١/٢).

[3] ئیبنو ئەبی شەیبە (٢٨٢/١)، ئیبنو حەزمیش بە سەحیحی ناساندووە لە المحلى (٣٢٣/٢).

الله علیه وسلم نوێژی دەکردو عائیشەخان لە ئاستی قیبلەکەیدا ڕاکشابوو، یان کە نوێژی لەسەر گوێدرێژ کردووە.. وەکو لە فەرموودەی سەیدنا ئیبنو عومەردا خوا لێیان رازی بێت هاتووە: (أنَّ النّبيَّ صلى الله عليه وسلم صَلَّى عَلَى حِمَارٍ وَهُوَ مُوَجِّهٌ إِلَى خَيْبَرَ)[1] واتە: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم بەسەر گوێدرێژێکەوە بوو بەرەو خەیبەر دەچوو، هەر لەسەر گوێدرێژەکە نوێژی کرد..

٣ـ فەرموودەکەی سەیدنا ئەبو هورەیرەو ئەوەی سەیدنا ئەبوزەڕ خوا لێیان رازی بێت، ڕاشکاوانە دەڵێن: هەر نوێژێك یەکێك لەو سێ توخمە: ئافرەت و گوێدرێژو سەگ) بەبەریدا تێپەڕێت، بەتاڵ دەبێتەوە.

ـ پۆلێك شەرعناسی تر ڕایان وایە کە تەنها تێپەڕبوونی سەگی ڕەش بەبەر نوێژدا بەتاڵی دەکاتەوە .. ئەمەش بۆچوونی عائیشەخانە خوا لێی ڕازی بێت، هەروەها سەیدنا ئەنەس و سەیدنا ئیبنوعەبباس و سەیدنا ئەبوهورەیرە خوا لێیان رازی بێت کە ئیمامی ئیسحاق و موجاهیدو مەکحوول و عیکرەمەش لێیانەوە وەر گرتوون[2]..

حوکمی نوێژێك کە بەبەریدا تێپەڕبوون :

شەرعناسان بە هۆی وەرگرتنی بەڵگەکان و چۆنیەتی تێگەیشتن لێیان (لەو ڕوانگەیەوە) لە حوکمی ئەم نوێژەدا کە بەبەریدا گوزەر کراوە ڕاجوێ بوون:

---

[1] موسلیم (٢٠٩/٥).

[2] شرح السنة (٤٦٣/٢)، ابن عبدالبر: التمهيد (١٨٧/٢١)، مصنف ابن أبي شيبة (٢٨٠/١).

. جمهوری شەرعناسان دەڵێن نوێژەکەی تەواوە : چونکە ئەوەی نوێژ بەتاڵ دەکاتەوە دەستنوێژ شکانە، ئەمەش بۆچوونی سەیدنا عوسمانی کوڕی عەففان و سەیدنا عەلی کوڕی ئەبو تالیب و سەیدنا ئوبەی کوڕی کەعب و سەیدنا حوزەیفەو عوروەو قاسمی کوڕی محمدو شەعبی وعوبەیدەی سەلمانی وسوفیانی سەوری وسەعیدی کوڕی موسەییبە، ریوایەتێکی زانراوی سەیدنا ئیبنو عومەرو ئیبنوعەبباسەو ئیمامان ئەبو حەنیفەو مالیك و شافیعیش کردوویانە بۆچوونی مەزهەبی خۆیان[١]. بەڵگەشیان:

١ ـ (أنَّهُ ذُكِرَ عِنْدَهَا مَا يَقْطَعُ الصَّلَاةَ فَقَالُوا يَقْطَعُهَا الْكَلْبُ وَالْحِمَارُ وَالْمَرْأَةُ قَالَتْ: لَقَدْ جَعَلْتُمُونَا كِلَابًا! لَقَدْ رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي وَإِنِّي لَبَيْنَهُ وَبَيْنَ الْقِبْلَةِ وَأَنَا مُضْطَجِعَةٌ عَلَى السَّرِيرِ فَتَكُونُ لِي الْحَاجَةُ فَأَكْرَهُ أَنْ أَسْتَقْبِلَهُ فَأَنْسَلُّ انْسِلَالاً)[٢] واتە: کاتێك لای عائیشەخان خوا لێی رازی بێت ئەو فەرمودەیان باس کرد کە بە تێپەڕبوونی ئافرەت و کەرو سەگی رەش بەبەر نوێژدا نوێژەکە بەتاڵ دەبێتەوە، فەرمووی: ئەرێ کردتانین بە سەگ! من خۆم پێغەمبەری خوام صلی الله علیه وسلم بینیوە کە نوێژی کردووە، من لە نێوان ئەوو قیبلەدا بووم، لەسەر پێخەفەکە راکشابووم، کە پێویستیەکم بۆ دەهاتە پێش نەمدەخواست رووەو رووی هەستم، بۆیە بە ئەسپایی لەولاوە دەکشامە دواوە.

---

[١] النووي: المجموع (٣/٢٥٠).

[٢] بوخاری (٤٨٩، ٤٩١، ٤٩٢).

شەرعناسانی بەرامبەر فەرموویانە:

یەکەم: ئەمە تێپەڕبوون نیە بەبەر نوێژدا..

دووەم: عائیشەخان خوا لێی رازی بێت خێزانی پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم بووەو و پێغەمبەری خواش صلی الله علیه وسلم لە هەموو پیاوانێك تر زیاتر ئارەزووی خۆی زەبت کردووە..

سێیەم: ئەوێ ماڵ بووەو شوێنێکی تر دەست نەکەوتووە..

چوارەم: بە پێی سروشتی ماڵانی ئەو سەردەمە تاریك بووە.. چونکە روداوەکە باسی شەونوێژە، خۆ پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم نوێژی فەرزی لە ماڵەوە نەکردووە..

٢ ـ فەرموودەکەی ئیبنوعەبباس خوا لێی رازی بێت کە دەڵێ: (أقْبَلْتُ عَلَى حِمَارٍ أتانٍ، وَرَسولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّم يُصَلِّي بالنَّاسِ بمِنَى إلَى غَيرِ جِدَارٍ، فمَرَرْتُ بَينَ يَدَي بَعْضِ الصَّفِّ، فنَزَلْتُ وَأرْسَلْتُ الأتانَ ترْتعُ، وَدَخَلْتُ الصَّفَّ فلَمْ يُنْكِرْ ذَلِكَ عَلَي أحَدٌ)[1] واتە: بە سواری ماکەرێکەوە هاتمە مینا، بینیم پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم نوێژ دەکات، بێ ئەوەی رووی لە دیوارێك بێت، منیش بەبەر ریزی نوێژخوێناندا رۆیشتم، دابەزیم و لێگەڕام ماکەرەکە بلەوەڕێت وخۆشم چوومە ریزی نوێژەوە، کەسی نکووڵی ئەوەی لێ نەکردم. شەرعناسان دەڵێن: مەبەستی ئەوەیە بێ ئەوەی سوترەیەکی بۆ خۆی دانابێت..

یەعنی بە ماکەرەکەوە بەبەر هەندێك ریزی نوێژخوێناندا رۆیشتووە، ئەگەر ئەمە ببوایە بە هۆی بەتاڵ بوونەوەی نوێژ سەیدنا ئیبنو عەبباس دەیزانی، یان ئەوانی تر هاواریان لێ دەکرد، یان بۆ

---

[1] بوخاری (١/١٩٩ ـ ٤٩٣)، موسلیم (٤/١٧٢)، ئیمامی مالك: الموطأ (٣٦٧ ل ١٠٢).

پێغەمبەری خوایان صلی الله علیـه وسـلم دەگێڕایـەوە، دیـارە کـە هـیچ لەوانە رووی نەداوە، ئەو کارە رەفتارێکی سروشتی بووە لایان..

٣ ـ ریوایەتەکەی فەزڵی کوڕی عەبباس خوا لێیان رازی بێت کە فەرمووی: (أَتَانَا رَسولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ وَنَحنُ فِي بَادِيَةٍ لَنَا، وَمَعَهُ عَبَّاس ؛ فَصَلَّى فِي صَحْرَاءَ، لَيسَ بَينَ يَدَيهِ سُترَةٌ ؛ وَحِمَارَةٌ لَنَا وَكَلبَةٌ تعَبَثَانِ بَينَ يَدَيهِ ؛ فَمَا بَالَى ذَلِكَ)[1] واتە: ئێمە لە دەشت بووین، پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم تەشریفی هێنایە لامان، عەبباسیش لە خزمەتیدابوو، لەو بیبانە نوێژی کرد، سوترەی دانەنا، کەرو سەگێکیشمان بوو یاریان لەبەر دەست و لەملاولایەوە دەکردو گوێشی نەدەدانێ..

٤ ـ فەرموودەکەی ئەبو ئومامە کە دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم فەرمووی: (لا يَقْطَعُ الصَّلاةَ شَيءٌ)[2] واتە: هیچ شتێك نوێژ بەتاڵ ناکاتەوە..

من پێم وایە تێپەڕبوونی ئافرەت و گوێدرێژو سەگی رەش بەبەر نوێژدا بەتاڵی دەکەنەوە، ئەوەش پەیوەندی بە هەبوون و هەوڵی شەیتانەوە لەو کاتەدا هەیەو ئەم مەسەلەیەش هیچ پەیوەندی بە بێڕێزکردنی ئافرەتەوە نیە.. والله اعلم.

---

[1] ئەبوداوود (١٩١/١) نەوەوی لە (المجموع ٢٥١/٣) دەفەرموێ: (إسناده حسن) بەڵام شێخی ئەلبانی بە زەعیفی ناساندووە (ضعيف سنن أبي داود ص ٦٨) و (ضعيف النسائي ٣٠/٧٥٣).

[2] مجمع الزوائد (٦٢/٢) هەیسەمی فەرموویەتی تەبەرانی ریوایەتی کردووەو حەسەنە.

پێویستە ئەوەش بزانین کە:

١ ـ فەرموودەکە گشتیەو، هەموو نوێژێکی فەرزو سووننەت دەگرێتەوە. ئیبنوقودامە دەڵێ: لە بۆچوونی ئیمامی ئەحمەددا شتێك هەست دەکرێت کە جیاوازیەك لە بەتاڵبوونەوەی نوێژی فەرزو سووننەتدا هەبێت، کە یەکێك لەو سیانە بەبەر نوێژەکەدا تێپەڕ بووبن، بەڵام دروستیەکەی، یەکسانی هەموو نوێژەکانەو جیاوازی لە نێوان نوێژی فەرزو نوێژی سووننەتدا نیە، چونکە حوکمی فەرموودەکە گشتیە،، ئەوانەی نوێژیش بەتاڵ دەکەنەوە گشتین[1]..

٢ ـ فەرموودەکە حوکمە لەسەر هەموو ئافرەتێك، موسوڵمان بێت یان کافر، گەنج بێت یان پیر، مەگەر کچی بچووك، کە حوکمی گشتی منداڵ دەیگرێتەوە.

٣ ـ سەگی رەش هەموو جۆرێکی توخمی سەگ دەگرێتەوە: دێڵ و گەماڵ توتك وتانجی، بەرەڵاو خوێڕی، هەروەها سەگی پاس ونازداری ماڵ.

ـ مەگەر ئێمەش وەکو ئیمامی ئیبنوخوزەیمە بە سەرسامیەوە بڵێین: باشە کە ئەو فەرموودەیەی دەفەرموێ تێپەڕبوونی ئەو سیانە بەبەر نوێژدا بەتاڵی دەکەنەوە سەحیحەو فەرموودەیەکی تر نیە پێچەوانەی ئەو باس بفەرموێت، ئیتر ئەم قال و قیلە چیە؟! چۆن دەشێت کەسێك راو بۆچوونی خۆی باس کات لە کاتێکدا کە حوکمەکەی پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم ئاشکراو راشکاوە[2]؟!

★ ★ ★

---

[1] ابن قدامة: المغني (٨٣/٢).
[2] سەحیحی ئیبنوخوزەیمە (٢٣/١).

هاتنی باسی ئافرەت و گوێدرێژو سەگی رەش پێکەوە

هاتنی باسی ئەم سێ توخمە پێکەوە لەو فەرموودانەدا، هیچ ئاماژەیەکی بۆ بێ رێزی ئافرەت تێدا نیە، وەکو دوژمنانی ئیسلام دەیانەوێت بیکەنە تەوەرێکی هێرش کردنە سەر ئیسلام. چونکە ئێمە نیوەی دینەکەمان لە ئافرەتێکی وەك عائیشەخانەوە خوا لێی رازی بێت بۆ هاتووە.. فەرموودەی راشکاو هەیە کە دەفەرموێ بەهەشت لەژێر پێی دایکدایە! وەك ئەوەی سەیدنا معاویەی کوڕی جاهیمە دەیگێڕێتەوە کە هاتە خزمەت پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم و عەرزی کرد: (جَاء النَّبيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فقَالَ: يَا رَسولَ اللهِ أرَدتُ أنْ أغْزوَ وَقَدْ جئتُ أستَشِيرُكَ؟ فقَالَ: هَلْ لَكَ أمٌ؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: فَألْزِمْهَا فإن الجنة تحت رجليها)[١] ئەی پێغەمبەری خوا وویستم لە خزمەتتاندا بێمە غەزا، هاتووم راوێژێکتان پێ بکەم، فەرمووی: دایکت ماوە؟ ووتم: بەڵێ، فەرمووی: دەی پابەندی بە، چونکە بەهەشت لەژێر پێیەکانیدایە..

هاتنی باسی ئافرەت و گوێدرێژو سەگی رەش لە فەرموودەی پێغەمبەری خوادا صلی الله علیه وسلم پەیوەندی بە هەبوون و دەرکەوتن و کاریگەری شەیتان هەیە لە سات و کاتی نوێژکردندا.. فەرموودە زۆرن کە زیاتر ئەمە رۆشن دەکەنەوە.. لەوانە:

---

[١] نەسائی (٥٤/٢)، تەبەرانی (٢٢٢٥/١)، حاکم (١٥١/٤) زەهەبی لایەنگیری کردووە و مونزیریش بەدوایدا چۆتەوەو هەموو بە حەسەنیان ناساندوەو شێخی ئەلبانی لە کتێبی سلسلة الاحاديث الضعيفة (٥٩٣) دا دەفەرموێ سەحیحە، لەگەڵ بە زەعیف دانانی (الجَنَّةُ تحتَ أقدَامِ الأمَّهَاتِ) دا ئەم فەرموودەی هێناوەتەوە.

یەکەم: گوێ درێژو سەگی رەش و شەیتان:

پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم دەفەرموێ کە گوێدرێژ دەزەڕێ، ئەوە لەبەر ئەوەیە کە شەیتانی بینیووە، کەوابوو دەشێت گوێدرێژك لەو ساتەی بەبەر نوێژی کەسێکدا دەڕوات شەیتان ببینێت و بزەڕێت:

ـ (عن أبي هريرة رضي الله عنه: أنَّ النَّبيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إذَا سَمِعْتمْ صِياحَ الدِّيكَةِ فاسْألُوا اللهَ مِنْ فَضلِهِ، فَإنَّهَا رَأتْ مَلَكاً، وَإذَا سَمِعتمْ نُهِيقَ الحِمَارِ فتعَوَّذُوا باللهِ مِنْ الشَّيطانِ، فَإنَّهُ رَأى شَيطاناً)[1].سەیدنا ئەبوهورەیرە خوا لێی رازی بێت دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلمفەرمووی ئەگەر گوێتان لێبوو کەڵەشێر قووقانی، داوای فەزڵ و رەحمەتی خوا بکەن، چونکە فریشتەیەکی دیووە، ئەگەر گوێتان لێبوو گوێدرێژ زەڕی پەنابگرن بە خوای لە شەیتان، ئەوە شەیتانێکی دیووە..

ـ (عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ الله عَنَهُ، أنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "إذَا سَمِعْتمْ نُبَاحَ الكَلْبِ وَنُهِيقَ الحِمَارِ بالليْلِ فتعَوَّذُوا باللهِ مِنَ الشَّيْطَانِ فَإنَّهُنَّ يَرَيْنَ مَا لَا ترَوْنَ وأقِلُّوا الخُرُوجَ إذَا هَدَأتِ الرِّجْلُ فَإنَّ اللهَ يَبُثُّ فِي لَيْلِهِ مِنْ خَلْقِهِ مَا يَشَاءُ وَأجِيفُوا الْأبْوَابَ وَاذكُرُوا اسْمَ اللهِ عَلَيْهَا فَإنَّ الشَّيْطَانَ لَا يَفْتحُ بَابًا أجِيفَ وَذكِرَ اسْمُ اللهِ عَلَيْهِ)[2] سەیدنا جابر خوا لێی رازی بێت دەڵێ گوێی لێبووە کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه

---

[1] بوخاری (٣٣٠٣)، موسلیم (٢٧٢٩).

[2] ئیمامی ئەحمەد (٣٠٦/٣ ـ ١٤٣٢٢)، بوخاری: الادب المفرد (٤٢٣/١ ـ ١٢٣٤)، ئەبوداوود (٢٣٧/٤ ـ ٥١٠٣)، ئیبنوحیببان (٣٢٦/١٢ ـ ٥٥١٧)، حاکم (٣١٦/٤ ـ ٧٧٦٢) فەرمووشیەتی: سەحیحە بە پێی مەرجەکانی موسلیم، زەهەبیش لێی بێ دەنگ بووە.. شێخی ئەلبانیش بە سەحیحی ناساندووە (صحيح الجامع (٦٢٠).

وسلم فەرموویەتی: ئەگەر شەوان گوێتان لە وەڕەی سەگ و زەڕەی كەر بوو، پەنا بگرن بە خوا لە شەیتان، چونكە ئەوان ئەوە دەبینن كە ئێوە نایبینن، لەو كاتانەدا چوونە دەرەوەتان كەم كەنەوە، ئەگەر پێی خەڵكی سرەوت (یەعنی لە هاتوچۆ كەوتن) خوای گەورە ڕێ بە مەخلووقاتی خۆی دەدات بێنە دەرەوەو بڵاو ببنەوە، (هەر خواش دەزانێ چۆن و چەندن) ئیتر دەرگاكان ناوی خوای لێ بهێنن و دایانخەن، چونكە شەیتان دەرگایەكی بۆ ناكرێتەوە كە ناوی خوای لەسەر هێنرا بێت..

دووەم: سەگی ڕەش و شەیتان:

پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم دەفەرموێ: (الكَلْبُ الاسودُ شَيطانٌ)[1] واتە سەگی ڕەش شەیتانە. موناقەشە لە ناو شەرعناساندا هەیە كە مەبەست لەوە ئەوەیە كە شەیتان دەچێتە ناو سەگی ڕەشەوەو ئاڕاستەی دەكات..

سێیەم: ئافرەت و شەیتان:

پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم دەفەرموێ: (المَرْأةُ عَوْرَةٌ، فإذَا خَرَجَتَ استَشرَفَهَا الشَّيطانُ)[2] واتە: ئافرەت جێ نەزەرە، بۆیە هەر كە چووە دەرەوە، شەیتان زیاتر دەری دەخات، سەرنجی بۆ لا ڕادەكێشێت، تا پیاوان سەر هەڵبڕن بۆ تەماشاكردنی، بەو شێوەیە شەیتان ئافرەت دەكاتە مایەی گوناحكاریی..

---

[1] ابن حجر: فتح الباری (١٠/٦٤).

[2] شێخی ئەلبانی دەفەرموێ سەحیحە، بڕوانە: صحیح الترغیب و الترهیب (٣٤٦)، صحیح الجامع (٦٦٩٠)، صحیح ابن خزیمة (١٦٨٥)،

کەوابوو ئەوەی کە کۆلکەی هاوبەشی ئەم سێ توخمە باسکراوەیە، هەبوونی شەیتان و کاریگەرێتیەکەیتی، کە مەترسی ئەوەی لێ دەکرێت لە ساتەوەختی نوێژەکەدا شەیتان وایان لێ بکات بێنە بەر نوێژو ببنە هۆکاری بەتاڵبوونەوەی..

★ ★ ★

باسی شەشەم: نوێژکردن ڕووەوڕووی گۆڕ

پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم زۆر بە توندی بەرهەڵستی لەوە کردووە کە نوێژ لە گۆڕستان بکرێت، یان ڕووەو گۆڕ بکرێت.. وەك دەفەرموێ: (لا تصلُّوا الى القُبُورِ وَلا تجلِسُوا عَلَيهَا)[1] واتە: نە بەرەو ڕووی گۆڕ نوێژ بکەن و نە لەسەریشی دانیشن.. بێ گومان ئەمە مەبەست لە نوێژە فەرزەکان و سوننەتەکانە، نەك نوێژی جەنازە کە لە بازنەی پێداویستی کاروباری جەنازەدایە.

کورتەباسـی نوێـژ لەسـەر گـۆڕ : نوێـژ لەسـەر گـۆڕو گۆڕسـتان، چەندین حاڵەت دەگرێتەوە، کە هەر یەکەیان حوکمی شەرعی تایبـەت بـە خۆی هەیە نوێژ لەسەر گۆڕ دوو جۆرە:

ـ جۆری یەکەم: نوێژێك کە بۆ خاوەن گۆڕەکە دەکرێت:

وەك ئەوانەی بە نەفامی و ناحاڵێتی نوێژ لەسەر مەرقەدی پیاوچاکان دەکەن، بەو نیەتەی کە نوێژەکە بۆ ئەوانە، ئەمە شیرکەو هیـچ گومـانێکی تێدا نیە.. ئەگەر کابرا خاوەن عوزری شەرعی نـەبێت لـە دیـن و ئوممـەت چۆتە دەرەوەو لەسەر ئەو بتپەرستیە دەکوژرێت. بێ گومان نوێژەکەشی ـ بـێ ئـەو حوکمـەش ـ جـائیز نیـە.. چـونکە ڕاشـکاوانە خـوای گـەورە دەفـــەرموێ: ﴿وَٱعۡبُدُواْ ٱللَّهَ وَلَا تُشۡرِكُواْ بِهِۦ شَيۡـًٔا﴾ النســـاء/٣٦ واتـــە: خـــوا بپەرستن و هاوبەشی بۆ دامەنێن..

---

[1] موسلیم (٩٧٢)، ئەحمەد (١٦٧٦٤)، ئەبوداوود (٣٣٩٩) ئەلبانی: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (ل ٥٨)

ـ جۆری دووەم: نوێژ لە گۆڕستان:

ئەمەش بە گوێرەی هۆکاری نوێژکردنە :

١ ـ نوێژی جەنازەیەو لە گۆڕستان دەکرێت، وەکو ئەوەی کەسێك کۆچی دوایی کردووە، شۆراوەو کفن و دفن کراوە بەڵام لە مزگەوت جێ و ڕێ نەبووە نوێژی جەنازەی لەسەر بکرێت، ئەمە جائیزە نوێژەکەی لە گۆڕستان لەسەر بکرێت.. چونکە پێغەمبەری خوا صلی الله علیە وسلم نوێژی جەنازەی لەسەر مجێوری مزگەوتەکە دوای ناشتنی لە گۆڕستان لەسەرکرد:

ـ: (عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ أَسْوَدَ رَجُلًا أَوْ امْرَأَةً كَانَ يَكُونُ فِي الْمَسْجِدِ يَقُمُّ الْمَسْجِدَ فَمَاتَ وَلَمْ يَعْلَمْ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَوْتِهِ فَذَكَرَهُ ذَاتَ يَوْمٍ فَقَالَ مَا فَعَلَ ذَلِكَ الْإِنْسَانُ قَالُوا مَاتَ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ أَفَلَا آذَنْتُمُونِي، قَالَ فَدُلُّونِي عَلَى قَبْرِهِ فَأَتَى قَبْرَهُ فَصَلَّى عَلَيْهِ)[١] واتە:سەیدنا ئەبوهورەیرە خوا لێی ڕازی بێت باسی ئەو قولە ڕەشەی گێڕایەوە کە مجێوری مزگەوت بوو، کۆچی دوایی کردبوو، پێغەمبەری خوا صلی الله علیە وسلم هەواڵی پرسی ووتیان کۆچی دوایی کردووە! فەرمووی: بۆچی پێتان نەوتووم؟! پاشان تەشریفی بردە سەر گۆڕەکەی و لەوێ نوێژی جەنازەی لەسەر کرد.

٢ ـ جەنازەیەو لە گۆڕستان دانراوە بۆ نوێژ لەسەر کردنی: وەکو حاڵەتی یەکەمە، مردووەو کفن کراوە بەڵام نەنێژراوە، پێش ناشتنی

---

[١] بوخاری (١٣٣٧)، موسلیم (٩٥٦).

هەر لە گۆڕستانەکە نوێژی لەسەر دەکرێت، ئەمەش جائیزە.. چونکە نوێژی جەنازە پێش و پاش ناشتنی مردووەکە جیاوازی نیە[1].

٣ـ نوێژی فەرزو سوننەتی تر، نابێت لەسەر گۆڕستان یان بەرەو گۆڕ بکرێت، ئەگەر کرا باتڵە.. بەڵگە لەسەر ئەم حوکمە زۆرە، وەکو:

ـ فەرموودەی: (الأرضُ كُلُّهَا مَسْجِدٌ إلا الْمَقْبَرَةَ والحَمَّامَ)[2] واتە: هەموو شوێنێکی سەر زەوی جێی نوێژە جگە لە گۆڕستان و گەرماو (حەمام).

ـ هەروەها عائیشە خان دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم فەرمووی: (لَعَنَ اللهُ اليهودَ وَالنَّصَارَى اتَّخَذُوا قُبُورَ أنْبِيائِهِمْ مَسَاجِدَ)[3] واتە: نەفرینی خوا لە جولەکەکان، گۆڕی پێغەمبەرانی خۆیان کردە جێی خواپەرستی.

٣ـ نوێژی فەرزو سوننەتی تر بەلام رووەو گۆڕ یان گۆڕستان: راستتر وایە کە ئەمەش حەرامە، وەکو ئەوەی کەسێك نوێژ دەکات بەلام مەرقەدی پیاوچاکەکە وا لەبەر دەستیدا، وەکو ئەوانەی نوێژ لەسەر گۆڕی کاك ئەحمەدی شێخ و شێخ عبدالقادری گەیلانی و پیاوچاکاتی تر رەحمەتی خوایان لێ بێت دەکەن، کە گۆڕەکە دەکەوێتە نێوان ئەوان و قیبلەوە! یان نوێژەکە لەسەر پارچە زەویەکی تری غەیری زەوی مەرقەدەکە یان گۆڕستانەکە دەکات، بەلام مەرقەدەکە یان گۆڕستانەکە بە دیوارێك یان فاسڵێکی تر لە جێ نوێژەکە جودا نەکراوەتەوە.. سەیدنا ئەبومەرسەد خوا لێی رازی بێت دەڵێ:

---

[1] فتاوى اللجنة الدائمة (٣٩٢/٨).

[2] ترمزی (٣١٧)، ئیبنوماجە (٧٤٥) شێخی ئەلبانی لە صحیح ابن ماجة (٦٠٦) بە سەحیحی ناساندووە.

[3] بوخاری (٤٣٥)، موسلیم (٥٢٩).

پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم فەرمووی: (لا تجْلِسُوا علَى الْقُبُورِ وَلا تصَلُّوا إلَيهَا)[١] واتە: لەسەر گۆڕ دامەنیشن و نوێژیشی لاوە مەکەن.. ئەمە هەموو جۆرە نوێژکردنەکانی غەیری جەنازە لەسەر گۆڕستان یان رووەو گۆڕو مەرقەدو شەخسەکان دەگرێتەوە.. بەڵام ئەگەر دیوارێك یان پەرژینێك یان جادەیەك لە نێواندا بوو، ئەوە نایگرێتەوە[٢]..

٤ـ ئەگەر مەرقەدەکە یان گۆڕەکان کەوتبوونە دوای جێ نوێژەکەوە، یان کەوتبوونە لاتەنیشتی راست یان چەپەوە، ئەویش کەراهەتی هەیە نوێژی فەرزو سوننەتی لێ بکرێت بەڵام نوێژەکە تەواوە.. والله اعلم. پێم وایە هەتا زۆر ناچار نەبیت نوێژ لە مزگەوتی گۆڕداردا نەکەیت، بە تایبەتی ئەگەر لە دیدی خەڵکیدا خاوەن گۆڕەکە پیاوچاك ناسرابوو ئەسڵیش ئەوەیە ئەگەر گۆڕەکە هەبوویێت و مزگەوتی لەسەر دروست کرابێت، دەبێت مزگەوتەکە بڕوخێندرێت، ئەگەر مزگەوتەکە دروست کراو گۆڕی لەناودا دروست کرا، وەکو ئەوانەی مزگەوت دروست دەکەن و جێی گۆڕی خۆیانی تێدا دەهێڵنەوە، ئەوە جائیز نیەو دەبێ مردووەکە دەربهێنرێتەوەو ببرێتە گۆڕستانی گشتی موسوڵمانان تا خەڵکی وا نەزانن ناشتنی مردوو لە مزگەوتدا چاکترە.

★ ★ ★

---

[١] موسلیم (٩٧٢).

[٢] ابن قدامة (٤٠٣/١)، ابن عثیمین: الشرح الممتع (٢٣٢/٢).

باسی حەوتەم: نوێژكردن بە پێڵاوەوە

حەتمەن خەڵكانێكی زۆر كە ئەم سەردێڕە دەخوێننەوە بەسەرسامیەوە دەپرسن: نوێژكردن بە پێڵاوەوە؟! چونكە نازانن كە نەك جائیزە بەڵكو سوونەتێكی سەلمێنراوی پێغەمبەری خوایە صلی الله علیه وسلم، كە چەندین ریوایەتی لەسەر هەیە:

١ ـ سەیدنا عەمری كوڕی شوعەیب لە باوكیەوە ئەویش لە باپیریەوە خوا لێیان رازی بێت دەگێڕێتەوە (كَانَ يَقِفُ حَافِياً أحيَانَاً، وَمُتَنعِلاً أحيَانَاً)[١] واتە: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم جاری وا هەبوو لە وەستانی نوێژیدا پێی پەتی بوو، جاری وا هەبوو نەعلەكانی لە پێدابوو..

٢ ـ سەیدنا ئەبوهورەیرە خوا لێی رازی بێت دەگێڕێتەوە كە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم دەیفەرموو: (إذَا صَلَّى أحَدُكُمْ فَلْيَلْبسْ نَعْلَيهِ، أو لِيَخْلَعهُمَا بَينَ رِجلَيهِ، وَلا يُؤذِي بِهِمَا غَيرَهُ)[٢] واتە: ئەگەر كەسێكتان نوێژی دەكرد با نەعلەكانی لە پێدا بێت، یان داینێ و بیخاتە نێوان پێیەكانیەوە، نەبادا خەڵكی پێ نارەحەت كات..

---

[١] شێخی ئەلبانی لە أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم صلى الله عليه وسلم (ل ٥٤) دا دەفەرموێ: ئەبوداوودو ئیبنوماجە گێڕاویانەتەوە، فەرموودەیەكی متەواترە..

[٢] حاكم (٢٥٩/١) بە سەحیحی ناساندووەو فەرموویەتی بە پێی مەرجەكانی موسلیمە، ئیمامی زەهەبیش لایەنگریی كردووەو شێخی ئەلبانیش دەفەرموێ: هەر وایە وەكو هەردووكیان فەرموویانە.. پاشان دەفەرموێ: ئەبوداوود (١٠٦/١)، بەیهیقی (٤٣٢/٢) یش لە رێی ئەوزاعیەوە گەیاندوویانەتەوە بە ئەبو هورەیرە .. أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم صلى الله عليه وسلم (١٠٨/١).

٣ ـ سەیدنا شەددادی كوڕی ئەوس خوا لێیان رازی بێت لە باوكیەوە دەگێڕێتەوە كە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم فەرمووی: (خَالِفُوا الْيَهُودَ، فَإِنَّهُمْ لا يُصَلُّونَ فِي نِعَالِهِمْ وَلا خِفَافِهِمْ)[1] واتە: پێچەوانەی رەفتاری جولەكەكان بكەن، ئەوان نوێژ بە پێڵاوو خوففەكانیانەوە ناكەن..

٤ ـ كە جوبرەئیلی بەرێز سەلامی خوای لێ بێت هەواڵی دایە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم كە نەعلەكانی پیساییان پێوەیە، پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم هەردوو جووتە نەعلەكەی لە پێ دانا (أَنَّهُ صَلَّى فِي نَعْلِهِ، وَصَلَّى أَصْحَابُهُ فِي نِعَالِهِمْ، فَخَلَعَ نَعْلَيْهِ، فَخَلَعُوا نِعَالَهُمْ، فَلَمَّا سَلَّمَ قَالَ: لِمَ خَلَعْتُمْ نِعَالَكُمْ؟ قَالُوا: رَأَيْنَاكَ خَلَعْتَ نَعْلَيْكَ فَخَلَعْنَا نِعَالَنَا، فَقَالَ: إِنَّ جِبْرِيلَ أَتَانِي فَأَخْبَرَنِي أَنَّ فِيهِمَا أَذًى)[2] واتە: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم بە نەعلەكانیەوە نوێژی كرد، یاوەرانیش لە دوایەوە بە نەعەلەكانیانەوە نوێژیان دابەست،، لە نوێژەكەدا پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم نەعلەكانی دانا، یاوەرانیش لە دوایەوە نەعلەكانیان دانا، كە سەلامی (كۆتایی نوێژی) دایەوە پێی فەرموون: بۆچی نەعلەكانتان لە پێ كردەوە؟! فەرموویان:

---

[1] ئەبوداوود (١٠٥/١)، تەبەرانی: لە الزوائد (٣٤٨/٧)، حاكم (١٦٠/١) لە رێی بەیهەقیەوە (٤٣٢/٢) و فەرموویەتی سەنەدەكەی سەحیحەو زەهەبیش لایەنگری بووەو شێخی ئەلبانیش دەفەرموێ: (وهو كما قالا، ورجاله كلهم ثقات) أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم صلى الله عليه وسلم (١٠٩/١).. شەوكانیش دەفەرموێ: كەس قسەی لەسەر سەنەدەكەی بۆ لاواز كردنی نەكردووە. نيل الاوطار (١٠٩/٢)..

[2] الألبانی: ارواء الغليل (٢٨٤) و صحيح سنن أبي داود (٦٥٧).

دیمان جەنابت نەعلەكانت دانا، ئێمەش دامانان، فەرمووی: جوبرەئیل هات و هەواڵی دامێ كە نەعلەكان پیسییان پێوە بوو..

٥ ـ سـەیدنا ئـەبوهورەیرە خـوا لێـی رازی بێـت دەگێڕێتـەوە كـە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم فەرموویـەتی: (إذَا صَلَّى أحَدُكُمْ فَلْيَلْبسْ نَعْلَيهِ أو لِيَخْلَعْهُمَا بَينَ رِجْلَيهِ وَلا يُؤْذِي بهِمَا غَيرَهُ)[١] واتە: ئەگەر كەسێكتان نوێژی كرد با نەعل (پێڵاو) ەكانی هـەر لـە پێدابن، یـان بـا دایاننێت وبیانخاتە مابێنی پێی خۆیەوە، تا كەسیان پێ ئیزعاج نەكات. ئـەم فەرموودانـە دەسـەلمێنن كـە نوێـژ كـردن بـە پـێڵاوەوە كـە پێـی ووتـراوە نـەعل، سـوونەتە.. كـەوابوو نوێـژ كـردن بـە پـێڵاوەوە زینـدوو كردنەوەی سوونەتێكی فەرامۆش كراوە.. والله اعلم..

★ ★ ★

---

[١] ریوایەتی سەحیحی زۆرە لای نەسائی وئەبوداوودو ئیبنوخوزەیمە (٣/١١٠/١) شێخی ئەلبانی دەفەرموێ سەنەدەكانیان سەحیحە.. الالباني: صحيح الجامع (٦٥٣).

روکنەکانی نوێژ

روکنی دووەم

تەکبیرەی ئیحرام

تەکبیرەی ئیحرام (الله اکبری دەسپێکی نوێژ):

شەرعناسان جگە لە ئیمامی ئەبو حەنیفە لەسەر ئەوە کۆن کە دەستپێکی نوێژ بە ووتنی (الله اکبر) دەبێت چونکە لە پێغەمبەری خواوە صلى الله عليه وسلم یان لە یەکێك لە یاوەرانی بەڕێزیەوە نەبیستراوە لە دەسپێکی نوێژدا غەیری ئەوەی فەرموو بێت[1]. ئەمەش روکنێکی نوێژە، چونکە:

١- پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم دەفەرموێ: (مِفْتَاحُ الصَّلَاةِ الطُّهُورُ، وَتَحْرِيمُهَا التَّكْبِيرُ، وَتَحْلِيلُهَا التَسْلِيمُ)[2] واتە: کلیلی نوێژ دەستنوێژە، دەسپێکی تەکبیرەی ئیحرامە، تەواوبوونی سەلام دانەوەیە..

٢ـ پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم بە کابرای خاوەن نوێژهەڵە (المسئ صلاته) ی فەرموو (إِذَا قُمْتَ إِلَى الصَّلَاةِ فَكَبِّرْ)[3] واتە: کە هەستایت بۆ نوێژ تەکبیرەی ئیحرام بکەو نوێژ دابەستە..

---

[1] ابن القيم: تهذيب السنن (٤٩/١).

[2] ئەبوداوود (٦١)، ترمزی (٣) شێخی ئەلبانی بە سەحیحی داناوە: الارواء (٣٠١).

[3] بوخاری (٧٢٤) بڕوانە پەراوێزی ژمارە (٧٤ و ٧٥).

٣ـ لە ریوایەتێکی تردا پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم بە کابرای خاوەن نوێژهەڵە (المسئ صلاته) ی فەرموو: (لا تَتِمُّ صَلاةُ أحَدِكُمْ حَتَّى يُسْبِغَ الْوُضُوءَ كَمَا أمَرَهُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ، فَيَغْسِلَ وَجْهَهُ، وَيَدَيْهِ إِلَى الْمِرْفَقَيْنِ، وَيَمْسَحَ بِرَأْسِهِ وَرِجْلَيْهِ إِلَى الْكَعْبَيْنِ، ثُمَّ يُكَبِّرَ اللَّهَ وَيَحْمَدَهُ وَيُمَجِّدَهُ)[1] واتە: نوێژی کەستان تەواو نابێت هەتا وەکو کە خوای گەورە فەرمانی پێداوە،دەستنوێژ بە رێکوپێکی نەگرێت، دەموچاوی بشوات، ئینجا دووباسکی تا ئانیشکی، پاشان مەسحی سەری بکات و پێیەکانی بشوات، ئینجا الله اکبر بکات و نوێژ دابەستێ، ئینجا سوپاس و ستایشی خوا گەورە بکات..

٤ـ عائیشەخان خوا لێی رازی بێت لە باسی نوێژی پێغەمبەری خوادا صلی الله علیه وسلم دەفەرموێ: (كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ يَستَفْتِحُ الصَّلاةَ بِالتَّكْبِيرِ)[2] واتە: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم نوێژەکەی بە تەکبیر دەست پێ دەکرد..

٥ـ پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم لە ووتنی تەکبیرەی ئیحرامدا جاری وا هەبوو دەنگی بەرز دەکردەوە تا بزانرێت نوێژی دابەست، تا ئەوانەی دوای خۆشیەوە بیبیستن[3].. ئەمەی لە هەموو

---

[1] الالباني: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (٥٥/١).

[2] موسلیم (٤٩٨)، ئەبوداوود (١٢٥/١)، بەیهیقی (١١٣/٢)، ئەحمەد (٣١/٦)، الالباني: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (١٧٧/١)..

[3] حاکم (٢٢٣/١)، بەیهیقی (١٨/٢)، ئیمامی ئەحمەد (١٨/٣)، زەهەبی دەفەرموێ: بە پێی مەرجی بوخاری وموسلیمەو سەحیحە. ریوایەتی تری هاوشێوەی لە بوخاریدا (٢٤٢/٢) هەیە. بڕوانە: الالباني: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (١٨٦/١)

نوێژێكدا نەدەكرد، مەگەر ئیمامەتی بكردایە. بۆیە دەیفەرموو: كە ئیمام الله اكبری كرد ئێوەش بڵێن الله اكبر[1]..

ئەگەر ئیمام دەنگی كز بوو یان لەبەر پیریی و نەخۆشی نەیدەتوانی دەنگ بەرز كاتەوە، دەشێت كەسێكی تر لە دوایەوە تەكبیرەكانی بە دەنگی بەرز بۆ بڵێتەوە، هەر وەكو كە سەیدنا ئەبوبەكری سددیق خوا لێی رازی بێت لە كۆتا نەخۆشی پێغەمبەری خوادا صلی الله علیه وسلم تەكبیرەكانی بە دەنگی بەرز دەووتەوە[2]. راجوێیی لەمەدا نیە[3]..

ئەگەر مەئمومەكان دەنگی ئیمامەكەیان دەبیست پێویست ناكات كەس تەكبیرەكان بە دەنگی بەرز بڵێتەوە، چونكە ئەوە بە كۆڕای شەرعناسان جائیز نیە[4]..

كەم لە شەرعناسان فەرموویانە كە غەیری ئەم تەكبیرەی ئیحرامە (الله اكبره)، بۆ نوێژدابەستن دەبێت. ئیمامی ئەبو حەنیفەی رەحمەتی فەرموویەتی: تەكبیر بۆ دەسپێكی نوێژ مەرج نیە، بەڵكو دەشێت زیكرێكی تریش بێت وەك (سبحان الله) یا (الحمد لله) یا (الله الجلیل) یا (الله العظیم) یان لەفزێكی تر لەو بارەوە، لەبەر ئەوەی هەمووی هەر زیكرە!! دیارە ئەم بۆچوونە بێ بەڵگەیەو بە پێی قیاسە! ئەو قیاسەش لێرەدا (قیاسی فاسید)ە چونكە بەرامبەر دەقی راشكاوە.. بە هەر حاڵ بۆچوونی بەڵگەی جمهوری شەرعناسان بەهێزترە..

---

[1] حاكم لە (المستدرك) دا هێناویێتیەوەو زەهەبیش لایەنگیری كردووەو فەرموویانە سەحیحە بە پێی مەرجەكانی بوخاری و موسلیمە الالباني: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (١/١٩٢).

[2] بوخاری (٢/١٦٢)، موسلیم (٢/٢٣).

[3] النووی: المجموع (٢/٣٩٨).

[4] ابن تيمية: الفتاوى (١/٦٩).

نوێژ بە غەیری زمانی عەرەبی نابێت:

گومـان لـەوەدا نیـە کـە نـە پێغەمبـەری خـوا صـلی الله علیـه وسـلم نـە یەکێك لە یاوەرە بەڕێزەکانی نوێژیان بە غەیری عەرەبی نەکردووە، نەك لەبــەر ئــەوەی خۆیــان عــەرەب بــوون، خــۆ غــەیرە عــەرەبیش لــە کۆمەڵگەکەیانـدا هـەبووە، دواتـریش یـاوەران تێکـەڵ بـە دەیـان میللـەتانی تـری غـەیرە عـەرەبی بـوون، بـەڵام کـەس نوێـژی بـە غـەیری عـەرەبی نـەکردووە، لـەم روانگەوەیـە کـە زۆرینـەی زۆری شەرعناسـان فەرموویانـە نوێژ کردن هەر دەبێت بە زمانی عەرەبی بێت، مەگەر کەسێك موسوڵمان ببێـت و پـێش ئـەوەی کـاتی نوێـژی یەکـەمی تـەواو ببێـت نـەتوانێت تەکبیرەی ئیحرام بە عەرەبی بڵێت، ئەو کاتـە بـۆی هەیـە بـە زمانێـك کـە خــۆی بەســەریدا زاڵــە بیڵێــت.. ئــەمما هــەموو نوێژەکــە ئــەوە تــەنها حەنەفیــەکان فەرموویانــە دەشــێت بــە غــەیری عــەرەبی بیخوێنێــت! بەڵگەشیان نیەو پشتیان بە قیاس بەستووە!!

★ ★ ★

روکنەکانی نوێژ

روکنی سێیەم

خوێندنی سورەتی فاتیحە لە هەموو رکاتەکانی نوێژدا

شەرعناسان - جگە لە ئیمامی ئەبو حەنیفەو هەندێك لە یاوەرانی - خوێندنی سورەتی فاتیحە لە هەموو رکاتێکی نوێژدا - فەرز بێت یان سوونەت، بە دەنگی بەرز بخوێندرێت یان پەنهانی - بە روکنێکی نوێژ دادەنێن.. ئەمە بۆچوونی ئیمامی مالیك وشافیعی وئەحمەدو سوفیانی سەورییەو لە سەیدنا عومەری کوڕی خەتتاب و سەیدنا عوسمانی کوڕی ئەبولعاسەوە خوا لێیان رازی بێت ریوایەت کراوە[1].. بەلگەشیان:

١ - سەیدنا عوبادەی کوڕی سامیت خوا لێی رازی بێت دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرموویەتی: (لا صَلاةَ لِمَنْ لَمْ يَقْرأْ بفَاتِحَةِ الكِتابِ)[2] واتە: هەر کەسێك سورەتی فاتیحەی لە نوێژدا نەخوێندبێت نوێژەکەی گیرا نەبووە..

٢ - سەیدنا ئەبوهورەیرە خوا لێی رازی بێت دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرمووی: (كُلُّ صَلاةٍ لا يُقْرأُ فِيهَا بأمِّ الكِتابِ فَهِيَ خِدَاجٌ هِيَ خِدَاجٌ هِيَ خِدَاجٌ، غَيْرُ تمَامٍ)[3] واتە: هەر نوێژێك کە سورەتی فاتیحەی تێدا نەخوێندرێت، ئەو نوێژە نوقسانە،

---

[1] المدونة (٦٦/١)، الام (٩٣/١)، المجموع (٢٨٥/٣)، المغني (٣٤٣/١)، الاوسط (١٠١/٣).

[2] بوخاری (٧٥٦)، موسلیم (٣٩٤).

[3] موسلیم (٤١)، ئەبوداوود (٨٢١)، نەسائی (١٣٥/٢)، ترمزی (٣١٢)، ئیبنوماجە (٨٣٨).

ئەو نوێژە نوقسانە، ئەو نوێژە نوقسانە، تەواو نیە.. نوێژەكە هەر پێی ووتراوە نوێژ بەڵام نوقسانە، نوقسانیش یەعنی تەواو نیەو نوێژەكەی پێ نەهاتۆتە دی و قبووڵ نەبووە.. ئەبوسائیب كە ئەم فەرموودەی گێڕاوەتەوە دواتر دەڵێ لە ئەبو هورەیرەم پرسی: ئاخر جاری وا هەیە لە دوای ئیمامەوەم؟! دەستی راوەشاندم و فەرمووی: لە دڵی خۆتدا بیخوێنە..

٣ ـ لە ریوایەتی سەیدنا روفاعەی كوڕی رافیعەوە خوا لێی رازی بێت بۆ فەرموودەی خاوەن نوێژە هەڵەكە (المسئ صلاتهُ) پێغەمبەری خوا صلى الله علیه وسلم فەرمووی: (ثمَّ اقْرَأ بأمِّ القُرآنِ، ثمَّ اقْرَأ بمَا شِئتَ.. ثمَّ اصْنَعْ ذَلِكَ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ)[1] واتە: پاشان سورەتی فاتیحە بخوێنە، پاشان چەندی تر دەتوانیت بخوێنە. پاشان لە هەموو ركاتەكاندا وا بكەرەوە..

ئیمامی ئەبو حەنیفەو محمدی كوڕی حەسەنی شەیبانی فەرموویانە: لە نوێژدا مەرج نیە سورەتی فاتیحە بخوێندرێت، بەڵكو دەشێت هەر سوورەتێكی تر بێت!!!! ئەگەر چی یەك كورتە ئایەتیش بێت وەكو ﴿ثُمَّ نَظَرَ﴾ المدثر/٢١.. بەڵگەیان بۆ بۆچوونی خۆیان:

١ ـ خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿فَٱقۡرَءُواْ مَا تَيَسَّرَ مِنَ ٱلۡقُرۡءَانِ﴾ المزمل/٢٠ واتە: ئەوەندی لاتان ئاسان بوو قورئان بخوێنن.. وەڵامدراونەتەوە بەوەی كە لەوانەیە مەبەست لەم ئایەتە: خوێندنی سورەتی فاتیحەو

---

[1] ئیمامی ئەحمەد (٣٢٨/٣١ ـ ١٨٩٩٥) ئیبنوحیبان (٨٨/٥ ـ ١٧٨٧)، ئەبوداوود (٨٩٥) شێخی ئەلبانی بە حەسەنی ناساندووە (صحیح أبي داود ٨٥٩) بەڵام شێخ شوعەیبی ئەرنائووت بە سەحیحی ناساندووە..

ئایەتی تری قورئان بێت، ئەوەندەی بۆ نوێژخوێنەکە ئاسانە. یان لەوانەیە ئەو رایە پەسەند بێت کە دەڵێ: ئەم ئایەتە پێش هاتنە خوارەوەی سورەتی فاتیحە بووە.. چونکە باسی فەرزبوونی شەونوێژ دەکات لەسەر پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم، ئەوەش لە مەککە بووەو سورەتی فاتیحەش لە مەدینە هاتۆتە خوارەوە..

٢ ـ پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم لە فەرموودەی کابرای خاوەن نوێژی هەڵەدا فەرمووی: (وَيَقْرَأَ مِنَ الْقُرْآنِ مَا أَذِنَ اللَّهُ لَهُ فِيهِ وَتَيَسَّرَ)[١] واتە: ئەوەندەی بۆی ئاسان بوو، خوا یارمەتیدا قورئان بخوێنێت.. لەمەشدا بەوە وەڵامدراونەتەوە کە (وَتَيَسَّرَ) و (وَما تيسر) کە لە ریوایەتەکانی تردا هاتوون، هەردوو ماناکە دەبەخشن.. دشێت گشتی بن و روون بکەنەوە، یان رەها بن و دیاری بکەن، یان نادیار بن و بە رستەی (اقْرَأْ بِأُمِّ الْقُرْآنِ) رۆشن بکرێنەوە.. چونکە ئەو ئایەتانەی بۆ هەموو موسوڵمانانی سەردەمی یەکەم ئاسان بوو بیخوێنن: سورەتی فاتیحە بوو..

دیسان وەکو گونجاندنی بەڵگەکان پێکەوە ووتراوە کە خوێندنی فاتیحەیەو پاشان ئەوەندە ئایەتی تر دەخوێنێت کە بۆی دەلوێت..

٣ ـ ئەگەر خوێندنی سورەتی فاتیحە روکنێکی نوێژ بوایە دەبوو ئەو خەڵکە فێر کرایە تا بتوانن بیخوێنن.. بەڵگەشمان هەیە کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم لە ریوایەتێکی تری فەرموودەی خاوەن نوێژە هەڵەکەدا پێی فەرموو: (فَإِنْ كَانَ مَعَكَ قُرْآنٌ وَإِلَّا فَاحْمِدِ

---

[١] بچۆرەوە پەراوێزی ژمارە (٧٤ و ٧٥).

اللهَ.)[1] ئەگەر قورئانت لەبەر بوو ئەوە بیخوێنە، ئەگەر نا ئەوە سوپاس و ستایشی خوای گەورە بکە..

ـ سەیدنا ئیبنو ئەبی ئەوفا خوا لێی رازی بێت دەڵێ: (جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنِّي لا أَسْتَطِيعُ أَنْ آخُذَ شَيْئًا مِنَ الْقُرْآنِ، فَعَلِّمْنِي مَا يُجْزِئُنِي ، فَقَالَ: قُلْ: سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ وَلَا قُوَّةَ إِلا بِاللَّهِ)[2] واتە: کابرایەك هاتە خزمەت پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم و عەرزی کرد: ئەی پێغەمبەری خوا من ناتوانم هیچ لە قورئان فێرببم، شتێکی ترم فێرکە جێم بۆ بگرێت، فەرمووی: بڵێ: پاك وبێ عەیبی بۆ خوا، سوپاس بۆ خوا، هیچ خوایەك نیە شایانی پەرستن بێت جگە لە الله، خوا گەورەیەو هیچ دەسەڵات و هیچ هێزێك نیە مەگەر ئەوەی خوا بە خواو لە خواوەیە..

وەڵامی ئەمیشیان وا داوەتەوە کە فەرموویانە: ئەم کابرایە هیچی لە قورئان لەبەر نەبووە، نەشیتوانیووە لەبەری کات..

زۆرن ئەوانەی بەرپەرچی ئەم بۆچوونە سەیرەی ئیمامی ئەبو حەنیفەیان داوەتەوەو زۆر لاوازیان کردۆتەوە، لەبەر گەورە نەبوونی قەبارەی ئەم کتێبەکە نەبوایە هەموو رەدو بەدەلەکانیانم دەهێنایەوە، تا

---

[1] ترمزی (٣٠٢) بە حەسەنیشی ناساندووە، ئەبوداوود (٨٥٨)، ئەلبانی بە سەحیحی ناساندووە لە صحيح أبي داود (٧٦٧).

[2] ئەبو داوود (٨٣٢)، شێخی ئەلبانی لە ارواء (٣٠٣) دا دەفەرموێ: حەسەنە، بەڵام فەرموودەوانانی تر قسەیان لەسەر کردووەو هەندێکیان بە زەعیفیان داناوە لەبەر ئەوەی لە سەنەدەکەیدا (يزيد بن أبي زياد الهاشمي) هەیە..

بزانرێت تەقلید چی بەم ئوممەتە کردووە کە حەنەفی مەزهەبەکانن، کە ئەمرۆ حەوت سەد ملیۆن موسوڵمان زیاترن!![1].

گومانی تێدا نیە کە بۆچوونی جمهوری شەرعناسان راستترەو بەڵگەی بەهێزتر پاڵپشتێتی. چی لەوە بەهێزترە کە لە بوخاریدا هاتووە کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم لە هەموو رکاتەکانی نوێژدا سورەتی فاتیحەی دەخوێند[2]!!

خەتتابی لە (معالم السنن) دا دەڵێ: ئەسڵ ئەوەیە کە نوێژ بە بێ خوێندنی سورەتی فاتیحە جائز نیەو قبووڵ نابێت، بەڵام بە تەئکید ئەمە بۆ کەسێکە کە بتوانێت لەبەری کات و بیخوێنێت، ئەمما ئەگەر بۆی لەبەر نەکرا، دەبێت بە قەدەر ئەو (حەوت ئایەت) ی تر لە قورئان بخوێنێت، چونکە زیکری دوای فاتیحە خوێندن هەر قورئانە، ئەگەر لەبەر لاوازی زاکیرەی یان لەبەر قورسی لەبەر کردنی قورئان، ئەوەشی بۆ لەبەر نەکرا، ئینجا بۆی هەیە ئەو زیکرانە بخوێنێت کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم ئەو یاوەرەی فێر کردووە..

<u>من پێم وایە هەر کەسێك بتوانێت سورەتی فاتیحە لەبەر کات بۆی نیە هیچی تر لە نوێژدا لە جێی ئەو بخوێنێت، نە قورئان و نە زیکری تر.. والله اعلم.</u>

---

[1] دەتوانرێت بۆ بەرپەرچدانەوەی ئەم بۆچوونە سەیری ئەم سەرچاوانە بکرێت: ئیمامی بوخاری: خیر الكلام في القراءة خلف الإمام، بەیهیقی: القرءة خلف الإمام، ئیبنوحەزم: المحلی مسألة رقم (٣٥٩ و ٣٦٠)، ئەحمەد شاکر: شرح سنن الترمذي (٢/ ١٢٤)، محمد بن عبدالرحمن المباركفوري: تحقيق الكلام في وجوب القراءة خلف الكلام، شێخی ئەلبانی: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (ل ٣٠٠-٣٢٦)..

[2] بوخاری (٥٧٩).

خوێندنی سورەتی فاتیحە، ئایەت ئایەت، هێدی و لەسەرخۆ:

لە ئومموسـەلەمە خانیـان پرسـی: قورئـان خوێنـدنی پێغەمبـەری خـوا صـلی الله علیـه وسـلم لـە نوێـژدا چـۆن بـوو: فـەرمووی: ئایــەت ئایــەت دەیخوێنــد: ﴿بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ﴾ پاشــان دەوەســتا، پاشــان دەیفــەرموو: ﴿ٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ﴾، پاشـــان دەوەســـتا، پاشـــان دەیفـــەرموو: ﴿ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ﴾، پاشان دەوەستا، پاشان دەیفەرموو: ﴿مَٰلِكِ يَوۡمِ ٱلدِّينِ﴾، ئاوا تـا کۆتـایی سـورەتەکە.. هـەموو قورئـان خوێنـدنێکی هـەر وا بـوو، لـە کۆتـایی هـەموو ئایەتێکـدا دەوەسـتا، بـێ ئـەوەی کۆتـایی یـەکێکیان بـە سەرەتای ئەوی دوایەوە پەیوەست کاتەوە[1]..

ئەمە خوێندنی سوونەتانەیە، نەك کێبڕکێی ئەوەی کە کێ زۆرترین ئایەت بە هەناسەیەك دەخوێنێت!! یان خوێندنێکی بە لرفەلرف لەگەڵ هەناسەوەرگرتن و هەناسەدانەوەدا ووشەکان دەربڕێت!!

خوێندنی بەسمەلە لە سەرەتای سورەتی فاتیحەدا:

شەرعناسان لە باسی خوێندنی بەسمەلە (ووتنی بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ) لە سەرەتای سورەتی فاتیحەدا راجوێن، ئەوەش لەبەر ئەوەیە کە راجوێیی پێشتریان لەسەر ئەوە هەیە کە ئایا بەسمەلە ئایەتێکی سورەتی فاتیحەیە یان نا؟

---

[1] ئیمامی ئەحمەد (٣٠٢/٦)، ئەبوداوود (١٦٩/٢)، ترمزی (١٥٢/٢)، دارەقوتنی (١١٨) و دەفەرموێ: سەنەدەکەی راستەو هەموویان جێ متمانەن، حاکمیش (٢٣١/٢) دەفەرموێ: بە پێی مەرجەکانی بوخاری موسلیم سەحیحە، زەهەبیش لایەنگیریی بووە.. بڕوانە الالباني: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (٢٩٣/١).

فەرموودەوانی گەورە شێخی ئەلبانی رەحمەتی گەیشتۆتە ئەوەی کە خوێندنی بەسمەلە لە سەرەتای خوێندنی سورەتی فاتیحەدا لە نوێژدا بەشێکە لە سورەتەکەو پێویستە لە نوێژی جەهریدا بە پەنهانی (بەبێ دەنگ) بخوێندرێت[1].. ئەمەش بۆچوونی ئیمامی ئەبو حەنیفەو ئیمامی ئەحمەدە کە بەڵگەی زیاتریان لە پشتە کە بە سێزدە رێگا ئەو فەرموودانە سەلمێنراون کە دەڵێن بە پەنهانی دەخوێندرێت[2].. منیش پابەندی ئەم بۆچوونەم.. چونکە بەڵگەکانی بەهێزترە لە بەڵگەی مەزهەبی شافیعی.. والله اعلم.

خوێندنی سورەتی فاتیحە لە نوێژی جەماعەتدا:

پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم خوێندنی سورەتی فاتیحەی زۆر بەلاوە گرنگ بوو، بۆیە لە باسی مەزنی سورەتی فاتیحەدا دەیفەرموو: (مَا أنْزَلَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ فِي التَّوراةِ وَ لا فِي الإنْجيلِ مِثْلَ أمِّ القُرآنِ وَ هيَ السَّبْعُ المثانيَ وَ القُرآنُ العَظيمُ الَّذي أوتيتهُ)[3] واتە: خوای گەورە نە لەتەورات ونە لە ئینجیلدا وەکو سورەتی فاتیحەی نەناردۆتە خوارەوە، ئەو حەوت ئایەتەی لە هەموو رکاتێکی نوێژدا دووپات دەبێتەوە، کە قورئانی مەزنە..

---

[1] ئەلبانی رەحمەتی لە کتێبی (أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم) کە سێ بەرگە، لە بەرگی یەکەمدا لە لاپەڕە (٢٧٧ ـ ٢٩٢) توێژینەوەی لە هەموو ریوایەتەکان و بۆچوونی مەزهەبەکان کردووە ، ئینجا گەیشتۆتە ئەو بۆچوونەی خۆی..

[2] الالباني: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (١/٢٧٧ ـ ٢٩٢).

[3] نەسائی (١/١٤٦)، ترمزی (٢/١٩١)، ئەحمەد (٥/١١٤)، سەحیحە، بڕوانە: الالباني: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (١/٢٧٧ ـ ٢٩٢).

چەندین ریوایەت هەیە کە دەیفەرموو: نوێژ بە بێ خوێندنی سورەتی فاتیحە قبووڵ نیە.. ئەمەش هەندێکیانە:

١ ـ (كُلُّ صَلاةٍ لا يُقْرَأُ فِيهَا بِأُمِّ الْكِتَابِ فَهِيَ خِدَاجٌ هِيَ خِدَاجٌ هِيَ خِدَاجٌ، غَيْرُ تَمَامٍ)[1] واتە: هەر نوێژێك کە سورەتی فاتیحەی تێدا نەخوێندرێت ئەو نوێژە نوقسانە ئەو نوێژە نوقسانە ئەو نوێژە نوقسانە تەواو نیە.

٢ ـ (لا صَلاةَ لِمَنْ لَمْ يَقْرَأْ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ)[2] واتە: بە هیچ شێوەیەك[3] نوێژی کەس قبووڵ نابێت ئەگەر سورەتی فاتیحەی تێدا نەخوێنێت..

٣ ـ (لا تجْزِئُ صَلاةٌ لا يَقْرَأُ الرَّجُلُ فِيهَا بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ)[4] واتە: نوێژێك کە کابرا سورەتی فاتیحەی تێدا نەخوێندبێت، قبووڵ نابێت..

٤ ـ سەیدنا ئەبو سەعیدی خودری خوا لێی رازی بێت دەڵێ: (أَمَرَنَا نَبِيُّنَا أَنْ نَقْرَأَ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ وَمَا تَيَسَّرَ)[5] واتە: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرمانی پێ دەکردین کە (فاتحه الكتاب) بخوێنین، لەگەڵ ئەوەندەی تر لە قورئان کە دەتوانین.

---

[1] موسلیم (٤١)، ئەبوداوود (٨٢١)، نەسائی (١٣٥/٢)، ترمزی (٣١٢)، ئیبنوماجە (٨٣٨).

[2] بوخاری (١٩٠/٢)، موسلیم (٩٨/٢)، ئەبوداوود (١٣٠/١)، نەسائی (١٤٥/١)، ترمزی (٢٥/٢)، ئیبنوماجە (٢٧٦/١)، داریمی (١٨٣/٢)، دارەقوتنی (١٢٢) تەبەرانی: الصغیر (٤٢)، بەیهیقی (٣٨/٢) ئیمامی شافیعی (٩٣/١)،ئیمامی ئەحمەد (٣١٤/٥) ئەلبانی: الارواء (٣٠٢).

[3] بۆیە بەو تەئکیدەوە تەرجەمەیم کردووە چونکە (لا) کە لای نافیە للجنسە.. کە نەفی قبووڵ بوونی هەموو جۆرە نوێژێك دەکات بە بێ خوێندنی سورەتی فاتیحە..

[4] بوخاری (١٩٠/٢)، موسلیم (٩/٢)، ئەبو عەوانە (١٢٤/٢)، ئەلبانی: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (٣٠٠/١).

[5] ئەبو داوود (١٣٠/١)، بەیهیقی (٦٠/٢)، ئیمامی ئەحمەد (٩٧/٢)، ئیبنو حەجەری عەسقەلانی لە تلخيص الحبير(٣١٤/٣) دا دەفەرموێ: أسناد صحیح ، ئیمامی نەوەوی لە: المجموع (٣٢٩/٣) دا دەفەرموێ: صحیح علی شرط البخاري و مسلم..

روکنێتی خوێندنی سورەتی فاتیحە لە نوێژی جەماعەتدا

شەرعناسان لەم باسەدا سێ پۆلە بۆچوونن:

یەکەم: ئەوانەی پێیان وایە کە فاتیحە لە نوێژی جەماعەتدا ناخوێندرێت:

ئیمامی ئەبوحەنیفەو هەندێك لە قوتابیانی پێیان وایە کە خوێندنی فاتیحە لە نوێژدا هەر فەرز نیە، خوێندنیشی لە نوێژی جەهری و پەنهانیدا بە مەئمومی نە فەرزە نە واجب، کابرا دەتوانێت لە جیاتی ئەوە سێ ئایەت لە سورەتێکی تر بخوێنێت، چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿فَٱقۡرَءُواْ مَا تَيَسَّرَ مِنَ ٱلۡقُرۡءَانِ﴾المزمل/٢٠ واتە: ئەوەندی لاتان ئاسان بوو قورئان بخوێنن.. کابرا ئەوەندی لا ئاسان بووەو تەواو!! فەرمووشیانە: خوێندنی خودی قورئانیش لەسەری فەرز نیە بۆیە دەتوانێت سوبحانەاللەو اللە اکبر و زیکری تر بکات.بە بەلگەی فەرموودەکەی سەیدنا ئیبنو ئەبی ئەوفا خوا لێی رازی بێت کە دەڵێ: (جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنِّي لا أَسْتَطِيعُ أَنْ آخُذَ شَيْئًا مِنَ الْقُرْآنِ، فَعَلِّمْنِي مَا يَجْزِينِي ، فَقَالَ: قُلْ: سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ وَلَا قُوَّةَ إِلا بِاللَّهِ)[1] واتە: کابرایەك هاتە خزمەت پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم و عەرزی کرد: ئەی پێغەمبەری خوا من ناتوانم هیچ لە قورئان فێرببم، شتێکی ترم فێرکە جێم بۆ بگرێت، فەرمووی: بڵێ: پاك وبێ عەیبی بۆ خوا، سوپاس بۆ خوا، هیچ خوایەك

---

[1] ئەبو داوود (٨٣٢)، هەندێك لە فەرموودەوانان قسەیان لەسەر کردووەو بە زەعیفیان داناوە.. بەڵام شێخی ئەلبانی لە ارواء (٣٠٣) دا دەفەرموێ: حەسەنە..

نیە شایانی پەرستن بێت جگە لە الله، خوا گەورەیەو هیچ دەسەڵات و هیچ هێزێك نیە مەگەر ئەوەی خوا بە خواو لە خواوەیە..

لەوەش کەمترو ئاسانتریان فەرمووە: مەئمووم لای ئەمان نە لە نوێژی جەهریدا نە لە نوێژی پەنهانیدا هیچ ناخوێنێت[1]، با سەعاتێکیش لە دوای ئیمامەوە بێت! چونکە بە لایانەوە فاتیحە خوێندنی ئیمام بۆ هەموانە.. بە بەڵگەی فەرموودەیەکی زەعیف، کە دەفەرموێ: (مَنْ كَانَ لَهُ إِمَامٌ فَقِرَاءَتُهُ لَهُ قِرَاءَةٌ)[2] واتە: هەر کەسێك پێشنوێژی هەبوو، فاتیحە خوێندنەکەی ئەو بۆ ئەمیش فاتیحە خوێندنە.. ئەمە لە هەموو لایەکەوە رەت کراوەتەوە..

دووەم: ئەوانەی پێیان وایە کە فاتیحە لە نوێژی جەماعەتدا دەبێت بخوێندرێت:

زۆرینەی شەرعناسانی ئیسلام لە مەزهەبی مالیکی و شافیعی و حەنبەلی و ئیبنو حەزم و بوخاری و قورتوبی، لەسەر ئەوەن کە مەئمووم دەبێت سورەتی فاتیحە لە نوێژی جەماعەتدا بخوێنێت، جا لە نوێژی جەهریدا بێت یان پەنهان جیاوازی نیە[3] .. لە هاوچەرخانیش: بن بازو بن عوسێمین و زانایانی لیژنەی هەمیشەیی فەتواو ئیرشادی وڵاتی حیجاز[4].. منیش شوێن کەوتووی ئەمەم.. بەڵگەش ئەو هەموو فەرموودەیە کە لە سەرەوە هەندێکمان هێناوەتەوە کە دەڵێن نوێژ بە بێ

[1] الشوكاني: نيل الاوطار (٥٧٢/٢).
[2] ئیبنوماجە (٨٥٠)، ئیمامی ئەحمەد (١٤١١٦).
[3] الشوكاني: نيل الاوطار (٥٧٢/٢)، ابن حزم: المحلى (٢٣٦/٣).
[4] فتاوى اللجنة الدائمة (٣٨٦،٣٨٧/٦).

خوێندنی سورەتی فاتیحە دروست نیە. حوکمەکەش گشتیەو هەموو نوێژێك دەگرێتەوە..

ـ سەیدنا عوبادەی کوڕی سامیت خوا لێی رازی بێت دەگێڕێتەوە کە جارێك: (صَلَّى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الصُّبْحَ، فَثَقُلَتْ عَلَيْهِ الْقِرَاءَةُ، فَلَمَّا انْصَرَفَ قَالَ: إِنِّي لَا أَرَاكُمْ تَقْرَءُونَ وَرَاءَ إِمَامِكُمْ. قَالَ: قُلْنَا: يَا رَسُولَ اللهِ ؛ إِي وَاللهِ. قَالَ: فَلَا تَفْعَلُوا إِلَّا بِأُمِّ الْقُرْآنِ فَإِنَّهُ لَا صَلَاةَ لِمَنْ لَمْ يَقْرَأْ بِهَا)[1] پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم لە نوێژی بەیانیدا پێشنوێژی دەکرد، کە قورئانی دەخوێند لێی قورس دەبوو، کە لە نوێژ بۆوە، فەرمووی: دەڵێی لە پشت ئیمامەکەی خۆتانەوە دەیڵێنەوە؟! فەرموویان: بەڵێ قوربان بە هێواشی، فەرمووی: وا مەکەن، مەگەر یەکێکتان فاتیحەکەی بخوێنێت، چونکە نوێژی بێ فاتیحە دروست نیە..

تەنانەت لەم حاڵەتەشدا کە خوێندنی مەئموومەکان خوێندنی پێغەمبەری خوایان صلی الله علیه وسلم قورس و سەخت دەکرد، هەر نەیفەرموو مەیخوێنن.. کەوابوو خوێندنی سورەتی فاتیحە لە نوێژی فەرزو سوونەتدا بە تەنهاو لە جەماعەتدا فەرزە.. ئەم پۆلە شەرعناسە دەڵێن: لەگەڵ ئەوەشدا کە سەختییان بۆ خوێندنەکەی پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم دروست کرد رێی لێ نەگرتن، چونکە خوێندنی سورەتی فاتیحە بۆ مەئموومیش فەرزە..

---

[1] ئەبوداوود (١٣١/١)، ترمزی (١١٦/٢)، ئیمامی ئەحمەد (٣١٣/٥) دارەقوتنی (١٢٠) بەیهیقی (١٦٤/٢)، تەحاوی (١٢٧/١).. ئەلبانی: سەحیحە (أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (٣٢٧/١).

سێیەم: ئەوانەی پێیان وایە کە فاتیحە لە نوێژی جەهری جەماعەتدا ناخوێندرێت:

هەندێك لە شەرعناسان پێیان وایە مەئمووم لە نوێژی جەهریدا فاتیحە ناخوێنێت، چونکە ئیمام بە دەنگی بەرز دەیخوێنێت.. ئەمەش بۆچوونی ئیمامی زوهری و ئیسحاق و عبداللەی کوڕی موبارەك و قەولێکی ئیمامی ئەحمەدەو[١] ئیختیاری ئیبنوتەیمییەیە[٢]، لە هاوچەرخانیش بۆچوونی شێخی ئەلبانی[٣] و سەید سابق[٤] و ئەبوبەکری جەزائیریە[٥]..

شێخی ئەلبانی رحمەالله لەگەڵ توێژینەوەی ووردەکارانەی بەڵگەی هەموو لایەك و ئیعتیرافی بە بەهێزی بەڵگەی جمهور کردووە، بە تایبەتی قەولی ئیمامی شافیعی کە دەرهەقی دەڵێ: (راسترینی ئەم سێ بۆچوونە کە لە هەموان نزیکتر بێت لە هەقەوە، قەولی ئیمامی شافیعیە رەحمەتی خوای لێ بێت، لە قەولە قەدیمیەکەیدا)[٦] کەچی پێی وایە خوێندنی فاتیحە لە لایەن مەئموومەوە لە نوێژی جەهریدا نەسخ بۆتەوە..

شێخ بن باز رحمە الله لە سەرخستنی رای جمهوردا دەڵێ[٧]: مەئمووم هەر دەبێت سورەتی فاتیحەکەی بخوێنێت، ئیتر نوێژەکە جەهری بێت یان

---

[١] نیل الاوطار (٢/٥٧٢).

[٢] ابن تیمیة: مجموع الفتاوی (٢/١٤)

[٣] إرواء الغلیل (٢/٢٨٢-٢٨٣).

[٤] سید سابق: فقه السنة (١/١٥٩).

[٥] ابوبکر الجزائري: منهاج المسلم (ل ١٩٤).

[٦] أصل صفة صلاة النبي صلی الله علیه و سلم (١/٣٣٢) قەولەکەی ئیمامی شافیعی لە ئیمامی ئەبو ئیسحاقی شیرازیەوە وەرگرتووە لە: المهذب (٣/٣١٣).

[٧] عبدالعزیز بن باز،: مجموع فتاوی ومقالات متنوعة (١١ /٢١٧).

پەنهان جیاوازی نیە، دەبێت دوای خوێندنی ئیمام، لەو بێدەنگیەیدا ئەمیش بیخوێنێت، ئەگەر نا لەگەڵ قورئان خوێندنەكەی ئەودا بیخوێنێت.. چونكە فەرموودەكەی عوبادەی كوڕی سامیت راشكاوانە دەڵێ كە لەگەڵ قورئان خوێندنی ئیمامەكەدا لەگەڵی ناخوێندرێت، یەعنی ئایەتی سورەتی تر ناخوێندرێت، رێ لە خوێندنی فاتیحەكە ناگرێت كە لەسەر مەئمووم فەرزە بیخوێنێت.. ئەوەی كە هەندێك لە ئەهلی عیلم فەرموویانە: فاتیحە خوێندنی ئیمام بۆ مەئموومیشە كە گوایە پشتیان بە بەلگەی ئەو فەرموودەیە بەستووە كە دەفەرموێ: (مَنْ كَانَ لَهُ إِمَامٌ فَقِرَاءَتُهُ لَهُ قِرَاءَةٌ)[1] واتە: هەر كەسێك پێشنوێژی هەبوو، فاتیحە خوێندنەكەی ئەو بۆ ئەمیش فاتیحە خوێندنە.. چونكە ئەم فەرموودەیە زەعیفە حوكم دەگەڕێتەوە لای بەلگە بەهێزەكان كە دەڵێن دەبێت بیخوێنێت زەعیفیش نەبوایە، دەبوو بۆ پێكەوە گونجاندنی فەرموودەكان بووترایە: مەبەست لە غەیری سورەتی فاتیحەیە.. ئەوەش كە هەندێكی تریان فەرموویانە: بەلگەمان ئەو ئایەتەیە كە خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿ وَإِذَا قُرِئَ ٱلْقُرْءَانُ فَٱسْتَمِعُوا۟ لَهُۥ وَأَنصِتُوا۟ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴾ الاعراف/٢٠٤ واتە: كاتێك قورئان دەخوێندرێت بێ دەنگ گوێی لێ بگرن تا بكەونە بەر بەزەیی.. ئەوە بۆ قورئان خوێندنی گشتیەو تایبەت ناكرێت بە خوێندنی سورەتی فاتیحەوە لە نوێژدا..

بەڵام ئەگەر مەئموومێك ئەو حوكمەی نەدەزانی و فاتیحەكەی نەخوێند، یان بیری چوو بیخوێنێت، یان فریای خوێندنی نەكەوت و ئیمام چووە ركووع و ئەمیش فریای نییەتهێنان كەوت و چووە ركووع،

---

[1] ئیبنوماجە (٨٥٠)، ئیمامی ئەحمەد (١٤١١٦).

ڕکاتەکەی دروستەو نوێژەکەی تەواوە.. چونکە فەرموودەکەی ئەبوبەکرەی سەقەفی خوا لێی رازی بێت سەحیحە کە فەرموویەتی: (أنَّه أدرك النَّبيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّم رَاكِعاً فرَكَعَ دُونَ الصَّفِّ، ثمَّ دَخَلَ فِي الصَفِّ، فقَالَ لهُ النَّبيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّم: زَادَكَ اللهُ حِرْصاً وَلا تعُدْ..وَلَمْ يأمُرْهُ بقَضَاءِ الرَّكْعَةِ)[1] واتە: فریای رکووع کەوت لە خزمەت پێغەمبەری خوادا صلى الله عليه وسلم، خێرا پێش ئەوەی بگاتە ریزەکە چووە رکوع، پاشان چووە ریزەکەوە، کە نوێژ تەواو بوو، پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم پێی فەرموو: خوای گەورە زیاتر سوورت کات، بەڵام وا مەکەرەوە.. فەرمانیشی پێ نەدا کە رکاتەکەی بکاتەوە..

شێخ ئیبنوعوسێمین رحمەالله دەڵێ: ئەگەر پێشنوێژەکە لە نێوان سورەتی فاتحەو سورەتی تردا کە دەیخوێنێت بواری نەدا مەئمومەکان فاتیحەکەیان بخوێنن، دەتوانن بە هێواشی لەگەڵ قورئان خوێندنەکەی ئەودا بیخوێنن.. ئەگەر دەشیانزانی وایە دەتوانن لەو کاتەی ئیمامەکە فاتیحە دەخوێنێت، ئەمانیش لەگەڵیدا بیخوێنن[2]..

---

[1] بوخاری (٧٨٣).

[2] ابن عثيمين: فتاوى أركان الاسلام (ل ٣٢٣).

روكنەكانی نوێژ

روكنی چوارەم و پێنجەم

ركوع و سرەوتنی لەش تێیدا

شەرعناسان لەسەر ئەوە كۆن كە چەمانەوە (ركوع)ی دوای خوێندنی فاتیحە لە نوێژدا روكنی ركاتی هەموو نوێژێكە[١]. بەڵگەشیان:

١ ـ خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱرۡكَعُواْ وَٱسۡجُدُواْ﴾ الحج/٧٧ واتە: ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە ركوع وسوجدە ببەن.

٢ ـ پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم بە كابرای خاوەن نوێژەهەڵەكەی فەرموو: (ثمَّ يُكَبِّرَ فيَرْكَعَ، فيَضَعَ كَفَّيْهِ علَى رُكْبَتَيْهِ حَتَى تطمَئِنَّ مَفَاصِلُهُ وَتسترْخِيَ)[٢] واتە: پاشان تەكبیر دەكات ودەچێتە ركووع، هەردوو لەپی دەستی دەخاتە سەر ئەژنۆی ودەمێنێتەوە تا جومگەكانی دەسرەون و هێدی دەبنەوە..

٣ ـ پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم بەردەوام لە هەموو ركاتی هەموو نوێژێكیدا چۆتە ركوع وياوەران بينيويانە.. فەرمووشيەتی: (صَلُّوا كَمَا رَأَيتمُونِي أُصَلِّي)[٣] واتە: نوێژ وا بكەن وەكو كە من دەبينن نوێژ دەكەم..

---

[١] ابن حزم: مراتب الاجماع (ل ٢٦).
[٢] پەڕاوێزی (٧٤ و ٧٥).
[٣] بوخاری (٥٩٥).

چۆنیەتی رکووع:

شەرعناسان فەرموویانە بڕی چەمانەوەی رکووع ئەوەندەیە کە دەستی بگاتە سەر کەلکەی ئەژنۆی، هەندێکی تر فەرموویانە ئەوەندە بچەمێتەوە کە لە چەمانەوە نزیکتر بێت وەك لە بە پێوە بوون.. پەنجەکانی دەستی وا بەسەر ئەژنۆیدا بلاوکاتەوە وەکو کە چنگی پێدا کردبێت.

ـ موسعەبی کوڕی سەعد دەڵێ: (صَلَّيتُ الَى جَنبِ أبي، فَطبَّقْتُ بَينَ كَفِّي، ثمَّ وَضَعْتهُمَا بَينَ فَخِذَيَّ، فَنَهَانِي أبي وَقَالَ: كُنّا نَفْعَلهُ، فَنهِينَا عَنهُ، وأُمِرنَا أنْ نَضَعَ أيْدِينَا عَلَى الرُّكَبِ)[1] واتە: نوێژم لە تەنیشت باوکمەوە کرد، کە چووینە رکووع، پەنجەی هەردوو دەستم تێکپەڕاندو دەستم خستە ناودەستم و خستمنە نێوان رانەکانم، کە لە نوێژەکە بووینەوە فەرمووی: کاتی خۆی ئێمەش وامان دەکرد بەلام بەرهەڵستیمان لێکرا، فەرمانمان پێکرا کە لەپی دەستمان بخەینە سەر ئەژنۆکانمان..

ـ ریوایەتی سەحیحی سەیدنا وائیلی کوڕی حوجر خوا لێی رازی بێت لە وەسفی چۆنیەتی دەست دانانی پێغەمبەری خوادا صلی الله علیه وسلم لەسەر ئەژنۆی دەفەرموێ: (وَكَانَ يُمَكِّنُ يَدَيهِ مِنْ رُكْبَتيهِ، كَأنّهُ قَابضٌ عَلَيهِمَا)[2] واتە: هەردوو دەستی لە هەردوو ئەژنۆی قایم دەکرد، وەك ئەوەی چنگی پێداکردبن و گرتبنی..

---

[1] بوخاری (٢/٢١٧)، موسلیم (٢/٦٩). ئەبوداوود (١/١٣٨).

[2] شێخی ئەلبانی دەفەرموێ: ئەمە لە فەرموودەی ئەبو حومەیدەوەیە کە دە لە یاوەرانی پێغەمبەری خواوە گێڕراوەتەوە.. (أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (٢/٦٣١)).

ـ لە فەرمودەکەی سەیدنا وائیلی کوڕی حوجردا خوا لێی ڕازی بێت هاتووە کە کە پەنجەکانیشی بەسەر کەڵکەی ئەژنۆکانیدا بڵاو دەکردنەوە: (كَانَ إذَا رَكَعَ فَرَّجَ بَيْنَ أصَابعهِ)[1]..

ـ لەو کاتەی چنگی لەسەر کەڵکەی ئەژنۆیەتی و پشتی ڕاست ڕاگرتووە ئانیشکەکانی لە لەشی دوور دەخاتەوە، وەك ئەوەی باڵ فش بکاتەوە نەك قۆڵی بە لەشیەوە بنوسێنێت.. لە فەرمووەدەکەی سەیدنا وائیلی کوڕی سەعددا خوا لێی ڕازی بێت هاتووە: (وَوَضَعَ كَفَّيهِ وَجَافَى)[2] واتە: لەپی دەستەکانی لەسەر ئەژنۆکانی دادەناو ئانیشکەکانی دوور دەخستنەوە..

ئەمە لە ڕکوع و سوجدەدا هەر وایەو بۆ ژن و پیاویش جیاوازی نیە، بەڵگەی حەنەفیەکان و ئەو شەرعناسە شافیعیانە زەعیفە کە فەرموویانە: ژن دەبێت لە ڕکوع وسوجدەیدا قۆڵ وباڵی بە جەستیەوە بنوسێنێت.. ئیمامی ئیبنو حەجەری عەسقەلانی دوای ئەوەی ئەو فەرموودانەی ڕەت کردۆتەوە کە ئەوان پشتیان پێ بەستووە (کە

---

[1] بەیهیقی (١١٢/٢)، الحاكم (٢٢٤/١) دەشفەرموێ: بە پێی مەرجی موسلیم سەحیحە و زەهەبیش فەرموویەتی: وایە و ئەلبانیش فەرموویەتی وەکو هەردووکیان فەرموویانە، وایە.. أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (٦٣٢/٢)

[2] ئیمامی ئەحمەد (٣١٦/٤) لە ڕێی شوعبەی کوڕی عاسمەوە کە دەفەرموێ: باوکم فەرمووی: بە پێی مەرجەکانی موسلیم سەنەدەکەی سەحیحە.. ابن حجر: تلخيص الحبير (٣٨١/٣)، ترمزی دەفەرموێ: ئەهلی عیلم ئەمەیان ئیختیار کردووە کە لە ڕکووع و سوجدەدا دەبێت باڵ و قۆڵی لە جەستەی دوورخاتەوە، شێخی ئەلبانی دەفەرموێ: تەحاوی (١٣٥/١) کۆڕای موسوڵمانانی لەسەر نەقڵ کردووە، نەوەویش فەرموویەتی: وانازانم لە بەچاك وەرگرتنیدا ڕاجوێیی لە نێوان شەرعناساندا هەبێت، ئەلبانی: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (٦٣٦/٢).

مورسەلێکی ئەبوداوودو مەتروکێکی ترمزیە) فەرموویەتی: هیچ فەرموودەیەکی مەقبوول لەم بارەوە نەسەلمێنراوە[١].

رێك راگرتنی پشت:

کە چووە رکووع دەبێت پشتی لەگەڵ پشتی ملی رێك کات، واتە لە پشت سەریەوە تا سمتی لە یەك ئاستدا بن (بێ گومان بۆ ئەو کەسەی دەتوانێت)، چونکە پێغەمبەری خوا صلی الله علیە وسلم وای دەکرد، تەنانەت ئەگەر دڵۆپە ئاو لەسەر پشتی دانرایە لە هیچ لایەکەوە نەدەتکایە خوارەوە: (وَكَانَ إِذَا رَكَعَ بَسَطَ ظَهْرَهُ وَسَوَّاهُ، حَتَّى لَو صَبَّ عَلَيهِ المَاءَ لَاستَقَرَّ)[٢] واتە: کە دەچووە رکووع پشتی درێژو رێك دەکردەوەو، تەنانەت ئەگەر ئاو بکرایە سەر پشتی قەتیس دەما..

مانەوەی لە رکووعدا:

سەلمێنراوە کە رکوع و هەستانەوەی دوای ئەوو سوجدەو مانەوەی نێوانی دوو سوجدەکانی پێغەمبەری خوا صلی الله علیە وسلم بەقەدەر یەك بوون، هەر یەکەیان بە قەدەر خوێندنی زیکری رکووع بوو[٣]..

---

[١] ابن حجر: التلخيص الحبير (٣٨١/٣) لە (أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (٦٣٧/٢) وەرگیراوە..

[٢] شێخی ئەلبانی بە دوای پێنج ریوایەتیدا چۆتەوەو لە هەر یەکەیان هۆکارێکی زەعیف کردنی لێ دۆزیوەتەوە، بەڵام لە کۆتاییدا دەفەرموێ: الحديث بمجموع الطرق صحيح ثابت.. (أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (٦٣٨/٢).

[٣] بوخاری (٢١٩/٢)، موسلیم (٤٥/٢)..

ئەمما سرەوتنی لەش:

لەبەر ئەوەیە کە لەو فەرموودەی خاوەن نوێژە هەڵەکەدا فەرمووی (حَتى تطمَئِنَّ مَفَاصِلهُ وَتسترْخِيَ) تا جومگەکانی دەسرەون و هێدی دەبنەوە..

- دیسان لەبەر ئەو فەرموودەیەی کە دەفەرموێ: (لَا تجزِئُ صَلاةٌ لا يُقِيمُ الرَّجلُ فيهَا صُلبَهُ فِي الرُكوعِ و السُجُودِ)[1] واتە: ئەو نوێژە جێ ناگرێت کە خاوەنەکەی لە رکوع و سوجدەدا نەسرەوێت و لەشی تێیاندا هێدی نەبێتەوە. ئەمەش روکنی نوێژە بە پێچەوانەی بۆچوونی ئیمامی ئەبو حەنیفەوە[2] کە لەگەڵ زۆرینەی شەریعەتناساندا یەك ناگرێتەوە..

سرەوتن وهێدبوونەوەی لەش بەوە دێتەدی کە هەر یەك لە جومگەکان لە جووڵە بکەون، ئەمەش لەو فەرمانەدا دیارە کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم بە خاوەن نوێژەهەڵەکەی فەرموو: (ثمَّ يُكَبِّرَ فَيَرْكَعَ، فَيَضَعَ كَفَّيْهِ عَلَى رُكْبَتَيْهِ حَتى تطمَئِنَّ مَفَاصِلهُ وَتسترْخِيَ)[3] واتە: پاشان تەکبیر دەکات و دەچێتە رکووع، هەردوو لەپی دەستی دەخاتە سەر ئەژنۆی و دەمێنێتەوە تا جومگەکانی دەسرەون و هێدی دەبنەوە..

ماوەی ئەمەش ئەوەندەیە تا زیکری رکوع دەخوێنێت..

---

[1] نەسائی (١٨٣/٢)، ترمزی (٢٦٤)، ئەبوداوود (٨٤٠) ئیبنوماجە (٨٧٠). سەحیحە : صحيح فقه السنة (٣٢١/١).

[2] المبسوط (٢١/١)، المدونة (٧١/١)، المجموع (٤٠٧/٣)، المغني (٣٦٠/١).

[3] پەراوێزی (٧٤ و ٧٥).

روكنەكانی نوێژ

روكنی شەشەم و حەوتەم

هەستانەوە لە ركوع و سرەوتنی لەش تێیدا

لەبەر ئەوەی پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم بە خاوەن نوێژە هەڵەكەی فەرموو: (ثمَّ يقُولُ: سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، وَيَستَوِيَ قَائِمًا حَتَى يَأخُذَ كُلُّ عُضوٍ مَأخَذَهُ، وَيُقِيمَ صُلبَهُ)[1] سەری لە ركوع بەرز دەكاتەوەو دەڵێ: (سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ) واتە: خوای گەورە سوپاسی ئەو كەسە دەبیستێت كە ستایشی دەكات.. بە پێوە دەوەستێت قامەتیشی بە تەواوی راست دەكاتەوە..

ـ هەروەها لە فەرموودەكەی سەیدنا ئەبو حەمیدی ساعدیدا خوا لێی رازی بێت هاتووە كە لە وەسفی نوێژی پێغەمبەری خوادا صلى الله عليه وسلم فەرمووی: (فَإِذَا رَفَعَ رَأسَهُ استَوَى قَائِمًا حَتَى يَعُودَ كُلُّ فَقَارٍ مَكَانَهُ)[2] واتە كە سەری بەرز دەكردەوە رێك رادەوەستاو دەسرەوت تا هەموو برگەكانی بڕبڕەی پشتی دەگەڕانەوە جێی خۆیان[3]..

★ ★ ★

---

[1] پەڕاوێزی (٧٤ و ٧٥).
[2] بوخاری (٨٢٦)، صحيح أبی داود (١٧٢).
[3] فتح الباری (٢/٣٠٨).

روکنەکانی نوێژ

روکنی هەشتەم و نۆیەم

سوجدە بردن و سرەوتنی لەش تێیدا

دووجار سوجدە بردن، لە هەر رکاتێکی نوێژدا لە روکنەکانی نوێژە، ئەمەش کۆڕای شەرعناسانی لەسەرە، بەڵگەشیان:

١ ـ خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱرۡكَعُواْ وَٱسۡجُدُواْ﴾ الحج/٧٧ واتە: ئەوی ئەو کەسانەی باوەڕتان هێناوە رکوع و سوجدە ببەن..

٢ ـ پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم بە کابرای خاوەن نوێژەهەڵەکەی فەرموو: (ثمَّ يُكَبِّرَ فيَسْجُدَ، وَيُمَكِّنَ جَبْهَتَهُ مِنَ الأرْضِ حَتى تطمَئِنَّ مَفَاصِلُهُ وَتسترخِيَ)[1] واتە: پاشان تەکبیر دەکات و دەچێتە سوجدە، ناوچەوانی بە تەواوی دەخاتە سەر زەوی، ئاوا دەمێنێتەوە تا هەموو جومگەکانی لە جووڵە دەکەون و جەستەی دەسرەوێت..

٣ ـ هەروەها لە فەرموودەی سەحیحدا فەرموویەتی: (لَا تجزِئُ صَلاةٌ لا يُقِيمُ الرَّجُلُ فيهَا صُلْبَهُ فِي الرُّكوعِ و السُّجُودِ)[2] واتە: ئەو نوێژە جێ ناگرێت کە خاوەنەکەی لە رکوع و سوجدەدا نەسرەوێت و لەشی تێیاندا هێدی نەبێتەوە.

---

[1] پەراوێزی (٧٤ و ٧٥).

[2] نەسائی (١٨٣/٢)، ترمزی (٢٦٤)، ئەبوداوود (٨٤٠) ئیبنوماجە (٨٧٠). سەحیحە : صحيح فقه السنة (٣٢١/١).

٤ ـ فەرموودەی سەحیحی ترە کە دەفەرموێ: (لا صَلَاةَ لِمَنْ لا يُصِيبُ أنْفَهُ مِنَ الأرْضِ مَا يُصِيبُ جَبِيتَهُ)[1] واتە: ئەو کەسە نوێژەکەی گیرا نابێت ئەگەر لووتی بەو شێوەیە بەر زەوی نەکەوێت وەکو کە ناوچەوانی بەر زەوی دەکەوێت..

٥ ـ هەروەها پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم لە فەرموودەی سەحیحی تردا دەفەرموێ (أقِيمُوا الرُّكُوع والسُّجُودَ، فَوَاللهِ إنّي لَأرَاكُمْ مِنْ بَعْدِ ظَهْرِي إذَا رَكَعْتمْ وَسَجَدْتمْ)[2] واتە: رکووع و سوجدەکانتان بە تەواوی ببەن، بەوەی گیانی منی بەدەستە کاتێك رکووع و سوجدە دەبەن من لە پشتەوە دەتانبینم..

سوجدە دەبێت لەسەر حەوت ئەندامی لەش بێت، کە بریتین لە: هەردوو لەپی دەست، هەردوو کەڵکەی ئەژنۆ، هەردوو پێ، ناوچەوان و لووتیش پێکەوە.. چونکە فەرموودەی سەیدنا ئیبنوعەبباس خوا لێی رازی بێت دەڵێ: (أُمِرْنَا أنْ نَسْجُدَ عَلَى سَبْعَةِ أعْظُمٍ: عَلَى الْجَبْهَةِ (وَأشَارَ بِيَدِهِ عَلَى أنْفِهِ) وَالْيَدَينِ (لە لەفزێکی تردا: الْكَفَّينِ)، والرُّكْبَتَينِ، وَأطْرَافِ الْقَدَمَينِ، وَلا نَكْفِتَ الثّيَابَ و الشَّعَرَ)[3] واتە: فەرمانمان پێ کراوە کە سوجدە بە حەوت ئەندامی بەدەنمان ببەین: ناوچەوان (ئاماژەشی بۆ لووتی کرد)، هەردوو دەست (یان هەردوو لەپی دەست)، هەردوو ئەژنۆ، قەراغەکانی هەردوو پێ، ناشبێت جلوبەرگ یان قژمان بکەوێتە ژێریانەوە.. یەعنی ناوچەوان و لەپی دەستەکان بە رووتی بەر زەویەکە بکەون، بۆ ئەوەی

---

[1] دارەقوتنی (٣٤٨/١) شێخی ئەلبانی بە سەحیحی داناوە: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (ل ١٤٢).

[2] بوخاری (٤١٨)، موسلیم (٤٢٤).

[3] بوخاری (٨١٢)، موسلیم (٤٩٠).

زەلیلی و بەندایەتی زیاتری پێوە دیار بێت، نەك لووت بەرزیی و هەڕاڵیی..

چۆنیەتی چوونە سوجدە:

هەرچەندە خەڵكێك بە غەریب و نامۆی دەزانێت كە لە چوونە سوجدەدا دەستەكان پێش ئەژنۆ بخرێتە سەر زەوی، چونكە هەر وا زانراوە كە نوێژخوێن سەرەتا دێتە سەر چۆك (ئەژنۆ) ئینجا لەپی دەستەكانی دادەنێت، شێخی ئەلبانی بە هەموو سەنەدەكاندا چۆتەوە و گەیشتۆتە ئەوەی كە ئەو ریوایەتانەی ئەم چۆنیەتیە باس دەكەن زەعیفن، منیش ئەوەی شێخی ئەلبانیم پێ بەهێزترە..[1]:

١ـ (وَ كَانَ يَضَعُ يَدَيهِ عَلَى الأَرْضِ قَبْلَ رُكبَتَيهِ)[2] واتە: دەستەكانی پێش هەردوو ئەژنۆی دەخستە سەر زەوی..

٢ـ (إِذَا سَجَدَ أَحَدُكُمْ فَلا يَبْرُكْ كَمَا يَبْرُكُ البَعِيرُ، وَلْيَضَعَ يَدَيهِ قَبْلَ رُكبَتَيهِ)[3] واتە: ئەگەر یەكێكتان سوجدەی برد با وا نەچێتە سەر زەوی وەكو كە حوشتر دەچێت، با دەستەكانی پێش هەردوو ئەژنۆی دابنێت..

---

[1] أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (٧١٤/٢-٧١٩)، الارواء (٣١٣).

[2] ئیبنوخوزەیمە (٣١٨/١) بە سەحیحی ناساندووە وەكو ئیبنو حەجەر دەفەرموێ: بلوغ المرام (٢٦٣/١)، دارەقوتنی (١٣١)، تەحاوی لە شرح المعاني (١٤٩/١)، حاكم (٢٢٦/١)، بەیهەقی (١٠٠/٢)، حاكم دەفەرموێ: بە پێی مەرجی موسلیم سەحیحە، زەهەبیش لایەنگرێتی و شێخی ئەلبانیش دەفەرموێ: وەكو فەرموویانە، هەر وایە..

[3] ئەبوداوود (١٣٤/١)، ئیبنوحەزم (١٢٨/٤)، نەسائی (١٦٥/١)، داریمی (٣٠٣/١)، بەیهەقی (٩٩/٢) ئیمامی ئەحمەد (٣٨١/٢). ریوایەتی دارقوتنی و نەسائی دەڵێن: (فَلْيَضَعْ يَدَيهِ قَبْلَ رُكبَتَيهِ، وَلَيَبْرُكَ بُرُوكَ البَعِيرِ).. ئەمەش سەنەدی سەحیحە وەكو ئیمامی نەووی لە المجموع (٤٢١/٣) و زورقانی لە شرح المواهب (٣٢٠/٧) دا فەرموویانە، شێخی ئەلبانیش هەر حوكمی سەحیحی داوە لە الارواء (٣٥٧) و صحيح سنن أبي داود (٧٨٩) ، تمام المنة (ل ١٩٣).

چۆنیەتی سوجدە:

١ ـ پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم دەفەرموێ: (إنَّ اليَدَينِ تَسجُدَانِ كَمَا يَسجُدُ الوَجهُ فَأذَا وَضَعَ أحَدُكُمْ وَجهَهُ فَلْيَضَعْ يَدَيهِ، وَإذَا رَفَعَ فَلْيرْفَعْهُمَا)[١] واتە: دەستەکانیش سوجدە دەبەن وەکو کە روو (دەموچاو) سوجدە دەبات، جا هەر کەسێکیتان سەری خستە سەر زەوی با دەستەکانیشی بخاتە سەری، ئەگەر سەری بەرز کردەوە با دەستەکانیشی بەرز کاتەوە.. ئاشکرایە کە مەبەستی پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم لە دەستەکان لەپی دەستەکانە..

٢ ـ سەیدنا بەرائی کوڕی عازیب خوا لێی رازی بێت کە وەسفی چۆنیەتی سوجدە بردنی پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم دەکات دەڵێ: (كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ يَسجُدُ عَلَى ألْيَتَي[٢] الكَفِّ)[٣] واتە: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم کە دەچووە سوجدە کۆتایی لەپی دەستەکانی دادەنا ئینجا هەموو لەپی..

---

[١] ئەبوداوود (١٤٢/١)، ئیمامی ئەحمەد (٦/٢)، نەسائی (١٦٥/١)، ئیبنوخوزەیمە (٣٢٠/١)، حاکم (٢٢٦/١)، بەیهیقی (١٠١/٢)، حاکم دەفەرموێ: بە پێی مەرجەکانی بوخاری موسلیم سەحیحە، زەهەبیش لایەنگرێتی و ئەلبانی دەفەرموێ: إسناده صحيح.. (أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (٢/ ٧٢٥).

[٢] ألْيَة: سمتە، کە دەوترێت ألْيَتيه، یەعنی هەردوو سمتی، مەبەستی سەیدنا بەراء ئەوەیە کە ئەو بەشە گۆشتنەی لەپی دەستی لە پێشدا دادەنایە زەوی کە بە مەچەکەوە نوساون، کە وەکو سمت وان..

[٣] حاکم (٢٢٧/١)، بەیهیقی (١٠٧/٢)، ئیمامی ئەحمەد (٢٩٥/٤)، حاکم دەفەرموێ بە پێی مەرجی بوخاری موسلیم سەحیحەو زەهەبیش لایەنگیریی بووە، بەڵام شێخی ئەلبانی دەفەرموێ: بە پێی مەرجەکانی موسلیم سەحیحە نەك مەرجی هەردووکیان چونکە لە سنەدەکەدا حوسەینی کوڕی واقید هەیە کە بوخاری فەرموودەی موعەللەقی لێوە گێڕاوەتەوە، نەك سەحیح!! ئەم زەنگیانە بژێرییە قابیلی شێخی ئەلبانی رەحمەتیە..

٣ ـ (كَانَ يَعْتَمِدُ عَلَى كَفَّيهِ ﴿وَيَبْسُطُهُمَا﴾ وَيَضُمُّ أَصَابِعَهُمَا، وَيُوَجِّهُهَا قِبَل القِبْلَةِ)[1] واته:: پێغەمبەرى خوا صلى الله عليه وسلم له چوونه سوجدەيدا ئيعتيمادى دەكرده سەر لەپى دەستەكانى، پەنجەكانى رووەو قيبله جووت دەكردن و لەپە دەستەكانى پانەوپان دەخستنه سەر زەوى..

٤ ـ پێغەمبەرى خوا صلى الله عليه وسلم كه پەنجەكانى دەستى له سەر زەوى دادەنا، دەيگەياندنه ئاستى شانەكانى، جارى واش هەبوو دەيگەياندنه ئاستى گوێچكەكانى: (وَكَانَ يَجْعَلُهُمَا حَذْوَ مَنْكِبَيهِ[2]، وَأَحْيَانَاً حَذْوَ أُذُنَيهِ)[3].

٥ ـ پێغەمبەرى خوا صلى الله عليه وسلم كه له سوجدەدا دەبوو، ئانيشكى نەدەخسته سەر زەوى، ئەوەندى له زەويەكەوە بەرز دەكردنەوە كه له دواوە بن باڵى دەردەكەوتن، بەرهەڵستى لەوە دەكرد كه بازووەكانيان بخەنه سەر زەوى، وەكو له فەرموودەكەى سەيدنا ئەبو حەميدى ساعديدا خوا لێى رازى بێت هاتووە: (كَانَ لا يَفْتَرِشُ ذِرَاعَيهِ، بَلْ كَانَ يَرْفَعُهُمَا عَنْ الأَرْضِ وَيُبَاعِدُهمَا عَنْ جَنْبَيهِ حَتَّى يَبْدُو بَيَاضُ إبْطَيهِ

---

[1] شێخى ئەلبانى له (أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (٢/ ٧٣٩) دا دەفەرموێ: وسنده صحيح كما في الدراية (٧٩) مەبەستى له كتێبى (الدراية في تخريج أحاديث الهداية) كه ئيمامى ئيبنوحەجەر كردوێتى، الهداية كتێبێكى بەناوبانگى حەنەفيەو له بەربلاوى و كاريگەرييدا وەكو مغني المحتاج ى شافيعيەكانە..

[2] شێخى ئەلبانى به سەحيحى داناوە (الارواء (٣٠٩) دەشفەرموێ كه ئەبوداوود و ترمزى به سەحيحيان داناوە، هەروەها ئيبنول مولەققين (٢/٨٢/١).

[3] بەيهيقى (١١٢/٢)، تەحاوى (١٥١/١)، ئيمامى ئەحمەد (٣١٧/٤)، الالبانى (أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (٢/ ٧٢٩).

مِنْ وَرَائِهِا، وَحَتى لَو أنَّ بَهْمَةً أرَادَتْ أنْ تمُرَّ تحْتَ يَدَيهِ مَرَّتْ)[٢] واتە: بازووەكانی لەسەر زەوی ڕانەدەخست، بەڵكو لە ئاستی زەوی بەرزی دەكردنەوە، تا لە دوایەوە سپێتی بن باڵی دەردەكەوت، تەنانەت ئەوەندەی ئانیشك و بازووی بەرز دەكردەوە كە ئەگەر بەرخۆلەیەك یان كاریلەیەكی بە بندا بڕۆیشتوایە دەیتوانی..

- وەك بەرهەڵستی لە ڕاخستنی ئانیشك و بازووەكانیش دەیفەرموو: (لا يَبْسُطُ أحَدُكُمْ ذِرَاعَيهِ انبِسَاطَ الكَلْب)[٣] واتە: كەستان بازووەكانی لەسەر زەوی ڕانەخات وەكو كە سەگ دەیكات..

٦ - پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم كە دوای ئەوەی بەو شێوەیە سوجدەی دەبرد، دەست و پەنجەی دەخستە سەر زەوی، ئینجا ناوچەوان و لووتی لە زەوی قایم دەكرد، وەكو فەرموودەكەی ئەبو حەمیدی ساعیدی دەڵێ: (وَكَانَ يُمَكِّنُ أنْفَهُ وَجَبْهَتَهُ مِنْ الأرْضِ)[٤] واتە: لووت و ناوچەوانی لە زەوی قایم دەكرد..

---

[١] بوخاری (٢/٢٣٤)، موسلیم (٢/٥٣)، نەسائی (١/١٦٦)، بەیهیقی (٢/١١٤)، ئیمامی ئەحمەد (٥/٣٤٥)..

[٢] ئەمەیان ڕیوایەتی خاتوو مەیموونە خانی كچی حارسی خێزانێتی خوا لێی ڕازی بێت موسلیم (٢/٥٣)، ئەبوداوود (١/١٤٣)، نەسائی (١/١٦٦)، داریمی (١/٣٠٦)، ئیبنوماجە (١/٢٨٧)، بەیهیقی (٢/١١٤).

[٣] بوخاری (٢/٢٤٠)، موسلیم (٢/٥٣)، ئەبوداوود (١/١٤٣)، ترمزی (٢/٦٦)، نەسائی (١/١٦٧)، داریمی (١/٣٠٣).

[٤] ترمزی (٢/٥٩) و بە سەحیحیشی ناساندووە، ئەبوداوود (١/١١٧)، تەحاوی (١/١٥١) شێخی ئەلبانی: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (٢/ ٧٣١)..

ـ هەروەها: (لا صَلاةَ لِمَنْ لا يُصِيبُ أنْفَهُ مِنَ الأرْضِ مَا يُصِيبُ الجَبِينَ)[1] واتە: نوێژی ئەو کەسە قبوولْ نیە کە وەکو کە ناوچەوانی خستۆتە سەر زەوی و پێوەی چەسپاندووە، لووتیشی نەخاتە سەری و پێوەی نەچەسپێنێت..

٧ ـ کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم سوجدەی دەبرد، هەردوو ئەژنۆی لەسەر زەوی دەبوون، هەردوو پێیەکانی هەڵدەناو پەنجەکانی روویان لە قیبلە دەبوو: (كَانَ يُمَكِّنُ أيْضاً رُكْبَتَيهِ وأطْرَافَ قَدَمَيهِ، وَيَستَقْبِلُ بأطْرَافِ أصَابِعِهَا القِبْلَةَ، وَيَنْصِبُ رِجْلَيهِ)[2]..

★ ★ ★

---

[1] دارەقوتنی (١٣٣)، بەیهیقی (١٠٤/٢٠)، حاکم (٢٧٠/١) و فەرموویەتی بە پێی مەرجەکانی بوخاری سەحیحە، زەهەبیش لایەنگیری کردووە، شێخی ئەلبانیش دەفەرموێ: هەر وایە وەکو فەرموویانە، سەنەدەکەی سەحیحە. أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (٧٣١/٢)..

[2] بوخاری (٢٤٥/٢)، ئەبوداوود (١١٧/١)، بەیهیقی (١١٦/٢).

روکنەکانی نوێژ

روکنی دەیەم و یازدەیەم

دانیشتنی نێوان سوجدەکان و سرەوتنی لەش تێیدا

ئـەم دانیشـتنەی نێـوان دوو سـوجدەی هـەر رکـاتی نوێـژێك روکنـە، چونکە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم لە فێرکردنـی خـاوەن نوێـژە هەڵەکـەدا جـەختی لەسـەر کـردەوەو فـەرمووی: (ثـمَّ اسـجُدْ حَتـى تطمَـئِنَّ سَاجِداً، ثمَّ ارْفعْ حَتى تطمَئِنَّ جَالِساً، ثمَّ اسْجُدْ حَتى تطمَئِنَّ سَاجِداً)[1] واتـه: پاشان سوجدە ببە تا لـە سـوجدەدا سـرەوت دەگریـت، ئینجـا سـەرت بـەرز کەرەوەو دانیشە، تا لە جوڵە دەکەویت و سرەوت دەگریت، ئینجا بچۆرەوە بۆ سوجدەو بمێنەرەوە تا سرەوت دەگریت..

ئەم هەموو تەئکید کردنەوەیە لە جووڵە کەوتن و لە سرەوت گرتن و وەستانەوە، هەمووی بەڵگەی روکنێتی ئەو رەفتارە خواپەرستیەیە.. ـ عائیشەخان خوا لێی رازی بێت دەگێڕێتەوە: (كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ إِذَا سَجَدَ رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ السَّجدةِ لَمْ يَسْجُدْ حَتى يَستَوِي جَالِسًا)[2] واته: کاتێك پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم سەری لە سوجدە بەرز دەکردەوە، سوجدەی نەدەبردەوە تا بە تەواوی دادەنیشت.. دانیشتنی نێوان دوو سوجدەکە لای ئیمامی شافیعی و ئیمامی ئەحمەد روکنن، لە

[1] بوخاری (١١/٣١ ـ ٤٦٧)، موسلیم (٢/١٠ ـ ١١)، ئیبنوماجە (١/٣٢٧)، الالبانی: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (١/٥٥)..
[2] موسلیم (٤٩٨)، ئیبنوماجە (٨٩٣)..

ئیمامی مالیكەوە شتێكی وا ریوایەت نەكراوە، ئیمامی ئەبو حەنیفەش بەلایەوە روكن نیە! كابرا هەرچۆنێك سەری بەرز كاتەوە با بە قەدەر نووكی شمشێرێكیش بێت بەسە[1]!!

چۆنیەتی دانیشتنی نێوان دوو سوجدەبردنەكە:

هەرچەندە دانیشتن لەسەر ئەژنۆ لە خوێندنی تەحیاتی نوێژدا ئەوەندە زانراوە، كە زۆر كەس لە كورددا پێی دەڵێن دانیشتنی تەحیات، بەلام هەر پێویستە ئەوەندە بڵێین كە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم كە سەری لە سوجدەی یەكەم بەرز دەكردەوە، لەسەر ئەژنۆ دادەنیشت، دەستەكانی دەخستنە سەر رانەكانی، پەنجەكانی وێك دێنانەوە (پێكەوە جووتی دەكردن) و رووی دەكردنە قیبلە، لە دواوە پێی راستی هەڵدەناو لەسەر پێی چەپی دادەنیشت، جاری واش هەبوو هەردوو پێیەكانی هەڵدەناو لەسەر پاژنەپێكانی بە شێوەیەكی كاتی دادەنیشت.. هەموو جارێك لانی كەم بە قەدەر ماوەی سوجدەبردنێكی لەم دانیشتنەدا دەمایەوە، جاری واش هەبوو ئەوەندەی درێژ دەكردەوە كە خەڵكانێك وایان دەزانیّ بیری چۆتەوە كە سوجدەی دووەمی نەبردووە! بە یاوەرانیشی دەفەرموو: نوێژەكانتان قبووڵ نابێت ئەگەر ئێوەش وا نەكەن و ئەوەندە نەمێننەوە.. ئەمەش هەندێك فەرموودە كە وەسفی ئەوانە روون دەكاتەوە كە باسمان كرد:

١ـ (ثُمَّ كَانَ يَرْفَعُ رَأْسَهُ مِنَ السُّجُودِ مُكَبِّرًا)[1] واتە: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم دوای ئەوەی سوجدەی دەبرد تەكبیری دەكردو، سەری بەرز دەكردەوە..

---

[1] الام (١/١٠٠)، المجموع (٣/٤١٢)، المغني (١/٣٧٥)، المدونة (١/٧٠)، ابن عابدين (١/٤٧٤).

٢ ـ (كَانَ يَفْرِشُ رِجْلَهُ الْيُسْرَى وَيَنْصِبُ رِجْلَهُ الْيُمْنَى)[٢] واتە: پێی راستی رادەخست (لەسەری دادەنیشت) و پێی راستی هەڵدەنا..

٣ ـ جاری وا هەبوو پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم کە سەری لە سوجدەی یەکەم بەرز دەکردەوە دەستیشی لەگەڵدا بەرز دەکردەوە: (وَكَانَ يَرْفَعُ يَدَيهِ مَعَ هذَا التَّكْبِيرِ)[٣]..

٤ ـ جاری وا هەبوو پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم هەردوو پێیەکانی هەڵدەناو لەسەریان هەڵدەتروشکا: (وَكَانَ أحْيَانَاً يَقْعِي (يَنْتَصِبُ عَلَى عَقِبَيهِ)[٤]. ئەمەشی بۆیە کردووە تا جۆراو جۆری حاڵەتەکانی خواپەرستی بۆ ئوممەتەکەی روون کاتەوە، دەنا ئەو ریوایەتەی کە دەڵێ پێی چەپی رادەخست و لەسەری دادەنیشت ریوایەتی دە لە یاوەرانی پێغەمبەری خوایە صلی الله علیه وسلم و دیارە وەکو شێخی ئەلبانی دەڵێ: زۆرینەی کاتەکانیش هەر وا دانیشتووە[٥]..

★ ★ ★

---

[١] ئەبوداوود (١/١٣٧)، أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (١/١٨٨).

[٢] موسلیم (٢/٥٤)، ئەبو داوود (١/١٢٥)، بەیهیقی (٢/١٧٣)، ئیمامی ئەحمەد (٦/٢٨١).

[٣] ئەبوداوود (١/١١٥)، نەسائی (١/١٧٢)، ئیبنوحەزم (٤/٩١)، الالباني: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (١/١٨٨).

[٤] موسلیم (٢/٧٠)، ئەبوداوود (١/١٣٤)، ترمزی (٢/٧٣)، بەیهیقی (٢/١١٩).

[٥] الالباني: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (٢/٨٠٧).

روکنەکانی نوێژ

روکنی دوازدەیەم و سێزدەیەم

تەحیاتی دوایی و دانیشتنەکەی

خوێندنی تەحیاتی ئەخیر روکنە، هەر کەسێك بەئاگا یان بێ ئاگایانە وازی لێ بهێنێت نوێژەکەی بەتاڵ دەبێتەوە.. چونکە:

١ـ سەیدنا ئیبنو مەسعوود خوا لێی رازی بێت دەڵێ: (كُنَّا نَقُولُ قَبْلَ أَنْ يُفْرَضَ عَلَيْنَا التَّشَهُّدُ السَّلَامُ عَلَى اللهِ مِنْ عِبَادِهِ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ لا تَقُولُوا السَّلَامُ عَلَى اللهِ وَلَكِنْ قُولُوا التَّحِيَّاتُ للهِ)[1] واتە: پێش ئەوەی تەحیاتمان لەسەر فەرز ببێت، دەمانووت: سەلام لە خوا لە عەبدەکانیەوە، ئیتر پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم فەرمووی: مەڵێن سەلام لە خوا، بڵێن: ئەتتەحییاتو لله.. ئەمە بەڵگەیە کە تەحیات پێشتر فەرز نەبووەو دواتر لەسەر موسوڵمانان فەرز کراوە..

٢ـ هەر سەیدنا ئیبنو مەسعوود خوا لێی رازی بێت دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم فەرموویەتی: (إِذَا قَعَدَ أَحَدُكُمْ فِي

---

[1] ئەم فەرموودەیە زۆرینەی فەرموودەوانانی وەکو ئیمامی ئەحمەدو بوخاری و موسلیم و خاوەن سونەنەکان و داریمی و دارەقوتنی و تەبەرانی و ئیبنوحیببان و ئیبنوخوزەیمەو ئیبنوئەبی شەیبەو عبدالرزاق ریوایەتیان کردووە، لە بیستوقسوور ڕێگاوە هاتووە، بەڵام لای زۆریان ئەو زیادەیەی تێدا نیە کە دەفەرموێ (قَبْلَ أن يُفْرَضَ عَلَيْنَا التَّشَهُّدُ) ئەسڵەکەشی وەکو شێخی ئەلبانی دەفەرموێ لە سەحیحەیندایە، خۆشی بە سەحیحی ناساندووە (الارواء (٣١٩).

الصَلاةِ فلْيَقُلْ التحيَّاتُ للهِ..)[١] واتە: ئەگەر یەکێکتان لە نوێژدا بۆ تەحیات دانیشت با بڵێت: التحيَّاتُ للهِ..

٣ ـ بەردەوام بوونی پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم لەسەر خوێندنی. ئەمەش مەزهەبی ئیمامی شافیعی و ئیمامی ئەحمەدە، ئیمامی مالیك دەڵێ: سووننەتە نەك فەرز، مەگەر ئا ئەو بەشەی کە سەلام کردنەکەی تێدایە!! ئیمامی ئەبو حەنیفە دەڵێ: دانیشتنەکەی بە قەدەر خوێندنی تەحیاتێك روکنە، دەنا خویندنەکەی واجب نیە[٢]!!! هەنجەتیشیان ئەوەیە کە دەڵێن: ئەگەر وەکو ئێوە دەڵێن روکن بوایە، حەتمەن پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم کابرای نوێژهەڵەی فێر دەکرد..

ئەوانیش وەڵامی ئەمانیان بەوە داوەتەوە کە دەشێت فەرموودەی خاوەن نوێژە هەڵەکە پێش فەرزبوونی تەحیاتەکە بووبێت. چونکە هەموو رەفتاری نوێژکردن لە یەك فەرموودە وەرنەگیراوەو ناشکرێت تەنها یەکێکیان بکرێتە سەرچاوەی لێوەرگرتن، بە تایبەتی کە فەرموودەی تریش لەو بارەوە هەبن، چونکە ئەوە داخستنی دەرگاکانی زانینی حوکمە شەرعیەکانن..ئەگەر بەروارو پاش و پێشی کاتی دوو حوکمی شەرعی نەزانرا، هەر دەبێت وەرگیرێن نەك رەت کرێنەوە، چونکە هاتن و ناساندنیان وەك حوکمی شەرعی سەلمێنراوە، ئەمما کامیان پێش ئەوی ترە، ئەوە لێکۆڵینەوەی دەوێت، یان پێکەوە سازاندنی دەوێت..[٣] .

---

[١] بوخاری (٨٣١)، موسلیم (٤٠٢).

[٢] الام (١٠٢/١)، المغنی (٣٨٧/١)، مواهب الجلیل (٥٢٥/٢)، المبسوگ (٢٩/١).

[٣] نیل الاوگار (٣٠٩/٢)، السیل الجرار (٢١٩/١).

چۆنیەتی دانیشتن بۆ تەحیات:

بزانە كە پێویستە موسوڵمان دانیشتنەكانی تەحیات ونێوانی دوو سوجدەكان بزانێت، تا بەو شێوەیە نوێژەكانی بكات كە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم كردوونی، دانیشتنی نێوان سوجدەكانمان باس كرد كە بە شێوەی دانیشتنی تەحیات بووەو جاری واش هەبووە هەردوو پێی هەڵناوەو لەسەر پاژنەكانیان دانیشتووە.. ئەمما دانیشتنی تەحیات، ئەوە بزانە كە دوو جۆرە:

دانیشتنی تەحیاتی ناوەند (ئیفتیراش):

وەكو دانیشتنی نێوان دوو سوجدەكانە، دانیشتنێكی تەحیاتییە لەسەر ئەژنۆ، پێی راستی وا هەڵدەنێت، رووی پەنجەكانی لە قیبلە بن، پێی چەپیشی رادەخات وسمتی چەپی دەخاتە سەر.. ئەمە شێوەی زۆرینەی دانیشتنی نێوان سوجدەكان وتەحیاتی ناوەندی پێغەمبەری خوایە صلی الله علیه وسلم، وەكو:

١ ـ لە فەرموودەی سەحیحی بوخاریدا هاتووە كە سەیدنا ئەبو حەمیدی ساعیدی خوا لێی رازی بێت دەڵێ: (ثمَّ كَانَ يَجْلِس لِلتشَهّدُ بَعْدَ الفَرَاغِ مِنَ الرَّكْعَةِ الثَّانِيَةِ، فَإذَا كَانَتَ الصَّلاةُ رَكْعَتينِ كَالصُّبْحِ جَلَسَ مُفْتَرِشاً كَمَا كَانَ يَجْلِسُ بَينَ السَّجْدَتَينِ وَكَذلِكَ فِي التَّشَهُّدِ الأَوَّلِ مِنَ الثُلاثيَّةِ أو الرُّبَاعِيَّةِ)[1] واتە: دوای تەواوبوونی ركاتی دووەم، بۆ تەحیات خوێندن دادەنیشت، ئەگەر نوێژەكە دوو ركاتی بوایە وەكو نوێژی بەیانیان، بە شێوەی ئیفتیراش تێیدا دادەنیشت، هەر وەكو كە لە نێوان

---

[1] بوخاری (٢/٢٤٦)، ئەبو داوود (١/١٥٢)، بەیهیقی (٢/١٢٧).

دوو سوجدەکان و تەحیاتی یەکەمی نوێژی سێ رکاتیی و چوار رکاتیی.

٢ ـ هەروەها سەلمێنراوە کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم فەرموویەتی: (فَإِذَا جَلَسْتَ فِي وَسَطِ الصَّلَاةِ فَاطْمَئِنْ وَافْتَرِشْ فَخِذَكَ الْيُسْرَى ثُمَّ تَشَهَّدْ)[1] واتە: کاتێك لە ناوەندی نوێژدا دادەنیشیت، هێمن ببەرەوەو رانی چەپت راخە (بە شێوەی ئیفتیراش بیخەرە سەر زەوی)[2] ئینجا تەحیات بخوێنە..

ئەلبانی دەڵێ: ئەم دوو فەرموودەیە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە سوونەتی پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم وایە کە لە کۆتایی رکاتی دووەمدا بۆ تەحیات خوێندن بە شێوەی ئیفتیراش دانیشێت، ئەوەش مەزهەبی ئەبو حەنیفەو شافیعی و ئەحمەدە بە پێچەوانەی مالیکەوە کە فەرموویەتی لە هەموو دانیشتنەکانی نوێژدا دەبێت بە شێوەی تەوەرررووك دابنیشێت ، ئەم فەرموودەیە ئەوە رەت دەکاتەوە[3]..

ئەمما ئەو فەرموودانەی تر کە بەرهەڵستی دەکەن لەوەی کە وەکو هەڵتروشکانی سەگ دانیشێت، ئەوە لە لایەکەوە شێخی ئەلبانی بە توێژینەوەی ووردی خۆی سەلماندوێتی کە تەنها دوو فەرموودەیان لەوانەیە وەرگیرێت، هەرچەندە خۆی قسەی لەسەر هەردووکیشیان هەر کردووە، ئەمما ئەوانی تر زەعیفن و نابنە بەڵگەی خواپەرستی.. لە لایەکی ترەوە لە حاڵی سەحیح بوونیشیاندا بەرهەڵستی لە شێوەیەکی

---

[1] ئەلبانی دەربارەی دەفەرموێ: ئەبو داوود ریوایەتی کردووەو سەنەدەکەی حەسەنە الالباني: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (٨٣٣/٣).

[2] الشوكاني: نيل الاوطار (٢٢٩/٢).

[3] الالباني: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (٨٢٩/٣).

هەڵتروشکان دەکەن کە ئەو هەڵتروشکانە ناگرێتەوە کە جاری وا هەبووە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم کردویێتی[1].. ئەمیان شتێکەو ئەویان شتێکی ترە! ئەویان هەڵتروشکانی سەگە، کە زمانەوانان فەرموویانە ئەوەیە کە سمتەکانی بخاتە سەر زەوی و قاچەکانی لە پێش خۆیەوە هەڵنێت و دەستی بباتەوە بۆ دواوە.. دیارە ئەوە لە کۆڕو کۆمەڵیشدا زۆر ناقۆڵایە چ جای ناو نوێژ.. بۆیە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم بە شێوازی تری بێزراو وەسفی تری فەرمووە، وەك:

٢ ـ سەیدنا ئیبنو عومەر خوا لێی رازی بێت دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم بینی کەسێك لە تەحیاتدایەو دەستی چەپی داداوەو تینی خستۆتە سەری، پێی فەرموو: (إنَّهَا صَلاةُ الْيَهُودِ) ئەم شێوەیە نوێژی جولەکەکانە.. لە ریوایەتێکی تردا: (لا تجْلِسْ هكَذَا، إنَّمَا هذِهِ جِلْسَةُ الَّذِينَ يُعَذَّبُونَ)[2] واتە: وا دامەنیشە، ئەوە دانیشتنی ئەو کەسانەیە کە ئەشکەنجە دەدرێن..

٢ ـ سەیدنا عەمری کوڕی شەرید لە باوکیەوە خوا لێیان رازی بێت دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم دەرهەق ئەو جۆرە دانیشتنە لە تەحیاتدا فەرموویەتی: (هِيَ قِعْدَةُ الْمَغْضُوبِ

---

[1] ئەوەی کە دەفەرموێ: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم (وَكَانَ أحيَاناً يَقْعِي (يَنْتَصِبُ عَلى عَقِبَيهِ) هەردوو پێیەکانی هەڵدەناو لەسەریان هەڵدەتروشکا..

[2] ئەبوداوود (١٥٧/١)، حاکم (٢٧٢/١) لە رێی بەیهیقیەوە (١٣٦/٢) و فەرموویەتی بە پێی مەرجەکانی بوخاری و موسلیم سەحیحە، ئیمامی زەهەبیش لایەنگیری بووە، هەروەها ئەلبانی لە: الارواء (٣٨٠)دا.

عليهِمْ)[١] واتە: ئەوە دانیشتنی ئەو کەسانەیە کە خوا غەزەبی لێگرتوون..

٢ ـ سەیدنا ئەبوهورەیرە خوا لێی رازی بێت دەڵێ: (نَهَانِي خَلِيلِي صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ أنْ أنقُرَ فِي صَلاتِي نَقْرَ الدِّيكِ، وأنْ ألتفِتَ التِفَاتَ الثعْلَبِ، وأنْ أقْعِيَ كَإِقْعَاءِ القِرْدِ)[٢] واتە: خۆشەویستم پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم بەرهەڵستی ئەوەی لێکردووم کە لە نوێژەکانمدا وەکو کەڵەشێر دەندووك بدەم بە زەویدا، وەکو رێوی هەر سەیری ئەملاولای خۆم کەم، وەکو مەیموونیش هەڵتروشکێم..

دانیشتنی تەحیاتی ئەخیر (تەوەڕوك):

پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم دەفەرموێ: (وَإِذَا جَلَسَ فِي الرَّكْعَةِ الآخِرَةِ قَدَّمَ رِجْلَهُ الْيُسرَى وَنَصَبَ الأُخْرَى وَقَعَدَ عَلَى مَقْعَدَتِهِ)[٣] واتە: کە لە تەحیاتی ئەخیریدا دادەنیشت پێی چەپی پێش دەخست و ئەوی تریانی هەڵدەناو لەسەر سمتی دادەنیشت.

ئەمەش دوو شێوەیە:

یەکەم: سمتی چەپی دەخاتە سەر زەوی و لەسەری دادەنیشێت و هەردوو پێیەکانی دەکەونە لای راستیەوە، پەنجەکانی پێی چەپی لە بن لوولاقی چەپیەوە دێنێتە دەرەوە..

---

[١] ئەبوداوود (٤٨٤٨)، ئەحمەد (٣٨٨/٤) ئەلبانی دەفەرموێ بە پێی مەرجەکانی بوخاری و موسلیم سەحیحە.. (الالباني: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (٨٣٧/٣).

[٢] ئەلبانی دەفەرموێ: تەیالیسی و ئەحمەدو ئیبنوئەبی شەیبە ریوایەتیان کردووەو فەرموودەیەکی حەسەنە وەکو لە: صحيح الترغيب و الترهيب (٥٥٥) دا باسم کردووە.

[٣] بوخاری (٨٢٨).

دووەم: لەسەر سمتی چەپی دادەنیشێت و هەردوو پێیەکانی رادەخات و لای راستیەوە دەریان دەهێنێت. ئەوە سەلمێنراوە کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم لە تەحیاتی ئەخیری نوێژەکانیدا ئەم دوو شێوەیەی کردووە..

بۆچوونی مەزهەبەکان لەسەر دانیشتنی تەحیات:

- مەزهەبی ئیمامی ئەبو حەنیفەو یاوەرانی ئەوەیە کە لە هەموو تەحیاتێکدا بە شێوەی ئیفتیراش دادەنیشێت.

- مەزهەبی ئیمامی مالیك و یاوەرانی ئەوەیە کە لە دانیشتنی هەموو تەحیاتێکدا بە شێوەی تەوەڕڕووك دادەنیشێت..

- مەزهەبی ئیمامی شافیعی دەڵێ: لە تەحیاتی یەکەمدا بە شێوەی ئیفتیراشەو لە تەحیاتی ئەخیری هەموو نوێژێکدا (کە سەلامدانەوەی بەدوادا دێت) بە شێوەی تەوەڕڕووك دادەنیشێت[١].. هەردووکیشیان سووننەتن..

- مەزهەبی ئیمامی ئەحمەدو هاورایانی ئەوەیە کە لە تەحیاتی نوێژێکدا بە شێوەی تەوەڕڕووك دادەنیشێت کە دوو تەحیاتی تێدا بێت، تا لێك جوێ بکرێنەوە[٢] ..

ئیمامی ئیبنولقەییم دوای بەدواداچوونی بەڵگەکان رای ئیمامی ئەحمەدی پێ پەسەندتر بووە[٣]. شێخی ئەلبانیش هەروەها[٤]..

ئەمە فەتوای لیژنەی هەمیشەیی فەتوای زانایانی حیجازیشە[١].

---

[١] المجموع (٣/٤٣١).

[٢] كشاف القناع (١/٣٥٤).

[٣] ابن القيم: زاد المعاد (١/٩١).

[٤] أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (٣/٩٨٢).

منیش ئەمیان پێ پەسەندترە.. چونکە فەرموودەکەی سەیدنا ئەبو حەمیدی ساعیدی کە دە لە یاوەران گێڕاویانەتەوە پشتگیری دەکات.. وَالله اعلم.

ویردەکانی تەحیات:

سەیدنا ئیبنومەسعود خوا لێی رازی بێت دەڵێ: دەستم لەناو لەپی دەستی پێغەمبەری خوادا بوو صلى الله عليه وسلم کە تەحیاتی هەر وەکو سورەتێکی قورئان فێر کردم، فەرمووی بڵێ: (التحِيَّاتُ لِلَّهِ وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ، السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ ، أَشْهَدُ أَنْ لا إِلَهَ إِلا اللَّهُ ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ)[٢] واتە: سڵاوو ستایش بۆ خوایە، هەروەها پاڕانەوەو پاکیی، سڵاوو بەزەیی و بەرەکەتی خوات لێ بێت ئەی پێغەمبەری خوا، سڵاو لە ئێمەو لە بەندە پیاوچاکەکانیش، شایەتی دەدەم کە تەنها خوای تاك و پاك شیاوی خوایەتییەو هیچی تر شایانی خوایەتی نیە، شایەتی دەدەم کە موحەممەد بەندەو نێرراوی خوایە..

ئەمە راستترین ریوایەت و بەناوبانگترینیانە، ئەمە وەرگیراوی ئیمامی ئەبوحەنیفەو یاوەرانی مەزهەبەکەی و سوفیانی سەوری و ئیمامی ئەحمەدو ئیسحاق و ئەبوسەورو جمهوری ئەهلی عیلمە[٣].. بێگومان شێوازە سەلمێنراوەکانی تری ئەم ویردە پاکە هەموو هەر شیاون..

ئەم ویردە لە چەندین ریوایەتی ترەوە هەر لە سەیدنا ئیبنو مەسعودەوە بە شێوازی (السَّلَامُ عَلَى النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ) هاتووە،

---

[١] فتاوى اللجنة الدائمة (١٥/٧).
[٢] بوخاری (٦٢٦٥)، موسلیم (٤٠٢).
[٣] الاوسط (٢٠٧/٣).

ئیبنومەسعود خۆی ئەوەی روون کردۆتەوە کە فەرموویەتی: ئەو کاتەی کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم زیندوو بوو لەناوماندا بوو دەمانووت: (السَّلامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ) کە کۆچی دوایی کرد ئیتر لەوەو دوا دەمانووت: (السَّلامُ عَلَى النَّبِيِّ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ)[1]

★ ★ ★

[1] (السَّلامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ) ریوایەتی بوخارییە (٦٢٦٥)، روون کردنەوەکەی ئیبنومەسعوود وا لە فتح الباریدا (٣٦٦/٢) کە حافز ئیبنوحەجەر پشتگیری لێ کردووەو بەهێزی کردووە.. شێخی ئەلبانیش لە صفة صلاة النبي (ل ١٩١) دا دەفەرموێ: عائیشەخانیش ئاوای تەحیات فێر دەکردن و خۆشی ئاوای خوێندووە کە دیارە بە رەزامەندی و ئاماژەی پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم بووە..

روكنەكانی نوێژ

روكنی چواردەیەم

سەلامدانەوە

شەرعناسان جگە لە ئیمامی ئەبو حەنیفە پێیان وایە سەلامدانەوەی كۆتایی نوێژ، روكنە، چونكە:

١ ـ پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم دەفەرموێ: (مِفْتاحُ الصَّلَاةِ الطُّهُورُ، وَتحْرِيمُهَا التَّكْبِيرُ، وَتحْلِيلُهَا التَسْلِيمُ)[١] واتە: كلیلی نوێژ دەستنوێژە، دەسپێكی نوێژ تەكبیرەی ئیحرامە، تەواوبوونیشی سەلام دانەوەیە..

٢ ـ وەسفەكەی عائیشەخان خوا لێی رازی بێت كە دەڵێ: (كَانَ النَّبيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ يَخْتِمُ الصَّلاةَ بالتسليمِ)[٢] واتە: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم نوێژەكەی بە سەلامدانەوە كۆتایی پێ دەهێنا..

٣ ـ بەردەوام بوونی پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم لەسەر كردنی.

ئیمامی ئەبوحەنیفەو هەندێك لە یاوەرانی دەڵێن: ئەمانە نابنە بەڵگەی بە روكن بوونی سەلام دانەوە، چونكە باسی سەلامدانەوە لە فەرموودەی خاوەن نوێژە هەڵەكەدا نەهاتووە.. مەگەر بووترێت لەوانەیە

---

[١] ئەبوداوود (٦١)، ترمزی (٣) شێخی ئەلبانی بە سەحیحی داناوە: الارواء (٣٠١).

[٢] موسلیم (٤٩٨)، ئەبوداوود (٧٨٣).

فەرموودەی خاوەن نوێژەهەڵەکە پێش ئەو فەرموودەیە بێت کە دەفەرموێ: (وَتحْلِيلُهَا التّسْلِيمُ)..

٤ ـ ئەو فەرموودەیەی سەیدنا ئەبو سەعیدی خودری خوا لێی رازی بێت دەیگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم فەرموویەتی: (إِذَا شَكّ أحَدُكُمْ فِي صَلَاتِهِ فَلَمْ يَدْرِ كَمْ صَلّى أثلَاثا أمْ أرْبَعًا فَلْيَطرَحْ الشّكّ وَلْيَبْنِ عَلَى مَا اسْتَيْقَنَ ثمّ يَسْجُدُ سَجْدَتَيْنِ قَبْلَ أنْ يُسَلّمَ)[1] واتە: ئەگەر کەسێکتان لە نوێژەکەیدا گومانی بۆ دروست بوو کە سێ رکاتی کردووە یان چوار، با گومانەکەی بخاتە لاوەو هەڵوێست لەسەر دڵنیابوونی دروست کات، ئینجا پێش سەلامدانەوەی دوو جاران سوجدە ببات..

٥ ـ لە فەرموودەکەی سەیدنا ئیبنو مەسعوود خوا لێی رازی بێت دەربارەی سوجدەی سەهوو، دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم فەرمووی: (وَإِذَا شَكَّ أحَدُكُمْ فِى صَلاَتِهِ فَلْيَتحَرَّى الصَّوَابَ، فَلْيُتِمَّ عَلَيْهِ ثمَّ يُسَلّمْ، ثمَّ يَسْجُدْ سَجْدَتَيْنِ)[2] واتە: با بگەڕێت تا دەزانێت کامیانی راستە (یەعنی گومانی بەهێزی بێتە سەر ئەوەی کە پێی وایە کردوێتی) پاشان تەواوی کات، پاشان سەلام بداتەوەو ئینجا دوو سوجدەکەی سەهوو ببات.. ئەوەی لێرەدا مەبەستە ئەوەیە کە تەنانەت لە نوێژێکیشدا کە سوجدەی سەهووی تێدەکەوێت سەلامدانەوەکە هەر هەیە..

بەم کۆمەڵە بەڵگەیە دەسەلمێت کە سەلامدانەوە فەرزە.. والله اعلم..

---

[1] بوخاری (٤٠١)، موسلیم (١٢٤٧).

[2] بوخاری (٤٠٤)، موسلیم (٥٧٢).

بەڵام ئیمامی ئەبو حەنیفەی رەحمەتی دەڵێ: سەلام دانەوە لە نوێژدا فەرز نیە، نوێژخوێن سەربەستە لە ئەنجامدان ونەدانی هەردوو سەلامدانەوەکە، تەنانەت کە تەحیاتەکەشی - بە بۆچوونی ئیمامی ئەبوحەنیفە - لەسەر فەرز نیە، کەوابوو دەتوانێت بە بڕی ئەوەندەی تەحیات دەخوێندرێت دانیشێت و دوای ئەوە بێ سەلامدانەوە هەستێ و بڕوات!! ئیمام لەمەدا ئیعتیمادی کردۆتە سەر فەرموودەیەك کە سەیدنا ئیبنومەسعوود دەیگێڕێتەوە، کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم ئەوی فێری نوێژ دەکرد، پێی فەرمووە: (فإذَا قُلْتَ هَذا فقَدْ قَضَيتَ صَلاتَكَ، إنْ شِئتَ أنْ تقُومَ فقُمْ، وإنْ شِئتَ أنْ تقْعُدَ فاقْعُدْ)[1] واتە: ئەگەر ئەمەت کرد ئەوە نوێژەکەت بەجێهێناوە، ئیتر ئەگەر حەز دەکەیت هەستیت، هەستە، ئەگەر حەزیش دەکەیت دانیشیت، دانیشە.. بەڵام فەرموودەوانان لە توێژینەوەی ئەم فەرموودەیەدا گەیشتوونەتە ئەوەی کە فەرموودەکە مودرەجە[2]، چونکە لەفزەکانی (إنْ شِئتَ أنْ تقُومَ فقُمْ، وإنْ شِئتَ أنْ تقْعُدَ فاقْعُدْ) فەرمایشتی سەیدنا ئیبنو مەسعوودەو لە دەقی فەرموودەکەدا نیە.. بە هەر حاڵ ئێستا باسمان کێشەو راجوێیی شەرعناسان نیە کە سوجدەی سەهوو دەکەوێتە پێش یان پاش سەلامدانەوە.. باسی ئەوە دواتر دێت ان شاء الله، بەڵام مەبەستمان لە

---

[1] ئەبوداوود (٩٦٨)، ئەحمەد (١٢٩/١)، دارەقوتنی (٣٥٣/١)، المحلى(٢٧٨/٣).

[2] مودرەج: ئەوەیە کە راویەك یەکسەر لە دوای تەواوبوونی فەرموودەکە قسەیەکی خۆی یان قسەی یەکێکی تر بەدوادا دێنێت، گوێگرەکان وا دەزانن ئەو قسەیەش لە بەردەوامی فەرموودەکەیەو بە دەقەکەیەوە دەنوسێنن.. ئەمەش جۆرێکە لە فەرموودەی زەعیف (السيوطي: تدريب الراوي (ل ١٧٥).

روکنێتی سەلامدانەوەیە کە بە لای سەیدنا ئیبنو مەسعوودیشەوە روکن بووە[1]..

سەلامدانەوە یەکجارە یان دووجار[2]؟:

شافیعیەکان و مالیکیەکان و زۆرینەی شەرعناسان رایان وایە کە سەلامدانەوەی یەکەم (بە لای راستدا) روکنەو سەلامدانەوەی دووەم (بە لای چەپدا) سووننەتە. ئیبنول مونزیر دەڵێ: هەموو ئەو زانایانەی زانستیم لێوە وەرگرتوون فەرموویانە: نوێژی ئەو کەسەی یەك سەلامی داوەتەوە تەواوە.. ئیمامی نەوەوی دەڵێ: هەموو ئەو زانایانەی رایان وەردەگیرێت لەسەر ئەوەن کە فەرزی سەلامدانەوە یەکە..

بۆچوونی ئیمامی ئەحمەد جیاوازە، لە قەولێکیدا دەڵێ: هەردوو سەلامدانەوەکە فەرزن، مەزهەبی حەنبەلی و هەندێك لە شەرعناسانی مالیکی وئەهلی زاهیرو ئیبنوحەزم لەسەر ئەمەیە.. بەڵگەشیان:

١ ـ پێغەمبەری خوا صلی الله علیە وسلم بەردەوام لە هەموو نوێژێکیدا دووجار سەلامی داوەتەو یاوەران بینیویانە.. ئەوەشی بێتە پاڵ کە فەرموویەتی: (صَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِي أُصَلِّي)[3] واتە: نوێژ وا بکەن وەکو کە من دەبینن نوێژ دەکەم.. نەبینراوەو نەبیستراوە کە جارێك لە جاران لە نوێژێك لە نوێژەکانیدا یەکجاری سەلام دابێتەوە..

٢ ـ پێغەمبەری خوا صلی الله علیە وسلم کە یاوەرانی بینی لە سەلامدانەوەدا بە دەست ئاماژە دەکەن، پێی فەرموون: (إِنَّمَا يَكْفِي

---

[1] شەوکانی توێژینەوەی لەسەر کردووەو بە سەحیحی داناوە: نیل الاوطار (٢٥١/٢)، پێش ئەویش ئیبنو حەزم: المحلى (٢٧٩/٣).

[2] الام (١٢١/١)، المجموع (٤٢٥/٣)، الدسوقي (٢٤١/١)، كشاف القناع (٣٦١/١)، الاوسط (٢٢٣/٣).

[3] بوخاری (٥٩٥).

أحَـدُكُمْ أنْ يَضَـعَ يَـدَهُ عَلَـى فَخِـذِهِ وَيُسَلِّمَ عَلَـى أخِيـهِ مِـنْ عَلَـى يَمِينِـهِ وَشِمَالِهِ) [1] واتـه: ئەوەنـدە بەسـە كـە يـەكێكتان كـە دەسـتی لەسـەر رانـی داناوە سەلام لەو برایـەی بكـات كـە لەسـەر راسـت و چـەپێتی.. یـەعنی پێویست بە دەست بەرز كردنەوە ناكـات، بـەڵكو لاكـات بـە لای راسـت و چەپیداو بە دەم سەلامەكە بكات.. ئەم پۆلە شەرعناسە بەرێزە دەڵێن: دیـارە هـەردوو سـەلامەكەی بـە فـەرز زانیـووەو دەیزانـی كـە تـەنها سەلامێكیان بەس نیە..

جمهوری شەرعناسان كە دەڵێن: تەنها یەكجار سەلامدانەوە بۆ بەجێهێنانی روكنێتی سەلامدانەوەكە بەسە، بەڵگەیان ئەمانەیە:

١ـ پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم دەفـەرموێ: (مِفْتَـاحُ الصَّلَاةِ الطُّهُـورُ، وَتحْرِيمُهَـا التكْـبِيرُ، وَتحْلِيلُهَـا التسْـلِيمُ) [2] واتــە: كلیلـی نوێـژ دەســتنوێژە، دەســپێكی تــەكبیرەی ئیحرامــە، تــەواوبوونی ســەلام دانەوەیە..

سەلامدانەوە ووشەیەكی گشتیە یەكجارو دووجار دەگرێتەوە، كەوابوو ئەگەر یەكجار سەلام درایەوە، روكنی سەلامدانەوەكەی پێ دێتە دی

٢ـ فەرموودەكەی سەیدنا زورارەی كوڕی ئەبی ئەوفا خـوا لێـی رازی بێـت كـە فـەرمووی: دەربـارەی شـەونوێژی پێغەمبـەری خـوا صـلی الله علیه وسلم پرسیارم لە عائیشەخان كرد، فەرمووی: (فَلا يَقْعُدُ فِی شَیءٍ مِنْهُنَّ إلا فِی الثامِنَةِ فَإنَّهُ يَقْعُدُ فِيهَا ، فَيَتَشَهَّدُ ثُمَّ يَقُومُ وَ لا يُسَلِّمُ ، فَيُصَلِّی رَكْعَةً وَاحِدَةً ، ثُمَّ يَجْلِسُ فَيَتَشَهَّدُ وَيَدْعُو ثُمَّ يُسَلِّمُ تسْلِيمَةً

---

[1] موسلیم (٤٣١).

[2] ئەبوداوود (٦١)، ترمزی (٣) شێخی ئەلبانی بە سەحیحی داناوە: الارواء (٣٠١).

وَاحِدَةً: السَّلامُ عَلَيكُمْ يَرْفَعُ بِهَا صَوْتَهُ حَتَّى يُوقِظَنَا)[1] واتە: لە هیچیاندا دادەنیشت تا ركاتی هەشتەم، كە تێیدا دەدەنیشت وتەحیاتی دەخوێنـد، سەلامی نەدەدایەوە، هەڵدەستایەوە بۆ ركاتێكی تر، ئینجا دادەنیشت و تـەحیاتی دەخوێنـدەوەو یـەكجار سـەلامی دەدایـەوە، بـە دەنگـی بـەرز دەیفـەرموو: (السَّـلامُ عَلَـيكُمْ) بـە شـێوەیەك كـە ئێمـەی پـێ خەبـەر كاتـەوە.. لـە ریوایـەتی موسـلیم و نەسـائیدا دەڵـێ: (ثـمَّ يُسَلِّمُ تسلِيمَاً يُسْمِعُنَاهُ)[2] واتە: پاشـان بـۆ یـەكجار وا سـەلامی دەدایـەوەو دەنگـی بـەرز دەكــردەوە كــە ئێمــە بیبیســتین. ریوایــەتی لای ئیبنوحــەزم و ئیبنوحەجـەر دەڵـێ: (ثـمَّ يُسَلِّمُ تسلِيمَةً يُسْمِعُنَاهُ)[3] .. بـە هـەر حـاڵ یەكجار سـەلام دانـەوە لـە رێگـای كۆمـەڵێك لـە یـاوەرانی بـەرێز لەوانـە سەیدنا ئەنەسی كـوڕی مالیـك و سـەیدنا ئیبنـو عومـەرەوە خـوا لێیـان رازی بێت سەلمێنراوە..

لە سەلامدانەوەدا چی دەوترێت؟

لانی كەم دەبێ بووترێت: (السلام عليكم)، لەو باشتر تەواوكردنێتی: (السلام عليكم و رحمه الله) كە جیاوازی لە لای راست و چەپ تێدا نیە.. چونكە ریوایەتی سەحیح لە یاوەرانی وەك سەیدنا جابری كوڕی سەمورەو سەیدنا ئیبنو عومەرو سەیدنا ئیبنو مەسعوودەوەی لەسەر هاتووە كە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم لە سەلامدانەوەیدا دەیفەرموو (السَّلامُ عليكُمْ ورحمةُ اللهِ)..

---

[1] ئیمامی ئەحمەد (٢٣٦/١)، شێخی ئەلبانی دەفەرموێ: سەحیحە:الارواء (٣٢/٢).
[2] موسلیم (٧٠/٢ ـ ٧٤٦) نەسائی (٢٥٠/١).
[3] ابن حزم: المحلى (٤٩/٣)، ابن حجر: التلخيص الحبير (ل ١٠٣) .

زیادەی (و برکاته):

بە سەنەدی راست سەلمێنراوە کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم جاری وا هەبوو لە سەلامدانەوەی لای راستیدا دەیفەرموو: (السَّلامُ علیکُمْ رحمةُ اللهِ وَبَرَکاتهُ)[1]، بەڵام بە لای چەپیدا (وبرکاتهُ)ی نەدەفەرموو..

من پێم بە پێی بەڵگەی سەلمێنراو لە سەلامدانەوەی هەردوولای راست وچەپدا بووترێت (السَّلامُ علیکُمْ رحمةُ اللهِ).. والله اعلم..

★ ★ ★

---

[1] ئەلبانی رەحمەتی دەفەرموێ: ئەبو داوودو ئیبنوخوزەیمە (٢/٨٧/١) بە سەنەدی سەحیحەوە ریوایەتیان کردووە ، هەروەها عبدالحق و نەوەوی و ئیبنوحەجەرو تەبەرانی و عبدالرزاق بە سەحیحیان ناساندووە: (أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (یەك بەرگیەکەی) ل ١٤٩)..

روکنەکانی نوێژ

روکنی پازدەیەم

ریزبەندی روکنەکانی نوێژ

شەرعناسان لەسەر ئەوە کۆن کە نوێژ دەبێت بە ریزبەندیی ئەو روکنانە بێت کە باس کرا، چونکە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم هەموو جارێك کە نوێژی کردووەو بە پێی ئەو ریزبەندییە کردوێتی، لەبەر ئەوەی فەرمووشیەتی (صَلُّوا كَمَا رَأَيْتمُونِي أُصَلِّي)[١] واتە: نوێژ وا بکەن وەکو کە من دەبینن نوێژ دەکەم.. کەوابوو هەر دەبێت نوێژکردن بەو شێوەیە بێت، ئەمەش روکنێکی تری نوێژەکەیە..

★ ★ ★

[١] بوخاری (٥٩٥).

باسی چوارەم

واجبەکانی نوێژ

واجبی یەکەم: دوعای ئیستیفتاح.

واجبی دووەم: ووتنی ئیستیعازەی پێش خوێندنی فاتیحە.

واجبی سێیەم: ووتنی ئامین لە دوای خوێندنی فاتیحە.

واجبی چوارەم و پێنجەم و شەشەم: تەکبیر کردنی چوونە روکنەکان و ووتنی (سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ) و (ربَّنَا لَكَ الحَمْدُ).

واجبی حەوتەم: ووتنی سوبحان الله لە رکووعدا.

واجبی هەشتەم ونۆیەم: تەحیاتی ناوەڕاست و تێدا دانیشتنی.

واجبەکانی نوێژ

کورتە باسێکی واجب: رەنگە زۆر لەوانەی کە زانستیە شەرعیەکانیان خوێندووە بە تایبەتی ئوسوڵی فیقە بە سەرسامیەوە بپرسن کە بۆچی روکنەکانی نوێژت باس کردووە کە فەرزی نوێژن، سوننەتەکانیشت باس کردووە، کەچی (واجب) یشت داهێناوە، مەگەر ئەو دابەشبوونە هەر دوو بەش نیە (فەرزو سووننەت)؟! دەڵێین: بەڵێ، ئەمە لای مالیکیەکان و شافیعیەکان وهاورایانیان وایە، بەڵام مەگەر سوننەتیش لای ئێوە نەبۆتەوە بە دووبەشی تر: سوننەتی جەخت لێکراو (موئەککەدە)و سوننەتی راتب.. ئێوە کاتێك کەسێکتان تەحیاتی ناوەڕاستی نوێژی بە بێ ئاگایی بیر دەچێت بخوێنێت، نافەرموون سوجدەی سەهووی بۆ ببە تا جەبرانی کاتەوە؟! بەڵێ.. وایە..

باشە ئێوەش پێتان وا نیە کە دوو رکات سوونەتی سپێدەی بەیانی و وترەکان کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم بەردەوام لە سەفەرو نەخۆشیشدا هەر کردوونی، جیاوازییان لەگەڵ رکاتەکانی پێش و پاشی فەرزی نیوەڕۆدا هەبێت؟! دیارە ئەمانە فەرز نین، بەڵام بەردەوامیش کردوونی، کەوابوو جۆرێکی نێوان فەرزو سوونەتن، بۆیە حەنەفی و حەنبەلیەکان ناویان ناوە واجب..

ئێ ئەم دابەشبوونەش زۆری وەك ئەوە، بەڵام زاراوەکانی گۆڕاون.

واجب لە رووی شەرعیەوە ئەوەیە کە شەرع ئەنجامدانی بە پێویستی سەرشان وئەرکی ئەستۆ ناساندووە، ئەگەر ئەنجام نەدرا گلەیی دەکەوێتە

سەرو سزا دەدرێت، ئەگەر ئەنجامیش درا بكەرەكەی مەدح دەكرێت و پاداشت دەدرێتەوە[١]..

دابەشبوون بۆ (فەرز)و (واجب)و (سووننەت) دیدو پێناسەی حەنەفی و حەنبەلییەكانە، حەنبەلیەكان پێیان وایە ئەنجام نەدانی واجبێك بە ئەنقەست نوێژ بەتاڵ دەكاتەوە، بەڵام حەنەفیەكان پێیان وایە نوێژەكە تەواوە، ئەنجام نەدەرەكە تاوانبارو گوناحبارو فاسق بووە..

لە مەزهەبی ئیمامی ئەبو حەنیفەدا ئەو فەرمانەی كە بە بەڵگەیەكی بنبڕ (قەتعی) وەكو ئایەتی قورئان و فەرموودەی موتەواتر داوای ئەنجامدانی كردووە، ئەوە فەرزە. وەك نوێژ لەسەر موكەللەف. ئەو فەرمانەی كە بە بەڵگەیەكی بنبڕ (قەتعی) سەلمێنراوە بەڵام مانای ئیحتیمالی فەرزو سوننەتی بەردەوامی لێ فامراوەتەوە، ئەوە (واجب) ە.. بۆنموونە قوربانی كە بە فەرموودەی ئاحاد فەرمانی پێ دراوە، لای حەنەفیەكان واجبە..

حەنبەلیەكان دەڵێن: هەر فەرمانێك بە ئایەتی قورئان داواكرابێت فەرزەو هەر فەرمانێك بە سوونەتی پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم داواكرابێت واجبە..

بەڵام جمهوری شەرعناسانی تر كە فەرزو واجب لایان هەر یەكن، سەیری خودی فەرمانەكەیان كردووە كە لە موكەللەف داواكراوە، بێ ئەوەی جۆری بەڵگەكەیان پێ كاریگەر بێت، كە ئایا بەڵگەی بنبڕە یان بەڵگەی ئیحتیمالی. قورئانە یان سوننەت.. ئەمەش لە حوكمداندا

---

[١] ابن حزم: الاحكام (٣٢١/٣).

کاریگەرە، چونکە هەر فەرزێك بە بەڵگەی بنبڕ داواکرابێت نکوولی کردنی کوفرە[١]..

هەندێك رەفتاری نوێژ هەن لای حەنبەلی و حەنەفیەکان واجبن.. ئەگەر نەکران بە سوجدەی سەهوو چارەسەر دەکرێن، بەڵام ئەگەر بە ئەنقەست نەکران یان نەووتران نوێژەکە بەتاڵ دەبێتەوە، بەو مەرجەی کابرا ئەم حوکمەی زانیبێت..

بە هەر حاڵ پێم گرنگ بوو کە ئەو رەفتارانەی نوێژ بزانین کە لای حەنەفیەکان واجبە ولای جمهور هەیانە فەرزەو هەیانە سوونەتی موئەککەدەیە. تا ئێمەش بە جیددی بیانگرین..

★ ★ ★

---

[١] ابو حامد الغزالي: المستصفى (١/٦٦).

واجبەکانی نوێژ:

واجبی یەکەم

دوعای ئیستیفتاح

پەسەندتر ئەوەیە کە لە نوێژی فەرزو سووننەتدا واجبە، شوێنی ووتنی یەکسەر دوای تەکبیرەی ئیحرام و پێش خوێندنی سورەتی فاتیحەیە، چونکە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم لە فەرموودەکەی ریفاعەی کوڕی رافیعدا کە بە فەرموودەی خاوەن نوێژەهەڵەکە بەناوبانگە فەرمووی: (إِنَّهُ لا تَتِمُّ صَلاةٌ لِأَحَدٍ مِنْ النَّاسِ حَتَّى يَتَوَضَّأَ.. ثُمَّ يُكَبِّرُ، وَيَحْمَدُ اللهَ عَزَّوَجَلَّ وَيُثْنِي عَلَيهِ وَيَقْرَأُ مَا تَيَسَّرَ مِنْ الْقُرْآنِ.. فَإِذَا فَعَلَ ذَلِكَ فَقَدْ تَمَّتْ صَلاتُهُ)[1] واتە: لەم خەڵکەدا نوێژی ئەو کەسە تەواوە کە پێشتر دەستنوێژی گرتبێت، پاشان تەکبیر بکات و بچێتە نوێژەکەیەوە، ئینجا سوپاس و ستایشی خوای گەورە بکات و ئەوەندەی بۆی ئاسانە قورئان بخوێنێت.. ئەگەر ئاوای کرد ئەوە نوێژەکەی تەواوە..

شەرعناسان دەڵێن: زاهیرەن مەبەست لە سوپاس و ستایش کردنی خوای گەورە کە لێرەدا هاتووە، دوعای ئیستیفتاحی نوێژە.. ئیمامی ئەحمەد بە واجبی دەزانێت[2].. ئیبنوروشد خۆی بە واجبی زانیووە،

---

[1] لە پەراوێزی ژمارە (٧٤ و ٧٥) دا بە دوورودرێژی دوو لە ریوایەتەکانی هێنراوەتەوە، ئەمەش بەشێکە لە ریوایەتێکی تری ئەو فەرموودەیە کە ئەبوداوود (٨٥٩)، نەسائی (٢/٢٠)، ترمزی (٣٠٢) ئیبنوماجە (٤٦٠) هێناویانەتەوەو کەمال ابن السید دەفەرمویٚ سەحیحە: صحيح فقه السنة (١/٣٢٨).

[2] الفروع (١/٤١٣)، الانصاف (٢/١٢٠).

فەرمووشیەتی بۆچوونی ئیمامی ئەبو حەنیفەو ئیمامی شافیعیش هەر واجب بوونێتی[١]!! بۆ ئیمامی ئەبو حەنیفە وایە[٢]، بەڵام لە ئیمامی شافیعیەوە نەهاتووە فەرموبێتی واجبە، بۆیە لە مەزهەبی شافیعییاندا واجب نیە[٣].. ئیمامی مالیك فەرموویەتی دوای تەکبیر یەکسەر سورەتی فاتیحە دەخوێنێت.. بۆیە خوێندنی دوعای ئیستیفتاح لای مالیکیەکان نە فەرزە و نەسوونەت[٤]..

سەنعانی دەڵێ: لەم فەرموودەیەوە ئەوە وەردەگیرێت کە سوپاس و ستایش کردنی خوای گەورە هەر بە رەهایی دوای تەکبیرەی ئیحرام واجبە[٥]..

دوعای ئیستیفتاح بە پەنهانی دەخوێندرێت، مەگەر پێشنوێژ بیەوێت مەئموومەکانی فێر کات، لەو حاڵەتەدا بۆی هەیە بە دەنگی بەرز بیخوێنێت[٦].. چونکە سەیدنا عومەر خوا لێی رازی بێت بە دەنگی بەرز (سبحانك اللهم و بحمدك...)[٧] ی خوێند..

---

[١] بداية المجتهد (١٧٢/١).

[٢] الدر المختار (٤٧٦/١).

[٣] ئەبوئیسحاقی شیرازی: المهذب (٢٣٦/١)..

[٤] ئیمامی نەوەوی لە: المجموع (٢٧٨/٣) دا باسی لێوە کردووە..

[٥] الصنعاني: سبل السلام (٣١٢/١)..

[٦] ئیبوقودامە: المغني (١٤٥/٢).

[٧] موسلیم (٣٩٩)، دارەقوتنی (١٩٩/١)، بەیهیقی (٣٤/٢)، عبدالرزاق (٢٥٥٥)، ئیبنو ئەبی شەیبە (٢٣٠/١).. ئەلبانی بە سەحیحی ناساندووە: الارواء (٣٤٠).

بەڵام ئەمە لە دوو شوێندا ناشێت:

١ . لە نوێژی جەنازەدا: دوعای ئیستیفتاحی نیە، چونکە نوێژەکەی وا تایبەت کراوە تا زووتر ئەنجام بدرێت، نەخوێندنی ئیستیفتاحیش کورتتری دەکاتەوە.. سەیدنا تەڵحەی کوڕی عوبەیدوالله خوا لێی رازی بێت دەڵێ: (صَلَّيْتُ خَلْفَ ابْنِ عَبَّاسٍ عَلَى جَنَازَةٍ، فَقَرَأَ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ، قَالَ لِيَعْلَمُوا أَنَّهَا سُنَّةٌ)[1] واتە: لە دوای ئیبنوعەبباسەوە نوێژی جەنازەم کرد، سورەتی فاتیحەی خوێند، پاشان فەرمووی: تا بزانن ئەوە سووننەتە.. ریوایەتی تری لای نەسائی روون دەکەنەوە کە فاتیحەی خوێندو سورەتێکی تر بە دوایدا.. یەعنی بێ ئەوەی دوعای ئیستیفتاح بخوێنێت، بە دەنگی بەرزیش خوێندوێتی تا ئەو خەڵکە بزانن کە دوعای ئیستیفتاح سووننەتەو بۆیان هەیە لە نوێژی جەنازەدا نەیخوێنن..

٢ . ئەو کەسەی فریای وەستانی رکاتی یەکەمی نوێژ ناکەوێت: ئەمە دوعای ئیستیفتاح ناخوێنێت چونکە کاتەکەی بەسەرچووە..

دەقی دوعایەکی ئیستیفتاح:

ئاشکرایە کە دەقەکانی دوعای ئیستیفتاح زۆرن، چونکە لە زۆر فەرموودەی سەلمێنراودا هاتوون، مەزهەبەکانیش هەر یەکەیان یەکێکیانی گرتۆتە بەر.. ئێمەش هەر ئەو ریوایەتەیان هەڵدەبژێرین کە لە مەزهەبی ئیمامی شافیعیدا هەیەو کۆمەڵگەی کوردەواری ئێمە خوویان پێوە گرتووە:

---

[1] بوخاری (١٣٣٥)، ئەبوداوود (٣١٨٢)نەسائی (٧٤/٤)، ترمزی (١٠٣٢)، ئیبنوماجە (٢٤٩٠)..

- سەیدنا عەلی خوا لێی رازی بێت دەڵێ: کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم هەڵدەستا بۆ نوێژ ئەمەی دەخوێند: (وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَوَاتِ وَالأَرْضَ حَنِيفاً وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ، إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي للهِ رَبِّ العَالَمِينَ، لا شَرِيكَ لَهُ وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ) واتە: ئارەزوومەندانەی هەقخوازی وا رووی خۆم کردە ئەوەی ئاسمانەکان و زەوی دروست کردووە، من لە ریزی موشریکاندا نیم، نوێژو خواپەرستیم و ژیان و مردنم هەر بۆ خوای پەروەردگاری جیهانیانە کە بە هیچ شێوەیەك شەریکی نیە، بەوەش فەرمانم پێدراوەو من لە ریزی موسوڵمانانندام..

★ ★ ★

واجبەكانی نوێژ:

واجبی دووەم

خوێندنی ئیستیعازە (اعوذ بـالله من الشیطان الرجیم)

پەسەندتر ئەوەیە كە خوێندنی ئیستیعازە پێش خوێندنی سورەتی فاتیحە لە نوێژدا فەرز بێت یان سوونەت، واجبە.. چونكە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿ فَإِذَا قَرَأۡتَ ٱلۡقُرۡءَانَ فَٱسۡتَعِذۡ بِٱللَّهِ مِنَ ٱلشَّيۡطَٰنِ ٱلرَّجِيمِ ﴾ النحل/٩٨ واتە: كاتێك وویستت قورئان بخوێنیت، پەنا بگرە بە خوای گەورە لە شەیتانی رەجمكراو.. ئەمە فەرمانە كە هەر كاتێك وویسترا قورئان بخوێندرێت، دەبێت ئیستیعازەی بۆ بكرێت،، فەرمانیش بۆ واجب بوونە.. كەوابوو ووتنی ئیستیعاوە لە پێش خوێندنی سورەتی فاتیحە لە نوێژدا واجبە. ئەمەش بۆ دەركردنی شەیتان و وەسوەسەو كاریەگەرێتیەكانێتی. مادام ئومێدی ئەوە هەی كە شەیتان بە ووتنی ئیستیعازە دوور بكەوێتەوە كەوابوو خوێندنی واجبە.. ئەمەش بۆچوونی عەتاء و سوفیانی سەوری و ئەوزاعی و داوودی زاهیریی و قەولێكی ئیمامی ئەحمەدە[1].. بەلاّم جمهوری شەرعناسان لە پێشەوایانی ترو غەیری ئەوانیش پێیان وایە ووتنی ئیستیعازە پێش خوێندنی سورەتی فاتیحە لە نوێژدا سوونەتە.. سەیر ئەوەیە كە بەلای ئیمامی مالیكەوە هەر نابێت بخوێندرێت[2]..

---

[1] المحلی (٣/٢٤٧)، المجموع (٣/٢٨١)، الفروع (١/٤١٣)، الانصاف (٢/١٢٠).

[2] ابن عابدین (١/٣٢٨)، الدسوقي (١/٢٥١)، مغني المحتاج (١/١٥٦)، كشاف القناع (١/٣٣٥)

دەقێکی ئیستیعازە:

چەندین دەقی ئیستیعازە هەیە کە هەمووی بە سەنەدی ڕاست و دروستەوە سەلمێنراوە، ئیبنو قودامە دەڵێ: بە هەر شێوەیەك ئیستیعازە بڵێ هەر جائیزە.. ئەوەی لێرەدا هەڵیدەبژێرین لە هەموویان زانراوترە کە بریتیە لە: (أعُوذُ باللهِ مِنْ الشَّيطانِ الرَّجيمِ) واتە: پەنا دەگرم لە شەیتانی ڕەجمکراو..

ئیستیعازە بە دەنگی نزم دەوترێت:

ئەوەی لە پێغەمبەری خواوە صلی الله علیه وسلم هاتووەو ئەوەی لە یاوەرانەوە گێڕراوەتەوە بە تایبەتی لە چوار خەلیفەی ڕاشیدینەوە خوا لێیان ڕازی بێت، ئەوەیە کە ئیستیعازە لە نوێژدا بە پەنهانی دەخوێندرێت، موسوڵمانان بەردەوام نوێژی جومعەو جەماعەت و جەژنەکانیان لە دوای ئەم خەلیفە بەڕێزانەوە دەکرد، ئەگەر جارێکیان ئیستیعازە بە دەنگی بەرز بخوێندایە ئاشکرا دەبوو حەتمەن ڕیوایەت دەکرا.. لەگەڵ ئەم ڕۆشنیەشدا مالیکیەکان ئیستیعازە لە نوێژدا بە دەنگی بەرز دەخوێنن.. ئەم ڕیوایەتەش دەخوێنن کە بە ئاشکرا نەخوێندراوە: (أعُوذُ باللهِ السَّميعِ العَلِيمِ مِنْ الشَّيطانِ الرَّجيمِ مِنْ هَمزِهِ وَنَفْخِهِ وَنَفْثِهِ)[١].. واتە: پەنا دەگرم بە خوای بیسەرو زانا لە شەیتانی ڕەجمکراو، لە سەرلێشێواندنی و لە فووی جادویی و لە وەسوەسەی ..

[١] شێخی ئەلبانی لە سەنەدەکانی کۆڵیەوەتەوەو لە ارواء الغليل (٣٤٢) دا بە سەحیحی ناساندووە.

ئایا ئیستیعازە لە هەموو رکاتێکدایە؟

زۆرینەی شەرعناسان وەکو ئیبنو حەزم فەرموویانە: هەر لە رکاتی یەکەمدا واجبە[١]. هەندێکی تریان لەوانەی پێیان وایە ووتنی لە نوێژدا واجبە، وەکو ئیبنوسیرین دەڵێن: لە هەموو رکاتەکاندا واجبە، چونکە فاتیحە قورئانەو لەگەڵ هەموو قورئان خوێندنێکیشدا ووتنی ئیستیعازە واجبە[٢].. ئیمامی شافیعی دەڵێ: باشتر وایە لە هەموو رکاتێکدا بیڵێت[٣]..

منیش ئەمەم پێ پەسەندترە.. پێشم وایە لە هەموو رکاتەکاندا هەر سوونەتە. والله اعلم..

*   *   *

---

[١] المحلى (٣/٢٥٤).

[٢] الوسط (٣/٨٩).

[٣] الام (١/٢٠٩)، المجموع (٣/٢٧٩)، المهذب (١/٢٣٧).

واجبەکانی نوێژ:

واجبی سێیەم

ووتنی ئامین لە دوای خوێندنی سورەتی فاتیحە

جمهوری شەرعناسانی دەڵێن: ووتنی ئامین لە نوێژدا لە دوای خوێندنی سورەتی فاتیحە، سووننەتە، بەڵام هەندێکیان فەرموویانە واجبە، چونکە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم دەفەرموێ: (إذا أمَّنَ الإمَامُ فأمِّنوا، فإنَّ مَنْ وَافقَ تأمينُهُ تأمِينَ المَلائِكَةِ غُفِرَ لَهُ مَا تقدَّمَ مِنْ ذَنبِهِ)[1] واتە: ئەگەر پێشنوێژ ووتی ئامین، ئێوەش بیڵێنەوە، هەر کەسێك ئامین ووتنەکەی بکەوێتە ساتی ئامین ووتنی فریشتەکانەوە لە گوناحی رابوردووی دەبوررێت..

ئیبنوحەزم دەڵێ: لەسەر مەئمووم واجبە ئامینەکە بڵێتەوە، ئەمما پێش نوێژ ئەو کەسەی بە تەنها نوێژی خۆی دەکات سووننەتە بۆیان بیڵێن[2]..

- (انَّ النَّبيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ كَانَ إذَا انتَهَى مِنْ قِرَاءَةِ الْفَاتِحَةِ قَالَ (آمِينَ) يَجْهَرُ بِهَا وَيُمِدُّ بِهَا صَوْتَهُ)[3] واتە: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم کە لە خوێندنی سورەتی فاتیحە دەبۆوە بە دەنگی بەرز دەیفەرموو: ئامیین، دەنگیشی لەگەڵدا درێژ دەکردەوە..

---

[1] بوخاری (٧٨٠)، موسلیم (٤١٠)..

[2] ابن عابدين (٣٢٠/١)، الدسوقي (٢٤٨/١)، مغني المحتاج (١٦٠/١)، كشاف القناع (٣٣٩/١)، المحلى (٢٦٢/٣)، نيل الاوطار (٢٥٨/٢).

[3] ئەبوداوود (٩٣٢) ئەلبانی بە سەحیحی ناساندووە: صفه الصلاه (ل ١٠١)..

پێم وایە ووتنی ئامین لە دوای خوێندنی فاتیحە لە نوێژدا سوونەتە نەك واجب.. والله اعلم.. قسەی ئەوانە كە دەڵێن ئامین لە قورئاندا نیەو ووتنی نوێژ بەتاڵ دەكاتەوە، وەرناگیرێت، چونكە بەڵگەكان گومانیان تێدا نیەو نكووڵی ناكرێن.

*   *   *

واجبەکانی نوێژ:

واجبی چوارەم و پێنجەم و شەشەم

تەکبیرەی بزاوتەکان، سمع الله لمن حمده، ربنا لك الحمد

١ - پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم بە یاوەرانی بەڕێزی دەفەرموو: ئەگەر ئیمام تەکبیری کرد ئێوەش بیڵێنەوە: (وإذَا كَبَّرَ فَكَبِّرُوا.. وَإِذَا قَالَ سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ فَقُولُوا: اللَّهُمَّ لَكَ الحَمْدُ)[1].. ئەوانیش لە دوای ئەوە تەکبیریان دەکردەوەو دەچوونە روکنەکانی نوێژ ..

٢ - سەلمێنراوێکی بەڵگەنەوویستە کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم بەردەوام لە نوێژەکانیدا تەکبیری بۆ روکنی نوێژەکانی دەکرد، وەکو لە فەرموودەی ئەبوبەکری کوڕی عبدالرحمانی کوڕی حارسدا هاتووە کە وەکو ریوایەتەکانی سەیدنا ئەبو حەمیدی ساعیدیە خوا لێی رازی بێت، کە دەڵێ: گوێم لێبوو ئەبو هورەیرە دەیفەرموو: (كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ يُكَبِّرُ حِينَ يَقُومُ ثُمَّ يُكَبِّرُ حِينَ يَرْكَعُ ثُمَّ يَقُولُ سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ حِينَ يَرْفَعُ صُلْبَهُ مِنْ الرَّكْعَةِ ثُمَّ يَقُولُ وَهُوَ قَائِمٌ رَبَّنَا لَكَ الحَمْدُ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ صَالِحٍ عَنْ اللَّيْثِ وَلَكَ الحَمْدُ ثُمَّ يُكَبِّرُ حِينَ يَهْوِي ثُمَّ يُكَبِّرُ حِينَ يَرْفَعُ رَأْسَهُ ثُمَّ يُكَبِّرُ حِينَ يَسْجُدُ ثُمَّ يُكَبِّرُ حِينَ يَرْفَعُ رَأْسَهُ ثُمَّ يَفْعَلُ ذَلِكَ فِي الصَّلَاةِ كُلِّهَا حَتَّى يَقْضِيَهَا وَيُكَبِّرُ حِينَ يَقُومُ مِنْ الثِّنْتَيْنِ بَعْدَ الجُلُوسِ)[2] واتە: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم کە

---

[1] بوخاری (٧٢٢)، موسلیم (٤٠٩).
[2] بوخاری (٢٨٩)، موسلیم (٣٩٢).

هەڵدەستا بۆ نوێژ تەکبیری دەکردو (نوێژەکەی دادەبەست)، ئینجا کە دەیوویست بچێتە رکووع تەکبیری دەکرد، کە هەڵدەستایەوە بۆ راوەستانی دوای رکووع دەیفەرموو سمع الله لمن حمده، کە رێك دەوەستایەوە دەیفەرموو: ربنا لك الحمد.. ئینجا کە دەچووە سوجدە تەکبیری دەکردەوە، کە سەری لە سوجدە بەرز دەکردەوە تەکبیری دەکرد، کە دەچووەوە سوجدە دیسان تەکبیری دەکرد، ئینجا کە هەڵدەستیاەوە سەر پێ تەکبیری دەکردەوە.. ئیتر ئاوا تا نوێژەکەی تەواو دەکرد، تەکبیری دەکرد..

٣ ـ کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم بە یاوەرانی بەڕێزی دەفەرموو (صَلُّوا كَمَا رَأَيتمُونِي أُصَلِّي)[١] واتە: نوێژ وا بکەن وەکو کە من دەبینن نوێژ دەکەم..) هەموویان ئاوا تەکبیریان لە نوێژەکانیاندا دەکرد..

٣ ـ فەرموودەی خاوەن نوێژەهەڵەکە هەموو ئەو تەکبیر کردنانەی تێدایە: (إِنَّه لا تتِمُّ صَلاةٌ لأحَدٍ مِنْ النَّاسِ حَتَّى يَتوَضَّأ فيَضَعُ الوُضُوءَ مَوَاضِعَهُ، ثمَّ يُكَبِّرُ، وَيَحْمِدُ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ وَيُثنِي عَلَيهِ، وَيَقْرَأ بِمَا شَاءَ مِنْ القُرْآنِ ثمَّ يَقولُ اللهُ أكْبَرُ، ثمَّ يَرْكَعُ حَتَّى تطمَئِنُّ مَفَاصِلَهُ، ثمَّ يَقُولُ سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، حَتَّى يَستوِي قائِماً ثمَّ يَقولُ اللهُ أكْبَرُ، ثمَّ يَسجُدُ حَتَّى تطمَئِنَّ مَفَاصِلَهُ، ثمَّ يَقولُ اللهُ أكْبَرُ، وَيَرْفعُ رَأسَهُ حَتَّى يَستوِي قاعِداً، ثمَّ يَقولُ اللهُ أكْبَرُ ثمَّ يَسجُدُ حَتَّى تطمَئِنَّ مَفَاصِلَهُ ثمَّ يَرْفعُ رَأسَهُ فيُكَبِّرُ، فإِذا فعَلَ ذلِكَ فقَدْ تمَّتْ صَلاتهُ)[٢] .

---

[١] بوخاری (٥٩٥).

[٢] ئەبوداوود (٨٥٩)، نەسائی (٢/٢)، ترمزی (٣٠٢)، ئیبنوماجە (٤٦٠). سەحیحە: صحیح فقه السنة (٣٣٤/١). بڕوانە پەراوێزی ژمارە (٧٤ و ٧٥)

٤ ـ تەکبیر نیشانەی تەواوبوونی روکنێکی نوێژو دەسپێکی روکنێکی ترێتی، یان کۆتایی رەفتارێك و دەسپێکی رەفتارێکی تری نوێژە[١].

ووتنی ئەم سێیە (**تەکبیری بزاوتەکان، سمع الله لمن حمده، ربنا لك الحمد**) لای جمهوری شەرعناسان سووننەتەو لای حەنبەلیەکان واجبە[٢]..

من پێم وایە بەڵگەی جمهور بەهێزترەو ووتنی ئەو سێیە سووننەتە. والله اعلم.

*   *   *

[١] ئیبنوعوسێمین: الشرح الممتع (٣/٤٣٢).

[٢] ابن عابدين (١/٣٣٤)، الدسوقي (١/٢٤٣)، مغني المحتاج (١/١٦٥)، كشاف القناع (١/٣٤٨).

واجبەكانی نوێژ:

واجبی حەوتەم

سوبحانەالله كردن لە ركووع و سوجدەدا

واتە ووتنی (سُبْحَانَ رَبِّي الْعَظِيمِ) لە ركووع و(سُبْحَانَ رَبِّي الأَعْلَى) لە سوجدەدا.. جمهوری شەرعناسان پێیان وایە سووننەتەو ئیمامی ئەحمەدو ئیسحاق و داوودو ئیبنوحەزم پێیان وایە واجبە[1]، بەڵگەشیان:

١ـ فەرموودەكەی سەیدنا عوقبەی كوڕی عامرە كە دەڵێ: (رَوَى أبوداودَ موسى بنُ أيُوبَ الغافِقِي قالَ: سَمِعْتُ عَمِّي إيَّاسَ بنَ عَامِرٍ يَقولُ: سَمِعْتُ عُقْبَةَ بنَ عَامِرٍ الجُهَنِي يَقولُ: لَمَّا نَزَلَتْ (فَسَبِّحْ باسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ) قَالَ رَسولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ:اجْعَلُوهَا فِي رُكُوعِكُمْ.. فَلَمَّا نَزَلَتْ: (سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الأَعْلَى) قَالَ: اجْعَلُوهَا فِي سُجُودِكُمْ)[2] واتە: كە ئەو ئایەتە هاتە خوارەوە كە دەفەرموێ: (دەی سا بە ناوی خوای مەزنتەوە ستایش بكە) پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرمووی: بیخەنە ركووعەكانتانەوە، كە ئەو ئایەتەش دابەزیە خوارێ، كە دەفەرموێ: (بە ناوی خوای باڵاتەوە ستایشی خوای گەورە بكە) فەرمووی: بیخەنە

---

[1] ابن عابدين (٤٧٤/١)، مواهب الجليل (٥٢٥/١)، الام (١٠١/١)، المجموع (٤١٠/٣).

[2] ئیمامی ئەحمەد (١٥٥/٤)، ئەبوداوود (٨٦٩)، ئیبنوماجە (٨٨٧)، ئیبنوخوزەیمە (٦٠٠)، ئیبنوحیببان (١٨٩٨)، حاكم (٣٤٧/١) فەرمووشیەتی: صحيح الاسناد، هەروەها ئیمامی نەوەوی لە: المجموع (٣٧٢/٣) دا فەرموویەتی سەحیحە، ئیمامی ئیبنوحەجەر لە: التهزيب (١٩٦/١) دا فەرموویەتی: (قال العجليُ: لا بأس به، وذكره ابن حبَّان في الثقات، وصحَّح له ابن خزيمة) بەڵام شێخی ئەلبانی بە زەعیفی داناوە لە: الارواء (٣٣٤). بەڵام دیارە فەرموودەكە بە كۆی سەنەدەكانی تری بەهێز دەبێت..

سوجدەكانتانەوە.. ئەم پۆلە شەرعناسە بەڕێزە دەڵێن: ئەمە فەرمانی خواو پێغەمبەری خوایە صلى الله عليه وسلم بۆیە بە واجب دەبێت وەرگیرێت، بەڵام ئەوەی هەیە كە توانج لە قبووڵێتی خودی فەرموودەكە دراوە، بۆیە بە تەنها ناكرێت بكرێتە بەڵگەی فەرز كردنی خواپەرستیەك..

٢ ـ فەرموودەكەی سەیدنا ئیبنوعەبباس خوا لێیان رازی بێت كە دەڵێ: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرموویەتی: (أَلَا وَإِنِّي نُهِيتُ أَنْ أَقْرَأَ الْقُرْآنَ رَاكِعًا أَوْ سَاجِدًا أَمَّا الرُّكُوعُ فَعَظِّمُوا فِيهِ الرَّبَّ وَأَمَّا السُّجُودُ فَاجْتَهِدُوا فِي الدُّعَاءِ فَقَمِنٌ أَنْ يُسْتَجَابَ لَكُمْ)[1] واتە: من ڕێی ئەوەم لێگیراوە كە قورئان لە كاتی ركووع و سوجدەبردنمدا بخوێنم، بۆیە ئێوە لە ركووعدا خوا بە مەزن بگرن و لە سوجدەكانیشتاندا دوعای زۆری تێدا بكەن، ئومێد زۆرە كە دوعاكانتان گیرابیبێت..

٣ ـ فەرموودەكەی سەیدنا حوزەیفە خوا لێی رازی بێت كە دەفەرموێ: (صَلَّيْتُ مَعَ رَسولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فَرَكَعَ، فَقَالَ فِي رُكُوعِهِ: سُبْحَانَ رَبِّي الْعَظِيمِ، وَفِي سُجُودِهِ: سُبْحَانَ رَبِّي الأَعْلَى)[2] واتە: نوێژم لە خزمەت پێغەمبەری خوادا صلى الله عليه وسلم كرد، لە ركووعیدا دەیفەرموو (سُبْحَانَ رَبِّي الْعَظِيمِ) لە سوجدەكانیشیدا دەیفەرموو: (سُبْحَانَ رَبِّي الأَعْلَى)..

---

[1] موسلیم (٧٣٨)، نەسائی (١٠٣٥)، ئەبوداوود (٧٤٢)، ئیبنوماجە (٣٨٨٩)، ئیمامی ئەحمەد (١٨٠١)، داریمی (١٣٩١).

[2] موسلیم (٥٣٦/١)، ترمزی (٢٦٢)، ئەبوداوود (٨٧١)، نەسائی (٢٢٦/٣)، ئیبنوماجە (٨٨٨).

پێم وانیە ووتنی (سُبْحَانَ رَبِّي الْعَظِيمِ) لە ركووع و(سُبْحَانَ رَبِّي الأعْلَى) لە سوجدەی نوێژدا واجب بن، چونكە بەڵگەیەكی زۆر بەهێز فەرمانیان پێ ناكات.. والله اعلم..

واجبەکانی نوێژ:

واجبی هەشتەم و نۆیەم

تەحیاتی ناوەڕاست و دانیشتن تێیدا

بەڵگە لەسەر ئەوە زۆرە کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرمانی بە نوێژخوێن دەکرد: (فَإِذَا جَلَسْتَ فِي وَسَطِ الصَّلاةِ فَاطْمَئِنْ وَافْتَرِشْ فَخِذَكَ الْيُسْرَى ثُمَّ تَشَهَّدْ)[1] واتە: ئەگەر لە ناوەڕاستی نوێژدا دانیشتیت، پێی چەپت راخە و ئارام بگرە تا ئەندامانی جەستەت دەسرەون، ئینجا تەحیات بخوێنە..

ئیمامی ئەحمەدو ئیسحاق و لەیسی کوڕی سەعدو ئەبو سەورو داوودو ئیبنو حەزم هەموو پێیان وایە کە تەحیاتی ناوەڕاست واجبە، بەڵام باقی جمهوری شەرعناسان، لەوانیش سێ پێشەواکەی تری شەرع پێیان وایە سووننەتە[2].. وا دیارە بەڵگەی جمهور بەهێزتر بێت، چونکە ئەوە سەلمێنراوە کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم کە تەحیاتی ناوەڕاستی نەخوێند بە سوجدەی سەهوو جەبرانی کردەوە[3] و نە نوێژەکەی کردەوەو نە رکاتێکی تر: (أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ صَلَّى بِهِمْ الظُّهْرَ ، فَقَامَ فِي الرَّكْعَتَيْنِ الأُولَيَيْنِ ، وَلَمْ يَجْلِسْ ، فَقَامَ النَّاسُ مَعَهُ ،

---

[1] ئەبوداوود (٨٦٠)، بەیهەقی (١٣٣/٢) شێخی ئەلبانی لە الارواء (٣٣٧) دا بە سەحیحی داناوە..

[2] المحلى (٢٦٨/٣)، المجموع (٤٣٠/٣).

[3] ئیبنو عوسێمین: الشرح الممتع (٤٤١/٣).

فلمَّا قضَى الصَّلاةَ وانتظرَ النَّاسُ تسليمَهُ كَبَّرَ وَهُوَ جَالِسٌ ، فسَجَدَ سَجْدَتينِ قبْلَ أنْ يُسَلِّمَ)[١]..

لەبەر ئەم بەلگانە پێم وایە تەحیاتی ناوەڕاست و دانیشتنەکەی سوونتەوە بە دەنگی نزمیش دەبێت بخوێندرێت[٢] .. والله اعلم..

وێردەکانی تەحیاتی ئەخیر:

چەندین ریوایەتیان هەیە، بەناوبانگترین و بەهێزتریان ئەمەیە کە لە سەیدنا ئیبنومەسعودەوە گێڕراوەتەوە:

ـ (التَّحِيَّاتُ لِلَّهِ وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ، السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ ، أَشْهَدُ أَنْ لا إِلَهَ إِلا اللَّهُ ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ)[٣] واتە: سلاَوو ستایش بۆ خوایە، هەروەها پاڕانەوەو پاکیی، سلاَوو بەزەیی و بەرەکەتی خوات لێ بێت ئەی پێغەمبەری خوا، سلاَو لە ئێمەو لە بەندە پیاوچاکەکانیش، شایەتی دەدەم کە تەنها خوای تاك و پاك شیاوی خوایەتییەو هیچی تر شایانی خوایەتی نیە، شایەتی دەدەم کە موحەممەد بەندەو نێرراوی خوایە.. ئەمە فەرزی تەحیات خوێندنە، تەحیاتی ناوەڕاست و ئەخیر بێ ئەمە نایاتە دی.

بەلاَم تەحیاتی ئەخیر بەرەکەتی زیادەی تری لەگەلدایە وەکو کە لە ریوایەتی سەیدنا سەعدی کوڕی عوبادەدا خوا لێی رازی بێت هاتووە کە لە پێغەمبەری خوای صلی الله علیه وسلم پرسی: چۆن سەلاَواتت لێ بدەین؟ فەرمووی: (قُولُوا: اللهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيتَ

---

[١] بوخاری (١٢٣٠)، موسلیم (٥٧٠).
[٢] المبسوط (٣٢/١)، الاوسط (٢٠٧/٣)، المجموع (٤٤٤/٣).
[٣] بوخاری (٦٢٦٥)، موسلیم (٤٠٢)

عەلَى آلِ إبراهيمَ وَبَارِكْ عَلَى محمَّدٍ وَعَلى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلَى آلِ إبراهيمَ فِي الْعَالَمِينَ إنَّكَ حَمِيدٌ مَجيدٌ والسَّلامُ كَمَا عَلِمْتمْ)[1] واته: بڵێن: خوای ڕێزو لێبوردنت بە موحەممەدو خانەوادەی موحەممەد ببەخشە، هەر وەك كە بە خانەوادەی ئیبراهیمت بەخشی، خوایە بەرەكەتی خۆت بڕژە بەسەر موحەممەدو خانەوادەیدا هەر وەكو كە بەسەر ئیبراهیم و خانەوەدەیدا ڕژاندت، تۆ سوپاسكراوو بەڕێزیت.. سڵاو كردنیش ئەوەیە كە دەیزانن..

كەوابوو ئەو تەحیاتەی لە كۆتایی نوێژدا دەخوێندرێت ئەمەیە:

ـ (التَّحِيَّاتُ لِلَّهِ وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ، السَّلامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ، السَّلامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ ، أشْهَدُ أنْ لا إِلَهَ إلا اللَّهُ ، وَأشْهَدُ أنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ اللهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيتَ عَلَى آلِ إبراهيمَ وَبَارِكْ عَلَى محَمَّدٍ وَعَلى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلَى آلِ إبراهيمَ فِي الْعَالَمِينَ إنَّكَ حَمِيدٌ مَجيدٌ) .

★ ★ ★

---

[1] ئیمامی ئەحمەد (١١٨/٤و ٢٧٤/٥)، بوخاری (٢٧/٦ و ١٥٧/٧)، موسلیم (٣٠٥/١ و ٣٠٦)، نەسائی (٤٥/٣).

سوونەتەکانی نوێژ

کورتە باسێك: سوونەتەکانی نوێژ بریتین لەو گوفتارو رەفتارانەی کە باشتر وایە لە نوێژەکەدا بکرێن، بکەر بە کردنیان پاداشت دەدرێتەوەو بە نەکردنیان ـ بە ئەنقەست و بە لەبیرچوون ـ سزا نادرێت، نەکردنیشیان سوجدەی سەهووی ناوێت..

سوونەتەکانی نوێژ زۆرو جۆراو جۆرن، هەیانە کۆڕای لەسەرەو هەیانە راجوێیی شەرعناسانی لەسەرە.. لەبەر گەورە نەبوونی قەبارەی کتێبەکە نامەوێت هەموویان باس کەم، بەڵکو تەنها ئەوانەی کە بەڵگەی بەهێزتریان لەسەرە، ئەمانیش بێ رەددو بەدەلی شەرعناسان باس دەکەم مەگەر کەمێك، چونکە مەبەست لێرەدا زانینی هەندێك لەو سوونەتانەن کە پێغەمبەری پێشەوا بەردەوام پێیانەوە پابەند بووە، تا ئەوانەی هیممەت بەرزترن هەوڵ بدەن پێوەی پابەند بن و بشزانن کە سوونەتن تا بە زۆر خەڵکانێکی بەردەستیان ناچار نەکەن پێوەی پابەند بن!

سوونەتەکانی نوێژ دوو پۆلن: سوونەتە گوفتارییەکان وسوونەتە کردارییەکان..

سوونەتەكانی نوێژ:

سوونەتە گوفتارەكان

(السنن القوليه)

١ـ قورئان خوێندنی دوای سورەتی فاتیحە:

بە كۆڕای شەرعناسان سوونەتە دوای خوێندنی سورەتی فاتیحە لە ركاتی یەكەم و دووەمی نوێژدا سورەتێكی تر (یان چەندین ئایەت لە سورەتێكی تر) بخوێندرێت:

ـ سەیدنا ئەبو قەتادە خوا لێی رازی بێت دەگێڕێتەوە: (كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ فِي الرَّكْعَتَينِ الأوْلَيَينِ مِنْ الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ وَسُورَةٍ وَيُسَمِّعُنَا الآيَةَ أحْيَانًا، وَيَقْرَأُ فِي الرَّكْعَتَينِ الأخِيرَتَينِ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ)[1] واتە: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم لە ركاتی یەكەم و دووەمی نوێژی نیوەڕۆو عەسردا سورەتی فاتیحەو سورەتێكی تری دەخوێند، جاری وا هەبوو دەنگی بەرز دەكردەوە تا بیبیستین، لە دوو ركاتەكەی دواییشدا هەر سورەتی فاتیحەكەی دەخوێند..

ـ هەندێك شەرعناسی تر لایەنگیری ئەوەن كە لە ركاتی سێیەم و چوارەمیشدا خوێندنی سورەتێك لە دوای خوێندنی فاتیحە جائیزە.. بەڵام لە دوو ركاتی یەكەمیاندا زیاتر لە دوو ركاتی سێیەم و چوارەمیان دەخوێنێت:

---

[1] بوخاری (٧٥٩)، موسلیم (٤٢١).

- سەیدنا ئەبو سەعیدی خودری خوا لێی رازی بێت دەفەرموێ: (كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَمَ يَقْرَأُ فِي صَلاةِ الظُهرِ فِي الرَّكْعَتَينِ الأوُلَيَينِ
فِي كُلِّ رَكْعَةٍ قَدْرَ ثَلاثِينَ آيَةٍ وَفِي الأُخرَيَينِ قَدْرَ خَمْسَ عَشْرَةَ آيَة)[1] واتە: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم لە دوو رکاتی یەکەمی نوێژی نیوەڕۆدا نزیکەی سی ئایەتی دەخوێند، لە دوو رکاتەکەی تردا نزیکەی پازدە ئایەتی دەخوێند..

لە سوننەتەوە دیارە کە قورئان لە رکاتی یەکەم و دووەمدا زۆرتر دەخوێندرێت وەك لە رکاتی سێیەم و چوارەم..

سووننەتە قورئان خوێندنی ناو نوێژەکە هێدی و لەسەرخۆ بێت نەك بە پەلەپەل و خێرایی.. چونکە خوای پەروەردگار دەفەرموێ: ﴿وَرَتِّلِ ٱلْقُرْءَانَ تَرْتِيلًا﴾ المزمل/٤ واتە: قورئان لەسەرەخۆ بخوێنە..

سووننەتە وەڵامی هەندێك ئایەت بداتەوە:

- بۆ نموونە: ﴿سَبِّحِ ٱسْمَ رَبِّكَ ٱلْأَعْلَى﴾ الاعلى/١ دەڵێ: سوبحانەالله..

- لە وەڵامی: ﴿أَلَيْسَ ذَٰلِكَ بِقَٰدِرٍ عَلَىٰٓ أَن يُحْۦِىَ ٱلْمَوْتَىٰ﴾ القيامة/٤٠ دا دەڵێ: (سُبْحَانَكَ فبَلَى) چونکە بەڵگەیان لەسەرە، بەڵام کە لە کوردەوەرایدا لە وەڵامی: ﴿أَلَيْسَ ٱللَّهُ بِأَحْكَمِ ٱلْحَٰكِمِينَ﴾ التين/٨ دا دەڵێن: (بَلَى وَأنَا عَلَى ذَلِكَ من الشَاهِدِينَ الشَاكِرِينَ) هیچ بەڵگەیەکی لەسەر نیە ئەو زیکرەی پێ بچەسپێت.. یان هەندێك کەس لە وەڵامی: ﴿فَبِأَيِّ حَدِيثٍۭ بَعْدَهُۥ يُؤْمِنُونَ﴾

---
[1] موسليم (٤٥٢).

المرسلات/٥٠ دا دەڵێن: (آمَنَّا باللهِ) یان لە وەڵامی ﴿إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ﴾ الفاتحة/٥ دا دەڵێن: (استعَنتُ باللهِ) ئەمانە هیچ بەڵگەیەکی شەرعییان لەسەر نیە بۆیە باشت روایە موسوڵمان نەیانڵێت، تا نەبێتە داهێنەر یان رەواج پێدەری بیدعەیەك..

٢ ـ زیکرەکانی رکووع:

ئەمانەی خوارەوە لەو زیکرانەن کە پێغەمبەری خوا لە رکوعدا دەیخوێندن.. دیارە زیکرەکان و جۆرییان زۆرن، بەڵام ئێمە لێرەدا هەندێکیان لە (أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه وسلم (٢/٦٥٠)) شێخی ئەلبانی رەحمەتیەوە نەقڵ دەکەین، کە لە هەموو فەرموودەوان و شەرعناسان زیاتر بە توێژینەوەو سەلماندنیانەوە ماندوو بووە:

١ ـ (سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ) سێ جار[1].

٢ ـ (سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ وَبِحَمْدِهِ) ئەمەشیان سێ جار.

٣ ـ (سُبّوحٌ، قُدُّوسٌ، رَبُّ الملائِكَةِ والرُّوحِ).

٤ ـ (سبحانك اللهم ربنا وبحمدك، اللهم اغفر لي).

٥ ـ (اللَّهُمَّ لَكَ رَكَعْتُ، وَبِكَ آمَنْتُ، وَلَكَ أَسْلَمْتُ، أَنْتَ رَبِّي، خَشَعَ لَكَ سَمْعِي وَبَصَرِي، وَمُخِّي وَعَظْمِي وَعَصَبِي، وَمَا اسْتَقَلَّتْ بِهِ قَدَمِي ؛ للهِ رَبِّ العَالَمِينَ).

---

[1] شێخی ئەلبانی سێ جارەکەی دەسەلمێنێت و بەڵگەی شەرعناسانی وەکو ئیمامی ئیبنولقەییم (کتاب الصلاة ل ١٩١)لاواز دەکاتەوە کە پێیان وایە ئەو زیکرە ژمارەی تایبەتی نەبووە.. الالباني: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (٢/٦٥٠).

بزانە کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم بەرهەڵستی یاوەرانی دەکرد کە قورئان لە رکوعیاندا بخوێنن.. بۆیە نابێت لە رکووعدا قورئان بخوێندرێت[1]..

٣ ـ زیکرەکانی هەستانەوەی دوای رکووع و دوای (سمع الله لمن حمده):

١ ـ (سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ) واتە: خوای گەورە ئەو کەسەی بیست کە ستایشی کرد.. ئینجا کە قامەتی راست دەکردەوەو دەسرەوت دەیفەرموو: (رَبَّنَا لَكَ الحَمْدُ)[2] واتە: دەی سا خوایە هەموو جۆرێکی سوپاس و ستایش هەر بۆ تۆیە.. یان (اللَّهُمَّ رَبَّنَا وَلَكَ الحَمْدُ)[3].. ئەمە زیکرێکی گەورەیەو جێ بایەخی پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم بووەو زۆر جار یاوەرانی لەسەر هانداوە.دەیفەرموو: (فَإِنَّهُ مَنْ وَافَقَ قَوْلُهُ قَولَ المَلائِكَةِ؛ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنبِهِ)[4] واتە: خوێندنی هەر کەسێك لەگەڵ خوێندنی فریشتەکاندا هاوکات بێتەوەو ببێتە مایەی لێخۆشبوونی خوای گەورە لە هەموو ئەو گوناحانەی کردووتانن..

٢ ـ جاری واش هەبوو ئەم زیکرەی بە دوایدا دەخوێند: (مِلْءَ السَّمَاوَاتِ، وَمِلْءَ الأرضِ، وَمِلْءَ مَا شِئتَ مِنْ شَيءٍ بَعْدُ)[5].

٣ـ یان ئەم زیکرە: (مِلْءَ السَّمَاوَاتِ، ومِلْءَ الأرضِ، ومِلْءَ ما بَينَهُمَا، ومِلْءَ مَا شِئتَ مِنْ شَيءٍ بَعْدُ).

---

[1] موسلیم(٢/٤٨)، ئەبوداوود (٢/١٧٤)، نەسائی (١/١٦٠).

[2] بوخاری (٢/٢١٦)،موسلیم(٢/٨)، نەسائی (١/١٧٢). بوخاری (٢/٢٢٥)، موسلیم (٢/١٧)، مالك (١/١١١/)، ئەبوداوود (٢/١٧٤)، نەسائی (١/١٦٠)

[3] موسلیم(٢/١٩).

[4] بوخاری (٢/٢٢٥)، موسلیم (٢/١٧)، مالك (١/١١١/)، ئەبوداوود (٢/١٧٤).

[5] موسلیم (٢/٤٦)، ئەبوعەوانە (٢/١٧٧)، ئەحمەد (٤/٣٥٥).

٤ـ جاری وا هەبوو لە دوای ئەمەشەوە دەیفەرموو: (مِلْءَ السَّمَاوَاتِ، ومِلْءَ الأرضِ، ومِلْءَ ما بَيْنَهُمَا، ومِلْءَ مَاشِئتَ مِنْ شَيءٍ بَعْدُ أهْلُ الثَّنَاءِ وَالْمَجْدِ، لامَانِعَ لِمَا أعْطَيْتَ، وَلا مُعْطِيَ لِمَا مَنَعْتَ، ولا يَنْفَعُ ذَا الجَدِّ مِنْكَ الجَدُّ).

٥ـ جارێکیان کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم لە نوێژەکەدا فەرمووی: (سَمِعَ اللّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ) یاوەرێك لە ناو نوێژەکەدا فەرمووی: (رَبَّنَا وَلَكَ الحَمْدُ؛ حَمْداً كَثِيراً طَيِّباً مُبَارَكاً فِيهِ، مُبَارَكاً عَلَيهِ؛ كَمَا يُحِبُّ رَبُّنَا وَيَرْضَى) کە لە نوێژەکە بوونەوە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم پرسی: ئەوە پێش ئێستا ئەوەی ووت؟ کابرا فەرمووی: من، ئەی پێغەمبەری خوا.. پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرمووی: (لَقَدْ رَأَيْتُ بِضْعَةً وَثَلاثِينَ مَلَكاً يَبْتَدِرُونَهَا؛ أيُّهُمْ يَكْتُبُهَا أوَّلاً) واتە: سیو قسوور فریشتەم بینی لەناو خۆیاندا کێبڕکێیان بوو کە کامیان دەسپێشخەر بێت و یەکەمین کەس تۆماری کات..

٤ ـ زیکرەکانی سوجدە:

کە بە یەکێك لەمانەی خوارەوە دێتە دی، کە لە کتێبە دەگمەنەکەی شێخی ئەلبانی رەحمەتیەوە نەقلیان دەکەم[١]:

١ ـ (سُبْحَانَ رَبِّيَ الأَعْلَى) سێ جار..

٢ ـ (سُبْحَانَ رَبِّيَ الأَعْلَى وَبِحَمْدِهِ) سێ جار

٣ـ (سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ، رَبُّ المَلائِكَةِ والرُّوحِ).

٤ـ (سبحانك اللهم ربنا وبحمدك، اللهم اغفر لي).

---

[١] الالباني: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (٢/٧٦١).

٥ـ (اللَّهُمَّ لَكَ سَجَدْتُ؛ وَبِكَ آمَنْتُ، وَلَكَ أَسْلَمْتُ، وَأَنْتَ رَبِّي، سَجَدَ وَجْهِي لِلَّذِي خَلَقَهُ وَصَوَّرَهُ، فَأَحْسَنَ صُوَرَهُ، وَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ فَتَبَارَكَ اللهُ أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ).

٦ـ (اللَّهُمَّ اجْعَلْ فِي قَلْبِي نُوراً، وَفِي لِسَانِي نُوراً، واجْعَلْ فِي سَمعِي نُوراً، واجْعَلْ فِي بَصَرِي نُوراً، واجعلْ مِنْ تحتِي نُوراً، واجْعَلْ مِنْ فوقِي نُوراً، وعَن يَمينِي نُوراً، وَعَنْ يَسَارِي نُوراً، وَاجْعَلْ أَمَامِي نُوراً، واجْعَلْ خَلْفِي نُوراً، وَاجْعَلْ فِي نَفْسِي نُوراً، وَأَعْظِمْ لِي نُوراً).

٧ـ (اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ، وَأَعُوذُ بِمُعَافَاتِكَ مِنْ عُقُوبَتِكَ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْكَ، لا أُحْصِي ثَنَاءً عَلَيْكَ، أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلَى نَفْسِكَ).

٨ـ هەروەها: (اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي ذَنْبِي كُلَّهُ، دِقَّهُ وَ جِلَّهُ، وَأَوَّلَهُ آخِرَهُ، وَ عَلَانِيَّتَهُ وَ سِرَّهُ)[١].

٥ ـ دوعای نێوانی سوجدەکان:

ئیمامی نەوەوی رەحمەتی خوای لێ بێت دەفەرموێ[٢]: ئەوە سەلمێنراوە کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم هەندێ جار یەکێك لەم حەوت زیکرانەی تێدا دەخوێند، ئێمە دوانیان دێنینەوە:

١ ـ (رَبِّ اغْفِرْ لِي، رَبِّ اغْفِرْ لِي)[٣].

---

[١] موسلیم (٤٨٣).

[٢] النووی: المجموع (٣/٤٩٧).

[٣] ئیبنوماجە (١/٢٩٠) شێخی ئەلبانی دەبارەی دەفەرموێ: (هذا الاسناد صحیح، رجاله کلهم ثقات).

٢ـ (اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي، وَارْحَمْنِي، وَاجْبُرْنِي، وارْفَعْنِي، وَاهْدِنِي، وعافِنِي، وارزُقني)[١]

٦ ـ سەلاواتدانی ناو تەحیات:

وەكو:

١ ـ (اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى محمدٍ، وعَلَى آلِ محمدٍ؛ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إبْرَاهيمَ وعَلَى آلِ إبْرَاهيمَ، إنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ. اللَّهُمَّ بَارِكْ عَلَى محمدٍ، وعَلَى آلِ محمدٍ؛ كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إبراهيمَ، وَعَلَى آلِ إبْراهيمَ، إنَّكَ حَميدٌ مَجيدٌ)[٢].

٢ ـ (اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى محمدٍ، وَعَلَى آلِ محمدٍ، وَبَارِكْ عَلَى محمدٍ، وَعَلَى آلِ محمدٍ؛ كَمَا صَلَّيْتَ وَ بَارَكْتَ عَلَى إبراهيمَ، وآلِ إبراهيمَ، إنَّكَ حَميدٌ مَجيدٌ)[٣].

٧ ـ دوعای دوای تەحیاتی ئەخیر:

١ ـ بەم دوعایە دەست پێ دەكەم كە نیوەی نوێژخوێنانی كورد دەیخوێنن و الحمدلله سەنەدەكەی تەواوە:

ـ (اللَّهُمَّ حَاسِبْنِي حِسَاباً يَسيراً)[٤]

٢ـ زۆر جار پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم یاوەرانی فێری دوعای تایبەت دەكرد، لەوانە ئەم دوعایەی دوای تەحیاتی نوێژە كە

---

[١] ئەبوداوود (١٣٥/١)، ترمزی (٧٦/٢)، وئیبنوماجە (٢٩٠/١)، الحاكم (٢٦٢/١ و ٢٧١)، وبەیهیقی (١٢٢/٢)، وئیمامی ئەحمەد (٣١٥/١ و ٣٧١).

[٢] بوخاری (٦٣٥٧)، موسلیم (٤٠٦).

[٣] نەسائی (٤٧/١٥٩)، تەحاوی (٧٥/٣) ئەلبانی دەفەرموێ: (وهذا إسناد صحيح على شرط مسلم).

[٤] ئیمامی ئەحمەد (٤٨/٦)، الحاكم (٢٥٥/١) شێخی ئەلبانی لە (أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (١٠٠٨/٣).) دا دەفەرموێ: (هذا إسناد جيد).

ئیبنوعەبباس خوا لێی رازی بێت دەڵێ: وەکو سورەتێکی قورئان فێری یاوەرانی دەکرد[١] کە دەفەرموێ:

- (اللَّهُمَّ إِنِّي أعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ جَهَنَّمَ، وَمِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ، وَمِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا والْمَمَاتِ، وَمِنْ شَرِّ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَّالِ)[٢].دوای ئەمە دوعای تر بۆ خۆت دەکەیت..

٣. سەیدنا ئەبوبەکری سددیقشی فێر کرد خوا لێی رازی بێت کە لە دوای کۆتایی تەحیات ئەم دوعایە بخوێنێت:

- (اللَّهُمَّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي ظُلْماً كَثِيراً، وَلا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ؛ فَاغْفِرْ لِي مَغْفِرَةً مِنْ عِنْدِكَ، وَارْحَمْنِي إِنَّكَ أَنْتَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ)

- (اللَّهُمَّ بِعِلْمِكَ الْغَيبِ، وَقُدْرَتِكَ عَلَى الخَلْقِ؛ أَحْيِنِي مَا عَلِمْتَ الحياةَ خَيراً لِي، وَتَوَفَّنِي إِذَا كَانَتِ الوَفَاةُ خَيراً لِي. اللَّهُمَّ وأَسأَلُكَ خَشْيَتَكَ فِي الْغَيبِ وَالشَّهادَةِ، وَأَسأَلُكَ كَلِمَةَ الحَقِّ وَالعَدْلِ فِي الغَضَبِ والرِّضَى، وأَسأَلُكَ الْقَصْدَ فِي الْفَقْرِ وَالْغِنَى، وَأَسأَلُكَ نَعِيماً لا يَبِيدُ، وَأَسأَلُكَ قُرَّةَ عَينٍ لا تَنفَدُ و لا تَنقَطِعُ، وَأَسأَلُكَ الرِّضَى بَعدَ الْقَضَاءِ، وَأَسأَلُكَ بَرْدَ الْعَيشِ بَعْدَ المَوتِ، وأَسأَلُكَ لَذَّةَ النَّظَرِ إِلَى وَجهِكَ، وَأَسأَلُكَ الشَّوقَ إِلَى لِقَائِكَ؛ فِي غَيرِ ضَرَّاءَ مُضِرَّةٍ، ولا فِتْنَةٍ مُضِلَّةٍ. اللَّهُمَّ زَيِّنَّا بِزِينَةِ الإيمانِ واجعَلْنَا هُدَاةً مُهْتَدِينَ)[٣]

---

[١] موسلیم (٩٤/٢) لە ئیمامی مالیکەوە (٢١٦/١)، ئەبوداوود (٢٤١/١). نەسائی (٣٢٠/٢)، ترمزی (٢٦٣/٢)، ئیمامی ئەحمەد (٢٤٢/١).

[٢] موسلیم (٩٣/٢)، ئیبنوماجە (٢٩٤/١)، ئەحمەد (٢٣٧/٢).

[٣] نەسائی (١٩٢/١)، ئیبنوخوزەیمە: (التوحید ل ٩)، الحاکم (٥٢٤/١) دەرهەقی دەفەرموێ: (صحیح الاسناد) زەهەبیش لایەنگرێتی و ئەلبانیش دەفەرموێ: (وهو کما قالا)..

٨ ـ سەلامدانەوەی دووەم (بە لای چەپدا):

واتە ووتنی (السلام علیکم ورحمە اللە): سەیدنا عامری کوڕی سەعد لە باوکیەوە خوا لێیان ڕازی بێت دەگێڕێتەوە کە فەرموویەتی: پێغەمبەری خوام صلی اللە علیە وسلم دەبینی بە لای ڕاستیدا لای دەکردەوەو سەلامی دەکرد، پاشان بە لای چەپیدا لای دەکردەوەو سەلامی دەکرد، لە پشتەوە سپێتی روومەتیم دەبینی[1]..

سەلام دانەوەی یەکەم بۆ لای شانی ڕاست روکنی نوێژە، بەڵام سەلامدانەوەی لای چەپ سوننەتە.عائیشەخان خوا لێی ڕازی بێت دەفەموێ کە پێغەمبەری خوا صلی اللە علیە وسلم: (كَانَ يُسَلِّمُ فِي الصَّلاةِ تَسْلِيمَةً وَاحِدَةً تِلْقَاءَ وَجْهِهِ، يَمِيلُ الَى الشِّقِّ الأَيْمَنِ قَلِيلاً)[2].

★ ★ ★

---

[1] موسلیم (٥٨٢/١).

[2] ترمزی (٢٩٥) فەرمووشیەتی کە سەنەدەکەی سەحیحە..

سوونەتە کردارییەکان

(السنن الفعلیه)

١ ـ سوترە دانان:

سوونەتە نوێژخوێن لە دووری هەنگاوو نیوێکەوە لە پێش خۆیدا شتێك دانێت تا بزانرێت لە نوێژدایەو کەس بەبەر نوێژەکەیدا تێنەپەڕێت و خۆشی چاوی لەو سنورە تێنەپەڕێنێت.. چونکە سەیدنا سەهلی کوڕی ئەبو حەسەمە خوا لێی رازی بێت کە دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا صلى الله علیه وسلم فەرموویەتی: (إذَا صَلَّى أحَدُكُمْ إلَى سُترَةٍ فَلْيَدْنُ مِنهَا لا يَقْطَعُ الشَّيطانُ عَلَيهِ صَلاتَهُ) [١].. واتە: ئەگەر کەسێکتان نوێژی بەرامبەر سوترەیەك دەکرد با ئەوەندە لێی نزیك ببێتەوە کە رێ نەدات شەیتان نوێژەکەی پێ ببڕێت..

دەشێت سوترە دیوارێك بێت نوێژخوێن لێی نزیك ببێتەوە بە شێوەیەکی وا کە بوار نەدا کەس بەبەر نوێژەکەیدا گوزەر کات، هەر وەکو دەشێت دارێك بێت چەقاندبێتی یان شتێکی تر کە بستێك بەرزەو دایناوە.. یان کەسێکەو لە پێش نوێژخوێنەکەوە دانیشتووە..

کەس بۆی نیە بەبەر نوێژی کەسێکی تردا گوزەر کات مەگەر لە نوێژی جەماعەتدا بێت، ئەو کاتە سوترەی ئیمامەکە بە سوترەی هەموان

---

[١] ئیبنوئەبی شەیبە لە: (المصنف ٣١٢/١)، ئیمامی ئەحمەد لە المسند/توێژینەوەی شێخ ئەحمەد شاکر کە بە سەحیحی ناساندووە (٤٥٢/١٣ ـ ١٦٠٥٥)، نەسائی (٧٤٥) شێخی ئەلبانیش لە (تمام المنة ل ٣٠٤) دا هەر بە سەحیحی ناساندووە ..

حسێبەو تۆ دەتوانیت بۆ پێویستی خۆت یان زەرورەتی تر بە نێوانی ریزی نوێژخوێنەکانیشدا بەبەردەمیاندا بڕۆیت..

تێپەڕبوونی ئافرەتی باڵغ بەبەر نوێژدا بەتاڵی دەکاتەوە، ئەم حوکمە بەوە ناگۆڕێت کە ئافرەتەکە پاك بێت یان لە سوڕی مانگانەدا بێت یان زەیستان یان غوسڵی تری لەسەر بێت.. مەگەر بچووك بێت و نەگەیشتبێتە سنوری عوزر شۆریی..

٢ ـ دەست بەرز کردنەوەکان:

لە کاتی نیەت هێنان و دەسپێکی نوێژ، لە چوونە رکوع، لە هەستانەوە لە رکوع، لە هەستانەوە لە تەحیاتی یەکەم و لە هەموو چوونە خوارەوەو هەستانەوەکانی ناو نوێژ..

ـ (سەیدنا وائلی کوڕی حوجر کە فەرمووی:(رَأى النَّبِيَّ صلى الله عليه وسلم رَفَعَ يَدَيهِ حِينَ دَخَلَ فِي الصَّلَاةِ كَبَّرَ حِيالَ أُذُنَيهِ، ثمَّ الْتحَفَ بثوبهِ، ثمَّ وَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلَى الْيُسْرَى، فَلَمَا أَرَادَ أنْ يَرْكَعَ أَخْرَجَ يَدَيهِ مِنْ الثوبِ ثمَّ رَفَعَهُمَا ثمَّ كَبَّرَ فَرَكَعَ، فَلَمَا قَالَ (سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ) رَفَعَ يَدَيهِ..)[1] واتە: پێغەمبەری خوای صلى الله عليه وسلم بینی کە بە تەکبیرەی ئیحرام داخڵی نوێژەکەی بوو، دەستەکانی تا ئاستی هەردوو گوێچکەی بەرز کردەوە، پاشان پۆشاکەکەی لە خۆوە پێچاو دەستی راستی خستە سەر دەستی چەپی، کە وویستی بچێتە رکوع دەستی لە پۆشاکەکەیەوە دەرهێناو بەرزی کردنەوە، پاشان تەکبیری کردو چووە رکوع، کە فەرمووی (سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ) دەستەکانی جارێکی تر بەرز کردەوە).

---

[1] بوخاری (١٦)، موسلیم (١٣/٢)، بەیهیقی (٢٨/٢، ٧١)، ئەحمەد (٣١٧/٤)..

ـ نافیع لە ئیبنوعومەرەوە خوا لێیان رازی بێت دەگێڕێتەوە: (كَانَ إِذَا دَخَلَ فِي الصَّلَاةِ كَبَّرَ وَرَفَعَ يَدَيهِ، وإِذَا رَكَعَ رَفَعَ يَدَيهِ، وَإِذَا قَالَ سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ رَفَعَ يَدَيهِ، وإِذَا قَامَ مِنْ الرَّكْعَتَينِ رَفَعَ يَدَيهِ، وَرَفَعَ ذَلِكَ الَى نَبِيِّ اللهِ صلى الله عليه وسلم)[1] واتە: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم كە تەكبیری دەسپێكی نوێژەكەی دەكرد دەستی بەرز دەكردەوە، كە دەچووە ركوع دەستی بەرز دەكردەوە، كە دەیفەرموو (سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ) دەستی بەرز دەكردەوە، كە لە دوای دوو ركات هەڵدەستایەوە دەستی بەرز دەكردەوە..

دەست بەرز كردنەوە لە پاش و پێش و كاتی تەكبیرەی ئیحرامدا تا ئاستی گوێچكە دەبێت، سەری پەنجەكان ئاسایی روویان لە ئاسمانەو لەپی دەستەكان روویان لە گوێچكەیە، پەنجەكان ئاسایی دەگیرێن و نە گرمۆڵە دەكرێن ونە لێك بڵاو دەكرێنەوە.. هەموو ئەمانەش بەڵگەیان لەسەرە، كە لە باسی دووەمی وەستانی نوێژدا باس كراوە..

٣ ـ دانانی دەستی راست لەسەر چەپ و لەسەر سنگ:

سەیدنا وائیلی كوڕی حیجر خوا لێی رازی بێت دەڵێ: نوێژم لە خزمەت پێغەمبەری خوادا صلى الله عليه وسلم كرد بینیم كە دەستی راستی لەسەر دەستی چەپی و هەردووكیانی لەسەر سنگی دانابوو[2]..

ـ دانانی دەستی راست لەسەر دەستی چەپ لە نوێژدا رەفتارێكی زانراوی ناو موسوڵمانانە كە لە یاوەرانەوەو ئەوانیش لە پێغەمبەری خواوە صلى الله عليه وسلم هێناویانە.. سەهلی كوڕی سەعد خوا لێی رازی

---

[1] بوخاری (٧٣٩)، موسلیم (٣٩٠)، ئەبوداوود (٧٢٧).

[2] ئیبنوخوزەیمە (٤٧٩)، ئەلبانیش بە لە (الارواء ٣٥٢) دا بە سەحیحی ناساندووە.

بێت گێڕایەوە کە فەرمان بە خەڵکی دەدرا کە لە نوێژدا دەستی ڕاستیان لەسەر دەستی چەپیان دانێن[١].

٤ـ چاوبڕینە شوێنی سوجدە:

نوێژخوێن دەبێت لە کاتی بەپێوە وەستانی نوێژیدا تەماشای شوێنی سوجدەکەی بکات.

ـ (كَانَ صَلَى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَمَ إذَا صَلَى طَأطَأَ رَأسَهُ وَرَمَى بِبَصَرِهِ نَحْوَ الأَرْضِ)[٢] واتە: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم، کە نوێژی دەکرد سەری نزم دەکردەوەو چاوی دەبڕییە شوێنی سوجدەکەی لەسەر زەوی..

٥ـ ڕاست و ڕێك ڕاگرتنی پشت لە ڕکووعدا:

لە ڕکوعدا سوننەتە موسوڵمان پشت و پشتە سەری لە یەك ئاستدا ڕاگرێت، پشتی ڕێك کات، دەستەکانی وەکو چنگ لە کەڵکەی ئەژنۆکانی گیر کات، پەنجەکانی لێك بڵاوکاتەوە، ئانیشك و قۆڵەکانی لە لەشی دوورخاتەوە (باڵ فش کات).. چونکە ئەبو حەمید خوا لێی ڕازی بێت لە وەسفی نوێژی پێغەمبەری خوادا صلى الله عليه وسلم دەیفەرموو: (وإذَا رَكَعَ أمكَنَ يَدَيهِ مِنْ رُكْبَتيهِ،ثمَّ هَصَرَ ظَهْرَهُ حَتَى يَعْتَدِلَ وَلا يَبْقَى مُحْدَوْدَبَاً)[٣] واتە: کە دەچووە ڕکوع هەردوو دەستی لە هەردوو ئەژنۆی گیر

---

[١] بوخاری (٧٤٠)، ئیمامی مالیك لە (الموطأ (٣٧٦).

[٢] حاکم (٣٩٣/٢) فەرمووشیەتی بە پێی مەرجی بوخاری و موسلیم سەحیحە، بەڵام شێخی ئەلبانی دەفەرموێ بە پێی مەرجەکانی موسلیم سەحیحە.. أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه وسلم (٢٣٦/١).

[٣] بوخاری (٨٢٨)، ئەبوداوود (٧١٧).

دەكرد، ئینجا پشتی ڕێك و ڕاست دەكرد بە شێوەیەك كە چەمانەوەی تێدا نەبێت..

- عائیشەخانیش خوا لێی ڕازی بێت لە وەسفی ڕكووعی پێغەمبەری خوادا صلی الله علیه وسلم دەفەرموێ: (إذَا رَكَعَ لَمْ يُشَخِّصْ رَأسَهُ وَلَمْ يُصَوِّبْهُ وَلَكِنْ بَينَ ذَلِكَ)[1] واتە: كە بۆ ڕكووع دەچامەیەوە سەری نە بەرز ڕادەگرت و نە دەشیهێنایە خوارەوە، لە نێوان هەردوو شێوەكەدا ڕایدەگرت..

- ڕیوایەتی سەحیحی سەیدنا وائیلی كوڕی حوجر خوا لێی ڕازی بێت لە وەسفی چۆنیەتی دەست دانانی پێغەمبەری خوادا صلی الله علیه وسلم لەسەر ئەژنۆی دەڵێ: (وَكَانَ يُمَكِّنُ يَدَيهِ مِنْ رُكْبَتَيهِ، كَأنَّهُ قَابِضٌ عَلَيهِمَا)[2] واتە: هەردوو دەستی لە هەردوو ئەژنۆی قایم دەكرد، وەك ئەوەی چنگی پێداكردبن و گرتبنی..

- لە فەرمودەكەی سەیدنا وائیلی كوڕی حوجردا خوا لێی ڕازی بێت هاتووە كە كە پەنجەكانیشی بەسەر كەڵكەی ئەژنۆكانیدا بڵاو دەكردنەوە: (كَانَ إذَا رَكَعَ فَرَّجَ بَينَ أصَابِعِهِ)[3]..

---

[1] موسلیم (٤٩٨)، ئەبوداوود (٧١٧).

[2] شێخی ئەلبانی دەفەرموێ: ئەمە لە فەرموودەی ئەبو حومەیدەوەیە كە دە لە یاوەرانی پێغەمبەری خواوە گێڕراوەتەوە.. (أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (٦٣١/٢)).

[3] بەیهەقی (١١٢/٢)، الحاكم (٢٢٤/١) دەشفەرموێ: بە پێی مەرجی موسلیم سەحیحە و زەهەبیش فەرموویەتی: وایە و ئەلبانیش فەرموویەتی: وەكو هەردووكیان فەرموویانە، وایە.. أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (٦٣٢/٢)

٦ ـ دەستدانان بۆ سوجدە بردن پێش ئەژنۆ دانان :

هەرچەندە زۆر لە زانایانی ئیسلام پێیان وایە کە بەڵگەی بەهێز لەسەر ئەوەیە کە چوونە سوجدە بە ئەژنۆ دەبێت پێش دەستەکان، ئەمەش بە سەنەدی سەحیحەوە دەبەنەوە سەر یاوەری وەکو سەیدنا عومەرو سەدان شەرعناسی وەکو ئیمامی ئەبو حەنیفەو شافیعی و ئەحمەدو سوفیانی سەوری و بەڵگە بە چەندین فەرموودە دەهێننەوە وەکو ریوایەتی سەیدنا وائیلی کوڕی حوجر خوا لێی رازی بێت کە دەڵێ: پێغەمبەری خوام صلى الله عليه وسلم بینی کە دەچووە سوجدە هەردوو ئەژنۆی پێش دەستەکانی دەخستە سەر زەوی، کە هەڵیش دەستایەوەهەردوو دەستی پێش ئەژنۆی بەرز دەکردەوە)[١].

بەڵام زانایانێکی تری توێژەرەوەی وەکو شەوکانی و ئەلبانیش دەیسەلمێنن کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم لەپی دەستەکانی پێش ئەژنۆی دەگەیاندە سەر زەوی و فەرمانیشی بەوە دەکردو بەرهەڵستی لەوە دەکردکە بە ئەژنۆ بچنە سوجدە، وەك دەڵێ:

١ ـ (وَ كَانَ يَضَعُ يَدَيهِ عَلَى الأَرْضِ قَبْلَ رُكْبَتيهِ)[٢] واتە: دەستەکانی پێش هەردوو ئەژنۆی دەخستە سەر زەوی..

٢ ـ (إِذَا سَجَدَ أَحَدُكُمْ فَلا يَبْرُكْ كَمَا يَبْرُكُ البَعِيرُ، وَلْيَضَعَ يَدَيهِ قَبْلَ رُكْبَتيهِ)[١] واتە: ئەگەر یەکێکتان سوجدەی برد با وا نەچێتە

---

[١] ئەبوداوود (١٣٤/١)، نەسائی (١٦٥/١)، ترمزی (٥٦/٢) بە حەسەنی ناساندووە..

[٢] ئیبنوخوزەیمە (٣١٨/١) بە سەحیحی ناساندووە وەکو ئیبنو حەجەر دەفەرموێ: بلوغ المرام (٢٦٣/١)، دارەقوتنی (١٣١)، تەحاوی لە شرح المعاني (١٤٩/١)، حاکم (٢٢٦/١) بەیهیقی (١٠٠/٢)، حاکم دەفەرموێ: بە پێی مەرجی موسلیم سەحیحە، زەهەبیش لایەنگرێتی و شێخی ئەلبانیش دەفەرموێ: وەکو فەرموویانە، هەر وایە..

سەر زەوی وەکو کە حوشتر دەچێت، با دەستەکانی پێش هەردوو ئەژنۆی دابنێت..

کەوابوو دەشێت بڵێین مەسەلەیەکە راجوێیی هەڵدەگرێت، هەرچەندە من ئەوەی شێخی ئەلبانیم پێ بەهێزترە..[2]: چونکە لە هەموو سەنەدی ریوایەتەکان کۆڵیوەتەوەو ووردەکارانە سەلماندوێتی کە پێغەمبەری پێشەوا صلی الله علیه وسلم لە چوونە سوجدەیدا دەستەکانی پێش ئەژنۆی دەخستە سەر زەوی..والله اعلم..

٧ـ دانانی لووت و ناوچەوان بە تەواوی لەسەر زەوی:

دانانی ناوچەوان و لووت و لەپی دەستەکان لەسەر زەوی و باڵ کردنەوەو رێك دانانی پەنجەکان لە ئاستی شان و گوێچکە، رووەو قیبلەو هەڵنانی پێیەکان و گیردانیان لەسەر نووکی پەنجەکانی پێ، بە شێوەیەك کە روویان لە قیبلە بێت.. ئەمانە هەمووی سوننەتن و هەموویان فەرموودەی سەحیحیان لەسەرە کە زۆریمان لە چۆنیەتی سوجدەبردندا لە باسی روکنی هەشتەم و نۆیەمی نوێژدا هێناوەتەوە..

لەم رەفتارانەدا ژن و پیاو وەکو یەکن.. ئەو شەرعناسە بەرێزانەی فەرموویانە ژن دەبێت ئانیشکی بخاتە سەر زەوی و رانی وێك نێت و خۆی کوشمەڵە بکات بەڵگەیان لەسەری نیە.. ئیمامی ئیبنوحەزم هەموو

---

[1] ئەبوداوود (١/١٣٤)، ئیبنوحەزم (٤/١٢٨)، نەسائی (١/١٦٥)، داریمی (١/٣٠٣)، بەیهیقی (٢/٩٩) ئیمامی ئەحمەد (٢/٣٨١). ریوایەتی دارقوتنی و نەسائی دەڵێن: (فَلْيَضَعْ يَدَيهِ قَبْلَ رُكْبَتيهِ، وَلْيَبْرُكْ بُرُوكَ البَعيرِ).. ئەمەش سەنەدی سەحیحە وەکو ئیمامی نەوەوی لە المجموع (٣/٤٢١) و زورقانی لە شرح المواهب (٧/٣٢٠) دا فەرموویانە، شێخی ئەلبانی لە الارواء (٣٥٧) و صحيح سنن أبي داود (٧٨٩) ، تمام المنة (ل ١٩٣)هەر حوکمی سەحیحی داوە.

[2] أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (٢/٧١٤ـ٧١٩)، الارواء (٣١٣).

هەنجەتەکانی بڕیوون[1]و شێخی ئەلبانیش فەرموویەتی کە هیچ جیاوازیەك لە نێوان چۆنیەتی نوێژی ژن و پیاودا نیە..

٨ ـ ڕاخستنی پێی چەپ و هەڵنانی پێی ڕاست لە دانیشتنی نێوان دوو سوجدەکەدا :

ـ عائیشەخان خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە: (كَانَ يَفْرِشُ رِجْلَهُ الْيُسْرَى وَيَنْصِبُ رِجْلَهُ الْيُمْنَى)[2] واتە: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم پێی چەپی ڕادەخست (لەسەری دادەنیشت) و پێی ڕاستی هەڵدەنا.. ڕیوایەتی سەحیح هەیە لە تاووسەوە هاتووە کە ئیبنوعەبباس[3] خوا لێی ڕازی بێت کە سەری لە سوجدەی یەکەم بەرز دەکردەوە هەردوو پێیەکانی هەڵدەناو لەسەریان هەڵدەتروشکا و دەیفەرموو سوننەتە. بە هەمان شێوە ڕیوایەت لە ئەبوزوبەیرەوە هاتووە کە سەیدنا ئیبنوعومەریش خوا لێی ڕازی بێت وای کردووەو فەرموویەتی سوننەتە[4]..

٩ ـ درێژکردنەوەی دانیشتنی نێوان دوو سوجدەکە :

ئەمە سوننەتێکە لە دێر زەمانەوە ئیهمال کراوە، بە داخەوە خەڵکی پەلەی زۆر تێدا دەکەن. سەیدنا ئەنەس خوا لێی ڕازی بێت دەڵێ: جاری وا هەبوو پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم ئەوەندەی کاتی نێوان دوو

---

[1] المحلى (١٢٤/٤)، الالباني: أصل صفة صلاة النبي صلى الله عليه و سلم (٧٢٥/٢).
[2] موسلیم (٥٤/٢)، ئەبو داوود (١٢٥/١)، بەیهیقی (١٧٣/٢)، ئیمامی ئەحمەد (٢٨١/٦)..
[3] موسلیم (٤٩٨)، ئەبوداوود (٧٦٨).
[4] موسلیم (٥٣٦)، ئەبوداوود (٨٣٠)، ترمزی (٢٨٢). بوخاری (٢٤٩/٢)، موسلیم(٤٧٣).

سوجدەكانی درێژ دەكردەوە وامان دەزانی بیری چۆتەوە یان لێی تێكچووە[1]..

سابیت رەحمەتی خوای لێ بێت دەگێڕێتەوە كە سەیدنا ئەنەسیش خوای لێ رازی بێت جاری وا هەبوو ئەوەندە ئەو ماوەیەی نێوان دوو سوجدەكانی خۆی درێژ دەكردەوە ئێمەش وامان دەزانی بیری چۆتەوە یان لێی تێكچووە[2]..

سەرنج لەو رەفتارەی سەیدنا ئەنەس بدە كە چۆن بەو سوننەتەوە پابەند بووەو تەنانەت واشی ئەنجامداوە چۆن خۆیان وایان دەزانی پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم بیری چۆتەوە یان لێی تێكچووە وا دەزانێت سوجدەی دووەمیشی بردووە، ئەمیش خوا لێی رازی بێت بە هەمان شێوەی تەواو كردوێتیەوە.. ئاوا دەبینیت ئەو یاوەرە عەزیزانەی پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم سوور بوون لەسەر نەقڵ كردنی رەفتاری هەموو سات و ئانێكی پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم!!

١٠ ـ دانیشتنی دوای سوجدەی دووەم و پێش هەستانەوە:

پێشی دەوترێت: دانیشتنی حەوانەوە.. شوێنی ئەمە دانیشتنێكی كەمە لە دوای سوجدەی دووەمی ركاتی یەكەم و پێش هەستانەوەیە بۆ ركاتی دووەم، هەروەها دوای سوجدەی دووەمی ركاتی سێیەم و پێش هەستانەوەیە بۆ ركاتی چوارەم.. سەیدنا مالیكی كوڕی حوەیریس دەگێڕێتەوە: (رَأَى النَّبيَّ صَلَّى اللهُ عليهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي، فَإِذَا كَانَ فِي وِترٍ مِنْ

---

[1] موسلیم (٤٧٣).

[2] بوخاری (٢٤٩/٢)، موسلیم(٤٧٣).

صَلاتِهِ لَمْ يَنْهَضْ حَتَّى يَسْتَوِيَ قَاعِدًا)[١] واتە: پێغەمبەری خوای صلی الله علیه وسلم بینی لە رکاتە تاکەکانی نوێژەکانیدا هەڵنەدەستایەوە تا کەمێك دانەنیشتایە..

١١ـ هەستانەوە بۆ رکاتی نوێ بە ئیعتیماد کردنە سەر دەست نەك ئەژنۆ:

سەیدنا مالیکی کوڕی حوەیریس خوا لێی رازی بێت فەرمووی: (أَلَا أُحَدِّثُكُمْ عَنْ صَلَاةِ رَسُولِ اللهِ؟ فَإِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ السَّجْدَةِ الثَّانِيَةِ جَلَسَ وَاعْتَمَدَ عَلَى الأَرْضِ ثُمَّ قَامَ)[٢] واتە: ئەرێ دەربارەی نوێژی پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم شتێکتان بۆ باس نەکەم؟! کە سەری لە سوجدەی دووەم بەرز دەکردەوە دادەنیشت سرەوتی دەگرت، پاشان هەڵدەستایەوە سەر پێ..

١٢ ـ دانیشتنی ئیفتیراش لە تەحیاتی یەکەم و دانیشتنی تەوەڕوك لە تەحیاتی ئەخیردا:

ئیفتیراش: دانیشتنێکی تەحیاتییە لەسەر ئەژنۆ، پێی راستی هەڵدەنێت و پێی چەپیشی رادەخات وسمتی چەپی دەخاتە سەر.. وەکو دانیشتنی تەحیاتی یەکەم..

تەوەڕوك: دانیشتنێکی تری تەحیاتانەیە، سمتی چەپی دەخاتە سەر زەوی و لەسەری دادەنیشێت و هەردوو پێیەکانی دەکەونە لای راستیەوە، پەنجەکانی پێی چەپی لە بن لوولاقی چەپیەوە دێنێتە دەرەوە..

---

[١] بوخاری (٨٢٣)، موسلیم(٨٢٩).
[٢] بوخاری (٨٢٤).

ئەم دوو جۆرە دانیشتنەش لە تەحیاتەکاندا سوننەتە، ئەو نوێژانەی دوو رکاتین تەنها بە شێوەی ئیفتیراش تێیدا دادەنیشرێت[١]..

- سەیدنا ئەبو حەمید خوا لێی رازی بێت لە وەسفی نوێژی پێغەمبەری خوادا صلی الله علیه وسلم دەفەرموێ: (وَإِذَا جَلَسَ فِي الرَّكْعَةِ الْآخِرَةِ قَدَّمَ رِجْلَهُ الْيُسْرَى وَنَصَبَ الْأُخْرَى وَقَعَدَ عَلَى مَقْعَدَتِهِ)[٢] واتە: کە لە تەحیاتی ئەخیریدا دادەنیشت پێی چەپی پێش دەخست و ئەوی تریانی هەڵدەناو لەسەر سمتی دادەنیشت.

١٣ـ بەرز کردنەوەی پەنجەی شایەتمان هەر لە سەرەتای لە تەحیاتەوە:

ئەو پەنجەیەی لە کوردەواریدا بە پەنجەی شایەتمان ناسراوە[٣]، سوننەتە سوننەتە لە سەرەتای دانیشتنی تەحیاتەوە بەرز بکرێتەوەو لە کاتی ووتنی شایەتمانەکەدا چاوی تێببڕێت..

سەیدنا ئیبنوعومەر خوا لێیان رازی بێت لە باسی نوێژی پێغەمبەری خوادا صلی الله علیه وسلم فەرمووی: (كَانَ إِذَا جَلَسَ فِي الصَّلَاةِ وَضَعَ يَدَيهِ عَلَى رُكْبَتَيهِ، وَرَفَعَ إِصبَعَهُ اليُمنَى الَّتِي تَلِي الإِبهَامَ فَدَعَا بِهَا وَرَمَى بِبَصَرِهِ إِلَيهَا وَيَدَهُ الْيُسرَى بَاسِطُهَا عَلَيهَا)[٤] واتە: کە بۆ نوێژەکانی دادەنیشت هەردوو دەستی دەخستنە سەر هەردوو رانی، پەنجەی شایەتمانی راستی کە بە تەنیشت پەنجە پانەکەیەوەیەتی[٥]بەرز دەکردەوەو دوعای پێوە

---

[١] موسلیم (٣٥٧/١).
[٢] بوخاری (٨٢٨).
[٣] هەر ئەوەشە کە پێی دەوترێت دۆشاومژە.
[٤] موسلیم (٥٨٠).
[٥] هەر ئەوەشە کە پێی دەوترێت ئەسپێ کوژە.

دەكرد، چاوی تێدەبڕی، دەستی چەپیشی لەسەر رانی چەپی بە كراوەیی دادەنا..

سەیدنا سەعدی كوڕی ئەبی وەققاس خوا لێی رازی بێت دەڵێ: جارێكیان دوعام دەكردو پەنجەكانم بەرز كردبۆوە، فەرمووی: (أحَدْ أحَدْ) واتە: یەكە یەكە و ئاماژەشی بۆ پەنجەی شایەتمانی كرد[١]..

بەرز كردنەوەی پەنجە بە غەیری پەنجەی شایەتمان نابێت.. كەسێك ئەگەر پەنجەی شایەتمانی قرتابوو یان بۆی بەرز نەدەبۆوە، ئەوە عوزری شەرعی هەیەو پێویست ناكات بە بێ هەبوونی بەڵگەی شەرعی پەنجەیەكی تری دەستی راستی یان پەنجەی دۆشاومژەی دەستی چەپی بكات بە پەنجەی شایەتمان..والله اعلم..

★ ★ ★

---

[١] ئەبوداوود (٢/٨٠)، نەسائی (٣/٣٨).

ئەو ڕەفتارانەی لە نوێژدا ڕێدراون بکرێن

یەکەم: گوفتاری ڕێدراو

(الاقوال المباحة)

١ ـ ڕاستکردنەوەی هەڵەی ئیمام:

ئەگەر ئیمام خوێندنی قورئانەکەی لێتێکچوو، یان بە هەڵەیەکی وا خوێندیەوە ماناکەی خراپ هاتەوە، مەئمووم بۆی هەیە بۆی ڕاست کاتەوە.. چونکە سەیدنا ئیبنوعومەری خوا لێیان ڕازی بێت دەڵێ: جارێکیان پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم نوێژی دەکرد، خوێندنەکەی لێتێکچوو، کە تەواوی کرد، بە ئوبەی (کوڕی کەعب)ی فەرموو: (أصَلَّيتَ مَعَنَا)؟ نوێژەکەت لەگەڵ ئێمەدا کرد؟ فەرمووی: بەڵێ، فەرمووی: (فَمَا مَنَعَكَ إِذَنْ)[١]؟: ئەدی چی ڕێی لێ گرتیت بۆم ڕاست نەکەیتەوە؟

چەند خاڵێکی بیرخستنەوە

١ـ ئەگەر بیسترا وا ئیمامەکە بە هەڵەکەیدا دێتەوەو دەیەوێت بیری بکەوێتەوەو ڕاست بیخوێنێت، دەبێ بواری بۆ بکرێتەوەو ئەوەندەی بۆ نەووترێتەوە ئەوەی خۆشی لێ تێکچێتەوە..

---

[١] ئەبوداوود (٨٩٤)، ئیبنوحیببان (٣١٦/١) بسند جید.. ئیمامی ئەحمەد فەرمووشیەتی سەحیحە..

٢ـ ئەگەر ئیمامەکە هەستی بە هەڵە خوێندنەوەی خۆی کردو بێدەنگ وەستا باشترە بۆ ماوەیەك وازی لێ بهێنرێت، بەڵکو خۆی بیری بکەوێتەوە، ئەگەر بێدەنگبوونەکەی توولی کێشا پێویستە بیری بخرێتەوە..

٣ـ ئەگەر هەڵەی ئیمامەکە مانای ئایەتەکەی نەدەگۆڕی، دەشێت لێگەڕێن بەسەریدا رابورێت.. بۆ روون کردنەوەی هەڵەی وایە کە سەیدنا ئوبەی کوڕی کەعب خوا لێی رازی بێت دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خواصلی الله علیه وسلم فەرمووی: (إنّي أقرِئتُ القُرْآنَ عَلَى سَبْعَةِ أحرُفٍ لَيسَ مِنهَا إلّا شَافٍ كَافٍ، إن قُلتُ غَفُوراً رَحِيماً أو قُلتُ سَمِيعاً عَلِيماً، أو قُلتُ عَلِيماً سَمِيعاً فَاللهُ كَذَلِكَ، مَا لَمْ تَختِمُ آيةُ عَذَابٍ بِرَحْمَةٍ أو آيَةُ رَحمَةٍ بِعَذَابٍ)[1]واتە: من قورئانم بە حەوت شێوەی خوێندنەوە فێرکراوە، هەر هەمووی مانای تەواوو گشتگیرە، ئەگەر ووتم: غَفُوراً رَحِيماً یان سَمِيعاً عَلِيماً یان بڵێم: عَلِيماً سَمِيعاً خۆ خوای گەورە هەر وایە، ئەوە گرنگە کە کۆتایی ئایەتی سزا بە رەحمەت نەهێنرێت، یان ئایەتی رەحمەت بە سزا کۆتایی نەهێنرێت..

٢ ـ زۆر دووپات کردنەوەی ئایەتێك لە نوێژی سوننەتدا :

سەیدنا ئەبوزەڕی غیففاری خوا لێی رازی بێت دەڵێ: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم تا سپێدەی بەیانی هەر ئەم ئایەتەی بەردەوام دووپات دەکردەوە: ﴿ إِن تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَإِن تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴾

[1] ئیمامی ئەحمەد (٢٠٦٤٦) فەرمووشیەتی سەحیحە..

المائدة/١١٨ واتە: ئەگەر سزایان دەدەیت، خۆ هەر بەندەی خۆتن، ئەگەر لێشیان خۆش دەبیت ئەوە خۆت خاوەن دەسەڵاتیت و هەر خۆتیت کە هەموو کارێك لە شوێنی خۆیدا دەکەیت[1]..

دیارە ئەمە لە شەونوێژیدا بووە نەك لە نوێژی فەرزدا. چونکە لە هیچ یاوەرێکەوە باس لەوە نەکراوە لە نوێژی فەرزیدا ئایەتێکی بەردەوام دووپات کردبێتەوە.. رەفتاری یاوەرانی تریش وابووە..

سەیدنا تەمیمی داری خوا لێی رازی بێت ئەم ئایەتەی زۆرجار بەردەوام لە نوێژەکانیدا دووپات دەکردەوە: ﴿أَمْ حَسِبَ ٱلَّذِينَ ٱجْتَرَحُوا۟ ٱلسَّيِّـَٔاتِ أَن نَّجْعَلَهُمْ كَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ سَوَآءً مَّحْيَاهُمْ وَمَمَاتُهُمْ ۚ سَآءَ مَا يَحْكُمُونَ﴾الجاثیة/٢١ واتە: چما ئەو کافرانەی خراپەکارییان کردۆتە بە پیشە، پێیان وایە وەکو ئەو کەسانەیان هەژمارد دەکەین کە باوەڕیان هێناوەو کاروکردەوەی چاکەیان کردۆتە سیماو مۆرکی خۆیان؟! ئای چ داوەرییەکی ناقۆڵایە!!

لە تابعینیشدا زانایەکی بەڕێزی وەکو سەعیدی کوڕی جوبەیر ئەم ئایەتەی دووجارو سێجار دووپات دەکردەوە: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلْإِنسَٰنُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ ٱلْكَرِيمِ ۝٦ ٱلَّذِى خَلَقَكَ فَسَوَّىٰكَ فَعَدَلَكَ﴾ الانفطار/٦-٧ واتە: ئەرێ هۆ مرۆڤ! ئەوە چی بەرامبەر خوای پەروەردگاری بەخشندەو بەڕێزت ئاوا هەڕاڵی کردوویت؟! ئەو خوایەی دروستی کردوویت و رێك و پێك سازاندووتی و پاشان (بۆ دەوروبەری خۆت) گونجاندووتی..

---

[1] نەسائی (١٠١٠)، ئیمامی ئەحمەد (٢٠٨٣١).

٣ ـ گریان و نوزەو ناڵین:

گریان و نوزەو ناڵین لە نوێژدا جائیزن.. جا لەبەر دینداریی و تەقواو لە خواترسان بێت یان لەبەر ژان و ناسۆری بەڵاو موسیبەتێك كە بەسەر نوێژخوێنەكەدا هاتووە.. بە تایبەتی كە نوێژخوێنەكە ناتوانێت خۆی بگرێت.. نوزەو ناڵینیش ئەوەیە كە كابرا لە تاواندا دەڵێ: (ئاه، ئای، وای، ئۆه) ئەمانە هیچیان نوێژ بەتاڵ ناكەنەوە، بەڵام باشیش نیە بووترێن.. ئەو كەسانەی كە دەڵێن: گریان نوێژ بەتاڵ دەكاتەوە بەڵگەیەكی وایان نیە حوكمی شەرعی پێ دەرچێت.. لە چەند لایەكەوە قسەكەیان رەت دەكرێتەوە:

١ـ خوای گەورە مەتحی ئەو كەسانەی كردووە كە لە كاتی یادو زیكری خوادا دەگرین و بۆ رەحمەت و لێبوردنی دەكوڕزێنەوە وەك دەفەرموێ: ﴿إِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ ءَايَٰتُ ٱلرَّحْمَٰنِ خَرُّوا۟ سُجَّدًا وَبُكِيًّا﴾ مەریەم/٥٨ واتە: كاتێك ئایەتەكانی خوایان بەسەردا دەخوێندرێتەوە بە گریانەوە دادێنەوە بۆ سوجدە بردن.. یان دەفەرموێ: ﴿ وَيَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ يَبْكُونَ وَيَزِيدُهُمْ خُشُوعًا﴾ الاسراء/١٠٩ واتە: بە پەرۆشەوە بۆ سوجدەبردن دەمەوڕوو دادێنەوەو دەگرین.. ئەمەش ملكەچییان زیاتر دەكات..

٢ـ سەیدنا عبداللەی كوڕی شەخیر خوا لێی رازی بێت دەڵێ: هاتمە خزمەت پێغەمبەری خواصلی الله علیه وسلم نوێژی دەكرد، دەنگێك لە سینەیەوە دەهات دەتووت قوڵپەقوڵپی مەنجەڵی سەر ئاگرە[1]..

٣ـ سەیدنا عەلی خوا لێی رازی بێت دەڵێ: لە غەزای بەدردا هەر میقدادمان تێدا بوو سوارە بوو، ئەوانی ترمان هەموو لە ماندوویی و

---

[1] نەسائی (١٢١٤)، ئەبوداوود (٣٢٨/١)، ئیمامی ئەحمەد (٢٥/٤) دەشفەرموێ سەحیحە.

هیلاكیدا نوستبووین، پێغەمبەری خواش صلی الله علیە وسلم لە بن دارێكدا تا سپێدەی بەیانی هەر نوێژی كردو گریا[١]!

٤ـ سەیدنا ئیبنوعومەر خوا لێیان رازی بێت دەڵێ: كاتێك پێغەمبەری خواصلی الله علیە وسلم لە نەخۆشی سەرەمەرگیدا ئازاری زیاتر بوو، كاتی نوێژ نوێژەكەیان بیر خستەوە، فەرمووی: (مُرُوا أبَابَكْرٍ فَلْيُصَلِّ بالنَّاسِ) واتە فەرمان بگەێننە ئەبوبەكری سددیق با ئیمامەتیەكە بۆ خەڵكەكە بكات، عائیشە فەرمووی: ئەی پێغەمبەری خوا صلی الله علیە وسلم ئەبوبەكر پیاوێكی دڵنەرمە، لە قورئان خوێندنەكەیدا دەگری، فەرموویەوە: (مُـرُوهُ فَلْيُصَلِّي)، واتە: فەرمانی پێ بكەن با نوێژەكە بكات، دیسان عائیشە فەرموویەوە، پێغەمبەری خواصلی الله علیە وسلم فەرموویەوە: (مُـرُوهُ فَلْيُصَلِّي إنَّكُنَّ صَوَاحِبِ يُوسُفَ)[٢] واتە: ئێوە فەرمانی نوێژەكەی پێ بدەن، ئێوە وەك ئافرەتە مەكربازەكانی دەوری یوسفن..

٥ـ سەیدنا عبداللەی كوڕی شەدداد خوا لێی رازی بێت دەڵێ: لە كۆتاریزی نوێژخوێنانی جەماعەتی مزگەوت بووم،لەو دوورەوە گوێم لە لووشكەو هەنیسكدانی عومەری كوڕی خەتتاب بوو لە پێشنوێژیەكەیدا كە بەدەم خوێندنی ئەو ئایەتەوە دەیكرد كە دەفەرموێ: ﴿إِنَّمَآ أَشۡكُواْ بَثِّي وَحُزۡنِيٓ إِلَى ٱللَّهِ﴾ یوسف/٨٦ واتە: ئاهو سكاڵاو خەمی خۆم لای خوای گەورە دەردەبڕم[٣]..

---

[١] ئیبنوخوزەیمە (٢/٥٣)، ئیمامی ئەحمەد (١٠٢٦). فەرمووشیەتی سەحیحە.

[٢] بوخاری (٦٨٢).

[٣] بوخاری بە موعەللەقی لە باسی بانگدا هێناویێتیەوە، بڕوانە فتح الباری (٢/٢٠٦)، ئیمامی ئیبنو تەیمییەش لە(الفتاوی ٢٢/٦٢٣)دا دەفەرموێ: ئەم ئاسەوارە لە ئیبنوعومەرەوە هاتووەو زانراوە.

٤ـ فوو کردن:

بۆ لابردنی شتێك کە بە فووکردن دەڕوات، وەکو تۆزو خۆڵ و پەڕو موو ئەوانە.. سەیدنا ئیبنوعومەری خوا لێیان رازی بێت دەڵێ: لە سەردەمانی پێغەمبەری خوادا صلی الله علیه وسلم خۆر گیرا، پێغەمبەری خواصلی الله علیه وسلم لە کۆتا سوجدەی نوێژەکەیدا فووی کردو فەرمووی: (أفْ أفْ) واتە: فوو فوو.. پاشان لە پاڕانەوەکەیدا فەرمووی: (رَبِّ ألَمْ تعِدنِي ألَّا تعَذِّبَهُمْ وَأنَا فِيهِمْ؟ ألَمْ تعِدْنِي ألَّا تعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَستَغْفِرونَ)[1]؟.واتە: خوایە! مەگەر جەنابت بەڵێنی ئەوەت نەداومەتێ کە تا لە ناویاندا بمێنم سزایان نادەیت؟ خوایە! مەگەر جەنابت بەڵێنی ئەوەت نەداومەتێ کە تا داوای لێبوردن بکەن سزایان نادەیت؟! ئەیمەنی کوڕی نابل فەرمووی: بە قودامەی کوڕی عبداللەی کوڕی عەممارم ووت کە یاوەری پێغەمبەری خوا بوو صلی الله علیه و سلم، لە حەرەمی کەعبە کە نوێژ دەکەم لە کاتی سوجدەدا بێزم دێتەوە لە پەڕی باڵندەکان کە دەکەونە پێشم، فەرمووی: بە فوو لایان بە[2]..

٥ـ کۆکین و ئحم کردنی پێویست:

ئەمەش جائیزە. ئیمامی ئیبنوتەیمییە رەحمەتی خوای لێ بێت دەڵێ: کۆکین و ئحم کردن ووشەو قسە نین تا بکەونە بەر ئەو نەهیەوە کە پێغەمبەری خواصلی الله علیه وسلم فەرموویەتی: (إنَّهُ لَا يُصلِحُ فِيهَا شَئٌ

---

[1] ئەبوداوود (١١٩٤)، نەسائی (١٣٧/٣)، ئیمامی ئەحمەد (١٥٩/٢) ، فەرموویەتی پیاوانی سەنەدەکەی جێ متمانەن..

[2] بەیهیقی (٢٥٣/٢)، حافز ئیبنو حەجەری رەحمەتی لە فتح الباری (٨٥/٣) دا بە سەحیحی ناساندووە.

مِنْ كَلامِ النَّاسِ)[1] واتە: نوێژ نابێت هیچ قسەیەکی خەڵکی بکەوێتە ناو..بەڵکو لە حوکمی ئاماژەکردندان[2]..

٦ـ قسەیەکی کەم کە بۆ نوێژەکە زەرووری بێت:

هەر نوێژخوێنێك ـ ئیمام بێت یان مەئمووم یان تەنها ـ ئەگەر پێویستی بە دەربڕینی ووشەیەك یان زیاتر هەبوو کە لە بەرژەوەندی نوێژەکە بێت، بۆیٚ هەیە بیکات، بەو مەرجەی کارەکە لەسەر دەربڕینی ئەو ووشەیە وەستا بێت.. بەڵگەش فەرموودە بەناوبانگەکەی سەیدنا زولیەدەینە خوا لێی رازی بێت کە کاتێك پێغەمبەری خواصلی الله علیه وسلم نوێژی عەسری پێ کردن، دوای دووەمین رکات پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم سەلامی دایەوە، سەیدنا زولیەدەین لێی پرسی: ئەی پێغەمبەری خوا نوێژ کەم بۆتەوە یان جەنابت بیرت چوو؟! پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم فەرمووی: (كُلُّ ذُلِكَ لَمْ يَكُنْ) واتە: هیچیان نەبووە.. زولیەدەین فەرمووی: بەڵام ئەی جەنابت وات کرد. پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم رووی کردە خەڵکەکەو فەرمووی: (أَصَدَقَ ذو الْيَدَين)؟ واتە: ئەریٚ زولیەدەین راست دەکات؟ فەرموویان: بەڵیٚ ئەی پێغەمبەری خوا، ئیتر یەکسەر پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم گەڕایەوەو دوو رکاتەکەی تریشی تەواو کردو پاشان دوو سوجدەی برد.. دیارە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم و زولیەدەینی بەڕێز هەردووکیان قسەیان لە بەرژەوەندی نوێژەکە کردو گەڕانەوە سەر

---

[1] موسلیم (٣٣/٥٣٧).
[2] مجموع الفتاوی (٦١٧/٢٢).

نوێژەکەو بێ نیەتێکی نوێ نوێژەکەیان تەواو کرد.. کەوابوو ئەو جۆرە قسەکردنە رێدراوە..

٧ـ هەرکەس لە نوێژدا پژمی بۆی هەیە بڵێ: الحمد لله:

هەر کەس لە نوێژدا پژمی بۆی هەیە بڵێ: الحمدلله.. سەیدنا روفاعەی کوڕی مالیك خوا لێی رازی بێت دەڵێ: لە دوای پێغەمبەری خواوە صلی الله علیه وسلم نوێژم دەکرد، پژمیم، ووتم: (الحَمْدُ للهِ حَمْداً كَثيراً طَيِّباً فِيهِ مُبَارَكاً عَلَيهِ كَمَا يُحِبُّ رَبُّنَا وَ يَرْضَى) کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم لە نوێژ تەواو بوو پرسی: (مَنْ الْمُتَكَلّمُ فِي الصَّلاةِ)؟ ئەوە کێ بوو لە نوێژەکەدا قسەی کرد؟ روفاعە دەڵێ: ووتم: من ئەی پێغەمبەری خوا صلى الله عليه و سلم، ئینجا فەرمووی: (والّذي نَفْسِي بيَدِهِ لَقَدْ ابْتَدَرَهَا بضْعَةٌ وَثلاثُونَ مَلَكاً أيُّهُمْ يَصْعَدُ بهَا..)[1]واتە: سوێند بەوەی گیانی منی بەدەستە سیوقسوور فریشتە کێبڕکێیان بوو کامیان زووتر بەرەو ئاسمان بەرزی کاتەوە.. ئەمە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە هەر کەسێك لە نوێژدا پژمی بۆی هەیە بڵێ الحمد لله..

بەڵام کەس بۆی نیـە لـە نوێـژدا بێـت و پێـی بڵێتـەوە یرحمك اللـە.. لەبەر ئەو فەرموودەیەی لای سـەیدنا معاویـەی کـوڕی حەکـەمی سـولەمی خـوا لێـی رازی بێـت کـە دەڵێ: (صَلَّيْتُ مَـعَ النَّبـيِّ صَلَّى اللَّـهُ عَلَيْـهِ وَسَلَّمَ فَعَطَسَ رَجُلٌ إِلَـى جَنْبـي، فَقُلْتُ: يَرْحَمُـكَ اللَّـهُ، فَرَمَـانِي الْقَـوْمُ بأَبْصَارِهِمْ، فَقُلْتُ: وَاثكْلَ أمِّيَاهُ، مَا لِيَ أرَاكُمْ تَنظُـرُونَ إِلَـيَّ وَأنَـا أصَلِّي، فَجَعَلُوا يَضْـرِبُونَ بأيْدِيهِمْ عَلَـى أفْخَـاذِهِمْ يُصَـمِّتُونِي فَلَمَّـا قَضَـى رَسُولُ اللَّـهِ صَلَّى اللَّـهُ عَلَيْـهِ وَسَلَّمَ صَلاتَهُ، فَبأبي وَأمِّي مَا رَأيتُ قَبْلَهُ وَلا بَعْدَهُ أحَـدًا أحْسَـنَ تَعْلِيمًـا مِنْـهُ،

---

[1] ترمزی (٤٠٤)، نەسائی (٢/٢٤٥)، بوخاری (٧٩٩) بەڵام بڕگەی پژمینەکەی تێدا نیە..

وَاللهِ مَا كَهَرَنِي، وَلَا سَبَّنِي، وَلَا ضَرَبَنِي، وَلَكِنَّهُ قَالَ لِي: إِنَّ صَلَاتَنَا هَذِهِ لَا يَصلُحُ فِيهَا شَيءٌ مِن كَلَامِ النَّاسِ، إِنَّمَا هُوَ الصَّلَاةُ، وَالتَّسبِيحُ، وَالتَّحمِيدُ، وَقِرَاءَةُ القُرآنِ)[1] واتە: لە خزمەت پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم نوێژم دەكرد، كابرایەك لە تەنیشتمەوە پژمی، منیش ووتم: یرحمك الله، ئیتر هەر هەموو خەڵكەكە چاویان تێبڕیم، ووتم: هەی دایكم ڕۆڵەڕۆڵم بۆ بكات، ئەوە بۆچی وا داوتانمەتە بەر تیلەی چاو كە لە نوێژیشدام؟! بینیم خێرا خێرا بە چەپۆك بە ڕانی خۆیان دەكێشن تا بێدەنگم كەن.. كە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم نوێژی تەواو كرد - دایك و باوكم بە قوربانی بێت، قەت پێش ئەوو دوای ئەویش بۆ فێركردن مامۆستای وام نەبینیووە - نە سەرزەنشتی كردم، نە قسەی پێ ووتم، نە لێیدام، بەڵكو فەرمووی: نوێژەكانمان نابێت هیچ قسەیەكی خەڵكی تێبكەوێت، بەڵكو هەر دوعاو سوبحانەالله كردن و سوپاس و ستایش كردنی خوای گەورەو قورئان خوێندنی تێدا دەووترێت..

٨- ووتنی الحمد لله بۆ بیستنی هەواڵێكی خۆش:

سەیدنا سەهلی كوڕی سەعد خوا لێی ڕازی بێت دەگێڕێتەوە: پێغەمبەری خواصلی الله علیه وسلم تەشریفی برد بۆ لای تیرەی بەنی عەمری كوڕی عەوف تا ڕێكیان خاتەوە، كە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم گەیشتە شوێنەكە، سەیدنا ئەبوبەكری سددیق نوێژی بۆ دەكردن، كە هەستی كرد پێغەمبەری خواصلی الله علیه وسلم تەشریفی هێناوە، وویستی پێشنوێژیەكە واز لێ بهێنێت و بێتەوە دواوە بۆ ڕیزی مەئموومەكان، بەڵام پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم ئاماژەی بۆ كرد

---

[1] موسلیم (٥٣٧)، ئەبوداوود (٩٣٠)، ئەحمەد (٢٣٢٥٠)، داریمی (١٥٠٢).

کە لە شوێنی خۆت بمێنەرەوە، ئەبوبەکر هەر لە نوێژەکەدا دەستی بەرز کردەوەو سوپاسی خوای لەسەر ئەوە کرد کە پێغەمبەری خواصلی الله علیه وسلم فەرمانی مانەوەی پێکرد تا لە دوایەوە نوێژ بکات[١]!!

ئا ئەوەیە رێزلێنان.. خوا بە کوێرایی چاوی شیعە بمانکاتە خزمەتکاری سەیدنا ئەبوبەکرو یاوەرانی تر..

٩- پرسیارکردن لە نوێژخوێن بۆ پێویستی:

ئەمەش جائیزە خاتوو ئەسمائی کچی سەیدنا ئەبوبەکری سددیق خوا لێیان رازی بێت دەڵێت: (أَتَيْتُ عَائِشَةَ حِينَ خَسَفَتْ الشَّمْسُ وَالنَّاسُ قِيَامٌ وَهِيَ قَائِمَةٌ تُصَلِّي فَقُلْتُ مَا لِلنَّاسِ فَأَشَارَتْ بِيَدِهَا نَحْوَ السَّمَاءِ فَقَالَتْ سُبْحَانَ اللَّهِ)[٢]. کە خۆر گیرابوو هاتمە خزمەت عائیشەخان، دیتم پیاوان نوێژ دەکەن و ئەویش لە نوێژدایە لێم پرسی: ئەوە پیاوان چییانە؟ پەنجەی بۆ ئاسمان راکێشاو فەرمووی: سوبحانەالله.

★ ★ ★

---

[١] بوخاری (٦٨٤)، موسلیم (٤٣١).
[٢] بوخاری (٢٤).

دووەم: كرداری رێدراو

(الافعال المباحة)

١ـ هەڵگرتنی زارۆك:

چونكە سەیدنا ئەبوقەتادە خوا لێی رازی بێت دەڵێ پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم لە نوێژیشدا بوو ئومامەی كچی زەینەبی كچی (كچەزای خۆی) بە باوەشەوە بوو، كە دەچووە سوجدە لەسەر زەوی دایدەناو كە هەڵدەستایەوە دەیكردەوە باوەش[١].. هەڵگرتنی حەسەن و حوسەینیش خوا لێییان رازی بێت كە كچەزای خۆی بوون لە هەندێ كاتی نوێژكردنیدا بەناوبانگە[٢]..

٢ـ رۆیشتنێكی كەم لەبەر زەروورەت:

عائیشەخان خوا لێی رازی بێت دەڵێ: جارێكیان هاتمەوەماڵەوە، دەرگای دەرێ لە ناوەوە داخرابوو، نەمتوانی بیكەمەوە، پێغەمبەری خواش صلى الله عليه وسلم، لە نوێژدا بوو، بێ ئەوەی نوێژەكەی ببڕێت بەدەم نوێژكردنەكەوە تەشریفی هێناو لێی كردمەوەو گەڕایەوە شوێنی خۆی، نوێژەكەی تەواو كرد، ئەوەشی فەرموو كە ئاڕاستەی دەرگاكە رووەو قیبلە بوو[٣]..

---

[١] بوخاری (٥١٦)، موسلیم (٥٤٣).

[٢] ئیمامی ئەحمەد (٥١٣/٢)، هەیسەمی: مجمع الزوائد (١٨٤/٩) ئەلبانی بە چەندین سەنەدەوە لە سلسلة الاحاديث الصحيحة (ژمارە ٣٣٢٥) دا هێناویێتیەوە.

[٣] ترمزی (٥٩٨)، ئەبوداوود (٩١٠)، نەسائی (١١/٣)شێخی ئەلبانیش بە حەسەنی ناساندووە..

٣ ـ بزاوتێكی كەم بۆ زەروورەت:

ئەزرەقی كوڕی قەیس دەڵێ: لە ئەهواز بووین لە جەنگی خەواریجەكاندا، لەو كاتەی لە كەناری روبارێك دانیشتبووم، كابرایەك (ئەبو بەرەزەی ئەسلەمی بووە) نوێژی دەكردو جڵەوی ئەسپەكەشی بە دەستەوەبوو، ئەسپەكە هەوڵی دەدا خۆی راپسكێنێت، هەر بەملاولایدا دەهێناو دەبرد، كابراش بە دەم بزاوتی ئەوەوە دەجوڵاو نوێژەكەشی نەدەبڕی.. دوایی فەرمووی: شەش یان حەوت یان هەشت غەزام لە خزمەتی پێغەمبەری خوادا صلی الله علیه وسلم كردووەو ئەو ئاسانكاریەم لێ بینیووە.. ئەوەم پێ باشتربوو ئاوا بە دوای ئەسپەكەمدا بێم و بچم وەك لەوەی بەرەڵای كەم و بچێتەوە ئەو شوێنەی لێی راهاتووە، دوایی منیش بە زەحمەت بۆم دێتەوە[١]..ئیمامی ئیبنوحەجەری عەسقەلانی دەڵێ[٢]: لە ریوایەتێكی تردا كە عەمری كوڕی مەرزووق دەیگێڕێتەوە دەڵێ: (لەگەڵ بزاوتی ئەسپەكەدا دەهات و دەچوو، پاشان پشتاوپشت دەگەڕایەوە شوێنی خۆی) لە گێڕانەوەكەدا دەردەكەوێت كە ئەبوبەرەزە نوێژەكەی نەبڕیووە، چونكە ئەگەر بیبڕیایە ئیتر پشتاوپشت بگەڕایایەتەوە یان رووەوڕوو چ كاریگەرییەكی دەبوو؟! رەفتارەكەی بەڵگەیە لەسەر ئەوەی كە بزاوتێكی كەم بۆ هێنانەدی مەبەستێكی زەرووری نوێژەكەی پێ بەتاڵ نابێتەوە.. ئەمەو چەندین فەرموودەو رەفتاری تر هەن كە بەڵگەن لەسەر ئەوەی كە نوێژ بە سێ بزاوت بەتاڵ

---

[١] بوخاری (١٢١١).

[٢] فتح الباری (٣/٨٢).

نابێتەوە وەکو مەلای کورد بە بەبێ بەڵگەی شەرعی سێ جوولەی ناو نوێژ دەکەنە مایەی بەتاڵ بوونەوەی!

شەرعناسان فەرموویانە بزاوتن بۆ رزگارکردنی نقووم بووی ناو ئاوو کوژاندنەوەی ئاگرو دەستگرتنی کوێرو پەك کەوتەو قوتار کردنی زارۆك و ئەوانە هەمووی جائیزە بێ ئەوەی نوێژەکەی ببڕێت.. کەوابوو دەتوانین ئەمە بکەینە بەڵگەی شیاوێتی هەندێك بزاوتی ناو ماڵ کە ئافرەت زیاتر پێویستی پێیەتی وەك کوژاندنەوەی تەباخ و هیتەرو شتی وا یان بۆ هەڵگرتنی تەلەفۆن و هێنانی سەماعەکەی بۆ لای دەمەوە تا دوێنەر تەکبیرەی نوێژەکان ببیستێت و بزانێت دوێنراوەکەی لە نوێژدایە..

٤ـ راکێشان و پاڵنان بەو کەسەوە کە دێتە بەر نوێژەکەی:

فەرموودەی لەو بابەتەمان لە باسی نوێژدا هێنایەوە، بەڵام بۆ بیر خستنەوە:

ـ سەیدنا ئیبنوعومەر خوا لێیان رازی بێت گێڕاوێتیەوە کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرموویەتی: (لا تصَلِّ إلَّا إلَى سُترَةٍ، وَلا تدَعْ أحَدٌ يَمُرُّ بَينَ يَديكَ؛ فَإنْ أبَى فلَيُقاتِلْه، فَإنَّ مَعَهُ قَرينٌ)[1] واتە: نوێژ بەرەو سوترە نەبێت مەیکە، نەشهێڵیت کەس بەبەر نوێژەکەتدا بڕوات، ئەگەر هەر گوێی نەدایەو رۆیشت، پاڵی پێوەنێ، ئەوە هاوڕێی پاڵنەری) خراپی لەگەڵدایە.. لە ریوایەتەکانی تردا دەفەرموێ ئەوە شەیتانی لەگەڵدایە..

[1] موسلیم (٥٠٦) و سەحیحی ئیبنوخوزەیمە ژمارە (٧٩٣).

٥ـ کوشتنی مارو دووپشك:

پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم دەفەرموێ: (اقْتُلوا الأسْوَدَينِ في الصَّلاةِ: الحَيَّةُ والعَقْرَبُ)[1] واتە: لە نوێژیشدا بن ئەو دوو رەشتاڵانە بکوژن: مارو دووپشك.. یاوەر هەبووە لە ناو نوێژەکەیدا دووپشکی کوشتووەو نوێژەکەشی نەبڕیووە!

٦ـ ئاماژەی حاڵی کردن بە چاو، بە دەست:

عائیشەخان خوا لێی رازی بێت دەڵێ: جارێکیان پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم نوێژی دەکردو منیش لەبەر نوێژەکەیدا راکشابووم، کە وویستی سوجدە ببات بە چاو ئاماژەی بۆ کردم، منیش قاچم هەڵکێشا، کە هەستایەوە قاچم درێژ کردەوە[2]..

٧ـ پێڵاو لە پێ کردنەوە:

لای زۆر کەس سەیرە کە ئەمە ببێتە باسێکی ناو نوێژ، چونکە لە کۆمەڵگەی کوردەواریدا کەس بە پێڵاوەوە نوێژ ناکات، بە تایبەتی نەعل! بەڵام ئەمە باسی شەرعەو ئەم رەفتارە لای تۆ لەم زەمانەدا نابینرێت

---

[1] ئەبوداوود (٩٢١)، ترمزی (٣٩٠)، نەسائی (١٠/٣)، ئیبنوماجە (١٢٤٥)، ئیبنوحیببان (٢٣٥٢/٦)، ئەحمەد (٤٧٣/٢) شێخ ئەحمەد شاکرو شێخی ئەلبانیش بە بە سەحیحیان داناوە.. (تحفة الاشراف ١١٧/١٠).

[2] بوخاری (١٣٠٩)، موسلیم (٥١٢). رەنگە کەسانێك ئەو رەفتارەی خاتوو عائیشەی پێ سەیر بێت، بەڵام دەبێ ئەوە لەبەرچاو بگیرێت کە ماڵەکەیان بچووك بووەو پێغەمبەری خواش صلى الله عليه و سلم بەردەوام نوێژی لە ماڵەوەدا کردووە بە تایبەتی شەونوێژەکانی، عائیشەخانیش کە راکشاوە خێزانێتی و ماڵی خۆیەتی و ئەوەش مێردی خۆیەتی و شوێنی حەوانەوەشی ئێرەیە، رەفتارەکەش لای هەردووکیان و یاوەران شتێکی ئاسایی بووە.

مەرج نیە بۆ هەتا هەتایی وا بێت، خۆمان ناچاربووین لە پێشمەرگایەتیدا بە پێلاّوەوە نوێژ بكەین.. دەشێت ئاسانكاریی شەرع نیشان كاروانچی و گەشتیارو كرێكارو سایەق و دەیان پیشەوانی تر بدرێت، تا ئەوانیش بزانن كە شەرع ئاسانەو ئەوانیش دەتوانن بە پێلاّوەوە نوێژ بكەن، كە زانییان پیسایی پێوەیە دەبێت دەسبەجێ لە پێی خۆیانی بكەنەوەو نوێژەكەش بێ خەم تەواو كەن..

ـ جوبرەئیل سەلامی خوای لێ بێت هەواڵی دایە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم كە نەعلەكانی پیساییان پێوەیە، پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم هەردوو جووتەكەی لە پێ دانا (أَنَّهُ صَلَّى فِي نَعْلِهِ، وَصَلَّى أَصْحَابُهُ فِي نِعَالِهِمْ، فَخَلَعَ نَعْلَيْهِ، فَخَلَعُوا نِعَالَهُمْ، فَلَمَّا سَلَّمَ قَالَ: لِمَ خَلَعْتُمْ نِعَالَكُمْ؟ قَالُوا: رَأَيْنَاكَ خَلَعْتَ نَعْلَيْكَ فَخَلَعْنَا نِعَالَنَا، فَقَالَ: إِنَّ جِبْرِيلَ أَتَانِي فَأَخْبَرَنِي أَنَّ فِيهِمَا أَذًى)[1] واتە: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم بە نەعلەكانیەوە نوێژی كرد، یاوەرانیش لە دوایەوە بە نەعەلەكانیانەوە نوێژیان دابەست، لە نوێژەكەدا پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم نەعلەكانی دانا، یاوەرانیش لە دوایەوە نەعلەكانیان دانا، كە سەلامی (كۆتایی نوێژی) دایەوە پێی فەرموون: بۆچی نەعلەكانتان لە پێ كردەوە؟! فەرموویان: دیمان جەنابت نەعلەكانت دانا، ئێمەش دامانان، فەرمووی: جوبرەئیل هات و هەواڵی دامێ كە نەعلەكان پیسییان پێوە بوو..

---

[1] الألبانی: ارواء الغلیل (٢٨٤).

٨ ـ تف کردنە ناو دەسڕ:

ئەگەر بە هۆی گریان یان نەخۆشی لە نوێژدا بەڵغەم کەوتە ناو دەمەوە، نابێت قووت بدرێتەوە بەڵکو دەکرێت بکرێتە دەسڕێکەوە، ئەگەر دەست کەوت، ئەگەر نا لکی پۆشاکێکی، هەروەها چڵم و ئاوی لووت کە بە هۆی گریان یان نەخۆشی و پیرییەوە یان هەر هۆیەکی تر دێنە خوارەوە.. ئەگەر هەر نەبوو دەتوانێت بە دەست لە دەم و لووتی خۆی بکاتەوەو فڕێی داتە لای چەپی خۆی یان ژێر پێی خۆی، نەك پێش یان لای راستی خۆی، چونکە نەهی لێکراوە..

ـ سەیدنا جابری کوڕی عبدالله خوا لێیان رازی بێت گێڕایەوە کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم فەرموویەتی: (إِنَّ أَحَدَكُمْ إِذَا قَامَ فِي صَلَاتِهِ فَإِنَّهُ يُنَاجِي رَبَّهُ أَوْ إِنَّ رَبَّهُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْقِبْلَةِ فَلَا يَبْزُقَنَّ أَحَدُكُمْ قِبَلَ قِبْلَتِهِ وَلَكِنْ عَنْ يَسَارِهِ أَوْ تَحْتَ قَدَمَيْهِ ثُمَّ أَخَذَ طَرَفَ رِدَائِهِ فَبَصَقَ فِيهِ ثُمَّ رَدَّ بَعْضَهُ عَلَى بَعْضٍ فَقَالَ أَوْ يَفْعَلُ هَكَذَا)[1] هەر کەسێکتان هەستا بۆ نوێژ با بزانێت کە لەگەڵ خوای پەروەردگاری خۆی دەدوێت، یان خوای گەورە وا لە نێوان ئەوو قیبلەکەیدا، نەکات تف بەرەو قیبلەکەی بکات، با بیکاتە لای چەپی خۆی یان ژێر پێی.. پاشان سەیدنا جابر خوا لێی رازی بێت لکی پۆشاکەکەی گرت و تفێکی تێکردو پێچایەوەو فەرمووی: ئاوا..

٩ ـ پۆشاك رێك کردنەوەو خۆ خوراندن:

لە مەزهەبی شافیعیدا لە نوێژدا نابێت لە سێ بزاوت زیاتر بکرێت، ئەگەر وویستی شوێنێکی بخورێنێت دەبێت لەپی دەستی لەو نزیك ئەو

---

[1] موسلیم (٣٠٠٨)، ئەبوداوود (٤٧٧).

شوێنە راگرێت و بە پەنجەیەك خۆی بخورێنێت!! بەڵام ئەمە بەڵگەیەکی وای لەسەر نیە، بە پێچەوانەوە یاوەرانی پێغەمبەری خواصلى الله عليه وسلم زۆر لەوە زیاتر لە نوێژدا دەبزوان و بە لاشیانەوە ئاسایی بوو..

جەریری زیببی رەحمەتی خوای لێ بێت دەگێڕێتەوە کە سەیدنا عەلی خوا لێی رازی بێت کە هەڵدەستا بۆ نوێژ، لەپی دەستی راستی دەخستە سەر مەچەکی دەستی چەپی و تا دەچووە رکوع هەر وا دەمایەوە مەگەر پۆشاکەکەی رێك بخستایاتەوە یان لەشی بخوراندایە[1]..

ئیبنو عەبباسیش خوا لێی رازی بێت دەیفەرموو: پیاو (مەبەستی نوێژخوێنە) لە ناو نوێژدا چەند بیەوێت دەتوانێت ئەندامانی لەشی بۆ ببزوێنێت[2]..

١٠ ـ سوبحان الله وتنی پیاوان و چەپڵە لێدانی ژنان بۆ راست کردنەوەی هەڵەی ئیمام:

ئەگەر پێشنوێژ هەڵەیەکی کرد پێویستی بە راستکردنەوە هەبوو مەئموومەکانی بۆی راست دەکەنەوە، بۆ نموونە ئیمام دەیەوێت هەستێتەوە بۆ رکاتی پێنجەم، پیاوەکان لە دواوە دەڵێن: سبحان الله، ئەگەر مەئمووکان ژن بوون ـ با ژن و کچی خۆشی بن ـ لەپی دەست بە لەپی دەست، یان دەست بە پشتەدەستی خۆیاندا دەکێشن[3] کە وەکو چەپڵە دەنگی بێت.. چونکە پێغەمبەری خواصلى الله عليه وسلم دەفەرموێ:

---

[1] بوخاری بە مەعەللەقی (٥٨/٢)، ئیبنوئەبی شەیبە (٣٩١/١).
[2] بوخاری بە مەعەللەقی و لەگەڵ تەئکید کردنەوەی (٥٨/٢).
[3] ابن الاثير: النهاية (٣٤/٣).

(التَسْبِيحُ لِلرِّجَالِ وَالتَصْفِيقُ لِلنِّسَاءِ)[١] واتە پیاوان سوبحانەالله دەڵێن و ژنان چەپڵە لێدەدەن..

بەڵام ئەگەر هەر ژنان خۆیان لە نوێژدابوون بۆیان هەیە سوبحانەالله بۆ تێگەیاندنی یەکتری بکەن.. خاتوو ئەسمائی کچی سەیدنا ئەبوبەکری سددیق خوا لێیان رازی بێت دەڵێت: (أَتَيْتُ عَائِشَةَ حِينَ خَسَفَتْ الشَّمْسُ وَالنَّاسُ قِيَامٌ وَهِيَ قَائِمَةٌ تُصَلِّي فَقُلْتُ مَا لِلنَّاسِ فَأَشَارَتْ بِيَدِهَا نَحْوَ السَّمَاءِ فَقَالَتْ سُبْحَانَ اللَّهِ)[٢]. کە خۆر گیرابوو هاتمە خزمەت عائیشەخان،دیتم پیاوان نوێژ دەکەن و ئەویش لە نوێژدایە بەڵام لێم پرسی: ئەوە پیاوان چییانە؟ پەنجەی بۆ ئاسمان راکێشاو فەرمووی: سوبحانەالله.

١١ ـ لاکردنەوە بەلای راست و چەپ بۆ زەروورەت:

ئەوی لە نوێژدایە ئەگەر زەروورەتێکی هاتە پێش پێویست کات بە لای راستیدا یان بە لای چەپیدا لا کاتەوە، بۆی هەیە.. وەك ئەوەی شتێك لە مەئموومەکانی بگەیێنێت، یان تەنهایەو دەیەوێت شتێك لە کەسێك بگەیێنێت.. عائیشەخان خوا لێی رازی بێت دەڵێ: (اشْتَكَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَدَخَلَ عَلَيْهِ نَاسٌ مِنْ أَصْحَابِهِ يَعُودُونَهُ، فَصَلَّى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَالِسًا فَصَلُّوا بِصَلَاتِهِ قِيَامًا، فَأَشَارَ إِلَيْهِمْ أَنْ اجْلِسُوا فَجَلَسُوا فَلَمَّا انْصَرَفَ قَالَ: إِنَّمَا جُعِلَ الْإِمَامُ لِيُؤْتَمَّ بِهِ، فَإِذَا رَكَعَ فَارْكَعُوا، وَإِذَا رَفَعَ فَارْفَعُوا، وَإِذَا صَلَّى جَالِسًا فَصَلُّوا جُلُوسًا)[٣] واتە: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم هەستی بە نەخۆشی کرد، خەڵکیش بۆ دیدەنی هاتنە خزمەتی، کە نوێژی

---

[١] بوخاری (١١٤٥).

[٢] بوخاری (٢٤).

[٣] موسلیم (٤١٣)، نەسائی (٩/٣)، ئەبوداوود (٥٨٨).

بە دانیشتنانەوە کرد خەڵکەکە بە پێوە لە دوایەوە نوێژیان کرد، لە نوێژەکەدا لای کرد بە لایانەوەو ئاماژەی بۆ کردن کە ئێوەش دانیشن، کە لە نوێژ تەواو بوو فەرمووی: ئیمام بۆیە دانراوە تا ئیقتیدای پێ بکرێت، کە چووە رکوع ئێوەش بچنە رکوع، کە هەستایەوە ئێوەش هەستنەوە، کە نوێژی بە دانیشتنانەوە کرد ئێوەش نوێژ بە دانیشتنانەوە بکەن..

١٢ـ ئاماژە کردن بە دەست یان بە سەر:

سەیدنا جابر خوا لێی رازی بێت دەڵێ: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم بۆ بەنیلموستەلیق دەچوو، ناردمی بۆ کارێك، کە گەڕامەوە خزمەتی دیتم لەسەر حوشترەکەیەتی، بۆم باس کرد کە چیم کرد، ئاماژەی بە دەست ئاوا بۆ کردم، دواتر هەر قسەم کرد، ئەمجارەش بە دەست ئاماژەی بۆ کردم (سەیدنا جابر ئاماژەی بە دەستی خۆی کرد) گوێشم لێبوو ویردی دەخویندو بە سەریشی ئاماژەی دەکرد.. کە تەواو بوو فەرمووی: (مَا فَعَلْتَ فِي الَّذي أرْسَلْتكَ؟ فَإنَّهُ لَمْ يَمْنَعْني مِنْ أنْ أرُدَّ عَلَيكَ إلَّا أنّي كُنْتُ أصَلّي)[1] واتە: چیت بۆ ئەو کارەی بۆم ناردیت؟ ئەوە بۆیە وەڵامم نەدەدایەوە چونکە نوێژم دەکرد..

١٣ـ وەڵامدانەوەی سڵاو بە ئاماژە کردن:

ناشێت کەسێك کە لە نوێژدایەو سڵاوی لێ دەکرێت بە ووتن وەڵام بداتەوە، بەڵام بۆی هەیە بە دەست یان هەر ئاماژەیکی تر کە لە ناو ئەو کۆمەڵگەدا باوە وەڵام بداتەوە..

سەیدنا ئیبنوعومەری خوا لێیان رازی بێت فەرمووی: پێغەمبەری

---

[1] موسلیم (٥٤٠)، ئەبوداوود (٩٢٦).

خوا صلى الله عليه وسلم تەشریفی برد بۆ قیباء، لەوێ نوێژی دابەست، ئەنساریەکان هاتن و سڵاویان لێکرد، بە بیلالم ووت: ئەرێ کە سەلامیان لێ دەکردو ئەویش لە نوێژدا بوو چۆن وەڵامی دەدانەوە؟ فەرمووی: ئاوا (دەستی راستی لەسەر مەچەکی چەپی بەرز کردەوە، لەپی دەستی رووی لە زەوی کردو پشتە دەستیشی روو لە ئاسمان)[1]..

١٤ ـ سەر بەرز کردنەوە لە سوجدە لەبەر دواکەوتنی ئیمام بۆ دڵنیابوون لە بارودۆخەکە:

ئەسڵ ئەوەیە مەئمووم بە هیچ شێوەیەك پێچەوانەی ئیمامەکەی ناکات، پێش ئەو سەر لە سوجدە بەرز ناکاتەوە، بەڵام ئەگەر نە تەکبیری سەر بەرز کردنەوەی سوجدەی ئیمامەکەی گوێی لێبوو نە هەستی بە بەرز بوونەوەی کرد، بۆی هەیە سەر بەرز کاتەوە تا دڵنیابێت لە بارودۆخەکە، نەبادا ئەو تەکبیری کردبێت و ئەم گوێی لێ نەبووبێت، یان ئەو شتێکی لێ قەوما بێت..

عبداللەی کوڕی شەدداد خوا لێی رازی بێت فەرمووی: جارێکیان پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم تەشریفی هێنایە لامان، حەسەن یان حوسەینیشی بە باوەشەوە بوو، دایناو نوێژی دابەست، لە نوێژەکەدا سوجدەیەکیانی زۆر درێژکردەوە، باوکم دەڵێ: سەرم بەرز کردەوە، بینیم وا پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم لە سوجدەدایەو منداڵەکە چۆتە سەر شان و ملی، چوومەوە سوجدە، کە نوێژەکەی تەواو کرد خەڵکەکە پرسیان: ئەی پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم سوجدەیەکیانت زۆر درێژکردەوە، گومانمان کرد شتێك رووی دا بێت، یان وەحیت بۆ بێت،

---

[1] ئەبوداوود (٩١٥) کمال ابن السيد سالم: صحيح فقه السنة ٣٥١/١.

فەرلامووی:(كُلُّ ذَلِكَ لَمْ يَكُنْ، وَلَكِنَّ ابْنِي ارْتَحَلَنِي، فَكَرِهْتُ أَنْ أُعَجِّلَهُ حَتَّى يَقْضِيَ)[1] واتە: هیچ لەوانە نەبوو، بەڵام ئەم كوڕەم (كە كچەزایەتی) سواری كۆڵم بووبوو، پێم خۆش نەبوو پەلەی لێ بكەم، تا خۆی دێتە خوارەوە..

١٥ ـ قورئان بە دەستەوەگرتن لە نوێژدا:

ئەگەر كەسێك كە قورئانی زۆر لەبەر نیەو وویستی نوێژەكەی درێژكاتەوە، وەك ئەوانەی شەونوێژ دەكەن، بۆی هەیە قورئان یان ئامێرێكی ئەلیكترۆنی بە دەستەوە بگرێت و لەوێدا بیخوێنێت، ئەم رەفتارە ئێستا لە زۆر وولاتانی جیهاندا تەنانەت لە حەرەمی كەعبەش بووە بە باوێكی قبووڵبوو، جگە لە مەئموومەكان ئیمامەكانیش كە قورئانیان لەبەرەو هەیانە دكتۆرایان لە قیرائاتدا هەیە زۆرجار موسحەفێكی ئەلیكترۆنی گەورەیان لەبەر چاودا دادەنرێت.. كۆمپانیا زەبەلاحەكانی ئەلیكترۆنی كێبڕكێییان لەم جۆرە ئاسانكاریانەدا هەیە، دەیان ئامێریان بۆ دروست كردووە.. كابرا لە نوێژدایەو مۆبایلەكەی بە دەستەوەیە كە قورئانەكەی تێدا تۆمار كراوەو لەوێدا تەماشای دەكات..

بەڵگەی ئەمەش رەفتارەكەی خاتوو عائیشەیە كە قورئانیشی لەبەر بوو، بەڵام لە رەمەزاناندا لە موسحەفدا قورئانی دەخوێند[2]..

---

[1] نەسائی (٢/٢٣٠) پلەی فەرموودەكە حەسەنە، بۆ راڤەشی بڕوانە: حاشية السندي على النسائي ٢/٢٣٠).

[2] عبدالرزاق: المصنف (٢/٢٤٠)، ابن ابي داود: المصاحف (ل ١٩٢).

هەروەها ئەو ریوایەتەی قاسمی کوڕی سەیدنا ئەبوبەکر خوا لێیان رازی بێت کە دەڵێ: عائیشەخان (کە پورێتی) کۆیلەیەکی هەبوو پێشنوێژی بۆ دەکردو لەبەر موسحەف قورئانی ناو نوێژەکەی دەخوێند[١]..

*   *   *

[١] بوخاری لە: کتاب الاذان/ باب إمامة العبد دا بە موعەللەقی هێناوێتیەوە (٣٣٨/٢)، ئیبنوئەبی شەیبەش بە سەنەدی تەواوە هێناوێتیەوە (٣٣٨/٢)، ئیبنوئەبی داوودیش لە (المصاحف ل ١٩٢) باسی کردووە..

ئەو ڕەفتارانەی لە نوێژدا ڕێ نەدراون بکرێن

ئەمانە ئەو ڕەفتارانەن کە دەقێك لەسەر حەرام کردن یان بەرهەڵستی کردنی لە نوێژدا هەیە، بەڵام ئەنجامدانیان لە نوێژدا نوێژەکە بەتاڵ ناکەنەوە، بەڵکو لە پاداشتەکەی کەم دەبێتەوە. لەوانە:

١ـ دانانی دەستەکان لە کەلەکەی (بەر پەراسووەکان: لە لاقە پرغە):

ئەمە جائیز نیە:

ـ سەیدنا ئەبو هورەیرە خوا لێی رازی بێت دەڵێت: (نُهَى عَنْ الْخَصْرِ فِي الصَّلاةِ)[1] پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم نەهی کردووە لەوەی کەسێك دەستەکانی بخاتە کەلەکەی.

ـ زیادی کوڕی سەبیح ڕەحمەتی خوای لێ بێت دەڵێ: جارێکیان لە تەنیشت سەیدنا ئیبنوعومەرەوە خوا لێیان رازی بێت نوێژم دەکرد، دەستم خستبووە کەلەکەم، کە لە نوێژ بووینەوە فەرمووی: ئەم نوێژە سەلیبە چیە؟ خۆ پێغەمبەری خواصلی الله علیه وسلم نەهی لێ کردووە[2].. شێخی سندی ڕاڤەکاری سونەنی نەسائی دەڵێ: شێوەی سەلیب ئەوەیە کە بە پێوە بوەستێت و دەستەکانی بخاتە کەلەکەی و باڵەکانی فش کات..(وەکو هەنگڵی گۆزە)..

---

[1] بوخاری (١٢٢٠)، موسلیم (٥٤٥).

[2] ئەبوداوود (٩٠٣)، نەسائی (١٢٧/٢)، ئیمامی ئەحمەد (٣٠/٢).

٢- چاوهەڵبڕین بەرەو ئاسمان:

جائیز نیە، بە تایبەتی کە هەندێك كردوێتی بە عادەت و لەگەڵ هەستانەوەی ركوع و ووتنی (سمع الله لمن حمده) چاوی بەرەو ئاسمان بەرز دەكاتەوە..

- پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم دەفەرموێ: (لَيَنتَهِيَنَّ أَقْوَامٌ يَرْفَعُونَ أَبْصَارَهُمْ إِلَى السَّمَاءِ فِي الصَّلَاةِ أَوْ لَتَخْطَفَنَّ أَبْصَارُهُمْ)[١] با ئەو كەسانەی چاویان لە نوێژدا بۆ ئاسمان هەڵدەبڕن، وازی لێ بهێنن یان ئەوەتا خوا نووری چاویان دەبات..

٣- چاوبڕینە شتێك كە مەشغووڵی دەكات:

وەك ئەوەی چاو دەبڕێتە شێوەی چنینی بەرماڵ و رایەخەكەی ژێری، یان مەشغووڵ دەبێت بە تەماشای زەخرەفەی دارو دیواری پێشی، یان بە شێوەی دووریـنی پۆشاكەكەیەوە یان بە دەیان شتی تر كە شەیتان پێوەی مەشغووڵ دەكات.. باشتر وایە پێشتر ئەگەر لە توانایدا هەبوو تەگبیری ئەوانە بكات، ئەوەش مانای ئەوە نیە لایانبدات، خۆشی كۆنترۆڵ كات نەك بەردەوام خەیاڵی بڕوات، ئەگەر نا خۆ لەسەر زەویە رووتەكەش نوێژ بكات خەیاڵی دەچێتە سەر خۆڵ و ووردە زیخ و چاڵ و چۆڵی ئەرزەكە!!

- عائیشەخان خوا لێی رازی بێت دەڵێ: (اذهَبُوا بِخَمِيصَتِي هَذِهِ إِلَى أَبِي جَهْمٍ، فَإِنَّهَا أَلْهَتْنِي آنِفًا عَنْ صَلَاتِي، وَائتُونِي بِأَنبِجَانِيَّةٍ)[٢] واتە: ئەم خەمیسەم ببەن بۆ ئەبوجەهم، چونكە نەخشەی درومانەكانی لە نوێژەكەمدا مەشغووڵی كردم، ئەنبیجانیەكەم بۆ بهێنن..

---

[١] موسلیم (٤٢٩)، نەسائی (٣/٣٩).
[٢] بوخاری (٤٢٩)، موسلیم (٣/٣٩).

خەمیسە: ئیمامی نەوەوی رەحمەتی لە راڤەیدا دەڵێ: پۆشاكێكی خوری چوار گۆشە بوو (وەكو فەرەنجی كوردەواری و عەبای عارەب قۆڵی تێ هەڵدەكێشرا).. ئەنبیجانیە: پۆشاكێكی ئەستوورو سادە بوو لە لۆكەو كەتان دروست دەكرا..

ئیمامی نەوەوی دەڵێ: كۆڕای زانایان و شەرعناسان لەسەر ئەوەیە كە كابرا هەرچەند لە نوێژەكەیدا خەیاڵی بڕوات نوێژەكەی هەر قبووڵە[1]..

٤ـ لا كردنەوە بەملاولادا:

جائیز نیە، مەگەر بۆ زەروورەت وەكو لە رەفتارە رێگادراوەكانی ناو نوێژدا باس كرا.. پێغەمبەری خواصلی الله علیه وسلم ئەم ئەملاولا كردنەی ناو نوێژی ناوناوە ناخونەكی[2] شەیتان!

ـ عائیشەخان خوا لێی رازی بێت دەڵێ: دەربارەی ئەملاولا كردنی نوێژم لە پێغەمبەری خواصلی الله علیه وسلم پرسی، فەرمووی: (هُو اخْتِلاسٌ يَخْتَلِسُهُ الشَّيطانُ مِنْ صَلاةِ العَبْدِ)[3]واتە: ئەوە ناخونەكە، شەیتان لە نوێژی بەندەی دەدات..

٥ـ تێكهەڵكێشانی پەنجەكان:

واتە تێكپەڕاندنی پەنجەی هەر دەستێك لە نێوان پەنجەی دەستەكەی تردا. ئەمە لە نوێژدا جائیز نیە. ناشێت نوێژخوێن لە جیاتی ئەوەی دەستی راستی لەسەر مەچەكی چەپی و هەردووكیان لەسەر سینەی

---

[1] شەرحی سەحیحی موسلیم (٥٥٦).

[2] كەسێك بە لای گوڵەبەڕۆژە یان پاقلەفرۆشێكدا تێدەپەڕێ، لێی ناكڕێت بەڵام كەمێكی لێ هەڵدەگرێت و دەیخوات، بەمە دەوترێت ناخونەكدان..

[3] بوخاری (٧٥١)، ئەبوداوود (٨٩٧)، نەسائی (٨/٣).

دابنێت، پەنجەی دەستەكانی لە یەكتر بپەڕێنێت و وا نوێژەكەی بكات!!
چونكە سەیدنا ئەبوهورەیرە خوا لێی رازی بێت دەگێڕێتەوە كە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم فەرموویەتی: (إذَا تَوَضَّأَ أحَدُكُمْ ثُمَّ خَرَجَ عَامِدَاً إلَى الْمَسْجِدِ فَلا يَشْبَكَنَّ يَدَيهِ فَإنَّهُ فِي صَلاَةٍ)[1] واتە: كەسێكتان كە دەستنوێژی گرت و بەرەو مزگەوت كەوتە رێ و داخڵی نوێژكەی بوو، با پەنجەی دەستەكانی نەكا بەیەكدا..

ـ ئیسماعیلی كوڕی ئومەییە فەرمووی: لە نافیعم پرسی (رەنجبەرەكەی ئیبنوعومەر خوا لێیان رازی بێت) كابرایەك لە ناو نوێژەكەیدا لە جێی دەست لەسەر یەكدانان، چنگ بە یەكدا دەكات (پەنجەی دەستەكانی لە یەكتری تێدەپەڕێنێت) فەرمووی: ئەوە نوێژی ئەو كەسانەیە كە خوا غەزەبی لێ گرتوون[2]..

٦ـ پەنجە تەقاندن:

ئەگەر كەم بوو مەكرووهە، چونكە مەشغووڵ بوونێك دێنێتە پێش، ئەگەر زۆریش بوو حەرام دەبێتن چونكە دەبێتە یاریكردن..

ـ شوعبەی رەنجبەری سەیدنا ئیبنوعەبباس خوا لێیان رازی بێت دەڵێ: لە تەنیشت ئیبنوعەبباسەوە نوێژم كرد، لە نوێژەكەدا پەنجەكانم تەقاند، كە تەواو بووین، فەرمووی: ئەرێ بێ داك (یان وەكو كورد دەڵێ: ئەرێ هەتیو) تۆ لە نوێژیشدایت و پەنجە دەتەقێنیت[3]؟!

---

[1] ئیمامی ئەحمەد (٤٢/٣)، الحاكم (٢٠٦/١) شێخی ئەلبانی لە (صحیح الجامع ٤٤٥) دا بە سەحیحی ناساندووە.

[2] ئەبوداوود (٢٦١/٢)، شێخی ئەلبانی لە (الارواء ١٠٣/٢)دا بە سەحیحی ناساندووە.

[3] ئیبنوئەبی شەیبە (٣٣٤/٢)، شێخی ئەلبانی لە (الارواء ٩٩/٢)دا بە حەسەنی ناساندووە.

٧ـ نوێژ بە بەتانی و لێفەوە یان بە پۆشاکێکەوە کە بەسەر شاندا دراوە:

نوێژ کردن بە لەخۆ پێچانی بەتانی و لێفەو شتی وا بە شێوەیەك کە دەستەکان لە ناوەوە بن جائیز نیە.. ئەگەر لە دەرەوە بوون جائیزە.. هەروەها نوێژ بە پۆشاکێکەوە کە قۆڵەکەی تێهەڵنەکێشرا بێت، وەکو پاڵتۆو عەباو شتی وا، ئەمە بە عەرەبی پێی دەوترێت (السدل)، ئەمە جائیز نیە. سەیدنا ئەبو هورەیرە خوا لێی رازی بێت دەڵێ: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم نەهی کردووە لە سەدل لە نوێژدا[1]..

٨ـ باوێشکدان:

باوێشکدان لە نوێژدا خۆی لە خۆیدا جائیزە، بەڵام نابێت بواریشی ئەوەندە بۆ بکاتەوە خەڵکانی تریش بهێنێتە باوێشکدان!! دەبێت نەهێڵێت زۆر باوێشك بدات، بەوەی خۆی زیاتر بە هۆش بهێنێتەوەو خەیاڵ بخاتەوە سەر نوێژەکەی و دەست بە دەمیەوە بگرێت..

ـ سەیدنا ئەبو هورەیرە خوا لێی رازی بێت دەڵێت: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرموویەتی: (التثاؤبُ مِنَ الشَّيطَانِ، فإذَا تثاوَبَ أحَدُكُمْ، فليَكْظِمْ مَا استطاع)[2] واتە: باوێشکدان لە شەیتانەوەیە، ئەگەر یەکێکتان باوێشکی دا با تا دەتوانێت بیخاتە ژێر رکێفی خۆیەوە..

هەندێ کەس راهاتوون دوای باوێشکدان ئیستیعازە دەکەن (واتە دەڵێن: أعوذ بالله من الشيطان الرجيم) ئەمە هیچ بەڵگەیەکی لەسەر نیەو بیدعەیە..

---

[1] ئەبوداوود (٢٦٩)، ترمزی (٣٧٦) ئەحمەد (٢٩٥/٢). ئەلبانی لە (صحيح الجامع ٦٨٨٣) و (صحيح أبي داود ٦٣٧) دا دەفەرموێ: حەسەنە.

[2] بوخاری (٣٢٨٩)، موسلیم (٢٩٩٤)، ترمزی (٣٦٨).

٩ـ تف رۆکردن رووەو قیبلەو لای راست:

لەبەر ئەو فەرموودەیەی سەیدنا جابر کە هاتووە:

ـ سەیدنا جابری کوڕی عبداللە خوا لێیان رازی بێت گێڕایەوە کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرموویەتی: (إِنَّ أَحَدَكُمْ إِذَا قَامَ فِي صَلَاتِهِ فَإِنَّهُ يُنَاجِي رَبَّهُ أَوْ إِنَّ رَبَّهُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْقِبْلَةِ فَلَا يَبْزُقَنَّ أَحَدُكُمْ قِبَلَ قِبْلَتِهِ وَلَكِنْ عَنْ يَسَارِهِ أَوْ تَحْتَ قَدَمَيْهِ ثُمَّ أَخَذَ طَرَفَ رِدَائِهِ فَبَصَقَ فِيهِ ثُمَّ رَدَّ بَعْضَهُ عَلَى بَعْضٍ فَقَالَ أَوْ يَفْعَلُ هَكَذَا)[١] هەر کەسێکتان هەستا بۆ نوێژ با بزانێت کە لەگەڵ خوای پەروەردگاری خۆی دەدوێت، یان خوای گەورە وا لە نێوان ئەوو قیبلەکەیدا، نەکات تف بەرەو قیبلەکەی بکات، با بیکاتە لای چەپی خۆی یان ژێر پێی.. پاشان سەیدنا جابر خوا لێی رازی بێت لکی پۆشاکەکەی گرت و تفێکی تێکردو پێچایەوەو فەرمووی: ئاوا..

١٠ـ چاونوقاندن:

ناشێت لە نوێژدا بە نیەتی لە خوا نزیکبوونەوەی زیاترو ملکەچی زیاتر چاو بنوقێنێت، چونکە وەکو ئیمامی ئیبنولقەییمی رەحمەتی دەڵێ[٢]: ئەوە حەرامە، چونکە بیدعەیەو پێچەوانەی رەفتاری پێشەوای خۆشەویستە صلى الله عليه و سلم.

١١ـ خۆلێك کێشانەوە:

خۆ لێککێشانەوە بۆ ساتێکی کەم جائیزە، بەڵام کە زیاتر بوو سیماو رەونەق و ملکەچی نوێژەکە دەشێوێنێت.. سەعیدی کوڕی جوبەیری

---

[١] موسلیم (٣٠٠٨)، ئەبوداوود (٤٧٧).

[٢] ابن القيم: زاد المعاد (١/٢٩٤).

ڕەحمەتی خوا لێ بێت دەیفەرموو: خۆلێککێشانەوە لە نوێژەکە کەم دەکاتەوە[١]..

١٢ـ قورئان خوێندن لە رکوع و سوجدەدا:

ناشێت لە رکوعدا یان لە سوجدەدا قورئان بخوێندرێت، چونکە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم دەفەرموێ: (ألَا وَإنّي نُهِيتُ أنْ أقْرَأَ القرآن رَاكِعًا أوْ سَاجِدًا أمَّا الرُّكُوع فَعَظِّمُوا فِيهِ الرَّبَّ وَأمَّا السُّجُودُ فَاجْتَهِدُوا فِي الدُّعَاءِ فَقَمِنٌ أنْ يُسْتَجَابَ لَكُمْ)[٢] واتە: من رێی ئەوەم لێگیراوە کە قورئان لە کاتی رکووع و سوجدەبردنمدا بخوێنم، بۆیە ئێوە لە رکووعدا خوا بە مەزن بگرن و لە سوجدەکانیشتاندا دوعای زۆری تێدا بکەن، ئومێد زۆرە کە دوعاکانتان گیرابێت..

١٣ـ ئانیشك دانانە سەر زەوی لە کاتی سوجدەبردندا:

ناشێت چونکە پێغەمبەری خواصلى الله عليه وسلم نەهی لێکردووە: (لا يَبْسُطُ أحَدُكُمْ ذِرَاعَيهِ انبِسَاطَ الكَلب)[٣] واتە: کەستان (لە نوێژدا) ئانیشکەکانی لەسەر زەوی رانەخات وەکو کە سەگ رایدەخات..

١٤ـ قۆڵ هەڵکردن و پۆشاك کۆکردنەوە:

چونکە عەرەبەکان دشداشەو عەباو پۆشاکی تری درێژو ئاودامانیان لەبەر دەکرد، زۆر جار بۆ کاری پێویست دەبوو هەڵیکەن، یان بۆ خۆ

---

[١] ئیبنو ئەبی شەیبە (١/٣٤٩)..

[٢] موسلیم (٧٣٨)، نەسائی (١٠٣٥)، ئەبوداوود (٧٤٢)، ئیبنوماجە (٣٨٨٩)، ئیمامی ئەحمەد (١٨٠١)، داریمی (١٣٩١).

[٣] بوخاری (٢/٢٤٠)، موسلیم (٢/٥٣)، ئەبوداوود (١/١٤٣)، ترمزی (٢/٦٦)، نەسائی (١/١٦٧).

گورج کردنەوە دەبوو پۆشاکەکانیان کۆکەنەوەو بیخەنە نێوان رانیان یان بندەستیان، زۆریان بۆ ئەوەی خۆڵاوی نەبن لە قول و قاچیانەوە بەرەو ئەژنۆیان هەڵیان دەکرد.. یان ئەوانەیان کە قژیان درێژ دەکردەوە، بۆ ئەوەی لە نوێژکردندا خۆڵاوی نەبن جلوبەرگەکەیان کۆدەکردەوەو قژیان دەبەست.. پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم رێی ئەوەی لێگرتن..

ـ سەیدنا ئیبنو عەبباس خوا لێی رازی بێت گێڕایەوە کە پێغەمبەری خواصلى الله عليه وسلم فەرموویەتی: (أَمَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَسْجُدَ عَلَى سَبْعَةِ أَعْظُمٍ، وَلَا يَكُفَّ ثوبَهُ، ولا شَعْرَهُ)[1] واتە: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرمانیداوە کە لەسەر حەوت ئەندامی لەش سوجدە ببرێت، بەرهەڵستیشی کردووە کە (لە کاتی نوێژدا) پۆشاکی بەر گرمۆڵە کرێت یان هەڵکرێت هەروەها قژ ببەسترێت..

قۆڵ هەڵکردنیش هەمان حوکمی نەهی هەیە. نابێت لە نوێژدا قۆڵی هەڵکات..

ـ قژ درێژکردنەوە:

قژ درێژکردنەوە هەر بۆ ژنان نیە! سووننەتە پیاویش چەند بیەوێت قژی درێژ بکاتەوەو لە دواوە بە کلاًفەو لاستیك بیبەستێت، ئەوەندە هەیە کە دەبێ لە کاتی نوێژدا بیکاتەوە.. چونکە ئیبنومەسعوودو ئەبوهورەیرە خوا لێیان رازی بێت دەیانفەرموو: مووەکانی قژیش سوجدە دەبەن[2]..

---

[1] بوخاری (٨٠٩)، موسلیم (٤٩٠).

[2] فتح الباری (٨١٥).

١٥ـ هەڵتووتـان:

هەڵتوووتان غەیری هەڵتڕوشكانە، هەڵتڕوشكان خۆ كوشمەڵە كردن و دانیشتنە لەسەر پێیەكان بە شێوەیەك كە سمت بە بەلەكەوە بنوسێت. بەڵام هەڵتووتان وەكو دانیشتنی سەگە.. كابرا سمتی دەخاتە سەر زەوی، رانەكانی هەڵناوەو پاژنە پێیەكانی لە پێش خۆیەوە لەسەر زەوین، دەستەكانیشی بردۆتەوە بۆ دواوەو لەپی دەستی لەسەر زەوی داناوەو بڕێك تینی لەشی خۆی خستۆتە سەر.. ئەمە كە بە عەرەبی پێی دەووترێت: (الإقْعاء) لە نوێژدا حەرامەو نابێت بكرێت.. یاوەران پێیان دەوت: دانیشتنی شەیتانی..

ـ عائیشەخان خوا لێی رازی بێت لە وەسفی نوێژی پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم دا فەرمووی: (وَكَانَ يَنْهَى عَنْ عُقْبَةِ الشَّيطانِ)[١]..

١٦ـ ئیعتیماد كردنە سەر دەستی چەپ لە چوونە سوجدەو دانیشتندا:

سەیدنا ئیبنوعومەر خوا لێیان رازی بێت دەڵێ: (نَهَى النَّبيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ إِذَا جَلَسَ الرَّجُلُ فِي الصَّلَاةِ أَنْ يَعْتَمِدَ عَلَى يَدِهِ اليُسرَى)[٢]واتە: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم نەهی كردووە كە كابرا بۆ دانیشتنی نوێژ ئیعتیماد بكاتە سەر دەستی چەپی.. بە داخەوە ئەمە لە كوردەواریدا زۆر باوە، هەزاران كەس دەبینیت لە هەستان و دانیشتنی نوێژەكاندا لەسەر دەستی چەپ دادەنیشن و هەڵدەستنەوە! لە كاتێكدا كە هەموو

---

[١] موسلیم (٤٩٨).

[٢] ئەبوداوود (١/٢٦٠)، ئەحمەد (٢/١١٦)، بەیهیقی (٢/١٣٦). الحاكم (١/٢٣٠)، شێخی ئەلبانی رەحمەتی لە: سلسلة الاحادیث الضعیفة (٢/٣٨٩)دا دەفەرموێ: (وقال الحاكم على شرط الشیخین ووافقه الذهبي وهو كما قالا).

ریوایەتەکان ئەوە دەسەلێنن کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم لەسەر هەردوو دەستی پیرۆزی دادەهاتەوەو هەڵدەستایەوەو دەستیشی وا مشت دەکرد وەکو کەسێك هەویر بشێلێت..

١٧ـ سوجدەبردنی نەخۆش لەسەر شتێکی بەرز:

هەندێك کەسی نەخۆش کە هەوڵ دەدات لە نوێژکردنیدا سەری بگەیێنێتە سەر زەویەکەو ناتوانێت، سەرینێك یان شتێکی بەرز دادەنێت تا ناوچەوانی بکاتە سەر! ئەمە چ پێویست دەکات کە نەخۆش و ناتوانا عوزریان هەیەو هەر چۆنێك توانیان سوجدە ببەن قبووڵە..

ـ سەیدنا جابر خوا لێی رازی بێت دەگێڕێتەوە کە (أنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَادَ مَرِيضًا فَرَآهُ يُصَلِّي عَلَى وِسَادَةٍ، فَأَخَذَهَا فَرَمَى بِهَا، وَقَالَ:صَلِّ بِالأَرْضِ إِنِ اسْتَطَعْتَ، وَإِلا فَأَوْمِئْ إِيمَاءً، وَاجْعَلْ سُجُودَكَ أَخْفَضَ مِنْ رُكُوعِكَ)[1] پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم سەردانی یەکێك لە یاوەرانی نەخۆشی کرد، پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم دیتی سەرینێکی بۆ خۆی داناوە تا لە کاتی سوجدەیدا ناوچەوانی بخاتە سەر، پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم سەرینەکەی لاداو فەرمووی: ئەگەر توانیت سەر بکەرە سەر ئەرزەکە، ئەگەر نا هەر ئاماژە بکە بەسە، بەڵام ئاماژەی سوجدەکەت (کە بە سەر دانەواندنە) کەمێك نزمتر کە لە ئاماژەی رکوعەکەت..

---

[1] الطبراني: الكبير (١٢/٢٧٠)، البزار: كشف الاستار (١/٢٧٥) شێخی ئەلبانیش لە (سلسلة الصحيحة ٣٢٣)دا دەفەرموێ سەحیحە.. ریوایەتی ئیبنوعومەریش هەیە خوا لێیان رازی بێت کە شێخی ئەلبانی ئەویشی هەر لەوێدا بە سەحیح داناوە..

١٨ـ زۆر خەریكبوون بە لابردنی زیخ و چەوو بەردی شوێن نوێژەكەی:

دەشێت كابرا پێش نوێژ كردن، شوێنی نوێژەكەی رێك خات، وەك ئەوەی تاتەنوێژ تەرتیب بكات، یان زیخ و چەوو بەرد لاببات، یان دڕك و گیای شوێنەكە بڕنێتەوە.. ئەگەر لە كاتی نوێژەكەشدا پێویستی بە رێكخستنەوەی تر هەبوو وەكو دەرهێنانی بەردێك یان دڕكێك لە بن لاقی یان ئاستی دەموچاوی، بۆی هەیە لایدات، بەڵام بۆی نیە هەر پێوەی مەشغووڵ بێت، چونكە هەموو ملكەچی و هۆش و بیری خواپەرستیەكەی بەوەوە دەڕوات..

ـ سەیدنا موعەیقیب خوا لێی رازی بێت فەرمووی: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم بە كابرایەكی فەرموو كە لە كاتی سوجدە بردنەكەیدا شوێنی نوێژەكەی رێك دەخست: (إنْ كُنْتَ فَاعِلاً فوَاحِدَةٌ)[1] واتە: ئەگەر هەر وا دەكەیت، با یەكجار بێت..

ـ لە ریوایەتێكی تردا كە هەر شەش پێشەواكەی فەرمووده گێڕاویانەتەوە[2] پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم دەفەرموێ: (لَا تمْسَحْ الْحَصَى، وَأَنْتَ تصَلِّي، فإِنْ كُنْتَ لَا بُدّ فاعِلًا، فوَاحِدَةٌ)[3] واتە: لەو كاتەی خەریكی نوێژكردنیت، بەردووچكەو چەو مەسڕە (دەیانسڕی لە خۆڵ و تۆز)، ئەگەر هەر دەشیكەیت، جارێك بیكەو بەس..

پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم كە سوجدەی ببردایەو خۆڵ و تۆز، یان قوڕ بە ناوچەوانی پیرۆزیەوە بنوسایە خۆی بە

---

[1] بوخاری (١٢٠٧)، موسلیم (٥٤٦).
[2] الزیلعی: نصب الرایه فی تخریج أحادیث الهدایه /كتاب الصلاه (٩٩/٢).
[3] ئەبوداوود (٢٤٩/١)، نەوەوی رەحمەتی دەفەرموێ: (اسنادە علی شرگ مسلم).

لێکردنەوەیەوە مەشغووڵ نەدەکرد..

- سەیدنا ئەبو سەعیدی خودری خوا لێی رازی بێت دەڵێ: پێغەمبەری خوام صلى الله عليه وسلم بینی سوجدەی لە شوێنێکی قوڕاودا برد، قوڕاوێتیەکەم بە ناوچەوانی پیرۆزیەوە بینی[١]..

- سەیدنا ئیبنومەسعوود خوا لێی رازی بێت دەڵێ: چوار رەفتار هەن بە لووت بەرزی دەژمێررێن:...لەوانە: سڕینی ناوچەوان لەو تۆزو خۆڵەی کە لە کاتی سوجدبردندا پێوەی دەنوسێت[٢]..

١٩- پێشکەوتنی ئیمام:

ناشێت لە هیچ بزاوت و سرەوتێکدا مەئمووم پێش ئیمامەکەی بکەوێت، ئەمە خەتەرە.. هەندێك لە شەرعناسانی وەکو ئیمامی ئیبنوحەجەری هەیتەمی لە کتێبی (الزواجر عن اقتراف الكبائر)ەکەی خۆیدا بە گوناحی گەورەی هەژمارد کردووە! چونکە هەڕەشەی سەختی پێغەمبەری خوای صلى الله عليه وسلم لەسەرە..

- پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم دەفەرموێ: (أَمَا يَخْشَى أَحَدُكُمْ إِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ قَبْلَ الْإِمَامِ أَنْ يُحَوِّلَ اللَّهُ رَأْسَهُ رَأْسَ حِمَارٍ، أَوْ يُحَوِّلَ اللَّهُ صُورَتَهُ صُورَةَ حِمَارٍ)[٣] واتە: ئەرێ ئەو کەسەتان کە پێش ئیمام سەری لە سوجدە بەرز دەکاتەوە لەوە ناترسێت خوای گەورە سەری وەکو سەری گوێدرێژ لێ بکات؟! یان بیخاتە سەر شێوەی کەر؟!

---

[١] بوخاری (٦٦٩)، موسلیم (١١٦٧).

[٢] بەیهیقی (٢/٢٨٥)، شێخی ئەلبانی لە (ارواء ٩٧/١)دا بە سەحیحی ناساندووە.

[٣] بوخاری (٦٩١)، موسلیم (٤٢٧).

٢٠ـ نوێژ لە کاتی ئامادەبوونی خواردن یان کاتی تەنگەتاویی:

کە خورادنێکی خۆش دانراوەو کاتەکەش کاتی نوێژە، دەشێت نوێژەکە مادام کاتی ماوە، دواخرێت، چونکە نوێژکردن نە لە کاتی ئامادەبوونی خواردندا دەکرێت، نە لەو کاتانەدا کە کەسێك تەنگەتاوەو پێویستی بە چوونە سەر ئاوە (چوونە ئاودەست)..

ـ عائیشە خان خوا لێی رازی بێت دەڵێ: گوێم لێبوو پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم دەیفەرموو: (لاصَلاةَ بحَضرَةِ الطَّعَامِ وَلا وَهُوَ يُدَافِعُهُ الأَخبَثَانِ)[١] واتە: نوێژ بە ئامادەبوونی خواردن ناکرێت، هەروەها لە کاتێکدا کە میزو پیسایی تەنگیان (بە کابرا) هەڵچنیووە؟؟

★ ★ ★

---

[١] موسلیم (٥٦٠)، ئەبوداوود (٨٩).

ئەو رەفتارانەی نوێژدا بەتاڵ دەکەنەوە

ئەوانەی نوێژ بەتاڵ دەکەنەوە

(مبطلات الصلاة)

١ـ دڵنیا بوون لە نەمانی دەستنوێژ:

کابرایەك کە گومانی لە نەمانی دەستنوێژی خۆی دەکرد، سکاڵای هێنایە لای پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم و بۆیان پرسی کە چی بکات؟ فەرمووی: (لا يَنْفَتِلُ حَتى يَسْمَعَ صَوتاً أو يَجِدَ رِيحاً)[1] واتە: نوێژەکەی واز لێ نەهێنێت تا گوێی لە دەنگێك دەبێت یان بۆنێك دەکات.. یەعنی بایەکی دەنگداری لێ دەبێتەوە کە خۆی هەستی پێ دەکات، یان بۆنی بای بێ دەنگی خۆی بەسەردا دێتەوە.

٢ ـ وازهێنان لە یەکێك لە مەرجەکان یان لە روکنەکانی نوێژ بە بێ عوزری شەرعی:

چونکە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم نوێژی کابرای نوێژهەڵەی بە راست نەزانی، لەبەر ئەوەی مەرج و ئەرکانی فەوتاندبوو، یەکێکیش لەوانە سرەوتن بوو.. بۆیە پێی فەرموو: (ارجِعْ فَصَلِّ فإنّكَ لَمْ تصَلِّ)[2] واتە: بگەڕێرەوە نوێژەکەت بکە، چونکە تۆ نوێژت نەکرد..

---

[1] بوخاری (١٣٧)، موسلیم (٣٦١).
[2] بوخاری (١١/٣١، ٤٦٧)، موسلیم (٢/١٠).

٣ـ خواردن یان خواردنەوە بە ئەنقەست:

شەرعناسان كۆڕا (ئیجماع)یان لەسەر ئەمە هەیە. ئیبنولمونزیر دەڵێ: ئەهلی عیلم لەسەر ئەوە یەكدەنگن كە هەر كەسێك لە نوێژدا بە ئەنقەست شتێكی خوارد یان خواردەوە، نوێژەكەی بەتاڵ دەبێتەوەو دەبێت بیكاتەوە.. بە لای جمهورەوە نوێژی فەرزو سوونەت لەم حوكمەدا وەكو یەكن..

٤ـ قسەكردن بە ئەنقەست كە لە بەرژەوەندی نوێژەكە نەبێت:

سەیدنا ئەنەس خوا لێی رازی بێت دەڵێ: سەرەتا كە نوێژمان دەكرد، قسەمان لە ناو نوێژەكەدا لەگەڵ ئەوانەی تەنیشتمان دەكرد، تا ئەو ساتەی فەرمایشتی خوا هاتە خوارەوە كە دەفەرموێ: ﴿وَقُومُواْ لِلَّهِ قَـٰنِتِينَ﴾البقرة/٢٣٨ واتە: ملكەچانە لەبەر خاتری خوا بۆ نوێژەكان هەستن.. ئەوەش فەرمانی بێدەنگبوون بوو كە نەدەبوو ئیتر قسەی تێدا بكەین[١]..

پێشتریش ئەو فەرموودەمان هێنایەوە كە سەیدنا معاویەی كوڕی حەكەمی سولەمی خوا لێی رازی بێت كە دەڵێ: (صَلَّيْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَعَطَسَ رَجُلٌ إِلَى جَنْبِي، فَقُلْتُ: يَرْحَمُكَ اللَّهُ، فَرَمَانِي الْقَوْمُ بِأَبْصَارِهِمْ، فَقُلْتُ: وَاثُكْلَ أُمِّيَاهُ، مَا لِيَ أَرَاكُمْ تَنْظُرُونَ إِلَيَّ وَأَنَا أُصَلِّي، فَجَعَلُوا يَضْرِبُونَ بِأَيْدِيهِمْ عَلَى أَفْخَاذِهِمْ يُصَمِّتُونِي فَلَمَّا قَضَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَاتَهُ، فَبِأَبِي وَأُمِّي مَا رَأَيْتُ قَبْلَهُ وَلَا بَعْدَهُ أَحَدًا أَحْسَنَ تَعْلِيمًا مِنْهُ، وَاللَّهِ مَا كَهَرَنِي، وَلَا سَبَّنِي، وَلَا ضَرَبَنِي، وَلَكِنَّهُ قَالَ لِي: إِنَّ صَلَاتَنَا هَذِهِ لَا يَصْلُحُ فِيهَا شَيْءٌ مِنْ كَلَامِ النَّاسِ، إِنَّمَا هُوَ الصَّلَاةُ، وَالتَّسْبِيحُ، وَالتَّحْمِيدُ،

---

[١] بوخاری (١٢٠٠)، موسلیم (٥٣٩).

وَقِرَاءَةُ الْقُرْآنِ)[1] واتە: لە خزمەت پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم نوێژم دەکرد، کابرایەك لە تەنیشتمەوە پژمی، منیش ووتم: یرحمك الله، ئیتر هەر هەموو خەڵکەکە چاویان تێبڕیم، ووتم: هەی دایکم رۆڵەڕۆڵم بۆ بکات، ئەوە بۆچی وا داوتانمەتە بەر تیلەی چاو کە لە نوێژیشدام؟! بینیم خێرا خێرا بە چەپۆك بە رانی خۆیان دەکێشن تا بێدەنگم کەن.. کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم نوێژی تەواو کرد ـ دایك و باوکم بە قوربانی بێت، قەت پێش ئەوو دوای ئەویش بۆ فێرکردن مامۆستای وام نەبینیووە ـ نە سەرزەنشتی کردم، نە قسەی پێ ووتم، نە لێیدام، بەڵکو فەرمووی: نوێژەکانمان نابێت هیچ قسەیەکی خەڵکی تێبکەوێت، بەڵکو هەر دوعاو سوبحانەالله کردن و سوپاس و ستایش کردنی خوای گەورەو قورئان خوێندنی تێدا دەووترێت..

٥ ـ پێکەنینێکی وا کە دەنگ دروست کات:

ئیبنولمونزیر رەحمەتی خوای لێ بێت کۆڕای شەرعناسان نەقڵ دەکات کە نوێژ بە پێکەنین بەتاڵ دەبێتەوە، چونکە سوکایەتی کردنە بە نوێژ.. ئەگەر نوێژ بە قسەکردنی ئاسایی بەتاڵ بێتەوە، حەتمەن بە پێکەنین بەتاڵ دەبێتەوە چونکە پێکەنین بە هیچ شێوەیەك لەگەڵ خواپەرستیدا ناسازێت..

ئیبنو ئەبی شەیبە لە زۆر یاوەرەوە فەتوای ئەو حوکمەی نەقڵ کردووە، وەکو سەیدنا جابرو ئەبوموسای ئەشعەری خوا لێیان رازی بێت[2]..

---

[1] موسلیم (٥٣٧)، ئەبوداوود (٩٣٠)، ئەحمەد (٢٣٢٥٠)، داریمی (١٥٠٢).

[2] ابن أبي شيبة: المصنف (٣٨٧/١).

ئەم حوکمە زەردەخەنە ناگرێتەوە، هەرچەندە ئەمیش مەکرووهە بەڵام نوێژی پێ بەتاڵ نابێتەوە.. چونکە سەیدنا جابر خوا لێی رازی بێت دەڵێ: زەردەخەنە نوێژ بەتاڵ ناکاتەوە بەڵکو قاقای پێکەنینە کە نوێژەکە دەبڕێت..

★ ★ ★

قنووت لە نوێژی فەرزدا

خوێندنی قنووت لە نوێژی فەرزی بەیانیدا یەکێکە لەو مەسەلە خیلافیانەی راجوێییەکی زۆری لە ناو شەرعناساندا هەیە[1]، دەتوانین پوختەی بۆچوونی شەرعناسان لەم باسەدا بکەینە چوار پۆل:

١ـ قنووت سوننەتێکی موئەککەدەیەو باشتر وایە بەردەوام بخوێندرێت:

ئەمە مەزهەبی ئیمامی مالیك و ئیمامی شافیعیە[2]، بەڵگەشیان ئەمانەیە:

١ ـ سەیدنا بەرائی کوڕی عازیب خوا لێی رازی بێت دەڵێ: (أنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ كانَ يَقْنُتُ في الصُبْحِ و المَغْرِبِ)[3] واتە: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم لە نوێژی فەرزی بەیانیان و شێواندا قنووتی دەخوێند..

٢ ـ لە سەیدنا ئەنەسیان پرسی خوا لێی رازی بێت: ئایا پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم لە نوێژی بەیانیاندا قنووتی دەخوێند؟ فەرمووی: بەڵێ. پرسییان: قنووتی پێش رکوع دەخوێند یان دوای رکوع؟ فەرمووی: دوای رکوع بە ماوەیەکی کەم[4]..

---

[1] کتێبێکی تایبەتی لەسەر قنووت و راجوێیی شەرعناسان هەیە، کۆکراوەی زۆرینەی بۆچوونەکانە، بە ناوی: (إسفار الصبح في قنوت الصبح) نوسەرەکەی مەجدی عبدالهادی میسرییە..

[2] المدونة (١/١٠٠)، الاستذكار (٦/٢٠١)، الأم (٨/٨١٤)، المجموع (٣/٤٩٤)، الأذكار (٦٩).

[3] موسلیم (٦٧٨)، ترمزی (٤٠١)، ئەبوداوود (١٤٤١)، نەسائی (٢/٢٠٢)..

[4] بوخاری ١٠٠١)، موسلیم (٦٧٧).

٣ ـ سەیدنا ئەبوهورەیرە خوا لێی رازی بێت دەڵێ: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم لە نوێژی بەیانیاندا قورئانی دەخوێند پاشان دەچووە رکووع، ئینجا کە سەری لە رکوع بەرز دەکردەوە دەیفەرموو: (سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، رَبَّنَا وَلَكَ الحَمْدُ) پاشان هەر وا بە پێوە دەمایەوەو دەیفەرموو:(اللَّهُمَّ! أنجِ الوَلِيدَ بنَ الوليدِ وَسَلَمَةَ بْنَ هِشَامٍ وعَيَّاشَ بنَ أبي رَبيعَةَ، والمُسْتَضْعَفِينَ مِن المؤمنينَ، اللَّهُمَّ! اشْدُدْ وَطأَتَكَ عَلَى مُضَرٍ، وَاجْعَلْهَا عَلَيهِمْ كَسِنِّي يُوسُفَ. اللَّهُمَّ! العَنْ لِحْيَانَ وَرَعلاً وَذَكْوانَ وَعَصِيَّةَ، عَصَتِ اللهَ وَرَسُولَهُ..) واتە: خوایە وەلیدی کوڕی وەلیدو سەلەمەی کوڕی هیشام و عەییاشی کوڕی ئەبو رەبیعەو موستەزعەفی موسوڵمانان قوتار کە.. خوایە زەبرو زەنگی خۆت بخە سەر هۆزی موزەر، خوایە ساڵانیان (کاتەکانی ژینیان) لێ بکە بە ساڵە گرانیەکانی زەمانی یوسف، خوایە لەعنەت کە (لەعنەت: دوورخستنەوەیە لە رحمەتی خوا) لە هۆزەکانی لیحیان و رەعل و زەکوان و عەسییە کە کە لە خواو پێغەمبەری خوا یاخی بوون.. پاشان کە ئەو ئایەتە هاتە خوارەوە کە دەفەرموێ: ﴿ لَيۡسَ لَكَ مِنَ ٱلۡأَمۡرِ شَيۡءٌ أَوۡ يَتُوبَ عَلَيۡهِمۡ أَوۡ يُعَذِّبَهُمۡ فَإِنَّهُمۡ ظَٰلِمُونَ﴾آل عمران/١٢٨ واتە: تۆ هیچی ئەم مەسەلەیت بە دەست نیە، هەقت نەبێت، لێیان خۆش بێت یان سزایان دات، ئەوە ئاشکرایە کە ئەوانە ستەمکارن.. بیستوومە[١] کە لەوەو دوا

---

[١] ئەوە وەکو ئیمامی ئیبنو حەجەری عەسقەلانی بەڕێز لە (فتح الباری ٧٥/٨) دا روونی کردۆتەوە: ئەوە ئیمامی زوهریە وا دەفەرموێ، کە شەرعناسێکی تابعینەو یەکێکە لە گێڕەوانی فەرموودەکە..

پێغەمبەری خواش صلى الله عليه وسلم وازی لە دوعا لێکردنەکە هێنا[1]..

٤ـ سەیدنا ئیبنوعومەریش خوا لێیان رازی بێت ریوایەتێکی تری وەکو ئەوەی پێشووی هەیە کە دەڵێ: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم لە رکاتی دووەمی نوێژی بەیانیاندا کە سەری لە رکوع بەرز دەکردەوە دەیفەرموو: (اللَّهُمَّ! العَنْ فُلاناً وَفُلاناً وَفُلاناً.. بَعْدَمَا يَقُولُ: سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، رَبَّنَا وَلَكَ الحَمْدُ) تا ئەو کاتەی ئەو ئایەتە هاتە خوارەوە کە دەفەرموێ: ﴿لَيْسَ لَكَ مِنَ ٱلْأَمْرِ شَيْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبَهُمْ فَإِنَّهُمْ ظَٰلِمُونَ﴾آل عمران/١٢٨) [2].

خاوەنی ئەم بۆچوونە دەڵێن: دیارە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم لەسەر خوێندنی قنووت لە نوێژی بەیانیدا بەردەوام بووە.. هاتنە خوارەوەی ئایەتەکەیە کە کۆتایی بە خوێندنی قنووتەکە هێناوە[3].. قسەکەی زوهریش لێکدانەوەیەکە نەفی ئەوە ناکات کە دوعاکردنەکە بەردەوام بووبێت[4]، چونکە دەشێت وازی لە لەعنەت کردنەکە هێنابێت و لەسەر قنووت خوێندنەکەی بەردەوام بووبێت..

---

[1] بوخاری (٨٠٤)، موسلیم (٦٧٥).

[2] بوخاری (٤٥٥٩).

[3] الأم(٨١٥/٨)، المجموع (٥٠٥/٣)، ابن خزيمة(٣١٦/١)، معالم السنن(٢٥٠/١)، إسفار الصبح(ل ٥٢).

[4] ابن حجر: فتح الباري (٧٥/٨)، البيهقي:معرفة السنن والآثار (٧٤/٢).

٢ـ قنووت سوننەتێکی مەنسووخەو خوێندنی بیدعەیە:

ئەمە مەزهەبی ئیمامی ئەبوحەنیفەیە، بەڵگەشی ئەمانەیە:

١ ـ ئەبو مالیکی ئەشجەعی دەڵێ: ووتم: ئەرێ بابەگیان! جەنابت لە دوای پێغەمبەری خواوە صلی الله علیه وسلم هەروەها لە دوای ئەبوبەکرو عومەرو عوسمانەوە نوێژت کردووە، ئا لەم کوفەیەدا نزیکەی پێنج ساڵی شلە دوای عەلی کوڕی ئەبو تالیبەوە نوێژت کردئایا ئەم پێشەوایانە قنووتیان لە نوێژی بەیانیدا دەخوێند؟ فەرمووی: بە راستی کوڕی خۆم ئەمەیان داهێناوە[1]..

شەرعناسانی بەرامبەر وا ئەم بەڵگەیان رەت کردۆتەوە کە باوکی ئەبو مالیکی ئەشجەعی کە ناوی تاریقی کوڕی ئوشەیمە خوا لێی رازی بێت یەکێکە لەو یاوەرانەی کەمیان لە پێغەمبەری خواوە صلی الله علیه وسلم گێڕاوەتەوەو واش نەناسراوە کە هاوڕێیەتی پێغەمبەری خوای صلی الله علیه وسلم کردبێت. بۆیە دوور نیە ئەو قنووت خوێندنەی لا رۆشن نەبووبێت، خۆ زۆر باسی لەوەش بەناوبانگتر هەیە کە لای گەورەیاوەرانێك رۆشن نەبووە یان نەیانبیستووە کە نزیکتربوون لە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم..

٢ـ ئیبنوعومەر خوا لێیان رازی بێت دەیفەرموو: کەسم نەبینیووە خوێندبێتی[2].. واتە کەسی نەدیووە قنووتی لە نوێژی بەیانیدا خوێندبێت!!

---

[1] ترمــزی (٤٠٢)، ئیبنوماجــە (١٢٤١)، بــەیهیقی (٢٠١/٢) فەرمووشــیەتی کــە ســەنەدەکەی سەحیحە..

[2] عبدالرزاق: المصنف (٤٩٥٤) سەنەدەکەشی سەحیحە..

٣ـ قنووت لە کاتی هاتنی موسیبەتدا دەخوێندرێت:

واتە کاتێك کارەساتێك، بەڵاو موسیبەتێك روو لە کۆمەڵێك لە موسوڵمانان دەکات دوعای قنووتیان لە نوێژەکاندا بۆ دەخوێندرێت.. ئەمەش مەزهەبی ئیمامی ئەحمەدو هەندێك لە شەرعناسانی دوایینی حەنەفیەکانە، بەڵگەشیان فەرموودەکەی سەیدنا ئەنەسە خوا لێی رازی بێت کە دەڵێ:

ـ پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم قنووتی نەدەخوێند مەگەر موسیبەتێك رووی بکردایەتە موسوڵمانان، ئەو کاتە دوعای بۆ دەکردن یان دوعای لە خەڵکانێك دەکرد[1]..

٤ـ خوێندن و نەخوێندنی قنووت لە نوێژی بەیانیدا شیاوە:

ئەوەش بۆچوونی سوفیانی سەوری و تەبەری و ئیبنوحەزمو ئیمامی ئیبنولقەییمە[2]..

<u>پەسەندترین بۆچوونیان:</u> گومان لەوەدا نیە کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم قنووتی لە نوێژی بەیانی و غەیری بەیانیدا خوێندووە، بەڵام وا پێناچێت ئەوە بسەلمێت کە بەردەوام لە هەموو نوێژێکی بەیانیدا قنووتی خوێندبێت، چونکە ئەوە نەدەبووە شتێك یاوەرانی تێدا راجوێ ببن، ئەگەر وا بوایە کە هەموو رۆژێك لەبەرچاوی سەدانیان دووبارە دەبۆوە، نامومکین بوو سەد یاوەر بە متەواتری ریوایەتیان نەکردایە.. بۆیە وام بۆ دەرکەوت کە پێغەمبەری خوا صلی الله

---

[1] ئیبنوخوزەیمە (٦٢٠). سەنەدەکەی زەعیفی تێدایە..

[2] تهذیب الآثار (٣٣٧/١)، المحلی (١٤٣/٤)، زاد المعاد (٢٧٤/١)..

علیه وسلم لە کاتی ڕوودانی پێشهاتە سەختەکاندا (کە پێی دەوترێت نازیلە) قنووتی خوێندووە.. بۆیە دەبینین پێشەوایەکی وەکو سەیدنا عومەری کوڕی خەتتابیش خوا لێی ڕازی بێت لو کاتانەدا قنووتی ئاوا خوێندووە: (..وَانْصُرْهُمْ عَلَى عَدُوِّكَ وَعَدُوِّهِمْ، اللَّهُمَّ الْعَنْ كَفَرَةَ أَهْلِ الكِتَابِ.... اللَّهُمَّ خَالِفْ بَينَ كَلِمَتِهِمْ، وَزَلْزِلْ أَقْدَامَهُمْ، ،أَنْزِلْ بِهِمْ بَأْسَكَ الَّذِي لا تَرُدُّهُ عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ)[١]

شوێنی قنووت خوێندن:

ئەوەی کە فەرموودەکانی لای زۆر لە یاوەرانی وەکو سەیدنا ئەنەس و ئیبنو عومەرو ئەبوهورەیرەو ئەوانی تر هەیە هەمووی ئەوە دەسەلمێنن کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم لە دوای هەستانەوەی لە ڕکوعی ڕکاتی دووەمی نوێژی بەیانی قنووتی خوێندووە.. ئەمەش بۆچوونی ئیمامان شافیعی و مالیك و ئەحمەدو ئیمامی ئیسحاقە.. هەرچەندە بۆچوونێکی تری ئیمامی مالیك هەیە کە دەڵێ: خوێندنی قنووت پێش ڕکوعە.. دەشیباتەوە سەر سەیدنا عومەرو سەیدنا عەلی خوا لێیان ڕازی بێت.. بەڵام وا دیارە هەردوو ڕیوایەتەکەی پێ پەسەندبووە، بەڵام فەتوای لەسەر یەکەمیان زانراوترە[٢]..

قنووت لە پێنج نوێژەکەدا:

کاتی هاتنی بەڵاو موسیبەت بەسەر موسوڵماناندا سوونەتە دوعای قنووت لە هەر پێنج نوێژەکاندا بخوێندرێت، چونکە لە ڕێی سەیدنا

---

[١] ابن القيم: كتاب الصلاة (ل ١٢٠).

[٢] كمال ابن السيد سالم: صحيح فقه السنة (٣٦٧/١).

ئیبنوعەبباسەوە خوا لێی رازی بێت ئەوە سەلمێنراوە كە پێغەمبەری خوا صلی الله علیە وسلم بۆ ماوەی مانگێك لەسەر یەك لە هەموو نوێژەكاندا قنووتی دەخوێند، لە دوای (سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ) دوعای لە بەنی سولیم و رەعل و زەكوان و عەسییە دەكردو یاوەرانیش لە دوایەوە ئامینیان دەكرد[١]..

ئادابی قنووت خوێندن

١- ئیمام دوعاكان بە دەنگی بەرز دەخوێنێت چونكە وەكو لە فەرموودەكانی لای سەیدنا ئەبو هورەیرەو ئیبنوعەبباس و ئەنەس خوا لێیان رازی بێت دەردەكەوێت: پێغەمبەری خوا صلی الله علیە وسلم وای دەكرد.

٢- مەئموومەكان بە ووتنی ئامین وەڵامی دوعای ئیمامەكە دەدەنەوە..ئیبنوقودامەی مەقدیسی لە موغنیەكەی خۆیدا دەڵێ: راجوێییم تێدا نەدیووە..

٣- ئیمام و مەئموومەكان لە كاتی خوێندنی قنووتدا دەستیان وەكو شێوەی دوعاكردن و پاڕانەوە بەرەو ئاسمان بەرز دەكەنەوە.. ئەوەش رای جمهوری شەرعناسانە: ئیمامان ئەبو حەنیفەو شافیعی و ئەحمەدو ئیسحاق و ئەوانی تریش، جگە لە ئیمامی مالیك كە دەڵێ: دەست بەرز ناكرێتەوە، بەڵام دیارە رای جمهوور پەسەندترە[٢]..

---

[١] ئیبنوخوزەیمە (٦١٨)، ئیبنولجاروود (١٩٧)، ئەحمەد (٣٠١/١)دەفەرموێ: سەنەدەكەی حەسەنە.

[٢] الاوسط (٢١٢/٥)، المغني (٥٨٤/٢)، المجموع (٤٩٩/٣)..

هەندێك باسی تر هەیە لەسەر قنووت لەگەڵ باسی وتردا دێت ان شاء الله..

★ ★ ★

به پشتیوانی خوا وا بەرگی یەکەم تەواو بوو

بەرگی دووەم بە نوێژە سوونەتەکان دەست پێ دەکات

ان شاء الله

سەرچاوەكان

سەرچاوەكانی ئایاتی ئەحكام

ـ أحكام القرآن، محمد بن عبدالله الاندلسي (ابن العربي) دار الكتب العلمية ط١ ٤ جزء.

سەرچاوەكانی فەرموودەی ئەحكام

ـ نيل الاوطار، محمد بن علي الشوكاني دار الحديث ١٤١٣ هـ / ١٩٩٣ ط١ ٨ جزء.

ـ نصب الراية في تخؤيج أحاديث الهداية، جمال الدين عبدالله بن يوسف الزيلعي دار الحديث ١٤١٥ هـ / ١٩٩٥ ٦ جزء.

ـ التلخيص الحبير، احمد بن علي محمد الكتاني العسقلاني مؤسسة قرطبة ١٤١٦ هـ/ ١٩٩٥ ط١ ٤ جزء.

شەرحەكانی فەرموودە

ـ تحفة الاحوذي في شرح سنن الترمذي، محمد بن عبدالرحمن بن عبدالرحيم المباركفوري دار الكتب العلمية ١٠ جزء.

ـ فتح الباري شرح صحيح البخاري، احمد بن علي بن حجر العسقلاني دار الكتب العلمية ١٤١٠ هـ/ ١٩٨٩ ١٣ جزء.

ـ شرح النووي على صحيح مسلم، يحيى بن شرف الدين ابو زكريا النووي دار الخير ١٤١٦ هـ/ ١٩٩٦ ٦ جزء.

ـ عون المعبود في شرح سنن أبي داود، محمد شمس الحق العظيم آبادي دار الفكر ١٤١٥هـ/ ١٩٩٥ ١٤ جزء.

ـ المصنف، عبدالله بن محمد ابـن ابـي شـيبة ابـو بكـر دار الفكـر ١٤١٤هـ/ ١٩٩٤ ٨ جزء.

ـ المصنف، ابوبكر عبدالرزاق بن همـام الصـنعاني المكتـب الاسـلامي ١٤٠٣ هـ/ ١٩٨٣ ١١ جزء.

مەزهەبی حەنەفی

ـ البحر الرائق شرح كنز الدقائق، زين الـدين بـن ابـراهيم (ابـن نجـيم ٩ دار الكتاب الاسلامي ط٢ ٨ جزء.

ـ بدائع الصنائع في ترتيـب الشـرائع، ابـوبكر مسـعود احمـد الكاسـاني دار الكتب العلمية ١٤٠٦ هـم ١٩٨٦ ط٢ ٧ جزء.

ـ رد المحتار على الدر المختار، محمد امين بن عمر بن عابدين دار الكتـب العلمية ١٤١٢ هـ/ ١٩٩٢ ٦ جزء.

ـ فتح القدير، كمال الدين بن عبدالواحد بن الهمام دار الفكر ١٠ جزء.

مەزهەبی مالیکی

ـ المدونة، مالك بـن أنـس الاشـجعي (ئيمـامى ماليـك) دار الكتـب العلميـة ١٤١٥ هـ/ ١٩٩٥ ط١٨ ٤ جزء.

ـ منـح الجليل شرح مختصر خليل، محمد بـن احمـد بـن محمـد (علـيش) دارالفكر ١٤٠٩هـ / ١٩٨٩ ٩ جزء.

مواهب الجليل في شرح مختصر خليل، محمد بن محمـد بـن عبـدالرحمن (حطاب) دارالفكر ط٢ ١٤١٢ هـ/ ١٩٩٢ ٦ جزء..

ـ حاشية الدسوقي على الشرح الكبير، محمد بن احمد بن عرفة الدسوقي دار احياء الكتب العربية ٤ جزء.

مەزهەبی شافیعی

- الأم، محمد بن ادريس الشافعي (ئیمامی شافیعی) دار المعرفة ١٤١٠ هـ / ١٩٩٠ ٨ جزء.

- تحفة المحتاج في شرح المنهاج، احمد بن محمد بن علي بن حجر الهيتمي دار احياء التراص العربي ١٠ جزء.

- نهاية المحتاج الى شرح المنهاج، محمد بن شهاب الدين الرملي / دار الفكر ١٤٠٣ هـ / ١٩٨٤ ٨ جزء.

- المهذب في فقه الامام الشافعي، ابو اسحق ابراهيم بن علي الشيرازي دار المعرفةط١ ١٤٢٤ هـ/٢٠٠٣ ٣ جزء

مەزهەبی حەنبەلی

- الإنصاف، علي بن سليمان المرداوي دار إحياء التراث العربي بلا تاريخ ١٢ جزء.

- الفروع، محمد بن مفلح بن محمد المقدسي عالم الكتب ١٤٠٥ هـ/ ١٩٨٥ ط ٤ ٦ جزء.

- كشاف القناع عن متن الاقناع، منصور بن يونس البهوتي دار الفكر ١٤٠٢ هـ / ١٩٨٢ ٦ جزء.

- الشرح الممتع على زاد المستقنع، محمد بن صالح العثيمين دار ابن المديني / الجزائر ط١ ١٤٢٦ هـ/ ٢٠٠٥.. ٦ جزء

- شرح منتهى الارادات ، منصور بن يونس البهوتي عالم الكتب ٣ جزء

مەزهەبی زاهیری

- المحلى بالآثار، علي بن احمد بن سعيد بن حزم دار الفكر ١٢ جزء.

سەرچاوەكانی بەراوردی مەزهەبەكان

ـ المجموع، محي الدين بن شرف النووي - دار النشر: دار الفكر، بيروت، ١٩٩٦-١٤١٧، الطبعة: الأولى

ـ المغني، موفق الدين عبدالله بن احمد بن قدامة المقدسي دار احياء التراث العربي ١٤٠٥ هـ / ١٩٨٥ ط١ ١٠ جزء.

سەرچاوەكانی فەتوا

ـ مجموع الفتاوى، تقي الدين بن تيمية مجمع الملك فهد ١٤١٦ هـ/ ١٩٩٥ـ ٣٧ جزء.

ئوسوڵی فیقه و ڕێساكا فیقهیەكان

ـ الآداب، لأبي بكر أحمد بن الحسين بن علي البيهيقي ت ٤٥٩ هـ تحقيق محمد عبدالقادر احمد عطا ـ ط دار الكتب العلمية، الاولى ١٤٠٦ هـ / ١٩٨٦ م.

ـ الآداب الشرعية والمنح المرعية، لشمس الدين أبي عبدالله محمد بن مفلح المقدسي الحنبلي ت ٧٦٣ هـ، تخريج و تعليق أبي معاذ أيمن بن عارف الدمشقي ـ ط دار الكتب العلمية، الاولى ١٤١٧ هـ / ١٩٩٦م.

ـ الإجماع، لأبي بكر محمد بن ابراهيم بن المنذر النيسابوري ت ٣١٨ هـ، تحقيق أبي حماد صغير أحمد بن محمد حنيف ـ ط دار طيبة، الاولى ١٤٠٢ هـ / ١٩٨٢ م.

ناوەرۆك